

مدیر شهری

نشریه علمی - پژوهشی مدیریت شهری و روستایی؛

مرکز مطالعات برنامه ریزی شهری و روستایی

سال پانزدهم، زمستان ۱۳۹۵

شماره استاندارد بین المللی: ۲۲۲۷-۱۶۰۷

سال پانزدهم، زمستان ۱۳۹۵

۱. تبیین عوامل و شاخص های تاثیرگذار اسلامی ایرانی در توسعه متوازن استان خراسان رضوی با استفاده از نرم افزار MICMAC
۲. الگوی مدیریت شهری در مقابله با وندالیسم شهری؛ نمونه موردی منطقه ۲۰ شهر تهران
۳. ضرورت آموزش کارگاهی در توانمندسازی دانشجویان شهرسازی در کاربرد دانش از منظر مدل های یادگیری سازنده کرا
۴. تبیین نظریه «شهروند گفتگویی» و «کنش ارتباطی» در شناسایی «حوزه عمومی» بر اساس آرای هابرماس
۵. نقش پوشش گیاهی در کیفیت زندگی شهروندان (مطالعه موردی: شهر گرگان)
۶. بررسی و اولویت بندی موانع استقرار مدیریت دانش در شرکت مادر تخصصی فرودگاه های کشور با روش تحلیل سلسله مراتبی
۷. بررسی شبکه ارتباطی مترو تهران و بازنگری ساختار توپولوژی شبکه کلان شهری
۸. تبیین مدل نظری ارتقاء حس مکان در طراحی معماری و شهر
۹. ارائه مدل بانک سرمایه فکری در سازمان تامین اجتماعی
۱۰. سنجش و اولویت بندی سرمایه اجتماعی در نواحی شهری با بهره گیری از مدل تصمیم گیری چند معیاره TOPSIS و GIS؛ مطالعه موردی: شهر ساری
۱۱. بررسی قاعده عدالت فقهی و رابطه آن با عدالت شهری در مشارکت شهروندی زنان
۱۲. فرم بانی ساختمان های بلند با استفاده از فرایند طراحی پارامتریک و مقایسه فرم های بهینه خروجی از نظر میزان دریافت نور مستقیم تابشی
۱۳. تبیین شاخص های طراحی فضای شهری انعطاف پذیر با بهره گیری از مدل دلفی
۱۴. بررسی تحقق پذیری طرح های توسعه شهری در سازمان فضایی (مطالعه موردی: شهر ساحلی بابلسر)
۱۵. بررسی عوامل فرهنگی - اجتماعی اثرگذار بر نحوه استفاده از شبکه های اجتماعی (کاربران ۱۸ تا ۳۰ ساله شهر ورامین)
۱۶. مدل سازی سیستم های پشتیبان تصمیم گیری فضایی در مدیریت بحران قبل از وقوع زلزله با رویکرد دستیابی به توسعه پایدار؛ نمونه موردی شهر زنجان
۱۷. بررسی رابطه بین حکمرانی خوب و رضایت مندی ارباب جوع دستگاه های دولتی استان خراسان جنوبی
۱۸. بررسی تاثیر مدیریت گردشگری در تحولات اجتماعی و فرهنگی شهر قم
۱۹. بازتاب نظریه های نشانه شناسی در خوانش معماری و شهر
۲۰. تبیین و پهنه بندی آسیب پذیری منطقه نشن شهر تهران در هنگام و پس از وقوع سیل
۲۱. بررسی گفتمان قدرت در نگارش تاریخ هنر و معماری و شهرسازی ایران در عصر ساسانی و ورود اسلام
۲۲. رویکردی آینده پژوهانه به برنامه ریزی راهبردی منابع انسانی با استفاده از روش فراترکیب
۲۳. شناسایی راهکارهای اقلیمی معماری بومی مؤثر بر شرایط آسایش اقلیمی مدارس شهر اراک
۲۴. بررسی سلیقه و ترجیح خرید گردشگران داخلی در خرید صنایع دستی؛ مطالعه موردی: گلیم گیلان
۲۵. بررسی عوامل مؤثر بر ادراک کیفیت عرصه های همگانی شهر مشهد
۲۶. عوامل آمیخته بازاربانی مؤثر بر رضایت شهروندان زن از استخرهای شهر تبریز
۲۷. واکاوی تاثیرات شبکه های اجتماعی شهروندی برسبک زندگی خانواده ایرانی (با تاکید بر مخاطرات و آسیب های شبکه های اجتماعی)
۲۸. ارزیابی مدل بهینه گلخانه خورشیدی در ساختمان های مسکونی اقلیم معتدل و کوهستانی کشور (نمونه موردی: شهر کرمانشاه)
۲۹. ارائه روشی جدید برای بفرقاری کیفیت سرویس در مدیریت شعبه های مختلف شهرداری الکترونیکی با استفاده از شبکه های مبتنی بر نرم افزار
۳۰. تحلیلی بر ضرورت های طراحی بیمارستان سبز با رویکرد معماری پایدار

- مقاله باید نتیجه تحقیقات شخصی نویسنده (ها) بوده و قبلاً در نشریات داخلی و یا خارجی منتشر نشده باشد. در مورد مقالات ارائه شده در مجامع علمی، مشخصات کامل مجمع باید با مقاله همراه گردد و مقاله‌های تحقیقی که به تأیید هیات تحریریه رسیده و از کیفیت خوبی برخوردار باشند نیز پذیرفته می‌شود.
- مقاله باید سلیس، روان و از نظر دستور زبان صحیح باشد و در انتخاب واژه‌ها دقت لازم می‌پذیرد. مقاله می‌تواند به زبان فارسی یا انگلیسی باشد.
- در متن فارسی باید تا حد امکان از معادل فارسی کلمات لاتین استفاده شود و چنانچه معادل فارسی به اندازه کافی رسا نباشد، می‌توان با ذکر شماره در بالای معادل، عین کلمه لاتین در زیرنویس آورده شود.
- مقاله باید فقط بر یک روی صفحه کاغذ استاندارد (۳۰-۲۱ سانتیمتر) با دو فاصله ماشین تحریر و از هر طرف سه سانتیمتر حاشیه، در سه نسخه خوانا تهیه و ارسال شود.
- صفحه اول باید شامل نام و نشانی کامل و شماره تلفن نویسنده (ها) و منابع مالی تحقیق (در صورت لزوم) باشد.
- متن مقاله باید به ترتیب شامل عنوان (بدون نام نویسنده)، سه تا پنج کلمه کلیدی در مورد زمینه تحقیق، خلاصه، مقدمه، روش بررسی، نتایج بحث و نتیجه‌گیری، تشکر، خلاصه انگلیسی و فهرست منابع باشد.
- خلاصه انگلیسی باید بر روی یک صفحه جداگانه، به ترتیب شامل عنوان مقاله، نام نویسنده (ها)، کلمات کلیدی، متن، نشانی کامل (به صورت زیرنویس) باشد. مقالات خارجی باید همراه با یک خلاصه فارسی و یک خلاصه انگلیسی باشند.
- جدولها به تعداد محدود با شماره و عنوان ماشین شده در بالا و توضیحات و منبع جدول در زیر آن تمیز و بدون خط خوردگی، هر کدام بر روی یک صفحه جداگانه آورده شود.
- شکل‌ها و نمودارها فقط در موارد بسیار ضروری و به تعداد محدود با کیفیت خوب، بر روی کاغذ براق کشیده و یا چاپ شده با شماره عنوان، توضیح و منبع در زیر آن هر کدام بر روی یک صفحه جداگانه آورده شود.
- محل قرار دادن جدولها، نمودارها و شکل‌ها در متن باید با علامتی در حاشیه مقاله تعیین شود.
- تنها منابعی باید در پایان مقاله ذکر شود که در متن نیز مورد استفاده قرار گرفته باشد و از ذکر منابع مشابه و کم اهمیت خودداری شود.
- منابع مورد استفاده باید بر روی صفحه (ها) جداگانه، با شماره ردیف، به ترتیب الفبایی حروف اول نام خانوادگی نویسنده (ها)، سال انتشار داخل دو نقطه، عنوان کامل مقاله، نام انحصاری مجله، شماره دوره و یا جلد، شماره صفحات (اول تا آخر مقاله) آورده شود و در متن مقاله فقط به نام نویسنده و سال انتشار (داخل پرانتز و شماره صفحه) اشاره شود.
- در صورت استفاده از منابع فارسی و خارجی، باید ابتدا کلیه منابع فارسی و سپس کلیه منابع خارجی به ترتیب یاد شده در بالا با شماره ردیف مسلسل آورده شود.
- در مورد کتاب، مشخصات کامل کتاب، ناشر و محل نشر ذکر شود.
- هیات تحریریه در رد و قبول مقالات رسیده مجاز است.
- نویسندگان مسئول محتوی و پاسخگوی نظریات ارائه شده در مقالات و نوشته‌های خود می‌باشند.
- جهت تهیه مقالات به زبانهای خارجی، به راهنمای انگلیسی مندرج در صفحه داخل جلد طرف دیگر مجله مراجعه شود.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

صاحب امتیاز: سازمان شهرداری ها و دهیاری های کشور

مدیر مسئول: مهندس هوشنگ خندان دل

سر دبیر: محمدرضا بمانیان

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban management

شماره ۴۵ زمستان ۱۳۹۵

No.45 Winter 2016

مرکز مطالعات و برنامه ریزی شهری و روستایی

قیمت: ۱۵۰۰۰ تومان

آدرس: تهران، بلوار کشاورز، ابتدای خیابان نادری، پلاک ۱۷، مرکز مطالعات و برنامه ریزی شهری و روستایی، فصلنامه مدیریت شهری، تلفن: ۶۳۹۰۲۰۸۳، دورنگار: ۸۸۹۷۷۹۱۲، کد پستی: ۱۳۱۶۶۳۳۶۶۱

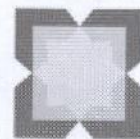
درگاه اینترنتی ارسال مقالات

<http://ijurm.imo.org.ir>

سامانه فروش الکترونیکی

<http://safta.imo.org.ir>

وزارت کشور

سازمان شهرداری ها و دهیاری های کشور

انتشارات

Site: www.imo.org.ir

E-mail: JModiriyatshahri@gmail.com

هیئت تحریریه به ترتیب حروف الفبا:

- دکتر ایرج اعتصام، استاد پردیس هنرهای زیبا، دانشگاه تهران (بازنشسته)

- دکتر بهناز امین زاده، دانشیار دانشکده محیط زیست، دانشگاه تهران

- دکتر محمدرضا بمانیان، استاد دانشکده هنر و معماری، دانشگاه تربیت مدرس

- دکتر مصطفی بهزادفر، استاد دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه علم و صنعت

- دکتر محمدرضا پورجعفر، استاد تمام دانشکده هنر و معماری، دانشگاه تربیت مدرس

- دکتر داراب دیبا، استاد پردیس هنرهای زیبا، دانشگاه تهران (بازنشسته)

- دکتر محمود طاووسی، استاد تمام دانشکده هنر و معماری، دانشگاه تربیت مدرس (بازنشسته)

- دکتر محمد مهدی عزیزی، استاد پردیس هنرهای زیبا، دانشگاه تهران

- دکتر علی عسگری، استاد برنامه ریزی مخاطرات محیطی، دانشگاه یورک (تورنتو) کانادا

- دکتر علی غفاری، استاد دانشکده معماری و شهرسازی، دانشگاه شهید بهشتی

- دکتر علی اکبر فرهنگی، استاد دانشگاه مدیریت، دانشگاه تهران

- دکتر محمود گلابچی، استاد پردیس هنرهای زیبا، دانشگاه تهران

- دکتر غلامرضا لطیفی، دانشیار دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه علامه طباطبائی

- دکتر مهدی مدیری، دانشیار دانشگاه صنعتی مالک اشتر

- دکتر ناصر میرسپاسی، استاد دانشکده مدیریت و اقتصاد، دانشگاه آزاد اسلامی

- دکتر محمد نقی زاده، دانشیار دانشکده هنر و معماری، دانشگاه آزاد اسلامی

امور اجرایی: مهدی شهریاری

کمیته اجرایی: ابوذر دلفار دی، نیما متین فر

ویراستار انگلیسی: محمد زرقانی

ویراستار فارسی: امیر اشراقی

صفحه آرایی: حامد یعقوبی (پایش و یویش) payeshpouyesh@gmail.com

چاپ: سازمان جغرافیایی نیروهای مسلح

درجه علمی - پژوهشی نشریه «مدیریت شهری» طی شماره ۳/۱۱/۳۷۷۸ مورخ ۱۳۸۹/۳/۱۷ دبیرخانه «کمیسیون بررسی نشریات علمی کشور» وزارت علوم، تحقیقات و فناوری ابلاغ گردیده است.

این نشریه در پایگاه ها و درگاه های زیر نمایه می شود:

(www.ISC.gov.ir)

«پایگاه استنادی علوم جهان اسلام (ISC)»

(www.SID.ir)

«پایگاه اطلاعات علمی جهاد دانشگاهی (SID)»

(www.Magiran.com)

«بانک اطلاعات نشریات کشور»

(www.IMO.org.ir)

«درگاه پژوهشکده مدیریت شهری و روستایی»

(www.noormags.com)

«پایگاه مجلات تخصصی نور»

(www.doi.org)

«سیستم شناساگر دیجیتالی نشریات علمی»

(www.rur.ir)

«پایگاه اطلاعات علمی شهری و روستایی»

(www.ensani.ir)

«پرتال جامع علوم انسانی»

فهرست مطالب

۱. تبیین عوامل و شاخص های تاثیرگذار اسلامی ایرانی در توسعه متوازن استان خراسان رضوی با استفاده از نرم افزار MICMAC ۳۰-۷ ■
میرنجف موسوی، مهدی مدیری، فاطمه سادات کهکی
۲. الگوی مدیریت شهری در مقابله با وندالیسم شهری؛ نمونه موردی منطقه ۲۰ شهر تهران
محمد رضا صمیمی، حسین کلانتری خلیل آباد، عارف آقا صفری ■ ۵۶-۳۱
۳. ضرورت آموزش کارگاهی در توانمندسازی دانشجویان شهرسازی در کاربرد دانش از منظر مدل های یادگیری سازنده گرا
زینب طالبی، فرح حبیب، ایرج اعتصام ■ ۷۲-۵۷
۴. تبیین نظریه «شهروند گفتگویی» و «کنش ارتباطی» در شناسایی «حوزه عمومی» بر اساس آرای هابرماس
حمید رضا طبعی مسرور، پریا شفیع پوریوردشاهی، میرسالار حبیبی، علی اصغر ملک افضلی ■ ۹۴-۷۳
۵. نقش پوشش گیاهی در کیفیت زندگی شهروندان (مطالعه موردی: شهر گرگان)
علیرضا لادن مقدم ■ ۱۱۸-۹۵
۶. بررسی و اولویت بندی موانع استقرار مدیریت دانش در شرکت مادر تخصصی فرودگاههای کشور با روش تحلیل سلسله مراتبی
ابراهیم حلاجیان ■ ۱۳۴-۱۱۹
۷. بررسی شبکه ارتباطی مترو تهران و بازنگری ساختار توپولوژی شبکه کلان شهری
محمد جواد مزارعی، اسماعیل کاوسی ■ ۱۴۶-۱۳۵
۸. تبیین مدل نظری ارتقاء حس مکان در طراحی معماری و شهر
همایون قیاسی، اسماعیل صرافی گهر ■ ۱۷۰-۱۴۷
۹. ارائه مدل بانک سرمایه فکری در سازمان تامین اجتماعی
محمود عزیزخانی ■ ۱۹۲-۱۷۱
۱۰. سنجش و اولویت بندی سرمایه اجتماعی در نواحی شهری با بهره گیری از مدل تصمیم گیری چند معیاره TOPSIS و GIS؛ مطالعه موردی: شهر ساری
محمد مهدی نصیری خلیلی، محمدرضا زندمقدم ■ ۲۰۸-۱۹۲
۱۱. بررسی قاعده عدالت فقهی و رابطه آن با عدالت شهری در مشارکت شهروندی زنان
الهام شریفی، ناصر قربان نیا، سعید رهایی، مسعود راعی، آیت الله احمد عابدینی ■ ۲۲۴-۲۰۹
۱۲. فرم یابی ساختمان های بلند با استفاده از فرایند طراحی پارامتریک و مقایسه فرم های بهینه خروجی از نظر میزان دریافت نور مستقیم تابشی
سید رحمان اقبالی، شیما کریمی ■ ۲۳۸-۲۲۵
۱۳. تبیین شاخص های طراحی فضای شهری انعطاف پذیر با بهره گیری از مدل دلفی
احمد استقلال، مهیار اردشیری، ایرج اعتصام ■ ۲۶۴-۲۳۹
۱۴. بررسی تحقق پذیری طرح های توسعه شهری در سازمان فضایی (مطالعه موردی: شهر ساحلی بابلسر)
سید محسن حسینی فر، اسدالله دیوسالار، اسماعیل علی اکبری ■ ۲۷۶-۲۶۵

۱۵. بررسی عوامل فرهنگی - اجتماعی اثرگذار بر نحوه استفاده از شبکه های اجتماعی (کاربران ۱۸ تا ۳۰ ساله شهر ورامین)
- سید عبدالله سجادی جاغرق، فیرز دیندار فرکوش، راهله جمالی ■ ۲۷۷-۲۹۰ ■
۱۶. مدل سازی سیستم های پشتیبان تصمیم گیری فضایی در مدیریت بحران قبل از وقوع زلزله با رویکرد دستیابی به توسعه پایدار؛ نمونه موردی شهر زنجان
- الناز بهزادپور، سمیرا دهقان نیری، ناصر حاج محمدی ■ ۲۹۱-۳۰۴ ■
۱۷. بررسی رابطه بین حکمرانی خوب و رضایت مندی ارباب رجوع دستگاه های دولتی استان خراسان جنوبی
- زهره شرعی ■ ۳۰۵-۳۲۰ ■
۱۸. بررسی تاثیر مدیریت گردشگری در تحولات اجتماعی و فرهنگی شهر قم
- لیلا ایلخانی، مجید ولی شریعت پناهی، محمد آقازاده، الهام مقدم نیا ■ ۳۲۱-۳۳۸ ■
۱۹. بازتاب نظریه های نشانه شناسی در خوانش معماری و شهر
- علیرضا غفاری، محمدمنصور فلامکی ■ ۳۳۹-۳۵۰ ■
۲۰. تبیین و پهنه بندی آسیب پذیری منطقه شش شهر تهران در هنگام و پس از وقوع سیل
- حسنعلی فرجی سبکبار، بهزاد نادی، محمد رضایی نریمیس ■ ۳۵۱-۳۶۸ ■
۲۱. بررسی گفتمان قدرت در نگارش تاریخ هنر و معماری و شهرسازی ایران در عصر ساسانی و ورود اسلام
- پونه عبدالکریم زاده، عفت السادات افضل طوسی ■ ۳۶۹-۳۸۸ ■
۲۲. رویکردی آینده پژوهانه به برنامه ریزی راهبردی منابع انسانی با استفاده از روش فراترکیب
- مهران اصلاتیان، باقر کرد، سعید خزایی صحنه، نورمحمد یعقوبی، سیدعلیقلی روشن ■ ۳۸۹-۴۱۶ ■
۲۳. شناسایی راهکارهای اقلیمی معماری بومی مؤثر بر شرایط آسایش اقلیمی مدارس شهر اراک
- سپیده علاقمند، سعید صالحی مرزبجراتی، فرهنگ مظفر ■ ۴۱۷-۴۳۴ ■
۲۴. بررسی سلیقه و ترجیح خرید گردشگران داخلی در خرید صنایع دستی؛ مطالعه موردی: گلیم گیلان
- فاطمه اکبری، ناصر صنوبر، نگار طول گیلانی ■ ۴۳۵-۴۴۸ ■
۲۵. بررسی عوامل مؤثر بر ادراک کیفیت عرصه های همگانی شهر مشهد
- الهام لشکری، مجتبی رفیعیان، علیرضا عندلیب ■ ۴۴۹-۴۶۴ ■
۲۶. عوامل آمیخته بازاریابی مؤثر بر رضایت شهروندان زن از استخرهای شهر تبریز
- حمید جنانی، پویا افخمی ■ ۴۶۵-۴۷۴ ■
۲۷. واکاوی تاثیرات شبکه های اجتماعی شهروندی بر سبک زندگی خانواده ایرانی (با تاکید بر مخاطرات و آسیب های شبکه های اجتماعی)
- آمنه بختیاری، بهاره نصیری ■ ۴۷۵-۴۸۸ ■
۲۸. ارزیابی مدل بهینه گلخانه خورشیدی در ساختمان های مسکونی اقلیم معتدل و کوهستانی کشور (نمونه موردی: شهر کرمانشاه)
- محمد مهدی مقدسی، شاهین حیدری، آزاده شاهچراغی، خسرو دانشجو ■ ۴۸۹-۵۰۴ ■
۲۹. ارائه روشی جدید برای برقراری کیفیت سرویس در مدیریت شعبه های مختلف شهرداری الکترونیکی با استفاده از شبکه های مبتنی بر نرم افزار
- محمد رضا پارسائی، رضا جاویدان ■ ۵۰۵-۵۱۶ ■
۳۰. تحلیلی بر ضرورت های طراحی بیمارستان سبز با رویکرد معماری پایدار
- شراره سوداگر، فرشاد مفاخر ■ ۵۱۷-۵۳۲ ■

تبیین عوامل و شاخص های تاثیرگذار اسلامی ایرانی در توسعه متوازن استان خراسان رضوی با استفاده از نرم افزار MICMAC

میرنجف موسوی - دانشیار جغرافیا و برنامه ریزی شهری، دانشگاه ارومیه، ارومیه، ایران.

مهدی مدیری - دانشیار برنامه ریزی شهری، دانشگاه صنعتی مالک اشتر، تهران، ایران.

فاطمه سادات کهکی* - دانشجوی کارشناسی ارشد برنامه ریزی آمایش سرزمین، دانشگاه ارومیه، ارومیه، ایران.

Determining Iranian Islamic Influential Factors and Indicators in the balanced Development of Khorasan-Razavi Province using Mic Mac Software

Abstract

Basic attention to ecological, economical, physical, social, and cultural justice in programming and its adjustment in the Islamic justice framework leads to building a fair society and the advancement and the balanced development in all aspects, areas, groups and different geographical regions of the country. The present study aims to explain and to identify the Iranian Islamic influential factors and indicators in the balanced development of KhorasanRazavi province. The type of the research is practical and developmental and its method of investigation is descriptive- analytic and survey. The statistical population involves geographical, economical and social experts. The sample size includes 120 questionnaires that are gathered based on random sampling technique. Methods of data collection are library based and field based (questionnaire). To analyze the data, structural analysis method and MICMAC software were used. Balanced distribution of population indicator in the spatial organization (ecological justice component) with the direct impact rate of (250) and indirect impact rate of (247) and appropriate and equal access indicator of the residents of urban and rural settlements to roads, hospitals, schools and ... (physical justice component) with the direct impact rate of (241) and indirect impact rate of (239) are considered as effective key factors and indicators in balanced development of KhorasanRazavi province. As can be inferred from the results cultural promotion indicator based on genuine Islamic-Iranian identity and avoiding the acceptance of foreign patterns (cultural justice component) with very high influence from other indicators and very low impact on other indicators was known as the richest Iranian Islamic indicator. The results indicate that most of the Iranian Islamic indicators are influential in the balanced development of the KhorasanRazavi province and if they are considered and implemented in the plans, they can influence resources allocation with the aim of eliminating regional inequalities and creating a more balanced development.

Keywords: Iranian Islamic Indicators, Iranian Islamic development, balanced development, KhorasanRazavi, MICMAC software

چکیده

توجه اساسی به عدالت اکولوژیکی، اقتصادی، کالبدی، اجتماعی و فرهنگی در برنامه نویسی و تنظیم آن در چارچوب عدالت اسلامی به ساخت یابی عادلانه جامعه و تعالی و پیشرفت متوازن در همه ابعاد، عرصه ها، قشرها و مناطق مختلف جغرافیایی کشور منجر می شود. هدف مقاله حاضر تبیین و شناسایی عوامل و شاخص های تاثیرگذار اسلامی ایرانی در توسعه متوازن استان خراسان رضوی است. نوع تحقیق کاربردی و توسعه ای و روش بررسی آن توصیفی - تحلیلی و پیمایشی است جامعه آماری متخصصین جغرافیایی، اقتصادی و اجتماعی و حجم نمونه ۱۲۰ پرسشنامه است که بر اساس روش نمونه گیری تصادفی پر شده است. روش جمع آوری داده ها، کتابخانه ای و میدانی (پرسشنامه) است. جهت تجزیه و تحلیل داده ها از روش تحلیل ساختاری نرم افزار MICMAC استفاده شد. نتایج نشان می دهد شاخص پراکنش متعادل جمعیت در سازمان فضایی (از مولفه عدالت اکولوژیکی) با میزان تاثیرگذاری مستقیم (۲۵۰) و تاثیرگذاری غیرمستقیم (۲۴۷) و شاخص دسترسی مناسب و برابر ساکنین سکونتگاه های شهری و روستایی به جاده ها، بیمارستانها، مدارس و ... (از مولفه عدالت کالبدی) با میزان تاثیرگذاری مستقیم (۲۴۱) و غیرمستقیم (۲۳۹) به عنوان کلیدی ترین عوامل و شاخص های موثر در توسعه متوازن استان خراسان رضوی شناخته شدند. شاخص ارتقاء بخشی فرهنگ بر پایه هویت اصیل اسلامی - ایرانی و نفی پذیرش الگوهای بیگانگان (از مولفه عدالت فرهنگی) با تاثیرپذیری بسیار بالا از دیگر شاخص ها و تاثیرگذاری بسیار پایین بر شاخص های دیگر به عنوان تاثیرپذیرترین شاخص اسلامی ایرانی شناخته شد. نتایج بیانگر آن است که اکثر شاخص های اسلامی ایرانی در توسعه متوازن استان خراسان رضوی تاثیرگذار هستند که اگر در برنامه ریزی ها مورد توجه قرار گیرند و اجرا شوند می تواند تخصیص منابع را با هدف رفع نابرابری های منطقه ای و ایجاد توسعه متوازنتر تحت تاثیر قرار دهد.

واژگان کلیدی: شاخص های اسلامی ایرانی، توسعه اسلامی ایرانی، توسعه متوازن، خراسان رضوی، نرم افزار MICMAC.

مقدمه

جامعه یکی از مهمترین معیارهای توسعه به شمار می آید. مفهوم توسعه علاوه بر رشد در همه جهات، توزیع متعادل را نیز در بر می گیرد، توزیع متعادل امکانات و خدمات، گامی در جهت از بین بردن تفاوت های ناحیه ای و پراکندگی متناسب جمعیت در سطح منطقه است. توسعه متوازن فضاهای جغرافیایی، نیازمند بررسی دقیق و همه جانبه مسایل اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و شناخت نیازهای جامعه و بهبود آنهاست (کیانی و دیگران، ۱۳۹۴، ص ۲). در آغاز فرآیند توسعه، ساختار یابی یکپارچه همه سرزمین ملی باید مورد توجه قرار گیرد و شبکه کاملی از شهرهایی که ارتباط عالی تنگاتنگ و مرتبه بندی شده با روستاها دارند به وجود آید، نه آنکه چند شهر ممتاز، سازمان داده شود (فرجی دانا، ۱۳۷۱، صص ۳-۲). برنامه های توسعه مهمترین ساز و کار حکومت برای تحقق عدالت در جامعه است. به همین دلیل توجه اساسی به عدالت اکولوژیکی، اقتصادی، کالبدی، اجتماعی و فرهنگی در برنامه نویسی و تنظیم آن در چارچوب عدالت اسلامی به ساخت یابی عادلانه جامعه و تعالی و پیشرفت متوازن در همه ابعاد، عرصه ها، قشرها و مناطق مختلف جغرافیایی کشور منجر می شود (موسوی و مدیری، ۱۳۹۴، ص ۱۷). استان خراسان رضوی در مجاورت با کشورهای افغانستان و ترکمنستان در شرق کشور واقع شده است. وسعت زیاد، پراکنش ناموزون نقاط سکونتگاهی به دلیل اثر پذیری از وضعیت خاص محیط طبیعی، واقع شدن در منطقه ای خشک و نیمه خشک، پایین بودن میزان بارندگی و توزیع نامناسب زمانی و مکانی، بالا بودن درجه تبخیر و تعرق و جدا افتادگی طبیعی و پراکندگی شدید نقاط سکونتگاهی و آشفتگی فضایی و نابرابری منطقه ای را به دنبال داشته و در بروز و شکل گیری برخی از مناطق حاشیه ای و عقب مانده تاثیر زیادی داشته است (کهکی و دیگران، ۱۳۹۴، ص ۲). با این وجود هدف مقاله حاضر تبیین و شناسایی عوامل و شاخص های تاثیرگذار اسلامی ایرانی در توسعه متوازن استان خراسان رضوی است. برای

توسعه، تغییرات همه جانبه و هماهنگ موضوع، در جهت خاص است که به افزایش تنوع و گوناگونی ابعاد و اجزای آن و انسجام و یکپارچگی و پیوستگی هرچه بیشتر منجر می گردد. بر این اساس، توسعه اجتماعی تغییرات هماهنگ و همه جانبه سیاسی، فرهنگی و اقتصادی جامعه برای نیل به مصرف خاصی است که با تغییرات کمی و کیفی در نهادهای اجتماعی، ارتقاء سطح عملکرد، در جهتی معین، منجر می شود. این جهت در جامعه اسلامی، تعالی فرد و جامعه در کمال عبودیت است. اما در بیان حق توسعه، توسعه به فرآیند جامع سیاسی، فرهنگی، اجتماعی و اقتصادی تعریف شده که بر محور تحقق رفاه شکل می گیرد. طبیعی است که تفاوت ها از همینجا آغاز می شود (پیروزمند، ۱۳۹۲، ص ۵۱). به رغم طراحی و اجرای برنامه های متعدد توسعه در کشور و تدوین و ابلاغ سند چشم انداز بیست ساله جمهوری اسلامی ایران، هنوز یک الگوی بومی متناسب با مقتضیات تاریخی، جغرافیایی و فرهنگی کشور برای توسعه طراحی نشده است (نوبخت و همکاران، ۱۳۹۰، ص ۲۱۴). توسعه جریانی چند بعدی است که در خود، تجدیدسازمان و سمت گیری متفاوت کل نظام اقتصادی- اجتماعی را به همراه دارد (پاپلی یزدی، ۱۳۹۰، ص ۳۲). و همچنین به معنای ارتقاء مستمر کل جامعه به سوی زندگی بهتر و یا انسانی تر است (ملایری، ۱۳۸۷، صص ۱۰۱-۱۰۰). در ایران نابرابری و نبود تعادل در توزیع بهینه امکانات در اثر سیاست های غیراصولی گذشته در مکانیابی های صنعتی و خدماتی و قطب های رشد و روند تمرکزگرایی در شهرهای مسلط ناحیه ای و عدم تعادل فضایی بین سطوح ملی، منطقه ای و محلی یکی از مسائل مهمی بوده که در اثر عوامل گوناگون، تحت تاثیر سازوکارهای حاکم بر ساختارهای اقتصادی، اجتماعی و سیاسی پدید آمده است (قنبری هفت چشمه و حسین زاده دلیر، ۱۳۸۴، ص ۳). کاهش نابرابری در بهره مندی از منابع، دست آوردها و امکانات

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۴۵ زمستان ۹۵
No.45 Winter 2016

دست یابی به این مهم، با استفاده از نرم افزار میکی مک میزان تاثیرپذیری و تاثیرگذاری مستقیم و غیرمستقیم شاخص های اسلامی ایرانی در توسعه متوازن استان تبیین می شود و در نهایت عوامل و شاخص های تاثیرگذارتر شناسایی می شوند.

مبانی نظری

مکتب نوسازی و توسعه: مکتب نوسازی محصول دو نظریه است: الف- تکامل گرایی که حاصل قرن ۱۹ است و این مکتب بر سه مولفه اساسی استوار است؛ اجتناب ناپذیری توسعه و تکامل؛ ارزشمند و مثبت بودن پیشرفت، و وقوع آرام و نه انقلابی تغییرات اجتماعی. ب- کارکردگرایی که نظریه پرداز شاخص آن، پارسونز است. در این نظریه جامعه انسانی مشابه یک اندام زیستی است به آن دلیل که امکان مقایسه بدن و جامعه وجود دارد و نیز، آن دو در تلاش برای حفظ تعادل اند، به علاوه، اعضای بدن و نهادهای اجتماعی وظایف مشابهی دارند (ضرورت کارکردی) (الوین، ی، سو، ۱۳۸۷، ص ۱۴۲). اساس اندیشه تجدد غربی در تحول دیگر کشورها با پارادایم نوسازی نهادینه شد و این امر به عنوان یک الگوی اقتصادی و فرهنگی مورد استقبال دولت ها، نخبگان سیاسی و اقتصادی کشورهای دیگر قرار گرفت. عقب ماندگی جوامع در این رویکرد با دلایل و عوامل درونی همانند کمبود سرمایه و انگیزه توجیه می شود. رشد اقتصادی و ساخت زیربنای اقتصادی اولویت اصلی این رویکرد در برنامه ریزی کشورها است و صنعتی شدن محور اصلی تمایز جامعه نو از جامعه سنتی تلقی شده است (ابراهیمی، سلامی، ۱۳۸۸، ص ۱۷۲).

مکتب رادیکال و توسعه: در این دیدگاه نظریات بسیار متنوع و حتی متفاوتی وجود دارد. از لحاظ فلسفی، جهان بینی اقتصادی و سایر زمینه ها شاید اختلافات زیادی بین توسعه شناسان این دیدگاه موجود باشد، اما اساس نظرات آن ها به قرار زیر است: در نظر اینان توسعه فرآیندی است که فارغ از استعمار و استثمار در حالی که سطح زندگی جامعه را بالا می برد، تفاوت ها را نیز کاهش می دهد.

تفاوت بین گروه های اجتماعی، بین افراد، بین زن و مرد، بین کار فکری و کار یدی، بین شمال شهر و جنوب شهر، بین شهر و روستا و هكذا. فرآیندی است که نه تنها می کوشد سطح تخصص را بالا ببرد، بلکه امکان آن را نیز برای همه فراهم می نماید. درآمد سرانه، تولید سرانه و بهره دهی کار را بالا می برد، اما نه به قیمت یک تقسیم کار و بسیار تخصصی که توده انبوه مردم را در وضع بد سابق نگه دارد. آموزش و بهداشت همگانی و قابل دسترس باید طوری پیشرفت کند که بتواند بازده کل جامعه را بالا ببرد. رشد اقتصادی مطلوب است، اما اولویت با توزیع مجدد و عادلانه ثروت ها و درآمدها، با رفع نیازهای اساسی اکثریت مردم و با مبارزه با فقر مطلق جامعه است. اگر در مقطعی بین انتخاب یکی از این دو گریزی نباشد، این رشد است که باید به نفع رفع نیازهای اساسی راه باز کند. دیدگاه رادیکال توسعه اقتصادی را با ساخت سیاسی و اجتماعی جوامع همراه می بیند. در این دیدگاه موانع اصلی توسعه جوامع، استعمار، استعمار نو، سرمایه داری و ابسته، بورژوازی تجاری وابسته و از این قبیل هستند. توسعه شناسان معروف این دیدگاه عبارتند از: پل باران، موریس داب، آندره گوندر فرانک، سلسوفورتا دو، دوس سانتوس جفری کری، سمیرا مین، کاردوسو و... (لطیفی، ۱۳۸۸، ص ۸۰).

نئوکلاسیک و توسعه: اقتصاددانان نئوکلاسیک توسعه ناحیه ای را مبتنی بر توجیه شرایط بازار آزاد می دانند (زنگی آبادی و دیگران، ۱۳۹۲، ص ۴). پارادایم نئوکلاسیک دخالت دولت را مجاز نمیداند و معتقد است نتیجه ای جز انحراف از تعادل و ناکارایی نخواهد داشت. نیروهای بازار خود به خود ایجادکننده هماهنگی و نظم هستند. دولت فقط در مواردی که باعث انحراف در کارکرد کارگزاران اقتصادی نشود، مجاز به دخالت است و این از طریق اخذ مالیات های مقطوع و پرداخت های انتقالی امکان پذیر است. موارد شکست بازار و عدم تحقق رقابت کامل از دیگر موارد مجوز دخالت دولت است. تولید

کالای عمومی مثل نظام حقوقی، دفاع، حمل و نقل، آموزش و تحقیقات، انحصارها، پیامدهای خارجی، اطلاعات ناقص از موارد اصلی شکست بازار هستند. نئوکلاسیک‌ها نابرابری اقتصادی را منشأ و انگیزه فعالیت می‌دانند. لذا معتقدند دولت نباید به منظور توزیع درآمد دخالت کند؛ زیرا که این دخالت منجر به عدم کارایی می‌شود. از طرفی اگر دولت دخالت کند، هزینه‌های اختلال ناشی از دخالت از منافع افزایش رفاه تجاوز خواهد کرد (واعظ‌برزانی و دیگران، ۱۳۹۱، صص ۱۰۸-۱۰۷).

توسعه و اسلام: نگرش غالب امروزی به مفهوم توسعه نگرش مادی است. چنین رویکردی به توسعه، بیش و پیش از هر چیز، معلول نگاهی است که فرهنگ امروز غرب به انسان و جهان دارد. در این رویکرد، بعد معنوی و ماورای مادی انسان و جهان یا مورد انکار قرار می‌گیرد یا مغفول می‌ماند. این نگرش، هم در اساس و هم در نتایج و ثمراتی که بر آن مترتب است، هرگز نمی‌تواند مورد قبول و تأیید اسلام باشد زیرا، از منظر اسلام، نه انسان در وجود مادی خلاصه می‌گردد و نه جهان به جهان مادی محدود می‌شود. توسعه باید در جهت رشد معنوی و الهی و تقرب جامعه به سوی حق تعالی انجام گیرد و نباید، همانند جوامع غربی، خالی از اخلاق، تربیت، معنویت و حیات طیبه باشد. توسعه مورد تأیید اسلام، گرچه وجوه مشترکی با فرایند توسعه در جهان غرب دارد، از جهت انگیزه و هدف نهایی بر آن منطبق نیست زیرا، از نظر اسلام، توسعه‌ای ارزشمند است که در آن همه امکانات جامعه در جهت احیای ارزش‌های پذیرفته شده به کار گرفته شود، به طوری که افراد جامعه بتوانند، با اراده و اختیار خود و بهره‌گیری از نیروهای درونی و امکانات موجود، در جهت تکامل و اعتلای مادی و معنوی جامعه حرکت نمایند (منصورنژاد و زمانی محبوب، ۱۳۹۱، صص ۲۳-۲۴). بنا بر آیاتی چون «إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسَانِ» (نحل: ۹۰) و «اعْدِلُوا هُوَ أَقْرَبُ لِلتَّقْوَى» (مائده: ۸)، شریعت اسلام بر پایه

عدالت ورزی در میان مردم بنا شده است. اسلام با توسعه مخالف نیست؛ آموزه‌های دینی، نه تنها بر عدالت اجتماعی و اقتصادی و رفاه و پیشرفت عمومی تأکید می‌کند، راه کارهایی عملی برای رسیدن به این اهداف به دست می‌دهد. بخش وسیعی از مباحث و ابواب فقه - مانند ابواب تجارت و معاملات، اجاره، رهن و ... - مربوط به مسائل روزمره زندگی انسان و تدبیر امور دنیوی است و عنوان بخشی از کتب روایی اقتصاد و تدبیر معیشت است. قرآن، در آیات متعدد، موضوع توسعه را مورد توجه قرار داده (ملک: ۱۵؛ حدید: ۷؛ اسراء: ۷۰) و با صراحت متذکر شده است که انسان نباید نصیب خود را از دنیا فراموش کند: «وَأَبْتَعْ فِيمَا آتَاكَ اللَّهُ الدَّارَ الْآخِرَةَ وَلَا تَنْسَ نَصِيبَكَ مِنَ الدُّنْيَا» (قصص: ۷۷). انسان، که خلیفه و جانشین خداست بر روی زمین، موظف به آباد نمودن زمین است. «...هُوَ أَنْشَأَكُمْ مِنَ الْأَرْضِ وَاسْتَعْمَرَكُمْ فِيهَا» (هود: ۶۱). موضوع توسعه در روایات نیز مورد توجه قرار گرفته است؛ امام علی (ع) در نامه اش به مالک اشتر می‌نویسد: «... و باید توجه به آبادانی زمین بیشتر از گرفتن خراج باشد، که ستدن خراج جز با آبادانی میسر نشود» (نامه ۵۳). امام کاظم (ع) نیز می‌فرماید: «کسی که به خاطر دین خود دنیا را رها سازد یا به خاطر دنیا دین خود را نادیده بگیرد از ما نیست» (همان، صص ۲۲-۲۱). اگرچه بحث توسعه در نظر و عمل در «ایران» ریشه دار است؛ اما آنچه بیش از آن درخور توجه می‌نماید؛ فرارفتن از حصار تنگ الگوهای غربی‌ای است که از توسعه به مثابه الگویی مبتنی بر «طی راه غرب» یاد می‌نماید. به عبارت دیگر بررسی تاریخ تحول سیاست در ایران نشان می‌دهد که باید به ورای الگوهای تحصیلی توسعه رفته و بتوانیم تجربه ایرانی-اسلامی خودمان را نهادینه و در قالب الگویی پیشنهادی ارائه نماییم. الگویی که اگرچه در آن از تجارب جهانی غفلت نشده، اما ویژگی‌های بومی را اساس قرار داده است. به نظر میرسد که این کار، رسالت بزرگ اندیشمندان و دولتمردان ما به شمار

می آید (رحمانی فضلی، ۱۳۹۴، ص ۱). براین اساس، هدف مقاله حاضر تبیین شاخص های اسلامی و ایرانی (عدالت محور) در جهت شکل گیری توسعه متوازن همراه با عدالت اجتماعی و اصلاح آرایش فضایی اقتصاد ملی و منطقه ای استان خراسان رضوی می باشد که این امر می تواند تخصیص منابع را با هدف رفع نابرابری های منطقه ای تحت تاثیر قرار دهد.

مواد و روش

بر اساس مؤلفه های مورد بررسی، نوع تحقیق کاربردی و توسعه ای و روش بررسی آن توصیفی- جدول ۱. مهمترین عوامل و شاخص های کلیدی تاثیر گذار در توسعه متوازن استان خراسان رضوی

جدول ۱. مهمترین عوامل و شاخص های کلیدی تاثیر گذار در توسعه متوازن استان خراسان رضوی

مؤلفه ها	شاخص ها
عدالت اکولوژیکی	۱- پراکنش متعادل جمعیت در سازمان فضایی، ۲- فراهم کردن امکانات برای بهره برداری از منابع با توجه به قابلیتها، ۳- استفاده از سیستم های پویا و پایدار اکولوژیکی و حمایت از تنوع زیستی، ۴- استفاده از یک نظام مدیریت تولید اکولوژیکی (کشاورزی ارگانیک)، ۵- لزوم حفظ محیط زیست در فعالیت های اقتصادی، ۶- استفاده از منابع طبیعی تجدید شونده، ۷- استفاده از یک برنامه ریزی متعادل کاربری اراضی، ۸- ایجاد فرصت برابر برای تمامی مناطق در بهره برداری از معادن، ۹- دسترسی برابر در استفاده از منابع طبیعی، ۱۰- آموزش روش های کاهش اثرات منفی انسان بر محیط.
عدالت اجتماعی	۱- برخورداری یکسان افراد از حقوق، آزادی های فردی و اجتماعی؛ ۲- دسترسی برابر همه افراد از امکانات و خدمات اجتماعی؛ ۳- دسترسی برابر افراد به پایگاه و منزلت اجتماعی؛ ۴- حفظ حقوق و کرامت انسانی در بهره برداری از حداقل کالاهای اولیه؛ ۵- مسئول بودن همه افراد در برابر اجرای قانون؛ ۶- امکانات مساوی قانونی برای همه (برابری در مقابل قانون)؛ ۷- برخورداری متعادل و متوازن اقشار آسیب دیده از نظام یارانه ای؛ ۸- حق برابر همه افراد در بر طرف کردن نیاز ها و موانع و مشکلات؛ ۹- افزایش کارایی سازمان ها (از طریق استفاده از تصمیم گیری های جمعی).
عدالت اقتصادی	۱- ایجاد فرصت برابر برای تمامی مناطق در بهره برداری از معادن؛ ۲- دسترسی برابر افراد به امکانات و خدمات اقتصادی؛ ۳- استفاده متعادل از منابع طبیعی و مواهب عمومی همگانی؛ ۴- توزیع متعادل ثروت (درآمد و هزینه ها)؛ ۵- کارایی اقتصادی (استفاده بهینه از منابع)؛ ۶- کارایی فنی و تخصصی (بهره برداری در بهترین موقعیت ممکن)؛ ۷- نیروی انسانی آموزش دیده (افزایش بازدهی نیروی کار)؛ ۸- استفاده متعادل از همه بخش های فعالیت های اقتصادی (صنعت، کشاورزی، خدماتی)، ۹- اعتدال در به کارگیری و مصرف عوامل تولید؛ ۱۰- رعایت اعتدال بین نسلی در بهره برداری از ثروت های طبیعی؛ ۱۱- جلوگیری از احتکار؛ ۱۲- استفاده از الگوی توسعه بومی.

<p>۱- دسترسی عادلانه همگان به اطلاعات و اخبار و سهیم کردن افراد در تصمیم گیریها؛ ۲- حق برابر همگان در افزایش آگاهی از حقوق شهروندی شان؛ ۳- ارتقاء بخشی فرهنگ بر پایه هویت اصیل اسلامی-ایرانی و نفی پذیرش الگوهای بیگانگان؛ ۴- حق برخورداری برابر در استفاده از فضاها و مراکز فرهنگی؛ ۵- حق برخورداری از کالاها و خدمات فرهنگی متناسب با فرهنگ خودی؛ ۶- دسترسی به فرصت های برابر آموزشی و تحصیلی؛ ۷- شناسایی و حفظ سرمایه های فرهنگی (میراث فرهنگی، نمادها و اسطوره های ملی)؛ ۸- احترام و به رسمیت شناختن تمایزهای فرهنگی، قومی، زبانی و مذهبی؛ ۹- به حداقل رساندن آسیب های فرهنگی (بی اعتمادی، از خودبیگانگی فرهنگی)؛ ۱۰- توزیع عادلانه و متوازن بودجه فرهنگی بین مراکز فرهنگی و آموزشی.</p>	<p>عدالت فرهنگی</p>
<p>۱- سرانه مطلوب کاربری ها متناسب با میزان تراکم جمعیت در مناطق شهری و روستایی؛ ۲- توزیع متوازن سرانه ها با توجه به اصول صحیح مکانیابی؛ ۳- دسترسی مناسب و برابر ساکنین سکونتگاه های شهری و روستایی به جاده ها، بیمارستان ها و ...؛ ۴- جلوگیری از دادن رانتهای و امتیازها به گروهی خاص در مناطق؛ ۵- برنامه ریزی در جهت رشد فیزیکی برنامه ریزی شده در سکونتگاه های شهری و روستایی؛ ۶- تامین امکانات برابر در اتخاذ نوسازی و احیای سکونتگاه های شهری و روستایی؛ ۷- دسترسی به زیرساخت ها و سیاست های تشویقی در مناطق کمتر توسعه یافته؛ ۸- استفاده برابر همه ساکنین مناطق و سکونتگاهها از فضاهای شهری؛ ۹- تامین نیازها متناسب با مناطق و سکونتگاهها</p>	<p>عدالت کالبدی</p>

و تحلیل ساختاری تأثیرگذاری هر یک از شاخص های و تحلیل ساختاری تأثیرگذاری هر یک از شاخص های اسلامی ایرانی در توسعه متوازن استان از نرم افزار MICMAC استفاده شده است. که در ابتدا تأثیر متغیرها نسبت به یکدیگر از صفر تا چهار بر اساس نظر کارشناسان و متخصصان ارزشگذاری شد و سپس با نرم افزار MICMAC تأثیرات مستقیم و غیر مستقیم و همچنین شاخص های داری پتانسیل اثرگذار و اثرپذیر مستقیم و غیرمستقیم و در نهایت تأثیرگذارترین شاخص ها در توسعه متوازن استان شناسایی شدند.

محدوده مورد مطالعه

استان خراسان رضوی بخشی از استان پهناور خراسان است که با مصوبه دولت در سال ۱۳۸۳ و پس از تقسیم خراسان به سه قسمت شمالی، رضوی و جنوبی ایجاد شده است. این استان در سال ۱۳۹۱ بیش از ۱۱۶۰۰۰ کیلومتر مربع وسعت داشته که بین مدار جغرافیایی ۳۳ درجه و ۵۲ دقیقه تا ۳۷ درجه

و ۴۲ دقیقه عرض شمالی از خط استوا و ۵۶ درجه و ۱۹ دقیقه تا ۶۱ درجه و ۱۶ دقیقه طول شرقی از نصف النهار گرینویچ قرار گرفته است. استان خراسان رضوی از شمال و شمال شرق به طول حدود ۵۳۱/۶ کیلومتر دارای مرز مشترک با کشور ترکمنستان و از شرق به طول حدود ۳۰۲ کیلومتر مرز مشترک با کشور افغانستان دارد و از لحاظ مرزهای داخلی از شمال غربی با استان خراسان شمالی، از جنوب با استان خراسان جنوبی و از غرب و نیمه شمال غربی به استان های یزد و و سمنان محدود می باشد. بر اساس آخرین تقسیمات کشوری، استان خراسان رضوی در سال ۱۳۹۱ دارای ۲۸ شهرستان، ۷۰ بخش، ۷۲ شهر و ۱۶۴ دهستان بوده است. بر اساس آخرین سرشماری عمومی نفوس و مسکن در آبان ۱۳۹۰ جمعیت استان برابر با ۵۹۹۴۴۰۲ نفر بوده است. درصد جمعیت ساکن در نقاط شهری و روستایی استان به ترتیب ۷۱/۹ و ۲۸/۱ بوده است (سالنامه

همانطور که در جدول شماره (۲) مشاهده می شود ابعاد ماتریس ۵۰*۵۰ تنظیم شده است. درجه پرشدگی ماتریس ۹۴/۰۸ درصد است که نشان می دهد عوامل انتخاب شده تأثیر زیادی بر روی هم گذاشته اند. از مجموع ۲۳۵۲ رابطه قابل ارزیابی در این ماتریس، ۱۴۸ رابطه، عددشان صفر بوده است که به این معنی است عوامل بر همدیگر تأثیر نگذاشته یا از همدیگر تأثیر نپذیرفته اند. ۳۸۹ رابطه، عددشان یک بوده است بدین معنی که تأثیر کمی نسبت به هم داشته اند، ۸۱۶ رابطه، عددشان ۲ بوده است بدین معنی که رابط تأثیرگذار نسبتاً قوی داشته اند، ۸۳۲ رابطه، عددشان ۳ بوده است بدین معنی که روابط عامل های کلیدی بسیار زیاد بوده است و از تأثیرگذاری و تأثیر پذیری زیادی برخوردار بوده اند. در نهایت نیز ۳۱۵ رابطه، عددشان P بوده است که نشان دهنده روابط پتانسیلی و غیر مستقیم عامل ها بوده است.

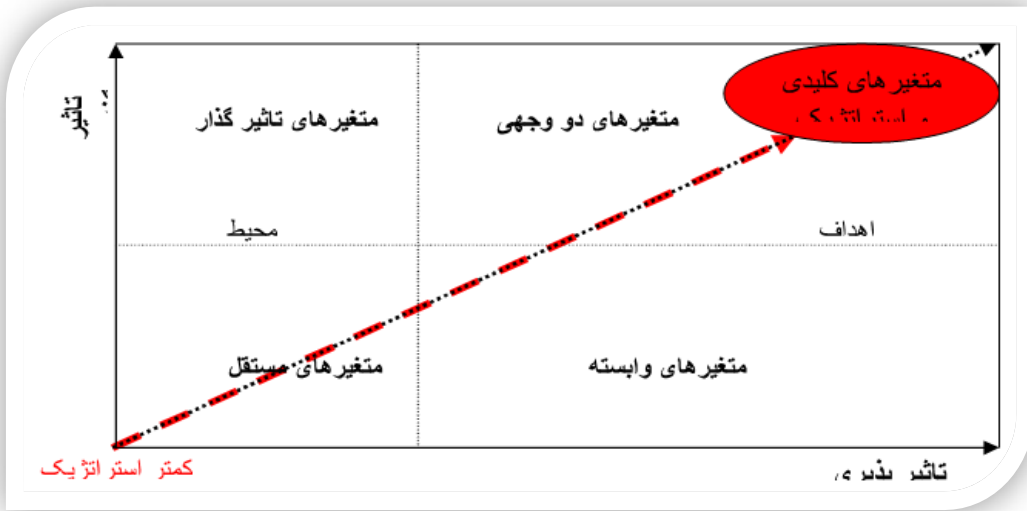
تحلیل سیستم و روابط متقابل عوامل و شاخص های اسلامی ایرانی

در ماتریس متقاطع جمع اعداد سطرهای هر متغیر،

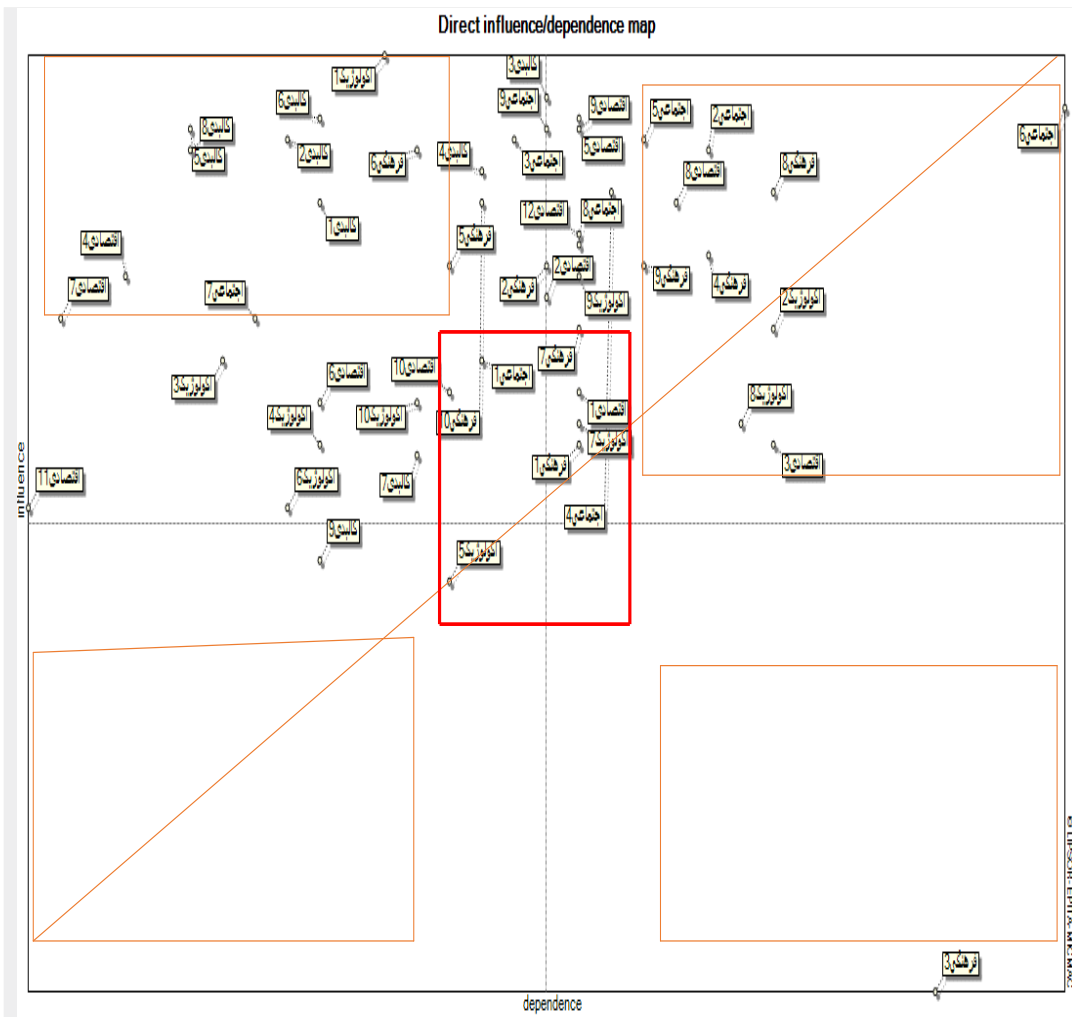
میزان تأثیرگذاری و جمع ستونی هر متغیر نیز میزان تأثیر پذیری آن متغیر را از متغیرهای دیگر نشان می دهد. نحوه توزیع و پراکنش متغیرها در صفحه پراکندگی، از پایداری یا ناپایداری سیستم حکایت می کند. در بخش روش شناسی و تحلیل میک مک در مجموع دو نوع پراکنش تعریف شده است که به نام سیستم های پایدار و سیستم های ناپایدار معروف هستند. در سیستم های پایدار پراکنش متغیرها به صورت I انگلیسی نشان داده شده است؛ یعنی برخی متغیرها دارای تأثیرگذاری بالا و برخی دارای تأثیر پذیری بالا هستند. در سیستم های پایدار مجموعاً سه دسته متغیر را می توان مشاهده کرد: الف: متغیرهای بسیار تأثیرگذار بر سیستم (عوامل کلیدی)؛ ب: متغیرهای مستقل؛ ج: متغیرهای خروجی سیستم (متغیرهای نتیجه) (شکل شماره ۱). در این سیستم جایگاه هر یک از عوامل و نقش آن کاملاً روشن شده است. اما در سیستم های ناپایدار وضعیت پیچیده تر از سیستم های از سیستم های پایدار است. در این سیستم، متغیرها حول محور قطری صفحه پراکنده هستند و متغیرها در بیشتر مواقع حالت بینابینی از تأثیر گذاری و تأثیر پذیری را نشان می دهند که این امر ارزیابی و شناسایی عوامل

جدول ۲. تحلیل اولیه داده های ماتریس و تأثیرات متقاطع

مقدار	شاخص
۵۰	ابعاد ماتریس
۲	تعداد تکرار
۱۴۸	تعداد صفر
۳۸۹	تعداد یک
۸۱۶	تعداد دو
۸۳۲	تعداد سه
۳۱۵	P تعداد
۲۳۵۲	جمع
٪۹۴/۰۸	درجه پرشدگی

شکل ۱. متغیرهای استراتژیک در نمودار؛ ماخذ: ربانی، ۱۳۹۱، ص ۲۶۷.

شکل شماره (۲). نقشه پراکندگی متغیرهای مستقل، متغیرهای دووجهی، متغیرهای تأثیر پذیر، متغیرهای مستقل از سیستم و متغیرهای مستقل نتیجه

ایرانی تأثیرگذار مستقیم در ایجاد توسعه متوازن استان خراسان رضوی می باشند.

متغیرهای دو وجهی

این متغیرها دارای دو ویژگی مشترک تأثیرگذاری بالا و تأثیرپذیری بالا هستند و هر عملی روی آنها در متغیرهای دیگر نیز تغییر خواهد کرد. این متغیرها را می توان به دو دسته متغیرهای ریسک و هدف تقسیم کرد. شاخص عدالت اجتماعی (امکانات مساوی قانونی برای همه (برابری در مقابل قانون) در اینجا به عنوان شاخص کلیدی و استراتژیک شناخته شده، و که هم قابل دستکاری و کنترل است و هم بر پویایی و تغییر سیستم اثر می گذارد (شکل شماره ۲).

۱- متغیرهای ریسک: این متغیرها چنان که در شکل نشان داده شده است در بالای خط قطری ناحیه شمال شرقی شکل قرار گرفته اند و ظرفیت بسیار زیادی برای تبدیل شدن به بازیگران کلیدی سیستم دارد. همچنان که در نقشه پراکندگی متغیرهای دو وجهی مشاهده می شود، ۶ عامل کلیدی در این منطقه قرار گرفته است.

۲- متغیرهای هدف: این متغیرها زیر ناحیه قطری شمال شرقی صفحه قرار می گیرند، این متغیرها در واقع نتایج تکاملی سیستم و نمایانگر اهداف ممکن در یک سیستم هستند. با دست کاری و ایجاد تغییرات در این متغیرها به تکامل سیستم برنامه و هدف خود دست یافت. همچنان که در صفحه پراکندگی مشاهده می شود ۴ متغیر در منطقه متغیرهای دو وجهی قرار داشته است.

متغیرهای تأثیرپذیر: این متغیرها در قسمت جنوبی شرقی شکل قرار گرفته اند و می توان آنها را متغیرهای نتیجه نیز نامید. این متغیرها از تأثیر پذیری بسیار بالا از سیستم و تأثیر گذاری بسیار پایین در سیستم برخوردار هستند. همچنان که در نقشه پراکندگی متغیرهای تأثیر گذار مشاهده می شود، ۱ متغیر تأثیر پذیر در این منطقه قرار دارد (شکل شماره ۲):

۱- ارتقاء بخشی فرهنگ بر پایه هویت اصیل

کلیدی را بسیار مشکل می کند. با وجود این، در این سیستم نیز راه های ترسیم شده است که می تواند راهنمای گزینش و شناسایی عوامل کلیدی باشد. از «ترم افزار میک مک» و نحوه تحلیل ماتریس متقاطع برای استخراج عوامل کلیدی موثر در توسعه متوازن استان استفاده می شود. در مجموع متغیرها دارای دو نوع تأثیر هستند: تأثیر مستقیم و تأثیر غیرمستقیم که به ترتیب بررسی خواهند شد. همانطور که در نقشه پراکندگی خروجی تأثیرات مستقیم نرم افزار میک مک دیده می شود، ۱۰ عامل و شاخص اسلامی ایرانی کلیدی تأثیر گذار در منطقه شمال غربی قرار دارند. این عامل ها توسعه متوازن در استان را تحت تأثیر خود قرار می دهند.

متغیرهای تعیین کننده یا تأثیرگذار: وجود چندین عامل تأثیر گذار در نزدیکی منطقه شمال غربی نشان می دهد که چندین عامل بر کل سیستم تأثیر گذار هستند (شکل شماره ۲) این متغیرهای عبارتند از:

- ۱- پراکنش متعادل جمعیت در سازمان فضایی
 - ۲- توزیع متوازن سرانه ها با توجه به اصول صحیح مکانیایی
 - ۳- برنامه ریزی در جهت رشد فیزیکی برنامه ریزی شده در سکونتگاه های شهری و روستایی
 - ۴- تامین امکانات برابر در اتخاذ نوسازی و احیای سکونتگاه های شهری و روستایی
 - ۵- استفاده برابر همه ساکنین مناطق و سکونتگاهها از فضاهای شهری
 - ۶- نیروی انسانی آموزش دیده (افزایش بازدهی نیروی کار)
 - ۷- توزیع متعادل ثروت (درآمد و هزینه ها)
 - ۸- برخورداری متعادل و متوازن اقشار آسیب دیده از نظام یارانه ای و تامین اجتماعی
 - ۹- دسترسی به فرصت های برابر آموزشی و تحصیلی
 - ۱۰- سرانه مطلوب کاربری ها متناسب با میزان تراکم جمعیت در مناطق شهری و روستایی
- این متغیرها مهم ترین عوامل و شاخص های اسلامی

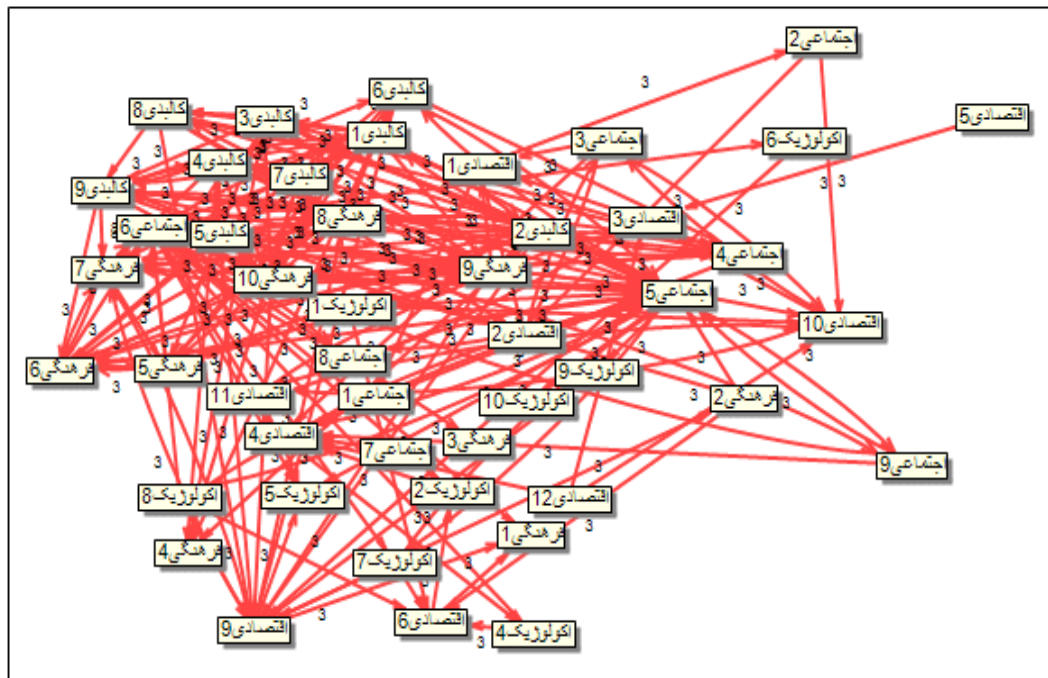
اسلامی-ایرانی و نفی پذیرش الگوهای بیگانگان آنچه از این متغیر می توان برداشت کرد، این است که این متغیر نتیجه متغیرهای مستقل است. اگر متغیرهای مستقل و تأثیر گذار روند مثبتی داشته باشند این متغیر نیز مثبت خواهد بود.

متغیرهای مستقل: این متغیرها دارای تأثیر گذاری و تأثیرپذیری پایینی هستند. این متغیرها در قسمت جنوب غربی شکل قرار گرفتند. متغیرهای مستقل را می توان به دو دسته متغیرهای مستقل از سیستم و متغیرهای مستقل نتیجه سیستم تقسیم کرد. همچنان که در نقشه پراکندگی متغیرهای مستقل از سیستم و متغیرهای مستقل نتیجه سیستم مشاهده می شود، هیچ عامل کلیدی در این منطقه قرار نگرفته است.

متغیرهای تنظیمی: این متغیرها در نزدیکی مرکز شکل قرار گرفته اند. در واقع حالت تنظیمی دارند و گاهی به عنوان اهرم ثانویه عمل می کنند. بسته به سیاست هایی که برنامه ریزان و مدیران برای اهداف خود به کار می گیرند. این متغیرها قابلیت ارتقاء به متغیرهای تأثیر گذار، متغیرهای تعیین کننده یا متغیرهای هدف و ریسک را دارند.

۱- ایجاد فرصت برابر برای تمامی مناطق در بهره برداری از معادن
۲- برخورداری یکسان افراد از حقوق ، آزادی های فردی و اجتماعی
۳- حفظ حقوق و کرامت انسانی در بهره برداری از حداقل کالاهای اولیه یا مشترک
۴- لزوم حفظ محیط زیست در فعالیت های اقتصادی و جلوگیری از تخریب محیطی
۵- استفاده از یک برنامه ریزی متعادل کاربری اراضی

Direct influence graph

© IJPSOR-EPTA-MNCMAG

شکل ۳. نقشه روابط مستقیم بین متغیرها (تأثیرات قوی تا بسیار قوی)

۶- دسترسی عادلانه همگان به اطلاعات و اخبار و همینطور سهیم کردن افراد در تصمیم گیریها
۷- شناسایی و حفظ سرمایه های فرهنگی (میراث فرهنگی، نمادها و اسطوره های ملی)

تأثیرات مستقیم متغیرها بر همدیگر

تأثیر متغیرها نسبت به یکدیگر از صفر تا چهار و بر اساس نظر متخصصان می باشد، آن مقدار تأثیری که یک عامل از عوامل دیگری می پذیرد به عنوان تأثیرپذیری و آن مقدار تأثیری که یک عامل بر عوامل دیگر می گذارد به عنوان تأثیرگذاری ثبت شده است (جدول شماره ۳).

تحلیل تأثیرات غیرمستقیم متغیرها بر همدیگر

در این روش هر کدام از روابط متغیرها توسط نرم افزار به توان های ۲، ۳، ۴، ۵ و... رسانده و بر این اساس اثرات غیر مستقیم متغیرها سنجیده می شود.

متغیرهای تعیین کننده یا تأثیرگذار: وجود چندین عامل تأثیر گذار در نزدیکی منطقه شمال

غربی نشان می دهد که چندین عامل بر کل سیستم تأثیر گذار هستند (شکل شماره ۴). این متغیرهای عبارتند از:

- ۱- سرانه مطلوب کاربری ها متناسب با میزان تراکم جمعیت در مناطق شهری و روستایی
- ۲- توزیع متوازن سرانه ها با توجه به اصول صحیح مکانیابی
- ۳- برنامه ریزی در جهت رشد فیزیکی برنامه ریزی شده در سکونتگاه های شهری و روستایی
- ۴- تامین امکانات برابر در اتخاذ نوسازی و احیای سکونتگاه های شهری و روستایی
- ۵- استفاده برابر همه ساکنین مناطق و سکونتگاه ها از فضاهای شهری
- ۶- نیروی انسانی آموزش دیده (افزایش بازدهی نیروی کار)
- ۷- توزیع متعادل ثروت (درآمد و هزینه ها)
- ۸- برخورداری متعادل و متوازن اقشار آسیب دیده از

جدول ۳. تأثیرات مستقیم متغیرها از یکدیگر

مؤلفه	شاخص	تأثیرگذاری	تأثیرپذیری
عدالت اقتصادی	ایجاد فرصت برابر برای تمامی مناطق در بهره برداری از معادن	۸۱	۹۳
	دسترسی برابر افراد به امکانات و خدمات اقتصادی	۹۰	۹۲
	استفاده متعادل از منابع طبیعی و مواهب عمومی همگانی	۷۶	۹۹
	توزیع متعادل ثروت (درآمد و هزینه ها)	۹۲	۷۹
	کارایی اقتصادی (استفاده بهینه از منابع)	۱۰۷	۹۳
	کارایی فنی و تخصصی (بهره برداری در بهترین موقعیت ممکن)	۸۰	۸۵
	نیروی انسانی آموزش دیده (افزایش بازدهی نیروی کار)	۸۸	۷۷
	استفاده متعادل از همه بخش های فعالیت های اقتصادی (صنعت، کشاورزی، خدماتی)	۹۹	۹۶
	اعتدال در به کارگیری و مصرف عوامل تولید	۱۰۶	۹۳
	رعایت اعتدال بین نسلی در بهره برداری از ثروت های طبیعی	۸۱	۸۹
	جلوگیری از احتکار	۷۰	۷۶
	استفاده از الگوی توسعه بومی	۹۶	۹۳

۹۰	۸۴	برخورداری یکسان افراد از حقوق ، آزادی های فردی و اجتماعی	عدالت اجتماعی
۹۷	۱۰۴	دسترسی برابر همه افراد از امکانات و خدمات اجتماعی	
۹۱	۱۰۵	دسترسی برابر افراد به پایگاه و منزلت اجتماعی	
۹۴	۱۰۰	حفظ حقوق و کرامت انسانی در بهره برداری از حداقل کالاهای اولیه یا مشترک	
۹۵	۱۰۵	مسئول بودن همه افراد در برابر اجرای قانون	
۱۰۸	۱۰۸	امکانات مساوی قانونی برای همه (برابری در مقابل قانون)	
۸۳	۸۸	برخورداری متعادل و متوازن اقشار آسیب دیده از نظام یارانه ای و تامین اجتماعی	
۹۳	۹۵	حق برابر همه افراد در بر طرف کردن نیازها و موانع و مشکلات	
۹۲	۱۰۶	افزایش کارایی سازمان ها(از طریق استفاده از تصمیم گیری های جمعی)	عدالت اکولوژی
۸۷	۱۱۳	پراکنش متعادل جمعیت در سازمان فضایی	
۹۹	۸۷	فراهم کردن امکانات برای بهره برداری از منابع با توجه به قابلیت ها و پتانسیل ها	
۸۲	۸۴	استفاده از سیستم های پویا و پایدار اکولوژیکی و حمایت از تنوع زیستی	
۸۵	۷۶	استفاده از یک نظام مدیریت تولید اکولوژیکی (کشاورزی ارگانیک)	
۸۹	۶۳	لزوم حفظ محیط زیست در فعالیت های اقتصادی و جلوگیری از تخریب محیطی	
۸۴	۷۰	استفاده از منابع طبیعی تجدید شونده	
۹۳	۷۸	استفاده از یک برنامه ریزی متعادل کاربری اراضی	
۹۸	۷۸	ایجاد فرصت برابر برای تمامی مناطق در بهره برداری از منابع	
۹۳	۹۲	دسترسی برابر در استفاده از منابع طبیعی	
۸۸	۸۰	کنترل آلودگی از طریق آموزش روش های کاهش اثرات منفی انسان بر محیط	

۹۳	۷۶	دسترسی عادلانه همگان به اطلاعات و اخبار و همینطور سهیم کردن افراد در تصمیم گیریها	عدالت فرهنگی
۹۲	۹۳	حق برابر همگان در افزایش آگاهی از حقوق شهروندی شان	
۱۰۴	۲۴	ارتقاء بخشی فرهنگ بر پایه هویت اصیل اسلامی-ایرانی و نفی پذیرش الگوهای بیگانگان	
۹۷	۹۴	حق برخورداری برابر در استفاده از فضاها و مراکز فرهنگی	
۸۹	۹۳	حق برخورداری از کالاها و خدمات فرهنگی متناسب با فرهنگ خودی	
۸۸	۱۰۴	دسترسی به فرصت های برابر آموزشی و تحصیلی	
۹۳	۸۷	شناسایی و حفظ سرمایه های فرهنگی (میراث فرهنگی، نمادها و اسطوره های ملی)	
۹۹	۱۰۰	احترام و به رسمیت شناختن تمایزهای فرهنگی، قومی، زبانی و مذهبی	
۹۵	۹۳	به حداقل رساندن آسیب های فرهنگی (بی اعتمادی، از خودبیگانگی فرهنگی)	
۹۰	۹۹	توزیع عادلانه و متوازن بودجه فرهنگی بین مراکز فرهنگی و آموزشی	
۸۵	۹۹	سرانه مطلوب کاربریها متناسب با میزان تراکم جمعیت در مناطق شهری و روستایی	عدالت کالبدی
۸۴	۱۰۵	توزیع متوازن سرانه ها با توجه به اصول صحیح مکانیابی	
۹۲	۱۰۹	دسترسی مناسب و برابر ساکنین سکونتگاه های شهری و روستایی به جاده ها، بیمارستان ها، مدارس	
۹۰	۱۰۲	جلوگیری از دادن رانت ها و امتیازها به گروهی خاص در مناطق	
۸۱	۱۰۶	برنامه ریزی در جهت رشد فیزیکی برنامه ریزی شده در سکونتگاه های شهری و روستایی	
۸۵	۱۰۷	تامین امکانات برابر در اتخاذ نوسازی و احیای سکونتگاه های شهری و روستایی	
۸۸	۷۵	دسترسی به زیرساخت ها و سیاست های تشویقی در مناطق کمتر توسعه یافته یا مناطق بدون توان	
۸۱	۱۰۴	استفاده برابر همه ساکنین مناطق و سکونتگاهها از فضاهای شهری	
۸۵	۶۵	تامین نیازها متناسب با مناطق و سکونتگاهها	

نظام بارانه ای و تامین اجتماعی

۹- استفاده از سیستم های پویا و پایدار اکولوژیکی و حمایت از تنوع زیستی

این متغیرها مهم ترین عوامل و شاخص های اسلامی ایرانی تأثیر گذار غیر مستقیم در ایجاد توسعه متوازن استان خراسان رضوی می باشند. **متغیرهای دو وجهی:** این متغیرها دارای دو ویژگی مشترک تأثیر گذاری بالا و تأثیر پذیری بالا هستند و هر عملی روی آنها در متغیرهای دیگر نیز تغییر خواهد کرد. این متغیرها را می توان به دو دسته متغیرهای ریسک و متغیرهای هدف تقسیم کرد.

۱- متغیرهای ریسک: این متغیرها چنان که در شکل نشان داده شده است در بالای خط قطری ناحیه شمال شرقی شکل قرار گرفته اند و ظرفیت بسیار زیادی برای تبدیل شدن به بازیگران کلیدی سیستم دارد. همچنان که در نقشه پراکندگی متغیرها مشاهده می شود ۷ متغیر در این قسمت قرار گرفته است (شکل شماره ۴).

۲- متغیرهای هدف: این متغیرها زیر ناحیه قطری شمال شرقی صفحه قرار می گیرند، این متغیرها در واقع نتایج تکاملی سیستم و نمایانگر اهداف ممکن در یک سیستم هستند. با دست کاری و ایجاد تغییرات در این متغیرها به تکامل سیستم برنامه و هدف خود دست یافت. نتایج نشان می دهد که ۳ متغیر در این قسمت مشاهده می شود (شکل شماره ۴).

متغیرهای تأثیر پذیر: این متغیرها در قسمت جنوبی شرقی شکل قرار گرفته اند و می توان آنها را متغیرهای نتیجه نیز نامید. این متغیرها از تأثیر پذیری بسیار بالا از سیستم و تأثیر گذاری بسیار پایین در سیستم برخوردار هستند.

۱- ارتقاء بخشی فرهنگ بر پایه هویت اصیل اسلامی- ایرانی و نفی پذیرش الگوهای بیگانگان آنچه از این متغیرهای تأثیر پذیر می توان برداشت کرد، این است که این متغیرها نتیجه متغیرهای مستقل هستند. که اگر متغیرهای مستقل و تأثیر گذار روند مثبتی داشته باشند این متغیرها نیز

مثبت خواهند بود.

متغیرهای مستقل: این متغیرها دارای تأثیر گذاری و تأثیر پذیری پایینی هستند. این متغیرها در قسمت جنوب غربی شکل قرار گرفتند. متغیرهای مستقل را می توان به دو دسته متغیرهای مستقل از سیستم و متغیرهای مستقل نتیجه سیستم تقسیم کرد. همچنان که در نقشه پراکندگی متغیرهای مستقل از سیستم و متغیرهای مستقل نتیجه سیستم مشاهده می شود، هیچ عامل کلیدی در این منطقه قرار نگرفته است.

متغیرهای تنظیمی: این متغیرها در نزدیکی مرکز شکل قرار گرفته اند. در واقع حالت تنظیمی دارند و گاهی به عنوان اهرم ثانویه عمل می کنند. بسته به سیاست هایی که شهرداری برای اهداف خود به کار می گیرد. این متغیرها قابلیت ارتقاء به متغیرهای تأثیر گذار، متغیرهای تعیین کننده یا متغیرهای هدف و ریسک را دارند.

۱- شناسایی و حفظ سرمایه های فرهنگی (میراث فرهنگی، نمادها و اسطوره های ملی)

۲- دسترسی برابر افراد به امکانات و خدمات اقتصادی

۳- برخورداری یکسان افراد از حقوق، آزادی های فردی و اجتماعی

۴- ایجاد فرصت برابر برای تمامی مناطق در بهره برداری از معادن

۵- پراکنش متعادل جمعیت در سازمان فضایی

۶- استفاده از یک برنامه ریزی متعادل کاربری اراضی

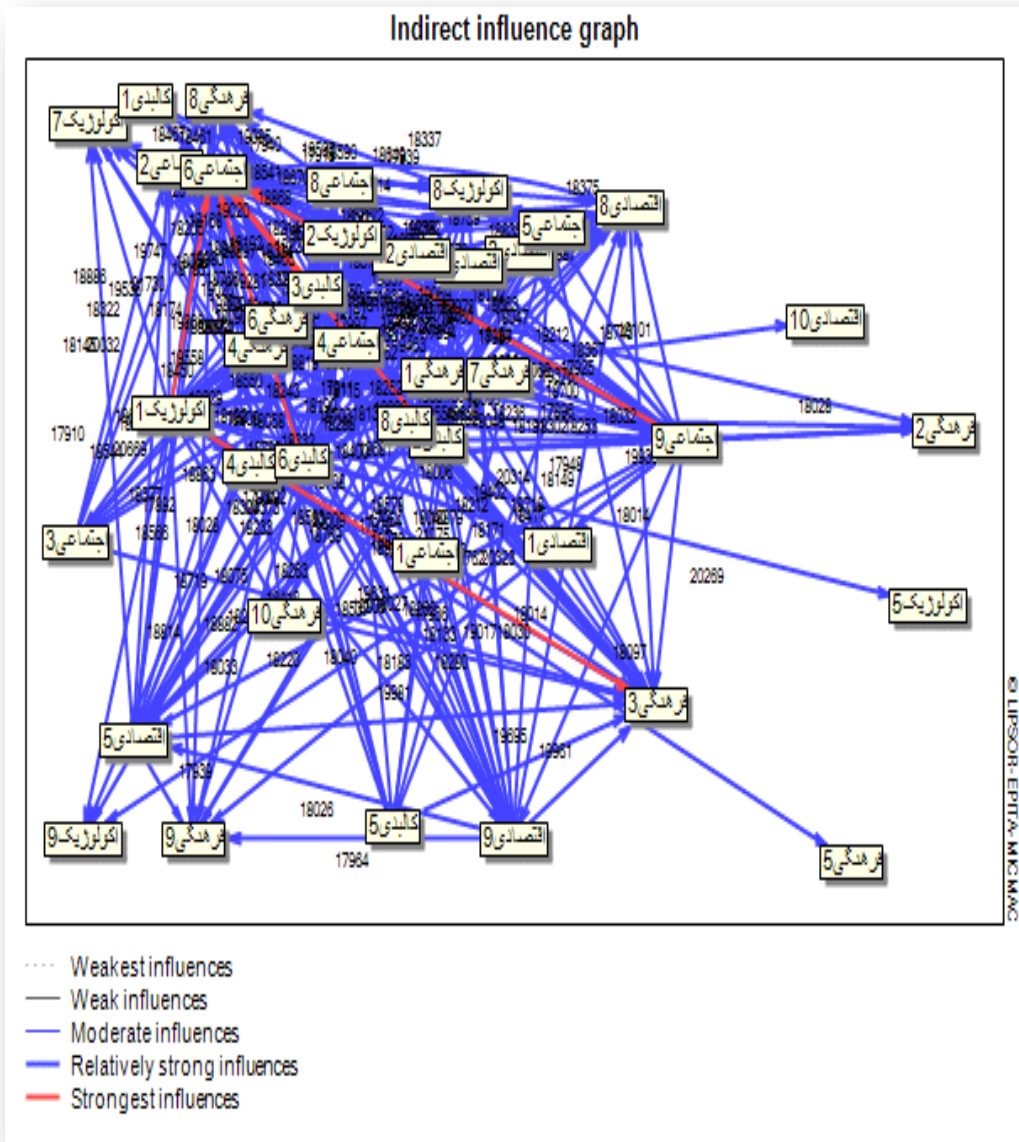
۷- دسترسی عادلانه همگان به اطلاعات و اخبار و

همینطور سهیم کردن افراد در تصمیم گیریها

۸- لزوم حفظ محیط زیست در فعالیت های اقتصادی و جلوگیری از تخریب محیطی

تأثیر پذیری غیر مستقیم

همانطور که مباحث پیش توضیح داده شده است تأثیر متغیرها نسبت به یکدیگر از صفر تا چهارو بر اساس نظر متخصصان می باشد، آن مقدار تأثیری که یک عامل از عوامل دیگری پذیرد به عنوان تأثیر پذیری و آن مقدار تأثیری که یک عامل بر عوامل

شکل ۵. نقشه روابط غیرمستقیم بین متغیرها (تأثیرات قوی تا بسیار قوی)

متغیرها بر همدیگر همانطور که مشاهده می شود، در وضعیت پتانسیلی تأثیرات مستقیم متغیرها، متغیرهای تأثیر گذار افزایش یافته اند. از تعداد متغیرهای مستقل کاهش یافته است. این نتایج نشان می دهد که متغیرها پتانسیل تبدیل به متغیرهای تأثیر گذار را دارند و

دیگر می گذارد به عنوان تأثیرگذاری ثبت شده است. مقدار تأثیری که تک تک عوامل بر یکدیگر می گذارند توسط نرم افزار میک مک به توان های مختلف رسانده است که مجموع آنها مقدار کمی تأثیرپذیری غیر مستقیم را تشکیل می دهد (جدول شماره ۴).

تحلیل تأثیرات پتانسیل مستقیم و غیرمستقیم

جدول ۴. تاثیرات غیرمستقیم متغیرها از یکدیگر

مؤلفه	شاخص	تاثیرگذاری	تاثیرپذیری
عدالت اقتصادی	ایجاد فرصت برابر برای تمامی مناطق در بهره‌برداری از معادن	۶۸۲۸۸۲	۷۵۳۴۶۱
	دسترسی برابر افراد به امکانات و خدمات اقتصادی	۷۲۹۰۹۹	۷۵۳۹۱۲
	استفاده متعادل از منابع طبیعی و مواهب عمومی همگانی	۶۱۴۸۱۱	۸۱۴۸۸۸
	توزیع متعادل ثروت (درآمد و هزینه‌ها)	۷۴۳۹۲۰	۶۴۹۵۵۱
	کارایی اقتصادی (استفاده بهینه از منابع)	۸۶۵۳۷۷	۷۶۲۷۹۰
	کارایی فنی و تخصصی (بهره برداری در بهترین موقعیت ممکن)	۶۵۷۶۱۵	۶۹۴۹۷۹
	نیروی انسانی آموزش دیده (افزایش بازدهی نیروی کار)	۷۲۸۰۶۲	۶۳۷۹۷۱
	استفاده متعادل از همه بخش‌های فعالیت‌های اقتصادی (صنعت، کشاورزی، خدماتی)	۸۱۱۶۶۷	۷۸۳۱۲۷
	اعتدال در به کارگیری و مصرف عوامل تولید	۸۶۵۹۷۸	۷۵۷۸۰۶
	رعایت اعتدال بین نسلی در بهره برداری از ثروت‌های طبیعی	۶۵۷۱۰۹	۷۲۱۳۶۷
	جلوگیری از احتکار	۵۶۸۷۷۵	۶۲۱۲۴۵
	استفاده از الگوی توسعه بومی	۷۸۰۴۱۹	۷۵۸۰۷۴
	عدالت اجتماعی	برخورداری یکسان افراد از حقوق، آزادی‌های فردی و اجتماعی	۶۹۲۸۹۳
دسترسی برابر همه افراد از امکانات و خدمات اجتماعی		۸۴۷۷۹۲	۷۸۹۳۴۶
دسترسی برابر افراد به پایگاه و منزلت اجتماعی		۸۴۵۲۰۵	۷۴۱۹۷۸
حفظ حقوق و کرامت انسانی در بهره برداری از حداقل کالاهای اولیه یا مشترک		۸۰۹۵۹۹	۷۶۵۰۱۱
مسئول بودن همه افراد در برابر اجرای قانون		۸۶۴۴۸۹	۷۷۳۰۸۶
امکانات مساوی قانونی برای همه (برابری در مقابل قانون)		۸۵۷۷۶۸	۸۷۶۳۲۷
برخورداری متعادل و متوازن اقشار آسیب دیده از نظام یارانه‌ای و تامین اجتماعی		۷۴۲۰۳۰	۶۷۹۴۱۵
حق برابر همه افراد در بر طرف کردن نیازها و موانع و مشکلات		۷۹۱۳۱۵	۷۵۹۶۲۵
افزایش کارایی سازمان‌ها (از طریق استفاده از تصمیم‌گیری‌های جمعی)		۸۸۰۶۳۵	۷۵۴۴۹۹

۷۰۳۹۰۸	۹۱۲۶۱۹	پراکنش متعادل جمعیت در سازمان فضایی	عدالت اکولوژی
۸۰۴۱۰۹	۷۲۲۱۲۸	فراهم کردن امکانات برای بهره برداری از منابع با توجه به قابلیت ها و پتانسیل ها	
۶۷۰۵۱۱	۶۸۴۱۱۷	استفاده از سیستم های پویا و پایدار اکولوژیکی و حمایت از تنوع زیستی	
۶۹۳۳۸۳	۶۰۷۲۴۳	استفاده از یک نظام مدیریت تولید اکولوژیکی (کشاورزی ارگانیک)	
۷۳۰۷۰۹	۵۲۳۷۹۸	لزوم حفظ محیط زیست در فعالیت های اقتصادی و جلوگیری از تخریب محیطی	
۶۸۷۷۸۸	۵۸۷۲۳۰	استفاده از منابع طبیعی تجدید شونده	
۷۵۹۶۰۳	۶۳۰۰۸۱	استفاده از یک برنامه ریزی متعادل کاربری اراضی	
۸۰۱۵۶۳	۶۲۷۸۸۷	ایجاد فرصت برابر برای تمامی مناطق در بهره برداری از منابع	
۷۵۴۸۲۰	۷۵۳۸۲۶	دسترسی برابر در استفاده از منابع طبیعی	
۷۱۵۲۴۶	۶۵۶۱۲۶	کنترل آلودگی از طریق آموزش روش های کاهش اثرات منفی انسان بر محیط	
۷۵۹۹۰۳	۶۱۲۷۰۸	دسترسی عادلانه همگان به اطلاعات و اخبار و همینطور سهیم کردن افراد در تصمیم گیریها	عدالت فرهنگی
۷۵۳۹۳۴	۷۴۱۳۴۳	حق برابر همگان در افزایش آگاهی از حقوق شهروندی شان	
۸۴۹۶۸۵	۱۹۰۵۶۸	ارتقاء بخشی فرهنگ بر پایه هویت اصیل اسلامی-ایرانی و نفی پذیرش الگوهای بیگانگان	
۷۸۹۲۲۱	۷۶۶۳۵۳	حق برخورداری برابر در استفاده از فضاها و مراکز فرهنگی	
۷۲۵۷۰۱	۷۵۰۲۸۴	حق برخورداری از کالاها و خدمات فرهنگی متناسب با فرهنگ خودی	
۷۱۵۷۶۱	۸۴۲۱۶۴	دسترسی به فرصت های برابر آموزشی و تحصیلی	
۷۶۱۶۹۷	۷۱۸۲۸۸	شناسایی و حفظ سرمایه های فرهنگی (میراث فرهنگی، نمادها و اسطوره های ملی)	
۷۹۷۰۱۳	۸۰۲۳۵۵	احترام و به رسمیت شناختن تمایزهای فرهنگی، قومی، زبانی و مذهبی	
۷۶۴۹۴۲	۷۴۸۸۹۰	به حداقل رساندن آسیب های فرهنگی (بی اعتمادی، از خودبیگانگی فرهنگی)	
۷۲۶۷۴۷	۸۲۵۲۰۹	توزیع عادلانه و متوازن بودجه فرهنگی بین مراکز فرهنگی و آموزشی	

۷۰۳۹۰۸	۹۱۲۶۱۹	پراکنش متعادل جمعیت در سازمان فضایی	عدالت اکولوژی
۸۰۴۱۰۹	۷۲۲۱۲۸	فراهم کردن امکانات برای بهره برداری از منابع با توجه به قابلیت ها و پتانسیل ها	
۶۷۰۵۱۱	۶۸۴۱۱۷	استفاده از سیستم های پویا و پایدار اکولوژیکی و حمایت از تنوع زیستی	
۶۹۳۳۸۳	۶۰۷۲۴۳	استفاده از یک نظام مدیریت تولید اکولوژیکی (کشاورزی ارگانیک)	
۷۳۰۷۰۹	۵۲۳۷۹۸	لزوم حفظ محیط زیست در فعالیت های اقتصادی و جلوگیری از تخریب محیطی	
۶۸۷۷۸۸	۵۸۷۲۳۰	استفاده از منابع طبیعی تجدید شونده	
۷۵۹۶۰۳	۶۳۰۰۸۱	استفاده از یک برنامه ریزی متعادل کاربری اراضی	
۸۰۱۵۶۳	۶۲۷۸۸۷	ایجاد فرصت برابر برای تمامی مناطق در بهره برداری از منابع	
۷۵۴۸۲۰	۷۵۳۸۲۶	دسترسی برابر در استفاده از منابع طبیعی	
۷۱۵۲۴۶	۶۵۶۱۲۶	کنترل آلودگی از طریق آموزش روش های کاهش اثرات منفی انسان بر محیط	
۷۵۹۹۰۳	۶۱۲۷۰۸	دسترسی عادلانه همگان به اطلاعات و اخبار و همینطور سهیم کردن افراد در تصمیم گیریها	عدالت فرهنگی
۷۵۳۹۳۴	۷۴۱۳۴۳	حق برابر همگان در افزایش آگاهی از حقوق شهروندی شان	
۸۴۹۶۸۵	۱۹۰۵۶۸	ارتقاء بخشی فرهنگ بر پایه هویت اصیل اسلامی-ایرانی و نفی پذیرش الگوهای بیگانگان	
۷۸۹۲۲۱	۷۶۶۳۵۳	حق برخورداری برابر در استفاده از فضاها و مراکز فرهنگی	
۷۲۵۷۰۱	۷۵۰۲۸۴	حق برخورداری از کالاها و خدمات فرهنگی متناسب با فرهنگ خودی	
۷۱۵۷۶۱	۸۴۲۱۶۴	دسترسی به فرصت های برابر آموزشی و تحصیلی	
۷۶۱۶۹۷	۷۱۸۲۸۸	شناسایی و حفظ سرمایه های فرهنگی (میراث فرهنگی، نمادها و اسطوره های ملی)	
۷۹۷۰۱۳	۸۰۲۳۵۵	احترام و به رسمیت شناختن تمایزهای فرهنگی، قومی، زبانی و مذهبی	
۷۶۴۹۴۲	۷۴۸۸۹۰	به حداقل رساندن آسیب های فرهنگی (بی اعتمادی، از خودبیگانگی فرهنگی)	
۷۲۶۷۴۷	۸۲۵۲۰۹	توزیع عادلانه و متوازن بودجه فرهنگی بین مراکز فرهنگی و آموزشی	

۶۸۹۴۶۳	۸۱۷۲۲۳	سرانه مطلوب کاربری‌ها متناسب با میزان تراکم جمعیت در مناطق شهری و روستایی	عدالت کالبدی
۶۸۱۹۱۹	۸۷۲۷۷۹	توزیع متوازن سرانه‌ها با توجه به اصول صحیح مکانیابی	
۷۴۹۲۹۲	۸۸۱۲۰۰	دسترسی مناسب و برابر ساکنین سکونتگاه‌های شهری و روستایی به جاده‌ها، بیمارستان‌ها، مدارس	
۷۳۵۵۲۵	۸۱۱۴۵۹	جلوگیری از دادن رانت‌ها و امتیازها به گروهی خاص در مناطق	
۶۶۳۱۰۷	۸۵۶۲۳۲	برنامه ریزی در جهت رشد فیزیکی برنامه ریزی شده در سکونتگاه‌های شهری و روستایی	
۶۹۲۴۷۴	۸۷۹۶۸۰	تامین امکانات برابر در اتخاذ نوسازی و احیای سکونتگاه‌های شهری و روستایی	
۷۱۸۷۳۵	۵۹۹۳۰۳	دسترسی به زیرساخت‌ها و سیاست‌های تشویقی در مناطق کمتر توسعه یافته یا مناطق بدون توان	
۶۵۷۸۶۳	۸۴۸۲۲۷	استفاده برابر همه ساکنین مناطق و سکونتگاه‌ها از فضاهای شهری	
۶۹۰۱۷۳	۵۲۴۳۷۰	تامین نیازها متناسب با مناطق و سکونتگاه‌ها	

عوامل کلیدی موثر دیگر که تاثیرگذاری بیشتری در توسعه متوازن استان داشته‌اند در جدول زیر و در رنگ‌های مختلف نشان داده شده‌اند.

نتیجه‌گیری و جمع‌بندی

هدف کلی توسعه، رشد و تعالی همه جانبه جوامع انسانی است. از این رو در فرآیند برنامه ریزی برای دستیابی به توسعه و قرار گرفتن در مسیر آن، شناخت و درک شرایط و مقتضیات جوامع انسانی و نیازهای آنان در ابعاد مختلف از جمله اقدامات ضروری در این زمینه هاست. آنچه مسلم است این ضرورت در همه جا به طور یکسان مطرح نمی‌شود و امکانات و منابع نیز در همه جا یکسان نیست. نیروی انسانی از مهمترین عوامل توسعه است و انگیزش او به تلاش و فعالیت، در گرو رفتار عادلانه با اوست. بی‌عدالتی موجب خدشه بر کرامت انسانی و خروج سرمایه‌های اجتماعی، کاهش عزم ملی برای فعالیت و تهدید سلامت روانی جامعه می‌شود. اگرچه ممکن است در اثر رشد غیرمتعادل و غیرمنصفانه، بخش‌هایی از جامعه به توسعه اقتصادی دست یابند؛

همچنین پتانسل تاثیرگذاری و تأثیر پذیری متغیرها به مانند تاثیرات و تاثیرگذاری مستقیم و غیر مستقیم متغیرها می‌باشد و متغیرهایی که تاثیرات مستقیم زیادی داشته‌اند و پتانسیل تأثیرگذاری آنها زیاد می‌باشد.

رتبه‌بندی تاثیرگذاری مستقیم و غیرمستقیم

همچنان که در جدول ذیل مشاهده می‌شود، رتبه متغیرها از لحاظ تأثیرگذاری و تأثیر پذیری مستقیم و غیر مستقیم آورده شده است، نتایج نشان می‌دهد که در رتبه بندی بین ده متغیر اول، چهار متغیر از مولفه عدالت اکولوژیکی، سه متغیر از مولفه عدالت کالبدی، دو متغیر عدالت اقتصادی، یک متغیر عدالت اکولوژیکی تأثیرگذاری زیادی در توسعه متوازن استان داشته‌اند. از میان ۵۰ عامل بررسی شده در این تحقیق، دو شاخص پراکنش متعادل جمعیت در سازمان فضایی و دسترسی مناسب و برابر ساکنین سکونتگاه‌های شهری و روستایی به جاده‌ها، بیمارستان‌ها، مدارس و ... به عنوان کلیدی ترین عوامل موثر در توسعه متوازن استان می‌باشند.

جدول ۵. تاثیر گذاری و تأثیر پذیری مستقیم و غیرمستقیم پتانسیلی متغیرها از یکدیگر

رتبه	شاخص	پتانسیل اثرگذاری مستقیم	متغیر	پتانسیل اثرپذیری مستقیم	متغیر	پتانسیل اثرگذاری غیرمستقیم	متغیر	پتانسیل اثرپذیری غیرمستقیم
۱	اجتماعی ۹	۲۶۵	اقتصادی ۱۰	۲۳۴	اجتماعی ۹	۲۶۴	اقتصادی ۱۰	۲۳۳
۲	فرهنگی ۳	۲۶۳	اقتصادی ۳	۲۲۵	فرهنگی ۳	۲۶۲	اقتصادی ۳	۲۲۴
۳	کالبدی ۹	۲۶۱	اجتماعی ۲	۲۲۱	کالبدی ۹	۲۶۱	اجتماعی ۳	۲۲۲
۴	کالبدی ۱	۲۵۲	اجتماعی ۳	۲۲۱	کالبدی ۱	۲۵۲	اجتماعی ۴	۲۲۱
۵	اجتماعی ۶	۲۴۷	اجتماعی ۴	۲۲۱	اجتماعی ۶	۲۴۷	اجتماعی ۲	۲۲۱
۶	کالبدی ۲	۲۴۷	اکولوژیک ۹	۲۱۹	کالبدی ۲	۲۴۶	اکولوژیک ۹	۲۲۰
۷	اقتصادی ۱۲	۲۴۱	اقتصادی ۴	۲۱۶	اکولوژیک ۷	۲۴۱	اقتصادی ۴	۲۱۵
۸	اکولوژیک ۷	۲۴۱	اقتصادی ۹	۲۱۴	اقتصادی ۱۲	۲۳۸	اجتماعی ۱	۲۱۳
۹	اجتماعی ۲	۲۳۴	اجتماعی ۱	۲۱۴	اجتماعی ۲	۲۳۷	اقتصادی ۹	۲۱۳
۱۰	فرهنگی ۲	۲۳۰	اقتصادی ۲	۲۱۲	فرهنگی ۲	۲۳۰	اقتصادی ۲	۲۱۳
۱۱	اجتماعی ۸	۲۲۸	اقتصادی ۱	۲۰۸	اجتماعی ۸	۲۳۰	فرهنگی ۱	۲۰۹
۱۲	اقتصادی ۸	۲۲۵	اقتصادی ۵	۲۰۸	اجتماعی ۱	۲۲۸	اجتماعی ۸	۲۰۹
۱۳	اجتماعی ۱	۲۲۵	اجتماعی ۶	۲۰۸	کالبدی ۷	۲۲۷	اقتصادی ۱	۲۰۸
۱۴	کالبدی ۴	۲۲۵	اجتماعی ۸	۲۰۸	کالبدی ۴	۲۲۵	اجتماعی ۶	۲۰۸
۱۵	کالبدی ۷	۲۲۵	اکولوژیک ۱	۲۰۸	اکولوژیک ۱	۲۲۴	اقتصادی ۵	۲۰۷
۱۶	اکولوژیک ۱	۲۲۳	اکولوژیک ۲	۲۰۸	کالبدی ۸	۲۲۳	اکولوژیک ۱	۲۰۷
۱۷	کالبدی ۸	۲۲۳	فرهنگی ۱	۲۰۸	اقتصادی ۸	۲۲۱	اکولوژیک ۸	۲۰۷
۱۸	فرهنگی ۹	۲۱۹	فرهنگی ۸	۲۰۸	فرهنگی ۹	۲۱۸	اکولوژیک ۲	۲۰۷
۱۹	اقتصادی ۵	۲۱۷	اکولوژیک ۸	۲۰۶	اجتماعی ۴	۲۱۷	فرهنگی ۸	۲۰۷
۲۰	اجتماعی ۴	۲۱۶	فرهنگی ۳	۲۰۶	اجتماعی ۵	۲۱۶	فرهنگی ۳	۲۰۷
۲۱	اجتماعی ۳	۲۱۴	فرهنگی ۹	۲۰۶	اقتصادی ۵	۲۱۵	فرهنگی ۹	۲۰۵
۲۲	اجتماعی ۵	۲۱۴	اکولوژیک ۱۰	۲۰۵	اجتماعی ۳	۲۱۴	اکولوژیک ۱۰	۲۰۵
۲۳	اقتصادی ۹	۲۰۵	فرهنگی ۶	۲۰۵	کالبدی ۳	۲۰۵	فرهنگی ۶	۲۰۵
۲۴	کالبدی ۳	۲۰۵	اقتصادی ۱۲	۲۰۳	اقتصادی ۹	۲۰۲	اکولوژیک ۷	۲۰۲
۲۵	اکولوژیک ۸	۱۹۷	اکولوژیک ۷	۲۰۳	اکولوژیک ۸	۱۹۶	کالبدی ۳	۲۰۲
۲۶	فرهنگی ۶	۱۹۵	اجتماعی ۵	۲۰۱	کالبدی ۶	۱۹۵	فرهنگی ۲	۲۰۲
۲۷	کالبدی ۶	۱۹۵	اکولوژیک ۵	۲۰۱	کالبدی ۵	۱۹۵	اکولوژیک ۵	۲۰۲
۲۸	کالبدی ۵	۱۹۴	فرهنگی ۲	۲۰۱	فرهنگی ۶	۱۹۵	اقتصادی ۱۲	۲۰۱
۲۹	فرهنگی ۷	۱۹۲	کالبدی ۳	۲۰۱	اکولوژیک ۳	۱۸۹	اجتماعی ۵	۲۰۱
۳۰	اقتصادی ۴	۱۹۰	اقتصادی ۱۱	۱۹۹	فرهنگی ۷	۱۸۸	اقتصادی ۱۱	۲۰۱
۳۱	فرهنگی ۸	۱۸۸	فرهنگی ۴	۱۹۹	فرهنگی ۸	۱۸۷	فرهنگی ۴	۱۹۹
۳۲	اکولوژیک ۳	۱۸۶	اقتصادی ۸	۱۹۷	اقتصادی ۴	۱۸۴	فرهنگی ۷	۱۹۸

۱۹۷	اقتصادی ۸	۱۸۳	فرهنگی ۱۰	۱۹۷	اکولوژیک ۶	۱۸۱	اقتصادی ۲	۳۳
۱۹۷	اکولوژیک ۶	۱۸۱	اقتصادی ۷	۱۹۷	فرهنگی ۷	۱۸۱	فرهنگی ۱۰	۳۴
۱۹۶	فرهنگی ۵	۱۷۹	فرهنگی ۴	۱۹۵	اجتماعی ۹	۱۷۷	اقتصادی ۷	۳۵
۱۹۶	اجتماعی ۹	۱۷۷	اقتصادی ۱	۱۹۵	فرهنگی ۵	۱۷۷	فرهنگی ۴	۳۶
۱۹۱	فرهنگی ۱۰	۱۷۷	اقتصادی ۲	۱۹۲	فرهنگی ۱۰	۱۷۵	اقتصادی ۱	۳۷
۱۸۷	اکولوژیک ۳	۱۷۱	اکولوژیک ۹	۱۸۸	اکولوژیک ۳	۱۷۰	فرهنگی ۵	۳۸
۱۸۷	کالبدی ۵	۱۷۱	فرهنگی ۵	۱۸۶	کالبدی ۴	۱۶۸	اکولوژیک ۹	۳۹
۱۸۷	کالبدی ۴	۱۶۳	اجتماعی ۷	۱۸۶	کالبدی ۵	۱۶۴	اقتصادی ۱۰	۴۰
۱۸۴	اجتماعی ۷	۱۶۲	اقتصادی ۱۰	۱۸۴	اجتماعی ۷	۱۶۱	اقتصادی ۳	۴۱
۱۷۷	کالبدی ۷	۱۶۱	اکولوژیک ۲	۱۷۷	اکولوژیک ۴	۱۶۱	اجتماعی ۷	۴۲
۱۷۷	اکولوژیک ۴	۱۵۸	اقتصادی ۳	۱۷۷	کالبدی ۱	۱۵۹	اکولوژیک ۲	۴۳
۱۷۶	کالبدی ۱	۱۵۳	اکولوژیک ۱۰	۱۷۷	کالبدی ۷	۱۵۳	اکولوژیک ۵	۴۴
۱۷۶	کالبدی ۲	۱۵۳	اکولوژیک ۵	۱۷۵	کالبدی ۲	۱۵۱	اکولوژیک ۱۰	۴۵
۱۷۵	کالبدی ۸	۱۵۰	اکولوژیک ۴	۱۷۵	کالبدی ۸	۱۵۰	اکولوژیک ۴	۴۶
۱۷۳	کالبدی ۶	۱۴۸	اکولوژیک ۶	۱۷۲	اقتصادی ۶	۱۵۰	اکولوژیک ۶	۴۷
۱۷۲	اقتصادی ۶	۱۴۶	فرهنگی ۱	۱۷۲	کالبدی ۶	۱۴۶	اقتصادی ۶	۴۸
۱۷۲	کالبدی ۹	۱۴۴	اقتصادی ۶	۱۷۲	کالبدی ۹	۱۴۴	فرهنگی ۱	۴۹
۱۶۴	اقتصادی ۷	۱۲۵	اقتصادی ۱۱	۱۶۲	اقتصادی ۷	۱۲۸	اقتصادی ۱۱	۵۰

شهری و روستایی به عنوان تاثیرگذارترین شاخصهای مستقیم، در توسعه متوازن استان شناسایی شدند. در استان خراسان رضوی، شهرستان مشهد با وجود بارگاه مقدس امام رضا(ع) و پیشینه تاریخی در موقعیتی قرار داشته که بازگشت سرمایه در آن سریع تر بوده، بیشترین سرمایه و امکانات و تولیدات و ۵۱ درصد از جمعیت استان را در خود جای داده است. و بقیه سکونتگاهها هم به دلیل اثر پذیری از وضعیت خاص محیط طبیعی، واقع شدن در منطقه ای خشک و نیمه خشک، پایین بودن میزان بارندگی و توزیع نامناسب زمانی و مکانی، بالا بودن درجه تبخیر و تعرق و جدا افتادگی طبیعی و پراکندگی شدید نقاط سکونتگاهی به صورت مناطق حاشیه ای و عقب مانده مانده اند که ضرورت توسعه متوازن را مطرح می سازد. در این راستا وظیفه برنامه ریزان امور برنامه ریزی و توسعه مناطق این است که اولاً در برنامه های توسعه ماهیت اسلامی ایرانی را مد نظر

ولی پایداری توسعه در گرو رشد هماهنگ، متعادل و منصفانه همه ارکان و اجزاء جامعه است؛ به طوری که گویی «رعایت عدالت، رمز بقا و شرط پایداری فراگرد توسعه است». نتایج این تحقیق نشان می دهد شاخص های پراکنش متعادل جمعیت در سازمان فضایی، توزیع متوازن سرانه ها با توجه به اصول صحیح مکانیابی، برنامه ریزی در جهت رشد فیزیکی برنامه ریزی شده در سکونتگاه های شهری و روستایی، تامین امکانات برابر در اتخاذ نوسازی و احیای سکونتگاه های شهری و روستایی، استفاده برابر همه ساکنین مناطق و سکونتگاهها از فضاهای شهری، نیروی انسانی آموزش دیده (افزایش بازدهی نیروی کار)، توزیع متعادل ثروت (درآمد و هزینه ها)، برخورداری متعادل و متوازن اقشار آسیب دیده از نظام یارانه ای و تامین اجتماعی، دسترسی به فرصت های برابر آموزشی و تحصیلی، سرانه مطلوب کاربری ها متناسب با میزان تراکم جمعیت در مناطق

جدول ۶. رتبه بندی تاثیر گذاری و تأثیر پذیری مستقیم و غیر مستقیم شاخص ها

رتبه	متغیر	اثرگذاری مستقیم	متغیر	اثرپذیری مستقیم	متغیر	اثرگذاری غیر مستقیم	متغیر	اثرپذیری غیر مستقیم
۱	اکولوژیک ۱	۲۵۰	اجتماعی ۶	۲۳۹	اکولوژیک ۱	۲۴۷	اجتماعی ۶	۲۳۷
۲	کالبدی ۳	۲۴۱	فرهنگی ۳	۲۳۰	کالبدی ۳	۲۳۹	فرهنگی ۳	۲۳۰
۳	اجتماعی ۶	۲۳۹	اقتصادی ۳	۲۱۹	اجتماعی ۹	۲۳۹	اقتصادی ۳	۲۲۱
۴	اقتصادی ۵	۲۳۶	اکولوژیک ۲	۲۱۹	کالبدی ۶	۲۳۸	اکولوژیک ۲	۲۱۸
۵	کالبدی ۶	۲۳۶	فرهنگی ۸	۲۱۹	کالبدی ۲	۲۳۶	اکولوژیک ۸	۲۱۷
۶	اقتصادی ۹	۲۳۴	اکولوژیک ۸	۲۱۶	اقتصادی ۹	۲۳۵	فرهنگی ۸	۲۱۶
۷	اجتماعی ۹	۲۳۴	اجتماعی ۲	۲۱۴	اقتصادی ۵	۲۳۴	اجتماعی ۲	۲۱۴
۸	کالبدی ۵	۲۳۴	فرهنگی ۴	۲۱۴	اجتماعی ۵	۲۳۴	فرهنگی ۴	۲۱۴
۹	اجتماعی ۳	۲۳۲	اقتصادی ۸	۲۱۲	اجتماعی ۶	۲۳۲	اقتصادی ۸	۲۱۲
۱۰	اجتماعی ۵	۲۳۲	اجتماعی ۵	۲۱۰	کالبدی ۵	۲۳۲	اجتماعی ۵	۲۰۹
۱۱	کالبدی ۲	۲۳۲	فرهنگی ۹	۲۱۰	کالبدی ۸	۲۳۰	اجتماعی ۴	۲۰۷
۱۲	اجتماعی ۲	۲۳۰	اجتماعی ۴	۲۰۸	اجتماعی ۲	۲۳۰	فرهنگی ۹	۲۰۷
۱۳	فرهنگی ۶	۲۳۰	اقتصادی ۱	۲۰۵	اجتماعی ۳	۲۲۹	اقتصادی ۵	۲۰۷
۱۴	کالبدی ۸	۲۳۰	اقتصادی ۵	۲۰۵	فرهنگی ۶	۲۲۸	فرهنگی ۷	۲۰۶
۱۵	کالبدی ۴	۲۲۵	اقتصادی ۹	۲۰۵	فرهنگی ۱۰	۲۲۴	فرهنگی ۱	۲۰۶
۱۶	اجتماعی ۴	۲۲۱	اقتصادی ۱۲	۲۰۵	کالبدی ۱	۲۲۱	اجتماعی ۸	۲۰۶
۱۷	فرهنگی ۸	۲۲۱	اجتماعی ۸	۲۰۵	اقتصادی ۸	۲۲۰	اکولوژیک ۷	۲۰۶
۱۸	اقتصادی ۸	۲۱۹	اکولوژیک ۷	۲۰۵	کالبدی ۴	۲۲۰	اقتصادی ۱۲	۲۰۵
۱۹	فرهنگی ۱۰	۲۱۹	اکولوژیک ۹	۲۰۵	اجتماعی ۴	۲۱۹	اقتصادی ۹	۲۰۵
۲۰	کالبدی ۱	۲۱۹	فرهنگی ۱	۲۰۵	فرهنگی ۸	۲۱۷	اکولوژیک ۹	۲۰۴
۲۱	اقتصادی ۱۲	۲۱۲	فرهنگی ۷	۲۰۵	اجتماعی ۸	۲۱۴	اجتماعی ۹	۲۰۴
۲۲	اجتماعی ۸	۲۱۰	اقتصادی ۲	۲۰۳	اقتصادی ۱۲	۲۱۱	فرهنگی ۲	۲۰۴
۲۳	فرهنگی ۴	۲۰۸	اجتماعی ۹	۲۰۳	فرهنگی ۴	۲۰۸	اقتصادی ۲	۲۰۴
۲۴	فرهنگی ۲	۲۰۵	فرهنگی ۲	۲۰۳	اکولوژیک ۹	۲۰۴	اقتصادی ۱	۲۰۴
۲۵	فرهنگی ۵	۲۰۵	کالبدی ۳	۲۰۳	فرهنگی ۵	۲۰۳	کالبدی ۳	۲۰۳
۲۶	فرهنگی ۹	۲۰۵	اجتماعی ۳	۲۰۱	فرهنگی ۹	۲۰۳	اجتماعی ۳	۲۰۱
۲۷	اقتصادی ۴	۲۰۳	اجتماعی ۱	۱۹۹	اقتصادی ۴	۲۰۱	اجتماعی ۱	۲۰۰
۲۸	اکولوژیک ۹	۲۰۳	فرهنگی ۱۰	۱۹۹	اجتماعی ۷	۲۰۱	کالبدی ۴	۱۹۹
۲۹	اقتصادی ۲	۱۹۹	کالبدی ۴	۱۹۹	فرهنگی ۲	۲۰۱	اکولوژیک ۵	۱۹۸
۳۰	اقتصادی ۷	۱۹۴	اقتصادی ۱۰	۱۹۷	اقتصادی ۲	۱۹۷	فرهنگی ۱۰	۱۹۷
۳۱	اجتماعی ۷	۱۹۴	اکولوژیک ۵	۱۹۷	اقتصادی ۷	۱۹۷	فرهنگی ۵	۱۹۷

۱۹۵	اقتصادی ۱۰	۱۹۶	اکولوژیک ۲	۱۹۷	فرهنگی ۵	۱۹۲	اکولوژیک ۲	۳۲
۱۹۵	کالبدی ۷	۱۹۵	فرهنگی ۷	۱۹۴	اکولوژیک ۱۰	۱۹۲	فرهنگی ۷	۳۳
۱۹۴	فرهنگی ۶	۱۸۸	اجتماعی ۱	۱۹۴	فرهنگی ۶	۱۸۵	اجتماعی ۱	۳۴
۱۹۴	اکولوژیک ۱۰	۱۸۵	اکولوژیک ۳	۱۹۴	کالبدی ۷	۱۸۵	اکولوژیک ۳	۳۵
۱۹۱	اکولوژیک ۱	۱۸۵	اقتصادی ۱	۱۹۲	اکولوژیک ۱	۱۷۹	اقتصادی ۱	۳۶
۱۸۸	اقتصادی ۶	۱۷۸	اقتصادی ۶	۱۸۸	اقتصادی ۶	۱۷۹	اقتصادی ۱۰	۳۷
۱۸۸	اکولوژیک ۴	۱۷۸	اقتصادی ۱۰	۱۸۸	اکولوژیک ۴	۱۷۷	اقتصادی ۶	۳۸
۱۸۸	کالبدی ۶	۱۷۸	اکولوژیک ۱۰	۱۸۸	کالبدی ۱	۱۷۷	اکولوژیک ۱۰	۳۹
۱۸۷	کالبدی ۹	۱۷۱	اکولوژیک ۷	۱۸۸	کالبدی ۶	۱۷۲	اکولوژیک ۷	۴۰
۱۸۷	کالبدی ۱	۱۷۰	اکولوژیک ۸	۱۸۸	کالبدی ۹	۱۷۲	اکولوژیک ۸	۴۱
۱۸۶	اکولوژیک ۶	۱۶۶	اقتصادی ۳	۱۸۵	اکولوژیک ۶	۱۶۸	اقتصادی ۳	۴۲
۱۸۵	کالبدی ۲	۱۶۶	فرهنگی ۱	۱۸۵	کالبدی ۲	۱۶۸	اکولوژیک ۴	۴۳
۱۸۴	اجتماعی ۷	۱۶۴	اکولوژیک ۴	۱۸۳	اجتماعی ۷	۱۶۸	فرهنگی ۱	۴۴
۱۸۲	اکولوژیک ۳	۱۶۲	کالبدی ۷	۱۸۱	اکولوژیک ۳	۱۶۶	کالبدی ۷	۴۵
۱۸۰	کالبدی ۵	۱۵۹	اکولوژیک ۶	۱۷۹	کالبدی ۵	۱۵۴	اقتصادی ۱۱	۴۶
۱۷۸	کالبدی ۸	۱۵۴	اقتصادی ۱۱	۱۷۹	کالبدی ۸	۱۵۴	اکولوژیک ۶	۴۷
۱۷۶	اقتصادی ۴	۱۴۲	کالبدی ۹	۱۷۴	اقتصادی ۴	۱۴۳	کالبدی ۹	۴۸
۱۷۳	اقتصادی ۷	۱۴۲	اکولوژیک ۵	۱۷۰	اقتصادی ۷	۱۳۹	اکولوژیک ۵	۴۹
۱۶۸	اقتصادی ۱۱	۵۱	فرهنگی ۳	۱۶۸	اقتصادی ۱۱	۵۳	فرهنگی ۳	۵۰

داشته باشند و ثانیاً به نحوی عمل نمایند که همه مناطق از خدمات و امکانات متناسب برخوردار شوند و در مناطق کم توان توسعه زمینه جذب سرمایه گذاری را فراهم کند و از زمینه های موجود در این مناطق به صورت بهینه استفاده کنند تا پراکنش جمعیت در سازمان فضایی استان را متعادل تر و از طرف دیگر زمینه ساز توسعه متوازنتر بین مناطق شوند.

منابع و مآخذ

ابراهیمبای سلامی، غلامحیدر (۱۳۸۸) بررسی الگوهای نظری سیاست ها و برنامه های توسعه ایران در آستانه تدوین برنامه پنجم توسعه اقتصادی و اجتماعی؛ مجله اطلاعات سیاسی-اقتصادی، سال بیست و سوم، شماره ۱۰ و ۹ (پیاپی ۲۶۲)، موسسه اطلاعات، تهران.

پاپلی یزدی، محمد حسین و ابراهیمی، محمد امیر (۱۳۹۰) «نظریه های توسعه روستایی، تهران، انتشارات سمت، چاپ ششم، تهران.

پیروزمند، علیرضا (۱۳۹۲) «پیش آمد و پس آمد الگوی توسعه اسلامی»؛ فصلنامه الگوی پیشرفت اسلامی- ایرانی، سال دوم، شماره سوم، سازمان بسیج اساتید، تهران.

ربانی، طاهرا (۱۳۹۱) «روش تحلیل ساختاری، ابزاری برای شناخت و تحلیل متغیرهای موثر بر آینده (موضوعات شهری)»؛ نخستین همایش ملی آینده پژوهی، تهران.

رحمانی فضلی، عبدالرضا (۱۳۹۴) «الگوی توسعه پایدار و متوازن منطقه ای»؛ نشریه علمی- خبری دبیرخانه دائمی همایش الگوی توسعه پایدار و متوازن منطقه ای، سال دوم، شماره ۲۵، شماره مسلسل ۳۵.

رضوانی، محمد رضا (۱۳۸۳) «سنجش و تحلیل سطوح توسعه یافتگی نواحی روستایی در شهرستان سنندج»؛

مجله جغرافیا و توسعه ناحیه ای، شماره سوم، دانشگاه فردوسی مشهد، مشهد.

زنگی آبادی، علی و مهدی احمدیان و محمدجاسم شاهسونی و جابر علی زاده (۱۳۹۲) «تحلیل فضایی توسعه منطقه ای در استان بوشهر با بهره گیری تلفیقی از روش های تصمیم گیری چند معیاره»؛ فصلنامه برنامه ریزی منطقه ای، سال سوم، شماره ۱۲، دانشگاه آزاد اسلامی واحد مرودشت، مرودشت. فرجی دانا، احمد (۱۳۷۱) «آمایش سرزمین و توسعه فضایی یکپارچه»؛ نشریه تحقیقات اقتصادی، شماره ۴۶، دانشکده اقتصاد - دانشگاه تهران، تهران. قنبری هفت چشمه، ابوالفضل و حسین زاده دلیر، حسین (۱۳۸۴) «مقایسه تطبیقی و تحلیل سطوح توسعه یافتگی مناطق روستایی در سالهای ۱۳۷۵ و ۱۳۸۵ با استفاده از تحلیل عاملی و خوشه ای (نمونه موردی: استان کردستان)»؛ مجله جغرافیا و توسعه ناحیه ای، شماره ۵،

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۴۵ زمستان ۹۵
No.45 Winter 2016

■ ۳۰ ■

کهنکی، فاطمه سادات و مصطفی کیانی و میرنجف موسوی (۱۳۹۴) «بررسی میزان نابرابری های ناحیه ای در استان خراسان رضوی و راهبردهای آمایشی آن با استفاده از مدل های تحلیل عاملی و تحلیل خوشه ای»؛ همایش ملی جایگاه علوم گردشگری در آمایش سرزمین و توسعه منطقه ای، گرگان.

کیانی، مصطفی و فاطمه سادات کهنکی و میرنجف موسوی (۱۳۹۴) «تبیین نقش شاخص های توسعه اقتصادی و اجتماعی در آمایش و توسعه متوازن استان چهارمحال بختیاری»؛ اولین همایش ملی گردشگری، جغرافیا و محیط زیست پاک، همدان.

لطیفی، غلامرضا (۱۳۸۸) «دیدگاه هایی از توسعه»؛ فصلنامه علوم اجتماعی، شماره ۲۰، دانشگاه علامه طباطبایی، تهران.

ملایری، موسی (۱۳۸۷) «علوم اسلامی، قرآن و توسعه»؛ مجله پژوهش دینی، شماره شانزدهم.

منصورنژاد، محمد و حبیب زمانی محجوب (۱۳۹۲) «نسبت توسعه و عدالت در سه گفتمان لیبرالیسم، سوسیالیسم و اسلام»؛ پژوهش های سیاست اسلامی،

الگوی مدیریت شهری در مقابله با وندالیسم شهری؛ نمونه موردی منطقه ۲۰ شهر تهران

محمد رضا صمیمی* - دانشجوی دکترای جغرافیا و برنامه ریزی شهری پژوهشکده فرهنگ و هنر جهاد دانشگاهی، تهران، ایران.
حسین کلانتری خلیل آباد - عضو هیات علمی دانشگاه تهران، تهران، ایران.
عارف آقا صفری - عضو هیات علمی پژوهشکده فرهنگ و هنر جهاد دانشگاهی، تهران، ایران.

چکیده

همه جوامع، با شدت و ضعف متفاوت به نوعی با نمودهای وندالیسم و پیامدهای منفی این آسیب شهری درگیر هستند. زندگی روزمره هر شهروندی در برخورد با نمودهای رفتاری وندالیستی توأم است. با شناخت عوامل موجب این رفتارها می توان تا حدی اقدام به پیشگیری و یا کنترل وقوع آن نمود. ممکن است این رفتارها تحت تأثیر مسئله‌ی اجتماعی موازی دیگری به نام احساس اجحاف و بی عدالتی باشد که در پیوند با مسئله احساس محرومیت است. یعنی احساس محرومیت اقتصادی، اجتماعی و خدماتی. چه بسا این نارضایتی از توزیع خدمات شهرداری با تخریب اموال عمومی از سوی شهروندان - به مثابه اعتراض یا بیان خشمی پنهان - با یکدیگر مرتبط باشند. با توجه به توضیحات فوق این تحقیق در صدد است تا مشخص کند که انواع مختلف از محرومیت اقتصادی، اجتماعی و نیز محرومیت از خدمات شهری به چه میزانی بر گرایش به وندالیسم تأثیرگذار است. در این مقاله به سوالات زیر پاسخ داده می شود: چگونه می توان با طراحی مناسب منظر شهری در منطقه ۲۰ حضور وندال ها و ناهنجاری های اجتماعی را در فضای شهری کنترل کرد؟ میزان ارتباط شاخص های منظر شهری و وندالیسم در محدوده مورد مطالعه چگونه می باشد؟ نظام مدیریت مناظر شهری و نهادها و سازمان های مرتبط با آن چگونه می تواند بر کاهش این رفتارهای تخریبگرانه در محدوده مورد مطالعه تأثیر بگذارد و آن را کاهش دهند؟ در پایان نیز راهکارهایی در جهت الگوی مدیریت شهری در مقابله با وندالیسم شهری مورد اشاره قرار می گیرد.

واژگان کلیدی: مدیریت شهری، وندالیسم شهری، منطقه ۲۰.

Urban management model in the fight against urban vandalism; Case district 20 in Tehran

Abstract

All societies with different extents in some way involved with aspects of urban vandalism and negative consequences of this damage. Daily life of every citizen in dealing with behavioral manifestations associated Vandalistic. To understand the causes of these behaviors can be partially affirmative action to prevent or control of it. It may be another parallel social behavior under the effects of abuse and injustice felt that sense of deprivation is linked to the issue. In this article is to answer the following questions: How well-designed urban landscape and social ills in the region 20 Vandal presence in urban space control? The relationship between the urban landscape and vandalism in the area under study is how? Urban landscape management system and its related institutions and organizations how they can reduce these behaviors affect in the study area and to reduce it? In the end, a strategy for urban management model in the fight against urban vandalism is mentioned.

Keywords: urban management, urban vandalism, Region 20.

مقدمه

باهمی جوامع، با شدت و ضعف متفاوت به نوعی با نمودهای وندالیسم و پیامدهای منفی این آسیب شهری درگیر هستند. زندگی روزمره‌ی هر شهروندی در برخورد با نمودهای رفتاری وندالیستی توأم است. وجود چنین تهدیدی برای اموال عمومی در سطح شهر، به چند شکل برای بسیاری از شهروندان محسوس است. وجود نگهبان برای اماکنی مانند زیرگذرها یا هشدارها و تابلوهایی در معابر عمومی در جهت اطلاع‌رسانی به منظور پرهیز از آلوده کردن محیط یا دیوارنویسی (گرافیتی) حاکی از آن است که این مناطق، مورد طمع رفتارهای تخریب‌آمیز افراد وندال قرار دارند. کلیه‌ی این رفتارهای تخریب‌آمیز برای نهادهای متولی این اموال و اماکن، که مسئول تهیه و نگهداری و حفظ آن‌ها هستند، خسارت‌های مالی و باز تولید هزینه‌های تعمیر، جایگزینی و نظافت را در پی دارد. از جمله نهادهای سازمانی که این مسئولیت را در سطح کلان به عهده‌دارند، شهرداری‌ها هستند و این سازمان، از جانب اقدام‌های وندالیستی متحمل خسارت و صرف هزینه‌های ترمیمی قابل توجهی می‌شود. در واقع بخش زیادی از بودجه‌ای که می‌تواند صرف امور توسعه‌زا، عمرانی و زیباسازی شهر بشود، همواره به از بین بردن و جبران اقدامات وندالیستی تخصیص داده می‌شود. حال آن که هزینه‌های ایجادشده عموماً از مالیاتی که از مردم اخذ می‌شود جبران می‌شود و در واقع این مردم هستند که به طور غیرمستقیم متحمل هزینه‌های تعمیر و جایگزینی امکانات عمومی می‌شوند. آشفستگی سیمای شهر و نمود یافتن هر چه بیشتر آشفستگی در نظم شهری و کاهش احساس امنیت شهروندان در پی زندگی در فضای شهری آشفته، ابعاد دیگری از عینیت یافتن آثار سوء اقدامات وندالیستی در سطح شهرها هستند. یک نمونه از گزارش و بررسی انجام‌شده پیرامون تخریب اموال عمومی در شهر تهران اظهار می‌دارد که: هزینه‌ی وارده از تخریب ۱۵۹۴ دستگاه تلفن عمومی در

سال ۱۳۸۸، ۶۳،۴۵۰،۰۰۰،۰۰۰ ریال می‌باشد. طبق اظهارات یک مقام مسئول در شرکت مخابرات کشور بر اساس بررسی‌های به عمل آمده، سالانه حدود ۳۰ درصد از تلفن‌های عمومی در کشور خساراتی بالغ بر میلیاردها ریال به هزینه‌های دولت تحمیل می‌کند. وی می‌افزاید: «هر ماه حدود ۸۸۰۰ مورد خرابی و ۸۰۰ مورد سرقت در رابطه با تلفن‌های عمومی ثبت می‌شود» (کتاب الکترونیکی آئین شهروندی، ۲۰۰۹، ص ۹). از سوی دیگر تمدن ماشینی امروز که به دنبال خود توسعه شهرهای صنعتی ایجاد محلات پرجمعیت، تغییر سبک زندگی، تضعیف انسجام و همبستگی اجتماعی، شکست‌ها و عقده‌های روانی پنهانی و امیال سرکوب‌شده و آرزوهای ناکام مانده و تشدید احساسات درماندگی، سرخوردگی، ناتوانی و اجحاف را به ارمغان آورده است، پی آمد دیگری نیز داشته و آن عصیان روزافزون انسان‌ها علی‌الخصوص نسل جوان در برابر واقعیات اجتماعی و نیروهای سرکوب‌گر بیرونی است. در شهرها به علت تراکم جمعیتی، تراکم اخلاقی، وجود پاره فرهنگ‌های مختلف، تشدّد ارزش‌ها، رقابت، فردگرایی و تضعیف روحیه جمعی و انسجام مکانیکی و غلبه همبستگی ارگانیکی، انفکاک، بیگانگی، انحراف و جدا افتادگی فرد از جامعه و هنجارهای اجتماعی و تجلی شرایط آنومیک بیش از مناطق روستائی مشهود است. وجود سکونتگاه‌های غیررسمی در حاشیه شهرها، تاریکی معابر و زیر پل‌ها، اشکالات هندسی خیابان‌ها و میدانی، راه‌های دسترسی غیرمجاز به بزرگراه‌ها، تراکم بیش از حد ساختمان‌های بلند و مرتفع، وجود ساختمان‌های نیمه ساخته رهاشده و مخروبه، توسعه بی‌رویه شهرها از جمله عوامل جرم‌زا هستند، به ویژه سرپیچی و عدم متابعت از قواعد و سنجه‌های حاکم بر روابط اجتماعی و طغیان علیه نظم دستوری جامعه و واکنش به محرک‌های بیرونی در فرم عکس‌العمل‌های منفی یکی از مهم‌ترین و شاخص‌ترین واکنش‌های رفتاری برخی از گروه‌ها و

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۴۵ زمستان ۹۵
No.45 Winter 2016

افراد در جامعه امروز است. (عبدالله پوری، ۱۳۹۰، ص ۵) که در سطح اجتماعی به شکل اعتراضات گروهی و آشوبها بروز می‌کند و چنان رفتاری هنگامی که به شخصیتی در افراد بدل شد، وندالیسم و آسیب‌های شهری مربوط به آن را پدید می‌آورد. وندالیسم از جمله کارکردهای پنهان افزایش مدرنیسم است که نموده‌های این پدیده در مراکز شهری، مدارس، باشگاه‌های ورزشی و... به وفور مشاهده می‌گردد و امروزه در جوامع شهری به عنوان یک مسئله و مشکل حاد مطرح است که سلامت و امنیت جوامع شهری را به مخاطره انداخته است (Flacks، ۱۹۷۱:۷). موضوع ایجاد تخریب در مناظر شهری توسط وندال‌ها و نیز کاهش تعلق و علاقه شهروندان نسبت به سیمای شهری و ایجاد نابسامانی و آشفتگی منظر شهری مسئله جدیدی نیست و دست کم در سه دهه اخیر از سوی گروه‌های فعال اجتماعی و سازمان‌های غیردولتی، متخصصین علوم محیطی، هنرمندان، سیاستمداران و مدیران شهری و مردم عادی به طور مستقیم و غیرمستقیم طرح شده و نوعی همگرایی و اجماع نظر در خصوص ملال‌آور بودن سیمای شهر و کاهش مطلوبیت منظر شهری و نیز وجود نابسامانی در هویت سیمای شهر و تخریب فضاها و مناظر شهری مطرح شده است. این در حالی است که اهمیت منظر و فضاهای شهری و تاثیر آن بر ایجاد رفتارهای هنجار یا ناهنجار اجتماعی شهروندان به حدی است که برخی از نظریه‌پردازان روانشناسی فضاها و مناظر شهری را بخشی از هویت فردی شخص و جنبه‌ای از وجود انسان دانسته‌اند. بنا بر نظر «پروشانسکی» بخشی از شخصیت وجودی هر انسان که هویت فردی^۲ وی را می‌سازد مکانی است که او خود را با آن شناسایی می‌کند و به دیگران می‌شناساند. در حقیقت کیفیت محیط فیزیکی بر کیفیت کار و فعالیت اجتماعی و حیات و سلامت روانی افراد اثر مستقیم دارد. بررسی مکاتب و

نظریه‌های مختلف در خصوص محیط و منظر نشان از دو بعدی بودن منظر شهری می‌باشد که یک بعد اصلی آن انسان و رفتار شخصی و اجتماعی انسان در محیط می‌باشد. بر این اساس می‌توان گفت مدیریت محیط و فضای شهری بدون توجه به شاخص‌های رفتاری غیرممکن می‌باشد. همچنین بررسی آثار و نظرات بزرگان طراحی شهری و معماری منظر مانند لینچ، راپپورت و اپلیارد و معیارهای مطرح شده توسط یان بنتلی و همکارانش را می‌توان به عنوان معیارها و شاخص‌هایی جهت بررسی هویت مکانی و احساس تعلق شهروندان به مکان و فضاهای شهری در نظر گرفت. معیارهایی از قبیل معنی، تنوع، غنا، قابلیت شخصی سازی (رنگ تعلق) پوشش دهنده طیف گسترده‌ای از رابطه انسان با محیط مصنوع بوده و توجه به این معیارها در کاهش رفتارهای وندالی و وندالیسم مؤثر می‌باشند. واقعیت این است که کلان شهرها آستانه تحمل و گذشت شهروندان را کاهش داده‌اند. گازهای آلاینده که توسط وسایل نقلیه تولید می‌شوند بر سلسله اعصاب تاثیر گذاشته و افراد را کم‌طاقت می‌کنند به نوعی که در مقابل کوچکترین تحریکی از خود واکنش نشان می‌دهند (مرتضایی، ۱۳۸۳، ص ۱۱). نقاشی‌های به نمایش درآمده در گالری‌ها، آثار باستانی و عتیقه‌های موجود در موزه‌ها، ابنیه تاریخی و اماکن مذهبی، مجسمه‌های نصب شده در میداين و اماکن عمومی، منازل خالی از سکنه، پارکها و فضاهای سبز عمومی، چراغهای معابر، صندلی‌های اتوبوس و مترو، کتابهای کتابخانه‌ها، تلفن‌های عمومی، مبلمان شهری، فضاها و امکانات عمومی و بمب گذاری با هدف تخریب اموال عمومی، تخریب برخی از متعلقات اشخاص حقیقی و حقوقی، تخریب اموال مدرسه، علائم ترافیک و تابلوهای رانندگی و ده‌ها موضوع مورد تخریب دیگر از جمله موضوعاتی هستند که در اثر وندالیسم متحمل خسارت و صدمات گردیده و

مورد تخریب قرار می گیرند. علیرغم تهیه و تدوین ضوابط نماسازی و تهیه مطالعات طراحی و منظر شهری محورها و فضاهای شهری در سطح شهرهای ایران در طی دهه های اخیر، تاکنون شاخص ها و معیارهای روانشناسی اجتماعی و ویژگی های انسانی و رفتاری بهره وران در منظر شهری چندان مورد تاکید قرار نگرفته و از نظر برنامه ریزان و طراحان شهری پنهان مانده است. در بررسی طرح های منظر شهری تاکید بیش از حد آنها بر اهداف کالبدی - کارکردی و عدم توجه به نیازهای روانی، عاطفی، فرهنگی و رفتاری شهروندان مشهود بوده به گونه ای که به دلیل عدم توجه به هویت مکانی و تعلق خاطر شهروندان، حضور فعال وندال ها در فضاهای شهری و بروز رفتارهای ناهنجار اجتماعی و تخریب سیما و منظر شهری رو به افزایش گذاشته است. تهران در طی سالها و دهه های اخیر از رشد سرسام آوری برخوردار بوده و بخش عمده ای از مهاجرین کشور را در خود جمع کرده است. تمرکز جمعیت به تمرکز مسائل و مشکلات شهری نیز منجر شده است. منطقه ۲۰ شهرداری تهران که در پهنه جنوبی این کلانشهر واقع شده است، بدلیل برخی از ویژگیها یکی از مهمترین کانونهای مهاجرین بوده است و امروزه با تراکم جمعیتی بالایی برخوردار است. این منطقه امروزه یکی از مهمترین کانونهای تبلور رفتارهای وندالیستی بوده که هر سال متحمل خسارت های فراوانی شامل تخریب اموال عمومی، تخریب فضای سبز و مبلمان شهری در منطقه مورد مطالعه، برهم خوردن نظم شهری، تخریب اموال مدرسه، ابنیه تاریخی و اماکن مذهبی، منازل خالی از سکنه، و پارکها می شود. که دارای نتایج و آثار مشهود و پنهان زیادی در منطقه ۲۰ است. از جمله اینکه بر کاهش کیفیت زندگی شهری در منطقه ۲۰ تاثیر گذاشته است و باافزایش پرخاشگری و خشونت در شهرها نه تنها در افت کاری و استفاده ی عمومی از مکان های تفریحی عمومی محدود شده مورد مطالعه تاثیر داشته، بلکه به افزایش احساس ترس و نا آرامی

و نابهنجاری نیز تاثیرگذار بوده است. همچنین آسیب های وندالیسم در محدوده مورد مطالعه باعث زیانهای اقتصادی ناشی از تعمیر و بازسازی وسایل تخریب شده، تخریب اموال عمومی، تخریب مبلمان شهری، محیط زیست و فضای شهری شده است. در این منطقه ضمن وجود بافت اجتماعی یکسان و بومی، بافت فرسوده و قدیمی، تراکم جمعیتی و اخلاقی، وجود پاره فرهنگ های مختلف، انحراف و جدا افتادگی فرد از جامعه، قشرهای مختلف از طبقات مختلف اقتصادی ساکن می باشند. با توجه به ویژگی های مختلف اجتماعی، اقتصادی منطقه شهری و وجود فضاها و مناظر طبیعی-تاریخی جدید و قدیمی در این منطقه و همچنین مشاهده آثار ناشی از وندالیسم بر نمای ساختمانها و بدنه محورها و فضاهای آن، این منطقه می تواند نمونه موردی مناسبی جهت مطالعه و تحقیق در خصوص مدیریت منظر شهری در برابر وندال های شهری باشد به نحوی که می توان نتایج این مطالعات را به سایر مناطق تهران تعمیم داد. این پژوهش می کوشد تا با انجام یک بررسی نظام مند و دقیق به این سوالات پاسخ داده و در نهایت یک الگوی کارآمد مدیریت مناظر شهری را پیشنهاد دهد.

مواد و روشها

سوالات اصلی این تحقیق با توجه به مسائل و مشکلات عبارتند از: ۱. شاخص های منظر شهری موثر در ایجاد هویت مکانی و احساس تعلق شهروندان به شهر کدامند؟ ۲. چگونه می توان با طراحی مناسب منظر شهری در منطقه ۲۰ حضور وندال ها و ناهنجاری های اجتماعی را در فضای شهری کنترل کرد؟ ۳. میزان ارتباط شاخص های منظر شهری و وندالیسم در محدوده مورد مطالعه چگونه می باشد؟ ۴. نظام مدیریت مناظر شهری و نهادها و سازمان های مرتبط با آن چگونه می تواند بر کاهش این رفتارهای تخریبگرانه در محدوده مورد مطالعه تاثیر بگذارد و آن را کاهش دهند؟

فرضیه های تحقیق نیز عبارت است از:

«فرضیه عبارت است از یک ایده غیر قطعی و آزمایشی راجع به قسمتی از طبیعت است که آن ایده در اثر و در ارتباط با مشاهدات بوجود می آید. مهم ترین مشخصه فرضیه آن است که در فرضیه فقط یک تصور مقدماتی است و نوعی پیشنهاد و آزمایشی است که بایستی امتحان شود (نبوی، ۱۳۶۷، ص ۴۵). به منظور یافتن پاسخ‌هایی منطقی و مناسب و متناظر با سئوالات طرح شده، فرضیات زیر در نظر گرفته شده‌اند تا در فرآیندی به آزمون آنها پرداخته شود: ۱. بین شاخص‌های منظر شهری از قبیل (زیباسازی، غنای حسی، رنگ تعلق و کیفیت و ...) با میزان حضور وندال‌ها رابطه وجود دارد؛ ۲. به نظر می‌رسد طراحی منظر شهری در کاهش یا افزایش وندالیسم مؤثر می‌باشد؛ ۳. بین هر یک از شاخص‌های (هویت مکانی، احساس تعلق شهروند به منظر شهری و ...) با میزان وندالیسم رابطه معناداری وجود دارد؛ ۴. می‌توان با ایجاد یک نظام مدیریتی کارآمد در حوزه طراحی و منظر شهری از حجم رفتارها وندالیستی کاست.

اهمیت و ضرورت تحقیق

در حقیقت شهرها امروزه نقاط عطف توسعه اقتصادی و اجتماعی جوامع‌اند و توجه به طراحی و منظر شهری در شهرهای امروز از نظر روانشناسی اجتماعی، جامعه‌شناسی، مشارکت و احساس تعلق ساکنین به مکان زندگی ضرورتی اجتناب‌ناپذیر بوده و می‌بایست چگونگی کارکرد اجتماعی، نیازهای روانشناختی مردم، علایق و سلیق آن‌ها در زیبا سازی منظر شهری در نظر گرفته شود و از آنجا که محیط شکل دهنده و محدود کننده رفتارهاست برنامه ریزی مناسب به منظور اطمینان یافتن از حداکثر رضایتمندی، کارایی و هویت بخشی فضا و ایجاد حس مکان در شهروندان ضرورت دارد. در حقیقت با چنین دیدگاهی فضای شهر علاوه بر اینکه حفاظی است برای چشم انسان، کانونی برای افکار و خاطرات او نیز خواهد بود و نظم روانی مادی و بصری مناظر شهری می‌تواند احساس تعادل را در شهروندان ایجاد نموده و حضور ساکنان

را در شهر فراهم سازد. اگر در طراحی مناظر شهری خواسته‌های مردم در نظر گرفته شود محیط ساخته شده حاصل از آن، قابلیت تامین تعامل اجتماعی را خواهد داشت. در غیر اینصورت فضاهای شهری مورد استفاده قرار نگرفته و حضور وندال‌ها رو به افزایش خواهد گذاشت؛ به نحوی که مدیریت منظر شهری از متولیان آن گرفته شده و در اختیار وندال‌ها قرار خواهد گرفت. در صورت طراحی منظر شهری، اگر از لحاظ زیبایی بصری، ارتباط صحیح بین عناصر در محیط برقرار نشده و طراحی مناسب منظر شهری صورت نگیرد طبیعتاً افراد جامعه در این فضاهای نا به‌هنجار رشد می‌کنند و رشد در شرایط نابه‌هنجار، رفتار افراد را تحت تاثیر قرار می‌دهد تخریب فضاها، مبلمان و سیمای شهری افزایش می‌یابد. عدم احساس تعلق به وجود آمده در فضاهای شهری موجب می‌شود که افراد هیچ‌گاه در این فضاها احساس امنیت و تعلق نکنند. این فضاهای رها شده مستعد فضاهای دنج و مطمئنی برای نابه‌هنجاری‌های وندال‌ها خواهند بود که قابلیت دفاعی خود را از دست خواهند داد. فضاهای بدون دفاع و آثاری که بر وجدان جمعی می‌گذارند، تعامل سازنده انسان و شهر را به رابطه‌ای منفعل و خصمانه انسان نسبت به محیط بدل می‌سازد. در مقابل آن اگر طراحی منظر شهری به صورت مناسب صورت پذیرد و نمای خیابان‌ها از نظر زیبایی بصری مناسب باشد و ارتباط عناصر حاضر در محیط در ارتباط با یکدیگر رعایت شود ساکنین جامعه خیلی راحت‌تر و آسوده‌تر زندگی می‌کنند، یعنی در یک بستر زیستی مناسب حقوق شهروندی رعایت می‌شود و این پدیده بر رفتار و الگوی عمل جامعه مؤثر خواهد بود و از فشارهای روانی ناشی از محیط نابه‌هنجار کاسته خواهد شد.

در این پژوهش منطقه ۲۰ شهر تهران به عنوان نمونه موردی انتخاب شده است، زیرا این منطقه به دلیل اینکه دارای بافت‌های فرسوده و قدیمی است و از مهمترین کانون‌های مهاجرین بوده است،

رفتارهای وندالیستی از جمله تخریب اموال عمومی، تخریب فضای سبز و مبلمان شهری، برهم خوردن نظم شهری، تخریب اموال مدرسه، ابنیه تاریخی و اماکن مذهبی، منازل خالی از سکنه، و پارک‌ها در آن بسیار رخ می‌دهد.

پیشینه تحقیق

با توجه به اهمیت موضوع وندالیسم، همچنین پیامدها و اثراتی که بر روی منظر و فضای شهری گذاشته، تحقیقات و مطالعات از سوی محققین و دانشمندان مختلف در این زمینه نیز رو به گسترش می‌باشد. در این قسمت به نظریه دانشمندان و نظریه پردازان می‌پردازیم و سابقه موضوع بررسی می‌شود:

وثوقی و خسروی نژاد نیز در سال ۱۳۸۸ در پژوهش خود به بررسی عوامل فرهنگی - اجتماعی رفتار هیجانی تماشاگران فوتبال پرداخته‌اند. نتایج این پژوهش و تحقیقات پیشین بر جوانی جمعیت تماشاگران فوتبال تاکید دارد. با توجه به هدف کلی تحقیق که بررسی عوامل فرهنگی اجتماعی رفتار هیجانی تماشاگران فوتبال می‌باشد، برای یافتن عوامل موثر بر این رفتار و بر اساس متغیرهای فرض شده تحقیق، به ورزشگاه آزادی مراجعه و علاوه بر ثبت مشاهدات با استفاده از روش پیمایشی از حدود ۴۴۰ نفر از افرادی که برای تماشای بازی فوتبال دو تیم صبا و پیروزی در تاریخ ۱۳۸۸/۶/۶ به ورزشگاه آزادی آمده بودند، به وسیله پرسش نامه، اطلاعات لازم جمع آوری گردیده است و پس از حذف پرسش نامه‌های مخدوش در نهایت ۴۲۰ پرسش نامه مورد بررسی و تحلیل قرار گرفته است. بر اساس یافته‌های این تحقیق رفتار غیراخلاقی مریبان، عملکرد نامناسب مدیران باشگاه، عملکرد نامناسب لیدرها، رفتار پرخاشگرانه گروه‌های وندالیست، قضاوت نادرست داور، همچنین عدم رضایت از امکانات رفاهی استادیوم فوتبال و شرایط بحران‌های سیاسی از عوامل موثر بر رفتار خشونت آمیز - به عنوان مهم‌ترین هیجان منفی - تماشاگران فوتبال شناخته شد. چند ویژگی اقتصادی - اجتماعی و جمعیتی

موثر بر رفتار هیجانی شدید تماشاگران مانند سن و شغل از دیگر یافته‌های این تحقیق می‌باشد. یافته‌های این پژوهش با نتایج تحقیقات ذاکر المشیری (۱۳۸۳)، مقصودی و بنی فاطمه (۱۳۸۳)، مذنب خدایی (۱۳۷۵)، شکرریزی (۱۳۷۶)، مبنی بر این که ضعف آموزشی از قبیل کمبود وسایل آموزشی، (جو کسل کننده‌ی آموزشی، تبعیض...) می‌تواند مشارکت افراد را کاهش دهد و این امر باعث می‌شود فرد به تخریب اموال عمومی بپردازد، همسو است.

در یکی از جدیدترین تحقیقات انجام شده صفوی مقدم و نوغانی (۱۳۹۱) در «بررسی عوامل اجتماعی موثر بر گرایش به رفتار تخریبی (وندالیسم) در بین نوجوانان شهر مشهد» وندالیسم را عبارت از رفتارهای نا به هنجار که به صورت ارادی، آگاهانه منجر به تخریب اموال و امکانات عمومی شهر می‌گردد، تعریف کرده‌اند. روش این پژوهش، پیمایشی و ابزار بکار رفته پرسشنامه بوده است. جامعه آماری این پژوهش نوجوانان بوده که ۲۰۰ نفر در مقاطع تحصیلی راهنمایی و دبیرستان شهر مشهد که به روش نمونه‌گیری خوشه‌ای چند مرحله‌ای به تصادف انتخاب گردیده است. نتایج تحقیق حاکی از آن بود که نوجوانانی که گرایش به رفتار تخریبی داشته‌اند از حیث جنسیت و الگوی گذران اوقات فراغت و هم‌نوایی با همسالان متفاوت بوده‌اند. نتایج بدست آمده از کاربرد مدل تبیینی از طریق رگرسیون چند متغیره نشان می‌دهد که تمایل به رفتار وندالیستی (تخریبی) متأثر از عوامل متعددی است که در شبکه‌ای از روابط علی با یکدیگر در ارتباط هستند. در این مدل هم‌نوایی با همسالان و گذران اوقات فراغت گرایش به وندالیسم را تقویت می‌کند. دکتر علیرضا محسنی تبریزی در کتاب خود با عنوان مبانی روان‌شناسی اجتماعی، جامعه‌شناسی و روانشناسی رفتار وندالیستی در مباحث آسیب‌شناسی و کژرفتاری اجتماعی، مباحث خود را مشتمل بر ۷ فصل در خصوص تاریخچه و تعریف وندالیسم، مبانی

نظری وندالیسم، خشونت و وندالیسم در فوتبال، اتیولوژی وندالیسم ناظر بر علل و انگیزه های رفتار وندالیستی، اپیدمیولوژی و همه گیر شناسی وندالیسم به استناد اطلاعات تجربی در چند کشور، یافته های پژوهش در خصوص وندالیسم در تهران و عامل های جامعه شناسی خشونت تماشاگران فوتبال در تهران و در نهایت پیشنهادات و توصیه های کاربردی نموده است. وی کلیه سیاست گذاری ها و استراتژی اجرایی را در شکل طرح های مداخلات اجتماعی، آگاه سازی، پیشگیری و درمان وندالیسم مطرح می سازد (محسنی تبریزی، ۱۳۸۳).

روش تحقیق

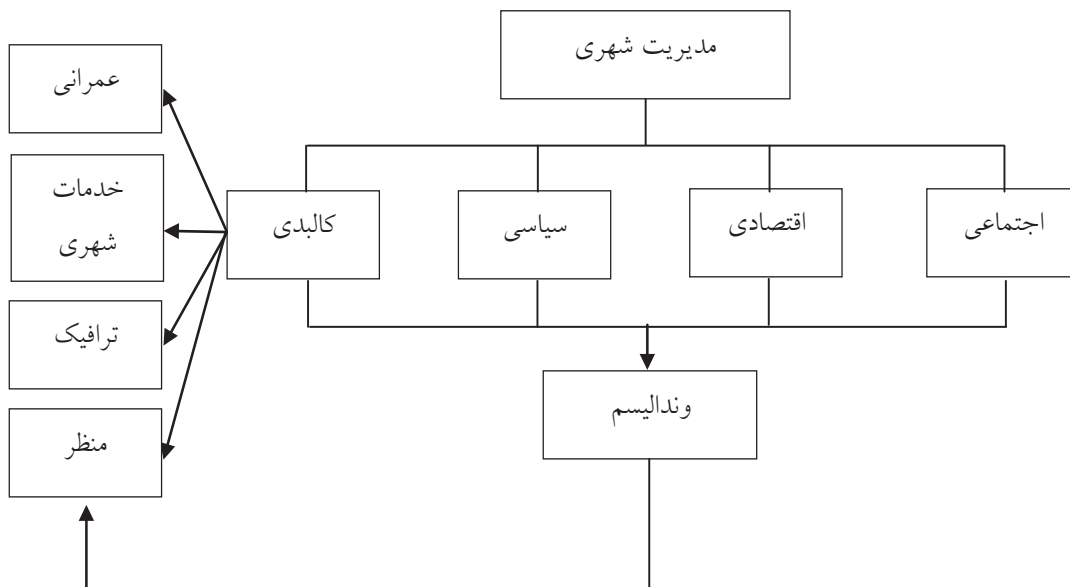
تحقیق حاضر به لحاظ هدف در گروه تحقیقات کاربردی قرار دارد، روش تحقیق تبیینی پیمایشی بوده و شامل دو مرحله بررسی و توصیف اسنادی و تحلیل پیمایشی می باشد. در مرحله اول به کمک مطالعات کتابخانه ای و اسنادی چارچوب نظری و فرضیه ها تدوین گردیده و در جهت بررسی (رد یا پذیرفتن) فرضیات با کمک روش پیمایشی و تحلیل تبیینی (تجربی)، فرضیه ها در بوتله آزمایش قرار می گیرند. روش تبیینی به روش و مطالعاتی اطلاق می شود که در صدد پیدا کردن روابط علت و معلولی بین متغیرهای مختلف می باشند. در فرضیه رابط معمولاً متغیر مستقل (X) یکی از عوامل ایجاد کننده خصوصیات متغیر وابسته (Y) است. جمع آوری اطلاعات در این تحقیق با استفاده از روش های میدانی، کتابخانه ای، پرسشنامه و مصاحبه با مردم و مسئولان مرتبط صورت گرفته است. بدین منظور با مراجعه مستقیم به مراکز آماری و همچنین استفاده از شناسنامه شهرها اطلاعات جامعی برای تحقیق تهیه و سپس از طریق پرسشنامه، مصاحبه و مطالعات میدانی مذکور تکمیل شده است. با توجه به هدف مطالعه در مورد الگوی مدیریت شهری در مقابله با وندال های شهری، منطقه ۲۰ شهر تهران، جامعه آماری شامل شهروندان، وندالها و مدیران می باشند. در این تحقیق برای تجزیه و تحلیل اطلاعات بدست

آمده از روش های مختلف آماری از جمله آزمون های همبستگی استفاده گردیده است.

مبانی نظری

مدیریت شهری عبارت است از یک سازمان گسترده، متشکل از عناصر و اجزای رسمی و غیر رسمی موثر و ذیربط در ابعاد مختلف اجتماعی، اقتصادی و کالبدی حیات شهری که اداره کنترل و هدایت توسعه همه جانبه و پایدار شهر را عهده دار است (کازمیان، ۱۳۸۲، ص ۵۶). اما امروزه شهرها و شهرداری ها از لحاظ مدیریت و برنامه ریزی با شرایط متغیری روبرو هستند. افزایش انتظارات و نیازهای مردم، کاهش منابع مالی و تخریب محیط زیست، پیچیدگی های اجتماعی و کالبدی شهرها از جمله مشکلاتی است که امروزه مدیران شهری و برنامه ریزان شهری با آن مواجه اند (پیران، ۱۳۸۶، ص ۴۳). در برنامه ریزی شهری موضوعات و مسایل مختلف شهری مورد تاکید و مطالعه قرار می گیرد. در این میان آشفتگی های شهری از منظر و ابعاد مختلف قابل بحث و بررسی است. رفتار شهروندان نیز در شهرها تحت تاثیر عوامل مختلف مدیریت شهری است. زیرا مدیران شهری از طریق سازماندهی و هماهنگی بین عوامل تحت نفوذ خود می توانند شهر را به گونه ای طراحی و سازماندهی کنند که به تبع آن رفتار شهروندان نیز تحت تاثیر قرار گیرد (حسین زاده، ۱۳۸۴، ص ۱۲۳). بنابراین مدیریت شهری با شکل دهی به فضاهای شهری می تواند رفتار شهروندان را تحت تاثیر قرار داده و از بروز رفتارهای ناهنجار و وندالیسم (تخریب آگاهانه) در شهر جلوگیری نماید. این در حالی است که منظر و سیمای بصری شهر قویا بر تفسیر مردم از مکان تاثیر خواهد گذاشت. زیرا معتقدیم که در شهری که رفتار شهروندان معقول و منطقی باشد، آسیب رساندن به اثاثیه شهری و نیز بروز ناهنجاری ها و وندالیسم به شکل قابل ملاحظه ای کاهش می یابد (رضازاده، ۱۳۸۹). بنابراین در این بخش ابتدا به تعاریف مدیریت، وندالیسم و منظر شهری و سپس به مفاهیم مربوط

به آن‌ها می‌پردازیم و در ادامه به تجارب وندالیسم نشان می‌دهد. در داخل و خارج از ایران اشاره می‌کنیم. شکل زیر تجارب ایران در مورد وندالیسم فلوچارت مفهومی تحقیق و ارتباط بین مفاهیمی که در این فصل مورد بررسی قرار گرفته شده است را پراکنده‌ای با هدف شناخت وندالیسم انجام شده

نمودار ۱. فلوچارت مفهومی تحقیق؛ ماخذ: نگارندگان.

جدول ۱. تجارب ایران در مورد وندالیسم

عنوان	مؤلف، سال	محیط؛ مکان	موضوع وندالیسم
بررسی عوامل موثر بر وندالیسم در نوجوانان و جوانان (۱۵-۲۴).	فاطمه بهرامی مهنه، ۱۳۶۲	حاشیه شهر مشهد	کیوسک‌های تلفن
وندالیسم	محسنی تبریزی ۷۴-۱۳۷۲	تهران	شهر
---	ناصر رضانی، ۱۳۷۵	مناطق حاشیه راه آهن تهران	سیستم حمل و نقل (قطارها)
وندالیسم تخریب آگهانه اموال عمومی	زهرا شکرریزی، ۱۳۷۷	دبیرستان‌های پسرانه تهران	محیط آموزشی (مدرسه)

شهر	وندالهای دارالتأديبها، مراکز بازپروری، کانون‌های اصلاح و زندانی‌های شهر تهران	محسنی تبریزی علیرضا ۱۳۷۹	مبانی نظری و تجربی وندالیسم: مروری بر یافته‌های یک تحقیق
محیط آموزشی (مدرسه)	مدارس متوسطه شهر سنندج	۱۳۸۴	---
شهر	نمونه‌ای از زندان، کانون اصلاح و تربیت و مراکز بهزیستی شهر تهران	زندانیان (۱۳۸۶)	مورد پژوهی چندگانه وندالیسم
محیط آموزشی (مدرسه)	مدارس شهر ارومیه	مهدی فتاحی رنگلو، ۱۳۸۸	---
شهر	جوانان ساکن تهران	عادلہ قیس، ۱۳۸۸	بررسی عوامل فرهنگی - اجتماعی رفتار هیجانی تماشاگران فوتبال
محیط‌های ورزشی (استادیوم)	استادیوم آزادی تهران	قاسمی وحید، ذوالاکتاف وحید، نور علی وند علی ۱۳۸۸	توصیف جامعه شناختی عوامل موثر بر وندالیسم و اوباشگری در ورزش فوتبال
محیط آموزشی (دانشگاه)	دانشگاه آزاد اسلامی واحد خوراسگان	۸۹-۱۳۸۸	نقش عوامل فرهنگی موثر بر وندالیسم در دانشجویان
شهر	شهر همدان	ارزو نادری، ۱۳۸۹	---
		ولی شیرپور	بررسی آسیب‌های اجتماعی (وندالیسم) و عوامل موثر بر آن در بین دانشجویان دانشگاه آزاد واحد پارس آباد مغان
	محیط آموزشی (دانشگاه)	دانشگاه آزاد واحد پارس آباد مغان	۱۳۸۹
شهر	شهر تهران	فتحی سروش، محمدی حامد ۱۳۹۰	شهرنشینی، بیگانگی اجتماعی و رفتارهای وندالیستی جوانان

شهر	شهر مشهد	سیده مریم صفوی مقدم، محسن نوغانی ۱۳۹۱	بررسی عوامل اجتماعی موثر بر گرایش به رفتار تخریبی (وندالیسم) در بین نوجوانان شهر مشهد
شهر (مبلمان شهری)	شهر تبریز	---	بررسی عوامل موثر در بروز پدیده وندالیسم در شهر تبریز با تاکید بر مبلمان های شهری

چاکیر آقا در شهرستان اوده‌میش از میر و دیوارهای دو اتاق در روستای ساری چیچک از توابع گوموشخانه، بازدیدکنندگان را متحیر می‌سازد.

ب- شیکاگو؛ در این ایالت به دلیل حکومت ایالتی، قوانین هم با دیگر ایالت‌ها متفاوتند. در برخی شهرها مواردی جرم محسوب می‌شود که در شهر دیگری چنین نیست. بد نیست بدانید مقامات اداره حمل و نقل و مترو زیرزمینی شیکاگو، همه‌ساله بیش از ۲۰ میلیون دلار برای پاک‌سازی دیوارها و بدنه قطارها و اتوبوس‌های این شهر از دست‌نوشته‌هایی که حاوی کلمات مختلف و نقاشی‌هایی موسوم به «گرافیتی» است، خرج می‌کنند که با نوعی رنگ پاشیدنی یا اسپری توسط افراد مختلف نقاشی می‌شود. افرادی که باید آن‌ها را در زمره وندال‌ها قرار داد. این مسئولان تصمیم گرفتند از روش جدیدی برای مقابله با مشکل خط نویسی بر روی وسایل نقلیه عمومی و ایستگاه‌های قطار و اتوبوس توسط این نقاشان گرافیتی استفاده کنند. آن‌ها به جای تعقیب و محکوم ساختن این به اصطلاح هنرمندان کوچک و خیابان، نه تنها آن‌ها را تشویق می‌کنند تا به کار خود ادامه دهند، بلکه جوایزی هم برایشان در نظر می‌گیرند! در حال حاضر در شیکاگو و در بسیاری دیگر از شهرهای آمریکا مکانی وجود دارد که افراد می‌توانند با اسپری‌های رنگی هرچه دوست دارند روی دیوارهای آن بنویسند و یا نقاشی کنند و آثار هنری خلق نمایند!

است. همچون نمونه‌های دیگر کشورها، بیشتر پژوهش‌های انجام شده در ایران نیز بر محیط‌های شهری و یا محیط‌های آموزشی (اعم از مدارس یا دانشگاه‌ها) متمرکز بوده‌اند؛ و نمونه‌های مورد بررسی آن‌ها عمدتاً گروه‌های نوجوانان و جوانان معمولی یا در مواردی افرادی از همین گروه که به دلیل ارتکاب رفتارهای وندالیستی در مراکز نگهداری بزه‌کاران دوران محکومیت خود را سپری می‌کردند انتخاب شده است. جدول زیر برخی از این پژوهش‌ها را بر اساس اطلاعات موجود نشان می‌دهد.

تجارب جهان در مورد وندالیسم

الف- استانبول؛ هنرمندان مردمی در قرن هجدهم، در نقاط مختلف آناتولی آثار مختلفی به یادگار گذاشته‌اند که در این بین بیش از هر چیز تصاویر استانبول و کشتی‌ها روی دیوارهای خانه‌ها و مساجد نقاشی شده‌اند. اگرچه این شهر بزرگ نیز دستخوش هجوم وندال‌ها شده، اما آثار هنری بسیاری بر دیوارهای شهر نقاشی شده‌اند. هنرمندان بر اساس دیده‌ها، شنیده‌ها و یا تخیلاتشان در دوره‌ای که هنوز هنر عکاسی وجود نداشت، بر روی دیوارها نقاشی می‌کشیدند. البته در ترکیه این هنر به استانبول ختم نمی‌شود، بلکه مشاهده نقاشی‌های قلم‌کاری شده در دیوارهای مسجد روستای امره از توابع شهرستان کولای مانيسا، مسجد قیلچی محمدآقا در ناحیه بادملی از توابع شهرستان اوده‌میش از میر، مسجد باش چاووش اوغلو در یوزگات، عمارت

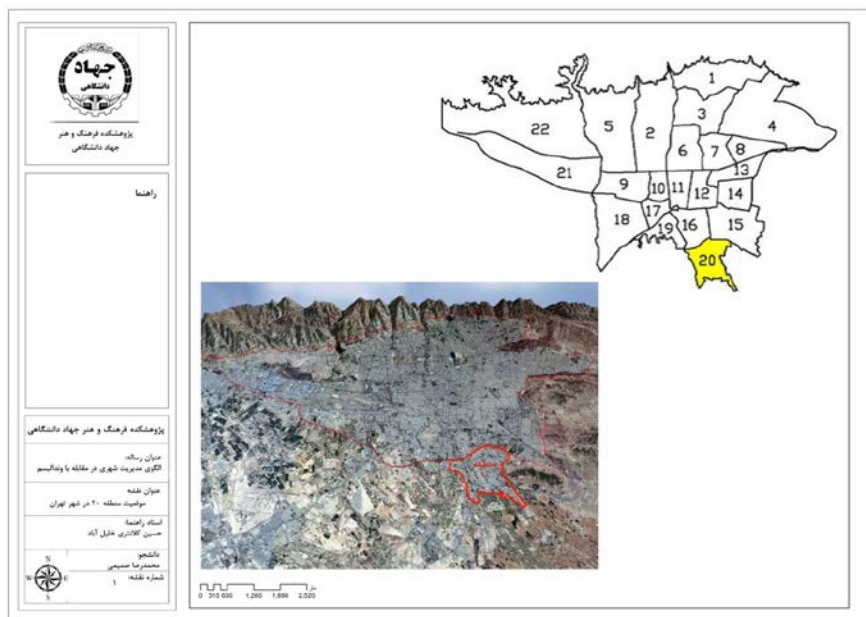
دیده می‌شود، اما وسعت عملکرد ژرمن‌ها نسبت به سایر هم‌قطاران اروپایی‌شان کمتر است. د-رم؛ کثیف بودن دیوارهای بسیاری از اماکن عمومی شهر رم، برای شهروندان پایتخت تاریخی ایتالیا به معضلی جدی بدل شده است. شهرداری بسیاری از راه‌ها را آزمایش کرده، اما هنوز عده‌ای دوست دارند روی درو دیوار این شهر نقاشی کنند! پارلمان ایتالیا هم در کنار مبارزات شهرداری علیه این دسته از وندال‌ها، قانونی را تصویب کرد تا این کار جرم شناخته شده و متهمان به پرداخت جریمه و حتی رفتن به زندان محکوم شوند. چهره پایتخت ایتالیا به دلیل چنین اقداماتی بسیار زشت شده و بسیاری از شهروندان مجبور شده‌اند برای پاک کردن آثار این هنرمندان عمدتاً قلابی دست به کار شوند و وقت ارزشمند خود را صرف این کار کنند. کثیف کردن دیوارهای منازل شخصی مردم به دست افراد خلاف‌کار حقیقتاً موجب ناراحتی شهروندان رمی شده است. در این بین پلیس هم بی‌کار نبوده و با استفاده از دوربین‌های مداربسته که در بسیاری از

ج- برلین؛ موضوع نقاشی‌های دیواری و دیوار نوشته‌ها در شهرهای مختلف آلمان به خوبی به چشم می‌خورد. در برلین پایتخت این کشور زمانی که دیوار حایل بین آلمان شرقی و غربی پابرجا بود، بسیاری از آن برای نوشتن یادگاری و شعار و... استفاده می‌کردند و حتی طرح‌هایی نیز روی آن پیاده شد، اما زمانی که دیوار فروریخته شد، این آثار نیز محو شدند. نقاشی‌های آلمانی هم برای خود حال و هوایی دارند. برخی از آن‌ها بسیار ترسناک هستند و برخی دیگر هم حاوی شعارهای نژادپرستانه که چندی است دوباره در آلمان رونق یافته است. اکنون تقریباً در تمام شهرهای این کشور گروه‌هایی برای مبارزه با دیوارنوشته‌ها شروع به فعالیت کرده‌اند. سازمان‌هایی که عمدتاً یکسازمان غیر دولتی^۳ محسوب می‌شوند. البته در این بین قوانینی هم برای مقابله با آن‌ها به اجرا درآمده است. زمانی که یکی از این وندال‌ها به دام پلیس گرفتار شوند، مجازاتی که برایشان تعیین می‌شود این است که خودشان دیوارها را تمیز کنند! این موضوع در برخی ایستگاه‌های مترو نیز به خوبی

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۴۵ زمستان ۹۵
No.45 winter 2016

۴۱

بررسی نظرات ساکنین و مدیریت شهری منطقه ۲۰، با استفاده از پرسشنامه، نظرات این گروه ها اخذ و در فصول آینده مورد تجزیه تحلیل قرار گرفته است

بررسی وندالیسم در منطقه ۲۰

در این بخش و به منظور شناخت وضعیت وندالیسم در شهر ری به لحاظ شناسایی انواع وندالیسم شهری، بازدید میدانی از سطح منطقه انجام گرفته است. بدین منظور و به تفکیک بافت های هفتگانه شناسایی شده در سازمان فضائی شهر ری، بازدید از بافت های فوق الذکر به عمل آمده و همراه با مصاحبه با ساکنین و حاضران در فضا به شناسایی و مستندسازی وندالیسم شهر ری پرداخته شده است. در ادامه جدول دسته بندی انواع وندالیسم و توضیح موارد مشاهده شده به همراه مکان وقوع وندالیسم و تصویر آن ارائه گردیده است.

با توجه به جدول پایین و برداشت های میدانی صورت گرفته، می توان بیان نمود که وندالیسم تفریحی و مال اندوز از بیشترین نمونه های وندالیسم منظر شناسایی شده در شهر ری می باشند. در جدول زیر انواع وندالیسم برداشت شده به تفکیک

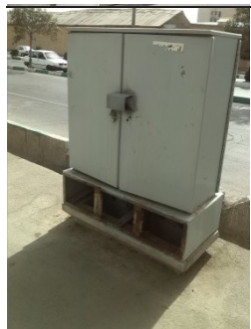
معاير و خیابان ها به ویژه در نزدیکی اماکن باستانی نصب شده اند به مقابله با دیوارنویسی و نقاشی دیواری پرداخته است. البته در این بین نباید آثار و نقاشی های دیواری دوران باستان را بر دیوارهای رم از یاد ببریم که آن ها اکنون به عنوان یک اثر هنری پذیرای جمع بسیار زیادی از گردشگران هستند و خود به منبع درآمدی تبدیل شده اند.

بررسی وضعیت منطقه ۲۰ شهر تهران

پس از بیان مبانی نظری و ادبیات پژوهش، در این بخش به شناخت محدوده مورد مطالعه پرداخته شده است. ابتدا با استفاده از اسناد فرادست به شناخت ویژگی های اجتماعی، اقتصادی، پیشینه تاریخی و کالبدی منطقه ۲۰ شهرداری تهران پرداخته شده است. در ادامه و با استفاده از مشاهدات میدانی، برداشت و دسته بندی انواع وندالیسم شهری موجود در سطح منطقه صورت گرفته است. بدین منظور سازمان فضائی کالبدی- عملکردی منطقه ۲۰ شناسائی و سپس به تفکیک هر یک از محدوده های شناسائی شده، وندالیسم شهری برداشت و مورد تجزیه تحلیل قرار گرفته است. در پایان نیز به منظور

جدول ۲. دسته بندی انواع وندالیسم به همراه مکان وقوع وندالیسم و تصویر آن

تصویر	مکان وقوع	توضیحات	نوع وندال
	بافت صنعتی	کندن و برداشتن تلفن عمومی	وندالیسم مال اندوز

بافت صنعتی

کندن و بردن تاسیسات شهری

بافت تاریخی

وندالیسم مال اندوز

بافت صنعتی

کندن و بردن شیشه های
ایستگاه اتوبوس

بافت تاریخی

کندن و بردن چراغ روشنایی
آبخوری ها

			
	<p>بافت تاریخی - فضاهای سبز</p>	<p>کندن و بردن دریچه فلزی سطح زباله</p>	
	<p>فضای سبز</p>		<p>وندالیسم مال اندوز</p>
	<p>تاریخی - گردشگری</p>	<p>کندن و بردن تابلوهای اطلاع رسانی</p>	

	<p>تاریخی</p>	<p>آتش روشن کردن و اثر آن بر دیوار بناهای شهری</p>	<p>وندالیسم تاکتیکی</p>
	<p>تاریخی-فضای سبز</p>	<p>آتش روشن کردن بر روی زمین</p>	
	<p>فضای سبز</p>	<p>ریختن زباله بر روی زمین</p>	

	<p>معاير</p>	<p>کندن و شکستن صندلی های ایستگاه اتوبوس</p>	
	<p>مسکونی</p>	<p>پاره کردن و آسیب زدن به بنرهای تبلیغاتی</p>	<p>وندالیسم انتقام جو</p>
	<p>فضای سبز</p>	<p>صدمه زدن به امکانات تفریحی پارک ها</p>	
	<p>بافت مسکونی</p>	<p>استفاده از مواد منفجره و آتش زا</p>	<p>وندالیسم تفریحی</p>

برخوردار است. چنانکه در پرسشنامه های اخذ شده از ساکنین و مدیریت شهری نیز این موضوع مورد تاکید بوده است. با توجه به تحلیل های ارائه شده و نظرات مدیران و ساکنین منطقه ۲۰، می توان عوامل و شاخص های موثر در هر یک از ابعاد پژوهش را در قالب جدول زیر جمع بندی و ارائه نمود.

ارائه راهبردها

در این قسمت با توجه به بررسی پیشنهادات مردم و مدیریت شهری در ابعاد مختلف و با استفاده از تحلیل های سوات، سعی در ارائه راهبردهای الویت دار و بهینه در ابعاد مختلف بوده است. بدین منظور با استفاده از تحلیل سوات در ابعاد مختلف به ارائه راهبرد پرداخته شده است. لازم به ذکر است به منظور ارائه راهبرد بهینه علاوه بر توجه به نظرات مردم و مسئولان، به پارامترهای جدول سوات در هر بعد نیز توجه شده است.

در ادامه جدول راهبردهای اقتصادی، راهبردهای کالبدی و مدیریتی مورد اشاره قرار می گیرد.

بافت های هفتگانه سازمان فضائی شهر ری اراده گردیده است.

نتیجه گیری و جمع بندی

با توجه به بررسی های وندالیسم شهر ری به تفکیک محدوده های مختلف سازمان فضائی و همچنین پرسشنامه ساکنین و مدیریت شهری می توان عمده دلایل وجود وندالیسم در فضاهای شهری موجود در منطقه ۲۰ را به صورت عوامل زیر ارائه نمود: ۱. عدم نظارت اجتماعی بر برخی فضاهای متروکه و رها شده؛ ۲. عدم حس تعلق به مکان در مناطق مهاجر نشین و صنعتی؛ ۳. روشنایی نامناسب در شب در پیاده روها، فضاهای شهری و مکان های عمومی؛ ۴. خانه های تخریبی و رها شده در داخل بافت مسکونی؛ ۵. کمبود خدمات ورزشی - تفریحی در برخی محدوده ها؛ ۶. کیفیت نامناسب مبلمان شهری و عدم توجه به نگه داری و تعمیر آنها؛ ۷. اطلاع رسانی و آموزش ناکافی به شهروندان در مورد وندالیسم؛ ۸. عدم توجه به بهبود استانداردهای زندگی شهری در تمامی مناطق؛ ۹. عدم آگاهی و اطلاع رسانی به خانواده ها در مورد وندالیسم شهری؛ ۱۰. کمبود خدمات و زیرساخت ها در برخی محدوده ها.

بر این اساس نقش مدیریت شهری به منظور مداخله در موضوع وندالیسم شهری و پیشگیری و مقابله با آثار آن در حوزه های مختلف از اهمیت بالایی

جدول ۳. درصد انواع وندالیسم برداشت شده در بافت های سازمان فضائی شهر ری؛ ماخذ: یافته های تحقیق

بافت	بافت	بافت	بافت تاریخی - مذهبی	فضاهای سبز	معابر	بافت کشاورزی	بافت مسکونی
۱۰	۷۵	۲۵	۱۵	۱۰	۰	۱۰	وندالیسم مال اندوز
۱۰	۵	۱۵	۲۵	۱۵	۰	۵	وندالیسم تاکتیکی
۲۰	۰	۵	۱۵	۳۰	۰	۲۰	وندالیسم انتقام جو
۲۵	۱۵	۱۵	۲۵	۱۵	۰	۳۰	وندالیسم تفریحی
۳۵	۵	۴۰	۲۰	۳۰	۰	۳۵	وندالیسم ایدئولوژیک

جدول ۴. راهکارهای پیشنهادی

مدیران	شهروندان	راهکارهای پیشنهادی
<p>شناخت بافت اجتماعی و جرم‌شناسی در سطح محلات و مناطق شهر؛ افزایش ایمنی و امنیت؛ ارتقا حس مکان و ارتقا حس تعلق در افراد نسبت به مکان؛ افزایش حس جمع‌گرایی و از آن طریق افزایش تبادل نظرها و مشارکت؛ افزایش آگاهی زیست‌محیطی؛ ایجاد انگیزه از طریق ایجاد محرک‌های محیطی و کالبدی؛ افزایش نظارت عمومی؛ کیفیت فضایی امکانات شهری، کیفیت مسکن در مناطق مختلف شهر، ایجاد فرهنگ شهروندی</p>	<p>افزایش مراکز مشاوره‌ی اجتماعی در محلات و مدارس جهت مشاوره و روان‌درمانی کودکان؛ توجه به امر آموزش، فرهنگ سازی و تبلیغ، پیرامون موضوع وندالیسم از قبیل ساخت برنامه‌های کارتون‌ی جهت آموزش کودکان در سنین پائین؛ بوجود آوردن زمینه‌هایی برای مشارکت مردم در مسائل جامعه از طریق فراهم آوردن همبستگی میان مسئولان و مردم؛ افزایش مشارکت و مسولیت‌پذیری اجتماعی؛ تبلیغ و اطلاع‌رسانی از طریق رسانه‌ها درونی کردن فرهنگ شهروندی؛ بهبود استانداردهای زندگی شهری و ایجاد اعتماد و باور عمومی نسبت به فعالیتهای مدیران؛ افزایش نظارت عمومی به عنوان عامل بازدارنده از وقوع جرم</p>	<p>راهکارهای اجتماعی</p>
<p>طراحی جذاب و هنرمندانه مبلمان شهری؛ مکان‌یابی مبلمان شهری به نحوی که مولد فعالیتهای اجتماعی در فضا شود؛ آگاهی و شناخت طراح نسبت به کارکرد مبلمان شهری در فضاهای شهری؛ طراحی و اجرای مکان‌های مناسب برای نشستن در فضاهای باز مسکونی؛ خوانایی و سازگاری مبلمان شهری با محیط؛ ساماندهی الگوهای کاربری زمین شهری</p>	<p>در نظر گرفتن استحکام و شکل فیزیکی مناسب در ساخت سازه‌ها؛ توجه به امر زیباشناسی در ساخت اموال و احداث اماکن؛ حذف نقاط پرخطر و پارکینگ‌های رها شده؛ اجتناب از انزوا و جدایی در ساختمانها؛ چیدمان صحیح ابنیه در کنار یکدیگر و استفاده از مصالح مناسب؛ بهبود وضعیت مرمت و نگهداری ساختمانها؛ طراحی و خلق فضاهای شهری که منجر به حضور شهروندان و فعالیت‌های جاری‌شان می‌شود؛ رعایت اصول زیباسازی در شهر در ابعاد گوناگون فضاهای تشکیل‌دهنده آن نظیر ابنیه، معابر، فضای سبز و....</p>	<p>راهکارهای طراحانه و کالبدی</p>

<p>همسویی نهادهای آموزشی، فرهنگی، مذهبی، رسانه ها و مهمتر از همه خانواده با مدیریت شهری؛ شناخت علتها و ریشه های اقدام تخریبی و تعیین برنامه و راهکار برای رفع آنها؛ بهبود استانداردهای زندگی شهری در تمامی مناطق و محلات شهری به ویژه در مناطق و محلات محروم؛ ارائه آموزشهای لازم به اقشار و گروههای مختلف شهرنشین؛ برنامه ریزی برای ایجاد انگیزه و جلب مشارکت مردمی در فعالیتهای شهری؛ آشنا ساختن شهروندان با ملزومات زندگی شهری؛ زیبا سازی شهر؛ ایجاد امکانات فرهنگی و اعتماد اجتماعی؛ از بین بردن نشانههای تبعیض در مناطق مختلف شهری</p>	<p>شناخت علتها و ریشههای اقدام تخریبی و تعیین برنامه و راهکار برای رفع آنها؛ ایجاد و گسترش امنیت اجتماعی در سطح فراگیر و بهره مندی همگانی؛ وضع قوانین مناسب تأمین اجتماعی و حمایت همه جنبه از افراد و اقشار آسیب پذیر؛ تدوین درس نامه آموزشی، تربیتی و علمی برای مدارس با هدف سپرهای بازدارنده در برابر آماجهای کجروی و وندالیسم؛ برنامه ریزی مدیریتی جهت طراحی و مکان یابی وسایل و امکانات شهری</p>	<p>راهکارهای مدیریتی</p>
<p>تقویت مشاغل خانگی و صنایع دستی موجود در محدوده؛ ایجاد و حمایت از بازارچه های خوداشتغالی در محدوده؛ حمایت از نهادهای مردمی خوداشتغالی</p>	<p>فراهم کردن زمینه اشتغال برای جوانان در داخل محدوده؛ ساماندهی مشاغل مزاحم و غیرمتجانس در راسته های تجاری؛ ساماندهی کاربری های رها شده اطراف بازار شهر ری در جهت رونق بازار</p>	<p>راهکارهای اقتصادی</p>

جدول ۵. راهبردهای اجتماعی، جمعیتی و فرهنگی

اجتماعی، جمعیتی و فرهنگی		
<p>ضعف</p> <p>بی هویت بودن محله های مبله شده و طراحی نامناسب مبلمان شهری؛ توجه به امر آموزش، فرهنگ سازی و تبلیغ، پیرامون موضوع وندالیسم؛ وقوع جرم و ناامنی در اثر روشنایی نامناسب معابر (مشاهدات میدانی)؛ حضور ارادل و اوباش در سطح محلات مخصوصاً در پارک های موجود در محلات (مصاحبه با مردم و مشاهدات میدانی)؛ عدم وجود چشم های ناظر در فضاهای باز (مشاهدات میدانی)؛ عدم توجه به هویت تاریخی محلات (قضاوت حرفه ای)</p>	<p>قوت</p> <p>جایگاه ویژه شهرری به عنوان مرکز تاریخی و مذهبی تهران؛ درصد نسبتاً بالای نرخ باسوادی در شهر ری در سال ۱۳۹۰ (۸۶/۵ درصد) (اسناد فرادست)؛ حضور قابل توجه جمعیت جوان در منطقه (اسناد فرادست و مشاهدات میدانی)؛ هم-زیستی اقشار و گروه های درآمدی مختلف در کنار یکدیگر (مشاهدات میدانی)؛ وجود نهادهای مردمی همچون: خردورزان جوان، خیرین، تافا و ... (مصاحبه با مسئولین)؛ وجود شورایاری در تمامی محلات (مشاهدات میدانی)</p>	<p>معیارها:</p> <p>امنیت اجتماعی؛ ایمنی؛ آموزش؛ عدالت؛ فرهنگ؛ همبستگی شهری؛ ظرفیت سازی نهادی؛ تاکید بر تعاملات اجتماعی و مشارکت؛ هویت</p>

<p>افزایش مشارکت و مسولیت پذیری اجتماعی؛ درونی کردن فرهنگ شهروندی؛ ایجاد اعتماد و باور عمومی نسبت به فعالیتهای مدیران؛ افزایش ایمنی و امنیت</p>	<p>توجه به امر آموزش، فرهنگ سازی و تبلیغ، پیرامون موضوع وندالیسم از قبیل ساخت برنامه های کارتونی جهت آموزش کودکان در سنین پائین؛ بوجود آوردن زمینه‌هایی برای مشارکت مردم در مسائل جامعه از طریق فراهم آوردن همبستگی میان مسئولان و مردم؛ ارتقا حس مکان و ارتقا حس تعلق در افراد نسبت به مکان؛ تقویت نقش نهادهای مردمی همچون: خردورزان جوان، خیرین، تافا و ... در سرمایه-گذاری در طرح‌های خدماتی پیشنهادی در محلات؛ به کارگیری نیروی جوان و فعال محدوده در توسعه گردشگری پیرامون حرم؛ افزایش مشارکت و مسئولیت پذیری اجتماعی؛ درونی کردن فرهنگ شهروندی؛ توسعه آموزش و اطلاع رسانی پیرامون موضوع وندالیسم؛ نظارت مردمی و مراقبت مضاعف دستگاه های مسئول در کاهش پدیده وندالیسم</p>	<p>فرصت اطلاع رسانی اقدامات شهری از طریق بنرها (قضاوت حرفه ای)؛ تقویت نقش زنان در مدیریت محلات (قضاوت حرفه ای)؛ وجود پتانسیل توسعه گردشگری و زیارتی از طریق استقرار مراکز جدید گردشگری با استفاده از منابع موجود (قضاوت حرفه ای)؛ تجدید هویت منطقه با توجه به خصلتهای بارز تاریخی، فرهنگی مذهبی در منطقه</p>
<p>بهبود استانداردهای زندگی شهری؛ افزایش نظارت عمومی به عنوان عامل بازدارنده از وقوع جرم؛ بهبود معیارهای رضایتمندی ساکنین از طریق نوسازی اراضی فرسوده درون بافت؛ ترویج کارگاه‌های آموزش شهروندان داخل پارک‌های محلات جهت افزایش نظارت بر محیط آن</p>	<p>تبلیغ و اطلاع رسانی از طریق رسانه ها؛ افزایش حس جمع گرایی و از آن طریق افزایش تبادل نظرها و مشارکت؛ مناسب سازی اراضی بایر میان بافت مسکونی برای تبدیل به فضاهای تفریحی و برگزاری مراسم خاص به صورت موقتی تا زمان اجرای طرح توسعه حرم</p>	<p>تهدید وجود اراضی نسبتاً وسیع بایر، خالی، کشاورزی و ابنیه فرسوده در حاشیه و نیز در میان بافتهای شهری (مشاهدات میدانی)؛ عدم ورود سرمایه های مالی به محدوده از مناطق پیرامونی (مصاحبه با مسئولین و مردم)؛ از بین رفتن فضاهای با هویت و تاریخی منطقه در اثر کم توجهی (مصاحبه با مسئولین و مشاهدات میدانی)؛ تشدید نابرابری های شهری در سطح منطقه</p>

اقتصادی		
<p>ضعف</p> <p>قرارگیری اغلب اهالی در طبقه متوسط و رو به پایین (پرسشنامه)؛ پائین بودن سطح درآمد (پرسشنامه)؛ قرارگیری اکثر خانوارهای محلات پایین تر از خط فقر (پرسشنامه)؛ عدم تعادل قیمت بین محلات مختلف (مسئولان و شهروندان)؛ دخالت شهرداری در زمین های محله نفر-آباد و سلب امکان خرید و فروش آنها از اهالی و قراردادن آنها در اختیار شهرداری (برداشت میدانی)؛ وجود دستفروشی در روزهای تعطیل (مسئولین)؛ کمبود فرصتهای شغلی (شهروندان)</p>	<p>قوت</p> <p>وجود حرم به عنوان کاربری جاذب جمعیت و ایجاد درآمد برای منطقه؛ وجود جمعیت جوان قابل ملاحظه در منطقه (مسئولان و شهروندان)؛ همخوانی درآمد و هزینه های اکثر خانوارهای محلات (پرسشنامه)؛ قیمت نسبتا پایین مسکن در محلات جنوبی منطقه (پرسشنامه)؛ وجود واحدهای مسکونی با متراژ متوسط و پایین در محلات (پرسشنامه)؛ وجود حرم عبدالعظیم در جنوب محدوده مطالعاتی (مشاهدات میدانی)؛ وجود بازارهای تجاری سنتی و جدید در جنوب محدوده مطالعاتی (مشاهدات میدانی)؛ استفاده از پتانسیل های کشاورزی و تجاری و همچنین توریسم منطقه (مسئولان)؛ وجود بازارهای متعدد در جنوب محدوده و زمین های کشاورزی در این قسمت (شهروندان)</p>	<p>معیارها:</p> <p>ایجاد اشتغال محلی؛ حداکثر استفاده از پتانسیل ها و قابلیت های اقتصادی؛ بیکاری؛ اشتغال؛ عدالت؛ فقر؛ تاکید بر ایجاد فعالیت های اقتصادی متنوع در شهر؛ ارزش زمین؛ کسب و کار</p>
<p>تقویت مشاغل خانگی و صنایع دستی موجود در محدوده؛ تعریف پروژه های اقتصادی و گردشگری از جمله صنایع دستی، قالببافی، و ... در محله و اشتغال ساکنین محلات مختلف در این کارگاه ها؛ ساماندهی دست فروشان و مکان یابی بازارهای موقت در محدوده به منظور استفاده از فرصت های اشتغال در محدوده و رفع معضل بیکاری محدوده</p>	<p>فراهم کردن زمینه اشتغال برای جوانان در داخل محدوده؛ حمایت از نهادهای مردمی خوداشتغالی؛ توسعه و رونق گردشگری و توریسم</p>	<p>فرصت</p> <p>وجود پتانسیل توسعه گردشگری و زواری از طریق استقرار مراکز جدید گردشگری با استفاده از منابع موجود (مسئولان)؛ وجود فرصت توسعه اشتغال در منطقه (برداشت میدانی)</p>

<p>ساماندهی مشاغل مزاحم و غیرمتجانس در راسته های تجاری؛ ساماندهی کاربری های رها شده اطراف بازار شهر ری در جهت رونق بازار</p>	<p>ایجاد و حمایت از بازارچه های خوداشتغالی در محدوده؛ ساماندهی و افزایش کیفیت محدوده اطراف حرم در محله نفرآباد به منظور ایجاد انگیزه برای سرمایه گذاری در دیگر نقاط این محله</p>	<p>تهدید عدم رغبت به سرمایه گذاری توسط سرمایه گذاران در محله نفرآباد (بافت قدیم) به دلیل قرارگیری در طرح توسعه حرم (پرسشنامه)</p>
--	--	---

جدول ۷. راهبردهای کالبدی

کالبدی		
ضعف	قوت	معیارها
<p>وجود اراضی بایر و باز در لابلای بافت در سطح منطقه (مشاهدات میدانی)؛ عدم برقراری ارتباط عملکردی و فعالیتی میان محله امین آباد و دیگر محلات محدوده (قضاوت حرفه ای)؛ وجود بافت ناهمگون و ریزدانه، دارای شبکه ارگانیک در محدوده مرکزی و پیرامون حرم مطهر (مصاحبه با مسئولین و مشاهدات میدانی)؛ اغتشاش در سیما و سیلوئت ظاهری ساختمان ها خصوصا در نواحی مسکونی نوساز (قضاوت حرفه ای)؛ گسست و ناپیوستگی در ساختار محدوده به واسطه اراضی باز و زراعی گسترده (مصاحبه با مسئولین و مشاهدات میدانی)؛ ساخت و سازهای بلند مرتبه و بدون توجه به چگونگی تأمین خدمات (قضاوت حرفه ای)؛ ایجاد زون های بلند مرتبه مسکونی در محله استخر بدون اختلاط کاربری (مشاهدات میدانی)؛ وجود اتوبان و گسستگی در محله امین آباد (مصاحبه با مسئولین و مشاهدات میدانی)؛ نبود اختلاط کاربری در برخی محدوده های محله استخر نفر آباد (مشاهدات میدانی)؛ عدم تناسب در تراکم ساختمانی محلات مختلف و تاثیر در توسعه یافتگی و عدم توسعه دیگر محلات (قضاوت حرفه ای)</p>	<p>استقرار کاربری های خدماتی و تجاری فرا منطقه ای در اطراف حرم مطهر (مشاهدات میدانی و طرح تفصیلی)؛ ترویج الگوی آپارتمان نشینی و ساخت ساختمان های ۴ طبقه و بالاتر، در سال های اخیر (استفاده اقتصادی از زمین) (مصاحبه با مسئولین و مشاهدات میدانی)؛ وجود حرم مطهر حضرت عبدالعظیم (ع) به عنوان هسته ای شاخص در سطح منطقه (مصاحبه با مردم و مسئولین)؛ وجود حرم مطهر به عنوان نشانه ای برای جهت یابی و خوانایی بافت (قضاوت حرفه ای)؛ راسته تجاری و پیاده راه قوی پیرامون حرم مطهر (پرسشنامه مردم و مشاهدات میدانی)؛ وجود بناهای تاریخی شاخص همچون قلعه گبری در محله امین آباد و امامزاده سه دختران در محله نفرآباد- هاشم آباد، برج طغرل و مقبره ابن بابویه، چشمه علی و ... (پرسشنامه مردمی و مشاهدات میدانی)؛ برخورداری از فضای سبز و باز مناسب.</p>	<p>عدالت فضائی؛ هم پیوندی بافت؛ انسجام فعالیتی و عملکردی؛ انسجام کالبدی؛ پرهیز از پراکنده روئی؛ گوناگونی؛ نفوذپذیری؛ تمرکز؛ مقیاس؛ دانه بندی</p>

فرصت

امکان بهره‌گیری از بخش خصوصی در زمینه ساخت و ساز (قضاوت حرفه‌ای)؛ امکان جذب اعتبارات دولتی در ساماندهی محورها و بهسازی سیمای بدنه (بر اساس طرح‌های مصوب فرادست) (قضاوت حرفه‌ای و مصاحبه با مسئولین)؛ امکان ایجاد محور گردشگری - تاریخی در شهر ری (طرح تفصیلی)؛ جذابیت سرمایه‌گذاری در محدوده اطراف حرم مطهر (قضاوت حرفه‌ای)؛ قرارگیری بازار و حرم در استخوانبندی اصلی شهر (طرح تفصیلی)؛ ساماندهی بافت‌های فرسوده

طراحی و خلق فضاهای شهری که منجر به حضور شهروندان و فعالیت‌های جاری‌شان می‌شود؛ رعایت اصول زیباسازی در شهر در ابعاد گوناگون فضاهای تشکیل‌دهنده آن نظیر ابنیه، معابر، فضای سبز و...؛ طراحی جذاب و هنرمندانه مبلمان شهری؛ رعایت اصول مربوط به عوامل محیطی تأثیرگذار بر انسجام اجتماعی و حس تعلق به محیط مسکونی؛ طراحی فضاها و برنامه‌ریزی مناسب کاربری‌های شهری؛ رعایت استانداردهای ویژه در ساخت و سیمای محیط کالبدی؛ کیفیت ساخت و هم‌نوایی فضا یا تجهیزات شهری

در نظر گرفتن استحکام و شکل فیزیکی مناسب در ساخت سازه‌ها؛ توجه به امر زیباشناسی در ساخت اموال و احداث اماکن؛ بهبود وضعیت مرمت و نگهداری ساختمانها؛ آگاهی و شناخت طراح نسبت به کارکرد مبلمان شهری در فضاهای شهری؛ خوانایی و سازگاری مبلمان شهری با محیط.

<p>حذف نقاط پر خطر و پارکینگ های رها شده؛ اجتناب از انزوا و جدایی در ساختمانها؛ ساماندهی الگوهای کاربری زمین شهری؛ ایجاد هویت و صمیمیت در فضاهای شهری؛ افزایش امکانات عمومی؛ بالا بردن میزان کیفیت فضاهای عمومی؛ توجه به عامل روشنایی در منطقه</p>	<p>چیدمان صحیح ابنیه در کنار یکدیگر و استفاده از مصالح مناسب؛ ساماندهی بافتهای فرسوده با در نظر گرفتن کیفیت فضاها، طرحها و سازه های شهری؛ مکانیابی مناسب فعالیتهای مختلف کنار هم در سطح شهر</p>	<p>تهدید خطر تخریب باغات و زمین های کشاورزی و چشم اندازهای طبیعی به منظور توسعه ساخت و ساز (مصاحبه با مسئولین و قضاوت حرفه ای)؛ سوداگری ساخت وسازها و بورس بازی زمین (قضاوت حرفه ای)؛ هجوم مهاجران به محدوده و سکنی در بناهای بی کیفیت و حفظ این بناها و جلوگیری از اصلاح بافت (مصاحبه با مردم و مشاهدات میدانی)</p>
--	---	---

مدیریتی		
<p>ضعف</p> <p>کافی نبودن تعداد وسایل حمل و نقل عمومی از نظر اغلب ساکنین (پرسشنامه مردمی)؛ اغلب ساکنین این محلات دارای درآمدی کمتر از خط فقر شهری (یک میلیون و ۲۰۰ هزار تومان) هستند (پرسشنامه مردمی و اسناد فرادست)؛ وجود شغل های همچون تکدی گری و دست فروشی (پرسشنامه و اسناد فرادست)؛ ارزیابی مشارکت زنان در تصمیمات محله ای ضعیف (پرسشنامه)؛ کمبود فضاهای باز و عمومی جهت فعالیتهای عمومی در محله امین آباد (پرسشنامه و قضاوت حرفه‌ای)؛ تراکم فروشی نادرست، عدم اجرای پروژه‌های شهری پرهزینه، فشار هزینه‌های شهرداری بر مردم، خدمات رسانی ضعیف برای شهروندان.</p>	<p>قوت</p> <p>توجه مدیران شهری به زیرساخت های معابر در طرح های پیشنهادی (پرسشنامه مسئولین)؛ مناسب بودن هزینه حمل و نقل عمومی در شهر ری (پرسشنامه)؛ نبود زاغه نشینی در شهر ری (اسناد فرادست)؛ فراهم شدن امکان فعالیت زنان از طریق شورا یاری ها (پرسشنامه)؛ شرکت شهروندان از طریق شرکت در شوراییاری ها در تصمیم گیری ها (پرسشنامه)؛ تمامی محلات دارای حسینییه و تکایا مخصوص به خود (پرسشنامه مردمی)؛ مناسب بودن میزان رضایت مردم از پاسخگویی به شکایات آنها (پرسشنامه)؛ رای گیری از مردم توسط شورا یاری ها در تمامی محلات (اسناد فرادست)؛ مناسب بودن میزان رضایت مردم از امکان دسترسی به شهردار (پرسشنامه مردمی)</p>	<p>معیارها</p> <p>حمل و نقل؛ عدالت؛ مشارکت؛ پاسخگویی؛ امنیت</p>
<p>همسویی نهادهای آموزشی، فرهنگی، مذهبی، رسانه ها و مهمتر از همه خانواده با مدیریت شهری؛ ترویج و آموزش شهروندان برای استفاده از ظرفیت های خودشان برای افزایش درآمد؛ استفاده از ظرفیت شوراییاری ها برای نظارت بر ساخت و سازها و جلوگیری از ایجاد زاغه نشینی</p>	<p>ایجاد و گسترش امنیت اجتماعی در سطح فراگیر و بهره مندی همگانی؛ وضع قوانین مناسب تأمین اجتماعی و حمایت همه جنبه از افراد و اقشار آسیب پذیر؛ بهبود استانداردهای زندگی شهری در تمامی مناطق و محلات شهری به ویژه در مناطق و محلات محروم؛ تدوین درس نامه آموزشی، تربیتی و علمی برای مدارس با هدف سپرهای بازدارنده در برابر آماج های کجروی و وندالیسم؛ ارائه آموزشهای لازم به اقشار و گروههای مختلف شهرنشین؛ برنامه ریزی برای ایجاد انگیزه و جلب مشارکت مردمی در فعالیتهای شهری؛ ایجاد امکانات فرهنگی و اعتماد اجتماعی</p>	<p>فرصت</p> <p>کمک کردن اجرای طرح راهبردی توسعه شهر به کاهش فقر در این شهر (اسناد فرادست)؛ امکان استفاده از مشارکت مردم در تهیه طرح های توسعه شهری (پرسشنامه)؛ امکان استفاده از فضاهای عمومی برای انجام مراسم مذهبی خاص (پرسشنامه)</p>

<p>شناخت علت‌ها و ریشه‌های اقدام تخریبی و تعیین برنامه و راه‌کار برای رفع آن‌ها؛ از بین بردن نشانه‌های تبعیض در مناطق مختلف شهری؛ دخالت نیروهای رسمی، وضع و تغییر مداوم قوانین و مقررات و راه‌اندازی مؤسسات و نهادهای مربوط به مهار وندالیسم؛ بررسی نارسائیها و جانمایی ساختمانهای شهر و ارائه الگوی جامع؛ بررسی علل ساخت و سازهای غیرمجاز و راههای مقابله با آن؛ توجه به امر زیباسازی در ساختار شهری؛ مدیریت فضای سبز شهری؛ عدالت شهری در برنامه ریزی ها و توزیع خدمات</p>	<p>برنامه‌ریزی مدیریتی جهت طراحی و مکان یابی وسایل و امکانات شهری؛ استفاده از تلفن پاسخگو و سایت های اینترنتی برای بهبود پاسخگویی مسئولین به مردم؛ استفاده از فضاهای مذهبی موجود برای تجمعات عمومی و افزایش مشارکت مردمی</p>	<p>تهدید پیدایش پدیده زاغه‌نشینی در اثر عدم نظارت بر محدوده پیرامونی شهر (اسناد فرادست)؛ مهاجرت بی‌رویه تبعه افغانی در این شهر هویت آن را با مشکل مواجه خواهد ساخت (برداشت میدانی)؛ امکان افزایش ساخت و سازهای غیر مجاز در محله امین آباد (قضاوت حرفه‌ای)</p>
---	--	--

مازندران.

محسنی تبریزی، علیرضا (۱۳۶۷) مبانی نظری و تجربی وندالیسم، نامه علوم اجتماعی، شماره ۱۶.

محسنی تبریزی، علیرضا (۱۳۷۴) بررسی علل وندالیسم در تهران و راههای پیشگیری و درمان آن، مرکز مطالعات و تحقیقات اجتماعی و فرهنگی شهر تهران.

محسنی تبریزی، علیرضا (۱۳۸۳) وندالیسم، مبانی روان شناسی اجتماعی، نشر آن، تهران.

محسنی تبریزی، علیرضا (۱۳۷۲) خودکشی در ایلام، موسسه مطالعات و تحقیقات اجتماعی دانشگاه تهران.

محسنی تبریزی، علیرضا (۱۳۷۰) بیگانگی، نامه علوم اجتماعی، جلد ۲، شماره ۲، انتشارات دانشگاه تهران.

محسنی تبریزی، علیرضا (۱۳۷۶) بررسی علل و ناآرامی و نارضایتی در محیط‌های صنعتی و کارگری، وزارت کشور.

مرکز آمار ایران (۱۳۸۵) سرشماری عمومی نفوس و مسکن در شهر تهران.

مرکز آمار ایران (۱۳۹۰) سرشماری عمومی نفوس و مسکن در شهر تهران.

منابع و ماخذ

آسایش، حسین و مشیری، سید رحیم (۱۳۸۱) روش‌شناسی و تکنیک‌های تحقیق در علوم انسانی، نشر قومس.

پاکزاد، جهان‌شاه (۱۳۸۶) مقالاتی در باب طراحی شهری، تهران، انتشارات شهیدی.

توسلی، محمود و ناصر بنیادی (۱۳۸۶) طراحی فضای شهری، تهران، انتشارات شهیدی، مرکز مطالعات و تحقیقات شهرسازی و معماری ایران.

حافظ نیا، محمدرضا (۱۳۸۴) مقدمه‌ای بر روش تحقیق در علوم انسانی، تهران، انتشارات سمت.

ذکاوت، کامران (۱۳۸۵) ضرورت حضور طراحی شهری در فرایند تهیه طرح جامع، نشریه صفا، شماره سی.

شکر بیگی، علیه و محمدی راد، فاطمه (۱۳۸۵) بررسی علل و عوامل وندالیسم در میان جوانان، تهران.

طرح تفصیلی منطقه ۲۰ شهرداری تهران.

عبداله‌خانی، علی (۱۳۸۶) تبیین مساله وندالیسم و راهبرد مقابله با آن، فصلنامه امنیت، سال ششم، شماره ۱.

عبدالله پوری، ادريس (۱۳۸۴) مختصری در رابطه با فرهنگ شهرنشینی وندالیسم و ناامنی، دانشگاه روزبهان

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۴۵ زمستان ۹۵
No.45 Winter 2016

ضرورت آموزش کارگاهی در توانمندسازی دانشجویان شهرسازی در کاربرد دانش از منظر مدل های یادگیری سازنده گرا

زینب طالبی* - دانش آموخته دوره دکتری تخصصی شهرسازی دانشگاه علوم و تحقیقات تهران، ایران.

فرح حبیب - دکتری شهرسازی، دانشیار دانشکده هنر و معماری، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات تهران، ایران

ایرج اعتصام - دکتری معماری، استاد دانشکده هنر و معماری، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات تهران، ایران.

چکیده

کاربردی نبودن دانش آموخته شده در محیط دانشگاه عامل اصلی خلأ بین حرفه و آموزش در بسیاری از رشته ها است. در رشته شهرسازی با توجه به تلفیق دو حوزه نظر و عمل ضمن آموزش دانشجویان شهرسازی این فرصت فراهم است تا دانشجویان بتوانند دانش آموخته شده در کلاس های نظری را مورد تجربه، تحلیل و ارزیابی قرار داده و آن را بصورت ساخت های ذهنی انسجام دهند و سپس در موقعیتی شبه واقعی در کارگاه های عملی به کار برند. بنابراین می توان ریشه ضعف دانش آموختگان شهرسازی در انتقال دانش به حرفه را در فرایند آموزش آنها جستجو نمود. با توجه به رقابتی شدن محیط های حرفه ای و خواست کارفرمایان برای بکارگیری نیروهای حرفه ای، توانمند سازی دانشجویان در امر انتقال آموخته هایشان ضرورتی جدی دارد. مزیت ها، ضرورت و اهمیت وجود آموزش های عملی در برنامه درسی شهرسازی و همچنین کیفیت های مورد انتظار از کارگاه های عملی شهرسازی ابتدا در آثار نظریه پردازان آموزش شهرسازی و سپس از منظر مدل های یادگیری سازنده گرا مورد مطالعه قرار گرفته است و راهبردهای اصلی در این باره براساس مدل های یادگیری سازنده گرا پیشنهاد گردیده است.

واژگان کلیدی: آموزش شهرسازی، کارگاه عملی، یادگیری سازنده گرا، انتقال دانش

The Necessity of Studio Education in Empowering the Urban Planning Students for Applying the Knowledge through Constructivism Learning Models

Abstract:

The gap between profession and education in many courses of study is due the fact that the learned knowledge in the universities is not practical. Considering the collation of theory and practice in teaching the students, the urban planning has provided the opportunity for the students to evaluate and analyze their acquired knowledge in the theoretical classes and organize them as mental constructs and then apply them in practical studios, as semi-real situations. Therefore, the main shortcoming of urban planning students in their professions is the knowledge transfer in the process of education. Empowering the students regarding transferring their knowledge is highly essential because the profession environments have been very competitive and the employers aim to employ professional work force. The benefits, necessity, and the importance of having practical education in urban planning curricula and the expected qualities from urban planning practical studios were examined first by urban planning teaching theoreticians and then were studied through constructivism learning models and finally the main strategies were proposed from constructivism learning models.

Keywords: Urban Planning Education, Studio, Constructivism Learning Model, Transfer of Knowledge

* نویسنده مسئول مکاتبات، شماره تماس ۰۰۹۱۲۴۸۴۰۷۶۷، رایانامه: Z.talebi@pari.aun.ac.ir

این مقاله برگرفته از رساله دکتری زینب طالبی با عنوان «بررسی شهر معاصر در ایران با تمرکز بر نقش حرفه و آموزش شهرسازی» است که به راهنمایی دکتر فرح حبیب و مشاوره دکتر ایرج اعتصام در دانشکده هنر و معماری، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات تهران انجام پذیرفته است.

۱۹۹۳) هر چند در سالهای اخیر گرایش‌هایی نظیر آموزش عمل‌گرا^۱ (عمل‌محور) با افزودن دوره‌های کارآموزی، کارورزی به آموزش شهرسازی شکل گرفته است ولی این موضوع همچنان به عنوان یک چالش جدی بر آموزش شهرسازی سایه انداخته است. در فرایند آموزش علاوه بر یادگیری مفهوم «انتقال یادگیری» نیز اهمیت فراوان دارد؛ مفهوم (KrickPatrick&Krickpatrick, ۲۰۰۷) انتقال یادگیری به معنای کاربرد یافته‌ها و آموخته‌ها در موقعیتی متفاوت نسبت به محیط یادگیری است (Haskel, ۲۰۰۲). برخی نظریه‌پردازان انتقال یادگیری را پایه و اساس آموزش، تفکر و توانایی حل مسئله می‌دانند (Haskel, ۲۰۰۲; Detterman, ۱۹۹۳; Broad & Newstorm, ۲۰۰۰). انتقال یادگیری بطور عام و برای اغلب رشته‌ها به معنی کاربرد دانش آموخته شده در دانشگاه در محیط کار حرفه‌ای است؛ که در بسیاری از کشورها به عنوان مسئله و ضعف اصلی نظام آموزش عالی مطرح است. تولیدات علمی بالا در خصوص این موضوع در کشورهای انگلستان، ایالات متحده و کانادا در طی دهه گذشته مبین این موضوع است (Haskel, ۲۰۰۲). لیکن در خصوص رشته‌هایی که آموزش آنها توأمان در بردارنده مباحث نظری (دانش نظری- محتوایی) و عملی (کاربرد دانش) هستند موضوع انتقال یادگیری در ضمن آموزش نیز اهمیت بسیاری دارد؛ و انتقال ضمن آموزش زمینه ساز انتقال آموخته‌های دانشگاهی به حرفه خواهد بود. آموزش‌های عملی موجود در برنامه درسی این رشته‌ها به عنوان محلی برای تمرین انتقال و کاربرد دانش نظری اهمیت بسیار دارند.

رشته شهرسازی در محل تقاطع نظر و عمل قرار گرفته است (Campbell, ۲۰۱۲)؛ و از زمان شکل‌گیری رشته شهرسازی در سال ۱۹۱۰ تاکنون، انتقال

هرچند آموزش در پی تسهیل یادگیری است ولی هدف غایی آن صرفاً یادگیری نیست؛ بلکه کسب توانایی کاربرد دانش و یا به عبارتی هنر کاربرد دانش آموخته شده، اصلی‌ترین هدف آن معرفی شده است. یادگیری در پایین‌ترین سطح به دانش، فهم و درک دانش منجر می‌گردد و در بالاترین سطوح به کاربرد، توانایی تجزیه و تحلیل و ارزیابی خواهد انجامید (Anderson et al; ۱۹۵۶, Blooms; ۲۰۰۱). وجود خلا بین دانشگاه و حرفه در واقع به «کاربرد نبودن» دانش آموخته شده و ناتوانی افراد در انتقال^۱ دانش از دانشگاه به حرفه اشاره دارد (Alexander, ۲۰۰۱). خلأ بین حرفه و دانشگاه و عدم تناسب آموزش دانشگاهی با نیازهای حرفه‌ای در بازار کار رایج‌ترین مسئله در این باره است. در بازار کار، افرادی به عنوان حرفه‌ای شناخته می‌شوند که با اقدام هوشمندانه و تفکر خود از دیگران قابل تمایز باشند. برای بدست آوردن این ویژگی حرفه‌مندان بایستی سطوح بالایی از دانش بیانی را در فرایند یادگیری کسب نمایند و به دانش کاربردی و یا رویه‌ای تبدیل نمایند که سطوح بالای تفکر را نیز به همراه خواهد داشت (March, Hurilmann, and Robins, ۲۰۱۳). رشته شهرسازی از زمان شروع با بحرانهای متعددی روبرو بوده است، از جمله خلا جدی بین حرفه و آموزش دانشگاهی که توسط بسیاری از نویسندگان به عنوان خلأ بین دانش و عمل تعبیر گردیده است. هر چند این چالش در خصوص بسیاری از حرفه‌های دیگر نیز مطرح است ولی با توجه به تغییرات پرشتاب زمینه و شرایطی که شهرسازی در آن رخ می‌دهد همگامی و همراهی حرفه با دانشگاه به عنوان موضوعی مهم مطرح است (March, Friedmann, ۱۹۹۶; March, Hurilmann and Robins, ۲۰۱۳; Madelbaum

1. Transfer of Learning

2. Practice – based education

دانش از حوزه نظر به حوزه عمل و یا از دانشگاه به حرفه دغدغه ای جدی محسوب می گردد که می توان ریشه آن را در آموزش دانشگاهی جستجو کرد: عدم وجود انسجام و ارتباط موثر بین آموخته های دروس مختلف (به ویژه دروس نظری) با کارگاه های عملی در فرایند آموزش شهرسازی. این مساله در رشته معماری (به عنوان رشته مولد شهرسازی) سابقه ای بسیار طولانی و به اندازه آموزش در معماری دارد و موضوع پژوهش های بسیاری در حوزه آموزش معماری بوده است؛ ولی در رشته شهرسازی با توجه به تعدد موضوعات و دغدغه های این رشته در هر مقطع زمانی، این موضوع در سطح بسیار کلی مورد توجه قرار گرفته است. در واقع آینده هر حرفه به توانایی آموزش آن رشته برای انتقال دانش وابسته است (Haskel, 2002). علیرغم نوسانات بسیار در روند تکامل آموزش و آموزش عملی شهرسازی و حتی افول آن (طی دهه های ۱۹۷۰ و ۱۹۸۰ تحت تاثیر غلبه علوم اجتماعی)، در آغاز سده بیست و یکم و در دوره ای که تحت عنوان بلوغ آموزش شهرسازی خوانده می شود آموزش عملی اهمیتی دوباره یافته است و موضوع ارتباط حوزه دانش و عمل به عنوان یک ضرورت جدی برای این رشته تعریف شده است. همچنین ماموریت اصلی آموزش شهرسازی آموزش تفکر انتقادی به دانشجویان تعیین شده است؛ که بیانگر لزوم توانمند سازی دانشجویان در کاربرد آموخته هایشان در موقعیت های متفاوت از محیط آموزشی است. در مقاله حاضر ویژگی ها و اهمیت کارگاه های شهرسازی به عنوان ابزار مهم برای انتقال آموخته ها و آموزش حرفه ای گری به دانشجویان در فرایند آموزش شهرسازی از دیدگاه

نظریه های یادگیری تبیین خواهد شد. برای انجام پژوهش حاضر از روش تحقیق کیفی ترکیبی شامل مرور اسناد، تحلیل محتوا و فراتحلیل کیفی یافته های سایر تحقیقات استفاده شده است.

پیشینه آموزش در کارگاه

با گذشت حدود یک قرن از شروع آموزش شهرسازی، روش های آموزشی نیز به موازات رشته/ حرفه شهرسازی دستخوش تحولات بسیاری گردیدند. همچنین مطالعات فراوانی بر روی ارائه روش های آموزشی نوین و جایگزین روش سنتی کلاس درس صورت گرفته است و روش های مختلفی از جمله یادگیری مبتنی بر مسأله^۱، یادگیری مبتنی بر خدمات^۲، یادگیری مبتنی بر پژوهش^۳، یادگیری مبتنی بر عمل^۴، کارآموزی، آموزش متقابل و مشارکتی^۵ و پیشنهاد گردیده است. (Baum, 1997; Nocks et al, 1998; Shepherd and Cosgriff, 1998; Frank, 2006; White, 1990; Brooks, Nocks, Farris and Cunnigham, 2002). علیرغم رواج روش های آموزشی نوین، آموزش در کارگاه های عملی از ابتدا تاکنون در آموزش شهرسازی مطرح بوده است.

واژه کارگاه^۶ واژه ای ایتالیایی و مشتق از ریشه Study که خود واژه ای لاتین از ریشه Stadium به معنای اتاق یا فضای خاص است. امروزه این واژه بطور گسترده برای فضاهایی که تولید و آموزش هنر در آنها صورت می گیرد، کاربرد دارد. در سیستم های صنفی قرون وسطایی برای نخستین بار آموزش و تولید (فعالیت) همزمان در یک سیستم کارآموزی بکار گرفته شد. این سیستم در کارگاه ها بصورت گروهی و تحت سرپرستی و راهنمایی متخصصان

1. Problem – based learning
2. Service learning
3. Research – based learning
4. Practice – based learning
5. Mutual learning
6. Studio

ارشد آن رشته و طی دوره های چندین ساله انجام میشده است (Long, ۲۰۱۲). سیستم کارگاهی به مثابه پایه شناختی (معرفتی)^۱ عمل (حرفه)، با حرفه ای شدن آموزش معماران در سیستم های آموزشی رسمی مشروعیت گسترده ای یافت. در قرن نوزدهم میلادی، معماران بزرگی در سیستم (آتلیه ای)^۲ و یا کارگاهی که توسط مدرسه هنرهای زیبای پاریس رهبری می شد، آموزش دیدند (Chafee, ۱۹۹۷). الگوی آتلیه ای (سیستم کارگاهی) آموزش معماری در اروپا متولد شد و مدارس معماری ایالات متحده را بشدت تحت تاثیر خود قرار داد، سپس برنامه آموزشی کارگاهی شهرسازی و معماری منظر که رشته های جدید در قرن بیستم بودند را نیز متأثر نمود. از گذشته تا بحال دروس کارگاهی معماری به عنوان ستون فقرات اصلی برنامه آموزشی دوره است. کارگاه ها مجموعه ای تخصصی برای دستیابی به صلاحیت فعالیت حرفه ای (عمل) بوده اند که حوزه های ناشناخته عملی، تئوری ها و هنجارها و تکنیک های مطرح در برنامه درسی را مدیریت می کند (Schon, ۱۹۸۵). از نظر بسیاری از معماران، چه درست و چه نادرست، کارگاه ها تنها محل مناسب برای آموزش طراحی به عنوان فعالیتی خلاقانه و هنری است (Salama and Wilkinson, ۲۰۰۷).

مقایسه کارگاه های معماری و شهرسازی

بطور کلی کارگاه ها مجموعه ویژگی هایی را برای آموزش معماران و شهرسازان به اشتراک می گذارند. آنها با یک مسأله آغاز می شوند که اغلب در شرایط واقعی رخ داده است و به دانشجویان امکان انتخاب سوگیری هایی برای نگرش به مسأله را می دهد. سپس مجموعه ای سازمان یافته از گفتگوها بین اساتید، دانشجویان و گاه کارشناسان خبره در خارج از دانشگاه در خصوص مسأله تحت بررسی صورت می گیرد. در معماری این گفتگوها تحت

عناوینی مانند «میز نقد»^۳ و یا «بازنگری و نقد» نامیده می شود. میز نقد تعامل گسترده و البته نه چندان ساختارمند بین دانشجو (یا گروهی از دانشجویان) و استاد مربوطه است. بازنگری، نقد و داوری ارائه و بحث در خصوص کار دانشجویان است که در آنها استاد به عنوان واسطه ای برای تعامل دانشجویان با یکدیگر و با خارج از کارگاه است. در کارگاه های شهری شاید از این عناوین استفاده نشود ولی حضور و ارتباط دانشجویان و اساتید قاعده کلی این فضاهای آموزشی است (Long, ۲۰۱۲). علیرغم کلیه اشتراکات و شباهت ها، کارگاه های شهرسازی به کلی متفاوت و متمایز از کارگاه های معماری است؛ با توجه به تفاوت ماهیت دو رشته، کارگاه های شهرسازی و معماری از نظر ماهیت مسائل، نوع کارفرمایان (فرضی و یا واقعی) دامنه دانش مورد کاربرد و مهارت های لازم به کلی از یکدیگر متمایز هستند (Wetmore and Heumann, ۱۹۸۴). کارگاه های شهرسازی با ارتقاء مهارت های دانشجویان (مانند نوشتن، تحلیل داده ها، ارائه گرافیکی، ارائه شفاهی و ...) برنامه ریزی و تهیه برنامه و طرح را برای هدف های کاربردی در مقیاس های مختلف آموزش می دهند. تهیه طرح و برنامه هدف اصلی همه کارگاه های شهرسازی نیست، بلکه سیاستگزاری، برنامه ریزی راهبردی، تحلیل و موضوعات متنوع مرتبط با شهرسازی نیز در این کارگاه ها تدریس می شود. در کارگاه های شهرسازی نقش کارفرمای پروژه بسیار مهم و تعیین کننده است در حالی که کارگاه های معماری چندان به جنبه های اخلاقی و ارتباط با مشتری و ... توجه نمی شود و تمرکز اصلی بر طراحی و خلق است (Long, ۲۰۱۲).

تفاوت مهم دیگر بین آموزش کارگاهی در این دو رشته دانشگاهی، ضرورت کار گروهی در کارگاه های

1. Epistemology of practice

2. Desk crit

شهرسازی است که به دلیل ماهیت میان رشته ای و چند موضوعی شهرسازی است؛ در رشته شهرسازی اکثر فعالیت های دانشجویان در قالب گروه انجام می شود در حالیکه طراحی معماری فعالیتی انفرادی محسوب می شود. دو واژه «کارگاه معماری»^۱ و «کارگاه طراحی معماری»^۲ اغلب به جای یکدیگر استفاده می شوند و بخوبی محتوای آموزشی آنها را معرفی می کنند: اما همانطور که اشاره گردید در کارگاه های شهرسازی طیف متنوعی از فعالیت ها در حال انجام است و صرفا به کارگاه هایی که فعالیت «طراحی شهری»^۳ در آنها صورت می گیرد می توان به عنوان کارگاه طراحی نگاه کرد. تغییر رویکرد از کارگاه های طرح شهرسازی به کارگاه شهرسازی ماحصل تغییر نگرش به شهرسازی (از برنامه ریزی کالبدی به علوم اجتماعی) طی دهه های ۱۹۶۰ و ۱۹۷۰ است (Wetmore and Heumann, ۱۹۸۴). بوم (۱۹۹۷) معتقد است گرایش آموزش شهرسازی به سوی علوم اجتماعی به عنوان یک «برنامه درسی پنهان»^۴ آموزش را از مسیر و ارتباط با حرفه منحرف ساخت. در این دوره علیرغم حذف کارگاه ها از برنامه درسی شهرسازی، ضرورت آموزش فرایندهای طرح و برنامه ریزی همچنان پابرجا بوده است و بسیاری از فعالیت های این کارگاه ها در قالب کارآموزی و یا کارگاه های آموزشی کوتاه مدت^۵ انجام می شده است. بدیهی است کارگاه های کوتاه مدت صرفا در آموزش مهارت های محدود می تواند موثر باشد و در ارتقا مهارت حل مسأله و تمرین حرفه شهرسازی که مهمترین خصیصه کارگاه های شهرسازی است ناتوان هستند (Long, ۲۰۱۲).

تحول کارگاه شهرسازی در طی آموزش شهرسازی

نقش و جایگاه دروس کارگاه شهرسازی در برنامه درسی این رشته طی سه دوره اصلی متحول گردیده است:

- دوره اول: سلطه کارگاه های آموزشی، آموزش کارگاه محور، ۱۹۵۰ - ۱۹۰۰

- دوره دوم: افول کارگاه های شهرسازی در پی تحولات رشته شهرسازی، ۱۹۸۰ - ۱۹۵۰

- دوره سوم: دوره تجدید و احیاء کارگاه های آموزشی شهرسازی با توجه به ظهور و اوج گیری طراحی شهری، اواخر ۱۹۸۰ تا کنون (Wetmore and Heumann, ۱۹۸۴; Long, ۲۰۱۲, Higgins, Aitken - Rose and Dixon, ۲۰۰۴).

دوره اول - سلطه آموزش کارگاهی، ۱۹۵۰ - ۱۹۰۰

در آغاز آموزش شهرسازی دروس کارگاهی بیش از نیمی از وقت دانشجویان را بخود اختصاص داده بود (Adam, ۱۹۵۴)، در این دوره کارگاه به عنوان محل اصلی آموزش های حرفه ای و در ترکیب با دروس نظری (به همان سبک سنتی) بسیار تحت تاثیر آموزش معماری (به عنوان یکی از مولدهای شهرسازی) بوده است (Kreditor, ۱۹۹۰). و توسط معمارانی که آموزش تکمیلی شهرسازی دریافت کرده بودند و با همان سبک و سیاق کارگاه های معماری برگزاری می شده است.

در طی دوره اول (۱۹۵۰ - ۱۹۰۰) در محتوای آموزش کارگاهها تفاوت هایی به چشم می خورد؛ و می توان دو دوره فرعی تر را در این مرحله تشخیص داد: -مرحله اول: ۱۹۲۰ - ۱۹۰۰، مهمترین دغدغه های آموزش کارگاهی موضوع زیبایی و نظم کالبدی است نکته مهم در این دوره یکسان بودن اساتید کارگاهی با متخصصان و حرفه مندان در دنیای کار بوده است.

1. Architecture studio
2. Design studio
3. Urban Design
4. Hidden Curriculum
5. Work shop

مرحله دوم: ۱۹۴۵ - ۱۹۲۰، این مرحله خود از دو بخش تشکیل می شود. اول مرحله استاندارد سازی مولفه های کارهای عمومی و استفاده از زون برای عملکردهای شهری مختلف، دوم تمرکز بر توسعه طرح های کاربری زمین، مسئولیت مالی و برنامه های نوسازی. تاکید بخش دوم بر سازماندهی فرایند تحلیل شهر و تهیه طرح ها بود و برای این کار حرفه مندان و دانشگاهیان با هم کار می کردند (Wetmore and Heumann, ۱۹۸۴).

دوره دوم: افول آموزش کارگاهی، ۱۹۷۰-۱۹۶۰

طی دهه ۱۹۶۰ جنبشی آغاز شد که نگرش نسبت به شهرسازی به عنوان یک حرفه طراحانه را تغییر داد و آن را بصورت شاخه ای از علوم اجتماعی معرفی کرد (Forester, ۱۹۸۹). این تحول موجب تغییرات اساسی در برنامه درسی شهرسازی گردید، اغلب این تغییرات بر جنبه های اجتماعی و اقتصادی تاکید فراوان داشتند و بر خلاف دوره قبل علوم اجتماعی پایه و اساس بسیاری از تکنیک های تحلیلی شهرسازی قرار گرفت (Long, ۲۰۱۲). تاثیری که این جریانات بر آموزش کارگاهی داشته است عبارتند از: تجربه و تفکیک کارگاه های شهرسازی به بخش های مجزا که بیانگر و تا حدی هدایت کننده تفکیک حرفه شهرسازی به زیر بخش های کاربردی مانند مسکن، حمل و نقل و اقتصاد بوده است (Wetmore and Heumann, ۱۹۸۴).

دوره سوم: تجدید حیات کارگاه های شهرسازی، ۱۹۹۰ تا کنون

علیرغم اقبال گسترده به علوم اجتماعی در شهرسازی طی دهه ۱۹۸۰، برخی نویسندگان کاهش نقش کارگاه ها در فرایند یادگیری دانشجویان و پیامدهای آن را در برنامه درسی شهرسازی مورد بررسی جدی قرار دارند و بر لزوم احیاء کارگاه های شهرسازی در برنامه درسی تاکید نمودند (Forester, ۱۹۸۹; Jacobs, ۱۹۸۳; Chatterjee, ۱۹۸۶; kreditor; Long, ۱۹۹۰; Dagenhart and Swicki, ۱۹۹۲). همچنین کاهش جنبه های برنامه ریزی

کالبدی و طراحی شهری در برنامه درسی شهرسازی که منجر به کاهش تعداد واحدهای درسی کارگاهی شهرسازی شده بود نیز مورد اعتراض جدی قرار گرفت. به موازات این اعتراضات گرایش به آموزش عملگرا در اواخر دهه ۱۹۸۰ و ۱۹۹۰ و غلبه علوم اجتماعی آموزش شهرسازی را به چالش اساسی کشاند (Christensen, ۱۹۹۳; Wachs, ۱۹۹۴; Baum, ۱۹۹۷; Friednman; ۱۹۹۶; Brich; Dalton; ۲۰۰۱). پس از ۱۹۹۰ نقش کارگاه ها به عنوان ابزاری برای یادگیری مورد بازبینی قرار گرفت؛ به ویژه با در نظر داشتن شیوه های یادگیری مسأله محور و یادگیری خلاق (Higgins and Morgan, ۲۰۰۰) و فرصتی برای پیوند دوباره نظریه و عمل فراهم شد (Bailey, ۲۰۰۵; Baum, ۱۹۹۷).

در این دوره بر لزوم تدریس کارگاه های شهرسازی توسط اساتیدی که در بازار حرفه ای مشغول بکار هستند نیز تاکید فراوان شده است و ترکیب کارگاه های شهرسازی و کارآموزی را بهترین و کارآمدترین شیوه یادگیری تجربی - حرفه ای شهرسازی می دانند. ظهور و تاثیر نظریه های یادگیری مبتنی بر تجربه در حوزه روانشناسی آموزشی طی این دهه را نمی توان در احیاء دوباره کارگاه های شهرسازی نادیده گرفت. همزمان با افول نقش کارگاه ها در برنامه درسی شهرسازی برخی روش های آموزشی مبتنی بر کار خارج از دانشگاه قوت گرفت که شامل انواع کارآموزی و یادگیری مبتنی به خدمات بوده است (Baum, ۱۹۹۷; Roakes and Williams, ۲۰۰۶; Sletto, ۲۰۱۰). آموزش مبتنی بر کار خارج از دانشگاه مسائل و مشکلات خاص خود را نمایان ساخت که البته بیشتر از مسائلی کارگاه های آموزشی درون دانشگاه ها بودند. برخی از این مسائل عبارتند از: هزینه های بالا، قابل پیش بینی نبودن زمان و محیط کار و هماهنگ سازی پتانسیل های محیط های کار با نیازهای آموزشی دانشجویان. نتایج بدست آمده از آموزش های جایگزین کارگاه ها

نشان می دهد که توجه به محیط و مکان یادگیری مبتنی بر عمل و تجربه مهمترین جنبه های این روش ها هستند که البته این جنبه ها بطور کامل در کارگاه های آموزشی شهرسازی بدست آمده است (Long, 2012).

بر این اساس برنامه های آموزشی دانشگاه ها در شروع قرن ۲۱، اقبال گسترده ای به گنجانیدن درس کارگاهی در برنامه آموزشی شهرسازی نشان داده اند؛ هر چند در مقایسه با صد سال گذشته نقش غالب و تعیین کننده ای در برنامه درسی شهرسازی ندارند ولی امروزه نقشی مهم در فراهم کردن آموزش تجربی و شبیه سازی محیط های واقعی کار در فرایند آموزش ایفا می کنند (Long, 2012).

ضرورت و اهمیت کارگاه ها در برنامه درسی شهرسازی

نظریه پردازان مختلفی بر جنبه های مثبت آموزش کارگاهی شهرسازی صحه گذارده اند و مهمترین مزیت این نوع آموزش را مواجه ساختن دانشجویان با شرایط واقعی کار، انطباق دانش آموخته شده با دنیای واقعی و در نهایت ارتباط بهتر آموزش دانشگاهی و حرفه دانسته اند (Chafee, 1977; Schon, 1983; Heumann and Wetmore; Baum, 1997; Forester, 1989). کارگاه موقعیتی شبه واقعی فراهم می کند که در درس تئوری (نظری) این شرایط محقق نمی شود. کارگاه ها بر فعالیت های مرتبط با شهرسازی و موضوعاتی که تفکر خلاق و تحلیل انتقادی را نیاز دارند، متمرکز است؛ همچنین فرصتی را فراهم می کنند تا مهارت هایی نظیر کار با مردم و کار گروهی را از طریق بکارگیری مهارت های آموخته شده در کلاس های درس، بدست آورند (Grant and Manuel, 1995). کارگاه دانشجویان را برای کاربرد دانش آموخته شده در یک مسأله کاربردی توانمند می سازد، امکان ترکیب و منسجم ساختن آموخته های حاصل از درس مختلف در کارگاه ها فراهم است (Fisher, 2004). فرایند حضور و مشارکت در

کارگاه های آموزشی علاوه بر آنکه به دانشجویان در یادگیری کمک می کند؛ آنها می توانند این رویه را در کار حرفه ای خود نیز گسترش دهند و پلی بین دانشگاه و حرفه برقرار سازند. (Harris, 2004; Higgins, 2005; Roaks and Norris; Tirrell, 2000). امروزه همگام با تغییرات اجتماعی و حرفه ای در شهرسازی، انواع جدیدی از برگزاری کارگاه ها بصورت غیر حضوری و الکترونیکی در حال برگزاری است که مرزهای جغرافیایی و مکانی در این مورد حذف شده است (Watson, 2002). در طراحی محتوای آموزشی کارگاه های شهرسازی و با توجه به زمان کار حرفه ای دانشجویان، آینده و توجه به تغییرات آینده مهمترین نکته است. بررسی شرایط امروزی شهرسازی نشان می دهد نیازهای شهرسازان حرفه ای در آینده کاملاً متفاوت با شرایط کنونی خواهد بود. شهرسازان نیاز به مشارکت جدی و فعال با اجتماعات مردمی و دیگر حرفه مندان، نگرش راهبردی به مسائل و توانایی مدیریت خواهند داشت (Dalton, 2001; Dixon, 2001).

اهمیت آموزش کارگاهی با توجه به تئوری های یادگیری سازنده گرا

نظریه های یادگیری طیف وسیعی از نظریه های حوزه روانشناسی را در قرن بیستم شامل می شود. این طیف شامل نظریه های یادگیری رفتارگرا، شناختی، شناختی خبر پرداز، سازنده گرایی، کارکرد گرایی و ... است. پیش بینی آینده آموزش در کارگاه های شهرسازی مستلزم مطالعه بن مایه های آن در آموزش شهرسازی بطور خاص و نظریه های آموزشی بطور عام است. با توجه به محتوای آموزشی کارگاه های شهرسازی و شیوه آموزش و یادگیری در این سیستم مجموعه نظریه های تحت عنوان سازنده گرایی^۱ که جزو نظریات جدید یادگیری می باشد انتخاب شده اند. در نظریات سازنده گرایی، ۴ مدل یادگیری اصلی تحت عنوان مدل یادگیری انسانگرا، مدل یادگیری شناختی، مدل یادگیری فعالیتی موقعیتی از نظر محتوا و

جدول ۱. جمع بندی نظریه ای مزیت های کارگاه آموزشی شهرسازی

مزیت اصلی	نتایج ضمنی بدست آمده از آموزش کارگاهی
برقراری ارتباط	- پیشرفت مهارت های تصویری - گرافیکی - مهارت های نوشتاری و ارائه شفاهی - فهم رابطه بین نقشه ها و برنامه ها با واقعیت کالبدی موجود
تجربه حرفه ای	- فراهم کردن محیطی شبیه محیط کار واقعی - بدست آوردن مهارت مدیریت پروژه (بودجه بندی، زمان بندی و) - آشنایی با استانداردهای کیفی مورد انتظار در حرفه شهرسازی - آشنایی با نقش های مختلفی که یک شهرساز در حرفه می تواند بپذیرد.
یادگیری از طریق کار	- فهم چگونگی غنابخشی به حرفه توسط دانش نظری - کاربرد مفاهیم عام شهرسازی در زمینه و شرایط خاص - آشنایی با شیوه ترکیب و آمیختن دانش، مهارت ها و ارزش ها - آشنایی با عدم قطعیت و پیچیدگی های موجود در حرفه شهرسازی - بازشناسی حرفه شهرسازی به عنوان یک فرایند طولانی مدت و تعاملی (مشارکتی)
توانایی حل مسأله	- کسب توانایی برای تصمیم گیری های منطقی و قابل دفاع - یادگیری شیوه های ارزیابی سناریوهای محتمل برای حل مسأله - تشخیص اهمیت انعطاف پذیری و انطباق پذیری در فرایند تصمیم سازی - توانایی پیگیری و فراخوانی تخصص ها و خبرگان مورد نیاز - خلاقیت در تدوین راه حل ها و فرایندها - رشد و ارتقاء تفکر انتقادی دانشجویان
کار گروهی	- تشخیص نقش ها و وظایف در یک گروه کاری - رشد قابلیت های مدیریتی - کسب توانایی گوش دادن - ارتقاء مهارت همکاری های بین فردی
خدمات اجتماعی	- تشخیص مصلحت های عمومی جامعه - ارزیابی نتایج و محصولات کار شهرسازی بر اساس یک سیستم ارزشی (مانند عدالت و) - خلق چارچوب های اخلاق حرفه ای - پاسخگویی و مسئولیت نسبت به گروه های هدف برنامه ریزی

چارچوب به منظور توجیه ضرورت وجود آموزش کارگاهی مورد بررسی قرار گرفته اند.

نظریه های یادگیری سازنده گرا

نظریه های نسبتاً جدیدی که در روانشناسی و آموزش و پرورش به نام نظریه های سازندگی و یا سازنده گرایی مطرح شده اند ریشه در اندیشه های علمی و فلسفی گذشته دارند. دیدگاه های سازنده گرایی از پژوهشهای پیائزه، ویگوتسکی، روانشناسان گشتالت، بارتلت و برونر و نیز از فلسفه پرورشی جان دیویی سرچشمه می گیرد (وولفک، ۲۰۰۴ به نقل از سیف، ۱۳۹۳). سازنده گرایی یک رویکرد یادگیری است که بر فعال بودن یاد گیرنده در ساختن دانش و فهم تاکید می کند. اگن و کاوچاک (۲۰۰۱) در رابطه با سازنده گرایی به عنوان یک نظریه یادگیری گفته اند یاد گیرندگان دانش خود را از تجاربی که کسب می کنند و موضوعاتی که مطالعه می کنند به دست می آورند نه اینکه از منبع دیگری به آنها انتقال یابد. دیدگاه سازنده گرایی یادگیری را خلق فعال ساختار دانش از تجارب شخصی تعریف می کند. همچنین معتقد است که ماهیت دانش یک شخص هرگز بصورت کامل قابل انتقال به شخص دیگری نیست؛ زیرا دانش حاصل تغییر شخصی از تجارب است که تحت تاثیر عوامل مختلفی مانند سن، جنس، نژاد، پیشینه قومی و دانش پایه قرار دارد (بایلر و اسنومن به نقل از سیف، ۱۳۹۳). کلاس درس وابسته به دیدگاه سازنده گرایی فرصت هایی را در اختیار یادگیرندگان قرار می دهد تا خود آنان بطور فعال و از طریق تجارب دست اول به فهم و درک مطالب برسند و دانش را بسازند. در این کلاس ها معلم به دانش آموزان مسأله واقعی و معنا دار می دهد و در یافتن راه حل آنها را تشویق می کند تا به بررسی و کشف هر گونه امکانات، تدوین فرضیه های مختلف و درسی فرضیه ها، ابداع راه حل های متنوع، همکاری با سایر دانش آموزان، کمک گرفتن

از اشخاص مطلع، بازاندیشی راه حل های بدست آمده و ارائه بهترین راه حل ها اقدام کنند. معلم در رویکرد سازنده گرایی، توزیع کننده دانش نیست، بلکه بصورت راهنما، تسهیل کننده و یاور دانش آموز در کنار او قرار دارد و او را به پرسشگری، چالشگری و تدوین فرضیه ها، اندیشه ها و دستاوردهای خود تشویق می کند (سیف، ۱۳۹۳).

مدل یادگیری سازنده انسانگرا

این گروه از نظریات، یادگیری را کسب و بازسازی ساختارهای شناختی معرفی می کند که از طریق آن اطلاعات پردازش و در حافظه ذخیره می شود، در واقع یادگیری یک فرایند روانی است که ممکن است بصورت تغییر فوری در رفتار آشکار نشود (سیف، ۱۳۹۳). این نظریات دانش را بی نهایت و بدون حد و مرز می داند و کسب دانش را یک فرایند تصویر می کند. در این نظریات انسان دارای میل ذاتی به یادگیری معرفی شده است و نیروی بالقوه بی اندازه ای برای یادگیری دارا است (Cunningham et al, ۲۰۰۷).

در این رویکرد به یادگیری افراد از طریق تعامل با دیگران، انتخاب و کنترل مسیرهای یادگیری، ارزیابی خود و در نهایت خود شکوفایی صورت می گیرد؛ معلم در این فرایند نقشی تسهیل کننده دارد (Dewey, ۱۹۱۶; Maslow, ۱۹۴۳ به نقل از Long, ۲۰۱۲). بنا به گفته Rogers (۱۹۶۹) یک فرد نمی تواند شخص دیگری را آموزش دهد، بلکه صرفاً فرایند یادگیری وی را تسهیل می نماید. در این مدل یادگیری به مثابه کشف است و بجای معلم، دانشجو محوریت اصلی را دارا است. یادگیری از طریق تامل و تفکر و پرسشگری انتقادی صورت می گیرد. یادگیری صرفاً در مورد کسب دانش نیست بلکه رشد همه جانبه افراد مدنظر است. یادگیرندگان از نیازهای آموزشی خود مطلع هستند و نیاز به محرکی خارجی ندارند (Cunningham

et al, ۲۰۰۷). یادگیرندگان در کل فرایند یادگیری نقش موثری دارند و آموزش به عنوان یک تجربه بدست می آید و در نهایت به بینش منجر می گردد (Long, ۲۰۱۲).

مدل یادگیری شناختی و یا پردازش اطلاعات (درون زاد)

این نظریه در تکمیل دیدگاه انسانگرایانه به یادگیری ارائه گردید. خاستگاه اصلی آن نظریه تحول شناختی پیازه^۱ است (سیف، ۱۳۹۳). اگن و کاوچاک^۲ (۲۰۰۱) سازنده گرایشی شناختی را به عنوان دیدگاهی که بر ساختمان درونی و فردی دانش تاکید می کند، تعریف کرده اند. مطابق با نظریه پیازه دانش از راه فرایندهای جذب، انطباق و سازماندهی ساخته می شود و این امر بصورت انفرادی رخ می دهد. چارچوب اصلی این مدل (ساختن دانش از ساختههای ذهنی نه از محیط) است، همچنین اطلاعات معنی دار برای یادگیری آسانتر خواهند بود به شرط آنکه یادگیرنده بتواند آن را با دانش قبلی آموخته شده مرتبط سازد. در این روش دانش بصورت فرایند سلسله مراتبی آموخته می شود و بصورت نمادهای انتزاعی در ذهن ذخیره می شود و یادگیری در واقع ارتباط این نمادها با یکدیگر به روشی معنادار و به یادماندنی است (سیف، ۱۳۹۳؛ Long, ۲۰۱۲). تاثیر این مدل از یادگیری بر آموزش و برنامه های آموزشی، تاکید بر تفاوت های فردی و تاثیر آن بر سازماندهی و طبقه بندی اطلاعات است (Cunningham et al, ۲۰۰۷).

مدل یادگیری فعالیتی و یادگیری اجتماعی

این مدل تحت عنوان سازنده گرایی اجتماعی^۳ و یا دیالکتیکی^۴ شناخته می شود. در این مدل تعامل اجتماعی و یا ارتباط بین افراد کلید ساختن

دانش است (سیف، ۱۳۹۳). این مدل معتقد است دانش در یک بافت اجتماعی وجود دارد و در میان افراد مشترک است؛ لذا ابزار اصلی ساختن دانش تعامل بین یادگیرنده و محیط اجتماعی اوست. بنا به گفته ویگوتسکی هر چند که یادگیری درون ذهن یادگیرنده صورت می پذیرد، اما حاصل تعامل اجتماعی است، و معنی از طریق ایجاد ارتباط، فعالیت و تعامل با دیگران ساخته می شود (سوان، ۲۰۰۵). این مدل از یادگیری بر فعالیت و تعاملات اجتماعی متکی است، فراگیران بدنال تشخیص دانش مورد نیاز و چگونگی کاربرد آن برای انجام فعالیت ها هستند بنابراین راهبرد اصلی آن جستجوی روشی برای آموزش به گونه ای کاربردی در عمل است (Cunningham et al, ۲۰۰۷).

مدل یادگیری موقعیتی و یا مشارکتی^۵

این مدل بر ارتباط بین زمینه (موقعیت)، محیط اجتماعی و یادگیری متمرکز است. این مدل با اهمیت دادن به موقعیت، یادگیری را تابعی از فرهنگ زمینه ای که یادگیری در آن رخ می دهد، به شمار می آورد و یا به عبارتی یادگیری را زمانی معنادار می داند که در یک موقعیت معتبر و صحیح صورت بگیرد (Lava and Wenger, ۱۹۹۵). این مدل معتقد است ما نباید دانستن را از انجام دادن یا آنچه آموخته شده است را از چگونه آموخته شده است متمایز بسازیم. هر دانشی به مقاصد و موقعیت هایی که در اصل برای آنها ساخته شده وابسته است (سیف، ۱۳۹۳). با توجه به ویژگی های یادگیری موقعیتی، انتقال یادگیری یا اصلا اتفاق نمی افتد و یا به دشواری صورت می پذیرد. یعنی یادگیری هایی که در یک موقعیت معین صورت می گیرند در موقعیت های دیگر قابل استفاده نیستند

1.Piaget
2.Eggen&Kauchak
3.Social Constructivism
4.dialectical
5.Situated learning

(Eggen&Kauchak, 2001) مگر اینکه بکوشیم یا موقعیت‌هایی مشابه به موقعیت‌های واقعی محیط خارج از دانشگاه ایجاد کنیم، این روشی است که پیروان رویکرد سازنده‌گرایی به نام تکلیف‌های اصیل^۱ یا فعالیت‌های اصیل^۲ توصیه می‌کنند. منظور از تکلیف‌ها و یا فعالیت‌های اصیل تکلیف‌ها و فعالیت‌های عین واقعی هستند نه انتزاعی و نمادین (کروکشانک، جنکینس و متکالف، ۲۰۰۶ به نقل از سیف ۱۳۹۳).

نتیجه‌گیری و جمع‌بندی

آموزش در کارگاه به عنوان محل اصلی تمرین حرفه و آشنایی با موقعیت‌های واقعی، ابزار اصلی

جدول ۲. جمع‌بندی مدل‌های یادگیری سازنده‌گرا

ویژگی‌ها	مدل انسان‌گرا	مدل شناختی	مدل فعالیتی	یادگیری موقعیتی
شناخت‌شناسی	ماهیت نامحدود دانش	ساخت دانش متناسب با مراحل رشد	ماهیت دانش بر اساس تجربه	ماهیت دانش بر اساس موقعیت و شرایط
اهداف یادگیری	به صورت فردی	بر اساس اهمیت موضوع و مرحله رشد	تعیین توسط کار و تکلیف	اهداف موقعیتی
سازنده‌گرایی				
تئوری یادگیری	انسان‌گرا	شناختی	فعالیتی	موقعیتی
روش‌های یادگیری	درونی و براساس حس کنجکاوری	ساختار و فرایند یادگیری توسط هر موضوع بطور اختصاصی	نیازهای یادگیری توسط فعالیت و شاگری و کارآموزی یادگیری مبتنی بر عمل	تعیین شده توسط موقعیت
وابستگی	دانشجو مستقل از استاد	هدایت دانشجویان	وابسته به گروه	وابسته به موقعیت
رویکرد آموزشی	دانشجو محور	عمل محور		

رویکرد یادگیری	اکتشافی (فعال)	فراهم آوری فرصتهای سازمان یافته برای بدست آوردن بینش	وابسته به عمل فرصت برای یادگیری طی کار و فعالیت	وابسته به کار و تکلیف متمرکز بر قابلیت ها
نوع یادگیری	فردی و گروهی	- توزیع شده در موقعیت ها - یادگیری گروهی - گروه های حرفه ای و مشارکت اجتماعی		
نوع مدل	مدل پردازشی	مدل قابلیت		
استعاره های یادگیری	یادگیری به مثابه: اکتشاف/ اجرا و تکمیل/ خود شکوفایی	یادگیری به مثابه: ادراک و فهم/ جستجو و سوال	یادگیری به مثابه: همکاری در خلق/ ساخت جمعی / تولید همکارانه	
کاربرد در طراحی برنامه آموزشی	ارائه سبکهای مختلط e – Learning یادگیری از راه دور گروه های طراح	وابسته به کار یادگیری ساختارها مالکیت دانش رشد حرفه ای		

را به چالشی جدی تر خواهد کشاند و فرایند انتقال دانش و کاربرد آن در محیط دانشگاه به عنوان هدف اصلی آموزش مورد آزمون جدی قرار می گیرد؛ که در نتیجه آن دانش آموختگان شهرسازی با درجه حرفه ای گری بالاتر در بازار کار حاضر خواهند شد و در کسب موقعیت های شغلی مناسب نیز موفق تر عمل خواهند کرد.

محتوای آموزشی در کارگاه ها رکن دیگر توفیق آموزش کارگاهی در توانمند سازی دانشجویان در کاربرد دانش را تشکیل می دهد. برای دستیابی به مزیت های برشمرده شده برای آموزش عملی در کارگاه ها و همچنین نظریه های یادگیری سازنده گرا، برای فراهم کردن و خلق فرصتهایی برای کسب بینش از دانش توسط دانشجویان طی فعالیت های گروهی، ضروری است محتوای آموزشی کارگاه ها

برای آموزش مهارت انتقال و کاربرد آموخته ها به دانشجویان شهرسازی است. فرایند آموزش در کارگاه ها در بردارنده کلیه مدل های یادگیری سازنده گرا اعم از فردی، اجتماعی و موقعیتی است. در همه مدل های زیر مجموعه سازنده گرایی، یادگیری در دنیای واقعی و اصیل ترجیح داده شده است و محیط کارگاه های شهرسازی با توجه به کلیه ویژگی های مورد بررسی آن به عنوان یک موقعیت اصیل و شبه واقعی برای یادگیری حرفه شهرسازی تلقی می گردد که با موقعیت های واقعی در بازار کار مشابهت های فراوان دارد. دانشجویان در این محیط خواهند توانست سازمان ذهنی خود را مبتنی بر واقعیات و نه انتزاع نظام ببخشند. مشابهت هرچه بیشتر محیط کارگاه ها با واقعیت ها، توانایی دانشجویان در کاربرد دانش آموخته شده شان (محتوایی و رویه ای)

متغیر شهر و مسایل شهری و لزوم آینده گرایی در این رشته، به عنوان رسالت اصلی آموزش شهرسازی در قرن حاضر مطرح است.

۸. منابع و مآخذ

۱. سیف، علی اکبر، (۱۳۹۳) روانشناسی پرورشی نوین، روانشناسی یادگیری و آموزش، تهران، چاپ هفتم، نشر دوران.

2. Alexander, E. R. (2001), What do planners need to know?, Journal of Planning Education and Research 20:376-80.

3. Baum, H. (1997). Teaching practice. Journal of Planning Education and Research, 17 (1), 21- 29.

4. Brook. K. R, Nocks. B. C, Farris. J.T and Cunningham. M. G, (2002), Teaching for Practice, Implementing a Process to Integrate Work Experience in an MCRP Curriculum, Journal of Planning Education and Research 22:188-200

5. Campbell. H, (2011), Planning to Change the World: Between Knowledge and Action Lies Synthesis, Journal of Planning Education and Research 32(2) 135-146

6. Chatterjee, J. (1986), ACSP Presidential Address. Journal of Planning Education and Research Autumn: 3-8.

7. Chafee, R. (1977), The Teaching of Architecture at the Ecole des Beaux-Arts. In The Architecture of the Ecole des Beaux-Arts, Edited by A. Drexler, 61-109. New York: Museum of Modern Art.

8. Christensen, K. S. (1993), Teaching Savvy. Journal of Planning Education and Research 12:202-12.

9. Cunningham, T., J. Gannon, Mary Kavanagh, John Greene, Louise Reddy, and Laurence Whitson. (2007). Theories of Learning and Curriculum Design: Key Positionalities and Their Relationships. Dublin, Ireland: Higher Education Institute of Ireland.

شامل دانش، مهارت ها و همچنین فعالیت های عملی دانشجویان در یک نظام معنادار و مرتبط با یکدیگر تعریف کردند. در این فرایند نظام مند دانشجویان قدرت سازگاری و انطباق دانش قبلی با موقعیت های جدید را از طریق ساختارهای ذهنی حاصل از تجارب فردی اش کسب خواهد نمود. در این راستا دانشجویان بایستی نسبت به کارکردهای دانشی خود آگاه باشند و بتوانند با سازماندهی مجدد دانش خود معانی جدید خلق کنند (ساخت دانش) و در موقعیت های جدید آنها را به کار گیرند. این توانایی تحت عنوان خود سازماندهی و یا خود تنظیمی نقشی کلیدی در موفقیت حرفه ای افراد در آینده ایفا می نماید. آموزش در کارگاه ها و مواجهه دانشجویان با مسئله ای که آنها را به تجزیه و تحلیل، ارزیابی و کاربرد دانش های آموخته شده شان وادارد در نهایت آنها را به سوی خود سازماندهی سوق خواهد داد. همه نظریه های سازنده گرایی بر این باورند که رسیدن به دانش، درک و فهم یک فرایند مستمر است که شدیداً تحت تاثیر دانش قبلی یادگیرنده است. بنابراین برای در نظر گرفتن سطح درک و فهم یادگیرنده در فرایند یادگیری و آموزش، یادگیری و دانش تک تک دانشجویان باید بطور مرتب سنجیده شود. سنجش تکوینی ضرورتاً سنجش رسمی نیست بلکه از طریق ارتباط چهره ای، مشاهده دانشجویان حین کار و می تواند انجام شود. محیط کارگاه فرصتی مناسب برای سنجش دانش محتوایی و رویه ای آموخته شده توسط دانشجویان در کلاس های درس است. ادغام، همراهی و یکپارچگی آموزش در کلاس و کارگاه به شناخت ضعف های سیستم آموزشی و در نهایت بهینه شدن فرایند آموزش شهرسازی خواهد انجامید. شرکت در فعالیت های گروهی تحت نظر و هدایت اساتید موجب دستیابی افراد به مجموعه ای حرفه ای از مهارت ها برای نگاه به مساله و سپس حل آن می شود. فعالیت گروهی به عنوان مهمترین مزیت آموزش کارگاهی به پرورش تفکر انتقادی دانشجویان شهرسازی می انجامد که با توجه به ذات

10. Dalton, L. (2001). Weaving the fabric of planning as education. *Journal of Planning Education and Research*, 20 (4), 423-436.
11. Dagenhart, R., and D. Sawicki. 1992. Architecture and Planning: The Divergence of Two Fields. *Journal of Planning Education and Research* 12:1-16.
12. Detterman, D. K. (1993). The case for the prosecution: Transfer as an epiphenomenon. In D.
13. Eggen, P. and Kauchak, D. (2001), *Educational psychology: Windows on classroom* (8th ed.). Upper saddle River, NJ: Merrill, prentice-Hall.
14. Fisher, T. (2004). The past and future of studio culture, *ArchVoices*. URL: <http://www.archvoices.org/> (accessed 29 July 2009).
15. Forester, J. (1989), *Planning in the face of power*. Berkeley: University of California Press.
16. Frank, A. (2006). Three decades of thought on planning education. *Journal of Planning Literature*, 21 (1), 15-67.
17. Friedmann, J. (1996), The core curriculum in planning revisited. *Journal of Planning Education and Research* 15 (2): 89-104.
18. Grant, J. & Manuel, P. (1995). Using a peer resource learning model in planning education. *Journal of Planning Education and Research*, 15 (1), 51-57.
19. Groat, L. N. and Wang, D. (2002), *Architectural Research Method*, John Wiley & Sons, New York
20. Haskel, R. E., (2002), *Transfer of Learning, Cognition, Instruction, and Reasoning*, ISBN: 978-0-12-330595-4
21. Harris, G. (2004). Lessons for service learning in rural areas. *Journal of Planning Education and Research*, 24 (1), 41-50.
22. Higgins, M., Aitken-Rose, E. & Dixon, J. (2009), *The Pedagogy of the Planning Studio: A View from Down Under*, *Journal for Education in the Built Environment*, 4:1, 8-30
23. Higgins, M., and J. Morgan. (2000). The Role of Creativity in Planning: The Creative Practitioner. *Planning Practice & Research* 15:117-27.
24. Jacobs, A. B. (1983). Thoughts on City Planning Practice and Education When No One Loves Us. *Journal of Planning Education and Research* 3(1): 60.
25. Kreditor, A. (1990). The Neglect of Urban Design in the American Academic Succession. *Journal of Planning Education and Research* 9 (3): 155-63.
26. Long, J. G., (2012), State of the Studio: Revisiting the Potential of Studio Pedagogy in U.S.-Based Planning Programs, *Journal of Planning Education and Research* 32(4) 431– 448.
27. March, A., Hurlimann, A. and Robins, J. (2013), Accreditation of Australian urban planners: building knowledge and competence, *Australian Planners*, 50 (3), 233-243
28. Roakes, S. L., and D. Norris-Tirrell. (2000). Community Service Learning in Planning Education: A Framework for Course Development. *Journal of Planning Education and Research* 20:100-10.
29. Rogers, Carl. (1969). *Freedom to Learn: A View of What Education Might Become*. 1st ed. Columbus, OH: Charles Merrill.
30. Salama, A. M., and N. Wilkinson, eds. (2007). *Design Studio Pedagogy: Horizons for the Future*. Gateshead, UK: The UrbanInternational Press.
31. Shepherd, A., and B. Cosgriff. (1998), Problem-based learning: A bridge between planning education and planning practice. *Journal of Planning Education and Research* 17:348-57.
32. Schon, D. A. (1985). *The Design Studio: An Exploration of Its Traditions and Potentials*. London: RIBA Publications for RIBA Building Industry

Trust.

33. Sletto, B. (2010). Educating Reflective Practitioners: Learning to Embrace the Unexpected through Service Learning. *Journal of Planning Education and Research* 29 (4): 403-15.

34. Watson, V. (2002). Do we learn from planning practice? The contribution of the practice movement to planning theory. *Journal of Planning Education and Research*, 22 (2), 178-187.

35. Wetmore, L. B., Heumann, L. 1988. The changing role of the workshop course in educating planning professionals. *Journal of Planning Education and Research* 7 (3): 135-46.

36. Wachs, M. (1994). The Case for Practitioner Faculty. *Journal of Planning Education and Research* 13 (4): 290-96.

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management

شماره ۴۵ زمستان ۹۵
No.45 Winter 2016

■ ۷۲ ■

تبیین نظریه «شهروند گفتگویی» و «کنش ارتباطی» در شناسایی «حوزه عمومی» بر اساس آرای هابرماس

حمید رضا طبعی مسرور* - دانشجوی دکتری رشته معماری، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد تهران غرب، تهران، ایران

پریا شفیع پوریوردشاهی - دانش آموخته کارشناسی ارشد معماری، دانشگاه هنر، تهران، ایران

میرسالار حبیبی - دانشجوی دکتری شهرسازی، دانشکده فنی و مهندسی تهران جنوب، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران جنوب، ایران.

علی اصغر ملک افصلی - استادیار گروه شهرسازی، دانشکده فنی و مهندسی تهران جنوب، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران جنوب، ایران.

Explain the theory of “citizen dialogue” and “communicative action” in recognition of the “public space” based on the ideas of Habermas

Abstract

The public sphere is based on the analysis of the relationship between the three key categories of citizenship Habermasian the done through text-based approach to hermeneutics way (Ricoeur) and Development - disclosed (Heidegger) and critical (Habermas) has been made. This article elaborates on the political philosophy of Habermas's theory of citizenship interview. The research method is descriptive - analytical and logical reasoning. Which is the tool library studies and documents; The ability to explain the theory of communicative action concept of citizen dialogue and provide it in. A central role in identifying public areas in the city. The findings indicate that, Habermas social action task for internal communication through dialogue and not by factors external to the formal understanding of the agreement. As a result, actors, dialogue, both morally obliged to fulfill the duties of citizens are. And ensure the realizations of the right of other citizens are.

Keywords: public domain, rational action, communicative action, biology world, the theory of citizen dialogue, Habermas.

چکیده

امروزه تحلیل حوزه عمومی بر اساس نسبت میان مقوله های کلیدی سه گانه با شهروندی هابرماسی صورت می گیرد که این نسبت کاوی از طریق رهیافت روشی هرمنوتیک متن محور (ریکور) و انکشاف - افشا (هایدگر) و نظریه انتقادی (هابرماس) صورت گرفته است. موضوع این مقاله، تحلیل و تبیین نظریه شهروندی گفتگویی در فلسفه سیاسی هابرماس و شناسایی مراکز رشد فکری برای بسترسازی جامعه مدنی عقل محور است. روش تحقیق این پژوهش توصیفی - تحلیل و روش استدلال منطقی است که از ابزار مطالعات کتابخانه ای و اسنادی استفاده کرده است تا امکان تبیین نظریه شهروند گفت و گویی و مفهوم کنش ارتباطی در آن را فراهم کند که نقشی اساسی در شناسایی عرصه های عمومی در شهر دارد. یافته های تحقیق نشان می دهد که از دید هابرماس وظیفه های کنشگران اجتماعی ارتباطی از طریق گفت و گو به صورت درونی و نه متأثر از عوامل بیرونی به شکلی تفاهمی توافقی صورت بندی می شود و در نتیجه کنشگران گفت و گویی، اخلاقاً هم متعهد به ایفای این وظایف شهروندی می شوند و هم متضمن به تحقق حق های شهروندی دیگری می گردند.

واژگان کلیدی: حوزه عمومی، کنش عقلانی، کنش ارتباطی، زیست جهان، نظریه شهروند گفتگویی، هابرماس.

مقدمه

به خیر عمومی (مصالح عامه) بپردازند. نتیجه این امر شکل‌گیری افکار عمومی است. همچنین اساس حوزه عمومی گفتگو و تعامل است و درست به همین دلیل است که به اعتقاد هابرماس دموکراسی اجتماعی با توسعه حوزه عمومی محقق می‌شود.^۱ اگرچه با مرور ادبیات موضوع مشاهده می‌شود که مجموعه نهادها، موسسات، انجمن‌های غیردولتی، اصناف، تشکل‌های مردمی و شبکه‌های اجتماعی، رسانه‌ها و مطبوعات به حوزه عمومی تعبیر می‌شود اما جایگاه فعالیت، ظرف زندگی و عمل جمعی، تعامل و گفتگوی آنها ظرف کالبد شهر و فضای عمومی است. بنابراین فضای عمومی تحقق کالبدی حوزه عمومی است. از سویی دیگر، مرکز محله، مسجد، بازار، حمام، تکیه، زورخانه، قهوه‌خانه، آگورا، باسیلیکا، میدان و پلازا، سالن‌گردهمایی و غیره، از مصادیق فضاها و بناهای عمومی در معماری و شهرسازی دیروز و امروز ایران و جهان هستند. فضای عمومی مکان بروز مخالفت‌ها و موافقت‌ها و نمایش‌های شهری، برگزاری جشن‌ها و سوگواری‌های ملی و مذهبی، محل تبادل اطلاعات و ارتباطات چهره‌به‌چهره و تعامل شهروندان است. فضای عمومی مکانی متعلق به همه (شکل‌گیری عقل و هویت جمعی) و گشوده

یکی از مهم‌ترین شاخصه‌های دنیای مدرن و مدرنیته را می‌توان عقلانیت دانست که ابعاد و لایه‌های بسیار دارد و هر جامعه‌ای بسته به اینکه از کدام لایه آن بهره‌برد، فرهنگ و تمدنی خاص می‌یابد. «هابرماس» برخلاف «وبر و هورکهایمر» که نگاه بدبینانه‌ای به فرآیند عقلانی شدن داشتند، کاملاً خوش‌بین است. به اعتقاد او، پروژه مدرنیته به دلیل توجه صرف به عقلانیت ابزاری و نادیده گرفتن عقلانیت ارتباطی، از مسیر اصلی منحرف شده است. از سویی دیگر، «حوزه عمومی» برگردان فارسی واژه «public sphere» است؛ اگرچه گاهی حوزه را «عرصه، سیطره، قلمرو و فضا» نیز خوانده‌اند. بعضی اندیشمندان فلسفه سیاسی مانند «یورگن هابرماس، حنا آرت، چارلز تیلور و سیلا بن حبیب» به آن پرداخته و نظریات مختلفی را ارائه کرده‌اند. طرح و تعمیم نظریه «حوزه عمومی» را می‌توان در ادامه تلاش‌های انسان معاصر برای دستیابی به عدالت اجتماعی، حق تعیین سرنوشت و تحقق دموکراسی بررسی کرد. به تعبیر هابرماس حوزه عمومی بخشی از حیات اجتماعی است که در آن شهروندان می‌توانند به تبادل نظر درباره موضوعات و مسائل مهم مربوط

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۴۵ زمستان ۹۵
No.45 Winter 2016

■ ۷۴ ■

۱. ظاهراً پرسش‌هایی از این دست، به هابرماس این امکان را می‌دهد تا چارچوب فلسفی نظریه‌اش را به گونه‌ای پی‌ریزد که «کنش‌زبانی» مورد نظر خود را از سایر کنش‌های زبانی متمایز کند. چنانچه در این مورد به طور کامل مشخص می‌گردد: «هر هم‌کنشی متکی به میانجی‌زبان، نمونه‌ای از کنش معطوف به حصول تفاهم محسوب نمی‌شود، چه بسا یک شخص، دیگری را به طور نامحسوس برای مقاصد خود به کار گیرد، یعنی، با دستکاری در ابزار زبانی، او را به رفتار مطلوب خود بکشاند و به این ترتیب او را به ابزاری برای موفقیت خود تبدیل کند. این گونه استفاده از زبان با سمت‌گیری معطوف به نتیجه، جایگاه گفتاری را به عنوان مدلی برای کنش معطوف به حصول تفاهم مخدوش می‌کند.» بنابراین هابرماس نشان می‌دهد که منظور او از گفت‌وگو و امکان آزاد بخشی «زبان»، مربوط به شرایطی است که در آن قصد فریب دادن دیگری با استفاده ابزاری از زبان وجود ندارد؛ و بنابراین گفت‌وگو می‌باید در شرایطی اتفاق افتد که طرفین، مفهوم «تفاهم» را به «نتیجه‌ای موفقیت‌آمیز» تنزل ندهند. از نظر او فقط در این شرایط است که «ارتباط» معطوف به دیگری، (به جای معطوف به هدف) انجام می‌گیرد؛ چنانچه باز هم مشخصاً می‌گوید: «من از کنش ارتباطی سخن می‌گویم هر آنجا که کنش‌های کارگزاران نه از طریق محاسبات خودخواهانه موفقیت بلکه از طریق عمل حصول تفاهم هماهنگ می‌شود. در کنش ارتباطی مشارکت‌کنندگان در وهله اول به سوی موفقیت‌های فردی خود سمت‌گیری نمی‌کنند؛ آنها هدف‌های فردی خود را تحت شرایطی دنبال می‌کنند که بتوانند نقشه‌های کنش خود را بر مبنای تعاریف مشترک از وضعیت هماهنگ کنند. از این جهت مذاکره درباره تعاریف وضعیت از عناصر اصلی کار تأویلی است که برای کنش اجتماعی لازم است.» (ص ۳۹۰).

به روی عموم مردم است.^۲ فضای عمومی بازتاب وضعیت حوزه عمومی است و این دو با یکدیگر رابطه دو سویه دارند. فعالیت آزادانه تشکلهای غیردولتی، اصناف، شبکه‌های اجتماعی، رسانه‌های چاپی و مجازی عامل توسعه و رشد حوزه عمومی است؛ حوزه‌ای که در ظرف فضای عمومی و به واسطه حضور مردم عینیت می‌یابد. حوزه عمومی رشد یافته می‌تواند توسط فضاهای عمومی تقویت شود.^۲ همچنین ارتقای کیفیت فضاهای عمومی می‌تواند عامل دعوت شهروندان به حضور، مشارکت و گفتگو بوده و عامل رشد حوزه عمومی شود. پاسخگویی به نیازهای اجتماعی انسان و تأمین فرصت‌های لازم در زمینه کسب تجارب اجتماعی وی مستلزم وجود فضای و قرارگاه و کالبدی است که از آن به فضای عمومی تعبیر می‌شود. این فضا، فضایی است که افراد و گروه‌های مختلف اجتماعی در آن سهیم‌اند و محل تبادل نظریات و افکار آنهاست. فوروم‌ها، آگوراها، میادین و تکیه‌ها نشان‌دهنده وجود چنین فضایی از دیرباز هستند. اما گاهی ممکن است بر حسب

شرایط اجتماعی و سیاسی کالبد این فضاها تغییر نماید و تبدیل به مکانهای عبور همانند خیابانها گردد. امکان دسترسی آسان، تبادل اطلاعات، تداوم حرکت و حضور گروه‌های مختلف اجتماعی از خصوصیات این گونه فضاهاست. همچنین از آنجا که این فضاها باعث ایجاد تعامل، گفتگو، ارتباط و تبادل اطلاعات میان افراد و کاهش فشار روانی اقشار مختلف می‌گردد، در بالا بردن کیفیت زندگی شهری بسیار مؤثرند. فیلسوفان دموکراتیک نیز بر این باورند که این فضاها تجلی کالبدی حوزه عمومی، عرصه فعالیت، ارتباط و گفتگوی انسانهای آزاد و گروه‌های مختلف و همچنین محل شکل‌گیری حیات مدنی است. در این مقاله به بررسی تطبیقی نظریه شهروند گفتگویی و کنش ارتباطی در شناسایی حوزه عمومی بر اساس آرای هابرماس پرداخته می‌شود و در پایان به مواردی چند در تحقق‌پذیری نظریه شهروند گفتگویی در بازتاب شرایط معاصر ایران و جهان و تاثیرگذاری آن در شکل‌دهی به مفهوم حوزه عمومی در شهرها با نگاه مدیریتی اشاره می‌گردد.

۲. عقلانیت یکی از عناصر اصلی مدرنیته به‌شمار می‌رود. هابرماس از جمله متفکران حلقه انتقادی فرانکفورت است که در واقع، عقلانیت انتقادی را سوار بر عقلانیت ارتباطی می‌داند. راهکاری که او برای رهایی از تنگنایهای مدرنیته ارائه می‌دهد، عقلانیت ارتباطی است. اما معیار رهایی و ارتباط آزاد او در عقلانیت ارتباطی بنابر محدودیت‌های معرفتی او نمی‌تواند چیزی جز فرهنگ عمومی یا عقل عرفی باشد؛ چراکه دست او از معیارهای عقل قدسی که بالاترین مراتب عقل است، خالی است و نمی‌تواند براساس عقل عملی معیارهای ارزشی و هنجاری براساس بالاترین ارزش‌ها و آرمان‌های انسانی ارائه دهد. ۳. از میان نظریه‌هایی که به صورت چند جانبه در بسیاری از علوم انسانی کاربرد دارد و از آن الگوهای متعددی گرفته شده نظریه کنش ارتباطی یا مفاهمی‌ای یورگن هابرماس است. نقد جامعه قرن بیستم در اندیشه اسلاف هابرماس، یعنی آدورنو و هورکهایمر، را می‌توان به خوبی در کتاب «دیالکتیک روشنگری» مشاهده کرد. این دو فیلسوف منتقد بدبین معتقدند که فرهنگ توده‌ای و عقلانیت‌بازاری آن‌چنان حیات سیاسی و اجتماعی مردم را تسخیر کرده است که هیچ مفری برای یک حرکت مخالفت‌آمیز و البته سودمند باقی نگذاشته است. آنها در این رابطه بسیار ناامید گشته‌اند و اصطلاح «فرهنگ صنعتی» را در توصیف این وضعیت قرن بیستم وضع کرده‌اند. هابرماس، که ابزار اصلی سازنده اندیشه‌اش را از این دو اندیشمند وام گرفته است، قدری خوش‌بینانه‌تر به مسئله نگرسته و در ذهن شفافش روزنه‌ای پیدا شده که تمام ناامیدی‌های پدرانیش (آدورنو و هورکهایمر) را به امید تبدیل کرده است. این امید همان اندیشه کنش ارتباطی است. هابرماس در کتاب دو جلدی «نظریه کنش ارتباطی» با ۱۲۰۰ صفحه، بحثی انتزاعی را مطرح کرده است. نشر این کتاب همچون آثار دیگرش پیچیده، دلهره‌آور و دشوار است. نظریه کنش ارتباطی، نقطه اتکای نظریه اجتماعی را به رابطه گفت و شنودی و اساساً اجتماعی دو یا سه گوینده و شنونده‌ای منتقل می‌کند که به صورت دو جانبه و هم‌زمان، نه یک نوع ادعای اعتبار، بلکه سه نوع آن را عنوان می‌کنند. این محور نوآوری هابرماس است. تعامل ارتباطی واسطی است که از طریق آن، ذهن‌های متکلم و کنش‌گر، گفتار کنش خود را در هم می‌کنند. از طریق این واسطه و فرآیند عادی و باورهایی که از طریق ارتباطات شکل گرفته‌اند به گونه‌ای عقلانی، نیروی انگیزشی ایجاد این وابستگی فراهم می‌شود؛ وابستگی‌ای که در بیشتر موارد به گونه‌ای آرام و نامحسوس حاصل می‌گردد.

ادبیات نظری

اندیشه سیاسی و فضای شهری

اندیشمندان فلسفه سیاسی از بدو پیدایش تاکنون در مورد چرایی و چگونگی زندگی انسانها در جامعه سیاسی سخن گفته‌اند. طرح مسأله «بهترین نوع زندگی اجتماعی» یا «بهترین رژیم سیاسی» و همچنین قدرت و نهادهای همراه آن یا قالب مدنی‌یی که نهادها در آن شکل می‌گیرند از مهم‌ترین دغدغه‌ها و پرسش‌های کلیدی فلسفه سیاسی محسوب می‌شود.^۴ همچنین برای فلسفه سیاسی طرح پرسش بنیادی «سیاست» با طرح رابطه میان فضا [یا حوزه] عمومی و خصوصی (عدم تفکیک آن در میان کلاسیک‌ها و تفکیک آن در میان مدرن‌ها) همراه بوده است. اندیشمندانی همچون یورگن

هابرماس، حنا آرنه، چارلز تیلور و سیلابن حبیب نظرات مختلفی پیرامون حوزه عمومی دارند که یکی از شناخته شده‌ترین دیدگاهها، مربوط به هابرماس است. هابرماس اگرچه به مکتب فرانکفورت تعلق دارد ولی برخلاف غالب نویسندگان این مکتب معتقد به دیدگاه جبری و بدبینانه از سرمایه‌داری متأخر نیست و راه دستیابی به افق‌های تازه‌ای از دموکراسی و مشارکت واقعی مردم در نظام سیاسی و غلبه بر محدودیت‌های سرمایه‌داری را بسته نمی‌بیند (میناوند، ۱۳۸۷). تجربه ظهور و افول حکومتها و شهرسازی پس از آن پرسشها و چالشهای جدیدی را پیش روی «عقل مدرن»، اندیشمندان، فلاسفه و جامعه‌شناسان این دروان قرار می‌داد. از جمله تغییر وضع نابرابر موجود میان مردم و حکومت، چنانکه

سلطه‌گری (domination)

فرهنگ تک‌ساختی

خرد ابزاری

(one dimensional culture)

(instrumental reason)

نمودار ۱. مهم‌ترین مفاهیم مکتب فرانکفورت؛ ماخذ: نگارنده.

۴. هابرماس از طریق بازنگری در مفهوم سیستم مطرح در نظریه پارسونز معتقد است سیستم گسترده‌های وسیع جامعه امروزی است که از تجربه مشترک ارتباطی در زبان معمولی جدا می‌شود و اکنون این گسترده‌ها از طریق واسط‌های پول و قدرت هماهنگ می‌شوند. امور این گسترده‌ها از طریق پول هدایت می‌شوند. امروزه در سرمایه‌داری متأخر حوزه‌های گسترده‌ای از زیست جهان (حوزه عمومی، آموزش و پرورش، شهروندی و مانند آن به مثابه ساختارهای بیرونی متعلق به زیست جهان) به کمک واسط‌های پول و قدرت بازتولید می‌گردند و در نتیجه، این حوزه‌ها استقلال خود را از دست می‌دهند و به مثابه الزام‌های اقتصادی درمی‌آیند. قدرت هم بعد از پول به‌عنوان واسط هدایت‌کننده، حوزه‌های زیست جهان را زیر سلطه می‌گیرد و به این ترتیب، در زیست جهان اختلال ایجاد می‌شود. نقش منفی پول، کالایی کردن جامعه و نقش منفی قدرت، اقتادن به قفس آهنین دیوان‌سالاری (بروکراسی) است. امروزه در سرمایه‌داری متأخر میان زیست جهان و سیستم کشمکش وجود دارد و تنها از طریق کنش ارتباطی آزاد از تحریف‌ها می‌توان سیستم را اصلاح کرد و زیست جهان را از استعمار نجات داد. به عبارت دیگر، دو واسط پول و قدرت، کنش‌های اجتماعی را از بیرون به درون طبیعت گونه‌ها هم‌هنگ می‌کنند و راه چاره تأمل در تجارب زندگی در سایه تعامل اجتماعی است.

نمودار ۲. حوزه نظریه پردازی پوپر در جامعه‌شناسی شهری؛ ماخذ: افشارکهن و پاکمنش، ۱۳۹۲.

هابرماس می‌گوید: پس از جنگ جهانی من به سوسیالیسم گرایش پیدا کردم. به همین علت مسأله فرآیند دموکراتیک کردن قدرت سیاسی و پشتیبانی از فرهنگ سیاسی که لیبرال باشد و احترام متقابل را رعایت کند، بدل به مسأله زندگی من شد. دریافتم که سیاست‌گذاری عقلانی بودن مشارکت دموکراتیک مردم، قابل اجرا نیست. دستیابی به چنین مشارکتی باید از طریق فرآیندهای تصمیم‌گیری نهادی شده صورت پذیرد و این‌گونه فرآیندها باید جزیی جدایی‌ناپذیر از فضای عمومی اجتماعی باشند و در عین حال قابلیت دریافت امواج روابط سیاسی را نیز داشته باشند.

آرای عمومی خود باید با استفاده از گفت‌وگو و تبادل نظر ساخته شود تا بتواند نفوذی عقلانی بر سیاست داشته باشد. بنابراین طرح و تعمیم نظریه حوزه عمومی در ادامه تلاشهای انسان معاصر برای

دست یابی به عدالت اجتماعی به عنوان یکی از مهم ترین آرمانهای جنبش های اجتماعی و همچنین حاصل «غناي تجربه های تاریخی و ثمره نظری انباشتگی معرفتها» است. حوزه عمومی در واقع ایده یا مفهومی هنجاری است که در چارچوب کلی نظریات کلی هابرماس درباره کنش ارتباطی و اخلاق گفتگو جای دارد. به نظر [او] حوزه عمومی بخشی از حیات اجتماعی است که در آن شهروندان می توانند به تبادل نظر درباره موضوعات و مسایل مهم مربوط به خیر عمومی (مصالح عامه) بپردازند. نتیجه این امر شکل گیری افکار عمومی است (میناوند، ۱۳۸۷).

مفهوم حوزه عمومی و مراکز رشد فکری

واژه «public sphere» را حوزه عمومی، عرصه عمومی، سیطره عمومی، قلمرو عمومی، قلمرو فضای عمومی و فضای عمومی ترجمه کرده اند. لغت «عمومی» [نیز] که از واژه لاتین populus به معنی «مردم» گرفته شده، معنای گسترده ای دارد. واژه های معادلی که در فرهنگ آکسفورد به عنوان صفت برای این واژه آمده، عبارتند از: «متعلق به مردم بودن؛ تعلق داشتن یا تمایل داشتن به یک جمعیت یا ملت یا در نظر گرفتن منافع آنها؛ کاری یا چیزی که برای یا توسط اعضای یک اجتماع منسجم محلی انجام شده یا ساخته شده؛ مجوز نمایندگی داشتن از طرف یک اجتماع منسجم محلی؛ آماده یا در دسترس یا قابل استفاده بودن یا سهمیم شدن تمام اعضای آن اجتماع؛ در انحصار استفاده خصوصی نبودن؛ در

معروض دید و مشاهده یا اطلاع عموم قرار داشتن؛ پاسخگو بودن به عموم؛ ... در حالت اسم، معانی این واژه عبارتند از: علنی؛ مکان یا حالتی باز که در دید یا دسترس همگان باشد؛ گشوده؛ جامعه ساماندهی شده؛ پلیتیک شفاف؛ ملت، کشور» (مدنی پور، ۱۳۸۹، ص ۱۳۲ و ۱۳۳). به نظر هابرماس راه حل کنش معقول و هدفدار در کنش ارتباطی نهفته است که به ارتباط رها از سلطه می انجامد. عقلانیت ارتباطی مستلزم رهاسازی و رفع محدودیت های ارتباط است. هابرماس همانند «مارکس، وبر، هگل، فوئر باخ» که انسان را در دوران مدرنیته از خودبیگانه می دانستند، عامل از خودبیگانگی یا تحریف ارتباط انسان را در مشروع سازی ها و کلی تر از آن ایدئولوژی می داند و معتقد است برای برقراری ارتباط رها از سلطه باید بر این دو عامل فائق آییم. نقطه پایان فراگرد مورد نظر هابرماس، یک جامعه عقلانی است. عقلانیت به معنای از میان برداشتن موانعی است که ارتباط را تحریف می کنند و به طور کلی در کنش ارتباطی، افکار آزادانه ارائه می شوند و در برابر انتقاد حق دفاع دارند. طی این دو نوع استدلال، توافق غیر تحمیلی توسعه می یابد (جرج ریتزر، ۱۳۸۶، ص ۲۱۱).

تأثیر حوزه عمومی بر فضای عمومی

حوزه عمومی فراهم کننده شکل گیری و تحقق جامعه مدنی بوده و فضای عمومی (شهری) تجلی کالبدی حوزه عمومی است. اگرچه از مجموعه نهادها، مؤسسات، انجمن ها، اصناف و تشکلهای مردمی،

۵. در جوامع سرمایه داری پیشرفته به اندازه ای که توسعه یافته اند، عملکرد «انسجام بخش» ارتباط غیرممکن شده است و در نتیجه، مشروعیت نهادهای اجتماعی در بحران است. مشروعیت بیانگر احساس شهروندان درباره نهادهای اجتماعی است؛ احساس اینکه این نهادها، خیرخواه و طبق منافع آنها و در نتیجه، درخور حمایت و وفاداری و پایبندی به آنها است. هابرماس با طرح نظریه سیستم و زیست جهان، می خواهد «شرایط» بحران مشروعیت (استعمار شدن ارتباط و تضعیف شدن مشروعیت) و وضعیت آرمانی مناسب که مشروعیت را برگرداند، توضیح دهد. فقدان بحران در صورتی است که در کنار بازتولیدهای مادی اجتماعی (متعلق به حوزه خصوصی مبتنی بر منافع یک سوئیة افراد) بازتولید نمادین اجتماعی (متعلق به حوزه عمومی مبتنی بر منافع مشترک افراد) نیز صورت گیرد؛ در حالی که بازتولیدهای اجتماعی امری کمی است و از طریق پول و قدرت انجام می گیرد، بازتولید نمادین اجتماعی امری کیفی است و از طریق ارزش تعهدات به دست می آید.

رسانه ها و مطبوعات به حوزه عمومی تعبیر می شود اما جایگاه فعالیت، ظرف زندگی و عمل جمعی، تعامل و گفتگوی آنها کالبد (فضای) شهر و فضای عمومی است.^۵ فضاهای شهری نتیجه شرایط جامعه ای است که در آن به وجود آمده، از وضعیت و شرایط جامعه تأثیر می پذیرد و به واسطه انعطاف پذیری، خود را با شرایط تطبیق می دهد و یا خود را بر آن تحمیل می نماید و می تواند نقشی تازه یابد و تغییر کند و یا از بین رفته و فضای دیگر جایگزین آن شود (حبیبی، ۱۳۷۵). در حقیقت، فضای شهری همراه با تاریخ یک ملت در دورانهای مختلف به وجود می آید، شکل می گیرد و دگرگون می شود. این عصر که فعالیتهای مختلف فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی و سیاسی همواره در آن جریان داشته، همیشه با قلب تاریخ شهر تپیده و سرگذشت شهر را رقم زده است (توسلی، ۱۳۷۱).

فضای عمومی و حضور اجتماعی (کنش ارتباطی)

گرچه ایده ها و دیدگاه های متفاوتی (از تمرکز بر ملاحظات محیطی - رفتاری تا تأکید بر گسترش پیاده مداری) نسبت به فضای عمومی وجود دارد (کاشانی جو، ۱۳۸۹)؛ اما آنچه بیشتر در این بحث مورد اهمیت است دیدگاه هایی هستند با رویکرد تقویت تعاملات اجتماعی. به اعتقاد ریچارد راجرز فضای عمومی عامل مشوق [حضور] اجتماعی و تحرک در شهرها است. یان گل، معمار و شهرساز دانمارکی که محور اصلی پژوهش خود را بر روی

تعامل مسایل جامعه شناسی و روانشناسی با فضای همگانی شهری متمرکز نموده معتقد است جذابیت یک شهر را می توان با توجه به انبوه مردمی که در فضاهای همگانی آن گردهم می آیند و وقت خودشان را در آنجا می گذرانند، شناسایی کرد (پاکزاد، ۱۳۸۶، ص ۴۳۷).

حوزه عمومی و آرای هابرماس

[حوزه] عمومی قبل از هر چیز زندگی اجتماعی ماست که در آن به عنوان شهروندان آزاد و برابر به رسمیت شناخته می شود و جماعت سیاسی شکل بگیرد (Habermas, ۱۹۹۶). پس از به رسمیت شناخته شدن، حضور، گفتگو و تعامل معنا پیدا می کند. بنابراین اساس حوزه عمومی گفتگو و تعامل است (هابرماس، ۱۳۸۴، ص ۵۷). به همین دلیل است که هابرماس معتقد است: دموکراسی اجتماعی با توسعه حوزه عمومی محقق می شود (آزادارمکی، ۱۳۸۴، ص ۳۱ و ۳۲). با رشد حوزه عمومی، حضور آزادانه و مشارکت شهروندان در عرصه های حیات مدنی میسر و هدف دموکراسی متحقق می شود. هدف دموکراسی در اصل دسترسی مردم به قدرت سیاسی و کنترلش به دست آنان است و در این عرصه دسترسی بیشتر اطلاعات [و تبادل آن]، دستمایه تحقق دموکراسی اصیل است زیرا این امر شهروند معمولی را قادر می سازد تا به مشارکت آگاهانه در سیاست پردازد (Adamme Lake, ۱۹۹۵، ۴). [حوزه یا] عرصه عمومی به مجموعه فضاهای عمومی، قوانین و مقررات مردمی، تشکلهای

۶. به نظر هابرماس در سرمایه داری متأخر واسطه های کمی پول و قدرت غیرارتباطی شده اند؛ به این معنا که وقتی پول و رأی گیری مطلوب واقع می شود، هر کس که بیشتر برنده شود یا آن را به دست آورد، پروسه خاتمه خواهد یافت. هیچ امکانی برای رسیدن به فهم مشترک نیست و هیچ گاه فرآیند مذکور با درک متقابل پایان نخواهد یافت. مشروعیت نیازمند این است که شهروندان همدیگر را به عنوان متعهد برای دوام فرایند تلاش برای فهم مشترک درک کنند و با ملاحظه چنین فرآیندی عمل کنند. فرایند موجود در عرصه پول به سلطه گری و تحت سلطگی منجر می شود. پول و قدرت راه های مفیدی برای انجام کارها هستند اما تنها تا آنجا که به وسیله درک های ارزش تعهدات مشترک (بین الاذهانی) و نفوذ درون شخصی فهمیده شوند، مشروعیت تضمین خواهد شد. در غیر این صورت، نه مشروع خواهند بود و نه اجتماعی.

غیر رسمی [غیر دولتی] همگانی اطلاق می شود که تلاش و کوشش برای شهروندان برای تعمیم و تثبیت حقوق شهروندی، کنترل و محدود کردن دخالت‌های عرصه حکومتی در اداره و مدیریت شهرها، همچنین تلاش برای عمومی کردن برخی از فعالیتها و وظایف تحمیل شده به عرصه خصوصی را سازمان می دهد (مسعودی، ۱۳۸۰). هابرماس بر [حوزه یا] عرصه عمومی نهادینه شده و نه مادی تمرکز داشته و یک عدم تعادل را با دیگری جابجا می کرد در حالیکه آرنت متوجه جهان مشترک مادی و نه نهادها بود. برای هابرماس، نهاد ضروری [حوزه] عمومی، روزنامه نگاری بود. علاقه او این بود که بفهمد چگونه افکار عمومی در جامعه مدرن توسط رسانه های عمومی شکل می گیرد و چگونه این فرآیند از حالت رو در رو و مناظره عقلانی و منتقدانه (که ویژگی عرصه عمومی در شکل گیری اولیه اش در قرن هجدهم بود) دور شده است (habermas, ۱۹۸۹). او بر این اساس به ارایه نظریه عمل ارتباطی می رسد که در آن نوعی گفتگو و ارتباط بین افراد را بر اساس مفهوم فراگیر عقلانیت پیشنهاد می کند (habermas, ۱۹۷۸). برای Calhoun, ۱۹۹۲; maccarthy). برای هابرماس عرصه عمومی در توسعه جامعه مدنی که مبدأ آن در اروپای قرون وسطی متأخر است، ریشه دارد (مدنی پور، ۱۳۸۹، ص ۲۰۱). جامعه مدنی اگرچه مفهومی سیاسی-فلسفی است اما همواره عاملی مؤثر بر ویژگیهای کالبدی و فضایی شهرها بوده است. جامعه مدنی مفهومی است که بنابر مقتضیات زمانی و مکانی تعبیر مختلفی از آن شده است. همچنین جامعه مدنی از منظر مدرنیسم و پست مدرنیسم متفاوت است. در عصری که قطعیت، جزئیت و باید و نبایدهای مدرنیستی جای خود را به نسبییت، انعطاف و می تواندها داده است و جامعه مدنی مبتنی بر کثرت گرایی، گفتمان، مشارکت، فرد باوری و قانونمندی دگر بار با مفهومی کاملاً نو رخساره می نماید (حبیبی، ۱۳۷۹). زندگی و حیات مدنی در کالبد و ظرف شهر و فضاهای عمومی آن

جریان می یابد. بدین سبب حیات مدنی به عنوان دستاورد، رشد اندیشه و درک سیاسی در برهه ای خاص از تحول و تطور جامعه، در فضاهای عمومی شهر تبلوری کالبدی می یابد، حیات مدنی بر مبنای [حوزه یا] عرصه عمومی قرار دارد و بنیادی ترین مفهوم جامعه مدنی، عرصه های حایل میان فرد و حکومت است.

نظریه کنش ارتباطی و شهروندی

از آنجا که هابرماس «تفاهم» در «همکنشی» ها را پایه بحث های خود قرار داده، طبیعی است که به «معنا» و «زبان» اهمیت بسیاری دهد. مگر به غیر از این است که لازمه درک متقابل من و شما در خصوص این متن، داشتن زبان و مفاهیمی مشترک است؟ بنابراین در جزئی ترین «هم کنشی ها» یی که نیاز به توافق طرفین وجود داشته باشد، وجود مفاهیم و زبان مشترک امری ضروری است؛ به عنوان مثال زمانی که قرار است در مورد نظافت کوچه با همسایه ها جلسه ای محلی ترتیب دهیم، واضح است که به هیچ وجه نمی توانیم بدون داشتن حیطة زبانی و معانی مشترک به توافقی جمعی رسیم. اصلاً حضور هریک از ما «به این منظور» در جلسه، خود شاهدهی است بر تصدیق این مسئله؛ که اگر آن زبان و معانی و فهم مشترک را نداشتیم، محال بود بتوانیم در وهله اول «دعوت به جلسه» را متوجه شویم، چه رسد به اینکه با مضمون و یا فراخوان آن احساس همدلی هم داشته باشیم. و اتفاقاً این همان بحثی است که هابرماس روی آن صحبت هایی دارد و از اینرو معتقد است: «وقتی [فاعلان] درباره چیزی در جهان با یکدیگر به تفاهم می رسند، ارتباط خود را بر نظامی از کلمات که از قرار بین آنها مشترک است بنا می نهند» (هابرماس، ص ۳۸۱). اهمیت «جهان زیستی مشترک»، در مقام پیش شرط مسیر «ارتباط تفاهم آمیز» برای هابرماس به قدری است که معتقد است، از میان «فهم و نظامی از کلمات مشترک» می گذرد. فهم و زبان مشترکی که به مثابه «جهان زیستی مشترک»، پس - زمینه ارتباط و کنش را

تشکیل می‌دهد (هابرماس، ص ۴۴۸). بهر حال به طور مشخص در این باره می‌گوید: «ما تنها وقتی می‌توانیم مفهوم رسیدن به تفاهم را توضیح دهیم که مشخص کنیم به کاربردن جمله‌های دارای مقصود ارتباطی به چه معنا است. دو مفهوم گفتار و فهم متقابلاً یکدیگر را تفسیر می‌کنند» (هابرماس، ص ۳۹۲).

هابرماس در تبیین و توضیح کنش اجتماعی می‌گوید که کنش اجتماعی دو حالت به‌خود می‌گیرد:

۱) «کنش معطوف به موفقیت»: این نوع کنش که به آن «کنش معطوف به هدف» و کنش معقول و هدفدار نیز گفته می‌شود، با انگیزه دست‌یابی به یک هدف و تعقیب حساب‌شده منفعت شخصی راجع است. در این نوع از کنش، عمل کنش‌گر واحد یا متعدد معطوف به هدف می‌باشد، هدفی که بیشتر سازمان‌ها و اداره‌های بخش‌های خصوصی و یا سرمایه‌داری در تعقیب آن هستند و به‌صورت محاسبات کلان اقتصادی و ارزیابی و مقیاس ضرر و زیان است. در چنین کنشی افراد کنش خود را بر اساس محاسبات اقتصادی و یا مبنای غیرتفاهمی شکل می‌دهند و ساحت یا زمینه عمل آن نظام‌های اجتماعی مثل سازمان‌های بزرگ اقتصادی و اداری است. کنش‌گر در کنش معطوف به موفقیت، به‌گونه‌ای معقولانه و حساب‌گرانه مناسب‌ترین وسایل را برای رسیدن به یک هدف و موفقیت شخصی، برمی‌گزیند (هابرماس، ۱۳۸۴، ص ۳۸۹).^۷ هابرماس این نوع کنش را بر دو نوع می‌داند:

الف) کنش وسیله‌ای (ابزاری): کنش وسیله‌ای به کنش‌گر واحدی راجع است که به‌گونه‌ای معقولانه و حساب‌گرانه مناسب‌ترین وسایل را برای رسیدن به یک هدف برمی‌گزیند. این نوع کنش به‌طور مستقیم

با طبیعت ارتباط می‌یابد و درک متقابل از طریق آن امکان‌پذیر نمی‌باشد.

ب) کنش استراتژیک (راهبردی): به عمل دو یا چند فرد راجع بوده که در تعقیب یک هدف، کنش معقولانه و هدفدارشان را هماهنگ می‌کنند (ریترز، جورج؛ ۱۳۸۸، ص ۲۱۱). شایان توجه است که هر دوی اینها با هدف چیرگی وسیله‌ای دنبال می‌شوند و کنش‌گر قصد دارد بر روی کنش‌های دیگری (در استراتژیک) و یا طبیعت (در ابزاری) نفوذ و کنترل داشته باشد. تفاوت این دو در غیراجتماعی بودن اولی و اجتماعی بودن دومی است (علیخواه، فردین؛ ۱۳۷۶، ص ۷۳ و مهدوی، محمدصادق و مبارکی، محمد؛ ۱۳۸۵، ص ۱۷).

۲) کنش معطوف به تفاهم: کنش معطوف به تفاهم که بدان کنش ارتباطی یا کنش تعاملی یا متقابل و عمل تفاهمی نیز گفته شده است، برخلاف کنش هدفدار که معطوف به یک هدف بود، دست‌یابی به تفاهم ارتباطی را دنبال می‌کند. در این نوع کنش که برخلاف کنش معقول، رابطه دوجانبه‌ای را دربر دارد، کنش افراد درگیر، نه از طریق حسابگری‌های خودخواهانه موفقیت شخصی بلکه از طریق کنش‌های تفاهم‌آمیز هماهنگ شده و افراد به هیچ روی در فکر موفقیت خود نبوده بلکه هدفشان را در شرایطی تعقیب می‌کنند که بتوانند برنامه‌های کنشی‌شان را بر مبنای تعریف‌هایی از موفقیت مشترک هماهنگ سازند (همان، ص ۲۱۱ و رزاقی، افشین؛ پیشین، ص ۴۰ و ۲۳-۲۲).

به بیانی دیگر، به نظر می‌رسد «کنش ارتباطی» هابرماسی، به دلیل شرایط آرمانی‌اش، قادر به حضور در قلمرو روزمره و ارتباطات ریسک‌پذیر در عرصه عمومی نیست. بنابراین به آسانی می‌توان دید

۷. برای اطلاعات بیشتر ر.ک: هابرماس، یورگن؛ پیشین، ص ۳۸۹ و ریترز، جورج؛ نظریه جامعه‌شناسی در دوران معاصر، محسن ثلاثی، تهران، علمی، ۱۳۸۸، چاپ چهاردهم، ص ۲۱۱ و رزاقی، افشین؛ نظریه‌های ارتباطات اجتماعی، تهران، آسیم، ۱۳۸۵، چاپ دوم، ص ۲۲ و ۴۰ و بهرامی، کمیل نظام، نظریه رسانه‌ها، تهران، کویر، ۱۳۸۸، چاپ اول، ص ۸۱.

«تفاهم»ی که در کنش ارتباطی به شیوه آرمانی جستجو می‌شود تا «کنش ارتباطی به عنوان اصل جامعه زیستی» شناخته شود، آن چنان از ساختار واقعی و عینی روابط اجتماعی فاصله دارد، که به هیچ‌ترتیب نمی‌توان وجودش را در قلمرو روزمره و شبکه‌های ارتباطی آن تشخیص داد. زیرا در کلیه شیوه‌های ارتباطاتی موجودی که در عمل با آن مواجه هستیم و به نظر می‌رسد همگی نیاز به اصلاح، بازنگری و آزادسازی دارند، (چه با خانواده، و یا همسایه، و یا همکاران، مردم کوچه و بازار)، از آنجا که به دلیل مشکلات ناشی از تبعیض‌های متفاوت، از سر ناگزیری، درصدد «اثر گذاری بر دیگری» هستیم تا بدان وسیله در موقعیت‌های متفاوت ارتباطی‌ای که به صورت رسمی از آن محروم مانده‌ایم، «موفق» و کارآمد عمل کرده باشیم، این کنش‌ها نمی‌توانند به آن مفهومی که هابرماس از «تفاهم» و «کنش ارتباطی» منظور دارد، نزدیک شوند و این یعنی پیش زمینه کنش ارتباطی مورد نظر هابرماس، در اسارت اقتداری است که «کنش»ها را به سمت «راهبردی (و با استراتژیکی)» هدایت می‌کند.

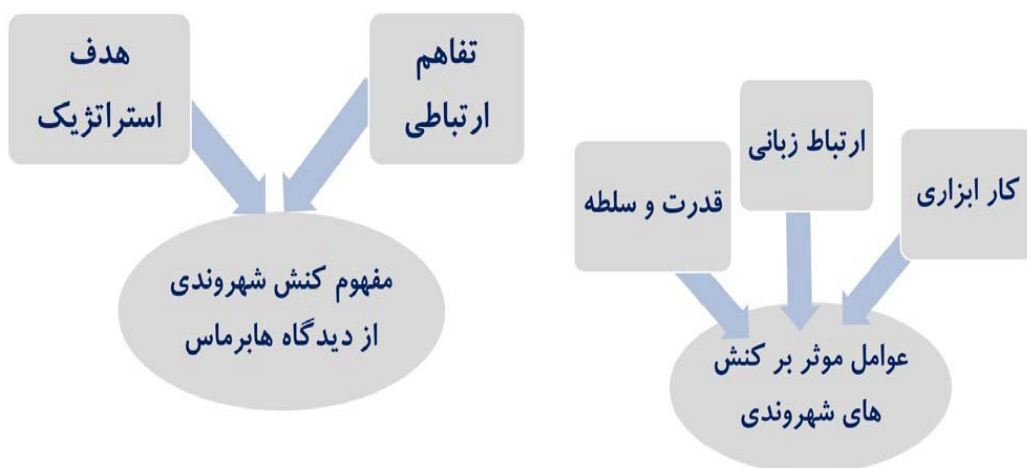
گفتار - کنش و ارتباطات شهروندی

هابرماس زمینه کنش ارتباطی را به شیوه‌ای صوری در قالب عبارت‌های زیر بازسازی کرده است: هنگامی که شنونده‌ای گفتار - کنشی را می‌پذیرد، توافقی میان دست کم دو ذهن کنشگر و متکلم پدید می‌آید. توافقی از این نوع هم‌زمان در سه سطح روی می‌دهد. گفتار - کنش‌ها در مقام واسطه به تفاهم رسیدن، در این موارد عمل می‌کنند:

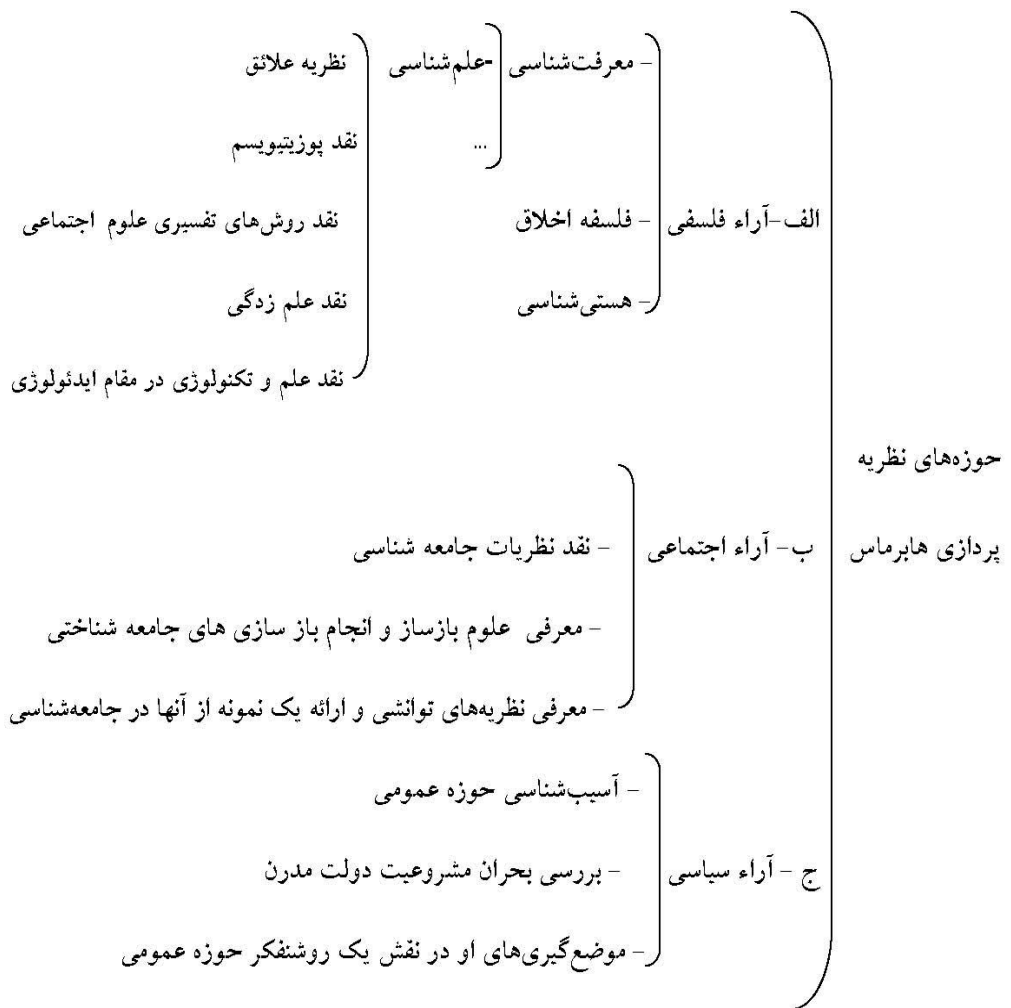
۱. استقرار و تجدید روابط میان فردی که به وسیله آن گوینده با چیزی در جهان سامان‌های اجتماعی مشروع رابطه برقرار می‌نماید؛

۲. نمایاندن حالت‌ها و رویدادها که به وسیله آن گوینده با چیزی در جهان وضعیت موجود امور رابطه برقرار می‌نماید؛

۳. جلوه‌گر ساختن تجربه‌ها- یعنی نمایاندن خویشتن- که به وسیله آنها گوینده با چیزی در جهان ذهنی‌ای رابطه برقرار می‌سازد که امتیاز دسترسی به آن را دارد. توافقی که از نظر ارتباطی حاصل می‌شود، براساس دقیقاً سه ادعای اعتبار انتقادشده سنجیده می‌گردد. بازیگران در امر رسیدن به تفاهم با یکدیگر و درک‌پذیر ساختن خود، نمی‌توانند از قرار دادن گفتار - کنش‌های خویش در قالب دقیقاً سه رابطه با

نمودار ۳. (سمت راست) عوامل موثر بر کنش‌های شهروندی و نمودار ۴. (سمت چپ) مفهوم کنش شهروندی از دیدگاه هابرماس؛ ماخذ: ترسیم نگارنده.

منبع: مولفان

نمودار ۵. دسته بندی آرای هابرماس در حوزه عمومی و مفهوم ارتباطات شهروندی؛ ماخذ: افشارکهن و پاکمنش، ۱۳۹۲.

- جهان و طرح ادعای اعتبار برای آنها با توجه به این جنبه‌ها، پرهیز کنند.
- در پایان می توان گفت که؛ کنش از نظر هابرماس دو نوع است:
۱. کنش وسیله‌ای برای دستیابی به یک هدف استراتژیک؛
 ۲. کنش ارتباطی برای دستیابی به تفاهم ارتباطی.
- در کل به نظر هابرماس بر کنشهای انسانی و کنش اجتماعی سه عامل تأثیرگذار است:
۱. کار یا کنش ابزاری: کار همان کنش عقلانی هدفمند که متضمن کنش ابزاری و گزینش عقلانی یا هر دو است که باعث تسلط و توانایی انسان بر طبیعت می شود؛
 ۲. تعامل یا ارتباط زبانی: زبان مجموعه ای از مفاهیم و نهادهاست که امکان فراگیری دانش و استفاده از خرد جمعی را به انسان می دهد.
 ۳. قدرت یا روابط مبتنی بر سلطه: از نظر مارکس کار بازرترین و فراگیرترین پدیده بشری است در حالی که هابرماس معتقد است کنش ارتباطی بازرترین پدیده بشری است و نقطه پایانی فراگرد تکاملی یک جامعه

عقلانی است.

نظریه شهروند گفتگویی هابرماس

نظریه شهروندی هابرماسی را می توان به نحو دیگری نیز قرائت کرد. این اصول می توانند مبنای تئوریک و نرماتیو نظریه شهروندی هابرماسی را به روشنی نشان دهند:

۱. شمول گرایی سیاسی، اجتماعی، فرهنگی، اخلاقی و حقوقی فراگیر (حقوق بشر و فرمانفرمایی عموم و شهروندی)؛

۲. استعداد ذاتی و ریشه دار واحد عقل بشری (عقلانیت و اخلاق ارتباطی)؛

۳. احساس مسؤولیت اخلاقی و التزام مشارکت سیاسی برابر همگانی (وظیفه و حقوق شهروندی)؛

۴. هدف ضروری واحد عقلانیت و اخلاق ارتباطی (تفاهم، توافق و اجماع)؛

۵. تضمین نهادی ساختاری تحقق عقلانیت، اخلاق، حقوق و سیاست ارتباطی (دموکراسی رایزنانه تأملی مشارکتی انتقادی)؛

در پرتو این اصول پنج گانه توضیحات تکمیلی که

هابرماس در منظومه پساملی (۱۹۹۸) به صورتی مفصل عرضه کرده است؛ را می-توان تشریح و تبیین اصول نظریه شهروندی گفت و گویی هابرماسی تلقی نمود .

انواع عقلانیت در نظریه شهروندی گفتگویی

انواع عقلانیت در نظریه گفتگویی عبارتند از:

۱. «عقلانیت ارتباطی» که همان عقلانیت در قالب مفهوم کنش ارتباطی هابرماس به شمار می رود، به معنای از میان برداشتن موانعی است که ارتباط را تحریف می کنند و به معنای کلی تر، نظامی ارتباطی است که در آن افکار آزادانه ارائه می شوند و در برابر انتقاد حق دفاع داشته باشند. برای هابرماس عقلانی کردن عرصه زندگی به معنای ایجاد یک نظام ارتباطی است که در آن ایده ها امکان انتقاد بیابند و در واقع عقلانیت مورد نظر او به واسطه امکان ایجاد یک ارتباط و گفتمان فارغ از فشار بیرونی و ترس و تهدید به وجود می آید و مهم ترین شرط عقلانی، انتقادپذیری و دلیل پذیری می باشد. عقلانیت در عرصه کنش ارتباطی، به ارتباط رها از سلطه و ارتباط آزاد و

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۴۵ زمستان ۹۵
No.45 Winter 2016

■ ۸۴ ■

تصویر ۱. میدان التحریر (آزادی) قاهره به مثابه فضای شهری با کنش ارتباطی هابرماسی؛ از روزهایی که تجمع بیش از ۵ نفر ممنوع بود تا حضور انبوه و غیر قابل پیش بینی مردم؛ ماخذ تصویر: اینترنت.

باز انجامیده و مستلزم رهاسازی و رفع محدودیت‌های ارتباط می‌باشد. ایجاد این نوع عقلانیت در جامعه به عقیده هابرماس مشروط به وجود کنش ارتباطی که بر توافق و اجماع عقلانی متکی بوده، در سطح جامعه است، همچنان که تحقق جامعه اتوپیایی و آرمانی هابرماس نیز در گرو آزاد بودن کنشگران یک جامعه در ارتباط با همدیگر و رسیدن ایشان به درک مشترک از طریق استدلال و به دور از فشار و محدودیت می‌باشد.

۲. «عقلانیت ابزاری»، عقلانیت مربوط به کنش معقول و هدفدرا که بدان ابزاری و تکنولوژیک می‌گویند و ریشه در افکار وبر دارد قرار می‌گیرد. وبر بر این باور بود که نوعی عقلانیت ویژه و منحصر به فرد در اندیشه مغرب‌زمینی وجود دارد که همان باعث ظهور و رشد نظام سرمایه‌داری شده است. این نوع عقلانیت که بر تجربه استوار بوده، عقلانیتی روشی-تکنیکی است و درباره ارزش هدف و غایت هیچ‌گونه قضاوتی نکرده و فقط می‌خواهد کارها به بهترین شکل (منظم با حسابگری دقیق و مدیریت علمی) انجام گیرد. در عقلانیت ابزاری مجبور نیستیم در مورد هدف و ارزش کار بحث و گفتگوی اخلاقی کنیم و تنها می‌توانیم ایراد بگیریم که کدام قسمت کارخانه، یافته‌های علمی و تکنولوژیکی را به‌طور دقیق به کار نگرفته و از نظر اقتصادی هزینه‌آور است. خردباوری در گستره کنش ابزاری و هدفدار، به معنای رشد نیروهای تولید و گسترش نظارت تکنولوژیک بر طبیعت و سرانجام گسترش شکل‌هایی از نظارت بر زندگی اجتماعی بوده و این نوع عقلانیت که بدان عقلانیت رسمی و صوری و علمی نیز گفته شده، عقلانیتی است که ساده‌ترین و ارزان‌ترین راه را برای رسیدن به هدف انتخاب می‌کند، برخلاف عقلانیت حقیقی و جوهری که اهداف و ارزش‌ها را مورد توجه

قرار داده و همچون عقلانیت ابزاری این ارزش‌ها را توسط اهداف حسابگرانه مردود نمی‌شمارد.^۸

اهداف طرح کنش ارتباطی و شهروندی گفتگوی

هابرماس، در نظریه کنش ارتباطی خود به دنبال ایجاد جامعه‌ای می‌باشد که در آن کنشگران بتوانند بدون تحریف با همدیگر ارتباط داشته باشند و این ارتباط صرفاً مبتنی بر استدلال و منطق باشد و هیچ‌گونه اجبار و الزامی در آن مداخله نکند. به عبارت دیگر او می‌خواهد دوباره حوزه عمومی (همان حوزه سیاست و اجتماع که افکار عمومی می‌توانند در آن به‌طور آزاد به گفتگو بپردازد) را با طرح این نوع کنش احیاء نماید. این نظریه به‌عنوان غایت خود، وضعیتی را در نظر می‌آورد که در آن ارتباط کاملاً آزادانه و نامحدود صورت پذیرد. هابرماس این نظریه را در مقام ارائه راه‌حلی برای «استعمار زیست‌جهان» که ناظر به سلطه عقلانیت ابزاری و نظام بر زیست‌جهان می‌باشد، مطرح کرده و بر آن است که این روند باعث بحران‌های متعدد در جامعه سرمایه‌داری شده و تنها راه‌حل این قضیه در رهایی «زیست‌جهان» از چنگ استعمار «نظام» نهفته است تا از این طریق زیست‌جهان بتواند به شیوه مناسب خود (یعنی توافق ارتباطی آزادانه) عقلانی گردد (مبارکی، محمد و مهدوی، محمدصادق؛ پیشین، ص ۱۹-۱۸ و بهرامی کمیل نظام، پیشین، ص ۸۵). «مایکل پیوزی» در کتاب خود که در مورد هابرماس نگاشته است در مورد هدف هابرماس این‌گونه نوشته است: «هدف هابرماس از نظریه کنش ارتباطی، واژگون‌سازی فردگرایی تک‌گویانه نظریه‌های لیبرالی و فایده‌گرایانه در باب جامعه است. او کوشیده است یک‌بار و برای همیشه نظریه اجتماعی را از تعمیم‌های شبه‌جامعه‌شناختی در مورد جامعه مبرا سازد که

۸. برای اطلاع بیشتر رک: عضدانلو، حمید؛ آشنایی با مفاهیم اساسی جامعه‌شناسی، تهران، نی، ۱۳۸۶، چاپ دوم، ص ۴۲۶-۴۲۴ و رزاقی، افشین؛ پیشین، ص ۲۳ و بهرامی، کمیل نظام؛ پیشین، ص ۸۳.

اساس آن الگویی از یک فرد واحد است که صرفاً بر مبنای محاسبات استراتژیکی خود (در مورد هزینه و سود نسبی این یا آن کنش) به جهان می‌نگرد» (پیوزی، ۱۳۸۴، صص ۱۰۴-۱۰۵).

ارتباط نظریه شهروند گفتگویی و کنش ارتباطی

همان‌گونه که کنش ارتباطی هسته مرکزی اندیشه‌های هابرماس را تشکیل داده و تمامی اجزاء عمده سلسله نظریه‌های وی از آن نشأت می‌گیرد، گفتگو نیز هسته مرکزی کنش ارتباطی به حساب می‌آید، چرا که کنش ارتباطی از دید هابرماس در پی تحقیق تفاهم بوده که این تفاهم از مسیر گفتگو حاصل خواهد شد. باید در نظر داشت که گفتگو با زبان نمود خارجی می‌یابد و به این ترتیب زبان نقش محوری را در فلسفه هابرماس بازی می‌کند (علی‌خواه، فردین؛ پیشین، صص ۷۴ و ۷۱). لازم به توضیح است که در ارزیابی وضعیت آرمانی گفتار، هابرماس شروط ذیل را در مقام گفتگو قایل می‌شود:

۱. «قابل فهم بودن»؛
۲. «دارای قضایای حقیقی بودن»؛ متشکل از قضایایی

باشد که حقیقت دارند؛

۳. «صداقت»: گوینده در طرح قضایایش صادق باشد؛

۴. «درستی»: گوینده باید نطقی را انتخاب کند که دارای صحت و درستی باشد. این عناصر چهارگانه برای اعتبار گفتار لازم بوده و برای داشتن یک کنش ارتباطی سالم لازم است و اساساً توافق و تفاهم زمانی حاصل می‌شود که این داعیه‌های اعتبار مطرح و پذیرفته شوند^۹ (مبارکی، محمد و مهدوی، محمدصادق؛ پیشین، ص ۱۸).

رفتار مردم در فضاهای شهری به صورتی عجیب غیرقابل پیش بینی است و آنچه از هر عامل دیگری مردم را به خود جذب می‌نماید حضور سایر افراد در فضا است (کاشانی جو، ۱۳۸۹). بنابراین فضای عمومی فضایی گشوده به روی عموم است. فضایی که می‌تواند مابین ساختمانها (همچون خیابان و پیاده رو) باشد یا محوطه محدوده ای طراحی شده برای جذب مردم و یا احترام به شأن اجتماعی آنها. گاهی فضای عمومی می‌تواند در ترکیب با یک بنای عمومی تبدیل به پاتوقی شهری شود، همچون فضای عمومی پیوسته با «طاق دفانس» یا «ژرژ پمپیدوی

تصویر ۲. (سمت راست) تالار شهر تورنتو و تصویر ۳. (سمت چپ) ژرژ پمپیدو؛ ماخذ: آرشیو نگارنده.

۹. برای اطلاعات بیشتر ر.ک: مبارکی، محمد و مهدوی، محمدصادق؛ پیشین، ص ۱۸ و علی‌خواه، فردین؛ پیشین، ص ۷۱ و ریترز، جورج؛ پیشین، ص ۲۱۵ و لسللی، هاو؛ یورگن هابرماس، جمال محمدی، تهران، گام نو، ۱۳۸۷، چاپ اول، ص ۳۵.

تصویر ۴. طاق دفانس پاریس و مردم در فضای عمومی آن و تصویر ۵. تئاتر شهر بوستون، فضای عمومی عرصه ای برای بروز مخالفت ها و موافقت ها؛ ماخذ: آرشیو نگارندگان.

پاریس»، یا تالار شهر تورنتو.

در این فضا، قلمرو مشترک شهروندان، عرصه ای برای تعاملات و کنشهای اجتماعی معطوف به خیر عمومی و زمینه های لازم برای تأمین حقوق اجتماعی شهروندان و حل مشکلات جمعی فراهم می شود؛ فضایی که در نتیجه حضور آزادانه مردم در آن نوعی گفتگو شکل می گیرد.

فضای عمومی و فضای گفتگو

در حوزه عمومی یا عرصه عمومی افکار عمومی شکل می گیرد و افکار عمومی و تبادل نظر یا نقد حاصل گفتگو و تعامل میان شهروندان است. به عقیده هابرماس اساس حوزه عمومی گفتگو، تعامل (آزادارمکی، ۱۳۸۴، ص ۵۷) و ارتباطات رو در رو (مدنی پور، ۱۳۸۹، ص ۲۱۹) است. به همین دلیل او معتقد است که دموکراسی اجتماعی با توسعه حوزه عمومی محقق می شود. [حوزه] عمومی ریشه در جامعه مدنی دارد و از نظر هابرماس بین عرصه خصوصی فرد و عرصه حکومت قرار می گیرد. بنابراین حوزه عمومی مفهومی سیاسی- فلسفی است که با زندگی اجتماعی شهروندان مرتبط است. در واقع می توان گفت [حوزه] عمومی از دو بعد کالبدی و سازمانی برخوردار است که تحقق بعد کالبدی آن فضای عمومی است. عمومی معنای متعلق به همه مردم،

مشترک بین جمع یا گشوده به روی همگان. مراکز محلات، میدان، پلازا، پیاده رو، بازار، صحن مسجد، آگورا و فوروم از مصادیق دیروز و امروز فضاهای عمومی در شهرهای ایران و جهان هستند. در فضای عمومی، حیات مدنی جریان دارد و خاطره احساس تعلق به مکان، زندگی و هویت جمعی، تعامل و گفتگو شکل می گیرد و گاه نماد دموکراسی و تجلی حضور آزادانه مردم محسوب می شود. در فضای عمومی شبکه های مختلف و متکثر اجتماعی وحدت می یابند و می توانند به مشارکت در اداره امور شهر و نظارت همگانی ترغیب شوند. فضای عمومی می تواند محلی برای آموزش مسایل مربوط به شهروندی (حقوق و وظایف) و همچنین عامل ارتقای کیفیت زندگی باشد، شاخصی که در شهر تهران در مقایسه با دیگر شهرهای جهان رتبه نامناسبی دارد. بهر حال، اگرچه فضای عمومی، فضای تعامل و گفتگو است؛ اما باید درباره چیستی گفتگو، احساس نیاز به آن و فضای گفتگو تأمل کرد. گفتگو، با سخن گفتن، سخنرانی، مباحثه یا مناظره متفاوت است. گفتگو فراتر از تبادل اطلاعات و برخورد چهره به چهره یا رد و بدل اخبار روزمره است. محصول یک گفتگوی پر ثمر که به منزله ملاقات دو روح، برخورد دو اندیشه و دیدار دو جان است تنها مبادله اطلاعات

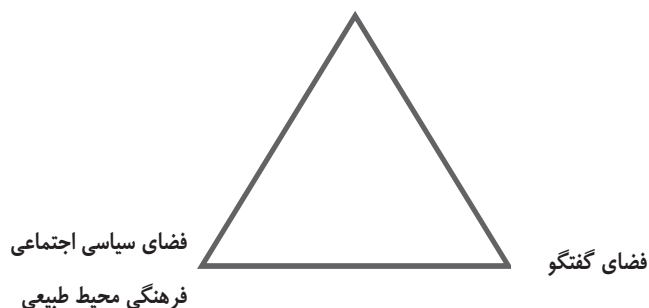
نیست بلکه نتیجه آن تغییر در واقعیات موجود و خلق واقعیت‌های نو، ارتقای مخاطبین به ترازهای معرفتی جدید و پدید آمدن منظرهای تازه برای سیر در عرصه‌های نظر و عمل است؛ توجه گسترده به گفتگو به مثابه یک روش یا ابزار که می‌تواند در اندیشه و عمل مخاطبان تأثیر بگذارد امری نو پدید است (پوریا، ۱۳۷۱). در فضای گفتگو آگاهی به ظهور می‌رسد و فضای عمومی باید فضای گفتگو و آگاهی باشد. فضای گفتگو یکی از لوازم تحقق گفتگو میان شهروندان است. اما به راستی گفت و گو چگونه در شهر و فضای شهری تحقق می‌یابد؟

در شهر بزرگی همچون تهران بسیار مشکل است نظم دیکته شده‌ای را حاکم کرد، ولی اگر در هسته‌های کوچک شهری در سطح محلات متمرکز شویم، میسرتر خواهد بود و هویت بخشی در محلات و حرکت افقی و از پایین کارآمدتر و نتیجه بخش‌تر خواهد بود. این امر با ایجاد گفتگو و تعامل اجتماعی بین شهروندان صورت پذیر است. این گفت و گو مستلزم ایجاد فضای گفت و گو است و فضای گفتگو می‌تواند پیاده‌رو مناسب، پارک، فرهنگسرا، سایت‌های اینترنتی ارتباط محلی مستقر در مراکز فرهنگی، پارک‌های علمی - آموزشی، کتابخانه، نمایشگاه و سالن‌های کنسرت، تئاتر، موسیقی، کافه‌های اینترنتی، فضای مذهبی مسجد، تکیه، حسینیه، سقاخانه، جشنواره، مراسم مذهبی، تعزیه، کارناوال، سمینار، مجله یا

رسانه‌های خبری باشد. فضاهای گفت و گو ایجاد کننده کثرت گرایشی شهروندی است و کثرت گرایشی شهروندی یعنی فضایی که اخلاق مدنی بتواند شکل بگیرد و روابط بین شهروندان به صورت مسؤولانه مطرح شود (حبیب، ۱۳۸۵). با رشد و بالندگی حوزه عمومی و جو سیاسی، اجتماعی و فرهنگی که خود بستر نقد و توزیع مناسب قدرت، مفاهمه و تعامل میان حاکمان و مردم هستند، انگیزه و احساس نیاز به گفتگو افزایش می‌یابد و تحقق کالبدی فضای گفتگو می‌تواند گامی مؤثر در تکمیل حلقه گفتگو باشد. باید اشاره نمود که فضای عمومی جهت تحقق گفتگو و مکان خاطره وقتی شکل می‌گیرد که در آن نوعی حیات جمعی در جریان باشد و فضای عمومی اجتماع پذیری داشته باشیم. چنین فضایی در کالبدی با ویژگی‌های زیر فراهم می‌آید:

- ۱- تأمین قلمرو (مانند ایجاد فضاهای مناسب جهت نشستن، مکث و یا تأمل در فضا)؛
- ۲- تأمین امنیت (کنترل دسترسی وسایل نقلیه و امنیت پیاده)؛
- ۳- ایجاد ساختار منسجم (دسترسی به فضاها به لحاظ بصری و کالبدی)؛
- ۴- تداوم و خوانایی مناسب؛
- ۵- قابل پیش بینی بودن فضاها (راه‌ها و ارتباطات فضایی مناسب در هدایت کاربران به درون فضا)؛
- ۶- ایجاد تسهیلات مناسب در فضا (پیش بینی عناصر

احساس نیاز به گفتگو

نمودار ۶. مثلث گفتگو؛

مأخذ: رضویان، ۱۳۸۰

نمودار ۷. اصول و روشهای تربیتی شهروندی مبتنی بر کنش ارتباطی هابرماس؛ ماخذ: محمدی و دیگران، ۱۳۹۳، ص ۲۶.

به همین دلیل رشد، توسعه و بالندگی حوزه عمومی عاملی تأثیرگذار بر عینیت یافتن فضاهای عمومی هستند. هابرماس در کتاب نظریه کنش ارتباطی در تبیین کنش ارتباطی می‌نویسد: «در مقابل اینها (کنش راهبردی و ابزاری) من از کنش ارتباطی سخن می‌گویم؛ آنجا که کنش‌های کارگزاران نه از طریق محاسبات خودخواهانه موفقیت بلکه از طریق عمل حصول تفاهم هماهنگ می‌شود. در کنش ارتباطی مشارکت‌کنندگان در وهله اول به‌سوی موفقیت‌های فردی خود سمت‌گیری نمی‌کنند آن‌ها هدف‌های فردی خود را تحت شرایطی دنبال می‌کنند که بتوانند نقشه‌های کنش خود را بر مبنای تعاریف مشترک از وضعیت هماهنگ کنند.» در مورد مفهوم حصول تفاهم که مولفه کلیدی فهم کنش ارتباطی به‌شمار می‌رود نیز باید توجه داشت که مراد از این

عملکردی در کنار ابعاد زیبایی‌شناسانه آن، پیش‌بینی فعالیت‌های جاذب و ارتباط با سیستم حمل و نقل شهری)؛

۷- تعاملات اجتماعی (ایجاد فضاهای کانونی جهت تجمع افراد)؛ و

۸- تأمین شور و هیجان محیطی (دانشپور، ۱۳۸۶).

نتیجه‌گیری و جمع‌بندی

فضای عمومی تحقق کالبدی حوزه عمومی و ظرفی است که زندگی اجتماعی، گفتگو و تعامل در آن شکل و معنا پیدا می‌کند. در حوزه عمومی و فضای عمومی است که افکار و آرای عمومی شکل می‌گیرد. همچنین حضور مردم و مشارکت آنهاست که این دو را معنا و غنا می‌بخشد. می‌توان گفت فضای عمومی بازتاب وضعیت حوزه عمومی جامعه و نیز عنصری کالبدی در راستای تحقق مفهوم جامعه مدنی است.

اصطلاح، رسیدن به هم‌فهمی دوطرفه در کنش ارتباطی بوده و بنا به گفته خود هابرماس مراد از آن فرآیند رسیدن به توافق در میان فاعلان در مقام گوینده و عمل-کننده می‌باشد. دیدگاه هابرماس در مورد کنش ارتباطی و وضعیت آرمانی گفتار یا اخلاق، تحت تأثیر افکار هربرت مید و امیل دورکیم بوده است. او سعی دارد نظریه عقلانی شدن وبر را از طریق افکار آنها دنبال کند. اندیشه اخلاق گفت‌وگو را در اصل مید ابداع کرده و هابرماس، به این جهت برای او اهمیت فراوانی قائل است. مید از طرفی این داعیه اصلی کانت را که اصول کنش اخلاقی باید همه‌گیر باشند، می‌پذیرد و از طرف دیگر می‌کوشد تا به توصیف یک اجتماع آرمانی ارتباطی بپردازد. بدین ترتیب، او اندیشه توجه بی‌طرفانه به همه علائق و منافع، از جمله منافع خود شخص را مطرح نمود. هابرماس برای بحث دربارهٔ هنجارهای اجتماعی و رسیدن به توافق شرایطی قائل است که بدون رعایت این قوانین رسیدن به حقیقت را ناممکن می‌داند. او میان کنش ارتباطی و مباحثه تمایز قائل می‌شود. درحالی‌که کنش ارتباطی در زندگی روزمره است، مباحثه صورتی از ارتباط است که از زمینه‌های تجربه و عمل جدا می‌شود و ساختارش به ما اطمینان می‌دهد که اعتبار داعیه‌ها، توصیه‌ها یا هشدارهای تخطی‌ناپذیر، موضوع اصلی بحث را تشکیل می‌دهند. بحث‌کنندگان، موضوع‌های بحث و نوشته‌ها، جز به منظور محک زدن اعتبار داعیه‌های مورد بحث، هیچ محدودیتی نباید داشته باشند؛ هیچ نیرویی جز قدرت استدلال برتر نباید به کار گرفته شود؛ هیچ انگیزه‌ای جز جست‌وجوی هم‌یارانه حقیقت، نباید در میان باشد؛ توافق زمانی حاصل می‌شود که مباحثه‌کنندگان در زیست جهان با همدیگر به قدری بحث کنند و هر فردی این امکان را داشته باشد که در گفت‌وگوی آزاد شرکت کند.

شکل‌گیری عرصه‌های عمومی در شهرها مبتنی بر تفکر و بینشی است که [همه] ساکنان شهر را صرف نظر از طبقه و جنس و خاندان، واجد حقوق برابر

می‌داند و عنوان شهروندی به آنها اطلاق می‌کند. همچنین مدیریت مشارکت محور و دولت محلی (که از نتایج و ثمرات کوچک شدن دولت است) می‌تواند مسیر رسیدن به فضاهایی همگانی و متناسب با بافت اجتماعی هر محله یا منطقه را تسهیل کند. این نکات به صورت خلاصه در این جا آورده می‌شوند:

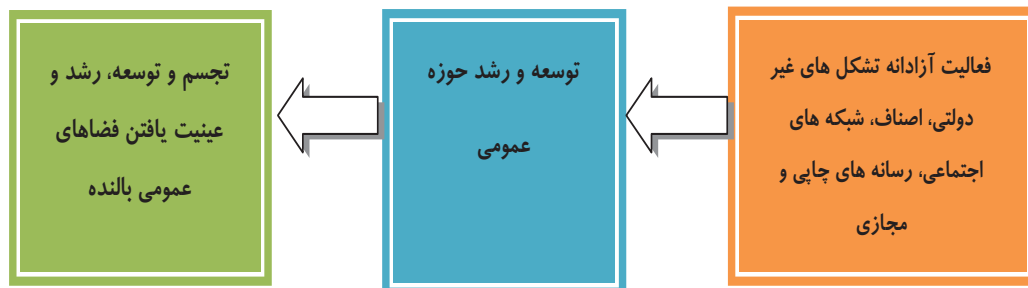
الف- شمول‌گرایی سیاسی اجتماعی، حقوقی، اخلاقی، و اخلاق گفت‌وگویی: از دیدگاه هابرماس این شمول‌گرایی صرفاً خواسته‌های قدرت یا خواسته‌های محلی‌گرایی و خاص‌گرایانه نیست؛ بلکه ریشه در اساسی‌ترین استعدادهای ما انسان‌ها به عنوان موجودات انسانی اهل گفت‌وگو، بحث و استدلال عقلانی دارد که بر اساس آن مایل هستیم زندگی اجتماعی سیاسی و اخلاقی حقوقیمان را به جلو هدایت کنیم.

ب- اخلاق گفت‌وگویی به عنوان مبنایی برای حقوق، اخلاق و سیاست: در نزد هابرماس توانایی ذاتی و استعداد ریشه دار اخلاق گفت‌وگویی، تصمیم‌گیری و سیاست‌گذاری بر مبنای بحث، حاکمیت ملی، حقوق بشر، استتال و برهان آوری عقلانی، پایه‌های ابداعاتی بزرگ است که ما انسانها را به صورتی عام‌گرایانه به یکدیگر پیوند می‌دهد.

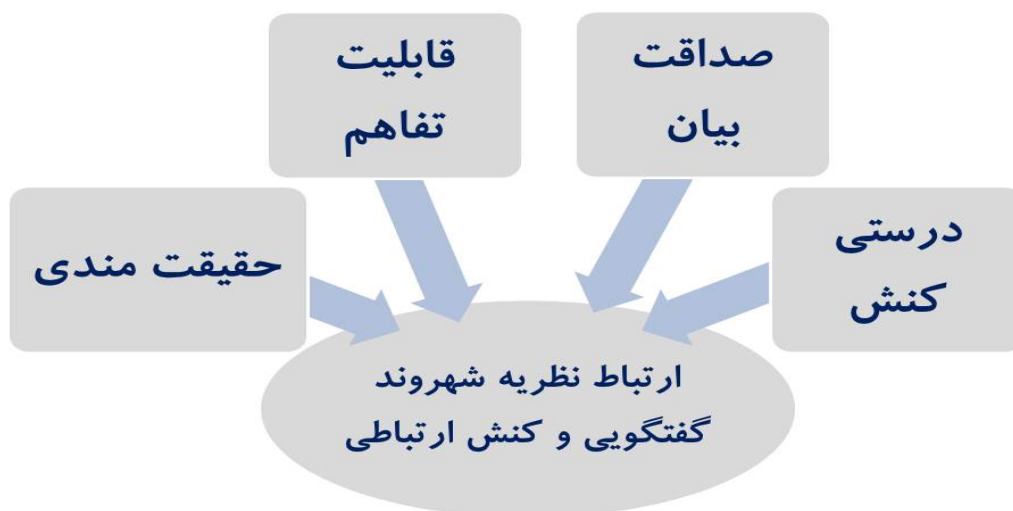
پ- عقلانیت ارتباطی به عنوان شالوده‌ای برای اخلاق گفت‌وگویی: عقلانیت ارتباطی هابرماسی که منجر به شناسایی، حرمت‌گذاری و به رسمیت شناختن متقابل ما انسانها در یک فرایند عقلانی می‌گردد و نهادهایی که بر این مبنا می‌روید، از نهادهای اخلاقی حقوقی گرفته تا نهادهای سیاسی اجتماعی فرهنگی و نهایتاً دولت مبتنی بر قانون اساسی ما را در برابر یکدیگر مسؤول و پاسخگو می‌سازد؛ ضمن آن که این‌ها هیچ‌کدام از عوارض یا متفرعات شرایط تاریخی نیستند و به یک زمینه عام راجع‌اند.

ت- دموکراسی به عنوان قالبی برای تحقق عینی الزامات و نتایج عقلانیت و اخلاق ارتباطی: تضمین استمرار دموکراسی مستلزم ایجاد و رشد احساس

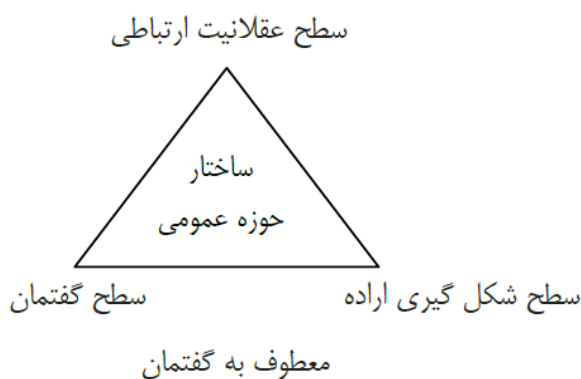
مسئولیت شهروندی (وظایف شهروندی) و التزام - ث- دموکراسی و شهروندی و تبلورات وطن دوستی و مشارکت همگانی شهروندی (حقوق شهروندی) جهان وطنی: هم دموکراسی و هم شهروندی در هر دو است. تبلور سیاسی اجتماعی فرهنگی و حقوق اخلاقی خود

نمودار ۸. نسبت حوزه عمومی و فضای عمومی؛ ماخذ: نگارندگان.

نمودار ۹. ارتباط نظریه شهروند گفتگویی و کنش ارتباطی؛ ماخذ: یافته های تحقیق.

نمودار ۱۰. ساختار حوزه عمومی هابرماسی با تاکید بر ارتباط کنش ارتباطی و نظریه شهروند گفتگویی؛ ماخذ: یافته های تحقیق.

می باید به شکل نوعی وطن دوس تی دموکراتیک مبت نی بر قانون اساسی و نیز نوعی وحدت جهان وطنی تحقق هویت یابد.

منابع و ماخذ

اخوت، آرش (۱۳۸۳) مردم واری بناهای عمومی، فصلنامه معماری ایران، دوره پنجم، شماره ۱۸.

افشار کهن، جواد و پیمان پاکمنش (۱۳۹۲) بررسی نظامواره مسائل معرفتی جامعه شناسی ایران در آرای پویر و هابرماس، نشریه جامعه شناسی کاربردی، شماره ۵۲.

اکبری، غضنفر (۱۳۸۰) روابط اجتماعی و فضاهای عمومی شهر، ماهنامه شهرداریها، سال سوم، شماره ۱.

آزاد ارمکی، تقی (۱۳۸۴) پاتوق و مدرنیته ایرانی. نشر لوح فکر.

آزبورن، ریچار (۱۳۸۰) جامعه شناسی: قدم اول، رامین کریمیان، تهران، شیرازه، چاپ دوم.

بهرامی، کمیل نظام (۱۳۸۸) نظریه رسانه ها، تهران، کویر، چاپ اول.

پیوزی، مایکل (۱۳۸۴) یورگن هابرماس، احمد تدین، تهران، هرمس، چاپ دوم.

تانکیس (۱۳۸۸) فرم، فضا، شهر و نظریه اجتماعی (مناسبات اجتماعی و شکل های شهری). ترجمه پارسی، حمیدرضا و دیگران. انتشارات دانشگاه تهران.

توسلی، محمود و دیگران (۱۳۷۱) طراحی فضای شهری: جلد اول. مرکز مطالعات و تحقیقات شهرسازی و معماری ایران.

جهانبگلو، رامین (۱۳۸۵) نقد عقل مدرن. ترجمه سامعی، حسین. انتشارات فرزنان روز.

حبیب، فرح (۱۳۸۰) فضای شهری بستر تعامل اجتماعی (تعامل اجتماعی رویکردی به پایداری)، فصلنامه معماری و فرهنگ. سال هفتم، شماره ۲۴.

حبیبی، محسن (۱۳۷۸) فضای شهری، حیات واقعه ای و خاطره های جمعی، مجله صفا، سال نهم، شماره ۲۸. بهار و تابستان ۱۳۷۸.

حبیبی، محسن (۱۳۷۹) جامعه مدنی و حیات شهری، فصلنامه هنرهای زیبا، شماره هفتم. تابستان ۱۳۷۹.

حسام، فرحناز (۱۳۸۰) حوزه عمومی و تجلی آن در کالبد شهر، ماهنامه شهرداریها، سال سوم، شماره ۳۰، آبان ۱۳۸۰.

دانشپور، عبدالهادی و دیگران (۱۳۸۶) فضاهای عمومی و عوامل مؤثر بر حیات جمعی، فصلنامه باغ نظر، سال ۴، شماره ۷. بهار و تابستان ۸۶.

رزاقی، افشین (۱۳۸۵) نظریه های ارتباطات اجتماعی، تهران، آسیم، چاپ دوم.

روشه، گی (۱۳۷۹) کنش اجتماعی، هما زنجانی زاده، مشهد، انتشارات دانشگاه فردوسی، چاپ چهارم.

ریترز، جورج (۱۳۸۸) نظریه جامعه شناسی در دوران معاصر، محسن ثلاثی، تهران، علمی، چاپ چهاردهم.

عضدانلو، حمید (۱۳۸۶) آشنایی با مفاهیم اساسی جامعه شناسی، تهران، نی، چاپ دوم.

علیخواه، فردین (۱۳۷۶) کنش ارتباطی و زبان در اندیشه هابرماس، فصلنامه راهبرد، شماره ۱۳.

کارل هدن، مایکل و دیگران (۱۳۷۶) دموکراسی و آرمانشهر، گفتگو با یورگن هابرماس، ترجمه صداقت، پرویز. فصلنامه معماری و شهرسازی، دوره ششم، شماره ۸ و ۹.

کارمونا، میتو و دیگران (۱۳۸۸) مکانهای عمومی فضاهای شهری، ابعاد گوناگون طراحی شهری، ترجمه قذافی، فریبا و دیگران، انتشارات دانشگاه هنر، ۱۳۸۸.

گودسل، چارلز (۱۳۸۶) مفهوم فضای عمومی و جلوه های مردم سالارانه آن، ترجمه نوریخش، هدیه. فصلنامه معماری ایران، دوره هشتم، شماره ۳۰+۲۹، تابستان و پاییز ۱۳۸۶.

لاری بقال، کیانوش (۱۳۸۰) اصول طراحی فضای مطلوب در شهر، ماهنامه شهرداریها، سال سوم، شماره ۳۰.

ماجدی، حمید و دیگران (۱۳۸۵) عرصه عمومی فضای روابط فرافردی و میان فردی، فصلنامه آبادی، شماره ۵۱. تابستان ۱۳۸۵.

محمدی و دیگران (۱۳۹۳) اصول و روشهای تربیت اجتماعی مبتنی بر نظریه کنش ارتباطی هابرماس،

نشریه پژوهشنامه مبانی تعلیم و تربیت، شماره ۴.
مدنی پور، علی (۱۳۸۲) فضاهای عمومی شهر؛ ترجمه
صفوی، علی. فصلنامه مدیریت شهری. شماره ۱۴..

مدنی پور، علی (۱۳۸۷) طراحی فضای شهری
(نگرشی بر فرایندی اجتماعی و مکانی)، ترجمه
مرتضایی، فرهاد. انتشارات پردازش و برنامه ریزی
شهری. چاپ سوم.

مدنی پور، علی (۱۳۸۹) فضاهای عمومی و خصوصی
شهر، ترجمه نوریان، فرشاد. انتشارات سازمان فناوری
اطلاعات و ارتباطات شهرداری تهران.

مسعودی، کیومرث (۱۳۸۰) فضاهای عمومی شهری
جایگاه تعامل اجتماعی، ماهنامه شهرداریها، سال
سوم، شماره ۲۶.

مهدوی، شهرزاد (۱۳۸۸) حیات مشترک شهری و
حقوق شهروندان، فصلنامه معمار، شماره ۵۷، مهر و
آبان ۱۳۸۸.

مهدوی، محمدصادق و مبارکی، محمد (۱۳۸۵)
تحلیل نظریه کنش ارتباطی هابرماس، فصلنامه
علمی و پژوهشی علوم اجتماعی، شماره ۸.
نوذری، حسینعلی (۱۳۸۶) نظریه انتقادی مکتب
فرانکفورت در علوم اجتماعی و انسانی، تهران، آگه،
چاپ دوم.

هابرماس، یورگن (۱۳۸۴) نظریه کنش ارتباطی، کمال
پولادی، تهران، روزنامه ایران، ۱۳۸۴، چاپ اول، ج ۱.
هاشم نژاد، هاشم (۱۳۸۰) فضای شهری سند تاریخی
شهر و شهروندان، فصلنامه معماری و فرهنگ. سال
هفتم، شماره ۲۴.

John Parkinson, "Holistic Democracy and Physical
Public Space", University of York, London, 2006

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management

شماره ۴۵ زمستان ۹۵
No.45 Winter 2016

نقش پوشش گیاهی در کیفیت زندگی شهروندان (مطالعه موردی: شهر گرگان)

علیرضا لادن مقدم* - گروه باغبانی، واحد گرمسار، دانشگاه آزاد اسلامی، گرمسار، ایران

چکیده

ارزیابی پوشش گیاهی امروزه از بنیادی ترین مسائلی است که در شهرها به منظور برنامه ریزی های آتی در خصوص طرح های اجرایی و مدیریت شهری انجام می گیرد. هدف از پژوهش حاضر تحلیل نقش فضای سبز شهری بر ارتقای کیفیت زندگی شهروندان شهر گرگان می باشد. روش پژوهش در دو مرحله به صورت توصیفی تحلیلی و روش میدانی و مشاهده ای می باشد، و در ادامه جهت جمع آوری داده های مورد نیاز از پرسشنامه محقق ساخته استفاده شده است. جامعه آماری پژوهش تمامی شهروندان شهر گرگان می باشند که با استفاده از روش نمونه گیری کوکران حجم نمونه معادل ۳۲۸ نفر تعیین گردید که به منظور افزایش دقت نمونه آماری به ۳۳۰ نفر افزایش یافت. در ادامه جهت نشان دادن سطح دسترسی و پراکنندگی فضاهای سبز شهری و رتبه بندی مولفه های مورد بررسی از مدل TOPSIS استفاده شده و همچنین برای تولید نقشه ها جهت بررسی سطح برخورداری و رابطه بین پوشش گیاهی و کیفیت زندگی شهروندان از سیستم اطلاعات جغرافیایی (GIS)، استفاده شده است. در ادامه نیز جهت سنجش رابطه بین مولفه های اثرگذار بر کیفیت زندگی و پوشش گیاهی از آزمون های آماری SPSS کمک گرفته شده است. نتایج پژوهش نشانگر آن است که در بین مولفه های فردی و کیفیت زندگی در بحث دسترسی به پوشش گیاهی رابطه معنی داری وجود دارد که ضرایب آماری خود گویای این مسئله هستند، همچنین مشخص شد که در تمامی نواحی شهری گرگان بجز نواحی یک در تمامی نواحی مناطق سه گانه شهر گرگان دارای سطح برخورداری و مطلوبیت از لحاظ دسترسی به پوشش گیاهی و کیفیت زندگی می باشند، در پایان نیز نقشه نهایی جهت نشان دادن سطح برخورداری و مطلوبیت در سطح شهر گرگان ترسیم شده است

واژگان کلیدی: پوشش گیاهی، کیفیت زندگی، سیستم اطلاعات جغرافیایی GIS، مدل TOPSIS، شهر گرگان.

The role of vegetation in the quality of life of citizens (Case study: Gorgan)

Abstract

Evaluate vegetation is the most fundamental problems in cities for future planning and urban management is done on project implementation. The aim of this study was to analyze the role of urban green space to improve the quality of life of the citizens of the city of Gorgan. Methodology in two phase's field observation method is descriptive-analytic. And went on to collect the data required by the questionnaire have been used. The study population is all citizens of Gorgan Cochrane sampling using a sample size of 328 were determined. To enhance the accuracy of the sample rose to 330 people. Furthermore in order to indicate the level of access and distribution of urban green spaces and ranking of the factors studied TOPSIS model was used. As well as to generate maps to assess the level and quality of life of citizens of the relationship between vegetation and geographic information systems (GIS), is used. Continue to assess the relationship between effective factors on quality of life and vegetation help of SPSS statistical test was taken. The results indicate that the individual elements in the access to and quality of life there is significant relationship vegetation. It was found that in all urban areas with a level of enjoyment and desirability of Gorgan in terms of access to and quality of life are vegetation. At the end of the map to show the level of enjoyment and utility of the city of Gorgan is drawn.

Keywords: vegetation, quality of life, geographic information system GIS, model, TOPSIS, Gorgan.

مقدمه

شناخت ویژگی های پوشش های گیاهی و روابط موجود در بین گونه های گیاهی و نیز عوامل محیطی همواره مورد توجه بوم شناسان بوده است (Depew, 2004; Hoersch, and Schmidt, 2002; Magee et al., 2008). دلیل این توجه اهمیت زیاد پوشش های گیاهی از نظر زیستگاهی، تولید انرژی و دیگر خصوصیات مهم گیاهان بر روی کره زمین می باشد. پوشش های گیاهی، به علل مختلف و به مرور زمان در اثر عوامل طبیعی و یا انسانی دچار تغییر شده که شرایط و عملکرد اکوسیستم را تحت تأثیر قرار می دهد. بنابراین نیاز به آشکار سازی، پیش بینی و مراقبت چنین تغییراتی در یک اکوسیستم از اهمیت به سزایی برخوردار است (Pettorelli et al., 2005: 25).

از طرفی فضای سبز که بخشی از سیمای شهر را شکل می دهد به عنوان یکی از پدیده های واقعی از نخستین مقوله هایی است که انسان همواره با آن در تماس بوده و خواهد بود که این مقوله دارای ابعاد زیست محیطی، اجتماعی، فرهنگی و اقتصادی بوده است (حیدری بخش، 1387، ص 2). و با ایجاد این فضاها به طور اصولی در داخل و خارج شهر و امکان نزدیکی بیشتر با طبیعت، می توان همه لذات گم شده را با توجه به فلسفه حیات، به شهر و منطقه برگرداند (حکمتی، 1371، ص 401).

پوشش گیاهی در مناطق شهری از این جهت حائز اهمیت است که می تواند شرایط محیطی و تبادلات انرژی را بوسیله انعکاس انتخابی و جذب تشعشعات خورشیدی کنترل نماید (Goward et al., 1985: 138). و به عنوان عاملی مؤثر در کنترل آلودگی هوا و تأثیرگذار بر سلامت انسان ها معرفی شود (Wagrowski and Hites, 1997: 280).

امروزه هدف اصلی در طراحی فضای سبز، دستیابی به آثار اجتماعی و کیفیت زندگی آن در هر چه نزدیک تر کردن انسان و طبیعت به یکدیگر است. هر چند از کارکرد پوشش گیاهی و فضای سبز در ساخت

کالبدی شهر و کارکرد زیست محیطی آن نیز می توان انتظار بازدهی اجتماعی و روانی داشت (تقوایی، 1382، ص 41). از دیدگاه محیط اجتماعی، آنچه در ارتباط با فضای سبز شهری اهمیت دارد، میزان فضای سبز عمومی است، یعنی فضای سبزی که رفت آمد عموم مردم در آنها بدون مانع باشد یا به تعبیر دیگر فضای سبز اجتماعی یا پارک های عمومی شهری (اذانی، 1389، ص 5). کارکردهای اجتماعی در بحث کیفیت زندگی در بخش پوشش گیاهی در شهرها شامل موارد متعددی است. که از جمله می توان به موارد زیر اشاره کرد:

۱- ایجاد تعاملات اجتماعی بهتر میان شهروندان در مناطق مختلف شهری؛ ۲- ایجاد زمینه های کاری یا شغلی جدید؛ ۳- کسب و شناخت برخی از شاخص های اجتماعی (هنجارها، ارزش ها، خرده فرهنگ ها و...)؛ ۴- اجتماعی شدن افراد و پیدا کردن دوستان جدید و پر کردن خلوت و تنهایی (مهندسیین مشاور آمود، 1382، ص 11)؛ ۵- شکل گیری تعدادی از تشکل های غیر دولتی؛ ۶- انتشار عقاید و افکار ارزشی؛ ۷- افزایش احساس خویشاوندی و یا منافع واحد؛ ۸- ایجاد محیطی مناسب جهت تفریح در اوقات بیکاری و فراغت (باباپور، 1378، ص 63).

علاوه بر موارد فوق، در تکمیل کارکردهای اجتماعی پارک های شهری، باید گفت همانگونه که فضاهای سبز شهری می تواند با برنامه ریزی و طرح ریزی، محل بروز و نمود فضایل انسانی باشد، از جهت دیگر نیز می تواند از طریق رهاشدگی و برنامه ریزیهای نادرست و ساده انگارانه، به مکان بروز انواع جرایم شهری تبدیل شده و آثار اجتماعی، فرهنگی و روانی زیانباری بر شهرنشینان داشته باشد (صالحی فرد، 1389، ص 53).

بیان مساله

امروزه فضای سبز یکی از اجزاء لاینفک شهر بوده و همچون ریه های تنفسی در شهرها به شمار می رود و به همین دلیل نبود آن به معنی نبود سلامت و تندرستی در شهرهاست (مجنونیان، 1374، ص

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره 45 زمستان 95
No.45 Winter 2016

۲۷۳) و بر این اساس وجود پارک‌ها و فضاهای سبز به عنوان یک نیاز زیستی جوامع برای ارتقاء کیفی سطح زندگی انسان تبلور یافته است. بدین لحاظ این قبیل فضاها تنها برای صحنه آرای و آرایش پهنه شهر نبوده، بلکه باید به منظور تأمین نیازهای اجتماعی و بهداشتی و تلطیف شرایط بیوکلیماتیک (زیست اقلیمی) شهر احداث، مدیریت و حمایت گردد (مهندسين مشاورپويش جنوب، ۱۳۸۵، ص ۵). فضاهای سبز شهری در برنامه ریزی شهرهای امروزی، عنصری کلیدی محسوب می‌شود. آن‌ها درون یک بافت شهری ارتباط بین شهروندان و محیط را تقویت می‌نمایند (Carinanos and Casares-Porcel, ۲۰۱۱: ۲۰۵). عملکردهای متفاوتی را می‌توان برای فضای سبز شهری متصور بود. در گذشته مردم جنبه زیبایی شناختی و تفریحی آن را می‌شناختند. در سال‌های اخیر شهروندان پیوسته شناختشان نسبت به فضای سبز عمیق‌تر می‌شود و می‌دانند که فضای سبز شهری، اکولوژی شهری را بهبود می‌بخشد (Wenting, Yi and Hengyu, ۲۰۱۲: ۲۱۸). بیمارانی که به طبیعت نزدیک هستند، خیلی سریع‌تر بیماریشان بهبود می‌یابد؛ در حالی که از نظر آماری، بیماران ساکن در مناطق عاری از طبیعت، در معرض خطر ابتلا به مسائل و مشکلات بهداشتی و روانی وسیع‌تری هستند (Brook, ۲۰۱۰: ۲۲۹). توسعه فضای سبز به هر شکل و با هر ابعادی می‌تواند مهمترین بخش در ساختن شهر پایدار محسوب شده و تأثیر انکارناپذیری در حفظ منابع ماده و به ویژه انرژی داشته است (نهرلی و رضایی، ۱۳۸۱، ص ۲۰). امروزه برنامه ریزی و طراحی فضای سبز شهری یکی از موارد مهم دخالت در زندگی و سازمان شهری است که بر اساس شناخت و تجزیه و تحلیل نیازهای جامعه شهری از یک سو و امکانات، محدودیت‌ها و نیازهای محیطی از طرف دیگر، سازمان داده می‌شود (بهرام سلطانی، ۱۳۸۴، ص ۶). اهمیت پوشش گیاهی و فضاهای سبز شهری در کنار

مزیت‌های اجتماعی، روانشناختی و زیست محیطی آنها، از نظر اقتصادی نیز قابل بحث است، چرا که پارک‌های شهری به علت ارزشهای تفریحی، زیبایی شناختی و تاریخیشان بر جذابیت شهر افزوده و موجب افزایش آمار جذب توریست و در نتیجه ایجاد اشتغال می‌شوند (قربانی، ۱۳۸۶، ص ۲۲). بر این اساس فضای سبز شهری به خصوص با مسایل جدیدی که زندگی ماشینی در عرصه شهرنشینی است، ارزش و اهمیت قابل توجه و نقش به‌سزایی را به ارمغان آورده در شهرها ایفا می‌نماید (اسمعیلی، ۱۳۸۱، ص ۳۴). فضاهای سبز شهری در درجه اول فضاهای باز عمومی و خصوصی در مناطق شهری هست که توسط پوشش گیاهی پوشیده شده، و به طور مستقیم (دارای عملکرد تفریحی) و یا غیرمستقیم (دارای تأثیر بر محیط شهری) در دسترس شهروندان می‌باشند (Shad Md and Atiquel Haq, ۲۰۱۱: ۶۰۱). عواملی که عملکرد زیست محیطی فضاهای سبز شهری را تعیین می‌کنند، به طور کلی بستگی به وسعت فضای سبز، تنوع، توزیع، تاریخ، و طراحی و مدیریت آن می‌باشد (Werquin and et al, ۲۰۰۵: ۵۵). بنابراین، وجود پارک‌ها و فضاهای سبز به عنوان یک نیاز زیستی جوامع برای ارتقای کیفی سطح زندگی انسان و به عنوان عاملی اصلی در ایجاد تعادل مطلوب در محیط زیست شهر، می‌بایست در برنامه‌های توسعه شهری از اولویت ویژه‌ای برخوردار باشد (محمدی و همکاران، ۱۳۹۱، ص ۱۷۸). بدین منظور و با توجه به اهمیت پوشش گیاهی در شهرها و رابطه آن با سطح کیفیت زندگی شهروندان، در این پژوهش به دنبال بررسی نقش پوشش گیاهی در کیفیت زندگی شهروندان شهر گرگان می‌باشیم.

پیشینه پژوهش

در ارتباط با نقش پوشش گیاهی بر کیفیت زندگی شهروندان مطالعات زیادی انجام شده است، با در نظر داشتن این نکته که پژوهشگران پوشش گیاهی در شهرها را شامل فضای سبز و پارک‌های شهری

می دانند در زیر به نمونه ای از این پژوهش ها اشاره می شود:

حیدری بخش (۱۳۸۷)، در پایان نامه کارشناسی ارشد خود تحت عنوان «بررسی تطبیقی استاندارد پارک ها و فضای سبز شهر اصفهان با استانداردهای موجود»، به بررسی ارزیابی شاخص های مهم فضاهای سبز پارک های حاشیة زاینده رود از دیدگاه گردشگران شهری پرداخته است و بیان شده توجه به آن ها در طراحی سایر پارک ها و فضاهای سبز شهری در جلب رضایت شهروندان و گردشگران مؤثری باشد.

حسینی و همکاران (۱۳۹۰)، در مقاله ی با عنوان بررسی و تحلیل فضای پارک و سبز شهری شهر شیراز به بررسی فضای سبز شهری پرداخته است. روش پژوهش توصیفی- تطبیقی بوده است. نتایج بررسی نشان می دهد که علاوه بر کمبود فضای سبز در سطح شهر شیراز، توزیع فضای سبز در مناطق ۹ گانه آن نیز به صورت عادلانه صورت نگرفته، به طوری که مناطق ۳، ۴ و ۱ از سرانه فضای سبز بیشتری برخوردارند، مناطق ۵، ۶، ۲، ۷ و ۸ از پایین ترین سطح دوم قرار دارند و مناطق ۳، ۴ و ۱ از سرانه فضای سبز بیشتری برخوردارند. همچنین بین سرانه فضای سبز و تراکم جمعیت در شهر شیراز همبستگی منفی به میزان ۰/۴۲ وجود دارد. در نتیجه سرانه فضای سبز ۴۹ مترمربع برای شهر شیراز پیشنهاد گردید.

محمدی و همکاران (۱۳۹۱)؛ در مقاله ای با عنوان تحلیل و ارزیابی توزیع و توسعه پایدار فضاهای سبز درون شهری، نمونه موردی: شهر میاندوآب به بررسی فضاهای سبز شهری با رویکرد توسعه پایدار نموده است که نتایج آن نشان می دهد برخلاف استانداردهای ملی و بین المللی ارائه شده برای کاربری فضای سبز شهری و علی رغم توان بالای محیطی، شهر میاندوآب در این زمینه با کمبودهای بنیادین مواجه است و طی یک دهه گذشته همزمان با افزایش نسبی سرانه فضای سبز شهری، اختلاف

بین نواحی در برخورداری از این فضاها نیز به نحو چشم گیری افزایش یافته و عدم تعادل موجود در توزیع فضایی پارک های شهری، شدیدتر شده است. در نهایت با استفاده از مومن آماری و با در نظر گرفتن توان ها و نیازمندی های محیطی و اجتماعی شهر سرانه مناسبی برای شهر میاندوآب پیشنهاد شد. ابراهیم زاده و همکاران در سال (۱۳۹۱)، مقاله ای را با عنوان تحلیلی بر توزیع فضایی- مکانی کاربری به انجام رساندند. نتایج حاصل از این پژوهش «فضای سبز و مکان یابی بهینه آن در منطقه یک شهر زاهدان» بیانگر آن است که علاوه بر کمبودها و نیازهای موجود شهر زاهدان، با توجه به پیش بینی انجام شده، این منطقه شهری حدود ۳۷۸۳۷۶ نفر جمعیت در ده سال آتی خواهد داشت، که با توجه به شرایط محیطی منطقه و با حداقل ۸ مترمربع سرانه شهری در آن افق به ۳۰۲۷۰۰۸ مترمربع فضای سبز در این منطقه نیاز خواهد بود.

ضرابی و رنجبر (۱۳۹۲) در مقاله ای تحت عنوان تحلیلی بر کاربرد فضای سبز شهری با استفاده از تکنیک های برنامه ریزی شهری در محیط تکنیک GIS (مطالعه موردی منطقه ۴ شیراز) به بررسی کاربری فضای سبز پرداخته است. و روش پژوهش در این پژوهش توصیفی- تحلیلی می باشد و پس از بررسی با استفاده از مدل های برنامه ریزی شهری از نتایج این پژوهش می توان بیان نمود که بالاترین سرانه فضای سبز شهری در منطقه ۳۸،۹ می باشد. همچنین توزیع پارامترهای مساحت فضای سبز و جمعیت، و کمترین حد سرانه مربوط به مناطق ۴ در سطح مناطق شهری شیراز با توجه به میزان ضریب جینی معادل ۰،۱۶ می باشد که این دوشاخ نشانده توزیع نسبتا متعادل فضای سبز و جمعیت مناطق شهری می باشند.

نهبی و ایراندخت (۱۳۹۳)، در پژوهشی با عنوان بررسی تأثیر فضای سبز شهری بر ارتقای کیفیت زندگی شهری در محله شایان، ضمن تعریف فضای سبز و کیفیت زندگی به بررسی تاثیر فضای سبز

موسی زاده و همکاران (۱۳۹۵)، در پژوهشی با عنوان بررسی امنیت محیطی در پارک‌ها بعنوان بخشی از فضاهای شهری (مطالعه موردی: پارک ملت مشهد)، به این نتیجه رسیده اند که پارک ملت از لحاظ شاخص کلی امنیت (مجموع زیر شاخص احساس امنیت و عدم احساس امنیت)، بالاتر از میزان Test Value (میانگین) است و همچنین سطح معناداری در این ۹۹٪ بوده، بنابراین مشخص شد که پارک ملت از نظر ویژگی‌های کیفیت زندگی در بین شهروندان در بخش احساس امنیت در حد خوبی است.

چیسورا (۲۰۰۴)، در مقاله‌ای تحت عنوان نقش پارک‌های شهری در شهر پایدار، ضمن اشاره به اهمیت طبیعت، شهر را برای رفاه شهروندان و پایداری شهری نشان می‌دهد. در این مقاله برخی از نتایج یک نظرسنجی که میان بازدیدکنندگان از یک پارک در آمستردام هلند انجام گرفته، ارائه و مورد بحث قرار گرفته است. مسائلی چون انگیزه مردم از توجه به طبیعت شهر، ابعاد عاطفی درگیر در تجربیاتی از طبیعت شهر و اهمیت آن در رفاه عمومی مردم بررسی شده است.

میلوارد و سبیر (۲۰۱۱)، در مقاله‌ای مزایای یک پارک جنگلی شهری بیان می‌دارند که پارک‌های جنگلی شهری خدمات اجتماعی، محیطی و اقتصادی متعدد با ارزش قابل اندازه‌گیری را برای شهرها فراهم می‌کنند.

بلانک و همکاران (۲۰۱۲)، در پژوهشی نقش پارک‌ها در پیشگیری از چاقی و بهبود سلامت عمومی را مورد بررسی قرار داده‌اند. آن‌ها در این پژوهش برخی از مزایای پارک در سراسر محلی، ایالتی، و سیستم‌های پارک ملی و برجسته طرح‌های خاص به عنوان نمونه‌هایی از تعهد توسط سازمان‌های پارک به نفع سلامت مردم و ایفای نقش در پیشگیری و درمان چاقی و پیشگیری از بیماری‌های مزمن را بررسی کرده‌اند.

بولت و همکاران (۲۰۱۴)، در پژوهشی ارتباط بین

در ارتقای کیفیت زندگی از طریق بررسی ابعاد عملکردی فضای سبز شهری پرداخته‌اند. نتایج این پژوهش نشان داده است که شهروندان محله شیان فضای سبز تجهیز شده را به عنوان جزء جدایی‌ناپذیر زندگی خود ارتقاء دهنده کیفیت زندگی و در راستای تبدیل به محله‌ای پایدار و سبز می‌دانند.

وارثی و همکاران (۱۳۹۴) مقاله‌ای با عنوان تحلیل فضایی و مکانیابی بهینه فضاهای سبز شهری (نمونه موردی: شهر نجف‌آباد) را به انجام رساندند. رویکرد پژوهش حاضر، توصیفی-تحلیلی و کاربردی بوده که با استفاده از سامانه اطلاعات جغرافیایی (GIS)، مدل همپوشانی شاخص‌ها (IO)، و فرایند تحلیل سلسله (AHP) به بررسی چگونگی توزیع فضایی و مکانیابی فضاهای سبز شهری شهر نجف‌آباد پرداخته‌م است که نتایج نشان می‌دهد که فضاهای سبز شهری در شهر نجف‌آباد، دارای مکانگرینی بهینه نیستند و قدرت پاسخ‌گویی به نیاز شهروندان را ندارند، بر همین اساس لزوم مکانیابی صحیح در جهت احداث پارک‌های جدید به شدت احساس می‌شود.

پژوهان فر (۱۳۹۴)، در مقاله‌ای با موضوع بررسی انگیزه استفاده از پارک‌های شهری و متغیرهای جمعیت شناختی مرتبط با آن (مطالعه‌ی موردی: شهروندان شهر گرگان) را بررسی کرده است. نتایج از تحلیل عاملی روی نوزده عامل انگیزشی استفاده کنندگان از پارک‌ها، پنج عامل سلامتی روان، طبیعت‌گرایی، تعاملات اجتماعی، آرامش بخشی و فعالیت‌های فیزیکی را مشخص کرد که پنج عامل بیش از ۶۱ درصد واریانس کل گویه‌های مورد بررسی را تبیین می‌کند. فعالیت‌های سلامتی روان و طبیعت‌گرایی، شامل بالاترین درصد واریانس‌هاست. نتایج آزمون فرضیات نیز حاکی از تفاوت معنادار عامل طبیعت‌گرایی برحسب وضعیت تأهل، سن افراد و تعاملات اجتماعی برحسب جنسیت و سن افراد بوده است.

فضای سبز و سلامت روان و کیفیت زندگی را مورد بررسی قرار داده اند. نتایج حاصل از پژوهش بیانگر آن است که رابطه بین فضای سبز شهری و سلامت می تواند در کیفیت زندگی متفاوت باشد، و از طرفی نیاز به مطالعات عمیق برای پاسخ به این نکته دارد که چگونه ممکن است فضای سبز ممکن است در برخی از نقاط در کیفیت زندگی برای سلامتی شهروندان موثرتر باشد.

کلینه و همکاران (۲۰۱۵)، در مقاله ای رابطه بین دسترسی به فضای سبز و سلامت روان در بین شهروندان را مطالعه کرده و نشان داده اند که دسترسی بیشتر به فضای سبز با افسردگی کمتری همراه است، اما شواهد کمتری برای اثرات آن بر استرس یا اضطراب فراهم می کند. درک مکانیسم های ارتباط ویژگی های محله به سلامت روان دارای پیامدهای مهمی بهداشت عمومی است.

واندن برگ و همکاران (۲۰۱۶)، در پژوهشی نقش فضای سبز و پوشش گیاهی در سلامت روان و نشاط در بین چهار شهر در اروپا انجام داده اند. نتایج تحقیق حاصل از آن است که ارتباط مثبت معنی دار بین زمان صرف بازدید از فضای سبز و سلامت روان و نشاط در داده های تلفیقی وجود دارد.

الگیزوی (۲۰۱۶)، در مقاله ایی با عنوان نقش فضای سبز به منظور ارتقاء کیفیت زندگی در محل کار، را مورد پژوهش قرار داده است. این مطالعه با تمرکز بر این پرسش که چگونه می توان کارایی و کیفیت زندگی کارکنان را با استفاده از فضای سبز محل کار خود افزایش داد، به ارائه برخی از بینش به این جهت انجام شده است.

مبانی نظری پژوهش

رشد صنعت و افزایش جمعیت در شهرها به ساخت و سازهای سوداگرانی منجر شده است که به موضوعات بهداشتی، تامین نور کافی و هوای سالم و فضاهای گذران اوقات فراغت توجه کافی نمی کنند. از سوی دیگر، ضرورت ایجاد کاربری های جدید شهری، برای پاسخگویی به نیازهای روزافزون

شهروندیان به تدریج باعث کاهش سهم فضای سبز و پوشش گیاهی در شهر شده، که پیامد آن محدود شدن دسترسی انسان شهروندان به طبیعت است. اما بنا به دلایلی، از اوایل قرن بیستم به بعد انسان شهروندیان توجهی دوباره به طبیعت و فضای سبز نشان داد، که نمود عینی آن ایجاد باغ های کاربردی به جای باغ های تفریحی است که به نیازهای جدید شهروندان پاسخ می دهد (پیرنیا، ۱۳۷۳، ص ۷۲).

فضای سبز شهری و پوشش گیاهی در شهر دارای نقش اجتماعی، اقتصادی و اکولوژیکی هستند، با مزایایی چون درمان بیماری های روحی، محیطی مطلوب برای پرورش کودکان، ایجاد یکپارچگی اجتماعی، حفظ آسایش و... که در عین حال شاخصی برای ارتقای کیفیت فضای زندگی و توسعه جامعه محسوب می شوند (نهبی و حسن دخت، ۱۳۹۳، ص ۵۲).

پوشش گیاهی (پارک و فضای سبز شهری) و ابعاد آن در محیط شهری

عملکرد پوشش گیاهی در شهرها را می توان با توجه به رابطه و اثرگذاری آن در بین شهروندان و شهر به صورت زیر بیان نمود:

- عملکرد فضای سبز در ساخت کالبدی شهر: فضای سبز شهری به عنوان بخش جاندار ساخت کالبدی شهر تلقی می شود و در هماهنگی با بخش بی جان کالبد شهر ساختار، بافت و سیمای شهر را تشکیل می دهد. در این حالت، فضای سبز می تواند نقش لبه شهر، تفکیک فضاهای شهری و آرایش شبکه راه ها را بر عهده گیرد. ایجاد حریم های عریض سبز میان کاربری هایی که با یکدیگر در تعارضند، به برقراری ایمنی کمک می کند و در بسیاری از موارد، عوامل کاهش بار آلودگی محیط را نیز فراهم می آورد.

- عملکردهای زیست محیطی: این نوع عملکردها عمدتاً به بهبود شرایط اکولوژیکی و کاهش میزان بار آلودگی در آن کمک میکنند. در این ارتباط، بیش از هر عامل دیگری باید بر تأثیر فضای سبز

شهری بر کیفیت زیست اقلیم شهر تأکید ورزید. بدین منظور باید توجه کرد که تأثیر فضای سبز بر زیست اقلیم شهر زمانی به حداکثر خود میرسد که اولاً؛ فضای سبز از لحاظ اقلیمی به درستی مکانیابی شده و ثانیاً؛ در طراحی فضای سبز عمدتاً از درختان و درختچه‌ها بهره گرفته باشند.

- عملکردهای اجتماعی روانی فضای سبز: هر چند عملکرد فضای سبز در ساخت کالبدی شهر و عملکردهای زیست-محیطی آن نیز می‌توان انتظار بازدهی اجتماعی و روانی داشت، لیکن در طراحی فضای سبز، به منظور دستیابی به آثار اجتماعی و روانی آن، هدف اصلی هر چه نزدیکتر کردن انسان و طبیعت به یکدیگر است. هر انسانی در هر شرایطی، روزانه به چند ساعت سکوت و آرامش نیاز دارد. این نیاز، با فشردگی جمعیت در محیط‌های مسکونی و زندگی آپارتمانی، در آینده بیشتر هم خواهد شد. لذا از این دیدگاه نیز ایجاد و توسعه فضاهای سبز شهری که انسان بتواند دستکم روزانه یک ساعتی را در آن در آرامش و به دور از غوغا و هیاهوی زندگی روزمره بگذراند، به صورت ضرورت و احتیاجی واقعی خودنمایی می‌کند (روستایی و تیموری، ۱۳۹۴، ص ۳). صرف نگاه کردن به گیاهان و فضای سبز اثرات مفیدی برای سلامتی دارد. فضای سبز درون بیمارستانها به بهبودبخشی بیماران سرعت می‌بخشد. زندانیان درون سلولها با حیاط‌های کوچک اندرونی نسبت به زندانیانی که به طبیعت دید و اشراف دارند، از تجهیزات پزشکی بیشتری استفاده می‌کنند. نگاه کردن به چمن و درختان از پنجره آپارتمان، به افراد کمک می‌کند، تا بتوانند با چالش‌های زندگی روبرو شوند و به دنبال آن از میزان پرخاشگریشان کاسته شود. آزمایشات نشان داده‌اند که با نگاه کردن به فضای سبز، فشار خون کاهش می‌یابد و خلق و خو و اعتماد بنفیس افزایش پیدا می‌کند. زمانی که اتاق کارمندان اداری بدون پنجره می‌باشد، آن‌ها اغلب تصاویری را روی دیوار اتاقشان نصب می‌کنند که چشم اندازی از فضای

سبز را نشان می‌دهد (Hitchings, ۲۰۱۲: ۱-۲). اهمیت رو به افزایش فضای سبز در برنامه‌های رشد و توسعه، از دو منظر اساسی قابل توجه است: نخست به عنوان عاملی متعادل کننده در زندگی شهری به لحاظ زیست محیطی آن، که وظیفه اش مصون سازی شهرها از آفت آلودگی‌های ناشی از اجرای برنامه‌های رشد اقتصادی است و دیگر آن که فضاهای سبز به جهت زیباسازی شهرها از یک سو و مکانی مناسب برای گذراندن اوقات فراغت شهروندان از سوی دیگر، در برنامه ریزی‌های شهری از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است (خمر و همکاران، ۱۳۹۳، ص ۱۱۴). بدیهی است در ایجاد فضاهای سبز شهری، علاوه بر توجه به قابلیت‌ها و امکانات وسایل فنی و تخصصی مرتبط با موضوع سرزمین، نکات و ظرافت‌های فرهنگی-اجتماعی هر منطقه، مورد عنایت برنامه ریزان قرار گرفته است، تا معیارها و استانداردهای خاصی مدنظر قرار داده شود (ربانی و همکاران، ۱۳۹۰، ص ۱۱۲).

اهمیت پوشش گیاهی و فضاهای سبز شهری (پارک‌ها) بر کیفیت زندگی شهری

فضای سبز از طرفی روح انسان ماشینزده شهری را با طبیعت آشتی داده، ایمنی روانی برقرار می‌کند و از طرف دیگر در بسیاری از موارد مهمترین عامل کاهش بار آلودگی‌های زیست محیطی به شمار می‌رود (مرصومی و بهرامی، ۱۳۸۹، ص ۱۲۵). ساکنین شهرهای امروزی تنها به غذا نیازمند نیستند که با برطرف کردن آن مساله را پایان یافته بدانیم بلکه به مسکن خوب، فضای زندگی مناسب، محیط آرام و تنفس هوای پاکیزه احتیاج بیشتری احساس می‌کنند (شکویی، ۱۳۵۸). طبق توصیف سازمان بهداشت جهانی، سلامتی و بهداشت محیط عبارت است از: سلامت فیزیکی و روحی و اجتماعی افراد یک جامعه. بنابراین فضای سبز شهری و پارک‌های موجود در یک شهر نه تنها ارزش تفریحی داشته و محل شایسته‌ای برای گذران اوقات فراغت مردم به شمار می‌آید، در اغلب موارد

این فضاها از توسعه بیقواره و نسنجیده شهرها نیز جلوگیری میکنند (پاپلی یزدی و رجبی سناجردی، ۱۳۸۶، صص ۱۲۵-۱۲۴). از اوایل قرن بیستم میتوان شاهد توجه مجدد انسان شهرنشین به طبیعت و فضای سبز بود که نمود عینی آن ایجاد باغ‌های کاربردی به جای باغ‌های تفریحی می‌باشد که به نیازهای جدید شهروندان پاسخ میدهد (پیرموره، ۱۳۷۳، ص ۴۵). در بیشتر بحثها بر پارکها و فضای سبز شهری به عنوان یک راهکار بسیار مهم که میتواند کیفیت زندگی اجتماعی شهری را بالا ببرد، تاکید شده است (Girardet, ۱۹۹۲: ۲۵). همچنین با توجه به اینکه در دنیای امروزی سعادت و شقاوت بسیاری از انسان‌ها در شهرها رقم می‌خورد، بنابراین می‌توان نتیجه‌گیری کرد که آغاز فرایند توسعه پایدار بدون پیوند آن با شهرها برای ما ممکن نخواهد بود (شیری، ۱۳۸۵، ص ۲۴).

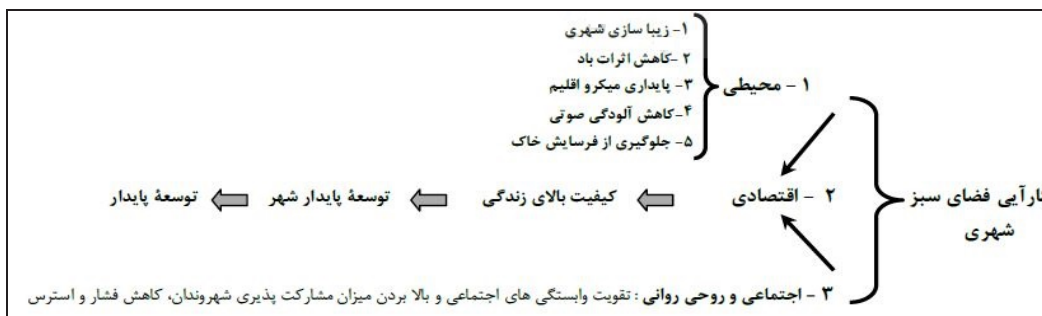
مهمترین اثر فضای سبز در شهرها، کارکردهای زیست محیطی آنهاست که شهرها را به عنوان محیط زیست جامعه انسانی معنی‌دار کرده است که با آثار سوء گسترش و کاربرد نادرست تکنولوژی مقابله نموده و سبب افزایش کیفیت زیستی شهرها می‌شوند (مجنونیان، ۱۳۷۴، ص ۴۵). بدین منظور باید توجه کرد که تأثیر فضای سبز بر زیست اقلیم شهر زمانی به حداکثر خود میرسد که اولاً فضای سبز از لحاظ اقلیمی به درستی مکانیابی شده و ثانیاً

در طراحی فضای سبز عمدتاً از درختان و درختچه‌ها بهره گرفته پارک‌های شهری باشند (بهرام سلطانی، ۱۳۷۱، ص ۱۳۰). بر اساس مقیاسهای مشخص و نوع خدمات رسانی به همسایگان خود و یا محلات و یا مناطق اطراف خود و یا کل شهر به چهار گروه به شرح زیر تقسیم بندی گردید (وزارت کشور، ۱۰، و سازمان مدیریت و برنامه ریزی، ۱۳۷۴، ص ۲۰۲):

- ۱- پارکهای همسایگی، ۲- پارک‌های محله‌ای، ۳- پارک‌های ناحیه‌ای، ۴- پارک‌های منطقه‌ای.

با وجود انگیزه‌های مشترک، در بیشتر مطالعات اخیر میان گروه‌های اجتماعی خاص، تفاوت‌های زیادی وجود دارد که می‌تواند نتیجه نقش‌های فرهنگی و عوامل فردی باشد. تفاوت‌های فرهنگی را می‌توان در نگرش‌های متفاوت نسبت به فضاهای سبز شهری طراحی شده یا طبیعی و یا ساختارهای پوشش گیاهی یافت. به عنوان مثال دو تحقیق در استرالیا و فنلاند، ترجیحات مشابه‌ای را برای مناظر طبیعی پیدا کرده اند (Purcell and Lamb ۱۹۹۸; Tyrvaainen et al, ۲۰۰۷).

مطالعات نشان داده اند که پارک‌ها باعث ترویج فعالیت‌های فیزیکی، تجربه طبیعت نزدیک به خانه، کاهش استرس استفاده کنندگان از پارک‌ها، بهبودی روحیه افراد، کمک به بهبودی سلامتی مردم و برقرار کردن تعاملات اجتماعی در شهرها می‌شوند (Chiesura, ۲۰۰۴: ۱۳۲). امروزه رشد

نمودار ۱. نقش و کارایی پوشش گیاهی (فضای سبز شهری) در پایداری شهری؛ ماخذ: محمدی ده چشمه و حکیم،

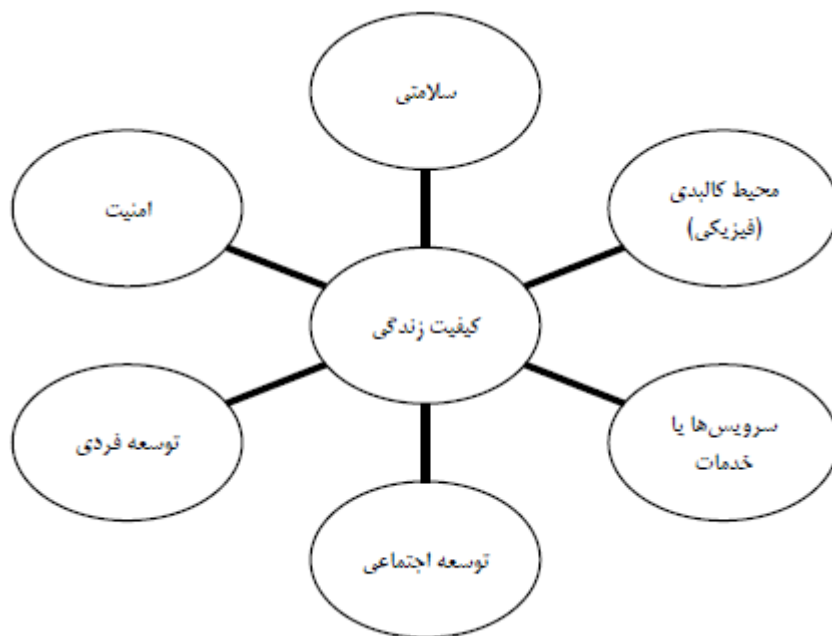
شهرنشینی و توسعه شهرها باعث کاهش فضاهای سبز در سطح شهر و احاطه شدن نماهای شهری با ساختمان ها و جاده ها و در نهایت باعث جدا کردن مردم از تماس با طبیعت و محیط های طبیعی شده است (Abkar et al, 2010: 3055).

کیفیت زندگی شهری

منظور از کیفیت زندگی توجه به شاخص های اجتماعی فرهنگی، اقتصادی و محیطی روانی در وجه عینی (کمی) و ذهنی (کیفی) در روند برنامه ریزی شهری است. مثل شرایط تحصیل بهتر کیفیت دسترسی کیفیت مسکن کیفیت فضاهای گذران اوقات فراغت ایجاد فرصت هایی برای کنش متقابل اجتماعی و فرصتهای اجتماعی جوهره اصلی کیفیت زندگی شهری تامین نیازهای روانی و عاطفی و اجتماعی شهروندان، آرامش خاطر تعلق اجتماعی شادی تفریح و... ناقص خواهد بود. کیفیت زندگی شهری در بر گیرنده ابعاد روانی است که شاخص هایی همچون رضایت و شادی و امنیت

را دربر می گیرد. لذا از این منظر آن را رضایت اجتماعی نیز می نامند و بر اساس آن با شاخص های دسترسی به فرصت های اجتماعی مثل شغل، ثروت و اوقات فراغت توجه می شود. یکی از معیارهای ارزیابی کیفیت زندگی شهری در شهرها فضای باز و سبز عمومی می باشد که از زیر معیارهای اصلی شاخص اجتماعی کیفیت زندگی می باشد (کلباسی انارکی و قائدی، ۱۳۹۴، ص ۲).

از طرفی بالاترین هدف توسعه و مدیریت شهری، بهبود کیفیت زندگی و خوشبختی شهروندان است؛ حال آنکه کیفیت زندگی مفهومی چندبعدی است و جنبه های مختلفی را در برمی گیرد. به طور کلی کیفیت زندگی شامل مسائل مادی و غیرمادی است. از بعد مادی، کیفیت زندگی نه تنها مقوله هایی چون استانداردهای زندگی، امکانات زیربنایی، تولید اقتصادی، اشتغال، قیمتها، قانون و مانند اینها را در بر می گیرد بلکه مواردی چون سلامتی، سرگرمی، اوقات فراغت، فرهنگ و هنر و مانند اینها نیز در

نمودار ۲. ابعاد کیفیت زندگی شهری؛ ماخذ: قربانی و تیموری، ۱۳۸۹، ص ۵۰

همین مقوله می‌گنجند. در بعد مفاهیم غیرمادی، کیفیت زندگی شامل تجارب و دریافت‌های شخصی افراد و بازخوردهای آنها در زندگی واقعی شان است (Dajian & Peter, ۲۰۰۶: ۱۵). از این روست که بیشتر نظریه‌ها در زمینه کیفیت زندگی در مورد ویژگی‌های زیر اشتراک نظر دارند: احساس عمومی خوشبختی، حس مثبت از روابط اجتماعی و فرصت‌های بروز توانایی‌های فردی. کیفیت زندگی مقوله‌ای چندبعدی است (Ramage & Davies, ۲۰۰۳: ۴۰۳). و اندازه‌گیری یا سنجش ابعاد صحیح کیفیت زندگی مطالعه‌ای گسترده را می‌طلبد، ولی در مجموع کیفیت زندگی اشاره به متغیرهایی چون سلامتی، ثبات سیاسی و امنیت، زندگی خانوادگی، زندگی جمعی، امنیت شغلی و نظایر اینها دارد (Byock, & Merrima, ۱۹۹۸: ۲۳۱). بدین منظور در پژوهش حاضر، در ادامه با توجه به اهمیت کیفیت زندگی شهروندان و رابطه آن با پوشش گیاهی (فضای سبز) به بررسی نقش پوشش گیاهی بر کیفیت زندگی در بین شهروندان شهر گرگان پرداخته خواهد شد.

روش پژوهش

با توجه به اهمیت موضوع مورد مطالعه هدف اصلی این پژوهش تحلیل نقش فضای سبز شهری بر ارتقای کیفیت زندگی شهروندان شهر گرگان می‌باشد. با در نظر گرفتن هدف و موضوع تحقیق عملکرد پوشش گیاهی (فضاهای سبز شهر گرگان) در ارتقای کیفیت زندگی و شاخص‌های محیطی موثر بر کیفیت زندگی شهروندان شهر گرگان مورد بررسی قرار گرفته‌اند. روش پژوهش در مرحله اول به صورت توصیفی تحلیلی می‌باشد که ابتدا با استفاده از روش کتابخانه‌ایی و مطالعات اسنادی به بررسی مبانی نظری در ارتباط با موضوع پژوهش پرداخته شده، و در مرحله دوم از روش میدانی و مشاهده‌ایی بهره گرفته شده و در ادامه جهت جمع‌آوری داده‌های مورد نیاز از پرسشنامه محقق ساخته استفاده شده است. جامعه آماری پژوهش با توجه

به اینکه پوشش‌های گیاهی و فضاهای سبزی شهر در تمامی مناطق و نواحی شهری گرگان پراکنده هستند، تمامی شهروندان شهر گرگان می‌باشند که با استفاده از روش نمونه‌گیری کوکران حجم نمونه جامعه آماری پژوهش حاضر، تعداد خانوارهای ساکن در محلات شهری گرگان می‌باشد که بر اساس آخرین سرشماری تعداد کل خانوارهای ساکن در شهر گرگان ۹۸۰۱۹ نفر می‌باشد. بر این اساس و با در نظر گرفتن سطح خطای ۵٪ تعداد نمونه مورد نیاز معادل ۳۲۸ نفر تعیین گردید که به منظور افزایش دقت نمونه آماری به ۳۳۰ نفر افزایش یافت و با محاسبه آلفای کرونباخ پایایی مورد تأیید قرار گرفت که ضریب آلفای کرونباخ پرسشنامه برابر ۰/۸۵۳ که با توجه به بالا بودن ضریب از مقدار ۰/۷ اعتبار پرسشنامه را در حد عالی تأیید کرده است. از طرفی جهت نشان دادن سطح دسترسی و پراکندگی فضاهای سبز شهری و رتبه‌بندی مولفه‌های مورد بررسی از مدل TOPSIS استفاده شده و همچنین برای تولید نقشه‌ها جهت بررسی سطح برخورداری و رابطه بین پوشش گیاهی و کیفیت زندگی شهروندان از سیستم اطلاعات جغرافیایی (GIS)، استفاده شده است. در ادامه نیز جهت سنجش رابطه بین مولفه‌های اثرگذار بر کیفیت زندگی و پوشش گیاهی از آزمون‌های آماری SPSS کمک گرفته شده است.

منطقه مورد مطالعه

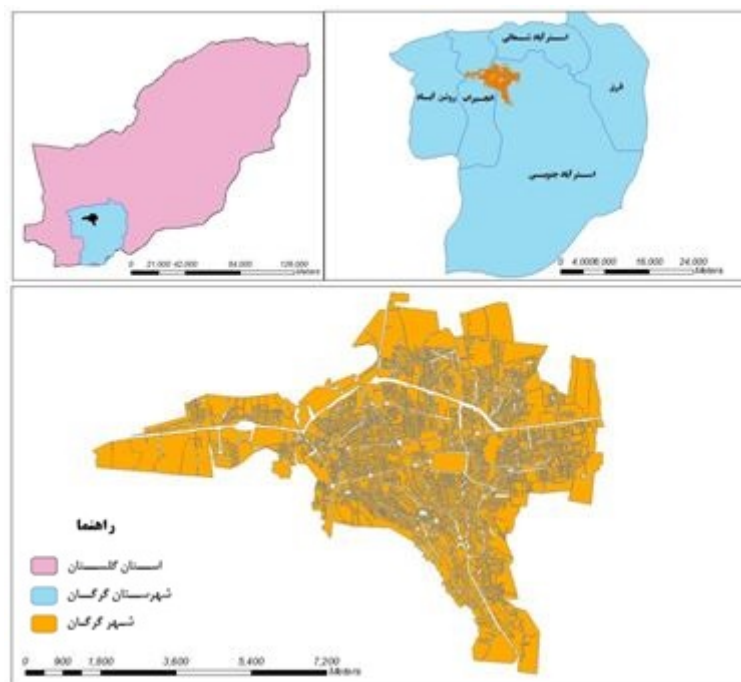
شهر گرگان با مساحت ۳۵۶۷ هکتار از شهرهای شمالی ایران و مرکز استان گلستان است که در جنوب شرقی دریای خزر واقع شده است. ارتفاع متوسط آن از سطح دریا ۱۵۵ متر است. این شهر در ۵۴ درجه و ۲۶ دقیقه طول شرقی و ۳۶ درجه و ۵۰ دقیقه عرض شمالی در دامنه شمال رشته کوه‌های البرز گسترده شده است. شهر گرگان به دلیل قرارگیری در بین دشت وسیع و حاصلخیزی و کوه‌های پوشیده از جنگل و فاصله‌ی نسبتاً کم آن تا دریای خزر، از موقعیت جغرافیایی و اقلیمی ممتازی برخوردار است.

جنگلی در محدوده شهری، میدین و بلوارهای سطح شهر شناسایی و تعداد ۱۷۲ قطعه (شامل، پارک‌ها، میدین، بلوارها، مثلثی‌ها، لچکی و...) در سطح شهر گرگان برداشت شد.

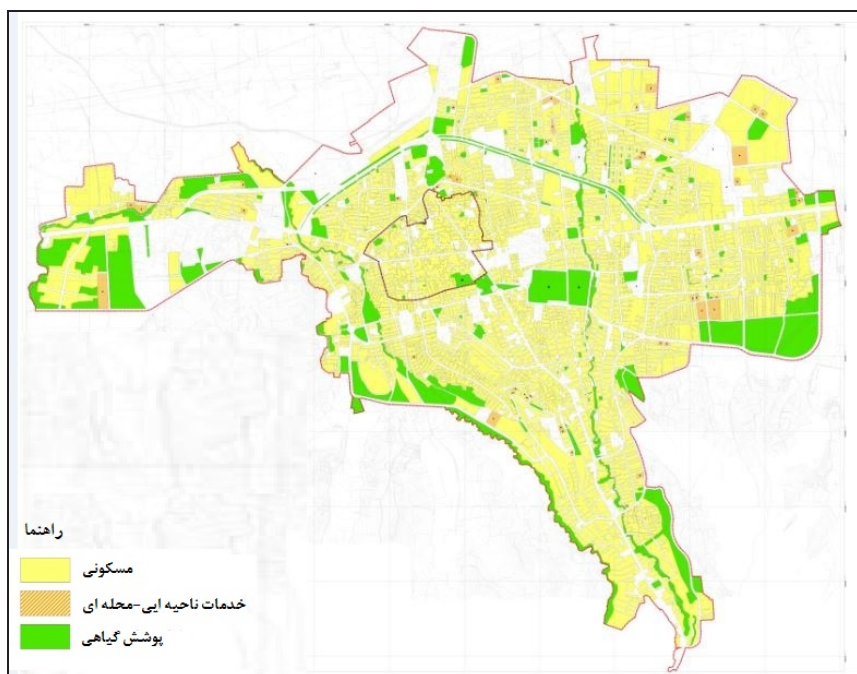
یافته‌های پژوهش

بخش حاضر در برگرفته‌ی دو بخش توصیفی و تحلیلی می‌باشد، به طوری که در ابتدا به یافته‌های توصیفی و سپس نتایج استنباطی داده‌ها، مورد تجزیه و تحلیل قرار می‌گیرد، هم‌چنین جهت بهتر نشان دادن برخی نتایج از جدول، و نقشه استفاده شده است. در نهایت به ارائه جمع‌بندی و نتیجه از یافته‌های تحقیق اقدام گردیده است. برای جمع‌آوری داده‌ها، از دو روش کتابخانه‌ای و میدانی استفاده شده که در روش میدانی از تکنیک‌ها و ابزاری هم‌چون پرسشنامه و مشاهده بهره‌گرفته شده است. پرسشنامه مورد نظر به منظور بررسی رابطه بین پوشش گیاهی (فضاهای سبز) و کیفیت زندگی شهروندان می‌باشد، در ادامه از کل جامعه

امروزه مفهوم شهرها بدون وجود فضای سبز موثر در اشکال گوناگون آن قابل مقایسه نیست. و به دلیل اهمیت پارک‌ها به عنوان مهم‌ترین پوشش گیاهی در سطح شهر در این پژوهش نیز بیشترین تمرکز بر روی این بعد از فضای سبز بوده است. در فضای شهری گرگان طبق مطالعات میدانی انجام شده تعداد ۴۲ پارک شناسایی شده که از این میان ۳۸ پارک در حال حاضر مورد استفاده شهروندان بوده و تعداد ۴ پارک در حال احداث و بهره‌برداری هستند. هم‌چنین طبق مطالعات میدانی نگارنده به دلیل اهمیت گونه‌های گیاهی در سطح فضای سبز و پوشش‌های گیاهی در شهر گرگان اطلاعات تعداد ۸۷ نوع گونه‌های کاشته شده در فضای سبز گرگان شناسایی و یادداشت برداری شده است. از طرفی به دلیل قرارگیری برخی پوشش‌های گیاهی در سایر بخش‌های شهر به عنوان مثال بلوارها، میدین، و مثلثی‌ها، با برداشت‌های میدانی اطلاعات فضای سبز در خصوص پارک‌های سطح شهر، پارک‌های

نقشه ۱. موقعیت شهر گرگان در نظام تقسیمات سیاسی استان گلستان

نقشه ۲. پوشش گیاهی برداشت شده در سطح شهر گرگان

آماري، تعداد ۳۸۳ نفر به عنوان نمونه انتخاب شدند، سپس اطلاعات مورد نیاز جمع آوری گردیده است. **الف) یافته های توصیفی**

جدول ۲. نسبت جنسی جمعیت جامعه نمونه شهروندان؛ مأخذ: یافته های میدانی پژوهش، ۱۳۹۵

وضعیت تحصیلی پاسخگویان

در این بخش به بررسی به ارائه ی یافته های توصیفی حاصل از پرسشنامه پرداخته می شود. **وضعیت سنی پاسخگویان** جدول شماره ۱ نشان دهنده وضعیت سنی جامعه نمونه شهروندان در این تحقیق می باشد. همانطور که مشاهده می شود براساس مطالعات میدانی صورت گرفته بیشترین تعداد پاسخگویان (معادل ۴۲/۴۲ درصد) مربوط به گروه سنی ۳۵ تا ۴۴ ساله می باشد و کمترین تعداد پاسخگویان با تعداد ۱۶ نفر (معادل ۴/۸۵ درصد) مربوط به گروه سنی کمتر از ۲۵ سال می باشد. **وضعیت جنسی پاسخگویان** جدول ۲ بیانگر وضع جنسیت در جامعه نمونه شهروندان است. طبق اطلاعات مندرج در این جدول تعداد ۲۷۶ نفر (معادل ۸۳،۶۴ درصد کل جامعه نمونه) از جامعه نمونه مرد و تعداد ۵۴ نفر (معادل

۱۶،۳۶ درصد) نیز زن می باشند. جدول ۲. نسبت جنسی جمعیت جامعه نمونه شهروندان؛ مأخذ: یافته های میدانی پژوهش، ۱۳۹۵

وضعیت تحصیلی پاسخگویان

سطح و میزان تحصیلات به عنوان یک ویژگی بارز نقشی تعیین کننده و تأثیرگذار در توسعه فرهنگی - اجتماعی، میزان بهره وری جامعه از امکانات و نهایتاً تأثیر بسیار در بالابردن کیفیت زندگی شهروندان دارد. در واقع هر چه سطح تحصیلات بالاتر باشد مسئولیت اجتماعی بالاتر و در نتیجه کیفیت زندگی بیشتر خواهد بود. همان طور که در نمودار شماره ۳ مشاهده می شود از بین ۳۳۰ نفری که مورد پرسش قرار گرفته اند ۸۶ نفر (معادل ۲۶،۰۶ درصد از کل جامعه نمونه) از جامعه نمونه دارای تحصیلات دیپلم و تعداد ۳۴ نفر (معادل ۱۰،۳۰ درصد از کل جامعه نمونه) دارای تحصیلات فوق دیپلم بوده اند که به ترتیب بیشترین و کمترین میزان پاسخگورا به خود اختصاص داده اند. سایر سطوح تحصیلی نیز بدین گونه است که پاسخگویان با تحصیلات زیردیپلم با

جدول ۱. توزیع سنی جامعه نمونه شهروندان؛ مأخذ: یافته‌های میدانی پژوهش، ۱۳۹۵

سن (سال)	فراوانی	درصد (%)	درصد فراوانی تجمعی
کم‌تر از ۲۵	۱۶	۴/۸۵	۱۴/۵۵
۲۵-۳۴	۹۲	۲۷/۸۸	۳۲/۷۳
۳۵-۴۴	۱۴۰	۴۲/۴۲	۷۵/۱۵
۴۵-۵۴	۵۶	۱۶/۹۷	۹۲/۱۲
+۵۵	۲۶	۷/۸۸	۱۰۰
مجموع	۳۳۰	۱۰۰	—
میانگین	کم‌ترین سن	بیش‌ترین سن	
۴۰,۴۷	۲۳	۶۱	

جدول ۲. نسبت جنسی جمعیت جامعه نمونه شهروندان؛ مأخذ: یافته‌های میدانی پژوهش، ۱۳۹۵

جنس	فراوانی	درصد
مرد	۲۷۶	۸۳,۶۴
زن	۵۴	۱۶,۳۶
جمع	۳۳۰	۱۰۰

تعداد ۷۵ نفر پاسخگو ۲۲,۷۳ درصد جامعه مورد مطالعه، لیسانس با ۸۳ پاسخگو ۲۵,۱۵ درصد و گروه تحصیلی فوق لیسانس نیز با ۵۲ نفر پاسخگو ۱۵,۷۶ درصد جامعه مورد مطالعه را به خود اختصاص داده‌اند.

وضعیت شغلی پاسخگویان

نتایج حاصل از بررسی وضعیت فعالیت و اشتغال جامعه نمونه نشان می‌دهد که از بین کل پاسخگویان (۳۳۰ نفر)، ۱۷/۲۷ درصد پاسخگویان کارمند، ۲۷/۸۸ درصد دارای شغل آزاد، ۶/۹۷ درصد دانشجو، ۹/۷۰ درصد خانه‌دار، ۵/۷۶ بازنشسته، ۱/۲۱ درصد کشاورز، ۱۲/۴۲ درصد راننده، ۹/۳۹ درصد دبیر و ۹/۳۹ درصد اشتغال در سایر مشاغل را تشکیل می‌دهند.

که در بخش اول با استفاده از آزمون‌های آماری SPSS به بررسی مولفه‌های مربوط به پژوهش حاضر یعنی میزان پوشش گیاهی (فضای سبز) و کیفیت زندگی پرداخته می‌شود. و در ادامه جهت نشان دادن میزان مطلوبیت و رابطه بین پوشش گیاهی در سطح شهر و کیفیت زندگی از نقشه‌های ایجاد شده در محیط GIS و جهت رتبه بندی مولفه‌ها از مدل TOPSIS استفاده خواهد شد.

با توجه به این نکته که پژوهشگران قبلی به طور خاص و ویژه بر روی پوشش گیاهی و کیفیت زندگی در شهر مطالعات عمیقی انجام نداده‌اند تصمیم گرفته شد تا با توجه به مطالعات قبلی و مطالعات میدانی ۶ عامل مهم در ارتباط با رضایتمندی از پوشش گیاهی و مولفه‌های کیفیت زندگی در شهر گرگان مورد ارزیابی قرار گرفتند، که در جدول زیر

وضعیت شغلی پاسخگویان

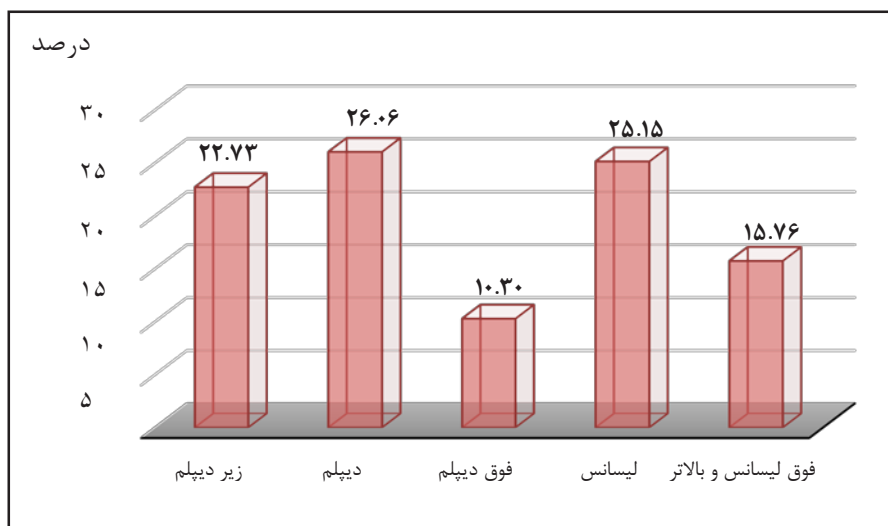
نتایج حاصل از بررسی وضعیت فعالیت و اشتغال جامعه نمونه نشان می‌دهد که از بین کل پاسخگویان (۳۳۰ نفر)، ۱۷/۲۷ درصد پاسخگویان کارمند، ۲۷/۸۸ درصد دارای شغل آزاد، ۶/۹۷ درصد دانشجو، ۹/۷۰ درصد خانه‌دار، ۵/۷۶ بازنشسته، ۱/۲۱ درصد کشاورز، ۱۲/۴۲ درصد راننده، ۹/۳۹ درصد دبیر و ۹/۳۹ درصد اشتغال در سایر مشاغل را تشکیل می‌دهند.

وضعیت شغلی پاسخگویان

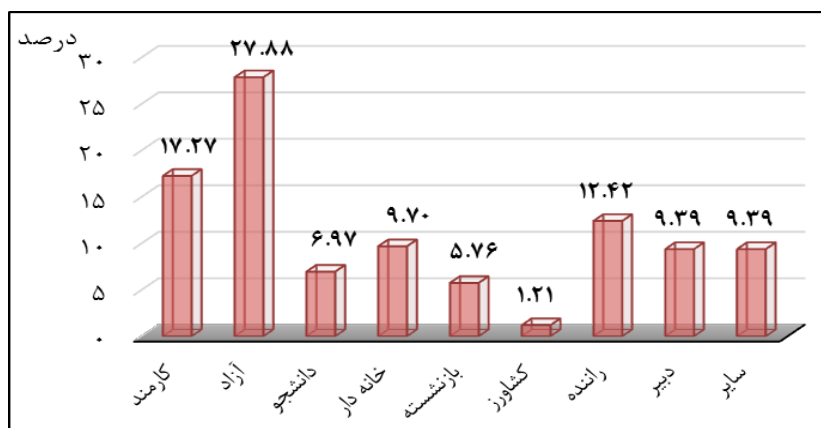
نتایج حاصل از بررسی وضعیت فعالیت و اشتغال جامعه نمونه نشان می‌دهد که از بین کل پاسخگویان (۳۳۰ نفر)، ۱۷/۲۷ درصد پاسخگویان کارمند، ۲۷/۸۸ درصد دارای شغل آزاد، ۶/۹۷ درصد دانشجو، ۹/۷۰ درصد خانه‌دار، ۵/۷۶ بازنشسته، ۱/۲۱ درصد کشاورز، ۱۲/۴۲ درصد راننده، ۹/۳۹ درصد دبیر و ۹/۳۹ درصد اشتغال در سایر مشاغل را تشکیل می‌دهند.

ب) یافته‌های تحلیلی

یافته‌های تحلیلی پژوهش شامل دو بخش می‌باشد.

نمودار ۳. میزان تحصیلات در جامعه نمونه؛ مأخذ: یافته‌های میدانی پژوهش، ۱۳۹۵

نمودار ۴. وضع شغلی در جامعه نمونه شهروندان؛ مأخذ: یافته‌های میدانی پژوهش، ۱۳۹۵

سبز در شهرها می باشد. بدین منظور برای نشان دادن رابطه این متغیرها و مولفه های پژوهش که دارای مقیاس رتبه ای هستند، از روش هایی آماری اسپیرمن و مان وایتنی استفاده شده است که نتایج آن در جداول آورده شده است. بر اساس یافته های جدول (۵) بالا که از طریق آزمون اسپیرمن به بررسی متغیر جنسیت و کیفیت زندگی (دسترسی به پوشش گیاهی) پرداخته است، می توان با توجه به مقدار معناداری چنین استدلال کرد که میزان رضایت ساکنین نسبت به تمامی متغیرهای تأثیرگذار دارای معناداری تا سطح ۹۹

به آن ها پرداخته شده است: همانطور که در جدول مشاهده می شود ضریب معنی داری برای تمامی مولفه های مورد بررسی در سطح ۹۹ درصد معنی داری را نشان می دهد که بیانگر آن است که بین مولفه های رضایتمندی از کیفیت زندگی و دسترسی به پوشش گیاهی در بین شهروندان گرگانی در سطح نواحی شهری رابطه مستقیم وجود دارد. متغیرهای فردی شهروندان یکی از مهم ترین فاکتورها جهت بررسی میزان کیفیت زندگی و دسترسی آن ها به پوشش های گیاهی و فضاهای

جدول ۳. جدول نهایی ویژگی های فردی- اجتماعی شهروندان؛ مأخذ: یافته های میدانی پژوهش، ۱۳۹۵

وضعیت شغلی		سطح تحصیلات		سن		جنسیت	
۱۷/۲۷	کارمند	۱۵/۷۶	فوق لیسانس به بالا	۴/۸۵	کمتر از ۲۵	زن	مرد
۲۷/۸۸	آزاد	۲۵/۱۵	لیسانس	۲۷/۸۸	۲۵-۳۴		
۶/۹۷	دانشجو	۱۰/۳۰	فوق دیپلم	۴۲/۴۲	۳۵-۴۴		
۹/۷۰	خانه دار	۲۶/۰۶	دیپلم	۱۶/۹۷	۴۵-۵۴	%۱۶/۳۶	%۸۳/۶۴
۵/۷۶	بازنشسته	۲۲/۷۳	زیر دیپلم	۷/۸۸	+۵۵		
۱/۲۱	کشاورز						
۱۲/۴۲	راننده						
۹/۳۹	دبیر						
۹/۳۹	سایر	مأخذ: یافته های میدانی پژوهش، ۱۳۹۵					

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۴۵ زمستان ۹۵
No.45 winter 2016

۱۰۹

جدول ۴. بررسی وضعیت مؤلفه های کیفیت زندگی و پوشش گیاهی در شهر گرگان از دیدگاه شهروندان با استفاده از آزمون کرامر؛ مأخذ: یافته های پژوهش، ۱۳۹۴ (* معناداری ۹۹٪؛ ** معناداری تا ۹۵٪؛ NS عدم معناداری)

شاخص	مولفه ها	مقدار کرامر	سطح معناداری
کیفیت زندگی و پوشش گیاهی	دسترسی آسان به پوشش گیاهی و فضای سبز	۴/۳۸۹	*۰/۰۰۰
	کافی بودن مقدار پوشش گیاهی و فضای سبز	۷/۲۴۳	*۰/۰۰۰
	تجهیزات مناسب پارک ها و فضای سبز	۴/۱۲۵	*۰/۰۰۰
	احساس آرامش و امنیت در فضای پوشش گیاهی و پارک ها	۶/۱۲۷	*۰/۰۰۰
	تعاملات اجتماعی شهروندان در فضاهای سبز و پارک ها	۴/۴۳۲	*۰/۰۰۰
	سلامت روانی و روحی در برخورد با فضاهای سبز	۵/۵۶۵	*۰/۰۰۰

جدول ۵. آزمون آماری اسپیرمن جهت سنجش متغیر سن و کیفیت زندگی (دسترسی به پوشش گیاهی): مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۵ (* معناداری ۹۹٪؛ ** معناداری تا ۹۵٪؛ NS عدم معناداری)

ردیف	متغیر مستقل	متغیرهای وابسته	آماره اسپیرمن	سطح معناداری
۱	}	دسترسی آسان به پوشش گیاهی و فضای سبز	-۰/۰۴۵	*۰/۰۰۰
۲		کافی بودن مقدار پوشش گیاهی و فضای سبز	۰/۱۷۷	*۰/۰۰۰
۳		تجهیزات مناسب پارک‌ها و فضای سبز	-۰/۰۹۱	*۰/۰۰۰
۴		احساس آرامش و امنیت در فضای پوشش گیاهی و پارک‌ها	۰/۲۵۴	*۰/۰۰۰
۵		تعاملات اجتماعی شهروندان در فضاهای سبز و پارک‌ها	۰/۰۳۸	*۰/۰۰۰
۶		سلامت روانی و روحی در برخورد با فضاهای سبز	-۰/۰۴۲	*۰/۰۰۰

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۴۵ زمستان ۹۵
No.45 Winter 2016

۱۱۰

جدول ۶. آزمون آماری مان ویتنی جهت سنجش متغیر میزان تحصیلات و کیفیت زندگی (دسترسی به پوشش گیاهی): مأخذ: یافته‌های پژوهش، ۱۳۹۵ (* معناداری ۹۹٪؛ ** معناداری تا ۹۵٪؛ NS عدم معناداری)

نتیجه	سطح معناداری	مان ویتنی	مؤلفه‌ها	متغیر
رد	۰,۰۰۰	۸۶۳	دسترسی آسان به پوشش گیاهی و فضای سبز	میزان تحصیلات
تأیید *				
*	۰,۰۰۰	۷۷۶	کافی بودن مقدار پوشش گیاهی و فضای سبز	
*	۰,۳۲۹	۸۱۶	تجهیزات مناسب پارک‌ها و فضای سبز	
*	۰,۰۰۰	۶۵۸	احساس آرامش و امنیت در فضای پوشش گیاهی و پارک‌ها	
**	۰,۰۳۱	۸۳۳	تعاملات اجتماعی شهروندان در فضاهای سبز و پارک‌ها	
*	۰,۰۰۰	۶۶۹	سلامت روانی و روحی در برخورد با فضاهای سبز	

درصد می باشد که این خود نمایان کننده میزان رضایت بسیار بالای شهروندان در ارتباط با مولفه های کیفیت زندگی و دسترسی به پوشش گیاهی در شهر می باشد.

برای سنجش سطح همبستگی بین سطح تحصیلات و مولفه های مورد بررسی در بخش کیفیت زندگی از آزمون آماری مان-ویتنی استفاده شده است. همان طوری که در جدول فوق مشاهده می شود بین سطح تحصیلات شهروندان و تجهیزات مناسب پارک ها و فضای سبز هیچ گونه همبستگی معنی داری مشاهده نمی شود ($0.05 < \text{Sig}$) شاید دلیل این امر هم توزیع نامناسب فضاهای سبز و پوشش گیاهی در سطح شهر باشد. از طرف دیگر بین سطح تحصیلات شهروندان و مؤلفه های مختلف همچون دسترسی آسان به پوشش گیاهی و فضای سبز، کافی بودن مقدار پوشش گیاهی و فضای سبز، تجهیزات مناسب پارک ها و فضای سبز، احساس آرامش و امنیت در فضای پوشش گیاهی و پارک ها، آرامش و امنیت در فضای پوشش گیاهی و پارک ها، سلامت روانی و روحی در برخورد با فضاهای سبز، همبستگی معناداری تا سطح ۹۹ درصد وجود دارد اما فقط در مولفه تعاملات اجتماعی شهروندان در فضاهای سبز و پارک ها، دارای سطح معناداری تا سطح ۹۵ درصد می باشد که آن هم بیشتر تحت تأثیر کم بودن علاقه شهروندان به ایجاد ارتباط با دیگر افراد در اینگونه فضاها می باشد.

در ادامه جهت نشان دادن رابطه مساحت و پراکندگی پوشش گیاهی در سطح شهر گرگان (شامل تمامی فضاهای سبز: پارک ها، بلوارها، مثلثی ها، لچک ها و...) و رابطه آن با کیفیت زندگی شهروندان از نقشه ها و آزمون های آماری پرداخته شده است: در نقشه شماره ۳ پراکندگی پوشش گیاهی در سطح شهر گرگان به عنوان یکی از عوامل موثر در کیفیت

جهت برخورداری از این فضاها برای شهروندان نشان داده شده است. همانطور که در نقشه مشاهده می شود طبق برداشت های میدانی انجام شده پراکندگی پوشش گیاهی در سطح شهر گرگان به نسبتا در تمامی محلات شهر گرگان وجود دارد که این پراکندگی هر چه از مرکز شهر فاصله می گیرد فراوانی بیشتری را نشان می دهد.

در بخش پایانی یافته های تحلیلی مولفه های مورد بررسی در بحث کیفیت زندگی و پوشش گیاهی در شهر گرگان در سطح نواحی هشت گانه از طریق آزمون تاپسیس (TOPSIS) مورد بررسی قرار گرفتند که در ادامه به آن پرداخته می شود. شاخص های مورد بررسی در این پژوهش شامل: دسترسی آسان به پوشش گیاهی و فضای سبز، کافی بودن مقدار پوشش گیاهی و فضای سبز، تجهیزات مناسب پارک ها و فضای سبز، احساس آرامش و امنیت در فضای پوشش گیاهی و پارک ها، تعاملات اجتماعی شهروندان در فضاهای سبز و پارک ها، سلامت روانی و روحی در برخورد با فضاهای سبز می باشند.

در مرحله اول ماتریس داده ها را تشکیل می دهیم که همان جدول شاخص های ماست. در مرحله بعد شاخص ها از طریق فرمول زیر به ماتریس استاندارد تبدیل می شود.

در نقشه پایانی با توجه به معیارهای کیفیت زندگی که در قسمت اول مورد بررسی قرار گرفته اند و مقدار و پراکندگی پوشش گیاهی، نسبت به هر یک از نواحی ۸ گانه شهر گرگان مورد بررسی قرار گرفت.

نتیجه گیری و جمع بندی

پوشش گیاهی در مناطق شهری از این جهت حائز

$$A_{ij} = \begin{bmatrix} a_{11} & a_{12} & \dots & a_{1n} \\ a_{21} & a_{22} & \dots & a_{2n} \\ \vdots & \vdots & \ddots & \vdots \\ a_{m1} & a_{m2} & \dots & a_{mn} \end{bmatrix}$$

$$r_{ij} = \frac{a_{ij}}{\sqrt{\sum_{k=1}^m a_{kj}^2}}$$

در مرحله بعد وزن شاخص ها از طریق آنتروپی شانون محاسبه می شود.

X6	X5	X4	X3	X2	X1
.۰۲۵	.۰۲۵	.۰۵۶	.۰۳۴	.۰۵۵	.۰۵

در مرحله بعد محاسبه ماتریس V_{ij} که حاصلضرب r_{ij} وزن شاخص ها می باشد. در ادامه نیز بعد از محاسبه کمترین و بیشترین مقدار v_{ij} در شاخص است. در این بخش S^- و S^+ از طریق فرمول زیر محاسبه می شود.

$$s_i^+ = \sqrt{\sum_{j=1}^n (v_{ij} - v_i^+)^2}$$

$$s_i^- = \sqrt{\sum_{j=1}^n (v_{ij} - v_i^-)^2}$$

و در آخر محاسبه C_i را داریم:

$$C_i^+ = \frac{s_i^-}{s_i^- + s_i^+}$$

که نتایج همه آزمون ها و مراحل در جدول نهایی زیر آورده شده است:

مدیریت شهری

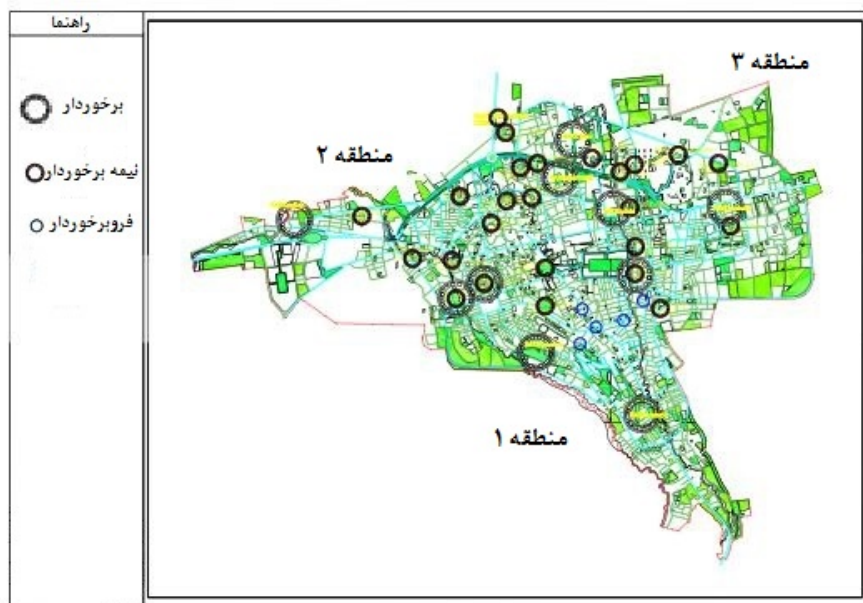
فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۴۵ زمستان ۹۵
No.45 Winter 2016

۱۱۲

مناطق	نواحی	ضریب برخورداری	سطح برخورداری
منطقه ۱	ناحیه ۱	.۴۶	فروبرخورداری
	ناحیه ۲	.۸۸	برخورداری
منطقه ۲	ناحیه ۱	.۴۸	نیمه برخورداری
	ناحیه ۲	.۸۹	برخورداری
	ناحیه ۳	.۸۹	برخورداری
منطقه ۳	ناحیه ۱	.۴۳	نیمه برخورداری
	ناحیه ۲	.۸۷	برخورداری
	ناحیه ۳	.۸۷	برخورداری

اهمیت است که می تواند شرایط محیطی و تبادلات اجتماعی بین شهروندان را افزایش دهد. از طرفی با افزایش جمعیت و توسعه و گسترش شهرنشینی انسانها به تدریج از طبیعت دور شده اند و تراکم بیش از حد جمعیت و دخالت در محیط طبیعی و ایجاد محیط های انسان ساخت، نیازهای زیست محیطی، جسمی و روحی انسان را بیشتر بروز داده است. با توجه به اهمیت موضوع پژوهش در برنامه ریزی شهر ضرورت دارد در هر شهری نقش پوشش گیاهی، مورد ارزیابی قرار گیرد. بدین منظور و با توجه به اهمیت پوشش گیاهی در ارتباط با کیفیت زندگی در بین شهروندان، در این پژوهش نقش پوشش گیاهی در کیفیت زندگی شهروندان گرگانی مورد بررسی قرار گرفت. جامعه آماری پژوهش را با توجه به پراکندگی پوشش گیاهی و فضای سبز در تمامی نواحی شهر گرگان، تمامی شهروندان تشکیل داده اند که با توجه به آخرین سرشماری تعداد ۳۳۰ نفر به عنوان جامعه نمونه انتخاب گردید. برای جمع آوری اطلاعات مورد نیاز در بخش اول با تکیه بر مطالعات کتابخانه ای و برداشت های

میدانی و مشاهده استفاده شد، در بخش دوم پژوهش اطلاعات مورد نیاز بر اساس پرسشنامه محقق ساخته که روایی و پایایی آن مورد سنجش قرار گرفته بود، تشکیل می داد. جهت بررسی رابطه بین مولفه ها و یافته های توصیفی حاصل از پرسشنامه از آزمون های آماری SPSS، استفاده شد. نتایج حاصل از داده های پرسشنامه ایی در بخش اول یافته های تحلیلی نشان داد که در بین مولفه های مورد بررسی ضریب معنی داری برای تمامی مولفه های مورد بررسی در سطح ۹۹ درصد معنی داری حاصل شد که بیانگر آن است که بین مولفه های رضایتمندی از کیفیت زندگی و دسترسی به پوشش گیاهی در بین شهروندان گرگانی در تمامی نواحی شهر وجود دارد. در ادامه رابطه بین مولفه های فردی و کیفیت زندگی مورد بحث قرار گرفت، نتایج نشان می دهد که بین متغیرهای فردی شهروندان و کیفیت زندگی (دسترسی به پوشش گیاهی) رابطه معنی داری وجود دارد که ضرایب آماری خود گویای این مسئله هستند. در بخش دوم یافته های تحلیلی ابتدا جهت نشان دادن رابطه مساحت و پراکندگی

نقشه ۳. پراکندگی پوشش گیاهی در سطح شهر گرگان

پوشش گیاهی در سطح شهر گرگان (شامل تمامی فضاهای سبز: پارک‌ها، بلوارها، مثلثی‌ها، لچک‌ها و...) نقشه پراکندگی پوشش گیاهی و فضای سبز در سطح شهر گرگان ترسیم شد، و در ادامه در بحث کیفیت زندگی و پوشش گیاهی در شهر گرگان در سطح نواحی هشت گانه از طریق آزمون تاپسیس (TOPSIS) مورد بررسی قرار گرفتند نتایج بیانگر آن است که در تمامی نواحی شهری گرگان بجز نواحی یک در تمامی نواحی مناطق سه گانه شهر گرگان دارای سطح برخورداری و مطلوبیت از لحاظ دسترسی به پوشش گیاهی و کیفیت زندگی می‌باشند. در پایان نیز نقشه نهایی جهت نشان دادن کیفیت زندگی و پراکندگی پوشش گیاهی در سطح شهر گرگان ترسیم شد که به عنوان نتیجه نهایی پژوهش نشان داد که شهر گرگان در ارتباط با موضوع پژوهش دارای سطح قابل قبول در ارتباط با دسترسی به پوشش گیاهی و فضای سبز در تمامی نواحی خود برای شهروندان می‌باشد.

منابع و ماخذ

۱. ابراهیم زاده، عیسی، سرایانی، اعظم؛ عرفانی، محمد، تحلیلی بر توزیع فضایی - مکانی کاربری فضای سبز و مکان یابی بهینه آن در منطقه یک شهر زاهدان، فصلنامه آمایش محیط، شماره ۱۷، ۱۵۱-۱۳۹۱.

۲. اذانی، مهتری (۱۳۸۹) برنامه ریزی فضای سبز شهری با تاکید بر مناطق گرم و خشک جنوب ایران، فضای جغرافیایی، سال نهم، شماره ۳۱، ۲۶-۱.

۳. اسمعیلی، اکبر (۱۳۸۱) بررسی و تحلیل کاربری فضای سبز (پارک‌های درون شهری) از دیدگاه برنامه‌ریزی شهری (نمونه موردی مناطق ۸ و ۱ شهرداری تبریز). پایان‌نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه تربیت مدرس.

۴. باباپور، ه. (۱۳۷۸) بررسی راه‌های نگهداشت و توسعه باغ‌ها و فضاهای سبز شهری، مجله شهرداری‌ها، سال اول، شماره ۵.

۵. بهرام سلطانی، کامبیز (۱۳۷۴) پیشنهاد روش محاسبه سرانه فضای سبز شهری، مجله آبادی، سال ۵، شماره ۱۷.

۶. بهرام سلطانی، کامبیز (۱۳۸۴) مبانی معماری فضای سبز شهری، چاپ دوم، مرکز مطالعات و تحقیقات شهرسازی و معماری ایران، تهران.

۷. پاپلی یزدی، محمد حسین، رجبی سناجرودی، حسین (۱۳۸۶) نظریه‌های شهر و پیرامون، انتشارات سمت، تهران.

۸. پیرموره، ژان (۱۳۷۳) فضاهای شهری - طراحی و اجرای مدیریت، ترجمه حسین رضایی و همکاران، اداره کل روابط عمومی و بین‌الملل شهرداری تهران.

۹. پیرنیا، محمدکریم (۱۳۷۳) باغ ایرانی، مجله مرکز تحقیقات شهرسازی و معماری ایران، شماره ۱۵.

۱۰. تقوایی، مسعود (۱۳۸۲) برنامه ریزی و طراحی فضای سبز شهری و تأثیرات متقابل آن بر انسان و محیط، مجله شهرداری‌ها، دوره ۱۲، شماره ۴۷، تهران.

۱۱. حسینی، سید علی؛ احمدی، سجاد؛ ویسی، رضا (۱۳۹۱) بررسی و تحلیل فضای پارک و سبز شهری شهر شیراز، دوفصلنامه پژوهش‌های بوم‌شناسی شهری، شماره ۳، ۷۰-۵۱.

۱۲. حکمتی، جمشید (۱۳۷۱) طراحی باغ و پارک، انتشارات فرهنگ جامع.

۱۳. حیدری بخش، مرضیه (۱۳۸۷) بررسی تطبیقی استاندارد پارک‌ها و فضای سبز شهر اصفهان با استانداردهای موجود مونه موردی فضای سبز حاشیه زاینده رود، پایان‌نامه کارشناسی ارشد جغرافیا و برنامه ریزی شهری، به راهنمایی جمال محمدی، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه اصفهان.

۱۴. حیدری بخش، مرضیه (۱۳۸۷) بررسی تطبیقی استاندارد پارک‌ها و فضای سبز شهر اصفهان با استانداردهای موجود، استاد راهنما: جمال محمدی، پایان‌نامه کارشناسی ارشد دانشگاه اصفهان.

۱۵. خمر، غلامعلی، کیانی، اکبر، امیری نژاد، مینا، میرشکاری، محمدعلی (۱۳۹۳) ارزیابی ترجیحی

- شهروندان نسبت به پارک های شهری نورآباد بر اساس رویکردهای جغرافیایی (اقتصادی، اجتماعی و زیست محیطی)، جغرافیا و آمایش شهری- منطقه ای، شماره ۱۲.
۱۶. ربانی، رسول؛ نظری، جواد؛ مختاری، مرضیه (۱۳۹۰) تبیین جامعه شناختی کارکرد پارکهای شهری (مطالعه موردی پارکهای شهر اصفهان). فصلنامه مطالعات و پژوهش های شهری و منطقه ای، سال سوم، شماره ۱۰.
۱۷. روستایی، شهریور، تیموری، راضیه (۱۳۹۴) ارزیابی میزان سازگاری و مطلوبیت پارکهای محلهای با استفاده از GIS، مورد مطالعه: پارکهای محلهای منطقه ۲ شهرداری تبریز، مجله آمایش جغرافیایی فضا، سال پنجم، شماره مسلسل پانزدهم.
۱۸. سازمان مدیریت و برنامه ریزی کشور، ضوابط طراحی فضای سبز شهری، نشریه ۲۰۳، معاونت امور فنی، دفتر فنی و تدوین معیارها، ۱۳۷۴.
۱۹. شکویی، حسین (۱۳۵۸) محیط زیست شهری، انتشارات دانشگاه تبریز، تبریز، ۱۳۵۸.
۲۰. شیرینی، ابوالفضل (۱۳۸۵) ارائه الگوی مکانیابی بهینه فضای سبز شهری با استفاده از GIS، مورد نمونه پارک های شهر زنجان، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه زنجان.
۲۱. صالحی فرد، محمد (۱۳۸۹) تحلیلی بر ابعاد اجتماعی فضاهای سبز شهری با تاکید بر دیدگاه شهروندان، فضای جغرافیایی، سال دهم، شماره ۲۹، ۵۱-۹۳.
۲۲. ضرابی، اصغر و رنجبر، علی اکبر (۱۳۹۲) تحلیلی بر کاربرد فضای سبز شهری با استفاده از تکنیک های برنامه ریزی شهری در محیط GIS (مطالعه موردی منطقه ۴ شیراز)، مجله جغرافیا و برنامه ریزی محیطی، شماره ۲۴، ۱۵۴-۱۳۵.
۲۳. قربانی، رسول (۱۳۸۶) تحلیل فضایی توزیع پارکهای شهری تبریز و نارسائیهای موجود در آن، طرح تحقیقاتی، دانشگاه تبریز.
۲۴. قربانی، رسول، تیموری، راضیه (۱۳۸۹) تحلیلی بر نقش پارک های شهری در ارتقای کیفیت زندگی شهری با استفاده از الگوی Seeking-Escaping، نمونه موردی: پارک های شهری تبریز، پژوهش های جغرافیای انسانی، شماره ۷۲.
۲۵. کلباسی انارکی، کتایون، قاندى، عبدالکریم (۱۳۹۴) تحلیل و نتیجه گیری در زمینه تاثیر فضای سبز در زندگی شهری، اولین کنفرانس بین المللی، انسان، معماری، مهندسی عمران و شهر، تبریز، ۱۳۹۴.
۲۶. مجنونیان، هنریک (۱۳۷۴) مباحثی پیرامون پارک ها، فضای سبز و تفرجگاهها، سازمان پارکها و فضای سبز شهرداری تهران، ۱۳۷۴.
۲۷. محمدی، جمال، پورقیومی، حسین، زارعی، یاسر (۱۳۹۱) تحلیل مکانی- فضایی پارک های شهری شهر نورآباد با استفاده از GIS، جغرافیا و برنامه ریزی محیطی سال ۲۳، پیاپی ۴۷، شماره ۳.
۲۸. محمدی ده چشمه، مصطفی، حکیم، مدیا (۱۳۸۸) پایداری شهری در تهران از منظر پارکها و فضاهای سبز عمومی ارزیابی بر پایه مدل ضریب پراکندگی، دو ماهنامه شهرنگار، سال نهم، شماره ۵۲، تیر ۱۳۸۸.
۲۹. محمدی، جمال؛ احمدیان، مهدی؛ آزادی قطار، سعید (۱۳۹۱) تحلیل و ارزیابی توزیع و توسعه پایدار فضاهای سبز درون شهری، نمونه موردی: شهر میاندوآب، دوفصلنامه مدیریت شهری، شماره ۲۹، ۲۷۵-۲۵۹.
۳۰. مرصوصی، نفیسه و بهرامی، رحمت اله (۱۳۸۹) توسعه پایدار شهری، انتشارات پیام نور.
۳۱. موسی زاده، حسین، مینایی، فهیمه، حسینی، معصومه (۱۳۹۵) بررسی امنیت محیطی در پارکها بعنوان بخشی از فضاهای شهری (مطالعه موردی: پارک ملت مشهد)، فصلنامه علمی تخصصی دانش انتظامی خراسان رضوی، شماره: ۳۱ دوره هشتم.
۳۲. مهندسان مشاور آمود، فضای سبز عمومی در نمای ابنیه شهری، مجله شهرداری ها، شماره ۲۲، ۱۳۸۲.
۳۳. مهندسین مشاور پویش جنوب، طرح جامع

planning: Final report of COST Action CII. Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities, 2005.

44. Carinanos, Paloma., Casares-Porcel, Manuel, Urban green zones and related pollen allergy: A review. Some guidelines for designing spaces with low allergy impact. *Landscape and Urban Planning*, Vol 101, Issue 3, 2011.

45. Wenting, Wu., Yi, Ren., Hengyu, Zhao, Investigation on Temperature dropping effect of Urban Green Space in summer in Hangzhou. *Journal of Energy Procedia*. Vol 14. 217-222, 2012.

46. Hitchings, Russell, Studying the preoccupations that prevent people from going into green space. *Landscape and Urban Planning*. In Press, Corrected Proof. 1-5, 2012.

47. Brook, Isis, The Importance of Nature, Green Spaces, and Gardens in Human Well-Being: *journal of Ethics, place and environment*. Vol 13. No 3. 295-312, 2010.

48. Magee, T. K., P. L. Ringold, and M. A. Bollman, Alien species importance in native vegetation along wadeable streams, John Day River basin, Oregon, USA. *Plant Ecol*. 195: 287-307, 2008.

49. Hoersch, B., G. Braun and U. Schmidt, Relation between landform and vegetation in alpine regions of Wallis, Switzerland. A multiscale remote sensing and GIS approach. *Computers, Environment & Urban Systems*. 26: 113-139, 2002.

50. Depew, J. J., Habitat Selection And Movement Patterns of Cattle and White-Tailed Deer in a Temperate Savanna. Submitted to the Office of Graduate Studies of Texas A&M University in partial fulfillment of the requirements for the degree of Master of Science. p. 71, 2004.

51. Pettorelli, N., Vik, O., Mysterud, A., Gaillard, J.M.,

فضای سبز شهر شیراز، جلد اول و دوم، ۱۳۸۵. ۳۴. نهیلی، داود و رضایی، سحر (۱۳۸۱) بررسی و معرفی ظرفیت برد تفرجگاهی، مجله محیط شناسی، شماره ۲۹.

۳۵. نهیبی، سارا، حسن دخت، مریم السادات (۱۳۹۳) بررسی تأثیر فضای سبز شهری بر ارتقای کیفیت زندگی شهری (مطالعه موردی: محله شیان)، پایاداری، توسعه و محیط زیست، دوره اول، شماره ۱، تابستان ۱۳۹۳.

۳۶. وارثی، حمیدرضا؛ مسعود تقوایی؛ نسرین شریفی (۱۳۹۴) عنوان تحلیل فضایی و مکانیابی بهینه فضاهای سبز شهری (نمونه موردی: شهر نجف آباد)، نشریه پژوهش و برنامه ریزی شهری، شماره ۲۱، ۱۳۹۴.

۳۷. وزارت کشور (۱۳۶۹) مرکز مطالعات. برنامه ریزی عمرانی وزارت کشور، فضای سبز شهری و استانداردها و انواع آن در ایران، تهران.

38. Ramage, J.K. and Davies, A.H, Measurement of Quality of Life in Carcinoid/ Neuroendocrine Tumours NEUROENDOCRINE TUMOURS, Endocrine-Related Cancer 10, 2003.

39. Dajian & Peter, 2010 World Expo and Urban Life Quality in Shanghai in Terms of Sustainable Development Chinese Journal of Population, Resources and Environment, Vol. 4, No.1, 2006.

40. Byock, I.R., Merriman, M.Ps, Measuring Quality of Life for Patients with Terminal Illness: The Missoula-Vitas Quality of Life Index, *Palliative Medicine*, 12, 1998.

41. Girardet, EEA, two-third of all European now reside in towns or cities, Boston, 1992.

42. Shah Md. Atiqul Haq, Urban Green Spaces and an Integrative Approach to Sustainable Environment, *Journal of Environmental Protection*, No. 2., 601-608, 2011.

43. Werquin, A.C. et al, Green structure and urban

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۴۵ زمستان ۹۵
No.45 Winter 2016

۱۱۶

Tucker.C.J and Stenseth.N.C, Using the satellite-derived NDVI to assess ecological responses to environmental change.J.Trends in ecology and evolution Vol. 9 No 20, 2005.

52.Goward, S. N., G. D. Cruickshanks, and A. S. Hope, Observed relation between thermal emission and reflected spectral radiance of a complex vegetated landscape, Remote Sensing of Environment, 18, 137-146, 1985.

53.Wagrowski, D. M., and R. A. Hites, Polycyclic aromatic hydrocarbon accumulation in urban, suburban and rural vegetation, Environmental Science & Technology, 31, 1, 279-282, 1997.

54.Chiesura, Anna, The Role of Urban Parks for The Sustainable City, Landscape and Urban Planning, 68(1) : 129-138, 2004.

55.Mill ward, Andrew & Sabir, senna. Benefits of a forested urban park: What is the value of Allan Gardens to the city of Toronto, Canada?, Landscape and Urban Planning, 100:177-188, 2011.

56.Thomas Astell-Burt, Richard Mitchell, Terry Hartig, The association between green space and mental health varies across the lifecourse. A longitudinal study, Journal of Epidemiol Community Health, Volume 68, Issue 6, 2014.

57.Hannah Cohen-Cline, Eric Turkheimer, Glen E Duncan, Access to green space, physical activity and mental health: a twin study, Volume 69, Issue 6, 2015.

58.Magdalena van den Berg, and et al, Visiting green space is associated with mental health and vitality: A cross-sectional study in four European cities, Health & Place Volume 38, Pages 8-15, 2016.

59.Ebtesam M. Elgizawy, Expectation Towards Green Lawns to Enhance Quality of Life at Workplaces, Procedia Environmental Sciences Volume 34,

Pages 131-139, 2016.

60.Heidi M. Blanck, Diana Allen, Zarnaaz Bashir, Nina Gordon, Alyson Goodman, Dee Merriam, and Candace Rutt, Let's Go to the Park Today: The Role of Parks in Obesity Prevention and Improving the Public's Health, Childhood Obesity, 8(5): 423-428, 2012.

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management

شماره ۴۵ زمستان ۹۵
No.45 Winter 2016

■ ۱۱۸ ■

بررسی و اولویت بندی موانع استقرار مدیریت دانش در شرکت مادر تخصصی فرودگاههای کشور با روش تحلیل سلسله مراتبی

ابراهیم حلاجیان* - عضو هیأت علمی، واحد تهران شرق، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

Review and prioritize the barriers of knowledge management in the company holding the country Airports with AHP process

Abstract

Successful implementation of knowledge management in an organization requires that various organizational factors, certain features of coherence and coordination are necessary. And there are gaps and inconsistencies between these factors hinder the successful implementation of knowledge management, will be. Thus, for successful implementation of knowledge management, organization as a whole needs to be looked at and considered all these factors and their status in the organization are identified and analyzed. This paper explores the barriers to knowledge management, Airports Holding Country in country, paid, and then will be prioritized. After evaluation techniques available to achieve a response, Analytic Hierarchy Process as the most suitable method was selected. To determine the priority of hierarchical analysis, comparison matrix formed and compared to determine their compatibility using the formula rate adaptation, adjustment range, all comparisons were calculated. The results confirmed that the pair comparison is carried out, the adjustment was appropriate. The final results of the main obstacles to prioritize proves that in order to measure cultural factors, human factors, technical factors, external factors and structural factors are the degree of priority. Five obstacles in order of preference, lack of planning and implementing activities in the field of culture and exchange of knowledge, lack of confidence based on knowledge sharing environment, lack of adequate support for the activities of the organizational culture recreation and transfer of knowledge, lack of senior management support knowledge management and lack of access to information and knowledge, organizations are required by the national and international level.

Key words: knowledge management, cultural factors, human factors, technical factors, external factors, structural factors

چکیده

برای پیاده سازی موفقیت آمیز مدیریت دانش باید به سازمان به عنوان یک کل نگاه کرد و همه این عوامل را مورد توجه قرار داده و وضعیت آنها در سازمان شناسایی و تحلیل شود. در این پژوهش به بررسی موانع استقرار مدیریت دانش در شرکت مادر تخصصی فرودگاههای کشور پرداخته شده و سپس اولویت بندی خواهند شد. پس از ارزیابی روشها و تکنیکهای موجود جهت رسیدن به پاسخ، روش تحلیل سلسله مراتبی به عنوان مناسب ترین روش انتخاب شد. جهت تعیین اولویت عوامل با روش تحلیل سلسله مراتبی، ماتریس های مقایسه ای تشکیل شده و جهت تعیین سازگاری مقایسه ها با استفاده از فرمول نرخ سازگاری، دامنه سازگاری کلیه مقایسه ها، محاسبه شد که نتایج حاصله مؤید این مطلب بوده که مقایسه های زوجی انجام شده از سازگاری مناسبی برخوردار بوده است. نتایج نهایی حاصل از اولویت بندی موانع اصلی، بیانگر اینست که به ترتیب معیارهای عوامل فرهنگی، عوامل انسانی، عوامل فنی و تکنولوژیکی، عوامل برون سازمانی و عوامل ساختاری از درجه اولویت برخوردار می باشند. و پنج مانع به ترتیب اولویت، عدم طراحی و اجرای فعالیتهای فرهنگ سازی در زمینه خلق و تبادل دانش، عدم وجود محیط مبتنی بر اعتماد نسبت به تسهیم دانش، عدم پشتیبانی کافی فرهنگ سازمانی موجود از فعالیتهای خلق و انتقال دانش، عدم حمایت مدیریت ارشد سازمان از مدیریت دانش و عدم امکان دستیابی سازمانها به اطلاعات و دانش مورد نیاز در سطح ملی و فراملی می باشند.

واژگان کلیدی: مدیریت دانش، عوامل فرهنگی، انسانی، فنی و تکنولوژیکی، برون سازمانی، ساختاری.

مقدمه

که خلق دانش و فرآیند سهیم شدن دانش در آن درونی شده و به عنوان راه هدایت عملیات مورد قبول واقع شده است (مارکو و آرت، ۲۰۰۹، ص ۲۲). از این رو سازمان ها باید محیطی را برای اشتراک، انتقال و تقابل دانش در میان اعضای خود به وجود آورند و افراد را در جهت با مفهوم کردن تعاملاتشان آموزش دهند (نوناکا، ۱۹۹۴، ص ۲۰)؛ و سعی در ایجاد بسترسازی و شناسایی عوامل زمینه ای برای استقرار مدیریت دانش در سازمان نمایند. مسئله و چالشی که در اینجا وجود دارد این است که مدیریت دانش موضوعی سیستماتیک است، مقوله ای که اجرای موفقیت آمیز آن نیازمند نگرشی همه جانبه و فراگیر به عوامل مختلف سازمانی است. از طرفی به دلیل مطرح شدن مدل ها و روش های بسیار متعددی برای به کارگیری مدیریت دانش در سازمان ها، گاهی این مدل ها موجب گیج شدن مدیرانی می شوند که به دنبال پیاده سازی مدیریت دانش در سازمان خود هستند. پیشینه تحقیق بیانگر آن است که شیخکانلو (۱۳۸۹) نتیجه گرفته شد که، فرهنگ سازمانی با مدیریت دانش در سازمان رابطه معناداری وجود دارد. مارکو و آرت^۱ (۲۰۰۹) به این نتیجه رسیدند که انتقال و خلق دانش مستلزم وجود فرهنگ سازمانی است که در آن افراد و گروهها تمایل داشته باشند با یکدیگر همکاری نموده و در راستای منافع متقابلی که دارند، دانش خود را با یکدیگر مستقیم نمایند. و ویروساک^۲ (۲۰۱۰) در تحقیق خود به این نتیجه رسید که سازمان ها قبل از اقدامات دانشی، بایستی نگاهی دقیق به فرهنگ سازمانی خود داشته باشند. فرهنگ سازمانی به عنوان یک عامل اصلی در صحنه مدیریت دانش مطرح می باشد. تهیر و همکاران^۳ (۲۰۱۰) در مطالعه ای نشان داد، اعتماد تاثیر قابل توجهی بر مدیریت دانش دارد. ویویورا و دیگران^۴ (۲۰۱۳)

امروزه سازمانها به سرمایه های نامشهود و معنوی که همان دانش نامیده می شوند، به عنوان یک عامل مهم حیاتی می نگرند دست یابی به اندوخته های دانش سازمانی، بدون یادگیری ممکن نمی باشد (جعفری مقدم، ۱۳۸۲). مدیریت دانش شامل یک دسته عملکرد، فرا ساختاری و تکنیکی و ابزارهای مدیریتی، طراحی برای ایجاد موقعیت، مشارکت، طرز بکارگیری دانش و دانش مربوطه در سر تا سر همه سازمانها می باشد (تهیر و همکاران، ۲۰۱۰). مدیریت دانش فرآیند خلق ارزش از دارایی های ناملموس سازمان می باشد. دارایی های ناملموس همچنین به عنوان سرمایه معنوی، شامل سرمایه انسانی، سرمایه ساختاری، سرمایه رفتاری، سرمایه ارتباطی و سرمایه مشتری می گردد. سرمایه انسانی در واقع همان قدرت مغز و معلومات کارکنان در سازمان است (ویروساک، ۲۰۱۰، ص ۴).

در سالهای اخیر، تلاشهای سازمانی بر روی مدیریت دانش معطوف بوده اند، این مدیریت یکی از مدیریتهای کلیدی بشمار می رود. این مدیریت در بردارنده ی تمرکز بر روی دانش کارفرمایان در مورد مشتریان، رقبا، محصولات و خدمات در یک سازمان می باشد. (گیلبرت و دیگران، ۲۰۰۰) مارکو و آرت (۲۰۰۹) معتقدند که خلق و انتقال مؤثر دانش مستلزم وجود ساختار خاصی در سازمان است ساختار درونی سازمان می تواند مشوق یا مانع مدیریت دانش باشد (مارکو و آرت، ۲۰۰۹، ص ۲۴). مدیریت دانش در سازمانهای پیشرو به ایجاد فرهنگ اشتراک دانش میان کارکنان کمک می کند و با تبدیل سرمایه های انسانی به دارایی های فکری سازمان یافته برای سازمان ایجاد ارزش می کند (دانپورت و پروسات، ۲۰۰۹، ص ۱۲). سازمان دانش محور و دانش مدار را سازمانی است

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۴۵ زمستان ۹۵
No.45 Winter 2016

۱۲۰

1. Marco, D& Art, E,2009
2. Wiro Sock,2010
3. Thahir, Saeed, et al,2010
4. Wiewiora et al,2013

در تحقیقی نتیجه گرفتند که ارزش های فرهنگی در سازمان های بزرگ تاثیر قابل توجهی در بهبود اشتراک گذاری دانش داشته است. در این راستا باید توجه داشت که پیاده سازی موفقیت آمیز مدیریت دانش مستلزم این است که عوامل سازمانی مختلف موجود در یک سازمان از جمله ساختار سازمانی، فرهنگ سازمانی، تکنولوژی و منابع انسانی دارای ویژگی های خاصی بوده و از انسجام و هماهنگی لازم برخوردار باشند و وجود شکاف و ناهماهنگی در بین این عوامل مانع پیاده سازی موفقیت آمیز مدیریت دانش خواهد شد. بنابراین برای پیاده سازی موفقیت آمیز مدیریت دانش باید به سازمان به عنوان یک کل نگاه کرد و همه این عوامل را مورد توجه قرار داده و وضعیت آنها در سازمان شناسایی و تحلیل شود (دانش فر و شهبابی نیا، ۱۳۸۹). در این پژوهش بدنبال سؤال که موانع استقرار مدیریت دانش در شرکت مادر تخصصی فرودگاه های کشور چیست و ترتیب اولویت بندی کدامند؟

روش شناسی

هدف تعیین، اولویت بندی موانع استقرار مدیریت دانش در شرکت مادر تخصصی فرودگاه های کشور و سؤال اصلی آن موانع استقرار مدیریت دانش در شرکت مادر تخصصی فرودگاه های کشور چیست و به ترتیب اولویت کدامند؟

سوالات فرعی عبارتند از:

۱. شاخصها و موانع اصلی استقرار مدیریت دانش در شرکت مادر تخصصی فرودگاه های کشور چیست و به ترتیب اولویت کدامند؟

۲. زیر شاخصها و موانع فرعی حاصل از موانع اصلی در استقرار مدیریت دانش در شرکت مادر تخصصی فرودگاه های کشور چیست و به ترتیب اولویت کدامند؟

روش تحقیق توصیفی از نوع پیمایشی است و جامعه آماری نخبگان شرکت مادر تخصصی فرودگاه های کشور می باشند که تعداد آنها ۲۰ نفر و نمونه با جامعه برابر است که دارای مدرک تحصیلی فوق

لیسانس و بالاتر و حداقل دارای ۱۰ سال تجربه مفید با حداقل سابقه ۳ سال پست مدیریت و حداقل دارای یک طرح علمی باشد. روش جمع آوری اطلاعات کتابخانه ای که ابزارهای آن عبارت از کتب و نشریات معتبر و در روش میدانی که بر اساس استناد سایر مستندات بدست آمده علمی، تحقیقی و پرسشنامه می باشد و روش تحلیل استنباطی از روش تحلیل سلسله مراتبی و نرم افزار AHP استفاده شده است.

مقایسه زوجی معیارها یا عوامل تاثیرگذار نسبت به یکدیگر

جدول ۱ نرمالیزه شده داده های زوجی عوامل اصلی و موانع مدیریتی اصلی استقرار مدیریت دانش، می باشد که روش محاسبه آنها به این صورت می باشد که هر یک از داده های ستون های مقایسات زوجی را بر جمع هر یک از ستون ها تقسیم نموده ایم و سپس با محاسبه میانگین سطرها، اولویت های مربوط به عوامل اصلی و موانع مدیریتی اصلی استقرار مدیریت دانش حاصل شده است.

با توجه به جدول ۱ می توان نتیجه گیری نمود که به ترتیب معیارهای عوامل فرهنگی، عوامل انسانی، عوامل فنی و تکنولوژیکی، عوامل برون سازمانی، عوامل ساختاری و عوامل برون سازمانی به ترتیب از اولویت، برخوردار می باشند.

۱- محاسبه کل امتیاز گزینه ها بر اساس معیار

موانع انسانی

جدول ۲، محاسبه امتیاز گزینه ها را بر اساس معیار موانع انسانی را مشخص کرده و اولویت معیارها را بیان می کند.

محاسبه کل امتیاز گزینه ها بر اساس معیار

موانع ساختاری

جدول ۳، محاسبه امتیاز گزینه ها را بر اساس معیار موانع ساختاری را مشخص کرده و اولویت معیارها را بیان می کند.

محاسبه کل امتیاز گزینه ها بر اساس معیار

موانع فرهنگی

جدول ۴، محاسبه امتیاز گزینه ها را بر اساس معیار

جدول ۱. مقادیر نرمال شده و مقادیر اولویت معیارهای ارزیابی نسبت به یکدیگر

اولویت	جمع	عوامل برون سازمانی	عوامل فنی و تکنولوژیکی	عوامل فرهنگی	عوامل ساختاری	عوامل انسانی	عوامل و موانع اصلی
۰,۱۰۹	۱,۳۰۳	۰,۳۰۸	۰,۴۳۹	۰,۰۹۷	۰,۲۹۰	۰,۱۶۹	عوامل انسانی
۰,۰۴۹	۰,۵۸۶	۰,۲۳۱	۰,۰۷۳	۰,۱۲۹	۰,۰۹۷	۰,۰۵۶	عوامل ساختاری
۰,۱۵۰	۱,۸۰۰	۰,۱۵۴	۰,۲۹۳	۰,۳۸۷	۰,۲۹۰	۰,۶۷۶	عوامل فرهنگی
۰,۰۷۶	۰,۹۱۷	۰,۲۳۱	۰,۱۴۶	۰,۱۹۴	۰,۲۹۰	۰,۰۵۶	عوامل فنی و تکنولوژیکی
۰,۰۳۳	۰,۳۹۴	۰,۰۷۷	۰,۰۴۹	۰,۱۹۴	۰,۰۳۲	۰,۰۴۲	عوامل برون سازمانی
۰,۴۱۷	۵,۰۰۰	۱,۰۰۰	۱,۰۰۰	۱,۰۰۰	۱,۰۰۰	۱,۰۰۰	جمع

جدول ۲. محاسبه امتیاز گزینه ها بر اساس معیار موانع انسانی

اولویت معیارها	اولویت عامل اصلی	امتیاز نهایی گزینه ها	معیارها (عوامل)
۰,۰۶۳	۰,۱۰۹	۰,۰۰۷	عدم آگاهی افراد نسبت به فواید و مزایای مدیریت دانش
۰,۱۹۸		۰,۰۲۲	عدم طراحی و اجرای سیستم ارزیابی عملکرد بر مبنای دانش
۰,۱۹۳		۰,۰۲۱	عدم وجود سیستم انگیزشی در جهت خلق و انتقال دانش
۰,۰۹۳		۰,۰۱۰	کمبود ارتباط و تعامل بین افراد دارنده دانش و افراد نیازمند دانش
۰,۴۵۲		۰,۰۴۹	عدم وجود محیط مبتنی بر اعتماد نسبت به تسهیم دانش

جدول ۳. محاسبه امتیاز گزینه ها بر اساس معیار موانع ساختاری

اولویت معیارها	اولویت عامل اصلی	امتیاز نهایی گزینه ها	معیارها (عوامل)
۰,۲۰۰	۰,۰۴۹	۰,۰۱۰	ساختارهای سازمانی غیر منعطف برای اجرای مدیریت دانش
۰,۴۱۱		۰,۰۲۰	یکطرفه بودن جریان ارتباطات و دانش در سازمان (از بالا به پایین)
۰,۱۸۷		۰,۰۰۹	عدم امکان تسهیم دانش به علت بزرگ بودن واحدهای سازمانی
۰,۱۳۱		۰,۰۰۶	عدم وجود کارگروههای دانشی برای تهیه و به اشتراک گذاری دانش
۰,۰۷۲		۰,۰۰۳	ابهام و تعارض در نقش برای مدیریت دانش

جدول ۴. محاسبه امتیاز گزینه ها براساس معیار موانع فرهنگی

اولویت معیارها	اولویت عامل اصلی	امتیاز نهایی گزینه ها	معیارها (عوامل)
۰,۲۴۰	۰,۱۵۰	۰,۰۳۶	عدم پشتیبانی کافی فرهنگ سازمانی موجود از فعالیتهای خلق و انتقال دانش
۰,۱۹۱		۰,۰۲۹	عدم حمایت مدیریت ارشد سازمان از مدیریت دانش
۰,۳۶۰		۰,۰۵۴	عدم طراحی و اجرای فعالیتهای فرهنگ سازی در زمینه خلق و تبادل دانش
۰,۱۲۰		۰,۰۱۸	عدم وجود فرهنگ مدیریت مشارکتی در سازمان
۰,۰۸۹		۰,۰۱۳	عدم وجود فرهنگ پرسش و مطالعه در جهت انتقال دانش در سازمان

جدول ۵. محاسبه امتیاز گزینه ها براساس معیار موانع فنی و تکنولوژیکی

اولویت معیارها	اولویت عامل اصلی	امتیاز نهایی گزینه ها	معیارها (عوامل)
۰,۳۲۶	۰,۰۷۶	۰,۰۲۵	کمبود زیرساخت های فنی و تکنولوژیکی مناسب برای پشتیبانی فعالیتهای تسهیم دانش
۰,۱۵۲		۰,۰۱۲	فقدان مراکز و ماخذ مناسب برای نگهداری دانش
۰,۰۶۷		۰,۰۰۵	عدم ایجاد پایگاه الکترونیکی دانش در سازمانها به کمک ابزارهای الکترونیکی
۰,۳۵۵		۰,۰۲۷	عدم امکان دستیابی سازمانها به اطلاعات و دانش مورد نیاز در سطح ملی و فراملی
۰,۱۰۱		۰,۰۰۸	عدم وجود بانکهای نرم افزاری شامل اطلاعات از تولیدکنندگان، ساختار و کاربران دانش

محاسبه کل امتیاز گزینه ها براساس معیار موانع فنی و تکنولوژیکی

جدول ۵، محاسبه امتیاز گزینه ها را بر اساس معیار موانع فنی و تکنولوژیکی را مشخص کرده و اولویت معیارها را بیان می کند.

محاسبه کل امتیاز گزینه ها بر اساس معیار موانع برون سازمانی

جدول ۶، محاسبه امتیاز گزینه ها را بر اساس معیار موانع برون سازمانی را مشخص کرده و اولویت معیارها را بیان می کند.

موانع برون سازمانی را مشخص کرده و اولویت معیارها را بیان می کند.

نتایج نهایی تجزیه و تحلیل داده ها و اولویت بندی

بطور کلی نتایج حاصل از داده های تحقیق بصورت جدول نتایج می باشد.

نتیجه گیری و پیشنهاد

سازمان دانش محور و دانش مدار را سازمانی است که خلق دانش و فرآیند تسهیم شدن دانش در آن

جدول ۳. محاسبه امتیاز گزینه ها براساس معیار موانع ساختاری

اولویت معیارها	اولویت عامل اصلي	امتیاز نهایی گزینه ها	معیارها (عوامل)
۰,۰۷۹		۰,۰۰۳	عدم ارتباط با سازمان های موفق در زمینه استقرار سیستم مدیریت دانش
۰,۲۵۹	۰,۰۳۳	۰,۰۰۸	عدم وجود نظام نامه مدیریت دانش در سازمان های دولتی
۰,۰۹۱		۰,۰۰۳	عدم وجود بودجه مناسب دولتی برای برنامه های مدیریت دانش در سازمان های دولتی
۰,۴۱۱		۰,۰۱۳	طبیعت منزوی سازمان های دولتی به دلیل عدم رقابت بین سازمان های دولتی با سایر سازمانها
۰,۱۶۰		۰,۰۰۵	عدم آشنایی مدیران ارشد و میانی در سازمان های دولتی با مدیریت دانش

محاسبه نرخ سازگاری ماتریس مقایسه ای گزینه ها نسبت به معیار موانع انسانی

CV=	WSV	:	اولویت	=	C.V
	۰.۳۳۱		۰.۰۶۳		۵.۲۲۴۴
	۱.۱۱۱		۰.۱۹۸		۵.۶۰۳۹
	۱.۰۶۱		۰.۱۹۳		۵.۵۰۴۲
	۰.۴۷۱		۰.۰۹۳		۵.۰۴۸۴
	۲.۰۵۸		۰.۴۵۲		۵.۵۴۱۸

$$CV \Rightarrow \text{میانگین} = \lambda_{\max} = 5.3847$$

شاخص سازگاری برای مقایسه های انفرادی مقایسه های گروهی

$$C.I = \frac{\lambda_{\max} - n}{n - 1} = \frac{5.3847 - 5}{4} = 0.096$$

در اینجا n بیان کننده تعداد گزینه های رقیب n= ۵ می باشد.

$$CR = \frac{CI}{RI} = \frac{0.096}{1.12} = 0.0859$$

R.I نشان دهنده مقدار شاخص تصادفی است که از جدول زیر استخراج می گردد.

N	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	۱۰
R.I	۰	۰	۰/۵۸	۰/۹	۱/۱۲	۱/۲۴	۱/۳۲	۱/۴۱	۱/۴۵	۱/۴۹
N	۱۱	۱۳	۱۳	۱۴	۱۵	۱۶	-	-	-	-
R.I	۱/۵۱	۱/۵۶	۱/۵۶	۱/۵۷	۱/۵۹	۱/۶	-	-	-	-

در تحلیل مقدار بدست آمده CR برابر ۰,۰۸۵۹ بوده و کمتر از ۰,۱ می باشد، می توان گفت که مقایسات زوجی مقایسات زوجی گروه در جدول سازگاری برخوردار است.

محاسبه نرخ سازگاری ماتریس مقایسه ای گزینه ها نسبت به معیار موانع ساختاری

در این مرحله بردار مجموع وزنی محاسبه می شود.

CV=	WSV	:	اولویت	=	C.V
	۱.۰۸۱		۰.۲۰۰		۵.۴۱۹۴
	۲.۲۶۳		۰.۴۱۱		۵.۵۰۶۶
	۰.۹۶۹		۰.۱۸۷		۵.۱۹۲۱
	۰.۶۷۶		۰.۱۳۱		۵.۱۵۱۹
	۰.۳۸۰		۰.۰۷۲		۵.۳۰۶۶

$$CV \text{ میانگین } = \max \lambda = 5.315380938$$

شاخص سازگاری برای مقایسه های انفرادی مقایسه های گروهی

$$C.I = \frac{\lambda_{\max} - n}{n - 1} = \frac{5.3154 - 5}{4} = 0.0788$$

در اینجا n بیان کننده تعداد گزینه های رقیب n= ۵ می باشد.

$$CR = \frac{CI}{RI} = \frac{0.0788}{1.12} = 0.0704$$

در تحلیل مقدار بدست آمده CR برابر ۰,۰۷۰۴ بوده و کمتر از ۰,۱ می باشد، می توان گفت که مقایسات زوجی گروهی در جدول (۴-۴) از سازگاری برخوردار است.

محاسبه نرخ سازگاری ماتریس مقایسه ای گزینه ها نسبت به معیار موانع فرهنگی

در این مرحله بردار مجموع وزنی محاسبه می شود.

WSV	اولویت	CV
۱.۳۰۹	۰.۲۴۰	۵.۴۵۳۰
۱.۰۲۶	۰.۱۹۱	۵.۳۵۸۸
۱.۱۹۵	۰.۳۶۰	۵.۴۱۷۸
۰.۶۳۳	۰.۱۲۰	۵.۲۸۵۳
۰.۴۵۷	۰.۰۸۹	۵.۱۴۵۲

$$CV \Rightarrow \lambda_{\max} = 5.3321 = \text{میانگین}$$

شاخص سازگاری برای مقایسه های انفرادی مقایسه های گروهی

$$C.I = \frac{\lambda_{\max} - n}{n - 1} = \frac{5.3321 - 5}{4} = 0.0830$$

در اینجا n بیان کننده تعداد گزینه های رقیب ۵ n می باشد.

$$CR = \frac{CI}{RI} = \frac{0.0830}{1.12} = 0.07412$$

در تحلیل مقدار بدست آمده CR برابر ۰,۰۷۴۱۲ بوده و کمتر از ۰,۱ می باشد، می توان گفت که مقایسات زوجی گروهی از سازگاری برخوردار است.

۴-۳-۴- محاسبه نرخ سازگاری ماتریس مقایسه ای گزینه ها نسبت به معیار موانع فنی و تکنولوژیکی

در این مرحله بردار مجموع وزنی محاسبه می شود.

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management

شماره ۴۵ زمستان ۹۵

No.45 Winter 2016

۱۲۶

WSV	اولویت	CV
۱.۷۸۰	۰.۳۲۶	۵.۴۵۵۹
۰.۷۵۷	۰.۱۵۲	۴.۹۷۸۶
۰.۳۴۵	۰.۰۶۷	۵.۱۸۳۸
۱.۹۸۲	۰.۳۵۵	۵.۵۸۹۲
۰.۴۸۴	۰.۱۰۱	۴.۸۱۶۹

$$CV \Rightarrow \text{میانگین} = \lambda_{\max} = 5.2053$$

شاخص سازگاری برای مقایسه های انفرادی بر اساس رابطه $C.I = \frac{\lambda_{\max} - n}{n - 1}$ و برای مقایسه های گروهی بر اساس رابطه

$$C.I = \frac{\lambda_{\max} - n}{n} \text{ محاسبه می شود.}$$

$$C.I = \frac{\lambda_{\max} - n}{n - 1} = \frac{5.2053 - 5}{4} = 0.05133$$

در اینجا n بیان کننده تعداد گزینه های رقیب $n = 5$ می باشد.

$$C.R = \frac{C.I}{R.I} = \frac{0.05133}{1.12} = 0.0458$$

در تحلیل مقدار بدست آمده $C.R$ برابر 0.0458 بوده و کمتر از 0.1 می باشد، بنابراین مقایسات زوجی گروهی از سازگاری برخوردار است.

محاسبه نرخ سازگاری ماتریس مقایسه ای گزینه ها نسبت به معیار موانع برون سازمانی

WSV	اولویت	CV
۰.۴۰۶	۰.۰۷۹	۵.۱۴۷۶
۱.۳۹۷	۰.۲۵۹	۵.۳۹۷۹
۰.۴۷۰	۰.۰۹۱	۵.۱۴۶۸
۲.۲۷۰	۰.۴۱۱	۵.۵۲۷۰
۰.۸۵۸	۰.۱۶۰	۵.۳۵۶۸

$$CV \Rightarrow \text{میانگین } \lambda_{\max} = 5.3153$$

شاخص سازگاری برای مقایسه های انفرادی مقایسه های گروهی

$$C.I = \frac{\lambda_{\max} - n}{n - 1} = \frac{5.3153 - 5}{4} = 0.0778$$

در اینجا n بیان کننده تعداد گزینه های رقیب n=4 می باشد.

$$CR = \frac{C.I}{R.I} = \frac{0.0778}{1.12} = 0.0704$$

در تحلیل مقدار بدست آمده CR برابر ۰.۰۷۰۴ بوده و کمتر از ۰.۱ می باشد، می توان گفت که مقایسات زوجی گروهی از سازگاری برخوردار است.

محاسبه نرخ سازگاری ماتریس مقایسه ای گزینه ها نسبت به معیارها و موانع اصلی

در این مرحله بردار مجموع وزنی محاسبه می شود.

WSV	اولویت	CV
۰.۶۵۳	۰.۱۰۹	۶.۰۲
۰.۲۷۲	۰.۰۴۹	۵.۵۶
۰.۹۴۹	۰.۱۵۰	۶.۳۳
۰.۳۵۶	۰.۰۷۶	۴.۶۶
۰.۱۴۴	۰.۰۳۳	۴.۳۹

$$CV \Rightarrow \text{میانگین} = \lambda_{\max} = 5.39046636$$

شاخص سازگاری برای مقایسه های انفرادی مقایسه های گروهی

$$C.I = \frac{\lambda_{\max} - n}{n-1} = \frac{5.3904 - 5}{4} = 0.0976$$

در اینجا n بیان کننده تعداد گزینه های رقیب 5 n می باشد.

$$CR = \frac{CI}{RI} = \frac{0.0976}{1.12} = 0.087$$

در تحلیل مقدار بدست آمده CR برابر 0.087 بوده و کمتر از 0.1 می باشد، می توان گفت که مقایسات زوجی گروهی در جدول 4 از سازگاری برخوردار است.

جدول نتایج

رتبه اولویت	امتیاز نهایی گزینه ها	زیر شاخص ها
۱	۰,۰۵۴۰	عدم طراحی و اجرای فعالیت های فرهنگ سازی در زمینه خلق و تبادل دانش
۲	۰,۰۴۹۱	عدم وجود محیط مبتنی بر اعتماد نسبت به تسهیم دانش
۳	۰,۰۳۵۹	عدم پشتیبانی کافی فرهنگ سازمانی موجود از فعالیتهای خلق و انتقال دانش
۴	۰,۰۲۸۷	عدم حمایت مدیریت ارشد سازمان از مدیریت دانش
۵	۰,۰۲۷۱	عدم امکان دستیابی سازمان ها به اطلاعات و دانش مورد نیاز در سطح ملی و فراملی
۶	۰,۰۲۴۹	کمبود زیرساخت های فنی و تکنولوژیکی مناسب برای پشتیبانی فعالیتهای تسهیم دانش
۷	۰,۰۲۱۵	عدم طراحی و اجرای سیستم ارزیابی عملکرد بر مبنای دانش
۸	۰,۰۲۰۹	عدم وجود سیستم انگیزشی در جهت خلق و انتقال دانش
۹	۰,۰۲۰۰	(یکطرفه بودن جریان ارتباطات و دانش در سازمان (از بالا به پایین
۱۰	۰,۰۱۷۹	عدم وجود فرهنگ مدیریت مشارکتی در سازمان
۱۱	۰,۰۱۳۴	طبیعت منزوی سازمان های دولتی به دلیل عدم رقابت بین سازمان های دولتی با سایر سازمان ها
۱۲	۰,۰۱۳۳	عدم وجود فرهنگ پرسش و مطالعه در جهت انتقال دانش در سازمان
۱۳	۰,۰۱۱	فقدان مراکز و ماخذ مناسب برای نگهداری دانش

۱۴	۰,۰۱۰	کمبود ارتباط و تعامل بین افراد دارنده دانش و افراد نیازمند دانش
۱۵	۰,۰۰۹۷	ساختارهای سازمانی غیرمنعطف برای اجرای مدیریت دانش
۱۶	۰,۰۰۹۱	عدم امکان تسهیم دانش به علت بزرگ بودن واحدهای سازمانی
۱۷	۰,۰۰۸۴	عدم وجود نظام نامه مدیریت دانش در سازمان های دولتی
۱۸	۰,۰۰۷۶	عدم وجود بانک‌های نرم‌افزاری شامل اطلاعات از تولیدکنندگان، ساختار و کاربران دانش
۱۹	۰,۰۰۶۸	عدم آگاهی افراد نسبت به فواید و مزایای مدیریت دانش
۲۰	۰,۰۰۶۴	عدم وجود کارگروه‌های دانشی برای تهیه و به اشتراک گذاری دانش
۲۱	۰,۰۰۵۲	عدم آشنایی مدیران ارشد و میانی در سازمان های دولتی با مدیریت دانش
۲۲	۰,۰۰۵۰	عدم ایجاد پایگاه الکترونیکی دانش در سازمان‌ها به کمک ابزارهای الکترونیکی
۲۳	۰,۰۰۳۴	ابهام و تعارض در نقش برای مدیریت دانش
۲۴	۰,۰۰۲۹	عدم وجود بودجه مناسب دولتی برای برنامه های مدیریت دانش در سازمان های دولتی
۲۵	۰,۰۰۲۵	عدم ارتباط با سازمان‌های موفق در زمینه استقرار سیستم مدیریت دانش

اجرای سیستم ارزیابی عملکرد بر مبنای دانش، عدم وجود سیستم انگیزشی در جهت خلق و انتقال دانش، کمبود ارتباط و تعامل بین افراد دارنده دانش و افراد نیازمند دانش و عدم آگاهی افراد نسبت به فواید و مزایای مدیریت دانش به ترتیب از اولویت برخوردار می باشند. تهییر و همکاران^۵ نشان داد، اعتماد تاثیر قابل توجهی بر مدیریت دانش دارد پیشنهاد می گردد تا سیستم ارزیابی عملکرد بر مبنای دانش طراحی و اجرا شده و سیستم انگیزشی در جهت خلق و انتقال دانش بوجود آید، تا موجب تشویق و گسترش فرهنگ دانشی و حمایت جدی از ایده های نو و خلاقانه کارکنان در انجام طرح ها و پروژه ها گردد تا باعث تسهیل در امر خلق و انتقال دانش می شود. همچنین، با توجه به نتایج حاصل از اولویت بندی معیار موانع ساختاری استقرار مدیریت دانش در شرکت مادر تخصصی فرودگاههای کشور که به ترتیب معیارهای عدم وجود محیط مبتنی بر اعتماد نسبت به تسهیم دانش، عدم طراحی و

درونی شده و به عنوان راه هدایت عملیات مورد قبول واقع شده است. از این رو سازمان ها باید محیطی را برای اشتراک، انتقال و تقابل دانش در میان اعضای خود به وجود آورند و افراد را در جهت با مفهوم کردن تعاملاتشان آموزش دهند نتایج نشان می دهد که موانع استقرار مدیریت دانش در شرکت مادر تخصصی فرودگاههای کشور را به ۵ معیار کلی تقسیم کرده ایم که شامل عوامل انسانی، عوامل ساختاری، عوامل فرهنگی، عوامل فنی و تکنولوژیکی و عوامل برون سازمانی که، به ترتیب معیارهای عوامل فرهنگی، عوامل انسانی، عوامل فنی و تکنولوژیکی، عوامل برون سازمانی، عوامل ساختاری و عوامل برون سازمانی به ترتیب از اولویت، برخوردار می باشند که اولویت بندی معیار موانع انسانی استقرار مدیریت دانش در شرکت مادر تخصصی فرودگاههای کشور که به ترتیب معیارهای عدم وجود محیط مبتنی بر اعتماد نسبت به تسهیم دانش، عدم طراحی و

و دانش در سازمان (از بالا به پایین)، ساختارهای سازمانی غیرمنعطف برای اجرای مدیریت دانش، عدم امکان تسهیم دانش به علت بزرگ بودن واحدهای سازمانی، عدم وجود کارگروه‌های دانشی برای تهیه و به اشتراک گذاری دانش و ابهام و تعارض در نقش برای مدیریت دانش به ترتیب از اولویت برخوردار می باشند. عسکری نتیجه گرفت که، رابطه معناداری بین ساختار سازمان و انتقال دانش وجود دارد. لی و چیو^۶ دریافتند که عاملان دولتی نوعاً سازمان‌هایی سلسله مراتبی و بوروکراتیک هستند که تسهیم دانش را دشوار می کنند پیشنهاد می گردد اهداف سازمانی و اهداف استراتژیک سازمان بر مبنای دانش، در شرکت مادر تخصصی فرودگاههای کشور باید مشخص و تعریف شود و همچنین چشم انداز سازمان به روشنی ترسیم شود تا درک روشنی از اهداف و جهت سازمان به کارکنان منتقل شود. نتایج حاصل از اولویت بندی معیار موانع فرهنگی استقرار مدیریت دانش که به ترتیب معیارهای عدم طراحی و اجرای فعالیت‌های فرهنگ‌سازی در زمینه خلق و تبادل دانش، عدم پشتیبانی کافی فرهنگ سازمانی موجود از فعالیتهای خلق و انتقال دانش، عدم حمایت مدیریت ارشد سازمان از مدیریت دانش، عدم وجود فرهنگ مدیریت مشارکتی در سازمان و عدم وجود فرهنگ پرسش و مطالعه در جهت انتقال دانش در سازمان به ترتیب از اولویت برخوردار می باشند. شیخکانلو نتیجه گرفته شد که، فرهنگ سازمانی با مدیریت دانش در سازمان رابطه معناداری وجود دارد مارکو و آرت به این نتیجه رسیدند که انتقال و خلق دانش مستلزم وجود فرهنگ سازمانی است که در آن افراد و گروهها تمایل داشته باشند با یکدیگر همکاری نموده و در راستای منافع متقابل که دارند، دانش خود را با یکدیگر مستقیم نمایند. ویروساک در تحقیق خود به این نتیجه رسید که

سازمان‌ها قبل از اقدامات دانشی، بایستی نگاهی دقیق به فرهنگ سازمانی خود داشته باشند. فرهنگ سازمانی به عنوان یک عامل اصلی در صحنه مدیریت دانش مطرح می باشد لذا پیشنهاد می گردد، زمینه برگزاری کلاس‌های آموزشی برای مدیران شرکت مادر تخصصی فرودگاههای کشور در مورد آشنایی با فرهنگ مطلوب و چگونگی اجرای مدیریت دانش و استفاده بهینه از فناوری‌های موجود (مانند پست الکترونیک، وبلاگ، اینترنت، اتوماسیون اداری و...) ایجاد شود. و ایجاد اتاقک‌های گفت و شنود و تقویت فرهنگ اعتماد که در این تحقیق در اولویت دوم قرار داشته و با اهمیت می باشد، ایجاد گردد، تا کارکنان احساس نکنند با عرضه دانش موقعیت خود را به خطر خواهند انداخت. گسترش فرهنگ اعتماد و همکاری نقش مهمی در خلق و انتقال دانش دارد. لذا پیشنهاد می گردد، با تشکیل گروه‌های کاری و هماهنگی میان بخش‌های مختلف سازمان و گسترش فرهنگ مشارکت و همکاری و کار تیمی و اندیشیدن تدابیری جهت انتقال دانش و تجربه‌های کسب شده از یک طرح به طرح‌های دیگر، باعث خلق و انتقال دانش گردند.

نتایج حاصل از اولویت بندی معیار موانع فنی و تکنولوژیکی استقرار مدیریت دانش به ترتیب معیارهای عدم امکان دستیابی سازمان‌ها به اطلاعات و دانش مورد نیاز در سطح ملی و فراملی، کمبود زیرساخت‌های فنی و تکنولوژیکی مناسب برای پشتیبانی فعالیتهای تسهیم دانش، فقدان مراکز و ماخذ مناسب برای نگهداری دانش، عدم وجود بانک‌های نرم‌افزاری شامل اطلاعات از تولیدکنندگان، ساختار و کاربران دانش و عدم ایجاد پایگاه الکترونیکی دانش در سازمان‌ها به کمک ابزارهای الکترونیکی به ترتیب از اولویت، برخوردار

- می باشند. لذا به مدیران پیشنهاد می گردد که زیرساخت های فنی و تکنولوژیکی مناسب برای پشتیبانی فعالیتهای تسهیم دانش فراهم گشته و دستیابی سازمانها به اطلاعات و دانش مورد نیاز در سطح ملی و فراملی فراهم گردد.
- نتایج حاصل از اولویت بندی معیار موانع برون سازمانی استقرار مدیریت دانش که به ترتیب معیارهای طبیعت منزوی سازمانهای دولتی بدلیل عدم رقابت سازمانهای دولتی با سایر سازمانها، عدم وجود نظام نامه مدیریت دانش در سازمان های دولتی، عدم آشنایی مدیران ارشد و میانی در سازمان های دولتی با مدیریت دانش، عدم وجود بودجه مناسب دولتی برای برنامه های مدیریت دانش در سازمان ها و عدم ارتباط با سازمان های موفق در زمینه استقرار سیستم مدیریت دانش به ترتیب از اولویت، برخوردار می باشند. در تحقیقات داوونپورت و لورنس نتیجه گرفته شد که، عدم حمایت مدیریت شرکت از کارکنان بخاطر کسب و تسهیم دانش، از موانع مهم استقرار مدیریت دانش می باشد
- نتایج کلی بیانگر آن است که موانع به ترتیب اولویت بصورت زیر بیان شده است:
۱. عدم طراحی و اجرای فعالیتهای فرهنگسازی در زمینه خلق و تبادل دانش
 ۲. عدم وجود محیط مبتنی بر اعتماد نسبت به تسهیم دانش
 ۳. عدم پشتیبانی کافی فرهنگ سازمانی موجود از فعالیتهای خلق و انتقال دانش
 ۴. عدم حمایت مدیریت ارشد سازمان از مدیریت دانش
 ۵. عدم امکان دستیابی سازمانها به اطلاعات و دانش مورد نیاز در سطح ملی و فراملی
 ۶. کمبود زیرساخت های فنی و تکنولوژیکی مناسب برای پشتیبانی فعالیتهای تسهیم دانش
 ۷. عدم طراحی و اجرای سیستم ارزیابی عملکرد بر مبنای دانش
 ۸. عدم وجود سیستم انگیزشی در جهت خلق و
- انتقال دانش
۹. یکطرفه بودن جریان ارتباطات و دانش در سازمان (از بالا به پایین)
 ۱۰. عدم وجود فرهنگ مدیریت مشارکتی در سازمان
 ۱۱. طبیعت منزوی سازمان های دولتی به دلیل عدم رقابت بین سازمان های دولتی با سایر سازمان ها
 ۱۲. عدم وجود فرهنگ پرسش و مطالعه در جهت انتقال دانش در سازمان
 ۱۳. فقدان مراکز و ماخذ مناسب برای نگهداری دانش
 ۱۴. کمبود ارتباط و تعامل بین افراد دارنده دانش و افراد نیازمند دانش
 ۱۵. ساختارهای سازمانی غیرمنعطف برای اجرای مدیریت دانش
 ۱۶. عدم امکان تسهیم دانش به علت بزرگ بودن واحدهای سازمانی
 ۱۷. عدم وجود نظام نامه مدیریت دانش در سازمان های دولتی
 ۱۸. عدم وجود بانکهای نرم افزاری شامل اطلاعات از تولیدکنندگان، ساختار و کاربران دانش
 ۱۹. عدم آگاهی افراد نسبت به فواید و مزایای مدیریت دانش
 ۲۰. عدم وجود کارگروههای دانشی برای تهیه و به اشتراک گذاری دانش
 ۲۱. عدم آشنایی مدیران ارشد و میانی در سازمان های دولتی با مدیریت دانش
 ۲۲. عدم ایجاد پایگاه الکترونیکی دانش در سازمانها به کمک ابزارهای الکترونیکی
 ۲۳. ابهام و تعارض در نقش برای مدیریت دانش
 ۲۴. عدم وجود بودجه مناسب دولتی برای برنامه های مدیریت دانش در سازمان های دولتی
 ۲۵. عدم ارتباط با سازمان های موفق در زمینه استقرار سیستم مدیریت دانش
- منابع و ماخذ**
- جعفری مقدم، سعید (۱۳۸۳) مستندسازی تجربیات مدیران از دیدگاه مدیریت دانش، تهران، موسسه

phy, (2013), Organizational culture and willingness to share knowledge: A competing values perspective in Australian context, International Journal of Project Management, In Press, Corrected Proof, Available online 31 January 2013.

Wiro Sock, B(2010), Innovations of knowledge management publisher of Innovation schooly and professional press.

تحقیقات و آموزش مدیریت، چاپ اول.
داونپورت تامس و پروساک، لارنس (۱۹۵۴) مدیریت دانش، ترجمه حسین رحمان سرشت، تهران: انتشارات سایکو، ۱۳۷۹.

دانش فر، کرم ا... شهابی نیا، سعید (۱۳۸۹) بررسی رابطه بین فرهنگ سازمانی با استقرار مدیریت دانش (مطالعه موردی شرکت توزیع نیروی برق معاونت اجرایی شمال شرق تهران). فصلنامه مدیریت، سال هفتم، شماره ۱۷.

شیخکانلوی میلان، سحر، مجیبی، تورج، جهانگیر فرد، مجید (۱۳۹۰) بررسی رابطه فرهنگ سازمانی با استراتژی مدیریت دانش (مطالعه موردی درحوزه هنری تهران)، پایان نامه کارشناسی ارشد رشته مدیریت دولتی دانشگاه آزاد اسلامی واحد فیروزکوه. Davenport, thomas and prusak, laurence (2009). working knowledge: how organizations manage what they know. Boston Harward Business School-press, p14

Gilbert Probst, Steffen Roub, Kai Romhardt, (2000), Managing Knowledge (Building Blocks for Success) PP 27-37.

Marco, D& Art, E (2009), knowledge management for higher Education, university of verginiya press.

Nonaka, I., Toyama R., Byosiere P., (2001), A Theory of Organizational Knowledge Creation.

Nonaka, I toyama . R. konno. N (2000). SECIA unified model of dynamic knowledge creation. Long range planning . vol 33.

Nonaka and H. Takeuchi, (1995) the Knowledge-Creating Company- How Japanese Companies Create the Dynamics of innovation (Oxford, UK: Oxford University Press, 1995).

Thahir, Saeed, etal (2010) knowledge management Practics: role of or. Journal of Management in for Mation Systems, 22(3), 191 – 224.

Wiewiora, Anna, Bambang Trigunaryah, Glen Mur-

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۴۵ زمستان ۹۵
No.45 Winter 2016

■ ۱۳۴ ■

بررسی شبکه ارتباطی مترو تهران و بازنگاری ساختار توپولوژی شبکه کلان شهری

محمد جواد مزارعی - دانشجوی کارشناسی ارشد مدیریت اجرایی پژوهشگاه مهندسی بحرانهای طبیعی شاخص پژوه، اصفهان، ایران.
اسماعیل کاوسی* - دکتری مدیریت و برنامه‌ریزی امور فرهنگی و دانشیار دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران شمال و استاد مدعو پژوهشگاه شاخص پژوه اصفهان، اصفهان، ایران.

چکیده

بررسی ساختار شبکه های ارتباطی سیستم های حمل و نقل عمومی و اصلاح آن همواره می تواند به بهبود خدمات شهری کمک کند. یکی از وسایل نقلیه عمومی پرکاربرد در شهر تهران، خطوط مترو است. در این تحقیق به منظور بررسی شیوه اصلاح شبکه ارتباطی مترو معیارهای افزایش پایداری سرویس ها، افزایش پایداری شبکه ارتباطی با دیگر سازمان ها، ارتقاء سطح امنیتی، افزایش پهنای باند و ارتقاء سرویس پایش و مانیتورینگ در نظر گرفته شده است. با بهره گیری از معیارهای فوق الذکر، دو رویکرد «بهینه سازی با افزایش تجهیزات فعال» و «افزایش تجهیزات غیر فعال» بررسی و باهم مقایسه شده اند. برای جمع آوری داده ها از ابزار پرسشنامه استفاده شده است. بعد از توزیع پرسشنامه در بین کارشناسان شرکت مترو، با استفاده از آزمون های آماری، میزان اثر گذاری هر یک از معیار ها در دو روش ذکر شده بررسی شده و در نهایت نتایج حاصل و پیشنهادات لازم ارائه شده است.

واژگان کلیدی: حمل و نقل عمومی، شبکه ارتباطی، متروی تهران

Survey on Tehran subway company communication network and review of topology structure of metropolitan network

Abstract

The structure of communication network systems for public transport and fixing it can always help to improve municipal services. One of the most widely used means of public transport in the city of Tehran subway lines. In this study, to verify the correct way subway network, standards of service and increased stability. Networking with other organizations promoting stability and security and increased bandwidth and upgrade monitoring and control service is intended. Using the above criteria, two approaches "by increasing the active equipment optimization" and "increase passive products" have been examined and compared. A questionnaire was used to collect data. After distributing questionnaires among experts subways, using statistical analysis, the effect of each of the criteria listed in the two methods have been investigated and finally the results and recommendations are provided.

Key words: public transport, communication network, Metro Tehran

مقدمه

مراکز و در نتیجه مسیریابی صحیح به تعداد مراکز وابسته در هر مرکز اصلی مستقل، پورت مجاز وجود دارد.

ه- ارتباط منطقی بین این سه مرکز اصلی بر اساس پروتکلریپی می باشد و ارتباط فیزیکی مستقلی وجود ندارد.

و- در هر مسیر جهت افزایش پایداری برقراری ساختار حلقه ای از کابل فیبر مجزا استفاده شده است.

همچنین ساختار حلقه ای رینگ شبکه شهری در حالت عادی کاربردی ندارد و در وضعیت غیرفعال شده به سر می برد تا زمانی که در یکی از مراکز تجهیزات فعال و یا در بین مسیرها تجهیزات غیرفعال دچار مشکل شوند که در این صورت با فعال شدن، ساختار خطی (باس) شبکه را حفظ می نمایند. با توجه به اهمیت پایداری شبکه ارتباطی مترویی تهران جهت انتقال اطلاعات، لزوم بررسی این ساختار ارتباطی ضروری بوده و راه کارهای بهینه سازی ارتباطات این شبکه با توجه به استانداردهای فناوری اطلاعات و ارتباطات مورد پژوهش قرار خواهد گرفت (امام جمعه، ۱۳۹۰). بر اساس این پژوهش، مدلی کاربردی در اجرای بهینه ساختار شبکه ارتباطی شرکت بهره برداری مترویی تهران و حومه ارائه خواهد شد. بدیهی است تدوین چنین مدلی می تواند تمامی پیامدهای ناشی از ساختار فعلی این شبکه ارتباطی را منتفی و اطمینان و پایداری شبکه را افزایش دهد. در همین راستا این مطالعه به بررسی نقاط ضعف شبکه موجود پرداخته و با بهره گیری از استانداردهای مطرح در فناوری اطلاعات و ارتباطات در جهت رفع محدودیت ها و تهدیدات شبکه تلاش خواهد داشت. این پژوهش می تواند الگویی باشد برای شبکه هایی که با گذشت زمان گسترش پیدا کرده و از ساختار ارتباطی مناسبی برخوردار نمی باشند. در این پژوهش ضمن بررسی اجزای مختلف شبکه، در خصوص دستیابی به یک شبکه پایدار، مطمئن، سریع و با تأمین امنیت و پهنای باند و در نهایت دستیابی به یک ساختار بهینه تحقیق و

هم زمان با افتتاح اولین خط مترویی تهران و حومه در سال ۱۳۷۷ و لزوم استفاده از فناوری اطلاعات و ارتباطات در شرکت مترویی تهران، اولین بستر ارتباطی شبکه در این شرکت ایجاد و به بهره برداری رسید. این شبکه در خط ۵ مترویی تهران و حومه، حدفاصل ایستگاه های تهران (صادقیه) و کرج می باشد که به صورت یک ارتباط زنجیروار و با استفاده از همبندی باس تشکیل شده است. بر اساس همین الگو پس از افتتاح سایر خطوط مترویی تهران، شبکه ارتباطی آن نیز گسترش پیدا کرد. توپولوژی شبکه شهری مترو در حال حاضر به صورت تسوییچینگ لایه دوبرده، که اگرچه تا به امروز نیازهای مورد نظر را برآورده کرده است لیکن امکان پاسخگویی به برخی نیازهای حال حاضر و تقریباً هیچیک از نیازهای آتی را ندارد. نکته ای که نباید از آن غافل بود آن است که این شبکه با در نظر گرفتن شرایط آن زمان، دقیق و مناسب طراحی و اجرا شده است. اما با گسترش تدریجی شبکه و بالارفتن سطح توقع کاربران و به تبع آن افزایش حساسیت های امنیتی، توپولوژی فعلی قادر به پاسخگویی نیازهای آتی نبوده لذا اعمال تغییرات و بهینه سازی آن، اجتناب ناپذیر می باشد (تقی زاده، ۱۳۸۵). در یک نگاه کلی ساختار شبکه شهری را به این صورت می توان تشریح کرد:

الف- هر مرکز (ایستگاه یا ساختمان و یا ...) در یک شبکه محلی منحصر به فرد تعریف شده است.

ب- دو پورت سوئیچ اصلی در هر مرکز به شبکه شهری متصل است و ترافیک خود و سایر ایستگاه ها را گذر می دهد (اطلاعات را از مرکز قبلی گرفته و به مرکز بعدی هدایت می کند).

ج- ترافیک ارسال و دریافت تمام مراکز به سه مرکز اصلی (ساختمان کالج، پایانه صادقیه و ایستگاه کرج) ارسال می شود تا مسیریابی شده و مجدداً بر روی شبکه ارسال می شوند.

د- در جهت سازماندهی و تشخیص شبکه های محلی

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۴۵ زمستان ۹۵
No.45 Winter 2016

پژوهش به عمل خواهد آمد.

اهداف تحقیق:

هدف اصلی: بررسی شبکه ارتباطی مترو تهران و بازنگری ساختار توپولوژی شبکه کلان شهری
اهداف فرعی: ۱. ارتقاء پایداری شبکه ارتباطی و ارائه خدمات بهتر به شهروندان تهران؛ ۲. افزایش ضریب پایداری شبکه ارتباطی با دیگر سازمان ها؛ ۳. ارتقاء سطح امنیتی در شبکه ارتباطی مترو تهران و حومه؛ ۴. استفاده مناسب از پهنای باند شبکه ارتباطی و افزایش سرویس های قابل ارائه؛ ۵. افزایش سرعت دسترسی به اطلاعات و جلوگیری از بروز تاخیر در انتقال اطلاعات؛ ۶. ارائه راهکار جهت بهینه سازی ساختار شبکه ارتباطی متروی تهران و حومه.

چهار چوب نظری تحقیق

هم زمان با افتتاح اولین خط متروی تهران و حومه در سال ۱۳۷۷ و لزوم استفاده از فناوری اطلاعات و ارتباطات در شرکت متروی تهران، اولین بستر ارتباطی شبکه در این شرکت ایجاد و به بهره برداری رسید. این شبکه در خط ۵ متروی تهران و حومه، حداثی ایستگاه های تهران و کرج می باشد که به صورت یک ارتباط زنجیروار و با استفاده از همبندی باس تشکیل شده است. بر اساس همین الگو پس از افتتاح سایر خطوط متروی تهران، شبکه ارتباطی آن نیز گسترش پیدا کرد. توپولوژی شبکه شهری مترو در حال حاضر به صورت سوئیچینگ لایه دو بوده، که اگرچه تا به امروز نیازهای مورد نظر را برآورده کرده است لیکن امکان پاسخگویی به برخی نیازهای حال حاضر و تقریباً هیچیک از نیازهای آتی را ندارد. نکته ای که نباید از آن غافل بود آن است که این شبکه با در نظر گرفتن شرایط آن زمان، دقیق و مناسب طراحی و اجرا شده است. اما با گسترش تدریجی شبکه و بالارفتن سطح توقع کاربران و به تبع آن افزایش حساسیت های امنیتی، توپولوژی فعلی قادر به پاسخگویی نیازهای آتی نبوده لذا اعمال تغییرات و بهینه سازی آن، اجتناب ناپذیر می باشد. در ذیل، به برخی از مزایای شبکه و

توپولوژی حاضر به صورت خلاصه اشاره شده است:

۱- استفاده از توپولوژی Ring جهت Redundancy

۲- سرعت در عملیات گسترش شبکه

۳- هزینه متناسب؛

۴- آموزش و فراگیری آسان.

در یک نگاه کلی ساختار شبکه شهری را به این صورت می توان تشریح کرد:

الف- هر مرکز (ایستگاه یا ساختمان و یا ...) در یک شبکه محلی منحصر به فرد تعریف شده است. ب- دو پورت سوئیچ اصلی در هر مرکز به شبکه شهری متصل است و ترافیک خود و سایر ایستگاه ها را گذر می دهد (اطلاعات را از مرکز قبلی گرفته و به مرکز بعدی هدایت می کند).

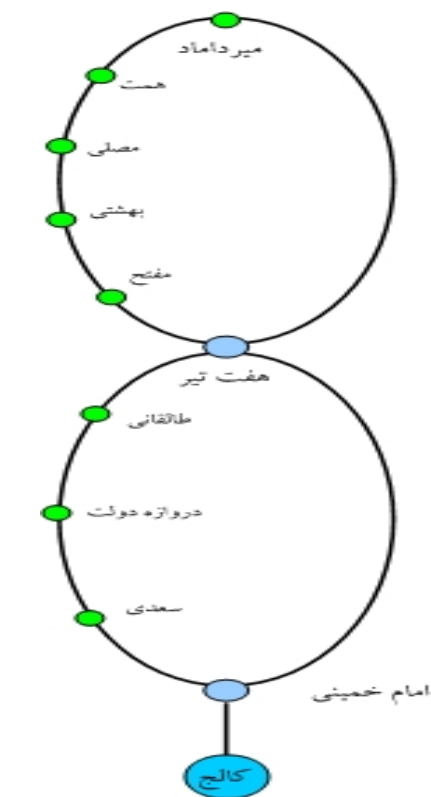
ج- ترافیک ارسال و دریافت تمام مراکز به سه مرکز اصلی (ساختمان کالج، پایانه صادقیه و ایستگاه کرج) ارسال می شود تا مسیریابی شده و مجدداً بر روی شبکه ارسال می شوند.

د- در جهت سازماندهی و تشخیص شبکه محلی مراکز و در نتیجه مسیریابی صحیح به تعداد مراکز وابسته در هر مرکز اصلی مستقل، پورت مجازی (Virtual Interface) وجود دارد.

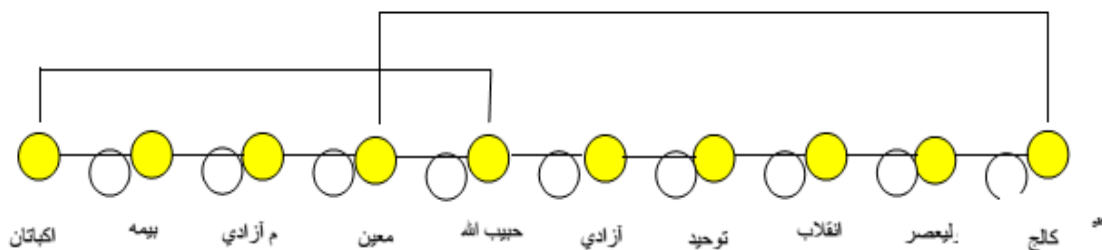
ه- ارتباط منطقی بین این سه مرکز اصلی بر اساس پروتکل RIP می باشد و ارتباط فیزیکی مستقلی وجود ندارد.

و- در هر مسیر جهت افزایش Redundancy و برقراری ساختار حلقه ای از کابل فیبر مجزا استفاده شده است.

بنابراین همانگونه که در شکل زیر نیز مشخص است می توان نتیجه گرفت که توپولوژی فعلی شبکه شهری خطی (باس) می باشد و در هر محدوده ترافیک در یک مرکز اصلی دریافت و پس از مسیریابی مجدداً ارسال می گردد. همچنین ساختار حلقه ای (Ring) شبکه شهری در حالت عادی فعال نبوده و زمانی که در یکی از مراکز تجهیزات Active و یا در بین مسیرها تجهیزات Passive دچار مشکل شوند این مسیر به صورت اتوماتیک فعال شده و

شکل ۱. وضعیت فعلی توپولوژی نیمه شمالی خط یک

شکل ۲. توپولوژی خطوط مترو تهران

مانع اختلال در ارتباطات شبکه می شود. توپولوژی که در شکل نشان داده شده در تمام خطوط مترو به جز خط چهار پیاده سازی شده است. البته در خط چهار همین ساختار با کمی تغییر جهت بهینه کردن و رفع نقطه بحرانی اجرا شده است که در شکل نشان داده شده است.

در این ساختار بهینه شده برخلاف سایر خطوط ارتباطات Redundant به یک ایستگاه ختم نمی شود (مانند ایستگاه هفت تیر در خط یک). در صورتی که ایستگاه هفت تیر به هر دلیل از شبکه خارج گردد، تمام ایستگاه های واقع در بالای این ایستگاه از شبکه خارج می گردند و حتی به یکدیگر

نیز دسترسی ندارند (به علت مسیریابی متمرکز و وجود گره‌های بحرانی) در صورتیکه این مشکل در توپولوژی خط چهار به شکلی که نشان داده شده برطرف گردید.

۲- بررسی نقاط ضعف و عدم تطابق با استانداردهای امنیتی ساختار فعلی

در بخش قبلی به ساختار فعلی شبکه شهری شرکت مترو اشاره شد این توپولوژی به دلایلی که به آن در ذیل اشاره خواهد شد دارای معایبی می باشد که به همین دلیل نیاز به بازنگری در این ساختار ضروری می باشد.

۱- مسیریابی متمرکز و وابسته به چند مرکز اصلی؛ هر مرکز اصلی وظیفه مسیریابی تعدادی از مراکز محدوده خود را بر عهده دارد و مسیریابی بین این مراکز نیز به صورت فیزیکی و از دید تجهیزات Passive مستقل نیست. بنابراین برای حفظ پایداری شبکه این مراکز باید به طور دائم (۲۴ ساعته) در طول یک سال) در حال سرویس دهی باشند که تقریباً غیرممکن است.

۲- محدودیت پهنای باند؛ پهنای باند اسکلت اصلی (Back Bone) شبکه شهری یک گیگابیت در ثانیه می باشد و از طرفی از ساختار خطی در هر مسیر استفاده شده است. همچنین ظرفیت سوئیچ های توزیع کننده ترافیک در هر مسیر متناسب با حجم ترافیک آن محدوده نیست، بنابراین در شرایط متعادل پهنای باند ۱ Gbps در هر مسیر بین ایستگاه های موجود تقسیم می گردد. برای مثال حداقل سهم پهنای باند ایستگاه مفتوح ۱/۹ Gbps می باشد که در آینده ای نزدیک پاسخگوی نیاز کاربران به سرویس های ارائه شده نیست.

۳- ساختار خطی شبکه در هر مسیر؛ به دلیل استفاده از ساختار خطی (باس)، کلید مراکز میانی همه مسیرها، تحت تاثیر ترافیک سایر مراکز هستند، به علاوه به دلیل استفاده از روش مسیریابی متمرکز، ترافیک جاری هر مسیر تقریباً دو برابر می شود. حال اگر تمام ایستگاه ها و مراکز یک مسیر (مانند نیمه

شمالی خط یک) در حال ارسال و دریافت اطلاعات با یکدیگر باشند (مثلاً در زمان استفاده از Video Conferencing VoIP و...) حداقل سهم تقریبی و متعادل پهنای باند برای هر ایستگاه به ۱/۱۸ Gbps تقلیل می یابد. لازم به ذکر است این سهم در حالت ایده آل به هر مرکز تخصیص داده می شود.

۴- عدم توانایی در کنترل و مدیریت پهنای باند (ترافیک مراکز)؛ سهم محاسبه شده پهنای باند برای هر مرکز در دو بخش قبل به صورت تئوری قابل اثبات است، ولی در بررسی واقعی ترافیک یک شبکه برای هر مرکز، مقدار غیر ثابتی است که در صورت عدم کنترل و مدیریت آن، ترافیک بالای یک یا چند مرکز بر سایر مراکز تحمیل شده و توزیع پهنای باند عادلانه نخواهد بود. در وضع موجود کنترل ترافیک و توزیع عادلانه پهنای باند با محدودیت های بسیاری مواجه است. در صورتی که در یک وضعیت مطلوب دسترسی کاربران و سرویس ها به منابع شبکه بایستی تحت یک سیاست گذاری مشخص انجام شده و توانایی تجاوز از محدوده تعریف شده را نداشته باشند. در حال حاضر پس از نقض یک سیاست فرضی و تجاوز یک کاربر و یا یک سرویس از محدوده پهنای باند تعریف شده فرضی، با مراجعه به محل حادثه مشکل برطرف می شود! این موضوع با استاندارد امنیتی ISO 17799 در مورد Network Management مغایرت دارد.

۵- تاخیر؛ همانگونه که در بخش های قبل ذکر شد، ساختار خطی و مسیریابی متمرکز شبکه، ارسال و دریافت اطلاعات را به صورت کلی با تاخیر مواجه کرده است. با بهینه سازی توپولوژی و ساختار شبکه سرعت انتقال اطلاعات افزایش خواهد یافت.

۶- ضعف در سطح تجهیزات غیرفعال؛ جهت برقراری Redundancy در هر مسیر از یک فیبر مجزا استفاده شده که دو، سه یا چهار حلقه در آن مسیر ایجاد می کند که در صورت قطعی کابل یا تجهیزات فعال (فقط در یک نقطه از مسیر) فعال شده و ساختار خطی را بازیابی می کند. اگر نقاط انتهایی حلقه ها

شبکه کامپیوتری مترو و کاربردی شدن سرویس‌هایی نظیر سیستم اتوماسیون اداری و غیره اهمیت Availability و Stability این سرویس‌ها، نیاز به استفاده از تکنولوژی‌ها و تجهیزاتی جهت بالابردن ضریب امنیت و دسترسی سیستم‌ها، بیش از پیش مطرح می‌شود. (موضوع بند ۱-۴ در ISO 17799 در مورد Control of operation system.) در حال حاضر تمرکز تجهیزات و سرویس‌ها در ساختمان کالج به عنوان Data Center و وابستگی کامل شبکه و سرویس‌ها به آن؛ این نقطه را به عنوان نقطه بحرانی و آسیب پذیر شبکه در آورده و در صورت بروز هر نوع حادثه و رویداد مانند خرابی تجهیزات Passive، سرورها، سوئیچ‌ها، قطعی ارتباط شبکه‌ای یا حوادث غیرمترقبه دیگر، کلیت شبکه و تمامی سرویس‌های وابسته از کار افتاده و عملاً امکان سرویس‌دهی به شبکه وجود نخواهد داشت. (با استناد به بند ۱-۱۱ در ISO 17799 در مورد Aspects of Business Continuity Management) نکته مهم دیگر عدم وجود سرورهای پشتیبان برای سرویس‌های حیاتی این شبکه مانند سیستم اتوماسیون؛ مالی و... می‌باشد و در صورت بروز مشکل برای این سرورها تا رفع اشکال سخت‌افزاری یا نرم‌افزاری آن امکان ارائه سرویس به کاربران وجود ندارد. این مسئله با بند ۱-۱۱ از استاندارد ISO 17799 در مورد (Aspects of Business Continuity Management) مغایرت داشته و لازم است هرچه سریع‌تر حل گردد.

۱۱- لزوم بازنگری در ساختار شبکه جهت بهبود آن؛ نقاط ضعف موجود در ساختار فعلی شبکه شهری مترو و مغایرت‌های برخی از موارد با معیارها و استانداردهای موجود در این زمینه لزوم بازنگری و اصلاح ساختار فیزیکی و منطقی در بخش زیرساخت ارتباطی و سرویس‌ها را بیش از پیش نشان می‌دهد که در ادامه دلایل و عوامل این بازنگری اشاره شده است.

۱۲- افزایش پایداری شبکه؛ پایداری و قابلیت

(مثلاً ایستگاه هفت تیر در مسیر نیمه شمالی خط یک) دچار مشکل شوند، تمام مراکز پس از آن (مثلاً ایستگاه‌های مفتوح تا میرداماد) تا برطرف شدن مشکل از شبکه شهری خارج می‌گردند. این موضوع با استاندارد امنیتی ISO 17799 در مورد Network Management مغایرت دارد.

۷- سوئیچینگ لایه دو؛ به علت عدم ترکیب مناسب لایه دو و سه و استفاده از تکنولوژی Switching & Routing، افزایش سطوح امنیتی و به تبع آن ارائه سرویس‌های جدید داخلی و خارجی در وضعیت فعلی امکان پذیر نیست. با بهینه‌سازی شبکه و استفاده از قابلیت‌های شبکه‌های لایه سه علاوه بر امکان ارائه سرویس‌های جدید به کاربران (مانند VoIP و Streaming) می‌توان زمینه ارائه و دریافت سرویس با سازمان‌های دیگر مانند شهرداری و شرکت مترو را در بستری امن و مناسبتر فراهم کرد. این بحث، موضوع بند ۱-۴ از استاندارد امنیتی ISO 17799 در مورد Outsourcing Contract و بند ۲-۴-۹ در مورد Review of User Access Right و بند ۹-۴-۶ در مورد Segregation in Network می‌باشد.

۸- ضعف در سطح تجهیزات فعال؛ با توجه به ساختار فعلی شبکه امکان استفاده از تجهیزات فعال پشتیبان و استفاده از تکنولوژی‌های مسیر یابی پشتیبان بر اساس پروتکل‌های HSRP و VRRP یا FSRP وجود ندارد.

۹- اشکال در ساختار ارتباطی ایستگاه امام خمینی (ره)؛ در توپولوژی فعلی با توجه به اتصال هر نیمه از خطوط یک و دو به یک سوئیچ مجزا در ایستگاه امام خمینی و اتصال جداگانه آنها به سوئیچ اصلی در ساختمان کالج و اشکالات موجود در این ساختار لزوم اصلاح و بازنگری آن به منظور افزایش سطح امنیتی و سطح پایداری شبکه امری اجتناب ناپذیر می‌باشد.

۱۰- ساختار ضعیف Data Center در بخش سخت‌افزار و Application؛ با توجه به گستردگی ساختار

اطمینان شبکه در طول ۲۴ ساعت در ۳۶۵ روز سال یکی از مهمترین مسائل شبکه های انتقال اطلاعات می باشد. تجارب این چند سال و بروز مشکلات در نقاط اصلی (از همه مهمتر سایت کالج) و حتی فرعی شبکه، نشان داده است که نقاط آسیب پذیر و اشکالات موجود در زیرساخت ارتباطی چقدر می تواند در فعالیتهای جاری شرکت که وابستگی مستقیم به سرویسهای تحت شبکه دارد تاثیرگذار باشد. بنابراین ضروری است میزان پایداری شبکه مورد توجه خاص قرار گیرد. به طور خلاصه می توان گفت، پایداری و سرویس دهی همیشگی شبکه شهری مترو اولین شرط ارائه سایر سرویس های مهم در این مجموعه می می باشد.

۱۳- افزایش سطح امنیتی؛ افزایش سطح امنیتی شبکه موجود نیز یکی از نیازهای بسیار مهم می باشد که با در نظر گرفتن درخواست ها و تغییرات جدید به اهمیت آن افزوده می گردد. اتصال به شبکه شهرداری تهران، کنترل ترافیک و ... از جمله این گونه تغییرات و درخواست ها می باشند. از دیگر این موارد طرح جدا سازی شبکه شرکت بهره برداری و شرکت هلدینگ مترو می باشد که لازم است از دو جهت متفاوت مورد بررسی قرار گیرد. اول از نظر نحوه ارتباط و تغییراتی که جداسازی به ساختار و توپولوژی فعلی تحمیل می کند؛ دوم از منظر امنیتی به عنوان یک شبکه جدید و خارج از سازمان. نحوه ارتباط آنها با شبکه باید به گونه ای طراحی گردد که ضمن تأمین امنیت شبکه شهری شرکت بهره برداری، اتصال به سایر شبکه ها و سرویس دهی به آنها نیز امکان پذیر باشد.

۱۴- افزایش پهنای باند؛ با توجه به ارائه سرویس های جدید و متقابلاً روند افزایش کاربران و ترافیک آنان خصوصاً در آینده ای نزدیک لازم است پهنای باند متناظر با آن نیز تأمین گردد. کنترل و مدیریت متمرکز پهنای باند در اختیار در جهت توزیع عادلانه و مناسب آن نیز امری ضروری به نظر می رسد. این امر با اصلاح توأمان ساختار شبکه و افزایش

سطوح امنیتی قابل دستیابی می باشد. در وضعیت موجود نمی توان نسبت کارایی شبکه به هزینه اجرا و پیاده سازی شبکه در یک محل خاص را از نظر اقتصادی محاسبه کرد. در نتیجه تصمیم گیری برای ارتقاء تجهیزات و وسعت بخشیدن به شبکه شهری و انتخاب تجهیزات مناسب در طرح های توسعه نیز بسادگی امکانپذیر نمی باشد.

۱۵- ارتقاء سرویس پایش و مانیتورینگ؛ لازمه ارائه سرویس های مناسب به بهره برداران شبکه ارتباطی پایش مستمر ترافیک و میزان پهنای باند مصرفی می باشد. ارتقاء سرویس های مانیتورینگ و پایش شبکه منجر به بهبود کارایی شبکه بوده و در راستای بهینه سازی همبندی شبکه می توان از آن کمک گرفت

اهداف طرح بهینه سازی شبکه

۱- افزایش پایداری سرویس ها؛ پس از اجرای عملیات بهینه سازی بر روی بستر ارائه دهنده سرویس ها و خدمات (شبکه شهری) و دستیابی به سطح قابل قبولی از پایداری، لازم است تجهیزات ارائه دهنده خدمات الکترونیک نیز (از قبیل سخت افزار و نرم افزار) مانند سرورها، منابع ذخیره سازی اطلاعات، بانک های اطلاعاتی و ... به صورتی در شبکه ایفای نقش کنند که کاربر در تمام لحظات به سرویس های حیاتی دسترسی داشته و حتی در صورت رویارویی با مشکلات دیگر با بهره جستن از خدمات الکترونیک نسبت به حل آن اقدام نماید. در بیانی دیگر سرویس های حیاتی نباید فقط به یک تجهیز خاص (نرم افزار و یا سخت افزار) متکی باشد و در صورت خرابی یک تجهیز (که امری اجتناب ناپذیر است) سرویس دهی نیز تا مدتی متوقف گردد. به هر حال رفع هر مشکل نیازمند صرف یک زمان منطقی بوده که نمی توان آن را کوتاه تر کرد ولی می توان شرایطی را فراهم آورد که در طی این زمان، تجهیز دیگری مدیریت سرویس دهی به کاربران را به عهده گرفته تا مشکل برطرف گردد.

۲- افزایش پایداری شبکه ارتباطی با دیگر سازمان ها؛

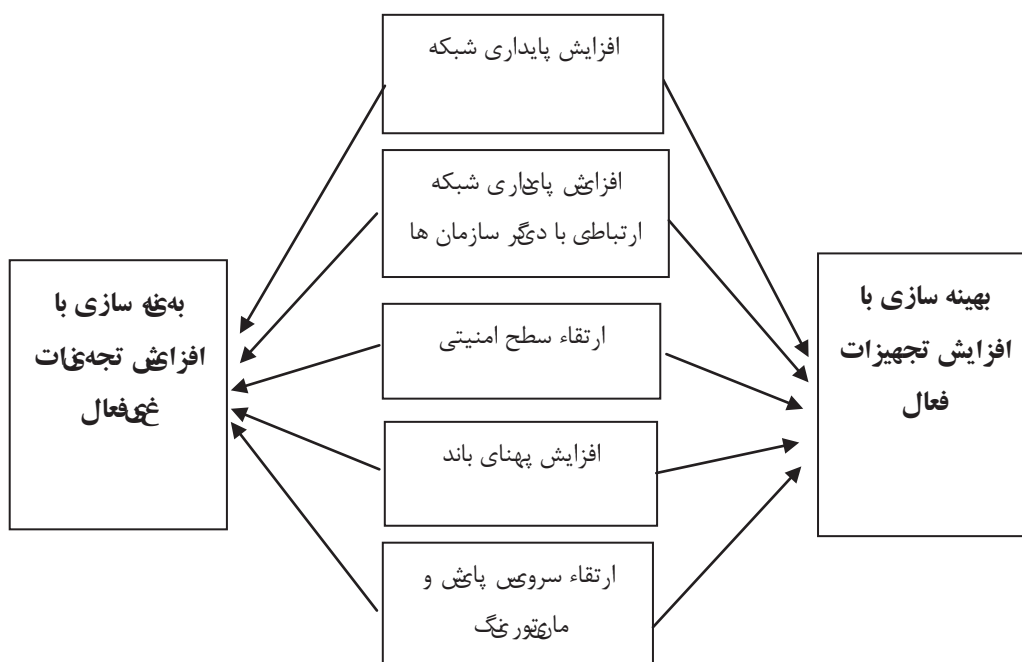
موضوع ارائه و دریافت خدمات به/ از سایر سازمان ها (مانند شهرداری تهران، سازمان کنترل ترافیک و ...) از موارد مهم و قابل توجه می باشد علاوه بر این با جدا سازی شرکت مترو نیز درخواست کنندگان این خدمات افزایش می یابند. زیرا بین دو شرکت پس از جدا سازی نیز منابع مشترکی (مانند دوربین ها و ...) همچنان وجود خواهد داشت. در طرح بازننگری و اصلاح ساختار این موضوع باید مدنظر قرار گیرد.

۳- افزایش سطح امنیتی؛ با در نظر گرفتن تعداد کاربران و وسعت شبکه شهری، اتصال شبکه شهری به شبکه سایر سازمان ها، ارائه سرویس های جدید، دسترسی کاربران به اینترنت و ... افزایش امنیت در سطوح مختلف شبکه ضروری به نظر می رسد. در شبکه مترو امنیت در دو بخش کلی قابل بررسی است:

الف- امنیت گذرگاه ورودی (Secure Gateway)؛ برای ایجاد و افزایش امنیت در گذرگاه ورودی که محل اتصال سایر سازمان ها و همچنین اینترنت به شبکه می باشد، باید از راهکارهای امنیتی با استفاده از تجهیزات مربوطه استفاده نمود.

ب- امنیت داخلی؛ امنیت داخلی نیز به نوبه خود در دو قسمت مجزا قابل اجرا است. قسمت اول امنیت مربوط به Client ها می باشد که با نصب فایروال و آنتی ویروس و اعمال سیاستهای امنیتی مناسب قابل اجرا می باشد. قسمت دوم مربوط به سطوح لایه های شبکه می باشد که بیشتر جنبه منطقی داشته و معمولاً یک سیاست کلی یک بار در سطوح مختلف شبکه اعمال شده و در صورت نیاز به روز می گردد. لازمه کنترل رفتار شبکه و مدیریت امنیت آن استفاده از تجهیزات و قابلیت های آنها در بهینه ترین حالت ممکن است؛ بنابراین با طراحی شبکه در لایه سه و ترکیب Switching و Routing (و در بعضی موارد حتی تا لایه هفت)، دستیابی به این هدف امکان پذیر می گردد.

۴- افزایش پهنای باند؛ تجهیزات مورد استفاده در شبکه شهری با تغییرات لازم این قابلیت را دارند

نمودار ۱. مدل تحلیلی تحقیق محقق ساخت برگرفته از ادبیات تحقیق

پرسش‌نامه مورد ارزیابی قرار می‌گیرند. بدین صورت که بر مبنای فرضیات تحقیق سئوالاتی طراحی و پس از تایید پایایی و اعتبار پرسشنامه داده‌های مورد نظر گردآوری می‌گردد.

جامعه و نمونه آماری؛ جامعه آماری در این تحقیق شامل کارشناسان، اپراتورها و مدیران شرکت مترو تهران و حومه خواهند بود که به طور تصادفی انتخاب می‌شوند. تعداد نمونه لازم برای تحقیق، تعداد ۹۶ نفر محاسبه شده است.

روایی^۲ ابزار تحقیق؛ مفهوم اعتبار یا روایی به این سوال پاسخ می‌دهد که ابزار اندازه‌گیری تا چه حدی خصیصه موردنظر را می‌سنجد. در تحقیق حاضر جهت سنجش روایی ابزار از روش روایی محتوا استفاده شد. برای ارزیابی روایی ابزار تحقیق حاضر، اولاً متغیرهای موجود در هر فرضیه و شاخص‌ها و پرسش‌های مربوطه استخراج شده و سئوالات براساس ادبیات تحقیق و مدل تحلیلی پژوهشی طراحی شده است، ثانیاً جهت اطمینان از روایی، پرسشنامه در اختیار اساتید، صاحبان نظران و متخصصین امر از قبیل اساتید قرار گرفت که نظر آنان نیز موید روایی پرسشنامه بود.

ابزار گردآوری داده‌ها

۱- ابزار گردآوری داده‌ها در شناسایی راه‌های ارتباطی و شیوه‌های بازنگری و ارتقای شبکه‌های ارتباطی مترو، مطالعات کتابخانه‌ای شامل مقالات مرتبط، پایگاه‌های اینترنتی، کتابهای مرتبط، اسناد و مدارک مربوطه، روزنامه‌ها و نشریات و همچنین مصاحبه و مشورت با تعدادی از خبرگان، کارشناسان، مدیران و متخصصان مربوطه بوده است.

۲- ابزار گردآوری داده‌ها به دلیل کثرت داده‌ها، پرسشنامه‌ای می‌باشد که با استفاده از روش‌های آماری میزان اهمیت این شاخص‌ها برحسب فراوانی آنها محاسبه شده و مهمترین این شاخص‌ها انتخاب

که پهنای باند مؤثر کل شبکه شهری را تحت تاثیر قرار داده و حتی تا ۵۰ برابر وضعیت فعلی آن را افزایش دهند. با در نظر گرفتن رشد روزافزون شبکه شهری و نگاهی به وسعت شبکه در آینده و تعداد روبه افزایش کاربران و همچنین افزایش سرویس‌ها و سخت افزارها (مانند دوربین‌های نظارتی)، در نظر گرفتن این مورد به عنوان یکی از اهداف مهم طرح اصلاح ساختار و بهینه سازی ضروری است.

۵- ارتقاء سرویس پایش و مانیتورینگ؛ لازمه ارائه سرویس‌های مناسب به بهره برداران شبکه ارتباطی پایش مستمر ترافیک و میزان پهنای باند مصرفی می‌باشد. ارتقاء سرویس‌های مانیتورینگ و پایش شبکه منجر به بهبود کارایی شبکه بوده و در راستای بهینه سازی همبندی شبکه می‌توان از آن کمک گرفت.

مدل مفهومی تحقیق

متغیرهای مورد بررسی در این تحقیق عبارتند از: متغیر مستقل: بهینه سازی با افزایش تجهیزات فعال و بهینه سازی با افزایش تجهیزات غیرفعال؛ متغیر وابسته: (افزایش پایداری شبکه، افزایش پایداری شبکه ارتباطی با دیگر سازمان‌ها، مک، ارتقاء سطح امنیتی، افزایش پهنای باند و ارتقاء سرویس پایش و مانیتورینگ)

روش تحقیق

این تحقیق از منظر روش، توصیفی-پیمایشی است. در تحقیق حاضر به طور توأمان از دو رویکرد تحقیق کیفی و کمی با توجه به نوع داده‌ها و شرایط استفاده شده است. ابتدا از طریق بررسی مقالات و مطالعات میدانی، داده‌های کیفی به دست آمده، لزوم بازنگری در ساختار شبکه جهت بهبود آنرا از طریق مولفه‌هایی چون پایداری شبکه، سطح امنیت شبکه و پهنای باند شبکه مورد ارزیابی قرار می‌دهیم. سپس فرضیه‌های تحقیق از طریق توزیع

شده‌اند.

کرونباخ استفاده شده است. برای اینکه بفهمیم اطلاعات به دست آمده از طریق پرسشنامه توزیع شده تا چه میزان قابل اطمینان هستند، به کمک نرم افزار SPSS آن را اعتبار سنجی می کنیم. و در صورت حاصل شدن عدد بالای ۰,۷ آنگاه با اطمینان خاطر از پایا بودن پرسشنامه می توانیم به نتیجه گیری از اطلاعات حاصل شده اقدام کنیم.

نتیجه گیری و جمع بندی

در این بخش دو روش افزایش تجهیزات فعال و غیرفعال را از نقطه نظر پنج معیار زیر مقایسه و تحلیل می کنیم. این ۵ معیار عبارت اند از: افزایش پایداری سرویس ها، ارائه خدمات به سازمان های دیگر، ارتقاء سطوح امنیتی، افزایش پهنای باند و ارائه سرویس های پایش و مانیتورینگ. شکل ۱ طی یک نمودار میله ای میزان قابلیت روش افزایش تجهیزات فعال را در ۵ معیار فوق الذکر نمایش می دهد.

بر طبق شکل ۱، اگر از روش افزایش تجهیزات فعال برای اصلاح شبکه همبندی مترو استفاده کنیم دارای نقاط قوتی در زمینه های اتصال شبکه و ارائه خدمات به سازمان های دیگر و بهبود پایداری سرویس های مهم می باشیم. این روش سطح متوسطی را از لحاظ امنیت ارائه می دهد. همچنین این روش دارای ضعف هایی در زمینه های افزایش پهنای باند و ارائه سرویس های جدید است. شکل ۲ طی یک نمودار میله ای میزان قابلیت روش افزایش تجهیزات غیرفعال را در ۵ معیار مورد نظر نمایش می دهد.

۳- ابزار گردآوری داده ها مرتبط با میزان تأثیر هر یک از گزینه های شناسایی شده بر شاخص های اصلی تحقیق، پرسشنامه ای است که بر مبنای مهمترین معیارهای شناسایی شده تنظیم شده و روایی آن از طریق بحث و مشورت با چند نفر از خبرگان تأیید شده است.

روش تجزیه و تحلیل داده ها

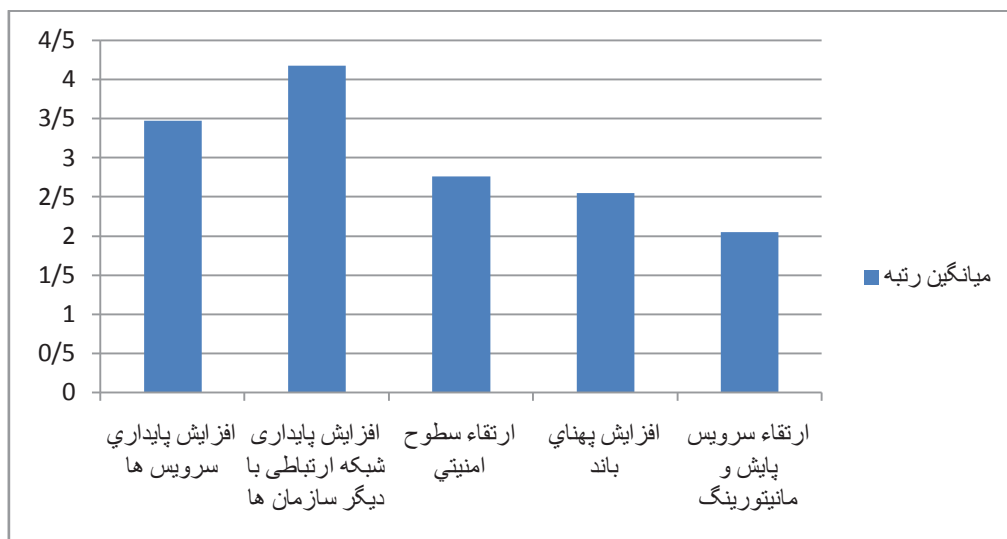
پس از گردآوری و تلخیص داده ها با استفاده از نرم افزارهای اکسل، SPSS تجزیه و تحلیل های لازم به ترتیب مراحل ذیل انجام شده است. تجزیه و تحلیل های توصیفی داده های جمع آوری شده در خصوص ویژگیهای جمعیت شناختی با استفاده از انواع شاخص های آماری از جمله فراوانی، درصد فراوانی، انواع جداول و نمودارها انجام شده است. تجزیه و تحلیل پایایی پرسشنامه تحقیق: در این مرحله به منظور حصول اطمینان از پایایی ابزار تحقیق، داده های جمع آوری شده با محوریت متغیرهای اصلی تحقیق هم به صورت کلی و هم به صورت جزء به جزء با استفاده از آزمون آلفای کرونباخ مورد آزمون قرار خواهد گرفته شده است. تعیین اولویت بندی عوامل تأثیرگذار با استفاده از آزمونهای آماری: در این مرحله با استفاده از تحلیل عاملی و آزمونهای مختلف آماری همچون فریدمن و مقایسه میانگین ها، عوامل شناسایی شده تصدیق و سپس اولویت بندی شده است.

پایایی^۳ ابزار تحقیق

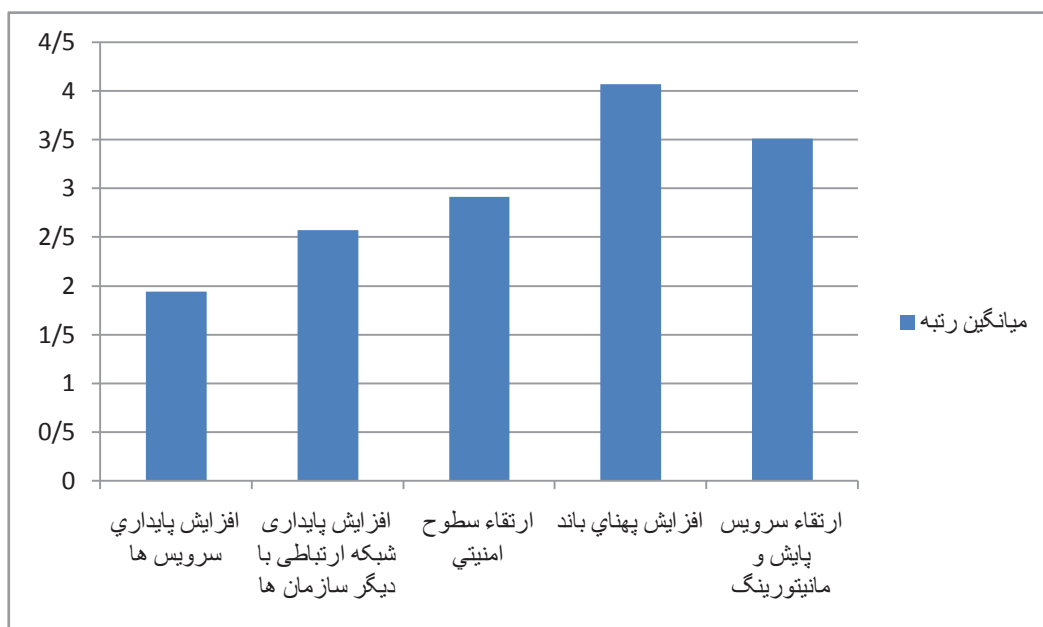
برای سنجش پایایی در این پژوهش از روش آلفای

جدول ۱. جدول مربوط به پایایی پرسشنامه به تفکیک بخش ها

تعداد سوالات	پایایی بخش افزایش تجهیزات غیر فعال	پایایی بخش افزایش تجهیزات فعال
۱۷	۰,۸۷۱	۰,۸۱۱

شکل ۱. رتبه بندی معیارها برای راهکار افزایش تجهیزات فعال

شکل ۲. رتبه بندی معیارها برای راهکار افزایش تجهیزات غیرفعال

البته نقاط ضعفی نیز برای این روش متصور است. به طور مثال این روش عملکرد نسبتاً ضعیفی در مورد قابلیت اتصال به سایر شبکه های سازمان های دیگر دارد. همچنین در مورد پایداری سیستم نیز باید گفت در قبال سیستم های مهم عملکرد قابل قبولی ندارد. نکته لازم به ذکر دیگر آن است که این روش

بر طبق شکل ۲، اگر از روش افزایش تجهیزات غیرفعال برای اصلاح شبکه همبندی مترو استفاده کنیم مهمترین مزیتی که می توانیم از آن بهره برداری کنیم ارائه سرویس های جدید در سیستم است. همچنین این روش عملکرد قابل قبولی در مورد زمینه احتمالی افزایش پهنای باند داراست.

9.M. Wilson. (2006, Sept. 10). Ethernet—A brilliant example of network architecture and evolution. Reinventing the Internet Web site.[Online]. Available: <http://www.arl.wustl.edu/~jst/reInventTheNet/?p=22>

10.S. Mathison, et al. "the history of telenet and the commercialization of packet switching in the US," IEEE Commun. Mag., vol. 50, no. 5, May 2012.

11.Farkas, J., S. Kini, and P. Saltsidis. "Upgrading the metro ethernet network." Communications Magazine, IEEE 51.5, pp. 193-199, 2013.

12. Mukherjee, Optical WDM Networks, 2006, Springer

13.O. Gerstel, Optical Networking: A Practical Perspective, IEEE Hot Interconnects, 2000

14.Residential Broadband Revisited: Research Challenges in Residential Networks, Broadband Access, and Applications, 2003, [online] Available: online

15.M. Wegleitner, Maximizing the Impact of Optical Technology, Proc. IEEE/OSA Optical Fiber Communication Conference (OFC'07), 2007

16.One Gigabit or Bust Initiative, A Broadband Vision for California, 2003, [online] Available: online

17.A. Banerjee, Y. Park, F. Clarke, H. Song, S. Yang, G. Kramer, I. Kim and I. Mukherjee, Wavelength-Division Multiplexed Passive Optical Network (WDM-PON) Technologies for Broadband Access: A Review [Invited]", OSA J. Optical Networking, vol. 4, no. 11, pp. 737-758, 2005

18.R. Lauder, Technology and Economics for Coarse Wavelength Multiplexing Workshop, Proc. IEEE/OSA Optical Fiber Communication Conference (OFCV4), 2004

19.J. George, Designing Passive Optical networks for cost effective triple play support, Proc. FTTH Conference, 2004

همانند روش قبل، از لحاظ سطوح امنیتی دارای عملکرد مشابه ای است. پس در نهایت به منظور اصلاح همبندی در شبکه مترو تهران، ابتدایمی بایست برای کارفرما میزان اهمیت هر کدام از معیارهای پنج گانه مشخص باشد. چرا که هر کدام از این دو روش عملکرد متفاوتی را با توجه به معیارهای ارائه می دهند.

منابع و مآخذ

۱. زاگر، گریک (۱۳۸۹) راهنمای جامع شبکه؛ مترجم لیلی قاسم زاده؛ تهران: کانون نشر علوم.
۲. تننبوم، آندرو اس (۱۳۹۰) شبکه های کامپیوتری؛ مترجم قدرت الله سپیدنام، عین الله جعفرنژاد قمی؛ بابل: علوم رایانه.
۳. افشین شریعت مهمی (۱۳۸۶) ارزیابی شبکه متروی شهر تهران بر مبنای قابلیت دسترسی و توپولوژی شبکه، سومین کنگره ملی مهندسی عمران.
۴. سیدعلیرضا امام جمعه، حسین امامی، علی هاشمی (۱۳۹۲) مترو اترنت و اجزای شبکه شهری آن، اولین همایش ملی برق و کامپیوتر جنوب ایران، خورموج.
۵. جلیل چیتی زاده (۱۳۸۰) بهینه سازی عملکرد ارتباط شبکه های محلی اترنت به ATM، دانشکده مهندسی-دانشگاه فردوسی مشهد.
۶. تقی زاده، علیرضا (۱۳۸۵) ترکیب اترنت شهری با MPLS - گزینه ایده آل ارائه خدمات تجاری در شبکه NGN، ماهنامه شبکه، شماره ۶۹، مهر ۱۳۸۵.
7. Michael Fitzmaurice, "Data transport networks Case Studies in a Public Transit Environment", IEEE VEHICULAR TECHNOLOGY MAGAZINE, 2012.
8. AboveNet. (2011). Advantages of Ethernet vs. SONET, a compelling choice. White Paper. [Online]. Available: <http://www.above.net/docs/wp-sonetvsenet.pdf>

تبیین مدل نظری ارتقاء حس مکان در طراحی معماری و شهر

همايون قیاسی - گروه معماری، واحد مهدی شهر، دانشگاه آزاد اسلامی، مهدی شهر، ایران.
اسماعیل صرافى گهر* - گروه معماری، واحد مهدی شهر، دانشگاه آزاد اسلامی، مهدی شهر، ایران.

Intertextual relationship of tissue with an emphasis on originality cities urban restoration and valuation tissue

Abstract

texture of the cities is a meaning and a special meaning which does change and social and cultural representations of its inhabitants. On the other hand, textures and buildings of ancient architecture in historic cities seen what they are but what they experience. In other words originality tissue and restoration are received in the sense that transcends architectural appearance and texture of dimensions Conscious and unconscious behavior is hidden dimensions and involves humans. The analytical method and the method of logical reasoning to the authenticity of the tissue cities will be discussed. And the associated restoration of architectural monuments and values of tissue especially like to emphasize the conceptual values. The need for urban restoration period, the sense of place and belonging to a place of meaningful aspects of historical context and its impact on the authenticity of valuation to weave through restoration and approaches are discussed. And Operational and strategic solutions in this field are discussed, which can provide authenticity tissues during restoration interventions.

Keywords: urban restoration, authenticity and tissue identity, sense of place, intervention approaches in urban restoration, sense of belonging.

چکیده

امروزه موضوع حس مکان و احساس تعلق به مکان، از محورهای مهم در ارزش بخشی به بافتهای شهری و معماری بناها خاصه ابنیه تاریخی است که ضرورت برانگیزش احساس تعلق، همخوانی رفتار و همگرایی در بافت را برای مرمت مناسب در راستای کمال بخشی و حقیقت دهی به بافت و طراحی شهری را نشان می دهد. بر این اساس در این مقاله به موضوع تبیین مدل نظری ارتقا حس مکان در طراحی شهری و معماری خاصه مرمت بناها و ابنیه تاریخی پرداخته شده است. روش تحقیق توصیفی-تحلیلی است که از ابزار گردآوری داده مبتنی بر مطالعات کتابخانه ای و اسنادی استفاده شده است. در پایان نیز به این نکته اشاره شده است که در زمینه اصالت بخشی به بافتهای تاریخی مبتنی بر ارزش های موجود در بافت و ایجاد حس تعلق به مکان که روح مکان را نیز در بر دارد، بهترین درک از حفاظت میراث فرهنگی، درکی «فرهنگی-اجتماعی» است که تنها یک «تمرین تکنیکی» نیست و خیلی از اعمال «اولیه و ثانویه» را در مداخلات فیزیکی را شامل می شود. برای این بررسی ها، مهم است که زمینه های پروژه حفاظت میراث فرهنگی از قبیل اجتماعی، فرهنگی، اقتصادی، جغرافیایی و مدیریتی بطور جدی و عمیق بعنوان محصول مصنوع مورد بررسی قرار گیرد.

واژگان کلیدی: حس مکان، ارزش گذاری بافت، حس تعلق به مکان.

مقدمه

مفهوم مکان فرصتی را برای جبران عدم توازن در تأکید بر روی محیط فیزیکی و رفتار و تجارب انسانها در برخی حوزه های مربوطه (مثل معماری و جغرافیا) و در سایر حوزه ها (مثل روانشناسی) ارائه می دهد. اصطلاح مکان در مقابل فضا مستلزم یک رابطه ی عاطفی قوی موقتی یا طولانی بین یک شخص و یک مکان فیزیکی خاص است و بذل توجه بیشتری به محیط فیزیکی دارد (رلف، ۱۳۸۹). حس مکان به معنای ادراک ذهنی مردم از محیط و احساسات کم و بیش آگاهانه آنها از محیط خود است که شخص را در ارتباطی درونی با محیط قرار می دهد، به طوری که فهم و احساس فرد با زمینه معنایی محیط پیوند خورده و یکپارچه می شود. این حس عاملی است که موجب تبدیل یک فضا به مکانی با خصوصیات حسی و رفتاری ویژه برای افراد خاص می گردد. حس مکان علاوه بر این که موجب احساس راحتی از یک محیط می شود، از مفاهیم فرهنگی مورد نظر مردم، روابط اجتماعی و فرهنگی جامعه در یک مکان مشخص حمایت کرده و باعث یادآوری تجارب گذشته و دست یابی به هویت برای افراد می شود (فلاح، ۱۳۸۵). از سویی دیگر، بافت قدیم شهرهای ایرانی دارای آنچنان بار معنایی و مفهومی بوده که بی هیچ تردیدی، باید از آن به عنوان اصیل ترین و زیباترین جلوه هنر و فرهنگ یاد کرد و به دلیل چنین بافت معماری و شهری ارزشمندی است که از کوچه پس کوچه های بافتهای تاریخی، بوی الفت و عطر معنویت، به مشام می رسد. بافت قدیم در شهرهای تاریخی چیزی نیستند که می بینیم بلکه آنست که تجربه می کنیم، به عبارتی دیگر اصالت آن را با این مفهوم که معماری بافت از ابعاد ظاهری گذشته، به ابعاد پنهان رسیده و رفتار خودآگاه و ناخود آگاه انسان را دربر می گیرد، در می یابیم. اگر توانایی آن را از باب مکاشفه بدست آوریم، به رموز راز نهفته در بطن آن فایق آمده و جایگاه اصالت آن را درست درک کنیم، آن وقت می توانیم جزء جزء آن

را سر مشق و الگو قرار داده و در «مرمت آن بافت» موفق بود. در شکل گیری هویت مکانی دو مرحله وجود دارد: در مرحله نخست، فرد محیط را شناسایی میکند که هویت مکان نامیده می شود. در مرحله دوم فرآیند پیوند روانی با مکان صورت می گیرد و به شکل هویت مکانیتداوم می یابد. هویت مکانی در خلق حس مکانی ابیمکانینقشاساسیدارد. حس مکان به معنای ادراک ذهنی مردم از محیط و احساسات کمابیش آگاهانه آنها از محیط خود است که شخص را در ارتباطی درونی با محیط قرار می دهد، به طوری که فهم و احساس فرد با زمینه معنایی محیط پیوند می یابد و یکپارچه می شود. این حس موجب تبدیل یک فضا به مکانی با ویژگیهای حسی و رفتاری ویژه برای افراد خاص میشود. حس مکان افزون بر این که موجب احساس آرامش از یک محیط می شود از مفاهیم فرهنگی مورد نظر مردم، روابط اجتماعی و فرهنگی جامعه در یک مکان مشخص حمایت میکند و باعث یادآوری تجارب گذشته و دستیابی به هویت برای افراد می شود. با این حال، حس مکان امر از پیش تعیین شده ای نیست بلکه از تعامل انسان با مکان زندگی روزمره پدید می آید: فرد مجموعه ای از تصورات قبلی خود را به محیط میدهد. همین تصورات چگونگی پاسخ او به محیط را تعیین می کند (فلاح، ۱۳۸۵، ص ۶۳).

روح مکان یا حس مکان یا هویت مکان (به لاتین: *genius loci*) به یک کیفیت متمایز، یگانه و خاص یک مکان یا فضا اشاره دارد که مورد توجه نویسندگان و هنرمندان و دیگر بازدیدکنندگان واقع می شود. فضاهای دارای این کیفیتها از روحیه و جو تجربی متمایزی بهره مندند که عمیقاً به یاد ماندنی است. در این راستا توجه نکردن به میراث فرهنگی خطر ایجاد هویت از طرف عوامل غیر فرهنگی را به همراه خواهد داشت که این خطر می تواند جایگاه اصالت را در بافت متزلزل نموده و منجر به ناهنجاری و به تبع آن عوجاج در بافت گردد. با این مبنا شاید بتوان گفت تنها با احیاء هویت و نگاهداشت اصالت

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۴۵ زمستان ۹۵
No.45 Winter 2016

یک بافت قدیمی است که می‌توان به مرمت زیبایی آن امیدوار بود. این پژوهش معتقد است در مقوله مرمت شهری با رویکرد ارزش‌گذاری بافت و همچنین برای تثبیت جایگاه اصالت و هویت بخشی آن، باید بین معماران و مرمتگران ایجاد همسویی و همدلی کرد؛ بدین معنی که تعلق، رفتار و همگرایی در بافت را برای مرمت مناسب در خصوص رسیدن به کمال و حقیقت بافت جهت داد. فضای زیستی گذشتگان فقط دارای ارزش‌های کالبدی و فیزیکی نیست و نمی‌توان آن را فقط از دیدگاه کالبدی تجزیه و تحلیل نمود. اصطلاح حس مکان از ترکیب دو واژه حس و مکان تشکیل شده است. واژه حس در فرهنگ لغت آکسفورد سه معنای اصلی دارد نخست یکی از حواس پنج‌گانه، دوم احساس، عاطفه و محبت که در روانشناسی به درک تصویر ذهنی گفته می‌شود یعنی قضاوتی که بعد از ادراک معنای شینسبت به خود شیدر فرد به وجود می‌آورد که می‌تواند خوب جذاب یا بد باشد. سوم توانایی در قضاوت درباره یک موضوع انتزاعی، مثل معنای حس در اصطلاح حس جهت‌یابی که به مفهوم توانایی یک فرد در پیدا کردن مسیر یا توانایی مسیر در نشان دادن به خود انسان است. اما واژه حس در اصطلاح حس مکان بیشتر به مفهوم عاطفه، محبت، قضاوت و تجربه کلی مکان یا توانایی آن در ایجاد حس خاص یا تعلق در افراد است. از دیدگاه روانشناسی محیط انسان به تجربه حسی، عاطفی و معنوی خاص نسبت به محیط نیاز دارد. این نیاز از طریق تعامل صمیمی و نوعی هم‌ذات‌پنداری با مکانی که در آن سکونت دارد قابل تحقق است. پژوهش‌های انجام شده نشان می‌دهد محیط علاوه بر عناصر کالبدی شامل پیام‌ها، معانی و رمزهایی است که مردم بر اساس نقشه‌ها، توقعات، انگیزه‌ها و دیگر عوامل آن رمز‌گشایی و ادراک می‌کنند و در مورد آن به قضاوت می‌پردازند. این حس کلی پس از قضاوت نسبت به محیط خاص در فرد و محیط در بهره‌برداری بهتر از محیط و رضایت استفاده

کنندگان و در نهایت احساس تعلق آنها به محیط و تداوم حضور در آن می‌شود. در این مقاله به تبیین مدل نظری ارتقاء حس مکان در طراحی معماری و شهر پرداخته شده و مواردی چند در این رابطه مورد اشاره قرار می‌گیرد.

ادبیات و مبانی نظری

مفهوم هویت

«هویت» در ریشه لاتین به معنای تشابه و تداوم است، یعنی در آن هم اشتراک وجود دارد و هم استمرار؛ به عبارتی آنچه در طول تاریخ ثابت و مشترک مانده و تحول و دگرگونی تاریخی روی آن اثر نگذاشته است. اما نباید ماهیت پارادوکسی هویت را نیز فراموش کرد؛ بدین معنی که هویت بطور همزمان حامل یک عنصر ایستا و پویاست، از یک سو رجوع به مفهوم هویت بیانگر استمرار و تداوم تاریخی است، اما از سوی دیگر نباید این واقعیت را نادیده بگیریم که هویت دائماً در معرض فرآیند بازتعریف و بازتولید است. از سویی دیگر، هویت در نگرش کلان به معنای تشخیص، هستی و وجود و آنچه موجب شناسایی شخصی باشد [همچون شخصیت یا کیفیت] است و بیانگر ویژگی‌های هر فرد یا پدیده‌ای می‌باشد. «هویت هر موجودی عبارت است از نحوه خاص وجود او و در انسان هویت واحده است که متشکل به شئون مختلف می‌شود. انسان‌ها را مشخصاتی هست که به واسطه آن‌ها هر یک از دیگری متمایزند و تا آخر عمر وحدت شخصیت در آن‌ها باقی است و به آن هویت گویند» (حجت، ۱۳۸۴، ص ۵۷). بدیهی است از نقطه نظر واژه‌شناسی هویت مترادف تاریخ قلمداد می‌شود. مثلاً وقتی از شهری بی‌هویت یا بافتی هویت سخن به میان می‌آید، منظور آن است که نشانه‌ای از گذشته را در خویش ندارد و یا به عبارتی هیچ‌گونه رابطه‌ای با گذشته از آن برداشت نمی‌شود (نقی زاده، ۱۳۷۹، ص ۴۰). این همان دیدگاهی است که فوکو برای چپستی هویت در معنای نوین آن با شعار «ما باید سرپیچی کنیم از آن چیزی که هستیم» بیان کرده است.

اما، هویت برای انسان سنتی (مذهبی) در یک بافت سنتی، باوری است که به مدد ایمان به غیب شکل می‌گیرد و سازنده و پردازنده پندار، کردار و رفتار اوست، در حالی که انسان مدرن (سکولار) خود به مدد خود هویت خویش را می‌سازد. هویت در جامعه سنتی، واحد و الهی و در جامعه مدرن متکثر و اکتسابی است. در یک نگاه سنتی هویت انسان مقدم بر وجود اوست و در نگاه مدرن وجود انسان مقدم بر هویت اوست (حجت، ۱۳۸۴، ص ۵۹). مطالعات «هالباکس» نشان داده بود که پیوند فضایی و همبستگی گروهی، مکانی که یک گروه در آن زندگی می‌کند، تخته سیاهی نیست که بتوان روی آن اعداد و نشانه‌هایی را نوشت و بعد پاک کرد؛ مکان از گروه تأثیر می‌پذیرد و بر گروه تأثیر می‌گذارد. بدین شیوه هرگونه فعالیت گروه، بیانی فضایی پیدا می‌کند و مکانی که گروه در آن زندگی می‌کند، تنها گرد آمده‌ای از این بیان‌ها خواهد بود. هر جنبه و هر جزئیاتی از این مکان، دارای معنایی است که تنها برای اعضای همان گروه ادراک پذیر است. زیمل و هالباکس باور داشتند که وابستگی فرد به یک مکان، برآمده از میزان تعامل گروهی است که بر یک مکان تأثیر گذارده و از آن تأثیر می‌پذیرد.

مفهوم هویت مکان

ماهیت یک مکان در بعضی عرصه‌ها، کنشی زمانی است که با فصل‌ها و یا دوره‌های یک روز همانند هوا تغییر می‌کند. عواملی که بیش از هرچیز، موقعیت‌های متفاوت را تعیین می‌نماید. شولتز معتقد به این است که؛ ماهیت یک مکان در بعضی عرصه‌ها، کنشی زمانی است که با فصل‌ها و یا دوره‌های یک روز همانند هوا تغییر می‌کند. عواملی که بیش از هرچیز، موقعیت‌های متفاوت را تعیین می‌نماید. پراشانسکی (۱۹۷۸:۱۴۷) هویت مکان را اینگونه تعریف می‌کند: ابعادی از انسان که معرف هویت فردیدر ارتباط با محیط کالبدی است. وی در مقاله «شهر و هویت» مفهوم هویت مکان

را این چنین تعبیر می‌کند که «این مکان نشان می‌دهد من هستم». در تفسیر این جمله می‌توان به گفته‌های توینگر و اوزل در ارتباط با هویت مکان پی برد که معتقدند: مکان وسیله‌ای برای شخصیت بخشیدن به فرد، به منظور تأمین حس تداوم و ایجاد اعتماد به نفس و اتکا به خود است (Twigger, Uzzell & ۱۹۹۶:۲۲۰). بنا به اظهارات فلدمن هویت یک محل عبارتست از الگوهایی آگاهانه و ناآگاهانه از احساسات، اعتقادات، نگرش‌ها، ارزش‌ها، باورها و تمایلات رفتاری که هویت فرد را با هویت یک محل مرتبط می‌سازد و تمایلاتی برای برقراری ارتباطاتی با مکان ایجاد می‌کند (Feldman, ۱۹۹۰:۱۸۳). مفهوم «هویت»، زمانی که در ارتباط با مکان به کار گرفته می‌شود، به معنای مشخصه‌هایی از مکان است که باعث تمایز آن از دیگر مکان‌ها و تداوم آن در طول زمان است (Lewika, ۲۰۰۸:۵۴). رلف بر پایه مطالعات «لینچ»، هویت مکان را تشخیص یا تمایز مکانی می‌داند که پایه شناخت آن به عنوان یک کل متمایز باشد (Relph, ۱۹۷۶:۴۵). «هویت مکان» اساسی‌ترین مفهوم مرتبط با بعد شناخت شناسیدلبستگی به مکان می‌باشد. روانشناسان معتقدند که در حالت کلی افراد در صورتی با یک مکان ارتباط برقرار می‌کنند که مکان به آنها کمک کند که بدانند کیستند، به همین دلیل است که واژه هویت مکان، زمانی که توسط روانشناسان به کار گرفته شود، به منظور مشخصه‌ای از انسان است.

ارزش‌گذاری طراحی معماری و شهر

برای شناخت کامل ارزش‌ها باید مسائل اصلی تاثیرگذار در ارزش‌ها مورد شناسایی قرار گیرند با درک کامل از نحوه ظهور و بروز مسائل تاثیرگذار می‌توانیم تصمیم بگیریم که در مواجهه با مسائل مذکور چه روندی باید طی شود، برای درک کامل از ارزش‌ها نیازمند شناخت بستر و زمینه‌هایی هستیم که باعث بروز مسئله شده‌اند. یک جزء اساسی بازنمایی یک مساله، تشریح زمینه‌ای است که مساله

جدول ۱. نظریات نظریه پردازان پیرامون هویت شهری؛ ماخذ: طاهره نصر، ۱۳۹۳، ص ۱۸.

دوره تاریخی	نام نظریه پرداز	خلاصه نظریه
پیش شهرسازی فرهنگ گرا: قرن ۱۹	جان راسکین ۱۸۱۸-۱۹۰۰ ویلیام موریس	تأکید بر احیاء مرحله مطلوب گذشته، توجه به مسائل تاریخی و رمانتیک، ایجاد شهر بر اثر تلاش‌های فرهنگی گروهی، برای اصلاح شهر باید فرهنگ شهر را اصلاح کرد. اهمیت روح انسانی که در گروه‌های انسانی شکل می‌گیرد در مقابل فرد (که توسط ترقی گرایان مطرح است).
	اوزن ویوله لودوک ۱۸۱۴-۱۸۷۹	حذف بخش‌های اضافه شده به بنا پس از تاریخ اصلی آن، تکمیل یا احداث بنای فرسوده یا ناتمام بر پایه سبک گذشته بنا به صورت اولیه از طریق شهرداری، حفظ بنای کاملاً فرسوده و تخریبی. هدف لودوک از مداخله در بافت‌های تاریخی، احیاء کالبد و در پی آن بهبود کارکرد می‌باشد.
	جان راسکین ۱۸۱۸-۱۹۰۰	راسکین با دیدی کاملاً هجران زده به گذشته و با الهام از گذشته سعی بر آن داشت تا تحولی اساسی در اندیشه فرهنگی مردم ایجاد کند.
شهرسازی ترقی گرا		نبودن روح و حیات شهری، نبودن تماس‌های اجتماعی شایسته در یک شهر زنده، اعتقاد بر اینکه عصر صنعت، برش قاطع تاریخی با گذشته است. در این نظریه، موقعیت، مکان، فرهنگ و سنت جایگاهی ندارد.
	لوکوربوزیه ۱۸۸۷-۱۹۶۵	در بافت‌های شهری بهبود کارکرد با تخریب کالبد می‌باشد.
	کنگره سیام ۱۹۳۳	مهم‌ترین اختلافات بر سر مسأله زیبایی بود. هدف سیام «کار برای خلق محیط کالبدی که نیازهای روحی شهروند و نیازهای مادی را فرو نماند» اعلام شد. مطرح شدن نیازهای روحی در کنار نیازهای مادی، گامی بود به جلو، ولی از لحاظ نظری شکافی بود بین نسل قدیم و جدید سیام.
	آلبو روسی ۱۹۳۱-۱۹۹۷	می‌توان گفت که شهر خود، خاطره جمعی مردمش است و همچون «خاطره» با اشیاء و مکان‌ها رابطه دارد. شهر، تجلیگاه خاطره جمعی است.
شهرسازی فرهنگ گرا	کامیلوسیت ۱۹۰۳-۱۸۴۳	بازگشت به شیوه‌های هنری قرون وسطی، ارزش بنای تاریخی در هماهنگی با محیط اطراف، میدان و بقیه فضاهای شهری به عنوان «محل تعامل اجتماعی» و فضایی چند عملکردی، قواعدی کالبدی را که وی هنری می‌نامد برای حفظ و تقویت این زندگی جمعی در شهر، از دل فضاهای باز جذاب تاریخی استخراج نماید. حس مکان عصر جدید، میدان به عنوان مرکز افتخار آفرین زندگی جمعی؛ نخستین شخصی است که از کاربرد هنر برای زیبایی شهر و اقدامات بهسازی و نوسازی شهری سخن گفته است.
	لوکا بلترامی ۱۸۵۴-۱۹۳۳	تعلق بنا به محیط شهری، یعنی هیچ بنایی به خودی خود معنی ندارد و تنها از طریق محیط اطرافش تعریف می‌شود.
	لئوناردو بنه ولو ۱۹۳۳-	تداوم تاریخی با توجه به مراحل تحول شهری، امری حیاتی است. هدف از مداخله در بافت کهن، بهبود کالبد و شرایط زیست ساکنان است.
	لودویکو کوارونی ۱۹۱۱-۱۹۸۷	مرمت شهری امری چند وجهی است که تمام وجوه اقتصادی، کالبدی و ... را در بر می‌گیرد. احیاء بافت‌های تاریخی از وجوه مختلف، هدف وی از مداخله در بافت‌های کهن، بهبود عملکرد با احترام به کالبد زنده و پویا است.
	گوستاو جیووانی	هدف وی از مداخله در بافت‌های کهن، بهبود عملکرد با احترام به کالبد زنده و پویا است. احیاء بافت شهری مد نظر او است.
	کنزو تانگه ۲۰۰۵-۱۹۱۳	شهر باید در آزادی، تنوع، تعادل انگاره‌ها، تحرک و گزینش نامحدود زندگی کند. هدف وی از مداخله در بافت‌های کهن، حفظ سنت با پاسخ به نیازهای نو است.
	تری فارل ۱۹۳۸-	بناها و مجموعه‌های تاریخی گنجینه‌ای از اعتقادات و خاطرات نسل‌های گذشته است. اعتماد به گذشته، رهگشای زمان حال است. رد تخریب و بازسازی، مشارکت مردم در مرمت، انطباق میان بناهای قدیم و جدید.
	کامیلو بوی تو ۱۸۳۶- ۱۹۱۴	بازگرداندن روح حیات و فعالیت به بنای تاریخی است تا مرمت کالبدی آن.
پست مدرنیست	وان ایک ۱۹۹۸-۱۹۱۸	از معماری و برنامه‌ریزی شهری مدرن به دلیل بی هویتی و یکتااختی کالبدی آن انتقاد می‌کند.
	چارلز جنکز ۱۹۲۹-	گذار از شعور ملی به هویت محلی؛ گذار از فرهنگ منسجم به خرده فرهنگ‌ها، گذار از سبک محدود به گونه‌های متفاوت. هدف وی از مداخله در بافت‌های کهن، زنده کردن باورها و تصورات محلی ساکنان شهر است.
	کریستوفر الکساندر ۱۹۳۶-	الکساندر به دنبال ایجاد شهرهایی است که حس هویت را نه تنها خود داشته باشد بلکه به ساکنان نیز القاء کنند. احساس تعلق خاطر، شهرها با ایجاد کلیت در درون خود این حس هویت را به ساکنان القاء کنند.

در آن رخ داده است. «تسمر و ریچی» (۱۹۹۷) یک الگوی مفهومی و مجموعه‌ای از فرآیندها برای تجزیه و تحلیل و تهیه نقشه فیزیکی، سازمانی و اجتماعی - فرهنگی وقوع مسائل ارائه کرده اند. مفهوم یک مسئله مشابه در زمینه های متفاوت اجتماعی یا کاری مختلف خواهد بود» (فردانش، ۱۳۸۷، ص ۱۶۳) زمینه ها و بستر وجودی ارزش ها در آثار تاریخی و فرهنگی می تواند در قالب ۳ دسته مجزا از هم مورد بررسی قرار گیرد:

(*) بعد اول: ارزشهای فرهنگی؛ هر اجتماعی برای خود دارای فرهنگ و تمدن ویژه ای است که بر اساس انباشت آداب و سنن جاری جامعه، در طول زمان، شکل آیین و رسوم به خود می گیرد و پوسته ظاهری و بیرونی آن شکل و سیاق فرهنگ می باشد و فرهنگ هر جامعه را از مجاورین و معاصرین خود مجزا می سازد و نشانه هایی می باشد که در نماد شناسی بعنوان نماد جامعه و مردم آن محسوب می گردد. آثار و مباحث تاریخی و فرهنگی برای حفاظت و نگهداری ارزشمند می باشند نگهداری که منجر به آموختن از آنها برای تکامل زندگی انسانی گردد و اگر اینگونه نباشد تاریخ و ارزش های آن مورد استفاده نخواهد بود: «این نوشته ای است در تاریخ اجتماعی عقاید و به ویژه درباره شعبه های به هم پیوسته «آنال» که در بر گیرنده مفاهیم روش شناسی و تاریخ نگاری آن است. این تلاش کنجکاوانه ای است که دانشمندان فرانسوی برای بهره گیری از مفاهیم اقتصادی، زبان شناسی، جغرافیایی، انسان شناسی، فیزیولوژی و علوم طبیعی جهت بررسی و مطالعه تاریخ و وارد کردن موقعیت تاریخی، در علوم اجتماعی و انسانی انجام داده اند و آن ها مخالف تاریخ سیاسی یا هر تاریخی بودند که نتواند از بررسی سطحی رویدادها فراتر رود» (استویانوویچ، ۱۳۸۶، ص ۲۳). از ارزش های موجود در مسائل فرهنگی و تاریخی می توانیم به مفاهیمی همچون منظر فرهنگی-تعاملات مذهبی، روابط انسانی و اجتماعی و مدیریت های مذهبی اشاره نمود

که از ابعاد بیرونی و ظاهری آثار تاریخی محسوب می گردند.

(*) بعد دوم: ارزشهای کالبدی و اقتصادی؛ هر اثر تاریخی ذاتا دارای ارزش اقتصادی می باشد. ارزش اقتصادی موجود در آنها نه تنها در ارزش های سرمایه ای و ثروت مداری هر جامعه بلکه در ارزش های معنوی و غیر مادی هم به منصفه ظهور و بروز رسیده است، این ارزش را در ۳ دسته می توان دسته بندی نمود:

۱. دسته اول: «ارزشهای ملکی و فیزیکی بافت»؛ هر اثری به خاطر موقعیت قرار گیری در محدوده تاریخی یک شهر یا مجتمع زیستی یا در خارج از آن دارای ارزش سرمایه ای می باشد و اگر قوانین و مقررات شفاف و حمایتی جامع در این زمینه وجود داشته باشد دارایی ارزشمند فیزیکی محسوب می گردد، این بخش از ارزش اقتصادی در ارزیابی ارزش های سرمایه ای ارتباطی با متخصصان امر ندارد و این بخش ارزش را بازار و فعالان اقتصادی تعیین می کنند: «اگر در صدد انجام برآورد ارزش داراییهای فرهنگی هستیم تا منابع مورد نیاز برای حفظ، مراقبت، نگهداری یا بهبود وضع این میراث را ارزیابی نماییم، نیاز به ابزارهایی داریم. برآورد قیمت بعضی از این گونهداراییها در بازار می تواند نقطه آغاز این ارزیابی باشد. برای مثال، یک خانه تاریخی را متعلق به فردی خاص و در شهر قرار داشته باشد می توان به فروش رساند و قیمت آن دست کم می تواند تا حدودی ارزش آن را به عنوان سرمایه فرهنگی و در مقایسه با ارزش فیزیکی محض آن منعکس نماید» (تراسبی، ۱۳۸۲، ص ۳۴).

۲. دسته دوم: «ارزشهای غیرملکی»؛ در ترکیب با سایر ارزشها، در زمینه اقتصادی به رشد و توسعه آنها کمک می کند و باعث جلوه گر شدن ارزشهای فرهنگی و اجتماعی بواسطه حضور ارزش اقتصادی می گردد. «ارزش اقتصادی یکی از قدرتمندترین راههای شناخت اجتماعی، ارزیابی و ارزشهای وابسته سایر چیزها است» (Randall Mason، ۲۰۰۲، ص

۱۲)؛ یعنی ارزش اقتصادی یک اثر موجبات شکل گیری شناختی از سایر ارزش های جوامع می شود: «در واقع، فایده های دارایی فرهنگی در کل جامع اعم از جامعه محلی، منطقه ای، ملی یا بین المللی پخش می شود و دامنه فایده بستگی به درجه اهمیت دارایی مورد نظر دارد. این فایده ها دست کم اجزای آشنایی چون ارزش اختیاری، میراثی و موجودیت را در بر می گیرد. ارزش اختیاری، طبق تعریف از تمایل فرد به نگهداری اختیار کسب فایده از دارایی در آینده ای نامشخص ناشی می شود. ارزش میراثی به ارزش دارایی به عنوان شیء اشاره دارد که به نسل های بعد به ارث می رسد و ارزش موجودیت منعکس کننده قاعده اظهار شده ای است که افراد به صرف آگاهی از وجود آن دارایی و صرف نظر از استفاده یا عدم استفاده از آن به دست می آورند.» (تراسی، ۱۳۸۲، ص ۳۵).

۳. دسته سوم: «ارزشهای فرهنگی، هویتی و ماهوی»؛ مهمترین بخش از ارزش اقتصادی مربوط به ساماندهی و رونق بخشی به بخش فرهنگ و آشنایی با سنت ها و ارزشهای هر جامعه ای می گردد در این بخش هر چند که مسئله اقتصاد منجر به سرمایه گذاری در زمینه آثار تاریخی می شود ولی در نهایت معرفی سنت و آیین های اجتماعی و فرهنگی جامعه است که منتفع می گردد گردشگری امروزه بعنوان یک صنعت محسوب می گردد و اقتصاد خیلی از جوامعی که دارای جاذبه های فرهنگی و اجتماعی

هستند برای بهره مندی از سود سرشار این بخش به سرمایه گذاری در این بخش می پردازند و انتفاع اقتصادی سرشاری نصیب جامعه و افراد آن جامعه می گردد، ولی در نهایت امر این سرمایه گذاری اقتصادی منجر به معرفی قابلیت ها و ارزش های آن جامعه محسوب می شود و گردشگرانی که سفر را به عنوان یک عمل تفریحی و برای گذران اوقات فراغت برای خود بر می گزینند ناخواسته با جلوه های فرهنگی و آداب و رسوم آن جامعه آشنایی پیدا می کنند و این بخش نه تنها بعنوان یک فعالیت اقتصادی که بعنوان یک بازخورد فرهنگی به حساب می آید: «گردشگری نباید بدون فرهنگ وجود داشته باشد، این حکم ناگزیر است و گردشگری در هر شکلش موجب تاثیر فرهنگی بر بازدید کننده و میزبان است» (افخمی، ۱۳۸۶، ص ۷۹).

(*) **بعد سوم: ارزشهای ادراکی؛** هر فردی بسته به خواست ها و نیازهای خود، ادارکی از محیط پیرامون خود دارد، زیست انسانی و بهینه فرد در اجتماع ارتباط مستقیم با درک وی از محیط و مکان متعلق به آن دارد، وابستگی و توجه به محیط زیست موضوع مهم و اساسی در تصمیم گیری دارد که از آن جمله می توان به حس تعلق خاطر به یک مکان اشاره نمود از فاکتورهای وابستگی مکانی غیر از بحث مالکیت که به اعتقاد نگارنده بسیار تعیین کننده و مهم و پیچیده است: «یکی از مهمترین پیچیده ترین مسائل انسان که او را از سایر موجودات

جدول ۲. جدول اسناد جهانی مرمت، مربوط به دوران شکلگیری مرمت علمی؛ ماخذ: بنیادی، ۱۳۹۱، ص ۷۰.

تاریخ	عنوان سند	توضیحات
۱۸۷۷ م.	مانیفست انجمن حفاظت بناهای تاریخی (SPAB Manifesto)	مانیفست انجمن مراقبت از ساختمان های تاریخی (SPAB) موضوع مراقبت از بناها را به تمام سبک ها و زمان ها توسعه می دهد و تا امروز مبنای فلسفی برای فعالیت انجمن بوده است.
۱۹۰۴ م.	توصیه نامه ششمین کنفرانس بین المللی معماران.	این توصیه نامه اولین تلاش های حفاظت معماری را ثبت کرده است. توصیه نامه بر اهمیت مداخله حداقل در ساختارهای تخریب شده و یافتن استفاده کارکردی برای ساختمان های تاریخی تأکید می کند. این سند اصول وحدت سبکی را، برای احیا بر اساس بیان سبکی واحد (طبق نظر ویوله لودوک) ترویج می نماید. تفکیک یادمان ها به یادمان های مرده و زنده در این کنفرانس مطرح می گردد.

متمایز می کند کیفیت ادراکات انسانی است» (دیبا و انصاری، ۱۳۷۴، ص ۳۸۵).

از عوامل تاثیر گذار بر ادراک محیط می توان به جنسیت، سن، خاطرات بچگی، مذهب، سیاست، طبقه اجتماعی، ملیت و فرهنگ اشاره نمود که می توانند تعیین کننده این مطلب باشند که مکان، در یک شخص تعلق و حس وابستگی ایجاد می کند یا نه؟ بنابراین یک طراح و خالق باید سعی کند با در نظر داشتن این موارد محیطی را به وجود آورد که شخص حاضر در مکان مورد نظر با شکل گیری حس وابستگی نسبت به نگهداری از آن مکان اقدام کند (نژادابراهیمی، ۱۳۹۱).

بر این اساس در ادامه مفهوم حس مکان و اصالت بخشی به بافتهای تاریخی مورد بررسی قرار می گیرد.

برای دستیابی به حس مکان در محلات و فضاهای شهری باید خصوصیات زیر را مدنظر داشته باشیم:

۱. محلات جدید شهر باید با گذشته و حال شهر پیوند برقرار کرده و خصوصیات آن را در خود مجسم سازد. «راب کریر» در این زمینه معتقد است که فضاهای قدیمی را باید از نو کشف کرد. زمانی این هدف دستیافتنی می شود که ابتدا کارکردهای آن را ارزشگذاری می کنیم و بعد در مکان مناسب آنرا در طرح کلی شهر برنامه ریزی کنیم. شهرسازان همواره وظیفه اخلاقی می دانند که خصوصیات زمان را در کارهای خود متجلی کنند.

۲. محلات به عنوان عناصری نمادین برای ایجاد نقاط تاکید در شهر: از نظر «کوبین لینچ» مکان باید هویت قابل ادراک داشته باشد. این نوع هویت یا حس مکان می تواند احساس تعلق به همراه داشته باشد، میان مردم و مکانها ارتباط برقرار کند و وحدت بوجود آورد. ایجاد مکانهای متنوع امکان انتخاب افراد را از مکانهای خلوت تا شلوغ، محصور تا آزاد و ساده تا پیچیده افزایش می دهد.

۳. شناخت فعالیتهای مردم با توجه به فضا و کنش انسان و کالبد ساخته شده: وضوح شکل بصری و

عملکرد فضا باعث ادراک صحیح از آن و در نتیجه ارتباط مناسب مردم با فضا می شود که در نهایت به اهمیت اجتماعی فضا می انجامد. هرگاه عملکردی با اهداف فضایی منطبق باشد فضا دارای مفهوم می شود. انسان جزئی از فضا است و با ارزشها و هنجارها به این فضا معنا می بخشد. الگوی روابط اجتماعی ثابت نیست و هر فضا با جایگزین شدن روابط اجتماعی خاص چهره متفاوتی به خود می گیرد. به همین دلیل باید به دنبال فضایی بود که به تغییرات سریع جامعه، تکنولوژی و اقتصاد پاسخگو باشد. به این ترتیب شهر نیازمند فضاهایی است که به طور ساختاری بازندگی قرین شود؛ یعنی قابل انعطاف و قابل احیاء باشد.

۴. تناسب شهرسازی با زمان: فضا برای اینکه بتواند ارزشمند و ماندگار باشد باید روح زمان را در خود مجسم کند. ما در عصر عدم قطعیت زندگی می کنیم و بسیاری از اموری که تردیدناشدنی بودند، امروز هم مورد تردید جدی قرار گرفته اند. مادر دنیایی قرارداریم که با سرعت شتابان در حرکت است. در واقع باید چارچوب ساختاری را برای این ساختمان هادرنظر گرفت که فضاها در آن قابل تغییر باشند. در غیر این صورت فضایی که نتواند خود را با تغییرات سریع علم و جامعه منطبق سازد، پس از مدت کوتاهی کهنه می شود و بدون استفاده باقی می ماند (ضرابیان و منعمام، ص ۲۷ و ۲۸).

مفهوم حس مکان

معماری که می خواهد طراحی کند و یا فضای خلق شده قبلی را مرمت کند، باید متوجه باشد که مکان و زمانی که قرار است در این فضای خلق شده جاری و سپری شود، بر انسان ها چه اثری گذاشته و می گذارد. اما «جایگاه اصالت یعنی نحوه احترام به روح مکان و این به معنای نسخه برداری از نمونه های قدیمی نیست، بلکه بدان معناست که «این همانی» مکان را تعیین کرده و آن را به شیوه هایی همواره نو تاویل نماییم. تنها در آن صورت است که می توانیم از سنتی زنده و ماندگار سخن بگوییم که تغییر را

جدول ۳. تجربیات مرمت شهری در کشورهای صنعتی؛ ماخذ: بنیادی، ۱۳۸۸.

تجارب و مصادیق	دوره	توسعه کمیت گرای شهری	توسعه شهری حفاظت گرا	دوره	زمان
	مکانالیسم	بازسازی شالوده ای Restructuring	مراقبت آئینی و احیای سبکی Traditional Preservation & Stylistic Restoration	مرمت پیش از رساناس	مرمت علمی قرن ۱۹ تا اوائل ۲۰
	اقتصاد صنعتی	توسعه شهری Urban Development بارون هوسمان باومیستر اوزن هنارد	مراقبت و احیای علمی Preservation, Scientific Restoration ویوله لودوک، جان راسکین، ویلیام موریس لوکا بلترامی SPAB, NATIONAL TRUST	مرمت علمی دوران شکل گیری	قرن ۱۹ تا اوائل ۲۰
	بحران و جنگ جهانی	Modern Development توسعه شهری مدرن له کوریوزیه منشور آتن ۱۹۳۳	Modern Conservation حفاظت نوین کامیلیو بوئی تو جیو وآنونی، ریگل	دوران استفاده از مرمت شهری جهت پاسخگویی به مشکلات شهری	اوائل قرن ۲۰ تا دهه ۴۰
	رواق پس از جنگ	رشد حومه در شهرنشینی مدرن Urban Redevelopment & Reconstruction بازسازی مناطق تاریخی بر اساس طرح های جامع	باززنده سازی شهری Urban Revitalization بازسازی ورشو مرمت شهری یورک، باث، چستر، چی چستر کنگره گوپینو ۱۹۶۰، کنگره ونیز، ۱۹۶۴		از ۱۹۴۵ تا اوائل دهه ۶۰
	بحران انرژی	آغاز نقد بر معماری و شهرسازی مدرن Urban Renewal نوسازی شهری	جهانی شدن میراث فرهنگی مرمت شهری اوربینو، بولونیا، فرارا و ... شکل گیری نهادهای بین المللی ... ICOMOS, گردهمائی پاریس ۱۹۷۲، کنگره آمستردام ۱۹۷۵ حراست شهری Urban Safeguarding		اوائل دهه ۶۰ و ۷۰
	آغاز جهانی شدن	دولت رفاه Property led Regeneration بازآفرینی مالکیت محور شهری	گردهمائی واشنگتن، ۱۹۸۷ مرمت شهری در مقیاس محلات در شهرهای اروپا		دهه ۱۹۸۰
	رواق اقتصاد جهانی	Design led Regeneration بازآفرینی طراحی محور	Cultural led & Community led Regeneration بازآفرینی حفاظت محور و بر محور اجتماعات محلی		دهه ۱۹۹۰
	بحران جهانی اقتصاد	حفاظت یکپارچه Integrated Conservation تداوم سنتی Traditional Continuity اقدامات رنزو پیانو در ایتالیا توسعه پایدار Sustainable Development نوزائی شهری Urban Renaissance اقدامات ریچارد راجرز در انگلستان			اوائل دهه ۲۰۰۰

با مرتبط ساختن آن به مجموعه‌ای از پارامترهای بنیان نهاده شده در محل معنادار می‌سازد» (شولتز، ۱۳۸۸، ص ۲۶۰)، و این حکایتی است که در نگاه پدیدارشناسان معنای اصالت را در بافت مستحکم می‌سازد و به آن غنا و ارزش می‌بخشد. لذا «حس مکان» مقوله‌ای را شامل می‌شود که در انسان احساس شوق و شمع، ناراحتی، و غم را موجب می‌گردد. حس مکان در مکان‌های مذهبی و گاهاً در مکانهای تاریخی بعنوان روح مکان شناخته می‌گردد. «ارزش‌های فردی و جمعی بر چگونگی حس مکان تاثیر می‌گذارد و حس مکان نیز بر ارزش‌ها، نگرش‌ها و به ویژه رفتار فردی و اجتماعی افراد در مکان تاثیر می‌گذارد و افراد معمولاً در فعالیت‌های اجتماعی با توجه به چگونگی حس مکانشان شرکت می‌کنند؛ حس مکان نه فقط باعث هماهنگی و کارکرد مناسب فضای معماری و انسان است بلکه عاملی برای احساس امنیت، لذت و ادراک عاطفی افراد نیز می‌باشد و به هویت مندی افراد و احساس تعلق آنها به مکان کمک می‌کند؛ لذا باید اذعان داشت که دو رویکرد اساسی در حوزه‌های فکری «پدیدارشناسی» و «روان‌شناسی» در تعریف حس مکان وجود دارد. در رویکرد اول که همان نگاه پدیدارشناختی است، حس مکان به معنای ویژگی‌های غیرمادی مکان و با مفهومی نزدیک به روح مکان تعریف می‌شود. «کریستیان نوربرگ شولتز، یی فو توآن، ادوارد رلف، آن باتیمر، کنت فرامپتون، کریستوفر الکساندر و دیوید سیمون» از جمله نظریه پردازانی هستند که به مکان از جنبه پدیدارشناختی می‌نگرند. شولتز مکان را فضایی درک شده و عجین شده با خاطره‌ها و تجربه‌ها و حالات روحی در انسان تعریف می‌کند. از نظر وی «مکان محلی برای باشیدن انسان‌ها است». او جهت‌یابی و شناسایی را از مهمترین مؤلفه‌های ویژگی مکان می‌داند و معتقد است زمانی که هر دو به خوبی در مکان تحقق یابند، انسان به حس مکان نایل می‌شود (شولتز، ۱۳۸۸، ص ۱۴). از سوی دیگر جغرافی دانان

انسانی نیز، حس مکان را با عبارات عاطفی بیان می‌کنند. برای مثال توآن لغت «مکان دوستی» یا «عشق به مکان» را ابداع کرد و آنرا پیوندی پر محبت و تأثیرگذار میان مردم و مکان‌ها می‌داند و از نظر «سالواسن» شخصیت کالبدی، مالکیت، اصالت ساکنین، وسایل رفاهی و فضاهای خصوصی و جمعی اجزاء تشکیل دهنده مکان هستند که در خلق حس مکان مؤثرند (Salvesen: ۵۴، ۲۰۰۲)؛ لذا از ماهیت نظرات اندیشمندان فوق‌الذکر در حوزه‌های مختلف برمی‌آید که سه جنبه تعامل انسان و محیط که اکثر محققان در تأثیر آن بر فرآیند حس مکان اتفاق نظر دارند عبارتند از: تعامل شناختی، عاطفی و رفتاری با مکان، که بنا به گفته پژوهشگران مشخصه‌های کالبدی، فعالیت‌ی و معنایی مکان قادرند بر شکل‌گیری این تعامل در مفهوم روانی مرمت تأثیرگذار باشند (دانشپور و دیگران، ۱۳۸۸، ص ۳۷). از دیدگاه پدیدارشناختی مهم‌ترین مفهیم مرتبط در بیان حس مکان، تجربه مکان و شخصیت مکان است و حس مکان به معنای ویژگی‌های غیر مادی یا شخصیت مکان است که معنای نزدیک به روح مکان دارد» (فلاح، ۱۳۸۵، ص ۵۸)، مدل مشهور کانتر از مکان که یکی از پیشگامان مطالعات ادراک معماری و شهرسازی است یک مکان را متشکل از سه بعد در هم تنیده «کالبد»، «تصورات» و «فعالیت‌ها» می‌داند. وی در تعریف مکان برآیند این سه مولفه را محیط شهری معرفی می‌کند: «کیفیت طراحی شهری عبارت است از برآیند سه مولفه که هر یک از آنها متکفل برآورده ساختن یکی از کیفیت‌های سه‌گانه کالبدی، فعالیت‌ی و تصویری محیط شهر است» (گلکار، ۱۳۷۹، ص ۳۱)؛ انسان به عنوان موجود اجتماعی که دارای قوه تخیل و تعقل است همیشه سعی در بهینه کردن زندگی خود در قالب مظهر و زندگی (معماری) می‌باشد؛ به گونه‌ای که با شناخت نیاز و خواسته‌های خود همواره در پی محیطی بوده است که آرامش فیزیکی و غیر فیزیکی را برای خود آماده کند عدم

توجه به هر کدام از این نیازها و خواستهها موجبات شکل گیری تنش ها و چالش هایی در ذهنیت و عینیت رفتاری انسان می گردد. ایرانیان از دیرباز نگاهی روانشناختی به فرآیند شکل گیری ساختار مکانی بافت محلات داشتند. فلامکی در رویکردی روانشناختی، حس مکان را همان محفل رابطه های فضایی کالبدی همسایگی ها و همجواری ها بر مبنای شناخت رفتارهای فضایی ساکنان و افراد بومی بافت ها می داند و از این رو است که بنا به اعتقاد وی در برخی تجربه های جهانی مرمت شهری که توان علمی بازشناسی و ارزیابی کیفی رابطه های جاری میان فرد و فضای کالبدی محل زندگی شخصی و گروهی را ندارند، برای اصالت بخشیدن به فضای مرمتی خود متوسل به محفل رنگ ها، اندازه ها، فاصله ها و تناسبات فضایی شده و شناخت و درک زیبایی تنها به احساس صوری از فضا در بافت شهری تبدیلی می گردند (فلامکی، ۱۳۸۷، ص ۷۸). به اعتقاد «توان» حس مکان به نوعی فاصله بین شخص و مکان اشاره دارد، چنانچه به شخص امکان می دهد به ارزش مکان پی ببرد و اصالت آن را درک کند (توان، ۱۳۸۴، ص ۱۲۶). «رلف» در کتاب «مکان و بی مکانی» اظهار می دارد: «معنای اصلی ماهیت مکان از موقعیت خاص ساکنان محل و یا تجربیات ظاهری و فیزیکی بر نمی خیزد، بلکه تمام این موارد از ویژگی های حیاتی یک مکان یا به تعبیری دیگر همان اصالت مکان است. او مکان را تلفیق فضا با خاطره و رویدادها می داند و حس مکان را چیزی فراتر از آن و در پیوستگی با زمان گذشته می داند» (salvesen, 2002: 54)، همان مولفه ای که در تعریف هویت نیز متذکر شدیم. مردم چیزی فراتر از خصوصیات فیزیکی مکان را تجربه می کنند و می توانند پیوسته خود را با روح مکان احساس کنند. به سخنی دیگر مکان ها ذاتاً پایگاه های معنایی هستند که در طول زندگی بر اساس رویدادها شکل گرفته اند (حبیبی، ۱۳۸۷، ص ۳۳). در حقیقت این نکته را باید پذیرفت که نقش

انسان و رفتار او نیز در جایگاه مرمت بافت و اصالت بخشی به آن بی تأثیر نبوده و نگاه علوم رفتاری در این راستا مؤثر تلقی می شود. ساختار یک مکان، حالتی ثابت و همیشگی نیست ولی این بدان معنا نیست که حس مکان در افراد، نسبت به بافت لزوماً تغییر می کند یا از بین می رود. مکان های پایدار شرط لازم برای زندگی انسان هستند، در نتیجه مکان هایی که تاکنون ماندگار بوده اند، شرایط لازم برای زندگی را داشته اند و به تعبیری دیگر اصالت خود را حفظ کرده اند (شولتز، ۱۳۸۸، ص ۱۸۷). از این دیدگاه انسان ها به تجربه حسی، عاطفی و معنوی خاص نسبت به محیط زندگی نیاز دارند و در حقیقت حس مکان کاتالیزوری است که باعث تبدیل شدن یک محیط به یک مکان می شود (فلاحت، ۱۳۸۵، ص ۵۹). مکان ها می توانند هم کیفیات خوب و همچنین بد داشته باشند. شناسایی روشی که مردم مکان ها را درک کرده و نسبت به آن عکس العمل نشان می دهند توانایی مهمی برای تمامی کسانی به شمار می رود که به کیفیت مکان ها علاقه مند هستند. ویژگی هایی که استفاده و لذت انسانی را تشویق می کند، موضوعات طبقه بندی شده از ایمنی و امنیت تا مطبوع بودن بصری و حسی را شامل می گردد (چپ من، ۱۳۸۴، ص ۱۹۷).

مفهوم حس تعلق

«میچرلیچ» مهم ترین عامل در شکل گیری تعلق خاطر ساکنان یک بافت محله ای را تجربه ها و خاطره هایی می داند که انسان از تعامل با همنوعان خود در آن بافت به دست آورده است. او پیوند دوسویه و تنگاتنگ خانه مسکونی با بافت پیرامون را به عنوان میدانی برای روابط انسانی مشترک و همچنین آرامش را عامل دیگری در پیدایش حس تعلق می داند که در زیبا شدن فضای ذهنی بافت های قدیمی مؤثرند، که این در حقیقت همان اشتراک و استمرار است که در تعریف هویت بدان پرداخته شده و عاملی در تثبیت جایگاه اصالت در

تغییر، به انسان حس پایداری و جاودانگی می بخشد (Hay, ۱۹۹۸:۵). روانشناسی محیط، تعامل عاطفی بین انسان و مکان را تحت عنوان «حس مکان» مورد مطالعه قرار داده است تا علاوه بر دستیابی به حس رضایت بیشتر از محل سکونت، حس تعلق، دلبستگی به فضا، امنیت، هویت و اصالت را در انسان تقویت نماید. از بین رفتن حس تعلق نتیجه دید مدرنیستی به فضا می باشد که جدایی افراد از یکدیگر و کمبود تعاملات اجتماعی در کنار سایر معضلات شهری را در بر دارد. چنانچه به گفته شولتز بسیاری از مردم احساس می کنند که زندگی شان «بی معنا» است و از خود بیگانه شده اند. کاهش میزان تعلق انسان به فضا منجر به تغییر در بنیان های روابط انسانی گشته و در صورت ادامه این روند، انسان صورت مدنی یا به عبارتی اصالت خود را از دست خواهد داد (شولتز، ۱۳۸۱). لغت نامه دهخدا واژه تعلق را علاقه داشتن، عشق به چیزی داشتن و میل به کسی داشتن معنی می کند و از نظر ابن خلدون تعصب داشتن یعنی تعلق خاطر یک فرد به مجموعه خویش (ابن خلدون، ۱۳۶۲، ص ۱۰).

مرمت شهری و ارزش بافت

تجربیات جهانی مرمت شهری به تفکیک هدف اصلی، اهداف اقتصادی، اهداف اجتماعی و اهداف فرهنگی

بافت محله ای تعریف می گردد. حس تعلق به گونه ای به پیوند فرد با بافت منجر می شود که انسان خود را جزئی از بافت می داند و براساس تجربه های خود از نشانه ها، معانی، عملکردها و شخصیت، نقشی برای بافت در ذهن خود متصور می سازد، این نقش نزد او منحصر به فرد و متفاوت می باشد و در نتیجه مکان برای او مهم و قابل احترام می شود. ما می خواهیم با حفظ خاطره های گذشته، در حال زندگی کنیم و برای آینده ی خویش تدابیری بیندیشیم. ما خواستار اصالت، امنیت، حس تعلق و خواهان زندگی در محیط هایی هستیم که در عین راحتی و انسانی بودن، دارای عناصر و اجزای زیبایی نیز باشد؛ به طوری که روح ما را به آرامش برساند و بتوانیم توان و نبوغ خود را بکار گیریم تا محیطی بدست آوریم که متعلق به همه باشد و همگان از آن لذت ببرند و به داشتن آن افتخار کنیم (پاکزاد، ۱۳۷۵، ص ۴۵) و در حقیقت نزد ایرانیان حس تعلق به فضا نتیجه وجود کیفیاتی در فضاست که افراد را نسبت به اطراف خود متعهد می سازد (پاکزاد، ۱۳۸۶، ص ۲۶۰). لذا روانشناسان محیط بر این عقیده اند که تقویت پیوندهای عاطفی با مکان در فائق آمدن بر بحران هویت عصر حاضر و اصالت بخشیدن به آن نقش اساسی دارد و در این جهان دائماً در حال

جدول ۴. اسناد مرمت شهری از اوایل قرن بیستم تا نیمه دهه چهل میلادی؛ ماخذ: بنیادی، ۱۳۹۱، ص ۷۱.

توضیحات	عنوان سند	تاریخ
منشور آتن بعنوان بیانیه معماران مدرن در ۱۹۳۱ میلادی، با وجود دیدگاه ضد تاریخی این بیانیه، بر لزوم محافظت مجموعه های شهری نیز تأکید نمود. در این بیانیه آمده است که محوطه های تاریخی باید مورد حمایت قرار گیرند و پاسداری شوند و محدوده های اطراف آنها نیز مورد توجه قرار گیرند. هنگام ساخت بنا خصوصیات و سیمای ظاهری شهرها رعایت شوند، خصوصاً در همسایگی یادمان های باستانی، که باید به محیط اطراف آنها نیز توجه کرد، حتی از بعضی مجموعه ها و دورنماهای شهری نیز باید مراقبت کرد.	منشور آتن.	۱۹۳۱ م.
جامعه بشری در نیمه اول قرن بیستم درگیر جنگ های جهانی بود و صدمات بسیاری به شهرهای تاریخی در جهان وارد آمد. جهت مراقبت از هرگونه خطر برای یادمان هایی که گنجینه فرهنگی بشر تلقی می گردند، از جمله لزوم نصب علائمی بصورت دایره ای سرخ که در میان آن سه گوی سرخ رنگ باشد، چه در مالکیت ملت ها و چه خصوصی باشد، در جنگ یا صلح ضوابطی اعلام نمود.	پیمان رورج	۱۹۳۵ م.

قابل بررسی بوده که در میان حفاظت از بافت کهن واعطای نقش جهانگردی، ایجاد ارتباط میان بافت قدیم وجدید، ایجاد محیط سالم و بهداشتی، بالا بردن سطح زندگی، معاصر سازی، حفظ خصوصیات شهر کهن واحیای نقش فرهنگی از مهمترین اهداف اصلی این تجربیات می باشد. شیوه اقدام با توجه به شرایط شامل بازسازی، بهسازی، نوسازی ویا تلفیقی از آن می باشد. اهم نظریه های مربوط به مرمت در نیمه دوم قرن نوزدهم بوجود آمده که نظریه پردازی در این مورد تاکنون نیز ادامه دارد. در کنار تجربیات کشورهای مختلف وبیابنه های بین المللی می توان به چند نکته توجه داشت:

۱. در «کنگره گوپینو» در سال ۱۹۶۰ تاکید گردید که حفاظت از جنبه های هنری فضاهای زنده مورد توجه دولت ها قرار گیرد و به وضعیت اجتماعی شهرها توجه شود.

۲. در «کنگره ونیز» ذکر گردید که مفهوم اثر تاریخی فقط ساخته های معماری منفرد را در بر نمی گیرد، بلکه فضاهای شهری ومناظر را نیز شامل می شود ومی بایست نگهداری بافت های تاریخی با دقتی خاص صورت پذیرد تا دست نخورده حفظ شده وشرايط بافت بهبود یابد.

۳. در «کنگره بولونیا» (۱۹۷۴) تاکید شده که در

مرمت بافت های تاریخی، نه فقط شکل ظاهری بناها و بافت ها بلکه گونه شناسی (تیپولوژی) وعملکرد آنها نیز باید حفظ شود.

۴. در «منشور آمستردام» نیز بر تغییر قوانین ومقررات اجرایی تاکید شد تا آشتی میان فضاهای کالبدی قدیمی با فضای زندگی مدرن تحقق یابد. روند تکاملی بیانیه های جهانی ونقطه نظرات صاحب نظران بیانگر این واقعیت است که، در عین توجه به تک بناها به عنوان آثار تاریخی منحصر بفرد به مجموعه ای از مسایل اقتصادی واجتماعی در بافت های تاریخی توجه گردیده است.

در فرهنگ معین واژه هویت به معنی: آنچه که موجب شناسایی شخصی باشد، یا آنچه که باعث تمایز یک فرد از دیگری باشد آورده شده است. به تعبیر ویلیام هانوی، ما تا ندانیم که بودیم، نمی توانیم بدانیم که هستیم، یعنی شناخت هستی ما در گرو شناخت تاریخی ماست و تا ندانیم که چگونه به جایی که هستیم رسیده ایم نمی توانیم بدانیم که کجا می رویم (موثقی و آیرملو، ۱۳۸۵، ص ۲). همچنین، در تفکر مدرن غالباً «شکل» را مهمترین مشخصه اصالت بافت می دانند و به تبیین ساز و کار اشکال و عناصر کالبدی، چون خط و سطح، در تکوین و تعیین ماهیت فضا می پردازند

جدول ۵. اسناد مرمت شهری دهه هشتاد میلادی؛ ماخذ: بنیادی، ۱۳۹۱، ص ۷۶.

تاریخ	عنوان سند	توضیحات
۱۹۸۲ م.	منشور فلورانس، باغ های تاریخی	در تداوم مصوبات دهه های قبلی (توصیه نامه پاریس - ۱۹۶۲ و پیمان حمایت از میراث فرهنگی و طبیعی جهان - ۱۹۷۲). منشور فلورانس نیز به باغ های تاریخی پرداخت.
۱۹۸۷ م.	اولین سمینار ایکوموس برزیل درباره مراقبت و باززنده سازی مراکز تاریخی بر منابع فرهنگی شهر، با منشاء اجتماعی و هویت شهرها، کارکردهای متنوع آنها، لزوم مشارکت تصمیم گیرندگان و برنامه ریزان شهری تاکید شده است.	در قطعنامه ایکوموس برزیل درباره مراقبت و باززنده سازی مراکز تاریخی بر منابع فرهنگی شهر، با منشاء اجتماعی و هویت شهرها، کارکردهای متنوع آنها، لزوم مشارکت تصمیم گیرندگان و برنامه ریزان شهری تاکید شده است.
۱۹۸۷ م.	منشور ایکوموس در وانگتن: منشور حفاظت از شهرها و مناطق شهری تاریخی	در منشور ایکوموس وانگتن به لزوم فرارگیری حفاظت از شهرهای تاریخی در سیاست های توسعه اقتصادی واجتماعی و طرح ریزی شهری و منطقه ای اشاره شده و ویژگی هایی که باید از آنها مراقبت کرد بر شمرده شده است. در فرآیند و اهداف طرح حفاظت بر مشارکت ساکنان و انعطاف پیشنهادات و انجام بررسی های چند رشته ای مقدم بر طرح ریزی، لزوم ارتباط منطقه تاریخی با تمامیت شهر، ارتقای خانه سازی برای مردم، کنترل آمد و شد، پیشگیری و حفاظت از این شهرها در برابر

یعنی بیشتر به کمیات پرداخته می‌شود نه کیفیات فضایی. در مقابل، حکمای مسلمان به اصالت عوامل کیفی در بافت معتقد بودند. در تفکر سنتی معماران در ماهیت حجم و فضا، اصالت زاییده عوامل کمی نیست بلکه کیفیات است که فضا را در یک محیط تشکیل می‌دهد. اگر فرم از محتوا جدا گردد، فضا اصالت خود را بر اساس بینش افلاطونی از دست می‌دهد و به فرم ظاهری یا غیراصیل تعبیر می‌گردد (نقی زاده و امین زاده، ۱۳۸۲، ص ۹۹).

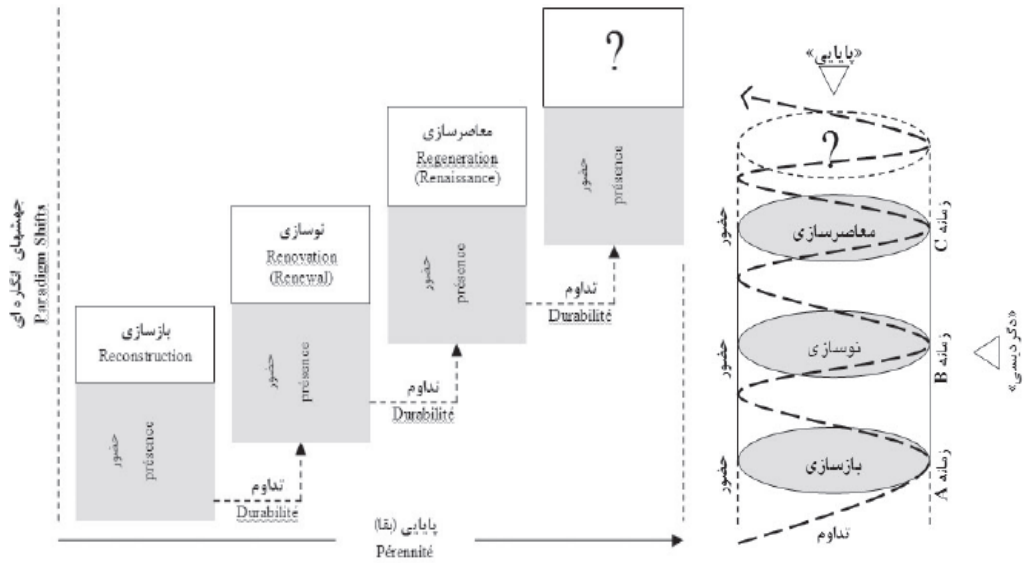
مفهوم اصالت مکان

نقی زاده (۱۳۷۹، ص ۳۴) اصالت داشتن و دارای الگو بودن را یکی از معیارهای زیبایی ماندگار می‌داند و افلاطون انسان سنتی را کسی می‌داند که نسبت به اصالت خویش وفادار بماند و در حقیقت، اصالت را وفادار به سنتی بود نمی‌پندارد (بینای مطلق، ۱۳۸۵، ص ۷۱). واژه انگلیسی authentic (اصیل) برگرفته از واژه یونانی authentikos (خودم؛ همان = autos) است و می‌توان آن را با اصل در مقابل کپی، حقیقی در برابر تصنعی و راستین در مقابل بدل بیان کرد. اصیل بودن به معنی کارکرد خود مختارانه، داشتن اعتبار و اقتدار، و نیز اصل، یکتا، دقیق، حقیقی و راستین بودن است. اما در پیوند با زمان، باید گفت اصالت یک کار هنری، میزان راستین بودن وحدت ذاتی، فرآیند خلاق و نمود فیزیکی آن کار و نیز تأثیرات پیام آن در طول زمان تاریخی آن است (Jokilehto: ۱۹۹۵، ۶). سند نارا (۱۹۴۴) نیز بر مفهوم اصالت تأکید کرده و معتقد است توانایی ما برای درک ارزش‌های میراثی، به میزان معتبر یا موثق و در نتیجه، اصیل بودن منابع داده‌ها بستگی دارد. بنیاد دیدگاه‌های اصالت به یونان کهن می‌رسد و در معنی اصالت یعنی سازگاری با طبیعت درونی خود. همه ما با طبیعت درونی خود به یک میزان سازگاری نداریم، یا به یک اندازه اصیل و منسجم نیستیم و باید پذیرفت که هیچ سیستمی نمی‌تواند با نسخه برداری از معیاری بیرونی و تحمیلی، درباره این‌که چه باید باشد، به سازگاری

بیشتری با خود نایل شود و به اصالت دست یابد (نقی زاده، ۱۳۷۹، ص ۳۹). آلن جیکوبز و داندل اپلیارد (۱۹۸۷) کیفیت‌هایی را به ترتیب زیر برای دستیابی به فضایی مطلوب و ماندگار فهرست نمودند که هویت و اصالت، از جمله آنها است (گلکار، ۱۳۸۰، ص ۴۵). مفهوم اصالت در مولفه‌های نامبرده در حوزه مرمت شهری نیز همچون دیگر هنرها (چنانچه بتوان آن را هم‌ردیف دیگر هنرها پذیرفت) مخاطبین گسترده‌ای دارد و با توجه به اینکه مردم بافت با این مفاهیم در تماس هستند می‌توان به جایگاه و حساسیت آن در مرمت پی برد. «از آنجا که گواه تاریخی بر اصالت استوار است، اکنون اگر استمرار زمانی اثر در نتیجه تکثیر از اهمیت بیفتد آنچه در واقع در معرض خطر قرار می‌گیرد، «اصالت اثر» یا «تجلی» آن است» (Benjamin, ۱۹۷۹: ۲۳۳)؛ بدین معنی که تکرار بی حد و اندازه از جایگاه اصالت آن اثر کاسته و ارزش آن از اعتبار ساقط می‌گردد. انسان مهم‌ترین عامل معنا دهنده به مکان است و از عوامل تأثیرگذار در رفتار انسان در اماکن عمومی، ادراکی است که او از مکان دارد. انسان از مکان‌های متفاوت تصاویر متفاوتی در ذهن دارد. احساسات بر ادراک محیطی و شکل‌گیری تصویر ذهنی انسان از مکان تأثیر می‌گذارند. همین تصاویر ذهنی است که به مکان هویت می‌دهند. افزون بر ساختار کالبدی مکان، خاطرات افراد در هویت بخشیدن به مکان مؤثر است (سادات حبیبی، ۱۳۸۷، ۴). هویت‌های مکانی از سه عامل درهم تنیده تشکیل می‌شوند: ۱- عوامل مشخص طبیعی و نمودهای ظاهری آن؛ ۲- فعالیتهای مشاهده‌پذیر و کارکردها؛ و ۳- مفاهیم یا نمادها (شکوئی، ۱۳۸۶، ص ۲۷۵).

حس مکان، بافت و طراحی شهری

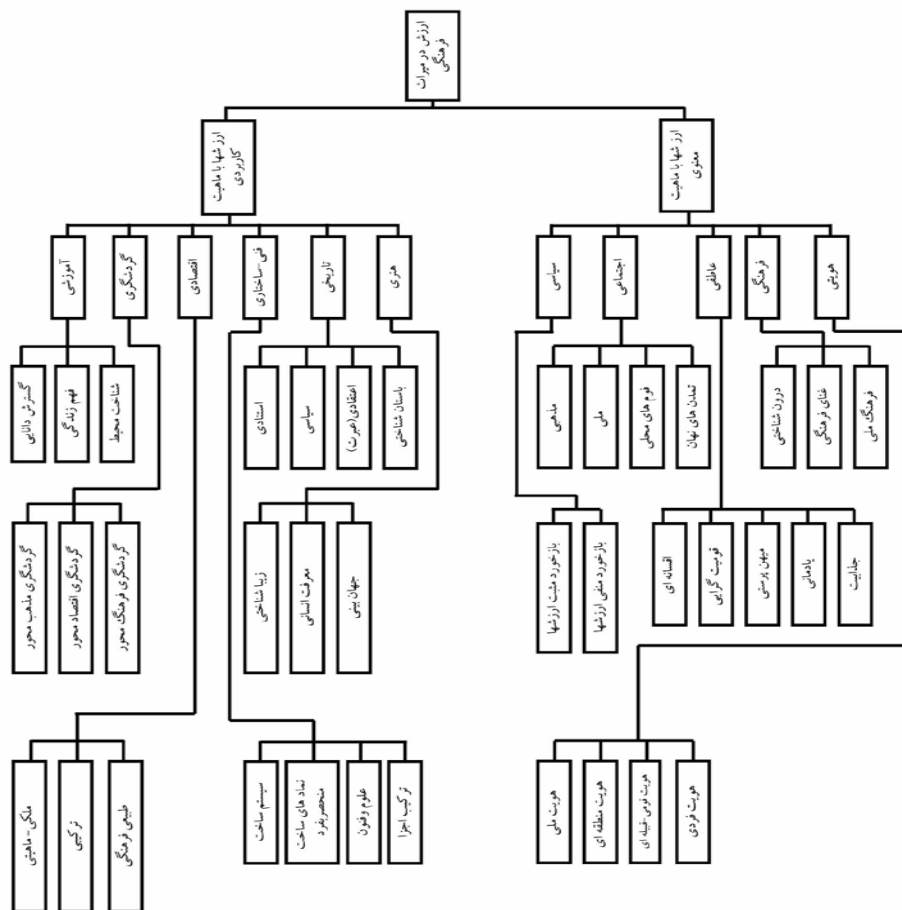
مکان به خودی خود فاقد هویت و شخصیت است. ولی حس مکان که ارتباط انسان و مکان است و ادراک روحی و روانی فرد از محیط است که باعث شخصیت و هویت دادن به مکان است. رابطه بین انسان و مکان یک کنش متقابل و دو طرفه است

نمودار ۱ (سمت راست). دو نگاه عمودی و افقی به مرمت شهری و نمودار ۲ (سمت چپ). حضور، تدام و پایایی در مرمت شهری؛ ماخذ: لطفی، ۱۳۸۶، ص ۲۲.

مدیریت شهری

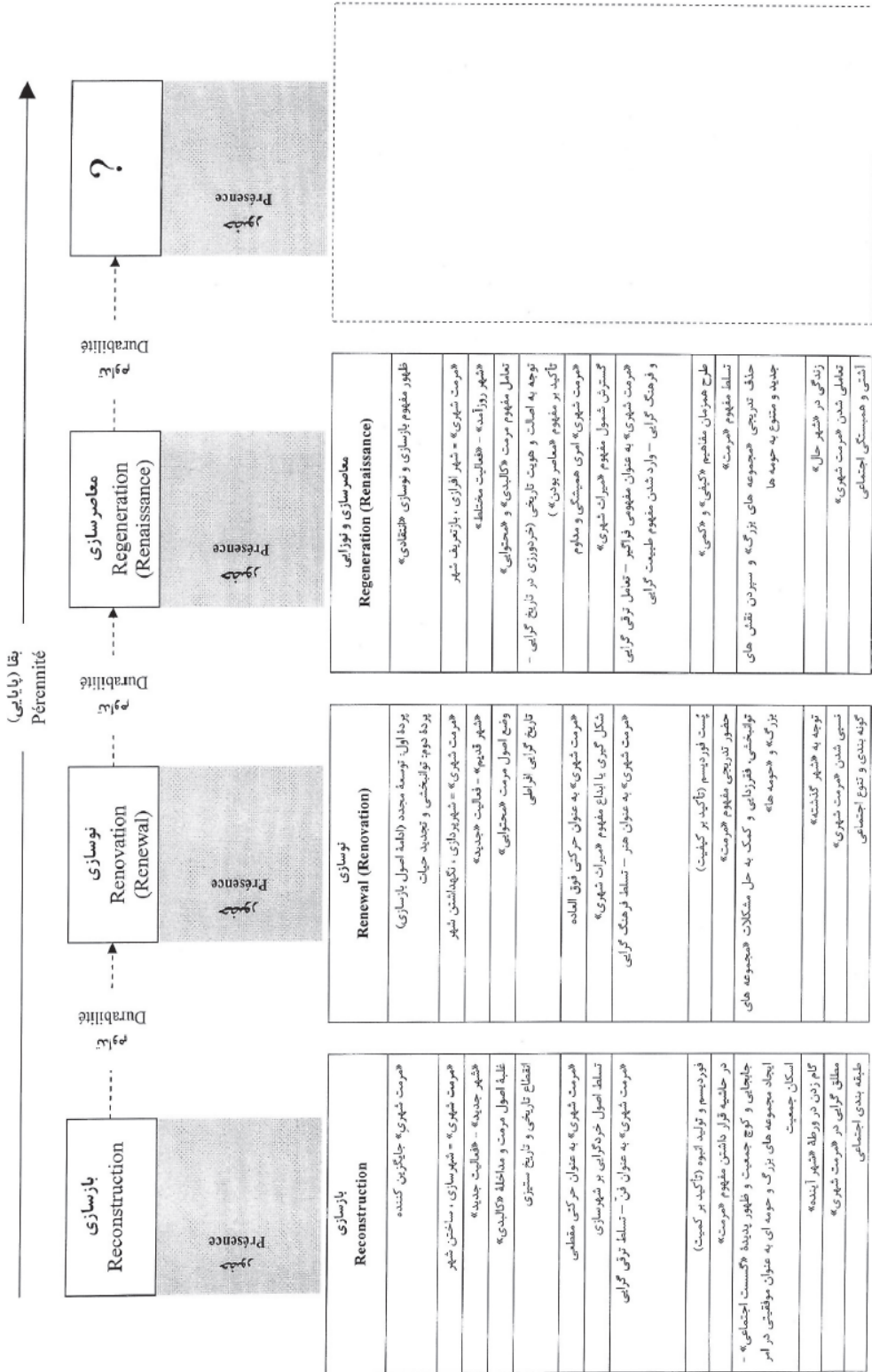
فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۴۵ زمستان ۹۵
No.45 winter 2016

نمودار ۳. ارزشهای موجود در بافتهای تاریخی و مرمت بافت؛ ماخذ: نژاد ابراهیمی، ۱۳۹۱.

که همین رابطه و کنش باعث ایجاد خاطره ها و تداعی هویت مکان برای انسان می شود. دو مقوله هویت و حس مکان به عنوان مؤلفه های دخیل در میزان ارزشمندی و تأثیرگذاری فضاهای شهری، معرفی شده اند و با تعریفی مختصر از دو مقوله فوق به چگونگی اثرگذاری این مقوله ها بر فضاهای شهری بررسی شده است. نتیجه ای که از این مبحث استنباط می شود این است که در مکان ها و فضاهای شهری تأثیر شهرسازی، معماری، کاربری مکان و نوع فعالیت با حس مکانی فرد و خاطرات و المانهای ذهنی پیوند خورده و حس مکان شهری را تشکیل می دهند. که چگونگی طراحی این فضاها و مقوله شهرسازی بسیار تأثیر گذار بر حس مکانی فرد است. از سوی دیگر با افزایش حس تعلق به فضا، فرصت شکل گیری خاطره جمعی و در نهایت تعریف هویت مشخص مکانی برای هر محله فراهم می آید؛ که نتیجه آن بالا بردن ادراک زیبایی و تفهیم اصالت در یک بافت است. حکایت معنای اصالت تقابل دو تفکر سنت و مدرنیته در نوع نگاه های متفاوت بسترهای فرهنگی - اعتقادی آنها است. بدین ترتیب که در فحوای نوین اصالت بخشی مرمت از این ایده که به یک مدل یا آرکی تایپ خاص شباهت دارند ریشه نمی گیرد بلکه منبعث از بیانی خلاق و منحصر به فرد توسط اجتماع یا هنرمندی خاص می باشد که در تعریف خود اصیل بودن یا راستین بودن آنرا به عنوان کیفیتی خلاقانه و جزء تشکیل دهنده میراث مشترک بشریت می دانند، در صورتی که برای رسیدن به اصالت در دیدگاه سنتی، الگوهای مقدس و ایده هایی که غیر جعلی بودن آن محرز باشد مورد استفاده قرار می گرفت و از طرفی دیگر در خلاقیت اثر بیشتر از جوهره های انسانی - معنایی استفاده می شد. در نگرش سنتی ابعاد ایده پردازی با محوریت مسایل دینی و با نگاه متافیزیکی مطرح می شد و اصولاً تنوع و سلايق شخصی در آن نیازی نبوده است. براین اساس، مکان سازنده بخشی از شخصیت و هویت افراد است که خود را با آن

می شناسند و به دیگران می شناسانند. آنگاه که درباره خود می اندیشند خود را وابسته به آن مکان می دانند و آن مکان را بخشی از خود می انگارند و با آن روابط عمیقی برقرار می کنند. پس هویت مکانی بخشی از زیربنای هویت انسان و برآیند شناخت او درباره جهانی (محیط ادراکی و واقعی) است که در آن می زید. این شناخت شامل یادها، احساسات، دیدگاه ها، ارزش ها، ترجیحات، مفاهیم و آرمان های انسان درباره مکان هایی است که به ادراک و رفتار او جهت می دهند. از اینرو، مکانی مکان است که با ذهن انسان پیوند یابد و قابلیت یادآوری داشته باشد و بخشی از ذهن شود. چه بسا دو مکان از نظر فاصله عددی بسیار به هم نزدیک باشند اما به دلیل آنکه فرد خاطره ای از آن ندارد و هیچ گونه ادراک حسی در آن رخ نداده است به نظر شخص آندو، دور از هم به نظر برسند و در یکی خود را بیابد و در دیگر چیزی نیابد. مکان به سبب پویش های انسانی که در آن رخ داده است نیز معنا می یابند. این فعالیت ها و خاطرات که در ذهن انسان ها نقش می بندند ممکن است فردی یا جمعی باشند که با گذشت زمان و رجوع چندباره به مکان و بروز رویدادهای مشترک در زمانی خاص در مکان به حافظه و خاطره جمعی شکل دهند (سادات حبیبی، ۱۳۸۷، ص ۴۵). از نظر اجتماعی شهرها مکانهای مناسبی برای شکل گیری فضاهای اجتماعی، ارتقاء و اعتلا و گسترش روابط و ارزش های انسانی و هویت ملی و محلی هستند. لذا توجه به مقوله هویت در شهرها و طراحی شهری و فضاهای شهری امری مهم و قابل توجه تلقی می شود. زمانی که در شهرها و زندگی اجتماعی دچار بحران هویت باشیم و احساس تعلق به مکان و حس مکانی برای افراد وجود نداشته باشد با هاله ای از سستی و خودباختگی بر شهرها و فضاهای بی روح و فاقد ارزش روبه رو هستیم. با توسعه جوامع انسانی و تغییر شیوه زندگی و سکونت مردم، توجه معماران، طراحان و برنامه ریزان به کیفیت فضاها و محیط های ساخته شده افزایش یافته و نقش

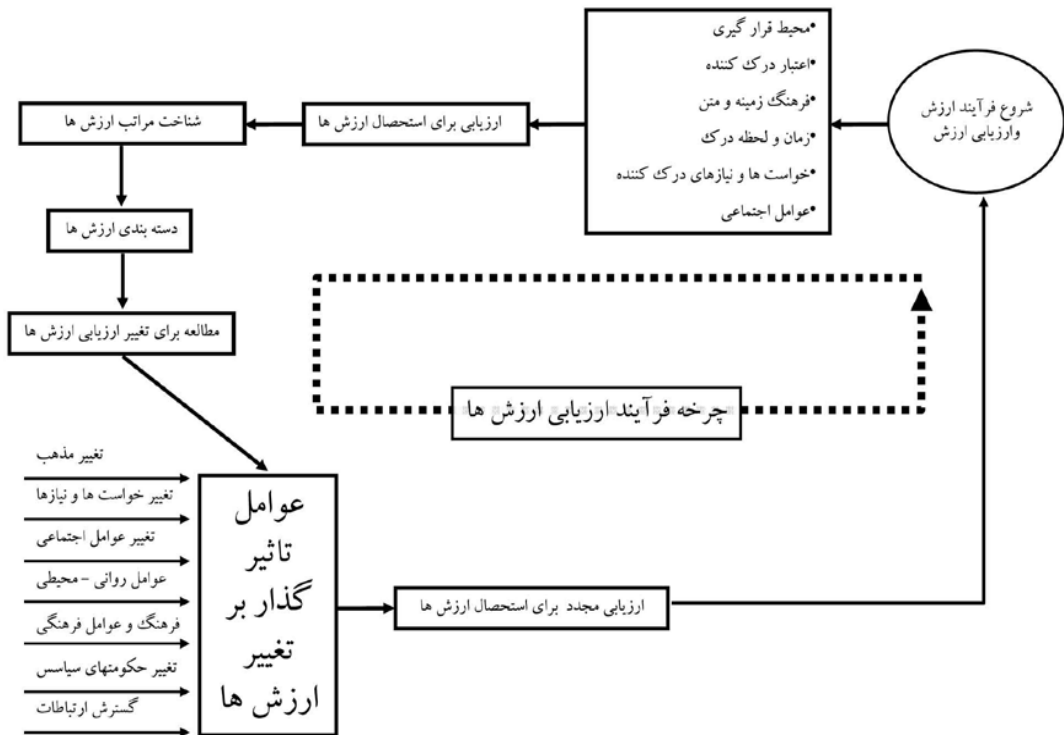

طراحی به عنوان ابزاری برای شکل دادن به محیط زندگی و پاسخ گویی به توقعات و نیازهای انسان اهمیت بیشتری یافته است و پژوهش های زیادی درباره چگونگی تأثیر متقابل محیط یا فضای ساخته شده بر ذهنیات و رفتارهای انسان، انجام شده است. رابطه بافت که ترکیبی از فضاهای معماری است با سرزمینی که در آن پدید می آید، همان رابطه ای است که انسان با آداب و رسوم، خاطرات، سنت ها و نمادها و در حقیقت با فرهنگ خویش دارد در نتیجه مشخص می شود که انسان سرگردان که تعلق جا و مکانی ندارد فقط می تواند یک معماری و بافتی-ریشه و بی هویت را پدید آورد، [همان چیزی که در بافت شهری مدرن امروزه هویدا است]، که بر مبنای طرح های زیباشناختی جدید و در قالب مدها و سبک های زودگذر، آمد و شد می کنند و در صورتی که خاطرات جمعی، نشانه ها، سنت ها و آداب اقوام مختلف را در خود حفظ نمایند و ارزشی برای آنها قائل نگردند، فضای بافت زشت و بی روح تلقی می گردد، همان زشتی که افلاطون آن را اعوجاج در زیبایی می نامد و در آنها جایگاهی برای اصالت نمی بیند. در واقع سرانجام ساختار مبنای نظری این مقاله مبین این مطلب است که اصالت، شخصیت و کمال بافت است که می تواند فضای شهری را جایگاهی والا ببخشد و در بازآفرینی مفهوم مرمت بافت نیز می توان با این نگاه به مطلوبیت آن امیدوار بود. همانگونه که مرور تجربیات گذشته نشان می دهد، همواره تقویت حس تعلق ساکنینو تفهیم حس مکان در مرمت فضا از موثرترین شیوه ها می باشد. مرمت با رویکرد هویت بخشی به بافت در تفکر سنتی نیز به نوبه خود با حفظ و احیاء ابنیه و نشانه های تاریخی محلات امکان پذیر می گردد. و حفظ و بقای خاطرات جمعی، از طریق نقل شفاهی یا حفظ آثار کالبدی و یادبودهای شهری همچون یادمان ها، سبک معماری بناها، دیوار نوشته ها و حتی اسامی مکان ها در هرچه زیباتر شدن مفهوم مرمت و اصالت بخشیدن به بافت قدیم می تواند

موثر باشد. از سویی دیگر به نظر می رسد مدت زمان اقامت و تعامل ساکنان و بافت می تواند در ایجاد انگیزه و احساس تعلق خاطر مرتبط باشد و در نظام فکری سنتی، این ارتباط در صورتی می تواند از طرف معمار و یا مرمت گر جایگاه اصالت و یا ارزش را در فضا القاء نماید که: ۱. اولاً مبتنی بر مبنای نظری، زبان سمبلیک و باورهایی که در فرآیند شکل گیری آن فضا راهنمای کالبد و ریخت بافت گردیده اند باشد و ۲. ثانیاً درک معنایی فضایی که به انسان منتقل می شود؛ از طرف ایشان تقویت گردد و ۳. نهایتاً اینکه هویت اشخاص و مکان در بافت با مفاهیم متافیزیکی و معنایی ارتباط برقرار نماید. ما بر این باوریم که مهم ترین مرحله رابطه انسان و فضا، حس تعهد و تعلق شخص نسبت به فضا می باشد. این حس از دو عامل موثر فضا و انسان به صورت توأمان ساخته شده و تغییرات هر کدام در میزان تعلق تأثیرگذار است. تعلق فرد به فضا نتیجه جریان ارتباط سالم و مستحکم در فضاست و وجود عناصر مشترک باعث به وجود آمدن حس تعلق به فضا می گردد و در این صورت است که می توان به تثبیت جایگاه اصالت در فضا پی برد.

نتیجه گیری و جمع بندی

طراحی شهری ورای پرداختن به مقولات عملکردی-عینی، بامدیریت کیفیات غیر محسوس محیط (نظیر معانی مختلف محیطی، خاطرات جمعی مرتبط با اماکن و حس مکان) و به طور کلی با تعیین کالبدی بخشیدن به فرهنگ جامعه سر و کار دارد. لوزانو معتقد است که طراحی، خود یکی از مولفه های فرهنگ است و چنانچه طراحی شهری بر اساس درس هایی گرفته شده از گذشته، و نیز مطابق با واقعیت های حال باشد، قادر خواهد بود که نه تنها موجب ارتقای محیط انسان گردیده و درهای اجتماعی-اقتصادی را تسکین بخشد، بلکه میتواند در تنظیم مجدد اهداف فرهنگی مان کمک نماید. برخی محققان، نقش طراحی شهری را مدیریت حس مکان تعریف نموده اند. حس مکان، هویت و کیفیاتی

نمودار ۵. فرآیند ارزش گذاری مرمت و عوامل تاثیر گذار بر ارزیابی اولیه و مجدد ارزش بناهای تاریخی؛ ماخذ: نژاد ابراهیمی، ۱۳۹۱.

و با آن همذات پنداری کند. لذا در نگاهی علمی به این پژوهش باید گفت که به هر جهت، اراده و خواست هنرمندان آگاه به مبانی سنتی و انسان‌های مدرن امروزی، دستیابی به شهری دیگر یا شهری مطلوب است. شهری که با یادآوری و تقویت خاطرات جمعی، فضاهایی مطلوب و درخور توجه خلق کند. در نگاه سنتی می‌توان اذعان داشت بافت و ابنیه تاریخی از وحدت و هماهنگی والایی برخوردارند، رنگ و بوی دلپذیر و مطبوعی دارند و به قدری آشنا و صمیمی هستند که ارتباط و پیوندی مستحکم با انسان برقرار می‌نمایند. برای وجود و روح انسان ساخته شده‌اند، هم پذیرای جسم هستند و هم نوازشگر روح، پس در مرمت آن بیشتر بکوشیم و جایگاه اصالت در آن را بیشتر در نظر بگیریم. حس مکان، هویت، زمینه و یا ویژگی‌های منحصر بفرد ساختمان یا فضا برای ساکنان و استفاده

که منجر به منحصر به فرد بودن هر شهری برای خودش می‌گردد، از جمله مقولاتی است که می‌بایست تحت عنوان کیفیات تجربی طراحی شهری در نظر گرفته شوند. نقش یک طراح شهری خلاق و پاسخگو، درک عناصری است که به شخصیت هر مکان کمک می‌نماید و متعاقباً، خلق فرم‌هایی است که با خصوصیات منحصر به فرد آن مکان متناسب باشد. همچنین، شناسایی، بر طرف ساختن و یا تخفیف عناصری که حس مکان بودن را ضایع می‌سازند، از دیگر نقش‌های طراحان شهری است. در واقع، با انجام دادن این کارها، طراح شهری عملاً مدیریت حس مکان را بر عهده می‌گیرد. نوربرگ شولتز با اقتباس از نظرات هایدگر درباره ماهیت وجودی سکونت، هدف از معماری را سکنی‌گزینی می‌داند و معتقد است که بشر وقتی سکنی می‌گزیند که بتواند خود را با یک محیط تطبیق داده

کنندگان می باشد که شامل درک افراد از محیط های فیزیکی و اجتماعی، دلبستگی آنها به محل و احساس تعلق خاطر داشتن به فضا است. می توان این حس را عاملی دانست که فضایی را به مکانی با خصوصیات حسی و رفتاری ویژه برای افراد خاص مبدل می کند. حس مکان تنها به احساس راحتی در یک محیط اطلاق نمی شود، بلکه با داشتن معانی فرهنگی و اجتماعی از مکانی خاص یادآور تجارب گذشته و دستیابی به هویت برای افراد خاص می گردد. با به میان آمدن بحث معماری سنتی خانه های ایرانی ناخودآگاه معانی هویت و دلبستگی به فضای معماری به ذهن خطور می کند، تداعی معانی یک فضای سنتی معماری بدون داشتن احساس تعلق خاطر امری غیر ممکن می انگارد. برای افزایش دو مفهوم حس مکان و تعلق خاطر ساکنان به بافت به استناد دانش سنتی که می تواند منجر به خلق تصورات زیبای ذهنی در ساکنین یک محله گردد و جایگاه اصالت را در بافت تثبیت کند، می توان راهکارهای ذیل که از جنس مفاهیم کیفی می باشد بر شمرد: ۱. تقویت هویت جمعی و زنده کردن خاطرات جمعی در یک محله از طریق ایجاد زمینه های اجتماعات اختیاری؛ ۲. افزایش و استمرار ماندگاری فضا از طریق افزایش امکان اسکان در یک بافت محله ای که می تواند باعث اصالت بخشی به آن گردد؛ ۳. همجهتی در زبان سمبولیک متعارف بافت و زیبا کردن محیط روانی و رفتاری محله بوسیله زنده کردن باورها؛ ۴. تأکید بر استفاده از الگوهای ساختاری و رفتاری بر جای مانده در هر محله که تداعی کننده اصالت بافت می گردند؛ ۵. انسداد و انسجام در کیفیات فضایی و گریز از تحولات یکباره می تواند از دست رفتن احساس تعلق به مکانیت شکل گرفته در طول زمان محله را باعث شود؛ ۶. تقویت استمرار حس مکان از طریق پیش گیری از تمایل جابه جایی ها یا به عبارتی تشویق به عدم مهاجرت ساکنین محلات مختلف؛ ۷. همسویی و پیوستگی رفتاری ساکنین

محله در فراهم آوردن صمیمیت ها و امکان ارتباط و مودت بیشتر اهالی. کیفیت محیط پیرامون تنها به برابری و پایداری منحصر نمی گردد، اگرچه اینها از ضروریات هستند. تنوع و سرزندگی مکان ها، کارایی اقتصادی و امنیت و حس خوشحالی نیز مهم اند. مکانها می توانند واجد کیفیاتی عالی از نظر فضایی، بصری و تجربی باشند و این ترکیب اینهاست که ویژگی های مکان های همیشه برتر را تشکیل می دهد. در پایان می توان دریافت که در حوزه علوم رفتاری نیز حس تعلق نتیجه فضایی مطلوب است و ارتقاء آن در نهایت منجر به افزایش کیفیت زندگی افراد استفاده کننده از فضا نیز خواهد شد و فی نفسه در اصالت بخشیدن به فضا تأثیرگذار خواهد بود و تأثیر کیفی آن باعث ارتقاء ادراک زیبایی از یک بافت می گردد که با افزایش حس تعلق به بافت، فرصت شکل گیری خاطره جمعی و در نهایت تعریف هویت مشخص برای هر محله فراهم می آید. با مطالعات صورت گرفته روی روند شکل گیری و مولفه های تأثیر گذار در شناخت و شناسایی ارزش ها می توان اینگونه نتیجه گیری کرد که در مباحث سیاست گذاری برای مداخله در آثار تاریخی اعم از آثار ملموس یا غیر ملموس، محور اصلی و تعیین کننده برای مداخله باید ارزش های استحصالی از اثر باشد و البته استخراج ارزش های نهان یک اثر تاریخی- فرهنگی وابسته به مولفه هایی است که در قالب ۳ مولفه کالبدی- فیزیکی، تاریخی- فرهنگی و زیستی- محیطی مورد تحلیل قرار گرفت. در این مطالعه تلاش گردیده به مولفه هایی جهت اصالت بخشی بافت از مناظر فرهنگی، رفتاری، اعتقادی و زیبایی شناختی دست یافته شود. در راستای اصالت بخشی بافت بر اساس برانگیزش حس مکان و احساس تعلق به آن، توجه به نکات زیر در حوزه ارزشهای بافتهای تاریخی لازم بنظر می رسد: ۱. شیوه های سنتی ارزیابی معنا به شدت به تاریخ، تاریخ هنر و اندیشه های حرفه ای نگهداری باستانشناسی

وابسته هستند و آنها بصورت اولیه در میان معناهای نامنظم و آشفته پذیرفته شده اند؛ ۲. مطالعه ارزشها راه مفیدی برای درک زمینه و جنبه های فرهنگی اجتماعی حفاظت میراث فرهنگی است؛ ۳. ارزش های میراث فرهنگی بطور طبیعی متفاوت و گاهاً دارای تضادهایی هستند؛ ۴. نظم یا روش واحد بصورت جامع یا رضایت بخش از ارزش های میراث فرهنگی جواب نداده است؛ بنابراین ترکیبی از شکل روش ها و گوناگونی نظم ها باید در هر ارزیابی جامع از ارزشهای سایت های میراث فرهنگی دخیل باشد؛ ۵. مدیریت و برنامه ریزی حفاظت در یک استراتژی جامع بوسیله گزینش روی نظم های متفاوت و در فراخوانی دیدگاه های درونی و برونی در فرآیند برنامه ریزی باید بکار برده شود؛ ۶. ارزیابی فراگیر از ارزش های میراث فرهنگی و یکپارچگی این ارزشهای متفاوت به برنامه ریزی و مدیریت حفاظت پایدار منجر خواهد شد؛ ۷. توجه به ارزشهای اقتصادی بعنوان نیروی بالقوه شکل گیری حفاظت و میراث فرهنگی از دامنه سنتی حفاظت حرفه ای خارج شده است و یکپارچگی آن با ارزش های فرهنگی موجود یک چالش جدی و خاص می باشد.

منابع و ماخذ

ابن خلدون، عبدالرحمن (۱۳۶۲) مقدمه تاریخ العبر، مترجم پروین گنابادی، بنگاه ترجمه و نشر، تهران.
ابن خلدون، عبدالرحمن (۱۳۸۸) مقدمه ابن خلدون، ترجمه محمد پروین گنابادی، انتشارات علمی و فرهنگی، چاپ دوازدهم، تهران، جلد اول.
استویانوویچ، ترایان (۱۳۸۶) روشی تاریخی یا پارادایم آنال، ترجمه نسیرین جهانگرد، نشر فضا، تهران.
افخمی، بهروز (۱۳۸۶) مقدمه ای بر ارتباط باستان شناسی و گردشگری فرهنگی، انتشارات عیلام و سازمان میراث فرهنگی - صنایع دستی و گردشگری، تهران، چاپ اول.
انصاری مجتبی، محسن طبسی (۱۳۸۳) قوانین جزایی حوزه میراث فرهنگی ضرورت بازنگری در اندیشه ها و روش ها، فصلنامه علمی، فرهنگی و هنر اثر، شماره

۳۶ و ۳۷.

بمات، نجم الدین (۱۳۸۱) شهر اسلامی، مترجم م.، حلیمی و م.، استانبولچی، نشر وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی.

بینای مطلق، محمود (۱۳۸۵) نظم و راز، انتشارات هر مس.

بنیادی، ناصر (۱۳۹۱) سیر تحول در اندیشه مرمت شهری، هویت شهر، شماره ۱۰.

پاکزاد، جهانشاه (۱۳۸۰) اصول و ضوابط طراحی فضاهای شهری، مرکز مطالعات شهر سازی و معماری، تهران.

پاکزاد، جهانشاه، (۱۳۷۵) هویت و این همانی با فضا، مجله صفا، شماره های ۲۱ و ۲۲.

پاکزاد، جهانشاه، (۱۳۸۶) سیر اندیشه ها در شهر سازی، از کمیت تا کیفیت، وزارت مسکن و شهر سازی، تهران.

پور جعفر محمد رضا (۱۳۸۸) مبانی بهسازی و نوسازی بافت قدیم شهرها، پیام، ایران

تراسبی، دیوید (۱۳۸۲) هفت پرسش درباره اقتصاد میراث فرهنگی، مجموعه مقالات جنبه های اقتصادی میراث فرهنگی، ویراستار مایکل هاتر وایلد ریزو، ترجمه علی اعظم محمد بیگی، انتشارات امیر کبیر، تهران.

توان، یی فو، (۱۳۸۴) تقابل اصالت و حس مکان، مجله خیال، شماره ۱۶.

حبیبی سید محسن - مقصودی ملیحه (۱۳۸۱) مرمت شهری، انتشارات دانشگاه تهران

حبیبی، سید محسن، (۱۳۸۰) فضای شهری، حیات واقعی و خاطره های جمعی، مجله صفا، شماره ۲۸.

حجت مهدی (۱۳۸۰) میراث فرهنگی در ایران سیاستها برای یک کشور اسلامی، چاپ اول، سازمان میراث فرهنگی

حجت، عیسی، (۱۳۸۴) هویت انسان ساز، انسان هویت پرداز، نشریه هنرهای زیبا، شماره ۲۴.

دانشپور، عبدالهادی و منصور سپهری مقدم و مریم چرخچیان (۱۳۸۸) تبدیل مدل دلبستگی به

عوامل شکل دهنده آن، نشریه هنرهای زیبا، شماره ۲۶.

فلامکی محمد منصور (۱۳۸۲) سیری در تجارب مرمت شهری از ونیز تا شیراز، موسسه فرهنگی و هنری نشر فضا

فلامکی محمد منصور (۱۳۸۴) حریم گذاری بر ثروت های فرهنگی، نشر: فضا (وابسته به موسسه علمی و فرهنگی فضا)

فلامکی، محمد منصور (۱۳۸۷) نظریه ای بر منشور مرمت شهری، نشر مرکز تحقیقات مطالعات مسکن و شهرسازی.

فلامکی، محمد منصور (۱۳۸۴) سیری در تجارب مرمت شهری از ونیز تا شیراز، وزارت مسکن و شهرسازی.

فیلدن برنارد، (۱۳۸۶) یوکا یوکیلتو، راهنمای مدیریت برای محوطه های میراث جهانی، ترجمه پیروز حناچی، انتشارات دانشگاه تهران، ۱۳۸۶، چاپ اول، تهران.

گلکار، کورش (۱۳۷۹) مولفه های سازنده کیفیت طراحی شهری، نشریه صفا، شماره ۳۲، انتشارات دانشگاه شهید بهشتی.

گلکار، کوروش (۱۳۸۰) مولفه های سازنده کیفیت طراحی شهری، مجله صفا، شماره ۳۲، ص ۴۵.

لطفی، سهند (۱۳۸۶) پژوهشی درباره دگردیسی و پایایی در مرمت شهری، هنرهای زیبا، شماره ۳۱. مجموعه خلاصه مقالات سمینار تداوم حیات در بافت قدیمی شهرهای ایران (۱۳۶۸) دانشگاه علم و صنعت، دانشکده معماری و شهرسازی، گروه مرمت و احیای ابنیه و بافت ها، تهران

مرتضوی، شهرناز (۱۳۸۰) روانشناسی محیط و کاربرد آن، انتشارات دانشگاه شهید بهشتی، تهران، چاپ اول

مطهری، مرتضی (۱۳۷۶) جامعه و تاریخ، انتشارات صدرا، تهران چاپ دهم

موثقی، رامین و سحر آیرملو (۱۳۸۵) عناصر هویت فرهنگی در شهر، همایش بین المللی شهر برتر طرح برتر، سازمان عمران شهرداری همدان.

مکان، نشریه هنرهای زیبا، شماره ۳۸.

دیبا داراب و انصاری مجتبی (۱۳۷۴) چگونگی شکل گیری ارتباط انسان با محیط مصنوع، مجموعه مقالات گنگره تاریخ معماری و

رهنما، محمد رحیم (۱۳۸۸) شناسایی نقاط با ارزش شهری- مفاهیم، مبانی، تئوری ها و انواع ارزش های شهری، انتشارات جهاد دانشگاهی مشهد، چاپ اول، مشهد.

ریتزر، جرج، (۱۳۷۴) نظریه جامعه شناسی در دنیای معاصر، مترجم محسن ثلاثی، انتشارات علمی، تهران. سند نارا (۱۹۹۴) سایت مرمتگر، پیش گفتار نارا، بند ۱۱ و ۱۲.

شعبانی رضا (۱۳۸۵) ایرانیان و هویت ملی، پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، تهران، چاپ اول.

شولتز، کریستیان نوربرگ (۱۳۸۱) مفهوم سکونت به سوی معماری تمثیلی، مترجم م، یاراحمدی، نشر آگه، تهران.

شولتز، کریستیان نوربرگ (۱۳۸۸) روح مکان، بسوی پدیدارشناسی معماری، مترجم م. شیرازی، نشر رخداد نو.

صفامنش، کامران (۱۳۸۳) تجربه مرمت شهری و احیای فرهنگی بخش تاریخی تهران، مجله آبادی، شماره ۴۵.

صمدی رندی یونس (۱۳۷۶) مجموعه قوانین و مقررات، آیین نامه ها، بخش نامه ها و معاهدات میراث فرهنگی کشور، سازمات میراث فرهنگی کشور

عزیزی، محمد مهدی (۱۳۷۹) سیر تحول سیاست های مداخله در بافت های کهن شهری در ایران، مجله هنرهای زیبا، شماره ۷.

فردانش، هاشم (۱۳۸۷) مبانی نظری تکنولوژی آموزشی، انتشارات سمت، تهران، چاپ دهم.

فلاح محمد صادق (۱۳۸۵) مفهوم حس مکان و عوامل شکل دهنده آن، مجله هنرهای زیبا، شماره ۲۶، تهران

فلاح، محمد صادق، (۱۳۸۵) مفهوم حس مکان و

chitectural and Urban conservation in Japan.edition
Axel Menges.Stuttgart/London,1998.ISBN
3-930698-6
Benjamin. W. (1979),The Work of Art in the Age
of Mechanical Reproduction, edited by H. Arendt.
Fontana-Colins,p.223.
Feldman, R.M.(1990),Settlement Identity: Psychol-
ogy Bonds with Home Places In A Mobile Society,
Environment and Behavior , p.183.
Hay, Robert,(1998),Sense Of Place In Develop-
mental Context, Environmental Psychology Journal,
Canada,p.5-29.
Hornby,A.S.(1995),Oxford Advanced Learner's Dic-
tionary, Fifth Edition,Oxford University Press.
Jokilehto,J.(1995),Viewpoints:The Debate on
Authenticity,ICCROM Newsletter .XXI :6-8.
Lewika,M.(2008),Place Attachment,Place Identity
and Place Memory,JEP,p.54.
Proshansky, H. M.(1978),The City and Self-Identity
Environment and Behavior, pp. 147-169.
Relph, Edward. (1976),Place and place iessness, pion
limited, London,p.45.
Twigger, R. & Uzzell, D. (1996),Place and Identity
processes, journal of Environmental Psychology,
p.22

نژاد ابراهیمی، احد (۱۳۹۱) رساله دکتری معماری
دانشکده هنر و معماری دانشگاه تربیت مدرس به
راهنمایی دکتر محمدرضا پورجعفر و مشاوره دکتر
مجتبی انصاری.

نقی زاده، محمد و بهناز امین زاده (۱۳۸۲) مفهوم
ومراتب فضای کیفی، فرهنگستان هنر، مجله خیال،
شماره ۸.

نقی زاده، محمد، (۱۳۷۹) رابطه هویت سنت معماری
با مدرنیسم و نوگرایی، مجله هنرهای زیبا شماره ۷.
یوکیلتو یوکا (۱۳۷۷) استانداردها، اصول و منشورهای
بین المللی حفاظت، ترجمه سوسن چراغچی، فصلنامه
علمی، فرهنگی و هنر اثر، شماره ۳۰-۲۹.

نصر، طاهره (۱۳۹۳) واکاوی مفهوم هویت در در
سنجش پارادایم سنجش تحلیل حیات بخشی،
هویت شهر، شماره ۱۸.

یوکیلتو یوکا (۱۳۸۷) تاریخ حفاظت معماری، ترجمه
محمد حسن طالبیان، خشیار بهاری، انتشارت روزنه:
میراث فرهنگی و گردشگری و بنیاد پارسه، تهران.

یوکیلتو، یوکا، (۱۳۸۷) تاریخ حفاظت معماری،
ترجمه م، طالبیان و خ، بهاری، انتشارات روزنه، چاپ
اول.

Randall Mason (2002),Assessing Values in conserva-
tion planning: Methodological Issues and Choices,
assessing the values of cultural heritage (research re-
port), edited Marta de la Torre, the Getty Conserva-
tion Institute,Los Angeles

Erica Avrami-Randall Mason-Marta la Torre
(2000),Values and heritage conservation (research re-
port), the Getty Conservation Institute,Los Angeles

Pendlebury John-Lisanne Gibson (2009),valuing his-
toric environments, published by Ashate publishing
company, ISBN 978-0-7546-9043-6

-Feilden Bernard (2003),conservation historic build-
ing, third edition, Architectural Press, ISBN 0-7506-
5863-0

Rct Enders Siegfried-Niels Gutschow.HOZON Ar-

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۴۵ زمستان ۹۵
No.45 winter 2016

۱۶۹

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management

شماره ۴۵ زمستان ۹۵
No.45 Winter 2016

■ ۱۷۰ ■

ارائه مدل بانک سرمایه فکری در سازمان تامین اجتماعی

علی رشیدپور - استادیار، دانشگاه آزاد اسلامی واحد اصفهان (خوراسگان)، اصفهان، ایران.

محمد مهدی رشیدی - استادیار، دانشگاه صنعت نفت، موسسه مطالعات انرژی، ایران

محمود عزیزخانی* - دانشجوی دکتری رشته مدیریت منابع انسانی پژوهشگاه شاخص پژوه اصفهان، اصفهان، ایران.

Model of Intellectual Capital Bank on Social Security organization

Abstract

The present study aimed to provide the intellectual capital of the bank was carried out in Social Security. Research methodology, in terms of practical purpose and from the perspective of descriptive survey method (interstitial) is. The population in this study, all senior managers in social security organizations, which number about 500 people; The sample size of 217 was calculated according to the formula Cochran. The measurement instrument was a questionnaire to assess the validity and content validity by experts calculate the validity and relevance of the questions and the components were confirmed. The Cronbach's alpha coefficient was used to assess reliability. The result of the study showed that alpha coefficient of reliability is calculated equal to 0.881. And considering that it is larger than 0.7, it can be concluded that the questionnaire of management reliability is necessary. To analyze the data descriptive statistics of frequency, percentage, cumulative percentage, mean and standard deviation and inferential statistics, independent t-test, ANOVA and structural equation modeling was used. In this research, intellectual capital into three categories: human capital, structural capital (organizational) and customer capital is divided. The results showed that human capital and intellectual capital bank employees a significant and positive impact. Structural capital is also positive and significant impact on the Bank's employees, intellectual capital and relational capital is the intellectual capital of the bank staff is positive and significant impact.

Keywords: intellectual capital, human capital, structural capital, relational capital, social security organizations.

چکیده

تحقیق حاضر باهدف ارائه مدل بانک سرمایه فکری در سازمان تامین اجتماعی انجام گرفت. روش تحقیق حاضر، از حیث هدف کاربردی و از منظر شیوه اجرا توصیفی - پیمایشی (بینابینی) است. جامعه آماری در این تحقیق، کلیه مدیران ارشد سازمان تامین اجتماعی کشور می باشند که تعداد آنها حدوداً ۵۰۰ نفر می باشد. حجم نمونه این تحقیق با توجه به فرمول نمونه گیری کوکران ۲۱۷ نفر برآورد گردید. ابزار اندازه گیری، پرسشنامه محقق ساخته بوده و جهت سنجش روایی پس از تایید روایی محتوا توسط خبرگان میزان روایی سازه محاسبه و ارتباط سوالات و مولفه ها تایید گردید. همچنین برای سنجش پایایی از ضریب آلفای کرونباخ استفاده گردید. نتایج حاصل از بررسی پایایی پرسشنامه نشان داد که ضریب آلفای کل محاسبه شده برابر با ۰.۸۸۱ است و با توجه به اینکه بزرگتر از ۰/۷ است، می توان نتیجه گرفت که پرسشنامه مورد استفاده از پایایی پژوهشی لازم برخوردار می باشد. برای تجزیه و تحلیل داده ها در سطح آمار توصیفی از فراوانی، درصد، درصد تجمعی، میانگین و انحراف معیار و در سطح آمار استنباطی از آزمون t مستقل، تحلیل واریانس یک طرفه و معادلات ساختاری استفاده گردید. سرمایه فکری در این تحقیق به سه دسته سرمایه انسانی، سرمایه ساختاری (سازمانی) و سرمایه مشتری قابل تقسیم است. یافته های تحقیق نشان داد که سرمایه انسانی بر بانک سرمایه فکری کارکنان تأثیر مثبت و معنادار دارد. سرمایه ساختاری نیز بر بانک سرمایه فکری کارکنان تأثیر مثبت و معنادار داشته و همچنین سرمایه رابطه ای نیز بر بانک سرمایه فکری کارکنان تأثیر مثبت و معنادار دارد.

واژگان کلیدی: سرمایه فکری، سرمایه انسانی، سرمایه ساختاری، سرمایه رابطه ای، سازمان تامین اجتماعی.

مقدمه

امروزه رشته در حال تکوین سرمایه فکری یک موضوع هیجان انگیز هم برای محققان و هم برای دست اندرکاران سازمانی شده است. اخیراً تحقیقات زیادی درباره موضوع سرمایه فکری انجام شده است، بسیاری از منابع شرکت مانند دارایی های فیزیکی یا مالی، صرف دارایی های ناملموس شده اند که این دارایی ها کمیاب، با ارزش و غیر قابل تعویض می باشند (روس، ۱۹۹۷، ص ۴۲۶-۴۱۳). همزمان با توسعه ارزش بازار سازمانهای دانش محور، در دهه ۱۹۹۰ علاقمندی وسیعی نسبت مقوله سرمایه فکری پدید آمد. از این رو محققین سعی در تعریف و اندازه گیری مقوله ای نمودند که تا آن زمان غیر قابل اندازه گیری بود. تعاریف مختلفی از سرمایه فکری در منابع مختلف ارائه شده است که نمونه هایی از آنها در جدول ۱ به نمایش درآمده است. آنچه که تمامی نویسندگان در مورد آن اتفاق نظر دارند این است که سرمایه فکری، ارزش ناملموس یک سازمان را نمایش میدهد. نگاهی مختصر بر تعاریف سرمایه فکری نشان دهنده اینست که نویسندگان هنوز بر سر یک تعریف خاص توافق ندارند ولی از جهات زیادی شباهت هایی بین تعاریف مختلف مشاهده می شود. تمامی این تعاریف بر این اصل استوارند که سرمایه فکری، مجموع داراییهای ناملموس سازمان اعم از دانش (بخشی از سرمایه انسانی)، سرمایه ساختاری، سرمایه ارتباطی، سرمایه سازمانی، سرمایه داخلی و سرمایه خارجی است (جعفری و همکاران، ۲، ۱۳۸۶). دراکر (۱۹۹۳) اندیشمند معروف مدیریت می گوید: ما در حال وارد شدن به یک جامعه علمی هستیم که در آن منابع اقتصادی اصلی، دیگر سرمایه، منابع طبیعی و نیروی کار بیشتر و ... نیست بلکه منابع اقتصادی اصلی دانش خواهد بود. در سال های اخیر مطالعات زیادی درباره ارزش سرمایه فکری شرکت ها انجام شده است. شکی نیست که قرن ۲۱ شاهد یکسری تغییرات اساسی در پیدایش ثروت ملت ها شود. با ورود به اقتصاد دانش محور، دانش در

مقایسه با سایر عوامل تولید مانند زمین، سرمایه و ماشین الات از ارجحیت بیشتری برخوردار گردیده است به طوری که در این اقتصاد، دانش به عنوان مهم ترین عامل تولید محسوب می شود و از آن به عنوان مهم ترین مزیت رقابتی سازمان ها نام برده می شود (سی دارمن، ۲۰۰۲). حال شرکتهایی که خواهان حفظ و گسترش عملکرد مالی خود هستند و می خواهند از مزیت رقابتی و تاثیرات این سرمایه جدید و نوظهور استفاده کنند و به قلمرو اقتصاد دانش محور وارد شوند نیازمند دستیابی به مدل های جدیدی از دارایی های سازمانی هستند. ظهور عصر اطلاعات و اقتصاد دانش محور، سازمان ها را از تاکید بر منابع مالی و پولی به سمت دارایی های نامشهود کشانده است. بر عکس مدیران بخش تولیدی که هدف اصلی آنها سودآوری است، مدیران سازمان های خدماتی تمایل دارند اهداف چندگانه و با ماهیت غیرمالی داشته باشند. همچنین، حتی اگر بخش های تولیدی و خدماتی ورودی های کاری یکسانی (مانند منابع انسانی، دانش، پول، مواد خام، و کارخانه) را به کار ببرند، بخش خدمات استفاده بیشتری از دو منبع اول دارد که دو منبع اول به طور قطع نامشهود هستند. در نهایت محصول نهایی سازمان های خدماتی، نامشهود است. به دلیل اهمیت و ضرورت برای شرایط کنونی، پژوهش های متعددی در زمینه تاثیر سرمایه فکری بر عملکرد مالی شرکت ها و سازمان ها انجام شده است.

سرمایه فکری سرمایه ای است که ناملموس و نامشهود بوده و از لحاظ کمی اندازه گیری آن سخت و دشوار است. سرمایه فکری منابع پنهان (نامشهود) سازمان است که به طور کامل در گزارشات حسابداری سنتی نشان داده نمی شود. نه سرمایه انسانی و نه سایر اجزای تشکیل دهنده سرمایه فکری در سیستم حسابداری قابل رویت نیستند. سرمایه فکری یک موجودیت پیچیده است اما زمانی که کشف شود و مورد استفاده قرار گیرد سازمان را قادر می سازد تا با یک منبع جدید، در

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۴۵ زمستان ۹۵
No.45 Winter 2016

محیط رقابت کند. سرمایه فکری مجموعه‌ای از دارایی‌های دانش محور است که به یک سازمان اختصاص دارند و در زمره ویژگی‌های یک سازمان محسوب می‌شوند و از طریق افزودن ارزش به ذینفعان کلیدی سازمان، به طور قابل ملاحظه‌ای به بهبود وضعیت رقابتی سازمان منجر می‌شود (قهرمانی اقدم، غالم حسن و کهن، مهدی، ۱۳۹۱). سرمایه‌ی فکری، موضوع جدیدی است که به لحاظ نظری در چندساله‌ی اخیر در سطح جهانی مطرح شده‌است. اما از آن جایی‌که منبعی پر ارزش برای سازمان‌ها به حساب می‌آید، رشد و توسعه‌ی بسیار بالایی داشته است. این منبع نامشهود به‌عنوان یکی از ارزش‌افزاترین منابع شرکت‌ها می‌باشد. از این‌رو، امروزه ضرورت توسعه و مدیریت سرمایه‌ی فکری، به یک الزام جدی در عرصه‌ی کسب و کار تبدیل شده‌است. به تعبیری ساده شاید بتوان سرمایه‌ی فکری را بسته‌ای دانشی تشکیل‌شده از مجموعه منابعی نامشهود و پنهان، اصول، فرهنگ، الگوهای رفتاری، قابلیت، شایستگی‌ها، ساختارها، ارتباطات، فرآیندها و پردازش‌های منتج از دانش، به حساب آورد. اساس دانش برپایه‌ی برداشت‌های ذهنی استوار است. حال سوالی که مطرح می‌شود این است که چرا و چگونه باید سرمایه فکری در قالب یک مدل جامع به منزله یک بانک اطلاعاتی در سازمان‌ها تهیه و تدوین شود. در پاسخ به چرایی سوال باید اذعان نمود که امروزه نحوه استفاده از دارایی‌های نامشهود تأثیر بسیار مهمی در موفقیت و بقای سازمان‌ها دارد به طوری که این موضوع باعث به وجود آمدن حوزه مطالعاتی و تحقیقاتی جدیدی در مدیریت شده است. از نقطه نظر استراتژیک، سرمایه فکری به منظور تولید و استفاده از دانش در ارتقای ارزش سازمان‌ها و شرکت‌ها مورد استفاده قرار می‌گیرد (معصومی، ۱۳۹۰، ص ۶). علاوه براین، تحقیقات انجام شده در طی سه دهه گذشته نیز نشان می‌دهد که:

۱. به منظور تضمین مدیریت کارآمد سازمان، منابع

نامشهود باید شناسایی، سنجش و مدیریت شوند.
۲. رابطه معناداری بین اغلب سرمایه گذاری‌ها در منابع نامشهود و درآمد حاصل از آنها و خلق ارزش‌ها در سازمان‌ها وجود دارد.
۳. منابع نامشهود عامل عمده رشد و پیشرفت جوامع هستند و سنجش و مدل‌سازی آنها برای طراحی و اجرای سیاست‌های عمومی ضروری است (Sullivan, ۲۰۰۰).

همچنین، پاسخ به جنبه چگونگی ایجاد سرمایه فکری در قالب یک مدل جامع برای سازمان این است که اولاً سازمان‌های پیشرو زیادی در سراسر جهان در پی یافتن اهمیت سرمایه فکری، اقدام به پیاده‌سازی آن در قالب یک الگوی جامع و به منزله یک بانک اطلاعاتی نموده‌اند که استفاده از مدل‌ها، الگوها، تجربیات و بررسی نقاط قوت و ضعف آنها در این زمینه بسیار راهگشا خواهد بود. ثانیاً پس از مطالعات مدل‌ها و الگوهای مختلف و اخذ اشتراکات آنها می‌توان با تلفیق آنها الگویی را که بیشترین سازگاری را با فرهنگ سازمانی داشته باشد را بومی‌سازی نمود. چرا که در بعضی از موارد نتایج حاصل از پیاده‌سازی با اهداف تدوین شده سازمان فاصله دارند و بنابراین این پروژه‌ها با شکست مواجه می‌شوند. بر این مبنا به جهت موفقیت در ایجاد پروژه باید مدل و الگوی کارآمد را با واکاوی علمی بررسی نمود. که البته علیرغم اهمیت زیاد مبحث سرمایه فکری و تأثیرات مطلوب آن در سازمان‌ها، هنوز مدل‌سازی بومی آن در کشور انجام نشده و شناخت کمی از چگونگی مدیریت سرمایه فکری و الگوی مناسب آن وجود دارد. لذا با استناد به مطالعات و تحقیقات صورت گرفته ضروری است تا این موضوع مورد بررسی قرار گیرد. سازمان‌ها برای اینکه بتوانند در محیط رقابتی و متغیر امروزی قادر به عمل بوده و اثربخش باشند، لازم است سطح سرمایه فکری خود را شناسایی، سنجش و ارزشگذاری نمایند. در محیط دانش محور کنونی، سرمایه فکری نه تنها مهم‌ترین بخش سرمایه سازمان محسوب می‌گردد

بلکه همچنین فراهم کننده مزیت رقابتی پایدار برای سازمان می باشد. بنابراین مدیران نه تنها باید دانش خود را در حوزه سرمایه فکری افزایش داده بلکه بایستی از طریق تقویت مولفه های آن (سرمایه انسانی، سرمایه ساختاری، سرمایه رابطه ای)، به توسعه و گسترش این حوزه در سازمان بپردازند.

سازمان تأمین اجتماعی نیز که جزو سازمان های عظیم و استراتژیک کشور محسوب می شود، علی رغم موقعیت فوق العاده مهم و تأثیرگذار بر جامعه، از لحاظ برخی مباحث مهم سازمانی دچار خلاء مطالعاتی می باشد. یکی از خلاء ها، عدم بررسی و مدل سازی سرمایه فکری در سازمان مزبور می باشد که به اذعان برخی مدیران عالی رتبه آن انجام این کار جزو اولویت های پژوهشی سازمان مذکور قلمداد شده است. از آن جا که علیرغم نیاز مبرم سازمان تأمین اجتماعی کشور به انجام چنین پژوهش های کاربردی و راهبردی از قبیل بررسی سرمایه فکری در سازمان، این پژوهش بر آن است تا در قالب یک روش علمی و سیستماتیک، سرمایه فکری را در سازمان تأمین اجتماعی کشور مورد مطالعه دقیق قرار داده و از رهگذر آن اقدام به شناسایی و طراحی مدلی بومی بر اساس ابعاد سه گانه سرمایه فکری برای سازمان مذکور نماید. بر این اساس، سؤال اصلی پژوهش به صورت زیر مطرح می باشد که مدل بانک سرمایه فکری در سازمان تأمین اجتماعی کدام است؟ بنابراین در این تحقیق سعی شده است تا شاخص های سرمایه فکری در سازمان تأمین اجتماعی مدل سازی شده و به ابزاری کارآمد در این سازمان بدل گردد.

مواد و روشها

هدف اصلی؛ ارائه مدل بانک سرمایه فکری در سازمان تأمین اجتماعی اهداف فرعی؛ شناسایی تاثیر سرمایه انسانی بر بانک

سرمایه فکری سازمان تأمین اجتماعی؛ شناسایی تاثیر سرمایه ساختاری بر بانک سرمایه فکری سازمان تأمین اجتماعی؛ شناسایی تاثیر سرمایه رابطه ای بر بانک سرمایه فکری سازمان تأمین اجتماعی

سؤال اصلی؛ مدل بانک سرمایه فکری در سازمان تأمین اجتماعی کدام است؟

سؤال های فرعی؛ سرمایه انسانی تا چه میزان بر بانک سرمایه فکری در سازمان تأمین اجتماعی موثر می باشد؟ سرمایه ساختاری تا چه میزان بر بانک سرمایه فکری در سازمان تأمین اجتماعی موثر می باشد؟ سرمایه رابطه ای تا چه میزان بر بانک سرمایه فکری در سازمان تأمین اجتماعی موثر می باشد؟

ادبیات تحقیق

با وقوع انقلاب تکنولوژی اطلاعات، جامعه اطلاعاتی و شبکه ای و نیز رشد و توسعه سریع تکنولوژی برتر، مخصوصاً در حوزه های ارتباطات، کامپیوتر و مهندسی، از دهه ۱۹۹۰ الگوی رشد اقتصاد جهانی تغییر اساسی کرده است. در نتیجه، دانش به عنوان مهم ترین سرمایه جایگزین سرمایه های مالی و فیزیکی در اقتصاد جهانی امروز شده است. در اقتصاد مبتنی بر دانش، محصولات و سازمان ها بر اساس دانش زندگی می کنند و می میرند و موفق ترین سازمان ها، آنهایی هستند که از این دارایی های ناملموس به نحو بهتر و سریع تری استفاده می کنند. مطالعات اخیر نشان داده اند که برخلاف کاهش بازدهی منابع سنتی (مثل پول، زمین، ماشین آلات و غیره) دانش واقعاً منبعی برای افزایش عملکرد کسب و کار است (بنتیس^۲، ۱۹۹۹، صص ۴۰۲-۳۹۱).

آنچه حتی بیشتر درخور توجه است این است که بازار به مدت طولانی ارزش دانش و عوامل نامشهود

دیگر را در فرآیند ایجاد ارزش تشخیص داده است. اخیراً اندازه این «ارزش پنهان» تغییر کرده است. برای مثال، در سال ۱۹۹۶ دارایی های خالص شرکت مرک فقط ۱۲,۳ درصد ارزش بازاری اش، در سال ۱۹۹۶ دارایی های شرکت کوکاکولا تنها ۴ درصد از ارزش بازاری اش و دارایی های مایکروسافت ۶ درصد ارزش بازاری اش را پوشش داده بود. هر دو و لوزج، ۱۹۹۹ بر این اساس، موفقیت حال و آینده در رقابت بین سازمانها، تا حد کمی مبتنی بر تخصیص استراتژیک منابع فیزیکی و مالی و تا حد زیادی مبتنی بر مدیریت استراتژیک دانش خواهد بود. چالش مدیران، آماده کردن محیط مناسب برای رشد و پرورش ذهن انسان در سازمان دانش محور است (بنیتس، همان، صص ۴۷-۴۰).

بنابراین توانایی مدیریت دانش، مهارت اساسی مدیران در این سازمان ها است. با این همه، متأسفانه از آنجایی که ماهیت دانش، نامشهود و ناملموس است و نمی توان آن را توسط هیچ یک از مقیاس های سنتی حسابداری مالی اندازه گیری کرد، ریسک فراموشی دانش و سایر دارایی های ناملموس سازمان برای مدیران وجود دارد. چارلز هندی^۳ در نتیجه مشاهدات خود دریافت که مدیران ارشد سازمان ها تنها از ۲۰ درصد دانش موجود در سازمان هایشان استفاده می کنند. در حقیقت، محیط کسب و کار مبتنی بر دانش در بسیاری از کشورهای جهان، مستلزم یک مدل و نام گذاری جدید است که دربرگیرنده عوامل ناملموس سازمان باشد. در این وضعیت، رشته نوظهور سرمایه فکری توجه روز افزونی را به خود جلب کرده است (بنیتس، ۱۹۹۶، صص ۴۷-۴۰). روس و همکاران بحث می کنند که از دیدگاه استراتژیک، سرمایه فکری می تواند در ایجاد و کاربرد دانش برای افزایش ارزش سازمان

مورد استفاده واقع می شود. دراکر (۱۹۹۳)، اعتقاد دارد که دارایی های نامشهود جامعه را دستخوش دگرگونی می سازد. فرآیند مورد نظر او جامعه ای به وجود می آورد که مهم ترین منبع آن دانش است. در جامعه دانش محور، ارزش نه به وسیله تخصیص سرمایه یا نیروی کار، بلکه به وسیله ابداع و نوآوری ایجاد می شود. بر اساس نظریه دراکر سه مرحله برای توسعه به سمت اقتصاد دانش محور وجود دارد:

۱. انقلاب صنعتی (۱۷۵۰-۱۸۸۰): شرکتها از دانش برای تولید ابزار و محصولات استفاده کرده اند.
۲. انقلاب محصول (۱۸۸۰-۱۹۵۶): دانش توسط شرکتها برای بهبود فرآیند کار مورد استفاده قرار گرفته است.
۳. انقلاب مدیریت (بعد از ۱۹۵۶): شرکتها از دانش برای بهبود دانش استفاده می کنند.

سرمایه فکری عامل مهم فکری شامل دانش، اطلاعات، اموال فکری و تجربیات است که می تواند برای ایجاد ثروت به کار رود. این مجموعه شامل قدرت فکری یا دانش مفید است (مجتهدزاده و همکاران، ۱۳۸۹). سرمایه فکری، زاده عرصه علم و دانش است، هنوز این واژه در دوران تکوین خود به سر می برد. این مفهوم برای نخستین بار، در سال ۱۹۹۱ مطرح شد. یعنی زمانی که شرکت بزرگ سوئدی اسکاندیا، شروع به اجرای مجموعه ای از روشهای نوآورانه علمی برای توجه ویژه به دارای های نامحسوس خود کرد. دانش به عنوان مهم ترین سرمایه جایگزین سرمایه های پولی و فیزیکی شد چرا که دانش استفاده صحیح و بهینه از سرمایه های پولی و فیزیکی را مطرح می کند یعنی بهره وری (چن^۴ و همکاران، ۲۰۰۴). در این رابطه، نظریه سرمایه فکری توجه روز افزون محققان دانشگاهی و دست اندرکاران سازمانی را به خود

3.Charlz Handy

4.chen

5.Brooking

جلب کرده است یک موسسه مطالعاتی در سوئیس با انجام تحقیقاتی درباره سرمایه فکری دریافت که به دلیل فقدان رویکردی برای مدیریت سرمایه فکری تنها ۲۰ درصد از دانش موجود یک سازمان در عمل مورد استفاده واقع می شود (بروکینگ^۵، ۱۹۹۶). سرمایه فکری دارای سه جزء اساسی وابسته بهم می باشد (رامیرز و دیگران، ۲۰۰۷): ۱. سرمایه انسانی؛ ۲. سرمایه ساختاری؛ ۳. سرمایه رابطه ای / مشتری.

۱. سرمایه انسانی: سرمایه انسانی نشان دهنده موجودی دانش افراد است (بونتیس و دیگران به نقل از قلیچ خانی و مشبکی، ۱۳۸۵). این سرمایه متحرک است و به سازمان خاصی تعلق ندارد زیرا کارکنان مالکان سرمایه انسانی محسوب می شوند. سرمایه انسانی به عنوان دانش ترکیبی، مهارت تجربه و توانایی تک تک کارکنان تعریف می شود (مک گیل، ۲۰۰۶).

۲. سرمایه ساختاری: سرمایه ساختاری شامل همه ذخایر غیر انسانی سازمان می باشد (رز به نقل از قلیچ خانی و مشبکی، ۱۳۸۵) و شامل نرم افزارهای اختصاصی، برنامه های کامپیوتری، پایگاه داده، ساختار سازمانی، حق ثبت و بهره برداری، مارک تجاری و دارایی های مشابه می باشد که بهره وری سازمان را حمایت می کند (مک گیل، ۲۰۰۶).

۳. سرمایه رابطه ای / مشتری: سرمایه مشتری ارزشی است که مشتریان برای سازمان قائل هستند و به وسیله ارتباطات بین سازمان و مشتریان شکل می گیرد (مک گیل، ۲۰۰۶).

سرمایه و کار پیش از این متفاوت از هم نبود. و به عنوان فاکتورهای مولد مزیت رقابتی مطرح بوده اند اما با وقوع انقلاب فناوری اطلاعات مخصوصا در حوزه های ارتباطات، رایانه و مهندسی از دهه ۱۹۹۰ الگوی رشد اقتصادی جهانی تغییر کرده و دارایی های

نامشهود توجه کمپانی ها و شرکت ها البته دولت ها را به سمت خود کشیده است. با این وجود اکثر صنایع در کشورهای مختلف دنیا (از جمله صنایع ایران) در حال استفاده از روشهای سنتی حسابداری مالی هستند که قرنها پیش برای یک محیط کسب و کار مبتنی بر کارهای دستی (یدی) و دارائی های ملموس مثل تجهیزات و ساختمان ایجاد شده بودند (بنتیس، ۱۹۹۹). سرمایه فکری به عنوان استراتژی پایدار برای حصول و نگهداری مزیت رقابتی سازمان ها تشخیص داده شده است. لذا در جهان دانش محور کنونی قابلیت های سازمانی بر اساس سرمایه فکری بوده است و مدیران بایستی درک کنند که چه قابلیت هایی برای حفظ مزیت رقابتی شدن لازم است. لذا دارائی های مبتنی بر سرمایه فکری در حال تبدیل شدن به اهرم استراتژیک برای مدیریت کردن عملکرد کسب و کار و نوآوری مستمر شرکت می باشد. از اینرو، سازمان فقط محصول و خدمت تولید نمی کنند بلکه بایستی ارزش افزوده برای باقی ماندن در اقتصاد جدید خلق کنند و در این عصر چالش اصلی مدیران آماده کردن محیط مناسب برای رشد و پرورش ذهن انسان ها در سازمان دانش محور است (پورعینی، ۱۳۸۹، ۶۹).

مدل مفهومی تحقیق

متغیر مستقل: سرمایه فکری (سرمایه انسانی، سرمایه ساختاری، سرمایه رابطه ای)
متغیر وابسته: مدل بانک سرمایه فکری در سازمان
تأمین اجتماعی: (سرمایه انسانی: شایستگی کارکنان؛ سرمایه انسانی: شایستگی کارکنان؛ سرمایه مشتری (ارتباطی): ساختار بیرونی)

روش تحقیق

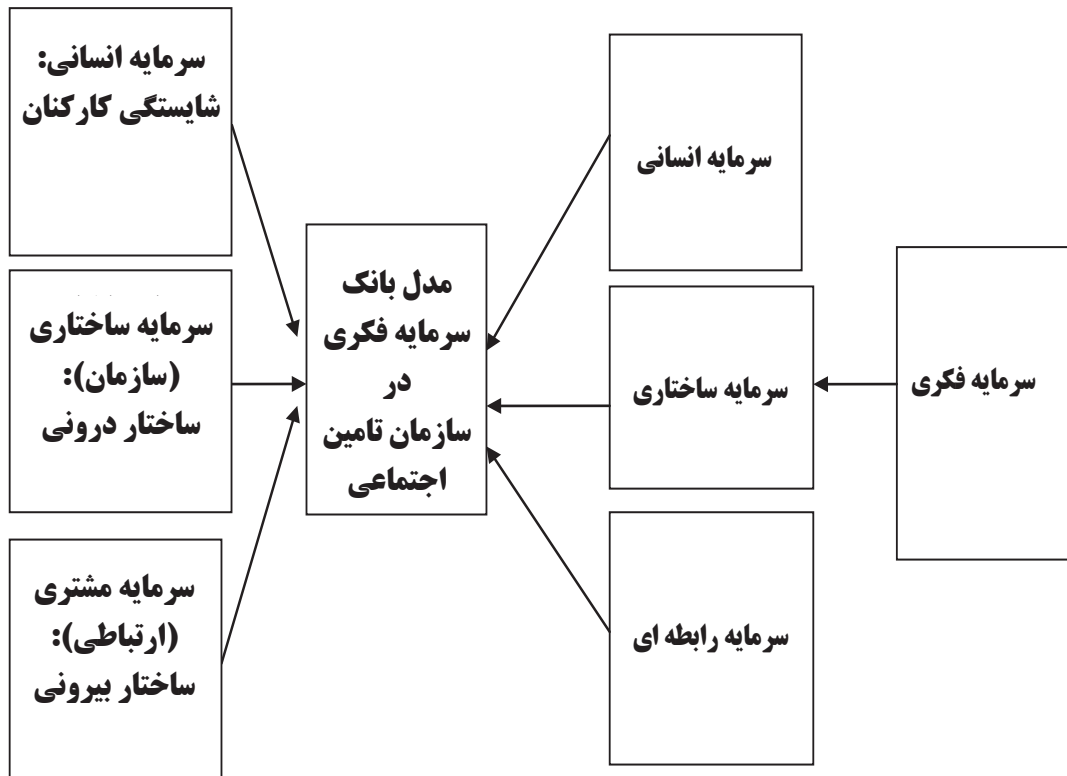
این پژوهش ویژگی های پژوهش بنیادی^۶ (پایه ای) و پژوهش کاربردی^۷ را دارد و به روش توصیفی^۸ و از نوع پیمایشی^۹ اجرا می شود. در این تحقیق، با

6. Fundamektal Research

7. Apphied Research

8. Descriptive Method

9. Survey

نمودار ۱. مدل تحلیلی تحقیق (پتی و گوپتر، ۲۰۰۰، صص ۱۷۶-۱۵۵) و طبقه بندی چن و همکارانش (۲۰۰۴)

با توجه به اینکه بزرگتر از ۰/۷ است، می توان نتیجه گرفت که پرسشنامه مورد استفاده از پایایی پژوهشی لازم برخوردار می باشد. برای تجزیه و تحلیل داده ها در سطح آمار توصیفی از فراوانی، درصد، درصد جمععی، میانگین و انحراف معیار و در سطح آمار استنباطی از آزمون t مستقل، تحلیل واریانس یک طرفه و معادلات ساختاری استفاده گردید.

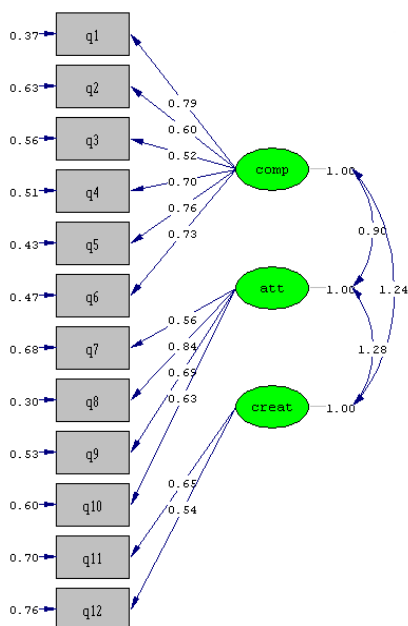
آمار استنباطی

در این بخش به تجزیه و تحلیل داده های آماری پرداخته می شود. در قسمت دوم به تحلیل استنباطی داده ها پرداخته و با استفاده از آزمون آماری مناسب به تجزیه و تحلیل فرضیات پرداخته شده است. در این بخش جهت بررسی فرضیه های پژوهش پس از کمی سازی و جمع بندی امتیاز پاسخ سؤالات مربوط به هر سؤال پژوهشی به بررسی فرضیات پرداخته شده است. برای کمی سازی نیز امتیازات (۱ تا ۵) سؤالات مربوط به هر متغیر با هم جمع

استفاده از روش مطالعه اسنادی و کتابخانه ای جهت تدوین چارچوب نظری تحقیق، به مطالعات انجام شده قبلی مراجعه شده و پس از ارزیابی تحقیقات و نظریه های مرتبط با موضوع، به تدوین شاخص ها و متغیرهای تحقیق با ارائه مدل محقق ساخته پرداخته شده است. جامعه آماری این تحقیق شامل کلیه مدیران ارشد سازمان تامین اجتماعی کشور می باشند که تعداد آنها حدوداً ۵۰۰ نفر می باشد. حجم نمونه این تحقیق باتوجه به فرمول نمونه گیری کوکران ۲۱۷ نفر برآورد گردید، ابزار اندازه گیری، پرسشنامه محقق ساخته بوده و جهت سنجش روایی پس از تایید روایی محتوا توسط خبرگان میزان روایی سازه محاسبه و ارتباط سؤالات و مولفه ها تایید گردید. همچنین برای سنجش پایایی از ضریب آلفای کرونباخ استفاده گردید. نتایج حاصل از بررسی پایایی پرسشنامه نشان داد که ضریب آلفای کل محاسبه شده برابر با ۰,۸۸۱ است و

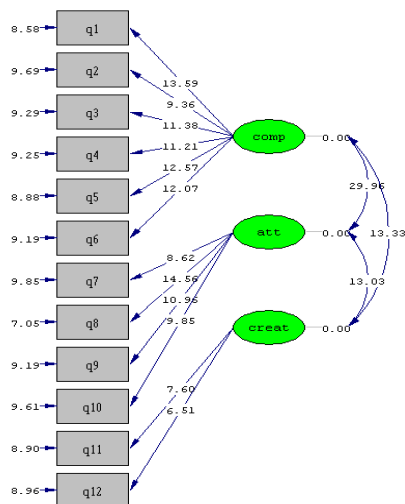
شده است. در ادامه با کمک آزمون های آماری و معادلات ساختاری به بررسی فرضیه های تحقیق پرداخته شده است.

۱- ارزیابی اعتبار سازه ای متغیر سرمایه انسانی
 نمودار (۱) مدل سرمایه انسانی در حالت تخمین

Chi-Square=119.67, df=51, P-value=0.00000, RMSEA=0.072

نمودار ۱. تحلیل عاملی تاییدی مرتبه اول سرمایه انسانی در حالت تخمین استاندارد

Chi-Square=119.67, df=51, P-value=0.00000, RMSEA=0.072

نمودار ۲. تحلیل عاملی تاییدی مرتبه اول سرمایه انسانی در حالت معنی داری پارامترها

جدول ۱. بررسی وضعیت بعد سرمایه انسانی*

متغیر	میانگین	انحراف معیار	کمترین مقدار	بیشترین مقدار	آماره t محاسبه شده	درجه آزادی	مقدار t جدول
شایستگی کارکنان	۶۰/۴۸	۱۲/۷۳	۴۱/۶۷	۹۳/۳۳	۱۲/۱۲۵	۲۱۶	۱/۶۴۶
نگرش کارکنان	۵۹/۰۳	۱۳/۰۶	۴۲/۵	۹۵	۱۰/۱۹۵	۲۱۶	۱/۶۴۶
خلاقیت کارکنان	۶۱/۵۸	۱۱/۹۴	۴۵	۹۵	۱۴/۲۹۱	۲۱۶	۱/۶۴۶

* Test Value = ۵۰

که در این مدل اینگونه می باشد. مدل های اندازه گیری در حالت تخمین استاندارد میزان تاثیر هر کدام از متغیرها و یا گویه ها را در توزیع واریانس نمرات متغیر یا عامل اصلی نشان می دهد. برای شایستگی کارکنان (Com) سوال یک (۰/۷۹) بیشتر از سایر سوالات توانسته شایستگی کارکنان را توزیع دهد. به عبارت دیگر این گویه با عامل یاد شده تاثیر بیشتری نسبت به سایر گویه ها دارد. سوال سه (۰/۵۲) کمتر از سایر سوالات توانسته واریانس شایستگی کارکنان را توزیع دهد. به عبارت دیگر این گویه با عامل یاد شده تاثیر کمتری نسبت به سایر گویه ها دارد. برای نگرش کارکنان (Att) سوال هشت (۰/۸۴) بیشتر از سایر سوالات توانسته نگرش کارکنان را توزیع دهد. به عبارت دیگر این گویه با عامل یاد شده تاثیر بیشتری نسبت به سایر گویه ها دارد. سوال هفت (۰/۵۶) کمتر از سایر سوالات توانسته واریانس نگرش کارکنان را توزیع دهد. به عبارت دیگر این گویه با عامل یاد شده تاثیر کمتری نسبت به سایر گویه ها دارد. برای خلاقیت کارکنان (Cre) سوال یازده (۰/۶۵) بیشتر از سایر سوالات توانسته خلاقیت کارکنان را توزیع دهد. به عبارت دیگر این گویه با عامل یاد شده تاثیر بیشتری نسبت به سایر گویه ها دارد. سوال دوازده (۰/۵۴) کمتر از سایر سوالات توانسته واریانس خلاقیت کارکنان را توزیع دهد. به عبارت دیگر این گویه با عامل یاد شده تاثیر کمتری نسبت به سایر گویه ها دارد.

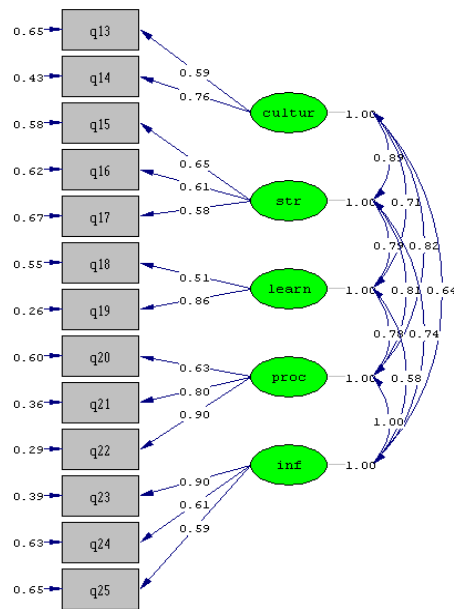
خروجی بعدی (نمودار ۲) قسمت معنی داری ضرایب و پارامترهای به دست آمده مدل اندازه گیری سرمایه انسانی را نشان می دهد که تمام ضرایب به دست آمده معنی دار شده اند زیرا مقدار آزمون معنی داری تک تک آن ها خارج از بازه (۱/۹۶، -۱/۹۶) است. معنادار بودن این اعداد نشان دهنده مناسب بودن مدل می باشد. به عبارت دیگر هر کدام از گویه در قالب عوامل و یا متغیرهای مربوط به خود معنادار می باشند.

با توجه به نتایج حاصله از تحلیل عاملی تاییدی می توان گفت تمامی سوال ها به طرز معناداری اندازه گیرنده متغیر پنهان است. در این قسمت به بررسی میانگین متغیرهای شایستگی کارکنان، نگرش کارکنان و خلاقیت کارکنان به عنوان ابعاد متغیر مستقل سرمایه انسانی تحقیق پرداخته شده است. با توجه به یافته های تحقیق در جدول (۱) مشاهده می شود میانگین به دست آمده از مجموع گویه ها برای هر یک از متغیرها برابر است با: شایستگی کارکنان (۶۰/۴۸)، نگرش کارکنان (۵۹/۰۳) و خلاقیت کارکنان (۶۱/۵۸). جهت بررسی تاثیر گذاری متغیرها بر سرمایه انسانی از آزمون t یک جامعه استفاده شده است. با توجه به کدگذاری میانگین کمتر از عدد ۵۰ (عدم مطلوبیت) و بیشتر از ۵۰ (مطلوب) تعریف می شود. در صورتی که مقدار آماره t محاسبه شده بیشتر از مقدار t جدول باشد

فرض صفر رد می شود. ناحیه بحرانی به صورت $t > t_{\alpha}$ تعریف می شود. مقدار t جدول (۱/۶۴۶) می باشد. با توجه به اینکه مقدار t به دست آمده برای متغیرهای شایستگی کارکنان (۱۲/۷۳)، نگرش کارکنان (۱۳/۰۶) و خلاقیت کارکنان (۱۱/۹۴) از t جدول بیشتر است بنابراین با اطمینان ۹۵٪ می توان گفت متغیر شایستگی کارکنان، نگرش کارکنان و خلاقیت کارکنان بر سرمایه انسانی تاثیر دارد.

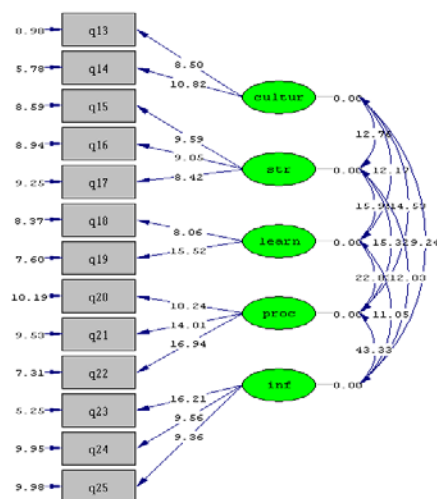
۲- ارزیابی اعتبار سازه‌ای متغیر سرمایه ساختاری

نمودار (۳) مدل سرمایه ساختاری در حالت تخمین ضرایب استاندارد را نشان می دهد. با توجه به خروجی نرم افزار لیزرل مقدار $\frac{\chi^2}{df}$ محاسبه شده برابر ۲/۵۱۱ که این مقدار از ۳ کمتر می باشد.

Chi-Square=138.14, df=55, P-value=0.00000, RMSEA=0.069

نمودار ۴. تحلیل عاملی تاییدی مرتبه اول سرمایه ساختاری در حالت تخمین استاندارد

Chi-Square=138.14, df=55, P-value=0.00000, RMSEA=0.069

نمودار ۵. تحلیل عاملی تاییدی مرتبه اول سرمایه ساختاری در حالت معنی داری پارامترها

جدول ۲. بررسی وضعیت بعد سرمایه ساختاری*

متغیر	میانگین	انحراف معیار	کمترین مقدار	بیشترین مقدار	آماره t محاسبه شده	درجه آزادی	مقدار t جدول
فرهنگ سازمانی	۶۰/۸۲	۱۳/۲۷	۴۰	۱۰۰	۱۲/۰۱۹	۲۱۶	۱/۶۴۶
ساختار سازمانی	۶۲/۲۴	۱۲/۵۲	۴۰	۹۳/۳۳	۱۴/۳۹۹	۲۱۶	۱/۶۴۶
یادگیری سازمانی	۵۹/۷۲	۱۶/۴۳	۲۵	۱۰۰	۸/۷۱۶	۲۱۶	۱/۶۴۶
فرآیند عملیاتی	۶۰/۷۶	۱۳/۸۵	۳۶/۶۷	۹۰	۱۱/۴۵۱	۲۱۶	۱/۶۴۶
سیستم اطلاعاتی	۵۹/۶۷	۱۴/۳۳	۳۰	۹۶/۶۷	۹/۹۴۲	۲۱۶	۱/۶۴۶

* Test Value = ۵۰

همچنین خروجی میزان $RMSEA=0,069$ را برای مدل نشان می دهد. هر چه میزان این شاخص $RMSEA$ کمتر باشد مدل برازش مناسبتری برخوردار است، که در این مدل اینگونه می باشد. مدل های اندازه گیری در حالت تخمین استاندارد میزان تاثیر هر کدام از متغیرها و یا گویه ها را در توزیع واریانس نمرات متغیر یا عامل اصلی نشان می دهد. برای فرهنگ سازمانی (Cultu) سوال چهارده (۰/۷۶) بیشتر از سایر سوالات توانسته فرهنگ سازمانی را توزیع دهد. به عبارت دیگر این گویه با عامل یاد شده تاثیر کمتری نسبت به سایر گویه ها دارد. برای فرآیند عملیاتی (Proc) سوال بیست و دو (۰/۹) بیشتر از سایر سوالات توانسته فرآیند عملیاتی را توزیع دهد. به عبارت دیگر این گویه با عامل یاد شده تاثیر بیشتری نسبت به سایر گویه ها دارد. سوال بیست و سه (۰/۶۳) کمتر از سایر سوالات توانسته واریانس فرآیند عملیاتی را توزیع دهد. به عبارت دیگر این گویه با عامل یاد شده تاثیر کمتری نسبت به سایر گویه ها دارد.

برای سیستم اطلاعاتی (Inf) سوال بیست و سه (۰/۹) بیشتر از سایر سوالات توانسته سیستم اطلاعاتی را توزیع دهد. به عبارت دیگر این گویه با عامل یاد شده تاثیر بیشتری نسبت به سایر گویه ها دارد. سوال بیست و پنج (۰/۵۹) کمتر از سایر سوالات توانسته واریانس سیستم اطلاعاتی را توزیع دهد. به عبارت دیگر این گویه با عامل یاد شده تاثیر کمتری نسبت به سایر گویه ها دارد. خروجی بعدی (نمودار ۴) قسمت معنی داری ضرایب و پارامترهای به دست آمده مدل اندازه گیری سرمایه

سازمانی را توزیع دهد. به عبارت دیگر این گویه با عامل یاد شده تاثیر بیشتری نسبت به سایر گویه ها دارد. سوال هجده (۰/۵۱) کمتر از سایر سوالات توانسته واریانس یادگیری سازمانی را توزیع دهد. به عبارت دیگر این گویه با عامل یاد شده تاثیر بیشتری نسبت به سایر گویه ها دارد. سوال بیست و یک (۰/۷۶) بیشتر از سایر سوالات توانسته ساختار سازمانی را توزیع دهد. به عبارت دیگر این گویه با عامل یاد شده تاثیر بیشتری نسبت به سایر گویه ها دارد. سوال سیزده (۰/۵۹) کمتر از سایر سوالات توانسته یادگیری سازمانی را توزیع دهد. به عبارت دیگر این گویه با عامل یاد شده تاثیر بیشتری نسبت به سایر گویه ها دارد. سوال پانزده (۰/۶۵) بیشتر از سایر سوالات توانسته ساختار سازمانی را توزیع دهد. به عبارت دیگر این گویه با عامل یاد شده تاثیر بیشتری نسبت به سایر گویه ها دارد. سوال هفده (۰/۵۸) کمتر از سایر سوالات توانسته واریانس ساختار سازمانی را توزیع دهد. به عبارت دیگر این گویه با عامل یاد شده تاثیر کمتری نسبت به سایر گویه ها دارد. برای یادگیری سازمانی (Lear) سوال نوزده (۰/۸۶) بیشتر از سایر سوالات توانسته یادگیری

ساختاری رانشان می‌دهد که تمام ضرایب به دست آمده معنی دار شده اند زیرا مقدار آزمون معنی‌داری تک تک آن‌ها خارج از بازه (۱/۹۶، -۱/۹۶) است. معنادار بودن این اعداد نشان دهنده مناسب بودن مدل می‌باشد. به عبارت دیگر هر کدام از گویه در قالب عوامل و یا متغیرهای مربوط به خود معنادار می‌باشند. با توجه به نتایج حاصله از تحلیل عاملی تاییدی در نمودار ۴ می‌توان گفت تمامی سوال‌ها به طرز معناداری اندازه‌گیرنده متغیر پنهان است. در این قسمت به بررسی میانگین متغیرهای فرهنگ سازمانی، ساختار سازمانی، یادگیری سازمانی، فرآیند عملیاتی، سیستم اطلاعاتی به عنوان ابعاد متغیر مستقل سرمایه ساختاری تحقیق پرداخته شده است.

با توجه به یافته‌های تحقیق در جدول (۲) مشاهده می‌شود میانگین به دست آمده از مجموع گویه‌ها برای هر یک از متغیرها برابر است با: فرهنگ سازمانی (۶۰/۸۲)، ساختار سازمانی (۶۲/۲۴)، یادگیری سازمانی (۵۹/۷۲)، فرآیند عملیاتی (۶۰/۷۶)، سیستم اطلاعاتی (۵۹/۶۷). جهت بررسی تاثیرگذاری متغیرها بر سرمایه ساختاری از آزمون t یک جامعه استفاده شده است. با توجه به کدگذاری میانگین کمتر از عدد ۵۰ (عدم تاثیرگذاری) و بیشتر از ۵۰ (تاثیرگذاری) تعریف می‌شود. در صورتی که مقدار آماره t محاسبه شده بیشتر از مقدار t جدول باشد فرض صفر رد می‌شود. ناحیه بحرانی به صورت $t_{\alpha} > t$ تعریف می‌شود. مقدار t جدول (۱/۶۴۶) می‌باشد. با توجه به اینکه مقدار t به دست آمده فرهنگ سازمانی (۱۳/۲۷)، ساختار سازمانی (۱۲/۵۲)، یادگیری سازمانی (۱۶/۴۳)، فرآیند عملیاتی (۱۳/۸۵)، سیستم اطلاعاتی (۱۴/۳۳) از t جدول بیشتر است بنابراین با اطمینان ۹۵٪ می‌توان گفت متغیرها بر سرمایه ساختاری تاثیر دارند.

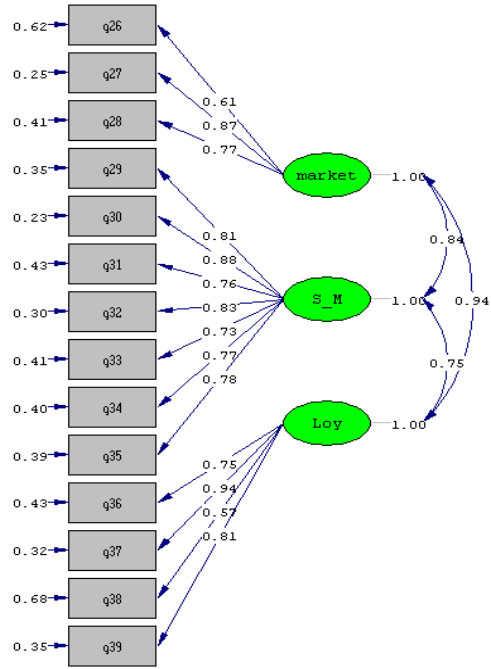
۳- ارزیابی اعتبار سازه‌ای متغیر سرمایه رابطه‌ای

نمودار (۶) مدل سرمایه رابطه‌ای در حالت تخمین

ضرایب استاندارد را نشان می‌دهد. با توجه به خروجی نرم افزار لیزرل مقدار $\frac{x^2}{df}$ محاسبه شده برابر ۲/۴۶۴ که این مقدار از ۳ کمتر می‌باشد. همچنین خروجی میزان $RMSEA = 0.062$ را برای مدل نشان می‌دهد. هر چه میزان این شاخص $RMSEA$ کمتر باشد مدل برازش مناسبتری برخوردار است، که در این مدل اینگونه می‌باشد. مدل‌های اندازه‌گیری در حالت تخمین استاندارد میزان تاثیر هر کدام از متغیرها و یا گویه‌ها را در توزیع واریانس نمرات متغیر یا عامل اصلی نشان می‌دهد.

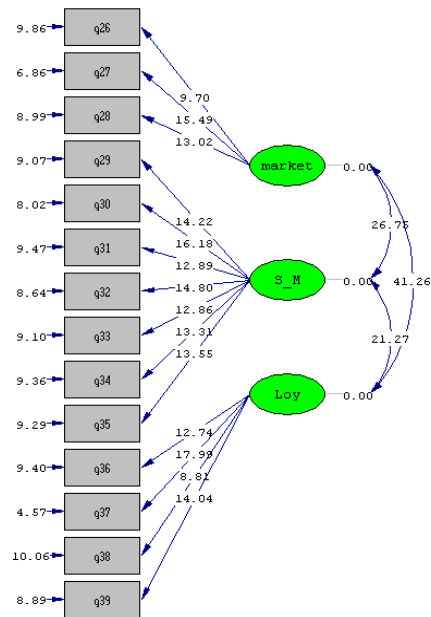
برای قابلیت اساسی بازاریابی (Mark) سوال بیست و هفت (۰/۸۷) بیشتر از سایر سوالات توانسته قابلیت اساسی بازاریابی را توزیع دهد. به عبارت دیگر این گویه با عامل یاد شده تاثیر بیشتری نسبت به سایر گویه‌ها دارد. سوال بیست و شش (۰/۶۱) کمتر از سایر سوالات توانسته‌اند واریانس قابلیت اساسی بازاریابی را توزیع دهد. به عبارت دیگر این گویه با عامل یاد شده تاثیر کمتری نسبت به سایر گویه‌ها دارد. برای شدت بازاریابی (S_M) سوال سی (۰/۸۸) بیشتر از سایر سوالات توانسته شدت بازاریابی را توزیع دهد. به عبارت دیگر این گویه با عامل یاد شده تاثیر بیشتری نسبت به سایر گویه‌ها دارد. سوال سی و سه (۰/۷۳) کمتر از سایر سوالات توانسته‌اند واریانس شدت بازاریابی را توزیع دهد. به عبارت دیگر این گویه با عامل یاد شده تاثیر کمتری نسبت به سایر گویه‌ها دارد. برای وفاداری مشتری (Loy) سوال سی و هفت (۰/۹۴) بیشتر از سایر سوالات توانسته وفاداری مشتری را توزیع دهد. به عبارت دیگر این گویه با عامل یاد شده تاثیر بیشتری نسبت به سایر گویه‌ها دارد. سوال سی و هشت (۰/۵۷) کمتر از سایر سوالات توانسته‌اند واریانس وفاداری مشتری را توزیع دهد. به عبارت دیگر این گویه با عامل یاد شده تاثیر کمتری نسبت به سایر گویه‌ها دارد.

خروجی بعدی (نمودار ۶) قسمت معنی‌داری ضرایب

Chi-Square=182.36, df=74, P-value=0.00000, RMSEA=0.062

نمودار ۶. تحلیل عاملی تاییدی مرتبه اول سرمایه رابطه ای در حالت تخمین استاندارد

Chi-Square=182.36, df=74, P-value=0.00000, RMSEA=0.062

نمودار ۷. تحلیل عاملی تاییدی مرتبه اول سرمایه رابطه ای در حالت معنی داری پارامترها

جدول ۳. بررسی وضعیت بعد سرمایه رابطه ای

متغیر	میانگین	انحراف معیار	کمترین مقدار	بیشترین مقدار	آماره t محاسبه شده	درجه آزادی	مقدار t جدول
قابلیت اساسی بازاریابی	۶۲/۴۹	۱۳/۶۵	۳۱/۴۳	۱۰۰	۱۲/۲۳۵	۲۱۶	۱/۶۴۶
شدت بازاریابی	۵۹/۷۹	۱۴/۶۹	۳۷/۵	۹۰	۱۳/۴۸۷	۲۱۶	۱/۶۴۶
وفاداری مشتری	۶۳/۲۱	۱۰/۹	۴۳/۱۶	۹۴/۷۴	۹/۸۲	۲۱۶	۱/۶۴۶

$t_{\alpha} > t$ تعریف می شود. مقدار t جدول (۱/۶۴۶) می باشد. با توجه به اینکه مقدار t به دست آمده قابلیت اساسی بازاریابی (۱۲/۲۳۵)، شدت بازاریابی (۱۳/۴۸۷)، وفاداری مشتری (۹/۸۲) از t جدول بیشتر است بنابراین با اطمینان ۹۵٪ می توان گفت متغیرهای قابلیت اساسی بازاریابی، شدت بازاریابی، وفاداری مشتری بر سرمایه رابطه ای تاثیر دارند.

۴- ارزیابی اعتبار سازه‌های متغیر بانک سرمایه

فکری

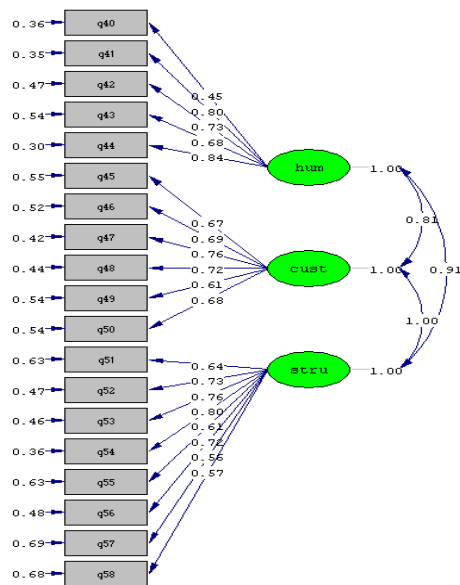
نمودار (۸) مدل بانک سرمایه فکری در حالت تخمین ضرایب استاندارد را نشان می دهد. با توجه به خروجی نرم افزار لیزرل مقدار $\frac{\sum x^2}{df}$ محاسبه شده برابر ۲/۱۱۷ که این مقدار از ۳ کمتر می باشد. همچنین خروجی میزان $RMSEA = 0.055$ را برای مدل نشان می دهد. هر چه میزان این شاخص $RMSEA$ کمتر باشد مدل برازش مناسبتری برخوردار است، که در این مدل اینگونه می باشد. مدل های اندازه گیری در حالت تخمین استاندارد میزان تاثیر هر کدام از متغیرها و یا گویه ها را در توزیع واریانس نمرات متغیر یا عامل اصلی نشان می دهد.

برای سرمایه انسانی (Hum) سوال چهارم و چهارم (۰/۸۴) بیشتر از سایر سوالات توانسته سرمایه انسانی را توزیع دهد. به عبارت دیگر این گویه با عامل یاد شده تاثیر بیشتری نسبت به سایر گویه ها دارد. سوال چهارم (۰/۴۵) کمتر از سایر سوالات توانسته اند

و پارامترهای به دست آمده مدل اندازه گیری سرمایه رابطه ای را نشان می دهد که تمام ضرایب به دست آمده معنی دار شده اند زیرا مقدار آزمون معنی داری تک تک آن ها خارج از بازه (۱/۹۶، ۱-۱/۹۶) است. معنادار بودن این اعداد نشان دهنده مناسب بودن مدل می باشد. به عبارت دیگر هر کدام از گویه در قالب عوامل و یا متغیرهای مربوط به خود معنادار می باشند.

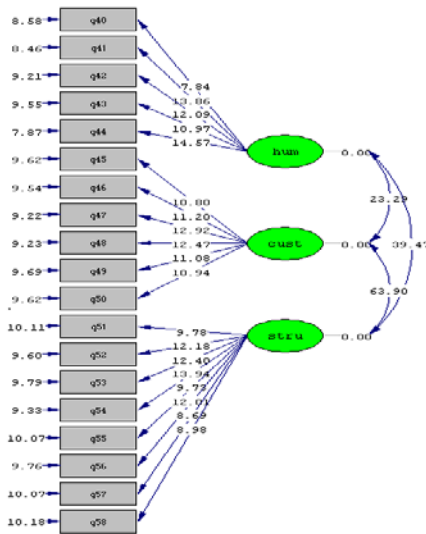
با توجه به نتایج حاصله از تحلیل عاملی تاییدی می توان گفت تمامی سوال ها به طرز معناداری اندازه گیرنده متغیر پنهان است. در این قسمت به بررسی میانگین متغیرهای قابلیت اساسی بازاریابی، شدت بازاریابی، وفاداری مشتری به عنوان ابعاد متغیر مستقل سرمایه رابطه ای تحقیق پرداخته شده است.

با توجه به یافته های تحقیق در جدول (۳) مشاهده می شود میانگین به دست آمده از مجموع گویه هابرای هر یک از متغیرها برابر است با: قابلیت اساسی بازاریابی (۵۹/۷۲)، شدت بازاریابی (۶۰/۷۶)، وفاداری مشتری (۵۹/۶۷). جهت بررسی تاثیرگذاری متغیرها بر سرمایه رابطه ای از آزمون t یک جامعه استفاده شده است. با توجه به کدگذاری میانگین کمتر از عدد ۵۰ (عدم تاثیرگذاری) و بیشتر از ۵۰ (تاثیرگذاری) تعریف می شود. در صورتی که مقدار آماره t محاسبه شده بیشتر از مقدار t جدول باشد فرض صفر رد می شود. ناحیه بحرانی به صورت

Chi-Square=315.46, df=149, P-value=0.00000, RMSEA=0.055

نمودار ۸. تحلیل عاملی تاییدی مرتبه اول بانک سرمایه فکری در حالت تخمین استاندارد

Chi-Square=315.46, df=149, P-value=0.00000, RMSEA=0.055

نمودار ۹. تحلیل عاملی تاییدی مرتبه اول بانک سرمایه فکری در حالت معنی داری پارامترها

(۰/۷۶) بیشتر از سایر سوالات توانسته سرمایه مشتری را توزیع دهد. به عبارت دیگر عامل یاد شده تاثیر بیشتری نسبت به سایر گویه‌ها دارد. برای سرمایه مشتری (Cust) سوال چهل و هفت (۰/۶۱) کمتر از سایر سوالات

واریانس سرمایه انسانی را توزیع دهد. به عبارت دیگر این گویه با عامل یاد شده تاثیر کمتری نسبت به سایر گویه‌ها دارد.

جدول ۴. بررسی وضعیت بعد بانک سرمایه فکری

متغیر	میانگین	انحراف معیار	کمترین مقدار	بیشترین مقدار	آماره t محاسبه شده	درجه آزادی	مقدار t جدول
سرمایه انسانی	۶۳/۰۰	۱۲/۸۵	۴۰	۹۶	۱۴/۹۰۲	۲۱۶	۱/۶۴۶
سرمایه مشتری (بیرونی)	۶۲/۴۳	۱۲/۰۶	۴۱/۶۷	۹۶/۶۷	۱۵/۱۷۷	۲۱۶	۱/۶۴۶
سرمایه ساختاری (درونی)	۶۳/۹۱	۱۰/۸۶	۴۳/۷۵	۹۵	۱۸/۸۷۱	۲۱۶	۱/۶۴۶

متغیر مستقل سرمایه رابطه ای تحقیق پرداخته شده است.

با توجه به یافته‌های تحقیق در جدول (۴) مشاهده می‌شود میانگین به دست آمده از مجموع گویه‌ها برای هر یک از متغیرها برابر است با: سرمایه انسانی (۶۳)، سرمایه مشتری (بیرونی) (۶۲/۴۳)، سرمایه ساختاری (درونی) (۶۳/۹۱). جهت بررسی تاثیرگذاری متغیرها بر بانک سرمایه فکری از آزمون t یک جامعه استفاده شده است. با توجه به کدگذاری میانگین کمتر از عدد ۵۰ (عدم تاثیرگذاری) و بیشتر از ۵۰ (تاثیرگذاری) تعریف می‌شود. در صورتی که مقدار آماره t محاسبه شده بیشتر از مقدار t جدول باشد فرض صفر رد می‌شود. ناحیه بحرانی به صورت $t > t_{\alpha}$ تعریف می‌شود. مقدار t جدول (۱/۶۴۶) می‌باشد. با توجه به اینکه مقدار t به دست آمده سرمایه انسانی (۱۲/۸۵)، سرمایه مشتری (بیرونی) (۱۲/۰۶)، سرمایه ساختاری (درونی) (۱۰/۸۶) از t جدول بیشتر است بنابراین با اطمینان ۹۵٪ می‌توان گفت متغیرهای سرمایه انسانی، سرمایه مشتری (بیرونی)، سرمایه ساختاری (درونی) بر بانک سرمایه فکری تاثیر دارند.

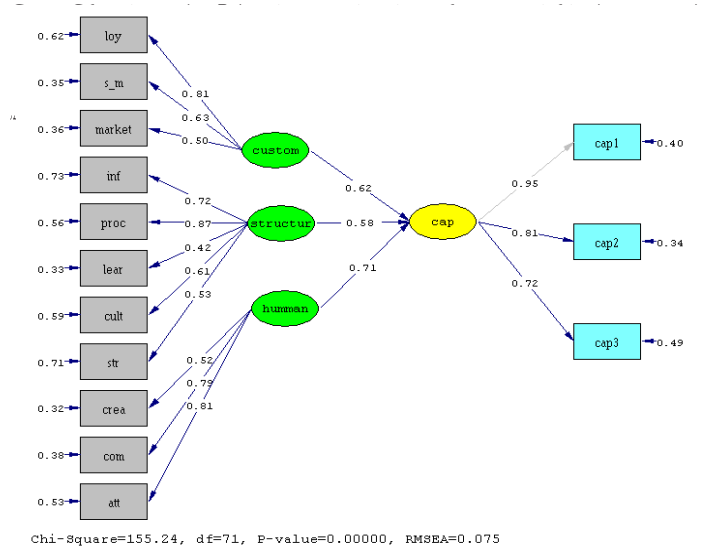
۵- ارزیابی مدل نهایی

در مدل معادلات ساختاری روابط علی بین متغیر وابسته و متغیرهای قابل مشاهده آزمون می‌شوند که اگر شاخص‌های برازندگی مدل تایید شود، از آن می‌توان برای آزمون فرضیه‌ها در مورد وجود

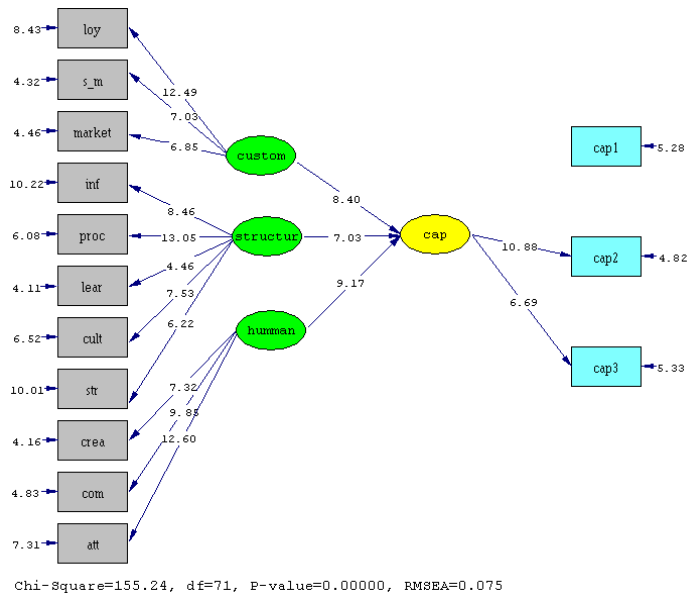
توانسته‌اند واریانس سرمایه مشتری را توزیع دهد. به عبارت دیگر این گویه با عامل یاد شده تاثیر کمتری نسبت به سایر گویه‌ها دارد. برای سرمایه ساختاری (درونی) (Stru) سوال پنجاه و چهار (۰/۸) بیشتر از سایر سوالات توانسته سرمایه ساختاری (درونی) را توزیع دهد. به عبارت دیگر این گویه با عامل یاد شده تاثیر بیشتری نسبت به سایر گویه‌ها دارد. سوال پنجاه و هفت (۰/۵۶) کمتر از سایر سوالات توانسته‌اند واریانس سرمایه ساختاری (درونی) را توزیع دهد. به عبارت دیگر این گویه با عامل یاد شده تاثیر کمتری نسبت به سایر گویه‌ها دارد.

خروجی بعدی نمودار (۸) قسمت معنی داری ضرایب و پارامترهای به دست آمده مدل اندازه گیری بانک سرمایه فکری را نشان می‌دهد که تمام ضرایب به دست آمده معنی دار شده اند زیرا مقدار آزمون معنی داری تک تک آن‌ها خارج از بازه (۱/۹۶، ۱/۹۶) است. معنادار بودن این اعداد نشان دهنده مناسب بودن مدل می‌باشد. به عبارت دیگر هر کدام از گویه در قالب عوامل و یا متغیرهای مربوط به خود معنادار می‌باشند.

با توجه به نتایج حاصله از تحلیل عاملی تاییدی می‌توان گفت تمامی سوال‌ها به طرز معناداری اندازه گیرنده متغیر پنهان است. در این قسمت به بررسی میانگین متغیرهای سرمایه انسانی، سرمایه مشتری (بیرونی)، سرمایه ساختاری (درونی) به عنوان ابعاد

نمودار ۱۰. تحلیل عاملی تاییدی مرتبه دوم مدلی نهایی در حالت تخمین استاندارد

نمودار ۱۱. تحلیل عاملی تاییدی مرتبه دوم مدلی نهایی در حالت معناداری پارامتر

رابطه علی بین متغیرهای موجود استفاده کرد. نمودار (۱۰) مدلی نهایی در حالت تخمین را نشان می دهد. با توجه به خروجی نرم افزار لیزرل مقدار محاسبه شده برابر ۲/۱۸۶ می باشد. همچنین $\frac{\chi^2}{df}$ می دهد. همچنین استاندارد میزان تاثیر هر کدام از متغیرها و یا گویه ها را در توزیع واریانس نمرات متغیر یا خروجی میزان $RMSEA=0.075$ را برای مدل نشان می دهد. همچنین مدل های اندازه گیری در حالت تخمین استاندارد میزان تاثیر هر کدام از متغیرها و یا گویه ها را در توزیع واریانس نمرات متغیر یا

عامل اصلی نشان می دهد. متغیرهای درون زا^{۱۱} یا جریان گیرنده^{۱۱} و متغیرهای همان طور که مشاهده می شود مدل مسیر از ۴ برونزا^{۱۲} یا جریان دهنده^{۱۳} تقسیم می شوند. هر متغیر پنهان و ۱۴ متغیر آشکار تشکیل شده است. متغیر در سیستم مدل معادلات ساختاری می تواند متغیرهای مکنون (پنهان) به نوبه خود به دو نوع هم به عنوان یک متغیر درون زا و هم یک متغیر

جدول ۵. شاخص های برازش مدل نهایی

IFI	NNFI	NFI	AGFI	GFI	RMSEA	SRMR	CMIN/DF	شاخص برازندگی
۰,۹<	۰,۹<	۰,۹<	۰,۹<	۰,۹<	۰,۰۸>	۰,۰۵>	۳>	مقادیر قابل قبول
۰,۹۷	۰,۹۶	۰,۹۴	۰,۹۱	۰,۹۲	۰,۰۷۵	۰,۰۴۸	۲,۱۸۶	مقادیر محاسبه شده

جدول ۶. اثرات مستقیم

ضریب اثر	مسیر	نوع اثر
۰/۶۲	سرمایه رابطه ای بانک سرمایه فکری	مستقیم
۰/۵۸	سرمایه ساختاری بانک سرمایه فکری	
۰/۷۱	سرمایه انسانی بانک سرمایه فکری	

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۴۵ زمستان ۹۵
No.45 Winter 2016

۱۸۸

10. Endogenous
11. Downstream
12. Exogenous
13. Upstream
14. Normed Fit Index (NFI) = 0.94
- Non-Normed Fit Index (NNFI) = 0.96
- Parsimony Normed Fit Index (PNFI) = 0.74
- Comparative Fit Index (CFI) = 0.96
- Incremental Fit Index (IFI) = 0.97
- Relative Fit Index (RFI) = 0.93
- Root Mean Square Residual (RMR) = 0.061
- Standardized RMR = 0.048
- Goodness of Fit Index (GFI) = 0.92
- Adjusted Goodness of Fit Index (AGFI) = 0.91

برونزا در نظر گرفته شود. متغیر درون زا متغیری است که از جانب سایر متغیرهای موجود در مدل تأثیر می‌پذیرد. در مقابل متغیر برونزا متغیری است که هیچ‌گونه تأثیری از سایر متغیرهای موجود در مدل دریافت نمی‌کند بلکه خود تأثیر می‌گذارد. در این تحقیق، متغیر سرمایه رابطه ای (custom)، سرمایه ساختاری (structure) و سرمایه انسانی (human) برونزا هستند و متغیر سرمایه فکری (cap) متغیر درون زا می‌باشد.

تمام ضرایب مثبت می‌باشند که این امر نشان دهنده این است که ارتباط بین متغیرها مستقیم می‌باشد. مشاهده می‌شود میزان تأثیر سرمایه انسانی بر سرمایه فکری برابر ۰/۷۱ و میزان سرمایه رابطه ای برابر ۰/۶۲ و میزان تأثیر سرمایه ساختاری برابر ۰/۵۸ می‌باشد. بنابراین سرمایه انسانی بیشترین تأثیر را بر سرمایه فکری دارد.

نمودار (۱۱) قسمت معنی داری ضرایب و پارامترهای به دست آمده مدل رانشان می‌دهد در صورتی که مقدار t به دست آمده خارج از بازه (۱/۹۶، -۱/۹۶) باشد می‌توان گفت روابط معنادار هستند. معنادار بودن این اعداد نشان دهنده مناسب بودن مدل می‌باشد. به عبارت دیگر هر کدام از گویه در قالب عوامل و یا متغیرهای مربوط به خود معنادار می‌باشند. همان‌گونه که مشاهده می‌شود تمام مسیرها در سطح اطمینان ۹۵٪ معنی دار هستند.

آزمون‌های برازندگی مدل در معادلات ساختاری

پس از معین شدن مدل، طرق متعددی برای برآورد نیکویی برازش کلی مدل با داده‌های مشاهده شده وجود دارد. با توجه به نتایج حاصله از آزمون برازندگی مدل می‌توان گفت تمام شاخص‌ها در حد مطلوب بوده و مدل برازش داده شده مدل مناسب می‌باشد.

نتیجه‌گیری و جمع‌بندی

در مدل معادلات ساختاری روابط علی بین متغیر وابسته و متغیرهای قابل مشاهده آزمون می‌شوند که اگر شاخص‌های برازندگی مدل تایید شود، از

آن می‌توان برای آزمون فرضیه‌ها در مورد وجود رابطه علی بین متغیرهای موجود استفاده کرد. نمودار (۱۰) مدل نهایی در حالت تخمین رانشان می‌دهد. با توجه به خروجی نرم افزار لیزرل مقدار $\frac{\chi^2}{df}$ محاسبه شده برابر ۲/۱۸۶ می‌باشد. همچنین خروجی میزان $RMSEA=0,075$ را برای مدل رانشان می‌دهد. همچنین مدل‌های اندازه‌گیری در حالت تخمین استاندارد میزان تأثیر هر کدام از متغیرها و یا گویه‌ها را در توزیع واریانس نمرات متغیر یا عامل اصلی نشان می‌دهد. همان‌طور که مشاهده می‌شود مدل مسیر از ۴ متغیر پنهان و ۱۴ متغیر آشکار تشکیل شده است. متغیرهای مکنون (پنهان) به نوبه خود به دو نوع متغیرهای درون زا یا جریان گیرنده و متغیرهای برونزا یا جریان دهنده تقسیم می‌شوند. هر متغیر در سیستم مدل معادلات ساختاری می‌تواند هم به عنوان یک متغیر درون زا و هم یک متغیر برونزا در نظر گرفته شود. متغیر درون زا متغیری است که از جانب سایر متغیرهای موجود در مدل تأثیر می‌پذیرد. در مقابل متغیر برونزا متغیری است که هیچ‌گونه تأثیری از سایر متغیرهای موجود در مدل دریافت نمی‌کند بلکه خود تأثیر می‌گذارد. در این تحقیق، متغیر سرمایه رابطه ای (custom)، سرمایه ساختاری (structure) و سرمایه انسانی (human) برونزا هستند و متغیر سرمایه فکری (cap) متغیر درون زا می‌باشد. تمام ضرایب مثبت می‌باشند که این امر نشان دهنده این است که ارتباط بین متغیرها مستقیم می‌باشد. مشاهده می‌شود میزان تأثیر سرمایه انسانی بر سرمایه فکری برابر ۰/۷۱ و میزان سرمایه رابطه ای برابر ۰/۶۲ و میزان تأثیر سرمایه ساختاری برابر ۰/۵۸ می‌باشد. بنابراین سرمایه انسانی بیشترین تأثیر را بر سرمایه فکری دارد. (نمودار ۱۱) قسمت معنی داری ضرایب و پارامترهای به دست آمده مدل رانشان می‌دهد در صورتی که مقدار t به دست آمده خارج از بازه (۱/۹۶، -۱/۹۶) باشد می‌توان گفت روابط معنادار هستند. معنادار بودن این اعداد

۲ نشان دهنده مناسب بودن مدل می باشد. به عبارت دیگر هر کدام از گویه در قالب عوامل و یا متغیرهای مربوط به خود معنادار می باشند. همان گونه که مشاهده می شود تمام مسیرها در سطح اطمینان ۹۵٪ معنی دار هستند. پس از معین شدن مدل، طرق متعددی برای برآورد نیکویی برازش کلی مدل با داده های مشاهده شده وجود دارد. با توجه به نتایج حاصله از آزمون برازندگی مدل می توان گفت تمام شاخص ها در حد مطلوب بوده و مدل برازش داده شده مدل مناسب می باشد.

منابع و مآخذ

جعفری، علی، قادری، قدرت و چناری بوکت، حسن (۱۳۹۰) مدل ها و روش های سنجش و ارزش گذاری سرمایه های فکری واحدهای تجاری، همایش منطقه ای حسابداری سرمایه فکری، ۸۴۳-۸۵۵
قلیچ لی، بهروز (۱۳۸۹) مدیریت دانش فرایند خلق، تسهیم و کاربرد سرمایه فکری در کسب و کارها، چاپ دوم، تهران: انتشارات سمت.
قلیچ لی، بهروز و مشبکی، اصغر (۱۳۸۵) نقش سرمایه اجتماعی در ایجاد سرمایه فکری سازمان (مطالعه دو شرکت خودروساز ایرانی). فصلنامه دانش مدیریت، سال نوزدهم، شماره ۱۲۵-۱۴۷، ۷۵
قلیچ لی، بهروز، (۱۳۸۵) تبیین نقش سرمایه فکری و سرمایه اجتماعی در مزیت رقابتی، رساله دکتری، دانشکده مدیریت دانشگاه تربیت مدرس،
قلیچ لی، بهروز، مشبکی، اصغر (۱۳۸۵)، نقش سرمایه اجتماعی در ایجاد سرمایه فکری در سازمان، مطالعه دو شرکت خودروسازی، فصلنامه دانش مدیریت، شماره ۷۵، صص ۱۲۵-۱۴۷
قهرمانی اقدم، غالم حسن و کهن، مهدی، (۱۳۹۱) "سرمایه های فکری و مدیریت منابع انسانی، روزنامه دنیای اقتصاد، شماره ۲۷۹۸
مجتهزاده، ویدا، علوی طبری، سید حسین و مهدی زاد، مهرناز (۱۳۸۹) رابطه سرمایه فکری و عملکرد صنعت بیمه، بررسی های حسابداری و حسابرسی دانشگاه مدیریت دانشگاه تهران، دوره هفده، شماره

معصومی، عذرا (۱۳۹۰) تأثیر سرمایه انسانی بر رقابت پذیر شدن بانک مطالعه موردی بانک کشاورزی استان گلستان، اسلام و پژوهش های مدیریتی، سال اول، شماره دوم، پاییز ۱۳۹۰، صص ۱۵۶-۱۲۷

Bontis, N, (1999), "Intellectual Capital: An Exploratory Study That Develops measures and Models", *Managing Decision*, vol. 36, No 2, pp 63-76.

Bontis, N. (1996). There's a price on your head : managing intellectual capital strate gically. *Business Quarterly*, Summer. 40-47.

Bontis, N.(1998), "Intellectual capital: an exploratory study that develops measures and Models", *Management Decision*, Vol.36 No.2, pp. 63-76

Bontis, N., "Managing Organizational Knowledge by Diagnosing Intellectual Capital", *Framing & Advancing the State of the Field*, 2001.

Bontis. N (2002), "Managing organizational knowledge by diagnosing intellectual capital: Framing and Advancing the state of the Field", *International journal of technology management*, Vol. 18, No, 5/6/7/8, pp. 433-462.

Bontis. N. (1996), "Threes a price on your head: managing intellectual capital strategically", *Business Quarterly* summer, pp. 4-47.

Bontis. N. et al. (2000), Teaching knowledge management and intellectual capital lesson: an empirical examination of the TANGO simulation", *International journal of technology management*, 20(5/6/7/8): 545-555.

Chen, J, Zhu, Z, Xie , H.Y , (2004), Measuring Intellectual capital : A new Model and Empirical study, *Journal of Intellectual capital* , vol . 5 No. 1, pp 195-212

Chen, J, Zhu, Z. and Xie, H.Y., 2004, "Measuring in-

tellectual capital: a new model and empirical Study".
Journal of Intellectual Capital, Vol.5, No.1, pp.195-212

Chen, S. J. and Hwang C.L., 1992, Fuzzy Multiple Attribute Decision Making Methods and Applications, Springer, Berlin.

McGill, Terrene P.(2006). Harnessing Intellectual Capital: A Study of Organizational Knowledge Transfer. Ph.D. Dissertation, Touro University.

Seethraman , A sooria , HHBZ , and Saravanan , AS (2002) , "Intellectual capital accounting and reporting in the knowledge economy" , Journal of intellectual capital , Vol 3 No 2 , pp 128-148

Sullivan J PH and Sullivan SPH (2000) "valuing intangible companies: an intellectual capital approach, Journal of Intellectual capital, Vol 1 No 4, pp 328-340

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۴۵ زمستان ۹۵
No.45 Winter 2016

■ ۱۹۲ ■

ارزیابی توزیع فضایی سرمایه اجتماعی در نواحی شهری مطالعه موردی شهرساری

محمد مهدی نصیری خلیلی* - دانشجوی دوره دکتری جغرافیا، واحد سمنان، دانشگاه آزاد اسلامی، سمنان، ایران.

محمد رضا زندمقدم - استادیار گروه جغرافیا، واحد سمنان، دانشگاه آزاد اسلامی، سمنان، ایران.

سید جمال الدین دریاباری - استادیار گروه جغرافیا، واحد سمنان، دانشگاه آزاد اسلامی، سمنان، ایران.

Assessment the spatial distribution of social capital in city district, case study: Sari

Abstract

Social capital as a social merit has an important role in mobility and growth of urban places by considering urban district and study of existing capacities in order to reinforce and revive of important applications of social capital elements. We can provide a point support for social-base development. In this study we analyses space distribution of social capital in urban districts of sari and evaluate impressive indices in identify of public places of sari. Study method is descriptive action analytical which its data are collected by questionnaire. Statistical population consists of 383 families from 20 districts of Sari. TOPSIS models were used for ranking and valuation of district enjoyment amount (score) Hierarchical - cluster end analysis model with ward algorithm were used for scrutiny of findings. Used models were weigh teal by Shannon entropy and map of urban districts ranking was drawn by ARC GIS software. Results show that there is a difference among sari districts in terms of social capital in dices enjoyment. TOPSIS method show that district 9 has the most and district 11 has the least one located in homophonous clusters that 11 districts are in first, second and third, cluster and 9 districts are in second and third cluster. Also among social capital indices, citizen satisfaction (23.95) has the most and feeling of security index (51/15) has the least amount in urban districts.

Key words: social capital, space distribution, TOPSIS, cluster analysis, sari.

چکیده

سرمایه اجتماعی به مثابه مزیت و روح اجتماعی، نقش مهمی در بالندگی و پویایی فضاهای عمومی شهری بر عهده دارد. توجه به محله های شهری و مطالعه ظرفیت های موجود در آنها به منظور احیاء و تقویت کارکردهای مهم عناصر سرمایه اجتماعی، می تواند پشتوانه ای محکم برای توسعه اجتماع محور فراهم نماید. هدف تحقیق پیش رو تحلیل توزیع فضایی سرمایه اجتماعی در نواحی شهر ساری و سنجش و ارزیابی مولفه های تاثیرگذار در هویت بخشی فضاهای عمومی محله های شهری آن است. روش بررسی، توصیفی - تحلیلی بوده که داده های آن با استفاده از پرسشنامه به دست آمده است. جامعه آماری ۳۸۳ خانوار از نواحی ۲۰ گانه شهر ساری می باشند. برای ارزش گذاری و رتبه بندی میزان برخورداری نواحی، از مدل های تاپسیس استفاده گردید. برای تدقیق یافته ها جهت خوشه بندی نواحی از مدل تحلیل خوشه های سلسله مراتبی با الگوریتم (Ward) استفاده شد. مدل های مورد استفاده از طریق آنتروپی شانون وزن دهی شده و با استفاده از نرم افزار ARCGIS نقشه رتبه بندی نواحی شهر ترسیم شده است. نتایج نشان می دهد که بین نواحی شهر ساری به لحاظ برخورداری از شاخص های سرمایه اجتماعی تفاوت وجود دارد. در رتبه بندی سرمایه اجتماعی روش تاپسیس ناحیه ۹ به عنوان برخوردارترین و ناحیه ۱۹ در پایین ترین سطح برخورداری جای گرفته اند. نواحی ۲۰ گانه شهر ساری نیز در ۴ خوشه همگن قرار گرفته اند، که ۱۱ ناحیه در خوشه اول و دوم و ۹ ناحیه در خوشه دوم و سوم قرار دارند. همچنین بین شاخص های سرمایه اجتماعی رضایت شهروندی (۲۳،۹۵) دارای بیشترین میزان و شاخص احساس امنیت (۱۵/۵۱) کمترین میزان را در میان نواحی شهر به خود اختصاص داده است.

واژگان کلیدی: سرمایه اجتماعی، توزیع فضایی، تاپسیس، تحلیل خوشه ای، ساری

مقدمه

تا چند دهه پیش در اغلب شهرها، محله‌ها از اعتبار، نقش و جایگاه ویژه‌ای در نظام روابط و تعاملات اجتماعی برخوردار بودند و اکثر ساکنان نیازهای خود را در محله تامین میکردند. روابط چهره به چهره، احساس تعلق، روابط اجتماعی و غیره از ویژگی‌های خاص این محلات بود که اکنون از آن به عنوان سرمایه اجتماعی یاد میشود. اما چند دهه اخیر با توجه جهانی شدن و عصر ارتباطات جهانی ما شاهد کاهش روابط در این سطح میباشیم. شاید یکی از مهمترین کارکردهای محله‌های گذشته کنترل روابط اجتماعی و پیشگیری از وقوع جرائم بوه که با کاهش ارتباطات در این سطح این کارکرد مهم کاهش یافته است. از یک طرف، پیامدهای منفی جهانی شدن و ناکامی برنامه‌نوسازی موجب پیدایش بازسازی زندگی اجتماعی مبتنی بر هویت محله‌ای شده است (جاجرمی، ۱۳۸۳، ص ۸۹). از طرف دیگر، چگونگی کنش متقابل مردم با یکدیگر و چگونگی بروز احساسات غریزی عمیق خود تاثیرات قابل ملاحظه‌ای بر روابط اجتماعی، سیاسی و اقتصادی گسترده‌ای که مردم را احاطه کرده است، وارد می‌سازد. «اجتماعی محلی» و «مکان محلی» نه تنها روابط بین ساختار و عامل انسانی را در بر میگیرد بلکه کیفیت روابط دورنی مردم با فرایندهای اجتماعی که مردم جزئی از آنها هستند، را نیز شامل میشود (دیکنز، ۱۳۷۷، صص ۱۶-۱۳). سرمایه اجتماعی در سطح محله به روابط اجتماعی که باعث تسهیل مبادلات و به تبع آن کسب سود و پرداخت هزینه کمتر در سطح فضاهای عمومی محله‌های شهری میگردد توجه دارد. سرمایه اجتماعی بازگشت دوباره اخلاق به جامعه است، مضامینی مانند تعاملات، مشارکت، اعتماد، احساس امنیت و رضایت شهروندی همه بیانگر توجه دوباره اخلاق در جامعه میباشد (فیلد، ۱۳۸۵، ص ۱). در مقیاس محله‌های سرمایه اجتماعی شامل منابعی در اجتماعات محله است که از طریق حضور بالایی از اعتماد، عمل و کنش متقابل، هنجارهای مشترک رفتاری، تعهدات و التزامات و تعلقات مشترک، شبکه‌های رسمی و غیر رسمی و کانالهای مؤثر اطلاعات

به وجود می‌آید. این سرمایه ممکن است به وسیله افراد و گروهها به منظور تسهیل در خدمات رسانی به اجتماع مورد استفاده قرار گیرد (۱۶۵: ۲۰۰۵، key). توجه به نقش سرمایه اجتماعی در روابط بین افراد و گروهها در اجتماع و نتایج سودمند آن مانند: «۱- همکاری در نیل به منفعت عمومی؛ ۲- تسهیل کنش جمعی؛ ۳- ایجاد مشارکت و اعتماد در بین افراد جامعه که کارایی آنها را افزایش داده و اختلافات آنها را میکاهد، این مفهوم را در مرتبه اول توجه سیاستگذاران اجتماع، دولت و برنامه‌های توسعه قرار داده است (شجاعی باغینی، ۱۳۸۷، ص ۳۸۷). بنابراین سرمایه اجتماعی یک شرط لازم برای شکلگیری هویت فضاهای عمومی محله‌های شهری است؛ چراکه روابط و همبستگی درون شبکه‌ای محله را بهبود بخشیده و بدین ترتیب، دسترسی به منابع بیرونی را بهبود از سوی میبخشد. ظرفیتسازی در سطح محله از طریق شناخت سرمایه اجتماعی و عوامل مؤثر در آن میسر میشود. از اینرو سنجش میزان سرمایه اجتماعی در هویت فضاهای عمومی محله‌ها و چگونگی بازتولید سرمایه اجتماعی به منظور کمک گرفتن از شهروندان در رسیدن به هویت محله‌ای ضروری است تحقیق در این راستا تلاش می‌کند تا به این اهداف برسد.

مبانی نظری

سرمایه اجتماعی، از جمله مفاهیمی است که در دوران جدید مورد توجه علوم مختلف قرار گرفته است؛ بهطوری که بسیاری از برنامه‌ریزان و مدیران، آن را یکی از مشخصه‌های توسعه محلی به شمار می‌آورند. تقویت سرمایه اجتماعی موجب تحرک و تشریک مساعی بین گروه‌های اجتماعی، توسعه و بهبود پایه‌های دموکراسی در سطوح پایین، ایجاد اعتماد به نفس در سطوح فردی، و اجتماع محله‌ای، افزایش مشارکت اجتماعی، ازدیاد رهبران بومی- محلی و بالاخره ایجاد حالتی میشود که در آن، مشکلات اجتماعی به وسیله خود اعضای محله حل میشود. باید اشاره کرد موضوع محله در متون اسلامی در غالب روابط همسایگی و حقوق مربوط به آن مطرح میشود که بخش قابلتوجهی از آن همان

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۴۵ زمستان ۹۵
No.45 Winter 2016

۱۹۴

مفاهیم سرمایه اجتماعی است که امروزه مورد تأکید می باشد (زاهدی اصل، ۱۳۸۳، ص ۲۷۸).

سرمایه اجتماعی اولینبار توسط شخصی به نام «هانیفان» در سال ۱۹۱۶ که در آموزش و پرورش ایالت ویرجینیای آمریکا خدمت میکرد به کار برده شد. از نظر هانی فان سرمایه اجتماعی، شامل داراییهایی است که در زندگی روزانه افراد وجود دارند، مانند حسن تفاهم، رفاقت و دوستی، احساس همدردی و روابط اجتماعی در بین افراد و خانوادههایی که یک واحد اجتماعی را تشکیل می دهند. سرمایه اجتماعی پس از چاپ در کتاب جین جاکوبس بنام «زندگی و مرگ شهرهای بزرگ امریکایی» در سال ۱۹۶۱ مورد بحث واقع شد و نقش آن در ارتباط با حفظ نظافت، برخورد با جرم و جنایت خیابانی در محدوده های حومه و قدیمی شهری مطرح گردید (شریفیان ثانی، ۱۳۸۰، ص ۱۱). «پیر بوردیو» اولین تلاش مطالعاتی نظام مند را در باب سرمایه اجتماعی به انجام رساند. از نظر سرمایه اجتماعی، جمع منابع واقعی یا بالقوه از بوردیو است که حاصل شبکه بادوامی از روابط کمابیش نهادینه شده آشنایی و شناخت متقابل یا به بیان دیگر با عضویت در یک گروه است. شبکه ای که هر یک از اعضای خود را از پشتیبانی سرمایه جمعی برخوردار می کند و آنان را مستحق اعتبار میسازد (بوردیو، ۱۳۸۴، ص ۱۴۷).

سرمایه اجتماعی در دو دهه گذشته بعنوان یکی از شاخصترین مفاهیم در علوم اجتماعی و برنامه ریزی شهری پدیدار گشته است. این مفهوم توانست با گسترش نظری و تجربی جایگاه تعریف شده ای در میان نظریه های جامعه شناسی به خود اختصاص دهد. این امر مرهون «جیمز کلمن» جامعه شناس آمریکایی و تحقیق او در زمینه مشارکت در امور مدرسه در شهر شیکاگو است. پس از آن پیر بوردیو در فرانسه و مطالعه پانتام در زمینه رابطه سرمایه اجتماعی و نهادهای دموکراتیک در ایتالیا از عوامل در گسترش این مفهوم بوده اند (توسلی، ۱۳۸۴، ص ۶۹). از نظر فوکویاما سرمایه اجتماعی زنجیری است

که جامعه را به صورت متصل نگه داشته و بدون آن هیچ گونه رشد اقتصادی اتفاق نخواهد افتاد و جامعه به شیوه های نگرانکننده از هم فرو خواهد پاشید (۷: ۲۰۰۱، Fukuyama). جیمز کلمن علاوه بر این که سرمایه اجتماعی را به عنوان یک مفهوم علمی در پژوهش های اجتماعی معرفی می کند، آن را قدرت و توانایی مردم در برقراری ارتباط با یکدیگر به شمار می آورد (Coleman: ۱۹۹۸). از نظر «کلاوس اوفه» اندیشمند مکتب فرانکفورت اعتماد و هماهنگی اجتماعی، دو کارکرد عمده در سرمایه اجتماعی به شمار میرود که اعتماد موجب آزادی بیشتر بهکارگیری بیشتر توانمندی و خلاقیت شهروندان، فائق آمدن بر عدم کارآیی آیین نامه ها و مقررات و احساس امنیت می شود (۴۲-۴۶، ۱۹۹۹: Offe). بنابراین سرمایه اجتماعی را میتوان به عنوان یک عامل مؤثر در افزایش و کارآیی سایر اشکال سرمایه انسانی، اقتصادی و کالبدی دانست که از یک طرف، انسجام بخش روابط میان انسانها با سازمان ها و شبکه های ارتباط جمعی و گروهی به شمار می رود و از طرف دیگر بستر مناسبی برای بهره برداری سرمایه های انسانی، فیزیکی و موفقیت جامعه فراهم می آورد (نادری و همکاران، ۱۳۸۷، ص ۸۷-۸۵).

انواع سرمایه

«سرمایه طبیعی»: شامل امکانات و دارایی های طبیعی و زیست محیطی در اختیار یک جامعه مانند: آب، معادن، جنگل، خاک، سرزمین و ... می شود.

«سرمایه فیزیکی»: شامل مجموعه ماشین آلات کارخانه ها، سازه ها و تجهیزات زیربنایی، و ساختمان است که مصنوع بشری میباشند. این نوع سرمایه عینی ترین نوع سرمایه است. که برای مصرف فوری به کار نمی رود و کار تولیدی را تقویت میکند (۵۲: ۱۹۹۸، Marshal)، و چیزی است که در ساختمان، زمین یا تجهیزات مولد وجود دارد (پانتام و دیگران، ۱۳۸۳، ص ۲۸).

«سرمایه انسانی»: قابلیت و توانمندیهای انسانی که مبتنی بر دانش و تخصص و مهارتهای انسانی

می باشند. این مفهوم بیشتر در ادبیات، اقتصاد و آموزش و پرورش مطرح بوده و کسانی چون شولتز و کلمن در طرح و بسط آن نقش تعیینکنندهای داشته اند. سرمایه انسانی ناشی از هر عملی است که توانایی تولیدی فرد را افزایش میدهد (Marshal ۱۳۱:۱۹۹۸). این سرمایه شامل مهارت ها و تحصیلات می شود که فرد کسب می کند و به وی در نزدیک شدن به منابع کمیاب و مطلوب جامعه کمک میکند. سرمایه انسانی چیزی است که در ذهن وجود دارد (پاتنام و دیگران، ۱۳۸۳، ص ۲۸). «سرمایه فرهنگی»: این مفهوم از جانب جامعه شناس فرانسوی پیر بوردیو مطرح شده است و به معنای ویژگیها و عادات حاصل شده از فرایند جامعه پذیری و خصیصه‌های ارزشمند فرهنگی است که بیانگر صلاحیتهای اجتماعی و فرهنگی میباشد. این سرمایه مجموعه داراییهای فرهنگی است که فرد برای دستیابی به منابع کمیاب و مطلوب در جامعه از آنها استفاده میکند و دارای ویژگی سرمایه بودن هستند مثل تواناییهای زبانی و هنجارهای مؤثر درونی شده. در اینجا منظور از فرهنگ جنبه غیرمادی مفهوم کلی فرهنگ در جامعه شناسی است (Marshal, ۱۳۳:۱۹۹۸).

«سرمایه اجتماعی»: دلالت بر مجموعه روابط، شبکه ها، تعاملات، انجمن ها و موسساتی دارد که به واسطه هنجارها و ارزش های مشترک شکل گرفته و موجب گرمی اجتماع انسانی شده و کنش متقابل اجتماعی را تسهیل می نماید (غفاری، ۱۳۸۰، ص ۸۴).

سرمایه اجتماعی به صورتهای شناختی زیر قابل بیان می شود:

۱. هنجارها، شبکه ها و ارزشها که از مفاهیم جامعه‌شناختی عرفی - الگوهای رفتاری، ارتباطات و تعاملات اجتماعی و سیستمهای اعتقادی مشترک - ریشه میگیرند و به مراتب از اعتماد و عمل متقابل افراد اجتماع کمک میکنند (Putnam, ۹۶:۲۰۰۰).
۲. پیوستگیها، پیوندهای ارتباطی و ارتباط پیوندی

که پیوستگی به ارتباطات، تعاملات کنشها و روابط اجتماعی افراد در عرصه‌های اجتماعپذیر جامعه یا نهادها اشاره دارد. پیوندهای ارتباطی، روابط و تعاملات افقی میان گروههای اجتماعی را نشان میدهند و ارتباطات پیوندی، به ارتباطات عمودی یا قطری با دیگر گروه های اجتماعی اشاره دارد (Woolcock, ۶۵:۲۰۰۰-۷۸).

۳. اعتماد، همکاری و تمایل متقابل که بر مفاهیم جامعه‌شناختی ویژگیهای اشارت دارند و از آنجا که رفتارهای اجتماعی، ریشه در رفتارهای متقابل و معامله بهمثلا دارند، در بستر دستیابی به مطالبات عمومی و اهداف مشترک اجتماعی است که میزان اعتماد متقابل و روابط پایدار اجتماعی تعیین و ارزیابی می شود (Fukuyama, ۱۳:۱۹۹۵).

۴. فرصتها، انگیزشها و قابلیت ها که به برآمدهای ساختاری و برآمدهای بطنی در فراشد شکلگیری سرمایه اجتماعی در عرصه های اجتماعی اشاره دارند، چنان چه از دیگه «آدلر و کوان»، به علت ناکافی بودن اعتمادهای موجود در دنیا و میزان ارتباطات و تعاملات اجتماعی است که این قابلیت را فراهم میکنند تا منابعی پویا و در دسترس برای تحقق اهداف اجتماعی فراهم شود (Adler,kwan ۱۸:۲۰۰۰).

روش شناسی

پژوهش حاضر به لحاظ هدف از نوع «کاربردی» و به لحاظ ماهیت و روش گردآوری اطلاعات از نوع توصیفی - تحلیلی بوده و داده های مورد نیاز از طریق پرسشنامه به دست آمده است. برای تعیین پایایی پرسشنامه از روش آلفای کرونباخ استفاده شد که ۰/۷۹۲۹ حاصل گردید. جامعه آماری تحقیق، ۲۰ ناحیه شهر ساری هستند و تعداد حجم نمونه از طریق فرمول کوکران برابر با ۳۸۳ نفر برآورد شده است برای توزیع پرسشنامه ها از روش تصادفی استفاده شده است. پرسشنامه با توجه به پرسشها و مبانی نظری تحقیق، و با استفاده از گزینههای رایج مطالعات آماری طراحی و برای بررسی و ارزیابی

سرمایه اجتماعی این تحقیق از ۵ شاخص و ۲۷ گویه استفاده شده است. در بخش تحلیل معیارهای مورد استفاده در سطح بندی گزینهها، با استفاده از روش آنتروپی وزندهی شده است و با تحلیل TOPSIS بهره گیری از مدل های خوشه های، رتبه محلات تعیین گردیده و سپس نتایج به دست آمده مورد بررسی و تحلیل قرار گرفته است.

محدوده مورد مطالعه

شهر ساری مرکز استان مازندران و شهرستان ساری است. از لحاظ موقعیت جغرافیایی این شهر در طول شرقی ۵۳ درجه و ۳ دقیقه و عرض شمالی ۳۶ درجه و ۳۴ دقیقه واقع شده و ارتفاع متوسط آن از سطح دریای آزاد حدود ۴۰ متر می باشد. شهر ساری به دلیل نزدیکی به تهران و قرار گرفتن در مسیر ارتباطی خراسان رضوی از موقعیت ویژه ای برخوردار می باشد. از نزدیکترین شهرهای اطراف ساری می توان به شهرهای قائمشهر در غرب، نکا در شرق، جویبار در شمال و کیاسر در جنوب اشاره نمود. از لحاظ موقعیت طبیعی، این شهر در جنوب دریای مازندران و در منطقه جلگه ای و نسبتاً مسطح شهرستان ساری قرار گرفته و تنها قسمت های جنوبی و جنوب غربی آن به کوه ها و تپه ماهورهای کم ارتفاع منتهی می گردد. شهرستان ساری در سال ۱۳۶۵ از سه بخش و ۱۲ دهستان تشکیل می شد و تنها یک شهر که مرکز شهرستان

بود، یعنی ساری را در خود داشت. در حالی که در سال ۱۳۷۵ تعداد بخش به ۴، تعداد دهستان به ۱۳ و در سرشماری سال ۱۳۸۵ به ۵ بخش و ۱۵ دهستان افزایش یافت و طی این دوره ۳ شهر جدید یکی در دهه ۱۳۷۵ و ۲ شهر در دهه ۱۳۸۵ به تعداد شهرهای این شهرستان اضافه شد. طبق سرشماری ۱۳۹۲ جمعیت شهر ساری با روستاهای الحاقی ۳۳۱۸۹۰ نفر برآورد شده است.

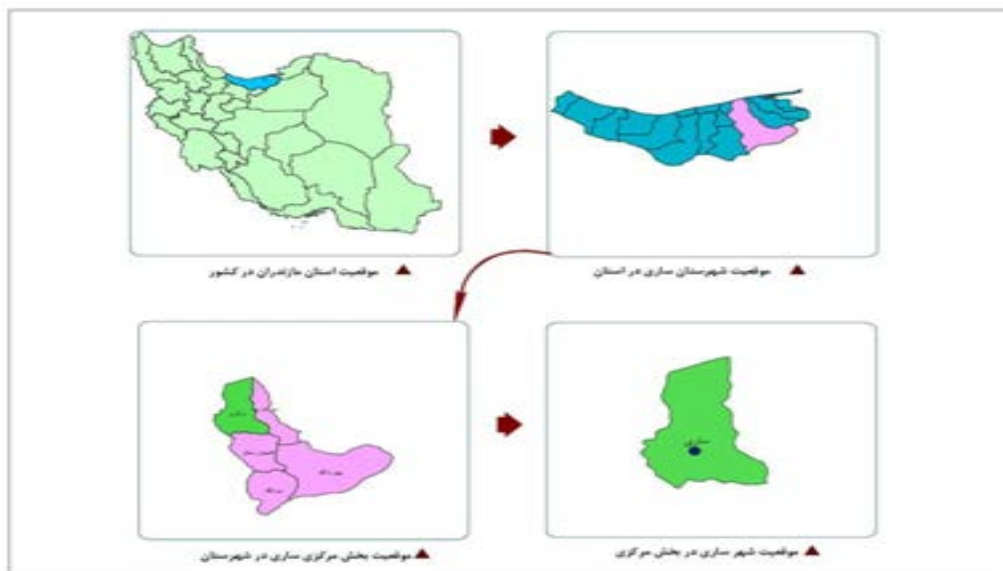
یافته های تحقیق

رتبه بندی سرمایه اجتماعی نواحی شهر ساری با استفاده از روش TOPSIS

این تکنیک توسط «هوانگ و یون» در سال ۱۹۸۱ پیشنهاد شد و یکی از بهترین مدل های تصمیم گیری چند شاخصه است. اساس این تکنیک بر این مفهوم استوار است که گزینه انتخابی، باید کمترین فاصله را با راه حل ایده آل مثبت (بهترین حالت ممکن) و بیشترین فاصله را با راه حل ایده آل منفی (بدترین حالت ممکن) داشته باشد (مؤمنی، ۱۳۹۲، ص ۵۲). پس از تشکیل ماتریس داده ها، به منظور قابل مقایسه شدن مقیاسهای مختلف اندازه گیری ماتریس تصمیم گیری که واحدهای سنجش متفاوت دارند به استاندارد سازی شاخصها پرداخته و برای هر شاخص به کار گرفته شده در این پژوهش بر اساس روش آنتروپی وزن داده شده است. بعد از اعمال وزن در شاخصها و تشکیل ماتریس

جدول ۱. آزمون آلفای کرونباخ؛ ماخذ: نگارندگان.

متغیر	تعداد سوال	آلفا
تعاملات اجتماعی	۶	۰/۷۱۱۷
مشارکت اجتماعی	۷	۰/۷۰۱۸
اعتماد اجتماعی	۸	۰/۸۶۵۷
احساس امنیت	۵	۰/۷۶۲۶
رضایت مندی شهروندی	۷	۰/۷۸۶۰
سرمایه کلی	۳۳	۰/۷۹۲۹

نقشه ۱. موقعیت شهر ساری؛ ماخذ: نگارندگان، ۱۳۹۵

به سمت یک میل کند، بیانگر وضع موجود به سمت مطلوب است. به عبارت دیگر هرچه گزینه ای که CL آن بزرگتر باشد به وضع مطلوب نزدیکتر است نواحی منتخب پژوهش براساس پنج معیار و با تکنیک تاپسیس رتبه بندی شده و نتایج نشان می دهند که میزان سرمایه اجتماعی در ۱۹ ناحیه به سمت یک می کند تعداد ۱۰ ناحیه برخوردار و ۹ ناحیه نسبتاً برخوردار که بیانگر این نکته است که وضعیت سرمایه اجتماعی در ناحیه مطلوب است و این میزان در ناحیه ۱۹ که به سمت صفر میل می کنند وضعیت نامطلوبی دارند.

گام اول: تشکیل ماتریس تصمیم گیری

گام دوم: بهنجار کردن ماتریس تصمیم گیری (نرمالیزه کردن)

گام سوم: به دست آوردن ماتریس بی مقیاس موز

گام چهارم: تعیین عامل ایده آل مثبت و ایده آل منفی

گام پنجم: محاسبه فاصله از ایده آل مثبت و منفی و ضریب CL: جدول ذیل محاسبه

استاندارد وزنی (جدول ۱) و سپس انجام محاسبات به روش تاپسیس، امتیاز کلی هر ناحیه محاسبه شد. یکی از روشهای مهم برای بهدست آوردن نابرابریها، ضریب پراکندگی یا C.V می باشد. بر اساس (جدول ۲) شاخص با ضریب (۰/۱۸۳) نسبت به بقیه شاخصها به طور نامتعادلتری در بین نواحی توزیع شده است.

همچنین نتایج به دست آمده از مدل تاپسیس نشان دهنده تفاوت آشکاری در میزان سهم سرمایه اجتماعی نواحی از یک طرف، ناحیه ۹ بیشترین نزدیکی نسبی به میزان ایده آل در رتبه اول قرار دارد و از طرف دیگر، ناحیه ۱۹ نیز با کمترین میزان نزدیکی نسبی به میزان ایده آل مثبت، رتبه آخر را به خود اختصاص داده است. نواحی ۱۰، ۶، ۱۱ و ۴ به ترتیب، رتبههای بعدی و نواحی ۱۸، ۱۳، ۱۲ و ۷ نیز رتبههای پایین را به خود اختصاص داده اند (جدول ۳). براساس مقادیر بدست آمده جدول (۴) از محاسبه CL بین صفر و یک می باشند هرچه مقدار R به سمت صفر میل کند نشان دهنده تمایل وضع موجود به سمت نامطلوب و هرچه R

فاصله ایده آل مثبت و منفی و مقادیر مربوط
 \bar{C} به هر گزینه را نشان میدهد.

گام ششم: رتبه بندی گزینه ها

با توجه به رتبه بندی نواحی شهر ساری به روش
 تاپسیس، نواحی نمونه به سه طبقه ی نواحی
 برخوردار، نواحی نسبتاً برخوردار، نواحی کمتر برخوردار

(محروم) براساس رتبه برخورداری دسته بندی شدند.
 لازم به ذکر است این طبقه بندی در محیط SPSS
 و با روش CLUSTER انجام شده است. براساس
 مقادیر بدست آمده از محاسبه CL بین صفر و یک
 می باشند هرچه مقدار R به سمت صفر میل کند
 نشاندهنده تمایل وضع موجود به سمت نامطلوب

جدول ۲. ماتریس تصمیم گیری شاخص سرمایه اجتماعی مدل تاپسیس؛ ماخذ: نگارندگان.

نوع شاخص	تعاملات اجتماعی	مشارکت اجتماعی	اعتماد اجتماعی	احساس امنیت	رضایت شهروندی
A1	۰,۷۵۴	۰,۹۹۸	۰,۲۱۹	۰,۹۷۸	۰,۷۲۳
A2	۰,۸۳۹	۰,۷۹۷	۰,۷۲۱	۰,۶۴	۰,۵۷۳
A3	۰,۷۱۹	۰,۷۵۷	۰,۸۳۳	۰,۴۷۷	۰,۵۲
A4	۰,۷۲۴	۰,۹۰۹	۰,۹۰۳	۰,۸۲۷	۰,۵۶
A5	۰,۷۸۲	۰,۷۹۶	۰,۶۱۵	۰,۷۹۶	۰,۸۳۹
A6	۰,۸۶۳	۰,۶۶۶	۰,۸۴۳	۰,۸۶۸	۰,۸۳
A7	۰,۸۶	۰,۶۳۵	۰,۱۶۱	۰,۹۳۵	۰,۸۵۱
A8	۰,۷۱۹	۰,۸۴۹	۰,۶۹۳	۰,۷۵۷	۰,۵۶۱
A9	۰,۷۹۷	۰,۹۲۵	۰,۸۹۸	۰,۸۴۴	۰,۹۲۶
A10	۰,۸۹۶	۰,۹۰۶	۰,۸۷۲	۰,۸۱۶	۰,۸۵۱
A11	۰,۶۳۱	۰,۷۳۲	۰,۸۲۹	۰,۷۹۸	۰,۹
A12	۰,۸۴۵	۰,۸۹۶	۰,۷۹۴	۰,۰۹۹	۰,۹۲۶
A13	۰,۳۶۷	۰,۸۴۸	۰,۶۹۱	۰,۴۲۷	۰,۸۲۴
A14	۰,۸۸۲	۰,۸۲۵	۰,۷۳۱	۰,۶۹۵	۰,۸۰۳
A15	۰,۷۷۲	۰,۷۸۹	۰,۸۰۵	۰,۷۷۵	۰,۶۷۱
A16	۰,۷۰۴	۰,۳۵۲	۰,۷۶۵	۰,۵۷۵	۰,۶۹۹
A17	۰,۶۹۹	۰,۸۱۱	۰,۵۰۱	۰,۸۶۸	۰,۸۴۴
A18	۰,۰۵۱	۰,۵۶۴	۰,۵۹۵	۰,۵۹۲	۰,۸۴۶
A19	۰,۹۲۴	۰,۸۶۷	۰,۱۶۵	۰,۵۸۲	۰,۰۹
A20	۰,۷۵	۰,۹	۰,۷۴۹	۰,۳	۰,۸۱۹
وزن	۰,۲۰۶	۰,۰۷۳	۰,۲۹	۰,۲۴۸	۰,۱۸۳

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
 Urban Management
 شماره ۴۵ زمستان ۹۵
 No.45 winter 2016

ماتریس بی مقیاس جدول ۳. شاخص سرمایه اجتماعی مدل تاپسیس

نوع شاخص	تعاملات اجتماعی	مشارکت اجتماعی	اعتماد اجتماعی	احساس امنیت	رضایت شهروندی
A1	۰,۲۲۳	۰,۲۷۸	۰,۰۶۹	۰,۳۰۵	۰,۲۱۳
A2	۰,۲۴۹	۰,۲۲۲	۰,۲۲۸	۰,۲	۰,۱۶۹
A3	۰,۲۱۳	۰,۲۱۱	۰,۲۶۳	۰,۱۴۹	۰,۱۵۳
A4	۰,۲۱۵	۰,۲۵۳	۰,۲۸۶	۰,۲۵۸	۰,۱۶۵
A5	۰,۲۳۲	۰,۲۲۱	۰,۱۹۵	۰,۲۴۸	۰,۲۴۸
A6	۰,۲۵۶	۰,۱۸۵	۰,۲۶۷	۰,۲۷۱	۰,۲۴۵
A7	۰,۲۵۵	۰,۱۷۷	۰,۰۵۱	۰,۲۹۲	۰,۲۵۱
A8	۰,۲۱۳	۰,۲۳۶	۰,۲۱۹	۰,۲۳۶	۰,۱۶۶
A9	۰,۲۳۶	۰,۲۵۷	۰,۲۸۴	۰,۲۶۳	۰,۲۷۳
A10	۰,۲۶۶	۰,۲۵۲	۰,۲۷۶	۰,۲۵۵	۰,۲۵۱
A11	۰,۱۸۷	۰,۲۰۴	۰,۲۶۲	۰,۲۴۹	۰,۲۶۶
A12	۰,۲۵	۰,۲۴۹	۰,۲۵۱	۰,۰۳۱	۰,۲۷۳
A13	۰,۱۰۹	۰,۲۳۶	۰,۲۱۹	۰,۱۳۳	۰,۲۴۳
A14	۰,۲۶۱	۰,۲۲۹	۰,۲۳۱	۰,۲۱۷	۰,۲۳۷
A15	۰,۲۲۹	۰,۲۱۹	۰,۲۵۵	۰,۲۴۲	۰,۱۹۸
A16	۰,۲۰۹	۰,۰۹۸	۰,۲۴۲	۰,۱۷۹	۰,۲۰۶
A17	۰,۲۰۷	۰,۲۲۶	۰,۱۵۸	۰,۲۷۱	۰,۲۴۹
A18	۰,۰۱۵	۰,۱۵۷	۰,۱۸۸	۰,۱۸۵	۰,۲۵
A19	۰,۲۷۴	۰,۲۴۱	۰,۰۵۲	۰,۱۸۲	۰,۰۲۷
A20	۰,۲۲۲	۰,۲۵	۰,۲۳۷	۰,۰۹۴	۰,۲۴۲

جدول ۴. شاخص سرمایه اجتماعی مدل تاپسیس ماتریس بی مقیاس وزین؛ ماخذ: نگارندگان.

نوع شاخص	تعاملات اجتماعی	مشارکت اجتماعی	اعتماد اجتماعی	احساس امنیت	رضایت شهروندی
A1	۰,۰۴۶	۰,۰۲	۰,۰۲	۰,۰۷۶	۰,۰۳۹
A2	۰,۰۵۱	۰,۰۱۶	۰,۰۶۶	۰,۰۵	۰,۰۳۱
A3	۰,۰۴۴	۰,۰۱۵	۰,۰۷۶	۰,۰۳۷	۰,۰۲۸
A4	۰,۰۴۴	۰,۰۱۸	۰,۰۸۳	۰,۰۶۴	۰,۰۳
A5	۰,۰۴۸	۰,۰۱۶	۰,۰۵۶	۰,۰۶۲	۰,۰۴۵
A6	۰,۰۵۳	۰,۰۱۴	۰,۰۷۷	۰,۰۶۷	۰,۰۴۵
A7	۰,۰۵۲	۰,۰۱۳	۰,۰۱۵	۰,۰۷۲	۰,۰۴۶
A8	۰,۰۴۴	۰,۰۱۷	۰,۰۶۴	۰,۰۵۹	۰,۰۳
A9	۰,۰۴۹	۰,۰۱۹	۰,۰۸۲	۰,۰۶۵	۰,۰۵
A10	۰,۰۵۵	۰,۰۱۸	۰,۰۸	۰,۰۶۳	۰,۰۴۶
A11	۰,۰۳۹	۰,۰۱۵	۰,۰۷۶	۰,۰۶۲	۰,۰۴۹
A12	۰,۰۵۲	۰,۰۱۸	۰,۰۷۳	۰,۰۰۸	۰,۰۵
A13	۰,۰۲۲	۰,۰۱۷	۰,۰۶۳	۰,۰۳۳	۰,۰۴۴
A14	۰,۰۵۴	۰,۰۱۷	۰,۰۶۷	۰,۰۵۴	۰,۰۴۳
A15	۰,۰۴۷	۰,۰۱۶	۰,۰۷۴	۰,۰۶	۰,۰۳۶
A16	۰,۰۴۳	۰,۰۰۷	۰,۰۷	۰,۰۴۵	۰,۰۳۸
A17	۰,۰۴۳	۰,۰۱۶	۰,۰۴۶	۰,۰۶۷	۰,۰۴۶
A18	۰,۰۰۳	۰,۰۱۱	۰,۰۵۵	۰,۰۴۶	۰,۰۴۶
A19	۰,۰۵۶	۰,۰۱۸	۰,۰۱۵	۰,۰۴۵	۰,۰۰۵
A20	۰,۰۴۶	۰,۰۱۸	۰,۰۶۹	۰,۰۲۳	۰,۰۴۴

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۴۵ زمستان ۹۵
No.45 winter 2016

۲۰۱

جدول ۵. ایده آل مثبت و ایده آل منفی هر شاخص سرمایه اجتماعی مدل تاپسیس

معیار	ایده آل مثبت	ایده آل منفی
C1	۰,۰۵۶	۰,۰۰۳
C2	۰,۰۲	۰,۰۰۷
C3	۰,۰۸۳	۰,۰۱۵
C4	۰,۰۷۶	۰,۰۰۸
C5	۰,۰۵	۰,۰۰۵

جدول ۶. رتبه بندی گزینه ها بر اساس CL شاخص سرمایه اجتماعی مدل تاپسیس

میزان برخورداری	رتبه	CL	فاصله تاییده آل منفی	فاصله تاییده آل مثبت	گزینه	ردیف
نسبتاً برخوردار	۱۵	۰,۵۷۸	۰,۰۸۹	۰,۰۶۵	A۱	۱
برخودار	۱۰	۰,۷	۰,۰۸۶	۰,۰۳۷	A۲	۲
نسبتاً برخوردار	۱۳	۰,۶۳۹	۰,۰۸۳	۰,۰۴۷	A۳	۳
برخودار	۵	۰,۷۹۵	۰,۱۰۱	۰,۰۲۶	A۴	۴
برخودار	۸	۰,۷۴۲	۰,۰۹۱	۰,۰۳۲	A۵	۵
برخودار	۳	۰,۸۸۷	۰,۱۰۷	۰,۰۱۴	A۶	۶
نسبتاً برخوردار	۱۶	۰,۵۷۱	۰,۰۹۱	۰,۰۶۹	A۷	۷
برخودار	۹	۰,۷۱۱	۰,۰۸۶	۰,۰۳۵	A۸	۸
برخودار	۱	۰,۸۹۴	۰,۱۱	۰,۰۱۳	A۹	۹
برخودار	۲	۰,۸۸۸	۰,۱۰۹	۰,۰۱۴	A۱۰	۱۰
برخودار	۴	۰,۸۰۴	۰,۱	۰,۰۲۴	A۱۱	۱۱
نسبتاً برخوردار	۱۷	۰,۵۶۳	۰,۰۸۹	۰,۰۶۹	A۱۲	۱۲
نسبتاً برخوردار	۱۸	۰,۵۵	۰,۰۷۱	۰,۰۵۸	A۱۳	۱۳
برخودار	۷	۰,۷۷۱	۰,۰۹۵	۰,۰۲۸	A۱۴	۱۴
برخودار	۶	۰,۷۹۴	۰,۰۹۶	۰,۰۲۵	A۱۵	۱۵
نسبتاً برخوردار	۱۲	۰,۶۷۶	۰,۰۸۴	۰,۰۴	A۱۶	۱۶
نسبتاً برخوردار	۱۱	۰,۶۸۵	۰,۰۸۸	۰,۰۴۱	A۱۷	۱۷
نسبتاً برخوردار	۱۹	۰,۵۰۳	۰,۰۶۹	۰,۰۶۸	A۱۸	۱۸
کمتر برخوردار	۲۰	۰,۴۳۱	۰,۰۶۶	۰,۰۸۷	A۱۹	۱۹
نسبتاً برخوردار	۱۴	۰,۵۹۴	۰,۰۸۲	۰,۰۵۶	A۲۰	۲۰

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۴۵ زمستان ۹۵
No.45 Winter 2016

۲۰۲

جدول ۷. رتبه بندی سطوح برخورداری در محله های شهر ساری بر اساس مدل تاپسیس

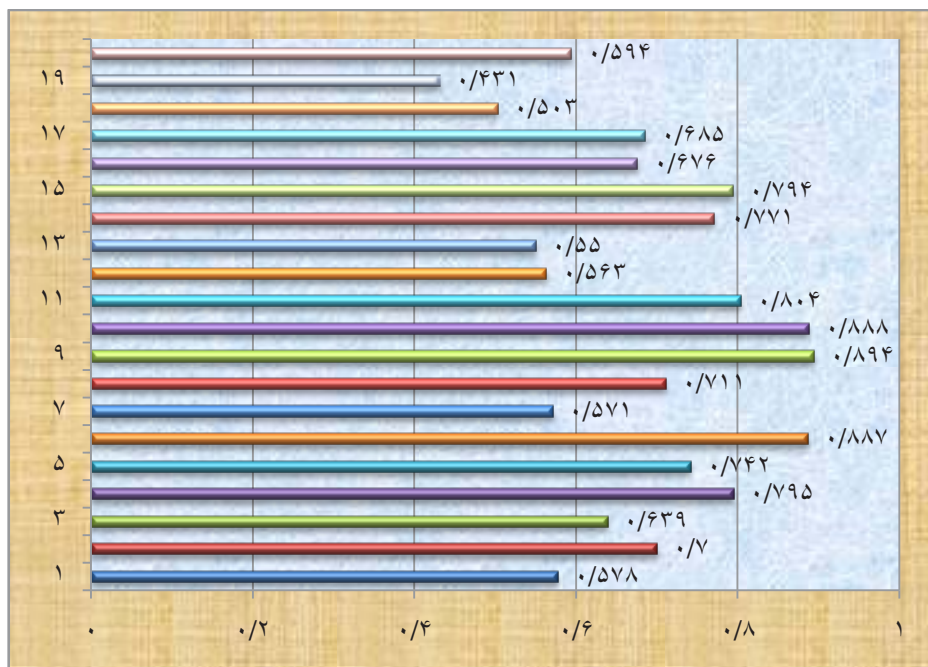
میزان برخورداری	میانگین ضریب برخورداری	تعداد محله
برخودار	۰,۷۹۸	۱۰
نسبتاً برخوردار	۰,۵۹۵	۹
کمتر برخوردار (محروم)	۰,۴۳۱	۱

و هرچه R به سمت یک میل کند، بیانگر وضع موجود به سمت مطلوب است. به عبارت دیگر هرچه گزینه‌های که CL آن بزرگتر باشد به وضع مطلوب نزدیکتر است نواحی منتخب پژوهش براساس پنج معیار و با تکنیک تاپسیس رتبه‌بندی شده و نتایج نشان می‌دهند که میزان سرمایه اجتماعی در ۱۹ ناحیه به سمت یک می‌کند تعداد ۱۰ ناحیه برخوردار و ۹ ناحیه نسبتاً برخوردار که بیانگر این نکته است که وضعیت سرمایه اجتماعی در ناحیه مطلوب است و این میزان در ناحیه ۱۹ که به سمت صفر میل میکنند وضعیت نامطلوبی دارند و همچنین رتبه‌بندی نواحی شاخص سرمایه اجتماعی پژوهش نشان می‌دهند ۲۰ ناحیه شهری بعنوان گزینه، گزینه ۹ منطقه ۲ ناحیه ۲ با وزن اهمیت ۰/۸۹۴ از اولویت برتری نسبت به سایر گزینه‌ها بوده گزینه بعدی گزینه ۱۰ منطقه ۲ ناحیه ۳ با وزن اهمیت ۰/۸۸۸ در اولویت دوم و دارای برخورداری بالا از نظر

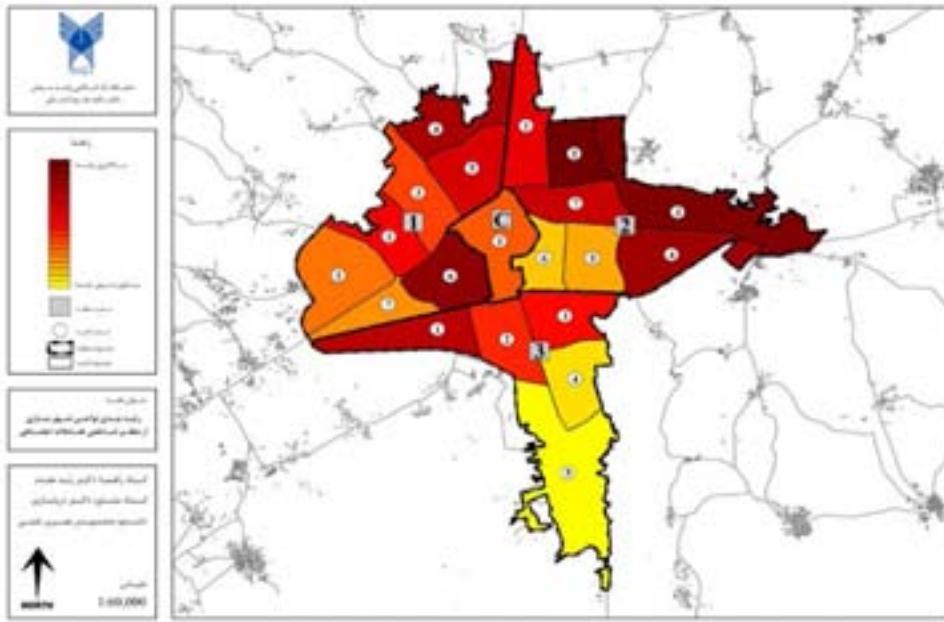
شاخص های سرمایه اجتماعی در بین نواحی شهر ساری میباشد. گزینه ۱۹ منطقه ۳ ناحیه ۵ با وزن اهمیت ۰/۴۳۱، در الویت بیستم دارای کمتر برخوردار شاخص سرمایه اجتماعی در بین نواحی میباشد و گزینه ۱۸ منطقه ۳ ناحیه ۴ با وزن اهمیت ۰/۵۰۳ در الویت نوزدهم دارای نیمه برخوردار از نظر شاخص های سرمایه اجتماعی در بین نواحی شهر ساری میباشد.

تولید نقشه با استفاده از سیستم اطلاعات جغرافیایی

در این مرحله، برای مشخص شدن دامنه سطوح و محل جدایش آنها، باید ارزشهای حداقل و حداکثر هر سطح را بررسی کرد. نقشه پراکندگی میزان سرمایه اجتماعی به تفکیک نواحی شهر براساس میزان برخورداری در محیط Arc GIS تولید و ترسیم شده است. در این روش، داده‌ها پس از معرفی شاخصهای مورد نظر توسط نرم افزار بررسی

نمودار ۱. رتبه بندی گزینه ها براساس CL شاخص سرمایه اجتماعی مدل تاپسیس

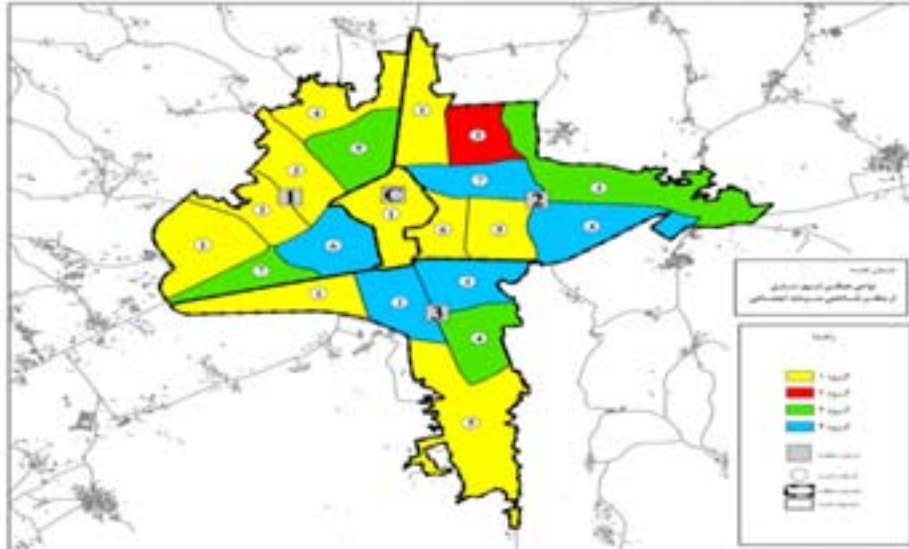

نقشه ۲. رتبه بندی نواحی شهر ساری براساس شاخص های سرمایه اجتماعی در مدل تاپسیس؛ ماخذ: نگارندگان.

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۴۵ زمستان ۹۵
No.45 Winter 2016

۲۰۴

نقشه ۳. سطح بندی سرمایه اجتماعی نواحی شهر ساری بر اساس تحلیل خوشه ای

جدول ۸. گروه بندی نواحی شهر ساری بر اساس نتایج تحلیل خوشه ای

گروه	نواحی واقع گروه
گروه یک	ناحیه یک، دو، سه، چهار، هشت، دوازده، سیزده، پانزده، نوزده و بیست
گروه دو	ناحیه نه
گروه سه	ناحیه پنج، هفت، ده و هفده
گروه چهار	ناحیه شش، یازده، چهارده، شانزده، هیجده

میشود. نتیجه حاصل از بررسی ۲۰ ناحیه شهر ساری، از لحاظ سطح برخورداری ۱۰ ناحیه، سطح نیمه برخورداری ۹ ناحیه و محروم ۱ ناحیه تقسیم بندی شده و براساس میزان CL نواحی شهر ساری از یک تا بیست رتبه بندی و اولویت بندی در نرم افزار ترسیم گردیده است.

شناسایی نواحی همگن با استفاده از تحلیل خوشه ای

تحلیل خوشه ای روشی است برای یافتن شباهت بین مواد در یک مجموعه با این هدف که کدام یک از مواد موجود در یک طبقه مشابه یا متفاوت هستند. بدین منظور بهترین روش طبقه بندی است (فرشادی فر، ۱۳۸۰، ص ۵۳۰). بعد از انجام مدل، TOPSIS برای تعیین مناطق همگن و طبقه بندی نواحی شهر ساری از نظر شاخص های سرمایه اجتماعی، از مدل تحلیل خوشه ای استفاده شده است. در این روش سعی می گردد تا مشاهدات به گروه های متجانس تقسیم گردد؛ به گونه ای که مشاهدات هم گروه به یکدیگر شبیه و با مشاهدات سایر گروه ها کمترین تشابه را داشته باشد. از این روش میتوان در طبقه بندی گزینه ها و یا حتی شاخص های مسائل تصمیم گیری چند شاخصه استفاده نمود (اکبری و زاهدی، ۱۳۸۷، ص ۲۵۷). در این تحقیق از روش (وارد) برای شناسایی مراکز گروه های همگن و از

وارد مراکز این گروهها به عنوان نقاط اولیه جهت انجام تجزیه به روش K-mean استفاده شد. ستانده پیاده سازی تحلیل خوشه ای در نواحی شهر ساری در جدول زیر نشان داده شده است، که نشان دهنده میزان شباهت آنها در شاخص های منتخب از سایر نواحی است. به عبارت دیگر، توان توسعه پذیری سرمایه اجتماعی هر ناحیه را در مقایسه با سایر نواحی نشان می دهد. برای نمونه بر اساس شاخص های انتخابی میتوان چنین نتیجه گرفت که توان توسعه پذیری سرمایه اجتماعی ناحیه پنج به ناحیه هفت، ده و هیجده به هم نزدیک است. در این روش گروه هایی که دارای شباهت بیشتری با یکدیگر هستند در یک گروه قرار می گیرند. در بحث سطح بندی و با استفاده از نرم افزار ARC GIS نواحی ۲۰ گانه شهر ساری براساس خوشه های شکل گرفته در ۴ گروه مختلف ترسیم گردید.

جمع بندی و نتیجه گیری

سرمایه اجتماعی یکی از مؤلفه های اصلی پارادایم جدید توسعه است که در دو دهه اخیر بسیار مورد توجه قرار گرفته است. سرمایه اجتماعی منبعی است که میراث روابط اجتماعی بوده و کنش جمعی را تسهیل میکند. این منبع از طریق اجتماعی شدن مناسب حاصل میشود، و در برگیرنده اعتماد، هنجارها و شبکه هایی از پیوندهای اجتماعی است

که به گردآمدن افراد به صورت منسجم و باثبات در داخل گروه، به منظور تأمین هدفی مشترک منجر می‌گردد. محله‌ها در ساختار شهر امروز، می‌توانند مبنا و بستری مناسب برای افزایش و یا کاهش این مؤلفه ارزشمند قلمداد شوند. محله‌ها به عنوان یکی از مهمترین فضاهای عمومی شهری، مکان شکلگیری تعاملات اجتماعی و مراودات شهروندی، مکانی برای شکلدهی و تقویت یکپارچگی، انسجام و همبستگی اجتماعی، فرصتی برای گسترش فرهنگ مشارکت و افزایش حس اعتماد عمومی ساکنان به شمار می‌روند، بنابراین تحکیم و تقویت مؤلفه‌های سرمایه اجتماعی یکی از مهمترین عوامل تأثیرگذار در بهبود مدیریت محلی و از ارکان حکمروایی مطلوب شهر محسوب می‌شود. در این پژوهش از ۵ شاخص مهم و تأثیرگذار برای سنجش و ارزیابی سرمایه اجتماعی در سطح نواحی بیست گانه شهر ساری استفاده شده است. بررسی نحوه توزیع شاخصها در این نواحی، نشان داد از نظر شاخص سرمایه اجتماعی از بین ۲۰ ناحیه شهر ساری ناحیه پنج ۱۰۸/۶۴ بالاترین میزان از بهترین وضعیت برخوردار است و ناحیه نه ۸۷/۴۰ پایین ترین میزان برخوردار و محروم می‌باشد. و همچنین سرمایه اجتماعی بین ۴ منطقه شهر ساری بافت مرکزی منطقه چهار ۱۰۴/۳۲ اولویت اول و به ترتیب منطقه یک ۱۰۲/۱۶، منطقه سه ۹۸/۸۶، منطقه دو ۹۷/۴۹ در اولویت بعدی قرار دارند. همچنین بر اساس نتایج به دست آمده فرضیه یکسانی توزیع فضایی سرمایه اجتماعی در سطح نواحی شهر ساری رد می‌شود. نتایج نشان می‌دهد که در میان ۲۰ ناحیه این شهر، ۱۰ ناحیه در بالاترین سطح برخوردار، ۹ ناحیه در سطح دوم، ۱ ناحیه در سطح سوم برخوردار جای گرفته‌اند. با توجه به سطح بندی انجام شده و تعیین درجه بهره‌مندی هر ناحیه، محرومترین و برخوردارترین نواحی شناسایی و مشخص شده‌اند. شناخت کمبودها و ضعف‌ها اهمیت زیادی در تهیه طرح‌های توسعه شهری خواهند داشت. اگرچه در رتبه بندی و خوشه

بندی انجام شده، نواحی برخوردار و نیمه برخوردار با رتبه‌های متفاوتی معرفی شده‌اند؛ اما نواحی که در سطوح آخر قرار گرفته‌اند، در هر سه رتبه‌های مشابه داشتند که این امر اولویت برنامه‌ریزی توسعه در این نواحی را نشان می‌دهد. از دیگر نتایج این پژوهش، تأیید برخی از دیدگاه‌های متفکران این حوزه است. طبق نظر رابرت پاتنام، مناطقی که دارای سرمایه اجتماعی بالایی هستند دارای فضاهای عمومی تمیزتر و خیابان‌های امنتری بوده و مردم با هم روابط دوستانه تری دارند. بر اساس این دیدگاه و با توجه جدول خوشه‌های به دست آمده، نواحی توسعه‌پذیری سرمایه اجتماعی ناحیه پنج به ناحیه هفت، ده و هیجده به هم نزدیک و دارای چنین ویژگی‌ها و قابلیت‌هایی می‌باشند. دیدگاه دیگری نیز در این زمینه به نقش و اهمیت فضاهای قدیمی شهر در ارتقای سرمایه اجتماعی اشاره دارد؛ بر همین اساس پاتنام معتقد است حتی در محلات قدیمی نیز عواملی مثل فقر بالا و جابه‌جایی سکونت در کاهش سرمایه اجتماعی معنادار نیست و یا جین جیکوبز که شبکه ارتباطی بین ساکنان قدیمی محله را به عنوان سرمایه اجتماعی غیرقابل جایگزین در شهر می‌داند. منطبق با این نظرات، ناحیه یک، دو، سه، چهار، هشت، دوازده، سیزده، پانزده، نوزده و بیست نواحی قدیمی و با بافت اجتماعی نسبتاً همگن و دارای شبکه اجتماعی گسترده‌تر، در گروه اول خوشه بندی جای گرفته و بر اساس رتبه‌های به دست آمده در جدول ۸ و به عنوان نواحی دارای سرمایه اجتماعی بالا معرفی شده‌اند. در راستای نتایج تحقیق، پیشنهادهای زیر برای شهر ساری ارائه می‌گردد:

زمینه‌سازی جهت ایجاد و تقویت حس تعلق اجتماعی به محله و فضای آن در قالب نهادهای اجتماعی و مذهبی موجود از جمله هیئت‌های مذهبی و سازمان‌های مردم‌نهاد (نواحی گروه اول براساس جدول ۸)؛
ظرفیت‌سازی برای تحقق نیازمندی‌های اقشار

اجتماعی خاص به ویژه زنان، سالمندان و کودکان محله با ایجاد سرای محله (نواحی گروه دوم و سوم براساس جدول ۸)؛

ایجاد فضاهای خاص گفتگو و تعامل در قالب پاتوق های محله ای و پارکهای محله ای .

برگزاری جشنواره های فرهنگی و اجتماعی در سطح محله و بین نواحی شهر با هدف شکلگیری فضای تعامل و پیوندها و روابط اجتماعی شهروندی، با تأکید بر نواحی حاشیه رودخانه تجن و در فصول گرم (نواحی پنج، چهار، هفت و سه)؛

منابع و ماخذ

اکبری، نعمت اله، زاهدی، کیوان (۱۳۸۷) کاربرد روشهای رتبه بندی و تصمیم گیریهای چند شاخصه، تهران، سازمان شهرداریها و دهیاریهای کشور.

ایمانی جاجرمی، حسین (۱۳۸۷) بررسی جامعه شناختی مدیریت محله در شهر ایرانی در پهنه تاریخ و زمان حال، چکیده مقالات همایش توسعه محله ای، تهران، شهرداری تهران.

بورديو، پیر (۱۳۸۴) شکل سرمایه های اجتماعی، مجموعه مقالات سرمایه و اجتماعی، اعتماد، دموکراسی، تهران، نشر شیرازه.

بیکر واین (۱۳۸۲) مدیریت و سرمایه اجتماعی، ترجمه سید مهدی الوانی و محمدرضا ربیعی، انتشارات سازمان مدیریت.

توسلی، غلامعباس (۱۳۸۴) جامعه شناسی شهری، تهران، دانشگاه پیام نور.

پانتام، رابرت و دیگران (۱۳۸۴) سرمایه اجتماعی، اعتماد دموکراسی و توسعه، ترجمه: افشین خاکباز و حسن پویان، تهران، نشر شیرزاده.

جیکوبز، جین (۱۳۸۲) مرگ و زندگی شهرهای بزرگ آمریکایی، ترجمه: حمیدرضا پارسی و آرزو افلاطونی، انتشارات دانشگاه تهران.

زاهدی اصل، محمد (۱۳۸۳) بازتولید سرمایه اجتماعی در سطح محله، چکیده مقالات همایش توسعه محلهای، تهران، شهرداری تهران.

فرشاد فر، عزت اله (۱۳۸۰) اصول و روشهای آماری

چند متغیره، انتشارات طاق بستان. فلید جان (۱۳۸۵) سرمایه اجتماعی، ترجمه: جلال متقی، تهران موسسه عالی پژوهش تامین اجتماعی. شجاعی باغینی، محمد مهدی و همکاران (۱۳۸۷) مبانی مفهومی سرمایه اجتماعی، تهران، پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی.

شریفیان ثانی، مریم (۱۳۸۳) سرمایه اجتماعی؛ مفاهیم و چارچوب نظری، فصلنامه رفاه اجتماعی، تهران، دانشگاه علوم بهزیستی و توانبخشی، سال اول، شماره ۲

غفاری، غلامرضا، (۱۳۹۰) سرمایه اجتماعی و امنیت اجتماعی، انتشارات جامعه شناسان.

مومنی، مصطفی (۱۳۸۵) مباحث نوین پژوهش در عملیات، تهران، انتشارات دانشگاه تهران.

مهندسین مشاور مازند طرح (۱۳۹۵) بازنگری طرح جامع شهر ساری، وزرات راه و شهرسازی، راه و شهرسازی مازندران.

نادری، مجید، فروزانگر حمید و بافت یگانه، منصور، (۱۳۸۷) سنجش چارچوب ارزیابی سرمایه اجتماعی در ساختار شهری با تأکید بر نقش فضاهای عمومی، پژوهش مدیریت شهری ویژه نامه نشریه همگامان، شماره اول.

Adler. P. & Kwon. S. (2000). Social Capital: The Good. The bad and the Ugly. in Lesser. E. L. (ed). Knowledge and Social Capital: Foundations and Applications. Boston.

Coleman, J.S., and Doyle, W.J. (1988). socialites and susceptibility to the common cold, in social capital. In Dekker, P. & Uslaner, E.M. (EDS) 2001, Social capital and participation in everyday life, Rutledge. Coleman, J.(1990). Foundation of Social Theory .Cambridge .m.University press.

Fukuyama, F(2001).Social capital, civil society and development. Third World Quarterly.

Off, clause.(1998). How can we Trust our Fellow citizens? Democracy and Trust, ed, Mark Warren.

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۴۵ زمستان ۹۵
No.45 winter 2016

Cambridge: university press.

Putnam, R. (1993). Making Democracy Work. New Jersey. Princeton university press.

Putnam, R.(2000). Bowling Alone: The Collapse and Revival of American Community, Simon and Schuster, NewYork.

24. Key, A.(2005). the social Economy and ommunity development Oxford, university Press and ommunity Development journal.Advance Access publication.

25-Marshal.G(1998).Oxford Dictionary of Sociology.Oxford University Press.

26-Woolcock. Michael; Narayan. Deepa.(2000). Social capital: implications for development theory. research. and policy". The World Bank research observ r.Vol(15).

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۴۵ زمستان ۹۵
No.45 Winter 2016

■ ۲۰۸ ■

بررسی قاعده عدالت فقهی و رابطه آن با عدالت شهری در مشارکت شهروندی زنان

الهام شریفی* - دانشجوی دکتری گروه فقه و مبانی حقوق، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد نجف آباد، ایران.
حاج ناصر قربان نیا (شهید و قربانی منا) - گروه فقه و حقوق دانشگاه آزاد اسلامی واحد نجف آباد، ایران
سعید رهایی - گروه فقه و حقوق دانشگاه آزاد اسلامی، واحد نجف آباد، ایران و هیأت علمی، گروه فقه و حقوق دانشگاه مفید قم، ایران

مسعود راعی - هیأت علمی گروه حقوق دانشگاه آزاد اسلامی، واحد نجف آباد، ایران

آیت الله احمد عابدینی - گروه فقه و حقوق اسلامی دانشگاه آزاد اسلامی، واحد نجف آباد، ایران

چکیده

دستیابی به الگوی مناسب مدیریت فضاهای شهری یکی از رویکردهای به نظر می‌رسد در حال حاضر برای رسیدن به تعریف مدرن از مفهوم عدالت شهری و شهروندی زنان نیاز به رویکردهای جدیدی نسبت به برخی مفاهیم عدالت فقهی داریم که در مورد مساله عدالت شهری و شهروندی توجه به چند شاخصه بسیار مهم است؛ شاخصه اعطای حق، عدم تبعیض، تعادل و توازن، اعتدال، رعایت شایستگی‌ها و استحقاق‌ها. در کنار این شاخص‌ها توجه به آموزش که وسیله‌ای برای توانمندسازی توسعه انسانی در ابعاد وسیع عدالت شهری است بسیار مهم است، بدین معنا که کیفیت آموزش و میزان پراکندگی و دسترسی به آموزش‌های رایگان در سطح کشور برنامه ریزی و اجرا شود و در عین حال سطح آگاهی نیز بالا رود. لذا در این مقاله ضمن بررسی قاعده عدالت فقهی و شاخصه‌های عدالت اجتماعی، کاربرد و نقش مؤثر آن در عدالت شهروندی زنان مورد مطالعه قرار می‌گیرد تا معنا و مفهوم روشنتری از عدالت شهروندی زنان به دست آید. و راهکارهای لازم برای رسیدن به این نوع از عدالت مورد توجه قرار گیرد.

واژگان کلیدی: عدالت شهری و شهروندی، عدالت اجتماعی، عدالت فقهی.

Check the rule of law, justice and civil justice in its relationship with citizen participation for women

Abstract

It seems at the moment to achieve the modern definition of the concept of civil justice and citizenship; women need new approaches to have some legal conceptions of justice. On the issue of civil justice and citizenship is very important due to several factors: characteristics of rights, non-discrimination, balance, moderation, respect for competencies and entitlements. In addition to these measures focus on education as a means to empower civil justice is very important human development on a massive scale. This means that the quality of education and the distribution of and access to free education in the country is planned and implemented. And yet awareness is also high. Therefore, this article discusses the rule of law, justice and social justice criteria, application and its role in civil justice are women. Has a clearer sense of justice for women to obtain citizenship; and the necessary solutions to achieve this kind of justice to be considered.

Keywords: civil justice and citizenship, social justice, justice jurisprudence.

۱- مقدمه

عدالت از نخستین و اصلی‌ترین دغدغه‌های بشر بوده که در عرصه‌های مختلف زندگی و در چهره‌های متفاوت عدل فلسفی، عدل کلامی، عدل سیاسی، عدل اخلاقی و عدل حقوقی، اندیشه او را به خود مشغول داشته است. مساله عدالت مشخصاً در سه حوزه مهم معارف بشری، به صورت یک مساله اساسی و بحث بر انگیز مورد توجه واقع شده است؛ به عنوان وصف فعل ربوبی، یا کیفیت نظام تکوین، در کلام و فلسفه، با عنوان وصف فعل انسانی، یا ملکه نفسانی در علم اخلاق، با عنوان معیار حقانیت مناسبات یا نظام اجتماعی در علوم اجتماعی و حقوق شهروندی. از این سه حوزه، آنچه به بحث ما مرتبط است حوزه سوم است که البته در این حوزه، مساله عدالت اهمیت بیشتری پیدا می‌کند زیرا مهمترین و مقدم‌ترین اصل در تنظیم روابط اجتماعی و تاسیس نظام حقوقی شهروندی، رسیدن حق به حقدار و عدم تبعیض نارواست چراکه حقوقی را که مردم با عدالت و انصاف منطبق ندانند، به میل و رغبت اجرا نمی‌کنند و برای فرار از آن به انواع حيله‌ها و وسیله‌ها دست می‌زنند. به همین خاطر دولت ناگزیر است که حقوق را با عدالتی که نزد مردم محترم است سازگار سازد (قربان نیا، ۱۳۸۷، ص ۵۴).

۲- ضرورت، ارزش و اهمیت عدالت

عدالت یکی از خواسته‌های همیشگی بشر بوده است. شاید اولین هدف ناگفته آدمی برای پناه بردن به اجتماع، تکاپو برای دست یابی به عدالت بوده است تا از ستم دیگران رهایی یابد. اگر عدالت نبود چه بسا بشر هرگز به محدود کردن آزادی خود تن در نمی‌داد. از دیگر سو یکی از واقعیت‌های انکار نشدنی و از اصول ثابت شده فلسفه تاریخ آن است

که: هرگاه ناعدالتی فزونی یافت، زمینه‌های افول و انحطاط تمدن‌ها فراهم گردید. عدالت، بنیان و زیربنای حرکت اجتماع است؛ و اگر اجتماع از مسیر عدالت منحرف گردد، به سمت نابودی به پیش می‌رود. حتی کهن‌ترین قانون مکتب اندیشه بشری در زمینه اجرای عدالت به نگارش در آمده است و در مقدمه قانون حمورابی، اجرای حقوق از جانب خدایان به منظور عدالت، امر می‌شده و به کار بسته می‌شد تا هر آنچه پلید است، نابود شود و قوی، حق ضعیف را پایمال نکند (آلتمن، ۱۳۸۵، ص ۳۴). در عین حال، عدالت، یکی از آموزه‌های کلیدی دین اسلام نیز هست. این دین به عنوان آخرین دین الهی، به ساحت‌های مادی و معنوی وجود آدمی و سعادت دو جهان، توجه دارد. در قرآن، هدف از رسالت انبیا، اقامه قسط و عدل بیان شده است.^۱ و در کلام پیامبر اسلام و ائمه اطهار نیز بر آن تأکید ویژه شده است. علی(ع)، مظهر عدالت و کلامش جوهر پایان‌ناپذیر آن است. پیامبر گرامی اسلام - صلی الله علیه و آله - احساسی ژرف به عدالت داشت. این در حالی بود که ظلم و ستم را در جامعه‌ای که در آن بالیده بود، فراگیر یافت. پس برای تأسیس نظامی منسجم که در آن معیار و روش عدل نهاده شود تلاش کرد. طبیعی بود که با توجه به نقش پیامبری‌اش به ارزش‌های دینی تأکید کند اما از دیگر سو از این جهت، مصلحی اجتماعی بود. باید اضافه کرد در اندیشه دینی، عدالت معیار همه چیز است. اعتدال و دادگری در محور هستی قرار دارد و همه امور خلقت به حول آن می‌گردد. نظام هستی با آن قوام می‌یابد و جامعه بشری به پشتوانه آن رو به جلو حرکت می‌کند. اصل عدالت از مقیاس‌های اسلام است که باید دید چه چیزی بر آن منطبق می‌شود. عدالت در سلسله‌ی علل احکام است نه

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۴۵ زمستان ۹۵
No.45 Winter 2016

۲۱۰

۱. لقد ارسلنا رسلنا بالبینات و انزلنا معهم الکتاب و المیزان ليقوم الناس بالقسط، سوره مبارکه حدید/آیه شریفه ۲۵.

در سلسله معلومات، نه این است که آنچه دین گفت عدل است، بلکه آنچه عدل است را دین می گوید. این معنای مقیاس بودن عدالت است برای دین (مطهری، ۱۳۶۱، ص ۱۴). مهم ترین حرف نظام اسلامی عدالت و خواسته ی آن اجرای عدالت است . همه تلاش ها و مجاهدت ها برای این است که در جامعه عدالت تامین شود که اگر عدالت تامین شد حقوق انسان و کرامت بشری هم تامین می شود و انسان ها به حقوق و آزادی خود هم می رسند، بنابراین عدالت محور همه چیز است. باید افزود در اسلام عدالت مسأله بسیار مهمی است. ارزشی که از نظر اسلام به هیچ وجه و در هیچ شرایطی مورد مناقشه قرار نمی گیرد عدالت است. عدالت هدف همه پیامبران است هدف انقلاب اسلامی هم بوده است . در سایه عدالت زندگی مردم می تواند با رفاه و توسعه مادی به سمت اهداف معنوی هم حرکت کند .

عدل یک پیام شخصی نیست. بلکه یک نظام اجتماعی است. این طور نیست که هر کس فقط در محیط خود، عادلانه رفتار کند. این کافی نیست. عدل معنایش این است که باید جامعه قائم به قسط باشد. «لیقوم الناس بالقسط» قانون، عادلانه، اجرای عادلانه، نظارت عادلانه، قضاوت عادلانه و تقسیم عادلانه؛ این خصوصیتی است که برای جمهوری اسلامی ارزش محسوب می شود. اولین هدف انبیا، در کنار ذکر، تأمین عدالت معرفی شده است. همچنین گفته شده که «فان فی العدل سعه و من ضاق علیه العدل فالجور علیه اذیق» عدل گشایش است برای همه حتی برای محکوم. اگر کسی که با میزان و با شاخص عدالت محکوم شده است، این محکومیت برایش سخت بیاید، بداند که اگر این شاخص بر روی ظلم تکیه کند، برایش سختتر است.

زیرا ممکن است در دادگاه ظلم او کامیاب شود، اما در صد مرحله دیگر زندگانی، خطر بی عدالتی گریباننش را خواهد گرفت. در محیط قسط و عدل است که انسانها می توانند رشد کنند. به مقامات عالی بشری برسند و کمال انسانی خودشان را بدست بیاورند. قسط و عدل یک مقدمه واجب برای کمال نهایی انسان است.^۲

۳- تاریخچه قاعده عدالت

هر چند در کتب فقهی سابقه ای با عنوان قاعده ی عدالت یافت نمی شود، ولی بدون این نام می توان سابقه ای از آن در منابع فقهی و اصولی یافت. در کتب اصول فقه، در بحث مستقلات عقلی، آنجا که سخن از حسن و قبح ذاتی می شود، حسن عدل و قبح ظلم به عنوان تنها مثال آن و حسن و قبح سایر افعال به عنوان حسن و قبح اقتضایی معرفی می شود. در این مباحث گفته می شود که عقل حکم به حسن عدل و قبح ظلم میکند و با کبرای ملازمه میان حکم عقل و حکم شرع وجوب شرعی عدل و حرمت شرعی ظلم به دست می آید، اما اینکه فلان عمل عدل و دیگر عمل ظلم است تا به تبع آن حکم عدل و ظلم نیز بر آن بار شود. کمتر مورد توجه قرار گرفته است به گونه ای که تقریباً همه ی مصادیق عدل و ظلم را حسن و قبیح اقتضایی شمرده شده اند. در کتب فقهی موارد نادری وجود دارد که فقها به عدل و ظلم بودن یک فعل تمسک کرده اند. مثلاً: صاحب حدائق برای رد اجزای نماز شارب الخمر به ظلم بودن آن تمسک کرده است (بحرانی، ۱۴۰۹ ه.ق، ص ۱۸۱). مرحوم نائینی در حرمت صب مومن به ظلم و ایضاً بودن آن (خویی، ۱۳۸۸، ص ۲۷۷)، و در حرمت غیبت به ظلم و هتک بودن آن (مطهری، ۱۳۸۵، ص ۱۲۹) و در اخذ جایزه به نیت رد صاحبش به عدل و احسان بودن آن (مصباح،

۲. برای مطالعه بیشتر ر.ک: جاویدی، مجتبی، قاموس عدالت(مبانی نظری مفهوم عدالت در دیدگاه مقام معظم رهبری)، نشر وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، چ اول، ۱۳۹۲، صص ۵۷-۹۵.

۱۳۸۴، ص ۴۱) تمسک کرده است. حضرت امام خمینی «ره» در باب حیل ربا آن را از باب ظلم حرام دانسته است (موسوی خمینی، ۱۳۸۷، ص ۴۱۵). اما در غالب این موارد حکم استفاده شده از عدل و ظلم دلیل نقلی نیز دارد و حتی در برخی از موارد ظلم بودن آن در دلیل نقلی تصریح نیز شده است. اما موردی که در آن به عدل و ظلم تمسک شده باشد، که هیچ دلیل نقلی وجود ندارد و یا حتی ادله ی نقلی بر خلاف آن وجود دارد، بسیار نادر است. آیت الله صانعی از کسانی است که به ظلم بودن برخی افعال تمسک کرده و حتی روایات فراوانی را که بر خلاف مدعای ایشان است به استناد ظلم بودن کنار گذاشته است (صانعی، ۱۳۸۹، ص ۱۱۶).

۴- مفهوم شناسی عدالت

لازم است قبل از ورود به مبحث اصلی، عدالت را از دوجنبه لغوی و اصطلاحی بررسی کنیم؛

۱-۴. عدالت در لغت

عدالت و دادگری کردن در لغت به معنای استقامت است و برخی دیگر از آن به «انصاف»، «تساوی» و «قسط» تعبیر کرده اند. اما هیچ کدام از این تعابیر کلیت معنای عدالت را نمی رسانند، چراکه انصاف با عدل متفاوت است. انصاف تقسیم برابر و بیشتر در امور حسی است. ولی عدالت در امور محسوس و غیر آن و انجام گرفتن متناسب امور است. لذا بریدن دست دزد را عدل می دانند ولی انصاف نمی دانند (دانش پژوه، ۱۳۸۶، ص ۲۱) برخی میان معنای عدالت و قسط تفاوت قائل شده اند و عدالت را پرداختن حق کسی میدانند. اما قسط را به به معنای ندادن حق کسی به دیگری و عدم تبعیض می دانند (همان، ص ۲۳). از جمله کسانی که قسط و عدل را یکی نمی دانند، مرحوم شریعتی است؛ ایشان عدل را شکل قانونی روابط اجتماعی میان افراد و گروههای اجتماعی، بر اساس حقوق شناخته شده فردی و گروهی می دانند و قسط را سهم واقعی هر کسی یا گروهی از مجموعه مواهب مادی و معنوی و امکانات اجتماعی در قبال نقشی

که در جامعه بر عهده دارند (اصغری، ۱۳۸۸، ص ۶۰) اما بزرگانی همچون علامه طباطبایی و حضرت امام خمینی (ره) قسط و عدل را به یک معنای دانند (همان، ص ۶۰).

۲-۴. عدالت اجتماعی

عدالت اجتماعی «به معنای رعایت مساوات در جعل قانون و در اجرای آن است به عبارت دیگر ایجاد شرایط برای همه به طور یکسان و رفع موانع برای همه به طور یکسان» (شهید مطهری، ۱۴۰۳، صص ۱۵۶ و ۱۵۷) و به گفته ی برخی اندیشمندان؛ «دادی حق هر ذی حقی در عرصهی جامعه و معماری هندسهی جامعه بر پایهی شایستگیها، تا یکایک شهروندان حقوق خود و دیگران را شناخته و آن را رعایت کنند در این راستا دولتمردان نیز موظفند در تمامی بخشهای اقتصادی، سیاسی و فرهنگی در ابعاد فردی و اجتماعی برای حاکمیت عدالت با تمام توان بکوشند» (آیتالله جوادی آملی، ۱۳۹۲، ص ۱۳۱).

ارسطو نیز تعبیر مشابهی از عدالت اجتماعی دارد؛ «عدالت اجتماعی عبارت است از سپردن به هر کس آنچه را که در محدوده صلاحیت و قابلیت اوست و انجام دادن کارها از طرف آن فرد با کمال صداقت و درستی، اولی دین اجتماع به فرد و دومی دین فرد است به اجتماع» (مدرّس، ۱۳۵۷، ص ۳۱۱).

به طور کلی اکثر مکاتب ادعای عدالت را نیک میدانند اما بر سر عدالت میان آنان اختلاف نظر وجود دارد. مثلاً اگر عدالت را «اعطای حق به هر صاحب حقی» بدانیم هر کدام از مکاتب حق را چیزی میدانند و به تبع، یکی حکمی را عادلانه میدانند و دیگری ظالمانه. دلیل این مطلب هم این است که تعاریفی که از عدالت شده کلی هستند لذا خاصیت فصل خصومت را ندارند. لذا باید سراغ شاخصه هایی برای عدالت رفت تا اگر حکمی با آن شاخصه ها سازگار بود عادلانه باشد و در غیر آن صورت ناعادلانه (علی اکبریان، ۱۳۸۶، ص ۲۶).

با توجه به این مسئله، در این مقاله سعی شده به شاخصه هایی از عدالت که به نظر می رسد در نیل

به مفهومی روشن‌تر و کامل‌تر از عدالت و شاخصه های آن به ما کمک میکند اشاره شود؛

۵- شاخصه های عدالت:

شاخصه ی اول: اعطای حقوق

یکی از مهمترین شاخصه های عدالت رعایت حقوق و عطا کردن حق هر صاحب حقی است. شاخصه عدالت در عرصه حقوق از نظر عدلیه بر اساس دو اصل می‌باشد: «اول این که حسن و قبح ذاتی را قبول کنیم، یعنی معتقد به حقی و رای ارشادات شارع باشیم؛ و دوم این که بپذیریم عقل توانایی درک آنها را دارد. مطابق این دو مبنا هر کجا حقی تبیین و درک شود، اعطای آن به صاحبش شاخصه عدالت است» (منتظری، بی تا، ج ۲، ص ۴۳۲). در این شاخصه عدل رعایت حقوق افراد و عطا کردن حق هر ذی حق به اوست، و ظلم عبارت است از پایمال کردن حقوق و تجاوز و تصرف در حقوق دیگران (توسلی، ۱۳۷۵، صص ۹۹-۱۰۹).

به عقیده برخی اندیشمندان معنی حقیقی عدالت اجتماعی بشری، یعنی عدالتی که در قانون بشری باید رعایت شود و افراد بشر باید آن را محترم بشمارند همین معنی است (مطهری، ۱۳۵۷، ص ۵۷) و این نوع عدالت را بر دو چیز استوار می‌دانند: «اول حقوق و اولویتها»، یعنی افراد بشر نسبت به یکدیگر و در مقایسه با یکدیگر، نوعی حقوق و اولویت پیدا می‌کنند. مثلاً کسی که با کار خود، محصولی تولید می‌کند، طبعاً نوعی اولویت نسبت به آن محصول پیدا می‌کند و منشأ این اولویت، کار و فعالیت اوست و دوم: «خصوصیت ذاتی بشر»، که طوری آفریده شده است که در کارهای خود الزاماً نوعی اندیشه‌ها که آنها را اندیشه اعتباری می‌نامیم استخدام می‌کند و با استفاده از آن اندیشه‌های اعتباری به عنوان «آلت فعل» به مقاصد طبیعی خود نائل می‌آید. آن اندیشه‌ها یک سلسله اندیشه‌های «انشائی» است که با «باید»ها مشخص می‌شود. از آن جمله این است که برای اینکه افراد جامعه بهتر به سعادت خود برسند «باید» حقوق و اولویتها رعایت شود، و

مفهوم عدالت بشری که وجدان هر فرد آن را تأیید می‌کند و نقطه مقابلش را که ظلم نامیده می‌شود محکوم می‌سازد همین معناست».

شاخصه ی دوم: مساوات و عدم تبعیض

برابری و مساوات در برخورداری از فرصتها و امکانات یکی از مهم‌ترین و اصلیت‌ترین شاخصه‌های عدالت به معنای عدم تبعیض بین افراد و دیدن همه به یک چشم است و چون برای افراد ارزش و شخصیت مساوی قائل هستیم به هیچ رو تبعیض جایز نیست (مطهری، ۱۴۰۳، صص ۱۵۶-۱۶۴). به بیان دیگر رعایت مساوات در جعل قانون و اجرای آن به این صورت که قانون برای همه، امکانات مساوی برای پیشرفت و استفاده و سیر مدارج ترقی قائل شود و برای افراد به بهانه‌های غیر طبیعی مانع ایجاد نکند پس مساوات و برابری به این معنا عبارت است از ایجاد شرایط و رفع موانع برای همه به طور یکسان (پیشین، ص ۱۵۷). پس شاخصه عدالت در اجرای قانون، مساوات در آن است نسبت به همه افراد و اقرار اعم از ضعیف و قوی. در این عرصه اگر قانون به طور مساوی اجرا نگردد جامعه آسیب می‌بیند. مبنای برابری این است که انسانها به حسب گوهر و ذات برابرند. لازمه تساوی عدم تبعیض است شهید مطهری در اینباره می‌گوید: «گاهی که می‌گویند: فلانی عادل است، منظور این است که هیچگونه تفاوتی میان افراد قائل نمی‌شود. بنابراین، عدل یعنی مساوات» (مطهری، ۱۳۵۷، ص ۵۶). از طرف دیگر دو واژه‌ی تفاوت و تبعیض با یکدیگر متفاوتند چرا که تبعیض منافی عدالت اما تفاوت موافق با آن است برای مثال، دو کارمند که هر دو به مدت هشت ساعت، کار یکسان کرده و از هر نظر مساویند، اگر به یکی هشتصد تومان مزد داده شود و به دیگری کمتر از آن، این تبعیض و جور است و از عدالت به دور. اما اگر به یکی که هشت ساعت کار کرده، مزد بیشتری بدهند، این تفاوت است و نافی عدالت نیست بلکه خود مصداقی از عدل و قسط به شمار می‌رود بلکه در اینجا اگر به هر دو مزد مساوی بدهند

ظلم کرده اند (فقیهی و پور امینی، ۱۳۸۴، ص ۱۱۰). به عبارت دیگر نفی تبعیض؛ یعنی رعایت تساوی در زمینه‌ی استحقاقهای متساوی.

شاخصه سوم: تعادل و توازن

توازن به معنای تناسب بین اجزا درمقابل بی تناسبی است (مطهری، ۱۳۵۷، ص ۵۶)؛ بدین معنا که علاوه بر رسیدن امکانات به طور شایسته به افراد مستحق، باید به حد لازم و مورد نیاز نیز امکانات وجود داشته باشد. به عبارت دیگر حاکمان جامعه باید امکانات مورد نیاز را برای تمامی افراد به اندازه کافی تهیه کنند. بنابراین یک اجتماع اگر بخواهد باقی و برقرار بماند باید متعادل باشد، یعنی هر چیزی در آن به قدر لازم (نه به قدر مساوی) وجود داشته باشد. یک اجتماع متعادل، به کارهای فراوان اقتصادی، سیاسی، فرهنگی، قضائی، تربیتی احتیاج دارد و این کارها باید میان افراد تقسیم شود و برای هر کدام از آن کارها به آن اندازه که لازم و ضروری است افراد گماشته شوند. از جهت تعادل اجتماعی، آنچه ضروری است این است که میزان احتیاجات در نظر گرفته شود و متناسب با آن احتیاجات، بودجه و نیرو مصرف گردد (پیشین، ص ۵۴). عدل به این معنا، سبب دوام و بقا و تأمین عدالت در کل مجموعه می شود (ساکت، ۱۳۷۰، ص ۵۹).

شاخصه چهارم: اعتدال

اعتدال به معنای میانه روی و عدم افراط و تفریط است (ابن منظور، ۱۴۱۴، ج ۱، ص ۲۴) با این شاخصه از عدالت باید به نحوی بین فرد و جامعه جمع شود که نه فرد از میان برود و نه جمع بلکه هر دو حفظ شوند. و این فرمول عدل است که می تواند این سازگاری را بین خواسته‌هایی که با هم متفاوت و متعارضند جمع بکند (عیوضلو، ۱۳۸۰، ص ۲۴).

شاخصه پنجم: رعایت شایستگی‌ها و استحقاق‌ها (شایسته سالاری)

از محوری ترین شاخصه‌های عدالت اجتماعی شایسته سالاری است. یعنی هر کس با توجه به موقعیت و مقام درونی و تخصص و شایستگی باید

عهده‌دار پستی در همان سطح شود. در عین حال، عدالت ایجاب میکند که تواناترین و با ورع ترین و با دانش ترین فرد در کسب موقعیت‌ها و مراتب عالی از سایرین، اولی است. در روایات به طور مکرر به این مسأله توجه داده شده است به طوری که انتخاب قضات و کارگزاران را منوط به برخورداری از توانایی و لیاقت بالای آنان میدانند و عدم رعایت این مهم را خیانت به خدا و رسول دانسته‌اند (حضرت علی (ع)، نامه ۵۳). بر اساس این شاخصه عدالت رعایت استحقاق، شایستگی، سهم و نصیب است و اقتضای عدالت بر اساس مصادیق آن متفاوت است آنگاه که سخن از گروه در جامعه است عدالت به معنی حفظ حقوق، کرامت انسانی و حیثیت اجتماعی او در بهره برداری از جایگاه خویش است و آنگاه که این افراد یا گروه‌ها در چارچوب قواعد پذیرفته شده و بر اساس سعی و تلاش خود «حقوق مکتسبه‌های» کسب میکنند. این حقوق به آنان تعلق میابد و جامعه لازم است این حقوق را برای آنان به رسمیت بشناسد لذا اقتضای عدالت به طور پیشینی «برابری و مساوات» است اما چنانچه حقوقی مشروع کسب شود این حقوق به صاحبانش تعلق دارد و لذا در این موارد معیار عدالت، «رعایت استحقاق و شایستگی» است.

شاخصه هفتم: الگوی وضع بایسته

عدالت وضعیتی است که شایسته و بایسته است، در جامعه برقرار باشد. به عبارت دیگر عدالت، روحیه یا وضعیت صحیح و مناسب است (توسلی، ۱۳۷۵، ص ۱۲۳). توضیح آن که اگر وضعیت جامعه چه در توزیع، چه در امکانات، چه در وضع قوانین و قواعد حاکم و روابط موجود از استانداردهای مربوط تجاوز کند لازم است وضع موجود اصلاح و شرایط عادلانه‌ای اعاده شود.

۶- ادله فقهی قاعده عدالت

۱-۶. کتاب الله

هرچند واژه «عدل و احسان» و حسن آن‌ها از قضایای بدیهی و یا مشهود است اما با اینهمه، قرآن

کریم آن را به عنوان اولین دلیل تشریح قانون، با تعابیری غنی، زیبا و عمیق مورد تأکید بسیار قرار داده است:

۱. و السماء رفعها و وضع المیزان (الرحمن/۷) «اساس آسمان و کائنات بر عدل و میزان نهاده شده است.»
۲. الذی خلقک فسوّاک فعدلک (انفطار/۷) «بنیاد خلقت انسان نیز بر عدل و استواء محکم شد.»
۳. فلا تتبعوا الهوی آن تعدلوا (نساء/۱۳۵) «انسان را بیم می دهد که هوا و هوسش بر عدل و داد چیره نگردد.»

۴. انّ الله یأمر بالعدل و الاحسان (نحل/۹۰) «بر انسان امر کرد که شالوده عملش بر عدل و احسان باشد»
۵. الا تطغوا فی المیزان (الرحمن/۸) «از میزان تعدی نکنید»

۶. إِذَا قُلْتُمْ فَاعْدِلُوا وَلَوْ كَانَ ذَا قُرْبَى (انعام/۱۵۲) «سخن به عدل بگوید ولو درباره خویشان باشد.»
۷. فاحکم بین الناس بالحق و لا تتبع الهوی (ص/۲۶) «جز به حق و عدالت حکم نکن.»
۸. فاحکم بینهم بالقسط ان الله یحب المقسطین (مائده/۴۲) «خداوند دادگران را دوست دارد.»

۹. لقد أرسلنا رسلنا بالبینات و أنزلنا معهم الکتاب و المیزان ليقوم الناس بالقسط (حدید/۲۵) «هدف از فرستادن رسل همراه با بینه و معجزات و کتاب بر پائی عدل است.»

۱۰. و استقم كما امرت و لا تتبع اهوئهم و قل أمنت بما أنزل الله من کتاب و أمرت لأعدل بینکم (شوری/۱۵) «آنگونه که به تو امر شده، ثابت قدم باش و به آن ها بگو به کتابی که خداوند فرستاده ایمان آورده ام و مأمور شده ام به عدل در میان شما»

این آیات تنها نمونه ای از تأکیدات قرآن بر مبحث مهم عدالت است. علاوه بر آیاتی که موضوع عدالت را مورد اهتمام خود قرار می دهند متجاوز از ۲۹۰ بار هم، در قرآن زشتی و پلیدی «ظلم و ستم» تکرار شده است. اما سوال این است که چرا خداوند تعریفی از عدالت در قرآن نداده است؟ هرچند قرآن کریم مصادیق فراوان و متنوعی از «عدالت و ظلم»

می آورد و با این مصادیق مشیء صحیح انسان را مشخص می کند اما هیچ تعریف محدود و یا جامع و مانعی از عدالت ارائه نمی دهد. سرّ این مطلب این است که مصادیق عدالت در عصرها و نسل ها و زمان ها و مکان های مختلف در تحول و تطور است. از طرف دیگر چارچوبی برای آن قرار داده است تا از اطلاق آن سوء استفاده نشود همچنان که شهید صدر می گوید: «اسلام که عدالت اجتماعی را از مبادی اساسی برای شکل گیری خط مشی اقتصادی اش می داند، آن را با مفهوم تجربیدی مینا قرار نداده و نیز به صورت باز بدان دعوت نکرده تا قابل هر گونه تفسیر باشد. همچنین آن را به جوامع انسانی که دیدگاه های متفاوتی پیرامون عدالت دارند و بر اساس اندیشه و تلقی خویش از زندگی و حیات، آن را معنا می کنند نیز واگذار نکرده است بلکه اسلام، عدالت را در ضمن یک سیاست گذاری و برنامه ریزی معین ارائه کرده که توانسته است پس از آن این ایده را در واقعیتی زنده مجسم سازد؛ واقعیتی که تمام تار و پودش، با مفهوم اسلامی عدالت عجین است. از این رو کافی نیست که تنها به فراخوانی اسلام از عدالت اجتماعی بسنده شود بلکه باید بینش تفصیلی و ویژه اسلام از عدالت را نیز شناخت» (صدر، ۱۹۷۹ م، ص ۳۰۳).

۲-۶. ادله عدالت در سنت

در سنت (گفتار، کردار و تقریر) معصومین (ع) به روایات و مفاهیم سرشار و عظیمی دست می یابیم که گاه برای انسان محقق و حقیقت طلب، مایه شگفتی و غرور است. البته این غرور، اندوهی نیز در پی دارد که در کلمات استاد شهید مطهری (ره) نیز پیداست که با وجود چنان روایات بلند و فاخری چگونه می شود به فلسفه سیاسی و خصوصاً «عدالت» در عرصه های حقوقی و اجتماعی توجه شایسته و بایسته مبذول نگردد؟ (شهید مطهری، بی تا ج ۲۵، ص ۲۲۹). نمونه های از روایات را در ادامه می آوریم:

حضرت امیرالمومنین (ع): ما عمّرت البلدان بمثل

العدل «هیچ پدیده ای چون عدالت موجب نشاط و آبادانی شهرها و سرزمین ها نمی شود» (تمیمی آمری، ۱۳۶۶، ص ۹۸).

«عدالت میزان و ترازوی خداوند در زمین است، کسی که آن میزان را فرا چنگ آورد، او را به جنت المأوی رهنمون شود و آن که میزان را فرو نهد، او را به دوزخ فرو افکند. ... ای مالک محبوب ترین کارها در نزد تو... گسترده ترین و فراگیرترین آن ها در عدالت و جامع ترین آن ها در تحصیل رضایت مردم باشد» (همان، ص ۱۰۳).

«... و اما گناه نابخشودنی و «ذنب لا یغفر» گناه و ظلمی است که مردم بر مردم روا می دارند» (همان، ص ۵۶).

«... الظلم أم الرذائل» ستم، ریشه و مادر همه پستی و رذیلت هاست (همان، ص ۱۲۸).

«ستمکار و مددکار ظالم و کسی که به ستم (حتی با سکوت خود) راضی می شود، شرکاء و یاران ظلم و ظالم اند» (همان، ص ۱۲۱).

«عدالت میزان خداوندی است که برای مردم مقرر فرموده و آن را برای اقامه حق نصب کرده است، پس خدا را در میزانش مخالفت نکن و در سلطه و اقتدار پروردگار با او معارضه منما» (همان، ص ۸۹).

«العدل جنة الدول: عدل زره و دژ دولت ها و حکومت هاست» (محمدی ری شهری، بی تا، ج ۳، ص ۱۸۳۷).

«بالعدل، تصلح الرعیه: عدل و دادگری مردم را اصلاح می کند.» (همان، ص ۹۸).

روایات «عدل و احسان» و «ظلم و عدوان» مرحله اعلای تواتراند و آنچه در آن ها قابل توجه و تأمل است، میدان های متنوعی است که زبان روایات و اخبار گویای آن است. از نظر سنت، نه تنها عدالت، اصل و پایه ی هستی و مرام دین است که میزان، معیار و مبنا و اصل و هدف دین و احکام حیات بخش «سیدالمرسلین» است و کمترین چیزی که در این مورد می توان نتیجه گرفت اینکه عدالت، «قاعده ای فقهی و حقوقی» است.

۳-۶. عقل

حکم قطعی عقل هم به «قاعده» بودن و اصل و اساس بودن «عدالت» حکم می کند. «اصولیان» امامیه اعتقاد راسخ به «حسن و قبح ذاتی و عقلی» دارند و روشن ترین مصداق «حسن عقلی» را عدالت و «قبح عقلی» را ظلم و ستم معرفی کرده و به اصطلاح گزاره «حسن عدل و احسان» و قبح «ظلم و عدوان» را بدیهی می دانند؛ چیزی که به «مستقلات عقلیه» شهرت یافته است.

توضیح بیشتر اینکه، مراد از مستقلات عقلیه، اموری مانند لزوم پرداختن دین و رد ودیعه و حرمت ظلم و مانند این هاست که عقل انسان به طور مستقل و قطع نظر از احکام شرعی بر آن حکم می کند و چنان بدیهی است که جای هیچ تردیدی در درستی آن باقی نمی ماند (مظفر، ۱۴۰۹، ج ۱، ص ۳۲). در این میان نزاع مشهوری وجود دارد که اگر عقل به امری حکم کرد آیا شارع می تواند خلاف آن حکم نماید یا خیر؟ و اگر شارع به امری حکم نمود آیا عقل هم بر وفق آن حکم می کند یا خیر؟ محقق اصفهانی در این باره می نویسد: «چون تحسین و تقبیح عقلی از اموری است که آرای خردمندان به جهت مصالح و مفاسد عامه بر آن متفق است، ناگزیر معقول نیست که شارع حکمی بر خلاف آن داشته باشد؛ چه آنکه طبق فرض، این حکم به عاقل یا طایفه ای از عقلا اختصاص ندارد و به لحاظ مصالح عمومی برای همه روشن و مورد وفاق است و شارع هم از عقلا بلکه رئیس عقلا است، پس او هم از آن حیث که عاقل است، همچون دیگر عقلاست و گرنه عدم حکم شارع «بما هو عاقل» مستلزم خلف خواهد بود زیرا طبق فرض، این حکم برای همه بدیهی و مورد پذیرش است. در نتیجه عدل از آن جهت که عدل است نزد عقلا و از جمله شارع نیکوست و ظلم از آن جهت که ظلم است نزد عقلا و شارع قبیح است» (محقق اصفهانی، بی تا، ج ۱، ص ۳۳۷).

از بحث مذکور روشن می شود که همان طور که

عدلیه قائلند عقل بالبداهه خوبی کارهای عادلانه را می فهمد و خردمندان با صرف نظر از آموزه ها و توصیه های اخلاقی دین به طور قاطع پاره ای از کارها را بد و برخی را خوب می دانند و بین این درک و شناخت خردمندان و حکم شارع ملازمه وجود دارد. (کلمه حکم به الشرع حکم به العقل) اضافه می کنیم که در مذهب امامیه، زمینه های اعتقاد به حقوق فطری وجود دارد و به کار بردن مستقلات عقلیه، رابطه ی حقوق فطری را با منابع فقه نشان می دهد (مطهری، ۱۳۸۱، ص ۱۲۴). باید توجه داشت که اعتبار احکام عقلی از طرف حکیمان و فقیهانی تأیید می شود که به حسن و قبح عقلی اعتقاد دارند و احکام را بر مصالح و مفاسدی مبتنی می شمارند که هنگام وضع قانون، مورد توجه قانونگذار بوده است. این گروه که عدلیه نام دارند، شامل امامیه و معتزله می شوند (جعفری لنگرودی، ۱۳۸۱، ص ۱۲۹). تفاوت تحلیل فقیهان و حکیمان مسلمان با اندیشه فیلسوفان طرفدار حقوق فطری این است که به نظر ایشان (حکمای مسلمان)، اعتبار احکام عقلی به لحاظ بدیهی یا فطری بودن آن ها نیست بلکه به سبب دلالتی است که بر وجود احکام شرع دارد یعنی با تحلیل عالمان اصول امامیه، حکم عقل، کاشف از این است که شرع نیز همان گونه حکم می کند پس اعتبار قواعد فطری نیز به مذهب متکی است (قربان نیا، ۱۳۸۷، صص ۱۴۷ و ۱۴۸). محقق قمی در اثبات این امر که «مستقلات عقلیه» نیز در زمره احکام شرع و از منابع آن است میگوید: «پروردگار در اینگونه امور به زبان عقل به ما فرمان می دهد و چنانکه پیامبر، احکام و منهیات الهی را بیان می کند، عقل نیز مبین پاره های از آن احکام است. کسی که عقلش به وجود مبدأ و صانع و حکیم و قادر و عالم حکم می کند، این را نیز درمی یابد که او بنده زورمند خود را به سبب ظلم بر بنده ناتوان دیگر یا خودداری از رد امانت مورد نیاز او، عذاب می کند و به بنده زورمندی که با بنده نیازمند و ناتوان او مهربانی می

کند، پاداش نیک می دهد» (محقق قمی، ۱۴۱۰ ه.ق.، ص ۳).

۴-۶. اجماع

علاوه بر آیات قرآن کریم و روایات رسیده از معصومین (ع)، دانشمندان و فقه های اسلام، بر «حسن» عدالت اجماع دارند، بلکه هر انسانی «بماهو انسان» بر نیکی دادگری پای می فشرد و به فرموده ی امیرالمومنین (ع): «من ضاق علیه العدل، فالجور علیه اضیق» (امام علی (ع)، خطبه ۱۵). اما از آنجا که اجماع در مواردی که دلیل عقلی و نقلی وجود دارد جایگاهی ندارد و به تعبیری مدرکی است از آن صرف نظر می کنیم.

۷- عدالت شهری

عدالت شهری را از زوایای گوناگون همچون معماری شهر عمران و آبادانی شهری میتوان مورد بررسی قرار داد. ما با توجه به موضوع مقاله حاضر عدالت شهری را از جهت مشارکت اجتماعی زنان مورد بررسی قرار می دهیم. عدالت اجتماعی در شهر یعنی حفظ منافع گروه های اجتماعی به طور عام و گروه های هدف به طور خاص و قرار دادن فرصتها و امکانات لازم به طور مساوی بین آنها (پیشین، ص ۱۲). توجه به استحقاقها نیز نقش مهمی در عدالت شهری ایفا می کند (هاروی، ۱۳۷۶، ص ۹۷). در برنامه ریزی شهری یکی از مواردی که صورت جدی باید مورد توجه قرار گیرد تأمین امکانات برای همه ی اقشار جامعه و تأمین شرایط لازم برای دسترسی کافی همه شهروندان به امکانات رفاهی، آموزشی، فرهنگی، مشارکتهای اجتماعی و... است. این نکته از نظر عدالت شهروندی زنان حائز اهمیت است چراکه با توجه به قوانین پوشش اسلامی برای زنان که باعث مصونیت بیشتر آنان خواهد شد، بانوان برای استفاده عادلانه از منابع و منافع نیاز به تدابیر ویژه ای دارند تا در عین رعایت قوانین فقهی بتوانند از فرصتها استفاده کنند.

۸- عدالت شهروندی زنان در قرآن

قرآن کریم خواهان مشارکت اجتماعی زنان در

جامعه می باشد. روشن ترین دلیل بر این مدعا آیه مبارکه ۳۵ سوره ی احزاب است؛ «إِنَّ الْمُسْلِمِينَ وَالْمُسْلِمَاتِ وَالْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ وَالْقَانِتِينَ وَالْقَانِتَاتِ وَالصَّابِرِينَ وَالصَّابِرَاتِ وَالْخَاشِعِينَ وَالْخَاشِعَاتِ وَالْمُتَصَدِّقِينَ وَالْمُتَصَدِّقَاتِ وَالصَّائِمِينَ وَالصَّائِمَاتِ وَالْحَافِظِينَ فُرُوجَهُمْ وَالْحَافِظَاتِ وَالذَّاكِرِينَ اللَّهَ كَثِيرًا وَالذَّاكِرَاتِ أَعَدَّ اللَّهُ لَهُمْ مَغْفِرَةً وَأَجْرًا عَظِيمًا».

همان طور که ملاحظه می شود در این آیه زن و مرد در مشارکتهای اجتماعی کنار هم قرار داده اند و خداوند همان طور که از مردان مسؤولیتیهایی خواسته از زنان نیز همان وظایف را طلب کرده است. لذا عدالت شهروندی اقتضا می کند همان طور که زنان در برابر جامعه تکالیفی بر عهده دارند به همان میزان حقوقی هم دارند چرا که تکلیف و حق رابطه ی مستقیم با هم دارند. نمی شود فردی پیوسته ذی حق باشد و فرد دیگری پیوسته مکلف. عدالت شهری همان طور که وظایفی را از شهروندان انتظار دارد باید امکانات لازم در بهره گیری از همه ی شهروندان از فرصتهای مساوی در اختیار آنان قرار دهد اما در مورد زنان علاوه بر این امر وظیفه ی دیگری هم دارد چرا که زنان با توجه به اینکه مسؤولیت سنگین فرزند آوری و تربیت آن را برعهده دارند محوریت حفظ کانون خانواده هم با آنهاست لذا نیاز است که در مقام شهروندی و بعد اجتماعی تسهیلات ویژه ای در اختیار آنان قرار گیرد تا در این زمینه مغفول عنه واقع نشوند. در این زمینه در انتهای مقاله پیشنهادهای خواهیم داد.

۹- ایفای نقش شهروندی زنان در تاریخ اسلام

۹-۱. **زنان و بیعت:** ابن سعد کتاب طبقات کبرا نام ۴۸۹ در زن را آورده است که با پیامبر بیعت کرده اند. علامه طباطبائی میفرماید: در تعداد بیعت کنندگان اختلاف نظر است، از چهارصد نفر تا ۱۸۰۰ نفر نقل شده است (طباطبائی، ۱۳۸۲، ج ۱۸، ص ۴۶۲). از جمله آنان سلمی بنتقیس بنعمر (ام

منذر) که در بیعت رضوان شرکت نمود و نسبه بنت الکعب بن عماره مشهور است و اسماء بنت عمر بن عدی (ام منیع) دو زنی هستند که در سال سیزده بعثت با رسول خدا بیعت کردند.

۹-۲. **زنان و هجرت:** هجرت نوعی مبارزه سیاسی اجتماعی است که برای مبارزه و نفی حاکمیت موجود و حفظ عقیده و ایدئولوژی خود و برای اتحاد ملل انجام میپذیرند. در این میان نیز زنان نقش داشتند از جمله چهار زنی که در هجرت به حبشه شرکت داشتند (ابن هشام، ۱۴۰۹ ق، ج ۱، ص ۱۸۳) و در ادامه هجده زن دیگر نیز به آنها پیوست (همان، صص ۳۵۹-۳۶۷).

۹-۳. **زنان و کوشش در راه استقرار اسلام و ولایت:** خدیجه کبری (س) نمونه کاملی از این زنان است که پا به پای پیامبر مرراتهای بیشماری را در راه حفظ عقیده تحمل کرد (ابن الاثیر، ج ۷، ص ۸۰-۸۶). حضرت زهرا سلام الله علیها نمونه بارز و اکمل این نوع فعالیت سیاسی به حساب میآیند که برای حراست در وصیت پیامبر در حق امام علی (ع) فعالیت نفس گیر در محاکمه حکومت انجام دادند. ام مسطح زنی شاعر و ادیب بود که از حضرت علی (ع) در برابر عمر و ابوبکر دفاع کرد (الامین، بی تا، ج ۲، ص ۴۸۷ و صدر، فانی، خرمشاهی، ۱۳۷۵، ج ۲، ص ۵۱۰). دارمیه حجوییه زنی ستودنی بود که در برابر معاویه از علی (ع) و عدالتش حمایت کرد و شجاعانه دلایل خود را در نفی حکومت معاویه بیان کرد.

۹-۴. **زن و مباحله:** از جمله مواردی که اسلام زن را به عنوان عضوی از جامعه در مسائل سیاسی و اجتماعی دخالت داده و به عنوان بخشی از جامعه، حق سیاسی او را رسمیت شناخته است، ماجرای مباحله و برخورد پیامبر اسلام با جامعه مسیحیت آن زمان و نصارای نجران است. برای انجام مراسم مباحله و صف آرائی قضایی الهی حضور زن به عنوان عضوی از جامعه لازم شناخته شده است؛ چنان که قرآن در خطاب به پیامبر می فرماید: «فمن حاجک

فیه بعد ما جائك من العلم فقل تعالوا ندع أبناؤنا و
 أبناؤكم و نسائنا و نساءكم و أنفسكم ثم نبتهل
 و فنجعل لعنه الله على الكاذبين» (آل عمران، ۶۱)
۹-۴. زن و آماده سازی شیعیان برای غیبت: از
 نکات ارزشمندی که حضور زن و تأثیر گرانبهای او را
 در دوران سخت غیبت روشن میسازد، این است که
 روزهایی که شیعیان پس از دویست و شصت سال
 با آزمایشی بزرگ روبرو بودند و می بایست با غیبت
 امام خود خو بگیرند، کسی که فریادرس و پناه مردم
 معرفی گردید، یک زن بود؛ مادر بزرگوار امام حسن
 عسگری (ع). حضور این بانوی بزرگوار و همچنین
 دختر مکرمه امام جواد (ع)، حکیمه، تأثیر مهمی
 در آماده سازی دوستداران و شیعیان حضرت برای
 ورود به دوران سخت انتظار داشت. در این دوره اگر
 چه امام هادی (ع) و امام حسن عسگری (ع) زمینه
 غیبت را از پیش فراهم کرده بودند و شخصیت‌های
 مورد اعتمادی همانند عثمان بن سعید عمری و
 پسرش محمد بن عثمان را وکیل خود معرفی کرده
 بودند، ولی به دلایلی مادر امام حسن عسگری (ع)
 معروف به «جده»، به «پناه شیعه» معروف شد. از
 گفتگوی احمد بن ابراهیم با حکیمه، دختر امام
 جواد(ع) بر میآید که پس از گذشت دو سال از
 رحلت امام حسن عسگری (ع) بسیاری از کارها که
 در حقیقت از طرف حضرت حجة بن الحسن (ع) و به
 فرمان آن حضرت صورت می گرفته، به دست مادر
 بزرگوار امام حسن عسگری (ع) انجام می شده است
 (تاجور و طهماسبی، ۱۳۸۸، ص ۵۱).

**۹-۵. نقش سیاسی، اجتماعی و نمایندگی یک
 زن از طرف زنان و مردان برای عزل یک والی
 و تأیید امام معصوم (ع):** زنی که به نام سوده
 که سخنوری توانا بود به نمایندگی از زنها و مردها-
 نه تنها زنها بلکه حتی مردها- انتخاب می شود
 تا برای یک بحث اجتماعی خدمت حضرت امیر
 المؤمنین برود تا تخلف نماینده اقتصادی و مالیاتی
 آن حضرت و رفتار ظالمانه وی را گزارش دهد و
 تقاضای رسیدگی کند که بلافاصله حضرت دست از

نماز کشید و آیه «إن الله يأمر بالعدل و الاحسان» را
 تلاوت نمود و فرمان عزل آن نماینده را نوشته و به
 دست آن زن داد و با این کار شرکت زنان در مسائل
 اجتماعی و سیاسی را تأیید نمودند. از دیگر فعالیت
 های اجتماعی وی در جنگ صفین بود آن هنگام که
 شکست لشکر حضرت علی(ع) در جنگ با معاویه
 نزدیک بود با خواندن اشعار شیرین و دلنشین از
 خود جوانان همدان را که از جنگ با معاویه خسته
 شده بودند نیروی تازه بخشید و ... به طوری که
 سپاهیان حضرت علی تا مرز پیروزی پیش رفتند و
 معاویه از سر مکر وارد شد. فعالیت دیگر سوده بعد از
 شهادت حضرت علی - علیه السلام - بود که معاویه
 برای سرکوبی مردم همدان که سوده نیز جزء آنان
 بود و به ولایت مداری معروف بودند بسر بن اراطه
 را فرستاد. باز هم سوده با شروع ظلم های «بسر»
 به نمایندگی از طرف مردم، از عراق حرکت کرده و
 به شام نزد معاویه رفت و شکایت مردم را مطرح
 کرد (با این که از عراق تا شام راهی بسیار طولانی
 و دارای خطر بود با توجه به این که مردان خوب
 هم در قبیله همدان کم نبودند اما رسالت این کار
 به سوده داده میشود) معاویه در پاسخ، کارهای وی
 را بر ضد خویش خاطر نشان شد از جمله جریان
 تشویق جوانان همدان در جنگ صفین علیه معاویه
 و گفت که اکنون قصد تلافی دارد و یا وی را در شام
 خواهد کشت یا با وضع اسفناک به عراق بر خواهد
 گرداند تا در بین راه کشته شود سوده در همان
 مجلس که بسیاری از کارگزاران و وزرای حکومتی
 حضور داشتند شعری درباره رهبری و عدالت از
 دست رفته ی امیرالمؤمنین علی - علیه السلام -
 خواند که ترجمه آن چنین است: «درود بر آقائی
 که تا زنده بود، عدالت و قسط، همراه او بود چون
 از دنیا رفت، عدالت نیز با او در خاک مدفون شد.
 معاویه گفت این شعر را درباره چه کسی سرودی؟
 فرمود درباره مولای متقیان علی بن ابی طالب (ع)
 سرودم، معاویه گفت پس سزای تو مرگ است سوده
 جریان ملاقاتش با علی (ع) و عزل کار گزار وی به

وسيله گزارش او را براي معاويه نقل کرد و گفت چنین کسی سزاوار چنین اشعاری است در حالی که تو لیاقت نداری و با این درایت و مذاکره ظریف و عاقلانه معاویه را محدود کرد تا برای حفظ ظاهر هم که شده از مرگ او منصرف شود (ابن طیفور، بیتا، ص ۴۷). نکته قابل توجه اینکه این رخدادها همه در شرایط فرهنگی و اجتماعی اتفاق افتاده که زن هنوز وارد جامعه به طور رسمی نشده است در چنین فضائی این گونه زنان میدرخشیدند.

۱۰- تدابیر قانون در برقراری عدالت شهروندی زنان

در مقدمه قانون اساسی آمده است: «زنان به دلیل ستم بیشتری که تا کنون از نظام طاغوتی متحمل شده اند، استیفای حقوق آنان بیشتر خواهد بود. خانواده، واحد بنیادین جامعه و کانون اصلی رشد و تعالی انسان است و توافق عقیدتی و آرمانی در تشکیل خانواده که زمینه ساز اصلی حرکت تکاملی و رشدیابنده انسان است، اصل اساسی بوده و فراهم کردن امکانات جهت نیل به این مقصود از وظایف حکومت اسلامی است، زن در چنین برداشتی از واحد خانواده، از حالت ابزاری خارج شده و ضمن بازیافتن وظیفه خطیر و پراراج مادری در پرورش انسان های مکتبی پیش آهنگ و خود هم‌رزم با مردان در میدان های فعال حیات حرکت می کند و در نتیجه پذیرای مسئولیتی خطیرتر و در دیدگاه اسلامی برخوردار از ارزش و کرامتی والاتر خواهد بود» (جهانگیر، ۱۳۸۶، صص ۲۱-۲۲).

همان طور که ملاحظه شد قانون اساسی نیز خانواده را به عنوان واحد بنیادین جامعه برشمرده است و معتقد است که رشد و حرکت تکاملی جامعه در کانون خانواده شکل می گیرد و حکومت اسلامی را موظف کرده تا زمینه ها و امکانات لازم را برای رسیدن به چنین هدفی فراهم آورد.

۲- اصل ۳: در بند ۹ این اصل دولت جمهوری اسلامی ایران را موظف می کند همه امکانات خود را برای برقراری عدالت و رفع تبعیضات ناروا

و ایجاد امکانات عادلانه برای همه، در تمام زمینه های مادی و معنوی بکار گیرد (پیشین)؛ چنانچه در روایات نیز از ظلم و تبعیض ناروا به «ذنب لایغفر: گناه نابخشودنی» تعبیر شده است (پاینده، نهج الفصاحه، ۱۳۸۲، ص ۴۹۴). همچنین در بند ۱۲ اصل ۳ حق کار را حق لاینفک همه انسانها شناخته است و دولت را موظف می داند برای نیل به اهداف نظام جمهوری اسلامی، همه امکانات خود را برای پی ریزی اقتصاد صحیح و عادلانه بر طبق ضوابط اسلامی جهت ایجاد رفاه و رفع فقر و برطرف ساختن هر نوع محرومیت در زمینه های تغذیه، مسکن، کار، بهداشت و تعمیم بیمه به کار گیرد. در بند ۱۴ نیز تأمین حقوق همه جانبه افراد از زن و مرد و ایجاد امنیت قضایی عادلانه برای همه و تساوی عموم در برابر قانون را از دولت خواسته است. بدیهی است که یکی از مصادیق برقراری عدالت و رفع تبعیضات ناروا و تأمین حقوق همه جانبه افراد از زن و مرد، آن است که تدابیر لازم جهت برآورده کردن نیازهای شهروندی زنان باید اخذ شود.

۳- اصل ۲۰: «همه افراد ملت اعم از زن و مرد، یکسان در حمایت قانون قرار دارند و از همه حقوق انسانی، سیاسی، اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی با رعایت موازین اسلام برخوردارند».

۴- اصل ۲۱: دولت موظف است حقوق زن را در تمام جهات با رعایت موازین اسلامی تضمین نماید و امور زیر را انجام دهد:

- ۱ ایجاد زمینه های مساعد برای رشد شخصیت زن و احیای حقوق مادی و معنوی او.
- ۲ حمایت مادران، بخصوص در دوران بارداری و حضانت فرزند، و حمایت از کودکان بی سرپرست. با در نظر گرفتن مقدمه و اصل ۲۱ به این نتیجه می رسیم که همه افراد جامعه باید بتوانند با برخورداری از مساعدت های مقرر اجتماعی، با اطمینان خاطر و آن گونه که لازمه منزلت انسانی، ارتقا شخصیت و احیای حقوق مادی و معنویشان است به زندگی خود ادامه دهند (هاشمی، ۱۳۸۴، ص ۴۱۲).

۵- اصل ۲۹: برخورداری از تأمین اجتماعی از نظر بازنشستگی، بیکاری، پیری، ازکارافتادگی، بی سرپرستی، درراه ماندگی، حوادث و سوانح، نیاز به خدمات بهداشتی، درمانی و مراقبتهای پزشکی به صورت بیمه و غیره، حقی است همگانی. دولت موظف است طبق قوانین از محل درآمدهای عمومی و درآمدهای حاصل از مشارکت مردم، خدمات و حمایت‌های مالی فوق را برای یک یک افراد کشور تأمین کند.

۶- اصل ۴۳: در بند ۲، ۳، ۴ و ۹ این اصل با اشاره به تأمین شرایط و امکانات کار برای همه به منظور رسیدن همه به اشتغال کامل و قرار دادن وسایل کار در اختیار همه کسانی که قادر به کارند ولی وسایل کار ندارند و همچنین تأکید بر رعایت آزادی شغل و عدم اجبار افراد به کار معین و جلوگیری از بهره‌کشی از کار دیگری و نیز فرصت کافی دادن به افراد تا در کنار اشتغال بتوانند به خودسازی معنوی و سیاسی اجتماعی و... بپردازند، موارد دیگری از تأمین اجتماعی را می‌شمرد که با عمومیتش به حمایت از زنان و به ویژه زنان خانه‌دار می‌پردازد چرا که حقوق اساسی ایران تأمین اجتماعی را به عنوان یک حق مسلم و همگانی (و نه به عنوان یک حق ناشی از قرارداد) اعلام، و دولت را مکلف می‌کند که در حدود قوانین، خدمات و حمایت‌های مالی مذکور را برای تمام افراد کشور (اعم از زن و مرد) تضمین نماید (طباطبایی مؤتمنی، ۱۳۸۰، ص ۱۳۵).

نتیجه‌گیری و جمع‌بندی

ناگفته پیداست که مبنای نخستین حقوق شهروندی اسلامی، اراده خداوند است. احکام مذهبی ریشه فطری دارند اما ساخته فکر بشر نیستند. فرمان الهی، علت نخستین است که از راه وحی بر پیامبر(ص) نازل شده است. با اینهمه تأکید بر عدالت در اسلام، جای تردیدی باقی نمی‌ماند که تشریح و قانونگذاری خداوند در همه‌ی امور بر پایه عدالت صورت می‌گیرد و اینکه ما خداوند را افزون بر تکوین، در تشریح نیز عادل می‌دانیم، معنایی جز این ندارد

که مبنای شهروندی اسلامی، عدالت است. همچنین با قاطعیت می‌توان گفت که بر اساس آموزه‌های اسلامی، در حقوق اسلام هیچ چیز همچون عدالت مورد توجه قرار نگرفته است. عدالت، یگانه اصلی است که بدون کمترین قید و شرطی مطرح شده و پایه هر رابطه انسانی به شمار می‌رود. مبنای هدف اصیل در حقوق اسلام را می‌توان اقامه عدل در جامعه بشری دانست. لذا با توجه به تأکید عقل و تأیید آیات و روایات بر عدالت و اقامه آن و با توجه به ویژگی مهم منطبق بودن عدالت با مقتضایات زمان و مکان می‌توان نتیجه گرفت که در نظام قانون گذاری حقوق شهروندی زنان در اسلام، عدل حاکم بر احکام است. با توجه به آنچه گفته شد پیشنهاد می‌شود:

۱- جهت برخورداری زنان شهروند از عدالت شهری تدابیری همچون تأسیس اماکن تفریحی - ورزشی مخصوص بانوان در سطح شهرها و روستاها. هر چند تا کنون چنین امکاناتی به طور نسبی برای زنان شهری در نظر گرفته شده است - که البته تعداد آن زیاد نیست - اما متأسفانه در روستاها چنین امکاناتی وجود ندارد.

۲- تأسیس کارگاههای تولیدی، فرهنگی، مهارتی، اجتماعی و روانشناختی برای بالا بردن سطح مهارتی و دانش بانوان.

۲- تأسیس فرهنگسراهای ویژه جهت عرضه کالاهای تولیدی توسط زنان.

۴- تأسیس سازمان تأمین اجتماعی برای زنان خانه دار تا در سایه آن دغدغه‌ی آینده را نداشته باشند و با احساس امنیت به تربیت و پرورش فرزندان بپردازند چرا که این مسئله (فرزندآوری و تربیت آن) خود نقش مهمی در عدالت شهری در جهت رشد جمعیتی ایفا می‌کند.

۵- افزایش مرخصی زایمان از شش یا نه ماه به دو سال تا زنان کارمند بدون دغدغه شغلی به پرورش فرزند بپردازند. ناگفته پیداست که بسیار اتفاق می‌افتد که زنان کارمند به خاطر نداشتن مرخصی لازم

برای زایمان یا ترس از دست دادن شغل از فرزند آوری خودداری می کنند. و این امر تعادل شهری را به هم می زند.

۶- پیشنهاد می شود در صورتی که بودجه ی لازم برای افزایش مرخصی زایمان وجود نداشته باشد دو سال مرخصی در پایان خدمت جبران شود.

۷- در پایان تدوین منشور عدالت شهروندی زنان پیشنهاد میگردد.

منابع و ماخذ

قرآن کریم

نهج البلاغه

آتمن، آندره (۱۳۸۵)، درآمدی بر فلسفه حقوق، ترجمه بهروز جندقی، مرکز انتشارات موسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ره)، قم، چ اول. اسکینی، ربیعا (۱۳۶۵)، منابع حقوق بیع تجاری بین المللی، مجله حقوق، دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران، ش ۷.

اصغری، سیدمحمد (۱۳۸۸)، عدالت به مثابه قاعده، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران، دوره ۳۹، ش ۱، بهار.

بحرانی، یوسف (۱۴۰۹ق.ه)، الحدائق الناظره، ج ۲، نشر دارالترات، بیروت، الطبعة الثانية.

جویدی، مجتبی (۱۳۹۲)، قاموس عدالت (مبانی نظری مفهوم عدالت در دیدگاه مقام معظم رهبری)، نشر وزارت فرهنگ و ارشاد اسلامی، چ اول.

جعفری لنگرودی، محمدجعفر (۱۳۸۱)، تاریخ معتزله (فلسفه ی فرهنگ اسلامی)، انتشارات گنج دانش، چ ششم.

همو (۱۳۸۷)، حقوق اسلام، نشر گنج دانش، چ سوم. خویی، سیدابوالقاسم (۱۳۸۹)، کتاب الخمس، انتشارات حوزه علمیه قم، چ ششم.

همو (۱۳۸۸)، مصباح الفقهاهه، ج اول، ترجمه محمدعلی توحیدی تبریزی، انتشارات حوزه علمیه قم، چ ششم.

دانش پژوه، مصطفی (۱۳۸۶)، تأملی در رابطه حقوق و عدالت با تأکید بر حقوق اسلام، پژوهشنامه حقوق

اسلامی، دوره ۸، ش ۲۶، زمستان.

سلیقه، الهام، ۱۳۹۵، پدیدارشناسی تجلی عدالت در ساختار معماری و باهستان های شهری با رویکرد ایرانی اسلامی، مدیریت شهری، شماره ی ۴۳، سازمان شهرداری ها و دهیاریهای کشور، تهران.

صانعی، یوسف (۱۳۸۹)، فقه الثقلین فی شرح تحریر الوسیله، ج ۲، کتاب القصاص، نشر خرسندی، چ سوم. صدر، سیدمحمدباقر (۱۳۹۹ق.ه/۱۹۷۹م)، اقتصادنا، نشر دارالتعارف، بیروت، الطبعة الرابعة.

همو (۱۳۸۷)، فلسفه ما، ترجمه سیدمحمدحسن مرعشی، نشر صدرا، چ ششم.

طباطبایی، علامه سیدمحمدحسین (۱۳۷۶)، المیزان فی تفسیر القرآن، ج ۱، نشر صدرا، چ بیست و سوم. علی اکبریان، حسنعلی، (۱۳۸۶)، قاعده ی عدالت در فقه امامیه، پژوهشگاه علومو فرهنگ اسلامی، قم.

قربان نیا، ناصر (۱۳۸۷)، حقوق بشر و بشر دوستانه، نشر پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی، چ اول.

همو (۱۳۸۷)، عدالت حقوقی، نشر میزان، چ سوم. کاتوزیان، ناصر (۱۳۹۲)، فلسفه حقوق، ج ۱، نشر شرکت سهامی انتشار، چ سی و یکم.

همو (۱۳۸۷)، گامی به سوی عدالت، ج اول، انتشارات دانشگده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران، چ چهارم.

همو (۱۳۷۹)، گامی به سوی عدالت، ج دوم، انتشارات دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران، چ سوم.

همو (۱۳۹۲)، مسئولیت مدنی (ضمان قهری)، انتشارات دانشگاه تهران، چ سی و یکم.

همو (۱۳۹۰)، مقدمه علم حقوق، نشر شرکت سهامی انتشار، چ جهل و یکم.

همو (۱۳۸۵)، مبانی حقوق عمومی، نشر میزان، چ بیست و سوم.

مجلسی، محمدباقر (۱۳۸۳)، بحار الانوار، ج ۶۶، نشر حوزه علمیه قم، چ سی و یکم.

همو (۱۴۰۳ق.ه)، بحار الانوار، ج ۷۵، نشر موسسه الوفاء، بیروت، الطبعة الثانية.

محقق قمی، میرزا محمد (۱۴۱۰ ه.ق.)، قوانین الاصول، ج ۲، نشر دارالفکر اسلامی، قم، الطبعة الخامسة.

مصباح، مجتبی (۱۳۸۴)، بنیاد اخلاق، مرکز انتشارات مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی (ع)، چاپ سوم.

مطهری، مرتضی (۱۳۶۱)، بررسی اجمالی مبانی اقتصاد اسلامی، انتشارات حکمت، چ اول.

همو (۱۳۷۸)، بیست گفتار، دفتر انتشارات اسلامی، قم، چ ششم.

همو (۱۳۸۵)، عدل الهی، انتشارات صدرا، چ ششم.

همو (۱۳۸۰)، عدل الهی، نشر صدرا، چ سوم.

همو (۱۳۸۵)، مبانی اقتصاد اسلامی، انتشارات حکمت، چ سوم.

همو (۱۳۸۶)، نظام حقوق زن در اسلام، نشر صدرا، چ ششم.

همو (۱۳۸۰)، سیری در نهج البلاغه، نشر صدرا، چ ششم.

همو، (بی تا)، مجموعه آثار، ج ۲۵، سی دی مجموعه آثار شهید مطهری.

مظفر، محمدرضا (۱۴۰۹ ه.ق.)، اصول الفقه، ج ۱ (المقصد الثانی، الملازمات العقلیه، نشر دارالفکر الاسلامی، قم، الطبعة السادسة.

موسوی خمینی، (۱۳۸۷)، کتاب البیع، ج ۲، نشر حوزه علمیه قم، چ بیست و سوم.

مهریزی، مهدی (۱۳۷۹)، فقه پژوهی، دفتر اول، انتشارات ارشد، چ اول.

محمدی ری شهری، محمد، بی تا، میزان الحکمه، ج ۳، دارالحديث، قم.

محقق اصفهانی، محمد حسین، الفصول الغرویه، ج ۱، بی تا. کتابخانه مدرسه فقاہت.

هاروی، دیوید (۱۳۷۶) عدالت اجتماعی و شهر، ترجمه فرخ حسامیان، محمدرضا حائری و بهروز منادی زاده، شرکت پردازش و برنامه ریزی شهری، وابسته به شهرداری تهران.

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۴۵ زمستان ۹۵
No.45 Winter 2016

■ ۲۲۴ ■

فرم یابی ساختمان های بلند با استفاده از فرایند طراحی پارامتریک و مقایسه فرم های بهینه خروجی از نظر میزان دریافت نور مستقیم تابشی

سید رحمان اقبالی* - استادیار معماری دانشگاه بین المللی امام خمینی، قزوین، ایران
 شیما کریمی - دانشجوی کارشناسی ارشد رشته معماری، دانشگاه بین المللی امام خمینی، قزوین، ایران

Troubleshooting form-rise buildings using parametric design process and compare the output optimized form in terms of radiation exposure

Abstract

Historically, has always been dependent on technological advances is the development of high-rise buildings; One of the remarkable technologies, use of computers for analysis of complex structural systems and its ability to produce construction documents. However, digital tools to help in the design of innovative forms of tall buildings comparable to the achievements. In this paper consists of two parts. First produced in the form of high-rise buildings and innovative design process using digital tools based on parametric design approach will be discussed. That purpose is to determine the variable and function. And then taking advantage of genetic algorithm and programming environment Grasshopper trying to write a program to create optimal form in terms of direct solar light. To confirm the results, the optimum forms of various parameters are compared with each other using extensions Ladybug. The purpose of this article is merged with digital architecture to achieve optimal forms.

Keywords: optimization, geometry, symmetry, tall buildings, genetic algorithms, direct light emission.

چکیده

به لحاظ تاریخی، همواره توسعه ساختمانهای بلند وابسته به پیشرفت های تکنولوژیکی بوده است. یکی از این فن آوریهای قابل توجه، استفاده از کامپیوتر برای تجزیه و تحلیل سیستم های سازه ای پیچیده و توانایی آن جهت تولید مدارک ساخت و ساز است. با این حال، ابزارهای دیجیتال برای کمک در طراحی فرم های نوآورانه ساختمان های بلند قابل مقایسه با این پیشرفت نیست. در این مقاله که مشتمل بر دو بخش می باشد ابتدا در مورد تولید فرم های ساختمان های بلند و فرایند طراحی نوآورانه با استفاده از ابزارهای دیجیتالی بر اساس نگرش طراحی پارامتریک بحث خواهد شد که با استفاده از افزونه Grasshopper این امکان داده شده تا در محیطی گرافیکی، انتخاب اولیه مناسبی توسط معمار برای فرم کلی ساختمان های بلند انجام شود. بدین صورت که متغیرها و تابع هدف مسئله مورد نظر تعیین شده و سپس با بهره گیری از روش الگوریتم ژنتیک و محیط برنامه نویسی Grasshopper سعی در نوشتن برنامه ای جهت ایجاد فرم های بهینه از نظر میزان دریافت نور مستقیم خورشیدی شود. سپس برای اطمینان از نتایج حاصل شده، فرم های بهینه بدست آمده از پارامترهای مختلف، با استفاده از افزونه Ladybug با یکدیگر مقایسه می شوند. هدف کلی این مقاله ادغام معماری با روش های دیجیتال جهت رسیدن به فرم های بهینه می باشد. **واژگان کلیدی:** بهینه یابی، هندسه متقارن، ساختمان های بلند، الگوریتم ژنتیک، نور مستقیم تابشی.

۱- مقدمه

تمامی پارامترها، حداقل نسبت سطح به حجم بنا حاصل شود.

در توسعه ساختمان های بلند، فرم کلی ساختمان که یکی از اصلی ترین موارد که در زیبایی شناسی و رفتار ساختمان اثرگذار است، بایستی در نظر گرفته شود. با این حال، توسعه و طراحی یک فرم بهینه برای ساختمان بلند که هم از نظر معماری، سازه ای و هم زیبایی شناسی پاسخگو باشد با توجه به روابط متقابل تعداد زیادی از اجزاء، یک کار بسیار پیچیده است. همانطوریکه بیان شد برای رسیدن به هر هدف، عوامل و پارامترهای مختلفی اثرگذار می باشند که طراحی نیز از این قاعده مستثنی نیست؛ بنابراین لازم است عوامل و پارامترهای موثر در طراحی هر بنا با هر عملکردی را به طور کامل شناخت. زیرا که با شناخت این پارامترهاست که می توان نتیجه مطلوب تری را حاصل کرد. برای رسیدن به فرمی که از نظر میزان دریافت نور خورشید کارایی بهتری داشته باشد و همچنین پاسخگوی نیازهای سازه ای و عملکردی باشد، پارامترهای مختلفی دخیل می باشند که باید شناسایی شوند. در این مساله ما به دنبال برنامه نویسی با استفاده از پارامترهایی می باشیم که بیشترین تاثیر را در رسیدن به حداقل نسبت سطح به حجم دارد. محیط برنامه نویسی که برای این منظور استفاده شده است نرم افزار Grasshopper می باشد که یکی از پلاگین و افزونه های نرم افزار Rhino است. انتخاب این نرم افزار، به دلیل قابلیت آن در ایجاد فرم های متنوع و انعطاف پذیری می باشد. بدین صورت که پس از نوشتن برنامه، با تغییر هریک از پارامترهای طراحی می توان فرم های متنوع و خلاقانه ای را ایجاد کرد که این مزیتی است نسبت به دیگر نرم افزارهای مدل سازی که اگر در پایان طراحی به هر دلیلی نیاز به ایجاد تغییرات کلی باشند، فرآیند مدل سازی باید دوباره از سر گرفته شوند. بعد از برنامه نویسی در محیط گراس هاپر برای پیدا کردن فرم بهینه مورد نظر از الگوریتم ژنتیک استفاده خواهد

ارزش نمادین ساختمان های بلند در منظر شهری بسیار قابل توجه است. فرم یک ساختمان بلند نگرانی اصلی معماران و عموم مردم و نگرش نسبت به نتیجه طراحی آن نیز بسیار دارای اهمیت است. رویکرد طراحی تکاملی ساختمان های بلند یک بحث باز حرفه ای است و نقش معمار در طراحی آنها به خصوص از نقطه نظر تولید فرم بسیار مهم است. به طور طبیعی، طراحی دارای مراحل و فاز های مختلفی است که در هر یک از آنها عمق طراحی، میزان پرداختن به جزئیات، نوع اطلاعات ورودی، راهبردهای طراحی و نتیجه متفاوت است. با توجه به تعدد مراحل طراحی و تفاوت های آنها با هم، می توان هر مسئله از طراحی را به یک مسئله بهینه سازی تشبیه کرد؛ به این صورت که تمامی ورودی ها و اطلاعات لازم در هر مرحله را به صورت پارامتر های ورودی آن مسئله در نظر گرفت و هدف را بهینه کردن (بیشینه یا کمینه کردن) تابعی از پارامتر های ورودی آن قرار داد. این تنها تعبیری از طراحی است که می توان بکار برد، تا طراحی کردن به وسیله ی کامپیوتر و الگوریتم های کامپیوتری میسر شود. از طرفی در بهینه یابی هر مساله ای باید تمامی عواملی که در رسیدن به نتیجه مطلوب اثرگذار هستند شناخته شوند. در این مسئله عامل اصلی اثر گذار در میزان دریافت نور مستقیم خورشید، فرم ساختمان می باشد. بدین صورت که هرچه سطح پوخته بیشتری از بنا در مقابل تابش خورشید قرار گیرد به همان مقدار نور دریافتی بیشتری خواهد داشت. اما با توجه به این مطلب که هرچه فرم ساختمان های بلند به فرم مخروطی نزدیک تر باشد، از نظر سازه ای پایدارترین شکل را ایجاد می کنند. بنابراین با در نظر گرفتن این دو گفته، هرچقدر نسبت سطح پوخته به حجم بنا در حداقل مقدار ممکن قرار گیرد ساختمان از نظر دریافت نور مستقیم در حالت مطلوب تری قرار می گیرد. حال با توجه به این توضیحات باید به دنبال نوشتن برنامه ای بود که با در نظر گرفتن

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۴۵ زمستان ۹۵
No.45 Winter 2016

شد زیرا که این الگوریتم توانایی آن دارند که در زمان و حجم محاسباتی منطقی یک جواب نزدیک به جواب بهینه را پیدا کنند [۱]. Galapagos که از پلاگین های نرم افزار Grasshopper می باشد با استفاده از الگوریتم ژنتیک به بهینه یابی مؤلفه های تابع هدف می پردازد. سپس فرم های بهینه بدست آمده از پارامترهای مختلف وارد نرم افزار Ladybug که این نیز یکی از پلاگین های تحلیل انرژی می باشد که در محیط نرم افزار Grasshopper نوشته شده است، می شود تا مقدار نور مستقیم دریافتی از خورشید بر روی هر یک از این فرم ها محاسبه شود. در آخر به نتیجه گیری از داده های بدست آمده از این محاسبات پرداخته می شود.

۲- پیشنهاد فرایند طراحی

طراحی یک ساختمان بلند شامل حرفه ای از چندین رشته است که از کانسپت شروع شده به اسناد طرح نهایی می رسد. تمام فرآیند آن پیچیده است که در آن نیاز به کارشناسان از رشته های مختلف وجود دارد. در مرحله طراحی کانسپت، معماران و مهندسان مجموعه ای از طرح های مختلف و جایگزین های ممکن برای ساختمان بلند ایجاد می کنند. خروجی های طراحی مفهومی می تواند به عنوان مفاهیم طراحی باشند و به عنوان پایه ای برای تجسم و طراحی جزئیات استفاده شوند. اگر چه مرحله طراحی کانسپت و طرح کلی تنها ۱۵ درصد تمام طراحی کل می باشد. این مرحله از مراحل دیگر مهم تر است. به دلیل اینکه حدود ۸۰ درصد از منابع مورد نیاز برای ساخت یک ساختار، نیازمند تصمیمات اتخاذ شده در طول مرحله طراحی مفهومی است. این فاز اولیه طراحی مهمترین بخش از کل فرایند است [۴]. طراحی پارامتریک و یا الگوریتمیک به عنوان یک موضوع نو و پیشرو در زمینه معماری معرفی شده است. این گرایش از معماری به سرعت در حال گسترش است. پارامتریک شدن طراحی بدین معنی است که عوامل مشخصی در طراحی معرفی شده و برای تغییر فرم بدست آمده کافی است که مقادیر

این پارامترها تغییر پیدا کنند و این تفاوت بنیادین با طراحی پارامتریک قبل از ورود سیستم کامپیوتری به حیطه طراحی می باشد. یک فرم پارامتریک به راحتی قابلیت تغییر داشته و حالت های مختلف تعریف شده با این پارامترها نیز قابل کشف می باشند. همچنین یک طرح پارامتریک قابلیت چند بعدی بودن را نیز دارد. می توان فرم را همزمان از نظر زیبایی، سازه، انرژی، کاربری و یا هر وجه دیگر مرتبط با ساختمان مرتبط کرد و روند طراحی را منطقی تر به نتیجه رساند. تعریف فرم با پارامترهای مناسب و یا به اصطلاح طراحی پارامتریک می تواند یک ابزار مناسب برای کاهش معضلات یک ساختمان از اولین مراحل طراحی تا آخرین مراحل ساخت باشد.

امروزه طراحی به کمک کامپیوتر نه تنها به جهت تجسم، تجزیه و تحلیل، و ارزیابی، بلکه برای تولید فرم یا بطور دقیق تر برای خلق سریع طرح می باشد که بتواند گزینه های مختلف طراحی را در زمان کوتاهی ارائه دهد. مزیت استفاده از طراحی پارامتریک در این تحقیق، رسیدن به یک برنامه و ترکیبی است که تمام نیازها و روابط پیچیده عناصر مختلف طراحی را در یک فرم پاسخگو باشد. این فرایند به طراح اجازه می دهد تا به بررسی انواع راه حل های ممکن در کمترین زمان بپردازد [۲]. طراحی پارامتریک متشکل از مجموعه ای از متغیرها و یک سری از روابط است که برای تعریف یک فرم به کار می روند. این روش، مبنای طراحی را بر توجه طراح به پارامترهای موثر بر طرح و روابط بین آن ها بنا نهاده است و از این حیث در مقابل روش های محصول محور فعلی قرار می گیرد. به عنوان مثال فرم کلی ساختمان را می توان با پارامترهای مشخصی از قبیل مساحت ناخالص، کل ارتفاع ساختمان و نسبت سطح به حجم تغییر داد. دلیل استفاده از طراحی پارامتریک این است که یک فرم پارامتریک به راحتی قابلیت تغییر داشته و حالت های مختلف تعریف شده با این پارامترها نیز قابل کشف می باشند. همچنین یک طرح پارامتریک

قابلیت چند بعدی بودن را نیز دارد. می توان فرم را همزمان از نظر زیبایی، سازه، انرژی، کاربری و یا هر وجه دیگر مرتبط با ساختمان مرتبط کرد و روند طراحی را منطقی تر به نتیجه رساند (شکل ۱).

این پارامترهای طراحی بستگی به ملاحظات برنامه ریزی دارند. موارد مرتبط با ملاحظات برنامه ریزی، عملکرد های ساختمان هستند. برنامه ریزی برای هسته ساختمان، کمترین نسبت سطح به حجم و ارتفاع، اینها ملاحظات وابسته به هم هستند و آنها طراحی کلی ساختمان را تحت تاثیر قرار می دهند. در این تحقیق، همه این ملاحظات پارامترهای طراحی می باشد تا به یک راه حل مناسب دست یابیم (شکل ۲) [۴].

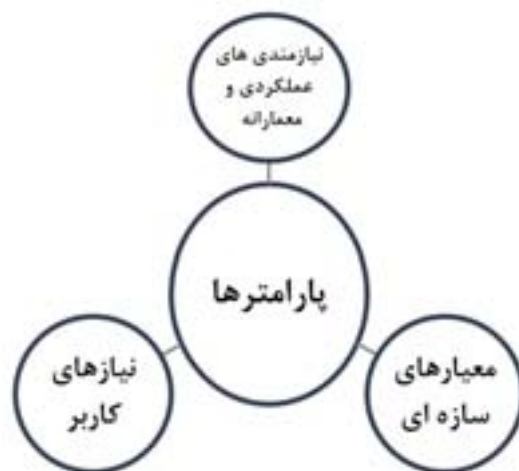
۳- بررسی انواع هندسه های گوناگون برای فرم ساختمان های بلند

معمولا معماران فرم های ساختمانهای بلند را به منشورهای مستطیلی و فرم های استوانه ای محدود می کنند که از نقطه نظر هندسی در مقابل تغییر مکان جانبی نسبتا حساس می باشند، فرم های ساختمانی باریک شونده در ارتفاع نیز وجود دارند که در مقابل عمل نیروهای جانبی واکنش کمتری نشان می دهند؛ اینگونه فرم ها در اثر شکل هندسی خاص

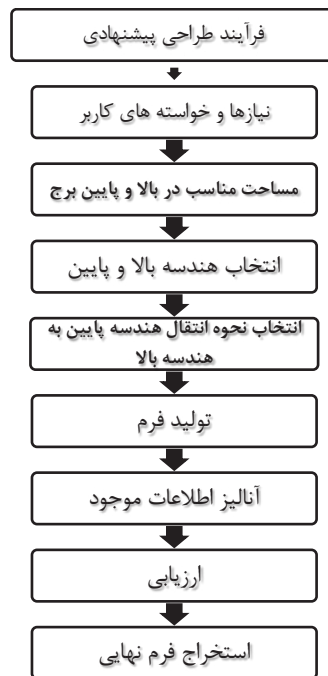
خود مقاومت بیشتری دارند و بازده سازه ای زیادتری ایجاد می کنند به عبارت دیگر موجب می شوند که بتوان با هزینه کمتری ساختمان های بلندتر ساخت (شکل ۳) [۳].

۱-۳- هندسه و انتقال

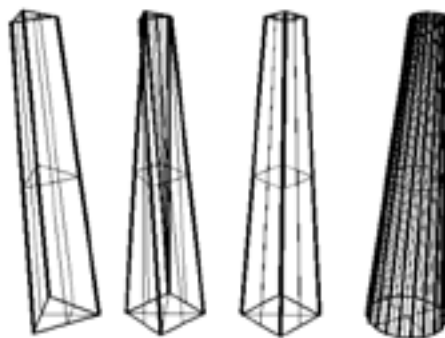
شکل هندسی یکی از مهمترین ویژگی ها در طراحی می باشد. خصوصیاتی مانند عملکرد و هزینه ساخت با هندسه آن ارتباط تنگاتنگی دارد. از این روست که بسیاری از مسائل هندسی بدنبال بهینه سازی شکل محصول هستند. هندسه نقش مهمی در کشف ایده های طراحی، تولید فرم ساختمان، سازهو میزان نور دریافتی بازی می کند [۴]. هندسه مورد بررسی در این مقاله در تقارن متمرکز شده است. هرگوشه یک چند ضلعی می تواند مرکز چند ضلعی دیگر باشد. این ترکیبات بسیاری از فرم های متقارن تولید می کند که قابل استفاده برای فرم ساختمان های بلند می باشند که در جدول هندسه نشان داده شده است (شکل ۴). فاصله یکسان از کناره ها و دهانه های یکسان ستون ها درگوشه ها از ویژگی های هندسه های متقارن می باشد. انتخاب شکل چند ضلعی نیز میتواند از طریق بهینه یابی انجام شود، اما در این تحقیق قاعده پایین و بالای برج نسبت به سلیقه

شکل ۱. پارامترهای طراحی؛ ماخذ: نگارندگان.

شکل ۲. فرآیند طراحی؛ ماخذ: نگارندگان.

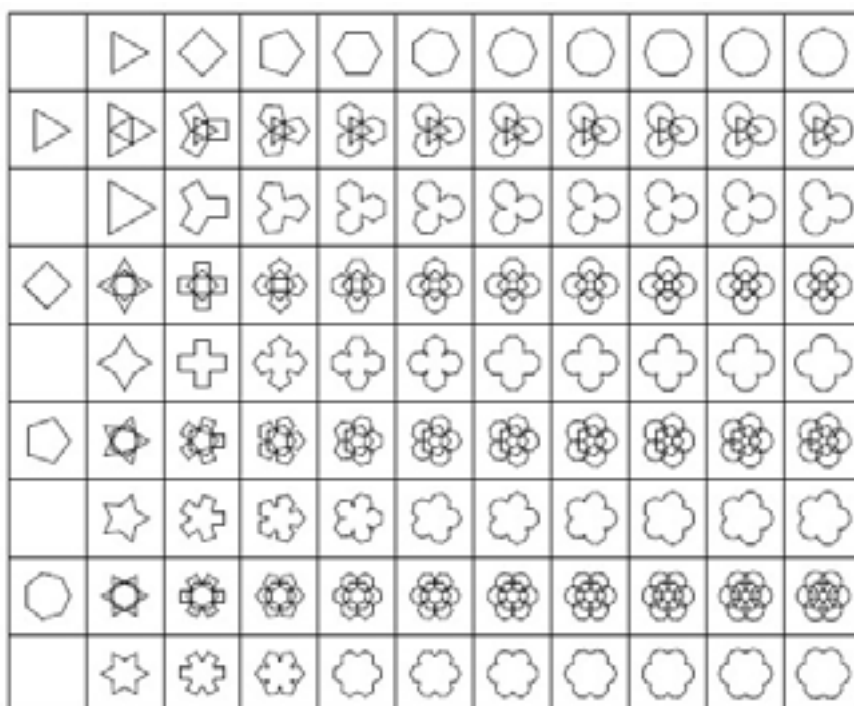
شکل ۳. فرم های پایه برای ساختمان های بلند؛ ماخذ: نگارندگان.

استفاده کند. پارامترهایی از طراحی که باید بهینه شوند اغلب در این مرحله شکل می گیرند. با ورودی مناسب پارامترها، برنامه تولید فرم اجرا می شود. در این فرآیند، فرم ها را می توان با هر ترکیبی از هندسه مورد بررسی و انتقال عمودی تعریف شده تولید کرد. شکل ۵ فرم های متنوعی می باشد که از برنامه نوشته شده در محیط Grasshopper به

معمار انتخاب و پارامترهای دیگر در فرآیند بهینه یابی تغییر پیدا می کنند.

۴- طراحی اولیه و تولید فرم

در مرحله طراحی مفهومی، خلاقیت و اکتشاف بسیار مهم است. طراحی اولیه یا کنسبت از اولین مراحل طراحی است. طراح در این مرحله باید از خلاقیت ذهن خود برای شکل دهی به ایده اولیه طراحی

شکل ۴. ایجاد تنوع پارامتریک بر اساس هندسه متقارن؛ ماخذ: نگارندگان.

کاربر هستند تا جوابی مناسب با طرح بدست آید. متغیرها در برنامه به شرح زیر هستند:

• همواره مجموع شعاع چند ضلعی مرکزی و شعاع چند ضلعی پیرامونی، عددی است کوچکتر از کمترین فاصله مرکز زمین مفروض تا اضلاع زمین و بزرگتر از ۰٫۹ همین فاصله (این شرط برای اطمینان از اینکه با هر شکلی از زمین چند ضلعی های مورد نظر همواره درون مرزهای زمین قرار خواهند گرفت، اتخاذ شده است)

• نسبت ارتفاع برج به قطر پلان همواره عددی است بین ۰٫۵ تا ۱٫۵، برابر عدد پی (ارتفاع و قطر پلان هردو متغیر هستند) [۹].

• مساحت طبقه فوقانی عددی است همواره کوچکتر از مساحت طبقه تحتانی و بزرگتر از نصف این مقدار.

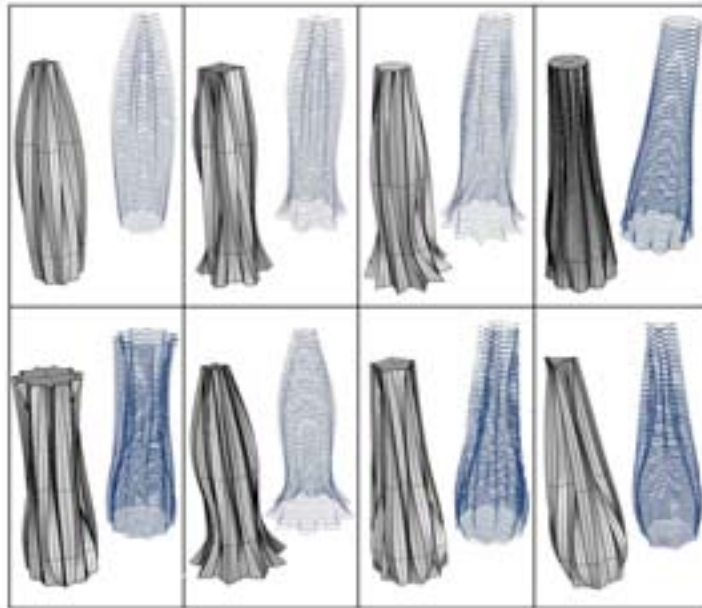
• مساحت طبقه قرار گرفته در یک دوم ارتفاع برج همواره بزرگتر از مساحت طبقه فوقانی برج و کوچکتر از مساحت طبقه میانی برج، باشد.

• چند ضلعی بودن طبقه همکف و طبقه انتهایی و

دست آمده است. با تغییر هر کدام از پارامترهای در نظر گرفته فرم جدیدیبه دست می آید. چارچوب کلی که برای طراحی اولیه تعریف می شود را می توان به چهار بخش تقسیم کرد: اول مسئله طراحی، دوم کسی که طراحی می کند (طراح)، سوم فضای جواب و آلترناتیو های طراحی و چهارم مقایسه و ترکیب و بهینه یابی طرح ها برای دستیابی به طرح مطلوب. دلیل استفاده الگوریتم ژنتیک در این تحقیق که یکی از قوی ترین روش های بهینه سازی تکاملی می باشد، نقطه ی قوت و توانایی آنها در ترکیب، مقایسه و انتخاب راه حل هاست.

۵- متغیرها و مؤلفه های تابع هدف

در روش ارائه شده تعدادی متغیر تعریف شده است که بعضی از آنها به صورت مستقل و برخی نیز به صورت تابعی از دیگری عمل می کنند. ارتباط این متغیرها به گونه ای است که تابع هدف پیچیده ای ایجاد شده و نتیجه آن قابل پیش بینی نمی باشد. با توجه به نیازهای پروژه پارامترها قابل تغییر توسط

شکل ۵. رابطه تنوع پارامتریک و انتقال عمودی؛ ماخذ: نگارندگان.

لحاظ کردن این پارامتر تنها به دلیل ایجاد فرم های متنوع می باشد. بعد از ایجاد فرم های گوناگون، به اعمال شرط های مورد نظر برنامه می پردازیم، شرطها می توانند بر اساس نیازهای سازه ای همچون پاسخ گویی مناسب به نیروهای جانبی باشند یا بر اساس میزان مساحت اشغال شده در بالا و پایین برج تامین شوند. در این فرایند شرطهای بالا با ارزشگذاری برابر (ارزشگذاری هر شرط بسته به نظر طراح می تواند متفاوت باشد) اعمال شده اند که فلوچارت نهایی مراحل بهینه یابی به طور مختصر در شکل ۶ نشان داده شده است.

۶- برنامه نویسی در محیط Grasshopper و انجام پروسه بهینه یابی

با توجه به تمام مؤلفه های ذکر شده در قسمت بالا، در محیط نرم افزار Grasshopper برنامه ای جهت اعمال تمام نیازهای پروژه تنظیم شده است که در شکل ۷ مشاهده می شود.

شکل ۸ پلان آزادی را نشان می دهد که در محیط Rhino ترسیم شده است، این پلان می تواند هر شکلی داشته باشد. سپس این پلان آزاد که یکی از

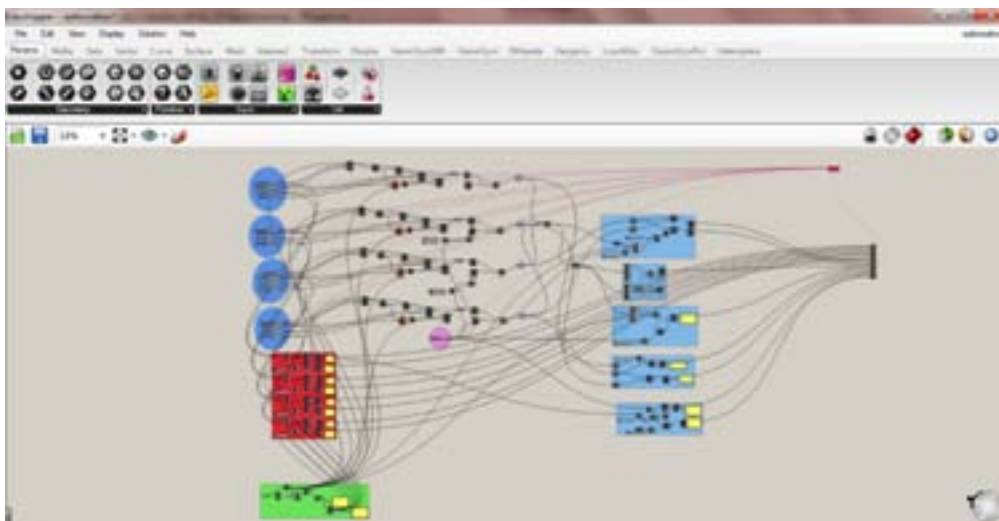
شکل آنها نیز می تواند به صورت تابعی از دیگر پارامترها عمل کند، ولی در این ارائه به صورت متغیر مستقل در نظر گرفته شده و توسط طراح انتخاب می شود.

• میزان درجه چرخش طبقات در طبقات مختلف نیز به صورت مستقل در نظر گرفته شده است، زیرا که اگر این پارامتر را تابعی از پارامترهای دیگر در نظر بگیریم، بهینه ترین زاویه چرخشی که به دست خواهد آمد با توجه با تابع هدف، همواره صفر خواهد بود.

مؤلفه ای که اینجا به عنوان تابع هدف در نظر گرفته شده است نسبت سطح به حجم می باشد که همواره در حداقل ممکن قرار دارد، هرچه نسبت سطح پوسته به حجم بنا کم باشد به همان نسبت از انتقال حرارت از داخل به خارج ساختمان جلوگیری می شود [۱۰]. یکی دیگر از پارامترهای مستقل گریز طبقه میانی و طبقه انتهایی نسبت به مرکز می باشد. در حالت بهینه این مقدار گریز صفر می باشد زیرا هرچه طبقات از مرکز فاصله بگیرند به همان مقدار نسبت سطح به حجم افزایش می یابد، علت

شکل ۶. فلوچارت برنامه مجازی الگوریتم ژنتیک مسئله؛ ماخذ: نگارندگان.

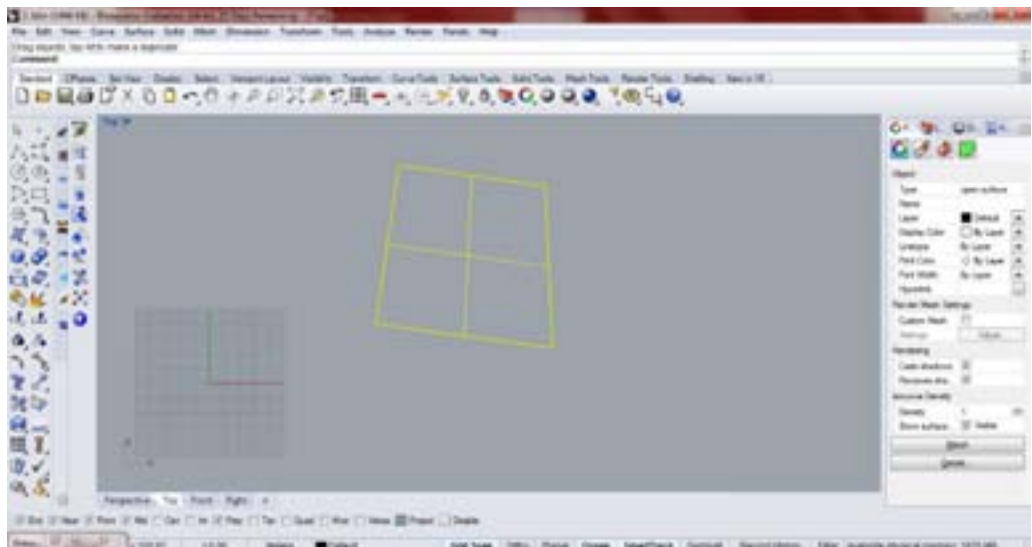

شکل ۷. برنامه تنظیم شده در محیط Grasshopper؛ ماخذ: نگارندگان.

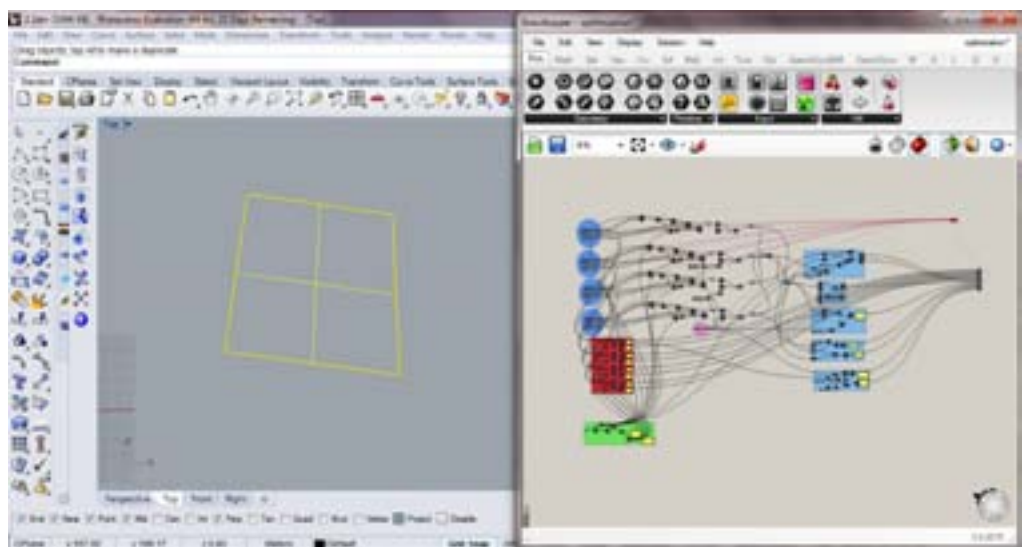
ورودی های برنامه کد نویسی شده است، وارد برنامه Grasshopper می شود تا مراحل بهینه یابی ادامه یابد (شکل ۸و۹).

در ادامه روند بهینه سازی به سراغ Galapagos که از پلاگین های نرم افزار Grasshopper می رویم. این نرم افزار با استفاده از الگوریتم ژنتیک به بهینه یابی مؤلفه های تابع هدف می پردازد. شکل ۱۰ تنظیمات موجود در این نرم افزار را نشان می دهد که در این قسمت تعیین می شود چند کروموزوم با یکدیگر آمیزش داشته باشند و از جمعیت حاصل چه تعداد برای ادامه در نسل بعدی انتخاب شود.

پس از اعمال تمام تغییرات برنامه Galapagos را راه اندازی می کنیم یا شروع به بهینه یابی کند و بهینه ترین جواب نسبت به متغیرها و مؤلفه های تابع هدف در اختیار ما بگذارد. شکل ۱۱ نشان دهنده جواب بهینه با توجه به پارامترهای معین شده می

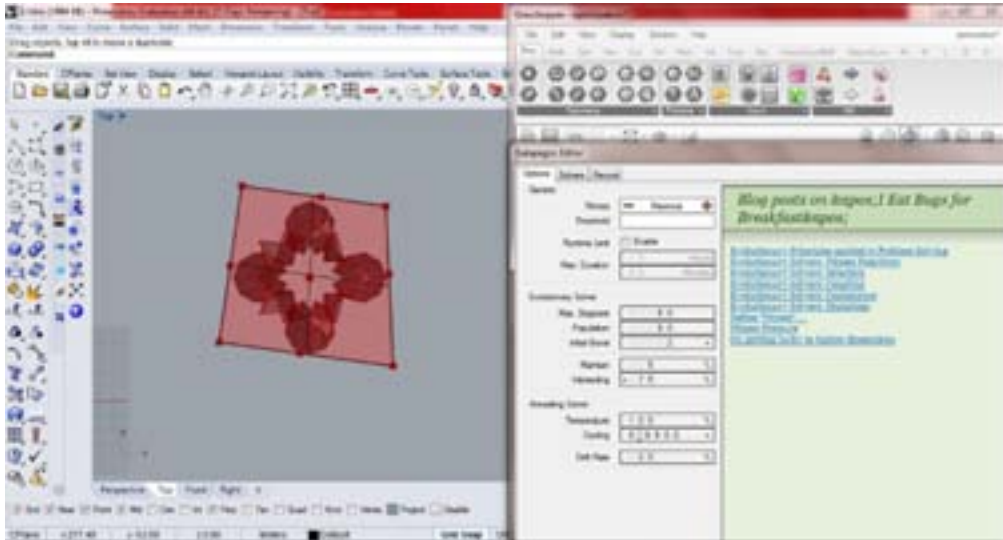
شکل ۸. پلان آزاد برج؛ ماخذ: نگارندگان.

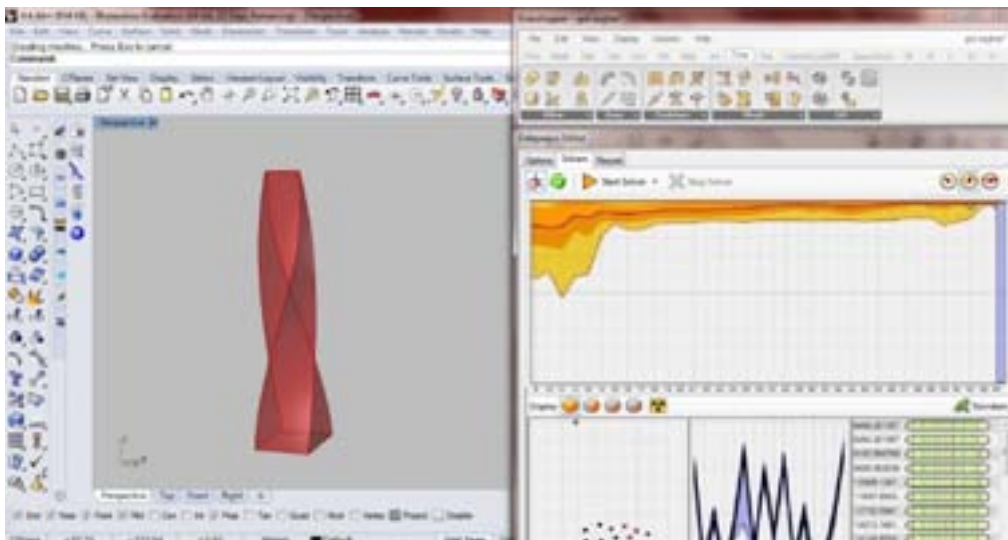
شکل ۹. وارد کردن ورودی پلان آزاد از محیط نرم افزار Rhino به محیط؛ ماخذ: نگارندگان. Grasshopper.

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۴۵ زمستان ۹۵
No.45 winter 2016

شکل ۱۰. اعمال تنظیمات مورد نیاز در قبل از شروع بهینه یابی در برنامه Galapagos؛ ماخذ: نگارندگان.

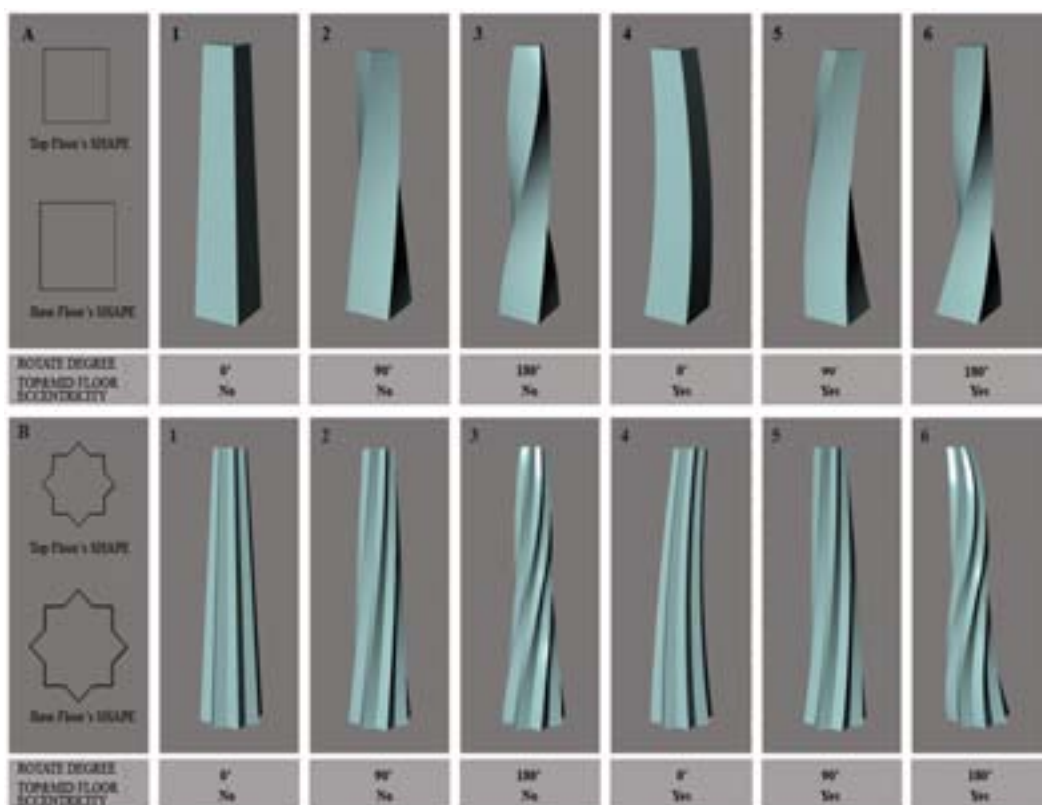

شکل ۱۱. یکی از جواب بهینه پس از اتمام روند بهینه یابی در محیط Galapagos؛ ماخذ: نگارندگان.

چرخش و گریز از مرکز طبقات به دست آمده است. ۷- مقایسه فرم های بهینه بدست آمده از نظر میزان دریافت نور مستقیم تابشی در این مرحله تمام فرم های بهینه بدست آمده وارد برنامه Ladybug که از پلاگین های نرم افزار Grasshopper است، می شود تا تعیین شود کدام یک از این فرم ها میزان نور دریافتی بهتری دارند.

باشد، در این شکل، فرم و تعداد اضلاع طبقه همکف و طبقه بالا به صورت دلخواه انتخاب و میزان زاویه چرخش طبقات ۹۰ درجه در نظر گرفته شده است. همچنین میزان جابجایی طبقه میانی و انتهایی صفر لحاظ شده است.

شکل ۱۲ نشان دهنده انواع جواب های بهینه می باشد که با تغییر در مقدار هر یک از پارامترهای

شکل ۱۲. جواب های بهینه پس از اتمام روند بهینه یابی؛ ماخذ: نگارندگان.

شکل های ۱۳ و ۱۴ نشان می دهند -با توجه به موقعیت جغرافیایی زمین که در این تحقیق جنوب غرب تهران در نظر گرفته شده است- هر وجه از ساختمان چه مقدار نور دریافت می کنند. تحلیل و آنالیز دریافت نور بر روی تمام فرم ها اعمال شده است که در زیر فرم B۱ (شکل سمت چپ) و فرم A۲ (شکل سمت راست) نشان داده شده است. هر چه رنگ به سمت قرمز پر رنگ میل کند نشان دهنده میزان نور دریافتی بیشتر و بالعکس هر چه به سمت آبی تمایل داشته باشد از میزان نور دریافتی پایین حکایت دارد.

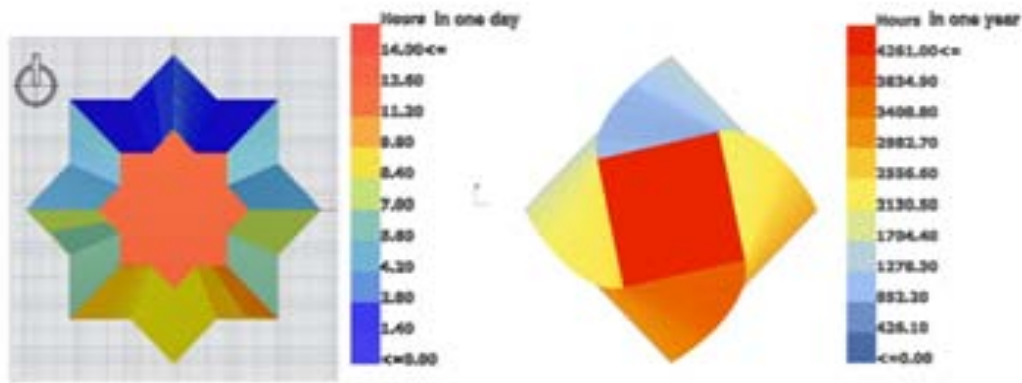
جدول ۱ حاصل نتایج به دست آمده از تحلیل فرم ها در نرم افزار Ladybug را نشان می دهد.

* مجموع سالانه دریافت نور روز توسط پوسته خارجی = متوسط تابش روزانه نور خورشید بر سطح خارجی ساختمان بر حسب ساعت \times تعداد روز های سال (۳۶۵)

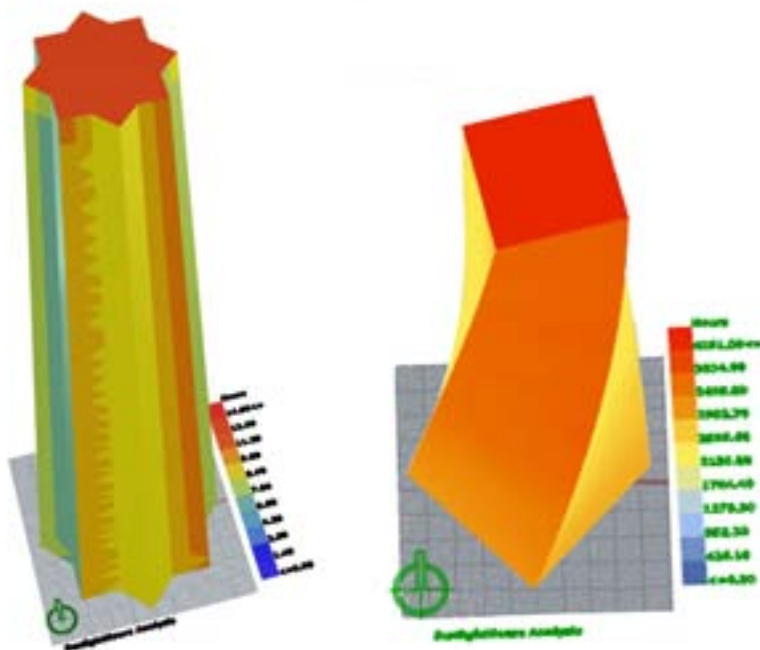
** برای تحلیل دریافت نور بر روی سطحی نیاز به شبکه تحلیلی نیازمندیم؛ در تحلیل های حاضر بر روی پوسته خارجی هر مدل شبکه ای با ابعاد 10×10 در نظر گرفته شده است که تعداد کل آنها در هر مدل به مساحت پوسته خارجی مرتبط است. در طول روز بنا به جهت حرکت خورشید بر روی هر نقطه شبکه میزان مشخصی دریافت نور داریم.

ضریب کل در یافت نور خورشید بر حسب ساعت = میزان ساعات دریافت نور در هر نقطه از شبکه

۱. این مقدار که برای نقاط با موقعیت جغرافیایی مختلف فرق می کند، با استفاده از بانک اطلاعات دپارتمان انرژی ایالات متحده آمریکا به دست آمده است.

شکل ۱۳. مدل شماتیک میزان دریافت نور از طریق پوسته بر حسب ساعت (دید از بالا)؛ ماخذ: نگارندگان.

شکل ۱۴. مدل شماتیک میزان دریافت نور از طریق پوسته بر حسب ساعت (دید پرسپکتیو)؛ ماخذ: نگارندگان.

را برای تیم طراحی و اجرا کند. در این پژوهش تکنیک و روش های الگوریتمی که منجر به خلق فرم های هندسی متقارن می شوند، بررسی و در محیط نرم افزار گرس هاپر پیاده سازی شد که بعد از اعمال شروط و راه اندازی الگوریتم ژنتیک (کامپوننت Galapagos در نرم افزار Grasshopper) نتیجه مورد نظر حاصل می شود که مطلوبترین نتیجه بر اساس شرطهای اعمال شده توسط معمار خواهد بود

تحلیل تعداد کل نقاط تحلیل موجود در شبکه
*** ضریب بهره وری فرم = ضریب کل در یافت نور
خورشید/ مساحت پوسته خارجی مدل

۸- نتیجه گیری و جمع بندی

استفاده از تکنیک های مبتنی بر تنوع پارامتریک در مدل سازی به طراحی اجازه می دهد به جای طراحی یک مدل به طراحی یک سامانه اقدام کند که تغییرات و هماهنگی سازهای بعدی در طراحی

جدول ۱. نتایج به دست آمده از آنالیز فرم های بهینه در برنامه Ladybug

مشخصات فرم	ابعاد کلی			ابعاد حجم و پوسته خارجی		مجموع سالانه دریافت نور روزتوسط پوسته خارجی* (ساعت)	ضریب کل در یافت نور خورشید** (هزار ساعت)	ضریب بهره وری فرم*** (ساعت- مترمربع)
	عرض	طول	ارتفاع	حجم بنا	مساحت جدار بیرونی (مترمربع)			
A1	-	-	۳۲۷	۱۰۷۹۹۰۰	۷۶۷۹۸	۲۱۲۶,۴۳۹	۱۶۶۸۵۰	۲۱۷۲,۵۷۷
A2	-	-	"	۹۹۰۶۲۲	۷۳۱۵۰	۲۱۴۳,۹۵۴	۱۵۵۸۶۰	۲۱۳۰,۶۷۳
A3	-	-	"	۸۶۶۶۴۳	۶۸۱۶۹	۱۵۶۵,۸۱۲	۷۵۲۹۵	۱۱۰۴,۵۲۱
A4	-	-	"	۱۰۶۶۳۰۰	۷۶۵۵۷	۲۱۲۳,۵۵۹	۱۶۵۲۵۰	۲۱۵۸,۴۹۷
A5	-	-	"	۱۰۰۴۵۰۰	۷۳۹۱۷	۲۱۵۱,۷۷۲	۱۵۸۳۲۰	۲۱۴۱,۸۶۰
A6	-	-	"	۶۹۱۱۳۱	۶۰۷۵۹	۱۶۲۶,۶۷۴	۸۰۵۷۹	۱۳۲۶,۱۹۸

B1	-	-	"	۹۱۶۶۴۰	۷۵۰۰۶	۱۸۳۴,۱۸۹	۱۲۹۷۶۰	۱۷۲۹,۹۸۳
B2	-	-	"	۸۳۴۸۸۸	۷۲۰۵۰	۱۸۲۵,۹۱۲	۱۱۸۷۱۰	۱۶۴۷,۵۹۴
B3	-	-	"	۷۱۹۰۴۳	۶۵۴۶۲	۱۸۲۰,۳۸۴	۱۰۴۴۹۰	۱۵۹۶,۱۶۸
B4	-	-	"	۸۱۸۷۵۷	۷۱۲۰۱	۱۸۳۴,۸۳۲	۱۱۶۸۲۰	۱۶۴۰,۷۰۵
B5	-	-	"	۸۴۰۰۷۳	۷۱۹۷۵	۱۸۱۰,۱۷۶	۱۱۸۶۶۰	۱۶۵۱,۴۰۴
B6	-	-	"	۷۱۷۰۹۸	۶۶۰۶۹	۱۸۰۵,۷۹۰	۱۰۳۵۳۰	۱۵۶۶,۹۸۵

آنچه بدیهی می نماید این است که با شرط های دیگر یا حتی با همین شرط ها و اعمال ضریبهای نابرابر به آنها، نتیجه متفاوت خواهد بود. به صورت کلی اگر شکل طبقات را پارامتر مستقل در نظر نمی شد و تابعی از پارامترهای دیگر می بود شکل بهینه ای که سیستم ارائه می داد شکلی استوانه ای شکل می شد و اگر محدوده ای برای مقدار مساحت طبقه آخر در نظر گرفته نمی شد و از صفر تا بی نهایت می بود شکل بهینه ای که به دست می آمد فرم

مخروطی شکل بود. با توجه به جدول ۱، این نتیجه حاصل می گردد که هرچه فرم به سمت پیچیدگی میل کند به دلیل ایجاد تورفتگی در فرم از ضریب بهره وری کاسته می شود ($B1 < A1$). هرچه بنا پیچش بیشتری داشته باشد از ضریب بهره وری فرم به همان نسبت کاسته می شود ($A3 < A2 < A1$) و اما دور شدن طبقات از مرکز در بعضی مواقع ممکن است ضریب بهره وری را بالا برده ($A2 < A1$ و $A5 < A3$ و $A6 < A2$) و بالعکس از

Programming, Genetic Algorithms”, Oxford Univ. Press.

6. Ashlock, D. (2006), “Evolutionary Computation for Modeling and Optimization”, Springer, ISBN.

7. Goldberg, D. E., (1989), “Genetic Algorithms in Search, Optimization, and Machine Learning”, Addison-Wesley Publishing Co., Inc., Reading, Mass.

8. Eiben, A. E. et al (1994). “Genetic algorithms with multi-parent recombination”, PPSN III: Proceedings of the International Conference on Evolutionary Computation, The Third Conference on Parallel Problem Solving from Nature: 78–87.

۹. شولر، ولف گانگ (۱۳۷۱) سازه ساختمان های بلند، ترجمه: حجت الله عادل، انتشارات دهخدا، چاپ پنجم.

۱۰. قبادیان، وحید (۱۳۸۴) بررسی اقلیمی ابنیه سنتی ایران، تهران، انتشارات دانشگاه تهران، چاپ سوم.

میزان آن بکاهد ($A_4 < A_1$ و $B_4 < B_1$ و $B_6 < B_3$)؛ به این صورت که هر چه سطح نورگیر بیشتری رو به خورشید قرار گیرد میزان بهره وری فرم افزایش می یابد به طور کلی اگر به سمت جبهه نورگیر حرکت کند، باعث ایجاد سایه در طبقات پایین می گردد و اگر به سمت مخالف حرکت کند میزان سطح نورگیر بیشتری ایجاد می کند.

قابلیت برنامه نویسی در نرم افزارهای معماری این امکان را می دهند تا کاربر در محیطی گرافیکی و نه صرفاً عددی به کد نویسی بپردازد. این سادگی امتیازی برای استفاده از این ابزار برای یافتن جواب های بهینه برای مسایل مختلف محسوب می شود. هدف اصلی در این پژوهش این است که به مسئله طراحی فرم و فرم بانی ساختمان های بلند از دیدگاه عمیق تری نگریسته شود. نگاهی که فراتر از مسائل ظاهری و فرمال، پارامترهای اساسی و مهم تری را که منجر به کارایی بهتر ساختمان می شوند را هم در نظر می گیرد.

منابع و ماخذ

۱. گلابچی، محمود و اندجی گرمارودی، علی (۱۳۹۰) معماری دیجیتال: کاربرد فناوری های CAD/CAM/CAE در معماری، تهران، انتشارات دانشگاه تهران.

2. Nianquan Zhang, (2001) A computer-based environment for preliminary structural design, design collaboration and design automation of tall buildings. Hong Kong University.

۳. گلابچی، محمود و گلابچی محدرضا (۱۳۹۲)، مبانی طراحی ساختمان های بلند، تهران، انتشارات دانشگاه تهران.

4. Sang Min. Park, Mahjoub Elnimeiri, David C. Sharpe, Robert J. Krawczyk (2004). “Tall Building Form Generation by Parametric Design Process. CTBUH 2004 Seoul Conference

5. Back, T. (1996), “Evolutionary Algorithms in Theory and Practice: Evolution Strategies, Evolutionary

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۴۵ زمستان ۹۵
No.45 Winter 2016

۲۳۸

تبیین شاخص های طراحی فضای شهری انعطاف پذیر با بهره گیری از مدل دلفی

احمد استقلال - دانش آموخته دکتری شهرسازی، دانشکده هنر و معماری، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات، تهران، ایران
مهیار اردشیری* - استادیار شهرسازی، واحد بیضاء، دانشگاه آزاد اسلامی، بیضاء، ایران
ایرج اعتصام - استاد دانشکده هنر و معماری، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

Explaining indices of flexible urban space design using Delphi model

Abstract

Today knowledge of urban spaces and suitable urban design of them is a way to meet the diverse needs of citizens. In the meantime, consideration of the principle of flexibility as one of the factors creating quality urban space enables space to provide the numerous options to citizens. However, in this study, which has an exploratory nature, attempted to explain the concept of flexibility and ways of its realization in the urban space, and also a model is presented in order to achieve flexibility in the urban space. The attainment of this space, with the flexibility indices first need preconditions, which include permeability, diversity, and readability. For this purpose, first qualitative data was collected using library studies and a review of the literature, the most important elements involved in the flexible design of urban space were identified; then by Delphi method, and by means of a questionnaire, and based on the snowball method, components were measured. The results indicate the more effective roles of 17 indices in the formation of flexible urban space. According to the ranking table, indices of compatibility of performances, flexibility, and more choice and greater attention to human relationships and access were more important.

Keywords: flexibility, urban space, Delphi model, index

چکیده

امروزه شناخت فضاهای شهری و طراحی مناسب آن راهی به سوی برآوردن نیازهای گوناگون شهروندان است. در این میان توجه به اصل انعطاف پذیری به عنوان یکی از عوامل خلق فضای شهری با کیفیت، فضا را قادر می سازد تا گزینه های متعددی را به شهروندان ارائه نماید. حال در این پژوهش که از نظر ماهیت از نوع پژوهش های اکتشافی می باشد، تلاش گردیده تا به تبیین مفهوم انعطاف پذیری و راه های تحقق آن در فضای شهری پرداخته شود، همچنین الگویی به منظور دستیابی به انعطاف پذیری در فضای شهری ارائه گردد. گفتنی است حصول به این فضا با دارا بودن شاخص های انعطاف پذیری، نخست نیازمند پیش شرط هایی است که شامل نفوذپذیری، تنوع، و خوانایی خواهد بود. در این راستا نخست به گردآوری داده های کیفی با استفاده از روش مطالعات کتابخانه ای پرداخته می شود و با بازنگری ادبیات موضوع مهمترین مؤلفه های دخیل در طراحی فضای شهری انعطاف پذیر شناسایی و سپس در قالب روش دلفی با استفاده از ابزار پرسشنامه ای و مبتنی بر روش گلوله برفی مؤلفه ها مورد سنجش قرار گرفت. نتایج پژوهش حاکی از نقش مؤثرتر ۱۷ شاخص در شکل گیری فضای شهری انعطاف پذیر می باشد که با توجه به جدول رتبه بندی، شاخص های سازگاری عملکردها، تغییرپذیری، داشتن حق انتخاب های افزون تر و نیز توجه به روابط انسانی و دسترسی ها از اهمیت بالاتری برخوردار می باشند.

واژگان کلیدی: انعطاف پذیری، فضای شهری، مدل دلفی، شاخص.

فضاهای عمومی حائز نقشی اساسی و مهم در شکل‌گیری زندگی اجتماعی، ظهور تمدن‌های نخستین و مجتمع‌های بیولوژیکی می‌باشند و با مد نظر داشتن اینکه شهرها در سال ۱۹۰۰، تنها ۱۳ درصد از جمعیت جهان را در خود جای داده بودند و با توجه به افزایش جمعیت در جهان، پیش‌بینی می‌شود تا سال ۲۰۵۰ میلادی شهرها از ۷۰ درصد جمعیت جهان لبریز خواهند شد و این موضوع حاکی از لزوم نگاهی نو به شهر و عناصر آن می‌باشد.

دورنمای آینده، روشن‌گر شهرهای انعطاف‌پذیر و خلاق به عنوان بسترهای توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی جوامع است و فضاهای شهری همچون خیابان‌ها، پارک‌ها، میادین و ... سایت‌های مهمی برای شکل‌گیری فعالیت‌های اجتماعی، اقتصادی و سیاسی به شمار می‌آیند (Collins and Shantz, 2009, 517).

با توجه به اهمیت موضوع در ادامه سعی گردیده تا پس از تبیین مفهوم فضای شهری و مقوله انعطاف‌پذیری الگویی ارائه گردد تا هم‌نمایی جامع به موضوع داشته و هم با بهره‌گیری از آن بتوان به تحصیل شاخص‌های طراحی فضاهای شهری انعطاف‌پذیر پرداخت.

۲. روش‌شناسی پژوهش

پژوهش حاضر از نظر ماهیت از نوع پژوهش‌های اکتشافی است، زیرا مسأله‌ای را مورد توجه قرار می‌دهد که قبلاً به آن با این نگاه پرداخته نشده است. در چنین پژوهشی به جای آزمون فرضیه، هدف جمع‌آوری الگوها و ایده‌ها برای یافتن درک عمیق از موضوع است برای این منظور از رویکرد آمیخته استفاده می‌کنیم که هدف آن ترکیب روش‌های پژوهش کمی و کیفی برای دستیابی به روشی مناسب جهت دستیابی به اهداف پژوهش است. برای این منظور ابتدا به گردآوری داده‌های کیفی با استفاده از روش مطالعات کتابخانه‌ای پرداخته شده و سپس سعی گردیده تا از روش دلفی برای رتبه

بندی شاخص‌ها بهره‌گیری شود. در این راستا ابتدا در نتیجه بازنگری ادبیات موضوع مهمترین عوامل برای طراحی فضای شهری انعطاف‌پذیر که شامل ۳۲ مورد بود استخراج گردید و سپس در قالب روش دلفی با استفاده از ابزار پرسشنامه‌ای در سه مرحله و مبتنی بر روش گلوله‌برفی با نمونه‌آماري شامل ۲۶ خبره در حوزه شهرسازی مورد سنجش و رتبه‌بندی قرار گرفت که در قالب جدولی در پایان پژوهش ارائه گردیده است. ضمناً برای بررسی ضریب همبستگی از شاخص معنی‌داری و برای تطابق قابل قبول نظرات در آزمون دلفی از ضریب دلیوی کندانال بهره‌برده شده است.

۳. پیشینه پژوهش

مفهوم انعطاف‌پذیری چندسالی بیش نیست که به‌صورت جدی مورد توجه قرار گرفته است (البته این به این معنی نیست که تا قبل از این چنین مفهومی وجود نداشته و یا بی‌کاربرد بوده است) لذا تاکنون پژوهش‌منسجمی در این‌باره کمتر صورت گرفته است و بایستی از لابه‌لای سخنان و متون اهل فن به جمع‌آوری پیشینه کمرنگ این مفهوم به‌ویژه با تأکید آن بر فضای شهری پرداخته شود. در منابع فارسی تنها چند مقاله و پایان‌نامه با عناوینی همچون انعطاف‌پذیری و مسکن منعطف (اسماعیل دخت ۱۳۹۰)، محیط‌های یادگیری انعطاف‌پذیر و الگویی برای تحلیل انعطاف‌پذیری در مسکن سنتی ایران (عینی فر، ۱۳۸۲) به چشم می‌خورد که اغلب به این مقوله از دیدگاه معماری پرداخته‌اند. عینی فر با پیشنهاد یک ماتریس دو بعدی از مفاهیم مرتبط با انعطاف‌پذیری در سطوح خرد، میانی و کلان، الگویی برای تحلیل انعطاف‌پذیری در مسکن سنتی ایران را پیشنهاد می‌کند.

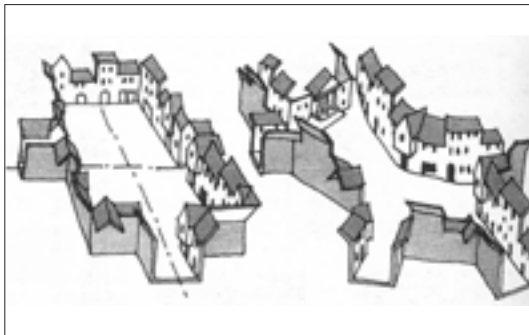
اما در مقالات و کتب، عمده تلاش‌های انجام شده به دنبال تعریف و تبیین این مفهوم بوده‌اند. آدریان فورتی (۲۰۰۰) در کتاب خود، واژگان و ساختمان: لغت نامۀ معماری مدرن، از انعطاف‌پذیری به عنوان یکی از هجده واژگان کلیدی معماری مدرن یاد می‌کند.

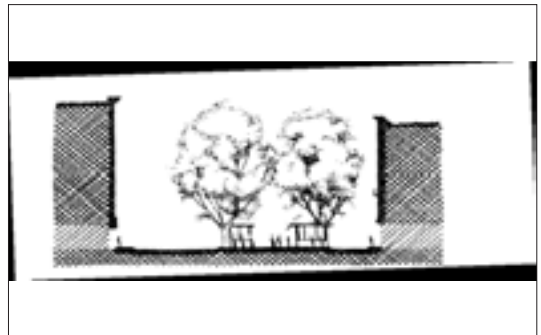
تصویر ۲. پلان فضای شهری، در سیه نا، ایتالیا، (Rudlin and Falk ۲۰۱۰)

تصویر ۱. طرح سه بعدی فضای شهری در سیه نا، ایتالیا، (Rudlin and Falk ۲۰۱۰)

تصویر ۳. برشی از فضای شهری خیابان، (Jacobs ۱۹۹۵)

تصویر ۴. طرح سه بعدی از فضای شهری خیابان و میدان، (Carmona et al. ۲۰۱۲)

همچنین در سایر پژوهش های غیر فارسی، بنتلی و همکارانش نیز در کتاب محیط های پاسخده بواسطه اهمیت موضوع، انعطاف پذیری را به عنوان یکی از اصول دستیابی به محیط پاسخده معرفی می نمایند و سعی می کنند با تدابیر و راهکارهایی این مهم را در شهر تحقق بخشند.

در پژوهش هایی دیگر گونه های انعطاف پذیری (Pena and Parshall; ۲۰۱۲, ۸۴) و نیاز به منعطف ساختن فضا های شهری مورد توجه قرار گرفته است (Thompson; ۲۰۰۲). در سال اخیر نیز مطالعاتی در زمینه فضاهای شهری و عمومی و لزوم انعطاف پذیری در آنها انجام شده است (Gehl; ۲۰۱۳). همچنین در تحقیقی با عنوان «فضای عمومی محیط شهری» ضمن بررسی موضوع به طبقه بندی انعطاف پذیری می پردازد (TehBorTsong; ۲۰۱۱).

در این میان چارچوب هیوگو برای اقدام با موضوع ایجاد ملل و جوامع انعطاف پذیر، یک چارچوب

همچنین سایر نظریه پردازان از جمله رابنک، شپارد و تون (۱۹۷۳ و ۱۹۷۴)، هرتزبرگر (۱۹۹۱)، گروک (۱۹۹۲)، مک کرینور (۱۹۹۸) و هابراکن (۲۰۰۸)، به طور مختصر و نه به شکل یک تحقیق جامع، به شرح ابعاد مختلف مفهوم انعطاف پذیری پرداخته اند (اسماعیل دخت، ۱۳۹۰).

در این بین تنها یک پژوهش در راستای تعمیق شناخت این مفهوم و بیان جنبه های عملی رویکردهای مرتبط با آن به صورت جامع و بنیادین گام برداشته است. تاجانا اشنایدر و جرمی تیل در کتاب خود، مسکن منعطف (۲۰۰۷) و دو مقاله، مسکن منعطف: فرصت ها و محدودیت ها (۲۰۰۵) مسکن منعطف: رهیافتی به هدف (۲۰۰۵)، به طور جامع و مبسوطی علاوه بر تعریف این واژه و واژگان مرتبط با آن، به بیان رویکردهای طراحانه و ایده های عملیاتی برای دستیابی به انعطاف پذیری در مسکن می پردازند (اسماعیل دخت، ۱۳۹۰).

فضایی خارجی دانست که بین ساختمان ها جا خوش کرده است. این فضاها با نماها و بام شهر تعریف می شوند (Paumier ۲۰۰۴; Chau ۲۰۰۰). ایگاه فضاهای شهری نیز در میان عناصر خلق شده در شهر در مقیاس های مختلف بسیار حائز اهمیت است به طوری که می توان گفت فضای شهری تنها عنصر منحصر بفردی از محیط ساخته شده در شهر است که در حوزه کاری مهندسين، معماران و شهرسازان قرار می گیرد که این مهم مؤکد نگاه منسجم تر و همه جانبه تر به این فضاهاست.

۵. دستیابی به فضای شهری با کیفیت

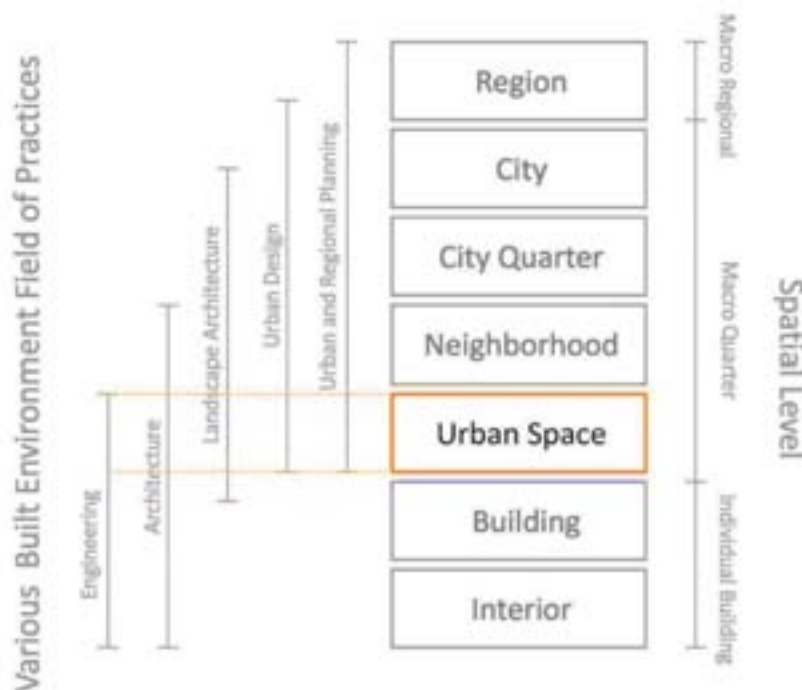
در این راستا به منظور ارتقا سطح فعالیتی فضای شهری Gehl، (۲۰۰۴) ، (۲۰۰۴) Paumier، Davies (۲۰۰۷) and Evans (۲۰۰۷) بر این باورند که هفت کیفیت جهت خلق و توسعه فضای شهری مورد نیاز است که شامل ایمنی، آسایش، همه شمول بودن، جذاب بودن، تداوم داشتن، مدیریت کارآمد و انعطاف پذیر بودن می باشند. به خوبی می توان دریافت که انعطاف پذیری در این میان از

عملیاتی ده ساله بود که توسط کشورهای عضو سازمان ملل اتخاذ شده و اصول راهنمایی برای ایجاد انعطاف پذیری به همراه یک سیستم کنترل پیشرفت در سطح ملی ارائه می نمود و در ادامه آن شاهد تصویب چارچوب سندای برای کاهش ریسک بلایا (۲۰۱۵-۲۰۳۰) در سومین کنفرانس جهانی سازمان ملل متحد در سندای ژاپن هستیم.

۴. مفهوم فضای شهری

در یک نگاه مفهومی می توان فضای شهری را پدیده ای دانست سازمان یافته از اطلاعاتی، که در صورت مختلف فرم، عملکرد و معنا تجلی می یابد، بستر شکل گیری و ارتقا زندگی اجتماعی یک جامعه که بیانگر فرهنگ و شیوه شهرنشینی یک تمدن می باشد، فضای شهری عینیتی است برخاسته از تلفیق روابط اجتماعی، در بستری کالبدی، در زمینه ای معنایی و در راستای عملکردهای مورد نیاز جمعی انسانی (ماجدی، منصوری و حاجی احمدی ۱۳۹۰، ص ۲۶۳).

از دیدگاه عملکردی نیز بایستی فضای شهری را،

نمودار ۱. جایگاه فضای شهری در میان بخش های متفاوت زیستی؛ اقتباس از (Moughtin ۲۰۰۷; Chau ۲۰۰۰)

نقشی کلیدی برخوردار است. نگاه نوین به فضای شهری با رویکرد انعطاف پذیری، در پی تعریف و استفاده دوباره از فضا، شخصیت دادن به فضاهای باز، خلق فرصت های اجتماعی به حاشیه رانده شده، با توجه به محیط زیست و در چارچوب ساختارهای پویای شهری و شبکه های دسترسی در فضاهای شهری می باشد (Thompson, 2002, 59).

۶. انعطاف پذیری در قالب سه واژه Flexibility, Robustness, Resilience

وقتی در میان منابع مکتوب به سراغ مفهوم انعطاف پذیری می رویم با سه واژه اصلی مواجه می شویم که هر کدام به نوعی و بسته به شرایط، خود را با مفهوم انعطاف پذیری آشکار می نمایند. این واژگان همگی انعطاف پذیری هستند و البته دقیقاً نیستند! واژه Resilience که بیشتر برای مفهوم انعطاف پذیری در حوزه مدیریت بحران و مقابله با مخاطرات کاربرد دارد و واژه های Flexibility و Robustness که تلاش دارند تا با توجه به تغییرات بوجود آمده در محیط، بصورت بالقوه و بالفعل، به پاسخگویی به نیازها بپردازند. برای جلوگیری از خلط این مفاهیم در ادامه سعی می گردد تا مفهوم آنها دقیق گردیده و به وجوه تمایزشان پرداخته شود.

۱.۷. مفهوم انعطاف پذیری

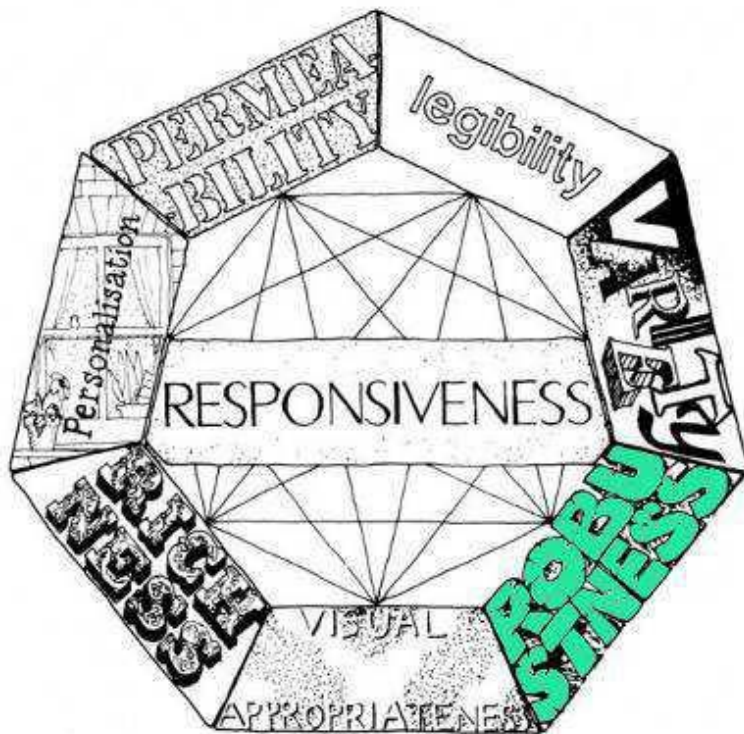
انعطاف پذیری در لغت به معنی شایستگی هماهنگی با هر وضع و هر محیط (معین، ۱۳۸۷)، چیزی که خمیدگی و برگشتی پذیرد (دهخدا، ۱۳۷۷، ص ۳۷۶۵) و به مفهوم سادگی تغییرپذیری به منظور سازگاری و مناسب بودن برای محیط و تغییرات آن در موقعیت های متفاوت می باشد (مردمی و دلشاد، ۱۳۸۹، ص ۱۱۰).

واژه انعطاف پذیری برگرفته از اصطلاح لاتین "flexibilis" به معنی خمیده، منعطف و نرم انعطاف پذیری در لغت به معنای قابلیت برای تغییرپذیری (Oxford Dictionaries - "Dictionary, Thesaurus, & Grammar", 2016)، قابلیت برای سازگاری با شرایط و تغییرات

جدید (Merriam-Heritage Dectionary)، تغییرپذیر بودن، قابلیت برای مقابله با شرایط متغیر، قابلیت تغییر به آسانی ("Longman English Dictionary Online" 2016) است (افهمی و علیزاده ۱۳۹۲، ص ۵۹) می باشد. مفهوم انعطاف پذیری می تواند به مثابه کنش درختی باشد که در باد خم شده و دوباره به شکل اصلی خود باز می گردد (Sennett; 2005 Kaluza and Blecker). به طور مختصر انعطاف پذیری، توانایی تسلیم شدن در فشار، و همچنین قابلیت برگشتن به شکل فیزیکی اصلی می باشد. با وجود این درک کلی از انعطاف پذیری، چالش های ظریفی در تعریف این اصطلاح وجود دارد.

ادبیات موضوع بیانگر آن است که انعطاف پذیری را بایستی به عنوان «فعلی سودمند» در نظر گرفت (Adler, 1988, 36). هر چند که این مفهوم در بطن خود بر منفعتی سودمند دلالت داشته ولی یک خوب مطلق نیست. با وجود معانی مختلف برای اصطلاح انعطاف پذیری، دست یافتن به یک معنای دقیق در یک وضعیت خاص برای این اصطلاح دشوار است (لینچ، ۱۳۸۱، ص ۲۱۴). معنی دقیق کلمه ی انعطاف پذیری به ویژگی های فیزیکی شامل قابلیت ارتجاع و تسلیم فشار و بازسازی شکل فیزیکی بر می گردد (Sennett; 2005 Kaluza and Blecker). با این حال، واژه انعطاف پذیری به عنوان ویژگی مواجه شدن با ابهامات در فرآیندهای برنامه ریزی و تصمیم گیری، استفاده می شود. به خاطر وجود ابهاماتی در مفهوم انعطاف پذیری، دشوار بودن درک آن، دست یافتن به تعریفی جامع و دقیق، ضروری می نماید. صالح و همکاران (2001) انعطاف پذیری را یک کلمه غنی و مبهم دانسته و تا حد زیادی با ویژگی های مثبت مرتبط می دانند.

به گفته صالح و همکاران (2001)، بسیاری از نویسندگان به طور مستقیم انعطاف پذیری را به عنوان قابلیت تغییر در راستای دستیابی به شرایط، نیازها و کاربست های نوین، توانایی برای پاسخ به

تصویر ۵. هفت معیار خلق محیط‌های پاسخده؛ ماخذ: Bentiey et al.

۹، ۲۰۱۳

دو توانایی یک سیستم برای مقابله با تغییر، توصیف می‌شوند، تفاوت‌های مهمی در مفهوم آنها وجود خواهد داشت.

استحکام اینگونه تعریف می‌شود: «توانایی یک سیستم به حساس بودن نسبت به تغییر محیط». سیستم‌های مستحکم قابلیت مورد نظر خود را تحت شرایط متنوع عملکرد ارائه می‌کنند، بدون اینکه تغییر کنند. (Fricke and Schulz, ۲۰۰۵)

به عبارت دیگر، استحکام حساسیت یک فضا به اختلالات است. درجه نیرومندی بالا بدان معنی است که احتمال بالایی از دستیابی به عملکردهای قابل قبول سیستم بدون تغییر سیستم وجود دارد (Kühn; ۲۰۰۵ Corsten and Gössinger). در مقابل، انعطاف پذیری توانایی یک سیستم برای برآورده کردن نیازهای متغیر بواسطه شکل‌گیری یک متغیر توسط سیستم است (Fricke and Schulz, ۲۰۰۵). بنابراین، انعطاف پذیری، به موجب شروع

تغییرات آینده و یا توانایی برای بهبود عملکرد آینده یک سیستم می‌شناسند. اما این معنای عمومی کلمه به طور کلی باعث سردرگمی بین واژه انعطاف پذیری و سایر واژه‌های مربوط به توانایی پاسخگویی به تغییرات، مانند سازگاری، تغییرپذیری، چابکی، قابلیت ارتجاعی و غیره می‌شود. برای تثبیت واژه انعطاف پذیری تعریف دقیق‌تری نیاز است که بین واژه‌های مختلف تغییرپذیری تمایز ایجاد کند. تعریف دقیق انعطاف پذیری، پیش شرطی است تا بتوانیم مفهوم طراحی انعطاف پذیر را تبیین نموده و آن را بیشتر درک کنیم. تعریف موضوع بعنوان پایه و اساسی برای یک روش اندازه‌گیری مورد نیاز است که به نوبه خود نشان دهنده تعریف انعطاف پذیری باشد (Upton; ۱۹۹۴; Hocke, ۲۰۰۴).

۲.۷. استحکام

اکثر نویسندگان بین استحکام و انعطاف پذیری تمایز قائل می‌شوند. اگرچه انعطاف پذیری و استحکام هر

یک فرآیند فعال تغییر، شکل می‌گیرد (Eckart ۲۰۱۲، ۸۴). برای روشن تر شدن موضوع می‌توان مفاهیم استحکام و انعطاف پذیری را به ویژگی دو درخت بلوط و بید در مقابل طوفان، تشبیه کرد. هر دو این درختان توانایی مقابله در برابر طوفان را دارند، درخت بلوط با داشتن استحکام اولیه و درخت بید با خمش و انعطاف پذیری که با شروع طوفان از خود نشان می‌دهد.

شایان ذکر است یان بنتلی و همکارانش، در کتاب محیط‌های پاسخده، هفت معیار را برای ایجاد محیط‌های پاسخده بیان کرده‌اند (بنتلی و دیگران، ۱۳۸۶) که شامل نفوذپذیری، گوناگونی، خوانایی، انعطاف پذیری، تناسبات بصری، معنای حسی، رنگ تعلق می‌باشد. گفتنی است در سال ۱۹۹۰ به دلیل نارسایی و کمبود مفاهیم در این عوامل، یان بنتلی سه معیار دیگر را به این عوامل افزود، کارایی در مصرف انرژی، نگهداری از اکوسیستم‌ها، پاکیزگی (به حداقل رساندن آلودگی هوا) (رفیعیان و دیگران ۱۳۹۱، ص ۳۷).

۳.۷. تاب آوری (پاسخگویی به تنش ناشی از مخاطرات)

واژه تاب آوری در اوایل قرن ۱۷ میلادی از فعل لاتین Resilire به معنای جهش و به حال خود بازگشتن، وارد زبان انگلیسی شد. در سال ۱۹۷۳، هولینگ واژه «تاب آوری» را به طور مشخص، وارد ادبیات تخصصی اکولوژی نمود. بنابر نظر هولینگ، تاب آوری به عنوان راهی برای درک فشارهای دینامیکی و غیرخطی جذب شده در زیست بوم و به صورت مقدار اختلالی که زیست بوم می‌تواند بدون ایجاد تغییرات عمده و اساسی در ساختار خود جذب کرده و پایدار باقی بماند تعریف شده است.

وندرو بروژ (۲۰۰۹) تاب آوری را به عنوان توانایی یک سیستم اجتماعی و زیست محیطی تعریف می‌کند، «اختلالات را جذب کرده و همزمان ساختار و عملکرد را حفظ می‌کند». این تعریف براساس روند زیست محیطی است؛ یک سیستم اکولوژیک

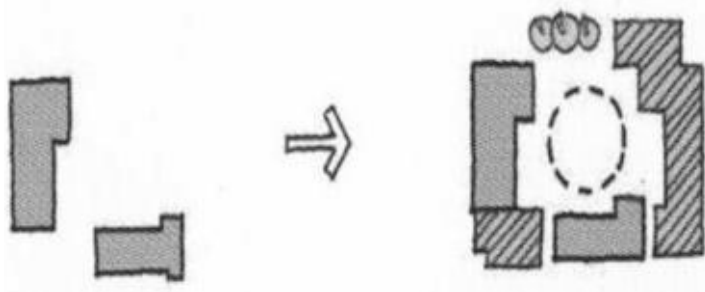
می‌تواند دامنه‌هایی از انواع تاب آوری را در سطوح عملکردی مختلف داشته باشد. در واقع تاب آوری توانایی جذب اختلالات است بدون اینکه محیط از شرایط پایدار خود دور شود (Brugge ۲۰۰۹).

با توجه به نقطه نظرات مذکور می‌توان اذعان داشت اگرچه بازسازی، تاب آوری و شهرسازی، در ظاهر مفاهیمی جدا از هم به نظر می‌رسند، اما در هنگام بروز سوانح گسترده در شهرها، در ارتباطی تنگاتنگ با یکدیگر قرار می‌گیرند. پنداشتی که از تاب آوری در راستای تبدیل شدن به اصلی‌ترین پایه تقلیل آسیب پذیری شهرها در برابر مخاطرات وجود دارد، اهمیت ارتباط میان طراحی شهری، میزان تطبیق پذیری شهرها و همچنین تاب آوری در برابر مخاطرات را مشخص می‌نماید.

نظریه تاب آوری در علوم فیزیکی، اجتماعی و همچنین سیاست عمومی به عنوان مفهومی مهم همواره مطرح شده است. تاب آوری با حفظ ساختار و عملکرد سیستم موجود مشخص می‌شود، در حالی که کوهن (۱۹۸۹) تاکید می‌کند که انعطاف پذیری تنها برای تضمین عملکرد سیستم است اما نیازی به حفظ ساختار سیستم اصلی ندارد. علاوه بر این، تاب آوری اشاره به سازگاری فرایندها به عنوان یک تغییر مستقل از سیستم دارد، در حالی که انعطاف پذیری تغییر خارجی اولیه در نظر گرفته می‌شود. نگاه دیگر توسط گراف و همکاران ارائه شده است، (۲۰۰۷) که چهار بعد از تاب آوری را به عنوان ظرفیت ساختاری برای جلوگیری از آسیب، ظرفیت سازگاری به منظور کاهش آسیب، توانایی برگشت سریع بعد از یک اختلال و ظرفیت انطباقی برای رویارویی با تغییرات طولانی مدت، تعریف می‌کند. در این تعریف، انعطاف پذیری بخشی از مفهوم گسترده تاب آوری است (Eckart ۲۰۱۲، ۸۵).

۸. فضای شهری انعطاف پذیر

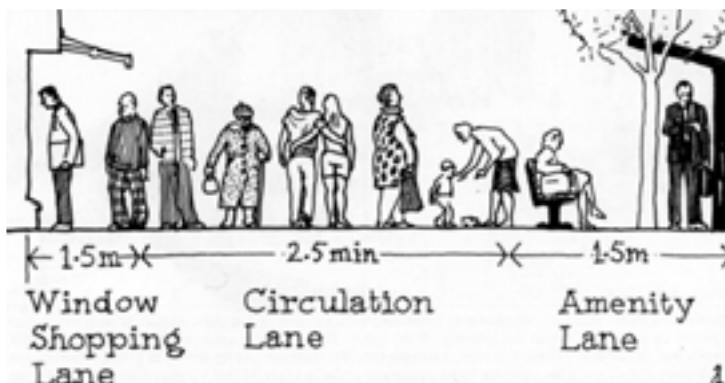
مفهوم انعطاف‌پذیری در بافت شهری از مطالعات صورت گرفته بر روی رفتار سیستم‌های زیست محیطی در مقابله با تنش‌ها و اختلالات ناشی از

فضای منفی

فضای مثبت

تصویر ۶. نمونه ای از فضای مثبت و منفی؛ ماخذ: نگارندگان.

تصویر ۷. پیاده‌رو راحت، فضایی با الگوهای رفتاری متنوع؛ ماخذ: Bentley et al. ۲۰۱۳.

ارزش‌های متفاوت و نیز تنوع در نگرش‌ها و بیانشان پدید می‌آیند و همچنین به این مهم باید توجه کرد که آیا می‌توان اطمینان داشت که آنچه مناسب یک گروه در یک فضاست، مانعی برای لذت بردن و رفع نیازهای دیگر گروه‌ها نخواهد بود؟ با طرح این مطالب باید بپذیریم که به فضاهای شهری نمی‌توان همانند پارک‌های قرن نوزدهم نگریست. این پارک‌ها همچون دیگر‌های ذوبی بودند که همه نوع انسان و فرهنگ را به عنوان یک ملت یکپارچه در خود ذوب می‌کردند. لیکن نیاز امروز به دنبال خلق فضاهایی است که همچون کاسه سالاد در آن انسان‌ها و فرهنگ‌های مختلف بتوانند با نیازهای متنوع بیان فردی پیدا کنند (Thompson ۲۰۰۲، ص ۶۰).

با توجه به مطالب فوق هدف از ایجاد فضاهای

عوامل خارجی وام گرفته شده است (Davic and Welsh ۲۰۰۴) و نشانگر «تداوم روابط درون یک سیستم» است (Barnett ۲۰۰۱، ۹۷۸). انعطاف‌پذیری در طراحی شامل فعالیت‌هایی است که در ارتباط با تغییرپذیری برای دستیابی به عملکرد و کاربری جدید صورت می‌پذیرد (افهمی و علیزاده ۱۳۹۲، ص ۵۹). «در معماری و طراحی محیط منظور از واژه انعطاف‌پذیری فضایی و سازمان‌دهی فضایی انسان‌ساخت و تغییرات در آن برای دستیابی به شرایط، نیازها و کاربست‌های جدید است» (عینی فر، ۱۳۸۲، ص ۶۶).

نکته ای که در خصوص فضاهای شهری باید در نظر داشت این است که بپذیریم این فضا بایستی پاسخگوی نیازهای متنوعی باشند که بواسطه شکل‌گیری شیوه‌های جدید زندگی وجود فرهنگ‌ها و

تصویر ۱۰. فضایی برای نشستن و منتظر ماندن،
(Bentley et al. ۲۰۱۳)

تصویر ۹. محل تعاملات اجتماعی،
(Bentley et al. ۲۰۱۳)

تصویر ۸. رواقی برای حفاظت
از آفتاب و باران، (Bentley
et al. ۲۰۱۳)

انتخاب شهروندان تأثیرگذار خواهد بود.

۹-۱. لازمه های فضایی طراحی فضای شهری

انعطاف پذیر

۹-۱-۱. تعادل ساختاری

ودینگتون (۱۹۷۰) بیولوژیست انگلیسی در ارتباط با نگرش سامانه‌ای، نگاهی ساختاری را به این طریق پیشنهاد می‌کند: با کاشت دانه گندم، علیرغم اینکه در فرآیند رشد آن با تغییراتی در ماهیت مواجه هستیم، لیکن هویت ثابت است. یعنی گندم به چغندر تبدیل نمی‌شود- او این عامل ثبات را تعادل ساختاری معرفی می‌کند که مکلف به حفظ هویت سامانه در طول زمان تحول آن است (اسلامی، ۱۳۹۲، ص ۳۸). باید توجه داشت که شکل‌گیری تعادل ساختاری به عنوان یکی از الزامات در فضای شهری انعطاف پذیر و در طول تغییرات شهر، باعث حفظ هویت فضا در طول زمان خواهد شد.

۹-۱-۲. نفوذپذیری

تنها مکان‌هایی که برای شهروندان قابل دسترس باشند، به آنان برای دستیابی به نیازهایشان حق انتخاب می‌دهند. با این تعبیر، کیفیت نفوذپذیری- تعداد راه‌های بالقوه به یک محیط- عامل محوری دستیابی به فضای شهری انعطاف‌پذیر تلقی می‌گردد.

۹-۱-۳. تنوع

فضاهای متنوع، فضاهایی هستند با دسترسی آسان

انعطاف‌پذیر، خلق فضاهای جدید برای عملکردهای موردنیاز با تغییرات در ساختار کالبدی است. از طرفی نحوه ی پاسخ‌گویی نیز اهمیت ویژه‌ای دارد و اینکه چگونه با حفظ هویت مکان تغییرات اعمال می‌شود. در مطالعه واژه ی انعطاف‌پذیری دیده می‌شود که سازگاری با تغییرات جدید مدنظر است که با کمی دقت به این تعریف متوجه اهمیت و تشابه واژه تطبیق‌پذیری و سازگاری با واژه انعطاف‌پذیری می‌شویم. تمایز این دو واژه از تعریف لغوی قابل تشخیص است (افهمی و علیزاده، ۱۳۹۲، ص ۵۹).

۹. لازمه های دستیابی به فضای شهری انعطاف‌پذیر بی‌شک خلق فضای شهری انعطاف‌پذیر که قادر باشد گزینه‌های متعددی را در راستای برآوردن نیازهای شهروندان در اختیار قرار دهد، نیازمند لازمه هایی است که در دو دسته فضایی و کالبدی قابل بررسی است:

در دسته اول به عوامل تعادل ساختاری، نفوذپذیری، تنوع و خوانایی به عنوان لازمه های کالبدی پرداخته شده و در دومین دسته به لازمه های کالبدی از جمله داشتن فضای مثبت، فضایی با الگوهای رفتاری متنوع و جند عملکردی، پیشخوان های فعال و امکانات مناسب اشاره شده است، به طوری که تحقق حداکثری این عوامل به ارتقا هرچه بیشتر فضای شهری انعطاف‌پذیر کمک خواهد کرد. این کیفیت‌ها از جنبه‌های متفاوتی بر قدرت یا نحوه

که به گزینه‌های پیشنهادی از فضا و جریان اعمال تجربه‌ها سمت‌وسو می‌دهند (بنتلی و دیگران، ۱۳۸۶، ص ۶).

۹-۱-۴. خوانایی

شهروندان زمانی می‌توانند از منافع گزینه‌هایی که آن کیفیت را عرضه می‌دارند، بهره‌گیرند که بتوانند سامان فضایی مکان و آنچه را که در آنجا می‌گذرد درک کنند. خوانایی کیفیتی است که موجبات قابل درک شدن یک فضا را فراهم می‌آورد (بنتلی و دیگران، ۱۳۸۶، ص ۱۱۳).

۹-۲-۲. لازمه‌های کالبدی طراحی فضای شهری انعطاف‌پذیر

به منظور طراحی فضای شهری انعطاف‌پذیر ضروری است به ویژگی‌ها و عناصر کالبدی، شامل فضاهای بیرونی مثبت، فضاهای چندالگویی، ساختمان‌های چند عملکردی، پیشخوان‌های فعال و امکانات رفاهی مناسب، توجه ویژه نمود که در ادامه به آن‌ها اشاره می‌گردد.

۹-۲-۱. فضاهای بیرونی مثبت

فضای شهری منعطف، فضای است مثبت و یکپارچه و باکیفیت و محصوریت مشخص که می‌تواند اندازه بهینه و شکلی مناسب، متناسب با عملکرد و شخصیت فضا ارائه نماید (Davies, ۲۰۰۷).

۹-۲-۲. فضاهایی با الگوهای رفتاری متنوع

خیابان‌های منعطف به‌عنوان عنصری از فضای های شهری انعطاف‌پذیر، نمونه‌ای از فضاهای چند الگویی هستند که به‌منظور سازگاری با طیف عظیمی از نیازهای شهروندان مورد بهره‌برداری قرار می‌گیرد. قابل‌ذکر است که معابر منعطف الگویی هستند از استفاده بهینه از فضا که به ارائه گزینه‌های متنوعی می‌پردازد که بخشی از آن با ایجاد فعالیت‌های متنوع در میان خیابان‌ها و نیز با خلق محیطی ایمن و عابرمدار و البته با ترافیک آرام تحقق می‌یابد.

۹-۲-۳. ساختمان‌های چند عملکردی

یکی از مواردی که در دستیابی به فضای شهری انعطاف‌پذیر ضروری خواهد بود، شکل‌گیری

ساختمان‌های چند عملکردی در این محیط می‌باشد. از شاخصه‌های ساختمان‌های منعطف می‌توان به سازگاری و تطبیق‌پذیری اشاره نمود که در راستای جای دادن به کارکردهای گوناگون در طول زمان و نیز شکل‌گیری فعالیت‌های متنوع در فضا، خلق می‌گردد.

۹-۲-۴. پیشخوان‌های فعال

تعامل بین ساختمان‌ها و عرصه‌های عمومی یکی از مهم‌ترین مواردی است که در فضای شهری انعطاف‌پذیر مورد توجه بوده و این مهم با طراحی عرصه‌ای نیمه عمومی به عنوان فضای گذار محقق می‌گردند. عرصه‌هایی که از پس تعامل فعالیت‌های خصوصی داخلی با کالبد هم‌جوار و طیف وسیعی از فعالیت‌های بیرونی در این لبه‌ها شکل می‌گیرد.

۹-۲-۵. امکانات رفاهی مناسب

فضایی که بتواند به‌منظور مقاصد مختلف مورد بهره‌برداری قرار گیرد، می‌بایست فضایی راحت و جذاب باشد و امکانات مناسبی را ارائه نماید. این امکانات از شکل‌گیری احساس ناخوشایند از فضا، در شهروندان جلوگیری نموده و در راستای غنا بخشی به حس لذت کاربران که شامل تجربه عناصری چون درختان و درختچه‌ها، کیفیت آب، فرش کردن پیاده‌رو، نیمکت و صندلی، نور خیابان، آثار هنری عمومی و مبلمان منظم خیابان می‌باشد، پیش می‌رود.

۱۰. شاخص‌های طراحی فضای شهری انعطاف‌پذیر

در ادامه سعی گردیده تا با استفاده از دسته بندی پیشنهادی لینچ به ارائه شاخص‌های استخراج شده از مبانی نظری در قالب عوامل شکلی و فرآیندی پرداخته شود. باید افزود که این شاخص‌ها، به عنوان داده‌های اولیه در تهیه پرسشنامه مرحله نخست مدل دلفی مورد استفاده قرار خواهد گرفت.

تصویر ۱۲. استفاده از تجهیزات شهری، (Gehl, ۲۰۰۴)

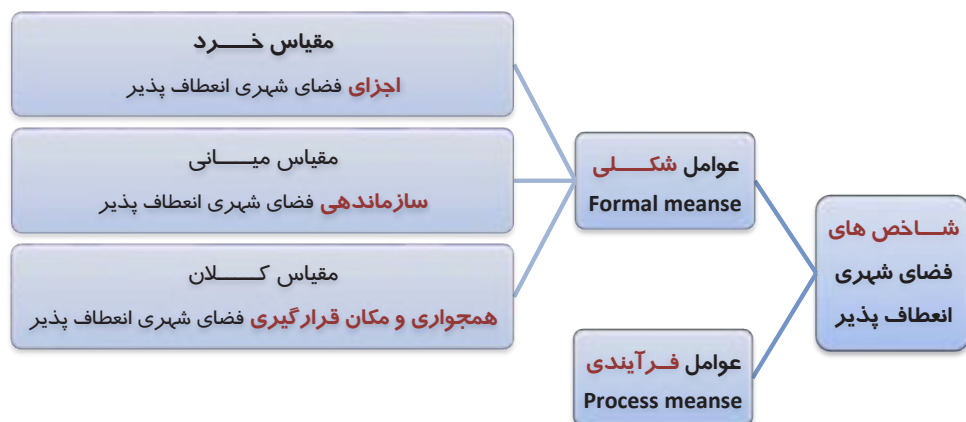
تصویر ۱۳. مجسمه‌های طناز، (Gehl, ۲۰۰۴)

تصویر ۱۱. تقویت سرزندگی با حضور آب در فضا، (Gehl, ۲۰۰۴)

از روش گلوله برفی برای جمع آوری اطلاعات در این بخش استفاده شد. در این راستا، شاخص‌ها طی سه مرحله در اختیار خبرگان قرار گرفت و از آن‌ها خواسته شد تا ضمن تعیین میزان اهمیت هر یک از شاخص‌ها، نظرات تکمیلی خود را بیان کنند. پس از انجام، اصلاحات پیشنهادی و جمع‌بندی نظرات، شاخص‌های قدیم، اصلاح شده و شاخص‌های جدید، پرسشنامه دور دوم را تشکیل می‌دهند. مقایسه نتایج دو مرحله اول و دوم، برای غربال‌سازی شاخص‌ها به کار برده می‌شود. اگر اختلاف میانگین نظرات برای یک شاخص در دو دوره نظرسنجی، کمتر از مقدار استاندارد ۰/۱ باشد (میرسپاسی و دیگران ۱۳۸۹، ص ۱۸)، می‌توان گفت اعضای گروه خبره در رابطه با آن شاخص به جمع‌بندی رسیده‌اند. لذا، نظرسنجی درباره شاخص‌های مذکور متوقف می‌گردد و مرحله سوم برای سایر شاخص‌ها انجام می‌شود. از سوی دیگر، از بین شاخص‌هایی که اتفاق نظر بر روی آنها حاصل شده است (اختلاف کمتر از ۰/۱)، هر شاخصی که در نتیجه ارزشیابی خبرگان امتیاز (میانگین) حداقل ۴ را داشته باشد، به عنوان شاخص با اهمیت در مجموعه فرایند باقی می‌ماند و در غیر این صورت قابل حذف و کنارگذاری می‌باشند. دو مورد بیان شده (تست ۰/۱ و حذف شاخص بی اهمیت) در مرحله سوم نیز صورت می‌گیرد. بر

۱۱. یافته‌های پژوهش
اولین گام در این پژوهش شناسایی مهم‌ترین شاخص‌های مؤثر بر طراحی فضای شهری انعطاف پذیر می‌باشد. برای این منظور طی یک بررسی مبانی نظری، عمده‌ترین شاخص‌های مؤثر در طراحی فضای شهری انعطاف پذیر، شناسایی گردید. سپس این شاخص‌های بر اساس یک اجماع نظر از خبرگان با استفاده از روش دلفی مورد تحلیل قرار گرفت که در ادامه به این فرایند و نتایج آن اشاره شده است.
شاخص‌های شناسایی شده در نتیجه بررسی مبانی نظری (جدول ۱) در اختیار گروهی از اساتید و مدیران ارشد شهری در سراسر کشور قرار گرفت. با توجه به محدودیت‌های دسترسی به این افراد،

نمودار ۲. دسته بندی شاخص ها به دو دسته شکلی و فرآیندی بر اساس دسته بندی لینچ صورت گرفته است؛ ماخذ: نگارندگان، ۱۳۹۵.

عوامل شکلی (Formal Meanse)		مقیاس خرد (جزای فضای شهری انعطاف پذیر)
(Schneider and Till 2007); (Dittoe and Porter 2007)	خلق فضاهای غیر ثابت (طراحی نرم)	
(Lynch 1984); (Siu and Wong 2015) (۱۳۹۲) (اقبالی و حصارى)	پیش ساختگی و استفاده از مدولار	
(Lynch 1984); (Bentley et al. 2013) (۱۳۹۲) (اقبالى و حصارى)	تامین ظرفیت اضافی (فضای ذخیره)	
(Lynch 1984); (Durmisevic and Linthorst 2000); (Reilly ۲۰۰۱) (افهمی و علیزاده ۱۳۹۱) (اقبالى و حصارى ۱۳۹۲)	استفاده از مصالح، خدمات و تکنولوژی متنوع و منعطف	
(Siu and Wong 2015)	بهره گیری پایدار از فضا	
(Bentley et al. 2013) (۱۳۹۲) (اقبالى و حصارى)	تناسب اندازه و شکل فضا و میزان انعطاف پذیری	
(Montgomery 1998); (De Toni and Tonchia 2005); (Habracken 2008); (Pena and Parshall 2012); (Bentley et al. 2013); (عینی فر ۱۳۸۲): (لنگ ۱۳۹۰) (دوست محمدیان و دیگران ۱۳۹۴):	تطبیق پذیری (سازگاری عملکردهای فضای شهری)	
(Malofiy 1998); (Reilly 2001); (Pena and Parshall 2012); (Pena and Parshall 2012)	قابلیت توسعه (گسترش پذیری) (بسط پذیری)	

جدول ۱. شاخص های مؤثر در طراحی فضای شهری انعطاف پذیر؛ ماخذ: استخراج شده از ادبیات پژوهش.

(گروتر ۱۳۹۳): (عینی فر (کاکوئی ازبرمی، سهیلی و شیرینکام چوری ۱۳۹۳) (۱۳۸۲)	
(Lynch 1984); (Hitt, Keats and DeMarie 1998); (De Toni and Tonchia 2005) (Pena and Parshall 2012); (Bentley et al. 2013) (مردمی و دلشاد ۱۳۸۹): (حسینی و حاجی پور ۱۳۸۷): (عینی فر ۱۳۸۲) (دوست محمدیان و دیگران ۱۳۹۴): (مهدوی نژاد و دیگران ۱۳۹۰)	تغییر پذیری
(Sanchez 1995); (Golden and Powell 2000); (Hulsmann, Grapp and Li 2006); (Nadkarni and Narayanan 2007); (Siu and Wong 2015) (اقبال و حصارى ۱۳۹۲): (افهمی و علیزاده ۱۳۹۱): (حاجی پور و مرادی ۱۳۸۹)	پاسخگویی (سریع) به تغییرات
(Pena and Parshall 2012); (Bentley et al. 2013) (دوست محمدیان و دیگران ۱۳۹۴)	تبدیل پذیری
(Golden and Powell 2000); (Reilly 2001); (Pena and Parshall 2012); (Bentley et al. 2013); (Siu and Wong ۲۰۱۵) (مهدوی نژاد و دیگران ۱۳۹۰): (أصفی و گرشاسی ۱۳۹۰): (برهانی داریان ۱۳۸۶): (عینی فر ۱۳۸۲)	چند عملکردی (حذف مرزها)
(Watkins, Lodge and Best 2002) (افهمی و علیزاده ۱۳۹۱): (مهدوی نژاد و دیگران ۱۳۹۰): (مردمی و دلشاد ۱۳۸۹) (دوست محمدیان و دیگران ۱۳۹۴)	تجمیع پذیری (یکپارچگی فضایی)
(Pena and Parshall 2012); (Bentley et al. 2013) (دوست محمدیان و دیگران ۱۳۹۴): (حسینی و حاجی پور ۱۳۸۷): (عینی فر ۱۳۸۲)	تنوع پذیری
(Montgomery 1998) (براون، دیکسون و گیلهم ۱۳۹۳): (مهدوی نژاد و دیگران ۱۳۹۰): (میرمقتدایی ۱۳۹۰)	طراحی پلان آزاد
(Wurman 1986); (Bentley et al. 2013) (دوست محمدیان و دیگران ۱۳۹۴): (مهدوی نژاد و دیگران ۱۳۹۰): (حسینی و حاجی پور ۱۳۸۷)	سازماندهی فضایی (افقی یا عمودی)
(Lynch 1984); (Bentley et al. 2013)	توسعه شبکه ارتباطی
(Dudek 2012); (Roberts and Stockport 2014) (کاکوئی ازبرمی، سهیلی و شیرینکام چوری ۱۳۹۳): (بلورچی ۱۳۹۳): (حسینی و حاجی پور ۱۳۸۷): (دوست محمدیان و دیگران ۱۳۹۴)	قابلیت تکامل و برنامه ریزی از درون فضا
(Lynch 1984); (Roberts and Stockport 2014) (اقبال و حصارى ۱۳۹۲): (مهدوی نژاد و دیگران ۱۳۹۰): (حبیبی ۱۳۸۹)	حوزه بندی فضاها (تفکیک فضایی)
(Lynch 1984); (Wurman 1986) (حسینی و حاجی پور ۱۳۸۷)	زمانبندی و تداوم فعالیت ها

(Montgomery 1998); (Golden and Powell 2000) (دوست محمدیان و دیگران ۱۳۹۴)	سطح بهره وری و کارایی بیشتر	مقیاس کلان (همجواری)
(De Toni and Tonchia 2005) (ابراهیم پور ازبری، اصیل نوع پسند و احمدی سراوانی ۱۳۹۴); (دوست محمدیان و دیگران ۱۳۹۴)	ارتباط بین درون و محیط خارج برای جذب عدم قطعیت	
(Reilly 2001); (Pena and Parshall 2012) (عینی فر ۱۳۸۲)	برآوردن نیازها در خارج	
(Hulsmann, Grapp and Li 2006) ; (Bentley et al. 2013) (بلورچی ۱۳۹۳); (حاجی پور و مرادی ۱۳۸۹)	حق انتخاب گزینه های بیشتر در برآوردن نیازها	
(Lynch 1984) ; (Bentley et al. 2013)	وجود اطلاعات مناسب در نقطه تصمیم گیری و فرآیند	عوامل فرآیندی
(Lynch 1984)	کنترل مالکیت فضا و حق قابل انتقال توسعه	
(Lynch 1984)	آموزش به شهروندان جهت برخورد با تغییر	
(Bentley et al. 2013); (Siu and Wong 2015)	توجه به خرد اقلیم و استفاده بهینه از انرژی	
(Lynch 1984)	شکل گیری همزمان فضا و فعالیت	
(Lynch 1984); (Siu and Wong 2015) (کاکوئی ازبرمی، سهیلی و شیرینکام چوری ۱۳۹۳); (حبیبی ۱۳۸۹); (مردمی و دلشاد ۱۳۸۹); (دوست محمدیان و دیگران ۱۳۹۴)	ارتقا امنیت و کنترل بیشتر شهروندان بر فضا (تأثیر بر محیط)	
(مردمی و دلشاد ۱۳۸۹); (حسینی و حاجی پور ۱۳۸۷)	تجربه پذیری (تأثیر از محیط)	
(دوست محمدیان و دیگران ۱۳۹۴); (مردمی و دلشاد ۱۳۸۹); (حسینی و حاجی پور ۱۳۸۷)	روابط انسانی (انسان محوری)	

شاخص ها بر طراحی فضای شهری انعطاف پذیر را با انتخاب یکی از گزینه های موجود اعلام کنند. این گزینه ها به صورت طیف لیکرت بوده است. چنانچه در جدول (۲) مشاهده می شود، در سنجش دور اول بیشترین امتیاز (اهمیت) به شاخص های «تطبيق پذیری (سازگاری عملکردهای فضای شهری) و تغییر پذیری» و کمترین امتیاز به شاخص های

اساس منطق روش دلفی، معیار اختلاف میانگین، دو تکرار آخر می باشد. بدین معنی که در مرحله سوم، اختلاف بین میانگین امتیازات در دور دوم و سوم مقایسه می گردند. این فرایند تا زمانی که تمامی اختلافات کمتر از ۰/۱ شود، ادامه می یابد. دور اول روش دلفی. در پرسشنامه دلفی از پاسخ دهندگان (خبرگان) خواسته شد تا میزان تأثیر هر یک از ۳۲

اهمیت «پیش ساختگی و استفاده از مدولار و حوزه بندی فضاها (تفکیک فضایی)» داده شده است. دور دوم روش دلفی. در بخش اول از پرسشنامه دور دوم روش دلفی، مجموعه شاخص‌هایی ارائه گردید که به استناد مرحله اول دلفی به عنوان شاخص‌های مؤثر بر طراحی فضای شهری انعطاف پذیر تشخیص داده شد. بخش دوم پرسشنامه نیز به پرسش در خصوص اهمیت شاخص‌ها در حالت اصلاح شده و جدید می‌پردازد که اصلاحات آن در ادامه بیان شده است. ۱. با توجه به پیشنهاد مطرح شده توسط تعدادی از خبرگان، دسترسی کالبدی و بصری، بهتر است به عنوان یک شاخص مطرح شود (در پرسشنامه مرحله اول شاخص «توسعه شبکه ارتباطی» معرفی شده بود که به پرسشنامه دور دوم اضافه گردید.

۲. شاخص‌های «بهره‌گیری پایدار از فضا» و «سطح بهره‌وری و کارایی بیشتر» به صورت ادغام شده در قالب شاخص «کارایی بیشتر و بهره‌گیری پایدار از فضا» بیان گردید.

بنابراین، در پرسشنامه دوم، لیستی از شاخص‌های جدید پیشنهادی (یک شاخص جدید و یک شاخص حاصل از ادغام) و شاخص‌های باقیمانده، را تشکیل داد. پرسشنامه دور دوم دلفی (شامل ۲۴ شاخص) نیز به همان ۲۶ نفر تحویل داده شد که شاخص‌های مذکور به شرح جدول (۳) می‌باشند.

چنانچه در جدول (۳) مشاهده می‌شود، در سنجش دور دوم بیشترین امتیاز (اهمیت) به شاخص «تطبیق پذیری (سازگاری عملکردهای فضای شهری)» و کمترین امتیاز به شاخص اهمیت «تامین ظرفیت

شاخص	تعداد پاسخ‌ها	میانگین پاسخ‌ها	انحراف معیار	ترتیب اهمیت
۱. خلق فضاهای غیرثابت (طراحی نرم)	۲۶	۴/۰۸	۰/۷۴	۱۰
۲. پیش ساختگی و استفاده از مدولار	۲۶	۲/۳۶	۰/۶۸	۳۲
۳. تأمین ظرفیت اضافی در فضای شهری (فضای ذخیره)	۲۶	۳/۸۲	۰/۷۷	۱۹
۴. استفاده از مصالح، خدمات و تکنولوژی متنوع و قابل انعطاف	۲۶	۳/۷۵	۰/۷۰	۲۲
۵. بهره‌گیری پایدار از فضا	۲۶	۳/۷۹	۰/۷۴	۲۰
۶. تناسب اندازه و شکل فضا و میزان انعطاف پذیری	۲۶	۴/۲۱	۰/۷۴	۸
۷. تطبیق پذیری (سازگاری عملکردهای فضای شهری)	۲۶	۴/۶۳	۰/۵۶	۱
۸. قابلیت توسعه (گسترش پذیری به بیرون)	۲۶	۳/۸۵	۰/۷۷	۱۶
۹. تغییر پذیری	۲۶	۴/۵۶	۰/۵۸	۲
۱۰. پاسخگویی (سریع) به تغییرات	۲۶	۴/۰۴	۰/۸۱	۱۲
۱۱. تبدیل پذیری	۲۶	۴/۳۳	۰/۶۸	۶
۱۲. چند عملکردی (حذف مرزها)	۲۶	۴/۵۶	۰/۶۴	۳
۱۳. تجمیع پذیری (یکپارچگی فضایی)	۲۶	۳/۷۴	۰/۸۶	۲۳
۱۴. تنوع پذیری	۲۶	۴/۳۳	۰/۶۲	۷
۱۵. طراحی پلان آزاد	۲۶	۳/۵۲	۰/۵۱	۲۶
۱۶. سازماندهی فضایی (افقی یا عمودی)	۲۶	۳/۴۱	۰/۷۵	۳۰

جدول ۲. توصیف آماری پاسخ دهندگان (دلفی دور اول)

شاخص	تعداد پاسخ‌ها	میانگین پاسخ‌ها	انحراف معیار	ترتیب اهمیت
۱۷. توسعه شبکه ارتباطی	۲۶	۳/۴۳	۰/۹۶	۲۹
۱۸. قابلیت تکامل و برنامه ریزی از درون فضا	۲۶	۳/۶۳	۰/۹۷	۲۵
۱۹. حوزه بندی فضاها (تفکیک فضایی)	۲۶	۲/۹۳	۰/۹۸	۳۱
۲۰. زمانبندی و تداوم فعالیت‌ها	۲۶	۳/۸۲	۰/۸۶	۱۷
۲۱. سطح بهره وری و کارایی بیشتر	۲۶	۳/۸۵	۰/۷۷	۱۵
۲۲. ارتباط بین درون و محیط خارج برای برخورد با مسائل غیرقطعی	۲۶	۳/۴۴	۰/۸۰	۲۸
۲۳. رفع نیازها در مجموعه‌ای از فضاهای شهری مرتبط	۲۶	۴/۰۴	۰/۶۹	۱۱
۲۴. حق انتخاب گزینه‌های بیشتر در برآوردن نیازها	۲۶	۴/۳۷	۰/۶۹	۵
۲۵. وجود اطلاعات مناسب در نقطه تصمیم‌گیری و فرآیند طراحی	۲۶	۳/۷۸	۱/۱۲	۲۱
۲۶. کنترل مالکیت فضا و حق قابل انتقال توسعه	۲۶	۳/۴۸	۱/۰۹	۲۷
۲۷. آموزش به شهروندان جهت برخورد با تغییر	۲۶	۳/۷۴	۱/۱۳	۲۴
۲۸. توجه به خرد اقلیم و استفاده بهینه از انرژی	۲۶	۳/۹۶	۱/۰۰	۱۳
۲۹. شکل‌گیری همزمان فضا و فعالیت	۲۶	۴/۱۸	۰/۹۴	۹
۳۰. ارتقا امنیت و کنترل بیشتر شهروندان بر فضا (تأثیر بر محیط)	۲۶	۳/۸۶	۰/۷۶	۱۴
۳۱. تجربه‌پذیری (تأثیر از محیط)	۲۶	۳/۸۲	۰/۸۶	۱۸
۳۲. توجه به روابط انسانی (انسان محوری)	۲۶	۴/۵۰	۰/۶۴	۴

«حق انتخاب گزینه‌های بیشتر در برآوردن نیازها»، «تبدیل‌پذیری»، «شکل‌گیری همزمان فضا و فعالیت»، «ارتقا امنیت و کنترل بیشتر شهروندان بر فضا (تأثیر بر محیط)» و «تطبیق‌پذیری (سازگاری عملکردهای فضای شهری)» نیز به دلیل اتفاق نظر جمعی مورد پذیرش قرار گرفتند و در مرحله سوم مورد سنجش قرار نمی‌گیرد. دور سوم روش دلفی. در این دور، مشابه روش دور دوم عمل گردید. با توجه به این که پیشنهاد شد دو شاخص «رفع نیازها در مجموعه‌ای از فضاهای شهری مرتبط» و «قابلیت توسعه (گسترش‌پذیری به بیرون)» در قالب یک شاخص به همان شکل «رفع نیازها در مجموعه‌ای از فضاهای شهری مرتبط» مطرح شود. پرسشنامه دور سوم با ۱۳ شاخص توزیع که نتایج آن در جدول ۵ آمده است.

اضافی در فضای شهری (فضای ذخیره)» داده شده است. شایان ذکر است مقایسه میانگین امتیازات شاخص‌ها در دور مرحله اول و دوم دلفی، در جدول (۴) آمده است.

با توجه به اطلاعات جدول (۴)، ۱۱ شاخص از پرسشنامه دور دوم کنار گذاشته شد که در این بین ۴ شاخص «تامین ظرفیت اضافی در فضای شهری (فضای ذخیره)»، «تناسب اندازه و شکل فضا و میزان انعطاف‌پذیری»، «تجمیع‌پذیری (یکپارچگی فضایی)»، «زمانبندی و تداوم فعالیت‌ها»، به دلیل امتیاز کمتر حذف، ۱ شاخص «قابلیت توسعه (گسترش‌پذیری به بیرون)» با توجه به نظر کارشناسان در شاخص «رفع نیازها در مجموعه‌ای از فضاهای شهری مرتبط» ادغام و ۶ شاخص «رفع نیازها در مجموعه‌ای از فضاهای شهری مرتبط»،

شاخص	تعداد پاسخ‌ها	میانگین پاسخ‌ها	انحراف معیار	ترتیب اهمیت
۱. خلق فضاهای غیرثابت (طراحی نرم)	۲۶	۳/۹۲	۰/۶۳	۱۹
۲. تأمین ظرفیت اضافی در فضای شهری (فضای ذخیره)	۲۶	۳/۶۲	۰/۷۵	۲۴
۳. استفاده از مصالح، خدمات و تکنولوژی متنوع و قابل انعطاف	۲۶	۴/۰۰	۰/۹۸	۱۸
۴. کارایی بیشتر و بهره‌گیری پایدار از فضا	۲۶	۴/۳۱	۰/۷۴	۵
۵. تناسب اندازه و شکل فضا و میزان انعطاف‌پذیری	۲۶	۳/۸۵	۰/۸۸	۲۳
۶. تطبیق‌پذیری (سازگاری عملکردهای فضای شهری)	۲۶	۴/۶۲	۰/۵۰	۱
۷. قابلیت توسعه (گسترش‌پذیری به بیرون)	۲۶	۴/۰۸	۰/۸۴	۱۵
۸. تغییرپذیری	۲۶	۴/۳۱	۰/۷۴	۴
۹. پاسخگویی (سریع) به تغییرات	۲۶	۴/۲۳	۰/۸۲	۸
۱۰. تبدیل‌پذیری	۲۶	۴/۲۳	۰/۸۲	۹
۱۱. چند عملکردی (حذف مرزها)	۲۶	۴/۳۱	۰/۶۲	۳
۱۲. تجمیع‌پذیری (یکپارچگی فضایی)	۲۶	۳/۸۵	۰/۸۸	۲۲
۱۳. تنوع‌پذیری	۲۶	۴/۱۵	۰/۶۷	۱۱
۱۴. زمانبندی و تداوم فعالیت‌ها	۲۶	۳/۸۵	۰/۷۸	۲۱
۱۵. رفع نیازها در مجموعه‌ای از فضاهای شهری مرتبط	۲۶	۴/۰۸	۰/۷۶	۱۴
۱۶. حق انتخاب گزینه‌های بیشتر در برآوردن نیازها	۲۶	۴/۳۱	۰/۶۲	۲
۱۷. وجود اطلاعات مناسب در نقطه تصمیم‌گیری و فرآیند طراحی	۲۶	۴/۲۳	۰/۹۱	۱۰
۱۸. آموزش به شهروندان جهت برخورد با تغییر	۲۶	۴/۰۴	۰/۹۲	۱۷
۱۹. توجه به خرد اقلیم و استفاده بهینه از انرژی	۲۶	۴/۰۸	۰/۸۴	۱۶
۲۰. شکل‌گیری همزمان فضا و فعالیت	۲۶	۴/۱۵	۰/۸۸	۱۲
۲۱. ارتقا امنیتی و کنترل بیشتر شهروندان بر فضا (تأثیر بر محیط)	۲۶	۳/۹۲	۰/۶۳	۲۰
۲۲. تجربه‌پذیری (تأثر از محیط)	۲۶	۴/۱۵	۰/۸۸	۱۳
۲۳. توجه به روابط انسانی (انسان محوری)	۲۶	۴/۲۳	۰/۸۲	۷
۲۴. دسترسی کالبدی و بصری	۲۶	۴/۲۳	۰/۷۱	۶

جدول ۳. توصیف آماری پاسخ دهندگان (دلفی دور دوم). (نگارندگان، ۱۳۹۵)

در سنجش دور سوم بیشترین امتیاز (اهمیت) به شاخص «تغییرپذیری» و کمترین امتیاز به شاخص اهمیت «استفاده از مصالح، خدمات و تکنولوژی متنوع و قابل انعطاف» داده شده است. همچنین مقایسه میانگین در دور دوم و سوم نیز به صورت جدول (۶) نشان داده شده است. با توجه به نتایج جدول (۶)، می‌توان گفت: اولاً، نظرات در خصوص تمامی شاخص‌ها به جز ۲ شاخص که دارای امتیاز پایین می‌باشد، به دلیل آنکه اختلاف کمتر از ۰/۱ را در مقایسه دو مرحله آخر داشته‌اند، به جمع بندی نهایی رسیده است. علاوه بر این، با حذف دو شاخص «تجربه‌پذیری (تأثر از محیط)» و «استفاده از مصالح، خدمات و تکنولوژی متنوع و قابل انعطاف» که دارای امتیاز کمتر از ۴ بودند و امتیاز بالاتر از ۴ برای اکثر شاخص‌ها نشان دهنده، مؤثر بودن آن‌ها در طراحی فضای شهری انعطاف‌پذیر می‌باشد. بر طبق حدود (۷) مقدار ۰،۰۲۴، ۰،۰۴۶، و ۰،۰۱۱ شاخص‌های معنی‌دار که کمتر از معیار ۰،۰۵ می‌باشد، همبستگی پاسخ‌ها را تأیید می‌کنند.

اختلاف میانگین	میانگین مرحله دوم	میانگین مرحله اول	شاخص
-۰/۲۰	۳/۶۲	۳/۸۲	۳. تأمین ظرفیت اضافی در فضای شهری (فضای ذخیره)
-۰/۲۵	۴/۰۰	۳/۷۵	۴. استفاده از مصالح، خدمات و تکنولوژی متنوع و قابل انعطاف
-۰/۵۲	۴/۳۱	۳/۷۹	۵. کارایی بیشتر و بهره گیری پایدار از فضا
-۰/۳۶	۳/۸۵	۴/۲۱	۶. تناسب اندازه و شکل فضا و میزان انعطاف پذیری
-۰/۰۱	۴/۶۲	۴/۶۳	۷. تطبیق پذیری (سازگاری عملکردهای فضای شهری)
-۰/۲۳	۴/۰۸	۳/۸۵	۸. قابلیت توسعه (گسترش پذیری به بیرون)
-۰/۲۵	۴/۳۱	۴/۵۶	۹. تغییر پذیری
-۰/۱۹	۴/۲۳	۴/۰۴	۱۰. پاسخگویی (سریع) به تغییرات
-۰/۱۰	۴/۲۳	۴/۳۳	۱۱. تبدیل پذیری
-۰/۲۵	۴/۳۱	۴/۵۶	۱۲. چند عملکردی (حذف مرزها)
-۰/۱۱	۳/۸۵	۳/۷۴	۱۳. تجمیع پذیری (یکپارچگی فضایی)
-۰/۱۸	۴/۱۵	۴/۳۳	۱۴. تنوع پذیری
***	***	۳/۵۲	۱۵. طراحی پلان آزاد
***	***	۳/۴۱	۱۶. سازماندهی فضایی (افقی یا عمودی)
***	***	۳/۴۳	۱۷. توسعه شبکه ارتباطی
***	***	۳/۶۳	۱۸. قابلیت تکامل و برنامه ریزی از درون فضا
***	***	۲/۹۳	۱۹. حوزه بندی فضاها (تفکیک فضایی)
-۰/۰۳	۳/۸۵	۳/۸۲	۲۰. زمانبندی و تداوم فعالیتها
***	***	۳/۸۵	۲۱. سطح بهره وری و کارایی بیشتر
***	***	۳/۴۴	۲۲. ارتباط بین درون و محیط خارج برای برخورد با مسائل غیرقطعی
-۰/۰۴	۴/۰۸	۴/۰۴	۲۳. رفع نیازها در مجموعه‌ای از فضاها شهری مرتبط
-۰/۰۶	۴/۳۱	۴/۳۷	۲۴. حق انتخاب گزینه‌های بیشتر در برآوردن نیازها
-۰/۴۵	۴/۲۳	۳/۷۸	۲۵. وجود اطلاعات مناسب در نقطه تصمیم گیری و فرآیند طراحی
***	***	۳/۴۸	۲۶. کنترل مالکیت فضا و حق قابل انتقال توسعه
-۰/۱۱	۳/۸۵	۳/۷۴	۲۷. آموزش به شهروندان جهت برخورد با تغییر
-۰/۱۲	۴/۰۸	۳/۹۶	۲۸. توجه به خرد اقلیم و استفاده بهینه از انرژی
-۰/۰۳	۴/۱۵	۴/۱۸	۲۹. شکل گیری همزمان فضا و فعالیت
-۰/۰۶	۳/۹۲	۳/۸۶	۳۰. ارتقا امنیت و کنترل بیشتر شهروندان بر فضا (تأثیر بر محیط)
-۰/۳۳	۴/۱۵	۳/۸۲	۳۱. تجربه پذیری (تأثیر از محیط)
-۰/۲۷	۴/۲۳	۴/۵۰	۳۲. توجه به روابط انسانی (انسان محوری)
***	۴/۲۳	***	۳۳. دسترسی کالبدی و بصری

جدول ۴. میزان اختلاف دیدگاه خبرگان در نظرسنجی مرحله اول و دوم، منبع: یافته‌های پژوهش

ترتیب اهمیت	انحراف معیار	میانگین پاسخ‌ها	تعداد پاسخ‌ها	شاخص
۱۱	۰/۶۷	۴/۰۰	۲۶	۱. خلق فضاهای غیرثابت (طراحی نرم)
۱۳	۰/۹۸	۳/۷۱	۲۶	۲. استفاده از مصالح، خدمات و تکنولوژی متنوع و قابل انعطاف
۲	۰/۴۶	۴/۲۹	۲۶	۳. کارایی بیشتر و بهره‌گیری پایدار از فضا
۱	۰/۸۳	۴/۳۶	۲۶	۴. تغییر پذیری
۸	۰/۸۵	۴/۱۴	۲۶	۵. پاسخگویی (سریع) به تغییرات
۵	۰/۵۷	۴/۲۱	۲۶	۶. چند عملکردی (حذف مرزها)
۶	۰/۷۹	۴/۲۱	۲۶	۷. تنوع پذیری
۷	۰/۷۶	۴/۱۴	۲۶	۸. وجود اطلاعات مناسب در نقطه تصمیم‌گیری و فرآیند طراحی
۹	۰/۹۳	۴/۱۴	۲۶	۹. آموزش به شهروندان جهت برخورد با تغییر
۱۰	۰/۸۱	۴/۰۷	۲۶	۱۰. توجه به خرد اقلیم و استفاده بهینه از انرژی
۱۲	۰/۹۳	۳/۸۶	۲۶	۱۱. تجربه‌پذیری (تأثر از محیط)
۳	۰/۷۱	۴/۲۹	۲۶	۱۲. توجه به روابط انسانی (انسان محوری)
۴	۰/۷۱	۴/۲۹	۲۶	۱۳. دسترسی کالبدی و بصری

جدول ۵. توصیف آماری پاسخ دهندگان (دلفی دور سوم)، (نگارندگان، ۱۳۹۵)

۱۲. نتیجه‌گیری و جمع‌بندی

امروزه شناخت فضاهای شهری و طراحی مناسب آن راهی است به سوی برآوردن نیازهای مردم آن اجتماع. این در حالی است که در بسیاری از شهرها شاهد شکل‌گیری فضاهای شهری به عنوان نقاط عطف شهر بوده ایم که با توجه به عملکردهای موقت و دائمی که در آن صورت می‌گرفته، طراحی می‌شده و تقسیمات کالبدی آن گویای توجه و حضور مردم بوده است. با توجه به مفهوم انعطاف‌پذیری و بعضاً خلط آن در متون موجود در این حوزه تلاش گردید تا نخست به تدقیق سه واژه اصلی تاب‌آوری و استحکام و انعطاف‌پذیری پرداخته شود به طوری که واژه تاب‌آوری با مفهوم پاسخگویی به تنش‌های ناشی از مخاطرات و واژگان استحکام و انعطاف‌پذیری قابلیت‌هایی بالفعل و بالقوه هستند که در مقابل پیش‌بینی از فضاهای شهری انتظار می‌رود. از شاخص‌های استخراج‌شده از مبنای و مدل دلفی ۱۷ شاخص به عنوان شاخص‌های طراحی فضای شهری انعطاف‌پذیر شناخته شد که با توجه

همچنین مقدار بالاتر از ۰/۵ برای ضریب دلبلیوی کندال نیز تطابق قابل قبول نظرات را در این آزمون نشان می‌دهد. شایان ذکر است با توجه به اینکه در آزمون دلبلیو کندال، مقدار درجه آزادی بر اساس تعداد گویه‌ها محاسبه (و نه تعداد مشاهدات) بنابراین در این مرحله برای ۳۲ گویه مورد آزمون، درجه آزادی ۳۱-۱=۳۲ تعیین شده است. چنانچه در جداول (۷) مشاهده می‌شود، مقدار ضریب همبستگی در طی سه مرحله رو به افزایش است که این امر ضمن تأیید همگرایی و هم‌سو شدن نظرات خبرگان در طول فرایند آزمون، بیانگر میزان بالای اجماع نظر ۷۱٫۵ درصدی در متغیرهای تعریف‌شده می‌باشد. در مجموع ۱۷ شاخص زیر با استفاده از مدل دلفی به عنوان شاخص‌ها اصلی برای طراحی فضای شهری انعطاف‌پذیر استخراج گردید که بر اساس امتیازات کسب‌شده توسط هر شاخص از مدل دلفی، جدول رتبه‌بندی شاخص‌های طراحی فضای شهری انعطاف‌پذیر ارائه گردیده است.

شاخص	میانگین مرحله دوم	میانگین مرحله سوم	اختلاف میانگین
۱. خلق فضاهای غیر ثابت (طراحی نرم)	۳/۹۲	۴/۰۰	-۰/۰۸
۲. تأمین ظرفیت اضافی در فضای شهری (فضای ذخیره)	۳/۶۲	---	---
۳. استفاده از مصالح، خدمات و تکنولوژی متنوع و قابل انعطاف	۴/۰۰	۳/۷۱	۰/۲۹
۴. کارایی بیشتر و بهره گیری پایدار از فضا	۴/۳۱	۴/۲۹	۰/۰۲
۵. تناسب اندازه و شکل فضا و میزان انعطاف پذیری	۳/۸۵	---	---
۶. تطبیق پذیری (سازگاری عملکردهای فضای شهری)	۴/۶۲	---	---
۷. قابلیت توسعه (گسترش پذیری به بیرون)	۴/۰۸	---	---
۸. تغییر پذیری	۴/۳۱	۴/۳۶	-۰/۰۵
۹. پاسخگویی (سریع) به تغییرات	۴/۲۳	۴/۱۴	۰/۰۹
۱۰. تبدیل پذیری	۴/۲۳	---	---
۱۱. چند عملکردی (حذف مرزها)	۴/۳۱	۴/۲۱	۰/۰۱
۱۲. تجمیع پذیری (یکپارچگی فضایی)	۳/۸۵	---	---
۱۳. تنوع پذیری	۴/۱۵	۴/۲۱	-۰/۰۶
۱۴. زمانبندی و تداوم فعالیتها	۳/۸۵	---	---
۱۵. رفع نیازها در مجموعه‌ای از فضاهای شهری مرتبط	۴/۰۸	---	---
۱۶. حق انتخاب گزینه‌های بیشتر در برآوردن نیازها	۴/۳۱	---	---
۱۷. وجود اطلاعات مناسب در نقطه تصمیم گیری و فرآیند طراحی	۴/۲۳	۴/۱۴	۰/۰۹
۱۸. آموزش به شهروندان جهت برخورد با تغییر	۴/۰۴	۴/۱۴	-۰/۰۱
۱۹. توجه به خرد اقلیم و استفاده بهینه از انرژی	۴/۰۸	۴/۰۷	۰/۰۱
۲۰. شکل گیری همزمان فضا و فعالیت	۴/۱۵	---	---
۲۱. ارتقا امنیت و کنترل بیشتر شهروندان بر فضا (تأثیر بر محیط)	۴/۰۰	---	---
۲۲. تجربه پذیری (تأثیر از محیط)	۴/۱۵	۳/۸۶	۰/۲۹
۲۳. توجه به روابط انسانی (انسان محوری)	۴/۲۳	۴/۲۹	-۰/۰۶
۲۴. دسترسی کالبدی و بصری	۴/۲۳	۴/۲۹	-۰/۰۶

جدول ۶. میزان اختلاف دیدگاه خبرگان در نظرسنجی مرحله دوم و سوم، (نگارندگان، ۱۳۹۵)

دلفی	پاسخگو	دبلیوی کندال	کای دو	آزادی	معنی داری (Sig.)
اول	۲۶	۰,۵۴۶	۵۸۲,۰۳۶	۳۱	۰,۰۲۴
دوم	۲۶	۰,۶۲۱	۵۰۸,۸۵۱	۲۳	۰,۰۴۶
سوم	۲۶	۰,۷۱۵	۳۵۱,۷۸	۱۲	۰,۰۱۱

جدول ۷. آزمون همبستگی دبلیوی کندال، (نگارندگان، ۱۳۹۵)

رتبه	امتیاز	شاخص
۱	۴/۶۲	تطبیق پذیری (سازگاری عملکردهای فضای شهری)
۲	۴/۳۶	تغییر پذیری
۳	۴/۳۱	حق انتخاب گزینه‌های بیشتر در برآوردن نیازها
۴	۴/۲۹	توجه به روابط انسانی (انسان محوری)
۵	۴/۲۹	دسترسی کالبدی و بصری
۶	۴/۲۹	کارایی بیشتر و بهره‌گیری پایدار از فضا
۷	۴/۲۳	تبدیل پذیری
۸	۴/۲۱	چند عملکردی (حذف مرزها)
۹	۴/۲۱	تنوع پذیری
۱۰	۴/۱۵	شکل‌گیری همزمان فضا و فعالیت
۱۱	۴/۱۴	پاسخگویی (سریع) به تغییرات
۱۲	۴/۱۴	آموزش به شهروندان جهت برخورد با تغییر
۱۳	۴/۱۴	وجود اطلاعات مناسب در نقطه تصمیم‌گیری و فرآیند طراحی
۱۴	۴/۰۸	رفع نیازها در مجموعه‌ای از فضاهای شهری مرتبط
۱۵	۴/۰۷	توجه به خرد اقلیم و استفاده بهینه از انرژی
۱۶	۴/۰۰	خلق فضاهای غیرثابت (طراحی نرم)
۱۷	۴/۰۰	ارنفا امنیت و کنترل بیشتر شهروندان بر فضا (تأثیر بر محیط)

جدول ۸. رتبه بندی شاخص‌های طراحی فضای شهری انعطاف پذیر با استفاده از مدل دلفی، (نگارندگان، ۱۳۹۵)

به رتبه بندی انجام شده قابلیت‌های تطبیق پذیری (سازگاری عملکردهای فضای شهری)، تغییر پذیری، حق انتخاب گزینه‌های بیشتر در برآوردن نیازها و توجه به روابط انسانی (انسان محوری) را می‌توان به عنوان مهمترین شاخص‌های طراحی فضای شهری انعطاف پذیر معرفی نمود.

منابع و مآخذ

آصفی، مازیار و علی‌گرشاسبی (۱۳۹۰) تحول نوین در معماری با استفاده از عناصر تغییر شکل پذیر. در دومین کنفرانس بین‌المللی معماری و سازه. ابراهیم پور ازبیری، مصطفی، سید محمد اصیل نوع پسند و مهسا احمدی سروانی (۱۳۹۴) بررسی تاثیر انعطاف‌پذیری استراتژیک بر عملکرد بازار شرکت‌ها: نقش میانجی‌گری نوآوری باز. دوفصلنامه توسعه تکنولوژی صنعتی، ش ۲۶: ۵-۱۶.

اسلامی، سیدغلامرضا (۱۳۹۲) درس گفتار مبانی نظری معماری: عینکمان را خودمان بسازیم. تهران: علم معمار رویال. اسماعیل دخت، محمدرضا (۱۳۹۰) انعطاف‌پذیری و مسکن منعطف. کارشناسی ارشد، دولتی - وزارت علوم، تحقیقات، و فناوری - دانشگاه هنر تهران - دانشکده هنر و معماری.

افهمی، رضا و مصطفی علیزاده (۱۳۹۱) زیبایی شناسی فضاهای انعطاف پذیر. کتاب ماه هنر، ش ۱۷۳ (بهمن): ۵۶-۶۳.

_____ (۱۳۹۲). انعطاف‌پذیری معماری مسکن در عصر تحولات جمعیتی. کتاب ماه هنر، ش ۱۷۷ (خرداد): ۵۸-۶۷.

اقبال، رحمان و پدرام حساری (۱۳۹۲) رویکرد مدولار و پیش‌ساختگی در مسکن انعطاف پذیر. مسکن و محیط روستا ۰ (۳۲): ۵۳-۶۸.

براون، لانس جی، دیوید دیکسون و اولیور گیلهام (۱۳۹۳) طراحی شهری برای قرن شهری: مکان‌سازی برای مردم. ترجمه‌ی حسین بحرینی. انتشارات

دانشگاه تهران، شماره ۳۱۶۹. تهران: دانشگاه تهران، موسسه انتشارات.

برهانی داریان، فرناز (۱۳۸۶) انعطاف پذیری در طراحی مسکن حداقل. فصلنامه آبادی، ش ۲۰: ۳۸-۵۰.

بلورچی، مصطفی (۱۳۹۳) برهم کنش فضاهای انعطاف پذیر و آسیب پذیری در برابر خطرات و تهدیدات در بحران های شهری. در شماره ۱: ۱۴. بنتلی، ای ی، آلن الکک، مورین و سو مک گلین (۱۳۸۶) محیط های پاسخده: کتابی راهنما برای طراحان. ترجمه‌ی مصطفی بهزادفر. تهران: دانشگاه علم و صنعت ایران، مرکز انتشارات.

حاجی پور، بهمن و محسن مرادی (۱۳۸۹) انعطاف پذیری سازمانی و عملکرد: مطالعه موردی شرکت های تولیدی ناحیه صنعتی اراک. مطالعات مدیریت بهبود و تحول ۱ (۲۰): ۱۴۳-۱۶۲.

حبیبی، مسعود (۱۳۸۹) طراحی ساختار دیگرام عملکردی در خانه های مسکونی مطالعه موردی طراحی پلان انعطاف پذیر. در ۱: ۹. همایش منطقه ای خانه ایرانی.

حسینی، سید محمود و بهمن حاجی پور (۱۳۸۷) تبیین روابط ذهنیت مشترک، ظرفیت جذب دانش، نوآوری و انعطاف پذیری: شرکت های دارویی کشور. مدرس علوم انسانی ۱۲ (پژوهش های مدیریت در ایران): ۱۵۵.

دوست محمدیان، مهشید، سیدباقر حسینی، ویدا تقوایی (۱۳۹۴) عملکرد مجتمع های ایستگاهی مترو در مواقع بحران. نقش جهان ۲ (۵): ۱۹-۳۰.

دهخدا، علی اکبر (۱۳۷۷) لغت نامه. تهران: دانشگاه تهران، موسسه انتشارات و چاپ.

رفیعیان، رفیعیان، تقوایی تقوایی، خادمی خادمی و علی پور علی پور (۱۳۹۱) بررسی تطبیقی رویکردهای سنجش کیفیت در طراحی فضاهای نشریه علمی- پژوهشی انجمن علمی معماری و شهرسازی ایران، ش ۴.

سازمان ملل متحد، دفتر کاهش ریسک بلایا (۱۳۹۴)

چارچوب سندای برای کاهش خطر بلایا (۲۰۳۰-۲۰۱۵). ترجمه‌ی عباس تقی زاده، مصطفی محقق، و کیوان کریم لو. تهران: سازمان پیشگیری و مدیریت بحران شهر تهران.

عینی فر، علیرضا (۱۳۸۲) الگویی برای تحلیل انعطاف پذیری در مسکن سنتی ایران. هنرهای زیبا، ش ۱۳. کاکویی ازبومی، معین، جمال الدین سهیلی و حمیدرضا شیرینکام چوری. (۱۳۹۳) انعطاف پذیری در معماری فضاهای عمومی با رویکرد زمینه گرایی اجتماعی. دانشگاه شیخ بهایی اصفهان.

گروتر، یورگ کورت (۱۳۹۳) زیبایی شناسی در معماری. ترجمه‌ی مجتبی دولتخواه و سلماز همتی. تهران: کتاب آبان.

لنگ، جان تی (۱۳۹۰) آفرینش نظریه معماری: نقش علوم رفتاری در طراحی محیط. چاپ پنجم. ترجمه‌ی علیرضا عینی فر. انتشارات دانشگاه تهران، ۲۵۵۷. تهران: دانشگاه تهران، موسسه انتشارات و چاپ.

لینچ، کوین (۱۳۸۱) تئوری شکل شهر. ترجمه‌ی حسین بحرینی. دانشگاه تهران، موسسه انتشارات و چاپ: تهران.

ماجدی، حمید، الهام منصوری و آذین حاجی احمدی (۱۳۹۰) بازتعریف فضای شهری (مطالعه موردی: محور ولیعصر حد فاصل میدان ولیعصر تا چهارراه ولیعصر). مدیریت شهری، ش ۲۷ (فروردین): ۲۶۳-۲۸۳.

مردمی، کریم و مهسا دلشاد (۱۳۸۹) محیط یادگیری انعطاف پذیر. علمی- پژوهشی انجمن علمی معماری و شهرسازی ایران، ش ۱: ۱۰۹-۱۱۸.

معین، محمد (۱۳۸۷) فرهنگ فارسی. سلسله فرهنگ های معین ۳. تهران: امیرکبیر.

مهدوی نژاد، محمدجواد، امیر فرج الهی راد، علی کرم (۱۳۹۰) معماری انعطاف پذیر، رویکردی به همسازی معماری و سازه. در ۲: ۰۹. دومین کنفرانس بین المللی معماری و سازه.

میرسپاسی، ناصر، عباس طلوعی اشلقی، غلامرضا

Auf Der Grundlage Einer Eigenschaftsorientierten Analyse." Erfolgsfaktor Flexibilität: Strategien Und Konzepte Für Wandlungsfähige Unternehmen 60: 105.

Davic, Robert D. and Hartwell H. Welsh. 2004. "On The Ecological Roles Of Salamanders." Annual Review Of Ecology, Evolution, And Systematics 35: 405-434. <http://www.jstor.org/stable/30034122>.

De Toni, Alberto and Stefano Tonchia. 2005. "Definitions And Linkages Between Operational And Strategic Flexibilities." Omega 33 (6): 525-540. doi:10.1016/j.omega.2004.07.014.

Ditoe, William and Nat Porter. 2007. "Appealing Spaces." American School & University 80 (2): 26.

Dudek, Mark. 2012. Architecture Of Schools: The New Learning Environments. Routledge.

Durmisevic, Elma and Patrick Linthorst. 2000. "Industrialization Of Housing (Building With Systems)." CIB REPORT, 275-282.

Eckart, Jochen. 2012. "Flexible Urban Drainage Systems In New Land-Use Areas." Graduate Theses and Dissertations, University of South Florida.

Fricke, Ernst and Armin P. Schulz. 2005. "Design For Changeability (DfC): Principles To Enable Changes In Systems Throughout Their Entire Lifecycle." Systems Engineering 8 (4): no-no. doi:10.1002/sys.20039.

Gehl, Jan. 2013. Cities For People. Island Press.

Golden, William and Philip Powell. 2000. "Towards A Definition Of Flexibility: In Search Of The Holy Grail." Omega 28 (4): 373-384. doi:10.1016/S0305-0483(99)00057-2.

Habraken, N. John. 2008. "Design For Flexibility." Building Research & Information 36 (3): 290-296.

Hitt, Michael A., Barbara W. Keats and Samuel M. DeMarie. 1998. "Navigating In The New Competi-

معمارزاده و میرمهرداد پیدایی (۱۳۸۹) طراحی مدل تعالی منابع انسانی در سازمانهای دولتی ایران با استفاده از تکنیک دلفی فازی. آینده پژوهی مدیریت، ش ۸۷ (دی): ۱-۲۴.

میرمقتدایی، مهتا (۱۳۹۰) اصول ساخت آزاد پروژه‌های انبوه‌سازی مسکن. مجموعه دستاوردهای تحقیقاتی - کاربردی، شماره مجموعه ۱۵. تهران: مرکز تحقیقات ساختمان و مسکن.

Adler, Paul S. 1988. "Managing Flexible Automation." California Management Review 30 (3): 34-56.

Amaratunga, Dilanthi and Richard Haigh. 2011. Post-Disaster Reconstruction Of The Built Environment: Rebuilding For Resilience. John Wiley & Sons.

Barnett, Jon. 2001. "Adapting To Climate Change In Pacific Island Countries: The Problem Of Uncertainty." World Development 29 (6): 977-993. doi:10.1016/S0305-750X(01)00022-5.

Bentley, Ian, Sue McGlynn, Graham Smith, Alan Alcock and Paul Murrain. 2013. Responsive Environments. Routledge.

Brugge, Rutger van der. 2009. Transition Dynamics In Social-Ecological Systems: The Case Of Dutch Water Management. <http://repub.eur.nl/pub/16186/>.

Carmona, Matthew, Tim Heath, Taner Oc and Steve Tiesdell. 2012. Public Places - Urban Spaces. Routledge.

Chau, Loon Wai. 2000. Designing Better City Centres: Toward Improving Sustainability And Livability. Queensland University of Technology, Brisbane.

Collins, Damian and B. M. Shantz. 2009. "Public Spaces, Urban." International Encyclopedia Of Human Geography, 517-522.

Corsten, Hans and Ralf Gössinger. 2005. "Flexibilitätsgestaltung In Dienstleistungsunternehmen

- tive Landscape: Building Strategic Flexibility And Competitive Advantage In 'The 21st Century.'" The Academy Of Management Executive 12 (4): 22–42. doi:10.5465/AME.1998.1333922.
- Hocke, Stefan. 2004. Flexibilitätsmanagement In Der Logistik: Systemtheoretische Fundierung Und Simulation Logistischer Gestaltungsparameter. Lang.
- Hulsmann, Michael, Jörn Grapp and Ying Li. 2006. "Strategic Flexibility In Global Supply Chains – Competitive Advantage By Autonomous Cooperation." In . Loughborough, United Kingdom.
- Jacobs, Allan B. 1995. Great Streets. MIT Press.
- Kaluza, Bernd and Thorsten Blecker. 2005. "Flexibilität–State Of The Art Und Entwicklungstrends." Erfolgsfaktor Flexibilität, 1–25.
- Kühn, Martin A. 2013. Flexibilität In Logistischen Systemen. Springer-Verlag.
- "Longman English Dictionary Online." 2016. <http://www.ldoceonline.com/>.
- Lynch, Kevin. 1984. Good City Form. MIT Press.
- Malofy, Michael. 1998. "Order And Flexibility: Their Coexistence As Architectural Principle." Thesis, Virginia Tech.
- Montgomery, John. 1998. "Making A City: Urbanity, Vitality And Urban Design." Journal Of Urban Design 3 (1): 93–116.
- Moughtin, Cliff. 2007. Urban Design: Street And Square. Routledge.
- Nadkarni, Sucheta and V. K. Narayanan. 2007. "Strategic Schemas, Strategic Flexibility, And Firm Performance: The Moderating Role Of Industry Clockspeed." Strategic Management Journal 28 (3): 243–270. doi:10.1002/smj.576.
- "Oxford Dictionaries - Dictionary, Thesaurus, & Grammar." 2016. <http://www.oxforddictionaries.com/>.
- Paumier, Cy. 2004. Creating A Vibrant City Center: Urban Design And Regeneration Principles. Washington, DC: Urban Land Institute.
- Pena, William M. and Steven A. Parshall. 2012. Problem Seeking: An Architectural Programming Primer. John Wiley & Sons.
- Reilly, Peter Andrew. 2001. Flexibility At Work: Balancing The Interests Of Employer And Employee. Gower Publishing, Ltd.
- Roberts, Norman and Gary J. Stockport. 2014. "Defining Strategic Flexibility." In The Flexible Enterprise, edited by Sushil and Edward A. Stohr, 37–45. Flexible Systems Management. Springer India. http://link.springer.com/chapter/10.1007/978-81-322-1560-8_3.
- Rudlin, David and Nicholas Falk. 2010. Sustainable Urban Neighbourhood. Routledge.
- Sanchez, Ron. 1995. "Strategic Flexibility In Product Competition." Strategic Management Journal 16 (S1): 135–159. doi:10.1002/smj.4250160921.
- Schneider, Tatjana and Jeremy Till. 2007. Flexible Housing. Architectural Press.
- Sennett, Richard. 2006. Der Flexible Mensch: Die Kultur Des Neuen Kapitalismus. Berliner Taschenbuch-Verlag.
- Siu, Kin Wai Michael and Kwun Sing Leo Wong. 2015. "Flexible Design Principles: Street Furniture Design For Transforming Environments, Diverse Users, Changing Needs And Dynamic Interactions." Facilities 33 (9/10): 588–621. doi:10.1108/F-02-2014-0021.
- Thompson, Catharine Ward. 2002. "Urban Open Space In The 21st Century." Landscape And Urban Planning, Landscape of the future, The future of Landscape Architecture Education, 60 (2): 59–72. doi:10.1016/S0169-2046(02)00059-2.

Upton, David M. 1994. "The Management Of Manufacturing Flexibility." California Management Review 36 (2): 72–89.

Watkins, Chris, Caroline Lodge and Ron Best. 2002. Tomorrow's Schools: Towards Integrity. Routledge.

Wurman, Richard. 1986. What Will Be Has Always Been: The Words Of Louis I. Kahn. New York: Rizzoli.

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۴۵ زمستان ۹۵
No.45 winter 2016

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۴۵ زمستان ۹۵
No.45 Winter 2016

■ ۲۶۴ ■

بررسی تحقق پذیری طرح های توسعه شهری در سازمان فضایی (مطالعه موردی: شهر ساحلی بابلسر)

سید محسن حسینی فر* - دانشجوی دکتری تخصصی جغرافیا و برنامه ریزی شهری، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران.

اسدالله دیوسالار - دانشیار گروه جغرافیا، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران

اسماعیل علی اکبری - دانشیار گروه جغرافیا، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران.

سهراب عسگری - استادیار گروه جغرافیا، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران.

چکیده

هدف پژوهش حاضر بررسی تحقق پذیری طرح های توسعه شهری بر سازمان فضایی شهر ساحلی بابلسر می باشد، لذا از لحاظ روش تحقیق توصیفی- تحلیلی بوده و از لحاظ هدف، کاربردی می باشد. جهت جمع آوری داده ها از مطالعات کتابخانه ای-اسنادی از طریق تحلیل گزارش های کمیسیون ماده ۵ و ۱۰۰ در یک دوره ۱۱ ساله (۱۳۸۴ تا ۱۳۹۴) و همچنین بررسی های میدانی، مصاحبه صورت پذیرفته است. یافته های حاصل بیانگر آن است که از مجموع مساحت ۱۶۵۲ هکتاری شهر ساحلی بابلسر در حدود ۶۰ هکتار از طریق افزایش تراکم های غیر مجاز، تغییر کاربری ها و تفکیک، دستخوش تغییرات اساسی گردیده که با اصول طرح های شهر مغایرت فراوان دارد. نتایج پژوهش ضمن تأیید فرضیه ارائه شده، بیانگر آن است که هر سه عنصر اصلی (بخش دولتی، بخش خصوصی و بخش عمومی) به عنوان گردانندگان سازمان فضایی به صورت مستقیم و غیرمستقیم در تغییرات به وجود آمده در شهر بابلسر تأثیرگذار بوده است، همچنین با توجه وابستگی مدیریت شهری بابلسر به درآمدهای حاصله از افزایش تراکم ها، این روند از سال ۱۳۸۵ تا ۱۳۹۳ ادامه داشته است اما در سال ۱۳۹۴ کاهش داشته و به سمت تفکیک اراضی گرایش یافته است همچنین این افزایش تراکم ها در تمامی محله های ۱۶ گانه شهر بابلسر یکسان نبوده و بیشترین آن در محله نخست وزیری بوده است.

واژگان کلیدی: فضای شهری، سازمان فضایی، ساختارهای شهری، طرح های توسعه شهری، بابلسر.

Review implementation of urban development plans in the spatial organization (Case study: coastal city of Babolsar)

Abstract

This study examines the implementation of urban development projects on the spatial organization of the coastal city of Babolsar. Therefore, in terms of analytical and descriptive research method in terms of purpose is applied. To collect data from studies library-documents through the analysis of Article 5 of Commission reports and 100 in an 11-year period (1384 to 1394) as well as field surveys, interviews have taken place. The findings indicate that the total area of 1652 hectares Babolsar, a coastal city about 60 hectares through unauthorized density, land use changes and separation, has undergone major changes. City plans conflict with the principles of the people. The results confirm the hypothesis presented, showed that the three main elements (public sector, private sector and the public sector) as operator of the space agency directly and indirectly influenced the changes in Babolsar. Given the dependence of Babolsar city management revenue increased density, this trend has continued from 1385 to 1393; But in 1394 declined and is oriented towards the resolution of land. The increased density in the neighborhood of 16 Babolsar not the same and most of the neighborhood was the prime minister.

Keywords: urban, spatial organization, urban infrastructure, urban development plans, Babolsar.

مقدمه و بیان مسأله

نواحی ساحلی به واسطه موقعیتی که دارند، دارای مزیت‌های نسبی هستند، لذا یکی از ظرفیت‌های بالقوه در برنامه‌ریزی‌های توسعه محسوب می‌شوند، اما در طی دهه‌های اخیر بهره‌برداری نادرست از این منابع ارزشمند اغلب مناطق ساحلی جهان را با وضعیت بحرانی و خطرناک مواجه ساخته است، به‌گونه‌ای که فشارهای وارده بر آن‌ها بسیار بیشتر از ظرفیت تحمل زیست‌محیطی آن‌ها است. افزایش جمعیت، بهره‌برداری بی‌رویه از منابع، آلوده‌سازی مناطق ساحلی، توسعه فعالیت‌های ناسازگار با محیط و عدم هماهنگی بین فعالیت‌ها در مناطق ساحلی از مهم‌ترین دلایل فشار بر این مناطق هستند تا حدی که یکی از مشکلاتی که جوامع بشری با آن مواجه می‌باشد، تأثیر همین فشارهای بی‌اندازه و رشد ناموزون شهرنشینی بر محیط ساحلی می‌باشد و به گفته آلیسون «مناطق ساحلی در زمره نقاطی هستند که بیشتر از هر جای دیگر در معرض خطر این توسعه بیش‌ازحد قرار دارند». شهرهای ساحلی استان مازندران نیز همچون دیگر شهرهای ساحلی، به واسطه ویژگی‌های منحصربه‌فردشان از دیرباز به صورت مستقیم و غیرمستقیم تحت تأثیر ساختارهای پنهان و صاحبان قدرت‌های سیاسی، اجتماعی و اقتصادی (در بخش دولتی و غیردولتی) بوده‌اند، آن‌چنانکه که نمود این توجهات و آثار منفی و به‌ندرت مثبت آن‌ها در تمامی ابعاد شهری (فیزیکی- کالبدی، اجتماعی- فرهنگی و مالی- اقتصادی) به‌خوبی قابل‌مشاهده و درک است، البته این تأثیرات در تمامی نواحی ساحلی استان مازندران به یک اندازه نبوده و هر یک از این شهرها، نسبت به میزان جاذبه‌ای که برای ساختارهای پنهان و صاحبان قدرت داشته‌اند، تغییرات متفاوتی را تجربه کرده‌اند، در این بین تغییرات سازمان فضایی شهر ساحلی ناحیه مرکزی مازندران (بابلسر) با توجه به مجاورتی که با خط ساحل داشته و روند جمعیت‌پذیری آن، ملموس‌تر می‌نماید که از جمله

این مسائل می‌توان به زمین‌خواری‌های صورت گرفته، نفوذ به زمین‌های کشاورزی و حریم دریا، افزایش تراکم‌های ساختمانی، هتل‌سازی-ها و ویلا سازی‌های غیرمنطقی، اشاره نمود که این مسائل در شهر بابلسر در روزهای اول بعد از پیروزی انقلاب، به دلیل یکسری فعالیت‌ها، که مهم‌ترین آن‌ها اجرای پل فلزی بر روی رودخانه بابل رود و تأسیس دانشگاه مازندران بود، در کنار قانون لغو مالکیت اراضی موات شهری به همراه اقدامات نهادهای جدیدالتأسیس بنیاد مسکن، سازمان عمران اراضی و پس‌از آن سازمان زمین شهری و بنیاد مستضعفان، که به‌شدت ساختار شهر را تحت تأثیر قرار دادند، نمود بیشتری پیدا کرد (آقامیری، ۱۳۸۲، ص ۲۵۳). در این تحولات شهرنشینی، شهر بابلسر گسترش بیشتری یافت و اراضی زراعی اطراف شهر بیش‌ازپیش مورد هجوم ساخت‌وسازهای جدید قرار گرفته‌اند. به طوری که در سال ۱۳۶۵ مساحت شهر حدود ۱۱۷۴/۱۸ هکتار با جمعیت ۲۸۵۹۱ نفر بوده (مهندسین مشاور نقش محیط، ۱۳۸۴)، در حالی که در سال ۱۳۹۴ به ۱۶۵۲ هکتار و با جمعیت ۶۱۹۸۴ نفر افزایش پیدا کرده است (شهرداری بابلسر، ۱۳۹۵) و عمده این تغییرات تا حدود بسیاری طرح‌های مصوب شهری را تحت تأثیر منفی قرار داده است. بررسی تحقق‌پذیری طرح‌های توسعه شهری بر سازمان فضایی شهر ساحلی بابلسر مسأله اساسی این پژوهش را تشکیل داده است.

سوال تحقیق عبارت است از: شکل‌گیری سازمان فضایی شهر ساحلی بابلسر تا چه حد با اصول و معیارهای طرح‌های توسعه شهری انطباق دارد (۱۳۹۴-۱۳۸۴)؟

مبانی نظری پژوهش

سازمان فضایی

مفهوم سازمان فضایی در دهه‌های متمادی یکی از موضوعات مهم در تحقیقات جغرافیایی بوده که تاکنون به‌روشنی تعریف نشده است. «موریل» (۱۹۷۴)، در کتاب «سازمان فضایی جامعه»

پیشنهادها زیادی را درباره انتخاب مکان، پیدایش سلسله مراتب و روابط متقابل فضایی ارائه می دهد و به سنجش سازمان فضایی مناطق دست می یابد. تأکید اولیه او بر جمعیت، توزیع فضایی و جابجایی آن بود اما او همچنین بر نقش عوامل متعددی چون محیط فیزیکی، کاربری زمین و استفاده از فضا، فاصله، توزیع فعالیت های اقتصادی و ثروت، فرهنگ و شرایط سیاسی، توسعه تاریخی سرزمین و غیره تأکید می کند (Klapka, 2010: 54). سازمان فضایی بر آرایشی از موضوعات فیزیکی و انسانی دلالت دارد. نقاط، خطوط، سطوح و احجام، چهار عنصر هندسی هستند که سازمان فضایی به وسیله آنها تبیین می گردد. از نظر جغرافیادانان رادیکال، عامل تولید و روابط تولیدی، اساس سازمان فضایی محسوب می شوند (شکویی، 1375: 287). سازمان فضایی در تمامی ابعاد خود دائماً در حال تغییر است. کلیه پدیده های طبیعی و یا انسان ساخت، از نوعی ساختار که معرف نظم حاکم بر رابطه بین اجزاء و کل است، برخوردار می باشند (جمالی، 1391، ص 7).

یکی از قدیمی ترین نظریه پردازان در این رابطه به ایمانوئل کانت منسوب است که وی با طرح «تاریخ از جغرافیا تنها با وجه زمان و فضا از یکدیگر تفکیک می شود؛ به صورتی که اولی گزارشی از پدیده هایی است که از پس یکدیگر می آیند و به زمان رجوع دارد و دومی گزارشی از پدیده هایی است که کنار یکدیگر در فضا جای دارند» (اطهاری، 1377، ص 36)، به جدایی زمان و فضا و تفکیک تاریخ (به عنوان جامعه) و جغرافیا (به عنوان فضا) اشاره کرده است. اما برخلاف کانت، هیچ یک از نظریه پردازان بزرگ اجتماعی یعنی مارکس، وبر، دورکیم و... مسائل شهر را از جامعه یا ساختار فضایی را از سازمان اجتماعی جدا نکردند.

نظریه ها و دیدگاه های تبیین کننده و توجیه کننده سازمان یابی فضایی شهر

فضا و نظریه های فضایی برای تحلیل شهر و

استراتژی های سیاست اجتماعی؛ خواه در درک شهرها به مثابه گره هایی در شبکه های مالی، تولید، مصرف، اطلاعات و غیره جهانی و خواه در قالب بازتولید زیرساخت و محیط شهری به مثابه واکنشی به مباحث مربوط به پایداری (اقتصادی، اجتماعی، سیاسی، محیطی و غیره) شهری، آگاهی دهنده و شکل دهنده می باشند. از این رو فرایندها و تحلیل های فضایی جهت درک، حفظ و مدیریت کیفیت زندگی شهرها و جمعیت موجود در آنها و همچنین برای توسعه آینده ای پایدارتر مورد استفاده قرار می گیرد. «مشکلات موجود در شهرها» و «مسئله شهری» امروزه به طور فزاینده ای درگیر و مسائل آشکارتر فضا است.

جامعه و فضا

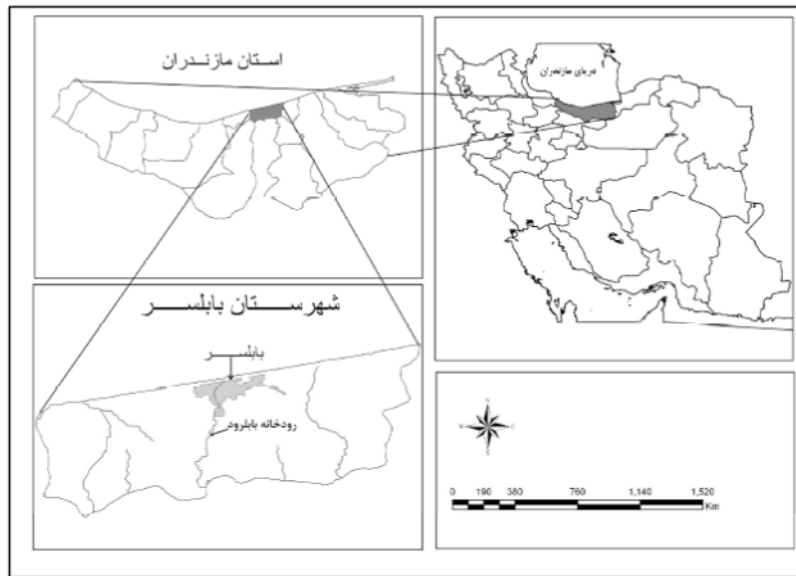
مباحث و مجادلات علمی در مورد روابط فرم و فرایند (و یا فرم و محتوا، رویاه و محتوا و...) را می توان یکی از پرسابقه ترین موضوعات مورد توجه در علوم جغرافیایی، اجتماعی، برنامه ریزی و طراحی شهری و معماری تلقی کرد. این مبحث به چگونگی تعامل و پیامدهای آن، بین جامعه (از خانواده تا جامعه جهانی) و فضا (از یک واحد مسکونی تا سازمان فضایی - کالبدی منطقه ای، ملی و فراملی) می پردازد. تأکید مجدد بر اهمیت این موضوع در علوم جغرافیایی، با هشدارها و انتقادات دیوید هاروی در دهه 1960 صورت گرفت. او بر وابستگی بین فرم های فضایی و فرایندهای اجتماعی، جدایی ناپذیری ساخت و سازمان اجتماعی از ساخت و سازمان فضایی و ضرورت توجه جغرافیا به این وابستگی تأکید داشت (شکویی، 1379، ص 106). بر اساس نظریات هاروی، شناخت و تحلیل شهر و تدوین راهبردها و سیاست های مؤثر برای تغییر شکل فضایی شهرها در گرو درک روابط مذکور است. یکی از قدیمی ترین نظریه پردازان در مورد این ارتباط را می توان به امانوئل کانت در قرن هجدهم، منسوب کرد. وی معتقد به جدایی زمان و فضا و تفکیک تاریخ [جامعه] و جغرافیا [فضا] بود. «تاریخ از جغرافیا تنها با وجه زمان و فضا، تفکیک

می‌شود. اولی گزارشی از پدیده‌هایی است که از پس یکدیگر می‌آیند و به زمان رجوع دارد، دومی گزارش از پدیده‌هایی است که کنار یکدیگر در فضا جای دارند.» (اطهاری، ۱۳۷۷، ص ۳۶). اما برخلاف کانت، هیچ‌یک از نظریه‌پردازان بزرگ اجتماعی یعنی کارل مارکس، ماکس وبر و امیل دورکیم مسائل شهر را از جامعه یا ساختار فضایی را از ساختار اجتماعی جدا نکردند. «رابرت پارک» از پیشگامان نظریه اکولوژی انسانی نیز، ساختار فضایی شهر را در اساس برآیند طبیعت انسان تصور می‌کرد و اکولوژی را آشکارکننده، تأثیر نیروها و خصلت‌های طبیعی و رقابتی انسان در شکل‌گیری فضا می‌دانست. هانری لوفور معتقد بود فضا سیاسی است و نمی‌توان آن را عینیتی علمی و جدا از ایدئولوژی یا سیاست دانست. از نظر او فضا یک تولید اجتماعی است. دیوید هاروی، فضا را به‌عنوان یک رابطه معنادار تلقی می‌کند که نمی‌تواند مستقل از وضعیت افراد و شرایط محیطی آن‌ها شناسایی و درک شود. او فضا را محصول مجموعه احساسات، تصورات و واکنش‌های فرد نسبت به سرمایه‌داری برای کسب رانت، و تحول از الگوی انباشت منعطف به انباشت سازمان‌یافته به این نتیجه می‌رسد که امروز طبقات غیر سرمایه‌دار در ایجاد فضای نوین نقش بیشتر و مستقیم‌تری از گذشته ایفا می‌کنند. کاستلز معتقد است فضا تصویر و بازتاب جامعه نیست بلکه یکی از ابعاد مادی آن است. از نظر او در شهرها دو نوع فضای تولید و فضای مصرف وجود دارد و تضاد بین سلطه سرمایه‌داری و حیات اجتماعی در این دو فضا حضور می‌یابد. دولت از نظر وی تنها پیگیر منافع یک طبقه نیست، بلکه حافظ نظام نیز هست و وظیفه کاهش تضاد نیاز با سود و تولید با مصرف را نیز بر عهده‌دار. در نتیجه شکل‌گیری فضا تنها به‌وسیله طبقه حاکم صورت نمی‌گیرد و طبقات تحت سلطه نیز در شکل دادن به آن دخیل‌اند. آنتونی گیدنز در میان جامعه‌شناسان شهری متأخر، بیشترین سهم را در تبیین رابطه فضا و جامعه، به‌ویژه نقش زمان

و مکان، داشته است. از نظر او فعالیت‌های اجتماعی همیشه از سه عنصر متفاوت و متقاطع زمانی، فضایی و پارادایمی تشکیل شده است و تمام اعمال اجتماعی در این ابعاد قرار می‌گیرند. از نظر گیدنز با افزایش کنترل انسان بر طبیعت (منابع تخصیصی) و در نتیجه افزایش ظرفیت برای سازمان‌دهی اجتماعی (از طریق استفاده از منابع اقتداری)، نظام اجتماعی نیز به‌طور فزاینده و به‌صورت زمانی - مکانی گسترش یافته و اتکا به تعامل‌های رودررو تقلیل می‌یابد. در این حالت مسئله «انسجام» نمود پیدا کرده و شهر به‌مثابه ابزاری برای تضمین آن، توسعه می‌یابد. به همین دلیل شهر کانون قدرت و قوت اقتصادی، نظامی و سیاسی است. به این ترتیب، نقطه اشتراک آراء نظریه‌پردازان نوین فضا را می‌توان «وحدت فضا با جامعه و نیز وحدت آن با زمان» دانست. آن‌ها فضا را عنصر بنیادی جامعه می‌دانند نه از زمره روبنا یا بازتاب صرف زبربنا و ساختارها آن‌ها هرچند در نهایت در ساخت یابی فضا طبقه حاکم را مسلط می‌دانند، اما فضا را یکسره محصول تمایل یک طبقه نمی‌پندارند، بلکه همچون تاریخ یا زمان، آن را محصول مبارزه کشمکش طبقات دانسته و برآنند که فضا نیز دربرگیرنده این تقابل است. نتیجه آنکه، تولید و ساختار فضا به‌وسیله یک عمل آگاهانه صورت می‌گیرد. پس تناقضات و تمایزات فضایی، حاصل تناقضات موجود در جامعه است (کاظمیان، ۱۳۸۳، ص ۲۹).

محدوده مورد مطالعه

شهر بابلسر در مصب رودخانه بابلرود در کرانه جنوبی دریای خزر و در مختصات جغرافیایی ۵۲ درجه و ۳۷ دقیقه و ۵۰ ثانیه الی ۵۲ درجه و ۴۰ دقیقه و ۵۰ ثانیه طول شرقی و ۳۶ درجه و ۴۰ دقیقه و ۱۵ ثانیه الی ۳۶ درجه و ۴۳ دقیقه عرض شمالی استقرار دارد (آقامیری و یزدانیان، ۱۳۸۸، ص ۵۳). این شهر در شمال استان مازندران قرار دارد و بر اساس بررسی‌های انجام شده بر سطح رسوبات و ماسه‌های ساحلی و آبرفت‌های دلتایی

شکل ۱. موقعیت سیاسی و اداری شهر بابلسر در کشور و استان مازندران

در هکتار و تراکم ساختمانی موجود آن ۴۴/۹ درصد بوده است. تراکم جمعیتی ناحیه در سال افق ۳۷/۲ نفر در هکتار و تراکم ساختمانی متوسط آن ۱۲۰ درصد خواهد بود. بنابراین ناحیه یک با تراکم متوسط تعریف شده است.

ناحیه دو: تراکم جمعیتی موجود ناحیه ۳۵/۵ نفر در هکتار و تراکم ساختمانی موجود آن ۴۲/۵ درصد بوده است. تراکم جمعیتی ناحیه در سال افق ۴۲/۸ نفر در هکتار و تراکم ساختمانی متوسط آن ۱۲۰ درصد خواهد بود. بنابراین ناحیه یک با تراکم زیاد تعریف شده است.

ناحیه سه: تراکم جمعیتی موجود ناحیه ۱۸/۳ نفر در هکتار و تراکم ساختمانی موجود آن ۳۹/۱ درصد بوده است. تراکم جمعیتی ناحیه در سال افق ۲۶/۹ نفر در هکتار و تراکم ساختمانی متوسط آن ۱۰۰ درصد خواهد بود. بنابراین ناحیه یک با تراکم کم تعریف شده است. اما افزایش تراکم ها در شهر بابلسر بر اساس اصول مصوب نبوده و در اکثر موارد خارج از چارچوب قانونی بوده است، البته این افزایش تراکم ها از سال ۱۳۸۴ تا سال ۱۳۹۴ یک روند ثابتی را طی نکرده و در سال ۱۳۸۵، یک سال بعد از تصویب طرح تفصیلی، بیشترین افزایش تراکم را داشته است

رودخانه بابلرود استقرار یافته و از لحاظ ساختمان زمین شناسی در زون زمین ساختی گرگان-رشت واقع شده است شکل (۳-۱) (میرکتولی و همکاران، ۱۳۹۰، ص ۱۱۹).

روش انجام پژوهش

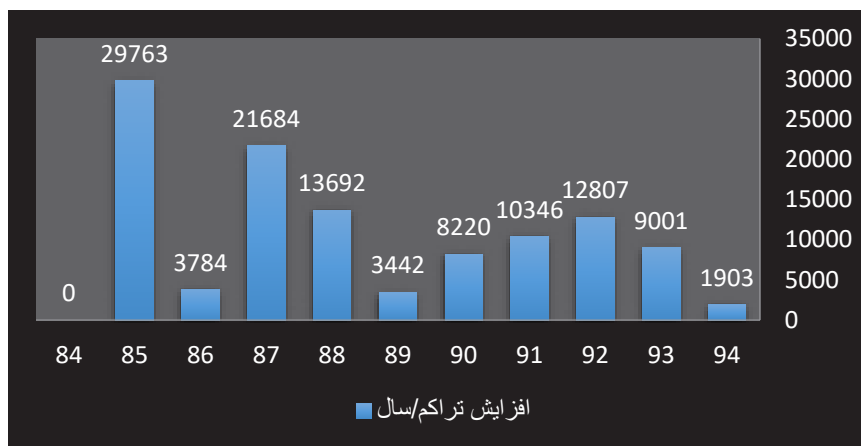
پژوهش حاضر از لحاظ روش، توصیفی-تحلیلی بوده و از لحاظ هدف کاربری می باشد و بر اساس اهداف و سوال های ارایه شده در این پژوهش، روش انجام آن به قرار زیر است: داده های مورد نیاز برای انجام این پژوهش در مرحله اول از طریق مطالعات کتابخانه ای- اسنادی (بررسی کمیسیون های ماده ۵ و ۱۰۰) و در مرحله دوم از طریق بازدیدهای میدانی جمع آوری شده است.

یافته های تحقیق

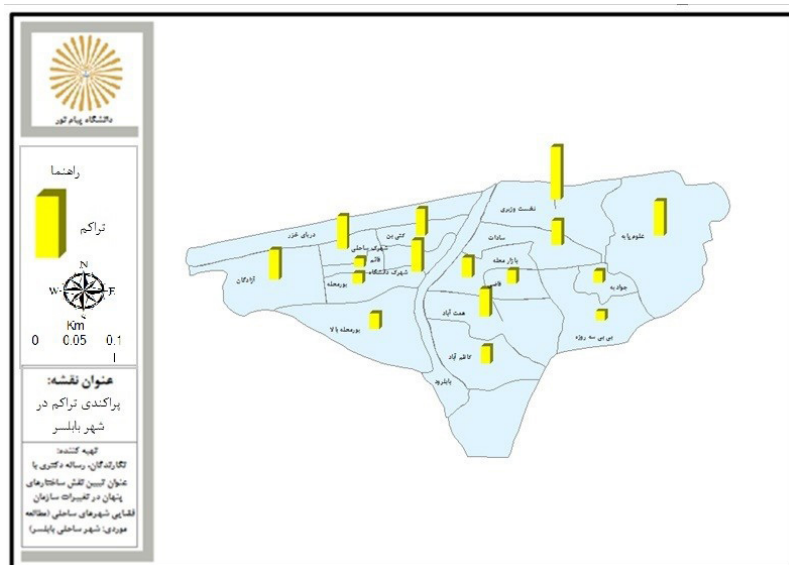
کمیسیون ماده پنج شهر بابلسر

طبق طرح تفصیلی شهر بابلسر، برای شهر بابلسر سه ناحیه کالبدی تعریف شده است. نواحی مذکور در مجموع شانزده محله برنامه ریزی را شامل می شوند. تراکم عمومی نواحی سه گانه که بر اساس محاسبات جمعیت پذیری بدست آمده اند به شرح زیر بوده و خواهد بود.

ناحیه یک: تراکم جمعیتی موجود ناحیه ۲۶/۹ نفر

نمودار ۱. افزایش تراکم شهر بابلسر، کمیسیون ماده ۵ (۱۳۸۴-۱۳۹۴)؛ مأخذ: مطالعات نگارنده ۱۳۹۵

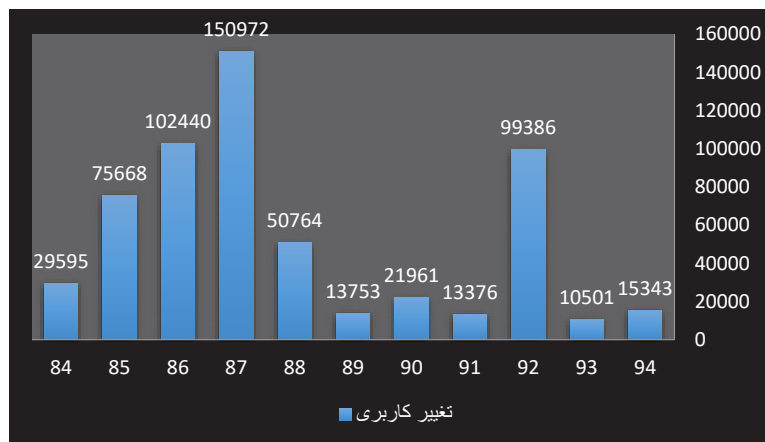
تصویر ۲. نقشه پراکندگی افزایش تراکم در محلات شانزده گانه شهر ساحلی بابلسر

سال‌های (۱۳۸۴-۱۳۹۴) از یک روند خاصی پیروی نکرده و در سال‌های متفاوت حجم مختلفی داشته است و بیشترین تغییر کاربری‌ها در سال ۱۳۸۷ بوده و کمترین آن در سال ۱۳۹۳ نمودار (۲). بیشتر درخواست‌های مربوط به تغییر کاربری‌ها مورد موافقت کمیسیون ماده پنج قرار گرفته‌اند که این خود دلیلی بر وجود نقش گسترده ساختارهای قدرت در تغییرات سازمان فضایی بوده است، و بیشترین درخواست‌های مربوط به تغییر

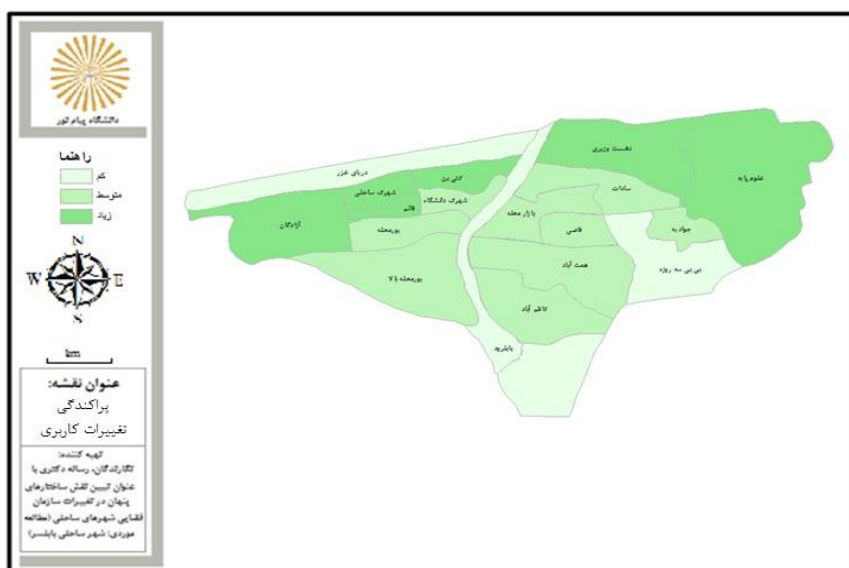
و سال ۱۳۹۴، کمترین افزایش تراکم را داشته است نمودار (۱). روند تغییرات افزایش تراکم شهر ساحلی بابلسر علاوه بر اینکه برای سال‌های مختلف یکسان نبوده، پراکندگی آن در محلات ۱۶ گانه نیز متفاوت بوده و در محله نخست وزیری بیشترین افزایش تراکم را داشته است تصویر (۲).

تغییر کاربری‌های کمیسیون ماده پنج

تغییر کاربری‌ها نیز به مانند افزایش تراکم‌ها بین

نمودار ۲. تغییر کاربری به تفکیک سال های ۱۳۸۴-۱۳۹۴؛ مأخذ: مطالعات نگارنده ۱۳۹۵

تصویر ۲. نقشه پراکندگی تغییر کاربری ها در محلات شانزده گانه شهر ساحلی بابلسر؛ مأخذ: مطالعات نگارنده ۱۳۹۵

کارری مربوط به بخش عمومی (شهروندان) بوده و در رتبه دوم بخش دولتی بوده و بخش خصوصی در جایگاه سوم قرار گرفته است نمودار بالا پراکندگی درخواست های مربوط به تغییر کاربری ها نیز توسط بخش های (خصوصی، عمومی و دولتی) برای محلات ۱۶ گانه متفاوت بوده و از روند خاصی پیروی نکرده است. با توجه به ساختار فیزیکی شهر بابلسر که بیشتر کشاورزی و باغداری می باشد، اغلب این تغییر کاربری ها از نوع کشاورزی و باغی به مسکونی و تجاری بوده اند.

کمیسیون ماده ۱۰۰

در خصوص نوع کاربری های مازاد بر پروانه از مجموع ۴۳۸۷۱۰ متر مربع، حدود ۹۵ درصد کاربری ها از نوع مسکونی بوده و ۵ درصد هم از نوع سایر کاربری های از قبیل (تجاری و ...) بوده است و همچنین کاربری های بدون پروانه نیز از مجموع ۱۹۷۲۷۵ متر مربع ۲۵ درصد کاربری ها را مسکونی و ۷۵ درصد آنها را کاربری غیر مسکونی تشکیل

جدول ۵. نتایج کمیسیون ماده ۱۰۰ (کاربری های مازاد بر پروانه) ۸۴-۹۴

سال	تعداد پرونده های تشکیل شده	مازاد بر پروانه (متر مربع)	بدون پروانه (متر مربع)
۱۳۸۴	۸۲۴	۵۳۱۲۸	۲۰۷۱۳
۱۳۸۵	۹۱۲	۵۶۳۹۷	۲۸۴۴۸
۱۳۸۶	۷۹۸	۴۹۷۱۱	۲۳۳۹۷
۱۳۸۷	۸۳۸	۴۷۵۱۹	۱۷۹۱۵
۱۳۸۸	۸۱۹	۴۸۷۲۰	۲۲۵۰۵
۱۳۸۹	۷۷۴	۴۱۲۷۰	۱۸۰۷۸
۱۳۹۰	۶۱۵	۱۹۰۲۷	۱۱۸۱۱
۱۳۹۱	۵۹۹	۴۰۷۱۵	۱۳۵۴
۱۳۹۲	۵۹۶	۲۳۰۶۶	۸۷۷۷
۱۳۹۳	۷۸۷	۲۵۵۴۰	۱۹۵۱۲
۱۳۹۴	۶۹۸	۳۳۶۱۷	۲۴۷۶۵
مجموع	۸۲۶۰	۴۳۸۷۱۰	۱۹۷۲۷۵

داده اند که با توجه به این داده ها می توان چنین استنباط نمود که بیشترین تخلفات در یک سال بعد از تصویب طرح تفصیلی شهر بابلسر در سال ۱۳۸۴ بوده است.

آزمون فرضیه

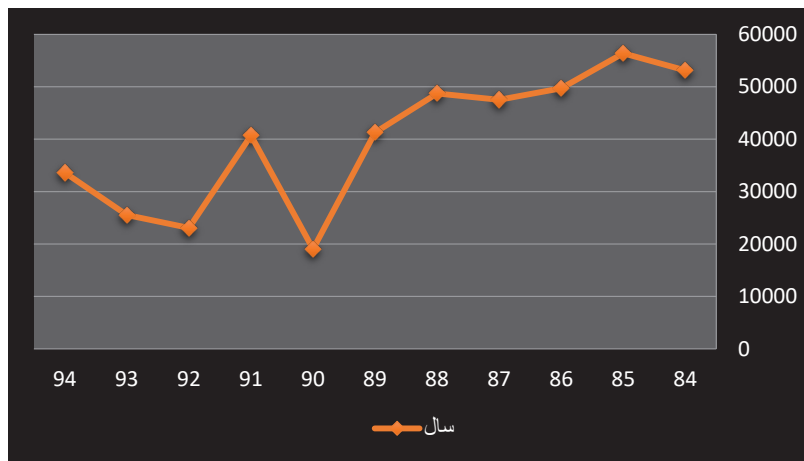
سوال تحقیق

شکل گیری سازمان فضایی شهر ساحلی بابلسر تا چه حد با اصول و معیارهای طرح های توسعه شهری انطباق دارد؟

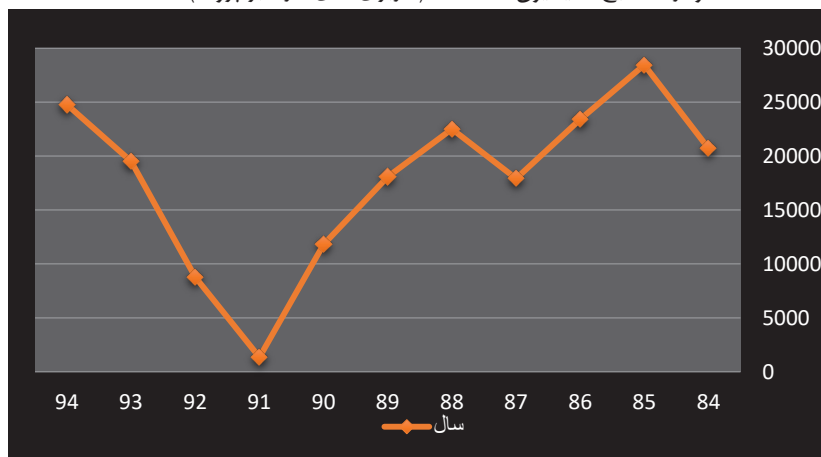
فرضیه مطرح شده در مورد این سوال عبارت است از:

شکل گیری و ساختار شهر بابلسر با اصول و معیارهای طرح های توسعه شهری انطباق ندارد. جهت پاسخ گویی به این فرضیه طرح جامع و تفصیلی شهر بابلسر ملاک عمل قرار گرفته و پس از آن با مطالعات میدانی صحت سنجی آن مورد آزمون قرار گرفته است، یافته های حاصله در رابطه با این فرضیه عبارتند از:

داده است، که با توجه به مصاحبه های صورت گرفته با کارشناسان شهرداری و سایر ارگان های مربوطه تمامی این تخلفات مربوط به بخش عمومی و خصوصی در قالب ویلاسازی ها، مراکز تفریحی و مغازهای تجاری بوده البته در این بین نقش بخش دولتی در قالب بخش عمومی و خصوصی را نمی توان منکر شد و همچنین در پاره ای از موارد همین کاربری های مازاد بر پروانه و یا حتی بدون پروانه با اخذ جرایمی در نتیجه کمیسیون های ماده ۱۰۰ و ماده ۵، قانونی گشته اند و سازمان فضایی شهر ساحلی بابلسر را دسرخوش تغییرات اساسی و خارج از برنامه قرار داده اند جدول (۴-۵) و همانگونه که در نمودارهای زیر قابل مشاهده است بیشترین تخلف مازاد بر پروانه در سال ۱۳۸۵ با ۵۳۱۲۸ متر مربع و کمترین آن در سال ۱۳۹۰ با ۱۹۰۲۷ متر مربع تشکیل داده اند و ساخت و سازهای بدون پروانه نیز بیشترین آن در سال ۱۳۸۵ با ۲۸۴۴۸ متر مربع و کمترین آن در سال ۱۳۹۱ با ۱۳۵۴ متر مربع تشکیل

نمودار ۵. نتایج کمیسیون ماده ۱۰۰ (کاربری های مزاد بر پروانه) ۸۴-۹۴

نمودار ۶. نتایج کمیسیون ماده ۱۰۰ (کاربری های بدون پروانه) ۸۴-۹۴

کشاورزی و باغی به مسکونی و تجاری بوده است. یافته های حاصل از برداشت های میدانی که تصاویر آن در فصل چهارم اراده گردید بیانگر ساخت و سازهای بی برنامه ای است که اغلب در حریم دریای خزر و رودخانه بابلرود گسترش یافته اند. طبق بازدیدهای میدانی و مصاحبه های صورت گرفته با مسئولین مدیریت شهری، اکثر سخت و سازها به سمت نواحی ساحلی و حریم رودخانه بابلرود و اراضی کشاورزی و باغی بوده که مخالف گسترش پیشنهادی طرح تفصیلی می باشد.

شکل گیری ۳ محله حاشیه نشین و با مساحت ۶۸ هکتار (قائمیه ۳۳ هکتار، مهدی نصب ۱۰ هکتار و بی بی سرروزه ۲۵ هکتار) در شهر بابلسر بیانگر گسترش شهر ساحلی بابلسر خارج از طرح هایی

با توجه به تراکم های استاندارد و پیشنهادی برای سه ناحیه شهری بابلسر، در فاصله سال های ۱۳۸۴ تا ۱۳۹۴ در مجموع ۱۱۴۶۴۲ متر مربع افزایش تراکم ثبت شده است که با توجه به مساحت شهر بابلسر- در حدود ۱۶۵۲ هکتار- در حدود ۱۱/۵ هکتار از مساحت شهر تراکم اضافه شده است که خلاف طرح جامع و تفصیلی مصوب شهر می باشد اما از آنجا که به منبع درآمدی برای مدیریت شهری تبدیل شده است موافقت گردیده است البته این مقدار بدون در نظر گرفتن تراکم هایی می باشد که در کمیسیون ماده ۵ مطرح نشده اند.

در مجموع از مساحت ۱۶۵۲ هکتاری شهر ساحلی بابلسر، ۴۶۹۱۱۷ متر مربع (تقریباً ۴۷ هکتار) تغییر کاربری یافته اند که عمده این تغییر کاربری ها از

مصوب شهری می باشد.

- بنابراین می توان چنین نتیجه گرفت که فرضیه اول مورد تأیید بوده و در مورد شهر ساحلی بابلسر صادق می باشد، لذا شکل گیری و ساختار شهر بابلسر با اصول و معیارهای طرح های توسعه شهری انطباق ندارد.

جمع بندی و نتیجه گیری

ماهیت سازمان فضایی اصولاً ماهیتی تغییرپذیر است که عناصر و عوامل بسیاری بر آن تأثیر گذارند، در این میان سازمان فضایی نواحی ساحلی در بیشتر نقاط جهان، بر حسب کارکردها و عملکردهایی که دارند بیشتر از سایر نواحی دستخوش تغییرات طبیعی و انسانی قرار می گیرند و بخش زیادی از تغییرات طبیعی نیز به طور غیر مستقیم حاصل عملکردهای غیر اصولی انسان ها در این محیط ها می باشد. با توجه به افزایش جمعیت شهری بابلسر که روند آن بعد از انقلاب رو به فزونی گذاشته است و پیچیدگی های شهری حاصل از آن، مدیران شهری جهت یافتن راهکاری بهینه و عملی برای تحقق اهداف و دستیابی به شهری موفق، به برنامه ریزی در قالب طرح های جامع و تفصیلی در سال های ۱۳۸۱ و ۱۳۸۴ پرداخته اند، که قاعدتاً باید ترسیم کننده سیمای آینده شهر باشد، اما جاذبه های فراوان شهر بابلسر برای سرمایه گذاران بومی و غیر بومی از یک طرف و فراهم بودن زمینه های رانت خواری و اعمال نفوذ و قدرت از طرف دیگر چه از طریق راه های قانونی (کمیسیون ماده ۵ و ۱۰۰) و چه از طریق غیرقانونی سبب شده که سازمان فضایی شهر بابلسر در مجموع حدود ۶۰ هکتار از طریق افزایش تراکم های غیر مجاز، تغییر کاربری ها و تفکیک، دستخوش تغییرات اساسی گردد که با اصول طرح های شهر مغایرت فراوان دارد. هر چند که در برخی موارد از جمله واقع شدن ملک در حریم دریای خزر و رودخانه بابلرود، قرارگیری در اراضی کشاورزی و باغی، مساحت کم واحدها و عدم توانایی در تأمین پارکینگ مورد نیاز، مخالفت گردیده اما بسیار

موارد اندکی بوده و به طور کلی از سال ۱۳۹۰ به بعد با اکثر درخواست های افزایش تراکم موافقت گردیده و از سال ۱۳۹۴ نیز مجوزهای تفکیک اراضی روند روبه افزایش را داشته اند که نتایج حاصل از نظرسنجی ها بیانگر آن است که تأثیرگذارترین این بخش ها، بخش حکومتی- غیردولتی (شهرداری و شورای شهر بابلسر) و سرمایه گذاران غیر بومی بوده اند که نتیجه عملکرد این ساختارهای پنهان، تأثیرات جبران ناپذیر کالبدی، اقتصادی و اجتماعی بر سازمان فضایی شهر ساحلی بابلسر گذاشته است و در صورت عدم جلوگیری از آن تأثیرات به مراتب خطرناک تری را در آینده ای نزدیک متوجه شهر ساحلی بابلسر خواهد نمود.

منابع و ماخذ

۱. اطهری، کمال، (۱۳۷۷) مقدمه ای بر رابطه جامعه و فضا، فصلنامه معماری و شهرسازی، شماره ۴۱-۴۰.
۲. آقا میری، سیدرضا (۱۳۸۲) نقش مدیریت شهری در توسعه سازمان فضایی شهر بابلسر، پایان نامه دوره کارشناسی ارشد دانشگاه مازندران.
۳. جمالی، فیروز؛ حسین زاده دلیر، کریم؛ حاتمی علمداری، ایرج (۱۳۹۱) تغییرات ساختارهای اقتصادی و بنیان های جدید برنامه ریزی فضایی شهری و منطقه ای کلان شهرها، مورد شناسی: کلان شهر تبریز، فصلنامه جغرافیا و آمایش شهری - منطقه ای، شماره ۵ صص ۲۰-۱.
۴. ریاضی، سید ابوالحسن، (۱۳۸۹) تأثیر تجدد بر سازمان فضایی شهر تهران در اواخر دوره قاجار، فصلنامه تحقیقات فرهنگی، دوره سوم، شماره ۳، صص ۱۴۸-۱۲۹.
۵. ستارزاده، داریوش، محمد نقی زاده و فرح حبیب، (۱۳۸۹) فضای شهری، اندیشه ای اجتماعی، علوم و تکنولوژی محیط زیست، دوره دوازدهم، شماره ۴، صص ۱۸۳-۱۷۳.
۶. شکویی، حسین، (۱۳۸۹) اندیشه های نو در فلسفه جغرافیا: فلسفه های محیطی و مکتب های

جغرافیایی، جلد دوم، تهران، انتشارات گیتاشناسی.
۷. شورچه، محمود (۱۳۹۴) فوکو، فضا و برنامه ریزی،
تهران: انتشارات پرهام نقش.

۸. قدمی، مصطفی؛ لطفی، صدیقه؛ خالق نیا، کوب
(۱۳۹۲) بررسی تأثیر سیاست های فضایی بر ساختار
فضایی شهری با تأکید بر تراکم ساختمانی (مطالعه
موردی: تهران)، فصلنامه علمی - پژوهشی مطالعات
شهری، شماره ششم.

۹. کاظمیان، غلامرضا (۱۳۸۳) تبیین رابطه ساختار
حاکمیت و قدرت شهری با سازمان یابی فضا، تلاش
برای طراحی مدل (نمونه منطقه کلان شهری تهران)،
رساله دوره دکتری جغرافیا و برنامه ریزی شهری،
دانشگاه تربیت مدرس تهران، دانشکده علوم انسانی.
۱۰. مهندسین مشاور نقش محیط (۱۳۸۴) طرح
تفصیلی شهر بابلسر

۱۱. نگهداری، حیدر (۱۳۹۰) تحلیل روابط فضایی
میان سکونتگاه های شهرستان نی ریز با استفاده از
روش تحلیل شبکه های اجتماعی (نمونه موردی:
بخش آباد طشک)، پایان نامه کارشناسی ارشد
جغرافیا و برنامه ریزی روستایی، دانشگاه سیستان و
بلوچستان

12. Klapka, Pavel, Bohumil, Frantal, Marian Halas,
Josef Kunc (2010). Spatial organization: develop-
ment, structure and approximation of geographical
systems, Moravian geographical, vol. 18, 3.

13. Pacione, Michael (2002), The City vol. IV, London,
Routledge.

14. Performance & Sustainability. Washington DC. ,
World Bank Institute.

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management

شماره ۴۵ زمستان ۹۵
No.45 Winter 2016

■ ۲۷۶ ■

بررسی عوامل فرهنگی - اجتماعی اثرگذار بر نحوه استفاده از شبکه های اجتماعی (کاربران ۱۸ تا ۳۰ ساله شهر ورامین)

سید عبدالله سجادی جاغرق - استادیار و عضو هیئت علمی تمام وقت دانشکده مدیریت و اقتصاد، گروه امور فرهنگی واحد علوم تحقیقات، تهران، ایران.

فیرز دیندار فرکوش - استادیار و عضو هیئت علمی تمام وقت دانشکده خبر، واحد تهران مرکزی، تهران، ایران.

راهله جمالی* - کارشناس ارشد مدیریت فرهنگی، تهران، ایران.

Study cultural factors - social impact on the use of social networks (users aged 18 to 30 years in Varamin)

Abstract

The purpose of this paper model design canvas - the Researcher at the research efforts that cultural-social factors influencing the use of social network users aged 18 to 30 Varamin telegram to the measure; The theoretical basis of social network sites (Giddens, McLuhan's theory, theory of public sphere, the Internet and social networks as public domain, uses and gratifications theory, theory of scarcity, a virtual social theory and the theory of Howard Glock and Stark's religiosity) and research, social and cultural factors affecting usage were identified. These factors include ethnicity, religion, socioeconomic status, religion and education. After developing a theoretical model of a sample of 385 members in the town of Varamin was purposive sampling. It was found that among the variables of ethnicity, socioeconomic status, religion and education a person with the use of cable networks there is a significant relationship; And no significant relationship between religion and usage.

Key words: social networks, cable, religious, religion, ethnicity, socio-economic status Varamin users.

چکیده

محقق در پژوهش حاضر بر آن بوده است که عوامل فرهنگی - اجتماعی اثرگذار بر نحوه استفاده از شبکه اجتماعی تلگرام را در بین کاربران ۱۸ تا ۳۰ ساله شهر ورامین بسنجد. از این رو براساس نظریات مطرح در حوزه شبکه اجتماعی (نظری ساخت یابی گیدنز، نظریه مک لوهان، نظریه حوزه عمومی هابرماس، اینترنت و شبکه اجتماعی به عنوان حوزه عمومی، نظریه استفاده و رضامندی، نظریه کمیابی اینگلهارت، نظریه اجتماع مجازی هوارد رینگولد و نظریه دینداری گلاک و استارک) و پژوهش های انجام شده، عوامل فرهنگی و اجتماعی مؤثر بر نحوه استفاده شناسایی شدند. این عوامل شامل قومیت، مذهب، پایگاه اقتصادی اجتماعی، دینداری و تحصیلات است. پس از تدوین مدل نظری نمونه ای با ۳۸۵ عضو به روش نمونه گیری هدفمند در شهر ورامین انتخاب شد. پس از انجام آزمون های آماری مربوطه و سنجش تاثیر ۵ متغیر یاد شده بر نحوه استفاده کاربران از شبکه تلگرام، مشخص شد که بین متغیرهای قومیت، پایگاه اقتصادی اجتماعی، دینداری و تحصیلات فرد با نحوه استفاده از شبکه تلگرام رابطه معنی داری وجود دارد و بین مذهب و نحوه استفاده رابطه معنادار نیست.

واژگان کلیدی: شبکه اجتماعی، تلگرام، دینداری، مذهب، قومیت، پایگاه اقتصادی - اجتماعی، ورامین، کاربران.

۱. مقدمه

امروزه تحت تاثیر رسانه ها و فناوری های اطلاعاتی، در عصر جدیدی از روابط انسانی به سر می بریم. عصری که در آن شکل گیری شبکه های اجتماعی آنلاین، شیوه های ارتباطی و اطلاع رسانی نوینی به عرصه گسترده ارتباطات اجتماعی معرفی کرده است (میرمحمد صادقی، ۱۳۹۱). شبکه های اجتماعی، نسل جدیدی از وب سایت های اینترنتی هستند که در آن ها کاربران حول محور مشترکی به صورت مجازی دور یکدیگر جمع می شوند و جماعت های آنلاین را تشکیل می دهند. شبکه های اجتماعی به محلی برای حضور اقشار مختلف جامعه به ویژه جوانان و مکان تبادل آراء و افکار و تامین نیازهای متناسب با زندگی اجتماعی آنها تبدیل شده اند. شبکه های اجتماعی علاوه بر اینکه مرجع تامین بسیاری از نیازهای فرهنگی و اجتماعی اعضای خود هستند این امکان را برای اعضا فراهم می کنند که همزمان با انجام سایر فعالیت های اجتماعی فعالیت خود را در این جوامع مجازی نیز پیگیری کنند. در حال حاضر شبکه های اجتماعی مجازی به یکی از مهمترین ابزارهای ارتباطی در سطح جامعه و جهان تبدیل و از جایگاه مهمی در زندگی روزمره افراد برخوردار شده اند. «هلن صدیق بنای» معتقد است هرچند شبکه های اجتماعی واژه ای است که برای نامیدن گروهی از افراد که در میان خود دارای ارتباطات وسیع تر و مستمر هستند و یک حلقه منسجم ارتباطاتی را تشکیل می دهند، به کار می رود؛ اما این واژه امروزه عمدتاً برای نامیدن پایگاه های اینترنتی به کار می رود که افراد با عضویت در آن امکان دستیابی به اطلاعات سایر اعضا، آشنایی با علایق آنها، به اشتراک گذاری تولیدات متنی، صوتی و تصویری و نیز تشکیل گروه هایی براساس علایق مشترک با برخی از دیگر اعضای پایگاه را پیدا می کنند (صدیق بنای، ۱۳۸۷).

در ایران، علی رغم فیلتر بودن اکثر شبکه های اجتماعی، بسیاری از جوانان به دلیل متنوع بودن

فضای این شبکه ها در برقراری ارتباط، تبادل آزادانه اطلاعات و وجود نداشتن عرصه عمومی عضو این شبکه شده اند (عاملی، ۱۳۸۹، ص ۳۰۴). متأسفانه در عرصه سیاست گذاری فضای مجازی به ویژه رسانه های جدید توجه چندانی به نیازهای ارتباطی مخاطبان ایرانی در پیوستن به شبکه های اجتماعی نشده است. در حقیقت نگاه منفی به تحولات فناوری در عرصه رسانه های جدید و بی-توجهی به نیازهای ارتباطی مخاطبان نه تنها ما را از شناخت علمی اینگونه نیازها دور می کند، بلکه زمینه را برای تاثیرگذاری این شبکه ها فراهم می آورد (امیری به نقل کیا و نوری مزدآبادی، ۱۳۹۱). به هر صورت ورود به فضای شبکه های اجتماعی، زندگی دومی است که آغاز شده و نمی توان آن را نادیده گرفت چنان که گمانه زنی ها و آمارهای پراکنده داخلی و خارجی حاکی از آن است که علی رغم ممنوعیت، تعداد قابل توجهی از کاربران ایرانی، عضو این شبکه های اجتماعی بوده و از این طریق به تبادل اطلاعات و ارتباطات در زمینه های متنوع می پردازند. مسئله اصلی اینجاست که با وجود استفاده کاربران ایرانی از این شبکه ها، باید اذعان داشت که میزان و نحوه استفاده از این شبکه ها یکسان نبوده و تفاوت هایی با هم دارند. چنانکه به نظر می رسد که نحوه و میزان استفاده از شبکه ها یکسان نبوده و تفاوت هایی با هم دارند. چنانکه به نظر می رسد که نحوه و میزان استفاده از شبکه های اجتماعی از سوی کاربران از نظر میزان دینداری، قومیت، مذهب و پایگاه اقتصادی و اجتماعی متفاوت باشد از این رو به نظر می رسد شناخت این عوامل فرهنگی و اجتماعی می تواند نقش مهم و اثرگذاری در سیاست گذاری ها و برنامه ریزی های کوتاه مدت و بلند مدت داشته باشد. از این منظر، این پژوهش در پی آن است که نقش عوامل فرهنگی- اجتماعی اثرگذار بر روی نحوه استفاده کاربران ۱۸ تا ۳۰ ساله شهر ورامین را از شبکه های اجتماعی شناسایی و تحلیل

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۴۵ زمستان ۹۵
No.45 Winter 2016

۲. اهمیت و ضرورت

شبکه های اجتماعی مجازی به لحاظ عمومیت یافتن در میان کاربران و با گستره وسیع جغرافیایی در درون مرزهای ملی، تبدیل شدن به یک ارتباط خصوصی و شخصی و فارغ بودن از هر نوع کنترل از سوی مراجع قدرت، به وسیله ای بی بدیل در عرصه ارتباطات تبدیل شده اند و زمینه های تاثیرگذاری خارج از کنترل دولت ها و نهادهای قدرت را در جوامع به وجود آورده اند (معمار و همکاران، ۱۳۹۱). این شبکه ها با امکان خلق فضاها و اجتماعات مجازی از پتانسیل بالایی برای شکل دهی به فرآیندهای اجتماعی و فرهنگی برخوردار است. این شبکه ها آن چنان بر فضای زندگی بشر سایه افکنده اند که می توان گفت همه ما در محیطی رسانه ای به سر می بریم. بنابراین ظهور فضای سایبر، شبکه های اجتماعی مجازی و امکاناتی که فناوری های اطلاعاتی فراهم آورده اند، امیدها و آرزوها و بیم هایی را به دنبال داشته است. همین امر، ضرورت پژوهش در این حوزه را برای محققان ایجاد می نماید. همچنین اگرچه اینترنت در محافل علمی کشور بسیار مورد مطالعه قرار گرفته اما هنوز در حوزه شبکه های اجتماعی مطالعات چندانی انجام نشده است. از این رو تحقیق حاضر می تواند برای پژوهشگران و محققان حوزه علوم اجتماعی، رسانه ها و مطالعات جوانان حائز اهمیت باشد. همچنین در سطح سیاست گذاری، فقدان شناخت و درک جامع از ماهیت و کارکردهای برخی رسانه های جدید و نوپا و کم رنگ بودن ادبیات مرتبط با سواد رسانه ای در اتخاذ رویکردی تدافعی نسبت به شبکه های اجتماعی بی تاثیر نبوده است به طوری که فضای شبکه های اجتماعی مجازی بیشتر با کارکرد سیاسی و تهدید انگارانه در جامعه معرفی شده اند. در این وضعیت نمی توان با داشتن تصویری مبهم و غیرشفاف از این فضا به سیاست گذاری برای آن پرداخت. یافته های این تحقیق

می تواند به سیاست گذاران، برنامه ریزان، مدیران و مسئولان فرهنگی برای شناخت شبکه ها و درک نیاز مخاطبان جوان کمک کند

۳. اهداف تحقیق

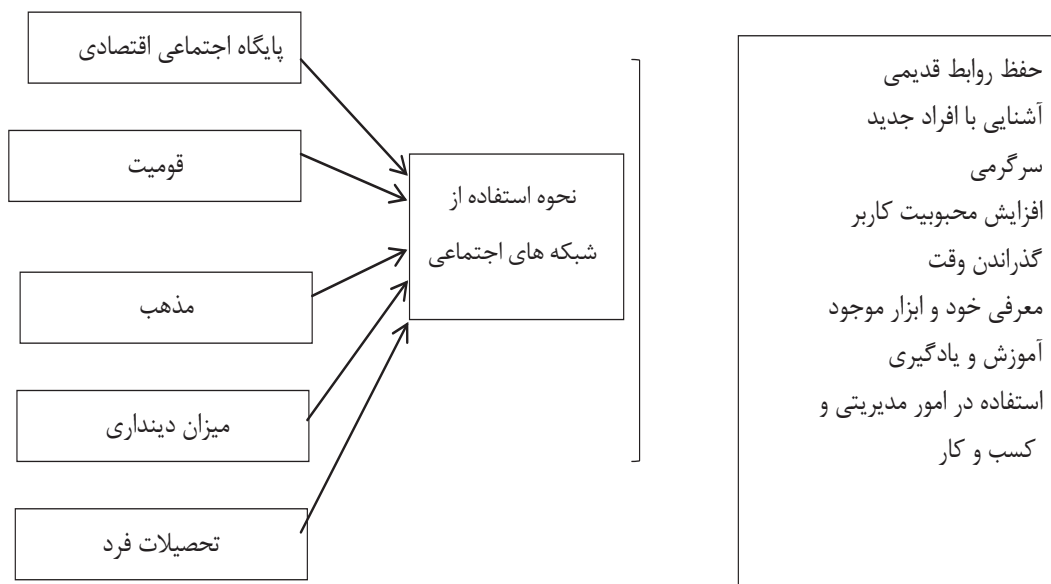
هدف آرمانی: کاهش آسیب های شبکه های اجتماعی و کمک به استفاده بهتر از آن
هدف کلی: بررسی عوامل فرهنگی-اجتماعی اثرگذار بر روی نحوه استفاده کاربران از شبکه های اجتماعی می باشد.

هدف ویژه: ۱. تعیین تاثیر میزان دینداری افراد در نحوه استفاده از شبکه های اجتماعی؛ ۲. تعیین اثر نوع مذهب افراد در نحوه استفاده از شبکه های اجتماعی؛ ۳. تعیین اثر نوع قومیت در نحوه استفاده از شبکه های اجتماعی؛ ۴. تعیین تاثیر تحصیلات فرد در نحوه استفاده از شبکه های اجتماعی؛ ۵. تعیین تاثیر پایگاه اجتماعی و اقتصادی افراد بر نحوه استفاده از شبکه های اجتماعی

هدف کاربردی: پیشنهاد سیاست گذاری های بلند مدت و کوتاه مدت در زمینه های فرهنگی برای مقابله با آسیب ها و استفاده مفیدتر از شبکه ها
۴. فرضیه های تحقیق: ۱. بین میزان دینداری نمونه آماری و نحوه استفاده از شبکه های اجتماعی رابطه معنی داری وجود دارد؛ ۲. بین نوع مذهب و نحوه استفاده از شبکه های اجتماعی رابطه معنی داری وجود دارد؛ ۳. بین قومیت و نحوه استفاده از شبکه های اجتماعی رابطه معنی داری وجود دارد؛ ۴. بین تحصیلات فرد در نحوه استفاده از شبکه های اجتماعی رابطه معنی داری وجود دارد؛ ۵. بین پایگاه اقتصادی و اجتماعی افراد و نحوه استفاده از شبکه های اجتماعی، رابطه معنی داری وجود دارد.

۵. مدل مفهومی تحقیق

مدل مفهومی زیر به منظور بررسی عوامل فرهنگی و اجتماعی اثرگذار بر نحوه استفاده کاربران ۱۸ تا ۳۰ ساله شهر ورامین از شبکه های اجتماعی به شرح زیر ارائه شده است. چنانکه قابل مشاهده

نمودار ۱. مدل مفهومی پژوهش

است، در این مدل عوامل فرهنگی و اجتماعی که متشکل از پایگاه اقتصادی و اجتماعی، قومیت، مذهب، دینداری و تحصیلات فرد می باشد رابطه آن با نحوه استفاده از شبکه های اجتماعی که از ابعاد (حفظ روابط قدیمی، آشنایی با افراد جدید، سرگرمی، افزایش محبوبیت کاربر، گذران وقت، معرفی خود و ابزار وجود، آموزش و یادگیری، استفاده در امور مدیریتی و کسب کار) تشکیل شده، نشان داده شده است. این روابط در این تحقیق مورد آزمون قرار خواهد گرفت. برای دستیابی به مدل مذکور مفهومی مناسب و تبیین مسئله مورد نظر در این تحقیق تلاش شده است که از یک چارچوب نظری ترکیبی استفاده شود تا ارتباط منطقی مفاهیم اصلی تحقیق حفظ شود

فردی و اجتماعی شان است. **فرهنگ:** فرهنگ در مفهوم عام خود، کلیت تامی از ویژگی های معنوی، مادی، فکری و احساسی است که یک گروه اجتماعی را مشخص می کند. فرهنگ نه تنها هنر و ادبیات را دربرمی گیرد، بلکه شامل آئین های زندگی، نحوه زندگی و تعامل انسان ها، نظام های ارزشی، سنت ها و باورهاست (Kinley, 1997). این بیان انسان شناسانه از فرهنگ به نحوه زندگی و تعامل انسان ها با یکدیگر برمی گردد و هر دو جنبه فردی و جمعی زندگی را دربر می گیرد (یونسکو، ۱۹۹۷).

۷. روش شناسی تحقیق

در هر تحقیق پس از تعیین اهداف تحقیق و بررسی ادبیات و پیشینه موضوع، باید به دنبال روشی مناسب برای اجرای تحقیق بود. لازم است روش تحقیقی که طی آن بتوان هر چه سریع تر و دقیق تر به پاسخ های مناسب برای پرسش های تحقیق دست یافت، شناسایی گردد. تحقیق ما یکی تحقیق توصیفی است. در تحقیقات توصیفی

۶. تعریف متغیرهای تحقیق

شبکه های اجتماعی: شبکه های اجتماعی چارچوبی برای اعضای یک گروه اند که پیوستگی و ارتباط آنها از مجرای این ساختار صورت می گیرد و در صدد تبادل آزادانه افکار، باورها و فعالیت های

هر یک از این انواع به ماهیت مسئله تحقیق، وجود چارچوب نمونه‌گیری مناسب، هزینه سطح دقت مطلوب در نمونه و روش گردآوری داده‌ها بستگی دارد (دواس، ۱۳۷۶، صص ۶۸-۶۷). شیوه نمونه‌گیری در این تحقیق نمونه‌گیری هدفمند می‌باشد.

تعیین اعتبار و روایه گویه‌ها

مسئله اعتبار به منظور دستیابی به اینکه ابزار سنجش چه چیزی را می‌سنجد و تا چه اندازه از لحاظ سنجش موضوع کارا بوده است، اهمیت می‌یابد. مسئله دیگر، مسئله روایی و پایایی^۴ می‌باشد. برای بررسی اینکه آیا روش انتخاب شده، موضوع موردنظر را به طور دقیق می‌سنجد یا نه، روایی اهمیت پیدا می‌کند. یکی از روش‌های تعیین میزان روایی گویه‌ها، روش آزمون کرونباخ آلفا می‌باشد. در واقع با اینکار می‌خواهیم ببینیم تا چه حد برداشت پاسخگویان از سئوال‌ها مربوط به یک شاخص بوده است.

برای سنجش اعتبار گویه‌ها نیز استفاده از ضریب آلفای کرونباخ بین و بیش از ۰.۵ - ۰.۶ باشد، اعتبار نسبی گویه‌ها و لذا مفهوم مورد نظر را تصدیق می‌کند (فیروزآبادی و دیگران، ۱۳۸۵، ص ۲۱۰). در این مطالعه در ابتدا سئوال‌ها در مرحله پیش‌آزمون توسط ۲۰ پاسخگو مورد ارزیابی قرار گرفت و نهایتاً بعد از اصلاحات، سئوال‌های نهایی تدوین گردید و اعتبار سئوال‌ها جدید بر اساس ضریب آلفای کرونباخ به ترتیب برای متغیرهای مورد مطالعه عبارتند است از:

با توجه به اینکه سطح سنجش متغیرهای تحقیق اسمی دو و چند مقوله‌ای است انجام آزمون آلفای کرونباخ ضرورتی نداشته و فقط متغیر دینداری سنجیده شده که نتیجه نشان می‌دهد ضریب

محقق به دنبال چگونه بودن موضوع است که شامل جمع‌آوری اطلاعات برای آزمون فرضیه یا پاسخ به سئوال‌ها مربوط به وضعیت فعلی موضوع مورد مطالعه می‌شود تحقیقات توصیفی هم جنبه کاربردی دارند و هم جنبه مبنایی که در بعد کاربردی از نتایج این تحقیقات در تصمیم‌گیریها و سیاست‌گذاریها و همچنین برنامه‌ریزی‌ها استفاده می‌شود. به طور کلی تحقیقات توصیفی را می‌توان به چهار گروه تقسیم کرد که عبارتند از: زمینه‌یابی (پیمایشی)، موردی، تحلیل محتوا و قوم‌نگاری. در این تحقیق از روش پیمایش استفاده خواهد شد.

۸. ابزار گردآوری اطلاعات

ابزار گردآوری اطلاعات در این پژوهش پرسشنامه است که در آن برای سنجش متغیرهای مربوطه از سئوال‌های بسته و تعدادی نیز سئوال باز استفاده می‌گردد.

جامعه آماری و نمونه‌گیری

جامعه آماری این تحقیق، جوانان ۱۸ تا ۳۰ ساله شهر ورامین می‌باشد. بر اساس سرشماری مرکز آمار ایران تعداد جمعیت شهر ورامین برابر با ۴۱۵۴۸۲ نفر می‌باشد که از این تعداد ۱۱۲۹۱۸ نفر بین ۱۸ تا ۳۰ سال سن دارند. به منظور تعیین حجم نمونه ساده‌ترین روش استفاده از فرمول کوکران است که پرکاربردترین روش به حساب می‌آید.

روش نمونه‌گیری

بطور کلی، نمونه‌گیری به دو نوع کلی تقسیم می‌شود: نمونه‌گیری احتمالی^۲ و نمونه‌گیری غیراحتمالی^۳. نمونه‌گیری احتمالی به چهار نوع اصلی تقسیم می‌شود: نمونه‌گیری تصادفی ساده، نمونه‌گیری سیستماتیک، نمونه‌گیری طبقه‌بندی و نمونه‌گیری خوشه‌ای چند مرحله‌ای. انتخاب

2 . probability

3 . Non probability

4 . reliability

جدول ۱. ضریب آلفای کرونباخ

متغیر	ضریب آلفا
دینداری	۰,۸۳

آلفای کرونباخ برای این متغیر برابر با ۰,۸۳ است. استخراج داده‌ها

در این پژوهش پرسشنامه نهایی میان ۳۸۵ نفر از جوانان ۱۸ تا ۳۰ ساله شهر ورامین توزیع گردید و پس از جمع‌آوری پرسشنامه‌های تکمیل شده، داده‌ها در نرم‌افزاری آماری SPSS تبدیل به یک فایل شده‌اند. برای تجزیه تحلیل داده‌ها جهت آزمون فرضیه‌های پژوهش از آمار توصیفی و استنباطی با استفاده از نرم‌افزار SPSS استفاده شد.

۹. تجزیه و تحلیل داده‌ها

ابتدا توزیع افراد براساس متغیرهای زمینه‌ای و متغیرهای مستقل و وابسته را توصیف می‌کنیم تا شمای کلی از جمعیت نمونه را براساس این متغیرها داشته باشیم. و سپس در ادامه از طریق آزمون رابطه بین متغیرهای زمینه‌ای و مستقل با متغیر وابسته به تحلیل داده‌های گردآوری شده خواهیم پرداخت.

جنسیت: جدول ۲ توزیع پاسخگویان را بر حسب جنسیت نشان می‌دهد. چنانچه ملاحظه می‌شود، از کل حجم نمونه تحقیق (n=385) ۴۵,۵ درصد زن و ۵۴,۵ درصد مرد هستند.

وضعیت تاهل: جدول ۳ توزیع پاسخگویان را بر حسب وضعیت تاهل نشان می‌دهد. چنانچه ملاحظه می‌شود، از کل حجم نمونه تحقیق (n=385) ۷۰,۹ درصد مجرد، ۲۶,۰ درصد متأهل و ۳,۱ درصد سایر حالات هستند.

سن: جدول ۴ توزیع پاسخگویان را بر حسب سن نشان می‌دهد. چنانچه ملاحظه می‌شود، میانگین سن افراد مورد بررسی ۲۵,۲۴، میانه برابر با ۲۶ و مد یا نما نیز برابر با ۳۰ است. این امر گویای این

است که بیشتر افرادی که در این تحقیق مورد مطالعه قرار گرفته‌اند ۳۰ سال سن داشته‌اند.

میزان تحصیلات: جدول پنج توزیع پاسخگویان را بر حسب میزان تحصیلات نشان می‌دهد. چنانچه ملاحظه می‌شود، ۳۰,۹ درصد دیپلم و زیر دیپلم، ۷,۳ درصد فوق دیپلم، ۴۹,۶ درصد لیسانس، ۱۰,۱ درصد فوق لیسانس و ۲,۱ درصد تحصیلات دکتری دارند.

شغل: جدول شش توزیع پاسخگویان را بر حسب شغل نشان می‌دهد. چنانچه ملاحظه می‌شود، ۳۶,۶ درصد دانشجو، ۱۹,۵ درصد شغل آزاد، ۱۲,۵ درصد کارمند، ۱۸,۲ درصد بیکار، ۱۳,۲ درصد نیز دانش‌آموز می‌باشند. بیشترین فراوانی مربوط به دانشجویان بوده است.

تحصیلات پدر: جدول هفت وضعیت میزان تحصیلات پدر پاسخگویان را نشان می‌دهد. چنانچه ملاحظه می‌شود، ۶۹,۱ درصد دیپلم و زیر دیپلم، ۵,۵ درصد فوق دیپلم، ۲۱,۶ درصد لیسانس، ۱,۸ درصد فوق لیسانس و ۲,۱ درصد نیز بیسواد بوده‌اند. تحصیلات مادر: جدول هشت وضعیت میزان تحصیلات مادر پاسخگویان را نشان می‌دهد. چنانچه ملاحظه می‌شود، ۷۴,۸ درصد دیپلم و زیر دیپلم، ۱۲,۷ درصد فوق دیپلم، ۱۰,۴ درصد لیسانس و ۲,۱ درصد نیز بیسواد بوده‌اند.

درآمد خانوار: جدول نه توزیع پاسخگویان را براساس درآمد خانوار نشان می‌دهد. چنانچه ملاحظه می‌شود ۱۱,۷ درصد درآمد کمتر از ۱ میلیون تومان، ۴۷,۸ درصد درآمد بین ۱ تا ۲ میلیون تومان، ۲۰,۵ درصد درآمد بین ۲ تا ۳ میلیون تومان، ۴,۷ درصد بین ۳ تا ۴ میلیون

جدول ۲. توزیع پاسخگویان براساس جنسیت

جنسیت	تعداد	درصد فراوانی	درصد تجمعی
زن	۱۷۵	۴۵,۵	۴۵,۵
مرد	۲۱۰	۵۴,۵	۱۰۰,۰
کل	۳۸۵	۱۰۰,۰	-

جدول ۳. توزیع پاسخگویان براساس وضعیت تاهل

وضعیت تاهل	تعداد	درصد فراوانی	درصد تجمعی
مجرد	۲۷۳	۷۰,۹	۷۰,۹
متاهل	۱۰۰	۲۶,۰	۶۹,۹
سایر	۱۲	۳,۱	۱۰۰,۰
کل	۳۸۵	۱۰۰,۰	-

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۴۵ زمستان ۹۵
No.45 winter 2016

جدول ۴. توزیع پاسخگویان براساس سن

سن	تعداد	درصد فراوانی	درصد تجمعی
۱۸-۲۰	۳۸	۹,۹	۹,۹
۲۰-۲۲	۲۹	۷,۵	۱۷,۴
۲۲-۲۴	۵۱	۱۳,۲	۳۰,۶
۲۴-۲۶	۶۴	۱۶,۶	۴۷,۲
۲۶-۲۸	۸۰	۲۰,۸	۶۸,۰
۲۸-۳۰	۱۳۳	۳۴,۰	۱۰۰,۰
کل	۳۸۵	۱۰۰,۰	-
میانگین		۲۵,۲۴	-
میانه		۲۶,۰	-
مد		۲۶,۰	-

جدول ۵. توزیع پاسخگویان براساس میزان تحصیلات

میزان تحصیلات	تعداد	درصد فراوانی	درصد تجمعی
دیپلم و فوق دیپلم	۱۱۹	۳۰,۹	۳۰,۹
فوق دیپلم	۲۸	۷,۳	۳۸,۲
لیسانس	۱۹۱	۴۹,۶	۸۷,۸
فوق لیسانس	۳۹	۱۰,۱	۹۷,۹
دکتری	۸	۲,۱	۱۰۰,۰
کل	۳۸۵	۱۰۰,۰	-

جدول ۶. توزیع پاسخگویان براساس شغل

شغل	تعداد	درصد فراوانی	درصد تجمعی
دانشجو	۱۴۱	۳۶,۶	۳۶,۶
آزاد	۷۵	۱۹,۵	۵۶,۱
کارمند	۴۸	۱۲,۵	۶۸,۶
بیکار	۷۰	۱۸,۲	۸۶,۸
دانش آموز	۵۱	۱۳,۲	۱۰۰,۰
کل	۳۸۵	۱۰۰,۰	-

جدول ۷. توزیع پاسخگویان براساس تحصیلات پدر

تحصیلات پدر	تعداد	درصد فراوانی	درصد تجمعی
دیپلم و فوق دیپلم	۲۶۶	۶۹,۱	۶۹,۱
فوق دیپلم	۲۱	۵,۵	۷۴,۵
لیسانس	۸۳	۲۱,۶	۹۶,۱
فوق لیسانس	۷	۱,۸	۹۷,۹
دکتری	۰	۰,۰	۹۷,۹
بی سواد	۸	۲,۱	۱۰۰,۰
کل	۳۸۵	۱۰۰,۰	-

جدول ۸. توزیع پاسخگویان براساس تحصیلات مادر

درصد تجمعی	درصد فراوانی	تعداد	تحصیلات مادر
۷۴,۸	۷۴,۸	۲۸۸	دیپلم و فوق دیپلم
۸۷,۵	۱۲,۷	۴۹	فوق دیپلم
۹۷,۹	۱۰,۴	۴۰	لیسانس
۹۷,۹	۰,۰	۰	فوق لیسانس
۹۷,۹	۰,۰	۰	دکتری
۱۰۰,۰	۲,۱	۸	بی سواد
-	۱۰۰	۳۸۵	کل

جدول ۹. توزیع پاسخگویان براساس درآمد خانوار

درصد تجمعی	درصد فراوانی	تعداد	تحصیلات مادر
۱۱,۷	۱۱,۷	۴۵	تا ۱ میلیون تومان
۵۹,۵	۴۷,۸	۱۸۴	۱,۰۰۰,۰۰۱-۲,۰۰۰,۰۰۰
۸۰,۰	۲۰,۵	۷۹	۲,۰۰۰,۰۰۱-۳,۰۰۰,۰۰۰
۸۴,۷	۴,۷	۱۸	۳,۰۰۰,۰۰۱-۴,۰۰۰,۰۰۰
۸۸,۱	۳,۴	۱۳	۴ میلیون تومان به بالا
۱۰۰,۰	۱۱,۹	۴۶	بی جواب
	۱۰۰,۰	۳۸۵	کل
	۲۱۲۲۷۱۳۸		میانگین
	۸۰۰۰۰۰۰		حداقل
	۶۰۰۰۰۰۰		حداکثر

جدول ۱۰. توزیع پاسخگویان براساس قومیت

قومیت	تعداد	درصد فراوانی	درصد تجمعی
فارس	۱۲۲	۷,۳۱	۷,۳۱
ترک	۷۰	۲,۱۸	۹,۴۹
کرد	۶۱	۸,۱۵	۷,۶۵
لر	۵۵	۳,۱۴	۰,۸۰
بلوچ	۴۹	۷,۱۲	۷,۹۲
ترکمن	۲۰	۲,۵	۹,۹۷
سایر	۸	۱,۲	۰,۱۰۰
کل	۳۸۵	۰,۱۰۰	-

جدول ۱۱. توزیع پاسخگویان براساس مذهب

مذهب	تعداد	درصد فراوانی	درصد تجمعی
شیعه	۲۴۹	۷,۶۴	۷,۶۴
سنی	۱۳۶	۳,۳۵	۰,۱۰۰
کل	۳۸۵	۰,۱۰۰	-

مذهب نشان می‌دهد. چنانچه ملاحظه می‌شود، ۷,۶۴ درصد شیعه و ۵,۳۵ درصد نیز سنی هستند.

۱۰. آزمون فرضیه‌ها

در این بخش به بررسی فرضیه‌های تحقیق پرداخته می‌شود. برای هر کدام از فرضیه‌ها آزمون مناسب انجام شده و نتیجه آن مورد بررسی قرار می‌گیرد. فرضیه اول: بین میزان دینداری نمونه آماری و نحوه استفاده از شبکه‌های اجتماعی رابطه معنی‌داری وجود دارد. برای بررسی رابطه معناداری این دو متغیر از آزمون وی کرایمرز استفاده شده است. با توجه به سطح معنی‌داری بدست آمده (Sig: ۰/۰۰۰) می‌توان نتیجه گرفت بین میزان

تومان و ۳,۴ درصد نیز بیشتر از ۴ میلیون تومان درآمد داشته‌اند. ۱۱,۹ درصد از پاسخگویان نیز درآمد خانوار خود را اظهار نکرده‌اند. کمترین حد درآمد خانوار ۸۰۰ هزار تومان و بیشترین نیز ۶ میلیون تومان عنوان شده است.

قومیت: جدول ده توزیع پاسخگویان را برحسب نوع قومیت نشان می‌دهد. چنانچه ملاحظه می‌شود، ۷,۳۱ درصد فارس، ۲,۱۸ درصد ترک، ۸,۱۵ درصد کرد، ۳,۱۴ درصد لر، ۷,۱۲ درصد بلوچ و ۲,۵ درصد نیز ترکمن هستند. ۱,۲ درصد نیز شامل سایر اقوام می‌باشند.

مذهب: جدول یازده توزیع پاسخگویان را برحسب

دینداری افراد و نحوه استفاده از شبکه‌های اجتماعی رابطه معنی‌داری وجود دارد.

فرضیه دوم: بین نوع مذهب و نحوه استفاده از شبکه‌های اجتماعی رابطه معنی‌داری وجود دارد. برای بررسی این فرضیه از آزمون وی کرایمرز استفاده شده است.

با توجه به سطح معنی‌داری بدست آمده ($0/075$ Sig:) می‌توان نتیجه گرفت بین نوع مذهب افراد و نحوه استفاده از شبکه‌های اجتماعی رابطه معنی‌داری وجود ندارد. بدین معنی که نمی‌توان به طور یقین نتیجه گرفت که بین شیعه‌ها و سنی‌ها در نحوه استفاده از شبکه‌های اجتماعی تفاوتی وجود دارد.

فرضیه سوم: بین قومیت و نحوه استفاده از شبکه‌های اجتماعی رابطه معنی‌داری وجود دارد. برای بررسی این فرضیه از آزمون وی کرایمرز استفاده شده است.

با توجه به سطح معنی‌داری بدست آمده ($0/004$ Sig:) می‌توان نتیجه گرفت بین قومیت افراد و نحوه استفاده از شبکه‌های اجتماعی رابطه معنی‌داری وجود دارد.

فرضیه چهارم: بین تحصیلات فرد در نحوه استفاده از شبکه‌های اجتماعی رابطه معنی‌داری وجود دارد. برای بررسی این فرضیه از آزمون وی کرایمرز استفاده شده است.

با توجه به سطح معنی‌داری بدست آمده ($0/000$ Sig:) می‌توان نتیجه گرفت بین سطح تحصیلات فرد و نحوه استفاده از شبکه‌های اجتماعی رابطه معنی‌داری وجود دارد.

فرضیه پنجم: بین پایگاه اقتصادی و اجتماعی افراد و نحوه استفاده از شبکه‌های اجتماعی رابطه معنی‌داری وجود دارد. برای بررسی این فرضیه از آزمون وی کرایمرز استفاده شده است.

با توجه به سطح معنی‌داری بدست آمده ($0/000$ Sig:) می‌توان نتیجه گرفت بین پایگاه اقتصادی و اجتماعی فرد و نحوه استفاده از

شبکه‌های اجتماعی رابطه معنی‌داری وجود دارد.

۱۱. نتیجه‌گیری و پیشنهادات

-ترغیب صاحب نظرات و مجریان به همکاری با محققان در اجرای تحقیقات علمی مرتبط با فضاهای مجازی و کنش اجتماعی

-بررسی نقش و ارتباط سایر متغیرهای تاثیر گذار بر نحوه استفاده از شبکه‌های اجتماعی

-هم‌چنین مطالعه تطبیقی شبکه‌های اجتماعی نسبت به فرهنگ و ارزش‌های دینی کاربران ایرانی، می‌تواند مبحثی جذاب و بکر برای پژوهش‌های بعدی باشد.

-به منظور بررسی کنش اجتماعی جوانان متأثر از فضای اینترنت در سایر شهرها و استانها پژوهشی مشابه صورت گیرد.

-استفاده از روش‌های مقایسه‌ای و روش‌های کیفی همراه با مصاحبه عمیق می‌تواند محقق را به نتایج مشخصی از تاثیر شبکه‌های اجتماعی بر کنش اجتماعی جوانان برساند.

-حوزه‌های مختلف امکانات اینترنت بر ابعاد کنش اجتماعی به عنوان موضوع تحقیق مورد بررسی قرار گیرد.

جدول ۱۲. رابطه بین میزان دینداری و نحوه استفاده از شبکه اجتماعی تلگرام

Value	میزان دینداری / نحوه استفاده از شبکه تلگرام	(sig: سطح معنی داری)
۳۰۸,۱	آزمون فی	۰۰۰,۰
۵۳۴,۰	وی کرایمرز	۰۰۰,۰
۳۸۵	تعداد نمونه	

جدول ۱۳. رابطه بین نوع مذهب و نحوه استفاده از شبکه تلگرام

Value	نوع مذهب / نحوه استفاده از شبکه تلگرام	سطح معنی داری (sig)
.۱۷۹	آزمون فی	۰۷۵,۰
.۱۷۹	وی کرایمرز	۰۷۵,۰
۳۸۵	تعداد نمونه	

جدول ۱۴. رابطه بین قومیت و نحوه استفاده از شبکه تلگرام

Value	قومیت / نحوه استفاده از شبکه تلگرام	سطح معنی داری (sig)
۴۰۲,۰	آزمون فی	۰۰۴,۰
۱۶۴,۰	وی کرایمرز	۰۰۴,۰
۳۸۵	تعداد نمونه	۳۸۵

جدول ۱۵. رابطه بین تحصیلات فرد و نحوه استفاده از شبکه تلگرام

Value	تحصیلات فرد / نحوه استفاده از شبکه تلگرام	سطح معنی داری (sig)
۷۶۳,۰	آزمون فی	۰۰۰,۰
۳۸۱,۰	وی کرایمرز	۰۰۰,۰
۳۸۵	تعداد نمونه	۳۸۵

جدول ۱۶. رابطه بین پایگاه اقتصادی اجتماعی و نحوه استفاده از تلگرام

سطح معنی داری (sig)	Value	پایگاه اقتصادی و اجتماعی / نحوه استفاده از شبکه تلگرام
۰۰۰,۰	۰۱۴,۱	آزمون فی
۰۰۰,۰	۴۱۴,۰	وی کرایمرز
۳۳۹	۳۸۵	تعداد نمونه

منابع و ماخذ

احمدی، حمید (۱۳۸۲)، قومیت و قوم گرایی در ایران، نشر نی، تهران
 کیا، علی اصغر ، نوری، یونس (۱۳۹۱) عوامل مرتبط با گرایش دانشجویان به شبکه اجتماعی. معمار، ثریا و همکاران (۱۳۹۱) شبکه های اجتماعی مجازی و بحران هویت، فصلنامه مطالعات و تحقیقات اجتماعی در ایران. دوره اول. شماره ۴
 میر محمد صادقی، میلاد (۱۳۹۱) تحلیل شبکه تهران، انتشارات کیان، nodexl، های اجتماعی با Glock Charles Y and Rodney stark (1965), religion and society in tension, Chicago: rand McNally
 Papacharissi. Z,(2004).the virtual sphere: the internet as a public sphere, in the information society reader, edited by frank webster. London and New York: rout ledge.
 Ringer, Benjamin B. and lawless elinor R(1989).ethn-icity and society. London Rout edge.

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
 Urban Management
 شماره ۴۵ زمستان ۹۵
 No.45 winter 2016

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۴۵ زمستان ۹۵
No.45 Winter 2016

■ ۲۹۰ ■

مدل سازی سیستم های پشتیبان تصمیم گیری فضایی در مدیریت بحران قبل از وقوع زلزله با رویکرد دستیابی به توسعه پایدار؛ نمونه موردی شهر زنجان

الناز بهزادپور* - کارشناس ارشد برنامه ریزی منطقه ای، گروه شهرسازی، دانشکده هنر، معماری و شهرسازی، واحد قزوین، دانشگاه آزاد اسلامی، قزوین، ایران
سمیرا دهقان نیری - دانشجوی دکتری شهرسازی، گروه شهرسازی، دانشکده هنر، معماری و شهرسازی، واحد نجف آباد، دانشگاه آزاد اسلامی، نجف آباد، ایران
ناصر حاج محمدی - دکترای تخصصی برنامه ریزی محیط زیست، دانشکده تحصیلات تکمیلی محیط زیست، دانشگاه تهران، تهران، ایران

Modeling the spatial decision support systems to manage the crisis before the earthquake, with a view to achieving sustainable development; Case Study: Zanjan City

Abstract

Earthquake is one of the most important natural phenomena which we face it in Iran considering our situation with regard to faults. Planning for readiness to confront Consequences of earthquake is in work instruction of urban planners. to control crisis and decrease damages, crisis management are executed. Crisis management is one of the approaches of sustainable urban management. in crisis management and critical sustainable, decision making is very important. Therefore in this article with using of spatial decision support system (SDSS) vulnerability of Zanjan city to earthquake for executing crisis management before earthquake has being studied. Zanjan is one of the northern province of Iran which regard to geology maps, is one of the earthquake regions in our country. Components of using system in this project include: data base, (geographical information system), spatial analysis model (vulnerability model) and decision making quantities strategic planning matrix (Q.S.P.M). Effective variables in physical pathology in this study include: vulnerability of availability of open space, buildings density, the average components area and grading, buildings materials, buildings antiquity, physical structure and land using. At the end each of these variables based on their importance factors in GIS will be overlapping and final pathology map will be provided. Results shows regard to pathology over than 55 percent of Zangan s area is highly vulnerable to earthquake and the highest vulnerability relates to mineral fabrics that include district 1 and 2 and part of district 3 and 5 of zanjan. Eventually with regard to final goal of (SDSS) which is decision making, we use quantities strategic planning matrix (Q.S.P.M) to prioritize strategies for executing in highly vulnerable regions to earthquake.

Keywords: Earthquake, Crisis management, Spatial Decision Support System

چکیده

زلزله یکی از مهمترین پدیده های طبیعی است که در ایران با توجه به قرارگیری بر روی گسل ها با آن مواجهیم. برنامه ریزی به منظور آمادگی در برابر عواقب ناشی از وقوع زلزله در دستور کار برنامه ریزان شهری قرار می گیرد. جهت کنترل بحران و کاهش خسارات، مدیریت بحران صورت میگیرد. مدیریت بحران یکی از رویکردهای مدیریت پایدار شهری است. در زمان وقوع بحران و به وجود آمدن شرایط بحرانی تصمیم گیری بسیار حائز اهمیت می باشد، لذا در این مقاله با استفاده از سیستم پشتیبانی تصمیم-گیری فضایی، آسیب پذیری کالبدی شهر زنجان در برابر زلزله جهت اعمال فرایند مدیریت بحران پیش از وقوع زلزله مورد بررسی قرار گرفته است. زنجان یکی از استان های شمال غربی ایران بوده که بر اساس نقشه های زمین شناسی جزء مناطق زلزله خیز کشور محسوب می شود، اجزاء سیستم بکارگرفته شده در این پژوهش شامل پایگاه داده (سیستم اطلاعات جغرافیایی)، مدل تحلیلی فضایی (مدل آسیب پذیری کالبدی) و مدل تصمیم گیری (ماتریس برنامه ریزی کمی استراتژیکی) می باشد. متغیرهای موثر در آسیب پذیری کالبدی در این پژوهش شامل آسیب پذیری ناشی از دسترسی به فضای باز، تراکم ساختمانی، متوسط مساحت قطعات و دانه بندی، مصالح ساختمانی، قدمت ساختمانی و ساختار کالبدی و کاربری اراضی می باشند که در نهایت هر یک از متغیرها بر اساس ضریب اهمیتشان در محیط GIS روی هم گذاری شده و نقشه نهایی آسیب پذیری تولید شده است که نتایج حاصله بیانگر این امر می باشد که با احتساب آسیب پذیری قابل توجه و زیاد در حدود بیش از ۵۵ درصد از مساحت شهر از آسیب پذیری بالایی در برابر زلزله برخوردار می باشند که بیشترین میزان آسیب پذیری مربوط به بافت های میانی شهر شامل مناطق ۱ و ۲ و قسمتی از مناطق ۳ و ۵ شهر زنجان می باشد. در نهایت با توجه به اینکه هدف نهایی سیستم های پشتیبانی تصمیم گیری فضایی، تصمیم سازی می باشد از ماتریس برنامه ریزی کمی استراتژیکی، جهت اولویت بندی راهبردها برای اجرا شدن در مناطق با آسیب پذیری بالا استفاده شده است.

واژگان کلیدی: زلزله، مدیریت بحران، سیستم پشتیبانی تصمیم گیری فضایی

مقدمه

زلزله به علت گستردگی قلمرو، کثرت وقوع و همچنین وسعت و شدت خساراتی که وارد می‌سازد، یکی از شناخته شده ترین بلایای طبیعی جهان محسوب می‌شود (ملکی، ۱۳۸۶، ص ۱۱۴). اگرچه جلوگیری از وقوع زلزله امکان پذیر نیست، ولی کاهش های آسیب های ناشی از آن امکان پذیر است. چیزی که بیش از همه اهمیت دارد، نجات جان انسان ها در برابر این رخداد طبیعی است. رشد شهری باعث تسهیلات زیادی می‌شود ولی در عین حال عوامل بحران را نیز بیشتر شده و تسهیلات محیطی تبدیل به ضرر می‌شود (Nakabayashi, 1994:4). ضرورت کاهش آسیب های اجتماعی، کالبدی و اقتصادی ناشی از زلزله بر کسی پوشیده نیست. با توجه به ماهیت غیرمترقبه بودن زلزله لزوم اتخاذ سریع و صحیح تصمیم ها و اجرای عملیات، مبانی نظری و بنیادی، دانشی تحت عنوان مدیریت بحران به وجود آورده است که منجر به کاهش اثرات حوادث و آسیب پذیری می‌گردد. این موضوع، ارتباط خاصی با مباحث برنامه ریزی شهری و برنامه ریزی منطقه ای و جغرافیا دارد. با به کارگیری اصول و ضوابط و تبیین مفاهیم موجود در این دانش، می‌توانیم تا حد زیادی اثرات و تبعات ناشی از حوادث طبیعی را کاهش دهیم. دانش شهرسازی با تکیه بر سیستم های اطلاعات جغرافیایی^۲ و سیستم پشتیبانی تصمیم گیری فضایی^۳ می‌تواند، با تبیین اصول و مفاهیم خود و با استفاده از این مدل مکانی، اصول مدیریتی لازم جهت کاهش آسیب پذیری شهرها در برابر این حوادث را به اجرا درآورد.

شهر زنجان به لحاظ تقسیمات شهری، در قالب ۶ منطقه (با غلبه کاربری مسکونی) و یک منطقه شامل باغات و اراضی کشاورزی و ۲۴ ناحیه تقسیم می‌گردد (مهندسین مشاور نقش محیط، ۱۳۹۲،

ص ۳۷۳). بررسی ها نشان می‌دهد که سراسر استان زنجان در زمره مناطق با پهنه های شتاب بالا و احتمال وقوع زمین لرزه های متوسط به بالا قرار دارد. بستر طبیعی بافت کنونی شهر زنجان در محاصره دو گسل خطرناک تبریز و سلطانیه قرار دارد، به همین دلیل لزوم مطالعات ریز پهنه بندی و برنامه جامع مدیریت بحران در این شهر را ایجاب می‌کند (آمایش استان زنجان، ۱۳۸۹، ص ۴). جمعیت بالای این شهر، بالغ بر ۴۰۰۱۰۶ هزار نفر (مرکز آمار ایران، ۱۳۸۵) و مساحت آن در حدود ۶۴۶۱۲۶۱۸ متر مربع سبب شده که این شهر هنگام وقوع زلزله خسارات مالی و جانی زیادی را متحمل شود. بخش عمده ای از ساخت و سازهای شهری زنجان در دهه های اخیر بدون توجه به آیین نامه های استحکام بخش و پایدار سازی بنا همچون آیین نامه ۲۸۰۰ احداث شده است. چنانچه در گزارش مطالعات آسیب پذیری زلزله آمده است، در صورت بروز زلزله در زنجان تلفات انسانی زیادی بر جای می‌گذارد که این تلفات صرفا به علت زلزله می‌باشد و تلفات ناشی از حوادث ثانویه در آن لحاظ نشده است. کمبود فضای سبز و باز جهت اسکان و معابر باریک که به علت زیاد در زمان وقوع زلزله مسدود خواهند شد، از معضلات پاسخگویی مدیریت بحران زلزله می‌باشد. علاوه بر مسائل ذکر شده نیاز به برنامه ریزی جهت مدیریت بحران زلزله جهت جلوگیری و یا کاهش خسارات و تلفات در شهر زنجان را بیشتر نمایان می‌سازد (مهندسین مشاور نقش محیط، ۱۳۹۲، ص ۴۰). در دو دهه گذشته چندین مدل برای محاسبه میزان آسیب پذیری مناطق شهری برای جهت دادن به تصمیمات جوامع به منظور کاهش آسیب پذیری ارائه شده است. راشد در سال ۲۰۰۳ برای مشخص کردن میزان آسیب پذیری ناشی از زلزله، شاخص

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۴۵ زمستان ۹۵
No.45 Winter 2016

۲۹۲

2 GIS

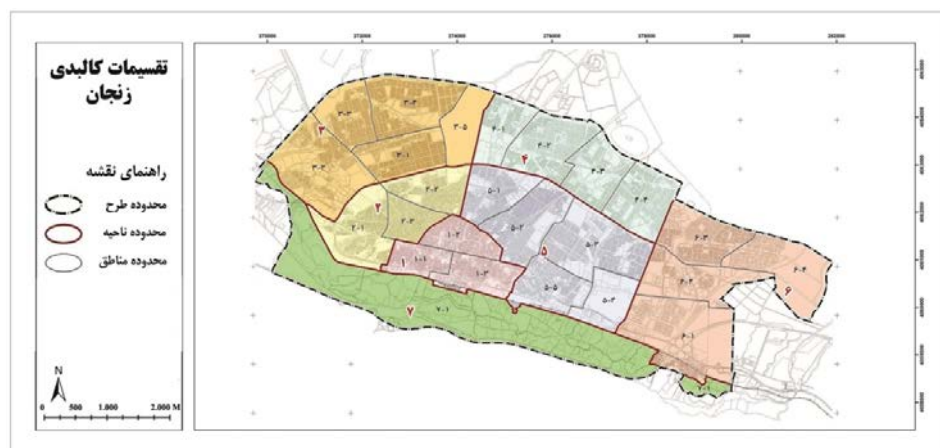
3 SDSS

هایی مانند بیمارستان ها، بزرگراهها، حداکثر هزینه باز سازی ساختمانها و ... را انتخاب و با روش AHP و نرم افزار GIS مدلسازی کرده است. بررسی اثرات ناشی از تخریب ساختمانها پس از وقوع زلزله در معابر شهریمحله چیدر منطقه یک کلانشهر تهران انجام شده است (عابدی، ۱۳۸۵). تعیین عوامل ساختمانی موثر در آسیب پذیری بافت کهن شهری زنجان را با استفاده از GIS و FUZZY LOGIC انجام شده است (حبیبی و همکاران، ۱۳۸۷، صص ۲۷-۳۶). در پژوهش حاضر، مدل سازی آسیب پذیری بر مبنای کل قطعات شهر زنجان صورت گرفته است. اینمقاله با هدف استفاده از مدل سازی سیستم های پشتیبان تصمیم گیری فضایی به منظور یافتن نقاط آسیب پذیر کالبدی شهر زنجان در فرایند مدیریت بحران پیش از وقوع زلزله و در راستای توسعه پایدار پژوهش گردیده است.

۱. مفاهیم و مبانی نظری پژوهش

توسعه پایدار را می توان تکامل تفکر بشردر جهت رسیدن به شرایط آرمانی در حوزه های اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی و محیط زیستی دانست که تحقق مفاهیم عدالت و پویایی جوامع را به همراه دارد. از عوامل مهم در دریافت بهتر مفهوم توسعه

پایدار، تبیین مفهوم پایداری است. در یک سیستم پویا مانند جوامع انسانی، پایداری اساسا به معنای ثبات و تعادل در طول زمان است (عابدی، ۱۳۸۸). بلایای طبیعی از جمله زلزله می تواند بعنوان یکی از موانع اصلی توسعه پایدار محسوب شود، همواره وقوع آن به عنوان سدی بر سر راه توسعه اقتصادی، اجتماعی و محیط زیستی قرار دارد. با توجه به اینکه مدیریت بحران در هر کشوری وابستگی مطلق به نحوه مدیریت در آن کشور دارد، بنا براین می توان ادعا نمود که مدیریت بحران یکی از رویکردهای اصلی توسعه پایدار به حساب می آید (رضائی نیا و همکاران، ۱۳۸۹، ص ۱). بحران حادثه ای است که در اثر رخداد ها و عملکردهای طبیعی و انسانی، به طور ناگهانی به وجود می آید و مشقت، سختی و خسارات را به یک مجموعه یا جامعه انسانی تحمیل می نماید و بر طرف کردن آن نیاز به اقدامات و عملیات اضطراری دارد (حسینی، ۱۳۸۵، ص ۱۹)، همان گونه که ذکر شد یکی از بحران های طبیعی زلزله است، در واقع زلزله، عبارت است از انرژی لرزه ای که از اعماق زمین به سطح منتقل می شود و معمولا در پوسته ی زمین شکست های برشی، کششی یا فشاری (افقی، عمودی و دورانی) با فشار

شکل ۱. تقسیمات کالبدی شهر زنجان؛ ماخذ: مهندسین مشاور نقش محیط، ۱۳۹۲، ص ۳۷۵.

قوی لرزه ای به وجود می آورد. لرزش های مذکور باعث خرابی و ویرانی ساختمان ها، تاسیسات و کشته شدن و زخمی شدن افراد می شود (حبیبی، ۱۳۸۰، ص ۵۰).

آسیب پذیری نسبت به یک مخاطره طبیعی ابعاد مختلفی دارد، از جمله آن می توان به ابعاد فیزیکی، اقتصادی، اجتماعی و ... اشاره کرد (Birkmann, ۲۰۰۵:۳). ابعاد آسیب پذیری متعلق به زمینه های مختلف (طبیعی، اقتصادی، عملکردی و ...) می باشد و نه تنها هر یک به صورت فردی بر دیگری تاثیر می گذارند، بلکه در تعامل با یکدیگر یک سیستم را بوجود می آورند (Chardon, ۱۹۸:۲۰۰۶). در زلزله نیز آسیب پذیری ابعاد مختلفی دارد، از لحاظ شهرسازی، زلزله دارای حداقل چهار نوع آسیب پذیری کالبدی، انسانی (اجتماعی)، اقتصادی و فرهنگی - روانی می باشد که در این پژوهش به آسیب پذیری کالبدی ناشی از وقوع زلزله پرداخته شده است. منظور از آسیب پذیری کالبدی، آسیب دیدن سکونتگاههای انسانی و متعلقات وابسته به آن می باشد.

آسیب پذیری سکونتگاه های انسانی در برابر مخاطرات طبیعی تا حدی وابسته به ویژگی ساختمانها و زیرساختها، سطح های متفاوتی از آسیب پذیری را در برابر مخاطرات گوناگون از جمله زلزله دارند (Bull-Kamanga, ۲۰۰۳:۶). در زمان بروز بحران و به وجود آمدن شرایط بحرانی، واکنش سریع جهت تصمیم گیری بسیار حائز اهمیت می باشد، لذا بایستی به نقش مدیریت بحران توجه اساسی نمود.

مدیریت بحران، علمیکاربردی است که به وسیله مشاهده سیستماتیک بحرانها و تجزیه و تحلیل آنها در جستجوی یافتن ابزار است که به وسیله آن بتوان از بروز بحران پیشگیری نموده و یا در صورت بروز آن درخصوص کاهش آثار آن، آمادگی لازم، امدادسانی سریع جهت بهبود اوضاع اقدام نماید (ناطق الهی، ۱۳۸۹، ص ۶۰)، همچنین مدیریت

بحران را می توان، برنامه ریزی، سازماندهی، رهبری، هماهنگی، کنترل و پشتیبانی نیز تعریف کرد (Mitchell et all, ۱۹۸۹:۳۹۱). مدیریت بحران با مراحل پیش از بحران، حین بحران و پس از بحران جهت کاهش هرچه بیشتر آثار و عوارض آن انجام می گیرد. این اقدام ها با توجه به انواع بلاهای طبیعی و محیطی که این گونه بلایا در آن رخ می دهد، متفاوت است. شهر ها چون مراکز تجمع سازه ها هستند در صورت وقوع بلایا به خصوص زلزله، آسیب های جدی را متحمل می شوند، که این خود ضرورت اجرای برنامه بحران را روشن می سازد (یقین لو و همکاران، ۱۳۸۴، ص ۸). در تصمیم گیری اعتقاد بر این است که جوهره ی مدیریت بحران اتخاذ یک تصمیم مناسب است و معمولاً مدیریت بحران با تصمیم گیری مترادف میگردد.

در یک تعریف مناسب، تصمیم گیری یعنی انتخاب یک راه حل یا اقدام از میان راه حل های عملی مختلف برای حل مسائل و استفاده از فرصت ها می باشد (Timmermans, ۲۰۰۷:۲۰۷). یکی از رویکردهای جدید مواجه با بحران های عرصه شهری جهت تصمیم گیری، سیستم های پشتیبانی تصمیم گیری فضایی است. اهمیت تصمیم گیری بر پایه ی استدلال و منطق در کنار توسعه روز افزون فناوری های نوین باعث شده است که کامپیوترها به عنوان ابزار کارآمد جهت حمایت از تصمیم گیری مورد استفاده قرار گیرند (Halbic et all, ۲۰۱۱:۷۲۳). استفاده از سیستم های کامپیوتری و فناوری اطلاعات در مرحله ارزیابی و انتخاب گزینه مناسب تری در میان راهکارهای موجود در یک تصمیم گیری باعث پیدایش سیستم های پشتیبانی تصمیم گردید. یکی از بزرگترین محدودیت ها در این سیستم ها، نا توانی آنها در استفاده از داده های مکانی و زمانی بود، زیرا داده های مکانی، حجم بالایی از اطلاعات در تصمیم گیری ها را تشکیل می دهند، لذا این محدودیت ها مانع بزرگی در استفاده موثر از سیستم پشتیبانی تصمیم گیری در تصمیم گیری ها بود، در

نهایت سیستم های پشتیبانی تصمیم گیری فضایی مطرح شد (Eissa, 2013: 10).

سیستم های پشتیبانی تصمیم گیری فضایی را می توان، به مجموعه ای از اجزای مرتبط با هم تعریف کرد که اطلاعات را به منظور حمایت از تصمیم گیری و کنترل در یک سازمان جمع آوری، پردازش، ذخیره و توزیع می کند. علاوه بر حمایت از تصمیم گیری، سیستم های اطلاعات، می توانند به مدیران و برنامه ریزان کمک کنند تا مسایل را تحلیل، موضوع های پیچیده را تجسم و محصولات جدید خلق کنند (Flacke, 2012: 5)؛ به صورت مفهومی این سیستم شامل، یک جعبه ای متشکل از مقیاس های نرم افزاری مرتبط می باشد که قابلیت های یکپارچه سازی را فراهم می آورد. در سطح اولیه سه جزء اصلی وجود دارد که شامل: پایگاه داده، مدل و رابط کاربر می باشد. سیستم پشتیبانی تصمیم گیری فضایی در واقع تلفیق سیستم اطلاعات جغرافیایی و مدل یکپارچه شده در کنار یکدیگر می باشد، علاوه بر این یک پایگاه داده ژئو فرانس شده، ابزار های تجزیه و تحلیلی و نتایج نمایشی هم وجود دارند (Sagumaran et al, 2011: 35).

پیچیدگی تصمیم گیری در برنامه ریزی شهری کاملا مشهود است (Witlox et al, 2009: 877). بسیاری از این تصمیم ها به وسیله سیستم پشتیبانی تصمیم گیری فضایی گرفته می شوند. برای حل کردن مشکلات، سیستم پشتیبانی تصمیم گیری فضایی می تواند به دولت و اجتماع کمک کند و حتی برنامه ریزان را در حین سروکار داشتن با اطلاعات فضایی که مرتبط با برنامه ریزی و فعالیت های اختصاص منابع هستند پشتیبانی کند. برای مقیاس بزرگ سرمایه گذاری زیر ساختاری، این مدل می تواند به تصمیم گیرندگان جهت انتخاب بهترین تصمیم در میان گزینه های مختلف ارائه شده، کمک کند (Rodrigues- Coutinho, 2011: 2).

کاربرد سیستم پشتیبانی تصمیم گیری فضایی، جهت مدیریت بحران در مرحله قبل وقوع

زلزله بدین صورت است که کلیه فازهای مدیریت بحران مجهز به آخرین داده های آماری از منابع و سازمانها مختلف هستند. این داده ها می بایست، برای تعیین میزان و وسعت فعالیت مدیریت خدمات اضطراری، جمع آوری، سازماندهی و به نمایش درآیند. از آنجا که، اکثر اطلاعات مرتبط با فعالیتهای مدیریت بحران زلزله، «مکان - مرجع» می باشند (R. Johanson, 2000). سیستم پشتیبانی تصمیم گیری فضایی، با قابلیت های جمع آوری داده های مکانی و غیر مکانی، ذخیره سازی، تغییر و تحول، آنالیز، مدلسازی و نمایش اطلاعات مکانی به همراه اطلاعات غیر مکانی، می تواند بعنوان علم و فن آوری بهینه، در جهت ساماندهی و تجزیه جامع و سریع اطلاعات و اخذ تصمیمات مناسب در مدیریت بحران قبل از وقوع زلزله، مورد استفاده قرار گیرد. به منظور دسترسی سریع و به دور از محدودیت زمانی و مکانی به لایه های اطلاعاتی، وجود یک پایگاه داده مرکزی که همه سازمانها بتوانند اطلاعات خود را در آن تبادل و به اشتراک بگذارند و با استفاده از یک بستر مخابراتی به اطلاعات موجود در پایگاه داده دسترسی داشته باشند، لازم و ضروری است. در این رابطه، سیستم پشتیبانی تصمیم گیری فضایی، زمینه تازه ای را برای توسعه کاربری هایی نظیر: تولید، بهنگام سازی، آنالیز داده ها، نمایش و تبادل اطلاعات، به منظور به حداقل رساندن تلفات و خسارات ناشی از زلزله و اخذ تصمیمات صحیح در مدیریت بحران ایجاد نموده است (chakroun, 2005: 5).

۲. روش تحقیق

روش تحقیق پژوهش فوق تحلیلی توصیفی می باشد، گردآوری داده ها نیز عمدتاً بر پایه ی مشاهدات میدانی شامل برداشت فضاهای مورد نظر در مورد ویژگی های ساختمانی و کالبدی شهر، تکمیل فرم نظرسنجی میزان اهمیت متغیرهای تاثیرگذار در آسیب پذیری کالبدی در محدوده مورد مطالعه است و به صورت کتابخانه ای شامل استفاده

از نقشه های ۱:۲۰۰۰ شهری، تصاویر ماهواره ای برای به هنگام سازی نقشه ها و هم چنین استفاد از آمار و اطلاعات موجود در ارتباط با موضوع تحقیق صورت گرفته است. در این پژوهش با استفاده از سیستم پشتیبانی تصمیم گیری فضایی، آسیب پذیری شهر زنجان در برابر زلزله جهت اعمال فرایند مدیریت بحران پیش از وقوع زلزله مورد بررسی قرار گرفته است. اجزاء سیستم بکار گرفته شده در این پژوهش مطابق با شکل ۲ عبارتند از: پایگاه داده مکانی محدوده مطالعاتی که توسط محقق در طول تحقیق ایجاد و به عنوان زیر سیستم اطلاعاتی جهت ذخیره و مدیریت اطلاعات به کار برده شده است، جهت ایجاد پایگاه داده، ابتدا چارچوب اطلاعاتی تعیین می گردد و سپس اقلام اطلاعاتی مشخص شده و به جمع آوری و آماده سازی اطلاعات پرداخته می شود. نهایتاً با توجه به امکانات موجود و نیازهای پژوهش انتخاب و طراحی پایگاه داده ضرورت می گیرد که شامل تدوین چهارچوب اطلاعاتی و جمع آوری و آماده سازی داده می باشد. در تدوین چارچوب اطلاعاتی در این پژوهش، ابتدا داده های موجود در شهر زنجان شناسایی شدند، این داده ها شامل نقشه های ۱:۲۰۰۰ می باشند، از آنجا که در کاربری های شناسایی شده در مدیریت بحران، اطلاعات ساختمانی در حد پارسل، مورد نیاز بودند لذا مقیاس ۱:۲۰۰۰ به عنوان مقیاس بهینه برای سیستم اطلاعات جغرافیایی مدیریت فاز پاسخگویی زلزله، انتخاب گردید و در جمع آوری و آماده سازی داده، در این مرحله، با توجه به شناخت اطلاعات مکانی و توصیفی، به جمع آوری و آماده سازی این اطلاعات اقدام گردید. بر اساس پایگاه داده تشکیل شده، تعداد شش پارامتر موثر در آسیب پذیری کالبدی در شهر زنجان انتخاب شدند که این پارامترها شامل: آسیب پذیری ناشی از دسترسی به فضای باز (k_1)، آسیب پذیری ناشی از تراکم ساختمانی (k_2)، آسیب پذیری ناشی از متوسط مساحت قطعات و دانه بندی (k_3)، آسیب پذیری

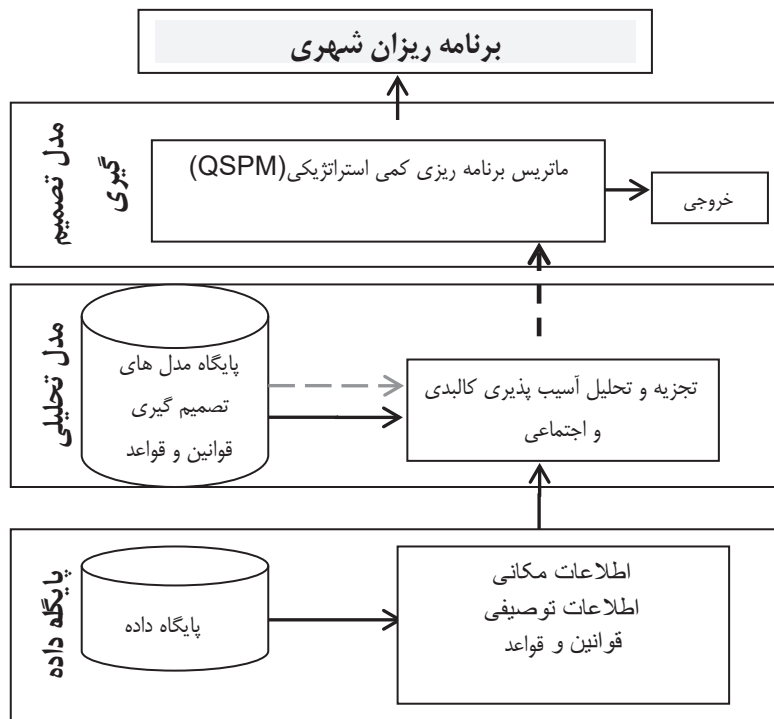
ناشی از مصالح ساختمانی (k_4)، آسیب پذیری ناشی از قدمت ساختمانی (k_5) و آسیب پذیری ناشی از ساختار کالبدی و کاربری اراضی (k_6) می باشند. مدل با بیان ریاضی به شرح زیر خواهد بود:

$$F(K_1, K_2, \dots, K_6) = \text{آسیب پذیری}$$

$K_1, K_2, K_3, \dots, K_6$ عوامل موثر در آسیب پذیری می باشند؛ یعنی آسیب پذیری تابعی از متغیرهای K_1 تا K_6 است بنابراین در تحلیل محدوده مطالعاتی با استفاده از این سیستم، واحدهای مطالعاتی (قطعات تفکیکی) با توجه به شرایط محدود و متغیرهای مورد نظر بین ۱ تا ۴ (آسیب پذیری کم، متوسط، قابل توجه و زیاد) رتبه بندی می شوند؛ از آنجایی که هر یک از متغیرهای یاد شده دارای اهمیت خاص خود می باشند ولی میزان اهمیت و تاثیرگذاری آنها در آسیب پذیری یکسان نمی باشد. لذا برای هر کدام باید وزن خاص خود را منظور نمود. برای تعیین و تخمین وزن هر یک از متغیرها اقدام به نظرسنجی از کارشناسان متعددی گردیده است و در نهایت میانگین نظرات به عنوان وزن هر یک از متغیرها مطابق با فرمول زیر در نظر گرفته می شود. در واقع نقشه های هر یک از آسیب پذیری ها بر اساس ضریب اهمیتشان در محیط GIS روی هم گذاری شده و نقشه آسیب پذیری نهایی حاصل می شود که این نقشه ۴ سطح آسیب پذیری کم، متوسط، قابل توجه و زیاد را نشان می دهد. با جایگذاری وزن های بدست آمده، مدل به شکل زیر ارائه می گردد:

$$K_t = A_1.K_1 + A_2.K_2 + \dots + A_n.K_n$$

از این طریق بازه ای برای میزان آسیب پذیری کالبدی در شهر زنجان به دست می آید که از طریق اعمال این بازه در نقشه ها، مناطق با آسیب پذیری کم تا زیاد، مشخص می شوند. برای محاسبه میزان آسیب پذیری K_t ، مقادیر K_1, K_2, \dots, K_6 بدست آمده و در مدل قرار می گیرند. در نهایت

شکل ۲. ساخت سیستم پشتیبانی تصمیم گیری فضایی جهت مدیریت بحران زلزله؛ ماخذ: نگارندگان.

می پردازیم.

۱.۴. مرحله اول - بکارگیری مدل آسیب پذیری

کالبدی شهر زنجان در برابر زلزله

با توجه به مدل پیشنهادی در محدوده مورد مطالعه، آسیب پذیری کالبدی شهر زنجان در برابر زلزله بررسی می گردد. در بخش های قبل متغیرهای موثر بر آسیب پذیری کالبدی شناسایی شد و مدل تحلیلی لازم برای تحلیل آسیب پذیری شهر زنجان در برابر زلزله بیان شد و محدوده مورد مطالعه معرفی و مواد لازم بیان شد. در ادامه در این بخش با توجه به متغیرهای به کار رفته در مدل پیشنهادی و داده های فراهم شده، به تحلیل آسیب پذیری کالبدی شهر زنجان در برابر زلزله خواهیم پرداخت.

۱.۱.۴. تعیین معیارهای موثر در آسیب پذیری

کالبدی

نخستین گام جهت انجام فرایند مدل آسیب پذیری کالبدی، تعیین معیارهای موثر در آسیب پذیری می باشد، برای این منظور با توجه پایگاه داده

این سیستم شامل مدل تصمیم گیری می باشد که در این پژوهش از ماتریس برنامه ریزی استراتژیکی کمی به عنوان یک مدل تصمیم گیری، جهت تولید راهبردهای مناسب و انتخاب گزینه های برتر برای اجرا شدن در محدوده با آسیب پذیری بالا در برابر زلزله برای کمک به مدیران و برنامه ریزان شهری استفاده شده است. در واقع مراحل تشکیل این ماتریس شامل ۵ مرحله می باشد.

شکل ۲. ساخت سیستم پشتیبانی تصمیم گیری فضایی جهت مدیریت بحران زلزله؛ ماخذ: نگارندگان.

۴. متدولوژی و کاربست سیستم پشتیبانی تصمیم

گیری فضایی در محدوده مورد مطالعاتی

همان گونه که در متدولوژی تحقیق عنوان گردید، سیستم پشتیبانی تصمیم گیری فضایی جهت اعمال فرایند مدیریت بحران پیش از وقوع زلزله شامل پایگاه داده، مدل آسیب پذیری و مدل تصمیم گیری می باشد. در ادامه بر اساس پایگاه داده تشکیل شده به مدل آسیب پذیری کالبدی و مدل تصمیم گیری

آسیب پذیری (کم، متوسط، قابل توجه و زیاد) را نشان می دهند که در قالب جدول و نقشه بر حسب تعداد قطعات، مساحت و درصد ارائه شده است.

۲.۱.۴. آسیب پذیری ناشی از ترکیب متغیرهای کالبدی

تا کنون آسیب پذیری ناشی از هریک از متغیرها، جداگانه بررسی شده است، در نهایت با استفاده از رابطه زیر که در متدلوژی تحقیق ارائه گردید، آسیب پذیری نهایی برای شهر زنجان بدست آمده است:

تشکیل شده، تعداد شش پارامتر موثر در آسیب پذیری کالبدی در شهر زنجان انتخاب شدند که این پارامترها شامل: آسیب پذیری ناشی از دسترسی به فضای باز (k_1)، آسیب پذیری ناشی از تراکم ساختمانی (k_2)، آسیب پذیری ناشی از متوسط مساحت قطعات و دانه بندی (k_3)، آسیب پذیری ناشی از مصالح ساختمانی (k_4)، آسیب پذیری ناشی از قدمت ساختمانی (k_5) و آسیب پذیری ناشی از ساختار کالبدی و کاربری اراضی (k_6) می باشند. آسیب پذیری ناشی از هریک از متغیرها ۴ سطح

آسیب پذیری ناشی از تراکم ساختمانی

درجه آسیب پذیری	درصد مساحت	مساحت بر حسب متر مربع	تعداد قطعات	طبقات تراکم ساختمانی
آسیب پذیری کم	۴۰.۱۹	۲۳۷۷۷۷۴	۲۹۲۶۴	$0 < X < 70$
آسیب پذیری متوسط	۲۰.۳۳	۱۲۵۳۶۱۹	۱۳۳۶۶	$70 < X < 120$
آسیب پذیری قابل توجه	۳۱.۵۱	۱۹۴۴۱۱۹	۲۱۲۲۲	$120 < X < 240$
آسیب پذیری زیاد	۸.۰۰	۴۹۰۴۰۸۶	۵۲۳۸	$X > 240$

آسیب پذیری ناشی از میزان دسترسی به فضای باز

درجه آسیب پذیری	درصد مساحت	مساحت بر حسب مترمربع	تعداد قطعات	فاصله از فضای باز
آسیب پذیری کم	۳۹.۴۰	۲۳۸۴۳۳۸	۲۸۱۶۸	$0 < X < 50$
آسیب پذیری متوسط	۲۶.۷۴	۱۶۳۸۵۷۷	۲۶۴۸۵	$50 < X < 150$
آسیب پذیری قابل توجه	۱۹.۱۱	۱۱۷۸۳۰۴۹	۱۲۰۱۱	$150 < X < 300$
آسیب پذیری زیاد	۱۴.۷۵	۹۰۸۹۶۴۴	۳۵۷۶	$X > 300$

آسیب پذیری ناشی از مصالح ساختمانی

درجه آسیب پذیری	درصد مساحت	مساحت بر حسب متر مربع	تعداد قطعات	طبقات مصالح ساختمانی
آسیب پذیری کم	۸.۵۸	۵۲۹۲۰۵۸	۱۸۷۰	اسکلت فلزی و اسکلت بتنی
آسیب پذیری متوسط	۱۷.۲۹	۱۰۶۳۷۵۳۰	۱۳۸۵۰	اجر و آهن
آسیب پذیری قابل توجه	۲۶.۳۷	۱۶۳۱۹۹۶۵	۱۷۰۲۸	گشت و گل
آسیب پذیری زیاد	۴۷.۶۶	۲۸۳۸۳۰۶۵	۳۷۶۹۲	مخروطه یا فاقد ساختمان

آسیب پذیری ناشی از مساحت قطعات

درجه آسیب پذیری	درصد مساحت	مساحت بر حسب متر مربع	تعداد قطعات	طبقات مساحت قطعات
آسیب پذیری زیاد	۱۱.۴۱	۷۰۳۵۲۳۶	۴۴۱۳	$0 < X < 200$
آسیب پذیری قابل توجه	۱۳.۹۱	۸۵۷۷۸۳۸	۵۱۲۷	$200 < X < 300$
آسیب پذیری متوسط	۱۹.۴۷	۱۲۰۰۶۸۵۴	۱۲۳۶۵	$300 < X < 500$
آسیب پذیری کم	۵۵.۱۹	۳۴۰۲۲۶۹۰	۴۸۲۲۵	$X > 500$

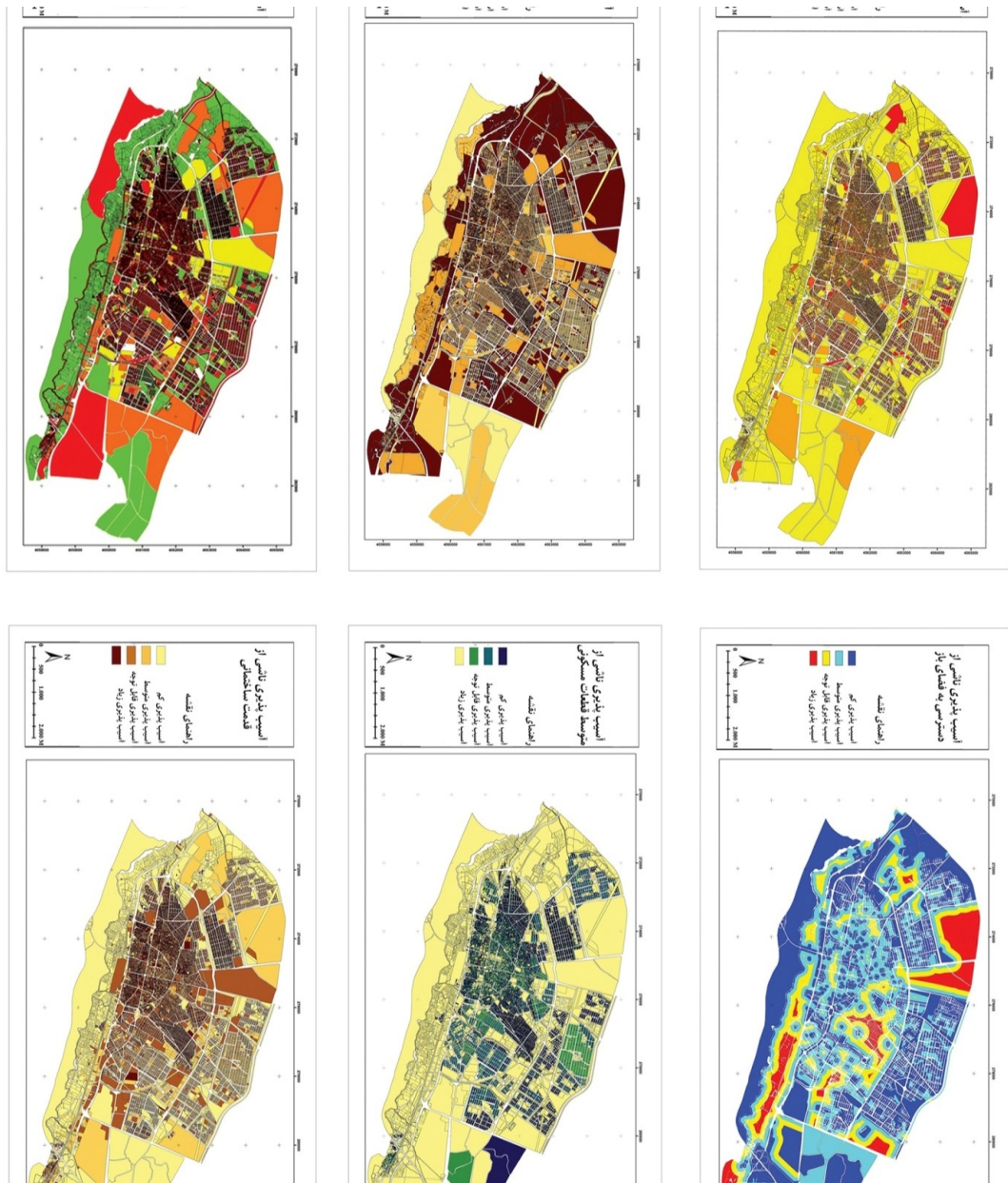
آسیب پذیری ناشی از ساختار کالبدی و کاربری اراضی

درجه آسیب پذیری	درصد مساحت	مساحت بر حسب متر مربع	تعداد قطعات	طبقه بندی کاربری ها
آسیب پذیری کم	۲۲.۶۱	۱۲۱۷۷۸۲	۱۶۴۴۵	باغات و کشاورزی، باور، پارک فضای سبز، رودخانه و نهر
آسیب پذیری متوسط	۷.۱۷	۴۴۸۵۰۴۹	۲۰۴۹	تاریخی، تفریحی - گردشگری فرهنگی - هنری، مذهبی، درمانی، ورزشی
آسیب پذیری قابل توجه	۲۸.۸۴	۱۷۷۸۲۵۰۲	۱۹۴۴۴	آموزشی و تحقیقات و فن آوری، آموزشی، تجاری - خدماتی، حمل و نقل و ابزار سازی، صنعتی، نظامی، اداری و انتظامی
آسیب پذیری زیاد	۴۲.۳۹	۲۶۱۹۱۹۲	۳۱۲۲۲	مسکونی، تجهیزات شهری، تاسیسات شهری

آسیب پذیری ناشی از قدمت ساختمانی

درجه آسیب پذیری	درصد مساحت	مساحت بر حسب متر مربع	تعداد قطعات	طبقات قدمت ساختمانی
آسیب پذیری کم	۳۳.۶۱	۲۰۷۲۲۳۹۰	۲۰۶۸۲	$0 < X < 10$
آسیب پذیری متوسط	۴.۸۷	۳۰۰۴۱۹۷	۹۶۴۱	$10 < X < 20$
آسیب پذیری قابل توجه	۳۹.۴۹	۲۳۳۳۶۰۲۰	۲۶۶۹۱	$20 < X < 30$
آسیب پذیری زیاد	۲۲.۰۳	۱۲۵۷۰۰۰۱	۱۳۲۲۶	$X > 30$

نمودار ۱. متغیرهای شش گانه، طبقه بندی آنها و محاسبه امتیاز مربوط به هر طبقه؛ ماخذ: نگارندگان.

شکل ۴. نقشه های پایه میزان آسیب پذیری هر یک از متغیرها در برابر زلزله

زنجان به چهارگروه آسیب پذیری کم، متوسط، قابل توجه و زیاد تقسیم بندی شده است.

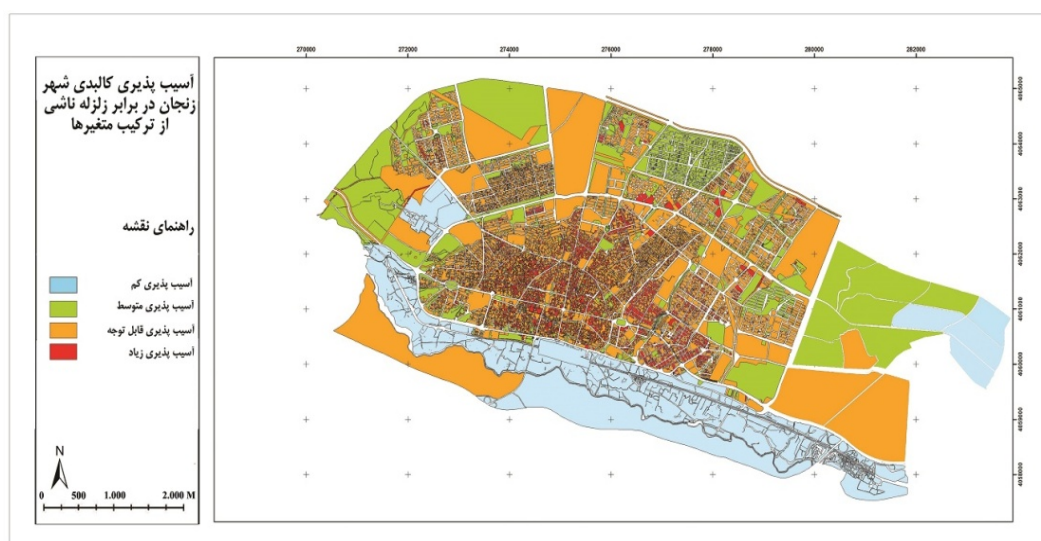
همان طور که مشاهده می شود، بیشترین مساحت شهر زنجان در آسیب پذیری قابل توجه قرار دارد که میزان این آسیب پذیری برابر ۴۲،۲۳ درصد از مساحت این شهر میباشد و کم ترین میزان

$$KT=6.2K1+6.9K2+5.9K3+9.2K4+7.6K5+8.9K6$$

شکل شماره ۵۰ جدول شماره ۱ نتیجه تحلیل آسیب پذیری با توجه به کلیه متغیرها و ضریب اهمیتشان می باشد. مانند قبل، میزان آسیب پذیری شهر

جدول ۱. طبقه بندی و شدت آسیب پذیری نهایی ناشی از متغیرها

KT	تعداد قطعات	مساحت بر حسب متر مربع	درصد مساحت	درجه آسیب پذیری
$0 < x < 83$	۱۱۶۲۴	۱۰۶۶۱۰۸۲	۱۵,۵۵	آسیب پذیری کم
$83 < x < 119$	۲۲۵۵۵	۲۰۷۴۷۱۱۲	۲۹,۱۱	آسیب پذیری متوسط
$119 < x < 155$	۲۶۱۵۱	۲۴۰۸۷۵۸۳	۴۲,۲۳	آسیب پذیری قابل توجه
$155 < x$	۹۹۱۰	۹۱۱۶۸۴۱	۱۳,۱۱	آسیب پذیری زیاد

جدول ۱. طبقه بندی و شدت آسیب پذیری نهایی ناشی از متغیرها

بالایی در برابر زلزله هستند. محلاتی هم چون بی سیم واقع در منطقه ۵ که پیرامون لبه مرکزی و تاریخی شهر هستند، به دلیل اندازه قطعات، بافت ریز دانه، دوری از فضای باز، تراکم بالای ساختمانی و ... از آسیب پذیری بالایی در برابر زلزله برخوردار می باشند. محلاتی هم چون واقع در مناطق ۱ و ۳ زنجان هم به دلیل فرسوده بودن کالبد از آسیب پذیری بالایی برخوردار می باشند. محلاتی هم چون

آسیب پذیری مربوط به آسیب پذیری زیاد، برابر ۱۳,۱۱ درصد از مساحت شهر زنجان است. همان گونه که در شکل شماره ۴ مشاهده می گردد، بیشترین آسیب پذیری مربوط به بافت های میانی شهر است، به عنوان مثال محلاتی چون اسلام آباد و محلاتی که اطراف خیابان مطهری و میدان استقلال شکل گرفته اند که واقع در منطقه ۲ می باشند، عمدتاً ریز دانه و دارای خطر آسیب پذیری

پونک و گلشهر در منطقه ۶، شهر آزادگان و کارمندان در منطقه ۴، به دلیل نوساز بودن این محلات، نزدیکی به فضای باز و استفاده از مصالح با دوام ... کم ترین میزان آسیب پذیری کالبدی در برابر زلزله را برخوردار می باشند.

۲.۴. مدل تصمیم گیری: اولویت بندی راهبردها با استفاده از ماتریس برنامه ریزی استراتژیکی کمی

در این مرحله با استفاده از ماتریس برنامه ریزی استراتژیکی کمی، همه راهبردها مورد بررسی و اولویت بندی شده است. در واقع هر عامل استراتژیک را با استراتژی مورد نظر سنجیده و به آن امتیاز داده شده است. جمع امتیازات در جدول محاسبه گردیده است که این امتیازات همان اولویت استراتژیکی است. بدین ترتیب گزینه های مختلف استراتژیکی شهر زنجان با مقدار عددی تعیین و اولویت بندی شده و با یکدیگر قابل مقایسه است. طبق برنامه ریزی جداول کمی راهبردی کالبدی که به تفکیک انواع راهبرد های (WT, WO, ST, SO) تدوین شده است،

راهبرد SO₂ با حداکثر امتیاز ۱۰,۸۱۵ درصد که ساماندهی کاربری ها ساختار و عملکرد از جمله بیمارستان، نیروی انتظامی و ... می باشد، به عنوان بهترین راهبرد کالبدی جهت کاهش آسیب پذیری کالبدی شهر زنجان در برابر زلزله مطرح می گردد و راهبرد SO₁ با امتیاز ۹,۵۹۲ درصد که افزایش فضای باز شهری و رعایت سلسله مراتب شهری می باشد، به عنوان دومین راهبرد ارائه می گردد و راهبرد ST₂ با امتیاز ۸,۸۳۶ درصد که نوسازی و تجمیع و بلند مرتبه سازی در بافت فرسوده می باشد، به عنوان سومین راهبرد کالبدی ارائه می گردد. جدول ۲ نشان دهنده ترتیب اولویت راهبردهای چهارگانه کالبدی برای اجرا در محدوده با آسیب پذیری بالا، جهت کاهش آسیب پذیری کالبدی شهر زنجان در برابر زلزله را نشان می دهد.

۵. نتیجه گیری و جمع بندی

امروزه نیاز برنامه ریزان به جمع آوری و طبقه بندی داده ها به منظور استفاده از منابع موجود و تصمیم گیری برای رفع نیازها، همواره افزایش می یابد.

جدول ۲. اولویت بندی راهبردهای ترکیبی کالبدی جهت کاهش آسیب پذیری ناشی از زلزله؛ ماخذ: نگارندگان.

امتیاز نهایی	اولویت بندی	راهبردهای ترکیبی کالبدی جهت کاهش آسیب پذیری کالبدی ناشی از زلزله
۱۰,۸۱	۱	SO ₂ - ساماندهی کاربری ها، ساختار و عملکرد از جمله بیمارستان، نیروی انتظامی، مراکز امداد و نجات و ...
۹,۵۹	۲	SO ₁ - افزایش فضای باز شهری و رعایت سلسله مراتب شهری
۸,۸۳	۳	ST ₂ - نوسازی، تجمیع و بلند مرتبه سازی در بافت فرسوده
۸,۴۱	۴	WT(۱) - رعایت همجواری کاربری ها (سازگاری و ناسازگاری)
۷,۲۹	۵	WO ₂ - افزایش عمر ساختمانها با استفاده از مصالح مرغوب در آنها
۷,۲۱	۶	WO(۱) - ساماندهی سلسله مراتب شهری جهت کاهش آسیب پذیری در برابر زلزله
۶,۵۱	۷	ST(۱) - جلوگیری از ساخت و ساز در نواحی پر خطر از لحاظ طبیعی
۶,۲۴	۸	WT(۲) - بهسازی و مقاوم سازی شبکه های زیرساختی

در این راستا، وجود یک سیستم که بتواند نقش مشاور و پشتیبان را در تصمیم گیری ها داشته باشد، لازم و ضروری است. در فرآیند پژوهش، شهر زنجان با توجه به قرار گیری آن در منطقه ای لرزه خیز و اهمیت موضوع مدیریت بحران در سطح شهر، مورد ارزیابی قرار گرفت. نتایج ارزیابی میزان آسیب پذیری کالبدی در شهر زنجان بیانگر این امر می باشد که منطقه یک و دو و قسمتی از مناطق سه و پنج این شهر دارای بیشترین آسیب پذیری در برابر زلزله می باشند که ویژگی های زیر در این مناطق حاکم است:

-عدم تناسب سازه های این مناطق با پتانسیل بالای لرزه خیزی؛

-تراکم جمعیتی بالا در سطح این مناطق

-کمبود فضاهای باز و فضاهای سبز گسترده؛

-کمبود ایستگاه آتش نشانی و مراکز درمانی و مدیریت بحران در سطح منطقه؛

-عرض کم معابر؛

-احداث واحدهای مسکونی در حریم گسل؛

-جود گروه هایی با آسیب پذیری بالا در برابر زلزله

-تمرکز بالای جمعیت نسبت به شهر

-عدم تجانس اجتماعی، فرهنگی در بیشتر قسمت های این محدوده و به طبع آن پایین آمدن ارزش اجتماعی این مناطق

یک سیستم پشتیبانی تصمیم گیری فضایی جهت مدیریت بحران زلزله متشکل از: پایگاه داده، مدل تحلیل فضایی و مدل تصمیم گیری (تصمیمات ممکن) می باشد. با توجه به اینکه هدف اصلی سیستم های پشتیبانی تصمیم گیری فضایی، تصمیم سازی می باشد و با توجه به این امر که مهمترین چالش در زمینه مدیریت بحران، تصمیم گیری می باشد، لذا از طریق تلفیق اطلاعات سیستم های اطلاعات جغرافیایی و توصیفی شهر زنجان و تحلیل های صورت گرفته درباره آسیب پذیری کالبدی در برابر زلزله، می توان به یک مدل تصمیم جهت تصمیم گیری دست یافت. با توجه به آن چه که در

پژوهش حاضر گذشت، می توان نتیجه گرفت که سیستم پشتیبان تصمیم گیری فضایی از ابزارهای نوین در شهر سازی می- باشد که در تصمیم گیری در زمینه های مختلف از جمله مدیریت بحران زلزله یاری رسان برنامه ریزان است، اما به دلیل نوظهور بودن این سامانه، استفاده از آن در بین برنامه ریزان گسترش نیافته است. آگاهی برنامه ریزان از مزایای سیستم پشتیبانی تصمیم گیری فضایی و استفاده از آن در مسائل و مشکلات مکانی و فضایی، نه تنها باعث بهبود عملکرد برنامه ریزان و ارتقای سطح کارایی آنها در سطح شهر خواهد شد، بلکه موجب سرعت عمل در تصمیم گیری ها شده و امکان اشتباه و خطا در تصمیم گیری ها نیز به میزان قابل توجهی کاهش خواهد یافت.

منابع و مآخذ

حسینی، م. (۱۳۸۷) مدیریت بحران، چاپ اول، سازمان پیشگیری و مدیریت بحران شهر تهران، تهران.
حبیبی، ک.، سرکارگر اردکانی، علی. (۱۳۸۸) آسیب پذیری شهری و GIS، پایان نامه بری دریافت درجه کارشناسی ارشد، دانشگاه جامع امام حسین (ع)، دانشکده و پژوهشکده پیامبر اکرم (ص)، تهران.
حبیبی، ک. (۱۳۸۷) تعیین عوامل ساختمانی موثر در آسیب پذیری بافت کهن شهر زنجان با استفاده از GIS و FUZZY LOGIC، هنرهای زیبا، شماره ۳۳، ص ۲۷-۳۶.
رضائی نیا، ح.، ستوده، س.، پورسراسکانرود، م. (۱۳۸۹) تدوین راهبردهای اجرایی برای رسیدن به توسعه پایدار مدیریت بحران، اولین همایش ملی دانشجویی مدیریت و فناوریهای نوین در علوم بهداشتی، سلامت ومحیط زیست.
ملکی، ا. (۱۳۸۶) پهنه بنیدی خطر زمین لرزه و اولویت بندی بهسازی مساکن در استان کردستان، فصلنامه پژوهش های جغرافیایی، دانشگاه تهران، شماره ۵۹.
عابدی، ق. (۱۳۸۸) بررسی بلایا و نقش آن در توسعه پایدار با تاکید بر ایران، مجله سپهر، سال هفتم،

city of Twentw.Enschede the Netherlands.

Johnson, R. 2000. GIS Technology for Disasters and Emergency Management. Esri white paper.

Countinho, J., Ciamao, A., Henggeler, C. 2011. A GIS-based multicriteria spatial decision support system for planning urban infrastructures. ELSEVIER.

Halbic, C., Vostrovsky, V. 2011. GIS asspatial decision support system. ELSEVIER. 51: 720-726.

Moe, T., Paathranakul, P. 2006. An Integrated Approach to Natural Disaster Prevention and Management. Vol 15 No. 3. Emerald Group Publishing Limited of Natural Hazards. Geographical Review. 79.

Nakabayashi, I. 1994. Urban Planning Based on Disaster Assessment. In Disaster Management in Metropolitan Areas for the 21st Century. Proceedings of the IDNDR. Aichi/ Nagoya International Conference. Nagoya. Japan: 225-239.

Rashed, K., Weeks, J. 2003. Assessing Vulnerability to earthquake hazards through spatial International Journal of Geographic Science multicriteria analysis of urban areas. vol. 17, no. 6: 547-567.

Sugumaran, R., Degroote, J. 2011. Spatial decision support systems: principles and practice: also as e-book. Boca Raton. CRC.

Timmermans, H. 2007. If we develop it - They Will Not Use It: On the Dissemination of spatial Decision Support System in Urban Planning. A paper presented to the Lincoln Institute of Land Policy Program Planning Support Systems Seminar. Cambridge. MA.

Witlox, F., Arentze, T., Timmermans, H., 2005. Constructing and Consulting Fuzzy Decision tables. In Decision Support Systems in Urban Planning. Edited by Harry Timmermans. Published in 1997 by E&FN Spon. ISBN.

عابدی، م. (۱۳۸۵). بررسی اثرات ناشی از تخریب ساختمانها پس از وقوع زلزله در معابر شهری - نمونه موردی: محله چیدر منطقه ۱ تهران، پایان نامه برای دریافت درجه کارشناسی ارشد در رشته شهرسازی - برنامه ریزی شهری و منطقه ای، دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکز.

مطالعات برنامه آمایش استان زنجان. (۱۳۸۹) تحلیل وضعیت و ساختار شهر زنجان، جلد نهم، زنجان. مرکز آمار ایران. (۱۳۸۵) سرشماری عمومی نفوس و مسکن، استان زنجان، زنجان.

مهندسین مشاور نقش محیط. (۱۳۹۲) طرح توسعه و عمران (جامع) شهر زنجان، زنجان. مهندسین مشاور آرمانشهر. (۱۳۸۵) طرح تفصیلی شهر زنجان، زنجان.

Bull-Kamanga, L., Diagne, K., Lavell, A., Leon, E., 2003. From everyday hazards to disasters: The accumulation of risk in urban areas. *Environment & Urbanization*, 15(1): 193-203.

Brikmann, J. 2005. Research Brief, "Danger Need not Spell Disaster, but how vulnerable are we?" United Nations University. Institute of Environment and Human Security. Available on: http://online.northumbria.ac.uk/geography_research/radix/resources/Brikmann_Research_v2.Pdf.

Chardon, A. 2006. A Geographic Approach of the Global Vulnerability in Urban Areas: Case of Manizales, Colombian Andes. *Geojournal*. 49: 197-212.

Chakroun, H., Bertin Benise, G. 2005. Improving Spatial Decision Support System - methodological Developments for Natural Resource and Land Management. *Applied GIS*. Volume 1.

Eissa, A. 2013. Spatial Decision Support System for Infrastructure Resource allocation. ELSEVIER.

Flacke, J. 2012. Spatial Decision Support Systems Introduction to Concepts and Requirements. Univer-

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۴۵ زمستان ۹۵
No.45 Winter 2016

■ ۳۰۴ ■

بررسی رابطه بین حکمرانی خوب و رضایت‌مندی ارباب‌رجوع دستگاه‌های دولتی استان خراسان جنوبی

زهره شرعی* - مربی، مدیریت منابع انسانی، دانشگاه پیام نور، تهران، ایران.

The relationship between good governance and client satisfaction with the state of South Khorasan province Abstract

In public administration, principles of good governance as one of the aspects of the new paradigm are the special emphasis on the role of government in providing and delivering high quality services to the client and the various groups and satisfy them. Given the importance of client satisfaction and the implementation of the characteristics of good governance in government agencies, the aim of this study was to investigate the relationship between good governance and state agencies to determine the client's satisfaction. These research methods, descriptive and correlational; Managers and experts from government agencies (310) and their client were considered as population. Multi-stage cluster sampling, 172 experts and managers and to random sampling, 384 clients, formed the sample. For data collection, the researcher client questionnaire (18 questions) and good governance standard questionnaire (35 items); the information gathered by descriptive and inferential statistics (correlation coefficient and Friedman) were analyzed by statistical software spss20. The results showed that in total there was a significant correlation between good governance and client satisfaction. In evaluating the measures of good governance, transparency only between the client satisfactions a significant inverse relation was observed. In the rest of the subscales of good governance (result-oriented roles effectiveness, enhance the value, capacity building and accountability) There was no significant relationship with client satisfaction.

Keywords: client satisfaction, good governance, government agencies

چکیده

در مدیریت دولتی، اصول حکمرانی خوب به‌عنوان یکی از جنبه‌های پارادایم جدید مطرح است و تأکیدی ویژه بر نقش مدیران دولتی در فراهم نمودن و ارائه خدمات باکیفیت بالا به ارباب‌رجوع و گروه‌های مختلف و جلب رضایت آن‌ها دارد. با توجه به اهمیت رضایت‌مندی ارباب‌رجوع و ضرورت پیاده شدن ویژگی‌های حکمرانی خوب در سازمان‌های دولتی، هدف این پژوهش بررسی رابطه‌ی بین حکمرانی خوب و رضایت‌مندی ارباب‌رجوع دستگاه‌های دولتی تعیین شد. این پژوهش از نظر روش، توصیفی از نوع همبستگی بود. مدیران و کارشناسان سازمان‌های دولتی (۳۱۰ نفر) و ارباب‌رجوع آن‌ها به‌عنوان جامعه‌ی آماری در نظر گرفته شدند. به روش نمونه‌گیری خوشه‌ای چندمرحله‌ای، ۱۷۲ کارشناس و مدیر و به روش نمونه‌گیری تصادفی، ۳۸۴ ارباب‌رجوع، نمونه‌ی آماری پژوهش را تشکیل دادند. ابزار گردآوری اطلاعات، پرسش‌نامه محقق ساخته ارباب‌رجوع (۱۸ سؤال) و پرسش‌نامه استاندارد حکمرانی خوب (۳۵ سؤال) بود. اطلاعات گردآوری شده بر اساس آمار توصیفی و استنباطی (ضریب همبستگی و فریدمن) از طریق نرم‌افزار آماری spss20 مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفت. یافته‌های پژوهش نشان داد در کل بین حکمرانی خوب و رضایت‌مندی ارباب‌رجوع رابطه‌ی معنی‌داری وجود نداشت. در بررسی خرده‌مقیاس‌های حکمرانی خوب، تنها بین بعد شفاف‌سازی با رضایت‌مندی ارباب‌رجوع رابطه‌ی معنی‌دار معکوس مشاهده شد. در مابقی خرده‌مقیاس‌های حکمرانی خوب (نتیجه‌گرایی، اثربخشی نقش‌ها و وظایف، ارتقاء ارزش‌ها، ظرفیت‌سازی و پاسخگویی) با رضایت‌مندی ارباب‌رجوع رابطه معنی‌داری مشاهده نشد.

واژگان کلیدی: رضایت‌مندی ارباب‌رجوع، حکمرانی خوب، دستگاه‌های دولتی

مقدمه

امروزه بحث میزان رضایت ارباب رجوع از خدمات ارائه شده در دستگاه‌های دولتی به‌عنوان یکی از شاخص‌های اصلی سنجش کارآمدی و رشد و توسعه نظام تلقی می‌گردد و به همین دلیل مبحث رضایت ارباب رجوع به‌عنوان یک مسئله بسیار مهم در سیستم مدیریت دولتی کشور مدنظر می‌باشد. با این‌که ارباب رجوع و مشتری به منزله‌ی شریان حیات بخش هر سازمان محسوب می‌شوند، با این وجود تعداد اندکی از سازمان‌ها قابلیت دارند که عملکردشان را از نظر کیفیت، بازده یا خدمات، با نیازهای مشتریان انطباق دهند. مدیران باید تشخیص دهند که بهبود خدمت موردنظر مشتریان صرفاً یک انتخاب نیست، بلکه سلامت سازمان به آن وابسته است. تکریم مشتری و ارائه خدمات برجسته یک امر ضروری برای ادامه حیات و موفقیت سازمان محسوب می‌شود. در بلندمدت، در برابر تهدیدهای بیرونی، فقط در صورتی می‌توان مقاومت کرد که سازمان‌ها، برای مشتری به‌صورت بهترین انتخاب درآید و وفاداری مشتری و ارباب رجوع کسب شود. معماری سازمان دولت در پی تجدید ساختمان بخش دولتی است تا از این رهگذر چنان دولتی پدید آورد که در همه ابعاد خود اثربخش و کارآمد ظاهر شود (رحیمی، تاج‌آبادی و شعبانی، ۱۳۹۱، ص ۳۲۹). بنابراین مدیریت عملکرد سازمان‌های دولتی در جهت بهبود کیفیت خدمات ارائه شده به‌منظور ایجاد رضایت‌مندی در شهروندان و مراجعان می‌تواند از اهمیت بسزایی برخوردار شده و در تحول و توسعه جوامع نقش استراتژیک داشته باشد زیرا بهبود عملکرد سازمان‌های دولتی توانمندی رقابتی، بهره‌وری و قدرت پاسخگویی این سازمان‌ها را افزایش می‌دهد (خاکی، فرهادی نژاد حاجعلی ایرانی، ۱۳۸۶، ص ۹۲). در مدیریت دولتی، اصول حکمرانی خوب یکی از جنبه‌های پارادایم

جدید در مدیریت دولتی مطرح است و تأکیدی ویژه بر نقش مدیران دولتی در فراهم نمودن و ارائه خدمات با کیفیت بالا به شهروندان و گروه‌های مختلف دارد (مقیمی و اعلائی اردکانی، ۱۳۹۰، ص ۱۷۹). حکمرانی خوب، واژه‌ای است که بیانگر تغییر پارادایم نقش دولت و حکومت‌ها است. حکمرانی تنها در مورد دستگاه‌ها یا بازیگران نیستند، بلکه از آن مهم‌تر در مورد کیفیت حکمرانی است که توسط شاخص‌ها و ابعادی آن را تشریح می‌کند (رحیمی، تاج‌آبادی و شعبانی، ۱۳۹۱، ص ۳۲۹). باید لنز نگاه و کاوش شاخص‌ها و ابعاد حکمرانی خوب را کمی حساس‌تر کرد و این شاخص‌ها را در سطحی خردتر، یعنی سطح سازمانی، مورد بررسی و ارزیابی قرار داد. حکومت‌داری خوب در شهروندان رضایت و اعتماد را منعکس می‌کند. در نظرسنجی که از رضایت به دست آمده، یک رابطه مستقیم علت و معلولی بین کیفیت خدمات و رضایت مشتریان وجود دارد. اگر کیفیت خدمات افزایش یابد رضایت هم بالاتر می‌رود (بوکارت و وال^۲، ۲۰۰۳، ص ۳۳۰). با توجه به اهمیت رضایت‌مندی ارباب رجوع و ضرورت پیاده شدن ویژگی‌های حکمرانی خوب در سازمان‌های دولتی این پژوهش به دنبال این مسئله است که سازمان‌های دولتی تا چه حد توانسته‌اند شاخص‌های حکمرانی خوب را در سازمان خود فراهم نموده و از سوی دیگر رضایت‌مندی ارباب رجوع را ارتقا دهند و با توجه به بعد نظری مسئله آیا بین این دو مفهوم در سازمان‌های دولتی استان خراسان جنوبی رابطه مشاهده می‌شود؟ بنابراین بررسی ارتباط بین شاخص‌های حکمرانی خوب با میزان رضایت‌مندی ارباب رجوع به این سازمان‌ها کمک خواهد کرد تا در صورت وجود چنین ارتباطی نسبت به تقویت شاخص‌های رضایت ارباب رجوع از طریق استقرار حکمرانی خوب، زمینه را برای اثربخشی و

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۴۵ زمستان ۹۵
No.45 Winter 2016

۳۰۶

خدمات‌رسانی مؤثرتر برای جامعه فراهم نماید. مروری بر مبانی نظری پژوهش حکمرانی خوب

از نظر واژه‌شناسی، حکمرانی به واژه‌یونانی Kubernan به معنی هدایت کردن یا اداره کردن برمی‌گردد و توسط افلاطون در رابطه با چگونگی طراحی نظام حکومت^۳ استفاده شده است. این اصطلاح یونانی ریشه لغت Gubernane در لاتین قرون وسطی بود که بر همان مفاهیم هدایت کردن، قانون‌گذاری یا راندن دلالت می‌کند (هداوند، ۱۳۸۴). امروزه حکمرانی، مرحله‌ای اصلی در مباحث توسعه محسوب می‌شود. البته به‌عنوان عنصری تعیین‌کننده نیز در نظر گرفته شده و با راهبرد توسعه ترکیب گردیده است (عبدالطیف، ۲۰۰۳). به تبع آن حکمرانی خوب به‌عنوان فرآیندها و ساختارهایی تعریف شده است که روابط سیاسی، اجتماعی و اقتصادی را هدایت می‌کند (الهی، ۲۰۰۹). از نظر قلی‌پور (۱۳۸۳)، حکمرانی خوب الگوی جدیدی برای توسعه پایدار است که بر همکاری مبتنی بر شراکت و تعامل سه‌بخش دولتی، خصوصی و مدنی تأکید دارد تا به موجب آن کشورها بتوانند از همه توانمندی‌های خود در توسعه همه‌جانبه استفاده کنند. حکمرانی خوب، ویژگی برجسته حکومت‌های دموکراتیک است (سردارنیا، ۱۳۸۸). در واقع دموکراسی پیش‌نیازی برای حکمرانی خوب بوده و این در حالی است که حکمرانی خوب دموکراسی را ارتقاء می‌دهد اما بدون دموکراسی دستیابی به حکمرانی خوب رؤیایی بیش نیست (کیگونگو پوکیا و کادو، ۲۰۱۰)؛ بر این مبنا حکمرانی خوب شامل مشارکت، شفافیت، پاسخگویی، کارایی و تساوی است که تأمین قانونی را ارتقاء می‌دهد (عبدالطیف، ۲۰۰۳). از سوی دیگر، حکمرانی بد^۴ منجر به فقدان حقوق انسانی، گسترش رشوه‌خواری، دولتی غیر

پاسخگو و شخصی‌سازی قدرت می‌شود. با توجه به این دیدگاه، حکمرانی خوب به‌طور طبیعی باید مخالف این موارد باشد (گیوردائو، ۲۰۱۰). از این رو، حکمرانی خوب بر این موضوع اشاره دارد که سازمان‌های دولتی چگونه به‌منظور تأمین حقوق انسانی، روابط عمومی خود را اداره نموده و منابع دولتی را مدیریت می‌کنند. علاوه بر این، حکمرانی خوب فرآیند اجرا یا عدم اجرای تصمیمات است که شامل حکمرانی شرکتی، بین‌المللی، ملی و محلی می‌باشد و بر تعامل بین مردم، ساختارها، فرآیندها و عقایدی تأکید دارد که از صلاحیت قانونی، ساختاری و فرآیندی به‌منظور ایجاد رهبری و مدیریت درست حمایت می‌کنند (کیگونگو بوکتیا و کادو، ۲۰۱۰). الهی (۲۰۰۹) بیان می‌دارد که فقدان یا وسعت حکمرانی خوب به‌وسیله ویژگی‌های متعددی درک می‌شود که عبارت‌اند از: ابزارهای مشارکت مستقیم یا غیرمستقیم (سبب مشارکت زنان و مردان در اتخاذ تصمیمات می‌شود)، تساوی افراد در برابر قانون (به اجرای بی‌طرفانه و عادلانه قوانین اشاره دارد)، شفافیت (بر فرآیندها، سازمان‌ها و اطلاعاتی دلالت دارد که به‌طور مستقیم در دسترس قرار گرفته‌اند)، مسئولیت‌پذیری (به معنای سازمان‌ها و فرآیندهایی است که به ذینفعان خود خدمت‌رسانی می‌کنند)، توافق و رضایت (از طریق میانجی‌گری، اتفاق آراء گسترده‌ای را در بین ذینفعان مختلف ایجاد می‌کند)، برابری (زنان و مردان از فرصت‌هایی برای بهبود یا حمایت از رفاه برخوردار باشند)، کارایی و اثربخشی (فرآیندها و سازمان‌ها با بهترین استفاده از منابع، نتایجی را ایجاد نمایند که منطبق بر نیازها باشد) و پاسخگویی (زمانی حاصل می‌شود که تصمیم‌گیران در دولت، بخش خصوصی و سازمان‌های مدنی در برابر عموم و ذینفعان سازمانی پاسخگو باشند). به‌طور کلی شاخص‌ها و مؤلفه‌های حکمرانی خوب از

3. System of rule

4. Bad governance

جدول ۱. ابعاد حکمرانی خوب از منظر برخی از صاحب‌نظران و سازمان‌های بین‌المللی

صاحب‌نظر یا سازمان بین‌المللی	ابعاد حکمرانی خوب
بانک جهانی (۱۹۹۴) و بانک توسعه آسیا (۱۹۹۵)	ظرفیت‌سازی، پاسخگویی، مشارکت، شفافیت، قابلیت پیش‌بینی
هاتر و شاه (۲۰۰۰)	مشارکت شهروندان، دولت‌محوری، توسعه اجتماعی، مدیریت اقتصادی
کمیسیون اقتصادی و اجتماعی سازمان ملل برای آسیا و اقیانوسیه (۲۰۰۲)	مشارکت، تساوی در برابر قانون، شفافیت، پاسخگویی، رضایت عمومی، برابری، کارایی و اثربخشی، مسئولیت‌پذیری، دیدگاه استراتژیک
کمیسیون مستقل حکمرانی خوب در خدمات دولتی با همکاری مشترک نهاد صاحب امتیاز مالیه و حسابداری دولتی و سازمان مدیریت دولتی لندن (۲۰۰۴)	نتیجه‌گرایی، اثربخشی نقش‌ها و وظایف، ارتقای ارزش‌ها، شفاف‌سازی، ظرفیت‌سازی، پاسخگویی
کافمن و همکاران (۲۰۰۵)	شنیداری و پاسخگویی، ثبات سیاسی و دوری از خشونت، اثربخشی دولت، کیفیت نظم‌دهنده، تساوی افراد در برابر قانون، کنترل فساد
الهی (۲۰۰۹)	ابزارهای مشارکت مستقیم یا غیرمستقیم، تساوی افراد در برابر قانون شفافیت، مسئولیت‌پذیری، توافق و رضایت برابری، پاسخگویی، کارایی و اثربخشی

دیدگاه برخی از سازمان‌های بین‌المللی و اندیشمندان بیان گردید که به‌طور خلاصه در جدول ۱ نمایان است. در ادامه مؤلفه‌های حکمرانی خوب با تأکید بر سازمان‌های دولتی تبیین می‌شود.

ابعاد حکمرانی خوب در سازمان‌های دولتی و خدماتی

از آنجایی که مطالعه حاضر در سازمان‌های دولتی انجام می‌گیرد، ضروری است تا مؤلفه‌ها و ابعاد حکمرانی خوب با تأکید بر سازمان‌های دولتی و خدماتی بیان گردد. کمیسیون مستقل حکمرانی خوب در خدمات دولتی با همکاری مشترک نهاد صاحب امتیاز مالیه و حسابداری دولتی و سازمان مدیریت دولتی در لندن در سال ۲۰۰۴، طی بیانیه‌ای

ابعاد حکمرانی خوب را با تأکید بر سازمان‌های دولتی و خدماتی منتشر نمودند که در تحقیق حاضر لحاظ شده است و در ادامه تبیین می‌گردد. لازم به ذکر است که عده‌ای از صاحب‌نظران و سازمان‌های بین‌المللی نیز در بیان شاخص‌های حکمرانی خوب، برخی از ابعاد مذکور را مورد حمایت قرار داده‌اند که در مطالب ذیل به آن اشاره شده است.

نتیجه‌گرایی

وظیفه حکمرانی این است که یک سازمان را از همه نظر نسبت به حصول نتایج مورد نظر برای شهروندان و کاربران خدمات متقاعد کند و با شیوه‌های کارا، اثربخش و اخلاقی آن را به اجرا درآورد. این اصل بایستی در تمام فعالیت‌های حکمرانی مدنظر قرار

از آنجایی که مطالعه حاضر در سازمان‌های دولتی انجام می‌گیرد، ضروری است تا مؤلفه‌ها و ابعاد حکمرانی خوب با تأکید بر سازمان‌های دولتی و خدماتی بیان گردد. کمیسیون مستقل حکمرانی خوب در خدمات دولتی با همکاری مشترک نهاد صاحب امتیاز مالیه و حسابداری دولتی و سازمان مدیریت دولتی در لندن در سال ۲۰۰۴، طی بیانیه‌ای

ابعاد حکمرانی خوب در سازمان‌های دولتی و خدماتی

از آنجایی که مطالعه حاضر در سازمان‌های دولتی انجام می‌گیرد، ضروری است تا مؤلفه‌ها و ابعاد حکمرانی خوب با تأکید بر سازمان‌های دولتی و خدماتی بیان گردد. کمیسیون مستقل حکمرانی خوب در خدمات دولتی با همکاری مشترک نهاد صاحب امتیاز مالیه و حسابداری دولتی و سازمان مدیریت دولتی در لندن در سال ۲۰۰۴، طی بیانیه‌ای

گیرد. هر سازمانی دارای اهداف و مقاصد مربوط به خود می‌باشد. علاوه بر این هر کدام از آن‌ها دارای مقاصد کلی هستند که برای حکمرانی عمومی امری ضروری است و شامل ارائه خدمات با کیفیت مناسب و موفقیت در ارزش عمومی می‌باشد. ارزش عمومی^۵ اشاره به مواردی دارد که خدمات دولتی به‌طور مستقیم یا غیرمستقیم (ارز) دولت ایجاد می‌کند. این ارزش شامل نتایج و پیامدها (بهبود سلامت و ایمنی)، خدمات (حفظ نظم و آرامش و خدمات مراقبت‌های اولیه) و اعتماد به حکمرانی دولتی می‌باشد. در رابطه با مؤلفه نتیجه‌گرایی، سه مطلب قابل توجه وجود دارد.

• شفافیت در اهداف سازمان‌ها که در واقع به‌مثابه برون‌دادهایی برای شهروندان و کاربران خدمات محسوب می‌شود. داشتن یک هدف سازمانی روشن، نشان‌دهنده حکمرانی خوب می‌باشد. اگر این هدف مؤثر باشد می‌تواند فعالیت‌ها و تصمیمات افراد را در تمام سطوح سازمان هدایت کند و برای بسیاری از سازمان‌ها نقش اساسی در تعیین خط‌مشی و منابع ایفا می‌کند. در چنین شرایطی بسیار مهم است که دیدگاهی کلی نسبت به اهداف، مقاصد و نتایج سازمان وجود داشته باشد.

• اطمینان از این‌که کاربران خدماتی با کیفیت بالا دریافت می‌کنند. تمام سازمان‌های خدمات دولتی، خدماتی برای مردم و دیگر سازمان‌ها فراهم می‌آورند. کیفیت خدمات، عاملی مهم برای سنجش اثربخشی یک سازمان و در سطح گسترده‌تر، حکمرانی است. ارائه‌دهندگان خدمات دولتی، انگیزه‌های مالی اندکی نسبت به بخش‌های خصوصی در جهت بهبود و رضایت مشتری دارند.

• اطمینان حاصل شدن از این‌که مالیات‌دهندگان، ارزشی در قبال پرداخت پول خود دریافت می‌کنند. همه سازمان‌هایی که بودجه‌ی عمومی استفاده

اثربخشی نقش‌ها و وظایف

حکمرانی خوب مستلزم این است که تمام وظایف حکمرانی، نقش‌ها و مسئولیت‌های وابسته به آن روشن و واضح بوده و افراد طوری رفتار کنند که مطابق با نقش آن‌ها باشد. شفافیت در مورد نقش و چگونگی ارتباط با دیگران سبب افزایش شانس بهبود اجرای نقش می‌شود. شفافیت نقش‌ها به ذینفعان در جهت آگاهی بیش‌تر از نحوه کارکرد سیستم حکمرانی و این‌که چه کسی در قبال چه چیزی پاسخگو است، کمک شایانی می‌کند. در این زمینه دو موضوع مهم وجود دارد:

• شفافیت درباره وظایف و مسئولیت‌های مدیران اجرایی و غیر اجرایی در سازمان. مدیران غیر اجرایی دامنه‌ای از نظرات و پیشنهادات را برای تدوین استراتژی و فرآیند تصمیم‌گیری ارائه می‌دهند. از دیگر سو، این مدیران به شفاف‌سازی تصمیمات اتخاذ شده از سوی سازمان کمک کرده و به راحتی تفویض اختیار می‌نمایند سازمان مسئولیت‌ها را به مدیران اجرایی تفویض کرده و این در حالی است که مدیران غیر اجرایی نیز نقش حیاتی در حفظ پاسخگویی از جانب مدیران اجرایی در قبال عملکردشان دارند.

• شفافیت درباره ارتباطات بین حکمرانان (روسا) و مردم. حکمرانان نیازمند ایجاد شفاف‌سازی در ماهیت ارتباطات خود با مردم هستند. نقش آن‌ها، این است که سازمان را در مسیر منافع عمومی هدایت و کنترل نموده و پاسخگویی به عموم را

5. General value

تضمین کنند. شفافیت در این زمینه سبب درک مسئولیت حکمرانان در قبال مردم شده و موجب می‌شود از محدودیت‌هایی که انتظار می‌رود ایجاد گردد آگاه شوند. حکمرانان خدمات دولتی به‌طور مستقیم توسط مردم یا از سوی هیئت حاکمه دولت انتخاب می‌شوند. آن‌ها نسبت به اتخاذ تصمیمات به‌منظور حمایت از اهداف سازمانی، مسئول هستند. این‌که حکمرانان به‌صورت انتخابی تعیین شده یا انتصابی باشند بر روابط آن‌ها با مردم تأثیر می‌گذارد. در هر حال در هر دو شیوه، حکمرانان نسبت به عموم پاسخگو هستند (بهپور، ۱۳۹۱).

ارتقاء ارزش‌ها

دو موضوع قابل توجه در زمینه‌ی ارتقاء ارزش‌ها به شرح ذیل است:

• قرار دادن ارزش‌های سازمانی در عمل. یکی از نشانه‌های بارز حکمرانی در توسعه ارزش‌های مشترک، این است که به‌عنوان بخشی از فرهنگ سازمانی، خط‌مشی و زیرساخت رفتاری در همه سازمان باشد. ابزارهایی همچون فرصت‌های برابر و عدم تبعیض برای تحقق این امر مورد نیاز است. مدیران بایستی تدابیری را برای ایجاد و ارتقاء ارزش‌ها در سازمان اتخاذ نمایند. این ارزش‌ها بایستی فراتر از نیازهای قانونی (همچون عدم تبعیض، فرصت‌های برابر و آزادی اطلاعات) بوده و باید بر اساس اصول از خودگذشتگی، امانت، بی‌طرفی، آشکاری، صداقت و رهبری بیان شده باشند. آن‌ها بایستی انتظارات مردم را درباره رفتار افراد و گروه‌هایی که خدمات دولتی را ارائه می‌دهند منعکس کنند.

• رفتار مدیران باید به‌گونه‌ای باشد که حکمرانی مؤثر تقویت شود. رفتار مدیران، عاملی مهم در اثربخشی هیئت حاکمه بوده و تأثیر قابل توجهی بر شهرت سازمان، اعتماد و اطمینان اعضا دارد. تعارض‌ها می‌تواند بین مصالح سازمان و مدیران باشد و اعتماد عمومی در صورتی حفظ می‌شود که سازمان رویه‌هایی شفاف را برای برخورد با چنین تعارض‌هایی در پیش گیرد (بهپور، ۱۳۹۱).

شفاف‌سازی

به‌عنوان یک موضوع بین‌المللی، شفافیت پس از جنگ جهانی اول و در مذاکرات بعد از جنگ ایجاد شد و فرصت قابل توجهی را برای بسیاری از ملت‌ها به‌منظور پیگیری شفافیت به همراه آورد. امروزه شفافیت به حق دسترسی به اطلاعات دولت به‌عنوان امری ضروری برای مشارکت دموکراتیک، اعتماد به دولت، پیشگیری از رشوه‌خواری، اتخاذ تصمیمات، صحت اطلاعات دولتی و تدارک اطلاعاتی برای عموم در نظر گرفته شده است (هرتوت و همکاران، ۲۰۱۰). کمیسیون اقتصادی و اجتماعی سازمان ملل برای آسیا و اقیانوسیه (۲۰۰۲) شفافیت را شامل فرآیندها و اطلاعاتی می‌داند که به‌طور مستقیم در دسترس افراد قرار می‌گیرند و اطلاعات کافی به‌منظور درک و کنترل آن‌ها فراهم می‌گردد. از این‌رو، شفافیت مبتنی بر موجودیت سازوکارهایی برای تضمین دسترسی عامه، مردم به فراگرد تصمیم‌گیری است (نرگسیان، ۱۳۹۰، ۱۵).

در این راستا، مولگان (۲۰۰۰) خاطر نشان می‌کند که شفافیت، تلاشی در ارتباط با پاسخگویی است و شامل اقدامات شفاف در رویه‌های کاری پذیرفته شده توسط دولت می‌باشد (به نقل از کیم و همکاران، ۲۰۰۹). همچنین شفافیت می‌تواند از طریق دسترسی مستقیم و غیرمستقیم شهروندان به اطلاعات دولتی کسب شود. همچنان که شفافیت افزایش می‌یابد، از میزان فساد کاسته می‌شود (بوی یان، ۲۰۱۱). از منظر کمیسیون مستقل حکمرانی خوب در لندن (۲۰۰۴)، به‌منظور تحقق شفاف‌سازی در تصمیمات و ایجاد یک سیستم مدیریت اثربخش، ضمن این‌که حکمرانان بایستی بصیر و مطلع باشند، توجه به سه موضوع در این زمینه حائز اهمیت است:

• سخت‌گیری و شفافیت در چگونگی تصمیمات اخذ شده. سازمان‌های مختلف، نیازهای قانونی متفاوتی برای انتشار تصمیمات‌شان دارند. علاوه بر این نیازها، تصمیمات شفاف که به‌گونه‌ای روشن و واضح

تبيين می‌گردند، به احتمال زیاد خیلی پیش‌تر توسط کارکنان، عموم و سایر ذینفعان ادراک شده و به نحوی اثربخش اجرا می‌شوند. همچنین ارزیابی تصمیمات شفاف آسان‌تر انجام می‌پذیرد.

• به‌کارگیری اطلاعات با کیفیت مناسب، مشاوره و حمایت. اطلاعات با کیفیت بالا، روشن و مشاوره مناسب می‌تواند به‌طور معنا داری از مخاطرات تصمیم‌گیری که موجب شکست در دستیابی به اهداف می‌گردد، بکاهد. حکمرانان نیازمند تحلیل دقیق از اطلاعات، مشاوره و گزینه‌هایی برای اقدام هستند. همان‌گونه که تصمیمات حکمرانی پیچیده بوده و می‌تواند منجر به نتایج معینی گردد، حکمرانان نیازمند مشاوره حرفه‌ای می‌باشند.

• اطمینان از وجود یک سیستم مدیریت ریسک در سازمان. سازمان‌های ارائه دهنده خدمات دولتی با طیف گسترده‌ای از ریسک‌های راهبردی، عملیاتی و مالی مواجه هستند که ممکن است مانع از دستیابی به اهداف شود. مدیریت ریسک، رویکردی برنامه‌ای و سیستماتیک به‌منظور شناسایی، ارزیابی و واکنش نسبت به ریسک‌ها می‌باشد و این اطمینان را به وجود می‌آورد که واکنش‌های سازمانی اثربخش هستند. سیستم مدیریت ریسک باید طیف وسیعی از فعالیت‌ها و مسئولیت‌ها را مدنظر قرار داده و به‌طور مستمر راهبردها و خط‌مشی‌ها، خدمات با کیفیت بالا، عملکرد، قوانین، اطلاعات به روز و مناسب و نیز منابع انسانی و مالی را کنترل نماید.

ظرفیت‌سازی

از منظر بانک جهانی (۱۹۹۴) و بانک توسعه آسیا (۱۹۹۵) ظرفیت‌سازی به معنای ظرفیت ایجاد شده برای شهروندان است تا خدمات دولتی را به شیوه‌ای اثربخش در دسترس داشته باشند. باین‌حال از دیدگاه کمیسیون مستقل حکمرانی خوب در لندن (۲۰۰۴) سازمان‌های ارائه دهنده خدمات دولتی نیاز به افرادی با مهارت‌های بالا دارند تا بتوانند سازمان را به‌گونه‌ای مؤثر هدایت و کنترل نمایند. از این‌رو، به‌منظور یافتن افراد مناسب و توسعه فرصت‌های

حکمرانی، بایستی گروهی از افراد با سابقه‌های متفاوت استخدام شوند. این امر ضمن افزایش اعتماد و اطمینان مردم به حکمرانی، به‌واسطه جذب افراد با ایده‌های نو سبب پویاتر شدن و اثربخشی بیش‌تر حکمرانی می‌شود. دو موضوع قابل‌توجه در این زمینه وجود دارد:

• اطمینان یافتن از این‌که مدیران دارای مهارت‌ها، دانش و تجارب مورد نیاز برای انجام موفق کارها هستند. نقش‌ها و مسئولیت‌های حکمرانی در حال چالشی شدن است و حکمرانان نیازمند مهارت‌های مناسب برای ایفای نقش‌های‌شان هستند. علاوه بر این، حکمرانی از طریق مشارکت عموم با انواع متفاوتی از دانش و تجربه تقویت شده است. از این‌رو حکمرانی خوب به معنای به‌کارگیری توانایی‌های بالقوه مدیران برای استخدام افرادی با مهارت‌های ضروری می‌باشد.

• توسعه قابلیت‌های افراد از طریق مسئولیت‌پذیری و ارزیابی عملکرد آن‌ها در قالب فردی و گروهی. مدیران نیازمند مهارت و دانش هستند تا وظایف خود را به نحو احسن انجام دهند. از دیگر سو، نیاز است که این مهارت‌ها به‌طور مستمر توسعه‌یابند تا بتوانند عملکرد حکمرانان را بهبود بخشند. این مهارت‌های ضروری شامل توانایی تجربه کردن و به چالش کشاندن اطلاعات دریافت شده از مدیران اجرایی است. علاوه بر این، دانش بایستی به‌طور مستمر به روز شود تا بتواند مدیران را در تقابل با چالش‌های محیطی آماده نگه دارد. از این‌رو، بررسی عملکرد فردی مدیران نشان می‌دهد که نقش آن‌ها بسیار مهم و ارزشمند می‌باشد و فرصتی را برای آن‌ها فراهم می‌آورد تا نیازهای توسعه خود را ارزیابی نمایند.

پاسخگویی

هر دولتی نیازمند نظامی پاسخگو می‌باشد تا به طریقی عمل کند که مورد تأیید جامعه باشد. پاسخگویی مبنای هر جامعه‌ای است که ادعا می‌کند دموکراتیک است. بر این مبنا لازمه

دموکراسی، داشتن یک نظام پاسخگویی مناسب می‌باشد. سازمان‌های دولتی به‌وسیله مردم و برای مردمی ایجاد می‌شوند و می‌باید در برابر آنان پاسخگو باشند. رابطه بین شهروندان و دولت را می‌توان به رابطه بین اصیل/ وکیل تشبیه کرد که شهروندان موافقت کردند دیگری ادامه اداره جامعه را به‌جای آنان به عهده گیرد (حضرتی، ۱۳۸۵). بر این مبنا پاسخگویی به مسئولیت‌پذیری و جوابگویی در قبال فعالیت‌ها اشاره دارد و بخش مهمی از تعریف حکمرانی خوب است که می‌تواند بر حسب شفافیت سیاست‌ها و تصمیمات دولت، قابلیت دسترسی، سازوکارهای پاسخگویی (رویه‌های قانونی و نظارت جامعه مدنی)، مشروعیت و کنترل فساد بیان گردد (مک کال و دان، ۲۰۱۲). پاسخگویی بر اثربخشی نفوذ افراد تحت حاکمیت بر حکمرانان دلالت دارد (نرگسیان، ۱۳۹۰، ۱۵). از دیدگاه کمیسیون مستقل حکمرانی خوب در لندن (۲۰۰۴)، حکمرانان ارائه‌دهندگان خدمات دولتی در قبال مردم پاسخگو هستند و پاسخگویی واقعی، نیاز به ارتباط و مذاکره مناسب دارد که شامل فرآیند توافق در قبال فعالیت‌های انجام شده از سوی یک‌طرف یا طرف مقابل می‌باشد. در واقع رویکردی سیستماتیک مورد نیاز است تا این فرآیند را به اجرا گذارد.

رضایت ارباب رجوع

بدون مشتری سازمانی وجود نخواهد داشت (جوران). مشتری از نظر لغوی به معنای خریدار و استفاده‌کننده محصول است. در واقع، مشتری شخص حقیقی یا حقوقی است که کالا یا خدمات یک سازمان و یا یک فرد را با رعایت شرایط مشخص و تعریف شده‌ای خریداری، یا استفاده و یا هم خریداری و هم مصرف می‌کند. استفاده و مصرف خدمت و یا کالا، عمدتاً با مبادله و در ازای پرداخت وجه انجام می‌پذیرد. با این حال استفاده از برخی خدمات عمومی و نیز بهره‌مندی از خدمات مؤسسات غیرانتفاعی صرفاً مستلزم دارا بودن شرایط و ویژگی‌های در نظر گرفته شده است و با مبادله و

در ازای پرداخت وجه این‌گونه خدمات ارائه نمی‌شود. در این راستا، برخی از مؤسسات غیرانتفاعی و خیریه حتی به مشتریان خود کمک‌های مالی و غیرمادی نیز می‌کنند (ملکی، ۱۳۸۵، ۲). با این وجود، تمامی مفهوم مشتری در خریدار خلاصه نمی‌شود. بلکه متقاضی نیز نوعی مشتری محسوب می‌گردد. متقاضی، شخصی است که هم خواستار دریافت خدمت یا استفاده از کالای موردنظر است و هم توان پرداخت و معامله را دارد، بر این مبنا مشتری بالقوه محسوب می‌شود. در حقیقت، خریدار، مشتری بالفعل یا موجود و متقاضی مشتری بالقوه یا مستعد است. انسان بالطبع، موجودی اجتماعی، انتخاب‌گر و مسئول است. انسان برای حیات، رشد، تکامل و تعالی خود نیازهای گوناگون و خواسته‌ای نامحدود دارد. سازمان‌ها و نهادهای اجتماعی، ساختارها و قالب‌هایی برای پاسخگویی مؤثر و مطلوب به نیازها و خواسته‌ای متعدد مادی و معنوی انسان هستند. انسان‌ها- همانند سازمان‌ها- از یک‌سو، مشتری و خریدار و از سوی دیگر، عرضه‌کننده و فروشنده کالا و خدمات هستند. به طوری که هیچ انسان و سازمانی، صرفاً مشتری و یا ارائه‌دهنده محصول نیست. بلکه در عین حال که محصولی تولید می‌کند از محصولات متنوع سازمان‌ها و افراد مختلف بر طبق خواسته‌های خود بهره‌مند می‌شود. این نیاز متقابل افراد به یکدیگر که اصطلاحاً به اجتماعی بودن تعبیر می‌شود در واقع عامل اصلی شکل‌گیری و توسعه جوامع بشری است. نیاز متقابل افراد و سازمان‌ها به یکدیگر عمدتاً از طریق معامله و مبادله برطرف می‌شود. مبادله کالاهایی که واجد ارزش برای طرفین معامله است بر این مبنا معامله و بازاریابی را تبادل ارزش‌ها تعریف کرده‌اند. در واقع مشتری و عرضه‌کننده طرف‌های معامله و محصول موضوع آن است. هر دو طرف معامله نیز واجد بیش‌ترین نفع و مهم‌ترین ارتباط تجاری با یکدیگر هستند. بدیهی است برای انجام معامله و مبادله رضایت‌بخش و مطلوب می‌بایست توازن رعایت و

منابع طرفین تأمین شود، به طوری که هر دو طرف برنده و خشنود باشند.

نکته کلیدی در تجارت لزوم ایجاد رضایت خاطر طرفین معامله یا دادوستد است. هر مبادله‌ای به مفهوم نوعی توافق یا قرارداد میان دو طرف مبادله است؛ بنابراین هیچ مبادله‌ای محقق نخواهد شد مگر آن که دو طرف قرارداد از توافق سرباز نزنند (احمدی، ۱۳۸۶، ۴۵).

پیشینه نظری تحقیق پژوهش های داخلی

• میرغفوری، شفیع رودپشتی و زارع در سال ۱۳۸۷ پژوهشی در مورد اثربخشی تکریم ارباب رجوع در شرکت مخابرات استان یزد انجام دادند. تحلیل فرضیات نشان دهنده این است که در تأثیرگذاری ابعاد مختلف بر رضایت ارباب رجوع اختلاف معنی داری وجود دارد، به طوری که در تدوین برنامه ریزی‌های بهبود، باید میزان تأثیر این ابعاد مدنظر قرار داده شود.

• قربانی درآباد (۱۳۸۴) در مطالعه‌ای کیفی به بررسی حکمرانی خوب و ارزیابی حاکمیت و حکومت در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران می‌پردازد. هدف وی از این تحقیق، تحلیل علمی و حقوقی الگوی حکمرانی خوب و نقش آن در کیفیت روابط بین حکومت و مردم است. وی بیان می‌دارد که حکمرانی خوب بر نقش حداقلی دولت و حداکثری مردم تأکید دارد که این امر باعث کوچک‌سازی دولت‌ها می‌گردد؛ اما برای اعمال به ارکان و شاخص‌هایی نیاز دارد که از میان ارکان و شاخص‌های مهم، می‌توان حقوق بشر، حاکمیت قانون، پاسخگویی و مشارکت را نام برد. حاکمیت قانون و حقوق بشر جنبه ماهوی، پاسخگویی و مشارکت جنبه ابزاری حکمرانی خوب است. نتایج تحلیل وی نشان می‌دهد که اصل تفکیک و تعامل قوا به‌عنوان یک اصل مهم سازمانی می‌باشد که تبیین کننده شکل اصلی حکومت بوده و با توزیع و سرشکن کردن قدرت سیاسی موجب ایجاد حکومتی پاسخگو و قانونمند می‌شود.

• قلی‌پور (۱۳۸۳) در مطالعه‌ای با عنوان نقش دولت در حکمرانی خوب و امکان‌سنجی آن در ایران، به بررسی حکمرانی خوب می‌پردازد. از نظر وی، نظریه حکمرانی خوب که با ویژگی‌هایی مانند مشارکت، شفافیت، پاسخگویی، اثربخشی، کارایی و حاکمیت قانون تعریف می‌شود، الگویی برای توسعه پایدار انسانی با سازوکار تعامل عملی سه بخش دولت، بخش خصوصی و جامعه مدنی است. این الگو به دنبال نقش دولت و توانمندی سازی نهادهای مدنی و بخش خصوصی می‌باشد. در این راستا بر رفتار تعاملی سه بخش دولت، نهادهای مدنی و بخش خصوصی تأکید می‌شود. به گونه‌ای که دولت باید نقش هماهنگ کننده و تنظیم‌گر خود را تقویت نموده و به جای تصدی‌گری به تنظیم و تسهیل روابط بپردازد. در الگوی حکمرانی خوب، بحث از دولت نمایندنده و دولت مشارکتی است که از این طریق، راه را برای فعالیت سایر بخش‌ها هموار می‌سازد.

• محمد مقیمی و اعلائی اردکانی در سال ۱۳۸۹ تحقیقی تحت عنوان «سنجش شاخص‌های حکمرانی خوب و نقش دولت الکترونیک در ارتقای آن را در سازمان‌های دولتی استان یزد» انجام دادند. نتایج این تحقیق نشان داد که تمام فرضیه‌های اصلی و فرعی مورد قبول واقع شده‌اند. به گونه‌ای که نتایج پژوهش نشان می‌دهد، استقرار دولت الکترونیک به ارتقای پاسخگویی، اثربخشی نقش‌ها و وظایف، ظرفیت‌سازی، شفاف‌سازی، نتیجه‌گرایی و ارتقای ارزش‌ها به‌عنوان شاخص‌های حکمرانی خوب منجر می‌شود.

پژوهش های خارجی

• پیتا و همکاران (۲۰۰۷) به بررسی توسعه حکمرانی الکترونیک در ۱۹ کشور عضو سازمان توسعه و همکاری اقتصادی پرداختند. محققان در این مطالعه بر این موضوع تأکید داشتند که چگونه فناوری اطلاعات و ارتباطات می‌تواند از طریق حکمرانی منجر به پاسخگویی بهتر در بروکراسی‌ها شود. از این رو

محققان تأثیر فناوری‌های اطلاعات و ارتباطات را بر پاسخگویی دولت‌های مرکزی در کشورهای آمریکا، کانادا، استرالیا، نیوزلند و ۱۵ کشور دیگر از اتحادیه اروپا مورد بررسی قرار دادند. نتایج حاصل از تحلیل داده‌ها بیان داشت که توسعه و تغییرات در سطوح پاسخگویی مالی به ویژگی سبک‌های مدیریت دولتی و این‌که چطور اطلاعات منتشر می‌شود بستگی دارد.

• ویمایا و میتولا (۲۰۰۷) در مطالعه‌ای تحت عنوان حکمرانی الکترونیک و حکمرانی یک مطالعه موردی از ارزیابی تأثیرات سیستم مدیریت مالی یکپارچه بر حکمرانی خوب در دو شهر کنیا، خروجی‌های حکمرانی الکترونیک را در چهارچوب دولت محلی مورد بررسی قرار دادند. نتایج مقدماتی نشان داد که اجرای سیستم مدیریت مالی یکپارچه، بهبود نسبتاً کمی را در شاخص‌های حکمرانی خوب (مشارکت، شفافیت، مسئولیت، کارایی و اثربخشی) موجب شده است.

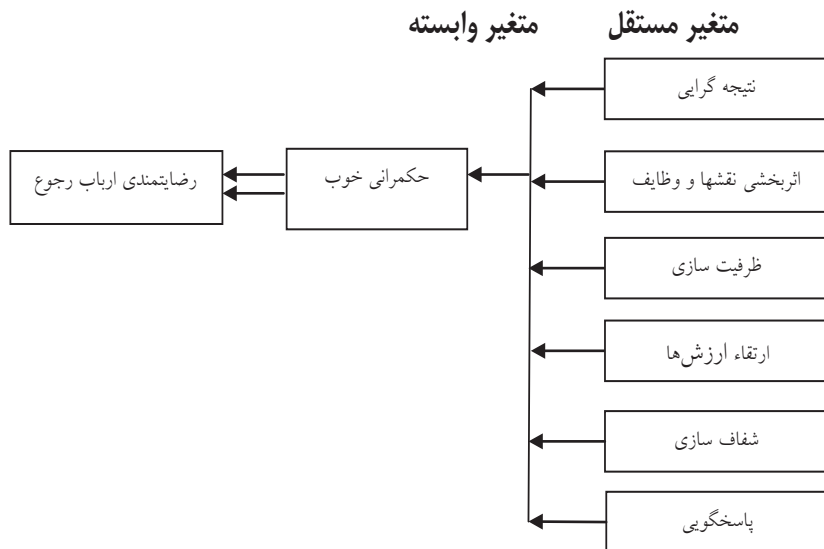
• هیکس (۲۰۰۱) در مطالعه‌ای با عنوان ادراک

حکمرانی الکترونیک برای توسعه، دریافت که استفاده از فناوری اطلاعات و ارتباطات می‌تواند سهم قابل توجهی در دستیابی به حکمرانی خوب داشته باشد. حکمرانی الکترونیک می‌تواند حکمرانی را کاراتر و اثربخش‌تر نماید و منافع متعددی را برای کشورهای در حال توسعه به همراه آورد. وی با بررسی کشورهای همچون فیلیپین، هندوراس، شیلی و کره شمالی سه بخش کلیدی از حکمرانی الکترونیک را بیان نمود: بهبود فرایندهای دولت، ارتباط با شهروندان و ایجاد تعاملات بیرونی این مطالعه نشان داد که حکمرانی یک حقیقت برای کشورهای در حال توسعه است.

مدل مفهومی و فرضیه‌های پژوهش

برای تدوین فرضیه‌های پژوهش، هر پژوهشگری نیازمند مدلی مفهومی است تا بر اساس آن ضمن شناسایی متغیرهای فرضیه‌ها، روابط بین این متغیرها و تعاریف مفهومی و عملیاتی آن‌ها را تبیین نماید. بر این مبنا، شاخص‌های رضایت‌مندی ارباب‌رجوع به دست آمده از مدل کیفیت خدمات

در مطالعه‌ای با عنوان ادراک

شکل ۱. معیارهای حکمرانی خوب در سطح خرد (OPM, CIPFA, ۲۰۰۴، به نقل از مقیمی و اعلائی اردکانی، ۱۳۹۰)

در دستگاه‌های دولتی مدل اسمیت (ریاحی، ۱۳۸۱) و همچنین معیارهای حکمرانی خوب در سطح خرد (سطح سازمانی) حاصل مقاله‌ای که از سوی مطالعات کمیسیون مستقل حکمرانی خوب در خدمات دولتی با همکاری مشترک نهاد صاحب امتیاز مالیه و حسابداری دولتی و سازمان مدیریت دولتی در لندن انجام شده است (OPM, CIPFA, ۲۰۰۴، ۷؛ به نقل از مقیمی و اعلائی اردکانی، ۱۳۹۰). چهارچوب کلی بحث در مورد شاخص‌های حکمرانی خوب و رضایت‌مندی در سازمان‌های دولتی در این مطالعه قرار داده شده است.

فرضیه اصلی

بین حکمرانی خوب و رضایت‌مندی ارباب‌رجوع در دستگاه‌های دولتی استان خراسان جنوبی رابطه وجود دارد.

فرضیه‌های فرعی

۱- بین نتیجه‌گرایی دستگاه‌های اجرایی استان خراسان جنوبی و میزان رضایت‌مندی ارباب‌رجوع آن‌ها رابطه وجود دارد.

۲- بین اثربخشی نقش‌ها و وظایف دستگاه‌های اجرایی استان خراسان جنوبی و میزان رضایت‌مندی ارباب‌رجوع آن‌ها رابطه وجود دارد.

۳- بین ظرفیت‌سازی دستگاه‌های اجرایی استان خراسان جنوبی و میزان رضایت‌مندی ارباب‌رجوع آن‌ها رابطه وجود دارد.

۴- بین ارتقاء ارزش‌ها در دستگاه‌های اجرایی استان خراسان جنوبی و میزان رضایت‌مندی ارباب‌رجوع آن‌ها رابطه وجود دارد.

۵- بین شفاف‌سازی دستگاه‌های اجرایی استان خراسان جنوبی و میزان رضایت‌مندی ارباب‌رجوع آن‌ها رابطه وجود دارد.

۶- بین پاسخگویی دستگاه‌های اجرایی استان خراسان جنوبی و میزان رضایت‌مندی ارباب‌رجوع آن‌ها رابطه وجود دارد.

روش‌شناسی پژوهش

پژوهش حاضر از نظر هدف، کاربردی و از نظر شیوه

گردآوری اطلاعات پژوهش، توصیفی است. روش جمع‌آوری اطلاعات به صورت میدانی و پرسش‌نامه است. پرسش‌نامه پژوهش حاضر برای متغیر رضایت ارباب‌رجوع، پرسش‌نامه محقق ساخته است و شامل ۱۸ سؤال است که بر اساس طیف پنج‌گزینه‌ای لیکرت ارزشیابی شده است. همچنین پرسش‌نامه حکمرانی خوب توسط کمیسیون مستقل حکمرانی خوب در خدمات دولتی با همکاری مشترک نهاد صاحب امتیاز مالیه و حسابداری دولتی و سازمان مدیریت دولتی در لندن در سال ۲۰۰۴ طراحی شده است. این پرسش‌نامه شامل ۳۵ سؤال ۶ شش‌بعد، نتیجه‌گرایی، اثر بخشی نقش‌ها و وظایف، ارتقا ارزش‌ها، شفاف‌سازی، ظرفیت‌سازی، پاسخگویی می‌باشد. جامعه‌ی آماری اول، متشکل از مدیران و کارشناسان سازمان‌های دولتی بخش‌های پنج‌گانه‌ی امور عمومی (۳۱۰ نفر) می‌باشد. از این جامعه آماری به‌منظور تکمیل پرسش‌نامه حکمرانی خوب بهره‌گرفته شده است.

جامعه آماری دوم شامل ارباب‌رجوع دستگاه‌های اجرایی بخش‌های پنج‌گانه فوق می‌باشند که از آن‌ها به‌منظور تکمیل پرسش‌نامه رضایت‌مندی مشتری استفاده شده است. به روش نمونه‌گیری خوشه‌ای چند مرحله‌ای، ۱۷۲ مدیر و کارشناس و به روش نمونه‌گیری تصادفی ۲۸۴ ارباب‌رجوع از سازمان‌های اداره کل صنایع و معادن خراسان جنوبی، اداره کل بازرگانی خراسان جنوبی، اداره کل جهاد کشاورزی خراسان جنوبی، اداره کل کار و امور اجتماعی خراسان جنوبی و اداره کل فرهنگ و ارشاد اسلامی خراسان جنوبی انتخاب شدند که نمونه‌ی آماری پژوهش حاضر را تشکیل دادند. برای نمونه‌گیری در جامعه‌ی دوم (ارباب‌رجوع دستگاه‌های دولتی) از روش نمونه‌گیری تصادفی استفاده شده است. برای تعیین حجم نمونه از فرمول تعیین حجم نمونه کوکران در جامعه نامحدود استفاده شده است که ۳۸۴ نفر به دست آمده است.

روایی و پایایی ابزار سنجش

روایی سازی پرسش‌نامه‌ها با استفاده از تحلیل عاملی تأییدی در نرم افزار smart pls مورد بررسی قرار گرفته است. نتایج نشان می‌دهد که بار عاملی تمامی شاخصها در ابعاد و مولفه‌های هر دو متغیر رضایت ارباب رجوع و حکمرانی خوب در حد قابل قبولی قرار داشت. همچنین در این تحقیق برای ارزیابی پایایی از آزمون آلفای کرونباخ که مبتنی بر روش ثبات یا سازگاری درونی است، استفاده شده است. در این راستا با توجه به مقدار آلفاهای به دست آمده که از ۰/۷ بالاتر می‌باشد، می‌توان ابزار اندازه‌گیری (پرسش‌نامه) به کار گرفته شده در این تحقیق از پایایی برخوردار می‌باشد.

یافته‌های پژوهش

قبل از آزمون فرضیه‌های تحقیق، آزمون کولموگروف-اسمیرنوف جهت بررسی نرمال بودن متغیرهای پژوهش اجرا شد. نتایج در جدول ۲ آمده است. همانطور که در جدول شماره (۲) مشاهده می‌شود آماره ی Z برای تمامی متغیرهای پژوهش (وابسته

و مستقل) با سطح معناداری ۰/۰۰۰ به دست آمد؛ بنابراین ادعای نرمال بودن این متغیرها پذیرفته نشده و مشخص شد که برای آزمون فرضیه‌های پژوهش باید از آزمون ناپارامتری استفاده کرد.

آزمون فرضیه اصلی

نتایج ضریب همبستگی نشان می‌دهد به طور کلی بین حکمرانی خوب و رضایت‌مندی ارباب رجوع رابطه‌ی معناداری وجود ندارد (سطح معناداری ۰/۳۷ از ۰/۰۵ بیشتر است). علامت منفی در ضریب همبستگی (۰/۰۴-)، نشان دهنده ارتباط معکوس بین متغیرها است. به عبارتی در نمونه‌ی پژوهش، هر بهبودی در حکمرانی، رضایت ارباب رجوع را کاهش داده است و بالعکس.

آزمون فرضیه‌های فرعی

همانطور که در جدول ۴ مشاهده می‌گردد ضریب همبستگی متغیرهای (ابعاد) حکمرانی خوب و رضایت‌مندی ارباب رجوع در سطح پائینی قرار دارد و سطح معنی داری متغیرهای نتیجه‌گرایی، اثر بخشی نقش‌ها و وظایف، ظرفیت سازی، ارتقا ارزش‌ها، و پاسخگویی بیشتر از ۰/۰۵ بوده و در نتیجه

جدول ۲. نتایج آزمون توزیع متغیرهای مورد مطالعه پژوهش

نتیجه آزمون	سطح خطا	Z آماره	متغیرهای تحقیق
نرمال نیست	۰/۰۰۰	۲/۲۲	رضایت‌مندی ارباب رجوع
نرمال نیست	۰/۰۰۰	۴/۶۳	نتیجه‌گرایی
نرمال نیست	۰/۰۰۰	۵/۲۳	اثر بخشی نقش‌ها و وظایف
نرمال نیست	۰/۰۰۰	۴/۳۲	ارتقا ارزش‌ها
نرمال نیست	۰/۰۰۰	۶/۲۰	شفاف سازی
نرمال نیست	۰/۰۰۰	۶/۴۰	ظرفیت سازی
نرمال نیست	۰/۰۰۰	۵/۵۲	پاسخگویی
نرمال نیست	۰/۰۰۰	۶/۰۴	حکمرانی خوب

جدول ۳. نتایج ضریب همبستگی اسپیرمن بین حکمرانی خوب و رضایت‌مندی ارباب رجوع

متغیر مستقل	متغیر وابسته	ضریب همبستگی	سطح معنی داری
حکمرانی خوب	رضایت‌مندی ارباب رجوع	-۰/۰۴	۰/۳۷

جدول ۴. نتایج ضریب همبستگی اسپیرمن بین متغیرهای مختلف دستگاه‌های اجرایی و رضایت‌مندی

متغیر مستقل	متغیر وابسته	ضریب همبستگی	سطح معنی داری
نتیجه‌گرایی	رضایت‌مندی ارباب رجوع	۰/۰۶	۰/۲۹
اثربخشی نقش‌ها و وظایف	رضایت‌مندی ارباب رجوع	-۰/۰۱	۰/۸۰
ظرفیت‌سازی	رضایت‌مندی ارباب رجوع	-۰/۰۷	۰/۱۶
ارتقاء ارزش‌ها	رضایت‌مندی ارباب رجوع	-۰/۰۱	۰/۸۰
شفاف‌سازی	رضایت‌مندی ارباب رجوع	-۰/۱۵**	۰/۰۰۴
پاسخگویی	رضایت‌مندی ارباب رجوع	-۰/۰۱	۰/۹۲

جهت حکمرانی خوب انجام داده‌اند، نتوانسته است به‌رغم ارباب‌رجوع موجبات رضایت‌مندی آن‌ها را فراهم نماید. نتایج ضریب همبستگی نشان داد بین نتیجه‌گرایی و رضایت‌مندی ارباب‌رجوع رابطه‌ی معناداری وجود نداشت. با توجه به همبستگی مثبت بین نتیجه‌گرایی و رضایت ارباب‌رجوع، می‌توان گفت رضایت ارباب‌رجوع از نتیجه‌گرایی سازمان‌ها بهتر از ابعاد دیگر حکمرانی خوب بوده است. همان‌طور که در تعریف مفاهیم نتیجه‌گرایی گفته شد؛ نتیجه‌گرایی همان داشتن هدف سازمان روشن است. ارباب‌رجوع تا حدودی موافق بودند که سازمان‌های مورد بررسی هدف روشنی دارند و از این نظر احساس رضایت می‌کردند. نتایج ضریب همبستگی نشان داد بین اثربخشی نقش‌ها و وظایف دستگاه‌های اجرایی و رضایت‌مندی ارباب‌رجوع رابطه‌ی معناداری وجود نداشت. عدم نسبی بین اثربخشی نقش‌ها و وظایف

نمی‌توان گفت این همبستگی‌ها معنی‌دار می‌باشد. تنها همبستگی متغیر شفاف‌سازی با رضایت ارباب رجوع معنی‌دار و سطح معنی‌داری کمتر از ۰/۰۵ می‌باشد.

نتیجه‌گیری و جمع‌بندی

نتایج ضریب همبستگی نشان داد به‌طور کلی بین حکمرانی خوب و رضایت‌مندی ارباب‌رجوع رابطه‌ی معناداری وجود نداشت. نتایج پژوهش حاضر با نتایج معاونت پژوهشی جهاد دانشگاهی فارس (۱۳۸۷)، میرغفوری و همکاران (۱۳۸۷) و مقیمی و اعلائی اردکانی (۱۳۸۹) همخوانی ندارد ولی با نتایج پژوهش فقیه‌هی و تیمورنژاد (۱۳۸۵) و حکمت‌نیا و موسوی (۱۳۸۶) همخوان است. عدم نسبی بین حکمرانی خوب و رضایت‌مندی ارباب رجوع در تحقیق حاضر شاید ناشی از ادراک متفاوت در جامعه‌ی آماری مورد مطالعه از متغیر تحقیق باشد. در حالی که مدیران و کارشناسان فکر می‌کنند اقدامات زیادی در

دستگاه‌های اجرایی و رضایت‌مندی ارباب رجوع در تحقیق حاضر شاید ناشی از ادراک متفاوت در جامعه‌ی آماری مورد مطالعه از متغیر تحقیق باشد. در حالی که مدیران و کارشناسان فکر می‌کنند اقدامات زیادی در جهت اثربخشی نقش‌ها و وظایف انجام داده‌اند، نتوانسته است به‌رغم ارباب‌رجوع موجبات رضایت‌مندی آن‌ها را فراهم نماید. نتایج ضریب همبستگی نشان داد بین ظرفیت‌سازی دستگاه‌های اجرایی و رضایت‌مندی ارباب‌رجوع رابطه‌ی معناداری وجود نداشت عدم نسبتی بین ظرفیت‌سازی دستگاه‌های اجرایی و رضایت‌مندی ارباب‌رجوع در تحقیق حاضر شاید ناشی از ادراک متفاوت در جامعه‌ی آماری مورد مطالعه از متغیر تحقیق باشد. در حالی که مدیران و کارشناسان فکر می‌کنند اقدامات زیادی در جهت ظرفیت‌سازی انجام داده‌اند، نتوانسته است به‌رغم ارباب‌رجوع موجبات رضایت‌مندی آن‌ها را فراهم نماید. نتایج ضریب همبستگی نشان داد بین ارتقاء ارزش‌ها در دستگاه‌های اجرایی و رضایت‌مندی ارباب‌رجوع در تحقیق حاضر شاید ناشی از ادراک متفاوت در جامعه‌ی آماری مورد مطالعه از متغیر تحقیق باشد. در حالی که مدیران و کارشناسان فکر می‌کنند اقدامات زیادی در جهت ارتقاء ارزش‌ها انجام داده‌اند، نتوانسته است به‌رغم ارباب‌رجوع موجبات رضایت‌مندی آن‌ها را فراهم نماید نتایج ضریب همبستگی نشان داد بین شفاف‌سازی دستگاه‌های اجرایی و رضایت‌مندی ارباب‌رجوع رابطه‌ی معناداری معکوسی وجود داشت. نتایج پژوهش حاضر با نتایج پژوهش مقیمی و اعلائی اردکانی (۱۳۸۹) همخوانی ندارد مقیمی و اعلائی اردکانی (۱۳۸۹) نشان دادند، استقرار دولت الکترونیک به ارتقای پاسخگویی، اثربخشی نقش‌ها و وظایف، ظرفیت‌سازی، شفاف‌سازی، نتیجه‌گرایی و ارتقای ارزش‌ها به‌عنوان شاخص‌های حکمرانی

خوب منجر می‌شود.

با توجه به‌شدت همبستگی معکوس بین شفاف‌سازی و رضایت ارباب‌رجوع می‌توان گفت رضایت ارباب‌رجوع از شفاف‌سازی سازمان از همه ابعاد کمتر بوده است همان‌طور که در تعریف مفاهیم شفاف‌سازی گفته شد؛ شفاف‌سازی همان دسترسی مستقیم ارباب‌رجوع به اطلاعات است. عدم رضایت از دسترسی مستقیم و آزادانه به اطلاعات را شاید بتوان به مواردی از جمله عدم وجود تجهیزات پیشرفته و به‌روز جهت سرویس دهی به ارباب‌رجوع نسبت داد. نتایج ضریب همبستگی نشان داد بین پاسخگویی دستگاه‌های اجرایی و رضایت‌مندی ارباب‌رجوع رابطه‌ی معناداری وجود نداشت. عدم نسبتی بین پاسخگویی دستگاه‌های اجرایی و رضایت‌مندی ارباب‌رجوع در تحقیق حاضر شاید ناشی از ادراک متفاوت در جامعه‌ی آماری مورد مطالعه از متغیر تحقیق باشد. در حالی که مدیران و کارشناسان فکر می‌کنند اقدامات زیادی در جهت پاسخگویی انجام داده‌اند، نتوانسته است به‌رغم ارباب‌رجوع موجبات رضایت‌مندی آن‌ها را فراهم نماید.

منابع و ماخذ

۱. حکمت‌نیا، حسن و موسوی، میرنجف (۱۳۸۶) سنجش میزان و عوامل مؤثر بر رضایت‌مندی شهروندان از عملکرد شهرداری، جغرافیا و توسعه، ۸۶، ۲۰، ۱۹۶-۱۸۱.
۲. خاکی، غلامرضا و فرهادی نژاد حاجعلی ایرانی، فرهاد (۱۳۸۶) بررسی مقایسه‌ای عوامل مؤثر بر عملکرد سازمان‌های دولتی در استان‌های الف و ب و آرایه الگویی برای بهبود عملکرد آن‌ها با تأکید بر طرح تکریم و رضایت‌مندی ارباب‌رجوع، فصلنامه اقتصاد و مدیریت، دانشگاه آزاد واحد علوم و تحقیقات تهران، ۹۵، ۱۰۹-۹۱.
۳. رحیمی، محمد، تاج‌آبادی، رضا و شعبانی (۱۳۹۱) جایگاه تکریم ارباب‌رجوع در نظام اداری کشور (با تأکید بر سلامت نظام اداری)، همایش ملی دولت شایسته و توسعه پایدار در نظام جمهوری اسلامی

indicators of 'good governance': Difficulties in linking trust and satisfaction indicators. *International Review of Administrative Sciences*, vol. 69, nr. 3:329-344

15.Elahi, Kh. Q. (2009), "UNDP on Good Governance", *International Journal of Social Economics*, Vol. 36, No. 12, Access by www.emeraldinsight.com.

16.Giordano, N. (2010). The good government agenda for decentralization in uttarakhand, India: implication for social justice. A thesis submitted in partial fulfillment of the requirement for a Mary's University, Halifax, Nova Scotia.

17.Kigongo-bukenya, I. M. N. akd kaddu, S. (2010). Enhancing democracy and good governance: A curriculum proposal for information and knowledge management professionals in the SCECSAL region. *Library review*, 60(5), 362-369.

18.Mirghafoori, H., Taheri, M., Zare Ahmad Abadi, H. (2010). Service quality evaluation by means of artificial neural networks ", *Management Perspective*, 31, 63-78. (In Persian).

ایران حاکمیت شایسته، نظام اداری مطلوب.
۴.ریاحی، بهروز (۱۳۸۱) مدیریت کیفیت جامع در بخش عمومی، مرکز آموزش و تحقیقات صنعتی ایران، تهران، چاپ اول.

۵.سردارنیا، خلیل‌الله (۱۳۸۸) اثر سرمایه‌ی اجتماعی بر حکمرانی خوب، نشریه‌ی سیاسی - اقتصادی، سال بیست‌وسوم، شماره ۲۵۹ و ۲۶۰، ۱۴۵-۱۳۲.

۶.فقیهی، ابوالحسن و تیمورنژاد، کاوه (۱۳۸۵) نظام پاسخگویی در شهرداری تهران: پژوهشی پیرامون چگونگی ارائه خدمات شهری و رضایت شهروندان، مطالعات مدیریت، ۴۶: ۵۰-۱۹.

۷.قلی‌پور، رحمت‌الله (۱۳۸۳) تحلیل و امکان‌سنجی الگوی حکمرانی خوب در ایران با تأکید بر نقش دولت، نشریه دانش مدیریت، شماره ۶۷، ۱۱۱-۸۶.

۸.کاوسی، محمدرضا؛ سقایی، عباس (۱۳۸۴) روشهای اندازه‌گیری رضایت مشتری، تهران: انتشارات سبزان

۹.معاونت پژوهشی جهاد دانشگاهی فارس (۱۳۸۷) بررسی میزان و عوامل مؤثر بر رضایت ارباب‌رجوعان مناطق ۹ گانه شهرداری شیراز از کیفیت خدمات ارائه شده، طرح پژوهشی.

۱۰.مقیمی، سید محمد و اعلائی اردکانی، مصطفی (۱۳۹۰) سنجش شاخص‌های حکمرانی خوب و نقش دولت الکترونیک در ارتقای آن، مدیریت فناوری اطلاعات، دوره ۳، شماره ۸، ۱۸۸-۱۷۱.

۱۱.ملکی، محمد (۱۳۸۵) رهیافت مشتری، ترجمه بهمن فروزنده، چاپ اول، انتشارات شرکت پست جمهوری اسلامی ایران.

۱۲.هداوند، مهدی (۱۳۸۴) حکمرانی خوب، توسعه و حقوق بشر، نشریه‌ی حقوق اساسی، سال سوم، شماره ۴، ۸۶-۱۵.

13.Abdellatif A.M. Good governance and its Relationship to Democracy and Economic Development. *Global Forum III on Fighting Corruption and Safeguarding Integrity Seoul 2003*; 20-31.

14.Bouckaert, G. & Van de Walle, S. (2003). Comparing measures of citizen trust and user satisfaction as

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۴۵ زمستان ۹۵
No.45 Winter 2016

بررسی تاثیر مدیریت گردشگری در تحولات اجتماعی و فرهنگی شهر قم

لیلا ایلخانی - کارشناس ارشد جغرافیا و برنامه ریزی روستایی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد شهر ری، تهران، ایران.
مجید ولی شریعت پناهی - دانشیار گروه جغرافیا، دانشگاه آزاد اسلامی واحد یادگار امام (ره)، شهر ری، تهران، ایران.
محمد آفازاده - کارشناسی ارشد برنامه ریزی توریسم، مدرس دانشگاه پیام نور و علمی کاربردی شهر قم، قم، ایران.
الهام مقدم نیا* - دانشجوی دکتری مدیریت تکنولوژی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات، تهران، ایران.

چکیده

گردشگری به عنوان یک صنعت در آمدزا و از همه مهمتر وسیله ای ارتباطی بین ملتها و اقوام مختلف در جهان و آشنایی با مردم دنیا با همدیگر مورد توجه همه کشورها بوده است. صنعت گردشگری استراتژی اقتصادی و فرهنگی دوران مدرن و پسامدرن محسوب می شود و تاثیرات زیادی را در حیطه های فرهنگی و اجتماعی جامعه برجای می گذارد و هر جامعه بنا بر موقعیت خودش می تواند بر گردشگران تاثیر بگذارد و یا از آن متاثر بشود. در سالهای اخیر شهر قم بدلیل موقعیت ویژه اش در مرکز ایران و نیز رشد گردشگری ناشی از وجود بارگاه مطهر حضرت معصومه (ع) و مسجد مقدس جمکران، سالیانه ۱۸-۲۰ میلیون گردشگر را از نقاط مختلف کشور و دنیا به خود جلب کرده است و تحقیق حاضر، تاثیرات گردشگری بر فرهنگ و اجتماع شهر قم را مورد توجه قرار داده که بصورت پرسشنامه ای و تصادفی بین ۲۰۰ نفر از گروه های مختلف فرهنگی توزیع و بعد از گردآوری اطلاعات، بر اساس سامانه SPSS تجزیه و تحلیل شده است و مشخص شده که فرهنگ شهر قم تحت تاثیر روابط، ارتباطات، نوع پوشش، روحیه مهمان نوازی، بهداشت و غیره گردشگران قرار گرفته است و رابطه معناداری وجود دارد.

واژگان کلیدی: گردشگری، گردشگری مذهبی، تحولات فرهنگی - اجتماعی، شهر قم.

A revision at tourism impression on Qum cultural and social evolutions

Abstract

Tourism as a profitable and the most important of all as a means of international communication among different nations and races in the world and also people familiarization with each other has always been noted by all countries. Tourism is considered as economic and cultural strategy in postmodern and civility time and leaves a great impression on society cultural and social environment and depends on the situation, in return each society and can affect or be affected by tourism. In the recent years and being located in center of Iran and tourism growth due to holding holy shrine of here excellency Masoomeh (peace be upon her and her family) and also Jamkaran Mosque, Qum city has attracted 18-20 million tourists from Iran and all over the world. The presented research has noted tourism impression on Qum people's culture and society. This research has been conducted based on questionnaires which were randomly distributed among different cultural groups and the data gained from questionnaires were analyzed using SPSS software. After analyzing the data it was determined that Qum has been affected by tourists' relationship, outfit and communications and there is a meaningful relationship between these tourists' features and Qum's people's hospitality morale and city hygiene.

Keywords: Tourist , Religious Tourism, Cultural and Social Development , Qom city

صنعت گردشگری و توریستی شدن جامعه میزبان تعبیر کرده اند (charlsen&jafari, ۱۹۹۶).

فرهنگ جامعه میزبان و گردشگران ممکن است برای مدتی طولانی با یکدیگر تماس حاصل کنند و در آنها تبادل ایده و محصول اتفاق افتد و در طول زمان به همگرایی بین فرهنگ منجر شود؛ در تعیین ماهیت این فرایند عواملی چون تفاوت‌های فرهنگی و سطح تماس و موقعیت فرادست و فرودست دخالت دارند (همایون، ۱۳۸۱، صص ۶۴-۷۷).

وجود برتری‌های فرهنگی و میزان آن تاثیر مستقیمی بر یکسان سازی فرهنگی دارد. این فرآیند به انواع گوناگون فرآیند جایگزینی، فرآیند افزایش، فرآیند تلفیقی، فرآیند فرهنگ زدایی، فرآیند نوآوری، فرآیند دفع و غیره تقسیم می‌شود و در این فرآیند رگه‌های فرهنگی جایگزین، فرهنگ زدایی و نیز خرده فرهنگ‌های ایجاد می‌شود که در توسعه تحولات فرهنگی نقش مهمی دارند (سیمین تولایی، ۱۳۸۶، صص ۸۰-۸۷). با این وجود، نقش گردشگری در تحولات فرهنگی و اجتماعی بسیاری از کشورها تاثیر بسزایی داشته و چنین تاثیری را در بعدهای اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و مذهبی میتوان مشاهده کرد و از سوی کشور ایران دارای جاذبه‌های غنی می‌باشد و در این قبال هر استان و شهرهای ایران با توجه به نوع گردشگری که دارد از تاثیرات آن بی بهره نمی‌شود و چنین تاثیراتی دارای تحولات مختلفی را در پی خواهد داشت.

در میان استانهای کشور، استان قم بخصوص شهر مقدس قم دومین شهر گردشگری مذهبی کشور، سالانه پذیرائی ۱۸-۲۰ میلیون گردشگر مذهبی داخلی و خارجی می‌باشد و چنین آمار گردشگری در شهر متأثر از وجود بارگاه مطهر حضرت معصومه (س) و مسجد مقدس جمکران و سایر امامزادگان و حوزه علمیه می‌باشد و مطمئناً با وجود چنین آمار گردشگری در سال، تحولاتی بر فرهنگ و اجتماع شهر قم تاثیر خواهد گذاشت و جامعه میزبان (شهر قم) با برخورد و تماس با فرهنگهای مختلف فرهنگی

از نیمه دوم قرن بیستم میلادی تاکنون تعداد گردشگران بین‌المللی با سرعتی باور نکردنی رو به گسترش نهاده است، سرزمینهای بسیاری به عنوان مقاصد جدید و نیز بازارهای سمت تقاضای سفر شکل گرفته‌اند و صنعت گردشگری در آغاز هزاره سوم، به یکی از سه کسب و کار جهان مبدل گردیده است و همراه صنعت خودروسازی و نفت قرار گرفته است. حجم درآمدهای حاصل از کسب و کار گردشگری سرعت در حال افزایش است و علیرغم چالشهای جدی که این صنعت بخصوص در آغاز قرن بیست و یکم به آن مواجه گردید، همچون تروریسم، بلایای طبیعی و بیماری عفونی، روند رو به رشد آن حداقل در طی دهه آینده همچنان روشن و امیدوارکننده است. برطبق گزارش WTO در سال ۱۹۹۰ حدود ۴۳۶ میلیون نفر با درآمد ۲۶۴ میلیارد دلار سفر رفته بوده‌اند و این آمار در سال ۲۰۰۷ بترتیب برابر بوده با ۹۰۳ میلیون نفر و ۸۵۶ میلیارد دلار (پژوهشکده میراث فرهنگی و گردشگری کشور، ۲۰۰۷).

تعاملات فرهنگی و اجتماعی حاصل از توسعه گردشگری مناطق مختلف و جهان را تحت تاثیر قرار داده و جهانگردی به عنوان ابزاری برای توسعه صلح جهانی و گفتگوی بین تمدنها به رسمیت شناخته شده است و گردشگری بیش از آنکه یک فعالیت اقتصادی باشد، مبین یک ارتباط فرهنگی متشکل از عناصر گردشگری جامعه میزبان یا مواجه شوندگان و بستر می‌باشد. ابعاد اجتماعی مترتب بر ارتباط میان گردشگران و مواجه شوندگان متشکل از جوانب اجتماعی، کلامی، تندرستی، مذهبی و اخلاقی می‌باشد. ارتباط میان صنعت گردشگری و جامعه میزبان و فرهنگ یک ارتباط دیالکتیک و دو سویه است؛ به عبارت دیگر، گردشگری و فرهنگی نباید به عنوان دو مفهوم مجزا و مستقل نگریسته شوند. چارلسن و جعفری (charlsen&jafari) دوسویه بودن این رابطه را در قالب دو واژه فرهنگی شدن

و اجتماعی متاثر می شود و در این قبال متاثرات گردشگری فرهنگی، اجتماعی مقصد بصورت منفی و یا مثبت خواهد بود. با این وجود پژوهش حاضر، به بررسی و تاثیرات گردشگری بر تحولات اجتماعی و فرهنگی شهر قم پرداخته است. برای آزمودن فرضیات مذکور و پاسخ به سوالات و رسیدن به اهداف پژوهش، پرسشنامه ای طرح شده که بعد از مطالعات میدانی و تجزیه و تحلیل از طریق سیستم SPSS، نتیجه چنین پژوهشی بیان شده است.

مواد و روشها

پژوهش حاضر جهت بررسی تاثیرات گردشگری بر فرهنگ و اجتماع شهر قم اهداف ذیل را دنبال می کند: ۱. تاثیر گردشگری بر تحولات فرهنگی شهر قم و ۲. تاثیرات گردشگری بر تحولات محیط اجتماعی شهر قم. سوالات؛ جهت بررسی و آگاهی از پژوهش، سوالات ذیل مطرح می شود: ۱. آیا صنعت گردشگری در توسعه و تحولات اجتماعی و فرهنگی شهر قم تاثیر داشته است؟ و ۲. آیا صنعت گردشگری تاثیرات مثبتی بر شهر قم داشته یا منفی بوده است؟ فرضیات؛ این پژوهش بر مبنای دو فرضیه مطرح می شود: ۱. بنظر می رسد گردشگری بر توسعه و تحولات اجتماعی و فرهنگی شهر قم تاثیر گذاشته است؛ و ۲. بنظر می رسد با توجه به نقش مذهبی بودن شهر قم، فرهنگ و اجتماع شهر قم با وجود سیل عظیم گردشگران کمتر دست خوش چنین تحولاتی شده باشد.

روش تحقیق: تحقیق حاضر از نوع پژوهشهای موردی، و برحسب محتوا از نوع تحقیقات کاربردی، و از نظر ماهیت از نوع روشهای توصیفی-تحلیلی است که به تعیین و تفسیر متغیرهای وابسته پرداخته است. جامعه آماری این تحقیق، مردم عادی و بومی ساکن شهر قم بخصوص اطراف آستانه مقدسه که به شغلهای مختلف مثل مغازه داری، امنیتی (نیروی انتظامی)، فرهنگیان، دانشجویان و غیره که بیش از ۷ سال ساکن شهر قم بوده اند، پرداخته شده است. بر این اساس، با توجه به تاثیرات گردشگری

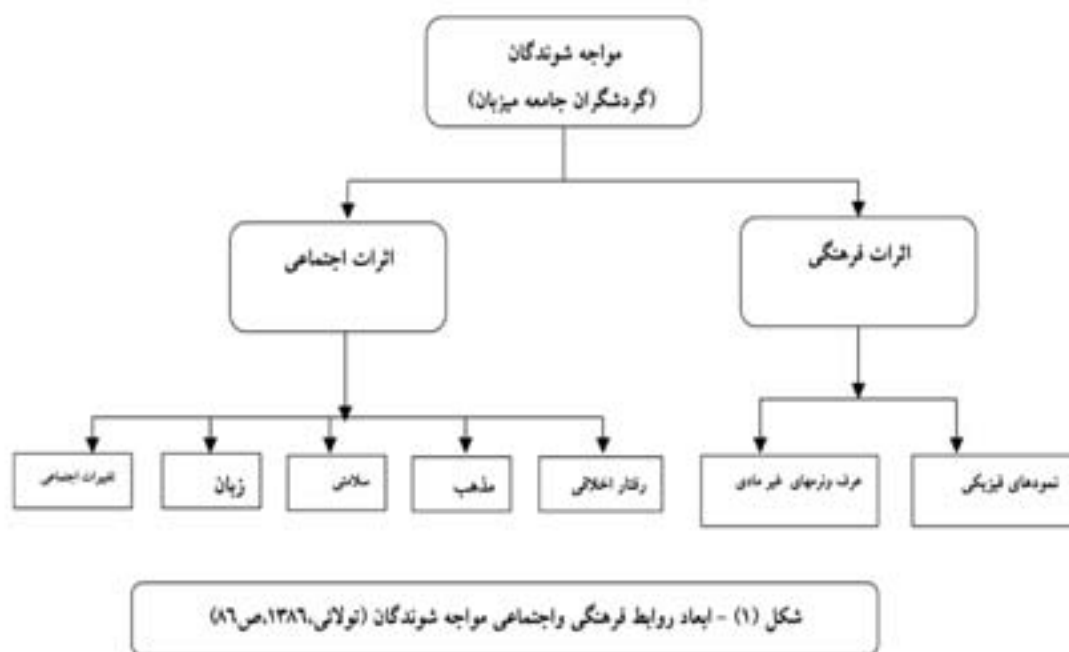
و نگرشهای مختلف مردم نسبت به گردشگری، تعداد ۲۰۰ پرسشنامه با جامعه آماری ۲۰۰۰ نفر در خصوص فرضیات تحقیق طراحی شده است و دلیل انتخاب این نوع افراد، به جهت ارتباط مستقیم و تاحدودی غیرمستقیم و دارای آگاهی به مسائل اجتماعی که تاثیرات گردشگری را از بعدهای مختلف تشخیص و تفسیر می کنند انتخاب و بررسی شده است و روش نمونه گیری بصورت تصادفی در این تحقیق انجام شده است. مهمترین مفاهیم مورد آزمون در این تحقیق، مسائل غیر ملموس مثل فرهنگی و اجتماعی که بصورت مستقیم متاثر از صنعت گردشگری هستند انتخاب شده اند و در فرآیند تحقیق، داده ها حاصل بررسیهای میدانی از طریق مطالعات و پرسشنامه در قالب سامانه SPSS تجزیه و تحلیل قرار گرفته اند.

مبانی نظری

تاثیرات فرهنگی و اجتماعی گردشگری

در بررسی تاثیرات بالقوه گردشگری عوامل متعددی در نوع و میزان روابط میان جامعه و گردشگران تاثیرگذار است؛ بطور کلی چهار موقعیت در تعامل دوسویه فرهنگی میان مواجهه شوندهگان و گردشگران دخالت دارد:

۱. موقعیت فرهنگی: موقعیت فرهنگی، حکایت از میزان سنخیت و یا عدم سنخیت ویژگیهای قومیتی، جلوه های فرهنگی و میزان پای بندی به آنها دارد.
۲. موقعیت ارتباطی: موقعیت ارتباطی، برگرفته از نمادها، زبان و ارتباطات غیرکلامی و میزان توافق و وفاق میان جامعه گردشگر و جامعه میزبان است.
۳. موقعیت اقتصادی: چنین توانایی اقتصادی در جامعه و میزان حضور آنها در عرصه فعالیتهای اقتصادی و خصوصاً فعالیتهای گردشگری می باشد.
۴. موقعیت جمعیتی و جغرافیایی: این موقعیت حکایت از تراکم و نسبت جمعیت دو گروه دارد که خود نیز تابعی از سهولت رفت و آمد به مکان گردشگری می باشد.

نامطلوبی مانند افزایش جرایم، قمار، آشوب، ازدحام، اعتیاد و غیره داشته باشد؛
۵. افزایش بی‌قراری در جامعه و زندگی شخصی
شکل‌گیری خرده‌فرهنگ‌های غلط محلی؛
۶. برهم زدن نظم جامعه میزبان.

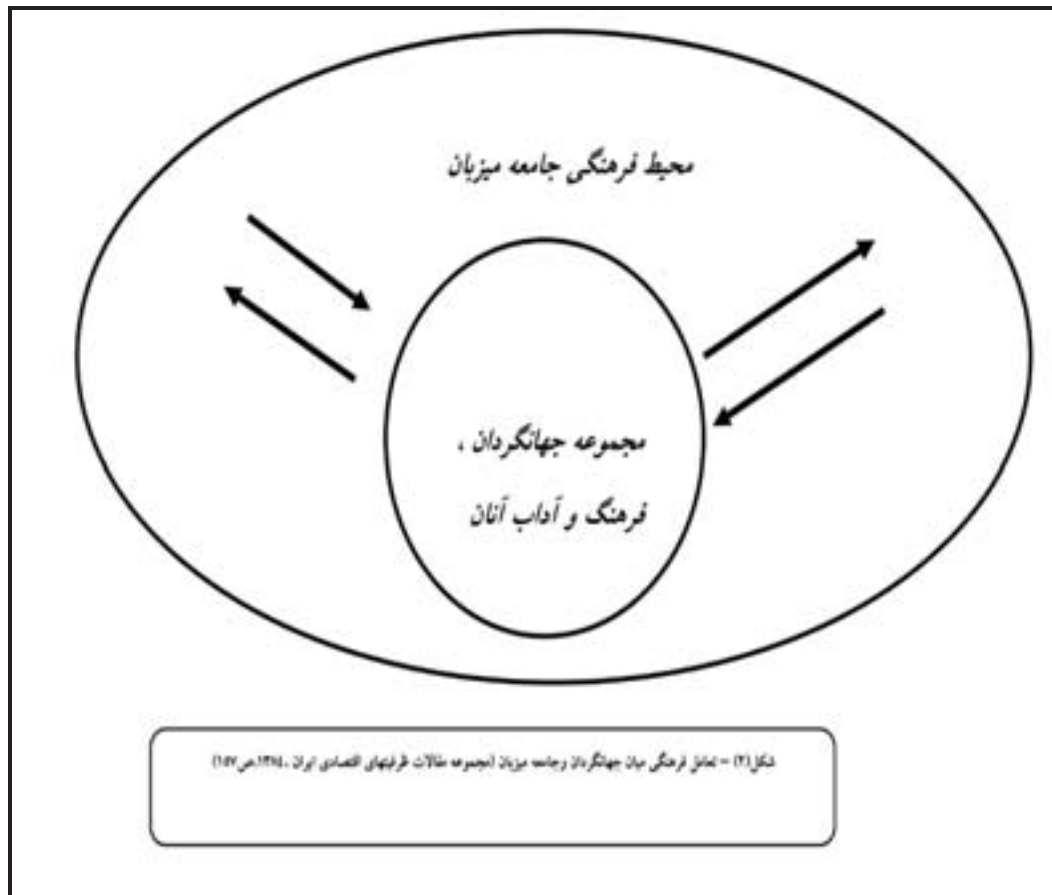
گردشگری؛ اثرپذیری و اثرگذاری فرهنگی

هر پدیده به عنوان یک سیستم باز، دارای محیطی است که به آن محیط ارتباط تعاملی دارد و گردشگری نیز از این قاعده مستثنی نیست. محیط بر سیستم اثر می‌گذارد و سیستم نیز متقابلاً محیط خود را متاثر می‌سازد و این فرآیند در طول حیات هر سیستمی ادامه دارد و هیچ‌گاه قطع نمی‌شود. اگر محیط بر سیستم غالب و مسلط شود آن را متحول می‌سازد و به شکل که مورد نظر است در می‌آورد و اگر سیستم بر محیط موثر افتد آن را دگردگون می‌کند و به دلخواه خود به آن شکل می‌دهد. بنابر این رابطه هر سیستمی با محیط خود رابطه کشش و کوشش است که در آن ضمن اثرگذاری متقابل، یکی می‌تواند بر دیگری غالب شود. اگر سیستم گردشگری را متشکل از جهانگردان و آداب و سنتها، رفتارها و کنشهای آنان دانیم این سیستم

با این وجود بعد فرهنگی نیز از نمودهای فیزیکی و غیرعادی متاثر می‌شود که در شکل ۱ ترسیم شده است که در جامعه میزبان اتفاق می‌افتد.

جنبه‌های اصلی گردشگری اجتماعی

جامعه‌شناسی، علم شناخت جامعه، شناخت ارتباطات و رفتارهای جمعی است و چنین ارتباطاتی بین میزبان و گردشگر به مثابه یک پدیده جامعه‌شناختی، شناسایی و مورد ارزیابی قرار می‌گیرد و در این صورت جنبه‌های مختلفی از گردشگران اجتماعی وجود دارد که بشرح ذیل بیان می‌شوند:
۱. حضور گردشگران در مناطق خاص می‌تواند روی الگوی های زندگی افراد بومی اثر بگذارد؛
۲. روش زندگی مردم کشورهای خاص می‌تواند به دلیل حضور گردشگران تغییر پیدا کند، بویژه اگر به نسبت تعداد ساکنان محلی، تعداد گردشگران زیاد باشد روی روش لباس پوشیدن، الگوی مصرف، میزان علاقه به مصرف گردشگران و نحوه نگرش افراد بومی تاثیر بگذارد؛
۳. خشم و یاتنفر افراد بومی از گردشگران امکان‌پذیر است؛
۴. توسعه گردشگری می‌تواند تاثیرات اجتماعی

۰/۶۸ درصد مساحت کل کشور را بخودش اختصاص داده است و شهر مقدس قم مرکز این استان با مساحت حدود ۱۱ هزار هکتار و در ارتفاع ۹۳۰ متری از سطح دریا قرار گرفته است و از لحاظ جمعیتی قبل از سال ۱۳۳۵ ه.ش آمار دقیقی در دست نیست ولی در همان سال حدود ۹۶۴۹۹ نفر در قم ساکن بوده اند و بر اساس سرشماری مرکز آمار ایران در سال ۱۳۸۵ از ۱۰۴۶۷۳۷ نفر ۹۸۳۰۹۴ نفر در شهر قم زندگی می کردند و نسبت جنسی نیز ۱۰۵ می باشد و تراکم جمعیتی ۹۰ نفر در کیلومتر می باشد (مرکز آمار ایران، ۱۳۸۵).

خصوصیات گردشگری شهر قم

برای شناخت دقیق اثرات گردشگری در تحولات اجتماعی و فرهنگی شهر قم، لازم است ابتدا خصوصیات عمده گردشگران وارده به استان را

قادر است بر محیط خود که کشور میزبان است اثر گذارد و در آن تغییراتی بوجود آورد و بر اساس رابطه تعامل، محیط قادر است که این مجموعه را تحت تاثیر قرار دهد و آن را دگرگون سازد (الوانی مهدی، ۱۳۷۶، ص ۶۵).

مساله اساسی آنست که در این مقابله و مواجهه فرهنگی و آداب و رسوم تا چه حدی نفوذ قوی و غنی است و فرهنگ و آداب و رفتار آنان تا چه حد از قوت و قدرت نفوذ برخوردار است. از سوی دیگر، برای تجزیه و تحلیل عوامل اجتماعی و فرهنگی موثر، رابطه و آثار آن در جامعه باید به بررسی عنصر گردشگری (توریست و جامعه میزبان) و رابطه این دو پرداخت (شکل ۲).

موقعیت شناسی شهر قم (طبیعی و اجتماعی)

استان قم با ۱۱۲۳۸ کیلومتر مربع مساحت، تقریباً

جدول (۱): جهانگردان خارجی وارد شده به استان قم و کشور از سال ۸۵ - ۱۳۷۹

شرح	۱۳۷۹	۱۳۸۰	۱۳۸۱	۱۳۸۲	۱۳۸۳	۱۳۸۴	۱۳۸۵
تعداد جهانگردان خارجی وارد شده به کشور	۱۳۴۱۷۶	۱۴۰۲۱۶۰	۱۵۸۴۹۳۲	۱۵۰۰۴۳۹	۱۶۵۹۴۷۹	۱۸۸۹۰۰۰	۲۷۳۵۰۰
تعداد جهانگردان خارجی وارد شده به استان	۶۱۵۰۰	۷۵۳۰۰	۶۶۴۷۲	۱۱۱۷۷۹	۳۳۴۵۹۷	-	۳۵۳۳۲۶
مهر استان از کشور	۴/۶	۵/۴	۴/۳	۷/۴	۲۰/۳	-	۱۲/۹
رشد ماهانه جهانگردان استان	۲۷/۹	۲۲/۴	-۱۷/۷۲	۶۸/۱	۱۹۹/۳	-	-

ماخذ: سالنامه آماری استان قم و کشور ۱۳۸۵

گردشگران داخلی و خارجی در سالهای اخیر در شهر قم بخصوص تاثیرگذاری بر بافت کالبدی، فرهنگی و اجتماع فضای شهر، مسائلی هستند که در چند دهه اخیر به شدت افزایش یافته است (جدول ۱).

تاسیسات اقامتی و گردشگری شهر قم

یکی از ابزارهای اساسی در صنعت گردشگری وجود امکانات گردشگری بخصوص تاسیسات اقامتی می باشد. با توجه به توسعه و رو به رشد بودن صنعت گردشگری در کشور و بخصوص در شهر قم، نیازهای اساسی جهت توجه به مباحث اقامتی ضروری بنظر می رسد که با وجود گردشگران زیاد زیرساختهای اقامتی چندان توسعه قابل توجهی نداشته است و شاید یکی از اساسی ترین مشکل در جهت اقامت کوتاه مدت، کمبود اماکن اقامتی می باشد که برای طبقه متوسط و پایین نیز باید در جهت تامین تاسیسات اقامتی راهکارهایی را ارائه داد که ضمن ساده بودن باید کاملاً بهداشتی و راحت بوده و به تعداد بیشتری احداث شوند زیرا اکثر سفرکنندگان در داخل کشور بخصوص به شهر مقدس قم طبقات متوسط و ضعیف هستند و از سوی فرسودگی تاسیسات، تجهیزات و وسایل مورد استفاده در هتلها،

بخوبی شناسایی و سپس بررسی کرد که این خصوصیات بطور مستقیم و غیرمستقیم در بعد فرهنگی و اجتماعی بر شهر اثر می گذارند:

۱. عمده بودن هدف گردشگران به زیارت؛
 ۲. تعلق تعداد عمده ای از گردشگران به طبقات متوسط؛
 ۳. گردشگری کوتاه مدت (میانگین ۲ ساعت)؛
 ۴. فصلی بودن گردشگری (خسروی، حسین، ۱۳۸۳، ص ۲۷).
 ۵. مهاجر پذیر بودن (وجود بارگاه مقدس حضرت معصومه (س)، مسجد مقدس جمکران، بافت قالی و غیره)؛
 ۶. قرار گرفتن در شاهراه و مواصلاتی ۱۷ استان.
- گردشگری شهر قم، یک پدیده ای جدید نیست بلکه ریشه در اعتقادات و سنتهای مردم کشورمان دارد، زیرا بر اساس اعتقادات، زمانی که شخصی برنامه سفری به طرف مشهد مقدس را داشت یک سری به حرم مطهر حضرت معصومه (س) جهت زیارت می آمد و از سوی دیگر، با توجه به توسعه گردشگری که امروزه در کشور بتدریج افزایش می یابد، در شهر قم هم بطور واضح دیده می شود. رشد

جدول (۴): وضعیت تعداد اتاق و تخت تاسیسات اقامتی بر حسب درجه ۱۳۸۵ - ۱۳۸۴

سال							شاخص
۱۳۸۵	۱۳۸۴	۱۳۸۳	۱۳۸۲	۱۳۸۱	۱۳۸۰	۱۳۷۹	
۲۱	۲۱	۱۶	۱۴	۱۳	۹	۸	تعداد تاسیسات اقامتی بر حسب درجه
۱۲	۱۲	۹	۶	۴	۴	۴	تعداد تاسیسات اقامتی دو ستاره
۷	۷	۶	۷	۳	۱	۱	تعداد تاسیسات اقامتی سه ستاره
۴۷۱	۵۲۵	۳۵۴	۳۴۴	۲۲۴	۲۲۴	۲۰۹	تعداد اتاق و تاسیسات اقامتی بر حسب درجه
۲۵۵	۲۷۷	۲۳۹	۱۵۵	۱۱۲	۱۱۲	۱۱۲	تعداد تاسیسات اقامتی دو ستاره
۷۸	۸۶	۱۳۲	۱۱۰	۷۰	۲۳	۲۳	تعداد تاسیسات اقامتی یک ستاره
۱۱۵۳	۱۱۹۰	۱۰۳۰	۸۱۲	۵۷۹	۴۷۹	۴۴۶	تعداد تخت تاسیسات اقامتی بر حسب درجه
۶۴۳	۷۱۲	۵۳۹	۳۹۹	۲۶۵	۲۴۰	۲۴۰	تعداد تخت تاسیسات اقامتی دو ستاره
۱۸۷	۱۸۸	۳۱۱	۲۴۷	۱۳۲	۵۰	۵۰	تعداد تخت تاسیسات اقامتی یک ستاره

ماخذ: سالنامه آماری استان ۱۳۸۵

جدول (۳): تعداد هتل سوئیت، آپارتمان و مهمان پذیرهای تحت نظارت سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری استان و کشور - ۸۵ - ۱۳۸۱ و سال ۱۳۸۸

استان	سال	هتل			هتل			تخت	اتاقی	تعداد
		تخت	اتاقی	تعداد	آپارتمان	سوئیت	تخت			
استان قم	۱۳۸۴	۱۰	۳۰۹	۶۲۶	۲	۱۶	۲۷۰۷	۹۰۴	۵۲	۱۰
	۱۳۸۵	۱۰	۳۰۹	۶۲۶	۲	۱۶	۲۷۰۷	۹۰۴	۵۲	۱۰
	۱۳۸۸ ^(۱)	۱۶	۱۶۰۰	۵۳۰۰	۲۶	۲۷	۲۱۰۳	۷۸۶	۴۴	۱۴
کشور	۱۳۸۴	۶۸۵	۳۰۶۸۰	۶۵۴۰۸	۳۵۵۹	۹۲۹	۲۵۷۵۸	۲۷۸۸۲	۱۴۹۲	۳۱۶
	۱۳۸۵	۷۳۴	۳۱۶۴۶	۶۸۰۴۰	۳۶۹۳	۸۷۵	۲۴۷۶۹	۴۷۶۹۷	۱۵۱۶	۳۴۴

ماخذ: گزارش بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران، ۱۳۸۵

(۱) - سازمان میراث فرهنگی، صنایع دستی و گردشگری استان قم، ۱۳۸۸

جدول (۵): وضعیت مسافرخانه های استان قم و حسب درجه، تعداد تخت و اتاق مسافرخانه های ممتاز از سال ۸۵-۱۳۷۹

سال							شاخص
۱۳۸۵	۱۳۸۴	۱۳۸۳	۱۳۸۲	۱۳۸۱	۱۳۸۰	۱۳۷۹	
۳۷	۴۴	۴۴	۴۴	۴۳	۴۳	۴۳	تعداد مسافرخانه بر حسب درجه
۲۲	۱۶	۱۶	۱۶	۱۱	۷	۷	تعداد مسافرخانه های ممتاز
۱۵	۱۱	۱۱	۱۱	۱۰	۱۴	۱۴	تعداد مسافرخانه های درجه یک
-	۱۵	۱۵	۱۵	۱۵	۱۵	۱۵	تعداد مسافرخانه های درجه دو
-	۲	۲	۲	۷	۷	۷	تعداد مسافرخانه های درجه سه
۱۱۹۸	۸۳۸	۸۳۸	۷۸۶	۴۵۶	۴۲۰	۴۲۰	تعداد تخت مسافرخانه ممتاز
۴۰۶	۲۸۳	۲۸۳	۲۶۵	۱۵۲	۱۳۸	۱۳۸	تعداد اتاق مسافرخانه ممتاز

ماخذ: سالنامه آماری استان قم، ۱۳۸۵

به پذیرش توریستهای سایر ادیان (موانع فرهنگی و اجتماعی....) و از سوی دیگر عدم اطلاعات کافی و آگاهی مردم از مسائل جهانگردی؛

- عدم توجه به آثار و میراث‌های تاریخی و فرهنگی استان در اجرای طرحهای تصویب شده توسط سایر ارگانها (نمونه موردی طرح عمار یاسر)؛

- عدم رعایت منشور اخلاقی در بعضی مواقع از سوی بعضی افراد در ارائه خدمات توسط نیروهای انسانی در بخشهای مختلف و مرتبط با صنعت گردشگری بخصوص در حوزه های مراکز اقامتی، تاکسیرانی، مغازه داران، اغذیه فروشها و غیره.

گردشگری، تبادل و تحولات فرهنگی اجتماعی در شهر قم

برای توسعه گردشگری به مساله فرهنگی توجه خاصی مبذول می شود آثار باستانی و کهن هر کشوری معرف فرهنگ خاص همان کشور و دارای ارزشهای در خور توجه همان سرزمین و ویژگیهای مردم همان مرز و بوم است و تنها از راه آشنا کردن

تفرجگاهها و مراکز اقامتی باید از رده خارج و یا بطور اساسی بازسازی شوند. این در حالی است که حتی بعضی از واحدهای اقامتی باید کاملاً تخریب و از نو ساخته شوند بخصوص مهمانپذیرها و بعضی اغذیه فروشهای اطراف حرم مطهر حضرت معصومه (س).

- کمبود مراکز خدمات مسافرتی بخصوص اقامتی در استان با توجه با ورود سالانه ۱۵-۲۰ میلیون زائر با وجود مراسمات ویژه سال در هفته (شبهای چهارشنبه و جمعه) (جدول شماره ۴، ۳).

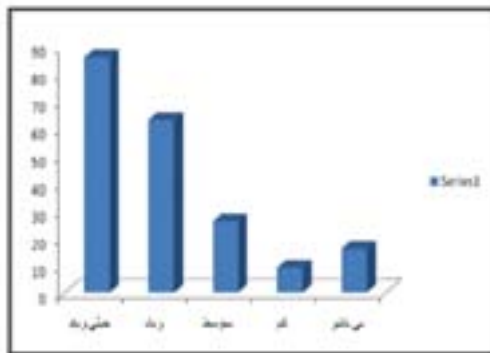
- عدم کاربری مشخص مراکز تجاری و فرهنگی در اطراف آستانه مقدسه حضرت معصومه (س)؛

- عدم وجود مراکز اقامتی ارزان قیمت برای قشر محروم جامعه در سطح شهر قم و اطراف آستانه و مسجد مقدس جمکران (جدول شماره ۵).

- عدم پذیرش فرهنگ توریسم پذیری از کشورهای اروپایی، امریکایی و آسیایی و متکی بودن به سنتهای و عقاید سلف و تحت تاثیر قرار دادن و سلیقه‌ای عمل کردن بعضی مسئولین استان نسبت

۱- آیا نگرش گردشگری در حجاب و نوع پوشش مردم تأثیری داشته است؟

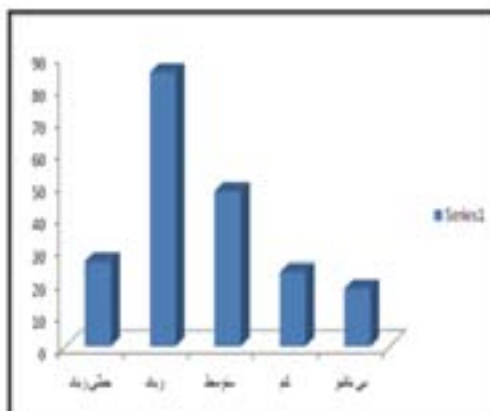

سطح معناداری	df	Chi square	فرکانس	پاسخ ها	سوال ۱
۰.۰۰۱	۴	۱۰۹.۴۴۰	۸۶	خیلی زیاد	استان قم
			۶۳	زیاد	
			۲۶	متوسط	
			۹	کم	
			۱۶	خیلی کم	

چون سطح معناداری کمتر از ۰.۰۵ است بنابراین تفاوت معنادار است یعنی نگرش افراد به ناسوان متفاوت است و اکثر افراد گزینه خیلی زیاد را انتخاب کرده اند.

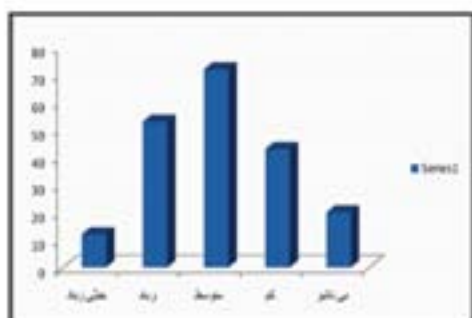
۲- آیا گسترش گردشگری در افزایش لساد تأثیری داشته است؟

سطح معناداری	df	Chi square	فراتر	پایع ها	سوال
.۰۰۱	۱	۷۶.۱۴۰	26 85 48 23 18	خیلی زیاد زیاد متوسط کم بی تأثیر	استان قم

چون سطح معناداری کمتر از ۰.۰۵ است پس تفاوت معنادار است یعنی نگرش افراد به این سوال متفاوت است و اکثر افراد گزینه زیاد را انتخاب کرده اند.

۳- آیا گسترش گردشگری موجب تضعیف زبان بومی مردم شده است؟

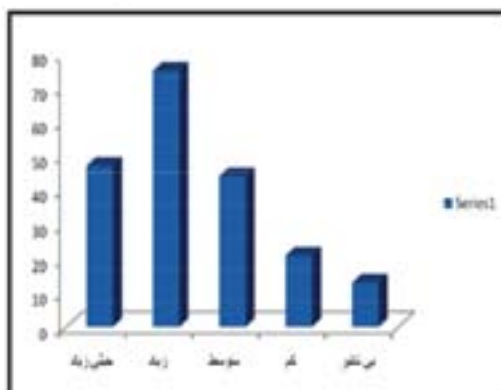

سطح معناداری	df	Chi square	فراتر	پایع ها	سوال
.۰۰۱	۱	59.650	12 53 72 43 20	خیلی زیاد زیاد متوسط کم بی تأثیر	استان قم

چون سطح معناداری کمتر از ۰.۰۵ است پس تفاوت معنادار است یعنی نگرش افراد به این سوال متفاوت است و اکثر افراد گزینه متوسط را انتخاب کرده اند.

۴- آیا گسترش گردشگری در نحوه برخورد مردم با گردشگران تأثیری داشته است؟

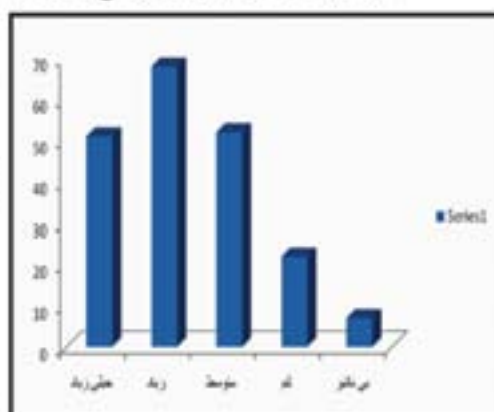
سطح معناداری	df	Chi square	فراتر	پایع ها	سوال
.۰۰۱	۱	59.500	47 75 44 21 13	خیلی زیاد زیاد متوسط کم بی تأثیر	استان قم

چون سطح معناداری کمتر از ۰.۰۵ است پس تفاوت معنادار است یعنی نگرش افراد به این سوال متفاوت است و اکثر افراد گزینه زیاد را انتخاب کرده اند.

۵- آیا گسترش گردشگری در بالا رفتن سطح آگاهی اجتماعی مردم تاثیر داشته است؟

سطح معناداری	df	Chi square	فروانس	پاسخ ها	سوال
۰۰۱	۴	۶۱.۸۸۰	51 68 52 22 7	خیلی زیاد زیاد متوسط کم بی تاثیر	استان قم

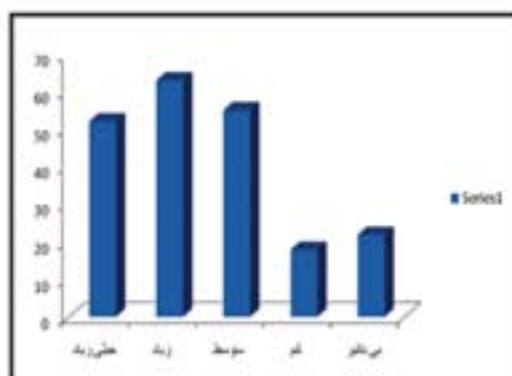

چون سطح معناداری کمتر از ۰۰۵ است پس تفاوت معنادار است یعنی نگرش افراد به این سوال متفاوت است و اکثر افراد گزینه زیاد را انتخاب کرده اند.

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۴۵ زمستان ۹۵
No.45 winter 2016

۶- آیا گسترش گردشگری در آداب و معاشرت و رفتار مردم تاثیر داشته است؟

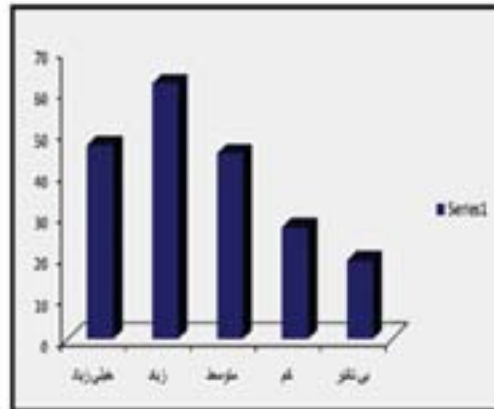

سطح معناداری	df	Chi square	فروانس	پاسخ ها	سوال
۰۰۱	۴	۸۱.۱۸۰	52 63 55 18 12	خیلی زیاد زیاد متوسط کم بی تاثیر	استان قم

چون سطح معناداری کمتر از ۰۰۵ است پس تفاوت معنادار است یعنی نگرش افراد به این سوال متفاوت است و اکثر افراد گزینه زیاد را انتخاب کرده اند.

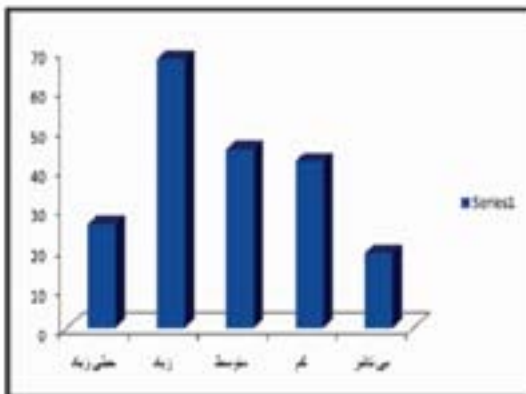
۸- آیا وجود گردشگر خارجی تاثیری بر تحول فرهنگی مردم شهر قم داشته است؟

سوال ۸	پاسخ ها	فراتر	Chi square	df	سطح معناداری
استان قم	خیلی زیاد	47	۲۱,۲۰۰	۱	.۰۰۱
	زیاد	62			
	متوسط	45			
	کم	27			
	بی تأثیر	19			

چون سطح معناداری کمتر از ۰۰۱ است پس تفاوت معنادار است یعنی نگرش افراد به این سوال متفاوت است و اکثر افراد گزینه زیاد را انتخاب کرده اند.

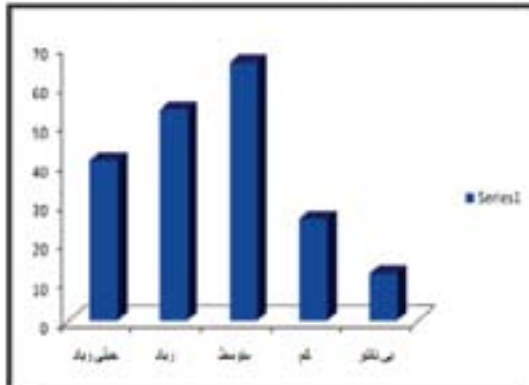
۱۰- آیا گردشگر موجب افزایش تولیدات بوم شده است؟

سوال ۱۰	پاسخ ها	فراتر	Chi square	df	سطح معناداری
استان قم	خیلی زیاد	۲۹	۳۱,۲۲۰	۱	.۰۰۱
	زیاد	۷۱			
	متوسط	۴۸			
	کم	۴۵			
	بی تأثیر	۲۳			

چون سطح معناداری کمتر از ۰۰۱ است پس تفاوت معنادار است یعنی نگرش افراد به این سوال متفاوت است و اکثر افراد گزینه زیاد را انتخاب کرده اند.

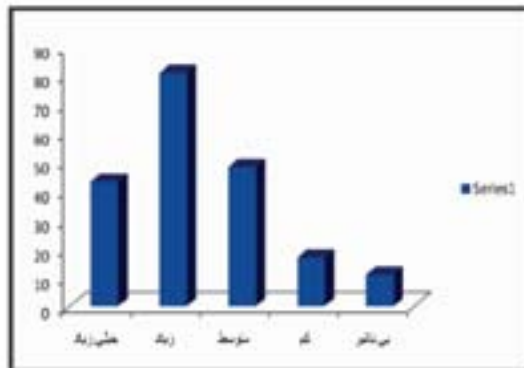
۶- آیا گسترش گردشگری در بالا رفتن سطح بهداشت مردم شهر قم تأثیری داشته است؟

سوال	پاسخ ها	فرکانس	Chi square	df	سطح معناداری
۶	خیلی زیاد	41	16.833	4	.001
	زیاد	54			
	متوسط	66			
	کم	26			
	خیلی ناگفته	12			

چون سطح معناداری کمتر از ۰.۰۵ است پس تفاوت معنادار است یعنی نگرش افراد به این سوال متفاوت است و اکثر افراد گزینه متوسط را انتخاب کرده اند.

۷- آیا گسترش گردشگری در افزایش روحیه احترام به دیگران تأثیری داشته است؟

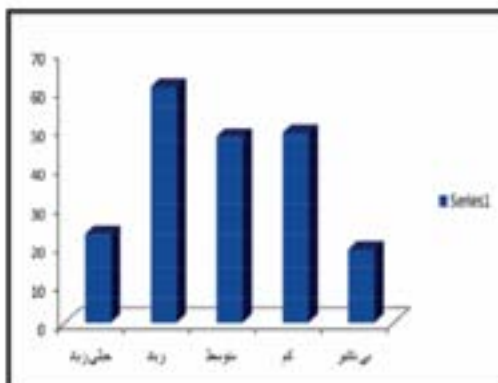

سوال	پاسخ ها	فرکانس	Chi square	df	سطح معناداری
۷	خیلی زیاد	43	38.100	4	.001
	زیاد	81			
	متوسط	48			
	کم	17			
	خیلی ناگفته	11			

چون سطح معناداری کمتر از ۰.۰۵ است پس تفاوت معنادار است یعنی نگرش افراد به این سوال متفاوت است و اکثر افراد گزینه زیاد را انتخاب کرده اند.

۱۱- آیا گسترش گردشگری موجب افزایش فعالیتهای هنری شده است؟

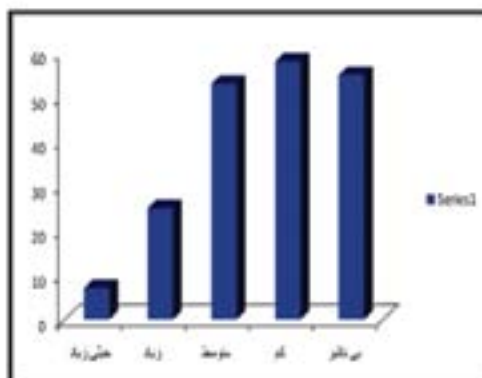
سطح معناداری	df	Chi square	فراتر	پاسخ ها	سوال ۱۱
.۰۰۱	۴	۳۳.۶۰۰		خیلی زیاد ۳۳ زیاد ۲۱ متوسط ۴۸ کم ۴۴ بی تأثیر ۱۴	استان قم

چون سطح معناداری کمتر از ۰.۰۵ است پس تفاوت معنادار است یعنی نگرش افراد به این سوال متفاوت است و اکثر افراد گزینه زیاد را انتخاب کرده اند.

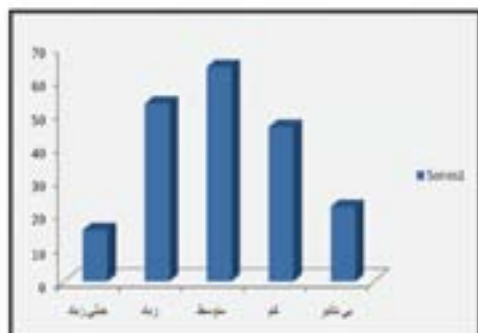
۱۲- آیا گسترش گردشگری در افزایش اعتماد و مصرف الکل تأثیری داشته است.

سطح معناداری	df	Chi square	فراتر	پاسخ ها	سوال ۱۲
.۰۰۱	۴	۶۱.۳۶۳		خیلی زیاد ۲ زیاد ۲۵ متوسط ۵۳ کم ۵۶ بی تأثیر ۵۵	استان قم

چون سطح معناداری کمتر از ۰.۰۵ است پس تفاوت معنادار است یعنی نگرش افراد به این سوال متفاوت است و اکثر افراد گزینه کم را انتخاب کرده اند.

۱۳- آیا گسترش گردشگری در نحوه سرویس دهی به گردشگران و مردم تأثیری داشته است؟

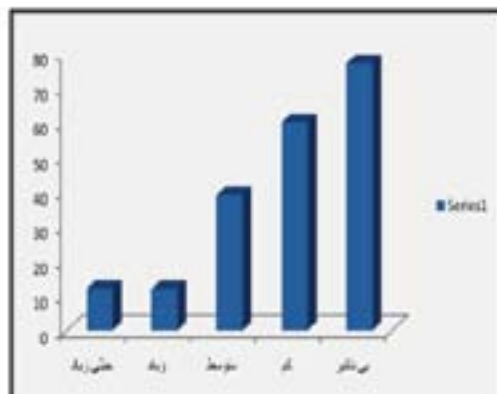

سطح معناداری	df	Chi square	فراتر	پاسخ ها	سوال ۱۳
.۰۰۱	۴	۴۳.۶۵۰		خیلی زیاد ۱۵ زیاد ۵۳ زیاد ۲۴ متوسط ۴۶ کم ۴۶ بی تأثیر ۲۴	استان قم

چون سطح معناداری کمتر از ۰.۰۵ است پس تفاوت معنادار است یعنی نگرش افراد به این سوال متفاوت است و اکثر افراد گزینه متوسط را انتخاب کرده اند.

۱۱- آمار فرهنگ شهر قم پانزیر نوریستهای ادیان مختلف را داشته است؟

سوال شماره	پاسخ ها	فرارشی	Chi square	df	سطح معناداری
۱۱	کم زیاد متوسط کم بسیار	۱۳ ۱۳ ۳۹ ۶۰ ۷۷		۱	۰۰۱

چون سطح معناداری کمتر از ۰.۰۵ است پس تفاوت معنادار است یعنی نگرش افراد به این سوال تفاوت است و اکثر افراد گزینه بی تأثیر را انتخاب کرده اند.

هنگام مواجهه تازه واردها به یک جامعه یا فرهنگ ناآشنا، از آنجا ناشی می شود که آنها در مواجهه با فرهنگی جدید قادر به تفسیر و درک عناصر لایه بیرونی آن فرهنگ (مثلاً یک رفتار خاص) نیستند و اطلاعات لازم در این خصوص را نیز در اختیار ندارند (شکل ۳) نشانگر لایه های مختلف فرهنگی می باشد (schin, ۱۹۸۵-۱۹۹۲, ص ۲۹).

یکی از عوامل مهم در خصوص مسائل فرهنگی، مطالعه بستر گردشگری است: یکی از این بسترها، ارتباطات میان فرهنگی است جهانگردان در این بستر حرکتی سالم و در جهت تفاهم بیشتر میان فرهنگ ها است. گردشگران از این دیدگاه با انگیزه نفوذ در جامعه میزبان آشنا شدن با ویژگی های فرهنگی به گردشگری می پردازد. گردشگری در مواردی منجر به تغییر فرهنگ جامعه میزبان، اقشار جدید اجتماعی، نوگرایی ساختار خانواده، همگرایی اجتماعی در حفظ میراث فرهنگ ناحیه ای می شود (فرخی، ۱۳۷۸).

با این وجود شهر مقدس قم در مواجهه با فرهنگهای مختلف از شهرها و کشورهای مختلف دارای تغییرات فرهنگی و اجتماعی در بستر جامعه شده است که بصورت ملموس و غیر ملموس و بر اساس تجزیه و تحلیل میدانی چنین تاثیراتی بوضوح رابطه معناداری را نشان می دهد که بصورت ذیل بر اساس نمودار

فرهنگها با یکدیگر است که دشمنیها به دوستی تبدیل می شود در شناخت و رابطه فرهنگی با گردشگری دونکته حائز اهمیت است: یکی فرهنگ انفرادی و دیگری فرهنگ همگانی یا اجتماعی. فرهنگ انفرادی، آموزشها و مهارتهای فردی است که فرد با کمک مهارت و استعداد فردی خود اثری بوجود می آورد که در فرهنگی و یا اجتماع مشخصی اثر بارز و ارزنده ای محسوب می گردد (رضوانی، ۱۳۷۴، ص ۵۲) و از سوی دیگر، پیامدهای اجتماعی و فرهنگی گردشگری نیز در سالهای اخیر مورد توجه جامعه شناسان قرار گرفته است که منظور از آثار فرهنگی و اجتماعی گردشگری، عبارت است از راههای و روشهای که گردشگران برای ایجاد تغییر در نظام ارزشهای محیطی از آن استفاده می کنند نظیر آرایش، لباس پوشیدن، صحبت کردن، غذا خوردن، و همچنین روشهای جدید جمعی، سطوح ایمنی، موازین اخلاقی، و بالاخره سنن و عقاید و روابط اجتماعی موجود در محیط (murphy, ۱۹۹۵, ص ۳۶).

این عوامل به عنوان اثر مردم بر مردم شناخته می شود و این آثاری است که از جانب گردشگران بر مردم محلی (میزبان گردشگری) و در نتیجه تعامل بین آنها پدید می آید. بسیاری از سوء تفاهمات، درگیری و اختلافات به

و آمار نشان داده می شوند (ایلخانی، ۱۳۸۹، صص ۱۸۳-۱۹۶).

نتیجه گیری و پیشنهادات

با توجه به تحلیل و آزمون فرضیات می توان استنباط کرد که در طی دهه های اخیر، گردشگری مذهبی با تکیه بر بازگام مطهر حضرت معصومه (س) و مسجد مقدس جمکران، توانسته بر رشد و گسترش فرهنگی شهر قم تاثیر بسزایی داشته باشد. و این امر لزوم توجه بیشتر به مسئله برنامه ریزی شهر را روشن ساخته و نشان می دهد که باید در جهت ارتقاء این صنعت در شهر قم به منظور پایداری شهر و نیز از جنبه های اقتصادی یا فرهنگی - اجتماعی و فضای به برنامه ریزی شهر اهمیت لازم داده شود. با توجه به آنچه مطرح شده اطلاعات میدانی جمع آوری شده و آزمون فرضیات، لزوم توجه به گسترش و توسعه صنعت گردشگری، انجام اقدامات را که از طریق آن بتوان در جلب و جذب گردشگران هرچه بیشتر موفق بود، ضروری می سازد. از طرفی با توجه به تاثیرات این صنعت بر تحولات فرهنگی و اجتماعی در شهر قم، لازم است تا در این زمینه اقدامات جهت جلوگیری از بعضی اثرات منفی گردشگری همانند تغییر در چهره مذهبی شهر، نوع پوشش، مصرف مواد الکلی و غیره انجام بشود. بنابراین لازم است تا با توجه به نتایج حاصل از پژوهش، راهکارهای ارائه شده که از تاثیرات منفی گردشگری در شهر قم کاسته شود و باعث تقویت اثرات مثبت شود. در این زمینه پیشنهاد می شود که اقدامات راهبردی ذیل مورد توجه برنامه ریزان قرار گیرد:

۱. تدوین اعمال سیاستهای مربوط به توسعه گردشگری فرهنگی و مذهبی در شهر قم؛
۲. استفاده از روشهای همسان در سایر شهرهای دنیا در جهت تقویت توریسم مذهبی پایدار؛
۳. توجه به گردشگران خارجی و احترام به آداب و رسوم آنها؛
۴. برنامه ریزی برای هدایت توسعه شهر در جهت

های مناسب؛

۵. جلوگیری از واردات و مصرف مواد مخدر و الکی

در شهر قم؛

۶. جلوگیری از فساد اخلاقی و فرهنگی؛ و

۷. ایجاد بسترهای مناسب جهت تفریحات فرهنگی در اطراف اماکن مقدسه.

منابع و ماخذ

۱. ایلخانی، لیلا (۱۳۸۹) نقش توریسم مذهبی در تحولات اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی، کالبدی شهر قم، پروژه کارشناسی ارشد، استاد راهنما: آقای دکتر مجید ولی شریعت پناهی، دانشگاه آزاد واحد شهر ری.
 ۲. الوانی، سید مهدی (۱۳۷۴) مجموعه مقالات نخستین همایش جهانگردی و جمهوری اسلامی، جلد دوم، انتشارات کیش.
 ۳. تولایی، سیمین (۱۳۸۶) مروری بر صنعت گردشگری، تهران، انتشارات دانشگاه تربیت معلم.
 ۴. رهنمایی، محمد تقی (۱۳۷۸) اثرات گردشگری بر شیوه رفتار و سبک زندگی در گیلان، خلاصه مقالات گردهمایی تحولات فرهنگی استان گیلان، اداره فرهنگ و ارشاد اسلامی.
 ۵. رضوانی، علی اصغر (۱۳۷۴) جغرافیا و صنعت توریسم، انتشارات پیام نور.
 ۶. رنجبریان، بهرام، زاهدی، محمد (۱۳۸۷) برنامه ریزی و سرپرستی گشتهای اصفهان، چهار باغ.
 ۷. علی حاجی نژاد و همکاران (۱۳۸۸) تاثیرات گردشگری تجاری بر توسعه کالبدی - فضایی مناطق شهری، مطالعه موردی شهر بانه، پژوهشهای جغرافیای انسانی، شماره ۷۰.
 ۸. فرخی، مرتضی (۱۳۷۸) پیش در آمدی بر تاثیرات فرهنگی و اجتماعی صنعت جهانگردی، فصلنامه مطالعات دفاعی استراتژی، شماره ۲.
 ۹. همایون، محمد هادی (۱۳۸۱) پیامدهای فرهنگی توسعه جهانگردی، نشریه اندیشه صادق، شماره ۵.
- Charles, and jafari, j (1996) cultural and international tourism annals of tourism research, vo123, no4,

pp955-58

Murphy, p.e (1995) tourism: a community approach,
London, route ledge

Schin, h. edgard (1985-1992) organizational .cultural
&leadership, by: jossy boss.

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management

شماره ۴۵ زمستان ۹۵
No.45 winter 2016

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۴۵ زمستان ۹۵
No.45 Winter 2016

■ ۳۳۸ ■

بازتاب نظریه های نشانه شناسی در خوانش معماری و شهر

علیرضا غفاری - دانش آموخته دکتری معماری، دانشکده هنر و معماری، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات، تهران، ایران.

محمد منصور فلامکی* - استاد دانشکده معماری، پردیس هنرهای زیبا، دانشگاه تهران، ایران.

Semiotic theories of architecture and city reflected in readings

Abstract

What we know today as architectural semiotics sub-field of semiotics and art in its shadow, no independent representation. Based on the theoretical concepts of architecture and alignment with the ideology of linguistic and semiotic need to explain the evident architectural semiotics explains. In this paper we analyzed the relationship between architecture and semiotics. Each social context (such as architecture), which carries a set of messages and relationships within the text by codes transmitted to the audience. These symptoms are encoded by the creator and reader (audience) on the basis of the social contract, subjective perception and point of view to decode the meaning of the text (Architecture) tries. Structuralist and post-structuralist semiotics provides two views. Signs to direct structural relationship between text and meaning are known. In contrast, post-structuralist semioticians, indirect relationship between text and knowledge and to explore the implication of their relations; in this paper, theories of semiotics, reading Architecture (text) from two perspectives about the analogy has been mentioned. The main focus of research on the meaning of architectural representation, which is composed of multiple layers of meaning, is. Meaning layers of float design and metaphorically, ironically, reflections and so on are intimate. Semiotic reading of architecture, to reproduce plan is based on the relationship between film and audience perceptions are based.

Key words: reading, architecture, architectural semiotics, text, semiotic, structuralist, post-structuralist semiotics.

چکیده

آنچه را تا به امروز به عنوان نشانه شناسی معماری می شناسیم، زیرشاخه ای از نشانه شناسی هنر و در سایه آن، فاقد نمودی مستقل است. باتوجه به مفاهیم نظری معماری و همسویی با اندیشه های زبان شناختی و نشانه شناسی، نیاز به تشریح و تبیین نشانه شناسی معماری مشهود است. در این مقاله ارتباط میان معماری و نشانه شناسی مورد تحلیل قرار می گیرد. هر متن اجتماعی (مانند معماری) حامل مجموعه ای از پیام ها بوده که به وسیله رمزگان ها و روابط درون متنی به مخاطب منتقل می شوند. این نشانه ها توسط خالق کد گذاری شده و خواننده (مخاطب) بر پایه قراردادهای اجتماعی، برداشت های ذهنی و زاویه نگاه خود به رمزگشایی و معنا سازی برای متن (معماری) تلاش می کند. نشانه شناسی به دو دیدگاه ساختارگرا و پساساختارگرا می پردازد. نشانه شناسان ساختارگرا رابطه متن و معنا را مستقیم دانسته و در مقابل نشانه شناسان پسا ساختارگرا، رابطه متن و معنا را غیر مستقیم دانسته و به جستجوی مفهوم ضمنی و روابط بینا متنی می پردازند. در این مقاله پس از بررسی نظریات نشانه شناسان، خوانش معماری (متن) از دو دیدگاه ذکر شده مورد قیاس قرار گرفته است. تمرکز اصلی تحقیق بر باز نمود معنای معماری، که از لایه های متعدد معنا تشکیل شده است، می باشد. معانی در لایه های طرح شناورند و به صورت استعاری، کنایی، بازتابی و غیره ناکارآمد هستند. خوانش نشانه شناختی معماری، به دنبال باز تولید طرح بر اساس ارتباط بین لایه ها و بر اساس برداشت مخاطب می باشد.

واژگان کلیدی: خوانش معماری، نشانه شناسی معماری، متن، نشانه شناختی ساختارگرا، نشانه شناختی پساساختارگرا.

۱. مقدمه

امروزه نظریه‌های متفاوت و متعددی در زمینه شکل‌گیری محصول و خوانش معماری وجود دارند. در سه دهه اخیر علوم انسانی مبنای شکل‌دهی این تئوریها بوده‌اند. در دهه هفتاد میلادی مطالعات زبان‌شناسیک در حوزه هنر جای خود را پیدا کرده و در پی آن «نشانه‌شناسی»^۱ به عنوان شاخه‌ای از زبان‌شناسی، در نقد و «خوانش متن هنری»^۲ مورد استفاده قرار گرفت. معماری مانند یک متن، در برابر مخاطب دنیایی از اندیشه‌ها و ارزش‌های طرح را تداعی می‌کند و واجد زبانی در پس پرده خویش بوده که به مخاطب به گفتگو می‌نشیند. این برداشت و بیان معنا از معماری از ابتدای تاریخ هنر و زایش معماری به صورت‌هایی که در برگیرنده ایده‌های دینی، اقتباس از اسطوره‌ها، طبیعت و عناصر طبیعی در قالب شکل‌ها، نمادها، نشانه‌ها و صورت‌هایی که حامل اندیشه‌ها و تفکراتی خاص بود، ظهور کرد.

تولید هر «متن» مبتنی بر زمینه و بستر اندیشه و فرهنگ جامعه مصدر خویش است. «هر متن حامل پیامی مستقل از فرستنده و گیرنده آن در برگیرنده مجموعه‌ای از نشانه‌هاست. این نشانه‌ها، توسط مؤلف رمزگذاری شده و مخاطب آنها را با استناد به قرار داده‌ها و به کمک روابط رسانه‌ای رمزگشایی می‌کند» (Chandler, ۲۰۰۹: ۳). هر متن (مانند معماری) محصول یک فرآیند تولیدی است که از برهم‌کنش ایده‌ها، ارزش‌ها، حوزه‌ها و شناخت محیطی مؤلف شکل گرفته و مخاطب در زمان روبه‌رو شدن با آن سعی دارد پیام متن را دریافت نموده و با توجه به آموزه‌های ذهنی خود به پردازش و خوانش متن (معماری) می‌پردازد. بنابراین علم نشانه‌شناسی سعی در بازتاباندن اندیشه‌های مطرح شده در بین سطور هر متن هنری (مانند معماری) دارد و با استناد به این روش و نظریات نشانه‌شناسی معماری نیز مورد خوانش قرار می‌گیرد.

۲. چارچوب نظری

آنچه می‌خواهیم به قید نظم به میان آوریم تا راهنما و سازنده و پایه این پژوهش باشد، در ادبیات مکتوب معماری امروز ما نسبتاً ناشناخته مانده است. برخی از پژوهشگران مدرن معماری به اشاره بیان کرده‌اند که: معماری را نمی‌توان بی‌اتکاء بر محیط فراگیرش بازشناخت. برخی نظریه پردازان دانش نشانه‌شناسی همچون «چارلز سندرز پیرس»^۳ معتقدند که «تنها در پرتو نشانه‌هاست که می‌توان اندیشید و تفکر بدون نشانه امکان پذیر نمی‌باشد» (ضیمران، ۱۳۸۳: ۴). بدین منظور جهت بررسی خوانش معماری بایستی توجه و تعمق بیشتری به مفاهیم و بن‌مایه‌های نشانه‌شناسی داشت. از این میان با تحلیل و کمک از نظریات و مضامین زبان‌شناسی و نشانه‌شناسان میتوان از این دانش به معماری به عنوان «یک متن فضایی درون گستره چندگانه محیط اجتماعی» پیرامونش نگاه کرد.

۳. پیشینه پژوهش

جستجو برای شناخت هویت‌های محلی آدمیان بر پایه زبان‌شناسی و زبان‌شان، توسط دانشمندانی صورت می‌گیرد و آثار ماندگار بر جای می‌گذارد. در جایی «زبان» روحیه ملت‌ها را می‌خواهد به نمایش بگذارد و در جایی دیگر، پیوند میان «زبان»، «فکر» و «حقیقت» مطرح می‌شود. دانشمندانی مانند «تیر»^۴ مباحث مربوط به پیوند میان زبان‌شناسی و مجموعه وقایع اجتماعی خاصی که بر رفتار محیطی انسانها اثر گذاری داشته‌اند را به میان آوردند.^۵ زبان‌شناسی در دهه شصت میلادی به وسیله دانشمندانی چون «چامسکی»^۶ با ارائه نظریه «دستور زبان زایشی»^۷ وارد مرحله تازه‌ای شد. او با بازنگری نحو- بنیاد زبان را مفهوم ذاتی دانست که از زمان تولد با انسان می‌باشد. او به صورت عقلانی به زبان می‌نگرد. در دهه هفتاد زبان‌شناسی به سمت معنا‌شناسی گفتمان - بنیاد سوق می‌یابد. مبنای اصلی، نگرش مطالعات جامعه‌شناسی و

توجه عمیق به بافتار فرهنگی پیرامون زبان است. در حقیقت از بافت به عنوان مهمترین رکن در معناشناسی یاد می شود و جمله، واحدی مستقل نبوده و همیشه در متن بررسی می شود. زبان شناسان مدرن همچون «ریچارد ای. هودسن» در کتاب «زبان شناخت اجتماعی» روی دریافت مفهوم و معنایی زبان کار کرده اند. کتابهای «نشانه شناسی و معماری» ۸ برای عقیده اند که: معماری دارای معنای ذاتی و درونی نیست و بر اساس قراردادهای اجتماعی و فرهنگی معنا می شود. در واقع نشانه ها را نمی توانیم بی تأثیری از محوطه شان بازشناسیم. بر این اساس نشانه شناسی معماری، مقوله ای نیست که بتواند یک سویه، یعنی تنها به نیت و خواسته شناسنده، شناخته شود. «رولان بارت» ۹ و «امبرتو اکو» ۱۰ نشانه شناسان مطرحی هستند که به نظریه نشانه شناسی در معماری به این عقیده اند که معماری، متنی لایه گون و دارای پیوندهای اصیل با بافتار اجتماعی و فرهنگی می باشد.

۴. روش تحقیق

نشانه شناسی، پیش از هر چیز، روشی برای خواندن متن (کلامی، بصری، تجسمی، شنیداری، و...) محسوب می شود. این پژوهش با دیدگاه تحلیلی نسبت به مفاهیم زبان شناسیک و نشانه شناسیک می نگرند و با استناد به اطلاعات و نظریات برآمده از تحلیلها سعی دارد که از نشانه شناسی به مثابه یک علم و روشی برای خوانش معماری بنگرد. در نتیجه در این مقاله، ابتدا با روش توصیفی مفاهیم و نظریات مربوطه به اندیشه های نشانه شناسی برخورد می شود و سپس با رویکردی تحلیلی و تطبیقی میان نظریات ارتباط برقرار کرده که بتواند به کمک این روش (نشانه شناسی) به خوانش متن از دو گونه مشخص ساختارگرا و پساساختارگرا و در نهایت خوانش معماری بپردازد. «نشانه شناسی ساختارگرا» ۱۱ رابطه بین نشانه های متن (معماری) را بررسی می کند و منطق های ساختاری آن را به دست می آورد. «تحلیل نشانه شناختی ساختارگرایانه

با بازشناسی واحدهای تشکیل دهنده ای یک نظام نشانه ای و تعیین روابط بین این واحدها (روابط معنایی و منطقی) سروکار دارد» (سجودی، ۱۳۸۲، ص ۷۰). «نشانه شناسی پساساختارگرا» ۱۲ سعی بر نشان دادن ویژگی های در متن (فضای معماری) دارد که دلالت واحدی ندارند و منطق هایی را که به سادگی بدیهی فرض شده اند به چالش می کشد. در واقع در این روش با سازکار و اساسی ۱۳ به بازخوانی مفاهیم پرداخته می شود. در اساسی، رابطه تقابلی نشانه های بنا به چالش کشیده می شود و همچنین متن (فضای معماری) در زمینه معاصر آن دوباره تعریف می شود.

۵. نشانه شناختی روشی نو برای خوانش

در هر کنش و ارتباط اجتماعی، در حال تولید و باز آفرینی متن هستیم. معماری نیز به عنوان یک دانش میان رشته ای در فرآیند ارتباط میان انسانهای جامعه، خود را بیان می کند. ۱۴ هر متن اجتماعی (مانند معماری) حامل پیام و یا مجموعه ای از «رمزگان» ۱۵ بوده که به وسیله روابط دلالتی و روابط «درون متنی» ۱۶ به مخاطب انتقال داده می شوند. مخاطب نیز با توجه به شبکه شکل دهنده متن و لایه ها و روابط درون متنی و از طریق قرار دادهای اجتماعی، فرهنگی، برداشت های ذهنی، نوع و زاویه نگاه خود به دریافت، رمز گشایی ۱۷ و معنا سازی برای متن همت می گمارد. در نتیجه دانشی به نام نشانه شناسی به منظور شناخت، تفسیر و یافتن معنا در متن به میان می آید. یکی از عام ترین تعریف ها از «امبرتو اکو» است که می گوید: «نشانه شناسی با هر چیزی که بتواند یک نشانه قلمداد شود سروکار دارد» (Eco, ۱۹۷۶: ۷).

«نشانه شناسی نه فقط شامل مطالعه چیزهایی است که ما در مکالمات روزمره نشانه می نامیم، بلکه مطالعه هر چیزی است که بر چیزدیگری اشاره دارد» (Chandler, ۲۰۰۹: ۲۰). نشانه شناسی در جستجوی معنا از طریق کشف لایه های عمیق تر متن می باشد (Martin & Ringham, ۲۰۰۰).

هر متن متشکل از تعدادی نشانه بوده و هر نشانه واجد دو رابطه «درون نشانه ای» و «برون نشانه ای» می باشند. برداشت سوسور از معنای نشانه ها درون یک نظام ساختاری و مبتنی بر رابطه است. اولویت به روابط نشانه ها درون یک نظام داده می شود تا به چیزهای خارج. «نشانه ها در اصل به یکدیگر ارجاع می دهند. درون نظام همه چیز وابسته به روابط است» (Saussure, ۱۹۸۳: ۱۲۱). «هیچ نشانه ای قائم بر خود معنی نمی یابد، بلکه ارزش آن ناشی از رابطه آن با نشانه های دیگر است. هم دال و هم مدلول مفاهیمی تقابلی و مبتنی بر جایگاه و رابطه شان با دیگر اجزای نظام هستند» (Saussure, ۱۹۸۳: ۱۱۸). سوسور به مفهومی تحت عنوان «ارزش» نشانه اشاره میکند. «ارزش هر نشانه به روابط آن نشانه با دیگر نشانه های درون نظام وابسته است. نشانه فاقد ارزش مطلق مستقل از این بافت است» (Saussure, ۱۹۸۳: ۸۰). سوسور بین آنچه در درون نشانه اتفاق می افتد، یعنی دلالت و مفهوم ارزش (رابطه نشانه ها با یکدیگر درون نظام) تمایز قائل می شود. او بر افتراق بین نشانه ها تأکید کرده است.

۱-۲-۵. نشانه از دیدگاه چارلز سندرس پیرس
پیرس الگویی سه وجهی برای نشانه معرفی میکند: نمود ۲۴، تفسیر ۲۵، موضوع ۲۶. نمود، صورتی است که نشانه به خود میگیرد و وظیفه بازنمایی را بر عهده دارد و قابل تفسیر است. الزاماً مادی نیست. تفسیر نه تفسیر گر بلکه معنایی است که از نشانه حاصل می شود و موضوع (ابژه)

۱۱۸). نشانه شناسی یکی از روش های تحلیل متن است. نشانه شناسی به دنبال متون در حکم کلیتهای ساختمند و در جستجوی معناهای پنهان و ضمنی است (Chandler, ۲۰۰۹: ۲۰). دو نگرش ساختارگرایی و پساساختارگرایی در نشانه شناسی مطرح هستند. نشانه شناسان ساختارگرا چون (سوسور، یاکوبسن، اشتراوس) با نگرش زبان شناسانه رابطه متن و معنایش را مستقیم دانسته و به رمز گشایی و کشف رمزگان متن می پردازند. نشانه شناسان پساساختارگرا (پیرس، اکو، بارت، دریدا) رابطه بین متن و معنا را غیرمستقیم دانسته و به جنبه های متکثر، لایه های درونی متن، بینامتنیت ۱۸ و فرآیند تأخیری معنا می پردازند.

۱-۵. بررسی نظریات نشانه شناسان در نشانه شناسی متن

۱-۱-۵. نشانه شناسی فردیناند سوسور
سوسور الگویی «دو وجهی» یا «دوتایی» را برای نشان دادن نشانه پیشنهاد میکند. از دید او نشانه تشکیل شده است: «دال» ۲۰ (تصور صوتی) و «مدلول» ۲۱ مفهومی که دال به آن «دلالت» ۲۲ می کند. از دید سوسور «نشانه زبانی» نه یک شیء را به یک نام، بلکه یک مفهوم را به یک تصور صوتی پیوند می دهد. نشانه حاصل انطباق این دو عنصر یعنی دال و مدلول است. دال بدون مدلول یا به عبارتی دالی که به هیچ مفهومی دلالت نکند و مدلولی که هیچ صورتی (دالی) برای دلالت آن وجود نداشته باشد، امکان ندارد و هر دو با هم قابل دریافت و شناخت هستند (شکل ۱). سوسور معتقد است که

شکل ۱. نشانه و روابط درونی آن از نظر سوسور؛ مأخذ: چنلر، ۱۳۸۷، ص ۴۰.

موضوع مربع

نموده - بازنموده

تفسیر - تصور صوتی

شکل ۲. مثلث نشانه شناختی پیرس؛ مأخذ: چندلر، ۱۳۸۷، ص ۴۵.

الف) مجموعه ای از سیگنالها که قوانین ترکیب پذیری درونی بر آنها حاکم است. اینها میتوانند پیام های (مفاهیم) متفاوتی را درباره چیزهای متفاوتی ارسال کنند و مجموعه متفاوتی از واکنش های مختلف را برانگیزند. این مجموعه را «نظام نحوی» نامید.

ب) مجموعه ای از حالات متفاوت که به مجموعه ای از پیام ها (محتواهای) ارتباطی معنا دار تبدیل می شوند. این مجموعه پیام ها، «نظام معنایی» را به وجود می آورند.

ج) مجموعه ای واکنش های رفتاری محتمل از سوی مخاطب که مستقل از نظام (ب) هستند. اصطلاحاً «نظام رفتاری» نامیده می شوند.

د) قانونی که عناصری از نظام (الف) با عنصری از نظام (ب) را به هم می پیوندد. در حقیقت رابطه بین سه نظام دیگر که «نظام قانونی» نامیده می شود. ۲۸.

اکو پیوند میان دال و مدلول را از دیدگاه ناظر و مخاطب نقش نشانه ای می نامد. «وقتی رمزگان، عناصر نظام انتقال دهنده را به عناصر انتقال داده شده تخصیص می دهد، اولی به بیان دومی و دومی به بیان اولی بدل می شود. نقش نشانه ای زمانی پدید می آید که بیانی با محتوایی مرتبط می شود

هر چیزی که امکان تفکر درباره آن وجود دارد که نشانه به آن ارجاع می دهد. در این رابطه سه گانه، نشانه به جای موضوع می نشیند و توسط مفسر مورد تفسیر قرار می گیرد (شکل ۲). پیرس تعامل میان این سه گونه را فرآیند «نشانگی» ۲۷ می نامد. پیرس در جایی می افزاید: «معنای یک باز نمود ممکن است چیزی نباشد جز یک باز نمود دیگر». تفسیر اولیه میتواند دوباره تفسیر شود. مدلولی که خودش در نقش یک دال ظاهر می شود. فرآیند تفسیر میتواند تا بی نهایت ادامه یابد و این فرآیند مبنای نشانه شناسی پساساختارگرا می شود.

۱-۳. نشانه شناسی امبر تو اکو

اکو بین «ارتباط» و «دلالت» تمایز قائل می شود. از نگاه او نشانه شناسی ارتباط و نشانه شناسی دلالت با هم متفاوتند. اکو فرآیند ارتباطی را انتقال سیگنالی از منبعی، از طریق یک فرستنده و به واسطه یک مجرا، به مقصد مشخص می داند. اما فرآیند دلالتی زمانی اتفاق می افتد که مقصد، انسان باشد. به اعتقاد اکو چنین فرآیندی ممکن نیست مگر به واسطه وجود یک دستگاه «رمزگان» تا جایی که هستی های حاضر را به واحدهای غایب می پیوندد، در واقع یک نظام دلالت است. اکو رمزگان ها را به چهار پدیده متفاوت بیان میکند:

که در حقیقت هر دو عنصر با هم پیوند می‌خورند» (ECO, ۱۹۷۹: ۵۷). بهتر است بگوییم نقش نشانه‌های زمانی تحقق می‌یابد که دو نقشگر بیان و محتوا با هم به نوعی رابطه همبسته دو سویه دست یابند.

۶. روش نشانه‌شناسی در تأویل و خوانش معماری

نشانه‌شناسی نوعی دانش در جهت درک و دریافت پدیده‌های جهان است که از طریق خوانش و قرائت نشانه‌های موجود در هر پدیده، حاصل می‌شود. «نشانه‌شناسی تمامی خوانش‌های برآمده از رمزگشایی، پدیده‌ها را در برمیگیرد» (Johansen, et al., ۲۰۰۲: ۳). وجه تمایز نشانه‌شناسی معماری از سایر متن‌ها، در ماهیت فضایی بودن معماری است. معماری، یک متن لایه‌گون فضایی است و دارای مضامین و معنا‌های متعدد در درون رمزگان خود می‌باشد. ۲۹

نشانه‌شناسی معماری، فضا را با توجه به روابط اجتماعی و فرهنگی - مدنی به عنوان یک متن بر خاسته از آن، مورد خوانش قرار می‌دهد. مخاطب در روبرو شدن با فضای معماری، با توجه به تصاویر و برداشت‌های ذهنی خود از فضا و رمزگان، فضا را مورد بازتولید قرار می‌دهد. مخاطب با توجه به جایگاه اجتماعی و زمینه‌های فرهنگی خود و بستر فرهنگی طرح معماری به معناسازی برای طرح می‌پردازد. نشانه‌شناسی معماری آنگاه که به فضایی غنی شده می‌پردازد به موجودیت‌های گوناگون زیر می‌نگرد: ۳۰

۱. موجودیت‌های ابعادی - تناسباتی (جایی که ماده از طریق بر بیرونی به بازی معماری گرفته می‌شود)؛

۲. موجودیت‌های شکلی - تصویری؛

۳. موجودیت‌های اساطیری (جایی که نمادهایی که موضعی، اقلیمی، اندیشه‌ای هستند به میدان می‌آیند) (فلامکی، ۱۳۹۱، ص ۳۸۳).

۷. نگاه ساختارگرا به تأویل متن

ساختارگرایی یک روش جهت بررسی و خوانش

پدیده‌های اجتماعی است که همان طور که گفته شد افرادی چون سوسو، یاکوبسن، اشتراوس در شکل‌گیری این روش مؤثر بوده‌اند. «در خوانش ساختارگرا از متن (معماری) باید در یک لحظه هم ساختار و قواعد متن را بشناسیم و هم نشانه‌ها را دریابیم. در واقع دلالت و معنا را همزمان برداشت کنیم» (احمدی، ۱۳۸۰، ص ۱۸۷). در این نگرش هر متن به صورت یک نظام بوده و از طریق پیروی الگویی ساختاری شکل گرفته است و نه محتواهای معنایی. بنابراین شکل عناصر یک متن و رابطه بین آنها با یکدیگر مهمتر از محتوای خرده ساختارها و

یا معنای متن می‌باشد. ۳۱

پایه‌گذاران اصلی ساختارگرایی، مبنای اندیشه خود را بر روی برتری شکل بر محتوا انگاشته‌اند. در خوانش ساختارگرای هر متن، (به مانند فضای معماری) موارد زیر مورد توجه قرار می‌گیرد:

۱. روابط بین عناصر هر متن، سازنده یک ساختار کلی نظام مند است و نظام بنیادین متن را تشکیل می‌دهد.

۲. هر متن دارای رمزگانی در درون خویش است که

ساختار آن به این رمزگان انسجام می‌بخشد. ۳۲

۳. مخاطب روابط و قوانین درون ساختاری متن را کشف کرده و بر اساس آن، متن را بازخوانی میکند.

۴. پیام هر متن به وسیله رمزگشایی این رمزگان به مخاطبان منتقل می‌شود.

۷-۱. خوانش معماری در نشانه‌شناسی ساختارگرا

نشانه‌شناسی ساختارگرا در معماری رابطه بین نشانه‌های فضای معماری را بررسی می‌کند و منطق‌های ساختاری آن را به دست می‌آورد. در رویکرد ساختارگرا به معماری، بنا متنی است که تنها بر اساس مطالعه ساختار و قواعد زبانی شکل دهنده‌اش میتوان آن را تحلیل کرد. هر جزء معماری نشانه‌ای است که تنها در ارتباط با کل زبان قابل فهم است و برعکس. بنابراین در این نگرش، هر طرح معماری از مجموعه‌ای از نشانه‌ها تشکیل شده که

هر نشانه دارای دو سطح اصلی است: دال و مدلول. آنچه که از اثر معماری در مرحله اول یافت می شود عناصر درگیر در آن است که به تعبیر «سوسور» با گزینش جانشینی، به صورت عناصر همنشین و در کنار یکدیگر معماری را به صورت پیکره ای واحد به وجود می آورند. «دال» کالبد هر طرح و «مدلول» به مفهوم آن طرح دلالت میکند. در واقع ارتباط و تقابل بین فرم و محتوا مطرح می شود. به تعبیر «پیرس» ارتباط بین دال (عناصر معماری، شکل و هر آنچه که به کالبد معماری معطوف می شود) و مدلول (روح، مفاهیم، معنا و ارزش های حامل هر اثر معماری) کاملاً قراردادی و مربوط به فرهنگ جامعه مصدر اثر معماری است. به بیان دیگر نشانه ها در ارتباط با روابط فرهنگی و مناسبات انسانها بررسی می شوند. «نشانه شناسی چیزها و کنش های درون یک فرهنگ را نشانه می پندارد و از این راه درصدد است تا قوانین و مقرراتی که اعضای آن فرهنگ، خودآگاه یا ناخودآگاه پذیرفته و به آن معنی داده اند، را تشخیص دهد (Culler, 2001: 35). به تعبیر «رولان بارت»، معماری به میانجی تازه ای برای جنبه های التزامی فرهنگ بدل می شود. ۳۳ به بیان دیگر، نگرش ساختگرا به معماری، ابتدا به جستجوی نشانه هایی از متن معماری پرداخته و سپس در برابر هر نشانه، (دال) مفهوم و معنایی خاص (مدلول) را در متون نظری آن بر میگزیند. در این نگرش طرح معماری تنها یک تفسیر دارد و راه برای خوانش های متعدد آن بسته است و پس برای خوانش لایه های ضمنی و معماری باید از رویکرد دیگری به نام پساساختگرا نیز بهره گرفت.

۸. نگاه پساساختگرای به تاویل متن

در این نگرش، اندیشه های ساختار محور مورد چالش قرار می گیرد و متن به قلمرویی جهت بازی معانی بدل می شود. در واقع متن مفهومی چند لایه است که مخاطب با توجه به زمان خوانش، جایگاه اجتماعی خود، ذهن خود، چگونگی سنجش و دستیابی با نشانه های درونی به دریافت معنا

دست یافته و به معناسازی متن می پردازد. دیدگاه پساساختگرا (اندیشمندانی چون هایدگر، کریستوا، دریدا، بارت)، هر متن را در ارتباط با سایر متون قابل شناخت و بررسی قرار می دهد و روابط میان متنی را مطرح می نماید به طوری که مخاطب در مواجهه با هر متن به لایه های متعددی برای خوانش بر می خورد. «رولان بارت» معتقد است یک متن حاصل نیروهای اجتماعی- فرهنگی و تاریخی مخصوصی است که با دقت در بافتار و رابطه آن با سایر متون می توان به گوهر آن دست یافت (ضیمران، ۱۳۸۲، ص ۱۷۴). «دریدا» معتقد است به منظور دست یابی به معنای متن باید ناخودآگاه متن را بشکافیم (ضیمران، ۱۳۷۷، ص ۳۹۵). و هیچ متنی مستقل از سایر متون وجود ندارد و هر متن تداعی کننده متون پیشین و درآمده به سوی متون دیگر است. در واقع متن یک ساختار چند وجهی دارد که از هماهنگی «اندیشه ها و تصورات»، «عناصر صوری» و «روابط بین انسانی» تشکیل شده است. هر متن با توجه به جایگاه خود در بافتار پیرامونی معنا می یابد. هر متن به دلیل وجود روابط بینامتنی با سایر متون در ارتباط بوده و فرایند معنا سازی متن از همین طریق صورت می پذیرد.

۸-۱. خوانش معماری در نشانه شناسی

پساساختارگرا

نشانه شناسی پساساختارگرا سعی بر نشان دادن ویژگیهایی در متن دارد که دلالت واحدی ندارند و منطق هایی را که به سادگی بدیهی فرض شده اند به چالش میکشد. «ژاک دریدا» ۳۴ در مصاحبه ای با «ژولیا کریستوا» ۳۵ با قبول اینکه نمیتوان مفهیمی چون «نشانه» و «ساختار» را به دور انداخت کار ضروری را چنین معرفی می کند: بی شک دگرگون ساختن مفاهیم از درون نشانه شناسی، جابجا کردنشان، به کارگرفتنشان علیه پیش انکاره هایشان، بازانگاریشان در زنجیره های دیگر و کم کم، تغییر دادن حوزه کاری و از این راه، تولید پیکربندی های نو، کارهایی ضروری ترند (حقیقی، ۱۳۷۴، ص ۲۸۱). دریدا نیز

که با مخاطب به گفتگو می‌نشینند. مخاطب نیز به منظور برقراری ارتباط با معماری به دنبال خوانش متن و کشف معنا است. در نگرش ساختارگرا متن به عنوان جزئی از بافت انگاشته می‌شود به طوری که بافت جایگاهی کلان داشته و متن عضوی از مجموعه آن تلقی می‌شود. در نتیجه متن به عنوان کانون معنا بوده و بافت به صورت بسته و زمینه برای خوانش متن مطرح است. در نگرش ساختارگرا، طرح معماری مانند زبان از همنشینی اجزای مختلف شکل گرفته و عناصر طرح مانند کلمات ضمن داشتن ارزشها و نقشهای جداگانه یک مفهوم کلی را به مخاطب انتقال داده و مخاطب به دنبال کشف آن مضامین است. اما در نگرش پسا ساختارگرا، ماهیت متن در وجود بافت تحقق یافته و بافت به طور مستمر متن را می‌آفریند. یعنی بافت ساختاریست که از چندین متن شکل یافته و معنا و مفهوم هر متن با توجه به جایگاه آن در بافت و رابطه آن با سایر متن‌ها قابل دریافت است. در این نگرش، تأویلگر با ژرف نگری و غور در لایه‌های متعدد طرح و دریافت روابط متن گونه طرح به معنا سازی برای آن می‌پردازد. به بیان دیگر در برداشت ساختارگرا، مخاطب به دنبال کشف معنای اصیل متن بوده در حالی که در نگرش پسا ساختارگرا، تأویلگر معتقد به معنای سیال و معناسازی متن است. در جدول زیر طرح معماری در دو دیدگاه ساختارگرا و پسا ساختارگرا با هم مقایسه شده اند (جدول ۱).

نشانه‌شناسی دانشی است که می‌توان از آن برای خوانش معماری بهره گرفت. چرا که معماری نیز مانند هر ابزار اجتماعی دیگر، سعی به ابلاغ پیام و برقراری ارتباط با مخاطبان‌ش دارد. نشانه‌شناسی ساختارگرا، هر طرح معماری را دارای معنایی واحد و مشخص دانسته و مخاطب به کشف معای مورد نظر مؤلف و مورد پذیرش جامعه فرا میخواند. نشانه‌شناسی پسا ساختارگرا، معماری را مانند یک نوشتار دربردارنده معانی درونی و ضمنی و اندیشه‌های فرامتنی دانسته به طوری که مخاطب با طرحی

کشف ساحت غیبی نشانه را در جهت تدوین هر پدیده تلاطم می‌داند. به منظور تأویل هر نشانه نیاز به دستیابی به معیارهای زیباشناختی و معناساختی و کارکردی موجود در مکان - زمان هر طرح معماری اجتناب ناپذیر است. طراح هر طرح و متن معماری را با توجه به قراردادها و در حیطه ادبیات جامعه خود رمزگذاری می‌کند. مخاطب با ژرف نگری در لایه‌های متعدد طرح (لایه‌های کارکردی، اقتصادی، زیباشناختی، اجتماعی - فرهنگی و لایه هرمنوتیکی) و دریافت روابط به معناسازی برای آن می‌پردازد. لایه هرمنوتیکی معماری از طریق رمزگان موجود در طرح و با توجه به عمق و سطح دریافت، معنای طرح را تشکیل می‌دهد. هر کدام از لایه‌ها و از جمله لایه هرمنوتیکی خود از زیر لایه‌های متعدد تشکیل شده و معنا از هر زیر لایه به لایه دیگری در جریان بوده و به طور غیرقطعی و سیال در حال جوشش است. پس خوانش معماری یعنی توجه به لایه‌های شاکله طرح و معناسازی بر اساس لایه‌های همنشین که معنا همواره به تعویق می‌افتد. معنا همواره در غیاب نشانه وجود داشته و در پیوستاری از دالها پراکنده است و به صورت تعویقی و سیال از مخاطب فرار کرده و مخاطب در جستجوی آن در تلاش است.

۹. نتیجه‌گیری و جمع‌بندی

در آنچه ذکر شد، پس از بررسی آراء نظریات نشانه‌شناسان و زبان‌شناسان، مفاهیمی چون؛ متن، متن معماری، نشانه‌شناسی، تأویل و خوانش را با یکدیگر نزدیک کرده و سپس به آزمون رویکردها در خوانش معماری پرداختیم. هر طرح معماری به عنوان یک متن انگاشته می‌شود که مخاطب سعی در ساختن معنا و تأویل آن دارد. نشانه‌شناسی پیش از هر چیز، روشی برای خواندن متن (کلامی، بصری، تجسمی، شنیداری و ...) محسوب می‌شود. در حقیقت نشانه‌شناسی روشی است که با استناد به فرآیند دلالتی به تأویل و خوانش متن می‌پردازد. به بیان دیگر، در اینجا هر طرح معماری را مانند یک متن انگاشته،

جدول ۱. مقایسه خوانش معماری در دو دیدگاه ساختارگرایی و پسا ساختارگرایی

شاخص های خوانش در نگرش ساختارگرا و پسا ساختارگرا	خوانش معماری از نگاه ساختارگرا	خوانش معماری از نگاه پسا ساختارگرا
ماهیت طرح معماری	ماهیت مطلق	ماهیت نسبی
نوع نگاه به طرح معماری	خوانش وضع موجود به دنبال ساحت حضوری طرح	خوانش به دنبال ساحت غیابی طرح
مالکیت طرح	مؤلف (معمار محور)	مخاطب (تأویل محور)
ساختار طرح	همنشینی سکانسهای متفاوت	همنشینی لایه های متفاوت
شکل و مکانیت طرح	خطی، ارتباط خطی عناصر، محدود به مکان	شبکه ای، عدم وابستگی به مکان
دریافت معنای طرح	وجود معنای واحد	وجود معنای سیال، بازی دالهای موجود
موضوعیت طرح	کارکردی و کاربردی	باز تولید و واسازی طرح
نگاه متن گون به طرح	متنیت ثابت	چندمتنی، فرامتنیت، بینامتنیت

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۴۵ زمستان ۹۵
No.45 winter 2016

۳۴۷

پی نوشت ها:

۱. Semiotics
 ۲. Art as a text for reading
 ۳. Charles sanders peirce
 ۴. Jost Trier
 ۵. رج به: فلامکی، محمد منصور، ۱۳۹۱، اصل ها و خوانش معماری ایرانی، نشر فضا، تهران، صفحه ۳۷۱.
 ۶. Noam chomsky
 ۷. Generative grammar
 ۸. رج به: (Agrest & Gandelon, ۱۹۹۵, ۴۲-۵۰)
 ۹. Roland Barthes
 ۱۰. Umberto ECO
 ۱۱. Structuralist semiotics
 ۱۲. Post structuralist semiotics
 ۱۳. Deconstruction
 ۱۴. رج به: (مهجوی نژاد، ۱۳۸۴، ۷۰)
- متن گون مواجه شده و به معنا سازی و نشانه سازی برای آن می پردازد. بدین ترتیب مخاطب نه با متن واحد، بلکه با پدیده ای چند متنی مواجه شده و رمزگان موجود در متن، مخاطب را به ژرفای متن و کشف لایه های پنهان متن دعوت می کند. در واقع معماری همه به عنوان ماهیتی کارکردی و دارای لایه های سیستماتیک به دنبال پاسخگویی به نیازهای انسانی است و هم به عنوان ماهیتی فرامعماری و نمادین، چون هاله ای، محتوا و مفاهیمی را دربر گرفته است. طرح با بهره گیری از نشانه ها و رمزگان ها و بن مایه ها، چون دریچه ای مخاطب را به بازی نشانه ها برده و سعی در کشف معانی آن داشته و همواره در تلاش است تا با تکیا به اشارات مستقیم طرح، دلالت های غیر مستقیم، لایه های کارکردی، خصوصیات بازتاب و دیگر گونی، به کشف لایه های جدیدی از معنا پردازد و به اصطلاح معماری را خوانش کند و این با رویکرد نشانه شناسی امکان پذیر می باشد.

۱۵. Codes
۱۶. Intra textuality
۱۷. Decoding
۱۸. Inter textuality
۱۹. Ferdinand de Saussure, زبان شناس سوئسی، (۱۸۵۷-۱۹۱۳)
۲۰. Signifier
۲۱. Signified
۲۲. Signification
۲۳. رج به: (ضمیران، ۱۳۸۲، ۴۲)
۲۴. Representamen
۲۵. Interpretant
۲۶. Objet
۲۷. Process of Semiosis
۲۸. رج به: (سجودی، ۱۳۸۱، ۹۶-۹۴)
۲۹. رج به: (Lukken & Searle, ۱۹۹۳، ۱۱)
۳۰. رج به: (فلامکی، ۱۳۹۱، ۳۸۳)
۳۱. رج به: (احمدی، ۱۳۸۰، ۱۸۷)
۳۲. رج به: (سجودی، ۱۳۸۷، ۱۱۵)
۳۳. رولان بارت ضمن توجه به درس های زبان شناسی سوسور، نظام نشانه ها را بیان کننده اندیشه های فرهنگی و ایدئولوژی دانست.
۳۴. Jacques Derrida
۳۵. Julia kristeva
۳۶. Hermeneutics
- منابع و ماخذ**
۱. آرنه‌ایم، رودولف، (۱۳۸۲)، پویه شناسی صورمعماری، ترجمه مهرداد قیومی بید هنری، انتشارات سمت، تهران.
۲. احمدی، بابک، (۱۳۸۰ الف)، ساختار و تأویل متن، نشر مرکز، تهران.
۳. احمدی، بابک، (۱۳۸۰ ب)، از نشانه های تصویری تا متن، نشر مرکز، تهران.
۴. احمدی، ب ابک، (۱۳۸۰ ج)، ساختار و هرمنوتیک، گام نو، تهران.
۵. اکو، امبرتو، (۱۳۸۷)، نشانه شناسی، ترجمه پیروز ایزدی، نشر ثالث، تهران.
۶. چندلر، دانیل، (۱۳۸۷)، مبانی نشانه شناسی، ترجمه مهدی پارسا، انتشارات سوره مهر، تهران.
۷. دباغ و مختابادمرئی، امیر مسعود وسید مصطفی، (۱۳۹۰)، تأویل معماری پسامدرن از نظر نشانه شناسی، مجله علمی- پژوهشی هویت شهر، شماره ۹، ص ۷۲-۵۹، واحد علوم و تحقیقات تهران دانشگاه آزاد اسلامی، تهران.
۹. حقیقی، مانی، گزینش و ویرایش، (۱۳۷۴)، سرگشتگی نشانه ها، نشر مرکز، تهران.
۱۰. سجودی، فرزانه، (۱۳۸۷)، نشانه شناسی کاربردی، ویرایش دوم، نشر دوم، نشر علم، تهران.
۱۱. سجودی، فرزانه، (۱۳۸۸)، نشانه شناسی: نظریه و عمل، نشر علم، تهران.
۱۲. دوسوسور، فردینان، (۱۳۸۲)، دوره زبان شناسی عمومی، ترجمه کورش صفوی، نشر هرمس، تهران.
۱۳. سجودی، فرزانه، (۱۳۸۱)، نشانه و نشانه شناسی؛ بررسی تطبیقی آرای سوسو، پیرس، اکو، مجله زیبا شناخت، ص ۸۳-۱۰۰، معاونت امور هنری وزارت ارشاد اسلامی، تهران.
۱۴. ضمیران، محمد، (۱۳۸۲)، درآمدی بر نشانه شناسی هنر، نشر قصبه، تهران.
۱۵. ضمیران، محمد، (۱۳۷۹)، ژاک دریدا و متافیزیک حضور، نشر هرمس، تهران.
۱۶. صفوی، کوروش، (۱۳۸۳)، شکل گیری نشانه ها، مجموعه مقالات اولین هم اندیشی نشانه شناسی هنر، انتشارات فرهنگستان هنر، تهران.
۱۷. فلامکی، محمد منصور، (۱۳۹۱)، اصل ها و خوانش معماری ایرانی، نشر فضا، تهران.
۱۸. کالینسن، دایانا، (۱۳۸۵)، تجربه زیبا شناختی، مجموعه مقالات زیبایی شناسی و فلسفه هنر، ترجمه فریده فرزندفر، انتشارات فرهنگستان هنر، تهران.
۱۹. گیرو، پی یر، (۱۳۸۷)، نشانه شناسی، ترجمه محمد نبوی، نشر آگاه، چاپ سوم، تهران.
۲۰. مهدوی نژاد و بمانیان و خاکسار، محمد جواد

and London.

32.Walker, Paul, (1986), "Semiotics and the Discourse of Architecture", Thesis (Phd.Architecture), University of Auckland.

و محمد رضا و نداء، (۱۳۸۹)، هویت معماری، مجله هویت شهر سال پنجم شماره ۷، ۲۱ ص ۱۱۳-۱۲۲، علوم و تحقیقات تهران دانشگاه آزاد اسلامی، تهران.

۲۲. یوهانسن ولارسن، یورگن دنیس وسونداریک، (۱۳۸۷)، نشانه شناسی چیست؟، ترجمه علی میر عمادی، نشر ورجاوند، تهران.

23. Agrest & Gandelonas, Diana & Mario, (1995), "Semiotics and Architecture", Princeton Architectural Press, New York.

24. Arnheim, Rudolf, (1975), "The Dynamics of Architectural form: Based on the 1975 Mary Duck Biddle Lectures at the Cooper Union", University of California Press, Berkeley.

25. Barthes, Roland, (1967), "Elements Semiology". Trans, A. Levers & C. Smith & Hill & Wang, New York.

26. Eco, Umberto, (1979), 'Function and Sign: The Semiotics of Architecture in Rethinking Architecture: A Reader in Cultural Theory', Ed. By Neil Leach, Routledge, London.

27. Johanson & Larsen, j. Dines s. Erik, (2002), "Signs In Use, An Introduction to Semiotics". Trans, D.L. Gorlee & G.Irons, Routledge, London.

28. Kristeva, Julia, (1980), 'Desre Language: A Semiotic Aproach to Literature and Art' (New Yory.; Columbia University Press.

29. Martin & Ringham, Bromwen & Feliztas, (2000), "Dictionary of Semiotics", Cassell, London & New York.

30. Peirce, Charles Sanders, (1931-58), "Coolected Writings" (8Vols.) (Ed. Charles Hartshorne, Paul Weiss & Arture W. Burks). Cambridge, MA: Harvard University Press.

31. Saussure, Ferdinand de, ([1916] 1983): "Course in General Linguistics" (trans. Roy Harris), Duckworth,

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management

شماره ۴۵ زمستان ۹۵
No.45 winter 2016

۳۴۹

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۴۵ زمستان ۹۵
No.45 Winter 2016

■ ۳۵۰ ■

تبیین و پهنه بندی آسیب پذیری منطقه شش شهر تهران در هنگام و پس از وقوع سیل

حسنعلی فرجی سبکبار - دانشیار گروه جغرافیا و برنامه ریزی روستایی دانشگاه تهران و عضو قطب مطالعات و برنامه ریزی روستایی، تهران، ایران.

بهزاد نادى - دانشیار گروه مدیریت، واحد بوشهر، دانشگاه آزاد اسلامی، بوشهر، ایران.

محمد رضایی نریمسا* - دانشجوی دکتری مدیریت بحران، دانشگاه اصفهان، پژوهشگاه مهندسی بحرانهای طبیعی شاخص پژوه، پژوهشگاه شاخص پژوه، اصفهان، ایران.

چکیده

هدف کلی پژوهش تبیین عوامل موثر بر آسیب پذیری منطقه ۶ شهر تهران و پهنه بندی آسیب پذیری در مواجهه با بحران طبیعی سیل است. با توجه به هدف تحقیق ابتدا معیارهای موثر بر میزان آسیب پذیری شهرها از طریق مطالعه تحقیقات پیشین، روش های کتابخانه ای و روش دلفی، مصاحبه از کارشناسان شناسایی خواهد شد. و سپس متناسب با نوع معیار، داده های مورد نظر از طریق عملیات رومی سازی و پیمایش با فرمت مناسب وارد محیط GIS می شوند. برای شناسایی روابط میان معیارها و تهیه ساختار از تکنیک DEMATEL استفاده می شود. تهیه ساختار از طریق پرسشنامه تکمیل شده توسط کارشناسان بدست خواهد آمد؛ از آنجا که میزان اهمیت معیارها برابر نمی باشد از روش ANP برای بدست آوردن وزن معیارها استفاده خواهد شد. در این پژوهش از نرم افزار MATLAB برای محاسبات مربوط به ساختار معیارها (تکنیک دیماتل) و از نرم افزار Super decision برای محاسبه وزن معیارها استفاده می شود. برای مدل سازی فضایی و پهنه بندی آسیب پذیری شهر تهران از مدلی مبتنی بر مرتب سازی گزینه ها بر اساس پروفایل استفاده می شود که این مدل برخی از محدودیت های روشهای سابق را برطرف کرده است. این مدل از طریق طراحی و الحاق یک افزونه (extension) با استفاده از زبان برنامه نویسی پایتون به نرم افزار ArcGIS عملیاتی خواهد شد. در پایان مناطق مختلف منطقه شش شهر تهران از نظر میزان آسیب پذیری در مقابل بحران طبیعی سیل پهنه بندی خواهد شد. نتایج نشان داد که بخش های با آسیب پذیری بالا در مناطق با تراکم جمعیتی و کالبدی شهری قرار دارند که جنوب شرق منطقه را در بر گرفته است. دسترسی به فضاهای بی کالبد شهری پس از وقوع سیل در میزان آسیب پذیری بسیار حائز اهمیت است.

واژگان کلیدی: آسیب پذیری، پهنه بندی، سیل، تکنیک دیماتل، منطقه ۶ شهر تهران

Explain and vulnerability mapping of six area of Tehran during and after a flood

Abstract

The overall goal of research is to explain the factors influencing vulnerability zoning district 6 of Tehran and vulnerability in the face of natural disaster flooding. According to the study, the criteria for the vulnerability of cities through previous studies, library studies and Delphi method, interviews of experts will be identified. And then fits the criteria, through the digitization process navigation data to the appropriate format to be imported into GIS. To identify relationships between the standards and the structure of the techniques used DEMATEL. The structure can be obtained through questionnaires completed by experts. Because of the importance of parity is not the way to gain weight ANP criteria will be used. In this study, the MATLAB software for the calculation of the benchmark (DEMATEL techniques) and the application of the criteria used to calculate the weight Super decision. For spatial modeling and vulnerability mapping in Tehran from model-based sorting option is based on profiles that it has removed some restrictions on former methods. This model through the design and incorporation of an extension (extension) using the Python programming language to ArcGIS software will be operational. At the end of the six different areas of Tehran in terms of vulnerability to natural disaster will flood zoning. The results showed that a sector with high vulnerability in areas with population density and urban fabric, with an area in the South East is on. Without access to areas after flooding in the vulnerable urban fabric is very important.

Key words: vulnerability, zoning, flood, DEMATEL techniques, District 6, Tehran

مقدمه

ایران در زمره کشورهای با سطح آسیب‌پذیری بالا در برابر مخاطرات طبیعی است، به طوری که ۳۲٪ از مساحت، ۷۰٪ از جمعیت و ۶۷٪ از تولید ناخالص کشور در مناطق در معرض خطر سانحه قرار دارند (WDI, ۲۰۰۴:۴۵). بنابراین، برای اجتناب از آسیب‌پذیری‌های حاصل از مخاطرات طبیعی، شناسایی ظرفیت‌ها، تبیین اثرات سوانح و پهنه‌بندی آسیب‌پذیری در جامعه برای طراحی و اجرای پاسخ مناسب به سوانح به منظور ساخت مسیری امن برای توسعه پایدار در آینده امری ضروری است.

مفهوم آسیب‌پذیری چارچوب و ساختار مناسبی را برای درک ماهیت و مفهوم بحران حوادث طبیعی و انسانی اثرات و پیامدهای منفی و مثبت ناشی از وقوع بحران و همچنین واکنش در مقابل بحران در سطوح مختلف فراهم می‌آورد. شناسایی آسیب‌پذیری به منزله بررسی میزان حساسیت یک جامعه در مقابل حوادث و بررسی و سنجش اندازه ضایعات و خسارات در هنگام وقوع بحران است. توجه به ارتباط بین آسیب‌پذیری سوانح و توسعه، از دهه ۱۹۸۰ این مفهوم بیشتر مورد توجه قرار گرفت. در ابتدا بر روی اثرات ناشی از سوانح تمرکز شد و بعدها اثرات توسعه بر روی کل خسارات مرتبط با سوانح مورد توجه قرار گرفت. این مسئله دامنه جدیدی از ارتباطات اقتصادی، اجتماعی و محیطی را در مورد اندیشه آسیب‌پذیری بیان می‌کند.

در تعریف جدید مصوب مجمع تشخیص مصلحت نظام پدافند غیرعامل عبارت است از: مجموعه اقدامات غیرمسلحانه که موجب افزایش بازدارندگی، کاهش آسیب‌پذیری تداوم فعالیت‌های ضروری، ارتقا پایداری ملی و تسهیل مدیریت بحران در مقابل تهدیدات و اقدامات نظامی دشمن صورت می‌گیرد. همانگونه که از این تعریف بر می‌آید وزن قابل توجهی به مبحث آسیب‌پذیری داده شده است و ضرورت توجه به این مساله به خوبی شناخته شده است. افزایش ایمنی، امنیت، کاهش تلفات جانی و خسارات مالی شهروندان در برابر مخاطرات و سوانح از اهداف و اقدامات بسیار

مهم در مدیریت بحران شهری می‌باشد. در جهت کاهش مخاطرات در شهرها، ضروری است تا مطالعات و تحقیقات جامعی در ارتباط با شناخت اثرات آنها در سطوح شهری و تشخیص مناطق با خطرپذیری بالا انجام شود. برنامه‌ریزی کاهش خسارات ناشی سوانح در مناطق با خطرپذیری بالا می‌تواند با تقلیل آسیب‌پذیری شهرها خسارات و مخاطرات ناشی از وقوع آنها را کاهش بخشد. در مبحث مدلسازی آسیب‌پذیری شهری و مدیریت بحران با محیط جغرافیایی و اطلاعات توصیفی سروکار داریم که این خود استفاده از سیستم‌های اطلاعات جغرافیایی (GIS) را گوشزد می‌کند. شهر تهران به دلیل سابقه بیش از ۲۰۰ ساله خود در مرکزیت ایران، بیشترین بناهای تاریخی، اماکن تفریحی، صنعتی، نظامی و مراکز اداری را در خود جای داده است. برای تهران به عنوان پایتخت ایران اسلامی، با موقعیت بسیار حساس منطقه‌ای و جهانی و توجه به تهدیدات مداوم استکبار، به جهت ایدئولوژی و آرمان‌خواهی ملی در دفاع از مظلومان جهان، مخاطرات نظامی بالقوه‌ای وجود دارد که می‌بایست در طرح‌های مدیریت شهری و بکارگیری روش‌های مقابله با بحران مد نظر قرار گیرد. با این تفصیل هدف کلی پژوهش تبیین عوامل موثر بر آسیب‌پذیری منطقه ۶ شهر تهران و پهنه بندی آسیب‌پذیری در مواجهه با بحران طبیعی سیل است.

پیشینه تحقیق

براساس نتایج به دست آمده از پژوهش‌های قبلی و همکاران (۱۳۹۱) تحت عنوان پیاده‌سازی الگوریتم‌های سلسله‌مراتبی/فازی جهت تعیین آسیب‌پذیری چند عامله هسته مرکزی شهرها، مطالعه موردی: منطقه ۶ تهران، بیشترین میزان آسیب‌پذیری منطقه در بخش مرکز و جنوب شرقی منطقه است. بیش از ۶۰ درصد ساختمانهای این محدوده بسیار آسیب‌پذیر بوده و بخش عمده‌ای از آنها جزو بافت‌های مسئله‌دار هستند؛ همچنین کمترین میزان آسیب‌پذیری مربوط به بخش‌های شمال منطقه است که عمده آن دارای پتانسیل آسیب‌پذیری نسبتاً پایین است.

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۴۵ زمستان ۹۵
No.45 Winter 2016

عزیزی و همافر (۱۳۹۱)، در پژوهشی تحت عنوان آسیب‌شناسی لرزه‌ای معابر شهری، (مطالعه موردی: محله کارمندان کرج)، به این نتیجه دست یافته‌اند که معیارهای جمعیت مرتبط با معبر، موقعیت و ویژگی‌های زیرساخت‌های شهری و شیب معبر، بیشترین، و معیارهای دسترسی و کیفیت کف معبر، از کم‌ترین اهمیت در تعیین سطح آسیب‌پذیری معبر برخوردار هستند. بنابراین، آسیب‌پذیری لرزه‌ای معابر شهری، معلول یک معیار نبوده و برآیند مجموعه‌ای از عوامل می‌باشد. آنها در این مطالعه به دوازده شاخص و معیار آسیب‌پذیری لرزه‌ای معابر شهری اشاره کرده‌اند که شامل: دسترسی، نسبت ارتفاع جداره به عرض معبر، کیفیت ابنیه جداره معبر، نوع معبر (بن بست و بن باز)، محصوریت معبر، جنس مصالح و وضعیت کف معبر، کاربری‌های موجود در جداره معبر، شیب معبر، موقعیت زیرساخت‌های شهری (شریان‌های حیاتی)، زوایای داخلی معبر، تراکم جمعیتی معتبر با معبر، سازگاری کاربری جداره، می‌شود.

فرجی سبکبار و همکاران (۱۳۹۴)، علاوه بر پهنه بندی میزان آسیب‌پذیری شهر اهواز به ارائه مدل پهنه بندی آسیب‌پذیری شهری پرداخته‌اند. نتایج آنها حاکی از آن است که این مدل دقت مناسبی در شناسایی پهنه های آسیب‌پذیر دارد. این مقاله مرتبط ترین فعالیت پژوهشی مرتبط با رساله حاضر است.

کیان گانگوی و همکاران (۲۰۰۹)، در مقاله ای با عنوان سیستم آسیب‌پذیری تأسیسات شهری در واکنش اضطراری مفهومی از تأسیسات شهری برای نگرش سیستمی به خدمات عمده شهری و زیرساخت‌های حیاتی ارائه می‌دهند (به نقل از تسلی و چن، ۲۰۱۰). ژانگ و همکاران (۲۰۱۵)، در تحقیقی با استفاده از GIS به پهنه بندی آسیب‌پذیری اکولوژیکی شهر Hefei در چین پرداختند. در این تحقیق آنها از روش شناسی GIS-MCDA برای پیشبرد اهداف خود استفاده کردند. آنها پس از بدست آوردن شاخص‌های مورد نظر و وزن دهی با روش AHP با استفاده از روش وزنی تلفیق خطی (WLC) به پهنه بندی منطقه مورد

مطالعه پرداختند. نتایج مدلسازی آنها در ۵ کلاس از آسیب‌پذیری بسیار بالا تا آسیب‌پذیری بسیار پایین طبقه بندی و ارائه شد. در نهایت آنها به ارائه الگوی بهینه توسعه شهر متناسب با وضعیت آسیب‌پذیری اکولوژیکی پرداختند.

در یک جمع‌بندی می‌توان گفت که هر چند توجه کمی به مدلسازی آسیب‌پذیری با رویکرد مکانی شده است ولی تلاش‌های گسترده‌ای به منظور تحلیل آسیب‌پذیری (به طور عام) صورت گرفته است. اغلب چنین پنداشته می‌شود که برای بیان آسیب‌پذیری و تعیین اندازه و نوع آن، نیاز به تهیه مدلی در این رابطه محسوس است.

مواد و روشها

سوالات تحقیق عبارتند از: ۱- عوامل و عناصر موثر بر آسیب‌پذیری منطقه ۶ شهر تهران در مواجهه با سیل کدامند؟ و ۲- کدام پهنه‌ها در منطقه ۶ دارای آسیب‌پذیری بیشتری در مواجهه با سیل هستند؟

روش تحقیق؛ پژوهش حاضر در دسته مطالعات کمی قرار دارد و بر اساس ماهیت و روش از نوع تحقیقات توصیفی-تحلیلی و همبستگی و به لحاظ قابلیت اجرایی داشتن نیز، از نوع توسعه‌ای-کاربردی است. جامعه آماری پژوهش نیز منطقه ۶ شهرداری شهر تهران می‌باشد. بر این مبنا سطح تحلیل پژوهش کلیه نواحی این منطقه است. روش گردآوری اطلاعات با توجه به ماهیت پژوهش به دو صورت کتابخانه‌ای و میدانی بوده و با توجه به ضرورت در هر یک از مراحل تحقیق، یکی از این دو روش و یا هر دو؛ مورد استفاده قرار گرفته است. ابزار گردآوری داده‌های پژوهش حاضر فیش برداری، ترجمه و تلخیص متون مرتبط، نقشه‌های رقومی و غیر رقومی، پرسشنامه و مصاحبه (جهت تعیین شاخص‌ها و معیارها و در مرحله تصمیم‌گیری چند معیاره)، و نرم‌افزارهای جغرافیایی (ArcGIS برای مدلسازی مکانی و آماده کردن لایه‌های مکانی، MATLAB برای انجام روش دیماتل، SUPER Decision برای محاسبه وزن شاخص‌ها، python برای ایجاد ابزاری برای روش

جدول ۱. متغیرهای پژوهش

شاخص	ابعاد	مولفه	گویه
آسیب پذیری	اجتماعی	تراکم	تراکم جمعیت
			تراکم ساختمان
	فیزیکی	کالبدی	کمیت و کیفیت فضاهای فشرده و باز
			نظام و شبکه ارتباطات

طرف جنوب به تدریج با کم شدن ارتفاع به دشت تهران متصل می شود. به طوریکه شمالی ترین بخش این محدوده شامل اراضی نسبتاً شیبدار تپه های عباس آباد بوده و بخش میانی و جنوبی آن شامل اراضی نسبتاً کم شیب و مسطح تر مرکز تهران می باشد. ۳- ویژگی های اقلیمی منطقه ۶؛ حداقل دما در دی ماه در حدود ۲- درجه و حداکثر دما در تیرماه با ۳۴٫۵ درجه مشاهده می شود. میانگین فشار هوا در ایستگاه ژئوفیزیک در حدود ۸۶۲٫۴ میلی بار می باشد. بیشترین میزان بارندگی در دی ماه با ۳۳٫۲ میلی متر و کمترین میزان آن در تیر ماه با ۰٫۸ میلی متر اندازه گیری شده است. همچنین میانگین بارندگی سالانه در این منطقه در حدود ۱۹۷٫۹ میلی متر می باشد (فرجی سبکبار و همکاران، ۱۳۹۳).

۳- ویژگی های مسکونی منطقه ۶؛ ساختمان های مسکونی در این منطقه عموماً حیاط دار و با جهت شمال به جنوب اند. منطقه ۶ از نظر رده بندی تراکم بنای مسکونی در رتبه اول شهر تهران قرار دارد. حدود ۳۵ درصد این منطقه مسکونی، بیش از ۳۰ درصد اداری، تجاری، آموزشی و حدود ۳۰ درصد به شبکه های حمل و نقل اختصاص دارد (شهرداری منطقه ۶، ۱۳۹۲).

۴- ویژگی های زیست محیطی منطقه ۶؛ در منطقه ۶ به سبب وجود شیب های متعدد از شمال به جنوب و شرق به غرب دفع آب های سطحی به سادگی امکان پذیر است. وجود تصفیه خانه های آب در برخی

است. بر این اساس ابتدا برای شناخت کامل موضوع، کسب بینش نظری لازم و استخراج متغیرها و شاخص ها از کتب، مقالات و پژوهش های مرتبط با موضوع به نوعی از روش ترکیبی کتابخانه ای، استفاده شده است. و در مراحل بعدی با توجه به موضوع و فرضیه های تحقیق، اطلاعات مورد نیاز برای آزمون فرضیات از طریق داده های جغرافیایی کسب شده اند. بدین صورت که از سازمان های مختلف گردآوری و سپس رقومی گردیده و با فرمت مناسب وارد محیط سیستم اطلاعات جغرافیایی شده و برای انجام تحلیل آماده شده اند. همچنین لایه های اطلاعاتی هر کدام از این معیارها بعد از تهیه از سازمان مربوطه در یک پایگاه داده مکانی ذخیره شده است. متغیر مورد مطالعه در این پژوهش شاخص آسیب پذیری می باشد که در دو بعد اجتماعی و فیزیکی مورد مطالعه واقع شده است.

معرفی منطقه مورد مطالعه (منطقه ۶ تهران)

۱- وسعت منطقه ۶؛ منطقه ۶ یکی از مناطق نسبتاً قدیمی شهر تهران به حساب می آید که در مرکز این شهر واقع گردیده است. این منطقه با مساحتی معادل ۲۱/۲ کیلومتر مربع، حدود ۳/۲ درصد از سطح شهر را در بر می گیرد که از این نظر در رتبه سیزدهم مناطق شهر تهران قرار دارد. (شهرداری منطقه ۶، ۱۳۹۳).

۲- ویژگی های طبیعی منطقه ۶؛ منطقه ۶ تهران به طور دقیق تر در جنوبی ترین واحد گسترده کوهپایه تهران واقع شده و از شمال به فرونشست داودیه و از

نواحی این منطقه و مکانیزه بودن سیستم جمع آوری زباله، از ویژگی های این منطقه به شمار می آید. اما به دلیل واقع شدن این منطقه در مرکز شهر و قرار گرفتن بافت اداری و تجاری، روز به روز به میزان سفرها به این منطقه افزوده می شود و ترافیک سنگینی را در این منطقه شاهد هستیم. این عوامل باعث شده تا در این منطقه آلاینده هایی چون NO_2 ، CO_2 ، ذرات معلق، منوکسید کربن و SO_2 در اکثر مواقع سال چند برابر سطح مجاز را نشان دهد.

۵- تراکم منطقه ۶؛ منطقه ۶ به عنوان یکی از پر تراکم ترین مناطق شهری تهران، با محدودیت های بی شماری در زمینه توسعه شهری رو به روست؛ چرا که با بیش از ۹۸ درصد فضای ساخته شده، عملاً جایی برای گسترش ندارد و به همین دلیل توسعه عمودی (ارتفاعی) در آن بسیار مورد توجه قرار گرفته است، در حال حاضر بیشترین تعداد ساختمان های ۶ تا ۱۰ طبقه در این منطقه قرار دارند. عوامل فوق، باعث ایجاد حساسیت خاص مدیریت شهری نسبت به مقوله تراکم در منطقه ۶ شده است. تراکم مسکونی این منطقه ۷۵ درصد بوده که بالاتر از میانگین تراکم شهر تهران است. نسبت جمعیت نیز در هر کیلومتر مربع از آن برابر با $10241/839$ نفر است که از این نظر رتبه دوازدهم را به خود اختصاص داده است.

۶- ویژگی های جمعیتی منطقه ۶؛ افزایش امید زندگی در بین مردم، روند افزایش جمعیت افراد سالخورده، متعادل تر شدن ترکیب خانوارها بر حسب اعضا و محدودتر شدن تعداد فرزندان، بالا بودن تعداد مهاجران و تنوع قومی، مذهبی و همچنین توان جمعیت پذیری محدود از ویژگی های جمعیتی منطقه ۶ می باشد. این منطقه با جمعیت 231024 نفر، ۳،۱ درصد جمعیت شهر را در خود جای داده و از این نظر در رتبه نوزدهم قرار دارد. البته در طول روز، رقم جمعیت در این منطقه به یک میلیون نفر هم می رسد! میانگین اعضای خانواده در این منطقه نسبت به مناطق دیگر تهران، پایین تر و اغلب خانوارها کم جمعیت هستند (شهرداری منطقه ۶، ۱۳۹۲).

یافته های تحقیق

تعیین مبانی نظری و فروض وزن دهی

در این مرحله برای ۱۰ متغیر تحقیق فروضی مورد بررسی قرار می گیرد. به عنوان مثال در:

شاخص کالبدی - فضایی درصد سطح اشغال ساختمان، فرض اصلی بر این اساس است که ساختمان های با سطح اشغال کمتر امکان مانور بیشتر داشته، حجم نخاله کمتر است، حال آنکه درجه ی تخریب و آسیب پذیری در ساختمان های با حداقل فضای باز بیشتر است. بنابراین نقشه ی سطح اشغال بنا را به ۳ طبقه تقسیم بندی می کنیم. با توجه به کسب امتیاز این شاخص در میان شاخص های کالبدی، ساختمان های دارای کمترین سطح اشغال بالاترین امتیاز و ساختمان های دارای بیشترین سطح اشغال کمترین امتیاز را به خود اختصاص می دهند. فضاهای باز بی کالبد نقش مهمی در کاهش پیامدهای منفی حوادث طبیعی و مصنوعی دارند. از عمده ترین عملکردهای آن در هنگام بحرانهای طبیعی جداسازی یک منطقه ی دارای پتانسیل خطر از دیگری و بدین ترتیب متمرکز کردن فعالیت نیروهای مخرب و جلوگیری از توسعه ی زنجیره ای وقایع است. همچنین فضاهای باز می توانند در مواقع اضطراری به عنوان یک منطقه با امکان فرار و استقرار و پناه گرفتن در آن مطرح باشد.

بدین ترتیب طراحی مناسب فضاهای باز داخل بافت های شهری یکی از مهمترین حربه ها جهت مقابله با خطر محسوب می گردد. سودمندی فضاهای باز در محدوده ی شهری بستگی به تعداد این فضاها، توزیع یکسان در تمامی مناطق شهری و همچنین تداوم سیستم مناطق سبز دارد (پرتوی، ۱۳۷۳). از این رو دسترسی و دوری و نزدیکی به فضاهای شهری بی کالبد در هنگام بحرانهای شهری درجه ی آسیب پذیری آن را کم یا زیاد می نماید. راهها و شبکه های ارتباطی یک شهر یا منطقه را می توان از مهمترین ویژگی های آن دانست که بازتاب کالبدی مفهوم «نیاز به دسترسی» هستند. از این منظر می توان شهر را مجموعه

ساختمانهایی که به وسیله‌ی یک شبکه‌ی بزرگراهی و خیابان و معابر به همدیگر مرتبط گشته‌اند تعریف نمود. این شبکه به شکل اسکلت استخوان بندی و ساختار شهری را شکل می‌دهد. در این شبکه، عامل اصلی تعیین کننده‌ی وضعیت دسترسیها از نظر نوع، اندازه، مکان و غیره، وضعیت کاربریها است؛ زیرا اصولاً دسترسی ارتباط تنگاتنگی با کاربریها دارد. نحوه‌ی توزیع فضایی کاربری هاست که مسئله‌ی دسترسی را بین آنها برقرار می‌سازد (بحرینی، ۱۳۷۷).

در شرایط بحرانی و غیرعادی اهمیت شبکه‌های شریانی دو چندان می‌گردد، زیرا اگر برقراری دسترسی بهینه در شرایط عادی جامعه باعث افزایش مطلوبیت و کیفیت سطح زندگی می‌شود، در شرایط بحرانی، حفظ دسترسی و جریان آمد و شد در معابر شهری باعث نجات و تداوم حیات انسانی می‌گردد (میروکیلی، ۱۳۸۵). علاوه بر این سه فاکتور، این اصل مسلم در هر جامعه برقرار است که هرچه تراکم ساختمانی، ارتفاع ساختمان به عرض معبر، عدم رعایت استانداردهای احداث بنا، حداکثر شتاب افقی زمین یا PGA، عمر و یا قدمت ساختمان، ناسازگاری کاربریها، عدم امکان تخلیه کاربری، طول شبکه‌های زیرساختی چون خطوط گاز و نفت و ... بیشتر باشد امکان آسیب‌رسانی بیشتر و بیشتر می‌گردد (همان منبع).

از منظر آسیب‌شناسی اقتصادی - اجتماعی بافت‌های شهری، هرچه درصد برخورداری خانوارها از واحد مسکونی بیشتر باشد پایداری بیشتر و آسیب‌پذیری کمتر خواهد بود. و با افزایش بیکاری در یک جامعه شاهد توسعه‌ی فقر، کاهش درآمد، کاهش تولید و تضعیف عدالت اجتماعی خواهیم بود. هر یک از شاخصها خود تبعات مختلفی به دنبال دارد به عنوان مثال کاهش تولید به افزایش نرخ تورم، تضعیف خودکفایی، کاهش درآمد سرانه و در نهایت ناپایداری اقتصادی خواهد انجامید در نتیجه مناطقی با درصد بیکاری بیشتر به عنوان مناطق ناپایدار در نظر گرفته شده و یا برعکس. چرا که این اصل مسلم در هر جامعه برقرار است که هرچه تعداد و تراکم جمعیت، گروههای سنی کهنسال،

زنان، معلولین، کودکان، طبقات فقیر اقتصادی، متوسط بعد خانوار در واحد مسکونی، متوسط تراکم خانوار در واحد مسکونی، و ... بیشتر باشد امکان آسیب‌رسانی بیشتر و بیشتر می‌گردد. چنین معادلاتی برای ۱۰ شاخص مختلف کالبدی، اجتماعی-اقتصادی نیز قابل فرض است (جدول ۲).

نقشه‌های پهنه‌بندی شاخص‌های موثر در آسیب‌پذیری بافت منطقه

در این تحقیق یک نوع از بلایای طبیعی سیل که در سطح شهر تهران دارای بیشترین فراوانی وقوع در سال‌های اخیر هستند مورد بررسی گرفت. به همین منظور شاخص‌های موثر در آسیب‌پذیری منطقه از این بلای طبیعی بدست آمد است و نقشه پهنه‌بندی آنها در اینجا ترسیم و مورد تحلیل قرار خواهند گرفت.

۱- نقشه پهنه‌بندی شاخص تراکم نسبی جمعیت

تراکم نسبی جمعیت رابطه و نسبت بین انسان و فضای تحت اشغال انسان را بیان می‌کند، یعنی تعداد افراد ساکن در یک واحد سطح را به طور متوسط نشان می‌دهد. $Dr=p/s$

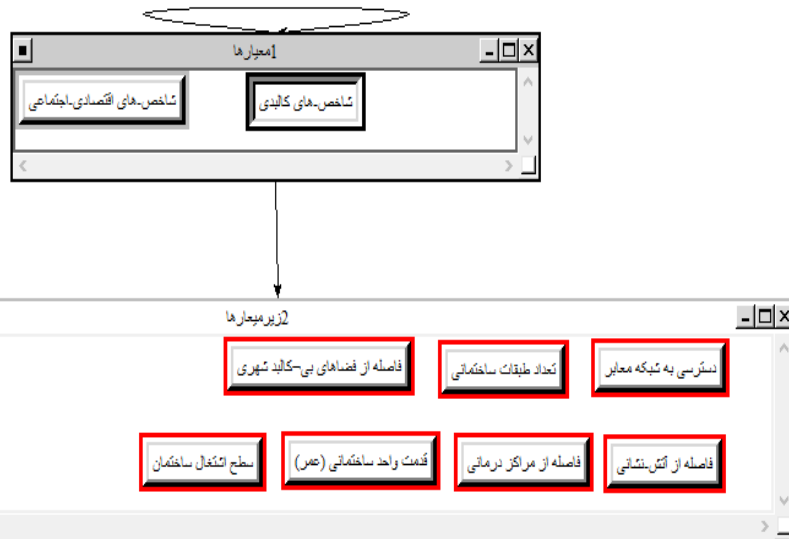
در رابطه فوق Dr تراکم p تعداد جمعیت و s مساحت تحت اشغال جمعیت بر حسب کیلومتر مربع می‌باشد. استفاده از این روش تا حد زیادی بستگی به وسعت ناحیه دارد. در بررسی نقشه پهنه‌بندی تراکم نسبی جمعیت منطقه ۶ مشخص می‌شود که بیشترین تراکم در بخش‌های مرکزی و جنوبی قرار دارد و با فرض وزن دهی (هر چه تراکم جمعیت کمتر = پایداری بیشتر و آسیب‌پذیری کمتر) این مناطق در معرض بیشترین آسیب قرار خواهند داشت.

۲- نقشه پهنه‌بندی شاخص بعد خانوار

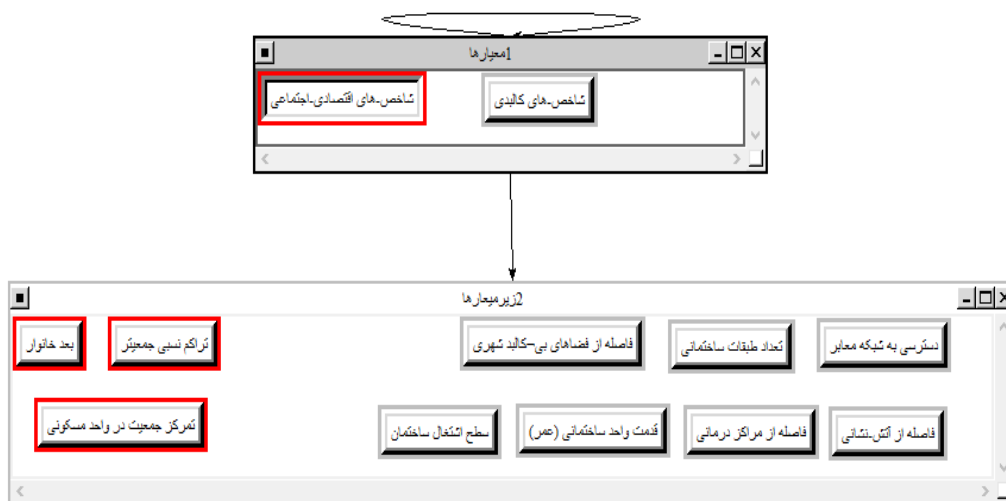
شاخص بعد خانوار یا نفر در خانوار از جمله مهم‌ترین شاخص‌های جمعیتی مرتبط با مسکن می‌باشد. از آنجا که تاثیر جمعیت بر تقاضای مسکن به صورت خانوار شکل می‌گیرد توجه به شرد و افزایش خانوار بعد از اهمیت خاصی پیدا می‌کند. باید توجه داشت که در سال ۱۳۸۵ بعد خانوار کشور ۴/۰۵ و واحد و میزان خانوار در واحد مسکونی ۱/۰۹ بوده است. با

جدول ۲. متغیرها و شاخص های طبقه بندی شده جهت تعیین آسیب پذیری بافت منطقه

شاخص	متغیر بخشی	ویژگی ها	
		میلگین رتبه ی شاخص بر اساس مدل دیماتل	معکوس رتبه ی کسب شده
		فروض وزن دهی	
شاخص های اقتصادی-اجتماعی	تراکم نسبی جمعیت	۵	۶
	بعد خانوار	۶	۵
	تمرکز جمعیت در واحد مسکونی	۷	۴
	دسترسی به شبکه معابر	۸	۴
شاخص های کالبدی	تعداد طبقات ساختمانی	۷	۵
	سطح اشغال ساختمان	۵	۷
	قدمت واحد ساختمانی (عمر)	۶	۶
	فاصله از فضاهای بی- کالبد شهری	۱۱	۱
	فاصله از آتشنشانی	۹	۳
	فاصله از مراکز درمانی	۱۰	۲
	تعداد طبقات ساختمانی کمتر = پایداری بیشتر و آسیب پذیری کمتر		
	سطح اشغال ساختمان کمتر = پایداری بیشتر و آسیب پذیری کمتر		

تصویر ۱. مدل ANP با استفاده از Super Decision

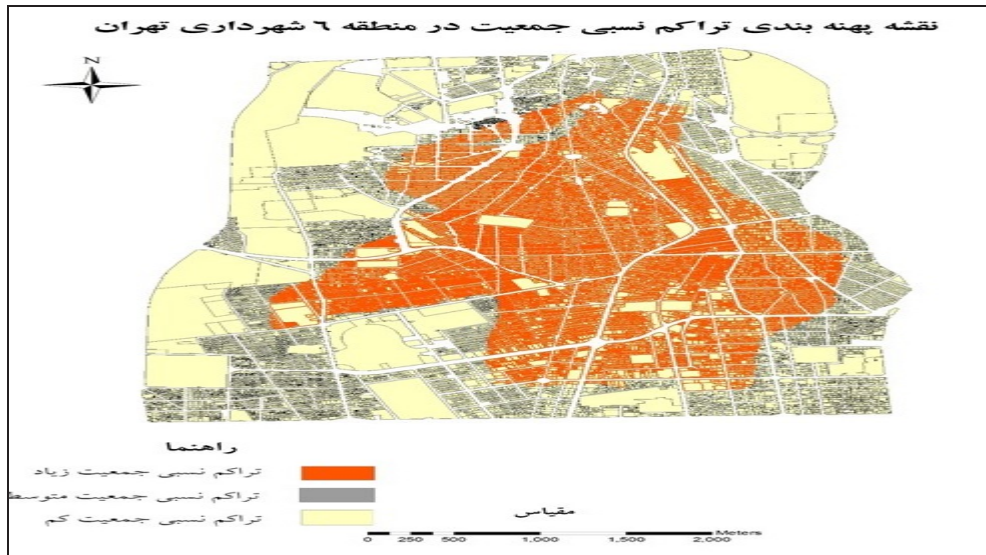
تصویر ۲. مدل ANP با استفاده از Super Decision

با توجه به شکل ۵، بیشترین تمرکز جمعیت در واحد مسکونی در مناطق با تراکم جمعیتی و ساختمانی بالا می‌باشد. و این بدین معنی است که هر چه مقدار این شاخص بیشتر باشد آسیب پذیری بیشتر و پایداری در مقابل وقوع بلایای طبیعی کمتر می‌باشد.

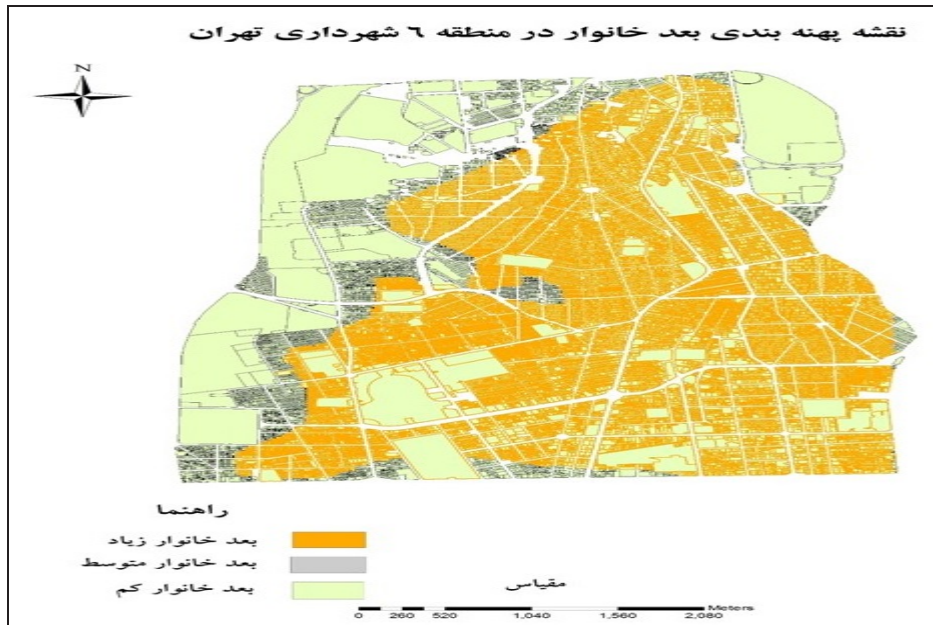
۴- نقشه پهنه بندی دسترسی به شبکه معابر با توجه به اینکه تمامی قطعه‌ها به معبر دسترسی

توجه به اهمیت شاخص بعد خانوار در آسیب پذیری بلایای طبیعی، می‌توان گفت که با توجه به این شاخص بیشتر بخش‌های منطقه ۶ در معرض آسیب قرار دارند و میزان پایداری در آن‌ها بسیار پایین است. در این میان مناطق مرکزی، جنوبی و شرقی از کمترین پایداری برخوردارند.

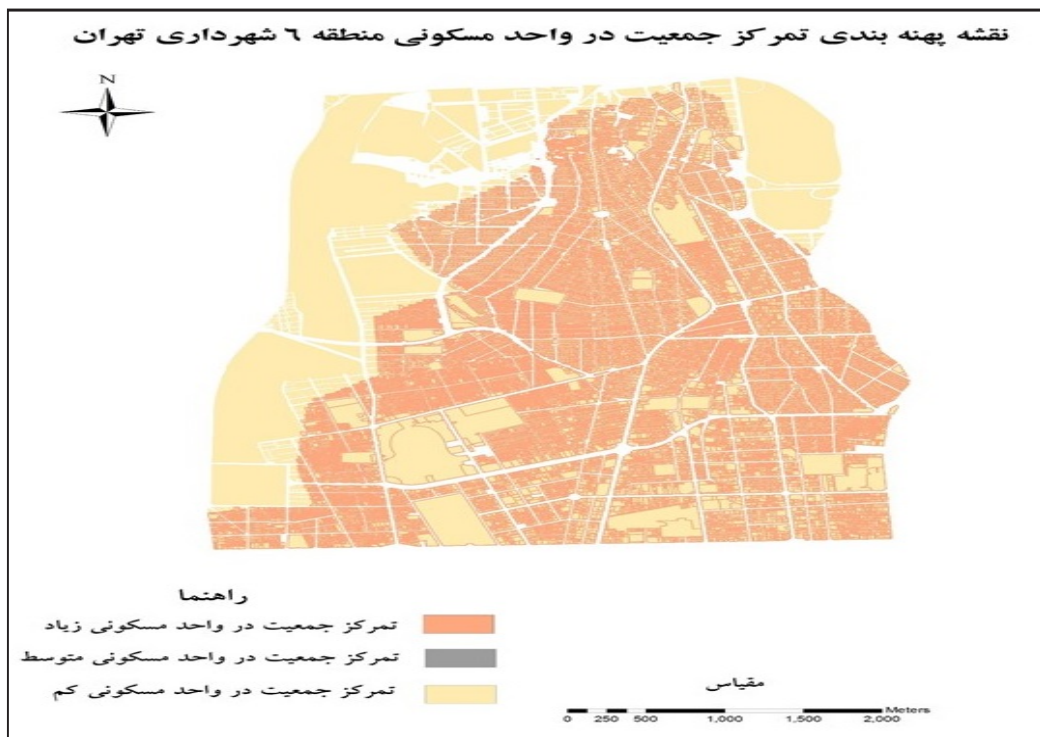
۳- نقشه پهنه بندی تمرکز جمعیت در واحد مسکونی

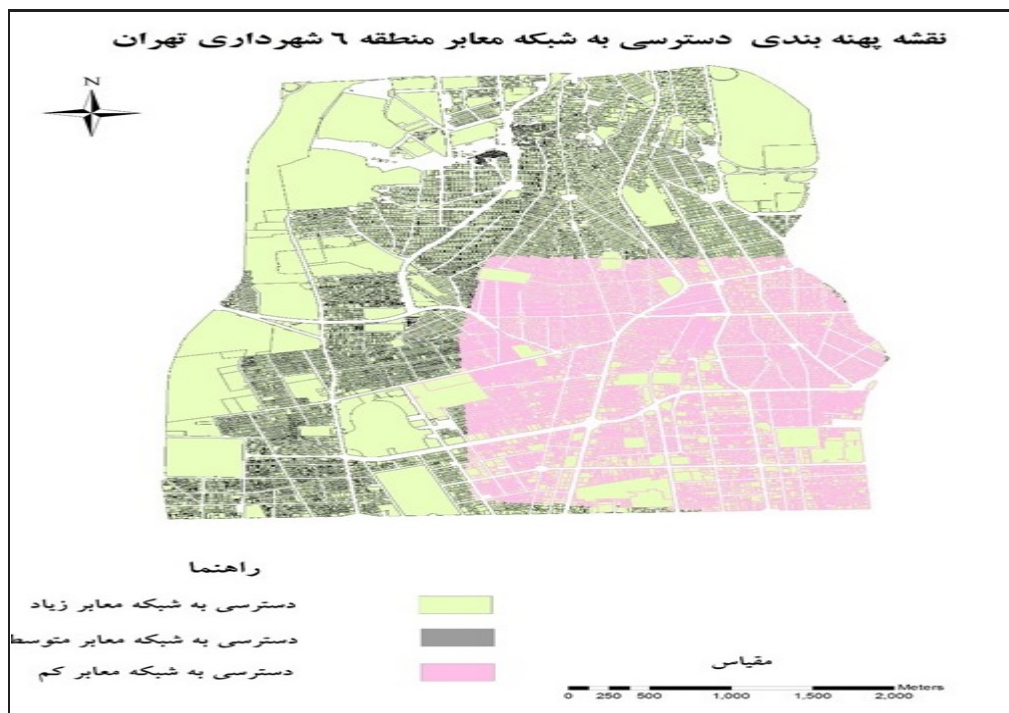
تصویر ۳. نقشه پهنه بندی تراکم نسبی جمعیت.

تصویر ۴. نقشه پهنه بندی شاخص بعد خانوار

تصویر ۵. نقشه پهنه بندی تمرکز جمعیت در واحد مسکونی.

تصویر ۶. نقشه پهنه بندی دسترسی به شبکه معابر

دارند. عرض معبر روبرو در تحلیل دسترسی به معبر به کار گرفته شده است. عرض معبر روبرو از دو جهت حائز اهمیت می باشد. از یک سو هر چه عرض معبر بیشتر باشد، امکان عبور ترافیک بیشتری فراهم خواهد شد. از سوی دیگر با افزایش عرض معبر: نسبت ارتفاع جداره ها به عرض (درجه محصوریت) کمتر می گردد و احتمال بسته شده معبر بر اثر فروریختن ساختمان ها و آوار حاصل از آن کاهش می یابد. در نتیجه امکان گریز، نجات و امداد رسانی بهتری فراهم خواهد شد (شایان - نژاد، ۱۳۹۰). با توجه به پهنه بندی دسترسی به شبکه معابر در شکل ۶، مناطق جنوب شرقی کمترین میزان دسترسی را دارند و در نتیجه آسیب پذیرتر می باشند.

۵- نقشه پهنه بندی تعداد طبقات ساختمانی خانه ها معمولاً دارای یک طبقه و یا تعداد طبقات کم هستند. ساختمان ها معمولاً بر اساس تعداد طبقات، طبقه بندی می شوند. بلندترین ساختمان ها، آسمان خراش ها هستند که بلندترینشان دارای حدود ۱۰۰ طبقه می باشد. بیشترین تراکم تعداد طبقات ساختمان در منطقه ۶ شهرداری تهران در مرکز و جنوب می باشد که آسیب پذیری در مقابله بلایای طبیعی را افزایش خواهد داد.

۶- نقشه پهنه بندی سطح اشتغال ساختمان مقدار شاخص سطح اشتغال ساختمان در منطقه ۶ در جنوب و مرکز نسبت به سایر نواحی بیشتر می باشد و این نشان می دهد که این مناطق بیشترین آسیب پذیری را دارند.

۷- نقشه پهنه بندی قدمت واحد ساختمانی عمر ساختمان ها نیز به عنوان یک پارامتر مهم در مقاومت در برابر بلایایی طبیعی مطرح است. با توجه به شکل ۹، ساختمان های مناطق جنوبی دارای قدمت بیشتر و به طبع آن در معرض آسیب پذیری بیشتری می باشند.

۸- نقش پهنه بندی فاصله از فضاهای بی کالبد شهری الگوی فضاهای بی کالبد و چگونگی پراکنش و توزیع آن ها در کل سطح بافت بخش های مسکونی عامل مهمی در افزایش کارایی بافت به هنگام وقوع زلزله

می باشد (حبیب، ۱۳۷۱). همچنین نزدیکی فضاهای باز به مناطق مسکونی و محصوریت کم آن ها سبب افزایش مقاومت شهر در برابر زلزله و سایر بلایای طبیعی خواهد بود (پرتویی، ۱۳۷۴). در شکل ۱۰، پهنه بندی فاصله از فضاهای بی کالبد نشان می دهد که مناطق مرکزی و جنوبی در معرض آسیب قرار دارند و از سطح پایداری کمتری برخوردارند.

۹- نقشه پهنه بندی فاصله از آتش نشانی

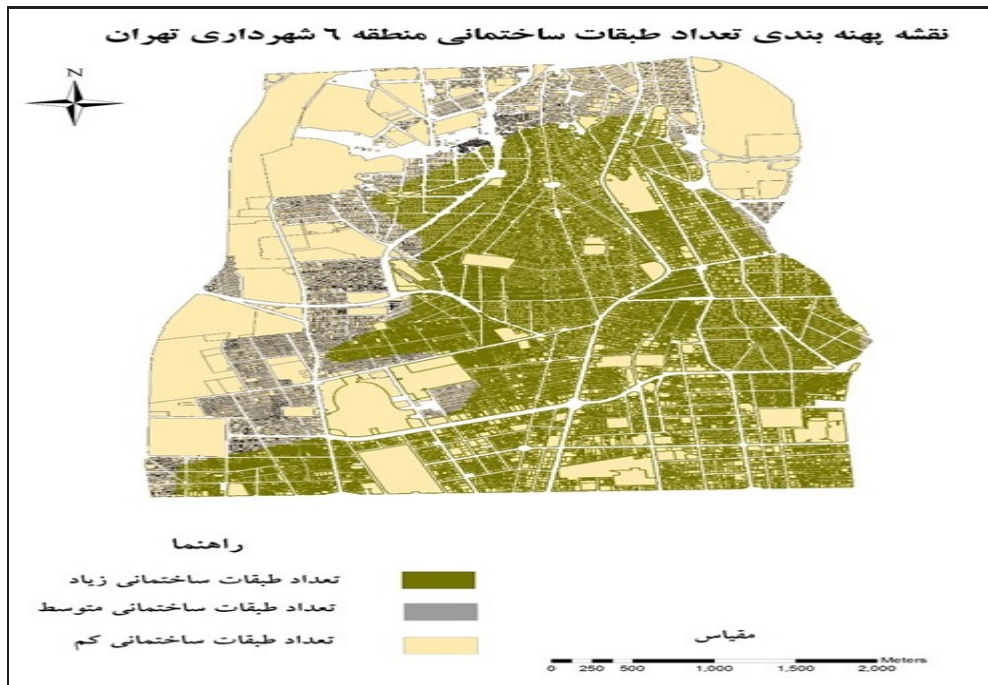
دسترسی به مراکز آتش نشانی یک عامل بسیار مهم در امداد رسانی تلقی می شود و افزایش فاصله سکونتگاه از مراکز آتش نشانی سرعت امداد را کاهش و دامنه خطر را افزایش می دهد (حبیبی، ۱۳۸۷). در شکل ۱۱، مناطق با بیشترین فاصله از آتش نشانی و بیشترین آسیب پذیری به صوت خطی از مرکز به سمت جنوب امتداد یافته است.

۱۰- نقشه پهنه بندی فاصله از مراکز درمانی

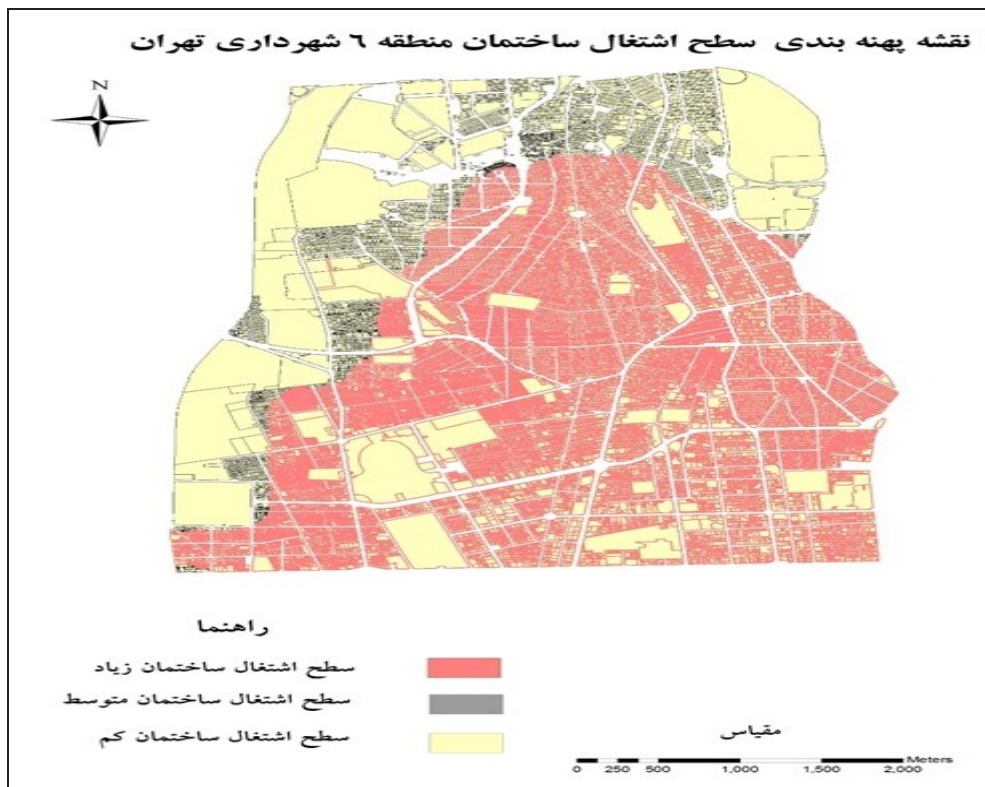
دسترسی آسان و سریع به این مراکز موجب سرعت بخشیدن به عملیات امداد رسانی می شود. هر چه فاصله تا این مراکز بیشتر باشد، زمان بیشتری بین مبدا و مراکز درمانی طی می گردد و درمان به مخاطره می افتد (حبیبی و همکاران، ۱۳۸۷). با توجه به شکل ۱۲، مناطق مرکزی به سمت جنوب منطقه بیشترین فاصله را از مراکز درمانی دارند و نسبت به سایر مناطق آسیب پذیرتر می باشند.

با توجه به اینکه هدف این مقاله پهنه بندی آسیب پذیری یک نوع از بلایای طبیعی یعنی سیل برای منطقه ۶ شهرداری تهران می باشد، نقشه پهنه بندی آسیب پذیری در زمان شروع سیل و پس از وقوع سیل ترسیم و تحلیل شد:

پهنه بندی آسیب پذیری در هنگام و پس از وقوع سیل سیل به معنی طغیان کردن آب، زیر آب رفتن گستره ای از زمین و طوفانی شدن می باشد. شهرسازی ها و حذف گیاهان باعث کاهش مقدار آب نفوذی و افزایش آب سطحی می شود. حجم زیاد آب از یک طرف بر بزرگی طغیان می افزاید و از طرفی با افزایش فرسایش، رسوباتی به وجود می آورد که با برجای گذاشتن آنها ظرفیت

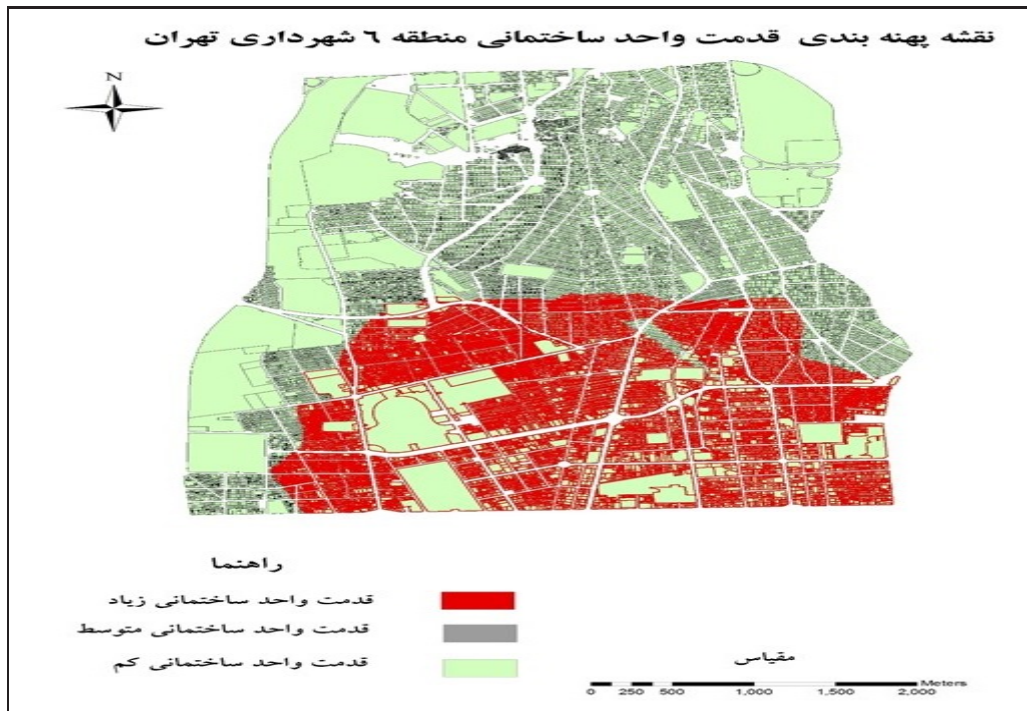

تصویر ۷. نقشه پهنه بندی تعداد طبقات ساختمانی.

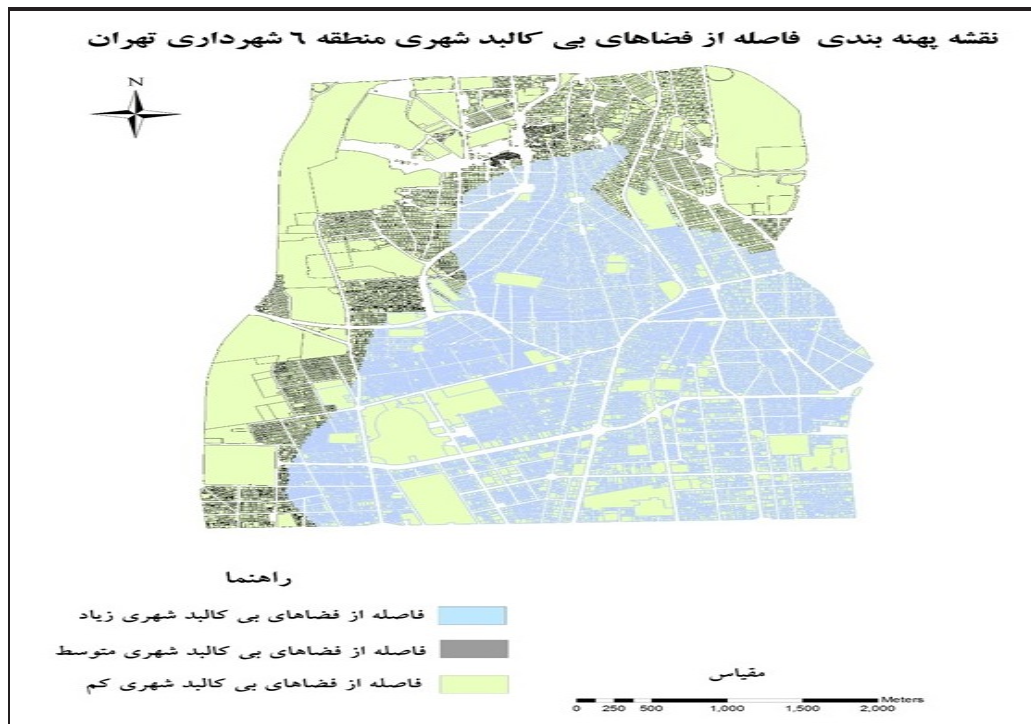
تصویر ۸. نقشه پهنه بندی سطح اشتغال ساختمان.

نقشه پهنه بندی قدمت واحد ساختمانی منطقه ۶ شهرداری تهران

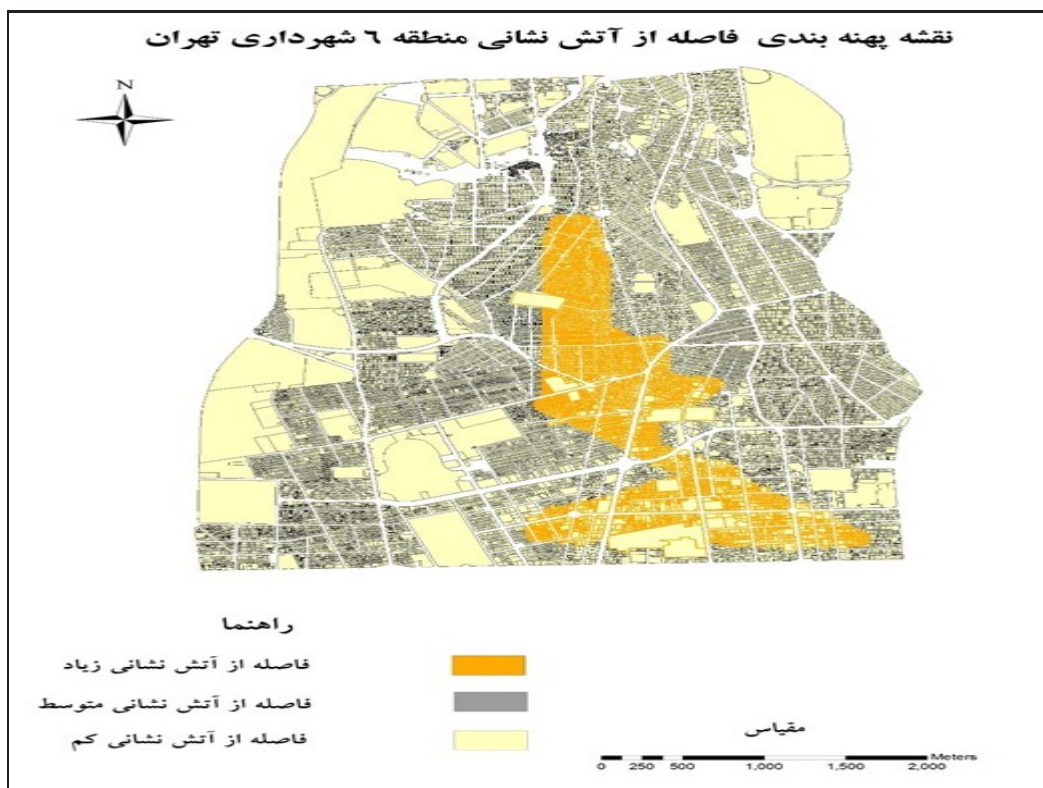

تصویر ۹. نقشه پهنه بندی قدمت واحد ساختمانی

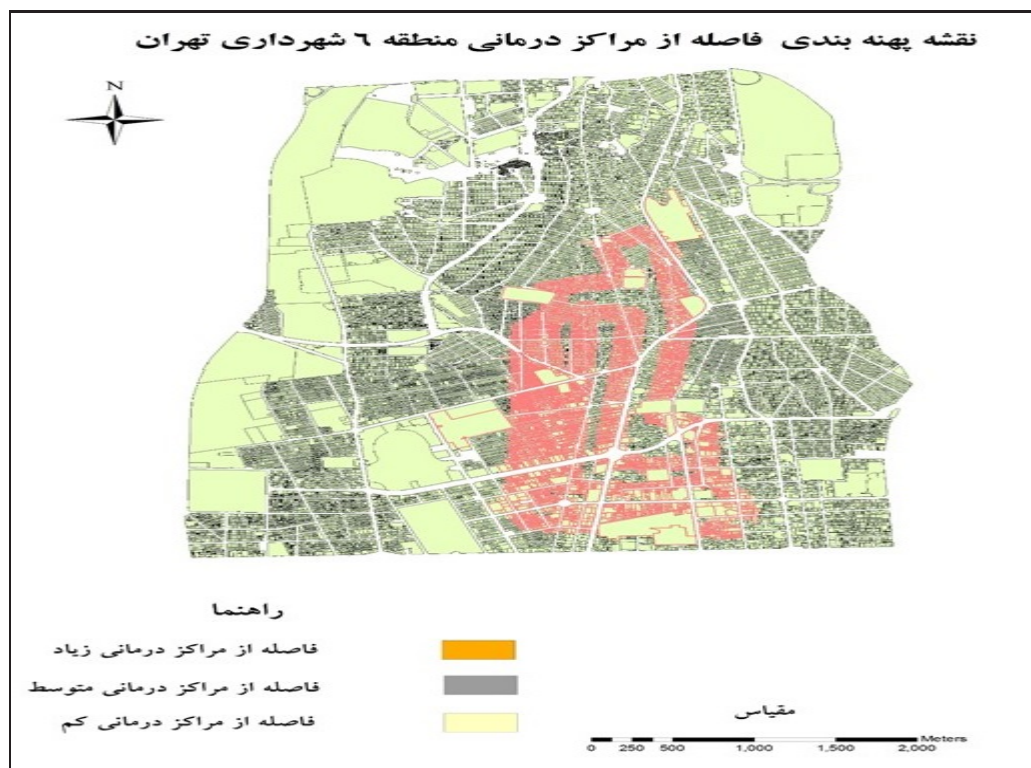
نقشه پهنه بندی فاصله از فضاهای بی کالبد شهری منطقه ۶ شهرداری تهران

تصویر ۱۰. نقشه پهنه بندی فاصله از فضاهای بی کالبد شهری

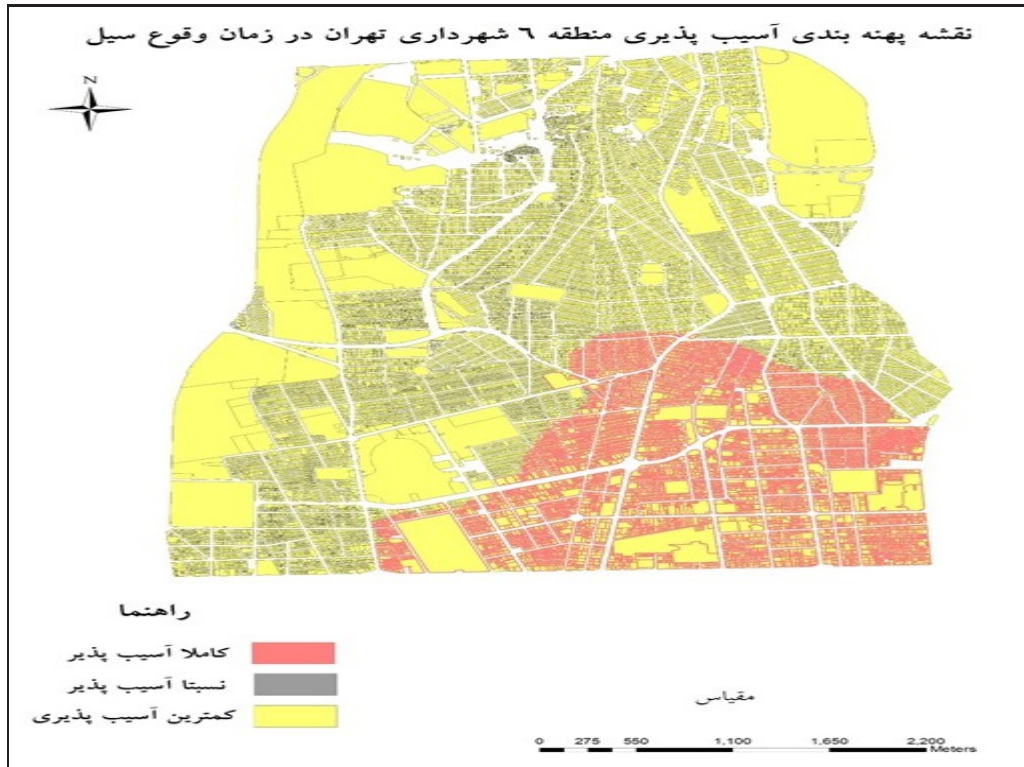

تصویر ۱۱. نقشه پهنه بندی فاصله از آتش نشانی

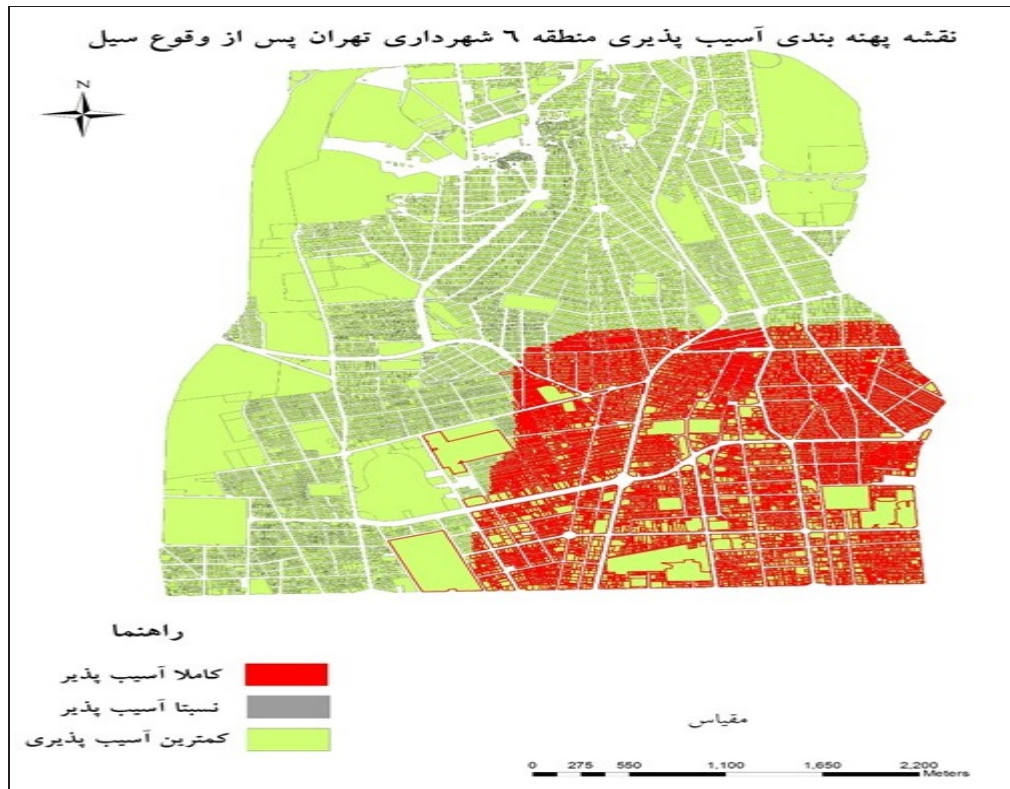
تصویر ۱۲. نقشه پهنه بندی فاصله از مراکز درمانی

نقشه پهنه بندی آسیب پذیری منطقه ۶ شهرداری تهران در زمان وقوع سیل

تصویر ۱۳. نقشه پهنه بندی آسیب پذیری در زمان وقوع سیل

نقشه پهنه بندی آسیب پذیری منطقه ۶ شهرداری تهران پس از وقوع سیل

تصویر ۱۴. نقشه پهنه بندی آسیب پذیری پس از وقوع سیل

بستر اصلی رود کاهش می‌یابد. منطقه ۶ شهرداری تهران به دلیل قرارگیری در مرکز شهر تهران و با توجه به شاخص‌های بررسی شده در مقابل بلایای طبیعی بسیار آسیب‌پذیر می‌باشد. تلفات جانی و مالی وقوع سیل در مقایسه با زلزله به دلیل قرار نگرفتن منطقه در حریم رودخانه کمتر است اما ساخت و ساز زیاد باعث عدم نفوذپذیری آب در معابر و سطح منطقه و در نتیجه افزایش احتمال وقوع سیل می‌شود. بخش‌های با آسیب‌پذیری بالا در مناطق با تراکم جمعیتی و کالبدی شهری قرار دارند که جنوب شرق منطقه را در بر گرفته است.

دسترسی به فضاهای بی‌کالبد شهری پس از وقوع سیل در میزان آسیب‌پذیری بسیار حائز اهمیت است. با توجه به مقایسه بین نقشه پهنه‌بندی آسیب‌پذیری در زمان وقوع سیل و پس از وقوع آن مشخص می‌شود که میزان آسیب‌پذیری پس از وقوع سیل بیشتر می‌شود و سطح بیشتری از منطقه در معرض آسیب قرار می‌گیرد.

نتیجه‌گیری و جمع‌بندی

سیستم اطلاعات جغرافیایی ابزار بسیار توانمندی است که با قابلیت‌های منحصر به فردی که در زمینه‌ی انجام تحلیل‌های فضایی-مکانی دارد، می‌تواند نقش شایان توجهی در برنامه‌ریزی در جهت تسهیل انجام عملیات امداد و نجات و افزایش کارایی و سرعت در مدیریت بحران داشته باشد. در این پژوهش با استفاده از برخی قابلیت‌های سیستم اطلاعات جغرافیایی و نرم‌افزار ArcGIS به تحلیل چند هدف عمده در مدیریت بحران حوادث منطقه ۶ شهرداری تهران پرداخته شد. ابتدا میزان پتانسیل آسیب‌پذیری کل منطقه محاسبه گردید، که نتایج نشان می‌دهد بیشتر قسمت‌های منطقه دارای پتانسیل آسیب‌پذیری بالایی هستند. بیشترین میزان آسیب‌پذیری مربوط به مرکز، جنوب و به ویژه جنوب شرقی محدوده است و بیش از ۶۰ درصد ساختمان‌های این بخش‌ها جزو بافت‌های مسئله‌دار و با پتانسیل آسیب‌پذیری بسیار بالا هستند. بخش‌های شمالی منطقه دارای وضعیت مطلوب‌تری

بوده و پتانسیل آسیب‌پذیری در بیشتر قسمت‌های آن پایین است. پس از تعیین میزان آسیب‌پذیری بافت، با کمک نرم‌افزار و قابلیت تحلیل فضایی-مکانی آن، مناطقی که برای استقرار مراکز امداد و نجات مناسب هستند شناسایی و مشخص گردیدند. در این راستا تعداد ۲۴ محل در داخل منطقه شناسایی و بر روی نقشه مشخص شدند. نتایج نشان داد، منطقه ۶ شهرداری تهران به دلیل قرارگیری در مرکز شهر تهران و با توجه به شاخص‌های بررسی شده در مقابل بلایای طبیعی بسیار آسیب‌پذیر می‌باشد. تلفات جانی و مالی وقوع سیل در مقایسه با زلزله به دلیل قرار نگرفتن منطقه در حریم رودخانه کمتر است اما ساخت و ساز زیاد باعث عدم نفوذپذیری آب در معابر و سطح منطقه و در نتیجه افزایش احتمال وقوع سیل می‌شود. بخش‌های با آسیب‌پذیری بالا در مناطق با تراکم جمعیتی و کالبدی شهری قرار دارند که جنوب شرق منطقه را در بر گرفته است. دسترسی به فضاهای بی‌کالبد شهری پس از وقوع سیل در میزان آسیب‌پذیری بسیار حائز اهمیت است. با توجه به مقایسه بین نقشه پهنه‌بندی آسیب‌پذیری در زمان وقوع سیل و پس از وقوع آن مشخص می‌شود که میزان آسیب‌پذیری پس از وقوع سیل بیشتر می‌شود و سطح بیشتری از منطقه در معرض آسیب قرار می‌گیرد.

منابع و ماخذ

۱. بحرینی، سیدحسین (۱۳۷۷)، فرآیند طراحی شهری، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
۲. پرتویی، پروین (۱۳۷۳)، ارزیابی تحلیلی بازسازی سه شهر زلزله زده ایران، مجموعه مقالات هشتمین سمینار بین‌المللی پیش‌بینی زلزله.
۳. پرتویی، پروین (۱۳۷۴)، بررسی موانع، محدودیت‌ها و تقابل‌ها در زمینه اجرای معیارهای کاهش آسیب‌پذیری در برابر زلزله، مجموعه مقالات دومین کنفرانس بین‌المللی زلزله‌شناسی و مهندسی زلزله، پژوهشگاه بین‌المللی زلزله‌شناسی و مهندسی زلزله، تهران.
۴. حبیب، فرح (۱۳۷۱)، نقش فرم شهر در کاهش

- خطرات ناشی از زلزله، مجموعه مقالات اولین کنفرانس بین‌المللی بلایای طبیعی در مناطق شهری، بخش اول زلزله، دفتر مطالعات و برنامه‌ریزی شهر تهران، صص ۱۶۱۷-۱۶۰۷.
۵. حبیبی، کیومرث و همکاران (۱۳۸۷)، تعیین عوامل ساختمانی موثر در آسیب‌پذیری بافت کهن شهری زنجان با استفاده از GIS و FUZZY LOGIC، هنرهای زیبا، شماره ۳۳، صص ۲۷-۳۶.
۶. حبیبی، کیومرث، سرکارگر اردکانی، علی، یوسفی، زاهد، صفدرنژاد، مصطفی (۱۳۹۱)، پیاده‌سازی الگوریتم‌های سلسله‌مراتبی/ فازی جهت تعیین آسیب‌پذیری چند عامله هسته مرکزی شهرها، مطالعه موردی: منطقه ۶ تهران، دو فصلنامه علمی پژوهشی مدیریت بحران، شماره دوم، پاییز و زمستان، صص ۷۶-۶۷.
۷. شایان‌نژاد، عباس (۱۳۹۰)، ارزیابی میزان آسیب‌پذیری ناشی از عوامل انسان‌ساخت با استفاده از تکنیک فرآیند تحلیل-شبکه‌ای، استاد راهنما: دکتر مصطفی بهزادفر، پایان‌نامه کارشناسی ارشد شهرسازی و گرایش برنامه‌ریزی شهری و منطقه‌ای، دانشگاه علم و صنعت ایران.
۸. عزیززی، محمدمهدی، همافر، میلاد (۱۳۹۱)، آسیب‌شناسی لرزه‌ای معابر شهری، مطالعه موردی: محله کارمندان، کرج، نشریه هنرهای زیبا-معماری و شهرسازی، دوره ۱۷، شماره ۳، پاییز، صص ۱۵-۵.
۹. فرجی‌سبکبار، حسنعلی و همکاران (۱۳۹۲). ارزیابی مکان استقرار شعب بانک‌ها و مؤسسه‌های مالی و اعتباری منطقه ۶ شهر تهران با استفاده از روش دیماتیل و فرآیند تحلیل شبکه، مجله پژوهش‌های جغرافیای انسانی، دوره ۴۵، شماره ۳، ۷۷-۹۴.
۱۰. فرجی‌سبکبار، حسنعلی، امیدپور، مرتضی، مدیری، مهدی، بسطامی، امیر (۱۳۹۴)، ارائه مدل پهنه‌بندی آسیب‌پذیری شهر اهواز با استفاده از مدل مرتب‌سازی گزینه‌ها مبتنی بر پروفایل (SSP). مدیریت بحران «پاییز و زمستان - شماره ۶ (۴۵) الی (۵۶).
۱۱. میر و کیلی، علی‌اکبر (۱۳۸۵)، مکانیابی مراکز امداد رسانی و اسکان موقت جمعیت پس از وقوع زلزله با استفاده از GIS، پایان‌نامه کارشناسی ارشد شهرسازی، دانشگاه آزاد اسلامی.
12. Tsai Chung-Hung and Chen Cheng-Wu (2010). An earthquake disaster management mechanism based on risk assessment information for the tourism industry-a case study from the island of Taiwan [Journal] // Tourism Management. - Taiwan, ROC: Elsevier Ltd., Vol. 31. - pp. 470-481.
13. Zhang, X., Wang, Z., & Lin, J. (2015). GIS Based Measurement and Regulatory Zoning of Urban Ecological Vulnerability. Sustainability, 7(8), 9924-9942.

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۴۵ زمستان ۹۵
No.45 Winter 2016

۳۶۸

بررسی گفتمان قدرت در نگارش تاریخ هنر و معماری و شهرسازی ایران در عصر ساسانی و ورود اسلام

پونه عبدالکریم زاده - دانشجوی دکتری پژوهش هنر، دانشگاه الزهرا (س)، تهران، ایران.
عفت السادات افضل طوسی* - دانشیار هنر، دانشکده هنر، دانشگاه الزهرا (س)، تهران، ایران.

Strategic Business/IT Alignment of Semnan Province Small and Medium production cooperatives

Abstract

The aim of this study is to empirically investigate the impact of Business-Information Technology Alignment on small and medium enterprise and to revision the BIA prior by using data from production cooperatives. In this research, the population is all of the cooperatives section. By using Delphi method and commends of the experts' fourteen parameters were recognized. Then, a sample size of 140 active firms was determined. In order to assessing business/IT alignment used enhanced strategic alignment maturity Luftman model as basic model. The main findings showed that the six IT-business alignment criteria has a significant effect on production cooperatives. Also, we found that the production cooperatives are the second level of maturity, the level of commitment. This level indicate that the strategic role of IT in cooperatives has not been established. But has begun identifying potential opportunities for alignment; Finally, provided long-term and short-term strategies to improve the alignment of production cooperatives.

Keywords: Business-Information Technology Alignment, Strategic Alignment, Small and Medium Co-Production, Information Technology Management

چکیده

ساسانیان خود را جانشینان برحق هخامنشیان می دانستند. فرهنگ و تمدن و هنر در این دوره از تاریخ ایران به اوج خود می رسد. تاریخ نگاران ایرانی و غیر ایرانی بر این باورند که با سرنگونی دولت ساسانی، ایران هرگز روی تمدن و پیشرفت به خود ندیده است. نظریه گفتمان قدرت و دانش میشل فوکو به تحلیل و واسازی این باورها می پردازد. تحلیل گفتمان اهداف پشت این باورها را نشان می دهد. از نظر فوکو قدرت گزینه هایی را به عنوان دانش انتخاب می کند. این دانش هم مولد و هم سرکوبگر است. شکلهایی از مبارزه با این قدرت دانش وجود دارد. این پژوهش به کمک روش اسنادی و کتابخانه ای با تحلیل نظریه ی گفتمان قدرت-دانش میشل فوکو در عصر ساسانی می پردازد. هدف این پژوهش نشان دادن تفاوت دو دیدگاه متفاوت مولد و مبارز برای تاریخنگاران ایرانی و غیر ایرانی است. بسیاری از تاریخ نگاران ایرانی، اطلاعات خود را مدیون باستان شناسان و شرق شناسان غربی می دانند. از این رو این تاریخنگاران اغلب باستانگرا هستند. تحلیل گفتمان دانش و قدرت جایگاه متفاوت و متضاد این دو گروه را برما آشکار می سازد.

واژگان کلیدی: ایران، ساسانی، دانش، قدرت، فوکو، تاریخ.

* نویسنده مسئول مکاتبات، شماره تماس: ۰۹۱۳۳۰۳۷۸۹۸، رایانامه: abdolkarim@yahoo.com

این پژوهش برگرفته از رساله دکتری پونه عبدالکریم زاده با عنوان گفتمان تمدن و تاریخ هنر ایران با رویکرد نظریه میشل فوکو، رشته پژوهش هنر دانشگاه الزهرا (س) می باشد.

مقدمه

تاریخ‌نگاری هنر در ایران به سده دهم هجری و دیباچه‌های مرقعات خط و نقاشی در روزگار صفویان بر می‌گردد. آنچه امروزه از تاریخ‌نگاری هنر به عنوان امری مدرن می‌شناسیم، زاده اروپای دوره رنسانس است. تاریخ‌نامه‌های هنر در ایران زمین در امتداد سنت تذکره و ادب پدید آمد و تاریخ‌نامه‌های هنر در مغرب زمین حاصل انقطاع از سنت هنر و نوشتن درباره هنر بود. آنچه امروزه در تاریخ‌نگاری هنر ایران دیده می‌شود، حاصل تلاش باستان‌شناسان و شرق‌شناسان است. کسانی که اغلب غیر ایرانی و به تعبیر نظریه‌های معماری و پسا‌معماری، غربی محسوب می‌شوند. تاریخ‌نگاران مدرن ایرانی اغلب تحصیل‌کردگان غرب و باستان‌گرا بودند. آنها، به خصوص از دوره قاجار به بعد، بر اساس یافته‌های کاوشگران غربی به نگارش تاریخ هنر پرداختند. در نگاه اول تاریخ‌نگاران باستان‌گرا و غرب‌گرای ایرانی هم عقیده و موافق باستان‌شناسان و شرق‌شناسان غربی هستند. تحلیل گفتمان قدرت - دانش میشل فوکو نشان می‌دهد که این دو گروه در دو جرگه متفاوت و متضاد قرار می‌گیرند. این پژوهش بر دوره‌ی ساسانی و ورود اسلام به ایران تکیه دارد. زمانی که به باور تاریخ‌نگاران دوران شکوه و عظمت ایران پایان یافته و دوران فترت آغاز می‌شود. هدف پژوهش پیش رو پاسخ به این پرسش است که چه عواملی در این تضاد دخالت داشته‌اند؟ و چگونه شیوه تحلیل گفتمان میشل فوکو می‌تواند این تفاوتها را آشکار سازد؟ این پژوهش به کمک روش اسنادی و کتابخانه‌ای با تحلیل نظریه گفتمان قدرت - دانش میشل فوکو در عصر ساسانی به تحلیل این دو گروه تاریخ‌نگار می‌پردازد. گزاره‌های انتخابی از جانب تاریخ‌نگاران ایرانی دانش متفاوتی را نسبت به غربیها شکل می‌دهد. هرچند که این گزاره‌ها همان‌هایی هستند که دانش باستان‌شناسی و تاریخ‌نگاری غرب در ایران را شکل داده است.

در پژوهش حاضر با رویکرد تحلیل گفتمان و تاکید

بر تحلیل زیرمتن‌ها و شکاف‌های تاریخی بیشتر به دو اثر توجه می‌شود. دوره ساسانی و ورود اسلام از کتاب میراث باستانی ایران (۱۳۴۴. ش) نوشته شرق‌شناسی آمریکایی، ریچارد نلسون فرای و تاریخ ایران باستان (۱۳۰۶. ش) نوشته مشروطه‌خواه باستان‌گرا، حسن پیرنیا، مورد بررسی قرار می‌گیرند.

نظریه گفتمان میشل فوکو

در دیرینه شناسی دانش، فوکو می‌گوید: «گفتمان مجموعه‌ای از جملات یا گزاره‌هاست و می‌توان آن را گروه بزرگی از گزاره‌ها تعریف کرد که به یک نظام واحد صورتبندی - یک به اصطلاح صورتبندی گفتمانی - تعلق دارند» (برتنس، ۱۳۸۴، ص ۱۷۸). مفهوم گفتمان در اندیشه فوکو، نسبتی خاص با ساختگرای دارد که بر محور روش دیرینه‌شناسی تنظیم شده است. از منظری ساختگرایانه، گفتمان برای اشاره به مجموعه قاعده‌مندی از گزاره‌ها به کار می‌رود که به صورت ساختارهای نامرئی و ناخودآگاه، در پس اندیشه‌های منفرد، تئوری‌ها و سخنان روزمره نهفته است و قواعد خود را بر اندیشه، فلسفه، علم، رفتارها و گفتارها تحمیل می‌کند. از این منظر، فلسفه‌ها و نظریه‌ها حاصل نوعی ساختار می‌باشد که در ناخودآگاه مردم وجود دارد و بر اساس آن همه چیز شکل می‌گیرد. در دیدگاه گفتمانی، برخلاف روش اثباتی که جهان بیرونی را به عنوان جهانی از پیش شکل گرفته و عینی تلقی کرده و معرفت ما را محصول بازتاب‌های بیرونی می‌داند، جهان اجتماع و انسان، جهانی ذاتا بی‌شکل و بی‌معنی است و به وسیله گفتمان‌های مسلط هر عصری، معنا و شکلی خاص می‌گیرد و محدود و محصور می‌شود. به سخن دیگر، اجتماع و انسان به‌طور بالقوه قابل ظهور در اشکال گوناگونی است و گفتمان مسلط در هر دوره، به تحقق و ظهور متعین یکی از آن اشکال می‌انجامد (بشیریه، ۱۳۷۸، صص ۱۱-۱۲). این گفتمان‌ها با ادعای تخصص، تعیین می‌کنند که چگونه درباره حوزه مورد نظرمان سخن بگوییم یا بیندیشیم، و ما را متقاعد می‌کنند که خودمان و دیگران را

تحت مراقبت دایم درآوریم. گفتمان‌ها درست به مانند هژمونی گرامشی (پذیرش عقاید و ارزشهای حاکم از طریق رضامندی (consent) و ایدئولوژی آلتوسر) پذیرش عقاید و ارزشهای حاکم از طریق قدرت سرکوبگر) عمل می‌کنند، زیرا ما کاملاً آنها را درونی می‌کنیم تا جایی که حتی در ما لذت به وجود می‌آورد. گفتمان‌ها شیوه نگاه ما به جهان را نظام‌مند می‌کنند. ما گفتمان‌ها را زندگی و تنفس می‌کنیم و در نتیجه بی‌آنکه خود بدانیم حلقه رابط تعداد فراوانی از زنجیرهای قدرت هستیم. این گفتمان‌ها با ادعای تخصص، تعیین می‌کنند که چگونه درباره حوزه مورد نظرمان سخن بگوییم یا ببیندیشیم، و ما را متقاعد می‌کنند که خودمان و دیگران را تحت مراقبت دایم درآوریم. گفتمان‌ها درست به مانند هژمونی گرامشی (پذیرش عقاید و ارزشهای حاکم از طریق رضامندی و ایدئولوژی آلتوسر) پذیرش عقاید و ارزشهای حاکم از طریق قدرت سرکوبگر) عمل می‌کنند، زیرا ما کاملاً آنها را درونی می‌کنیم تا جایی که حتی در ما لذت به وجود می‌آورد. گفتمان‌ها شیوه نگاه ما به جهان را نظام‌مند می‌کنند. ما گفتمان‌ها را زندگی و تنفس می‌کنیم و در نتیجه خود بدانیم حلقه رابط تعداد فراوانی از زنجیرهای قدرت هستیم (برتنس، ۱۳۸۴، صص ۱۸۲-۱۸۱).

از این منظر، ساختارهای گفتمانی به عنوان چارچوب‌هایی هستند که به عنوان حدی بر واقعیت متکثر، بی‌کران و بی‌نظم بیرونی به جهان بی‌شکل و بی‌معنای خارج، شکل و معنا می‌بخشند و به دلیل آن‌که محصول تحولات تاریخی هستند، دائماً در معرض تغییر و تحول‌اند. فوکو، عمل گفتمانی را چنین تعریف می‌کند: «مجموعه‌ای از قواعد تاریخی‌شناس که همیشه در زمان و مکان معرف یک دوران خاص دانسته می‌شوند و کارکرد ارتباطی در یک محدوده اجتماعی، اقتصادی، جغرافیایی و زبانی مشروط به آن‌هاست» (ماتیوز، ۱۳۷۸، صص ۲۱۶-۲۱۴). این قواعد که در ناخودآگاه وجود دارد، قواعدی نیستند که گوینده خاصی آگاهانه از وجود آن‌ها

خبر داشته باشد، بلکه تمام اعضای اجتماع مربوطه به یک اندازه در آن سهیم‌اند. بدین ترتیب، اعمال گفتمانی به لحاظ ناآگاهانه‌بودنشان شبیه ساختارها هستند که از قواعد به‌خصوصی تبعیت می‌کنند. فوکو این ساختارهای نهایی را که در پس اندیشه‌ها و کردارها نهفته است، «اپیستمه» یا «صورت‌بندی دانایی» می‌نامد. «اپیستمه»، پیش‌زمینه فکری ناخودآگاه همه اندیشمندان یک عصر و یا همان ناخودآگاه معرفت در هر دوران است. به سخن دیگر، اپیستمه، صورت‌بندی کلی آن روابط ساختاری و ساخت‌مندی است که شیوه ظهور گفتمان‌های علمی در هر عصری را تعیین می‌کند؛ یعنی چیزی است که تعیین می‌کند که چه می‌توان گفت و چه نمی‌توان گفت. بدین‌سان، اپیستمه بر سوژه انسانی مقدم است و شکل خاص اندیشه و کردار وی را تعیین می‌کند (بشیریه، ۱۳۷۸، صص ۲۳-۲۲). قدرت از طریق گفتمان و صورت‌بندیهای گفتمانی Discursive Formations عمل می‌کند (برتنس، ۱۳۸۴، ص ۱۷۸). فوکو معتقد است که میان اپیستمه یا نظام دانایی و قدرت، نسبتی همیشگی وجود دارد و هر صورت‌بندی دانایی، روش‌ها و عملکردهای خاصی برای کاربرد نظارت اجتماعی و کنترل دارد. به‌طورکلی، گفتمان در عین حال به مثابه یک قدرت است که همه‌چیز را به خود جذب می‌کند و با ایجاد رژیم حقیقت خاص خود، به هویت ما شکل می‌دهد و در پرتو تغییر گفتمان‌ها، نحوه نگاه به انسان هم عوض می‌شود. در این معنا، گفتمان همچون قدرت اجتماعی عمل می‌کند و انسان را به زیر سلطه درمی‌آورد. گفتمان به عنوان قدرت، در هر زمینه‌ای چیزهایی را حفظ و چیزهایی دیگر را حذف می‌کند (بشیریه، ۱۳۷۸، ص ۲۴). در سناریوی فوکو، قدرت، دانش را تولید می‌کند؛ بدین معنا که باید یک گفتمان، اعتبار و باورپذیری دانش را ایجاد کند. این قدرت است که نهایتاً حقایق گفتمان‌ها را به وجود می‌آورد. فوکو مجموعه دعاوی موجود در مورد دانش را یک گفتمان می‌نامد (برتنس، ۱۳۸۴،

ص ۱۷۸). دانش محصول گفتمان به خصوصی است که امکان صورتبندی دانش را فراهم می آورد، و بیرون از این گفتمان، دانش اعتبار خود را از دست می دهد (همان، ۱۳۸۴، ص ۱۸۰).

بر این اساس، موضوع اصلی گفتمان «حکم» است که همراه با قواعد و اعمال اجتماعی، اشکال هویت و روابط قدرت عمل می کند و در پیوند با راهبردهای حاکم شدن و مقاومت عمل می کند. به تعبیر بهتر، «گفتمان نوعی قدرت است که در میدان اجتماعی می چرخد و می تواند به راهبردهای حاکم شدن و همچنین مقاومت بچسبد» (خالقی، ۱۳۸۲، ص ۲۱۰). در تحلیل نهایی، می توان گفت که فوکو از ارائه تحلیلی ساختگرایانه اجتناب می ورزد و برخلاف ساختگرایی، به دنبال ایجاد الگوی صوری قاعده مندی برای تبیین رفتار انسان نیست (دریفوس، رابینو، ۱۳۷۸، صص ۵۴-۴۸). او برخلاف ساختگرایان که نظام زبان را تعیین کننده فرهنگ و معنا می دانند، نشان می دهد که چگونه کاربرد زبان یا گفتمان، همواره با کاربرد قدرت همراه است. نهادهای اجتماعی در چارچوب گفتمان و از طریق فرآیند حفظ برخی امکانات و حذف برخی دیگر، قدرت خود را مستقر می سازند (حسین بشیریه، ۱۳۷۸، ص ۹۲). آثار فوکو توجه ما را به نقش زبان در اعمال و حفظ قدرت جلب می کند. بر اساس نظر فوکو جهان مدرن غربی شدیداً تحت کنترل گفتمان هایی است که رفتارمان را بهنجار می کنند زیرا ما آنها را درونی کرده ایم و برای دست یابی به تمامی اهداف عملی، بر خود نظارت می کنیم. نقد فوکویی به نقش متون در چرخش و دوام قدرت اجتماعی توجه دارد (برتنس، ۱۳۸۴، ص ۱۹۵).

تحلیل گفتمان

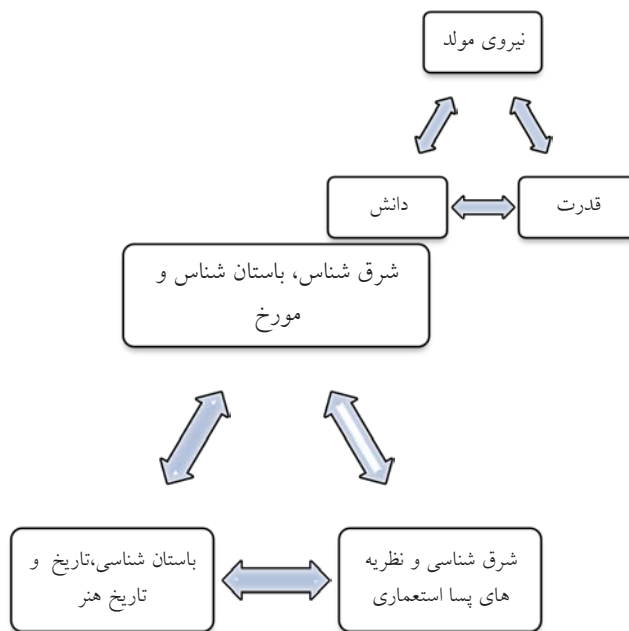
تحلیل گفتمان یا Discourse Analysis که امروزه به گرایش بین رشته ای interdisciplinary تبدیل شده است ریشه در جنبش انتقادی ادبیات، زبانشناسی (نشانه شناسی) تاویل گرایی، هرمنوتیک گادامر و تبار شناسی و دیرینه شناسی میشل فوکو

دارد. بنیان های فکری تحلیل گفتمان فراتر از تحلیل متن یا نوشتار (text analysis) یا تحلیل گفتار است. گفتمان مجموعه ای از گزاره هایی است که یک مفهوم کلی را در بر می گیرد؛ در نظرات میشل فوکو (که می توان از او به عنوان بنیانگذار تحلیل گفتمان یاد کرد) تاکید بر این است که رابطه ای تعاملی بین text و زمینه context وجود دارد. همچنین رابطه ای تعاملی و دیالکتیکی بین «گفتمان، قدرت، معرفت و حقیقت» وجود دارد. مهمترین دستاورد فوکو را تحلیل روابط قدرت و معرفت می دانند (عبدالهادی صالحی زاده، ۱۳۹۱، ص ۱۲۳).

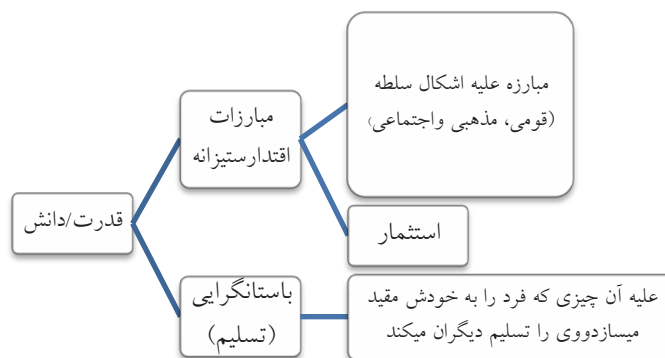
تحلیل گفتمان Discourse Analysis قصد دارد نشان دهد که از طریق کدام فرآیند تلاش می کنیم تا معنای نشانه ها را تثبیت کنیم، و کدام فرآیند موجب می شود که برخی از موارد تثبیت معنا به چنان امر معمولی بدل شوند که آنها را پدیده ای طبیعی به شمار آوریم. اکنون این طرح کلی را به نظریات لاکلو و موف ترجمه می کنیم. گفتمان را تثبیت معنا درون یک قلمرو خاص تعریف کرده اند. تمامی نشانه های یک گفتمان بعد moment هستند. آنها گره های nodal points هستند که بر اساس مواضع مبتنی بر تفاوتشان differential positions تثبیت شده و بست closure خورده اند. بدین ترتیب سایر معنای نشانه ها طرد exclusion می شوند و میدان گفتمان the field of discursive را می سازند (یورگنسن، فیلیپس، ۱۳۹۱، صص ۵۷-۵۵).

قدرت، دانش و گفتمان

به نظر می رسد بادیگاه فوکو از قدرت- دانش، کسانی که در جریان اعمال قدرت بر فرهنگ و ملت و جغرافیای دیگری قرار دارند (به نوعی بومی و محلی و یا به تعبیری اهل آن فرهنگ یا ملت آن جغرافیا به حساب می آیند و با نهاد قدرت همسان نیستند) و به نهادهای قدرت وابستگی (مادی) و یا به خصوص گرایش ذهنی و درونی پیدا می کنند در جرگه مدلی از مبارزه (نمودار شماره ۲) و مقاومت (تسلیم) قرار می گیرند و به سوژه تبدیل شده اند. در صورتی

نمودار ۱. قدرت/ دانش به عنوان نیروی مولد؛ ماخذ: نویسندگان.

نمودار ۲. اشکال مبارزه با قدرت/دانش؛ ماخذ: نویسندگان.

که افرادی که با نهادهای قدرت یا اعمال قدرت همسان هستند (افرادی غیر از فرهنگ و ملتی که قدرت بر آنها اعمال می شود، منظور دیگران است) در جرگه مولدین (نمودار شماره ۱) قدرت قرار دارند (دریفوس، رابینو، ۱۳۹۱، ص ۳۴۸).

باستانگرایی سنتی و جدید

ایرانیان در برخورد با اعراب اولین قومی بودند که معادله «عرب یعنی اسلام» را شکستند و با این که

اسلام را پذیرفتند، دست رد به سینه عربیت زدند. تقریباً تمامی سلسله های بعد از اسلام، آنهایی که برخی از امپراتوری سابق ساسانی مسلط شدند، به طور طبیعی به گذشته قبل از اسلام نظر داشتند. بسیاری از این سلسله ها با ساختن نسب نامه های ساختگی سعی در پیوند خود با پادشاهان و خاندانهای ایران قبل از اسلام داشتند. علاوه بر حکومتگران، توده مردم نیز هیچ گاه از گذشته خود بریده نشدند و

کشفیات باستانشناسی و تاریخی و تاثیر آن بر باستانگرایی

آثار باستانی و کتیبه های تاریخی ایران در دوره صفوی مورد بازدید برخی سیاحان و سفرای دولتهای اروپایی قرار گرفته بود
دون گارسیا سیلوا سفیر فرانسه و پیتر دلاواله ایتالیایی (بین سالهای ۱۶۱۹-۱۶۲۱ م. ۱۰۳۸-۱۰۴۰ ه. ق.) از آثار باستانی دیدن کرده و گزارشهایی به اروپا بردند

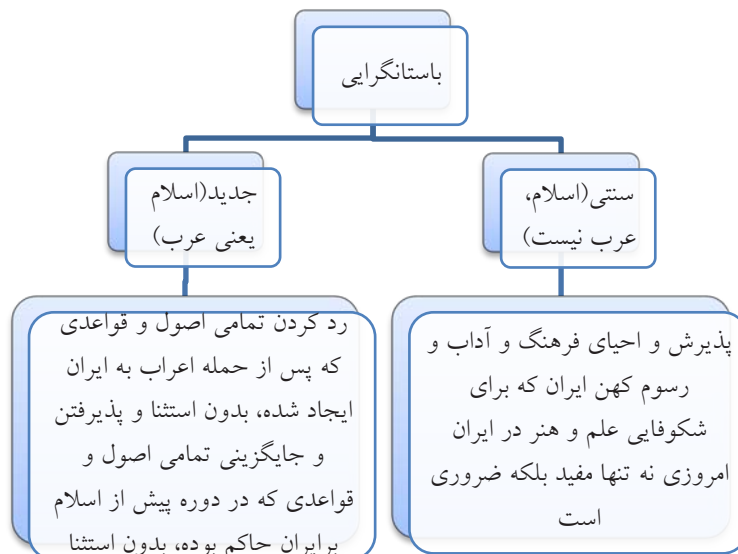
کشفیات آثار باستانی در عهد قاجاریه همراه با اعطای امتیازات به اروپائیان بود

مارسل دیولافوآی فرانسوی در سال ۱۸۸۳ م. ۱۳۰۱ ه. ق. از ناصرالدین شاه امتیاز حفاریهای باستانی را گرفت.	در حدود سال ۱۸۹۷ م. ۱۳۱۴ ه. ق. دولت فرانسه امتیاز کاوشهای علمی برای کشف آثار باستانی را در سراسر خاک ایران برای مدت نامحدود از مظفرالدین شاه گرفت	کت دو مرگان از سال ۱۳۱۷ ه. ق. به کاوشهای باستانشناسی در جنوب ایران دست زد و بیش از ۱۲۰۰ کارگران را کشف کرد. از جمله این آثار خرابه های قصر اربوش اول، اردشیر دوم و خشایار شاه بودند که حدود پنج هزار قطعه به پاریس منتقل شد
---	---	---

مهمترین اتفاق در کشفیات آثار باستانی ایران گشوده شدن رمز خط میخی بود خوانده شدن خطوط میخی کلید درهای بسته تاریخ ایران قدیم را گشود و باعث جلب توجه دانشمندان اروپایی به تاریخ باستان گردید

هنری رالینسون انگلیسی به تشویق سر جان ملکم در سال ۱۸۲۳ م. ۱۲۴۹ ه. ق. به خرابه های تخت جمشید رفت و رمز خط میخی را گشود	در سال ۱۹۳۱ م. ۱۳۴۹ ه. ق. پروفیسور هریتسفلد آلمانی از طرف موسسه صنایع و آثار عتیقه با کمک مالی یکی از ثروتمندان آمریکا (راکفلر) در خرابه های تخت جمشید به گمانه زنی پرداخت
---	--

نمودار ۳. تاثیر کشفیات باستانشناسی بر باستانگرایی؛ ماخذ: نویسندگان.

نمودار ۴. باستانگرایی سنتی و جدید؛ ماخذ: نویسندگان.

حتی با قبول اسلام بسیاری از مراسم و آداب و رسوم اجتماعی خویش را حفظ کردند و یا دگرگونی‌هایی در آنها به وجود آوردند و به آنها پایبند ماندند. بسیاری از شاعران و ادیبان نیز از همان عهد خلافت امویان و مخصوصاً عباسیان و سپس در دوران حکومت‌های ایرانی تبار و بعدها ترک نژاد به انتقال این موارث به نسل‌های بعدی پرداختند. نمونه روشن آن حکیم ابوالقاسم فردوسی و شاهکارش شاهنامه است که بسیاری از داستانها و آداب و رسوم ایران باستان را به شیوه‌ای حماسی برای همیشه ماندگار ساخته است. این داستانها و سمبل‌های باستانی با فرهنگ اسلامی و حتی ادبیات عرفانی عجین گشته (زرین کوب، ۱۳۶۳، ص ۴۹۷).

با تمام این توصیفات، نوعی نگاه به گذشته تاریخی ایران یا باستان گرایی در نگاه ایرانیان توسط برخی متون مانند خدای نامه، مزدک نامه یا کارنامه اردشیر بابکان، که بخشی از آن نیز در شاهنامه فردوسی راه یافت، میرز است. اما علی رغم این ریشه‌های کهن به نظر می‌رسد باستانگرایی جدید، تحت تاثیر شرق شناسی، گاه اهداف و ریشه‌های باستانگرایی سنتی را دنبال نکرد و نتوانست از این گذشته پر بار که ایرانیان در جای جای فرهنگ و ادب از آن محافظت کرده و آن را به نسل‌های بعد انتقال داده بودند، استفاده‌ای در خور نماید. به نظر می‌رسد باستانگرایی سنتی که از جمله از طریق اشعار شاهنامه فردوسی انتقال یافته بود. در ادامه این مقاله با مقایسه دو نگاه از دو تاریخ نگار هنر ایران ریچارد فرای در کتاب میراث ایران باستان و کتاب تریخ ایران باستان از حسن پیرنیا، ضمن بررسی ریشه‌ها و علل باستان گرایی جدید، با توجه به آرای میشل فوکو به بیان گفتمان غالب در باستانگرایی و تاریخ هنر ایران پرداخته می‌شود.

شرق شناسی

شرق شناسی و تاثیر آن بر باستانگرایی

شرق شناسی در اوایل قرن چهاردهم، زمانیکه شورای وین تعدادی از کرسی‌های دانشگاهی را به فهم زبان‌ها و فرهنگ‌های شرقی، اختصاص داد به ظهور رسید. نیروی محرکه اصلی شرق شناسی از تجارت، رقابت‌های درون دینی و منازعات نظامی نشأت گرفته است. و در نهایت از تاریخ فتوحات اروپاییها در آسیا بدور نیست. اما بیش از هم در قرون ۱۸ و ۱۹ شرق شناسی اوج گرفت. در بریتانیا در سال ۱۷۸۴ و «موسسه مصر ناپلئون» از سوی فرانسویان و در نهایت «جامعه آسیایی» در سال ۱۸۴۵ به وجود آمد (ترنر، ۱۳۸۴، ص ۸۶). این پدیده، که کشورهای شرقی در این دو قرن اخیر با آن مواجه هستند، عبارت است از مطالعات و تحقیقاتی که کشورهای غربی در مسایل تاریخی، اجتماعی، فرهنگی، مردم شناسی، زبان شناسی، هنری و غیره در کشورهای شرقی انجام داده‌اند. شرق شناسی را میتوان تحت دو نظریه مورد بررسی قرار داد: ۱- شرق شناسی مجموعه مطالعات علمی و بی‌غرضانه‌ای است که اشخاص بنا به ذوق و علاقه خود به آن مشغولند. در این راستا برخی از خاورشناسان دیده میشوند که در زمینه موضوع پژوهش خود سالیان دراز کار کرده و با آن نوعی علقه عاطفی و ذاتی پیدا کرده‌اند. برتولد اشپولر، هانری کربن^۲، آن ماری شیمل، چنین پژوهشگرانی هستند (بیگدلو، ۱۳۸۰، صص ۱۱۱ و ۱۱۲)؛ ۲- نظر دیگر این است که شرق شناسی به مقتضای مقاصد استعماری به وجود آمده است و سوداگران سیاسی و اقتصادی از پژوهش‌های شرق شناسان برای چیرگی و استعمار اقوام شرقی استفاده کرده‌اند. هدف شرق شناسی بهره برداری فرهنگی، اقتصادی، سیاسی است و مراکز متعدد شرق شناسی نیز در راستای این اهداف ایجاد شده‌اند. حتی بسیاری از شرق شناسان نیز به

جاسوسی و استعمارگری و داشتن هدف غیرعلمی در مطالعات خویش متهم شده اند (داوری اردکانی، ۱۳۵۷، ص ۴۷).

تاریخچه

بعد از انقلاب صنعتی و به کار افتادن ماشینهای صنعتی اروپایی، نیاز آنها به مواد اولیه و بازار کشورهای عقب مانده (از جمله کشورهای شرقی)، باعث شد که متدرجاً خاورشناسی سیاسی در اروپا بروز نموده و اهمیت زیادی پیدا کند. شاید مهمترین سند در این باره کتاب انگلیسی ها در ایران از سردنيس رايت باشد که در بخشی از کتاب به خطر حمله ناپلئون به هندوستان و نفوذ او به کشورهای همسایه می نویسد و این که انگلیسیها از خواب برخاستند و به فکر چاره برآمدند که هیچ کس به اندازه سرجان ملکم^۳ آگاه نبود (رایت، ۱۳۵۹، ص ۷۴).

جان ملکم کتاب تاریخ ایران را نوشت. اوسه باره دربار فتحعلی شاه قاجار آمد و به نفع انگلستان قراردادهایی به امضا رساند (شمیم، ۱۳۷۶، ص ۷۱). جیمز موریه^۴ و برادران اوزلی (سرگورو ویلیام)^۵ که در ماه مارس ۱۸۱۱م/۱۲۲۶ه.ق. وارد بندر بوشهر شدند، با گروه خود طبق دستور در راه آمدن به تهران به تجسس پرداختند و یکی از اعضا گروه به نام سرگرد استون^۶ غار شاپور و مجسمه شاپور را کشف کرد. دنيس رايت معتقد است که رالینسون^۷، کاشف خط میخی و خواننده کتیبه های تخت جمشید که در سال ۱۸۳۳م/۱۲۴۹ه.ق. وارد ایران شد، توسط جان ملکم به این امر تشویق شده است. فریزر^۸ در سال ۱۸۳۳م/۱۲۴۹ه.ق. برای جاسوسی و به دستور پالمستن^۹ به ایران آمد (رایت، ۱۳۵۹، صص ۱۷۵

-۱۹۲). از اینرو میتوان گفت، کلیت جریان شرق شناسی که ادعای علم و بی طرفی و اتخاذ روشهای نوین پژوهش را داشت، به سادگی زاییده یک نیاز سیاسی و اقتصادی بود.

بنیادهای شرق شناسی

• دشمنی با اسلام که در آثار بسیاری از روشنفکران و نویسندگان عصر رنسانس و روشنگری وجود داشت، به شرق شناسان نیز منتقل گردید. گویی میسیونرهای اسلام ستیز اروپا جای خود را به شرق شناسان دادند، ولی در واقع اسلام ستیزی با نام اسلام شناسی ادامه یافت (سحاب، ۱۳۵۶، ص ۱۳).

• نژاد پرستی یکی دیگر از عناصر موجود در شرق شناسی است. ریشه این تفکر به نگرش یونانیان باستان نسبت به اقوام غیر یونانی می رسد. اروپاییان که خود را متمدن ترین و برترین نژادهای جهان می پنداشتند، این طرز تفکر را در قرون وسطی با مذهب در آمیختند و به دوره رنسانس انتقال دادند. «گفتمان شرق شناسی به حفظ الگوی تمایز نژادی و جغرافیایی مبادرت ورزید، چرا که این گفتمان از یک سودر عقل باوری، سکولاریسم و جهان گرایی قرن هجدهم و از سویی در رمانتیسم، پوزیتیویسم و استعمارگری قرن نوزدهم ریشه داشت» (بروجردی، ۱۳۷۷، ص ۲۰).

ادوارد سعید با توجه به نکته میشل فوکو در مورد رابطه دانش و قدرت، همکاری آگاهانه شرق شناسان و قدرت های استعماری را برملا می سازد. در این همکاری شرق شناسان به شکل تجسمی شرق را در می یافتند و قدرتهای استعماری به شکل فیزیکی آن را تصاحب می کردند و آنچه این همکاری را ممکن می ساخت باورهای نژاد پرستانه و امپریالیستی شرق

3 Sir Jhon Malcolm

4 James Justinian Morier

5 Brothers Ouseley

6 Aston

7 Sir Henry Rawlinson

8 Sir James George Frazer

9 Lord Palmerston

شناسان دانشگاهی و سیاستمداران استعمارگر بود(هما، ۱۳۷۷، ص ۲۱).

نژادپرستی در غرب از جایگاه ویژه‌ای برخوردار بود. هوستن استوارت چمبرلین^{۱۰} در سال ۱۸۹۹م. کتاب مبانی قرن نوزدهم را بر پایه برتری نژاد آریا منتشر کرد. مدیسن گرانت^{۱۱}، نویسنده آمریکایی، در کتابش انحطاط نژاد بزرگ، موفقیت تمدن را به شاخه‌ای از آریایی‌ها به نام نوردیک نسبت داده که از شمال آمده‌اند و تمدن‌های هند و ایران و یونان و روم را به وجود آورده‌اند (دورانت، ۱۳۶۸، صص ۱۸۵ و ۱۸۶). اسطوره آریایی بر تفکرات تاریخی و فرهنگی شرق شناسان حاکمیت داشت و کسانی چون گوبینو^{۱۲}، ارنسترنان^{۱۳}، هامبولت^{۱۴}، بورنف^{۱۵}، پاسمر^{۱۶}، و بسیاری از دیگر شرق شناسان دنباله رو چنین دیدگاهی بودند (سعید، ۱۳۷۱، ص ۱۸۲).

ادوارد سعید که شرق شناسی را یک دانش سیاسی می‌داند که بر مشرق زمین تحمیل شده و دارای روابط بسیار نزدیکی با موسسات و نهادهای توانمند اقتصادی، اجتماعی و سیاسی اروپاست، این نحوه نگرش بر تمدنهای باستانی شرق و مقایسه بین دو دوره تمدن باستانی و اسلامی را دارای کاربرد سیاسی می‌داند و معتقد است که از اهداف شرق شناسی در آسیا «برگرداندن یک منطقه از حالت توحش و بربریت فعلی (که نتیجه تسلط اسلام بود) به عظمت کلاسیک گذشته اش و آموزش و تعلیم شرق به (تنها) الگوی غرب مدرن (که باید مورد تقلید همه جانبه شرق قرار گیرد) بود» (همان، ص ۲۲).

تحقیقات شرق شناسان به علت در اختیار داشتن متدهای جدید پژوهش و ابزارهای فنی و نظری آن از

اصالت و دقت علمی بیشتری برخوردار بود و ایرانیان فاقد اسلوب خود را نیازمند یافته‌های شرق شناسان می‌دانستند. آنها ضمن استفاده از این پژوهشها تحت تاثیر مبادی فکری و نگرش آنان به تاریخ شرق و اسلام و ایران قرار می‌گرفتند.

نظریه استعمار و پسا استعمار

مطالعات پسا استعماری با اتکا به نظریه فوکو درباره گفتمان، نظریه گرامشی درباره هژمونی و نظریه شالوده شکنی بر نقشمتون ادبی و غیرادبی در فرایند استعمار متمرکز می‌شود. مطالعات پسا استعماری به این موضوع می‌پردازد که این متون چگونه برتری استعمارگر (معمولاً مذکر)، و فروتری استعمارزده (معمولاً مونث) را ساخته‌اند و از این طریق به استعمار مشروعیت بخشیده‌اند. مطالعات پسا استعماری به ویژه به رویکردهای مربوط به مقاومت در نزد استعمارزده توجه دارد و می‌کوشد به یاری دیدگاه‌های لاکان درباره شکل‌گیری هویت، ماهیت رویارویی میان استعمارگر و استعمارزده را تبیین کند (برتنس، ۱۳۸۴، ص ۲۴۷).

به نظر سعید، بازنمایی‌هایی که غرب از مشرق زمین ارائه کرده، آگاهانه یا نا آگاهانه، عمدی یا غیر عمدی، همیشه با عملکردهای قدرت غربی همدست شده؛ حتی شرق شناسانی که آشکارا با شرقیان و فرهنگ شرقی همدل بوده‌اند، نمی‌توانند بر دیدگاه اروپا محور خود فایق آیند و ناخواسته با سلطه غرب همدست می‌شوند (همان، ۱۳۸۴، ص ۲۳۵). از سوی دیگر حقارتی که شرق شناسی به شرق نسبت می‌دهد همزمان به شکل‌گیری برتری غرب نیز خدمت می‌کند. احساسات، نابخردی، بدویت و استبداد

10 Chamberlain
11 Madison Grant
12 Joseph Arthur de Gubineau
Ernest Renan
13 Hamboldt
14 Boornf
15 Pasmoor

شرق، غرب را به گونه ای می سازد که عقلانی، پیشرو و دموکراتیک جلوه کند. غرب همواره در مرکز قرار دارد و شرق یک دیگری حاشیه ای محسوب می شود و تنها به واسطه وجود شرق است که مرکزیت و برتری غرب تحکیم می شود. دیدگاه پسا استعماری به مفهوم عام کلمه، حاشیه نگراست در توجیحات مدرنیته - پیشرفت، همگنی، ملت بزرگ و گذشته پر بار تاریخی - تردید می کند. به عقیده هومی بابا، مدرنیته به وسیله همین توجیحات، اهداف سلطه جویانه و یکدست کننده خود در فرهنگ های دیگر را به نام منافع ملی موجه جلوه داده است (همان، ۱۳۸۴، صص ۲۴۷-۲۳۲).

فوکو در این باره می گوید: «مهمترین ایرادی که شاید بتوان بر ناسیونالیسم ایرانی گرفت، ندیده گرفتن دین و فرهنگ و قومیت های گوناگون جامعه کنونی ایرانی بود. در حالی که در جامعه ایرانی از عصر صفوی به بعد بنیاد اساسی آگاهی ملی را مذهب شیعه میساخت» (فوکو، ۱۳۷۷، ص ۲). جنبه استعماری و استثمارگری شرق شناسی، باعث گسست هویت دینی و ملی در ایرانیان شد. این دسته از شرق شناسان بر این باور بودند که اسلام دینی خشک و دیکتاتوری است و نژاد سامی نسبت به نژاد ایرانی، که آریایی ست، پست تر است و نفوذ این هردو به ایران باعث سقوط ایران و ایرانی شده است و چون اروپاییان علوم و فنون را در اختیار خود دارند اگر ایرانیها از آنها پیروی کنند می توانند مجد و عظمت خود را که در زمان باستان وجود داشته باز پس گیرند. کشفیات باستان شناسی و تاریخی ایران به ویژه خواندن خط میخی و کتیبه های تخت جمشید و مصادف شدن نفوذ ناسیونالیسم در ایران با این اتفاقات، دلیلی شد بر آنکه این شرق - باستان شناسان غربی که اکثرا نژاد پرست و مخالف دین (سکولار) بودند، از دوران باستان برای ایرانیان که اکنون باور داشتند عقب مانده اند،

قصری طلایی بسازند و آنها را تشویق کنند تا اعراب نژاد پست و اسلام موهوم را فراموش کرده و به این دوران رجوع کنند.

میراث باستانی ایران و ایران باستانی

در تاریخ نگاری هنر ایران با تکیه بر دستاوردهای باستان شناسی و آثار تاریخی موجود، تاریخ هنر باستان یعنی تا پایان دوره حکومت ساسانیان و از هنر دوره اسلامی یعنی آغاز ورود اعراب به ایران و مسلمان شدن ایرانیان تفکیک و گاه یکی را بر دیگری ترجیح می دهند. از آنجمله در کتاب ریچارد نلسون فرای با عنوان «میراث باستانی ایران»، در فصل ششم و هفتم، به پادشاهی ساسانیان با عنوان جانشینان هخامنشیان و حمله اعراب با عنوان افتادن ایران به دست مسلمانان می پردازد (فرای، ۱۳۷۷، صص ۳۳۱-۴۱۱). فصل ششم در کتاب فرای با این تیترها بخش بندی شده: اردشیر و دوران تاریخی، امپریالیسم شاپور، جنبشهای کفرآمیز و دستگاه روحانی، روزگار سربلندی ایران. این فصل با این جمله آغاز می شود: تاریخ درست ایران از نظر ایرانیان از ساسانیان آغاز می شود (همان، ص ۳۳۳، خط اول از پاراگراف اول) که البته منظور خود را از به کار بردن عباراتی چون تاریخ درست و ایرانیان بیان نمی کند. وی دوران پادشاهی ایران، پیش از ورود اعراب را، اساطیر و افسانه می داند و پادشاهی پیش از اردشیر را جزو دوران پهلوانی به حساب آورد (همان، ص ۳۳۳، پاراگراف اول) و اساسا تاریخ تاجگذاری شاپور، اردشیر و آغاز کار ساسانیان را نامشخص و درهاله ای از ابهام می پندارد (همان، ص ۳۳۶، پاراگراف دوم).

به نظرمی رسد ریچارد نلسون فرای از نظریات فلاسفه تاریخ جوهری یا نظری استفاده کرده و یا اساسا به این نوع تاریخ و تاریخ نگاری معتقد است (نوذری، ۱۳۹۲، ص ۲۴) و از تقسیم بندی فیلسوف تاریخ جوهری همچون جیامباتیستا ویکو^{۱۷}

استفاده کرده است. به عقیده او به دلیل شکستهای سختی که رومیان و کوشانیان از دودمانی ساسانی خوردند، ناسیونالیسم و امپریالیسم ایرانی به وجود آمد و کتیبه زرتشت اگرچه در مورد زمان پادشاهی ساسانیان اطلاعات دقیق و خوانایی ندارد؛ اما در این مورد کامل و دقیق است و چون پیروزیهای دیگر شاپور در این کتیبه نیامده محققانی (که البته از آنها نام برده نشده) آنها را منکر شده ند(فرای، ۱۳۷۷، ص ۳۴۱).

در زمینه قلمروهایی که این پادشاه داشته، به کتیبه کرتیر مراجعه کرده و می گوید چون ارمنستان، گرجستان، آلبانی، بلاساغون و ... توسط شاپور فتح شده و از پدران شب ه او نرسیده و بازور گرفته شده، جزو سرزمین ایران نبوده و بیرون از ایران محسوب می شده اند (همان، ص ۳۴۶). فرای در کتابش برای تعبیر و تفسیرهای خود در بخش امپریالیسم شاپور از کتیبه های کعبه زرتشت، کرتیر، کازرون، پایقلی و کتیبه دوزبانه حاجی آباد شاپور استفاده کرده است (همان، صص ۳۴۱ - ۳۶۰). او این آثار هنری و فرهنگی را همچون کتاب تاریخ می بیند که به خصوص در برخی موارد که به تاریخ تاجگذاری و یا قلمرو حکومتی مربوط می شود، پر از ناخوانایی و اغتشاش است.

در جایی دیگر فرای به کتیبه دو زبانه فارسی میانه پارتیان و ساسانیان بر ستونی در بیشاپور اشاره می کند که گرچه بحث اصلی او برای شاهد آوردن کتیبه شاپور تعیین زمان پادشاهی پارتیان و پارسیان در ایران زمین است، اما برای بررسی القاب به نام سه شه بانو در این کتیبه می رسد که یکی مادر و دیگری مادر بزرگ و سومی را خواهر یا بانوی بانوان می نامد (همان، صص ۳۳۶ - ۳۳۸). در توضیحات فصل ششم در انتهای کتاب ذیل شماره ۸، ضمن بررسی نام ها و القاب به مبحث ازدواج با محارم بر می خوریم که فرای معتقد است آیینی هلنی است که در نزد بطلمیوسیان رواج داشته و در ایران نیز متداول بوده و در آیین زرتشتی هم پذیرفته شده ولی هیچ مدرکی دال بر اثبات وجود این رسم ذکر نمی

کند (همان، حواشی، ص ۴۵۳، شماره ۸). بخش هنر ساسانیان در عنوان آخر (روزگار سربلندی ایران) و در یک پاراگراف تقریباً نوزده خطی جا داده شده (همان، پاراگراف اول). در سه خط اول می خوانیم: هنر ساسانی را می توان نقطه اوج یک هزار سال پیشرفت هنری دانست. می توان عناصر هنری یونان و روم و هنر شرقی کهن و ایران خالص مانند نقشهای شاه بر پشت اسب را که از ابتکارهای دوران ساسانی است از هم باز شناخت (همان، سه خط اول: پاراگراف اول). تقریباً از اولین صفحات فصل ششم کتاب میراث ایران باستان، فرای جا به جا به کتیبه کعبه زرتشت اشاره می کند (همان، صص ۳۳۶ - ۳۶۰). در صورتی که نه تصویر درستی از این کتیبه به دست می دهد و نه ارزش هنری و فرهنگی آن را بر می شمرد و این در حالی است که کتیبه کعبه زرتشت از جمله آثار ادبی اوایل ساسانی است. در محل نقش رستم فارس قرار دارد و روبروی مقابر نقش رستم که متعلق به دوره هخامنشی است واقع شده و با کوه فاصله ای ۵۰ کیلومتری دارد. در زمان ساسانیان با توجه به تقدس مکان نقش رستم برای قوم پارس نژاد، در قسمت پایین بدنه های شمالی و شرقی و جنوبی این بنا در دوره شاپور اول ساسانی کتیبه بزرگی مربوط به فتوحات او و بعداً هم از اقدامات کرتیر مفسر اوستا به زبان پهلوی ساسانی و اشکانی و خط یونانی آمده است (سرفراز، فیروزمندی، ۱۳۷۳، ص ۳۶۶: پاراگراف دوم و سوم). برای فلز کاری، ابریشم سازی، مهرها، معماری و ... فرای می توانست حداقل به این موارد اشاره ای تیتروار داشته باشد:

معماری: کاخ اردشیر اول (۲۴۱-۲۲۴م) در فیروزآباد، کاخ عمارت خسرو در قصر شیرین، کاخ تیسفون، کاخ بیشاپور و ... (پرادا، دایسون، ویلکینسون: ۱۳۵۶: فصل پانزدهم، هنر ساسانی، صص ۲۸۰ - ۲۸۶). نقوش برجسته: نقش برجسته صخره ای در نقش رستم، شاهی یافتن اردشیر اول، نقش برجسته صخره ای پیروزی شاپور اول (۲۷۲-۲۴۱م) بر دو امپراطور رومی و نبرد سواره از بهرام دوم (۲۹۳-۲۷۶م) در نقش

رستم، نقش برجسته شکار بر دیوار طرف راست ایوان اصلی تاق بستان در دوره فرمانروایی خسرو دوم (۶۲۸-۵۹۰م)، نقش برجسته پادشاه زره پوش سوار بر اسب بر دیوار انتهایی طاق بستان در دوران فرمانروایی خسرو دوم (۶۲۸-۵۹۰م) و ... (همان: فصل پانزدهم، هنر ساسانی، صص ۲۹۳-۳۰۴).

گچ بری: گچبری ساسانی با نقش روزت از بیشاپور و تیسفون، گچبری ساسانی از ام زعتر نزدیک تیسفون (که امروزه آرم دانشگاه تهران است)، گچبری ساسانی با سر گراز از دامغان، نقش برجسته به روش گچبری به شکل دو بز کوهی در دوسوی درخت مو و ... (همان: فصل پانزدهم: هنر ساسانی، صص ۳۰۵-۳۰۹).

فلزکاری: جام شکار ساسانی که پیروز شاه (۴۸۴-۹/۴۵۷م) را در حال شکار قوچ نشان می دهد، جام نقره ای با نقش خسرو انوشیروان در میان شخصیت‌های درباری، جام نقره ای با نقش شاهی که کلاهخودی از شاخ قوچ بر سر نهاده، تنگ نقره ای با شیرهای متقاطع و ... (همان: فصل پانزدهم: هنر ساسانی، صص ۳۱۰-۳۱۸).

مهرها: مهر ساسانی از عقیق با نقش نیم تنه مرد، مهر عقیق سلیمانی با نقش اسب بالدار، مهر عقیق بی رنگ با نقش دستی که غنچه ای را نگاه داشته، مهر عقیق خاکستری کروی شکل با نقشی انتزاعی از قوچ، مهر سنگ لاجورد با نقش حروف رمز و ... (همان: فصل پانزدهم: هنر ساسانی، صص ۳۱۸-۳۲۲).

پارچه های ابریشمی: پارچه ابریشم ساسانی با نقش سر گراز که احتمالاً به عنوان پشتیبان برای یک جنگجو بافته شده، پارچه های ابریشمین با نقوش گیاهی، جانوری، هندسی به صورت پراکنده یا در ردیف‌ها درون چهار گوشه یا دایره، طرح‌های مرغان و پرندگان، طوطی یا عقاب و البته نقش معروف سگ- پرند یا سیمرغ در زمینه آبی تیره و به رنگهای سفید، قرمز ارغوانی، سبز ملایم و زرد و ... (همان: فصل پانزدهم: هنر ساسانی، صص ۳۲۲-۳۲۶).

اما هیچ نمونه ای در کتاب فرای ذکر نشده. فرای زمان پس از پادشاهی خسرو پرویز را نیرومندترین دوران پادشاهی ساسانی می داند اما همین زمان هم، از ابتکار و خلاقیت خالی است (فرای، ۱۳۷۷: روزگار سربلندی ایران، صص ۳۷۱-۳۷۲).

و در نهایت فصل شش با این جمله ها پایان می پذیرد: چشم داشتن به سودهای شخصی و محلی و خودپرستی مفرط ایرانیان هم مایه بلا و هم سبب سربلندی ایران شد ولی همین شکستها مردم ایران را بیش از وضع و شیوه سیاسی و دینی موجود در آنها با هم پیوند داد (همان، صص ۳۷۲) که البته متوجه منظور او از پیوند مردم ایران با هم بر اثر شکستها بیش از وضع و شیوه دینی و سیاسی موجود نمی شویم. به نظر می رسد از دید ریچارد نلسون فرای، دوران مجد و عظمت ایران و ایرانی در همان دوران باستان به خاک سپرده شده و حتی دیگر از آن نسل اسطوره ای شکوهمند اثری در بین ایرانیان امروز یافت نمی شود و آنها تنها نام آریا را با ذکر نام سرزمینشان، ایران، یدک می کشند.

تاریخ ایران باستان

ایران در دوره ساسانیان

اغتشاش و به هم ریختگی کار فرای و نیاوردن نمونه و منبع و دلیل برای اظهار نظرها، در کتاب پیرنیا به چشم نمی خورد. فصل اول این کتاب شاهان ساسانی و جنگ های مهم آنها را معرفی می کند (جنگ نهاوند و حمله اعراب هم در همین بخش معرفی می شود) (پیرنیا، ۱۳۷۵، صص ۲۷۲۷-۲۸۳۰). فصل دوم تمدن ایران در دوره ساسانی ست که به این مسایل می پردازد: حدود جغرافیایی- قلمرو حکومت (همان، صص ۲۸۳۳-۲۸۳۵)؛ مبحث دوم به شاه و دربار، طبقات تشکیلات اداری و دولتی، روحانیون، مسکوکات، حرفت و تجارت و روابط خارجه (همان، صص ۲۸۳۶-۲۸۷۷)؛ مبحث سوم به خانواده در دوره ساسانی (همان، صص ۲۸۷۸-۲۸۸۱)؛ مبحث چهارم، مذاهب در دوره ساسانی (همان، صص ۲۸۸۲-۲۸۹۳)؛ مبحث پنجم، اخلاق- مجازات‌ها

(همان، صص ۲۹۱۲-۲۹۱۷)؛ مبحث ششم معارف و فنون زبان کتب پهلوی، ادبیات، خط و تاریخ (همان، صص ۲۹۱۸-۲۹۲۹)؛ مبحث هفتم، صنایع مستظرفه در دوره ساسانی (که در واقع بخش معرفی هنر دوره ساسانی است و در آن معماری و حجاری، کتیبه‌ها، شعر، نقاشی و موسیقی در این دوره معرفی می‌شوند) (همان، صص ۲۹۳۰-۲۹۴۳) که اصل تمرکز در این نوشتار بر این بخش خواهد بود. در فصل سوم مقایسه دولت ساسانی با دولت‌های قبل از آن، جهات انقراض آن به بحث گذاشته شده (همان، صص ۲۹۴۴-۲۹۷۸). در انتهای کتاب خاتمه و ضمیمه ۱ و ۲ را داریم که معرفی جغرافیا و سلسله‌های شاهان ایرانی، اسامی آنها و وقایع مهم دوره‌های سلطنتشان را به نمایش گذاشته است (همان، صص ۲۹۷۸-۳۰۱۸). در مبحث هفتم از فصل دوم تاریخ ایران باستان پیرنیا، ذیل صنایع مستظرفه در دوره ساسانی، ابتدا به معماری و حجاری و سپس به کتیبه‌های ساسانی می‌رسیم (همان، صص ۲۹۳۰-۲۹۳۸). در بخش معماری و حجاری با تقسیم بندی اول و دوم و ... تا دهم، طاق بستان، قصر شیرین، طاق کسری، طاق ایوان، نقش رستم، پلهای دزفول و شوشتر، نقش رجبشاپور، عمارت فیروزآباد و بنای سروستان، شرح داده می‌شود (همان، صص ۲۹۳۰-۲۹۳۵). در بخش کتیبه‌های ساسانی ذیل شماره ۲ و تقسیم بندی اول و دوم و ... تا هشتم، چهار کتیبه در نقش رستم، سه کتیبه در نقش رجب، حاجی آباد، طاق بستان، دره شاپور، سرمشهد، پایکولی و دو کتیبه در تخت جمشید از شاپور دوم معرفی می‌شوند (پیرنیا، ۱۳۷۵، صص ۲۹۳۶ - ۲۹۳۸). پیرنیا، اگرچه در بخش‌های دیگر از متن کتیبه‌ها به عنوان دلایل تاریخی استفاده کرده اما برعکس فرای به این کتیبه‌ها تنها به چشم کتاب تاریخ‌نگریسته و آنها

را در بخش فرهنگ و هنر ساسانی جای داده است. از نظر پیرنیا حمله اعراب نتوانسته نژاد و نبوغ ایرانی را از بین ببرد. اگرچه او هم به عنوان یک باستان‌نگرا دید مثبتی به این واقعه ندارد اما در نقطه مقابل فرای، همچنان ایرانی را در مجد و عظمت می‌بیند و او را از بسیاری از مردمانی که به تمامی تسلیم اعراب شدند، جدا می‌انگارد.

گفتمان قدرت و میراث باستانی ایران

فوکو، اصطلاح آرایش گفتمانی^۸ را برای اشاره به پیوستگی‌ها و دسته‌بندی‌های انواع خاصی از گزاره‌ها^۹ به کار می‌برد؛ گزاره‌هایی که اغلب با برخی نهادها و پایگاه‌های قدرت پیوند دارند و بر افراد و شیوه اندیشیدن آنها تاثیر می‌گذارند. بنابراین گفتمان‌ها را باید مجموعه گزاره‌هایی به شمار آورد که با نهادها پیوند خورده‌اند، به یک معنادارای اعتبارند و در سطحی بنیادی نوعی وحدت کارکردی دارند. آنها گزاره‌های دیگری را باز تولید می‌کنند که با پیش فرض‌های بنیادین خودشان سازگارند. گفتمان‌ها، همواره گزاره‌های متعارضی را در بر می‌گیرند بنابراین، پیوسته و ثابت نیستند و دائماً دستخوش تغییرند. فوکو در مجموعه مقالاتی با عنوان قدرت دانش (۱۹۸۰) نشان می‌دهد که چگونه برای تثبیت شدن چیزی به عنوان امر واقع یا امر درست، گزاره‌های دیگری به همان اندازه معتبر باید بی اعتبار شده و کنار گذاشته شوند. او معتقد است که قدرت دانش واقعیت‌ها را تولید می‌کند، پس برخلاف تصور همگان دانش، امری بی طرف نیست، بلکه یکی از عناصر مهم در مبارزه بر سر قدرت به شمار می‌آید. هرآن که درگیر تولید دانش است مدعی قدرت نیز هست (همان، ۱۳۸۹، صص ۱۰۹-۱۱۷). نظریه‌های پسا استعماری نیز پیوسته هم از کار فوکو سود برده‌اند و هم نسبت به آن

18 Discursive formation
19 enounce
20 Edward Said
21 Homi.k.Bhabha
22 Anne McClintock

واکنش نشان داده اند. افرادی چون سعید^{۲۰}، بهابها^{۲۱} و مک کلینتاک^{۲۲}، کوشیده اند جنبه های سیاسی و ماتریالیستی به آن بخشند یا آن را با اندیشه روانکاوانه سازگار کنند. ارزش کار فوکو در این زمینه بیش از همه ریشه در بازسازی مفهوم قدرت دارد. در نظر فوکو گفتمان ها اگر چه به ظاهر به دانش توجه دارند، همیشه تثبیت کننده روابط قدرت هستند. قدرتی که پیش و بیش از هر چیز در خدمت خودش است. به باور او ما به خیال خود در حکم کنشگرانی آزاد، از قدرت در جهت اهداف خودمان استفاده می کنیم، در حالی که به واقع این قدرت است که از طریق ما عمل می کند و نه برای ما و ما تنها نقشههایی در درون شبکه های قدرت هستیم (شاهمیری، ۱۳۸۹، ص ۲۰۵). کار ویژه قدرت در منظومه ای از آیینها و مراسم سیاسی موجب ایجاد روابطی نابرابر می شود. به نظر فوکو، این روابط قدرت ماهیتی پویا و متحرک دارد. بنابراین، چنین قدرتی صرفاً کنترل و چیرگی بر کارکرد نهادها نیست. از این رو باید به عرصه کارکرد قدرت توجه کنیم و از جستجوی فاعل قدرت دست بشوییم (ضمیران، ۱۳۹۰، صص ۱۵۶ و ۱۵۷). قدرت در نظر فوکو آن چیزی نیست که بر دیگری تحمیل شود، بلکه شبکه ای از روابط است که در سرتاسر جامعه جریان دارد. در حوزه نظریه پسا استعماری دیگر نباید استعمارگری را نوعی تحمیل روابط قدرت بر یک جمعیت بومی منفصل تلقی کرد، می توان گفت استعمارگری نوعی اعمال قدرت است از راه خشونت و تجاوز و نیز از راه تولید دانش و اطلاعات، پس می توان گفت قدرت شبکه ای از روابط و راهبردهایی است که در سرتاسر جامعه گسترده است و در هر لحظه از تعامل وارد عمل می شود. نگرش فوکو به قدرت مخالف نظریه ای است که او نامش را فرضیه سرکوب گذاشته است، در عوض، او قدرت را مولد نیز می داند،

چیزی که رخ داده ها و شکل های جدیدی از رفتار را به وجود می آورد. او استدلال می کند که: اگر قدرت چیزی جز یک نیروی سرکوبگر نباشد و کاری جز نه گفتن نداشته باشد در این صورت فکر می کنید ما از آن اطاعت می کنیم؟ بنابراین، جدای از سرکوبی باید چیزی در قدرت باشد که مردم را به تطبیق دادن خود با وضعیت قدرت سوق دهد. البته قدرت همواره با مبارزه روبرو است و به نحوی از آن نیرو می گیرد. فوکو در سوژه و قدرت به مبارزات اقتدار ستیزانه می پردازد. مبارزاتی که او آنها را محلی و بی واسطه می خواند مثل سلطه مردان بر زنان، سلطه پدر و مادر بر فرزند، سلطه زمام داران بر شیوه زندگی مردم و... او هدف اصلی این دسته از مبارزات را حمله به این یا آن نهاد قدرت نمی داند، آنچه آماج حمله این مبارزات است، روشی از قدرت یا شکلی از قدرت است (میلز، ۱۳۸۹، صص ۵۶-۶۷). این شکل قدرت خودش را بر زندگی روزمره و بلاواسطه ای که به فرد هویت می بخشد، اعمال می کند، وی را با نشان فردیت خاص خودش مشخص می سازد، او را به هویت خودش می پیوندد، قانون حقیقتی بر وی تحمیل می کند که خود او باید آنرا تصدیق کند و دیگران هم باید آن را در وجود او باز شناسند (به نوعی یک هژمونی). این قدرت نوعی از قدرت است که افراد را به سوژه^{۲۳} تبدیل می کند. واژه سوژه دو معنی دارد: یکی به معنی منقاد دیگری بودن به موجب کنترل و وابستگی و دیگری به معنی مقید به هویت خود بودن به واسطه آگاهی یا خوشناسی. هر دو معنی حاکی از وجود نوعی قدرت هستند که منقاد و مسخر کننده است. به طور کلی می توان گفت که سه نوع مبارزه وجود دارد: این مبارزات یا علیه اشکال سلطه اند (اشکال قومی، اجتماعی، مذهبی) یا بر علیه اشکال استثماراند که فرد را به خودش مقید می کند، جدا می سازد و یا علیه چیزی هستند که فرد

را به خودش مقید می کند و بدین شیوه وی را تسلیم دیگران می سازد (مبارزات علیه انقیاد، علیه اشکال سوژه شدگی و تسلیم) (دریغوس و رایینو، ۱۳۹۱، ص ۳۴۸).

موضوع تاریخنگاری ایران باستان همواره گرفتار قضاوت های ارزش داورانه بوده است. برخی از صاحب نظران سعی می کنند ایران باستان را از هر حیث کم اهمیت جلوه دهند و برخی معتقد به شکوه و عظمت فرهنگ و تمدن ایرانی عهد باستان هستند (حضرتی، ۱۳۸۹، ص ۳۵). گفتمان اقتدار و پیشرفت فرهنگی و هنری ایران قبل از ورود اعراب از تلاقی قدرت در قالب پذیرش عقب ماندگی فرهنگی و هنری پس از حمله اعراب به ایران و شکوه و جلال فرهنگ و هنر پیش از آن با دانش باستانشناسی که معرفی این شکوه و جلال از طریق علمی است، ایجاد می شود.

نیروی مولد این قدرت، شرق شناسی و نیروی مبارز آن باستانگرایی است. چنانچه بخشی از دو کتاب میراث باستانی ایران و تاریخ ایران باستان (به ترتیب نوشته شرق شناس آمریکایی، ریچارد نلسون فرای، و باستانگرای ایرانی، حسن پیرنیا) در نظر گرفته شود (حکومت ساسانیان و حمله اعراب به ایران) می توان نتیجه گرفت که طبق نظر فوکو، قدرت که البته مولد است (و همواره سرکوبگر نیست و اگر بود ما از آن پیروی نمی کردیم و خود را با آن تطبیق نمی دادیم) از طریق مبارزه زنده می ماند و شکلی از قدرت که آماج مبارزه است، بر زندگی روزمره و بلاواسطه ای که به فرد هویت می بخشد، اعمال می شود. این قدرت که نوعی هژمونی ایجاد می کند افراد را به سوژه تبدیل می کند. از سه نوع مبارزه ای که فوکو ذکر میکند، یعنی علیه سلطه، علیه استثمار و علیه تسلیم شدن، فرای از اهداف شرق شناسی که دیدی نژاد پرستانه دارند پیروی می کند و بیشتر آثار فرهنگی و هنری ایران باستان را تقلیدیاز اقوام اروپایی می انگارد و کتیبه ها و حجاریهای این دوره را به حساب کتاب تاریخ می گذارد که البته

آن هم مغشوش، ناخوانا و در نهایت اسطوره و افسانه است. رمان گریشمن معتقد است که هنر شرقی است. «... این هنر وظیفه عامل میانجی رابازی می کند و ارزشهای غربی را منتقل می سازد...» و «... هنر ساسانی... هلیسیم را پذیرفته بود ولی در ضمن ترجمان نیرومند قرینه سازی و شکل های تزئینی بود. از این رو کوشش داشت رئالیسم هنری را با ابتکارات تزئینی هماهنگ سازد... و این ترکیبات تجریدی هنر اسلامی را فراهم می کرد...» (گریشمن، ۱۳۷۰، صص ۲۹۹-۲۸۳).

اما باستانگرایی چون حسن پیرنیا، آگاهانه و یا ناآگاهانه نمی خواهد تسلیم چنین برداشتی شود. او گرچه باستانگرایی است که می خواهد دوران مجدو عظمت ایران را بازنمایی و ایرانیان را از آن آگاه سازد اما به هیچ روی آثار فرهنگی و هنر ایران باستان را همانند کتاب تاریخ مرور نمی کند. اغتشاشی که نشود به نتیجه ای بارز و مبرهن رسید در آنها نمی بیند و پادشاهی باستانی ایران را حقیقتی می داند که صرفا اسطوره و افسانه نیست و با دسته بندی درست و مشخص از آثار فرهنگی و هنری ایران باستان (که برای هر پادشاهی، در مجلدی جداگانه ارایه شده است) تفکر والا و استادی هنری ایرانیان را (حتی اگر بخشهایی از آن تقلید و برداشت از دیگر فرهنگها بوده باشد) به نمایش می گذارد. به عبارت دیگر؛ باستانگرایی جدید فضای مربوط به زمان گذشته را بازآفرینی میکند و ایدئولوژی جدیدی می سازد تا به اهداف معینی برسد از جمله: ۱- کم رنگ کردن و کنارزدن فرهنگ و مذهب کنونی جامعه به عنوان عامل عقب ماندگی و جایگزینی یک فرهنگ جدید و ۲- تفکیک قاطع دو دوره از تاریخ ایران، یعنی تاریخ باستان و تاریخ اسلامی. دیدگاه دوم، ایران باستانی را در اوج درخشش و عظمت قرار میدهد و آن را میستاید. در مقابل، ایران دوره اسلامی، ایرانی است عقب مانده، منحط و بدبخت که این فاجعه تنها و تنها به دلیل حمله اعراب و افتادن ایران به دست آنها به وجود آمده (بیگدلو، ۱۳۸۰، ص ۲۰).

عباس اقبال آشتیانی می گوید: «... سپاهیان ایران با این که به خوبی جنگیدند و مقاومت به خرج دادند، از یک طرف به علت پیوستن جمعی از ایشان به عرب و از طرفی دیگر بر اثر بدبختیهای چند از جمله وزیدن بادی سخت و افشاندن غباری دیده دوز بر آن جمع شکست یافتند و رستم در واقعه کشته شد و سپاهیان به طرف مدائن پراکنده گردیدند. . . .» (آشتیانی، ۱۳۸۹، ص ۵۳) و یوزف ویسهوفر در این رابطه می گوید: «... از آن جا که مردم ایران خودآگاهی تاریخی خود را در آغاز دوره اسلامی از دست نداده بودند... چون تاریخ ایران از بسیاری لحاظ به تاریخ اعراب درآمیخته و در هم تنیده شده بود، ایرانیان در کوشش خود برای جوش دادن تاریخ پیش از اسلام خویش طرحی را از آغاز اسطوره ای تا زمان سقوط ساسانیان با تاریخ رستگاری بشر که قرآن بشارت دهنده آن بود... تکمیل و ترویج کردند...» (ویسهوفر، ۱۳۷۷، ص ۲۷۸) و دکتر عبدالحسین زرین کوب چنین روایت می کند که «سقوط ساسانیان البته از ضربت عرب بود لیکن در واقع از نیروی عرب نبود. چیزی که مخصوصا آن را از پا درآورد غلبه ضعف و فساد بود. می توان گفت مقارن هجوم عرب، ایران خود از پای درآمده بود و شقاق و نفاق بین طبقات و اختلافات باعث شد بی آن که معجزه ای لازم باشد آن را از پای در آورد...» (زرین کوب، ۱۳۸۹، ص ۱۵۸).

بنابراین می توان گفت اگرچه این دو کتاب (تاریخ ایران باستان و میراث باستانی ایران) در زمان نوشته شدن و از لحاظ نویسندگانشان هیچ ربطی به هم ندارند، اما حسن پیرنیا مبارزی است که علیه سوژه شدگی در برابر شرق شناسی چون ریچارد فرای که قدرتی مولد است، قد علم می کند و البته او را قدرتمندتر می سازد.

نتیجه گیری و جمع بندی

تاریخ هنر ایران می تواند با گفتمانی دیگر و از منظر فرهنگ و هنر و باورهای ایرانیان مجدداً تعریف و حتی باز نویسی شود. اعتقادات مذهبی نه تنها

مانعی برای پیشرفت فرهنگ و هنر ایران نبوده بلکه به شکوفایی آن نیز کمک شایانی کرده است. باستانگرایی در ایران این برداشت را زیر سوال برده و چون در فرهنگ و هنر ایران ریشه های تاریخی دارد، در تلاقی با برداشت های شرق شناسی، هویت ملی و تعریف از فرهنگ، این مساله را تحت الشعاع قرار داده است. هنر و فرهنگ ساسانی با فتوحات عرب یکسره به سر نیامد، بلکه طرحهای معماری، سبک های هنری و مضامین هنرهای تزئینی و فلزکاری و نساجی و شیشه سازی و جواهر کاری به تدریج به دست هنرمندان مسلمان ایرانی افتاد. سنت ادبی ساسانیان نیز به دوران اسلامی رسید. در نظر باستانگرایان ایرانی و شرق شناسان آمریکایی، دوره حکومت ساسانیان به عنوان آخرین دوره پادشاهی باستانی ایران و قبل از حمله اعراب، عصر طلایی و نوستالژیک مجدد و عظمت ایران است که پس از آن هرگز تکرار نشد. این تفکر هسته گفتمانی را تشکیل می دهد که از تلاقی نیرو و قدرت گذشته با شکوه پادشاهی و دانش باستانشناسی شکل گرفته است. گفتمان اقتدار و پیشرفت فرهنگی و هنری ایران قبل از اسلام. گفتمان پژوهی به ویژه با نظریه های پاسااخترگرایانه و شالوده شکنانه فوکو و دریدا و شیوه واسازی گزاره ها و نمایش یا به نوعی پرده برداری از قدرت حاکم در گفتمان مذکور و نشان دادن حواشی این مرکز، می تواند موقعیت، جایگاه، داشته ها و نداشته های هویت و فرهنگ ایرانی بر حسب و از طریق تاریخ هنر این مرز و بوم آشکار کند. قدرت مذکور که طبق تعریف فوکو باید مولد باشد تا پذیرفته شود و مورد مخالفت قرار نگیرد (که میزان پذیرش آن حتی هم اکنون هم کم نیست). توسط شرق شناسان غربی به ایرن راه یافت تا بتوانند با دست آویز توجیه علمی، با عنوان دانش باستانشناسی، آن را نه تنها در ذهن که حتی در دل شرفیهها و به طور مشخص در این مقوله ایرانیان، جا کنند. اما این روند به تولید گفتمان دیگری شکل داد که هسته مرکزی آن پذیرش این حقیقت بود که

مجدو عظمت یاد شده چه به صورت خاموش و چه بعضاً فعال در بین مردمان ایران زمین همچنان ادامه دارد و از بین نرفته است. این امر که به باستانگرایی منجر شد در واقع به صورت نیروی مبارزی درآمد که از نظر تقسیم بندی سه گانه فوکو(مبارزه علیه سلطه، مبارزه علیه استثمار و مبارزه علیه مقید شدن به خود) می تواند در هر سه جایگاه و بیشتر در جایگاه تسلیم قرار گیرد. ریچارد نلسون فرای قدرت مولدی است که می خواهد تمام شدن مجدو عظمت ایران و هوش و استعداد ایرانی را حداقل در زمینه فرهنگ و هنر به او یادآوری کند و اسطوره و افسانه بودن این دوره را به او بقبولاند، اما حسن پیرنیا نیروی مبارزی است که نه تنها واقع شدن اتفاقات باستانی را باور دارد و به اثبات می رساند بلکه نشانه های این مجدو عظمت و این استعداد توانایی فرهنگی و هنری را همچنان در ایرانیان می بیند. هرچند که برای تحکیم این گفتمان ناچار به تسلیم در برابر باستانگرایی است. هدف آن است که بتوانیم در زمانه خود برداشتی هم کاربردی و هم معنوی از میراث با ارزش گذشتگانمان به دست آوریم و آنطور که شایسته است آن را به آیندگان بسپاریم.

*ریچارد نلسون فرای Richard Nelson Frye زاده ۱۰ ژانویه ۱۹۲۰ در بیرمنگهام، آلاباما- درگذشته ۲۷ مارس ۲۰۱۴ در بوستون، ماساچوست. او متخصص برجسته ایران شناسی، شرق شناسی استادبازنشسته دانشگاه هاروارد بود. او به زبان های فارسی، عربی، روسی، آلمانی، فرانسوی، پشتو، ازبکو ترکیمسלט بودو با زبان های اوستایی، پهلویو سغدیآشنایی کامل داشت. از میان کتاب های بسیاری که فرای درباره تمدن ایران و ایرانیان نوشته است می توان به کتاب های زیر به عنوان برجسته ترین آثار وی اشاره کرد: ترجمه تاریخ بخارا، میراث باستانی ایران، عصرزین فرهنگ ایران، تاریخ باستانی ایران، ویراستاری جلد چهارم از کتاب تاریخ ایران کمبریج، ایران بزرگ

**حسن پیرنیا، ملقب به مشیرالملک و بعد

مشیرالدوله زاده ۱۲۵۱ در تبریز - درگذشته ۲۹ آبان ۱۳۱۴ ش در تهرانسیاستمدار، حقوقدان و تاریخ نگار ایرانی، و نخست وزیر ایراندر اواخر عهد قاجار بود. حسن پیرنیا در ده سال آخر عمر اغلب به کارهای فرهنگی و علمی اشتغال داشت و آثار بارزشی همچون مجموعه سه جلدی تاریخ ایران باستانو داستان های ایران قدیمو حقوق بین المللرا نوشت. کتاب تاریخ ایران باستان (در سه جلد) نخستین کتابی است که به شیوه علمی و بر اساس مستندات و کشفیات باستان شناسی درباره گذشته تاریخی ایران نگاشته شده و هنوز هم مورد توجه است.

پی نوشت

۱- دشواری فوکو: در تعابیر گوناگون، فوکو رافرنزند نا خلف ساختگرایی، دیرینه شناسی فرهنگ غرب، پوچ انگار و ویرانگر علوم اجتماعی رایج خوانده اند و بسیاری از شارحان آثار فوکو برآنند که نمی توان اندیشه او را در درون شاخه های علوم اجتماعی متداول طبقه بندی کرد (بشیریه، ۱۳۷۸، ص ۱۳). حتی به صرف استنادبه نوشته های موجود درباره فوکونیز میتوان در یافت که با تعبیری وام گرفته از خود او، فوکو موضوعی دشوارومهارنشدنی می باشد(کچویان، ۱۳۸۲، ص ۹). نگرش و موضوعات مورد بحث او در جامعه شناسی سیاسی، فلسفه، تاریخ و علوم سیاسی واجد اهمیت بسیاری هستند.

سه محور کلی در افکار فوکو: حقیقت، قدرت و خود یا به تعبیری علم، سیاست و اخلاق. این سه محور، سه دوره تحول فکری فوکو را نشان می دهد (همان: ۱۶) برای فوکو در محور اول (علم یا حقیقت) مسأله این است که درک انسان معاصر از حقیقت و به طور مشخص علوم جدید چگونه شکل گرفته و به صورت کنونی درآمد است. در محور دوم فکری فوکو، درک قدرت و سیاست در عصر حاضر و چگونگی نقش آفرینی آن در شکل دهی به ما، تصویر ما از خود و چگونگی اعمال نقش آن در شکل دهی به افرادی که در تعامل با ما قرار می گیرند، مورد توجه واقع می شود. درکنار علم و سیاست یا حقیقت و

قدرت، اخلاق نیز همزمان در کار شکل دهی به افراد انسانی و ایجاد تصاویر ویژه از آنها و موضوعات طرف تعاملشان می‌باشد. در این جا ارتباطی که شخص با خود در بستر مسائل اخلاقی و تأثیر گذار بر خود پیدا می‌کند، موضوع مطالعه می‌باشد. در حالیکه نیروهای قبلی به معنای نیروهای بیرونی اند، در این مرحله نیروهای درونی مورد توجه قرار می‌گیرند. در این محور، نقشی که خود و اخلاق در ایجاد هویت و شخصیت ویژه افراد دارد، کانون توجه فوکو را می‌سازد.

تاریخ حال، دغدغه اصلی فوکو: تعبیر تاریخ حال برای تأکید بر این است که آنچه اکنون هست، می‌توانست صورتی دیگر داشته باشد یابه بیان دیگر تاریخ چگونه متفاوت بودن است. او می‌خواهد به این سؤال پاسخ دهد که ما چگونه ما شدیم و صورت متفاوت کنونی را به خود گرفته ایم. نکته بنیانی در تاریخ نویسی زمان حال، غیرطبیعی و غیربدیهی نشان دادن طبیعیات و بدیهیات و به تعبیری آشنایی زدایی یا واکاوی است.

مشکلات تاریخ سنتی: فوکو معتقد است تاریخ سنتی از وجوه چندی نمی‌تواند روش مناسبی برای انجام مطالعات تاریخی، بالاخص مطالعه دانش و گفتمان‌های علمی فراهم سازد. تمامیت گرایی، غایت گرایی، انسان شناسی یا انسان گرایی، عمده ترین نقصان دید تاریخی رسمی از دید فوکو می‌باشد(همان، ص ۳۷).

۲- گزاره(enounce) را می‌توان بیان کنشی از راه کلام تلقی کرد که دارای اعتبار است. گزاره صرفاً جمله نیست، چراکه برای مثال، یک نقشه یا تصویر را می‌توان نوعی گزاره به شمار آورد(میلز، ۱۳۸۹، ص ۱۰۹).

۳- سوژگی یعنی چیزی که فرد را به خودش مقید می‌سازد و بدین شیوه وی را تسلیم دیگران می‌کند. پس سوژگی متضمن مضمون انقیاد است. از همین رو فوکو در این جالفاظ انگلیسی subjection و subjectivity را اغلب به یک معنا به کار می‌برد.

منابع و ماخذ

اقبال آشتیانی، عباس(۱۳۸۹) تاریخ ایران پس از اسلام، از صدر اسلام تا انقراض قاجاریه. تهران: نشر نامک.

برتنس، هانس(۱۳۸۴) مبانی نظریه ادبی. ترجمه رضا ابوالقاسمی. تهران: نشر ماهی.

بشریه، حسین(۱۳۷۸) دولت و جامعه مدنی(گفتمان‌های جامعه سیاسی). قم: انتشارات نقد و نظر.

بشریه، حسین(۱۳۷۸) نظریه های فرهنگ در قرن بیستم. تهران: موسسه فرهنگی آینده پویان.

بروجدی، مهرزاد(۱۳۷۷) روشنفکران ایرانی و غرب. ترجمه جمشید شیرازی. جلد اول. تهران: نشر فرزاد روز.

بروسیوس، ماریا(۱۳۸۸) ایران باستان. ترجمه عیسی عبدی. تهران: نشر ماهی.

بیگدلو، رضا(۱۳۸۰) باستانگرایی در تاریخ معاصر ایران. چاپ اول. تهران: نشر مرکز.

پرادا، ایدت؛ دایسون، رابرت؛ ویلکینسون، چارلز(۱۳۵۶) هنر ایران باستان، تمدنهای پیش از اسلام.

ترجمه یوسف مجید زاده. تهران: انتشارات دانشگاه تهران.

پیرنیا، حسن، (مشیرالدوله سابق)(۱۳۷۵) تاریخ ایران باستان. جلد چهارم. دوره پارسی ها. تهران: نشر دنیای کتاب.

ترنر، برایان اس(۱۳۸۴). رویکردی جامعه شناختی به شرق شناسی، پست مدرنیسم و جهانی شدن. ترجمه محمد علی محمدی. تهران: انتشارات یادآوران.

حضرتی، حسن(۱۳۸۹) تاریخ نگاری ایران باستان، چیستی و چرایی. کتاب ماه تاریخ و جغرافیا. شماره ۱۴۵.

خالقی، احمد(۱۳۸۲) قدرت، زبان و زندگی روزمره. تهران: رساله دکتری علوم سیاسی به راهنمایی دکتر حسین بشریه

رایت، دنیس(۱۳۵۹) انگلیسیها در میان ایرانیان. ترجمه لطفعلی خنجی. تهران: انتشارات امیرکبیر.

داوری اردکانی، رضا(۱۳۵۷) وضع کنونی تفکر. چاپ اول. تهران: انتشارات سروش.

- دریفوس، هیوبرت و رایینو، پل (۱۳۹۱) میشل فوکو، فراسوی ساختگرایی و هرمنیوتیک. ترجمه حسین بشریه. چاپ هشتم. تهران: نشر نی.
- دورانت، ویل و آریل (۱۳۶۸) درآمدی بر تاریخ تمدن. ترجمه احمد بحتایی، خشایار دیهیمی. چاپ دوم. تهران: سازمان انتشارات و آموزش انقلاب اسلامی.
- زرین کوب، عبدالحسین (۱۳۶۳) تاریخ ایران بعد از اسلام. تهران: انتشارات امیر کبیر.
- سرفراز، علی اکبر؛ فیروزمندی، بهمن (۱۳۷۳) مجسم و عه دروس باستانشناسی و هنر دوران تاریخی، ماد، هخامنشی، اشکانی، ساسانی. تهران: جهاد دانشگاهی هنر.
- سحاب، ابوالقاسم (۱۳۵۶) فرهنگ خاورشناسان. تهران: انتشارات کتاب سحاب.
- سعید، ادوارد (۱۳۷۱) شرق شناسی. ترجمه عبدالرحیم گواهی. چاپ اول. تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی.
- شاهمیری، آزاده (۱۳۸۹) نظریه و نقد پسا استعماری. تهران: نشر علمی.
- شمیم، علی اصغر (۱۳۷۶) ایران در دوره سلطنت قاجار. چاپ ششم. تهران: انتشارات مدبر.
- صالحی زاده، عبدالهادی (۱۳۹۱) درآمدی بر تحلیل گفتمان میشل فوکو. تهران: نشریه فرهنگی اجتماعی، سال دوم، شماره سوم
- ضیمران، محمد (۱۳۹۰) میشل فوکو: دانش و قدرت. تهران: انتشارات هرمس.
- فرای، ریچاردنلسون (۱۳۷۷) میراث باستانی ایران. ترجمه مسعود رجب نیا. چاپ چهارم. تهران: شرکت انتشارات علمی و فرهنگی.
- فوکو، میشل (۱۳۷۷) ایرانیها چه رویایی در سر دارند. ترجمه حسین معصومی همدانی. تهران: انتشارات هرمس.
- کچویان، حسن (۱۳۸۲) فوکو و دیرینه شناسی دانش، روایت تاریخ علوم انسانی از نوزایی تا مابعدالجدد. تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- گیرشمن، رمان (۱۳۷۰) هنر ایران در دوران پارسی و ساسانی. ترجمه بهرام فره وشیتهران: شرکت انتشارات علمی و فرهنگی.
- ماتیوز، اریک (۱۳۷۸) فلسفه فرانسه در قرن بیستم. ترجمه محسن حکیمی. تهران: انتشارات ققنوس.
- میلز، سارا (۱۳۸۹) میشل فوکو. ترجمه داریوش نوری. تهران: نشر مرکز.
- نوذری، حسینعلی (۱۳۹۲). فلسفه تاریخ، روش شناسی و تاریخ نگاری. مقدماتی از آر. اف. اتکینسون، مایکل استنفورد، والتربنیامین، کریستوفر لویو، لئون پمپا، روزه شارتیه، پیتربریک، مارک پستر، جان لوئیس گدیس، میشل فوکو. چاپ سوم. تهران: انتشارات طرح نو.
- ویسهوفر، یوزف (۱۳۷۷) ایران باستان. ترجمه مرتضی ثاقب فر. تهران: انتشارات ققنوس.
- یورگنسن، ماریان؛ فیلیپس، لوییز (۱۳۹۱) نظریه و روش در تحلیل گفتمان. ترجمه هادی جلیلی. تهران: نشر نی

Bressler, Charles E. (2007). *Literary Criticism: An Introduction to Theory and Practice*. 4th Ed. New Jersey: Pearson Education Inc.

Encyclopaedia Iranica vol. x . Fasc. 6.

Encyclopaedia of Human Evolution and Prehistory (2010). Routledge.

RKeddie, Rudolph P. Matthee (2002). *Iran and the surrounding world: interactions in culture and cultural politics* Nikki. Seattle: University of Washington Press.

Sim, Stuart (editor) (2005). 2nd Ed. *The Routledge Companion to Postmodernism* New York: Routledge .

رویکردی آینده پژوهانه به برنامه ریزی راهبردی منابع انسانی با استفاده از روش فراترکیب

مهران اصلانیان - دانشجوی دکتری مدیریت دولتی گرایش مدیریت منابع انسانی، دانشگاه سیستان و بلوچستان، ایران.
باقر کرد* - دانشیار دانشکده مدیریت و اقتصاد، دانشگاه سیستان و بلوچستان، ایران.
سعید خزایی صحنه - استاد آینده پژوهی، دانشگاه جامع امام حسین (ع)، ایران.
نورمحمد یعقوبی - استاد دانشکده مدیریت و اقتصاد، دانشگاه سیستان و بلوچستان، ایران.
سیدعلیقلی روشن - استادیار دانشکده مدیریت و اقتصاد، دانشگاه سیستان و بلوچستان، ایران.

چکیده

کشف روابط بین برنامه ریزی استراتژیک منابع انسانی و آینده پژوهی، فرصت‌های احتمالی را برای اثربخشی دوچندان هر دو حوزه فراهم می‌آورد. پژوهش حاضر با هدف ارزیابی الگوی برنامه ریزی راهبردی منابع انسانی آینده پژوهانه در سازمان‌های دولتی با استفاده از روش فراترکیب و آنتروپی شانون انجام شده است. ازین رو ۳۱۴ مقاله حوزه برنامه ریزی راهبردی منابع انسانی و آینده پژوهی، ارزیابی و با تحلیل محتوا، ابعاد و کدهای مربوطه استخراج و میزان اهمیت و اولویت هر یک به کمک روش کمی آنتروپی شانون تعیین شد. بر اساس یافته‌ها، شش مرحله و هفده گام برای برنامه ریزی راهبردی منابع انسانی آینده پژوهانه در سازمان‌های دولتی شامل بررسی پیش‌نیازها و ضرورت‌ها، آماده‌سازی آینده پژوهانه، معناسازی آینده، توسعه و طراحی آینده پژوهانه، اقدام آینده پژوهانه و ارزیابی آینده پژوهانه ارائه شد. همچنین مشخص شد که ایجاد درک صحیح، توجیه، تبیین و تشریح اهداف برای مدیریت ارشد، مدیران عملیاتی و کاربران به منظور جلب حمایت آنها دارای بیشترین ضریب اهمیت در میان ۱۱۰ کد شناسایی شده می‌باشد. با مشخص شدن هریک از مراحل و گام‌ها و همچنین کدهای مربوطه و به تبع آن مدل برنامه ریزی راهبردی منابع انسانی آینده پژوهانه در سازمان‌های دولتی، نقشه روش شناختی این مدل نیز مطرح گردید و دامنه‌ای از روش‌ها برای هر گام عنوان گردید تا بتواند پاسخگوی عدم اطمینان و شرایط متغیر محیطی امروزه‌ی سازمان‌ها باشد.

واژگان کلیدی: برنامه ریزی راهبردی منابع انسانی، آینده پژوهی، سازمان دولتی، فراترکیب، آنتروپی شانون.

Fellowship future approach to strategic human resource planning by using meta-synthesis

Abstract

Explore the relationships between human resources strategic planning and future potential opportunities for increased efficiency provides both areas. This study aims to provide a model for future human resource strategy planning grant in government agencies and meta-synthesis method using the Shannon entropy is done. Thus the scope of Article 314 futures human resources and strategic planning, assessment and content analysis to extract dimensions and their respective codes and the priority of each Shannon entropy was determined using quantitative methods. Based on the findings of six and seventeen step-by-step fellowship for future strategic planning of human resources in government agencies was presented. It was also found that the correct understanding, explaining, explicating the goals to top management, operations managers and users in order to enlist their support among the 110 most important factor code is detected. By identification of each of the stages and steps as well as the relevant codes and consequently the future strategic human resource planning models fellowship in government agencies, map methodological model was introduced. And a range of methods for each step was found to meet today's changing environment of uncertainty and organizations.

Keywords: strategic planning, human resources, futures, government agencies, meta-synthesis, Shannon entropy.

مقدمه

et al, ۲۰۱۱: ۲۱۱)، اما همچنان این حوزه نیاز به توجهات بیشتری دارد. آینده پژوهی به عنوان بخشی از تفکر استراتژیک است که برای فراهم سازی امکان گسترش استنباط هایی برای گزینه های استراتژیک قابل وصول، به کار می رود (بنیاد توسعه فردا، ۱۳۸۴: ۲۷). رویکردهای آینده پژوهی برای برنامه ریزی استراتژیک منابع انسانی بسیار مفیدند، این روشها به خلق و بررسی آینده های ممکن و مطلوب جهت ارتقای تصمیمات، ساختارهایی که به فهم زمان حال و پتانسیلهای آن کمک کند، گسترش افق های ذهنی و درنهایت به فهم آنچه که ممکن است باشد، آنچه که می تواند باشد و آنچه که باید باشد، کمک می کند (Petersen, ۲۰۰۰: ۱۷; Ramos, ۲۰۰۶: ۶۴۰). ازین رو می تواند در تکامل برنامه ریزی استراتژیک منابع انسانی کمک شایانی نماید. در این مقاله با استفاده از مطالعات نظری سعی شده عوامل موثر در توسعه برنامه ریزی راهبردی منابع انسانی با رویکرد آینده پژوهانه در سازمان های دولتی احصاء و در ادامه با استفاده از روش فراترکیب و آنتروپی شانون عوامل نهایی احصاء و تحلیل گردند.

بیان مسئله

مدیریت منابع انسانی و زیرسیستم های آن در کشورهای مختلف، به صورتی متفاوت بررسی، درک و اجرا می شوند (جاجرمی زاده و همکاران، ۱۳۹۳، ص ۴۷). بسیاری از تحلیل گران سودمندی برنامه ریزی استراتژیک را زیر سوال برده اند چرا که استراتژیها و برنامه های رسمی اغلب توسط تلاطمها و شوکهای اجتماعی و اقتصادی مختلف بی اعتبار شده اند (Keichel, ۱۹۸۲ & ۳۵, ۲۰۹: ۱۹۸۹). محدودیت هایی برای بکارگیری تحلیلهای کلاسیک وجود دارد، که در برنامه ریزی استراتژیک استفاده می شود. در فرآیند تصمیم گیری استراتژیک، عملکردهای

منابع انسانی در حال حاضر به عنوان یک عامل مهم و اثربخش در عملکرد سازمانی شناخته شده است (Ferris et al, ۲۰۰۷: ۱۱۸). بین برنامه ریزی منابع انسانی و برنامه ریزی استراتژیک ارتباط تنگاتنگی وجود دارد (Moses & Simelane, ۲۰۰۰: ۲). بی توجهی به برنامه ریزی منابع انسانی، آسیب پذیری سازمان و مدیریت را در مقابل دگرگونی های آینده افزایش می دهد. از اینرو، برنامه ریزی منابع انسانی را اساس دوام سازمان و مدیریت می دانند (Liu et al, ۲۰۰۷: ۶). برنامه ریزی منابع انسانی باید برای اجتناب از تعدیل نیرو و نبود کارمند در آینده انجام شود (Purwadi, ۲۰۱۲: ۲۵۵). الگوهای رایج برنامه ریزی منابع انسانی در بخش دولتی موقت^۲ و ترکیبی^۳ است (GPP, ۲۰۰۱: ۷; IPMA, ۲۰۰۲: ۱۴-۱۵; Selden, ۲۰۰۵: ۶۱; Selden, Ingraham, & Jacobson, ۲۰۰۱: ۶۰۱). اگرچه گزارشات واحدهای دولتی نشان دهنده وجود برنامه ریزی استراتژیک می باشند، اما اغلب این برنامه ها با یک برنامه ریزی منابع انسانی استراتژیک رسمی حمایت نمی شوند (Kellough & Selden, ۲۰۰۳: ۱۷۶). از سوی دیگر برنامه ریزی استراتژیک منابع انسانی در سازمانهای دولتی دارای ضعفهای بسیاری است که می توان از آن جمله به عدم وجود قدرت و اراده سیاسی، نبود دانش و شمول کافی در این زمینه، بی توجهی به مفاهیم آینده، گذشته نگر بودن، نداشتن دیدگاه آینده پژوهانه، ضعف بودجه و مهارتهای فنی، سطح حرفه ای گری، اتحادیه های کارگری و یا صرفا اندازه آنها اشاره کرد (Brudney & Selden, ۱۹۹۵: ۷۴; French & Folz, ۲۰۰۴: ۵۲; Freyss, ۲۰۰۴: ۱۸; Gianakis & McCue, ۱۹۹۷: ۲۷۴). تا کنون تغییراتی در شیوه های برنامه ریزی منابع انسانی انجام شده است (Van Buren

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۴۵ زمستان ۹۵
No.45 Winter 2016

۳۹۰

2. ad hoc

3. mixed

سریع، به سرعت مورد نیاز است. اما پیچیدگی و عدم اطمینان شدید محیطی و نیاز برای حل آنها به معنای بکارگیری روش هایی است که تا حد ممکن ضعفهای برنامه ریزی استراتژیک را پوشش دهند (Chatfields, 2005: 19; Porter, 2004: 288; Frechtling, 2001: 21; Ringland, 1998: 14). روشها و مدل‌های برنامه ریزی استراتژیک به داشتن نقش برنامه ریزی یا پیش بینی کننده در آنچه که شامل اقدامات عمومی شناخته شده است، معروف می باشند (Chatfields, 2005: 19; Edward, 2005: 32; Porter, 2004: 288). با این حال، تحت شرایط عدم اطمینان شدید، به کاربردن این روش ها، آکنده از مشکلات بسیاری می باشد. (Pearce, 1993: 15; Glenn & Gordon, 2003: 2). آینده پژوهی بایدیکی از دفاع های اساسی در برابر چالش شرایط عدم اطمینان باشد و این امکان را فراهم آورد تا روندهای خطرناک راپیش بینی و آینده مطلوب را مشخص کنیم و به آن به درستی پاسخ دهیم (Hejazi, 2011: 84). برای سازمانها مشکلات برنامه ریزی استراتژیک شامل تغییرات مختلفی در آینده می شود. تحقیقات آینده پژوهی بر موضوعات بسیار گسترده ای تمرکز دارد که اشتراکات اساسی بسیاری با مباحث استراتژیک دارند. درسالهای اخیر آینده پژوهی به شدت بر رابطه خاص میان موضوعات مختلف سازمانی، به عنوان مثال تکنولوژی های نوآورانه (Halal, 2008: 84; Kurzweil, 2005: 27) تروریسم (Cetron & Davis, 2007: 17) تعادلات قدرت نظامی و اقتصادی (Baker, 2005: 5; Bushnell, 2001: 2; Haffa et al, 2009), سرطان (Hogue et al, 2007: 7; et al, 2008), انرژی های جایگزین (Bushnell, 2007: 3) و بسیاری از موضوعات خاص دیگر تاکید دارد. می توان گفت برنامه ریزی استراتژیک و مفاهیم آینده پژوهی منطبق با هم هستند و به همین دلیل است که بسیاری از برنامه ریزان سازمانی سعی در بکارگیری این مفاهیم دارند. هر چند درمجامع علمی این دو جدای از هم

هستند اما اشتراکهای آنها در عمل دائما در حال رشد است. این دو شاخه در طرز اجرا شدنشان همدیگر را تصدیق کرده و به هم کمک می کنند. آینده پژوهی محیطی درمقابل یا جایگزین مدیریت استراتژیک نیست، بلکه دانشی هم راستا و در تکمیل آن است (Vecchiato & Roveda, 2010: 104). مفاهیم راهبرد و آینده پژوهی، مفاهیمی مرتبطند که در سیر تطور خود جدا از یکدیگر تکامل یافته اند و تحلیل های درست و نادرست زیادی درباره آنها ارائه شده است که بدون آینده پژوهی نه خط مشی خاصی قابل تدوین است و نه راهبرد خاصی قابل تنظیم می باشد (پورعزت، 1389، ص 27). زمان مدنظر گرفته شده توسط برنامه ریزان نسبت به زمان مدنظر آینده پژوهان کوتاه تر می باشد در نتیجه می تواند ورودی برای توسعه کار برنامه ریزان باشد (Glen, 2009: 11). هرچند این عقیده گلن است. مطالعات بیشتر شامل برنامه ریزی استراتژیک با هدف آینده پژوهی یا پیوندی ناگشودنی با این تحقیقات می شود (Akhter, 2003: 20; Bell, 2008: 61; Godet, 2000: 200; Fahey & Randall, 1998: 39; Phelps & Bandhold, 2009: 49; et al, 2001: 224; Ralston & Wilson, 2006: 29; Schoemaker, 1993 & 1995: 26; Wilson, 2003 & 2006: 46). روشهای آینده پژوهی به فهم آنچه که ممکن است باشد، آنچه که می تواند باشد و آنچه که باید باشد، کمک می کنند (Petersen, 2000: 17; Ramos, 2006: 640) و مکملی بسیار مهم برای برنامه ریزی استراتژیک است و استراتژیستها را قادر می سازد تا از مدل‌های برنامه ریزی موثرتری برای تعیین تغییرات ممکن در محیط سازمانها استفاده کنند. بنابراین واضح است که مطالعات آینده پژوهی و برنامه ریزی استراتژیک مکمل یکدیگر هستند (Roney, 2010: 73).

بررسی و مرور توضیحات مربوط به مباحث برنامه ریزی استراتژیک منابع انسانی و رویکردهای آینده پژوهانه در سازمانها و به ویژه سازمانهای دولتی در

دوره کنونی این سوال اساسی را در ذهن متبادر می نماید که آیا شیوه های برنامه ریزی استراتژیک منابع انسانی رویکردهای موجود در سازمانها و به ویژه سازمانهای دولتی کشورمان توان ایستادگی و رقابت در عصر کنونی را دارا می باشند؟ ازین رو با توجه به مطالب مذکور، می توان بر لزوم به کارگیری و بهره گیری از رویکردهای آینده پژوهی در مباحث مربوط به برنامه ریزی استراتژیک منابع انسانی بیش از پیش صحنه گذاشت. بهره گیری ازین رویکردها برای طراحی مدل بومی بهینه برنامه ریزی استراتژیک منابع انسانی با رویکردی آینده پژوهانه می تواند سازمانها را در استفاده از سرمایه انسانی خود برای استفاده از فرصتها و مقابله با تهدیدات بیش از پیش یاری نماید. ازین رو این پژوهش در نظر دارد تا به دو سوال اساسی زیر در حوزه برنامه ریزی منابع انسانی پاسخ دهد: ۱. مدل تبیین کننده برنامه ریزی راهبردی منابع انسانی آینده پژوهانه در سازمانهای دولتی کدام است؟ ۲. دامنه روش شناسی های ممکن برای هریک از مراحل برنامه ریزی راهبردی منابع انسانی آینده پژوهانه در سازمانهای دولتی کدام است؟

مبانی نظری پژوهش

برنامه ریزی استراتژیک منابع انسانی

ادبیات برنامه ریزی منابع انسانی به وسیله برخی تحلیلهای تجربی مشخص می شود که از آن جمله می توان به برخی تحقیقات (Johnson & Brown, ۲۰۰۴: ۳۸۱; Pynes, ۲۰۰۴: ۳۹۱; IPMA, ۲۰۰۲: ۱۵; Gresham & Andrulis, ۲۰۰۲: ۲; Carolina Budget and Control Board, ۲۰۰۰: ۹; ICMA, ۲۰۰۰: ۲) اشاره کرد. برنامه ریزی منابع انسانی فرایند بازنگری نظام مند نیازمندیهای سازمان، به نیروی انسانی است تا نیروی انسانی مورد نیاز سازمان با مهارتهای مورد نظر در زمان لازم در اختیار قرار گیرد (Dessler, ۲۰۰۵: ۳۱; Anderson, ۲۰۰۴: ۳۶۳; Pynes, ۲۰۰۴: ۳۹۱). و به مدیریت کمک می کند تا نوع و میزان نیروهای انسانی مورد نیاز برای

نیل به اهداف و برنامه های آینده سازمان را جذب و گزینش نمایند (ابطحی، ۱۳۸۹، ص ۱۴). به عنوان یک ابزار، دارای برجسب ها، معیارها و تمرکزهای متفاوتی است (ICMA, ۲۰۰۰: ۲; Shafritz et al., ۲۰۰۱: ۱۲۷). به عنوان یک تعریف مختصر می توان گفت گونه ای برنامه ریزی است برای نیازهای آینده منابع انسانی در حال حاضر (Kurowski & Mills, ۲۰۰۵: ۴). به بیان رسمی تر، برنامه ریزی منابع انسانی، عرضه نیروی کار موجود را با تقاضاهای پیش بینی شده در سایه ای اهداف استراتژیک سازمان تطبیق می دهد (ICMA, ۲۰۰۰: ۲; Pynes, ۲۰۰۳: ۹۶). برنامه ریزی منابع انسانی تجزیه و تحلیل سیستماتیک نیازمندیهای منابع انسانی است برای حصول اطمینان از در دسترس بودن تعداد صحیحی از کارکنان با مهارت مورد نیاز در صورت نیاز در سازمانها (Vareta, ۲۰۱۰: ۳; Cherian, ۲۰۱۱: ۲). این فرایند به سازمانها امکان بازسازی، کاهش و یا گسترش منابع انسانی خود را می دهد (Abhishek, ۲۰۰۹: ۱). برنامه ریزی استراتژیک منابع انسانی در واقع فرایند هماهنگی نیازهای منابع انسانی با ماموریتها و اهداف برنامه های یک سازمان و استقرار استراتژیهای بلند مدت برای به دست آوردن، توسعه و حفظ کارکنان برای دستیابی به اهداف می باشد (Gresham & Andrulis, ۲۰۰۲: ۳; IPMA, ۲۰۰۲: ۱۴-۱۵). همچنین به عنوان فعالیت های موثر بر رفتار افراد در جهت تلاش برای پاسخگویی به نیازهای استراتژیک کسب و کار سازمان است، و یا به عنوان یک الگوی برنامه ریزی استقرار منابع انسانی و فعالیت هایی که امکان دستیابی به اهداف سازمان را فراهم می کند، در نظر گرفته شده است و حاکی از آن است که اهداف منابع انسانی باید مطابق با استراتژی کلی سازمان انتخاب شود که این اهداف با توجه به توسعه آینده سازمان در نظر گرفته شده اند (Schalk et al., ۲۰۱۳: ۸۶). در واقع فرایندی است که طی آن یک سازمان اطمینان می یابد که در راستای رسالت سازمان به تعداد لازم، افراد لایق و مستعد به طور اثربخش و کارآمد جذب شده

اند (زارعی متین، ۱۳۹۳، ص ۶۴) و می توان آن را به عنوان الگوی استقرار برنامه ریزی منابع انسانی و فعالیت های در نظر گرفته شده که سازمان را قادر می سازد به هدف های از پیش تعیین شده دست یابد، معرفی کرد (Lengnick-Hall et al, ۲۰۱۲: ۲۴۴). برنامه ریزی استراتژیک منابع انسانی فرایند تجزیه و تحلیل نیازهای کارکنان یک سازمان، تحت شرایط در حال تغییر و توسعه می باشد و شامل فعالیت هایی است که برای تأمین و مرتفع ساختن این نیازها لازم و ضروری هستند (Kerstin et al, ۲۰۰۶: ۴۵۲). برنامه ریزی استراتژیک منابع انسانی به سازمانها در درک نوع استعدادهای مورد نیاز برای دستیابی به بازده مورد انتظار سازمان کمک می کند (Defazio, ۲۰۱۴: ۱). به طور کلی این فرایند درباره ی درک و تنظیم اهرم هایی است که بر عرضه و تقاضای قابلیت های مورد نیاز منابع انسانی در حال حاضر و در آینده تاثیر می گذارند (Smith, ۲۰۱۳: ۱).

آینده پژوهی

علاقه به آگاهی در مورد آینده و آینده پژوهی در میان کتب آسمانی نیز تجلی یافته است و گویا انسان و خداوند در این زمینه با یکدیگر مشترکند. در بسیاری از آیات قرآن می توان به علاقه و توجه خداوند به این موضوع اشاره کرد به عنوان مثال می توان به سوره روم و تسلط ارتش روم بر ارتش ایران در کمتر از ده سال، اشاره کرد که در زمان مطرح شدن آن از جانب قرآن، هیچ گونه نشانه ای بر ضعف ارتش ایران در برابر رومیان مشاهده نمی شد (منطقی، ۱۳۹۰، ص ۶۸). تصمیم گیران نیازمند ابزاری برای تجزیه و تحلیل تغییرات مهم در آینده در محیط خارجی، تأثیراتشان بر سازمان و برآورد آنها برای دست یافتن به روشی به منظور کاهش تغییرات و چگونگی افزایش نظارت و مزیت های آنها می باشند (Chatfields, ۲۰۰۵: ۲۰۰۴: ۲۸۸; Porter, ۲۰۰۴: ۲۱: ۲۰۱۱).

(Ringland, ۱۹۹۸: ۱۴). آینده پژوهی در واقع پژوهشی فراچند رشته ای^۴ با مکاتب متنوع فکری، تئوریهها، روشهای کمی و کیفی، نگرشها و کاربردها است و به عنوان دیدگاهی سیستماتیک، ابتکاری و چند رشته ای برای همه تلاشهای انسان مشاهده می شود. قابلیت های اصلی آینده پژوهی شکل دهی و مدل سازی اطلاعات آینده گرا (باورهای استوار و نکاتی منطقی) و پردازش طرحهای آتی است (Slaughter, ۲۰۰۲: ۳۵۰). حوزه های موضوعی بالقوه و مطرح در آینده پژوهی، از نظر تعداد با شمار پدیده های متنوع موجود در جهان برابری می کنند (مظفری، ۱۳۸۸؛ نجاریان و همکاران، ۱۳۹۱). مطالعات آینده پژوهی متمایل به تصمیم است یعنی به دنبال معرفی و توصیف نیروهای جدیدی است که باید به منظور گرفتن تصمیمات هوشمندانه درک شوند (Glenn, ۲۰۰۹: ۱۱). آینده پژوهی عبارتست از کشف یا اختراع، بررسی و ارزیابی و پیشنهاد آینده ای ممکن، محتمل و قابل ترجیح (Bell, ۱۹۹۷: ۱۶). آینده پژوهی مشتمل بر مجموعه تلاش هایی است که با استفاده از تجزیه و تحلیل منابع، الگوها و عوامل تغییر و یا ثبات، به تجسم آینده های بالقوه و برنامه ریزی برای آنها می پردازد و منعکس کننده آنست که چگونه از دل تغییرات (یا تغییر نکردن) امروز، واقعیت فردا تولد می یابد و درصدد شکل دادن به آینده ای است که مدنظر و مطلوب برنامه ریزان آن باشد، به دیگر سخن، ساختن آینده به گونه ای که مطلوب و دلخواه است (Bell, ۲۰۰۸: ۶۱). در آینده پژوهی با بهره گیری از طیف وسیعی از روش شناسیها و بجای تصور «تنها یک آینده»، به گمانه زنی های سیستماتیک و خرد ورزانه، درمورد نه فقط «یک آینده» بلکه «چندین آینده متصور» مبادرت می شود. موضوعات آینده پژوهی دربرگیرنده گونه های «ممکن، محتمل و مطلوب» برای دگرگونی از حال به آینده می باشند.

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۴۵ زمستان ۹۵
No.45 winter 2016

۳۹۳

محدودیت‌های اساسی مدل برنامه ریزی استراتژیک سنتی بلندمدت این است که اطلاعات درباره محیط متغیر بیرونی معمولاً به صورت منظم و جامع در نظر گرفته نمی‌شوند. این بی‌توجهی به دلیل این تصور است که پیش‌بینی تغییرات بیرونی پیچیده می‌باشد. بنابراین، برنامه ریزی بلندمدت سنتی با عناصر غافلگیری و شکست روبرو می‌شود. چهارچوب پیشنهادی این پژوهش مفاهیم و تکنیک‌های آینده پژوهی را با برنامه ریزی استراتژیک ادغام کرده و چشم‌اندازی را معرفی می‌کند که تصمیم‌گیرنده می‌تواند الگوهایی بر مبنای تجربیات گذشته شناسایی کرده که ارایه‌دهنده پاسخ‌های مناسب و روش‌های ریاضی کمی باشند که دارای ضریب اطمینان بالاتری هستند. رونی^۵ (۲۰۱۰) در مطالعه‌ای به بررسی محل‌های تقاطع برنامه ریزی استراتژیک و آینده پژوهی (مکمل‌های روش شناختی) پرداخته است و در ادامه نیز به دنبال برانگیختن ارتباطات سازنده تر بین دو مبحث آینده پژوهی و برنامه ریزی استراتژیک به منظور تقویت همکاری‌های آنها در علوم دانشگاهی به ارایه نقشه روش شناختی برای هر یک از مراحل برنامه ریزی استراتژیک در ترکیب با رویکردهای آینده پژوهانه می‌پردازد. تاپینوس^۸ (۲۰۱۱) در پژوهش خود درباره برنامه ریزی سناریو عنوان می‌کند که برنامه ریزی سناریو ابزار استراتژیک با کاربرد بسیار در موقعیت‌های آکادمیک و عملی می‌باشد و کاربرد فعلی آن اساساً بر اساس ادبیات موجود در این زمینه می‌باشد که از برنامه ریزی سناریو برای توسعه استراتژیها برای آینده استفاده می‌کند که عمدتاً با در نظر گرفتن ارزیابیها از عدم قطعیت‌های درک شده‌ی محیطی کلان خارجی می‌باشد. سارپونگ و همکاران^۹ (۲۰۱۳) در پژوهش خود به

در همین حال، در یک تعریف ساده و درعین حال بسیار ژرف، آینده پژوهی «علم و هنر کشف آینده و شکل بخشیدن به دنیای مطلوب فردا» عنوان شده است (ملکی فر، ۱۳۸۵، ص ۱۹). آینده پژوهی، ابزاری برای معماری و مهندسی هوشمندانه آینده است (Gordon & Glenn, ۱۹۹۳: ۱۵۰). و هدف، پیش‌بینی‌های توصیفی استوار با توجه به آینده معقول و محسوس است که با افزایش تعامل بین حاملان اطلاعات و توسعه چهارچوب‌های سنتی بین اطلاعات و ارتباطات، سعی دارد نقش پیش‌کنش‌گری یا کنترلی ابتکاری بر آینده سیستماتیک داشته باشد (Slaughter, ۲۰۰۲: ۳۵۱). آینده پژوهی بایستی مفید باشد (Dator, ۱۹۹۶: ۱۰۶). آینده پژوهی می‌تواند بر تصمیم‌گیرندگان در موضع قدرت تاثیر گذاشته تا سیاست و اقدامی مطابق با آینده‌ای پایدار ارائه دهند. اکنون زمان آن است که فرای‌الگوهای معاصر حرکت کنیم (Hejazi, ۲۰۱۱: ۸۴). ضمناً آینده پژوهان مانند اسلاتر بر این باورند که ما بایستی نگرش‌های خود را نسبت به آینده گسترش دهیم تا بینش‌ها و روش‌های سنتی و فلسفه‌های روحانی، عرفانی و درون‌گرا^۶ را شامل شود (Slaughter, ۲۰۰۴: ۲). آینده پژوهی به فهم آنچه که ممکن است باشد، آنچه که می‌تواند باشد و آنچه که باید باشد، کمک می‌کند (Petersen, ۲۰۰۰: ۱۷; Ramos, ۲۰۰۶: ۶۴۰). در واقع مطالعات با مضمون آینده پژوهی اغلب برای جمع‌آوری شواهدی در برنامه ریزی استراتژیک انجام می‌شوند (Roney, ۲۰۱۰: ۷۴).

پیشینه پژوهش

عمران و همکاران^۷ (۲۰۰۸) به توجیه نظری ادغام برنامه ریزی استراتژیک و آینده پژوهی پرداخته‌اند. در این پژوهش عنوان می‌شود که یکی از

5 introspective

6 Omran et al. (2008)

7 Roney (2010)

8 Tapinos (2012)

بررسی آینده نگری های استراتژیک پرداخته اند. آنها عنوان کردند این ادعا که آینده نگری استراتژیک به عنوان نتیجه تجارب پیش بینی های سازمانی منجر به ایجاد یک گفتمان غالب در رابطه با آینده نگری استراتژیک به عنوان یک مداخله مداوم گردیده و شامل روش شناسی های آینده نگری سازمانی می باشد، تا حدودی ناقص است و به منظور بهبود این رویکرد تلاش کرده اند تا دیدگاه های نظری را به منظور فراهم آوردن دیدگاه جایگزین درباره آینده نگری استراتژیک به عنوان مجموعه ای از فعالیت های سازماندهی روزانه به عمل نزدیک کنند. پورنادر و همکاران^{۱۰} (۲۰۱۴) رویکرد علمی سه مرحله ای را برای معرفی چهارچوب جامع برنامه ریزی منابع انسانی به کار برده اند. چرخه های مرتبط و دقیق در این رویکرد موضوعات مرتبط با منابع انسانی در پروژه ها و همچنین کاستی های ادبیات مرتبط با توسعه کامل چهارچوب برنامه ریزی منابع انسانی را خطاب قرار می دهند. در نهایت نتایج پژوهش نشان داد که توانمندسازی و آموزش می توانند به شیوه ای چشمگیر عملکرد منابع انسانی را در پروژه ها ارتقا دهند و همچنین ارزیابی کیفیت دارای تاثیر قابل توجهی بر ساختارها از جمله چهارچوب برنامه ریزی منابع انسانی می باشد. عابدی جعفری و همکاران (۱۳۸۹) در پژوهش خود عنوان کرده اند که برای تحقق رشد و توسعه کشور نیاز به برنامه ریزی دقیق برای سرمایه ارزشمند انسانی وجود دارد که در آستانه تدوین برنامه پنجم توسعه کشور، بحث برنامه ریزی منابع انسانی برای تحقق اهداف سند چشم انداز ملی مطرح می شود. برای تضمین روند توسعه، باید نیازهای منابع انسانی این برنامه شناسایی و بر اساس آن، برنامه ریزی مناسبی صورت گیرد از این رو با استفاده از روش آینده پژوهی به طراحی چند سناریو برای شرایط آتی کشور پرداخته و با

نظرسنجی از خبرگان، دو سناریوی محتمل تر شناسایی شده و بر اساس آن، نیازهای منابع انسانی در برنامه پنجم توسعه مورد بررسی قرار گرفتند. بختیاری مقدم و رستمی (۱۳۹۱) در پژوهش خود به بررسی تاثیر آینده پژوهی بر برنامه ریزی استراتژیک در سازمان های امنیتی پرداختند. نتایج حاصل از این مطالعه بیانگر این موضوع بود که آینده پژوهی با پیش تغییرات و تحولات محیط بیرونی و درونی سازمان و تشخیص هوشمندانه فرصتها و تهدیدهای پیش روی سازمان (آینده شناسی) و تقویت تفکر استراتژیک در مدیران امنیتی، باعث بهبود برنامه ریزی استراتژیک در این سازمانها خواهد شد. علی رغم اهمیت روز افزون منابع انسانی و برنامه ریزیهای مرتبط با این منابع، به وضوح می توان مشاهده کرد که استفاده از رویکردهای آینده پژوهانه در زمینه برنامه ریزی های استراتژیک منابع انسانی به ندرت مد نظر قرار گرفته است. به ویژه تاکنون این برنامه ریزی ها با تمرکز بر سازمانهای دولتی و به ویژه به صورت بومی و با تمرکز بر رویکردهای آینده پژوهانه انجام نگرفته است. همه موارد مذکور اهمیت طراحی فرایند برنامه ریزی استراتژیک منابع انسانی با رویکردی آینده پژوهانه در سازمان های دولتی را نشان می دهند. از این رو در این پژوهش با بررسی متون و ادبیات پژوهشی موجود و با روش فراترکیبی و آنتروپی شانون سعی داریم به طراحی و تبیین فرایند برنامه ریزی راهبردی منابع انسانی با رویکرد آینده پژوهانه در سازمان های دولتی ایران بپردازیم.

روش تحقیق

این پژوهش بر اساس هدف از نوع بنیادی، برحسب نحوه گردآوری داده های پژوهش از نوع توصیفی و روش شناسی پژوهش از نوع ترکیبی است. فراترکیب^{۱۱} مشابه فراتحلیل^{۱۲}، برای یکپارچه

9 Sarpong et al. (2013)

10 Pournader et al.

سازی چندین مطالعه برای ایجاد یافته های جامع و تفسیری صورت می گیرد. فراترکیب متمرکز بر مطالعات کیفی بوده، به ترجمه مطالعات کیفی و فهم عمیق پژوهشگر برمی گردد. به عبارت دیگر، فراترکیب، ترکیب تفسیر تفسیرات داده های اصلی مطالعات منتخب است (Zimmer, 2006: 313).

در فهم برنامه ریزی راهبردی منابع انسانی آینده پژوهانه سازمانهای دولتی می توان با به خدمت گرفتن فراترکیب، به اجزا و ابعاد این موضوع پی برد. در این پژوهش از روش هفت مرحله ای فراترکیب سندلوسکی و باروسو^{۱۳} (2007, 2003) استفاده شده است که مراحل آن به شرح زیر می باشد: (۱) تنظیم پرسش های پژوهش (۲) بررسی نظام مند متون (۳) جستجو و انتخاب مقاله های مناسب (۴) استخراج اطلاعات مقاله (۵) تجزیه و تحلیل و ترکیب یافته ها (۶) کنترل کیفیت (۷) ارائه یافته ها.

گام یک: تنظیم پرسش های پژوهش

در جدول زیر سؤال های پژوهش به همراه پارامترهای مربوطه بیان شده است:

گام دوم: بررسی نظام مند متون

در این پژوهش پایگاه های داده، نشریه های داخلی و خارجی با تمرکز بر مقالات مرتبط با برنامه ریزی راهبردی منابع انسانی و آینده پژوهی به دلیل انعکاس مطالعات قبل تر در مقالات بین سال های ۱۹۸۰ تا ۲۰۱۶ بررسی شده است. واژه های کلیدی متنوعی از جمله مدیریت منابع انسانی، برنامه ریزی راهبردی منابع انسانی، آینده پژوهی و کلمات ترکیبی و مشتق شده از این کلمات و عبارات برای جستجوی مقاله های پژوهش مورد استفاده قرار گرفت. در نتیجه جستجو و بررسی، همانطور که در شکل زیر نشان داده شده است، ۳۱۴ مقاله یافت شد.

گام سوم: جستجو و انتخاب مقاله های مناسب

برای انتخاب مقاله های مناسب پارامترهای مختلفی مانند؛ عنوان، چکیده، محتوا، دسترسی، محتوا، روش های مطالعه و کیفیت روش پژوهش مورد ارزیابی قرار گرفته است.

شکل ۱. نتایج جستجو و انتخاب مقاله های نهایی

گام چهارم: استخراج نتایج

در پژوهش حاضر، مقاله ها براساس مرجع مربوط به هر مقاله شامل نام و نام خانوادگی نویسنده، سال انتشار و اجزای هماهنگی بیان شده که در هر مقاله به آنها اشاره شده است، طبقه بندی شد.

گام پنجم: تجزیه و تحلیل و تلفیق یافته های کیفی

در این پژوهش، ابتدا برای تمام عوامل استخراج شده از مطالعات پیشین، کدی را در نظر گرفته، سپس با در نظر گرفتن مفهوم هر یک از این کدها، آنها را در یک گام (مفهوم) مشابه دسته بندی کردیم. به این ترتیب، مفاهیم پژوهش مشخص شدند. به عنوان نمونه، شش موضوع توانایی فردی برای اجرائی نمودن استراتژی ها، مسئولیت پذیری، وجود نگاه و فرهنگ استراتژیک در سازمان، وجود درک درست از جهت گیری استراتژیک، داشتن انگیزه برای غلبه بر ناکامیها و شکست ها، حفظ تمرکز بر نشان دادن منافع روشن و آشنایی با وظایف موجود و حدود اختیارات سازمانی که به کرات در مطالعات پیشین مورد بحث قرار گرفته است، به عنوان هشت کد انتخاب شدند و با توجه به اینکه در سطح فردی و رفتاری سازمان مطرح می شوند به همراه عوامل سازمانی/ساختاری و عوامل زیر ساختی/محیطی

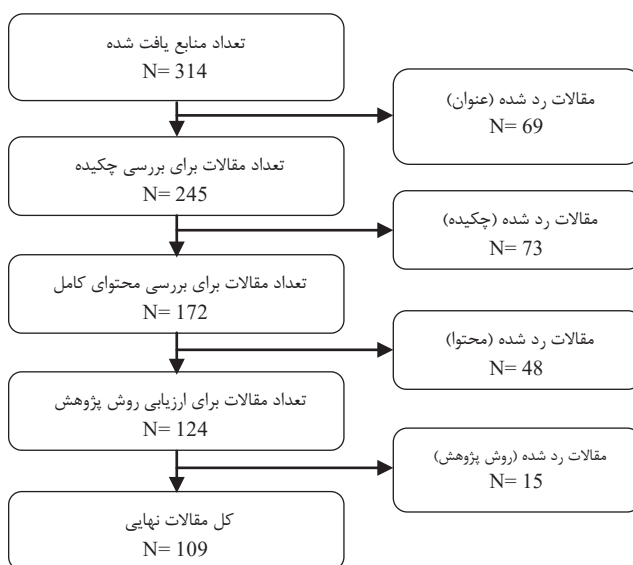
11 Meta-Synthesis

12 Meta-Analysis

13 Sandelowski and Barroso

جدول ۱. پارامترها و پرسش های پژوهش

پرسش های پژوهش	پارامترها
چه عواملی مؤلفه های برنامه ریزی راهبردی منابع انسانی آینده پژوهانه سازمانهای دولتی را تشکیل می دهند؟ هر یک از مؤلفه ها چه اهمیت و وزنی در برنامه ریزی راهبردی منابع انسانی آینده پژوهانه سازمانهای دولتی دارند؟ روابط بین مراحل و گامهای برنامه ریزی راهبردی منابع انسانی آینده پژوهانه سازمانهای دولتی چگونه است؟ دامنه روش شناسی های ممکن برای هر یک از مراحل مدل برنامه ریزی راهبردی منابع انسانی آینده پژوهانه در سازمانهای دولتی کدام است؟	چه چیزی؟ چه جامعه ای؟ محدودیت زمانی؟ چگونگی روش؟
	(what) (who) (when) (how)

شکل ۱. نتایج جست و جو و انتخاب مقاله های نهایی

البته شایان ذکر است که برخی از کدها (به عنوان مثال تقاضای منابع انسانی کمی و کیفی) به دلیل زیاد بودن عوامل تاثیرگذار می توانند خود به کدهای مختلف تقسیم بندی شوند اما به منظور جلوگیری از پراکندگی بیش از حد و فهم بهتر و راحت تر این قبیل موارد، تلاش گردیده تمام مواردی که دارای نزدیکی معنایی می باشند در یک کد نمایش داده

مرحله بررسی پیش نیازها و ضرورتها را تشکیل دادند. بر اساس تحلیل های صورت گرفته به کمک روش تحلیل محتوا روی ۱۲۳ مقاله نهایی انتخاب شده، در مجموع تعداد شش مرحله (مقوله) و هفده گام (مفهوم) و ۱۱۰ کد برای مراحل برنامه ریزی راهبردی منابع انسانی با رویکردی آینده پژوهانه در سازمان های دولتی کشف و برچسب گذاری شدند،

شوند. یافته‌های حاصل از این مرحله به وضوح نشان دهنده این امر می‌باشد که در مطالعات قبلی تاکنون چنین مطالعه نظام‌مندی انجام نشده و هر یک از مطالعات، فقط به جنبه خاصی از برنامه ریزی راهبردی منابع انسانی توجه داشته‌اند و ابعاد چندگانه در قالب یک چارچوب منسجم و به صورت نظام‌مند با در نظر گرفتن رویکردهای آینده پژوهانه در سازمانهای دولتی مطرح نشده بوده‌اند.

گام ششم: کنترل کدهای استخراجی

موقعی که دو رتبه‌دهنده، پاسخگویان را رتبه‌بندی می‌کنند و قصد داریم میزان توافق بین این دو رتبه‌دهنده را بسنجیم، از شاخص کاپا استفاده می‌کنیم (حبیب پور، ۱۳۸۸). برای کنترل مفاهیم استخراجی، از مقایسه نظر پژوهشگر با یک خبره استفاده شده است. شاخص کاپا بین صفر تا یک نوسان دارد. هر چه مقدار این سنجه به عدد یک نزدیک‌تر باشد، نشان می‌دهد که توافق بیشتری بین رتبه‌دهندگان وجود دارد. اما زمانی که مقدار کاپا به عدد صفر نزدیک‌تر باشد، در آن صورت توافق کمتر بین دو رتبه‌دهنده وجود دارد (محقر و همکاران، ۱۳۹۲). برای دست یابی به این امر، تعدادی از متن‌های انتخابی در اختیار یکی از خبرگان گروه یک قرار گرفت و نتایج حاصله از طریق شاخص کاپا ارزیابی شد. بدین صورت که علاوه بر محقق که به کدگذاری اولیه اقدام کرده است، محقق دیگری نیز همان متنی که خود محقق کدگذاری کرده را بدون اطلاع از کدهای او و جداگانه کدگذاری می‌کند، چنانچه کدهای این دو محقق به هم نزدیک باشد، نشان دهنده توافق بالا بین این دو کدگذار و بیان‌کننده پایایی است. با استفاده از نرم‌افزار تحلیل آماری اس.پی.اس.اس^{۱۴} عدد معناداری ۰/۰۰۰ و مقدار شاخص ۰/۷۳۲ محاسبه شد که در جدول زیر نشان داده شده است. با توجه به کوچک‌تر بودن عدد

معناداری از ۰/۰۵ فرض استقلال کدهای استخراجی رد و وابستگی کدهای استخراجی به یکدیگر تأیید می‌شود. پس می‌توان ادعا کرد که استخراج کدها از پایایی مناسبی برخوردار بوده است.

روش آنتروپی شانون پردازش داده‌ها را در مبحث تحلیل محتوا بسیار قوی انجام می‌دهد (آذر و همکاران، ۱۳۸۷). در روش آنتروپی شانون ابتدا پیام بر حسب مقوله‌ها به تناسب هر پاسخگو در قالب فراوانی شمارش می‌شود. سپس با استفاده از بار اطلاعاتی هر مقوله، درجه اهمیت هر یک محاسبه می‌شود. در این پژوهش از روش آنتروپی شانون به دلیل قدرت آن و سادگی محاسبه استفاده شده است. بر این اساس، میزان پشتیبانی پژوهش‌های گذشته از یافته‌های این پژوهش به صورت آماری نشان داده می‌شود. برای محاسبه بار اطلاعاتی عدم اطمینان و ضریب اهمیت به ترتیب از رابطه (۱) و (۲) استفاده می‌شود.

رابطه ۱. محاسبه بار اطلاعاتی عدم اطمینان

$$E_j = -k \sum_{i=1}^m [p_{ij} \ln p_{ij}] , (j = 1, 2, \dots, n) , k = \frac{1}{\ln m}$$

رابطه ۲. محاسبه ضریب اهمیت

$$W_j = \frac{E_j}{\sum_{j=1}^n E_j}$$

برای محاسبه وزن هر یک از مراحل نیز، به محاسبه مجموع وزن کدهای آن مرحله پرداخته شده و بر اساس وزن‌های به دست آمده در جدول (۳) رتبه بندی صورت گرفته است.

بر اساس ضرایب به دست آمده مشخص شد که کدهای ایجاد درک صحیح، توجیه، تبیین و تشریح اهداف برای مدیریت ارشد، مدیران عملیاتی و کاربران (شرکت‌کنندگان و ذینفعان) به منظور جلب

جدول ۲. مقادیر اندازه توافق

عدد معناداری	انحراف استاندارد	مقدار	
۰/۰۰۰	۰/۰۵۹	۰/۷۳۲ ۱۱۶	کاپای مقدار توافق تعداد موارد معتبر

جدول ۳. رتبه بندی و ضرایب اهمیت کدهای برنامه ریزی راهبردی منابع انسانی آینده پژوهانه در سازمان های دولتی

رتبه در کل	رتبه در مفاهیم	ضریب اهمیت W_j	عدم اطمینان E_j	فراوانی	کد	گام
۹۴	۸	۰,۰۰۰۹	۰,۰۰۲۰	۲	توانایی فردی برای اجرائی نمودن استراتژی ها	عوامل فردی/ رفتاری
۸۷	۴	۰,۰۰۱۷	۰,۰۰۲۴	۲	مسئولیت پذیری	
۸۹	۵	۰,۰۰۱۴	۰,۰۰۲۳	۲	وجود دانش، شایستگی و تخصص درباره موضوع	
۱۸	۲	۰,۰۱۷۳	۰,۰۰۷۹	۲	وجود نگاه و فرهنگ استراتژیک در سازمان	
۵۱	۳	۰,۰۰۷۵	۰,۰۰۴۴	۱	وجود درک درست از جهت گیری استراتژیک	
۹۱	۶	۰,۰۰۱۱	۰,۰۰۲۲	۶	داشتن انگیزه برای غلبه بر ناکامی ها و شکست ها	
۹۲	۷	۰,۰۰۱۱	۰,۰۰۲۲	۲	حفظ تمرکز بر نشان دادن منافع روشن	
۱۷	۱	۰,۰۱۴۰	۰,۰۰۸۰	۱	آشنایی با وظایف موجود و حدود اختیارات سازمانی	
۱۵	۱	۰,۰۱۴۷	۰,۰۰۸۷	۱	تعیین درست وظایف و مسئولیت های محوله از طرف دولت و مجلس و...	
۵۰	۵	۰,۰۰۷۷	۰,۰۰۴۵	۳	مدیریت و نظارت بر طرح ها و برنامه های امور کارکنان	
۱۶	۲	۰,۰۱۴۳	۰,۰۰۸۲	۱	حمایت سیاسی از سوی مقامات صلاحیت دار	

۸۸	۸	۰,۰۰۱۵	۰,۰۰۲۴	۳	صف آرایی سیستم های موجود برای حمایت بهتر از فرآیندهای برنامه ریزی منابع انسانی	عوامل سازمانی/ساختاری
۹۳	۹	۰,۰۰۱۰	۰,۰۰۲۰	۳	آموزش و پرورش کارکنان	
۸۶	۷	۰,۰۰۱۹	۰,۰۰۲۴	۳	ساختار انعطاف پذیر واحد منابع انسانی	
۲۰	۳	۰,۰۱۳۳	۰,۰۰۷۵	۳	وجود توافقات اولیه درباره پروژه	
۴۹	۴	۰,۰۰۷۷	۰,۰۰۴۶	۷	وجود یک استراتژی سازمانی روشن	
۵۲	۶	۰,۰۰۷۴	۰,۰۰۴۴	۱	تعاملات پویا بین اجزا و همچنین رفتار سیستم به صورت کلان	
۸۴	۴	۰,۰۰۲۰	۰,۰۰۲۴	۲	وجود پایگاه داده ها و سیستم های اطلاعاتی	عوامل زیر ساختی/محیطی
۲۱	۲	۰,۰۱۳۰	۰,۰۰۷۴	۲	وجود اهداف و سیاست های کلی منابع انسانی همراستا با استراتژی سازمان	
۸۵	۵	۰,۰۰۲۰	۰,۰۰۲۴	۲	وجود طرح ها و برنامه های عملی در زمینه ی زیرسیستم های مختلف مدیریت منابع انسانی	
۱۹	۱	۰,۰۱۳۶	۰,۰۰۷۷	۲	وجود منابع (مالی، انسانی و...)	
۲۲	۳	۰,۰۱۲۹	۰,۰۰۷۴	۲	ارزیابی درست محیطی	
۱	۱	۰,۰۲۳۷	۰/۰۲۲۳	۱۲	ایجاد درک صحیح، توجیه، تبیین و تشریح اهداف برای مدیریت ارشد، مدیران عملیاتی و کاربران (شرکت کنندگان و ذینفعان) به منظور جلب حمایت آنها	تنظیم فعالیت های پیش آینده پژوهی
۵۴	۱۰	۰,۰۰۷۰	۰,۰۰۴۳	۱۰	مشخص کردن سطح استراتژیک تحلیل ها (دولت، سازمان، واحد)	
۵۳	۹	۰,۰۰۷۴	۰,۰۰۴۴	۱۱	مشخص کردن موضوعات و بخش های تحت پوشش	
۷۲	۱۷	۰,۰۰۴۱	۰,۰۰۳۲	۱۳	تحلیل ظرفیت و شایستگی های رهبری	
۲۴	۳	۰,۰۱۲۴	۰,۰۰۷۲	۱۰	مدیر ارشد تا چه اندازه باید درگیر شود (ایجاد تعهد و پشتیبانی رهبری)	
۴۸	۸	۰,۰۰۸۱	۰,۰۰۴۶	۱۲	کدام مدیران از کدام دپارتمان ها در کارگاه های اجرایی شرکت می کنند	
۵۵	۱۱	۰,۰۰۶۹	۰,۰۰۴۳	۱۲	کدام افراد در فرایند آینده پژوهی و کارگاه ها مشارکت می کنند	

۷۵	۱۸	۰,۰۰۳۸	۰,۰۰۳۱	۱۲	کدام افراد عهده داره مسئولیت ها هستند (ایجاد تعهد و پشتیبانی کارکنان)
۷۸	۲۰	۰,۰۰۳۲	۰,۰۰۲۷	۱۰	فراهم کردن شرایط نفوذ شرکت کنندگان در فرایند
۲۳	۲	۰,۰۱۲۳	۰,۰۰۷۳	۱۰	گروه های هدف ذینفعان داخلی و خارجی که باید انتخاب شوند و در تحلیل ها مشارکت داده شوند
۷۱	۱۶	۰,۰۰۴۲	۰,۰۰۳۳	۱۰	افق زمانی پروژه
۷۶	۱۹	۰,۰۰۳۵	۰,۰۰۳۰	۱۰	روش های مورد استفاده در هر مرحله از فرایند
۲۵	۴	۰,۰۱۲۲	۰,۰۰۷۱	۱۰	منابع مالی مورد نیاز
۵۶	۱۲	۰,۰۰۶۷	۰,۰۰۴۳	۱۰	زمان مورد نیاز
۲۶	۵	۰,۰۱۱۸	۰,۰۰۷۱	۱۱	حمایت سیاسی مورد نیاز
۲۷	۶	۰,۰۱۱۶	۰,۰۰۷۰	۱۱	منابع انسانی (مهارت های) مورد نیاز
۸۰	۲۱	۰,۰۰۲۷	۰,۰۰۲۷	۱۰	منابع فرهنگی مورد نیاز
۵۷	۱۳	۰,۰۰۶۶	۰,۰۰۴۲	۱۲	حصول اطمینان واحد منابع انسانی از سهولت دسترسی اطلاعات
۴۷	۷	۰,۰۰۸۴	۰,۰۰۴۷	۱۲	ارتباطات مدیران و کارکنان به منظور کسب اطلاع از چرایی و چگونگی تناسب برنامه ریزی منابع انسانی با زندگی روزانه آنها
۶۳	۱۵	۰,۰۰۵۶	۰,۰۰۴۰	۱۲	ایجاد اعتماد و ارتباطات باز برای غلبه بر گرایش به کنترل کارکنان
۶۲	۱۴	۰,۰۰۵۸	۰,۰۰۴۱	۱۳	ارتباط و مشارکت مدیریت، کارکنان و ذینفعان در گسترش و ایجاد ارتباطات برای شروع فرایند برنامه ریزی استراتژیک منابع انسانی
۲۸	۳	۰,۰۱۱۳	۰,۰۰۷۰	۱	جمعیت شناختی D
۵۸	۱۵	۰,۰۰۶۶	۰,۰۰۴۲	۷	اقتصادی E
۸۲	۲۶	۰,۰۰۲۳	۰,۰۰۴۲	۶	سیاسی P
۲	۱	۰,۰۲۱۴	۰,۰۱۲۹	۶	دولتی (نهاد ها و سازمان ها) I/G
۸۳	۲۷	۰,۰۰۲۲	۰,۰۰۲۴	۶	اجتماعی و فرهنگی S
۱۰۷	۴۱	۰,۰۰۰۳	۰,۰۰۰۳	۸	فناوری T

ورودی

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۴۵ زمستان ۹۵
No.45 winter 2016

۴۰۱

۷۷	۲۳	۰,۰۰۳۳	۰,۰۰۲۷	۸	قانونی I
۳	۲	۰,۰۲۰۹	۰,۰۲۱۲	۱۱	ذینفعان خارجی
۲۹	۴	۰,۰۱۱۱	۰,۰۰۶۸	۱۰	ذینفعان داخلی
۳۰	۵	۰,۰۱۰۹	۰,۰۰۶۷	۱۴	استراتژی
۷۴	۲۲	۰,۰۰۳۹	۰,۰۰۳۲	۷	رسالت و مأموریت و چشم انداز
۷۹	۲۴	۰,۰۰۲۹	۰,۰۰۲۷	۱۲	اهداف، ارزش ها و سیاست ها
۸۱	۲۵	۰,۰۰۲۵	۰,۰۰۲۶	۱۵	برنامه ها
۷۳	۲۱	۰,۰۰۴۰	۰,۰۰۳۲	۱۹	مالی و بودجه
۱۰۶	۴۰	۰,۰۰۰۳	۰,۰۰۰۴	۸	جو و فرهنگ سازمانی
۳۱	۶	۰,۰۱۰۷	۰,۰۰۶۵	۱	ترکیب جمعیت شناختی کارکنان و موقعیت کنونی آنها
۹۰	۲۸	۰,۰۰۱۳	۰,۰۰۲۳	۲	تلاش، انگیزه و مسئولیت پذیری کارکنان
۷۰	۲۰	۰,۰۰۴۴	۰,۰۰۳۴	۱	ویژگی های کارکنان
۱۰۸	۴۲	۰,۰۰۰۴	۰,۰۰۰۴	۱	نگرش های کاری کارکنان
۱۰۹	۴۳	۰,۰۰۰۲	۰,۰۰۰۲	۱	چشم انداز کارکنان
۶۴	۱۹	۰,۰۰۵۴	۰,۰۰۴۰	۱	موفقیت های فردی کارکنان
۱۱۰	۴۴	۰,۰۰۰۱	۰,۰۰۰۲	۱	ویژگی های روانشناختی کارکنان
۱۰۴	۳۸	۰,۰۰۰۳	۰,۰۰۰۵	۱	عملکرد بالقوه و سطوح عملکردی (بهره‌وری)
۹۵	۲۹	۰,۰۰۰۹	۰,۰۰۱۷	۱	ماهیت و شرایط کار
۱۰۵	۳۹	۰,۰۰۰۳	۰,۰۰۰۳	۱	تبعات ناشی از کار
۶۰	۱۷	۰,۰۰۶۲	۰,۰۰۴۲	۱	جریان کار
۱۰۰	۳۴	۰,۰۰۰۶	۰,۰۰۱۰	۴	مهارت های شغلی مرتبط کارکنان
۳۲	۷	۰,۰۱۰۶	۰,۰۰۶۴	۴	تجزیه و تحلیل شغل و شایستگی های موجود
۱۰۳	۳۷	۰,۰۰۰۴	۰,۰۰۰۶	۱	جهت گیری های کلی منابع انسانی کشور در سند توسعه ایران ۱۴۰۴
۴۶	۱۴	۰,۰۰۸۵	۰,۰۰۵۰	۱۱	شناسایی منافع و انتظارات گروه های ذینفع خارجی و ایجاد درکی جامع از آنها
۴۵	۱۳	۰,۰۰۸۶	۰,۰۰۵۲	۱	مشخص ساختن شایستگی ها متناسب با وظایف و سطوح کاری پرسنل با توجه به سندهای بالادستی و نظر مدیران

۹۶	۳۰	۰,۰۰۰۸	۰,۰۰۱۴	۱	نقش حیاتی تصویر سازمان، فضای سیاسی و تغییر اخلاقیات کاری علاوه بر نیازهای فنی
۴۴	۱۲	۰,۰۰۰۸۸	۰,۰۰۰۵۲	۱۷	بررسی تاثیر فیلترهایی مانند سن، بودجه، بازنشستگی ها و ... بر تعداد و نوع کارکنان و استعدادهای مورد نیاز آتی
۴۳	۱۱	۰,۰۰۰۹۰	۰,۰۰۰۰۵۴	۷	بعد کمی و کیفی نیازهای منابع انسانی و توسعه ای (درک جامعی از بعد کمی و کیفی نیروهای داخلی و خارجی اثرگذار بر نیازهای منابع انسانی و هماهنگی این موارد با ماموریت ها و اهداف و برنامه های سازمان
۵۹	۱۶	۰,۰۰۰۶۴	۰,۰۰۰۴۲	۲	مقایسه میان منابع انسانی موجود با شغل ها از لحاظ کمیت و کیفیت
۶۱	۱۸	۰,۰۰۰۵۹	۰,۰۰۰۴۱	۵	تعیین تعداد و نوع (تقاضای) شایستگی ها و استعداد های مورد نیاز
۴۲	۱۰	۰,۰۰۰۹۲	۰,۰۰۰۵۹	۱۲	بررسی و تحلیل سازمان و طرح شغل، بودجه ها و برنامه ها، فلسفه و سیاست های مدیریت، اولویت های کاری و جریان کار آینده، تحلیل روند نیروی کار و... در سازمان دولتی
۴۱	۹	۰,۰۰۰۹۳	۰,۰۰۰۶۰	۱۹	شناسایی و به روز رسانی روندها و ایجاد درک جامعی از عواملی مانند عوامل روانشناختی، نگرش ها، تواناییها، برنامه های پیشین منابع انسانی، مهارت های مرتبط با شغل و ... بر تعداد و نوع کارکنان
۹۷	۳۱	۰,۰۰۰۰۷	۰,۰۰۰۱۴	۱۱	ذخیره فعلی استعداد ها از لحاظ کمیت و کیفیت
۴۰	۸	۰,۰۰۰۹۵	۰,۰۰۰۶۱	۶	بررسی تاثیر فیلترها و روندهای مختلف بر کمیت و کیفیت عرضه خارجی منابع انسانی

۹۸	۳۲	۰,۰۰۰۰۷	۰,۰۰۰۱۲	۵	الگوهای عرضه نیروی کار خارجی، تعداد نیازهای استخدامی خارجی، جمعیت شناختی نیروی کار خارجی، شناسایی کانال های استخدام، منابع خارجی عرضه	
۹۹	۳۳	۰,۰۰۰۰۰۶	۰,۰۰۰۱۱	۱	منابع استعداد، رقبا استعداد	
۱۰۲	۳۶	۰,۰۰۰۰۵	۰,۰۰۰۰۹	۱	شایستگی های مدیریت فعلی	
۱۰۱	۳۵	۰,۰۰۰۰۵	۰,۰۰۰۱۰	۱	جانشینی مدیریت شامل: ارزیابی فردی، نیازمندی های جایگاه، نمودار جایگزینی، برنامه ریزی جانشینی، ردیابی پیشرفت حرفه ای و شغلی	محیط شناسی
۴	۱	۰,۰۲۰۴	۰,۰۲۰۷	۲	جمع آوری اطلاعات و پویش برای اطلاعات استراتژیک (چه چیزی رخ می دهد/ اتفاقات مختلف رخ می دهد)	
۵	۱	۰,۰۱۷۴	۰,۰۱۳۲	۲	دسته بندی اطلاعات جمع آوری شده (گام مقدماتی برای فعالیتهای عمقی تر، چه چیزی در حال رخ دادن است/چه چیزی به نظر می آید که اتفاق می افتد)	
۶	۱	۰,۰۱۷۴	۰/۰۱۲۹	۲	معنا بخشی عمیق تر اطلاعات جمع آوری شده و دسته بندی شده (حقیقت رویدادها چیست/ چه چیزی واقعا رخ می دهد)	تحلیل
۷	۱	۰,۰۱۷۴	۰,۰۱۲۴	۲	خلق دیدگاه های متفاوت از آینده های جایگزینی که به صورت صریح آزمایش، بررسی و ایجاد شده اند (چه رخ خواهد داد/ چه چیزی ممکن است رخ دهد)	تفسیر
۸	۱	۰,۰۰۰۷۲	۰,۰۱۲۰	۱۵	تولید و توسعه استراتژی ها برای دستیابی به اهداف برنامه ریزی راهبردی منابع انسانی	دورنمایی
						توسعه استراتژی ها بر پایه آینده مطلوب

۹	۱	۰,۰۱۷۰	۰,۰۱۷۰	۵	ارزیابی و انتخاب مناسب ترین استراتژی ها با در نظر گرفتن بعد کمی	برنامه ریزی کمی منابع انسانی بر پایه مناسب ترین استراتژی ها
۳۴	۲	۰,۰۱۰۵	۰,۰۰۶۴	۵	فرمول بندی برنامه های خاص برای دستیابی به اهداف کمی	
۱۰	۱	۰,۰۱۶۸	۰,۰۱۰۷	۵	ارزیابی و انتخاب مناسب ترین استراتژی ها با در نظر گرفتن بعد کیفی	برنامه ریزی کیفی منابع انسانی بر پایه مناسب ترین استراتژیها
۳۳	۲	۰,۰۱۰۶	۰,۰۰۶۴	۵	فرمول بندی برنامه های خاص برای دستیابی به اهداف کیفی	
۱۱	۱	۰,۰۱۶۱	۰,۰۰۹۷	۸	یکپارچگی عمودی استراتژیک یا یکپارچگی با استراتژی سازمان	مکانیزم یکپارچه سازی
۱۲	۲	۰,۰۱۵۸	۰,۰۰۹۲	۸	یکپارچگی افقی یا موازی سازی برنامه ریزی (پیوند با دیگر برنامه ها)	

۳۵	۳	۰,۰۱۰۴	۰,۰۰۶۴	۱	شناسایی و مستند سازی اقدامات و سرمایه گذاری های مورد نیاز برای ادغام استراتژی های کارکنان سازمان با اهداف سازمان و کسب و کار	ایجاد پشتیبانی و مشارکت همه جانبه مدیریت و کارکنان در اجرا
۶۹	۴	۰,۰۰۴۵	۰,۰۰۳۶	۱	به روزسازی فناوری جهت پشتیبانی از اقدامات اجرایی	
۳۸	۳	۰,۰۰۹۹	۰,۰۰۶۲	۱	ارتباط و مشارکت مدیریت، کارکنان و ذینفعان در اجرای برنامه ریزی استراتژیک منابع انسانی	
۱۳	۱	۰,۰۱۵۵	۰,۰۰۹۲	۸	حمایت مدیریت در اجرای استراتژی	
۳۶	۲	۰,۰۱۰۲	۰,۰۰۶۳	۱	پشتیبانی دایمی منابع از سوی مدیران عالی	
۶۶	۱	۰,۰۰۵۱	۰,۰۰۳۷	۱	شروع به کار آزمایشی سیستم ریزی راهبردی منابع انسانی با رویکرد آینده پژوهانه	کار آزمایشی و ابتدایی سیستم اولیه
۱۴	۱	۰,۰۱۰۵	۰,۰۰۹۰	۶	فرموله سازی اقدامات و سرمایه گذاری های مورد نیاز برای حصول اطمینان از قرار گرفتن افراد مناسب در زمان مناسب در جایگاه مناسب برای اجرای استراتژی های سازمان	برنامه ریزی اقدام
۶۸	۲	۰,۰۰۴۸	۰,۰۰۳۶	۱	تشویق کارکنان به انجام کارهای داوطلبانه	

کارت امتیازی آینده	شاخص های عملکرد	۲	۰,۰۰۶۳	۰,۰۱۰۰	۱	۳۷
	وعده های استراتژی	۲	۰,۰۰۴۰	۰,۰۰۴۵	۳	۶۵
	شاخص های تغییر	۲	۰,۰۰۳۶	۰,۰۰۴۸	۴	۶۷
	شاخص های حیاتی محیط	۲	۰,۰۰۶۲	۰,۰۰۹۶	۲	۳۹

حمایت آنها، دولتی (نهاد ها و سازمان ها)، ذینفعان خارجی، جمع آوری اطلاعات و پویش برای اطلاعات استراتژیک، دسته بندی اطلاعات جمع آوری شده، معنا بخشی عمیق تر اطلاعات جمع آوری شده و دسته بندی شده، خلق دیدگاه های متفاوت از آینده های جایگزینی که به صورت صریح آزمایش، بررسی و ایجاد شده اند، تولید و توسعه استراتژیها برای دستیابی به اهداف، ارزیابی و انتخاب مناسب ترین استراتژی ها با در نظر گرفتن بعد کمی و کیفی، یکپارچگی عمودی استراتژیک و یکپارچگی افقی دارای بیشترین ضرایب اهمیت می باشند و بالاترین رتبه ها را در کل کسب کرده اند. بدین مفهوم که در حوزه برنامه ریزی راهبردی منابع انسانی آینده پژوهانه در سازمان های دولتی، این موضوعات بیشتر مورد توجه و مطالعه قرار گرفته اند و تکرار پذیری بیشتری نسبت به سایر کدها داشته اند. ازین رو می توان گفت که توجه به این ابعاد در برنامه ریزی راهبردی منابع انسانی آینده پژوهانه در سازمانهای دولتی می تواند حائز اهمیت بسیاری باشد.

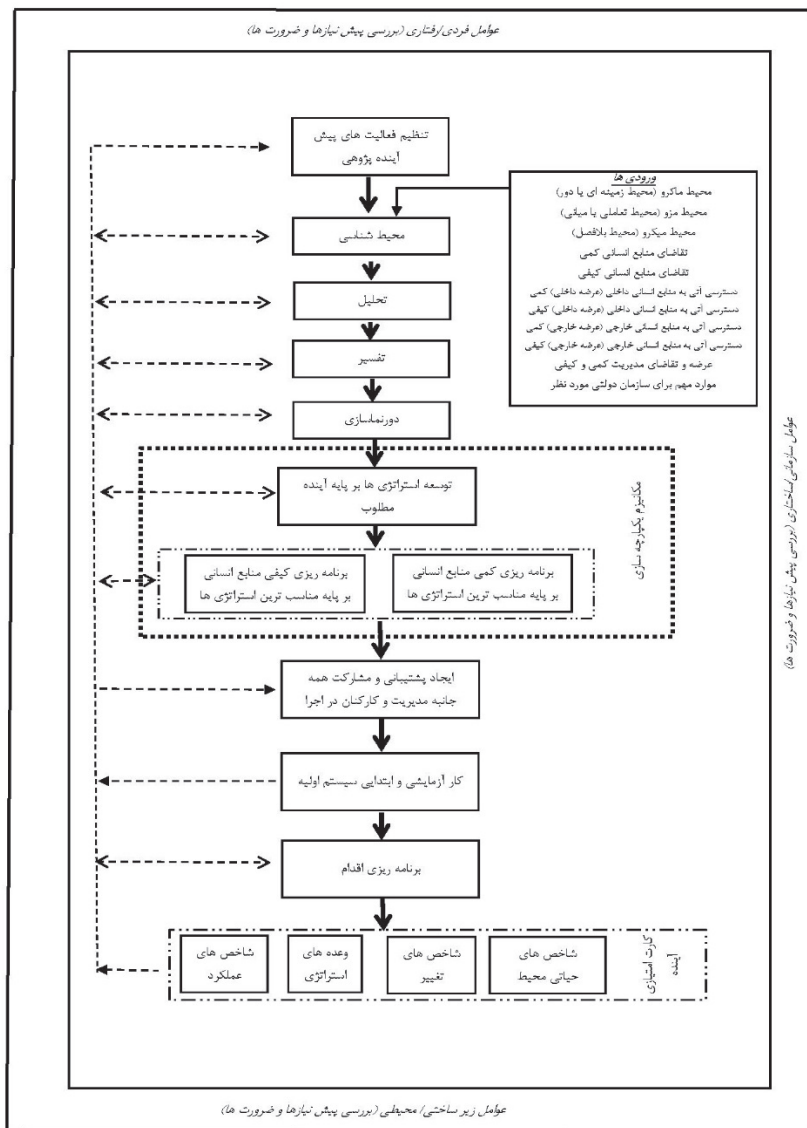
گام هفتم: ارائه یافته ها

بر اساس مطالعه پژوهش های پیشین و کدهای استخراج شده و تحلیل های صورت گرفته، مؤلفه های اصلی برنامه ریزی راهبردی منابع انسانی آینده پژوهانه در سازمانهای دولتی، شامل موارد زیر می شود که در شکل زیر نیز نمایش داده شده اند: بررسی پیش نیازها و ضرورتها (عوامل فردی/فتاری، عوامل سازمانی/ساختاری، عوامل زیر ساختی/محیطی)، آماده سازی آینده پژوهانه (تنظیم فعالیتهای پیش آینده پژوهی: هدف، سطح استراتژیک تحلیل ها،

شرکت کنندگان، تعریف ذینفعان، افق زمانی، روش ها، منابع، ارتباطات و اطلاعات)، معنا سازی آینده (ورودی، محیط شناسی، تحلیل، تفسیر، دورنمایی)، توسعه و طراحی آینده پژوهانه (توسعه استراتژیها بر پایه آینده مطلوب، برنامه ریزی کمی منابع انسانی بر پایه مناسب ترین استراتژی ها، برنامه ریزی کیفی منابع انسانی بر پایه مناسب ترین استراتژی ها، مکانیزم یکپارچه سازی)، اقدام آینده پژوهانه (ایجاد پشتیبانی و مشارکت همه جانبه مدیریت و کارکنان در اجرا، کار آزمایشی و ابتدایی سیستم اولیه، برنامه ریزی اقدام)، ارزیابی آینده پژوهانه (کارت امتیازی آینده: شاخص های عملکرد، وعده های استراتژی، شاخص های تغییر، شاخص های حیاتی محیط).

با مشخص شدن هر یک از مراحل و گامها و همچنین کدهای مربوطه، و در نهایت مدل برنامه ریزی راهبردی منابع انسانی آینده پژوهانه در سازمانهای دولتی می توان کمی پا را فرا تر نهاد و نقشه روش شناختی این مدل را نیز مطرح کرد که به صورت یک دستورالعمل ثابت و از پیش تعیین شده نمی باشد بلکه می تواند با توجه به شرایط مختلف محیطی و موقعیت های مختلف از مجموعه ای از روش هایی که در مراحل و گام های مختلف از مدل مطرح گردیده است استفاده شود تا بتواند پاسخگوی عدم اطمینان و شرایط متغیر محیطی باشد. در هر مرحله و گام ازین مدل با توجه به بررسی کم و کاستیها و همچنین نقاط قوت هر یک از روش ها، مجموعه ای از روش های قابل استفاده پیشنهاد شده اند که به شرح زیر می باشند:

نتیجه گیری و پیشنهادات

شکل ۲. برنامه ریزی راهبردی منابع انسانی آینده پژوهانه در سازمان های دولتی؛ منبع: پژوهش حاضر.

استفاده از رویکردهای آینده پژوهانه در برنامه ریزی استراتژیک می تواند از جمله دفاع های اساسی در برابر چالش های محیط پویای امروزی باشد. پژوهش حاضر مدلی شامل شش مرحله و هفده گام برای برنامه ریزی راهبردی منابع انسانی آینده پژوهانه در سازمانهای دولتی ارائه داده است. براساس یافته های این پژوهش، به منظور برنامه ریزی راهبردی منابع انسانی با رویکردی آینده پژوهانه می بایست مراحل بررسی پیش نیازها و ضرورت ها، آماده سازی آینده پژوهانه، معناسازی آینده، توسعه و طراحی آینده

پژوهانه، اقدام آینده پژوهانه و ارزیابی آینده پژوهانه طی شوند. این پژوهش از نظر موضوع جدید و ابتکاری است و می تواند مسیر جدیدی را در مطالعات مربوط به برنامه ریزی راهبردی منابع انسانی آینده پژوهانه به روی پژوهشگران و مدیران باز کند. برای پژوهش های آتی پیشنهاد می شود مدل حاضر در عمل در سازمانهای مختلف دولتی و همچنین با استفاده از روشهای مختلف اجرا شود و تأثیر آن بر توان پاسخگویی و رقابتی سازمان در محیط پویای امروزی

جدول ۴. نقشه روش شناختی برنامه ریزی راهبردی منابع انسانی آینده پژوهانه

روش ها	گام ها	مراحل
پرسشنامه	کلیه گام ها	بررسی پیش نیازها و ضرورت ها
مصاحبه		
انواع پیمایش		
چک لیست آماده سازی بر مبنای چک لیست شناسایی مشکلات هانگنبرگ ^{۱۵} (۲۰۱۰) و چک لیست آماده سازی شونکر و ولف ^{۱۶} (۲۰۱۳)	تنظیم فعالیت های پیش آینده پژوهی	آماده سازی آینده پژوهانه
مصاحبه		
کارگاه های آینده		
کارگاه های کوچک		
تحلیل ذینفعان	محیط شناسی	
دلفی ^{۱۷}		
پویش محیط ^{۱۸}		
برون یابی روند ^{۱۹}		
کارگاه های آینده پژوهی ^{۲۰}		
ذهن انگیزی ^{۲۱}		
داده لوب کاوی		
سامانه های هشدارزودهنگام ^{۲۲}	تحلیل	معناسازی آینده
تحلیل روند ^{۲۳}		
تحلیل تاثیر برگذر ^{۲۴}		
مثلت آینده		
چرخ آینده ^{۲۵}		
تحلیل موضوعات نوآیند ^{۲۶}	تفسیر	
تحلیل لایه ای علت ها ^{۲۷}		
تفکر سیستمی		
تحلیل کلان تاریخی	دورنماسازی	
سناریو ^{۲۸}		
چشم اندازسازی		
پس نگری ^{۲۹}		

15 Hungenberg

16 Schwenker & Wulf

17 Delphi

18 environmental scanning

Cross Impact Analysis

19 trend extrapolation

20 Futures Workshops

21 Brainstorming

22 Early warning system

23 Trend Impact Analysis

24 Cross Impact Analysis

25 Futures wheel

26 Issue survey

27 Casual layered analysis

28 Scenario

29 Backcasting

کارگاه های آینده				
تحلیل لایه ای علت ها	توسعه استراتژی ها بر پایه آینده مطلوب	توسعه و طراحی آینده پژوهانه		
سناریو				
تحلیل تاثیر بر گذر				
تحلیل ریخت شناسی ^{۳۰}				
چند ضلعی آینده				
تحلیل ساختاری				
تحلیل لایه ای علی	برنامه ریزی کیفی منابع انسانی بر پایه مناسب ترین استراتژی ها	توسعه و طراحی آینده پژوهانه		
سناریو				
تحلیل تاثیر بر گذر				
تحلیل لایه ای علی	برنامه ریزی کمی منابع انسانی بر پایه مناسب ترین استراتژی ها		توسعه و طراحی آینده پژوهانه	
سناریو				
تحلیل تاثیر بر گذر				
مصاحبه	ایجاد پشتیبانی و مشارکت همه جانبه مدیریت و کارکنان در اجرا	اقدام آینده پژوهانه		
کارگاه های آینده پژوهی راهبردی				
مدل سازی سیستم	کار آزمایشی و ابتدایی سیستم اولیه			اقدام آینده پژوهانه
شبیه سازی ^{۳۱}				
مدل سازی سیستم	برنامه ریزی اقدام		اقدام آینده پژوهانه	
سناریو				
روش های هنجاری				
کارت امتیازی آینده ^{۳۲}	ارزیابی آینده پژوهانه	اقدام آینده پژوهانه		
نظام ارزیابی (نتایج)				
اتاق کنترل سناریو ^{۳۳}				

30 Morphological Analysis

31 Simulation

32 future scorecard

33 Scenario Cockpit

بررسی شود و نتایج آنها با یکدیگر مقایسه شوند. در نهایت نیز پیشنهاد می شود مدل مذکور برای بنگاه ها و سازمانهای خصوصی و غیرانتفاعی نیز شخصی سازی شود.

منابع و ماخذ

۱. ابطحی، حسین، (۱۳۸۹). مدیریت منابع انسانی، موسسه تحقیقات و آموزش مدیریت وابسته به وزارت نیرو، ویرایش اول، چاپ هفتم.
۲. آذر، عادل؛ میرفخرالدینی، سید حیدر و انواری رستمی، علی اصغر (۱۳۸۷). «بررسی مقایسه ای تحلیل داده ها در شش سیگما، با کمک ابزارهای آماری و فنون تصمیم گیری چند شاخصه»، مجله مدرس علوم انسانی. شماره ۵۹، ۳۶-۱.
۳. بختیاری مقدم، حسن، رستمی، محمود، (۱۳۹۱)، «تاثیر آینده پژوهی بر برنامه ریزی راهبردی در سازمان های امنیتی»، فصلنامه امنیت پژوهی، سال ۱۱، شماره ۳۷، صص ۸۹-۱۱۵.
۴. بنیاد توسعه فردا، (۱۳۸۴). روش های آینده نگاری تکنولوژی، تهران: بنیاد توسعه فردا.
۵. پورعزت، علی اصغر، (۱۳۸۹)، مدیریت راهبردی عصرمدار، تهران، انتشارات دانشگاه امام صادق.
۶. جاجرمی زاده، محسن. فروزنده دهکردی، لطف الله. نرگس، عباسی. تدین، اعظم (۱۳۹۳). «طراحی مدل بومی مدیریت منابع انسانی با تاکید بر عوامل زمینه ای»، پژوهش های مدیریت عمومی، سال هفتم، ش ۲۶، صص ۴۵-۶۲.
۷. حبیب پور، کرم و صفری، رضا (۱۳۸۸). راهنمای جامع کاربرد SPSS در تحقیقات پیمایشی. نشر لویه، متفکران، تهران.
۸. زارعی متین، حسن. (۱۳۹۳). مدیریت منابع انسانی. بوستان کتاب قم.
۹. عابدی جعفری، حسن، سلمانی، داود، رادمنند، محبوبه (۱۳۸۹)، «بررسی نیازهای منابع انسانی برنامه پنجم توسعه: رویکردی آینده پژوهی»، فصلنامه راهبرد، سال ۱۹، شماره ۵۶، صص ۳۴۵-۳۶۴.
۱۰. عباسی شاهکوه، کلثوم، سلطانی دلگشا، محمد،

واحدیان، افسانه، عبدالمهی، علی (۱۳۸۷). «ارائه چارچوب فرآیندی برای آینده نگاری مبتنی بر روش فرا ترکیبی»، فصلنامه علوم مدیریت ایران، سال ۳، شماره ۱۱، ۴۵-۷۴.

۱۱. محقر، علی؛ جعفرنژاد، احمد؛ مدرس یزدی؛ محمد و صادقی مقدم، محمدرضا (۱۳۹۲). «ارائه الگوی جامع هماهنگی اطلاعاتی شبکه تأمین خودروسازی با استفاده از روش فراترکیب». مجله مدیریت فناوری اطلاعات. شماره ۴. ۱۹۴-۱۶۱.
۱۲. مظفری، علی (۱۳۸۸). «آینده پژوهی، بستر عبور از مرزهای دانش»، فصلنامه نظم و امنیت انتظامی، شماره چهارم، سال دوم.
۱۳. ملکی فر، عقیل، (۱۳۸۵). الفبای آینده پژوهی، تهران: کرانه علم، ص ۶-۱۲۱.
۱۴. منطقی، محسن، (۱۳۹۰). «آینده پژوهی؛ ضرورت آینده مطالعات فرهنگی و علمی»، مجله اسلام و پژوهش های مدیریتی، شماره اول، تابستان ۱۳۹۰، ۵۱-۶۸.
۱۵. نجاریان، پروانه؛ محمودنیا، علیرضا؛ ضرغامی، سعید؛ یمنی، محمد. (۱۳۹۱). «رویکرد فرارشته ای ادگار مورن و مبانی فلسفی اندیشه وی»، فصلنامه مطالعات میان رشته ای در علوم انسانی، دوره چهارم، شماره ۲.

16. Abhishek, K. (2009), Factors Affecting Human Resource Planning in an Organization, available at: <http://hrmba.blogspot.com/2009/11/factors-affecting-human-resource.html>.
17. AHRI (2009). About AHRI. <http://www.ahri.com.au/scripts/cgiip.exe/?WService=AHRI-LIVE/ccms.r?PageId=8> Retrieved August8, 2009, from.
18. Akhter, Syed, H. (2003). Strategic planning, hypercompetition, and knowledge management. Business Horizons, January/February, 19-24.
19. Anderson, M. W. (2004). The metrics of workforce planning. Public Personnel Management, 33

- (4), 363-378.
20. Baker, Dean. (2005). The social security shortfall and the national defense shortfall. Issue Brief: April 5. Washington, DC: Center for Economic and Policy Research.
21. Bell, Wendell. (1997). Foundations of Futures Studies, Vol. 1: History, Purposes and Knowledge. New Brunswick, New Jersey: Transaction Publishers.
22. Bell, Wendell. (2008). Foundations of futures studies: History, purposes and knowledge (4 Edition). New Brunswick, NJ: Transaction. Chapter 2 (futures studies), Chapter 6 (futures research).
23. Brudney, J. L., & Selden, S. C. (1995). The adoption of innovation by smaller local governments: The case of computer technology. *American Review of Public Administration*, 25 (1), 71-85.
24. Bushnell, Dennis M. (2001). Future Strategic Issues/Future Warfare Circa 2015. Presentation: July 1. Ft. Belvoir, Virginia: Defense Technical Information Center.
25. Bushnell, Dennis M. (2007). Energetics. Presentation to The World Future Society. July 27 Washington, DC Bethesda, Maryland: World Future Society.
26. Cetron, Marvin J. & Owen Davies. (2007). Worst case scenario: The Middle East. *The Futurist*. September/October, 16-25.
27. Chatfields, A. C., (2005), Time series forecasting, Chapman&Hall/CRC.
28. Cherian, K. T. (2011), Human Resource Planning is a Systematic Analysis of HR Needs, available at: www.oppapers.com/essays/Hr-Planning-Is-A-Systematic-Analysis/563664
29. Dator, James A. (1996). "Futures Studies as Applied Knowledge." In *New Thinking for a New Millennium*, edited by Richard A. Slaughter (pp. 105-115). New York: Routledge.
30. Defazio, S., (2014), What does 'good' SWP look like, available at: <http://www.digitalistmag.com/human-resources/good-strategic-workforce-planning-01254759>.
31. Dessler, Gary, (2005). *Human Resource Management*, Prentice Hall.
32. DuBois, Raymond N. & Donald L. Trump. (2008). The future of cancer research: Science and patient impact. Proceedings of the AACR Centennial Symposium; October 27-28. Roswell Park Cancer Institute; Buffalo, New York. Philadelphia, Pennsylvania; American Association for Cancer Research.
33. Edward, C., (2005), *Futuring: The Exploration of the future*, World Future Society, USA.
34. Fahey, Liam & Robert M. Randall (Eds.). (1998). *Learning from the Future* (Chapters 1 & 2). New York: John Wiley and Sons.
35. Ferris, Gerald R. Perrewé, Pamela L. Ranft, Annette L. & Zinko, Robert, (2007). Human resources reputation and effectiveness, *Human Resource Management Review*, 17: 118.
36. Frechtling, D., (2001), *Forecasting Tourism Demand: Methods and Strategies*, Butterworth Heinemann, Oxford.
37. French, P. E., & Folz, D. H. (2004). Executive behavior and decision making in small U. S. cities. *The American Review of Public Administration*, 34 (1), 52-66.
38. Freyss, S. F. (2004). Local government operations and human resource policies: Trends and transformations. In *The municipal yearbook 2004* (pp. 17-25). Washington, DC: International City/County Management Association.
39. Gianakis, G. A., & McCue, C. P. (1997). Administrative innovation among Ohio local government

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۴۵ زمستان ۹۵
No.45 Winter 2016

۴۱۲

finance officers. *American Review of Public Administration*, 27 (3), 270-286.

40. Glenn, Jerome C. (2009). Introduction to the Futures Research Methods Series. In Glenn, Jerome C. & Gordon, Theodore J. (Eds.), *Futures Research Methodology* (Version 3. 0). Washington, DC: The Millennium Project.

41. Glenn, J. and Gordon, T., (2003), a Tool-Box for Scenario Planning', CD ROM, the Millennium Project, American Council for the United Nations University.

42. Godet, Michel. (2000). The art of scenarios and strategic planning: Tools pitfalls. *Technological Forecasting and Social Change*, 65, 3-22.

43. Gordon, T. J. and Glenn, J. C. (1993). Issues in Creating the Millennium Project: Initial Report from the Millennium Project Feasibility Study, United Nations University.

44. GPP-Government Performance Project. (2001). State grades. Retrieved February 20, 2004, from http://www.maxwell.syr.edu/gpp/statistics/2001_State_HRM_11.11.02.v2.htm.asp

45. Gresham, M. T., & Andrulis, J. (2002). Creating value in government through human capital management- Integrating workforce planning approaches. IBM Institute for Business Value, Retrieved March 16, 2004, from <http://www.ibm.com/services/hk/igs/pdf/g510-1691-creating-value-govt-human-capital.pdf>

46. Haffa, Robert P. Ravi R. Hichkadi, Dana J. Johnson, & Philip W. Pratt. (2009). Deterrence and defense in the second nuclear age. *Analysis Center Papers*, March, Northrop Grumman Corp.

47. Halal, William E. (2008). *Technology's promise*. New York: Palgrave Macmillan.

48. Hejazi, Alireza, (2011), *Developing Frameworks*

for New Theories in Futures Studies, WFS' annual conference proceeding: World Future Volume" through pages 81 to 99.

49. Hogue, A., Parnes, H, Stefanek, M, Heymatch, J, Brown, P., & Lippman. S. (2007). Meeting report: Fifth annual AACR frontiers in cancer prevention research. *Cancer Research*, 67 (19), 8989-8993.

50. Hungenberg H. (2010). *Problemlösung und Kommunikation im Management: Vorgehensweisen und Techniken*. Munich: Oldenbourg.

51. ICMA- (International City/County Management Association). (2000). *Workforce planning and development*. MIS Report, 32 (3), 1-17.

52. IPMA- (International Personnel Management Association). (2002). *Workforce planning resource guide for public sector human resource professionals*. Alexandria, VA: Author.

53. Johnson, G. L., & Brown, J. (2004). Workforce planning not a common practice, IPMA-HR study finds. *Public Personnel Management*, 33 (4), 379-388.

54. Keichel, Walter A. (1982). Corporate strategists under fire. *Fortune*, 106 (13), 34-39.

55. Keichel, Walter A. (1989). Hard Look at Executive Vision, *Fortune*, 120, 207-211.

56. Kellough, J. E., & Selden, S. C. (2003). The reinvention of public personnel administration: An analysis of the diffusion of personnel management reforms in the states. *Public Administration Review*, 63 (2), 165-176.

57. Kerstin A. Aumann and Cheri Ostroff (2006), "Multilevel Fit: An Integrative Framework for Understanding Hrm Practices in Crosscultural Context ". PP 450-600.

58. Kurowski, C., & Mills, F. (2005). Workforce planning: Making it fit. *IPMA-HR News*, 1, 4-5.

59. Kurzweil, R. (2005). *The Singularity is Near: When Humans Transcend Biology*. Viking Publishers, New York.
60. Lengnick-Hall, L. Mark. A. Lengnick-Hall, Cynthia & M. Rigsbee, Carolee, (2012). Strategic human resource management and supply chain orientation, *Human Resource Management Review*, 1.
61. Lindgren, Mats & Hans Bandhold. (2009). *Scenario planning* New York & London: Palgrave MacMillan.
62. Liu, Y., Combs, J.G., Ketchen, D.J., & Ireland, R.D. (2007). The value of human resource management for organizational performance. *Business Horizons*, 50(6), 503-511.
63. Moses, Mr. and M., Simelane, (2000). THE HUMAN RESOURCE PLANNING NATIONAL AND REGIONAL APPROACH BENCHMARKING AND RE-ENGINEERING, P. 1.
64. Omran, A., Saleh, M., Agami, N., El-Shishiny, H., Hassan, H. A., and El-Khodary, I. A. F., (2008), *The Integration of Strategic Planning and Futures Studies: Theoretical Justification*, INFOS2008, March 27-29, Cairo-Egypt.
65. Pearce, D. S., (1993), *The Futures Wheel: A Strategic Thinking Exercise*, The Snyder Family Enterprise, Bethesda, Maryland.
66. Petersen, J., (2000), "Out of The Blue - How to Anticipate Big Future Surprises" Madison Books.
67. Phelps, R., Chan C., & Kapsalis, S. C. (2001). Does scenario planning affect performance? Two exploratory studies. *Journal of Business Research*, 51, 3, 223-232.
68. Porter, A. L., (2004), *Technology Futures Analysis Methods Working Group*, Technology futures analysis: Toward integration of the field and new methods, *Technological Forecasting and Social Change*, Science Direct, Volume 71, Issue 3, p.287-303.
69. Pournader, M., Akhavan Tabassi, A., and Baloh, P. (2014), A three-step design science approach to develop a novel human resource-planning framework in projects: the cases of construction projects in USA, Europe, and Iran, *International Journal of Project Management*, In Press.
70. Purwadi, D., (2012). The Role of Japanese Human Resource Planning Practices for Increasing Industrial Competitiveness, *Social and Behavioral Sciences*, 65, 253 – 259.
71. Pynes, J. E. (2003). Strategic human resource management. In S. W. Hays & R. C. Kearney (Eds.), *Public personnel administration: problems and prospects* (pp. 93-105). Upper Saddle River, NJ: Prentice Hall.
72. Pynes, J. E. (2004). The implementation of workforce and succession planning in the public sector. *Public Personnel Management*, 33 (4), 389-404.
73. Ralston, Bill & Ian Wilson. (2006). *A handbook for scenario planning* Florence, KY: Thompson College (Cengage Learning).
74. Ringland., G., (1998), *Scenario Planning: Managing for the Future*, John Wiley.
75. Ramos, J. (2006). Action research and futures studies. *Futures*, Vol.38, Issue 6, Pages 639-641.
76. Roney, C. W., (2010). Intersections of Strategic Planning and Futures Studies: Methodological Complementarities, *Journal of Futures Studies*, 15 (2): 71 - 100.
77. Sandelowski, M. and Barroso, J. (2003). Toward a meta synthesis of qualitative findings on motherhood in HIV-positive women. *Research in Nursing & Health*, 26 (2): 153-170.
78. Sandelowski, M. and Barros, J. (2007). *Handbook*

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۴۵ زمستان ۹۵
No.45 Winter 2016

۴۱۴

for Synthesizing Qualitative Research, Springer publishing company Inc.

79. Sarpong, D., Maclean, M., and Alexander, E. (2013), Organizing strategic foresight: A contextual practice of 'way finding', *Futures* 53, P 33–41.

80. Schalk, René. Timmerman, Volken & Heuvel, Sjoerd van den, (2013). How strategic considerations influence decision making, *Human Resource Management Review*, 23: 85, 86.

81. Schoemaker, Paul J. (1993). Multiple scenario development: Its conceptual and behavioral foundation. *Strategic Management Journal*, 14, July, 193-213.

82. Schoemaker, Paul J. (1995). Scenario planning: A tool for strategic thinking. *Sloan Management Review*, 36 (2), 25-40.

83. Schwenker, B., & Wulf, T. (2013), Scenario-based Strategic Planning: Developing Strategies in an Uncertain World, Gabler Verlag

84. Selden, S. C., Ingraham, P., & Jacobson, W. (2001). Human resource practices in state government: Findings from a national survey. *Public Administration Review*, 61 (5), 598-607.

85. Selden, S. C. (2005). Human resource management in American counties, 2002. *Public Personnel Management*, 34 (1), 59-84.

86. Shafritz, J. M., Rosenbloom, D., Riccucci, N. M., Naff, K. C., & Hyde, A. C. (2001). Human resource planning. In *Personnel management in government—Politics and process* (pp. 94-130). New York: Marcel Dekker.

87. Slaughter, R. A. (2002), "Futures Studies as a Civilizational Catalyst." *Futures*, vol. 34 nos 3/4, pp. 349-363.

88. Slaughter, Richard A. (2004). *Futures Beyond Dystopia: Creating Social Foresight*. New York:

RoutledgeFalmer. http://foresightinternational.com.au/catalogue/resources/Integral_Futures.pdf.

89. Smith, B., (2013), Why "Strategic Workforce Planning" Doesn't Work? Available at: <http://community.shrm.org/blogs/bradley-smith/2013/10/22/why-strategic-workforce-planning-doesnt-work>.

90. South Carolina Budget and Control Board. (2000). Workforce planning survey. Retrieved March 8, 2004, from <http://www.ohr.sc.gov/OHR/employer/OHR-wfplan-overview.phtm>

91. Tapinos, E. (2012), Perceived Environmental Uncertainty in scenario planning, *Futures*, 44, P 338–345.

92. Van Buren, H.J., Greenwood, M., and Sheehan, C. (2011), Strategic human resource management and the decline of employee focus, *Human Resource Management Review*, Volume 21, Issue 3, Pages 209–219.

93. Vareta, N. (2010), Importance of Human Resource Planning in Organizations, available at: www.oppapers.com/essays/Hr-Planning/427456

94. Vecchiato, Riccardo & Claudio Roveda, (2010), Foresight in corporate organizations. *Technology Analysis & Strategic Management*, 22 (1), 99-112.

95. Wilson, Ian. (2003). *The subtle art of strategy: Organizational planning and uncertain times*. Westport, CT: Praeger.

96. Wilson, Ian. (2006). From scenario thinking to strategic action. In Mayle, David (Ed.), *Managing innovation and change* (3d Edition, pp. 44-51). Thousand Oaks, CA: Sage.

97. Zimmer, L. (2006). Qualitative meta-synthesis: a question of dialoguing with texts, *Journal of Advanced Nursing*, 53(3): 311-318.

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۴۵ زمستان ۹۵
No.45 Winter 2016

■ ۴۱۶ ■

شناسایی راهکارهای اقلیمی معماری بومی مؤثر بر شرایط آسایش اقلیمی مدارس شهر اراک

سپیده علاقمند* - دانشجوی دکتری معماری، گروه معماری، دانشکده فنی و مهندسی، واحد تهران شمال، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.

سعید صالحی مرزيجرانی - دکتری معماری، گروه معماری، دانشکده فنی و مهندسی، واحد اراک، دانشگاه آزاد اسلامی، اراک، ایران.
فرهنگ مظفر - دانشیار، عضو هیئت علمی گروه معماری، دانشکده مهندسی معماری و شهرسازی، دانشگاه علم و صنعت ایران.

The Identification of Effective Native Architectural Climatic Solutions on Climatic Comfort Conditions of Arak's Schools

Abstract:

The architecture is influenced by climate and using climatic solutions can help provide comfort conditions of space. Efficiency could be promoted by creating comfort conditions in schools as one of the educational spaces. One of the problems of schools is lack of comfort conditions in them. This means that pay attention to climatic solutions in the design of schools have been neglected. The aim of this study is to identify effective native architectural climatic solutions on climatic comfort conditions with focus on schools in Arak and determine the effectiveness of them. The research has been done by survey method and Delphi technique. For this purpose, first, open-ended questionnaire was distributed among specialists and experts, then responses were checked and the initial list of climatic solutions was extracted. In the next step, the effectiveness of solutions was studied, and then data was analyzed by SPSS software. Finally, specialists stated their final comments, considering to statistical results. The results showed that climatic solutions include: building orientation, building placement, details and building architectural. Among factors, building orientation due to the angel of sunshine to get maximum of solar energy, use of solar energy in sunny times in the winter and building orientation due to the wind flow in the winter, have the most impact.

Keywords: Native Architectural Climatic Solutions, Climatic Comfort Conditions, Arak's Schools

چکیده

معماری امری متأثر از اقلیم است و بهره‌گیری از راهکارهای اقلیمی، به فراهم شدن شرایط آسایش در فضا کمک می‌کند. با ایجاد شرایط آسایش در مدارس به عنوان یکی از فضاهای آموزشی، می‌توان بهره‌وری آن‌ها را ارتقاء بخشید. یکی از مسئله‌های مدارس، عدم وجود شرایط آسایش در آن‌ها می‌باشد. بدین معنا که توجه به راهکارهای اقلیمی در طراحی مدارس مورد غفلت بوده است. هدف از این پژوهش شناسایی راهکارهای اقلیمی معماری بومی مؤثر بر شرایط آسایش اقلیمی با تمرکز بر مدارس شهر اراک و تعیین میزان تاثیرگذاری هر یک می‌باشد. روش تحقیق پیمایشی بوده و با تکنیک دلفی انجام شده است. بدین منظور ابتدا پرسشنامه بازپاسخ میان صاحب‌نظران توزیع و پاسخ‌ها بررسی و لیست اولیه راهکارها استخراج گردید. در مرحله بعد، تاثیرگذاری راهکارها بوسیله پرسشنامه بسته‌پاسخ بررسی و داده‌ها بوسیله نرم‌افزار SPSS تحلیل شدند. در نهایت، متخصصان با در نظرگیری نتایج آماری، لیست نهایی راهکارهای اقلیمی را بیان کردند. نتایج نشان داد، راهکارهای اقلیمی، به ترتیب اهمیت شامل: جهت‌گیری، جای‌گیری، جزئیات و معماری ساختمان می‌شوند. از میان عوامل مربوطه، جهت‌گیری ساختمان با توجه به زاویه تابش آفتاب، بهره‌گیری از انرژی خورشید در ساعات آفتابی فصل سرما و جهت‌گیری ساختمان با توجه به جهت وزش باد در زمستان، دارای بیشترین تاثیر هستند.

واژگان کلیدی: راهکارهای اقلیمی معماری بومی، شرایط آسایش اقلیمی، مدارس شهر اراک.

شرایط آسایش اقلیمی در آن‌ها می‌باشد. بدین معنا که متأسفانه در طراحی آن‌ها توجه به راهکارهای اقلیمی معماری بومی مورد غفلت قرار گرفته است. هدف از این پژوهش شناسایی راهکارهای اقلیمی معماری بومی مؤثر بر شرایط آسایش اقلیمی با تمرکز بر مدارس شهر اراک و تعیین میزان تاثیرگذاری هریک می‌باشد. سوال تحقیق مبنی بر این است که راهکارهای اقلیمی معماری بومی مؤثر بر شرایط آسایش اقلیمی مدارس شهر اراک چیست؟ بدین منظور ابتدا شهر اراک معرفی، سپس اقلیم شهر اراک و خصوصیات کلی بنا در این شهر بررسی شد. برای شناسایی راهکارهای اقلیمی، روش پیمایش با تکنیک دلفی مورد استفاده قرار گرفت. در نهایت لیست نهایی راهکارهای اقلیمی ارائه شدند.

۲- پیشینه تحقیق

در ارتباط با معماری و اقلیم تعدادی مطالعه صورت گرفته است که هریک به نوعی بر توجه به راهکارهای اقلیمی در ساخت ابنیه تأکید داشته‌اند. برخی از این تحقیقات عبارت‌اند از: کسمایی و احمدی‌نژاد (۱۳۹۲) در کتاب اقلیم و معماری، اصول طراحی ساختمان را در ارتباط با اقلیم نواحی مختلف ایران بررسی کرده‌اند. سلیقه (۱۳۸۴) به مدلسازی مسکن همساز با اقلیم برای شهر چابهار پرداخته است. گرجی مهربانی و همکاران (۱۳۸۴)، اصول طراحی خانه‌های سنتی شهر کاشان و ویژگی‌های معماری این شهر را با توجه به شرایط اقلیمی بررسی کرده‌اند. کاویانی (۱۳۷۲) با استفاده از عناصر مهم اقلیمی، به تهیه نقشه زیست اقلیم انسانی ایران پرداخته است. کسمایی (۱۳۷۲)، منطقه آسایش و شرایط زیست اقلیمی مختلف را در ارتباط با دما و رطوبت نسبی مشخص نمود. در جدول بیوکلیماتیک اولگی، دما و رطوبت نسبی، مهم‌ترین فاکتورها به جهت اثر مستقیم آن‌ها بر روی آسایش انسان بیان شدند (رازجویان، ۱۳۶۷). طاووسی و همکاران (۱۳۸۷) کوشیده‌اند ضمن

آب و هوا بیش از هر عامل دیگری در نوع و شکل زندگی انسان تأثیر دارد (محمدی، ۱۳۸۶، ص ۱۱۴). اقلیم تأثیر قابل توجهی بر شرایط آسایش انسان دارد و شناخت و کاربست راهکارهای اقلیمی می‌تواند دستیابی به شرایط مطلوب زیستی را فراهم سازد. منظور از شرایط آسایش انسان، مجموعه حالاتی است که از نظر رژیم دما دست کم برای ۸۰ درصد از افراد مناسب باشد. به عبارت دیگر انسان در آن شرایط، نه احساس سرما و نه احساس گرما خواهد کرد. معماران در زمان‌های گذشته بر اثر تجربه اثرات باد، آفتاب و باران را بر مساکن و بناها می‌دانسته‌اند و روش‌های جالبی نیز برای کاهش اثرات نامطلوب این عوامل ارائه داده‌اند. در معماری معاصر تغییراتی که با توجه به معیارهای زیست اقلیمی و پایداری پدید می‌آید، هر روز اهمیت بیشتری می‌یابد. در واقع بوم‌شناسی ساختمان بر قابلیت ساختمان بر تلفیق عوامل محیطی و جوی و تبدیل آن‌ها به صورت کیفیت‌های فضایی و آسایش فرم تأکید دارد (واتسون و لیز، ص ۱۳۸۴). ساختمان که به عنوان پوسته سوم انسانی است (پوسته اول پوست طبیعی انسان بوده و پوست دوم پوشش مناسب) در رابطه با اقلیم و محیط زیست می‌باشد (جودت، ۱۳۸۰، ص ۵). اهمیت تأثیر راهکارهای اقلیمی معماری بومی، انجام مطالعات و پژوهش‌های جامعی را در این زمینه ایجاب می‌کند. بویژه در کشور ما که تنوع شرایط اقلیمی در آن کاملاً مشهود است لذا انجام تحقیقات گسترده در این زمینه امری اجتناب‌ناپذیر است. تأثیر اقلیم بر معماری امری مهم بوده و در طرح‌های معماری توجه به شرایط اقلیمی امری ضروری می‌باشد، بویژه در معماری سنتی، راهکارهای اقلیمی معماری بومی بسیار مورد نظر بودند. استفاده از راهکارهای اقلیمی می‌تواند به ایجاد شرایط آسایش در فضاهای معماری کمک شایانی کند. یکی از فضاهای معماری، مدارس هستند. یکی از مسئله‌های مدارس، عدم وجود

تعیین شاخص‌های معماری متناسب با اقلیم شهر اصفهان، به تحلیل میزان انطباق مدارس نوساز این شهر با استانداردها پردازند و با رعایت این ضوابط، فضاهای آموزشی را به محدوده‌های آسایشی انسان نزدیک‌تر کنند. با توجه به بررسی‌های به عمل آمده، تاکنون به راهکارهای اقلیمی موثر بر شرایط آسایش در مدارس پرداخته نشده است. لذا در این مقاله تلاش شده است این امر مورد بررسی قرار گیرد.

۱-۲ شهر اراک

شهر اراک، اولین شهر جدید در دوره‌ی معاصر ایران است که بر مبنای هدف مشخصی برنامه‌ریزی، ایجاد و تکمیل گردیده و برای زندگی و استقرار جمعیت تدارک دیده شده است و به یقین از اولین شهرهای دوره‌ی اخیر ایران است که به جای معابر پر پیچ و خم و شبکه‌های نامنظم، به صورتی شطرنجی ایجاد شده و معابر به صورت عمود بر هم، بازار شهر را در میان گرفته است. شهر اراک در ابتدا سلطان آباد و سپس عراق نام داشت که در دوره‌ی قاجاریه شکل گرفته است. بررسی معماری شهر اراک نشان می‌دهد که این شهر نمونه‌ای از فرهنگ شهرسازی گذشته‌ی ایران است (ملک‌حسینی، ۱۳۸۶).

۲-۲ اقلیم شهر اراک

شهرستان اراک در مختصات جغرافیایی ۴۲°-۵۴۹ و عرض جغرافیایی ۰۶°-۵۳۴ واقع شده است. شهر اراک در ارتفاع ۱۷۰۸ متری از سطح دریای آزاد

با وسعتی در حدود ۶۷۰۰ کیلومتر مربع، از نظر وسعت دومین شهرستان استان بعد از شهرستان ساوه می‌باشد و از سمت شمال به شهرستان تفرش و آشتیان، از مغرب به شهرستان‌های همدان و ملایر، از مشرق به شهرستان محلات و از جنوب به شهرستان‌های خمین و شازند محدود شده است. میانگین سالانه‌ی دمای هوا طی یک دوره‌ی ۴۰ ساله‌ی در اراک ۱۳.۸ درجه‌ی سانتی‌گراد است و میانگین سالانه‌ی بارندگی در همین دوره‌ی آماری ۳۴۱.۷ میلی‌متر است. همچنین میانگین سالانه‌ی نم نسبی هوا ۴۶.۵۸ درصد است که نشان دهنده‌ی خشکی هوا می‌باشد (اداره‌ی کل هواشناسی استان مرکزی، ۱۳۸۷).

داده‌های موجود در اداره‌ی هواشناسی نشان می‌دهد که کم‌ترین فشار در تیرماه و ۸۱۹ میلی‌بار و بیشترین مقدار آن در مهرماه و ۸۲۷.۵ میلی‌بار می‌باشد. در اراک تقریباً ۵۵ روز از سال آسمان به طور کامل پوشیده از ابر می‌باشد. بیش‌ترین ساعات آفتابی ماهانه مربوط به تیرماه است که مقدار آن ۳۴۸.۹ ساعت می‌باشد و کم‌ترین ساعات آفتابی ماهانه نیز در دی ماه به مدت ۱۵۰.۲ ساعت است. بادهای عمومی منطقه عمدتاً از جنوب غربی و غرب می‌وزند که منشأ آن‌ها اقیانوس اطلس و دریای مدیترانه می‌باشد. شدت این بادهای به ۹۰ کیلومتر در ساعت می‌رسد و مدت زمان شدت آن کم است و با این وجود گاهی باعث کنده شدن درختان می‌گردد. در

جدول ۱. درجه حرارت شهر اراک در طی دوره ۴۰ ساله؛ مأخذ: اداره کل هواشناسی استان مرکزی، ۱۳۸۷

حداکثر مطلق دما	۴۴ درجه سانتی‌گراد
معدل حداکثر دما	۷/۲۰ درجه سانتی‌گراد
معدل حداقل دما	۷ درجه سانتی‌گراد
حداقل مطلق دما	۵/۳۰- درجه سانتی‌گراد

جدول ۲. بررسی پارامترهای رطوبت نسبی، بارندگی و دما بر اساس آمار دوره ۴۰ ساله در شهر اراک (اداره کل هواشناسی استان مرکزی، ۱۳۸۷).

فصل	رطوبت نسبی بر حسب درصد	درصد بارندگی فصلی در شهر اراک	میانگین دمای هوا به درجه سانتی‌گراد
بهار	۳۹	۲۵ درصد	۴/۱۸
تابستان	۶۶/۲۷	۱ درصد	۲/۲۵
پاییز	۳۳/۵۵	۲۸ درصد	۹/۸
زمستان	۳۳/۶۴	۴۶	۸/۲
میانگین سالانه	۵۸/۴۶	-----	۸/۱۳

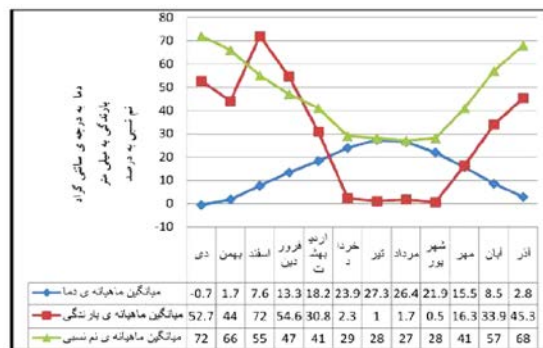
ساختمان‌ها بافتی منسجم و زنجیره‌ای را تداعی می‌کند که در مقابل تابش آفتاب در تابستان و سرمای بیش از حد در زمستان حالت تدافعی به خود گرفته است (شیعه، ۱۳۷۷). در گذشته ساختمان‌ها، در تابستان بدون کولر خنک و در زمستان‌های اراک با یک چراغ نفت سوز گرم می‌شوند، به طور کلی علت این موضوع، ضخیم بودن دیوارها که گاهی قطر دیوارها تا یک متر می‌رسد و کم بودن تعداد در و پنجره است که تمامی آن‌ها از چوب ساخته شده و آهن در ساختمان به کار نرفته است و هم چنین علت مهم دیگر جبهه ساختمان است که به سمت جنوب می‌باشد (محتاط، ۱۳۶۸).

شهر اراک با ۱۷۰۸ متر ارتفاع نسبت به سطح میانگین دریای آزاد دارای زمستان‌های سرد و تابستان‌های ملایم و یا گرم می‌باشد. این امر را دمای مؤثر که بیانگر تأثیر توأمان دما و رطوبت است به خوبی در شکل شماره ۳ می‌توان مشاهده کرد. این جدول دماهای مؤثر را در ساعات ۳:۰، ۶:۳۰، ۹:۳۰، ۱۲:۳۰، ۱۵:۳۰، ۱۸:۳۰، ۲۱:۳۰ و ۳۰ دقیقه بامداد به وقت رسمی ایران نشان می‌دهد. این شکل بیانگر پایین‌ترین میانگین دمای مؤثر در ساعت ۶:۳۰ در ماه ژانویه (دی) به میزان ۴/۳- درجه‌ی سانتی‌گراد و بالاترین میانگین دمای

شهر اراک جهت وزش باد غالب در فصول زمستان و بهار غربی است و در فصل تابستان سرعت بادهای اصولاً کم و جهت وزش باد غالب در دو ماه اول فصل (تیر و مرداد) شمال شرقی و شرق (سمت کویر) و در شهریور ماه غربی است. در فصل پاییز بادهای نسبتاً شدید از سمت جنوب غربی و غرب می‌وزد که سرعت آن‌ها به ۶۰ تا ۸۰ کیلومتر در ساعت می‌رسد. میانگین سالانه‌ی سرعت باد غالب در اراک ۴۰۶ متر بر ثانیه است و سرعت بادهای غالب در این شهر به طور نسبی در ماه‌های سرد بیش‌تر از ماه‌های گرم است و در ماه فروردین سرعت باد غالب بیش‌تر از ماه‌های دیگر است (اداره کل هواشناسی استان مرکزی، ۱۳۸۷). با بررسی آمار و داده‌های ایستگاه هواشناسی شهر اراک، مشخص شد که آب و هوای شهر اراک خصوصیات اقلیمی فلات مرکزی ایران را داراست. زمستان‌ها سرد و مرطوب و تابستان‌ها گرم و خشک است و زمستان‌ها اکثراً طولانی و از ۴ تا ۶ ماه به درازا می‌کشد. بهار و پاییز فصول کوتاهی هستند و تابستان در تیر و مرداد ظاهر می‌شود. به طور کلی اقلیم کویری همراه با بادهای خشک و سوزان و ماه‌های خشک و بی‌باران در تابستان و زمستان‌های سرد از مشخصات کلی آب و هوایی شهر اراک است (ملک‌حسینی، ۱۳۸۹). ترکیب

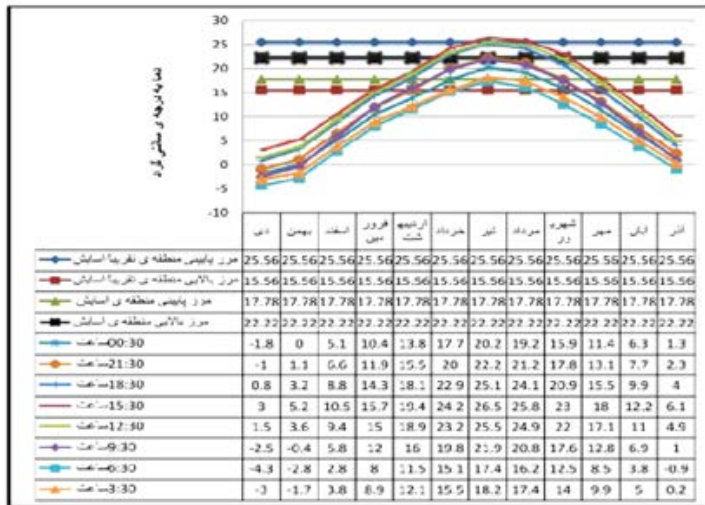
شکل ۱. عوامل اصلی پنجگانه دما بر حسب درجه سانتی گراد در شهر اراک؛ مأخذ: اداره کل هواشناسی استان مرکزی، ۱۳۸۷.

شکل ۲. مقایسه میانگین‌های ماهیانه ی دما، بارندگی و نم نسبی در شهر اراک؛ مأخذ: اداره کل هواشناسی استان مرکزی، ۱۳۸۷.

شرایط آب و هوایی اراک در این ساعت از روز دور از منطقه‌ی آسایش و دارای تنش سرمایی می باشد. در ساعت ۱۵:۳۰ که در تمامی ماه‌ها بالاترین دمای مؤثر را دارا می‌باشد، در شش ماه از سال در منطقه آسایش یا تقریباً آسایش قرار دارد. با استفاده از این شکل به سادگی می توان مشخص نمود که در هر روز و هر ساعتی به طور میانگین، وضعیت آسایش چگونه است. به عنوان مثال در ساعت ۹:۳۰ در ماه ژوئن (خرداد) دمای مؤثر ۱۹.۸ درجه‌ی سانتی گراد و دقیقادر وسط منطقه ی آسایش قرار دارد. به طور کلی می‌توان گفت که در ماه‌های ژوئن (خرداد)، ژوئیه (تیر)، اوت (مرداد) و سپتامبر (شهریور) میزان تنش کم و عمدتاً گرمایی و در ماه های مه (اردیبهشت) و اکتبر (مهر) میزان تنش

مؤثر در ساعت ۱۵:۳۰ در ماه ژوئیه (تیر) به میزان ۲۶.۵ درجه‌ی سانتی گراد می باشد. منطقه آسایش در این شکل با دو خط افقی سیاه نمایش داده شده است و این شکل بیانگر این است که در هیچ یک از ساعات روز در ماه های ژانویه (دی)، فوریه (بهمن)، مارس (اسفند)، نوامبر (آبان) و دسامبر (آذر) در منطقه آسایش قرار ندارند. مناطق محصور بین خط چین ضخیم و خط پر، مناطق تقریباً آسایش می‌باشند که منطقه بالای منطقه ی تقریباً آسایش گرم و منطقه‌ی پایینی منطقه تقریباً آسایش خنک می باشد. در ساعت ۶:۳۰ که در میان ۸ ساعت ارائه شده، کمترین دمای مؤثر را دارا می‌باشد، فقط در یک ماه، آن هم در در ماه ژوئیه (تیر) تقریباً در مرز پایینی منطقه آسایش قرار دارد و در بقیه ماه‌ها

شکل ۳. منطقه آسایش و میانگین دمای مؤثر در ساعات مختلف شهر اراک؛ مأخذ: سازمان هواشناسی کشور، ۱۳۸۰.

۱-۳ روش دلفی

تکنیک دلفی یک روش پذیرفته شده با کاربرد گسترده، برای جمع‌آوری اطلاعات از پاسخ‌دهندگان در حوزه تخصصی شان می‌باشد. این تکنیک به عنوان یک فرایند ارتباط گروهی، که با هدف دستیابی به همگرایی نظر و عقیده در یک موضوع خاص در دنیای واقعی طراحی شده است. تکنیک دلفی به عنوان یک روش برای اجماع‌سازی به وسیله یک سری از پرسشنامه‌های تحویل داده شده، با استفاده از تکرارهای متعدد برای جمع‌آوری اطلاعات از یک پانل از افراد انتخاب شده، خوب و مناسب است. فرایند دلفی در زمینه‌ها و رشته‌های مختلف مورد استفاده قرار می‌گیرد (Hsu and, Sandford ۲۰۰۷، ۱). مطالعات متعدد نشان داده است که تعداد عملی راندهای مورد نیاز، معمولاً بین دو و سه راند است (Mitchell, ۱۹۹۱؛ Gallego و همکاران، ۲۰۰۸). معمولاً به منظور به اجماع و توافق رسیدن، راندها همانند زیر عمل می‌شوند: راند اول: روش دلفی به طور سنتی با پرسشنامه بازپاسخ برای بدست آوردن اطلاعات خاص در مورد یک ناحیه محتوا، از متخصصان آغاز می‌شود (Custer و همکاران، ۲۰۰۷، ۳). پس از دریافت پاسخ‌های اعضا، محققان به تبدیل اطلاعات جمع‌آوری شده به یک پرسشنامه به خوبی سازمان‌یافته شده نیاز دارند. این پرسشنامه به عنوان ابزار تحقیق برای

بسیار خفیف و نزدیک به صفر و در بقیه ی ماه تنش عمدتاً از نوع سرمای می باشد. در مجموع ۲۹ درصد از تنش سالیانه را تنش گرمایی تشکیل می‌دهد (ملک‌حسینی، ۱۳۸۹).

۲-۳ خصوصیات کلی بنا در شهر اراک

با توجه به مطالب ذکر شده، داشتن زمستان‌های سرد و مرطوب و اکثراً طولانی و تابستان‌های گرم و خشک از ویژگی‌های شهر اراک است. خصوصیات کلی بنا در این ناحیه به شرح ذیل است:

- ساختمان‌ها دارای حیاط مرکزی و درون‌گرا
- نسبت سطح پوسته خارجی بنا به حجم بنا کم
- ارتفاع اتاق‌ها کم
- بام‌ها غالباً به صورت مسطح
- بازشوها کوچک
- ایوان‌ها و حیاط‌ها کوچک
- دیوارها نسبتاً قطور (قبادیان، ۱۳۸۷، صص ۱۰۳-۱۰۲).

شهر اراک همانند قزوین، زنجان، تبریز، خوی، ارومیه، باختران، سفر، سنندج، همدان، شهرکرد، مشهد و تربت حیدریه، منطقه نیاز به سایه کوچک‌تر از منطقه نیاز به تابش آفتاب است (رازجویان، ۱۳۷۰).

۳- روش تحقیق

در این مطالعه، روش تحقیق، پیمایشی می‌باشد که با استفاده از تکنیک دلفی انجام شده است.

راند دوم جمع‌آوری اطلاعات استفاده می‌شود (Hsu, and Sandford ۲۰۰۷, ۳).

راند دوم: هر شرکت‌کننده، پرسشنامه دوم را دریافت می‌کند و از او خواسته می‌شود که بخش‌ها را به منظور رتبه‌بندی آن‌ها یا قرار دادن آن‌ها برای الویت‌بندی موقت بررسی کند. به عنوان نتیجه این راند، نواحی اختلاف نظر و توافق معمولاً شناسایی می‌شود. در این راند، اجماع و توافق، شروع به شکل‌گیری می‌کند و خروجی‌های واقعی را می‌توان از میان پاسخ‌های شرکت‌کنندگان ارائه داد (Jacobs, ۱۹۹۶؛ Ludwig, ۱۹۹۴).

راند سوم: در راند سوم، هر کدام از اعضای پانل، یک پرسشنامه دریافت می‌کنند که شامل موارد و رتبه‌بندی‌های خلاصه شده توسط محققان در راند قبلی است و از آن‌ها خواسته می‌شود که نظرات خود را به منظور مشخص کردن دلایل باقی ماندن موارد خارج از اجماع را بررسی کنند. معمولاً در این راند اجماع بدست می‌آید و نیاز به راند دیگر دیده نمی‌شود (Pfeiffer, ۱۹۶۸, ۱۵۲).

راند چهارم: در راند چهارم، لیست موارد باقی مانده و رتبه‌بندی‌شان، عقاید اقلیت و مواردی که به اجماع رسیدند بین اعضای پانل توزیع می‌شود. این راند یک فرصت نهایی برای شرکت‌کنندگان به منظور تجدید نظر در قضاوت‌هایشان را فراهم می‌کند. لازم به ذکر است که تعداد تکرارهای دلفی تا حد زیادی بستگی به میزان اجماع دنبال شده توسط محققان را داشته و می‌تواند از سه تا ۵ راند تغییر کند (Ludwig, ۱۹۹۴؛ Delbecq و همکاران, ۱۹۷۵).

۳-۲ انتخاب اعضای پانل

انتخاب افراد، یک جنبه حیاتی در هر نظر سنجی دلفی است. معمولاً افراد واجد شرایط در نظر گرفته می‌شوند برای شرکت، در صورتی که پیش زمینه را داشته باشند؛ تخصص یا تجربه مربوط به موضوع مورد نظر، قادر به شرکت دادن ورودی‌های مفیدند و مایل به تجدیدنظر در قضاوت‌های اولیه و قبلی

به منظور به اجماع و توافق رسیدن هستند (Oh, ۱۹۷۴؛ Pill, ۱۹۷۱). در مورد تعداد نفرات متخصصان، Ludwig (۱۹۹۷)، ۱۵ تا ۲۰ نفر را متداول می‌داند. در این مطالعه هدف یافتن ۱۵ شرکت‌کننده در پانل به منظور انجام توصیه‌های بالا بود. با این هدف، ۲۰ دعوت‌نامه برای متخصصان ارسال شد. ۱۵ متخصص شرکت در راندها و کامل کردن آن‌ها را پذیرفتند.

۳-۳ سوال تحقیق

راهکارهای اقلیمی معماری بومی مؤثر بر شرایط آسایش اقلیمی مدارس شهر اراک چیست؟

۳-۴ فرایند تحقیق

مطالعه ارائه شده در اینجا شامل سه راند است که دو پرسشنامه به اعضای پانل، در ایران، فرستاده شد. بنابر توصیه Delbecq و همکاران (۱۹۷۵)، دو هفته به کارشناسان برای تکمیل پرسشنامه در هر راند، زمان داده شد. بدین ترتیب در تحقیق پیش رو، در راند اول، ابتدا پرسشنامه بازپاسخ میان صاحب‌نظران و متخصصین حوزه مورد نظر توزیع شد. از هر یک از متخصصین درخواست شد هر نوع ایده و نظر خود را آزادانه مطرح کنند. پس از جمع‌آوری پرسشنامه‌ها، پاسخ‌ها بررسی و سازماندهی شدند و در نهایت لیست اولیه راهکارها همراه با جزئیات استخراج و در جدول تنظیم شدند و فرضیه‌های تحقیق شکل گرفتند. در راند دوم، بر اساس اطلاعات بدست آمده از مرحله قبل، پرسشنامه بسته‌پاسخ مشتمل بر ۲۴ سؤال با مقیاس لیکرت ۲، تنظیم و در میان پاسخ‌دهندگان توزیع گردید و میزان تأثیرگذاری جزئیات هر یک از راهکارها میان متخصصین به پرسش گذاشته شد. در این مرحله داده‌ها جمع‌آوری شده و با استفاده از روش‌های آماری، مورد تحلیل و آنالیز قرار گرفتند. در راند سوم، از متخصصین درخواست شد تا تحلیل‌های آماری و پاسخ‌های بدست آمده از مرحله قبل را را مجدداً بررسی نموده تا در صورت نیاز در نظرات خود تجدیدنظر کنند. صاحب‌نظران با در نظر گرفتن نمرات و نتایج آماری هر عنوان،

اهمیت آن را تعیین و عوامل نامربوط را حذف کردند. در این مرحله صاحب‌نظران نتایج آماری را تایید نموده و به توافق و اجماع رسیدند. بدین ترتیب نیاز به راند به راند چهارم دیده نشد. در راند سوم متخصصین رتبه‌بندی و نظرات نهایی را بیان کردند. در نهایت خلاصه‌های آماری تهیه و راهکارها تعیین شدند. بدین ترتیب ابتدا لیست اولیه راهکارهای اقلیمی همراه با شاخصه و جزئیات مربوطه ارائه گردید. سپس به توضیح میانگین درصد پاسخ‌گویان به سوالات پرسشنامه پرداخته شد. در مرحله بعد فرضیات مطرح شده و مورد بررسی قرار گرفته و سپس با استفاده از تست t تک نمونه‌۳، از طریق نرم افزار SPSS ابتدا تأثیرگذاری هر کدام از سوالات، مورد آزمون قرار گرفته و سپس با استفاده از آزمون فریدمن، اولویت‌بندی هریک از راهکارها تعیین شدند. در نهایت لیست نهایی راهکارهای اقلیمی معماری بومی مؤثر بر شرایط آسایش اقلیمی مدارس شهر اراک به ترتیب اهمیت و اولویت ارائه گردیدند.

۴- تجزیه و تحلیل داده‌ها و بحث
در این بخش ابتدا جدول اولیه راهکارهای اقلیمی همراه با شاخصه و جزئیات مربوطه ارائه، سپس نتایج آماری حاصل از آنالیز داده‌ها بیان شدند.

۴-۱ جدول اولیه راهکارهای اقلیمی
در جدول ۳، لیست اولیه راهکارهای اقلیمی در چهار دسته‌بندی همراه با ۲۰ شاخصه و ۲۴ جزئیات ارائه شدند.

۴-۲ میانگین درصد پاسخ‌گویان
در جدول ۴، میانگین درصد پاسخ‌گویان به سوالات پرسشنامه ارائه شده است. (میانگین کل ۵ می‌باشد). با توجه به جدول ۴، به ترتیب، جهت‌گیری ساختمان با توجه به زاویه تابش آفتاب جهت دریافت حداکثر انرژی خورشیدی، بهره‌گیری از انرژی حرارتی خورشید در ساعات آفتابی فصل سرما و جهت‌گیری ساختمان با توجه به جهت وزش باد مطلوب و نامطلوب دوره سرما دارای بیشترین مقدار هستند.

جدول ۳. لیست اولیه راهکارهای اقلیمی همراه با شاخصه‌ها و جزئیات؛ مأخذ: نگارندگان

جزئیات	شاخصه‌ها	راهکار
۱- زاویه مناسب جهت دریافت حداکثر انرژی خورشیدی ۲- جلوگیری از ورود بادهای نامطلوب سرد زمستانی و ورود باد مطلوب در تابستان ۳- توجه به محل قرارگیری سایبان در جبهه‌های مختلف با توجه به جهت‌گیری ساختمان	الف) توجه به تابش آفتاب ب) توجه به جریان باد مطلوب و نامطلوب پ) توجه به محل قرارگیری سایبان	۱- جهت‌گیری ساختمان
۴- فرو رفتن بنا در زمین ۵- مکان یابی سایت مجموعه	الف) ارتباط با زمین ب) مکان‌یابی مجموعه	۲- جای‌گیری ساختمان

<p>۶- درونگرا ۷- متراکم و فشرده ۸- کشیدگی در امتداد شرقی- غربی ۹- مکعبی شکل یا نزدیک به آن ۱۰- به حداقل رساندن سطوح خارجی در برابر حجم ۱۱- پیش آمدگی و فرو رفتگی در نما ۱۲- به صورت یک مجموعه فشرده ۱۳- تعداد طبقات</p>	<p>الف) الگوی سازماندهی ب) پلان پ) فرم ت) نما ث) ساختمان ج) طبقات</p>	<p>۳- معماری ساختمان</p>
<p>۱۴- با مقاومت و ظرفیت حرارتی بالا ۱۵- استفاده از رنگ تیره در سطوح خارجی ۱۶- مسطح و صاف، جهت نگهداری برف و عایق بودن ۱۷- تابش آفتاب بر بام ۱۸- چند لایه بودن بام و ضخامت آن ۱۹- رنگ، مصالح، نوع (داخلی، خارجی) ۲۰- استفاده از عایق حرارتی در سطوح خارجی، دیوارهای داخلی، کف و سقف ۲۱- جلوگیری از نفوذ رطوبت به ساختمان ۲۲- بهره‌گیری از تهویه طبیعی ۲۳- حضور آب و فضای سبز ۲۴- بهره‌گیری از انرژی حرارتی خورشید در ساعات آفتابی در فصل سرما</p>	<p>الف) مصالح ب) رنگ پ) بام ت) سایبان ث) عایق بندی حرارتی ج) رطوبت چ) تهویه ح) عناصر طبیعی خ) حیاط</p>	<p>۴- جزئیات</p>

جدول ۴. میانگین درصد پاسخ‌گویان؛ مأخذ: نگارندگان

شماره سوال	محتوای سوال	میانگین از: ۵	شماره سوال	محتوای سوال	میانگین از: ۵
۱	جهت‌گیری ساختمان با توجه به زاویه تابش آفتاب جهت دریافت حداکثر انرژی خورشیدی	۴.۸۰	۱۳	تعداد طبقات	۳.۲۰
۲	جهت‌گیری ساختمان با توجه به جهت وزش باد مطلوب و نامطلوب دوره سرما	۴.۴۷	۱۴	استفاده از مصالح با مقاومت و ظرفیت حرارتی بالا	۴.۲۰
۳	توجه به محل قرارگیری سایبان در جبهه‌های مختلف با توجه به جهت‌گیری ساختمان	۳.۸۴	۱۵	استفاده از رنگ تیره در سطوح خارجی	۳.۱۳
۴	فرو رفتن بنا در زمین	۳.۴۰	۱۶	بام مسطح جهت نگهداری برف و عایق بودن	۳.۴۷
۵	مکان‌یابی سایت مجموعه	۴.۰۷	۱۷	تابش آفتاب بر بام	۳.۳۳
۶	استفاده از الگوی سازماندهی درونگرا	۳.۶۰	۱۸	چند لایه بودن بام و ضخامت آن	۳.۶۰
۷	پلان ساختمان متراکم و فشرده	۴.۰۰	۱۹	رنگ، مصالح و داخلی یا خارجی بودن سایبان	۳.۲۷
۸	کشیدگی پلان در امتداد شرقی- غربی	۴.۰۷	۲۰	استفاده از عایق حرارتی در سطوح خارجی، داخلی، کف و سقف	۴.۳۳
۹	فرم مجموعه مکعبی شکل یا نزدیک به آن	۳.۳۳	۲۱	جلوگیری از نفوذ رطوبت به ساختمان	۳.۸۷
۱۰	به حداقل رساندن سطوح خارجی در برابر حجم	۳.۸۷	۲۲	بهره‌گیری از تهویه طبیعی	۴.۲۰
۱۱	سایه اندازی در نما از طریق پیش‌آمدگی و فرو رفتگی	۳.۵۳	۲۳	حضور آب و فضای سبز در داخل و خارج ساختمان	۴.۰۷
۱۲	مجموعه به صورت فشرده باشد	۳.۷۳	۲۴	بهره‌گیری از انرژی حرارتی خورشید در ساعات آفتابی فصل سرما	۴.۶۰

۳-۴ آمار استنباطی

در این بخش فرضیات و تاثیرگذاری هر کدام از عوامل، بررسی شده است.

آزمون فرضیات تحقیق: با توجه به موضوع تحقیق، جهت تعیین تاثیرگذاری و یا عدم تاثیرگذاری هریک از عوامل از تست t مستقل (یک دنباله) استفاده گردیده است.

بر این اساس باید فرضیات زیر را مطرح نموده و آزمون شود:

۳-۴-۱ فرضیه اول: جهت گیری ساختمان در ایجاد شرایط آسایش اقلیمی مدارس مؤثر است.

H_0 : جهت گیری ساختمان در ایجاد شرایط آسایش اقلیمی مدارس مؤثر نیست.

H_1 : جهت گیری ساختمان در ایجاد شرایط آسایش اقلیمی مدارس مؤثر است.

$$H_0: \mu \geq 3$$

$$H_1: \mu < 3$$

رد فرضیه H_0 به معنی پذیرش فرضیه اصلی می باشد و بالعکس.

با توجه به اینکه $\alpha = 0/05 < 0/00$ سطح معنی دار بودن ($377/4 <$)، فرضیه H_0 رد می شود. یعنی در سطح $\alpha = 0/05$ جهت گیری ساختمان بعنوان یکی از راهکارهای اقلیمی معماری بومی شهر اراک در ایجاد شرایط آسایش اقلیمی مدارس مؤثر می باشد (جدول ۵).

نتایج آزمون t در مورد هریک از عوامل متناظر با عامل اول یعنی، ۳ سوال از پرسشنامه در جدول ۶ آورده شده است.

همانگونه که در جدول فوق دیده می شود تمامی عوامل مربوط به جهت گیری ساختمان (بعنوان یکی از راهکارهای اقلیمی)، تأثیر معنی داری بر ایجاد شرایط آسایش اقلیمی مدارس دارند.

۳-۴-۲ فرضیه دوم: جای گیری ساختمان در ایجاد شرایط آسایش اقلیمی مدارس مؤثر است.

H_0 : جای گیری ساختمان در ایجاد شرایط آسایش اقلیمی مدارس مؤثر نیست.

H_1 : جای گیری ساختمان در ایجاد شرایط آسایش اقلیمی مدارس مؤثر است.

$$H_0: \mu \geq 3$$

$$H_1: \mu < 3$$

رد فرض H_0 به معنی پذیرش فرضیه اصلی می باشد و بالعکس.

با توجه به اینکه $\alpha = 0/05 < 0/00$ سطح معنی دار بودن ($373 <$)، فرضیه H_0 رد می شود. یعنی در سطح $\alpha = 0/05$ جای گیری ساختمان بعنوان یکی از راهکارهای اقلیمی معماری بومی شهر اراک در ایجاد شرایط آسایش اقلیمی مدارس مؤثر می باشد (جدول ۷)

نتایج آزمون t در مورد هریک از عوامل متناظر با فرضیه دوم، یعنی ۲ سوال از پرسشنامه در جدول ۸ آورده شده است.

همانگونه که در جدول فوق دیده می شود تمامی عوامل بجز عامل چهارم (سوال ۴)، مربوط به جای گیری ساختمان (بعنوان یکی از راهکارهای اقلیمی) تأثیر معنی داری بر ایجاد شرایط آسایش اقلیمی مدارس دارند.

۳-۴-۳ فرضیه سوم: معماری ساختمان در ایجاد شرایط آسایش اقلیمی مدارس مؤثر است.

H_0 : معماری ساختمان در ایجاد شرایط آسایش اقلیمی مدارس مؤثر نیست.

H_1 : معماری ساختمان در ایجاد شرایط آسایش اقلیمی مدارس مؤثر است.

$$H_0: \mu \geq 3$$

$$H_1: \mu < 3$$

رد فرض H_0 به معنی پذیرش فرضیه اصلی می باشد و بالعکس.

با توجه به اینکه $\alpha = 0/05 < 0/00$ سطح معنی دار بودن ($366 <$)، فرضیه H_0 رد می شود. یعنی در سطح $\alpha = 0/05$ معماری ساختمان بعنوان یکی از

جدول ۵. آزمون t فرضیه اول

نتیجه	sig	α	درجه آزادی	آماره t	میانگین	فرضیه
رد فرضیه H_0	۰/۰۰	۰/۰۵	۱۴	۱۱/۸۰۸	۴/۳۷۷	فرضیه اول

جدول ۶. آزمون t عوامل فرضیه اول

سوال	تعداد پاسخگو	t	df	α	sig
۱	۱۵	۱۶/۸۳۷	۱۴	۰/۰۵	۰/۰۰۰
۲	۱۵	۷/۶۴۳	۱۴	۰/۰۵	۰/۰۰۰
۳	۱۵	۵/۲۴۵	۱۴	۰/۰۵	۰/۰۰۰

جدول ۷. آزمون t فرضیه دوم

نتیجه	sig	α	درجه آزادی	آماره t	میانگین	فرضیه
رد فرضیه H_0	۰/۰۰	۰/۰۵	۱۴	۳/۸۹۸	۳/۷۳۳	فرضیه دوم

جدول ۸. آزمون t عوامل فرضیه دوم

سوال	تعداد پاسخگو	t	df	α	sig
۴	۱۵	۱/۵۷۲	۱۴	۰/۰۵	۰/۱۳۸
۵	۱۵	۴/۲۹۸	۱۴	۰/۰۵	۰/۰۰۱

جدول ۹. آزمون t فرضیه سوم

نتیجه	sig	α	درجه آزادی	آماره t	میانگین	فرضیه
رد فرضیه H_0	۰/۰۰	۰/۰۵	۱۴	۳/۷۷۴	۳/۶۶۶	فرضیه سوم

با توجه به اینکه $\alpha = 0/05 < 0/00$ سطح معنی دار بودن ($< 3/824$)، فرضیه H_0 رد می‌شود. یعنی در سطح $\alpha = 0/05$ جزئیات ساختمان بعنوان یکی از راهکارهای اقلیمی معماری بومی شهر اراک در ایجاد شرایط آسایش اقلیمی مدارس مؤثر می‌باشد (جدول ۱۱)

نتایج آزمون t در مورد هریک از عوامل متناظر با فرضیه چهارم یعنی ۱۱ سوال از پرسشنامه در جدول ۱۲ آورده شده است.

همانگونه که در جدول فوق دیده می‌شود تمامی عوامل بجز عامل پانزدهم، هفدهم و نوزدهم (سوال ۱۵، ۱۷ و ۱۹) مربوط به جزئیات (بعنوان یکی از راهکارهای اقلیمی) تأثیر معنی داری بر ایجاد شرایط آسایش اقلیمی مدارس دارند.

خلاصه نتایج فوق در جدول ۱۳ آورده شده است:

۴-۴ آزمون فریدمن ۴

پس از انجام آزمون t و تعیین تأثیرگذاری و یا عدم تأثیرگذاری عوامل مربوط به هریک از راهکارها، جهت اولویت‌بندی راهکارها از آزمون فریدمن استفاده شد که در جدول ۱۴ قابل مشاهده است.

راهکارهای اقلیمی معماری بومی شهر اراک در ایجاد شرایط آسایش اقلیمی مدارس مؤثر می‌باشد (جدول ۹).

نتایج آزمون t در مورد هریک از عوامل متناظر با فرضیه سوم یعنی ۸ سوال از پرسشنامه در جدول ۱۰ آورده شده است.

همانگونه که در جدول فوق دیده می‌شود تمامی عوامل بجز عامل نهم، یازدهم و سیزدهم (سوال ۹، ۱۱ و ۱۳) مربوط به معماری ساختمان (بعنوان یکی از راهکارهای اقلیمی) تأثیر معنی داری بر ایجاد شرایط آسایش اقلیمی مدارس دارند.

۴-۳-۴ فرضیه چهارم: جزئیات در ایجاد شرایط آسایش اقلیمی مدارس مؤثر است.
 H_0 : جزئیات در ایجاد شرایط آسایش اقلیمی مدارس مؤثر نیست.

H_1 : جزئیات در ایجاد شرایط آسایش اقلیمی مدارس مؤثر است.

$$H_0: \mu \geq 3$$

$$H_1: \mu < 3$$

رد فرض H_0 به معنی پذیرش فرضیه اصلی می‌باشد و بالعکس.

جدول ۱۰. آزمون t عوامل فرضیه سوم

سوال	تعداد پاسخگو	t	df	α	sig
۶	۱۵	۲/۵۵۳	۱۴	۰/۰۵	۰/۰۲۳
۷	۱۵	۵/۱۲۳	۱۴	۰/۰۵	۰/۰۰۰
۸	۱۵	۵/۱۷۲	۱۴	۰/۰۵	۰/۰۰۰
۹	۱۵	۱/۷۸۴	۱۴	۰/۰۵	۰/۰۹۶
۱۰	۱۵	۴/۵۱۶	۱۴	۰/۰۵	۰/۰۰۰
۱۱	۱۵	۱/۳۷۲	۱۴	۰/۰۵	۰/۱۹۲
۱۲	۱۵	۳/۲۱۴	۱۴	۰/۰۵	۰/۰۰۶
۱۳	۱۵	۰/۷۱۶	۱۴	۰/۰۵	۰/۴۸۶

جدول ۱۱. آزمون t فرضیه چهارم

نتیجه	sig	α	درجه آزادی	آماره t	میانگین	فرضیه
رد فرضیه H	۰/۰۰	۰/۰۵	۱۴	۵/۷۱۳	۳/۸۲۴	فرضیه چهارم

جدول ۱۲. آزمون t عوامل فرضیه چهارم

سوال	تعداد پاسخگو	t	df	α	sig
۱۴	۱۵	۶/۰۰	۱۴	۰/۰۵	۰/۰۰۰
۱۵	۱۵	۰/۵۲۱	۱۴	۰/۰۵	۰/۶۱۰
۱۶	۱۵	۱/۹۷۴	۱۴	۰/۰۵	۰/۰۶۸
۱۷	۱۵	۱/۵۸۱	۱۴	۰/۰۵	۰/۱۳۶
۱۸	۱۵	۳/۱۵۴	۱۴	۰/۰۵	۰/۰۰۷
۱۹	۱۵	۰/۸۸۸	۱۴	۰/۰۵	۰/۳۸۹
۲۰	۱۵	۶/۳۲۵	۱۴	۰/۰۵	۰/۰۰۰
۲۱	۱۵	۳/۶۶۶	۱۴	۰/۰۵	۰/۰۰۳
۲۲	۱۵	۶/۰۰۰	۱۴	۰/۰۵	۰/۰۰۰
۲۳	۱۵	۵/۱۷۲	۱۴	۰/۰۵	۰/۰۰۰
۲۴	۱۵	۹/۷۹۸	۱۴	۰/۰۵	۰/۰۰۰

کمک شایانی کند. هدف از این پژوهش شناسایی راهکارهای اقلیمی معماری بومی مؤثر بر شرایط آسایش اقلیمی با تمرکز بر مدارس شهر اراک و تعیین میزان تاثیرگذاری هر یک می‌باشد. سوال پژوهش در قسمت تجزیه و تحلیل داده‌ها و بحث پاسخ داده شد. با توجه به نتایج بدست آمده، راهکارهای اقلیمی جهت ایجاد آسایش اقلیمی در مدارس اراک، بر ۴ دسته‌بندی: جهت‌گیری ساختمان، جای‌گیری ساختمان، جزئیات ساختمان و معماری ساختمان پیشنهاد شدند. بر اساس نتایج آماری، هر چهار راهکار بر ایجاد شرایط آسایش اقلیمی در مدارس اراک مؤثر هستند که در این میان، راهکار جهت‌گیری ساختمان، بیشترین تأثیر را بر ایجاد آسایش اقلیمی دارد. همچنین از میان عوامل مربوط

همانطور که در جدول شماره ۱۵ مشاهده می‌شود جهت‌گیری ساختمان با میانگین رتبه ۳.۹۰ دارای بالاترین اولویت و به ترتیب جای‌گیری، جزئیات و معماری در اولویت‌های بعدی قرار دارند.

۴-۵ لیست نهایی راهکارهای اقلیمی به ترتیب اولویت

در جدول ۱۶، لیست نهایی راهکارهای اقلیمی در چهار دسته همراه با ۱۵ شاخصه و ۱۷ جزئیات به ترتیب اولویت ارائه شده‌اند.

۵- نتیجه‌گیری و جمع‌بندی

اقلیم تأثیر مهمی بر شرایط آسایش انسان در فضاهای معماری دارد. یکی از فضاهای معماری مدارس هستند که شناخت راهکارهای اقلیمی می‌تواند به فراهم شدن شرایط آسایش در آن‌ها

جدول ۱۳. خلاصه نتایج

نتیجه	فرضیات
تایید	۱. جهت گیری ساختمان در ایجاد شرایط آسایش اقلیمی مدارس مؤثر است.
تایید	۲. جای گیری ساختمان در ایجاد شرایط آسایش اقلیمی مدارس مؤثر است.
تایید	۳. معماری ساختمان در ایجاد شرایط آسایش اقلیمی مدارس مؤثر است.
تایید	۴. جزئیات ساختمان در ایجاد شرایط آسایش اقلیمی مدارس مؤثر است.

جدول ۱۴. آماره آزمون (تست فریدمن)

تعداد	۱۵
آماره کای دو	۲۶/۵۸۰
درجه آزادی	۳
سطح معناداری	۰/۰۰۰

جدول ۱۵. رتبه بندی فرضیه ها

راهکارهای اقلیمی	میانگین رتبه
جهت گیری ساختمان	۳/۹۰
جای گیری ساختمان	۲/۳۷
جزئیات ساختمان	۲
معماری ساختمان	۱/۷۳

می توانند بر روی تجربه های آکادمیک تمرکز بیابند و در نتیجه بازدهی آموزشی در مدارس بالا رفته، موفقیت تحصیلی افزایش و به تبع آن جامعه نیز ارتقا می یابد.

۸. منابع و مآخذ

۱. اداره کل هواشناسی استان مرکزی (۱۳۸۷)، «آمار ۴۰ ساله ای ایستگاه هواشناسی اراک».
۲. جودت، محمدرضا (۱۳۸۰)، «معماری پایدار». فصلنامه معماری ایران، شماره ۵، صفحه ۵.
۳. رازجویان، محمود (۱۳۶۷)، «آسایش بوسیله معماری همساز با اقلیم». انتشارات دانشگاه شهید بهشتی، صفحه ۴۵.
۴. رازجویان، محمود (۱۳۷۰)، «تقویم نیاز به سایه

به چهار راهکار، به ترتیب جهت گیری ساختمان با توجه به زاویه تابش جهت دریافت حداکثر انرژی خورشیدی، بهره گیری از انرژی حرارتی خورشید در ساعات آفتابی فصل سرما و جهت گیری ساختمان با توجه به جهت وزش باد مطلوب و نامطلوب دارای بیشترین تأثیر هستند. بهره گیری راهکارهای اقلیمی در مدارس می تواند در شناسایی وضع موجود و آگاهی از نقاط ضعف و قوت با هدف ارتقاء شرایط آسایش اقلیمی فضاهای آموزشی مؤثر واقع گردد. به طور کلی می توان گفت در فضای آموزشی مدارس با بهره گیری از راهکارهای اقلیمی و فراهم نمودن شرایط آسایش اقلیمی، دانش آموزان بهتر

جدول ۱۶. لیست نهایی راهکارهای اقلیمی؛ مأخذ: نگارندگان

راهکار	شاخصه‌ها	جزئیات
جهت‌گیری ساختمان	الف) توجه به تابش آفتاب ب) توجه به جریان باد مطلوب و نامطلوب پ) توجه به محل قرارگیری سایبان	۱- زاویه مناسب جهت دریافت حداکثر انرژی خورشیدی ۲- جلوگیری از ورود بادهای نامطلوب سرد زمستانی و ورود باد مطلوب در تابستان ۳- توجه به محل قرارگیری سایبان در جبهه‌های مختلف با توجه به جهت‌گیری ساختمان
۲- جای‌گیری ساختمان	الف) مکان‌یابی مجموعه	۴- مکان‌یابی سایت مجموعه
۳- جزئیات	الف) حیاط ب) عایق بندی حرارتی پ) مصالح ت) تهویه ج) عناصر طبیعی چ) رطوبت ح) بام	۵- بهره‌گیری از انرژی حرارتی خورشید در ساعات آفتابی در فصل سرما ۶- استفاده از عایق حرارتی در سطوح خارجی، دیوارهای داخلی، کف و سقف ۷- با مقاومت و ظرفیت حرارتی بالا ۸- بهره‌گیری از تهویه طبیعی ۹- حضور آب و فضای سبز ۱۰- جلوگیری از نفوذ رطوبت به ساختمان ۱۱- چند لایه بودن بام و ضخامت آن ۱۲- مسطح و صاف، جهت نگهداری برف و عایق بودن
۴- معماری ساختمان	الف) پلان ب) نما پ) ساختمان ت) الگوی سازماندهی	۱۳- کشیدگی در امتداد شرقی- غربی ۱۴- متراکم و فشرده ۱۵- به حداقل رساندن سطوح خارجی در برابر حجم ۱۶- به صورت یک مجموعه فشرده ۱۷- درونگرا

و آفتاب در شهرهای ایران». نشریه صفا، شماره ۲. ۷. شیعه، اسماعیل (۱۳۷۷)، «هنر شهرسازی در ۵. سازمان هواشناسی کشور (۱۳۸۰)، «گزارش پروژه ی اقلیم و گردشگری در استان مرکزی».

۶. سلیقه، محمد (۱۳۸۴)، «مدل سازی مسکن همساز با اقلیم برای شهر چابهار». نشریه جغرافیا و توسعه دانشگاه سیستان و بلوچستان، صفحه ۱۴۷-۱۷۰.

۸. طاووسی، تقی؛ عطایی، هوشمند؛ کاظمی، آریتا (۱۳۸۷)، «اقلیم و معماری مدارس نوساز شهر اصفهان». فصلنامه جغرافیا و توسعه، بهار و تابستان،

ning: A Guide to Nominal Group and Delphi Processes. Scott, Foresman, and Co, Glenview, IL.

21. Gallego, M.D., Luna, P., Bueno, S., (2008), Designing a forecasting analysis to understand the diffusion of open source software in the year 2010. Technol. Forecast. Soc. Change 75 (5), 672-686.

22. Hsu, C.C., Sandford, B.A., (2007), The Delphi technique: making sense of consensus. Pract. Assess. Res. Eval. 12 (10), 1-3.

23. Jacobs, J.M., (1996), Essential Assessment Criteria for Physical Education Teacher Education Programs: A Delphi Study. West Virginia University, Morgantown (Doctoral dissertation).

24. Ludwig, B.G., (1994), Internationalizing Extension: An Exploration of the Characteristics Evident in a State University Extension System that Achieves Internationalization. The Ohio State University, Columbus (Doctoral dissertation).

25. Ludwig, B., (1997), Predicting the future: have you considered using the Delphi methodology?. J. Extension 35 (5), 1-4.

26. Mitchell, V.W., (1991), The Delphi technique: an exposition and application. Tech. Anal. Strategic Manage. 3 (4), 333-358.

27. Oh, K.H., (1974), Forecasting through hierarchical Delphi. The Ohio State University, Columbus (Doctoral dissertation).

28. Pfeiffer, J., (1968), New Look at Education. Odyssey Press, Poughkeepsie, NY. PHC (Public and Housing Census 2011, Estonia). Available at: www.stat. ee/phc2011. Retrieved 12 February 2014.

29. Pill, J., (1971), The Delphi method: substance, context, a critique and an annotated bibliography. Socio Econ. Plann. Sci, 5 (1), 57-71.

دوره ۶، شماره ۱۱، صفحه ۹۷-۱۱۳.

۹. قبادیان، وحید (۱۳۸۷)، «بررسی اقلیمی ابنیه سنتی ایران». تهران، انتشارات دانشگاه تهران. چاپ پنجم، صفحه ۱۰۲ تا ۱۰۳.

۱۰. کاویانی، محمدرضا (۱۳۷۲)، «بررسی و تهیه نقشه زیست اقلیم انسانی ایران». فصلنامه تحقیقات جغرافیایی، شماره ۲۸، صفحه ۸۸.

۱۱. کسمایی، مرتضی (۱۳۷۲)، «پهنه بندی اقلیمی ایران: مسکن و محیط های مسکونی. مرکز تحقیقات ساختمان و مسکن، چاپ اول، صفحه ۱۶۶.

۱۲. کسمایی، مرتضی؛ احمدی نژاد، محمد (۱۳۹۲)، «اقلیم و معماری». نشر خاک.

۱۳. گرجی مهلبانی، یاران، علی؛ پروردی نژاد، سمیرا؛ اسکندری، منیژه (۱۳۹۰)، «ارزیابی معماری همساز با اقلیم در خانه های کاشان». فصلنامه آرمانشهر، شماره ۷، پاییز و زمستان، صفحه ۳۲.

۱۴. محتاط، محمدرضا (۱۳۶۸)، «سیمای اراک - جامعه شناسی شهری». نشر آگه، تابستان.

۱۵. محمدی، حسین (۱۳۸۶)، «آب و هواشناسی کاربردی». انتشارات دانشگاه تهران، صفحه ۱۱۴.

۱۶. ملک حسینی، عباس (۱۳۸۹)، «اثرات اقلیمی بر معماری سنتی و مدرن شهر اراک». فصلنامه جغرافیا آمایش محیط، شماره ۱۱، صفحه ۱۳۷ و ۱۴۴.

۱۷. ملک حسینی، عباس (۱۳۸۶)، «بررسی عوامل مؤثر در رشد و تکامل شهر اراک». فصلنامه آمایش سال اول شماره ۳.

۱۸. واتسون، دانلد؛ لیز، کنت (۱۳۸۴)، «طراحی اقلیمی، اصول نظری و اجرایی کاربرد انرژی در ساختمان». مترجم: وحید قبادیان، محمد فیض مهدوی، تهران، دانشگاه تهران.

19. Custer, R.L., Scarcella, J.A., Stewart, B.R., (1999), The modified Delphi technique: a rotational modification. J. Vocational Tech. Educ. 15 (2), 1-10.

20. Delbecq, A.L., Van de Ven, A.H., Gustafson, D.H., (1975). Group Techniques for Program Plan-

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری

Urban Management

شماره ۴۵ زمستان ۹۵

No.45 Winter 2016

■ ۴۳۴ ■

بررسی سلیقه و ترجیح خرید گردشگران داخلی در خرید صنایع دستی؛ مطالعه موردی: گلیم گیلان

فاطمه اکبری* - استادیار دانشکده فرش، دانشگاه هنر اسلامی تبریز، تبریز، ایران.

ناصر صنوبر - دانشیار گروه اقتصاد دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دانشگاه تبریز، تبریز، ایران.

نگار طول گیلانی - دانشجوی کارشناسی ارشد پژوهش هنر، دانشگاه هنر اسلامی تبریز، تبریز، ایران.

Studying the taste and preference of domestic tourists in shopping Handicrafts; case study: Gilan Kilim

Abstract:

There crafts in rural areas can attract tourists to the region and pave the way to prosper addition, the growth of the tourism industry. In the meantime, the widespread presence of crafts in rural areas requires that its marketing activities designed so that they can respond appropriately to the needs of tourists. Due to this, the aim of this study was to investigate the tastes and preferences of tourists in the area of marketing conglomerates crafts. To conduct this study, Gilan products were selected as a case study sample consisted of 120 tourists who visit the handicraft markets had been studied. The results show that in the field of product design, tourists are more willing to buy private plans and traditional decorated with abstract motifs, and choose their favorite color range depends on the space. In addition, the purchase of permanent shops and family via handicraft exhibitions and promotion practices those are friendly to a greater extent. In terms of pricing as well as providing a quality product with good design and packaging are willing to pay more.

Key words: taste and preferences, domestic tourists, Marketing Mix, crafts, Gilan products.

چکیده

وجود صنایع دستی در مناطق روستایی می‌تواند زمینه ساز جذب گردشگر به آن مناطق گردد و از این طریق علاوه بر رونق خود، موجب رشد صنعت گردشگری شود. در این میان، حضور گسترده صنایع دستی در مناطق روستایی، مستلزم این است که فعالیت‌های بازاریابی آن به نحوی طراحی شود که بتوانند به نحو مطلوب به نیاز گردشگران پاسخ بگویند. با توجه به این امر، هدف از انجام مطالعه حاضر بررسی سلیقه و ترجیح خرید گردشگران در حوزه آمیخته‌های بازاریابی صنایع دستی است. به منظور انجام این مطالعه، گلیم گیلان به عنوان مطالعه موردی انتخاب شده و نمونه ای مشتمل بر ۱۲۰ گردشگر که به بازارچه‌های صنایع دستی مراجعه کرده بودند، مورد مطالعه قرار گرفته است. نتایج تحقیق نشان می‌دهد که در زمینه طراحی محصول، گردشگران تمایل بیشتری به خرید طرح‌های خلوت و سنتی مزین به نقشمایه‌های انتزاعی دارند و انتخاب طیف رنگی مورد علاقه آن‌ها بستگی به فضا دارد. علاوه بر این، خرید از فروشگاه‌های دائمی و آشنایی از طریق نمایشگاه‌های صنایع دستی شیوه‌های توزیعی و ترفیعی ای است که به میزان بیشتری مورد پسند آن‌هاست. در زمینه قیمت‌گذاری نیز، در صورت ارائه محصول با کیفیت و با طراحی و بسته‌بندی مطلوب حاضر به پرداخت هزینه بیشتری هستند.

واژگان کلیدی: سلیقه و ترجیح خرید، گردشگران داخلی، آمیخته بازاریابی، صنایع دستی، گلیم گیلان.

* نویسنده مسئول مکاتبات، شماره تماس: ۰۹۱۴۴۱۶۵۰۰۳، رایانامه: akbari_f@gmail.com

این مقاله برگرفته از پایان نامه کارشناسی ارشد رشته پژوهش هنر با عنوان تأثیر آمیخته بازاریابی با تأکید بر ویژگی‌های هنری محصول بر قصد خرید؛ شواهدی از گلیم گیلان می‌باشد.

مقدمه

امروزه صنایع دستی و تولید آن در مناطق روستایی به یکی از جاذبه‌های اصلی گردشگری تبدیل شده است و روستاهای دارای مراکز صنایع دستی، بازارچه‌های سنتی و دیگر فعالیت‌های مرتبط با آن قابلیت این را یافته‌اند که با افزودن یک روز یا بیشتر به برنامه سفری گردشگران، متوسط طول دوره اقامت آن‌ها را افزایش داده و از این طریق موجب رشد توریسم و حضور گردشگران در این مناطق گردند. در این میان بسیاری از پژوهشگران بر این باورند که در جهت حداکثرسازی کمک صنایع دستی به صنعت توریسم، ضروری است که انتظارات گردشگران و سلیقه و ترجیحات آن‌ها در فرآیند خرید صنایع دستی مورد بررسی قرار گیرد (شوشما، ۲۰۱۲؛ اوکونور، ۲۰۰۶). عرضه کنندگان صنایع دستی باید قادر به شناخت گرایشات گردشگران باشند. آن‌ها باید گرایشات جاری گردشگران را درباره مواردی چون رنگ، اندازه، مواد اولیه و غیره بدانند و از بینش هنری و خلاقیت خود برای تبدیل این اطلاعات به کالاهایی که مطابق با سلیقه آن‌ها باشد استفاده کنند. آن‌ها همچنین باید شیوه‌های قیمت‌گذاری، توزیع و دستاویزهای تبلیغاتی خود را نیز براساس شناختی که از دیدگاه گردشگران نسبت به این موارد دارند تنظیم کنند.

مواردی که در بالا برشمردیم در ادبیات بازاریابی تحت عنوان آمیخته بازاریابی یا 4P مطرح می‌شوند و بسیاری از مؤلفان معتقدند که درک نگرش مصرف کننده نسبت به آن‌ها مهم است (شاه حسینی و اردهایی، ۲۰۱۱، ص ۲۳۰). علی‌رغم اهمیت این موضوع مروری بر مطالعات انجام شده در حوزه بازاریابی گردشگری و صنایع دستی، حاکی از فقدان مطالعه کافی در این زمینه است. با اشراف به اهمیت این موضوع مسئله اصلی‌ای که پژوهش حاضر درصدد تبیین و پاسخ‌گویی به آن برآمده عبارت از این است که دیدگاه گردشگران نسبت به آمیخته‌های بازاریابی محصولات صنایع دستی

گیلان چیست و چگونه می‌توان با در نظر گرفتن آن رضایت گردشگران را در فرآیند خرید صنایع دستی افزایش داد. نظر به مباحث فوق، به منظور بررسی دقیق تر موضوع، سؤال‌های پژوهشی مطرح شده به شرح زیر هستند:

سلیقه و ترجیح خرید گردشگران در مورد طراحی محصولات صنایع دستی چیست؟
سلیقه و ترجیح خرید گردشگران در مورد شیوه‌های قیمت‌گذاری محصولات صنایع دستی چگونه است؟
سلیقه و ترجیح خرید گردشگران در مورد شیوه‌های توزیعی محصولات صنایع دستی چگونه است؟
سلیقه و ترجیح خرید گردشگران در مورد شیوه‌های تبلیغی محصولات صنایع دستی چگونه است؟
برای این منظور با انتخاب گلیم گیلان به عنوان مطالعه موردی و با تمرکز بر بازارچه‌های سنتی فروش گلیم در مناطق توریستی استان گیلان، به بررسی مسئله تحقیق پرداخته شد و در نهایت با توجه به نتایج بدست آمده، توصیه‌ها و پیشنهادهای کاربردی ارائه گردید.

مروری بر مبانی نظری

آمیخته بازاریابی یا 4P، شاید مشهورترین عبارت بازاریابی باشد. عناصر آن (محصول، قیمت، مکان و ترفیع) عناصر اساسی و تاکتیکی برنامه بازاریابی هستند (شاه حسینی و اردهایی، ۲۰۱۱: ۲۳۰) و بسیاری از محققان معتقدند که درک نگرش مصرف کننده نسبت به آن‌ها مهم است (شوشما، ۲۰۱۲؛ اوکونور، ۲۰۰۶). صنعتگران نیازمندند بدانند که آیا متغیرهای قابل کنترلی چون آمیخته بازاریابی، بر مصرف کنندگان تأثیر خواهند داشت یا نه. آمیخته محصول ترکیبی است از محصولات و خطوط محصول که به نحوی موازنه شده است تا تولیدکننده در عین حال که نیازهای بازار هدف را تأمین می‌کند به اهداف سوددهی خود نیز نائل شود (روستا و همکاران، ۱۳۸۰، ص ۱۸۴). محصول عبارت است از چیزی که برای توجه، خرید، بکارگرفتن یا مصرف آن به بازار عرضه می‌شود که ممکن است نیاز یا

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۴۵ زمستان ۹۵
No.45 Winter 2016

میلی را ارضا نماید. محصول می تواند شامل یک شیء فیزیکی، خدمت، مکان و حتی یک ایده یا فکر باشد (محب علی و فرهنگی، ۱۳۸۱، ص ۱۹۵). قیمت مقدار پولی است که مصرف کنندگان در ازای داشتن حق استفاده از یک محصول می پردازند (هاو کینز و مادرزباق، ۲۰۱۰، ص ۲۱). قیمت یک محصول می تواند اثر مهمی بر تصمیمات اکتساب، استفاده و عدم استفاده مصرف کنندگان داشته باشد. بنابراین برای بازاریابان مهم است که بدانند مصرف کنندگان چگونه به قیمت کالا عکس العمل نشان می دهند و این اطلاعات را در تصمیمات مربوط به قیمت گذاری به کار برند. مصرف کنندگان دیدگاه های متفاوتی درباره قیمت دارند. بعضی از آنها نسبت به قیمت بسیار حساس هستند، به این معنی که یک تغییر کوچک در قیمت تأثیر زیادی بر تمایل آنها در خرید محصول دارد. مصرف کنندگان دیگری نیز هستند که به قیمت حساس نیستند و حاضرند یک محصول را بدون توجه به قیمت آن خریداری کنند (هویر و مک لنیس، ۲۰۰۸، ص ۲۲).

توزیع و مکان ساده ترین واژه در 4P است و در عین حال نقش مهمی را در آن بازی می کند. توزیع به زبان ساده یعنی رساندن محصول مورد نظر مشتری در زمان مطلوب به مکان مورد نظر می باشد (الوداری، ۱۳۸۴، ص ۱۴۳). کانال توزیع شبکه سازماندهی شده ای از مؤسسات و کارگزارانی است که با همکاری یکدیگر کلیه فعالیت های مورد نیاز جهت ارتباط تولیدکنندگان با مصرف کنندگان برای انجام وظایف بازاریابی را برعهده دارند. (فخیمی آذر، ۱۳۸۸، ص ۱۵۷). توزیع از نظر بازاریاب ها دو نوع است: نوع اول شامل انتقال مالکیت و نوع دوم شامل حرکت فیزیکی کالا از میان زمان و فضا می شود. کانال توزیع تمام افرادی که مالکیت کالا را بدست می آورند و اشخاصی که به انتقال آن کمک می کنند را شامل می گردد. افرادی که در مورد انتقال مالکیت کالا از تولیدکننده به مصرف کننده دخالت دارند، واسطه نامیده می شوند. توزیع فیزیکی کالا

نیز شامل حمل و نقل، جابجایی، انبار کردن و کنترل موجودی انبار می گردد (اسماعیل پور، ۱۳۹۰، ص ۳۵۲).

فعالیت های پیشبردی چهارمین ابزار ترکیب عناصر بازاریابی است. این ابزار در واقع کلیه فعالیت هایی را که شرکت برای ایجاد ارتباط و پیشبرد کالاهای خود نزد بازار هدف انجام می دهد، در برمی گیرد (کاتلر، ۱۳۸۹: ۱۳۲). انجام فعالیت های ترفیعی برای هر محصولی ضروری است، این به این معنی است که محصول نیازمند است که مورد توجه بازار قرار گرفته و فوایدش شناخته شود. هدف استراتژی ترفیعی سازمان نه تنها فراهم کردن آگاهی نسبی از محصول برای مشتریان بالقوه و بالفعل است بلکه فراهم کردن شرایطی است که محصول توسط مشتری انتخاب شود (ساندی و بایود، ۲۰۰۸، ص ۶۷). عده ای از متخصصان مدیریت و بازاریابی معتقدند که در اقتصاد امروز مصرف کنندگان بیشتر درصدد برطرف کردن و ارضای خواسته هایشان هستند تا نیازهایشان. این امر سبب شده است تولیدکنندگان برای جلب مشتریان بیشتر برنامه های ترفیعی مناسبی تهیه و اجرا کنند؛ به عبارت دیگر آنها معتقدند که نیازهای مشتریان را کد مانده است و باید با فعالیت های ترفیعی این نیازها را مطرح ساخت؛ به همین دلیل فعالیت های ترفیعی از اهمیت زیادی برخوردار است (روستا و همکاران، ۱۳۸۰، ص ۳۲۵).

معرفی گلیم گیلان

گلیم بافی از جمله صنایعی است که بافت آن در استان گیلان متداول است. این هنر - صنعت در حدود ۸۰ تا ۱۰۰ سال پیش توسط افرادی که به منظور سکونت در شهرستان های تالش و آستارا از مناطقی چون اردبیل، عنبران، نمین و خلخال مهاجرت کرده بودند در استان گیلان رواج یافت و بعد از انقلاب اسلامی و در پی راه اندازی کارگاه های متعدد گلیم بافی توسط اداره جهاد کشاورزی رشد پیدا کرد (قاسمی، ۱۳۸۹: ۷۷). امروزه گلیم بافی در

جدول ۱. طبقه بندی طرح‌های رایج در گلیم گیلان؛ ماخذ: یافته‌های تحقیق.

نام طرح	توضیح	تصویر
<p>طرح واگیره‌ای</p>	<p>طرح‌های واگیره‌ای بزرگ‌ترین گروه طرح‌های گلیم گیلان را تشکیل می‌دهد. ساختار اصلی این گلیم‌ها از تکرار بی‌وقفه یک نقشمایه اصلی در متن گلیم که به واسطه رنگ متن یکسان به یکدیگر می‌پیوندند تشکیل می‌شود.</p>	
<p>طرح قابی</p>	<p>تکرار قاب‌ها در اشکال مختلف هندسی از جمله لوزی و شش ضلعی منجر به طرح‌های قابی می‌گردد. این طرح مورد توجه بسیاری از بافندگان گیلانی بوده است و از طریق عوامل مختلفی چون اندازه قاب‌ها و نقشمایه‌های به کار رفته در داخل آن‌ها و همچنین به کارگیری تلفیقی از قاب‌های لوزی و شش ضلعی در ترکیب بندی‌های متفاوتی ارائه می‌شود.</p>	

طرح‌های رایج در گلیم گیلان براساس ساختار اصلی طرح‌ها به پنج دسته واگیره‌ای، قابی، محرمات، ترنج‌دار و تصویری قابل تقسیم‌اند. در جدول ۱ به تعریف هر کدام از این گروه طرح‌ها به همراه یک نمونه تصویری پرداخته شده است. نقوش رایج در گلیم گیلان نیز به طور کلی به شکل شکسته بوده و در پنج وجه غالب حیوانی، گیاهی، اشیاء، انسانی و انتزاعی قابل مشاهده است. در این میان نقشمایه‌های انتزاعی به دلیل شیوه بافت گلیم گیلان کاربردهای بیشتر و متنوع‌تری نسبت به سایر نقوش دارد. رنگ‌های مورد استفاده در گلیم گیلان، رنگ‌های

بیشتر شهرستان‌های استان گیلان از جمله تالش، آستارا، آستانه، رضوانشهر، رشت، لاهیجان رواج دارد. به طور کلی مهم‌ترین مواد اولیه مصرفی برای گلیم در این مناطق، از جنس پشم و پنبه است. از نخ پنبه در ضخامت‌های مختلف برای نخ چله و از نخ پشمی با رنگرزی شیمیایی و همچنین نخ اکریلیک کارخانه‌ای برای پود مصرفی استفاده می‌شود. لازم به ذکر است که در گذشته اکثر گلیم‌ها از جنس پشم دستریس بوده و با رنگزاهای گیاهی رنگرزی می‌شده است اما با گذشت زمان و روی کار آمدن کارخانه‌ها، بیشتر نخ‌های پشمی ماشینی با رنگرزی شیمیایی مورد استفاده قرار می‌گیرد.

جدول ۲. طبقه بندی طرح‌های رایج در گلیم گیلان؛ ماخذ: یافته های تحقیق.

نام طرح	توضیح	تصویر
طرح ترنج دار	طرح ترنج‌دار در گلیم گیلان براساس تعداد کاربرد ترنج‌ها به تک ترنج، دو ترنج و سه ترنج قابل تقسیم است. این ترنج‌ها معمولاً به صورت متصل و منفصل در زمینه نقش‌اندازی می‌شوند و نقوش فرعی فضای اطراف آن‌ها را پر می‌کنند.	
طرح محرمات	طرح محرمات گروه دیگری از طرح‌های گلیم گیلان را تشکیل می‌دهد. طرحی راه راه که براساس آن متن گلیم در جهت طولی، عرضی، مورب و ۷ مانند به چند نوار موازی هم تقسیم می‌شود. پهنای نوارها در ترکیب‌بندی‌هایی که در هر نوار نقش متفاوتی بافته می‌شود با توجه به ابعاد نقشمایه‌ها متفاوت است اما در ترکیب‌بندی‌هایی که تمامی نوارها از یک نقشمایه شکل گرفته است یکسان می‌باشد.	

جدول ۳. طبقه بندی طرح‌های رایج در گلیم گیلان؛ ماخذ: یافته های تحقیق.

نام طرح	توضیح	تصویر
طرح تصویری	مهم‌ترین تحولی که در سال‌های اخیر در عرصه طرح و نقش گلیم گیلان ظهور یافته است، طرح تصویری است؛ این طرح متشکل از تصویر دخترانی است که بر روی لباس آن‌ها و اطراف آن نقشمایه‌های مختلف حیوانی، گیاهی و انتزاعی به کار رفته است.	

شاد، تند، درخشان و متنوع است که از طبیعت زیبا و سرسبز منطقه سرچشمه گرفته است. بکارگیری رنگ‌های تند، درخشان و پرکنتراست در کنار یکدیگر ترکیبی زیبا ایجاد نموده که در عین تضاد، ارتباط مناسبی با هم برقرار کرده و به خوبی در کنار یکدیگر می‌نشینند. در گلیم گیلان زمینه کار معمولاً روشن است و نقوش تیره‌اند. رنگ زمینه اغلب سفید، شیری، سبز کمرنگ، طوسی کمرنگ، گسی کمرنگ می‌باشد و نقوش با کنتراست قوی روی آن می‌آیند. در گلیم‌های گیلان رنگ‌هایی که در حاشیه بکار می‌روند اغلب تیره تر از رنگ‌های زمینه میانی اند و اگر زمینه گلیم تیره باشد حاشیه روشن است. در گلیم گیلان رنگ‌های خردلی، سبز، نارنجی، قرمز نارنجی، سورمه‌ای، سیاه و قهوه‌ای، زرشکی، آبی زیاد بکار رفته است (شاد قزوینی، ۱۳۸۹). انواع سبز در گلیم گیلان بسیار به نسبت سایر رنگ‌های بکار رفته پخته‌ترند که آن را می‌توان تأثیر مستقیم محیط اطراف بافنده دانست.

روش شناسی پژوهش

این تحقیق از نوع توصیفی کاربردی است و افق زمانی آن تک مقطعی و از نظر مکانی در بازارچه‌های سنتی گلیم مستقر در مکان‌های توریستی استان گیلان انجام گرفته است. برای گردآوری داده‌ها، بنا بر ضرورت جمع‌آوری ویژگی‌های گلیم گیلان از جمله طرح‌ها و رنگ‌های رایج در منطقه، بخشی از این نوشتار از طریق مشاهده، عکس‌برداری، پرسش و پاسخ، حضور در مناطق گلیم‌بافی و مصاحبه و بحث و صحبت با اساتید مجرب صورت گرفته است. برای مرور ادبیات تحقیق از روش کتابخانه‌ای بهره گرفته شده است و با روش پیمایشی و با ابزار پرسشنامه نیز داده‌های مورد نیاز تحقیق جهت پاسخ‌گویی به سؤالات پژوهش جمع‌آوری شده است. پرسشنامه در ۲ قسمت اصلی طراحی شده است. قسمت اول دربرگیرنده مشخصات عمومی پاسخ‌دهندگان است و در قسمت دوم سلیقه و ترجیح خرید گردشگران درباره ابعاد مختلف گلیم گیلان (محصول، قیمت،

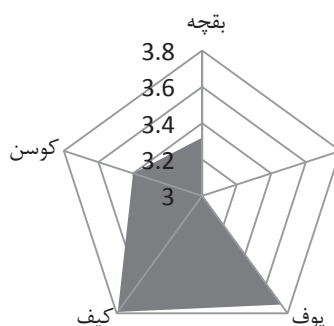
مکان و تبلیغات) مورد بررسی قرار گرفته است. پایایی پرسشنامه از روش آلفای کرونباخ محاسبه شده و عدد ۰/۸۰٪ بدست آمده است که این عدد نشانگر پایایی بسیار خوب پرسشنامه می‌باشد. برای تجزیه و تحلیل داده‌های حاصل از پرسشنامه، جهت ارائه تصویر کلی از جامعه مورد مطالعه در خصوص دیدگاه آن‌ها نسبت به ابعاد مختلف متغیرهای تحقیق از شاخص‌های میانگین، فراوانی و آزمون t استفاده شده است. جامعه آماری تحقیق، شامل کلیه گردشگرانی است که در طول تعطیلات نوروزی به بازارچه‌های سنتی مستقر در مکان‌های توریستی مراجعه کرده‌اند. تعداد نمونه با استفاده از فرمول کوکران برای جوامع نامحدود ۱۲۰ نفر در نظر گرفته شده است و برای نمونه‌گیری نیز پرسشنامه به شکل حضوری و در زمان کاری بازار (از حدود ۱۰:۳۰ الی ۴ بعد از ظهر) توزیع گردیده و اطلاعات گردآوری شده است.

تجزیه و تحلیل داده‌ها

تمایل گردشگران به خرید محصولات چوبی چون کیف گلیمی، بچه گلیمی، کوسن گلیمی و پوف گلیمی در یک سؤال مورد ارزیابی قرار گرفت. نتایج پاسخ‌های نمونه آماری در جدول ۳، نشان می‌دهد که تمایل افراد به خرید تمامی این محصولات در سطحی بالاتر از حد متوسط است. جهت بررسی و تحلیل این که آیا می‌توان میانگین بدست آمده از نمونه آماری درباره خرید محصولات جدید را به کل جامعه آماری تعمیم داد، از آزمون t استفاده شده است. از آنجا که سطح معنی‌داری دوسویه (۰,۰۰) از ۰,۰۵ کمتر است، می‌توان دریافت که میانگین این آزمودنی در جامعه از عدد ۳ بیشتر است. این نتایج نشان می‌دهد تمایل به خرید محصولات جدید گلیمی جامعه آماری تحقیق حاضر نیز در حد مطلوبی بوده و بالاتر از حد متوسط است. سلیقه گردشگران درباره این که چه نقشی را بیشتر می‌پسندند در یک سؤال با مقیاس اسمی مورد سنجش قرار گرفت. همان‌گونه که از نتایج

جدول ۲. میانگین و سطح معنی داری تمایل گردشگران به خرید محصولات جدید؛ ماخذ: یافته های تحقیق.

ردیف	نوع محصول	میانگین	سطح معنی داری
۱	بقچه گلیمی	۳,۳۲	۰,۰۰
۲	کوسن گلیمی	۳,۴	۰,۰۰
۳	کیف گلیمی	۳,۷۹	۰,۰۰
۴	پوف گلیمی	۳,۷۴	۰,۰۰
جمع		۳,۵۶	۰,۰۰

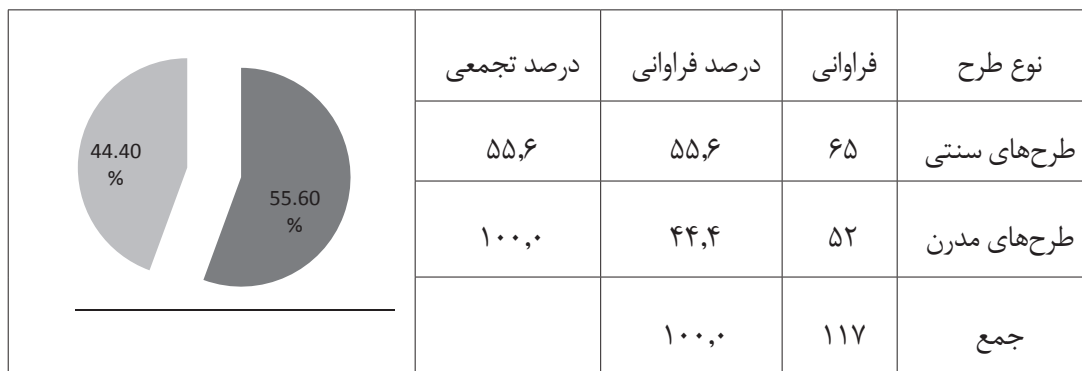
نمودار ۱. مقایسه میانگین تمایل گردشگران به خرید محصولات جدید؛ ماخذ: یافته های تحقیق.

جدول ۳. توزیع فراوانی سلیقه گردشگران در مورد نقش مورد علاقه؛ ماخذ: یافته های تحقیق.

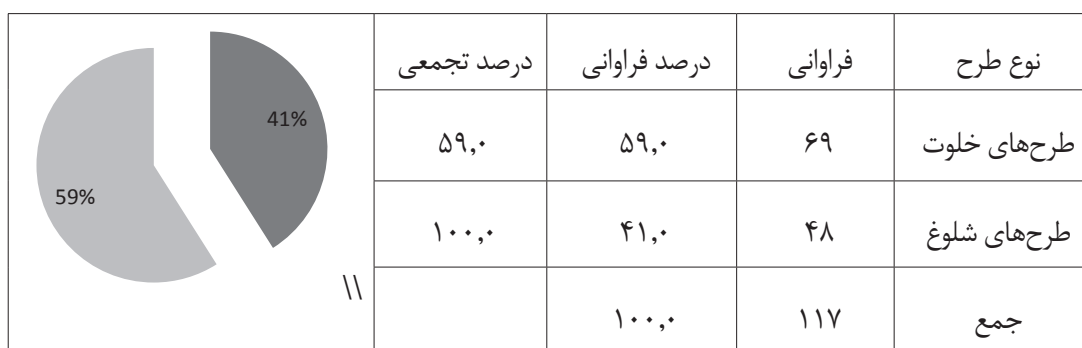
نوع نقش	فراوانی	درصد فراوانی	درصد تجمعی
نقش گیاهی	۲۵	۲۱,۴	۲۱,۴
نقش جانوری	۲۸	۲۳,۹	۴۳,۳
نقش انتزاعی	۳۹	۳۳,۳	۷۸,۶
نقش اشیاء	۱۶	۱۳,۷	۹۲,۳
نقش انسانی	۹	۷,۷	۱۰۰
جمع	۱۱۷	۱۰۰	

جدول ۳ بر می آید نقش انتزاعی با ۳۳,۳ بیشترین درصد فراوانی را به خود اختصاص داده است و نقش های جانوری، گیاهی، اشیاء و انسانی به ترتیب در مراتب بعدی الویت قرار دارد. سلیقه گردشگران در مورد ترکیب طرح مورد علاقه آن ها در دو سؤال مورد بررسی قرار گرفت. در یک سؤال سلیقه آن ها در مورد ترکیب طرح های با زمینه خلوت یا شلوغ مورد ارزیابی قرار گرفت. نتایج پاسخ ها به این سؤال در جدول ۴ آورده شده است. در سؤال دیگر ترجیح پاسخ دهندگان درباره طرح های سنتی و مدرن سنجش شد. نتایج پاسخ به این سؤال در جداول ۵ ارائه شده است. همان گونه

جدول ۴. توزیع فراوانی سلیقه گردشگران درباره ترکیب طرح؛ ماخذ: یافته های تحقیق.

جدول ۵. توزیع فراوانی سلیقه گردشگران درباره ترکیب طرح؛ ماخذ: یافته های تحقیق.

حاضر به پرداخت قیمت بیشتری هستند یا نه در چهار سؤال مورد بررسی قرار گرفت. نتایج حاکی از آن است که با وجود اهمیتی که عامل قیمت برای گردشگران دارد (میانگین = ۴,۳۰)، در صورت بهتر شدن کیفیت مواد اولیه، طراحی و بسته بندی حاضر به پرداخت قیمت بیشتری برای گلیم گیلان هستند. نمودار شماره ۲، نمودار آماری میانگین این سؤال را نشان می دهد.

جهت بررسی و تحلیل این که آیا می توان میانگین بدست آمده از نمونه آماری درباره سؤال میزان تمایل پاسخ گویان به افزایش قیمت گلیم گیلان به جامعه آماری تعمیم داد از آزمون t استفاده شده است. نتایج نشان می دهد که جامعه آماری تحقیق حاضر به افزایش قیمت گلیم گیلان در صورت بهتر شدن کیفیت مواد اولیه، طراحی و بسته بندی

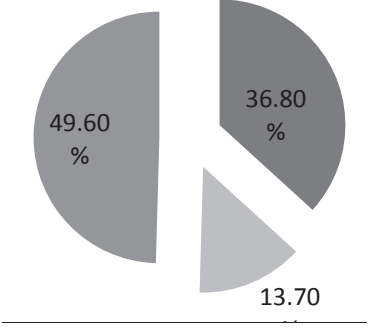
که نمودار دایره ای مقایسه درصد فراوانی ها نشان می دهد طرح های خلوت با فراوانی ۵۹ درصد و طرح های سنتی با فراوانی ۴۴,۴ درصد بیشتر مورد پسند پاسخ گویان بوده است.

سلیقه گردشگران در مورد طیف رنگی مورد علاقه شان در یک سؤال مورد ارزیابی قرار گرفت. همان گونه که نتایج جدول ۶ نشان می دهد ۴۹,۶ درصد پاسخ دهندگان معتقدند که انتخاب طیف رنگی مورد علاقه شان بستگی به فضای مورد نظرشان دارد. علاوه بر این، ۳۶,۸ درصد رنگ های ملایم و روشن را ترجیح می دهند و تنها ۱۳,۷ پاسخ دهندگان رنگ های تند را می پسندند.

نظر گردشگران درباره اینکه آیا قیمت برای آن ها عامل مهمی است و اینکه آیا در صورت بهتر شدن عواملی مثل کیفیت مواد، طراحی و بسته بندی

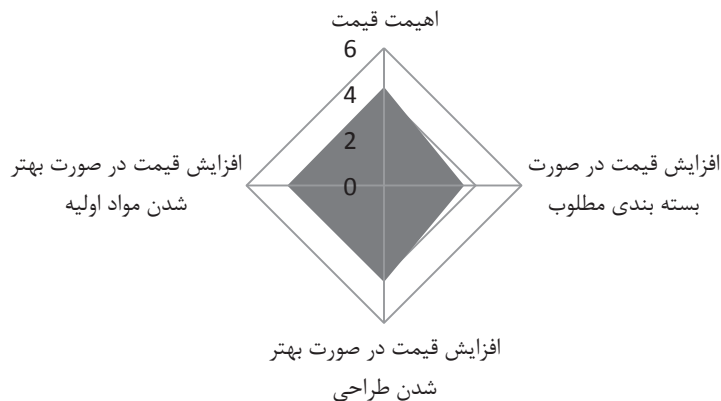
جدول ۶. توزیع فراوانی سلیقه گردشگران درباره طیف‌های رنگی؛ ماخذ: یافته‌های تحقیق.

طیف رنگی	فراوانی	درصد فراوانی	درصد تجمعی
ملایم و روشن	۴۳	۳۶,۸	۳۶,۸
تند	۱۶	۱۳,۷	۵۰,۴
بستگی به فضا دارد	۵۸	۴۹,۶	۱۰۰
جمع	۱۱۷	۱۰۰	

جدول ۷. میانگین نظر گردشگران درباره اهمیت عامل قیمت و افزایش آن؛ ماخذ: یافته‌های تحقیق.

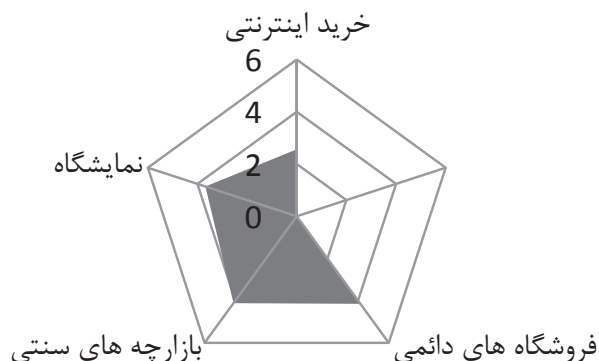
ردیف	عامل	میانگین	ضریب معنی‌داری
۱	اهمیت قیمت	۴,۳۰	۰,۰۰
۲	افزایش قیمت در صورت بهرتر شدن مواد اولیه	۴,۲۲	۰,۰۰
۳	افزایش قیمت در صورت بهرتر شدن طراحی	۴,۲۱	۰,۰۰
۴	افزایش قیمت در صورت بسته بندی مطلوب	۳,۵۰	۰,۰۰
	جمع	۴,۰۵	۰,۰۰

نمودار ۲. مقایسه میانگین نظر مشتریان درباره اهمیت عامل قیمت و افزایش آن؛ ماخذ: یافته‌های تحقیق.

جدول ۸. میانگین و سطح معنی داری مکان‌های فروش؛ ماخذ: یافته‌های تحقیق.

ردیف	مکان فروش	میانگین	سطح معنی داری
۱	خرید اینترنتی	۲,۵۶	۰,۰۰
۲	نمایشگاه	۳,۶۸	۰,۰۰
۳	بازارچه‌های سنتی	۴,۱۲	۰,۰۰
۴	فروشگاه‌های دائمی	۴,۱۵	۰,۰۰
جمع		۳,۶۲	۰,۰۰

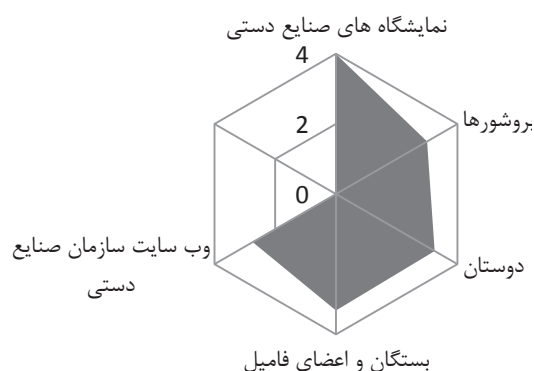
نمودار ۳. مقایسه میانگین تمایل به خرید از مکان‌های فروش مختلف؛ ماخذ: یافته‌های تحقیق.

دیدگاه مثبتی دارد. خرید از مکان‌های فروش مختلف را به کل جامعه آماری تعمیم داد از آزمون t استفاده شده است. با توجه به نتایج آزمون t با اطمینان ۹۵ درصد می‌توان گفت که میانگین جامعه برابر با میانگین نمونه بوده و میانگین نمونه را با اطمینان ۹۵ درصد می‌توان به کل جامعه آماری تعمیم داد. نظر گردشگران در مورد اینکه سهم منابع اطلاعاتی مختلفی چون نمایشگاه‌های صنایع دستی، بروشورها، دوستان، بستگان و اعضای فامیل و وب سایت سازمان صنایع دستی در آشنایی‌شان با گلیم گیلان به چه میزان بوده است مورد بررسی قرار گرفت. نتایج حاکی از آن است که با توجه به مقیاس سنجش به ترتیب سهم نمایشگاه‌های صنایع دستی،

نظر گردشگران در مورد اینکه تمایل‌شان به خرید از مکان‌های فروش مختلف به چه میزان است در یک سؤال مورد بررسی قرار گرفت. نتایج نشان می‌دهد که فروشگاه‌های دائمی با میانگین ۴,۱۵، بازارچه‌های سنتی با میانگین ۴,۱۲ و نمایشگاه‌های فصلی با میانگین ۳,۸۶ بالاتر از حد متوسط ارزیابی شده‌اند. در صورتی که خرید از طریق اینترنت با میانگین ۲,۵۶ کمتر از حد متوسط ارزیابی شده است. نمودار ۳، نمودار آماری میانگین خرید از مکان‌های فروش مختلف را نشان می‌دهد. جهت بررسی و تحلیل این که آیا می‌توان میانگین بدست آمده از نمونه آماری درباره میزان تمایل به

جدول ۹. میانگین میزان سهم منابع اطلاعاتی مختلف در آشنایی با گلیم گیلان؛ ماخذ: یافته های تحقیق.

ردیف	منبع اطلاعاتی	میانگین	ضریب معنی داری
۱	نمایشگاه صنایع دستی	۳,۹۹	۰,۰۰
۲	بروشورها	۳	۱
۳	دوستان	۳,۲۵	۰,۰۲۵
۴	بستگان و اعضای فامیل	۳,۳۲	۰,۰۰۲
۵	وب سایت سازمان صنایع دستی	۲,۷۴	۰,۰۳۱
جمع		۳,۲۵	۰,۰۰۱

نمودار ۴. میزان سهم منابع اطلاعاتی مختلف در آشنایی با گلیم گیلان؛ ماخذ: یافته های تحقیق.

گردشگران در خرید گلیم گیلان در چهارچوب چهار عنصر محصول، قیمت، شیوه توزیع و ترفیع بود. همان گونه که یافته ها نشان داد، میزان تمایل پاسخ دهندگان به خرید محصولات گلیمی مختلف از جمله بقچه، کوسن، کیف و پوف گلیمی در سطحی بالاتر از حد متوسط است. این در حالی است که ترکیب محصول در بازار گلیم گیلان در حال حاضر تنها شامل گلیم بعنوان زیرانداز و کیف گلیمی است. در نتیجه بافندگان می توانند محصولات دیگر از قبیل بقچه و پوف گلیمی را به ترکیب محصولات موجود خود اضافه کرده و انعطاف پذیری بیشتری در

بستگان و اعضای فامیل و دوستان همگی بالاتر از حد متوسط است. بروشورها و وب سایت سازمان صنایع دستی نیز به ترتیب در حد متوسط و کمتر از حد متوسط ارزیابی شده اند.

با توجه به نتایج آزمون t می توان گفت که میانگین تمامی منابع به استثنای بروشورها در جامعه از حد متوسط بالاتر است. این به این معنی است که از میان منابع اطلاعاتی مختلف بروشورها سهم کمی در آشنایی افراد با گلیم گیلان دارند.

نتیجه گیری و جمع بندی

هدف از مطالعه حاضر بررسی سلیقه و ترجیح خرید

قبال نیازها و خواست‌های متنوع گردشگران داشته باشند. طرح‌های سنتی در مقایسه با طرح‌های مدرن با خلاقیت و نوآوری صحیح بیشتر مورد پسند گردشگران هستند. اما با توجه به اختلاف کمی که بین درصد فراوانی آن‌ها وجود دارد بهتر است تعادلی در استفاده آن‌ها در طراحی گلیم گیلان مورد توجه قرار گیرد. در حال حاضر، گلیم گیلان در قالب طرح‌های سنتی ارائه شده و بافت طرح‌های مدرن با خلاقیت صحیح بسیار انگشت شمار است. این در حالی است که بافندگان می‌توانند با رعایت خصوصیات اصلی طرح‌های گلیم گیلان در جهت حفظ اصالت طرح‌ها، نوآوری‌های زیادی را در طراحی‌های گلیم داشته باشند.

طرح‌های با زمینه خلوت در مقایسه با طرح‌های با زمینه شلوغ بیشتر مورد پسند گردشگران هستند. هرچند که اختلاف بین درصد فراوانی آن‌ها کم بوده و در نتیجه بهتر است که بافندگان توجه به طرح‌های شلوغ را بعد از طرح‌های خلوت در الویت بعدی کار خود قرار دهند. با بررسی طرح‌های موجود در گلیم گیلان دیدیم که اغلب این طرح‌ها دارای زمینه ای شلوغ هستند به گونه‌ای که حتی در ساختارهای ترنج دار که دارای قابلیت زیادی برای ارائه به صورت زمینه خلوت هستند نیز نقوش فرعی فضای بین ترنج‌ها و اطراف آن‌ها را پر کرده است. بنابراین بهتر است که بافندگان در جهت دستیابی به طرح‌های خلوت اقدام به حذف این نقوش فرعی در طرح‌های ترنج دار کرده و در نتیجه از این ساختار در طراحی گلیم‌هایی با زمینه خلوت بهره ببرند. در این میان، طرح‌های واگیره‌ای، قابی و محرمات نیز که در آن‌ها نقش‌مایه اصلی، قاب‌ها و یا نوارهای راه تمام زمینه گلیم را پر کرده است می‌تواند در طراحی گلیم‌هایی با زمینه شلوغ مورد توجه قرار گیرد.

رنگ‌های ملایم و روشن در مقایسه با رنگ‌های تند، به میزان بسیار زیادی مورد پسند گردشگران بوده است. با این وجود درصد افرادی که بیان داشته

اند انتخاب طیف رنگی آن‌ها بستگی به فضا دارد بیشتر از افرادی است که رنگ‌های ملایم و روشن را پسندیده‌اند. در نتیجه بهتر است که گلیم‌بافان در الویت اول با بررسی تحولات عنصر رنگ در دکوراسیون داخلی، رنگ گلیم‌های خود را متناسب با آن انتخاب کنند و در مرتبه ی بعدی استفاده از رنگ‌های ملایم و روشن را در الویت قرار دهند.

نتایج حاصل از سلیقه‌یابی گردشگران در مورد نقوش مورد علاقه‌شان نشان می‌دهد که نقوش‌های انتزاعی بیشترین درصد فراوانی را به خود اختصاص داده است. این در حالی است که این نقوش در بازار گلیم گیلان نیز در مقایسه با سایر نقوش به میزان بیشتری مورد استفاده قرار می‌گیرند. در نتیجه بهتر است که بافندگان به تلاش خود در این زمینه ادامه دهند و نقوش جانوری، گیاهی، اشیاء و انسانی را به ترتیب در الویت‌های بعدی خود قرار دهند. در حوزه قیمت‌گذاری، با این که گردشگران اذعان داشتند قیمت برای آن‌ها عامل مهمی است اما با این وجود در صورت بهتر شدن کیفیت مواد اولیه، طراحی و بسته بندی حاضر به پرداخت قیمت بالاتری هستند. بنابراین، بافندگان می‌توانند بدون نگرانی از افزایش قیمت با استفاده از نخ‌های پشمی‌ای که با رنگزاهای گیاهی رنگ‌رزی شده‌اند بر اصالت و کیفیت گلیم‌های خود بیفزایند و وقت و هزینه بیشتری را صرف عرضه گلیم‌های خود در طراحی‌های منحصر به فرد و با بسته‌بندی مطلوب داشته باشند.

در حوزه شیوه‌های توزیع، با توجه به این که فروشگاه‌های دائمی، بازارچه‌های سنتی و نمایشگاه‌های صنایع دستی به ترتیب از جمله مکان‌هایی هستند که گردشگران تمایل به مراجعه برای خرید گلیم گیلان دارند بهتر است بافندگان و عرضه کنندگان گلیم روی یک چنین مکان‌های توزیعی سرمایه‌گذاری کنند. خرید از طریق اینترنت در سطحی کمتر از سطح متوسط ارزیابی شده و این موضوع نشان دهنده عدم تمایل گردشگران به خرید

- ۹- هال، آلستر و ویووسکا جوزه لو چیک (۱۳۷۱)، گلیم: تاریخچه، طرح، بافت و شناسایی، ترجمه شیرین همایونفر و نیلوفر الفت شایان، تهران: کارنگ. 10- Hawkins, Dell & David L. Mothershaugh. (2010), Consumer Behavior: Building marketing strategy, New York: MC Grew Hill, 11th edition. 11- Hoyer, Wayn D & Deborah J. MacInnis. (2008), Consumer behavior, USA: south-western. 5th edition. 12- Sunday, Adebisi & Babatunde Bayode (2008), Strategic influences of promotional mix on organization sale turn over in the face of strong competitors. Business intelligence journal. vol. 4. Pp. 67-76. 13- Shahhosseini, Ali & Fateme Tohid Ardahaey (2011), Marketing mix practices in the cultural industry. International journal of business and management. Vol. 6, N. 8. Pp. 230-334. 14- Shushma, H (2012), Tourism and handicraft: exploring the linkages, Spectrum: a journal of multidisciplinary research, vol.1. Pp. 31-40. 15- O connor, david (2006), Handicrafts and their linkage with tourism Artisans are also your treasures. Pp. 8-14. International conference on tourism and handicrafts, Tehran, Iran.

اینترنتی است. لذا بهتر است که این روش توسط بافندگان مورد استفاده قرار نگیرد. در حوزه شیوه‌های ترفیعی، نمایشگاه‌های صنایع دستی از جمله منابعی هستند که سهم به سزایی در آشنایی گردشگران با گلیم گیلان دارند بنابراین بهتر است که عرضه کنندگان و بافندگان بیشتر به این عامل توجه داشته و اهمیت به تبلیغات دهان به دهان از طریق اعضای فامیل و دوستان را در الویت بعدی خود قرار دهند. وب سایت سازمان صنایع دستی نیز از جمله منابع اطلاعاتی است که در آشنایی افراد جامعه با گلیم گیلان سهم داشته است در نتیجه ضروری است که این وب سایت پیوسته در جهت مطلع کردن افراد جامعه از گلیم گیلان به روز شود.

منابع و ماخذ

- ۱- اسماعیل پور، حسن (۱۳۹۰)، مدیریت بازاریابی بین‌المللی. چاپ هشتم. تهران: نشر نگاه دانش.
- ۲- الوداری، حسن (۱۳۹۲)، بازاریابی و مدیریت بازار. چاپ یازدهم. تهران: انتشارات دانشگاه پیام نور.
- ۳- روستا، احمد، داور ونوس و عبدالحمید ابراهیمی، (۱۳۸۰)، مدیریت بازاریابی. چاپ پنجم. تهران: انتشارات سمت.
- ۴- شادقزوینی، پریسا (۱۳۸۹)، «گنج پنهان در نقش های گلیم گیلان»، فصلنامه گنجینه اسناد، ش ۷۷. صص ۴۰-۵۶.
- ۵- فخمی آذر، سیروس (۱۳۸۸)، بازاریابی و مدیریت بازار. چاپ اول. تبریز: انتشارات دانشگاه آزاد اسلامی تبریز.
- ۶- قاسمی اندرود، مریم (۱۳۸۹)، نقش و رنگ در دستیافته های تالش. چاپ اول. رشت: فرهنگ ایلیا.
- ۷- کاتلر، فیلیپ (۱۳۸۹)، مدیریت بازاریابی تجزیه و تحلیل، برنامه ریزی، اجرا و کنترل، بهمن فروزنده. چاپ هشتم. اصفهان: انتشارات آموخته.
- ۸- محب علی، داوود و علی اکبر فرهنگی (۱۳۸۵)، مدیریت بازار (مدیریت بازاریابی). چاپ چهارم. تهران: انتشارات امیر کبیر.

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management

شماره ۴۵ زمستان ۹۵
No.45 Winter 2016

■ ۴۴۸ ■

بررسی عوامل موثر بر ادراک کیفیت عرصه های همگانی شهر مشهد

الهام لشکری* - دکتری شهرسازی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات، گروه شهرسازی، تهران، ایران.

مجتبی رفیعیان - دانشیار شهرسازی، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران.

علیرضا عندلیب - دانشیار شهرسازی، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات، تهران، ایران.

Effective Factors on Quality of Urban Public Realms in Mashhad

Abstract

Urban public realms are as the spaces for presence of people and places for citizens' interaction and urban activities; so occurs many urban functions in them. Therefore, citizens' health depends on the quality and efficiency of urban public realms. A good urban public realm, where users prefer and use it persists. People prefer to reduce their presence in the public realms or change them, if they don't compatible with the needs of users or they don't understand quality of them. Understanding the quality of public realm is a purposeful process in which environmental data is received by the people. So it is dependent on environmental conditions and characteristics of individual perception. The aim of this article is to study quality of urban public realms and facilitate social relations in them. So, it has relied on the phenomenological approach of human and environment interaction in understanding urban public realms quality and utilized to Grounded theory to study the behavioral pattern of Mashhad metropolitan public realms. Spearman correlation test results show that there is a significant correlation between user desires and perceived environment meaning. People's desires and expectations of urban public realms and Discover the meaning of environment are created on the basis of individual and social characteristics. As well, the perceived quality is affected by age, gender and level of individual awareness of the environment and also the purpose of visiting public realms.

Keywords: Environmental Perception, Environmental Quality, Urban Public Realms in Mashhad, Human and Environment Interaction, Grounded Theory

چکیده

عرصه های همگانی شهری به عنوان فضاهای حضور شهروندان و مکانی برای کنش و تعاملات شهروندی و فعالیت های شهری هستند و لذا بسیاری از عملکردهای جامعه شهری در آن ها بروز می یابد. از این رو سلامت اجتماعی شهروندان وابسته به کیفیت و کارایی عرصه همگانی شهری می باشد. عرصه همگانی با کیفیت و مورد پذیرش مردم، جایی است که کاربران آن را ترجیح می دهند، انتخاب می کنند و استفاده از آن تداوم دارد. چنانچه قابلیت های عرصه همگانی درک نشود و یا متناسب با نیازها و تمایلات مردم و کاربران آن نباشد، افراد ترجیح می دهند حضور خود را در عرصه همگانی به حداقل برسانند یا دست به تغییر و انتخاب بزنند. ادراک قابلیت ها و کیفیت های عرصه همگانی فرآیند هدفمند دریافت اطلاعات ارسال شده از محیط ساخته شده توسط افراد جامعه است و بنابراین تابعی از شرایط و متغیرهای محیطی و نیز ویژگی های فرد ادراک کننده می باشد. هدف این مقاله توجه به کیفیت عرصه های همگانی شهر مشهد و درک قابلیت های آن ها در تسهیل مراودات اجتماعی می باشد. بنابراین، با تکیه بر رویکرد پدیدارشناسانه تعامل بین انسان و محیط در درک قابلیت های همگانی و با استفاده از تئوری زمینه ای به بررسی رفتار کاربران عرصه های همگانی کلانشهر مشهد پرداخته است. نتایج به دست آمده از آزمون همبستگی اسپیرمن نشان می دهد در درک کیفیت عرصه های همگانی رابطه ای قوی و معنی دار بین تمایلات متأثر از ویژگی های فردی و اجتماعی کاربران و ادراک معانی محیط ساخته شده وجود دارد. همچنین مشخص شده است متغیرهای سن، جنس، میزان آشنایی و علت مراجعه کاربران در میزان درک کیفیت عرصه های همگانی مؤثر هستند.

واژگان کلیدی: ادراک محیط، کیفیت محیط، عرصه های همگانی شهر مشهد، تعامل انسان و محیط، تئوری زمینه ای.

* نویسنده مسئول مکاتبات، شماره تماس: ۰۹۱۵۳۲۲۵۰۶۶، رایانامه: elhamlashkari@gmail.com

این مقاله برگرفته از رساله دکتری شهرسازی «الهام لشکری» با عنوان بازشناسی رابطه محیط و فرهنگ در کیفیت عرصه های همگانی شهری در شهرهای چندفرهنگی، نمونه موردی؛ کلانشهر مشهد به راهنمایی آقای دکتر مجتبی رفیعیان و مشاوره آقای دکتر علیرضا عندلیب در دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات تهران می باشد.

۱- مقدمه و طرح مسئله

عرصه‌های همگانی شهری به معنای عام، سنگ زیرین تمام عرصه‌های پیچیده‌تر اجتماعی هستند و بدون آن‌ها بسیاری از عملکردهای جامعه شهری میسر نخواهد بود. از این‌رو می‌توان ادعا کرد که قابلیت عرصه همگانی یکی از شرایط اصلی برای غنای زندگی شهری است (گل و اسوار، ۱۳۹۴، ص). به عقیده «دوانی»^۲ شاخص‌ترین مطلوبیتی که شهر به شهروندان خود هدیه می‌کند، برخورداری از عرصه‌های همگانی است؛ با تمام سرزندگی که از این مفهوم انتظار می‌رود (Duany, Plater-Zyberk & Speck, ۲۰۰۰). عرصه همگانی شهری به مثابه فضایی برای زندگی اجتماعی و تعامل و ارتباط با دیگران تعریف می‌شود و لذا حضور شهروندان و رضایت از عرصه‌های همگانی از مهم‌ترین عوامل مؤثر در کارایی و مطلوبیت آن به شمار می‌رود.

شناخت الگوهای رفتاری استفاده‌کنندگان این عرصه‌ها و توجه به نیازها و انتظارات آن‌ها، قابلیت عرصه‌های همگانی را در برقراری تعاملات اجتماعی افزایش می‌دهد. بنابراین، عرصه همگانی برای اینکه دارای مطلوبیت باشد، می‌بایست متمرکز بر رفتار مردم (Perin, ۱۹۷۰). الگوهای رفتاری فعالیت و ادراک کاربران باشد (Canter, ۱۹۷۷). رفتار، مفهومی است که رابطه میان فرد و محیط ساخته شده را توصیف می‌کند و بیانگر موفقیت یا عدم موفقیت و پاسخگویی فضای شهری می‌باشد. رفتار در نتیجه ادراک محیط حادث می‌شود و ادراک فرآیندی هدفمند است که در طی آن فرد به دریافت ارسالات و داده‌های محیطی براساس نیازهایش می‌پردازد (Neisser, ۱۹۶۷).

هدف این نوشتار توجه به کیفیت عرصه‌های همگانی شهری و ادراک قابلیت‌های آن‌ها در تسهیل مراودات اجتماعی می‌باشد. ادراک محیط و قابلیت‌های آن در شکل‌گیری الگوهای رفتار

و فعالیت در عرصه‌های همگانی مؤثر می‌باشد و توجه به نیازها و انتظارات کاربران عرصه همگانی، زمینه‌های ارتقای کیفیت و افزایش حضور مردم را در عرصه‌های همگانی فراهم می‌سازد. مسئله اصلی فراروی این مقاله شناسایی رابطه بین ویژگی‌های محیط ساخته شده و نیازها و تمایلات کاربران کاربران در ادراک کیفیت عرصه‌های همگانی و نیز شناسایی متغیرهای شخصی و اجتماعی مؤثر بر آن می‌باشد. به ویژه در مشهد که عرصه‌های همگانی شهری دارای ویژگی‌های اجتماعی منحصر به فرد و کاربرانی با خواستگاه‌های متفاوت فرهنگی، اجتماعی و قومی هستند. ساختار اقتصادی، اجتماعی و فضایی شهر مشهد دارای ویژگی‌هایی است که به طور عمده به عوامل مذهبی و گردشگری، حضور مستمر و انبوه گردشگران، اقتصاد و خدمات گردشگری وابسته است. حضور سالانه ۱۵ میلیون نفر زائر و گردشگر ایرانی و خارجی و روزانه چندصد هزار نفر در شهر مشهد عامل بسیار مؤثر و ویژه‌ای است که بر تمام شرایط اقتصادی، اجتماعی و کالبدی و رفتارهای اجتماعی، فضاهای شهری و سیمای کالبدی - فضایی شهر تأثیری گسترده و عمیق ایجاد کرده است (مهندسیین مشاوران فرهاد، ۱۳۸۸، ص ۳۴ الف). بنابراین، مشهد نیازمند توجه خاص به کیفیت عرصه‌های همگانی شهری با توجه به نحوه و الگوهای رفتاری کاربران و استفاده‌کنندگان آن‌ها می‌باشد.

۲- مبانی و چارچوب نظری ادراک کیفیت در عرصه‌های همگانی شهری

عرصه همگانی شهری، محیط و قلمرویی از زندگی اجتماعی است که دربردارنده مجموعه‌ای از روابط میان مردم بوده (Montgomery, ۱۹۹۸: ۹۳-۱۱۷) و اشکال مختلف انسجام اجتماعی را در فضا متبلور می‌سازند (Hillier & Hasson, ۱۹۸۴: ۱۶-۲۷). بنابراین کالبدی از شهر را مجسم می‌کند که مکان برقراری فعالیت‌های شهری، تعاملات

اجتماعی (Hiebert, ۲۰۰۵: ۳)، کنش‌های سیاسی و تبادلات فرهنگی است (Carmona, Magalhaes & Hammond, ۲۰۰۸).
 عرصه‌های همگانی فضاهایی هستند که افراد و گروه‌های مختلف اجتماعی در آن سهیم‌اند، این فضاها محل تبادل افکار و اطلاعات و مکانی برای شکل‌گیری شبکه‌های اجتماعی هستند (Hajer & Reijndorp, ۲۰۰۱). بر این اساس، عرصه همگانی را می‌توان ظرفی برای ارتباطات و مراودات اجتماعی، مکانی برای رویارویی و مراسم و فعالیت‌های شهروندی بیان کرد (Gehl, ۲۰۰۴). عملکرد اصلی عرصه همگانی فراهم‌سازی و بسترسازی حضور مردم می‌باشد؛ لذا ابعاد اجتماعی آن از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است (Carmona, Heath, Oc & Tiesdell, ۲۰۰۳: ۱۰۹). «ویلیام وایت»^۳ باتأکید بر نقش رفتار مردم در نحوه‌استفاده از فضا، اعتقاد دارد ارتباط نزدیک بین کیفیت عرصه‌های همگانی و فعالیت‌های شهری وجود دارد و مردم از فضاهایی استفاده می‌کنند که در آن آسوده باشند و از فضاهایی که چنین باشند، می‌گریزند (Whyte, ۱۹۸۰: ۳). مکان‌های موفق پشتیبانی‌کننده و تسهیل‌کننده فعالیت‌های مردم هستند. بنابراین، طراحی عرصه‌های همگانی شهری می‌بایست با آگاهی از نحوه استفاده مردم از آن‌ها باشد (کرمونا و تیزدل، ۱۳۹۰، ص ۳۴۳). کار^۴ و همکارانش استدلال می‌کنند همان‌طور که یک فضا می‌بایست دارای معنی و جامعه‌گرا باشد، می‌بایست پاسخگوی نیازهای استفاده‌کنندگان نیز باشد. آنچه مهم است آشنا شدن با نیازها است؛ زیرا مکان‌هایی که نیازهای مردم را برطرف نکنند یا عملکرد مهمی برای مردم نداشته باشند، مورد استفاده قرار نمی‌گیرند و ناموفق محسوب می‌شوند (Carr, ۳ William Whyte

Francis, Rivlin & Stone, ۱۹۹۲).

«لنگ»^۵ نیز کارکرد محیط ساخته‌شده را بر مبنای الگوهای رفتار انسان، مورد توجه قرار می‌دهد و بر لزوم توجه به طیف وسیعی از نیازهای انسان شامل نیازهای زیستی، اجتماعی و روانی تأکید می‌کند (Lang & Moleski, ۲۰۱۱: ۲۳). راپاپورت^۶ معتقد است وقتی قوانین به‌کاررفته در یک محیط به‌خوبی شناخته و ادراک‌شده باشند رفتار مناسب حاصل می‌شود و در نتیجه فرد در استفاده بیشتر از محیط توانا تر می‌گردد (راپاپورت، ۱۳۸۴، صص ۶۴-۶۷). در نوع و نحوه رفتار دو عامل بسیار مهم، تأثیرگذار هستند: محیط (ادراک تمام ابعاد و ویژگی‌های آن) و فرد (باتمام ویژگی‌های فردی، اجتماعی و فرهنگی). ادراک محیط و قابلیت‌های آن در شکل‌گیری الگوهای رفتار و فعالیت در عرصه‌های همگانی مؤثر می‌باشد و توجه به نیازها انتظارات کاربران عرصه همگانی، زمینه‌های ارتقای کیفیت و افزایش حضور مردم را در عرصه‌های همگانی فراهم می‌سازد.

ادراک کیفیت و قابلیت عرصه‌های همگانی شهری از تعامل دوجانبه انسان/ محیط جدا نیست. «گیفورد»^۷ در تبیین تأثیر متقابل انسان و محیط معتقد است، فرد محیط را دگرگون می‌کند و هم‌زمان، رفتار و تجارب وی به‌وسیله محیط دگرگون می‌شود (Gifford, ۱۹۹۷: ۱۰). از این رو، محیط باید دارای شرایط لازم برای وقوع رفتارها باشد؛ اما وجود این شرایط به این معنی نیست که رفتار خاصی در آنجا انجام می‌شود. این که در واقع چه اتفاقی روی خواهد داد، بستگی به موقعیت، انگیزه، دانش و شایستگی افراد مربوط به آن دارد (Lang, ۲۰۰۵: ۸). بنابراین، می‌توان ادعا نمود که محیط ساخته‌شده

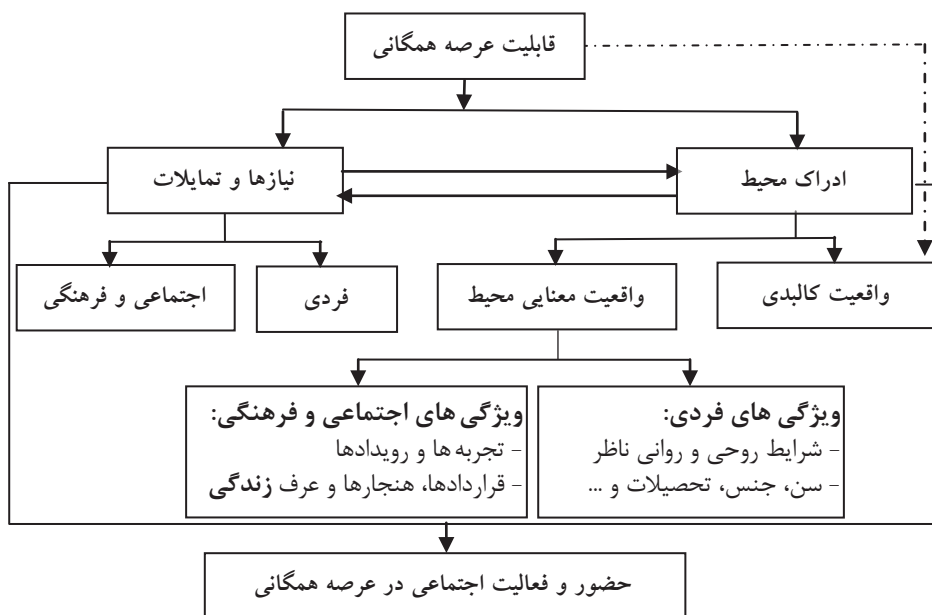
3 William Whyte

4 Carr

5 Jon Lang

6 Amos Rapoport

7 Robert Gifford

شکل ۱. فرآیند ادراک کیفیت عرصه های همگانی شهری

۳- روش‌شناسی تحقیق

با توجه به ماهیت پیچیده کیفیت در عرصه‌های همگانی شهری تلاش شده است از روش تحقیق ترکیبی پدیدارشناسی و تئوری زمینه‌ای استفاده گردد. بر این اساس، به‌منظور درک تجربه‌های استفاده‌کنندگان فضا از مصاحبه‌های پدیدارشناسی بهره گرفته شده است و سپس به کمک تئوری زمینه‌ای مصاحبه‌ها کدگذاری و فرضیه پژوهش تدوین شده است.

درک معیارهای مؤثر بر قابلیت عرصه‌های همگانی شهری در نمونه مطالعاتی با استفاده از مصاحبه‌های عمیق با کاربران و استفاده‌کنندگان آن‌ها انجام شده است. شرکت‌کنندگان در مصاحبه به‌صورت تصادفی از بین افرادی که تمایل به همکاری داشتند، انتخاب و با آگاهی از موضوع پژوهش در این فرآیند شرکت نموده‌اند. مصاحبه‌ها با محوریت سؤال‌های «چه کسی؟ کی؟ کجا؟ چه چیزی؟ چگونه؟ چقدر؟ چرا؟» صورت گرفته و در مجموع ۳۰ مصاحبه با شهروندان، زائران و گردشگران انجام شده است. با رسیدن به حد اشباع پس از مصاحبه بیستم، برای اطمینان از

دارای قابلیت‌هایی است که به مردم حق انتخاب در استفاده از عرصه همگانی را می‌دهد. قابلیت‌های محیط ساخته شده به‌واسطه ویژگی‌های کالبدی محیط به وجود آمده و به طیفی از فعالیت‌ها و رفتارهای انسانی پاسخ می‌دهند. ادراک قابلیت‌ها و کیفیت‌های محیطی فرآیند هدفمند دریافت اطلاعات ارسال شده از محیط ساخته شده توسط افراد جامعه می‌باشد. ادراک محیط تابعی از شرایط و متغیرهای محیطی و نیز ویژگی‌های فرد ادراک‌کننده می‌باشد. بدیهی است هر چه میزان دانش و آگاهی نسبت به کدهای محیط بیشتر باشد، ادراک کامل‌تر بوده و از این‌رو، مدت‌زمان حضور فرد در محیط رابطه مستقیمی با شناخت بیشتر و ادراک کامل‌تر دارد. بنابراین، می‌توان ادراک محیط را فرآیند به تصویر کشیدن اطلاعات ارسالی از محیط ساخته شده در ذهن ناظر (ادراک‌کننده) برشمرد. فرآیند ادراک قابلیت‌های محیط از فردی به فرد دیگر متفاوت بوده و ویژگی‌های فردی و اجتماعی افراد می‌توانند در تجربه محیطی و درک آن اثرگذار باشند (شکل ۱).

جدول ۱. قابلیت ها، معیارها و سنجه های موثر بر ادراک کیفیت عرصه های همگانی شهری

عملکردی	دسترسی	* *	* *	-موقعیت استقرار (سهولت دسترسی) -کیفیت مسیرهای سواره و پیاده -حمایت از حرکت پیاده و دوچرخه -استفاده از حمل و نقل عمومی	
	سرزندگی	* * * *	* * *	-اختلاط عملکردها، فعالیت ها و... -قابلیت استفاده در تمام ساعات -قابلیت استفاده در تمام روزهای هفته -پویایی و فعال بودن -فضاهای نشاط‌انگیز -فضاهای ویژه کودکان -جذابیت و سهولت حرکت	
	کارایی	* * *	* * *	-پاکیزگی/ آلودگی-های زیست محیطی -تأسیسات و تجهیزات -فضاهای ویژه کودکان -آرایش مبلمان	
	فراگیری	*	*	-حضور گروه های مختلف و اجتماعی -امکان استفاده افراد ناتوان و کم توان	
زیبایی شناسی	غناي بصری	*	*	-آب و پوشش گیاهی -دید و منظر	
	خوانایی		* *	-عناصر نشانه ای -علائم راهنما	
قابلیت	معیار	کالبد محیطی	معنی محیطی	تمایل کاربران	سنجه ها

			<ul style="list-style-type: none"> - برخورد چهره به چهره - فضاهای دنج و آرام - تعریف قلمرو - مکانی برای گفتگو و ملاقات - مکان برای مشاهده مردم - آزادی در انتخاب فعالیت‌ها 	حمایت از کاربران	اجتماعی
			<ul style="list-style-type: none"> - میزان توقف در فضا - نحوه حضور (گروهی / تنها) - علت حضور در فضا - محیط بدون محدودیت - ملحق شدن به دیگران - برقراری رابطه اجتماعی 	اجتماع پذیری	
			<ul style="list-style-type: none"> - امکان ثبت خاطرات مشترک - معنی و تصویر ذهنی - حس تعلق - تمایل به حضور - نقاط شاخص و خاطره‌انگیز - امکان شخصی‌سازی 	هویت	
			<ul style="list-style-type: none"> - روشنایی / فضاهای تاریک - رؤیت پذیری - حضور زنان و کودکان - فضاهای ناامن و جرم خیز 	امنیت	
			<ul style="list-style-type: none"> - رؤیت پذیری - پرهیز از فضاهای پنهان 	کنترل و نظارت	ریخت‌شناسی
			<ul style="list-style-type: none"> - آسایش اقلیمی - مبلمان مناسب و متنوع - مقیاس انسانی - محصوریت / ارتفاع بدنه‌ها - محریمیت 	آسایش در فعالیت	
تمایل کاربران	معنی محیط	کالبد محیط	سنجه‌ها	معیار	

نتایج، تعداد ۱۰ مصاحبه دیگر نیز انجام شده است. تمام مصاحبه‌ها با رضایت شرکت کنندگان ضبط و پس از بررسی دقیق و خط به خط آن‌ها، جملات کلیدی استخراج و با استفاده از فرآیند کدگذاری آزاد، مفهوم‌سازی شده است.

پس از معرفی و استخراج مفاهیم، در گام بعدی مفاهیم مرتبط باهم دسته‌بندی شده و مقوله‌ها (معیارها) مشخص شده‌اند. برای نام‌گذاری مقوله‌ها از ترکیب دو شیوه مفاهیم برخاسته از نوشته و عنوان گذاری محقق بهره گرفته شده است. سپس با استفاده از مدل پارادایمی برای بیان رابطه بین معیارها و مفاهیم، شرایط علی، پدیده، زمینه، شرایط مداخله‌گر، راهبردهای کنش/ کنش متقابل و پیامدها تعریف و مشخص شده‌اند. با استفاده از مقایسه یک‌به‌یک، مدل پارادایمی رابطه بین مفاهیم و مقوله‌ها بررسی و مشاهده می‌گردد که برخی شرایط مداخله‌گر نظیر ویژگی‌های فردی (سن و جنس، علت و مدت حضور در فضا، نحوه حضور و...) در ادراک اغلب پدیده‌ها (معیارها) و تمایل به حضور، استفاده و رضایتمندی از عرصه‌های همگانی مؤثر هستند. از این‌رو، ضروری است در گردآوری داده‌های پژوهش موردتوجه قرار گیرند. همچنین مشخص شده است که شرایط مداخله‌گر در ادراک یک پدیده، در پدیده دیگر نقش شرایط علی و به وجود آورنده را دارند. بنابراین پدیده‌ها و مفاهیم وابستگی شدیدی به یکدیگر دارند. از سوی دیگر پیامدها در تمامی پدیده‌ها مشابه بوده و همگی به حضورپذیری بیشتر، افزایش کارایی و رضایتمندی از عرصه همگانی تأکید دارند. این مهم قابلیت و کیفیت عرصه‌های همگانی را برای حضور و برقراری تعامل اجتماعی به‌عنوان مقوله محوری در این پژوهش معرفی می‌نماید.

به نظر می‌رسد، چنانچه سازگاری میان ویژگی‌ها، داده‌ها و ارسالات محیط ساخته شده و نیازها و

مطالبات کاربران بیشتر باشد (شرایط مداخله‌گر در ادراک کیفیت عرصه همگانی در سازگاری باهم قرار داشته باشند)، میزان رضایتمندی از عرصه همگانی افزایش یافته و در نتیجه تعامل و رفتار اجتماعی (فعال و غیرفعال) برقرار می‌گردد. بنابراین «کیفیت عرصه همگانی شهری، به معنی قابلیت‌های آن برای تمایل به حضور، تعامل و رفتار اجتماعی از سوی کاربران، تابع سازگاری محیط ساخته‌شده با مطالبات فردی و اجتماعی کاربران می‌باشد.» براین اساس مشخص شده است بهبود کیفیت و قابلیت عرصه همگانی شهری به‌واسطه قابلیت‌های زیبایی‌شناسی، ریخت‌شناسی، عملکردی و اجتماعی حاصل می‌گردد و ادراک برخی معیارهای کیفی عرصه همگانی تحت تأثیر شرایط محیطی صورت می‌گیرد و برخی دیگر تحت تأثیر تمایلات کاربران درک می‌شوند (جدول ۱).

گردآوری داده‌های موردنیاز مدل عملیاتی پژوهش با استفاده از پرسشنامه هدفمند در قالب ۱۷ سؤال و در مجموع با حجم نمونه 230^7 ، برای درک بیشتر قابلیت‌های عرصه‌های همگانی انجام شده است همچنین به دلیل پیشگیری از طولانی شدن پرسشنامه و نیز درک عمیق‌تر رفتار کاربران عرصه‌های همگانی در کلانشهر مشهد از مشاهده میدانی و ثبت مشاهده‌ها (نگارش رخدادهای روزانه و نقشه برداری الگوهای رفتار) بهره گرفته شده است. به‌منظور شناسایی شرایط اثرگذار بر رضایتمندی کاربران در عرصه‌های همگانی نمونه، در تدوین پرسشنامه به شرایط مداخله‌گری نظیر میزان آشنایی با محیط، مدت حضور در عرصه همگانی، نحوه و علت حضور در عرصه همگانی، سن و جنس کاربران توجه شده است. سایر سؤالات پرسشنامه که مربوط به احساس رضایتمندی یا احساس آزدگی^۷ از عرصه‌های همگانی شهری هستند، با استفاده از طیف پنج‌گزینه‌ای

۷. تعیین حجم نمونه با استفاده از روش اشباع نظری در هر یک از عرصه‌های همگانی نمونه انجام شده است (Livingston, ۲۰۰۹).

لیکرت^۹ با گزینه‌های بسیار نامطلوب، نامطلوب، متوسط، مطلوب و بسیار مطلوب طرح شده‌اند و در تجزیه و تحلیل داده‌ها به ترتیب کدهای ۱، ۲، ۳، ۴ و ۵ را گرفتند.

اطمینان از دقت و صحت سؤالات پرسشنامه و سنجش سطح مناسبت ابزار تحلیل از روش تحلیل قابلیت اطمینان^{۱۰} استفاده گردیده و ضرایب آلفا با استفاده از نرم‌افزار SPSS محاسبه شده است. ضریب آلفا^{۱۱} برای سؤالات پرسشنامه برابر ۰/۸۲۷ به دست آمده که بیانگر پایایی قابل قبول و مطلوب پرسشنامه می‌باشد. بررسی استنباطی داده‌های گردآوری شده و تحلیل رابطه بین محیط و ویژگی‌های فردی و اجتماعی کاربران در ادراک کیفیت عرصه‌های همگانی شهری با استفاده از آزمون‌های آماری نظیر همبستگی اسپیرمن^{۱۲} و تحلیل واریانس یک طرفه^{۱۳} در نرم‌افزار SPSS انجام شده است.

۴- یافته‌های تحقیق

نقش اصلی شهر مشهد، زیارت و گردشگری است و بخش اعظمی از فعالیت‌های اجتماعی و اقتصادی شهر تحت تأثیر همین فعالیت است، بیش از هر جای دیگری نیاز به تدارک و تجهیز فضاهای همگانی و شهری دارد تا بتواند ارزش‌های نهفته در محیط را برای گردشگران بارز نماید. در طرح جامع کلانشهر مشهد، عرصه‌های عمومی شهری به مثابه فضاهایی که اجازه می‌دهند مردم به آن دسترسی مستقیم داشته باشند و فعالیت‌های انتخابی و یا اجتماعی در آن صورت

می‌پذیرند (مهندسين مشاور فرهنگ، ۱۳۸۸، ص ۲. ب)، تعریف شده و این همان مفهوم عرصه همگانی می‌باشد. در این سند، کیفیت عرصه‌های همگانی کلانشهر مشهد، با استفاده از معیارهای چهارگانه PPS^{۱۴}: «دسترسی و به هم پیوستگی»، «آسایش و تصویر ذهنی»، «استفاده و فعالیت» و «اجتماعی بودن» مورد ارزیابی قرار گرفته شده است.

به منظور تدقیق عرصه مطالعاتی و معرفی عرصه‌های همگانی مورد بررسی، از مطالعات کیفیت عرصه همگانی طرح جامع کلانشهر مشهد استفاده گردیده است. بر این اساس، آن دسته از عرصه‌های همگانی به عنوان نمونه مطالعاتی انتخاب شده‌اند که دارای بیشترین کیفیت هستند و از سطح اجتماعی بودن و دسترسی پذیری بسیار خوب برخوردار باشند. بنابراین، پارک ملت و پارک کوهسنگی به عنوان فضاهای سبز اجتماعی بدون محدودیت ورود مورد مطالعه قرار گرفته است. این پارک‌ها در مقایسه با سایر پارک‌های کلانشهر مشهد دارای بیشترین امتیاز کیفی بوده و به لحاظ میزان تجهیزشدگی، منظر ذهنی و دسترسی پذیری عمومی در سطح بسیار خوب ارزیابی شده‌اند. همچنین، پیاده‌راه جنت به عنوان تنها پیاده‌راه شهر مشهد و خیابان‌های احمدآباد و خسروی با هویت تجاری، خرید و گردشگری به عنوان مسیرهایی که دارای بیشترین کیفیت هستند و به لحاظ میزان فعالیت و استفاده، تصویر ذهنی و اجتماعی بودن بسیار

۸. برای سنجش کیفیت فضاهای شهری دو نوع شاخص قابل تشخیص می‌باشد. شاخص‌های مشاهده کارشناسی (Exposure-based) که بر اساس ویژگی‌های واقعی محیط شکل گرفته‌اند؛ و شاخص‌های اثر محور (Effect-based) که واکنش‌های ادراکی برانگیخته شده از شرایط محیط هستند و با سنجش میزان رضایتمندی و یا احساس آزردهی شخص نسبت به شرایط محیطی اندازه‌گیری می‌شوند (Van Poll, ۱۹۹۷: ۷).

9 Likert

10 Reliability Analysis

11 Alpha Coefficient

12 Spearman Correlation

13 One- Way Analysis of Variance/ One- Way ANOVA

14 PPS:project for public space , 2006.

خوب ارزیابی شده‌اند، بررسی گردیده است. میدان شریعتی و میدان بیت المقدس به عنوان میدان‌های عمومی مورد مطالعه قرار گرفته‌اند. میدان شریعتی با هویت غالب خدماتی، ارتباطی و تاریخی دارای بیشترین سطح کیفی در قیاس با سایر میدان‌ها شهری و نیز وضعیت بسیار خوب تجهیزشدگی، منظر ذهنی و دسترسی پذیری عمومی می‌باشد. میدان بیت المقدس به همراه میدان‌های احمدآباد و هفده شه‌ریور دارای بیشترین امتیاز کیفی پس از میدان شریعتی می‌باشد. اگرچه این میدان‌ها دارای وضعیت بسیار خوب تجهیزشدگی، منظر ذهنی و دسترسی پذیری عمومی هستند؛ میدان بیت المقدس به دلیل قرارگیری در مجاورت حرم امام رضا(ع) دارای موقعیتی ویژه بوده و به همین دلیل انتخاب شده است. مجتمع‌های تجاری چندمنظوره پروما و زیست خاور علاوه بر اینکه دارای بیشترین امتیاز کیفی و وضعیت بسیار خوب تجهیزشدگی، منظر ذهنی و دسترسی پذیری عمومی می‌باشند، مراکزی هستند که هم مورد توجه شه‌روندان و هم زائران و گردشگران هستند و به عنوان مراکز خرید مورد مطالعه قرار گرفته‌اند (موقعیت‌عرصه‌های همگانی مورد مطالعه در شکل ۲ نشان داده شده است).

بررسی کیفیت عرصه‌های همگانی نمونه در کلانشهر مشهد نشان می‌دهد، معیارهای کیفی که تحت تأثیر ویژگی‌های کالبدی محیط ساخته شده ادراک شده‌اند، رضایت کاربران فضا را تأمین نموده و در وضعیت مطلوب از سوی کاربران عرصه‌های همگانی ارزیابی شده‌اند. غنای بصری تنها کیفیتی که در وضعیت متوسط ارزیابی شده است؛ عدم توجه کافی به دید و منظر مناسب مهم‌ترین دلیل کاهش مطلوبیت این کیفیت در عرصه‌های همگانی مشهد می‌باشند.

اجتماع‌پذیری و هویت کیفیت‌هایی هستند که به واسطه تمایل کاربران ادراک می‌گردند. این کیفیت‌ها در عرصه‌های همگانی کلانشهر مشهد در وضعیت مطلوبی ارزیابی شده‌اند. امکان حضور بدون

محدودیت‌های عرفی و اجتماعی در عرصه همگانی، ملحق شدن به سایر افراد و برقراری رابطه اجتماعی با آن‌ها، خاطره‌انگیزی و تعریف قلمروهای رفتاری در عرصه‌های همگانی از مهم‌ترین دلایل رضایت کاربران عرصه‌های همگانی مشهد می‌باشد. معیارهای کیفی که به واسطه معنی محیط ادراک می‌شوند، عموماً مطلوب و بسیار مطلوب ارزیابی شده‌اند. آسایش و راحتی در انجام فعالیت‌ها، به دلیل عدم توجه به مسئله محرمیت در طراحی عرصه‌های همگانی شهری در وضعیت نامطلوب ارزیابی شده است و اکثر افراد به بی‌توجهی به خلوت‌گزینی و رعایت فضاهای شخصی در طراحی عرصه‌های همگانی اشاره نموده‌اند. پایین بودن میزان رضایت کاربران از معیار حمایت از کاربران عرصه همگانی به نسبت سایر معیارها ناشی از عدم توجه به تعریف قلمرو برای افراد و گروه‌های استفاده‌کننده از عرصه‌های همگانی شهری می‌باشد. همچنین بررسی الگوهای رفتاری و تمایلات کاربران نشان می‌دهد، این عرصه‌ها فاقد مکان‌هایی آرام برای خلوت هستند؛ در حالی که برای سایر برخوردارهای اجتماعی نظیر ارتباط چهره‌به‌چهره، ملاقات و مشاهده دیگران مناسب ارزیابی شده‌اند (جدول ۲).

به منظور بررسی و درک رابطه بین تمایل کاربران و ادراک محیط در کیفیت عرصه‌های همگانی کلانشهر مشهد از آزمون همبستگی اسپیرمن بهره گرفته شده است. بر این اساس نتایج به دست آمده در ۹ عرصه همگانی نمونه در مشهد همبستگی میان تمایل کاربران، واقعیت‌های کالبدی و معنایی محیط به دست آمده است. بنابراین، میانگین امتیاز هر یک از سه عامل فوق در عرصه‌های همگانی نمونه محاسبه گردید و در نرم‌افزار SPSS وارد شده است. بر اساس نتایج به دست آمده از آزمون همبستگی اسپیرمن، مشخص شده است در عرصه‌های همگانی نمونه در کلانشهر مشهد رابطه معنی‌داری بین تمایل کاربران و معنی محیط وجود دارد. این رابطه با ضریب همبستگی ۰/۹۸۳ رابطه‌ای قوی و مستقیم می‌باشد.

همچنین مشخص شده است همبستگی ضعیف بین واقعیت‌های کالبدی محیط با معنی و تمایل کاربران در استفاده از عرصه‌های همگانی شهری وجود دارد (جدول ۳).

بنابراین، می‌توان نتیجه گرفت در کیفیت عرصه‌های همگانی شهری در مشهد رابطه معنی‌دار، قوی و مستقیم بین تمایل کاربران و ادراک معنی محیط و کشف رمزگان و کدهای محیط ساخته‌شده وجود دارد. تمایل و انتظار کاربران عرصه‌های همگانی شهری بر اساس ویژگی‌های فردی و اجتماعی افراد شکل می‌گیرد. کشف معنی محیط به واسطه ویژگی‌های فردی (سن، جنس، میزان آشنایی با محیط و...) و اجتماعی (هنجارها، عرف‌ها، قواعد، ارزش‌های جامعه و...) انجام می‌شود.

به منظور بررسی تأثیر متغیرهای شخصی و اجتماعی فرد بر روی میزان ادراک کیفیت در عرصه‌های همگانی، از مقایسه میانگین امتیاز کیفیت عرصه همگانی در بین گروه‌بندی‌های مختلف سنی، جنسی، شهروندان و غیرشهروندان و نیز گروه‌هایی که با هدف مشخصی به عرصه همگانی مراجعه می‌نمایند، دوره تناوب مراجعه، مدت حضور، الگوی مراجعه (به‌تنهایی/ خانوادگی/ با دوستان و همکاران) و هدف از سفر به مشهد، مدت اقامت در مشهد و تعداد دفعات سفر (برای زائران و گردشگران) استفاده شده است. براین اساس، ابتدا نرمال بودن توزیع داده‌ها در این گروه‌ها به کمک آزمون تک نمونه‌ای کولموگوروف-اسمیرنوف^{۱۵} انجام شده است. بر اساس نتایج این آزمون توزیع داده‌ها در گروه‌های مزبور نرمال است ($p > 0.05$).

با توجه به نرمال بودن توزیع داده‌ها در تمامی گروه‌ها برای مقایسه میانگین میزان کیفیت‌های ادراک‌شده در عرصه‌های همگانی مورد مطالعه، از تحلیل واریانس یک‌طرفه بهره گرفته شده است.

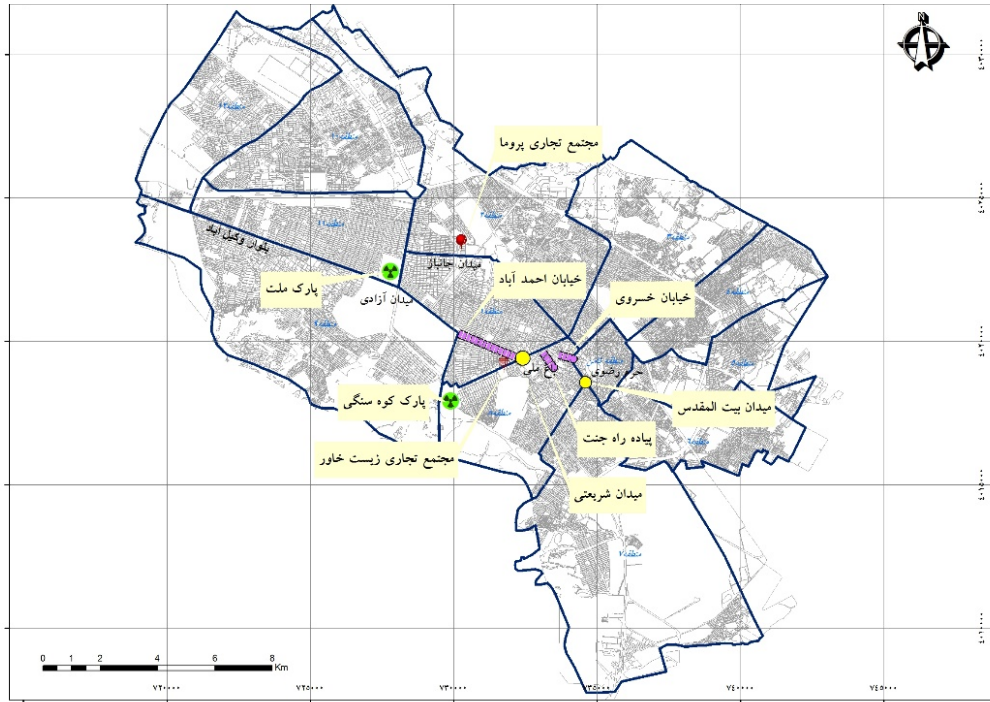
برای انجام تحلیل واریانس ابتدا یکسانی واریانس متغیر وابسته از طریق آزمون لون^{۱۶} بررسی گردید. با توجه به اینکه در تمام گروه‌ها، سطح معناداری مقدار محاسبه‌شده لون^{۱۷} از ۰/۰۵ بزرگ‌تر است، داده‌ها فرض تساوی خطای واریانس (H_0) را زیر سؤال نبرده و می‌توان از تحلیل واریانس یک‌طرفه برای بررسی نقش متغیرهای شخصی و اجتماعی در ادراک کیفیت عرصه‌های همگانی شهری استفاده نمود.

نتایج آزمون نشان می‌دهد که در درک کیفیت‌های عرصه همگانی، متغیرهای تعداد دفعات سفر به مشهد و مدت اقامت در این شهر برای زائران و گردشگران و نیز الگوی مراجعه به عرصه همگانی اختلاف معنی‌داری بین گروه‌های مختلف وجود ندارد ($P < 0.05$). به عبارتی این متغیرها بر روی میزان درک کیفیت عرصه همگانی تأثیری نداشته‌اند. همچنین مشخص شده است متغیرهای سن، جنس، شهروندی یا غیرشهروندی (زائر و گردشگر) بودن، علت (هدف) مراجعه به عرصه همگانی، تناوب استفاده از عرصه همگانی، مدت حضور و هدف زائران و گردشگران از سفر به مشهد در میزان درک کیفیت عرصه‌های همگانی مؤثر بوده‌اند ($P > 0.05$). بیشترین تفاوت ادراک کیفیت عرصه‌های همگانی شهر مشهد، به علت حضور فرد و تناوب مراجعه به عرصه همگانی مربوط می‌گردد و کمترین تفاوت بین ادراک زنان و مردان مشاهده شده است. تفاوت در ادراک کیفیت عرصه‌های همگانی شهر مشهد توسط افراد گروه‌های مختلف به همراه سطح معناداری^{۱۸} آن در جدول ۴ نشان داده شده است. بدیهی است که هرچه سطح معناداری کمتر باشد، بیانگر تفاوت بیشتر بین ادراک کیفیت‌های عرصه همگانی توسط افراد مختلف می‌باشد.

15. Kolmogorov-Smirnov Test / Test K-S

16. Levene

17. Levene Statistic

شکل ۲. موقعیت عرصه های مطالعاتی در شهر مشهد

جدول ۲. وضعیت معیارهای کیفی ادراک شده در عرصه همگانی کلانشهر مشهد

قابلیت عرصه همگانی	معیار کیفی	کیفیت های درک شده از:		
		کالبد محیط	تمایل کاربران	معنی محیط
زیبایی شناسی	خوانایی	مطلوب	-	-
	غنای بصری	متوسط	-	مطلوب
عملکردی	فراگیری و همه شمولی	مطلوب	-	بسیار مطلوب
	کارایی	متوسط	-	نسبتاً مطلوب
	سرزندگی	مطلوب	-	مطلوب
ریخت شناسی	دسترسی	مطلوب	مطلوب	-
	آسایش در فعالیت ها	مطلوب	-	نامطلوب
	کنترل و نظارت	مطلوب	-	مطلوب
اجتماعی	امنیت	مطلوب	-	بسیار مطلوب
	اجتماع پذیری	نسبتاً مطلوب	مطلوب	مطلوب
	حمایت از کاربران	-	-	متوسط
	هویت	مطلوب	مطلوب	متوسط

جدول ۳. همبستگی بین کالبد محیط، معنی محیط و تمایل کاربران در عرصه‌های همگانی شهری

کالبد محیط	معنی محیط	تمایل کاربران	
۱.۰۰۰	۰.۱۳۳	۰.۰۶۷	Spearman's rho کالبد محیط Correlation Coefficient Sig. (2-tailed) N ۹
۰	۰.۷۳۲	۰.۸۶۵	معنی محیط Correlation Coefficient Sig. (2-tailed) N ۹
۰.۱۳۳	۱.۰۰۰	**۰.۹۸۳	تمایل کاربران Correlation Coefficient Sig. (2-tailed) N ۹

** Correlation is significant at the 0.01 level (2-tailed).

جدول ۴. تفاوت در ادراک کیفیت عرصه‌های همگانی مشهد توسط گروه‌های مختلف اجتماعی

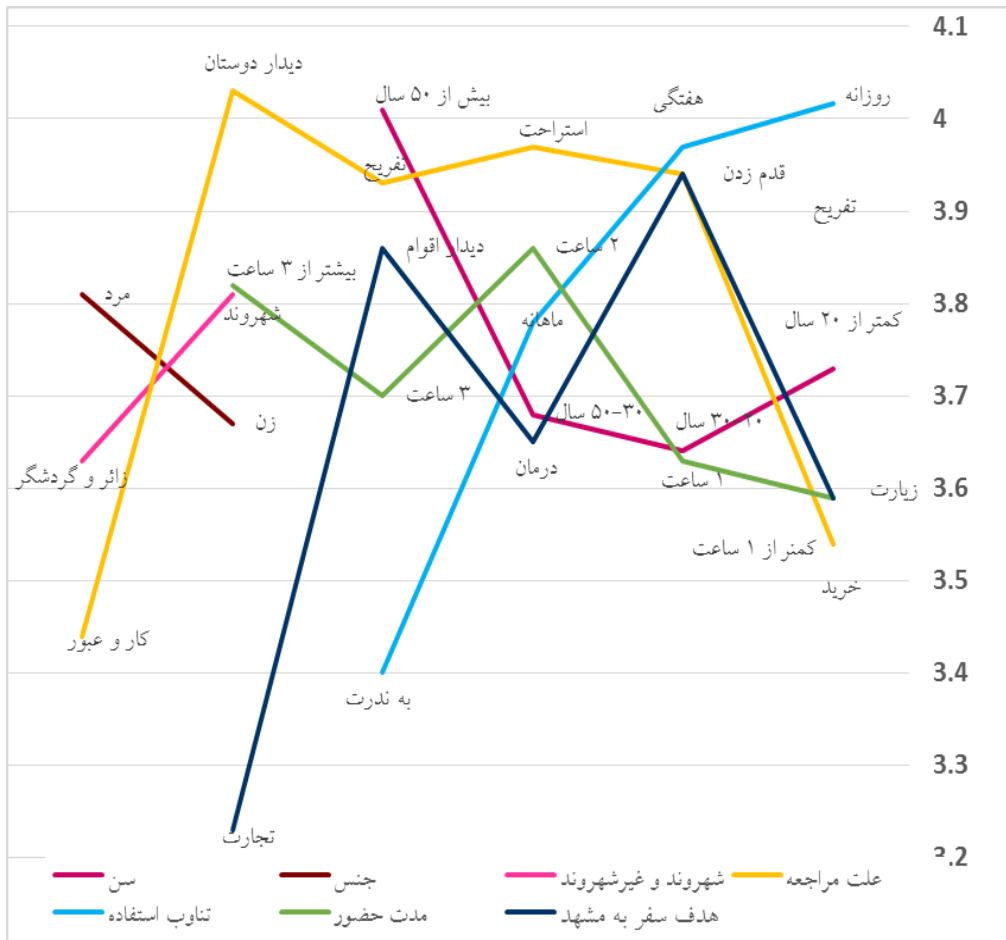
متغیر	جنس	مدت حضور	هدف سفر به مشهد	غیر شهروند و شهروند	سن	علت مراجعه	تناوب استفاده
سطح معناداری	۰/۰۴۲	۰/۰۲۹	۰/۰۲۰	۰/۰۰۹	۰/۰۰۱	۰/۰۰۰	۰/۰۰۰
<p>کمترین تفاوت در ادراک کیفیت ادراک کیفیت</p> <p>بیشترین تفاوت در</p>							

۵- جمع بندی و نتیجه گیری

ادراک کیفیت‌های محیط فرآیند به تصویر کشیدن پیام‌های محیط ساخته شده در ذهن فرد (ادراک‌کننده) است. درک قابلیت‌های محیط از فردی به فرد دیگر متفاوت بوده و ویژگی‌های فردی و اجتماعی افراد می‌تواند در تجربه محیطی و درک آن اثرگذار باشد. بنابراین، ادراک محیط وابسته به شرایط محیط در دو بعد کالبدی و معنایی و تجربه محیطی و الگوی زندگی اجتماعی می‌باشد و در این فرآیند میزان دانش و آگاهی نسبت به محیط دارای نقش است. کارکرد اصلی عرصه همگانی شهری، برقراری ارتباط بین افراد جامعه است. در این رابطه تعاملی چنانچه فرد قابلیت عرصه همگانی را درک نماید و آن را در جهت نیازها و تمایلات خویش بباید، از حضور در آن احساس رضایت و لذت نموده و تمایل به انجام فعالیت‌های اختیاری و اجتماعی خواهد داشت. درک این کیفیت‌ها تحت تأثیر تعامل دوجانبه محیط و انتظارات کاربران عرصه‌های همگانی قرار دارد. سودمندی محیط برای افراد وابسته به نیازهای آنهاست و با تغییر نیازها و انگیزه‌های افراد، سودمندی محیط برای آن‌ها تغییر می‌کند. بنابراین، ادراک محیط و کیفیت آن متأثر از نیازهای مردم و وابسته به تمام ابعاد محیط ازسویی و ویژگی‌های زندگی اجتماعی از سوی دیگر است. ارزش‌های جامعه در شکل دادن به محیط زندگی نقش دارند؛ و درک معنی محیط، تمایلات و بخشی از نیازهای فرد (به جز نیازهای بیولوژیک) تحت تأثیر شرایط زندگی اجتماعی قرار دارند. از این رو است که افراد، ادراک متفاوت از قابلیت‌های محیط مشخص دارند. در نتیجه ممکن است محیط برای برخی افراد احساس رضایت و برای دیگر ناخوشایندی و ناراحتی به همراه داشته باشد. در شهر مشهد استفاده مردم از عرصه‌های همگانی شهری وابسته به دو مفهوم زندگی اجتماعی در این شهر و اجتماع پذیری

عرصه‌های همگانی می‌باشد. با توجه به حضور حدود ۱۵ میلیون نفر زائر و گردشگر در سال (با مدت اقامت متوسط ۵/۴ روز)، زندگی اجتماعی در مشهد ویژگی‌های متفاوتی با سایر شهرهای کشور دارد و با حضور زائران و گردشگران تعریف و معنی یافته است. مفهوم اجتماع پذیری در عرصه همگانی بر پایه نیاز مردم به باهم بودن و برقراری کنش اجتماعی با یکدیگر شکل می‌گیرد. اجتماع‌پذیری عرصه همگانی به ویژگی‌های کالبدی آن وابسته است. هنگامی که عرصه همگانی تأمین‌کننده نیازهای مردم نباشد (فاقد مطلوبیت کالبدی باشد)، اجتماع‌پذیری کاهش می‌یابد. اجتماع‌پذیری هنگامی اتفاق می‌افتد که نیازهای افراد، مطلوبیت کالبدی و معنی ادراک‌شده از محیط به گونه‌ای از یکدیگر حمایت کنند که عرصه همگانی برای جذب گروه‌های مختلف مردم مطلوب باشد و امنیت، سرزندگی، لذت، احساس آرامش و... فراهم شود. از سوی دیگر، توان اجتماع‌پذیر عرصه‌های همگانی به زندگی اجتماعی و سبک زندگی جامعه وابسته است. زندگی اجتماعی پیوندهای مختلف و متنوع مردم با یکدیگر را در برمی‌گیرد و نقش مردم را در جامعه تعریف می‌کند. کیفیت زندگی اجتماعی و برقراری ارتباط و کنش در عرصه‌های همگانی شهری به ویژگی‌های آن یعنی فعالیت‌ها و سبک زندگی روزمره مردمی که در آن باهم ارتباط دارند، زمانی که فعالیت‌ها در آن اتفاق می‌افتد، ارزش‌های اجتماعی و اعتقادات بستگی دارد.

درک کیفیت‌های عرصه‌های همگانی شهری تابع ادراک محیط ساخته شده در بعد کالبدی و معنایی و نیز نیازها و انتظارات کاربران آن‌ها می‌باشد؛ مشخص شده است، رابطه‌ای معنادار و قوی بین تمایلات و نیازهای کاربران عرصه‌های همگانی و معانی ادراک‌شده از محیط ساخته شده وجود دارد. براین اساس، کیفیت عرصه همگانی به معنی کنش خلاق بین مکان و استفاده‌کنندگان از آن، از برآیند

شکل ۳. میزان کیفیت ادراک شده توسط گروه‌های مختلف حاضر در عرصه همگانی

بیشترین میزان کیفیت‌های عرصه همگانی را درک نموده‌اند و تمایل بیشتری به حضور در آن‌ها دارند. در این گروه کمترین میزان کیفیت توسط جوانان ۲۰ تا ۳۰ ساله درک شده است. همچنین، مردان نسبت به زنان عرصه‌های همگانی شهر مشهد را با کیفیت بالاتری ارزیابی کرده‌اند؛ و شهروندان به نسبت زائران و گردشگران به دلیل آشنایی بیشتر با عرصه‌های همگانی و نیز خاطرات جمعی و حس تعلق بیشتر، کیفیت‌های بیشتری از عرصه‌های همگانی را دریافت نموده‌اند. در میان زائران و گردشگران نیز، دسته‌ای که برای دیدار اقوام خود به مشهد سفر کرده‌اند، عرصه‌های همگانی شهر مشهد را با کیفیت بالاتری ارزیابی کرده‌اند و افرادی

سه مؤلفه محیط کالبدی، محیط معنایی و تمایل کاربران درک می‌شود و چنانچه هماهنگی بین این مؤلفه‌ها ایجاد گردد، رضایت از عرصه همگانی حاصل می‌شود و در این صورت عرصه همگانی می‌تواند بستری برای حضور افراد و برقراری تعامل و ارتباط اجتماعی باشد. همچنین مشخص گردید که در ادراک کیفیت عرصه‌های همگانی شهر مشهد، بیشترین تفاوت ادراک کیفیت عرصه‌های همگانی شهر مشهد، به علت حضور فرد و تناوب مراجعه به عرصه همگانی مربوط می‌گردد و کمترین تفاوت بین ادراک زنان و مردان مشاهده شده است. همان‌گونه که در شکل ۳ مشاهده می‌شود، در بین گروه‌های سنی مختلف، کاربرانی که بیش از ۵۰ سال دارند،

طرح توسعه و عمران (جامع) کلانشهر مشهد مقدس. مشهد: وزارت راه و شهرسازی.

6. Canter, D. (1977). *The Psychology of Place*. London: Architectural Press.

7. Carmona, M; Magalhaes, C&Hammond, L. (2008). *Public Space: the management Dimension*. London: Routledge Press.

8. Carmona, M; Heath, T; Oc, T& Tiesdell, S. (2003). *Public Space Urban Space*. Oxford: Architectural Press.

9. Carr, S; Francis, M; Rivlin, L& Stone, A. (1992). *Public Space*. Cambridge: Cambridge University Press.

10. Duany, A; Plater-Zyberk, E& Speck, J. (2000). *Suburban Nation: The Rise of Sprawl and the Decline of the American Dream*. New York: North Point Press.

11. Gehl, J. (2004). *Public spaces, public life*. Copenhagen: Danish architectural Press.

12. Gifford, R. (1997). *Environmental Psychology: Principles and Practice*. London & Boston: Allyn and Bacon Press.

13. Hajer, M; Reijndorp, A. (2001). *In Search of New Public Domain*. Rotterdam: NAI Press.

14. Hiebert, R. (2005). *Comentary: new Technologies, Public relations and democracy*. *Public Relation Review*. 31. 1-9.

15. Hillier, B; Hasson, J. (1984). *the Social Logic of Space*. Cambridge: Cambridge University Press.

16. Lang, J. (2005). *Urban Design: A typology of Procedures and Products*. Illustrated with over 50 Case Studies. Oxford: Architectural Press.

17. Lang, J; Moleski, W. (2011). *Functionalism Revision: Architectural Theory and Practice and the Behavioral Sciences*. England: Ashgate Press.

18. Livingston, W G. (2009). *Discovering the Aca-*

که هدف سفر آن‌ها کار، تجارت و سرمایه‌گذاری بوده است، کمترین میزان از کیفیت عرصه‌های همگانی را دریافت نموده‌اند. مشغله کاری و عدم فرصت کافی برای حضور در فضاهای همگانی، مهم‌ترین دلیل برای درک کمتر کیفیت‌های محیط در این گروه می‌باشند.

افرادی که برای دیدار دوستان خود به فضاهای همگانی آمده‌اند، عمدتاً حس تعلق و نشاط نموده در تمایل بیشتری برای حضور در عرصه همگانی دارند و لذا آن‌ها را با کیفیت‌تر ارزیابی نموده‌اند. کاربرانی که به صورت روزانه به عرصه‌های همگانی مراجعه می‌کنند، نسبت به سایرین آشنایی بیشتری با محیط دارند و کیفیت‌های آن را بهتر و بیشتر دریافت می‌نمایند. هر چه افراد بافاصله زمانی طولانی‌تری در عرصه همگانی حضور یابند، حس تعلق کمتری به آن دارند و کیفیت‌های کمتری را درک می‌کنند. کاربرانی که در هر مراجعه به عرصه همگانی در حدود ۲ ساعت زمان در آن صرف می‌نمایند نسبت به سایرین، کیفیت آن را بیشتر درک نموده‌اند.

منابع و مآخذ

۱. راپاپورت، آ. (۱۳۸۴). معنی محیط ساخته‌شده: رویکردی در ارتباط غیرکلامی. (ف. حبیب، مترجم) چاپ اول. تهران: انتشارات شرکت پردازش و برنامه‌ریزی شهری.

۲. کرمونا، م؛ تیزدل، الف. (۱۳۹۰). خوانش مفاهیم طراحی شهری. (ک. ذکاوت؛ ف. فرشاد، مترجم) چاپ اول. تهران: انتشارات آذرخش.

۳. گل، ی؛ اسوار، ب. (۱۳۹۴). بررسی زندگی فضای عمومی. (م. س. ایزدی؛ س. محمدی؛ س. خبیری، مترجم) چاپ اول. تهران: انتشارات اول و آخر.

۴. مهندسین مشاور فرهاد. (۱۳۸۸a). مطالعات پایه انسان و فعالیت. ساختار اجتماعی و فرهنگی. طرح توسعه و عمران (جامع) کلانشهر مشهد مقدس. مشهد: وزارت راه و شهرسازی.

۵. مهندسین مشاور فرهاد. (۱۳۸۸ b). مطالعات کیفیت محیط شهری. کیفیت عرصه‌های همگانی.

- demographic and Social Transitions of Re-enrolling Student Veterans at One Institution: A Grounded Theory. (PhD Thesis). Clemson University, United States.
19. Montgomery, J. (1998). Making a City: Urbanity, Vitality and Urban Design. *Urban Design* . 11 (3). 93-117.
20. Neisser, U. (1967). *Cognitive Psychology*. New York: Appleton-Century-Crofts Press.
21. Perin, C. (1970). *The Man in Mind: An Interdisciplinary Prospectus for Environmental Design*. Cambridge: MIT Press.
22. Van Poll, R. (1997). The Perceived Quality of the Urban Residential Environment. A Multi-Attribute Evaluation. S.n Press.
23. Whyte, W.H. (1980). *The Social of Small Urban Spaces*. Washington: Conservation Foundation Press.

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۴۵ زمستان ۹۵
No.45 Winter 2016

عوامل آمیخته بازاریابی موثر بر رضایت شهروندان زن از استخرهای شهر تبریز

حمید جنانی* - گروه تربیت بدنی، واحد تبریز، دانشگاه آزاد اسلامی، تبریز، ایران
پویا افخمی - گروه تربیت بدنی، واحد ملکان، دانشگاه آزاد اسلامی، ملکان، ایران

چکیده

هدف از انجام این پژوهش بررسی نقش رضایت مندی مشتریان در مدیریت استخرهای شهر تبریز بود. روش تحقیق از نوع توصیفی بود که به شکل میدانی اجرا شد. جامعه آماری تحقیق شامل کلیه مشتریان زن استخرهای شهر تبریز ۱۱۷۶۰ نفر بود و نمونه آماری تحقیق بر اساس جدول تعیین حجم نمونه مورگان ۳۸۰ به صورت تصادفی - خوشه ای انتخاب شدند. ابزار گردآوری اطلاعات، پرسشنامه محقق ساخته بود که پس از تأیید روایی و پایایی، در بین نمونه تحقیق، توزیع و جمع آوری گردید. برای تجزیه و تحلیل داده ها از آمار توصیفی (فراوانی، درصد، میانگین، انحراف معیار، مینیمم و ماگزیمم) و آزمون فریدمن و دو جمله ای استفاده شد. نتایج نشان داد که عناصر رضایتمندی (خدمت، قیمت، مکان، ترفیع، کارکنان، دارایی های فیزیکی و فرآیند) بر رضایتمندی مشتریان زن استخرهای شهر تبریز، تأثیر مثبت معناداری دارند.

واژگان کلیدی: عوامل آمیخته بازاریابی، رضایت، مشتری، استخر شنا.

Marketing mix factors influencing satisfaction of female citizens of the city of Tabriz pools

Abstract

The aim of this study was to investigate the role of customer satisfaction in the managed pool of Tabriz. The research method was descriptive and was performed as a field. The study consisted of all female clients were 11760 Tabriz pools and sample according to the sample volume determination 380 were selected for random cluster sampling. The data collection tool was questionnaire the validity and reliability of the sample, were collected and distributed. For data analysis, descriptive statistics (frequency, percentage, mean, standard deviation, minimum and maximum) and Friedman and binomial test was used. The results showed that elements of satisfaction (service, price, place, promotion, people, physical assets and processes) on female customer satisfaction pools northwestern city of Tabriz, was positive and significant.

Keywords: marketing mix, satisfaction, customer, swimming pool.

مقدمه

این زمینه انجام شده است رجوع شود، تحقیقات نشان می دهد که ۹۰ درصد مشتریان ناراضی، دوباره به شرکت مراجعه نمی کنند و ۱۳ درصد مشتریان ناراضی، نارضایتی خود را به بیش از ۲۰ نفر انتقال می دهند [۳]. نارضایتی اگر فراگیر شود و تصاعدی پیش رود، دیگر وجود سازمان معنایی ندارد؛ چون اکثر قریب به اتفاق سازمانها، حول محور مشتری و مراجعه می گردد. اگر این مراجعان از دست بروند به خودی خود سازمان هم از بین خواهد رفت. تحقیقات در ژاپن نشان می دهد تمرکز بر توجه سازمان بر جوابگویی به نیازهای مشتریان یکی از سه اصل اساسی در رشد کشور بوده است. در نظام کیفیت فراگیر، ژاپنیها معتقدند که کیفیت، مقدم بر کمیت است و راه رسیدن به منفعت از مسیر کیفیت میگذرد. کیفیت محصولات و خدمات باید طبق نظر مشتریان باشد. برنامه ریزی باید در جهت تامین رضایت مشتریان باشد. فعالیتهای روشمندی برای شناخت نیازهای مشتریان انجام میشود و نتیجه این فعالیتهای به بخش برنامه ریزی منتقل میشود. به اعتقاد ژاپنی ها مفهوم بازار در داخل سازمان در واقع تحویل گیرنده هر کاری مشتری است [۴]. تاریخچه شنا به عنوان یک ورزش، در ایران، بسیار کوتاه است ولی به طور کلی این رشته به نسبت دیگر رشتههای ورزشی در کشور ایران چندان پیشرفتی نکرده است. در حالی که به جهت موقعیت جغرافیایی ایران که در شمال و جنوب کشور به دریا متصل است و هم به جهت تأکیدات مذهبی، میبایستی این ورزش را بیشتر مورد توجه قرار داد. نخستین استخری که برای استفاده ورزشکاران و تعلیم اصول جدید شنا به آنها به وجود آمد، در سال ۱۳۱۴ در منظره تهران بود که یک مربی ورزش خارجی به نام «گیسون» بر آن نظارت میکرد. پایههای ورزش شنای نوین در ایران از همان استخر منظره گذاشته شد [۵]. ورزشکاران و مشتریان ورزشی، دلیل اصلی بقا مجموعه ها و اماکن ورزشی میباشند. وقتی مشتریان از سازمان ورزشی، خدمات دریافت میکنند

هدف اکثر سازمان ها جلب رضایت مشتری است. اما حفظ مشتریان موجود بسیار کم هزینه تر از جذب مشتریان جدید می باشد. ارائه خدمات مناسب موجب حفظ مشتری میگردد و خرسندی مشتری از خدمات ارائه شده، همچنین موجب توصیه محصول به وسیله مشتری به دیگران میشود. این یک ارزش است که بتوان به وسیله تبلیغات مثبت خود مشتریان، موجبات فروش جدید را برای سازمان فراهم نمود؛ بالعکس نارضایتی مشتریان از خدمات ارائه شده می تواند سهم شرکت را از بازار کاهش دهد. جهت تأمین رضایت مشتری باید به خواسته و نیاز آنها توجه شود. نظرسنجی از مشتریان یک شیوه پویای بازاریابی و عامل فروش های جدید برای شرکت محسوب میشود. سازمان ها باید با توجه به خواسته ها و نیازهای مشتریان، استراتژی بازاریابی خود را تدوین نمایند. سازمان هایی که قادر به تأمین انتظارات مصرف کنندگان خود نباشند، خود به خود از گردونه رقابت حذف خواهند شد [۱]. تأمین رضایت مشتری زمانی حاصل می شود که خواسته واقعی مشتری تأمین شده و نیاز او در زمان معین و به روشی که او می خواهد برآورده شود. در ضمن نباید فراموش کرد که مشتریان به منظور حصول انتظارات و نیازهایشان به یک سازمان اطمینان می کنند، از این نظر، سازمان نسبت به ارضای این انتظارات تعهد اخلاقی دارد و باید به این موضوع در مدیریت شهر ها توجه بیشتری شود [۲]. ساویر و اسمیت (۱۹۹۹) گزارش دادند که به طور میانگین تاسیسات ورزشی در آمریکا سالیانه ۴۰ درصد از کل مشتریانش را از دست می دهد. اهمیت دستیابی به رضایت مشتری برای سازمان چیست؟ اگر مشتری ناراضی باشد چه اتفاقی می افتد؟ مشتریان رضایتمند چه منافی برای سازمان دارند و چگونه سازمان و شرکت به آن دست می یابد؟ و در مدیریت شهر ها چرا بایستی به این موضوع توجه کرد؟ در جواب این سوال باید به تحقیقاتی که در

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۴۵ زمستان ۹۵
No.45 Winter 2016

برای سازمان سود ایجاد میکنند و در واقع منبع سود محسوب میشوند؛ بنابراین سازمان باید مشتری بیشتری جذب کرده و بیشتر از آن، مشتریان خود را حفظ کند و مشتری کمتری را از دست بدهد، چون هزینه جذب مشتری چند برابر هزینه حفظ آن است. نارضایتی باعث میشود مشتری از سازمان برود و همچنین نارضایتی خود را به دیگران منتقل کند. با رفتن مشتری ناراضی، هم سازمان ورزشی از منابع سود کمتری برخوردار میشود و همچنین افراد کمتری در جامعه از فواید ورزش شنا و ورزش های آبی بهره‌مند میشوند [۶]. یک اصل مهم در رعایت حقوق اجتماعی و فرهنگی، رعایت اصل بی طرفی نسبت به افراد و گروه های مختلف است. گاهی اوقات مشاهده میشود که به نیمی از اقلشار جامعه یعنی دختران و زنان در زمینه استفاده از اماکن، تاسیسات و تجهیزات ورزشی بی اعتنایی میشود و به این ترتیب امکان شرکت آنها در فعالیت های ورزشی از بین میرود و در مدیریت شهری نادیده گرفته می شود. در صورتیکه مدیران اماکن، تاسیسات و تجهیزات ورزشی و مدیران ارشد شهری بخواهد رعایت حقوق اجتماعی و فرهنگی دختران و زنان را به خوبی رعایت کند ضروری است که در برنامه ریزی برای ساخت و اداره اماکن و تاسیسات ورزشی به نیازها، علایق و انتظارات دختران و زنان توجه کافی مبذول کند. عدم انجام ورزش های آبی توسط زنان و دختران شهر تبریز و یا مشارکت کم آنان در ورزش های آبی از یک سو آثار منفی بر سطح سلامتشان و از سوی دیگر آثار منفی اقتصادی برای استخرهای شهر تبریز خواهد گذاشت. با توجه به اهمیت رضایت مشتری و عوامل تأثیرگذار بر رضایتمندی مشتریان، تحقیق حاضر به دنبال شناسایی عوامل موثر بر رضایتمندی مشتریان زن استخرهای شهر تبریز و ارائه راهکار مدیریتی برای استخرها و مدیریت شهری بهتر در این موضوع خاص است.

روش شناسی

در راستای انجام تحقیق ۳۸۵ مشتری زن استخرهای شهر تبریز در سال ۱۳۹۳ به عنوان نمونه انتخاب شدند. در این تحقیق از روش نمونه گیری تصادفی خوشه ای برای انتخاب نمونه استفاده شد. به دلیل بزرگ بودن و نیز غیرقابل دسترس بودن کل جامعه آماری، محقق اقدام به نمونه گیری از جامعه نموده است؛ بدین ترتیب که ۵ استخر را بطور تصادفی انتخاب کرده سپس از هر استخر ۳ تایم و از هر تایم ۲۶ مشتری، برای پر کردن پرسشنامه به عنوان نمونه انتخاب شده است. در این پژوهش برای تعیین حجم نمونه از جدول تعیین حجم نمونه مورگان استفاده شده است. بدین ترتیب که متوسط تعداد مراجعه کنندگان به ۵ استخر در یک هفته، ۷۰۰ نفر محاسبه شد بعد ضربدر تعداد کل استخرهای شهر تبریز (۴۲) شد، عدد بدست آمده ۲۹۴۰۰ نفر، نشانگر متوسط تعداد مشتریان زن و مرد استخرهای شهر تبریز در یک هفته بود. ۴۰ درصد آن، معادل ۱۱۷۶۰ نفر، متوسط تعداد مشتریان زن استخرهای شهر تبریز در یک هفته می باشد. با توجه به جدول مورگان ۳۷۵ نفر حجم نمونه می شد که با در نظر گرفتن احتمال عدم پاسخگویی کامل توسط برخی مشتریان، ۳۸۵ نفر به عنوان حجم نمونه پژوهش انتخاب شد. در اجرای پژوهش پس از ارائه توضیحات مقدماتی درباره ابزار اندازه گیری و هدف از اجرای آزمون، نحوه پاسخ گویی به آزمون ها برای شرکت کنندگان به طور مفصل شرح داده شد و از آنها خواسته شد پرسش نامه ها را تکمیل کنند. در خصوص ملاحظات اخلاقی پس از کسب رضایت نامه از افراد و دادن آگاهی های لازم، به آنها اطمینان داده شد که اطلاعات دریافت شده فقط در این پژوهش استفاده خواهد شد و از هرگونه سوء استفاده محفوظ خواهد بود. جهت جمع آوری داده ها در خصوص عوامل آمیخته بازاریابی موثر بر رضایتمندی مشتریان از پرسش نامه محقق ساخته استفاده گردید. این پرسش نامه حاوی ۴۱ سوال

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۴۵ زمستان ۹۵
No.45 winter 2016

بود که هفت بخش آمیخته بازاریابی شامل خدمت، قیمت، ترفیع، مکان، پرسنل، دارایی‌های فیزیکی و فرآیند را بر اساس طیف پنج نقطه‌ای لیکرت مورد سنجش قرار می‌دهد؛ بدین صورت که سوالات ۱ تا ۸ مولفه خدمت یا محصول، سوالات ۹ تا ۱۲ مولفه قیمت، سوالات ۱۳ تا ۱۶ مولفه مکان، سوالات ۱۷ تا ۲۲ مولفه ترفیع یا تشویق، سوالات ۲۳ تا ۲۹ مولفه کارکنان، سوالات ۳۰ تا ۳۶ مولفه دارایی‌های فیزیکی و سوالات ۳۷ تا ۴۱ مولفه فرآیند را ارزیابی می‌کنند. روایی محتوایی و صوری پرسشنامه توسط اساتید صاحب نظر تأیید شد. برای آزمون پایایی درونی پرسشنامه از روش آلفای کرونباخ و برای پایایی زمانی از روش بازآزمون استفاده شد. ابتدا در یک مطالعه مقدماتی ۲۰ پرسش‌نامه در جامعه آماری توزیع گردید. ضریب آلفای کرونباخ برای مولفه خدمت برابر ۰,۷، برای مولفه قیمت برابر ۰,۸، برای مولفه مکان برابر ۰,۹، برای مولفه ترفیع برابر ۰,۸۹، برای مولفه کارکنان برابر ۰,۸۶، برای مولفه دارایی‌های فیزیکی برابر ۰,۶۹، برای مولفه فرآیند برابر ۰,۸۹ و برای کل پرسشنامه برابر ۰,۸۵ به دست آمد و با توجه به اینکه ضریب آلفای کرونباخ بزرگتر از مقدار استاندارد ۰,۷ است می‌توان گفت که پرسش‌نامه از پایایی مطلوبی برخوردار بوده است. برای تعیین پایایی زمانی به فاصله زمانی ۲ هفته، ۲۰ پرسشنامه مجدداً توسط همان مشتریان تکمیل گردید. ضریب همبستگی میزان نمرات در مرحله اول و مرحله دوم برابر ۰,۸۹ محاسبه شد. با توجه به بزرگتر بودن میزان همبستگی از ۰,۷، پایایی زمانی پرسشنامه تأیید شد. جهت تحلیل داده‌ها از آزمون‌های U من‌ویتنی، کراسکال والیس، ضریب همبستگی اسپیرمن، آزمون فریدمن برای رتبه‌بندی عوامل آمیخته بازاریابی و آزمون دوجمله‌ای برای بررسی میزان تاثیر عوامل آمیخته بازاریابی استفاده شد. در کلیه تحلیل‌ها سطح معنی داری $p > 0.05$ در نظر گرفته شد.

نتایج و بیان یافته‌ها

وضعیت مولفه‌های رضایت‌مندی یا به عبارتی عوامل آمیخته بازاریابی در جدول ۱ ارائه شده است. برای متغیر خدمت، میانگین، انحراف معیار، مینیمم و ماگزیمم محاسبه شده است. نمرات در بازه ۱ تا ۵ قابل تغییر هستند. میانگین خدمت برابر ۴,۳۷، کمترین مقدار برابر ۰,۳ و بیشترین مقدار برابر ۵,۰ است. برای متغیر قیمت، میانگین، انحراف معیار، مینیمم و ماگزیمم محاسبه شده است. نمرات در بازه ۱ تا ۵ قابل تغییر هستند. میانگین قیمت برابر ۴,۲۶، کمترین مقدار برابر ۰,۲ و بیشترین مقدار برابر ۵,۰ است. برای متغیر مکان، میانگین، انحراف معیار، مینیمم و ماگزیمم محاسبه شده است. نمرات در بازه ۱ تا ۵ قابل تغییر هستند. میانگین مکان برابر ۴,۳۱، کمترین مقدار برابر ۰,۳ و بیشترین مقدار برابر ۵,۰ است. برای متغیر ترفیع، میانگین، انحراف معیار، مینیمم و ماگزیمم محاسبه شده است. نمرات در بازه ۱ تا ۵ قابل تغییر هستند. میانگین ترفیع برابر ۴,۱۶، کمترین مقدار برابر ۰,۲ و بیشترین مقدار برابر ۵,۰ است. برای متغیر کارکنان، میانگین، انحراف معیار، مینیمم و ماگزیمم محاسبه شده است. نمرات در بازه ۱ تا ۵ قابل تغییر هستند. میانگین کارکنان برابر ۴,۵۳، کمترین مقدار برابر ۰,۳ و بیشترین مقدار برابر ۵,۰ است. برای متغیر دارایی‌های فیزیکی، میانگین، انحراف معیار، مینیمم و ماگزیمم محاسبه شده است. نمرات در بازه ۱ تا ۵ قابل تغییر هستند. میانگین دارایی‌های فیزیکی برابر ۴,۴۶، کمترین مقدار برابر ۰,۳ و بیشترین مقدار برابر ۵,۰ است. برای متغیر فرآیند، میانگین، انحراف معیار، مینیمم و ماگزیمم محاسبه شده است. نمرات در بازه ۱ تا ۵ قابل تغییر هستند. میانگین فرآیند برابر ۴,۹۴، کمترین مقدار برابر ۰,۳ و بیشترین مقدار برابر ۵,۰ است.

برای بررسی نرمال بودن توزیع نمرات متغیرها از آزمون کولموگوروف-اسمیرنوف استفاده شد. نتایج این آزمون حاکی از غیر طبیعی بودن توزیع داده

جدول ۱. شاخص‌های توصیفی عوامل رضایتمندی (امیخته بازاریابی)

تعداد	میانگین	انحراف معیار	مینیمم	ماکزیمم	
۳۸۰	۳۷,۴	۴۲	۰,۳	۰,۵	خدمت
۳۸۰	۲۶,۴	۶۰	۰,۲	۰,۵	قیمت
۳۸۰	۳۱,۴	۵۱	۰,۳	۰,۵	مکان
۳۸۰	۱۶,۴	۴۹	۰,۲	۰,۵	ترفیع
۳۸۰	۵۳,۴	۵۱	۰,۳	۰,۵	کارکنان
۳۸۰	۴۶,۴	۴۶	۰,۳	۰,۵	دارایی‌های فیزیکی
۳۸۰	۴۹,۴	۵۳	۰,۳	۰,۵	فرآیند

ها بود؛ بنابراین برای مقایسه میانگین تجربی و نظری عوامل رضایت مندی (خدمت، قیمت، ترفیع، مکان، کارکنان، دارایی‌های فیزیکی و فرآیند) موثر بر رضایتمندی مشتریان زن استخرهای شهر تبریز از آزمون ناپارامتریک دو جمله‌ای استفاده شد. نتایج این آزمون در جدول ۲ ارائه شده است. نمرات بین ۱ تا ۵ می‌باشند؛ بنابراین مقدار آزمون برابر ۳ که میزان متوسط متغیر است در نظر گرفته شده است. این آزمون داده‌ها را از نقطه برش به دو گروه تقسیم کرده و فراوانی دو گروه را باهم مقایسه می‌کند. احتمال مشاهده شده برای طبقه «کوچکتر و مساوی» با ۳ برابر ۰,۳ و برای طبقه بزرگتر از ۳ برابر ۰,۹۷ و سطح معنی‌داری برابر ۰,۱ است؛ چون سطح معنی‌داری کوچکتر از ۰,۵ است می‌توان گفت که میزان تاثیر آمیخته بازاریابی بر رضایتمندی مشتریان زن بطور معنی‌داری بیشتر از حد متوسط است. بنابراین عوامل آمیخته بازاریابی بر رضایتمندی مشتریان زن استخرهای شهر تبریز تاثیر مثبت معناداری دارد. همین‌طور در خصوص بعد خدمت احتمال مشاهده شده برای طبقه کوچکتر و مساوی با ۳ برابر ۰,۲ و برای طبقه بزرگتر از ۳ برابر ۰,۹۸ و سطح معنی‌داری برابر ۰,۱ است.

چون سطح معنی‌داری کوچکتر از ۰,۵ است. از طرفی فراوانی طبقه بزرگتر از ۳ بیشتر است. در نتیجه میزان تاثیر آمیخته خدمت بر رضایتمندی مشتریان زن بطور معنی‌داری بیشتر از حد متوسط می‌باشد. بنابراین آمیخته خدمت بر رضایتمندی مشتریان زن استخرهای شهر تبریز تاثیر مثبت معناداری دارد. در مورد بعد قیمت احتمال مشاهده شده برای طبقه کوچکتر و مساوی با ۳ برابر ۰,۴ و برای طبقه بزرگتر از ۳ برابر ۰,۹۶ و سطح معنی‌داری برابر ۰,۱ است. چون سطح معنی‌داری کوچکتر از ۰,۵ است و از طرفی فراوانی طبقه بزرگتر از ۳ بیشتر است در نتیجه میزان تاثیر آمیخته قیمت بر رضایتمندی مشتریان زن بطور معنی‌داری بیشتر از حد متوسط می‌باشد؛ بنابراین آمیخته قیمت بر رضایتمندی مشتریان زن استخرهای شهر تبریز تاثیر مثبت معناداری دارد. برای بعد مکان احتمال مشاهده شده برای طبقه کوچکتر و مساوی با ۳ برابر ۰,۲ و برای طبقه بزرگتر از ۳ برابر ۰,۹۸ و سطح معنی‌داری برابر ۰,۱ است. چون سطح معنی‌داری کوچکتر از ۰,۵ است و از طرفی فراوانی طبقه بزرگتر از ۳ بیشتر است در نتیجه میزان تاثیر آمیخته مکان بر رضایتمندی مشتریان زن بطور معنی‌داری بیشتر

میزان تاثیر آمیخته فرآیند بر رضایتمندی مشتریان زن بطور معنی‌داری بیشتر از حد متوسط می‌باشد؛ بنابراین آمیخته فرآیند بر رضایتمندی مشتریان زن مثبت معناداری دارد. در خصوص بعد ترفیع احتمال مشاهده شده برای طبقه کوچکتر و مساوی با ۳ برابر ۰,۳ و برای طبقه بزرگتر از ۳ برابر ۰,۹۷ و سطح معنی‌داری برابر ۰,۱ است. چون سطح معنی‌داری کوچکتر از ۰,۵ است و از طرفی فراوانی طبقه بزرگتر از ۳ بیشتر است در نتیجه میزان تاثیر آمیخته ترفیع بر رضایتمندی مشتریان زن بطور معنی‌داری بیشتر از حد متوسط می‌باشد؛ بنابراین آمیخته ترفیع بر رضایتمندی مشتریان زن استخرهای شهر تبریز تاثیر مثبت معناداری دارد. در مورد کارکنان احتمال مشاهده شده برای طبقه کوچکتر و مساوی با ۳ برابر ۰,۴ و برای طبقه بزرگتر از ۳ برابر ۰,۹۶ و سطح معنی‌داری برابر ۰,۱ است؛ چون سطح معنی‌داری کوچکتر از ۰,۵ است و از طرفی فراوانی طبقه بزرگتر از ۳ بیشتر است. در نتیجه میزان تاثیر آمیخته کارکنان بر رضایتمندی مشتریان زن بطور معنی‌داری بیشتر از حد متوسط می‌باشد. بنابراین آمیخته کارکنان بر رضایتمندی مشتریان زن استخرهای شهر تبریز تاثیر مثبت معناداری دارد و برای طبقه کوچکتر و مساوی با ۳ برابر ۰,۲ و برای طبقه بزرگتر از ۳ برابر ۰,۹۸ و سطح معنی‌داری برابر ۰,۱ است. چون سطح معنی‌داری کوچکتر از ۰,۵ است. از طرفی فراوانی طبقه بزرگتر از ۳ بیشتر است در نتیجه میزان تاثیر آمیخته دارایی‌های فیزیکی بر رضایتمندی مشتریان زن بطور معنی‌داری بیشتر از حد متوسط می‌باشد؛ بنابراین آمیخته دارایی‌های فیزیکی بر رضایتمندی مشتریان زن استخرهای شهر تبریز تاثیر مثبت معناداری دارد و برای بعد فرآیند احتمال مشاهده شده برای طبقه کوچکتر و مساوی با ۳ برابر ۰,۳ و برای طبقه بزرگتر از ۳ برابر ۰,۹۷ و سطح معنی‌داری برابر ۰,۱ است و از طرفی فراوانی طبقه بزرگتر از ۳ بیشتر است در نتیجه

میزان تاثیر آمیخته فرآیند بر رضایتمندی مشتریان زن بطور معنی‌داری بیشتر از حد متوسط می‌باشد؛ بنابراین آمیخته فرآیند بر رضایتمندی مشتریان زن استخرهای شهر تبریز تاثیر مثبت معناداری دارد. در مورد کارکنان احتمال مشاهده شده برای طبقه کوچکتر و مساوی با ۳ برابر ۰,۳ و برای طبقه بزرگتر از ۳ برابر ۰,۹۷ و سطح معنی‌داری برابر ۰,۱ است. چون سطح معنی‌داری کوچکتر از ۰,۵ است و از طرفی فراوانی طبقه بزرگتر از ۳ بیشتر است در نتیجه میزان تاثیر آمیخته ترفیع بر رضایتمندی مشتریان زن بطور معنی‌داری بیشتر از حد متوسط می‌باشد؛ بنابراین آمیخته ترفیع بر رضایتمندی مشتریان زن استخرهای شهر تبریز تاثیر مثبت معناداری دارد. در مورد کارکنان احتمال مشاهده شده برای طبقه کوچکتر و مساوی با ۳ برابر ۰,۴ و برای طبقه بزرگتر از ۳ برابر ۰,۹۶ و سطح معنی‌داری برابر ۰,۱ است؛ چون سطح معنی‌داری کوچکتر از ۰,۵ است و از طرفی فراوانی طبقه بزرگتر از ۳ بیشتر است. در نتیجه میزان تاثیر آمیخته کارکنان بر رضایتمندی مشتریان زن بطور معنی‌داری بیشتر از حد متوسط می‌باشد. بنابراین آمیخته کارکنان بر رضایتمندی مشتریان زن استخرهای شهر تبریز تاثیر مثبت معناداری دارد و برای طبقه کوچکتر و مساوی با ۳ برابر ۰,۲ و برای طبقه بزرگتر از ۳ برابر ۰,۹۸ و سطح معنی‌داری برابر ۰,۱ است. چون سطح معنی‌داری کوچکتر از ۰,۵ است. از طرفی فراوانی طبقه بزرگتر از ۳ بیشتر است در نتیجه میزان تاثیر آمیخته دارایی‌های فیزیکی بر رضایتمندی مشتریان زن بطور معنی‌داری بیشتر از حد متوسط می‌باشد؛ بنابراین آمیخته دارایی‌های فیزیکی بر رضایتمندی مشتریان زن استخرهای شهر تبریز تاثیر مثبت معناداری دارد و برای بعد فرآیند احتمال مشاهده شده برای طبقه کوچکتر و مساوی با ۳ برابر ۰,۳ و برای طبقه بزرگتر از ۳ برابر ۰,۹۷ و سطح معنی‌داری برابر ۰,۱ است و از طرفی فراوانی طبقه بزرگتر از ۳ بیشتر است در نتیجه

بحث و نتیجه گیری

هدف از انجام پژوهش نقش رضایت مندی مشتریان در مدیریت استخر های شهر تبریز بود. نتایج نشان داد که عناصر آمیخته بازاریابی - خدمت، قیمت، ترفیع، مکان، کارکنان، دارایی‌های فیزیکی و فرآیند- بر رضایتمندی مشتریان زن استخرهای شهر تبریز تاثیر مثبت معناداری دارند. این نتیجه با نتایج تحقیقات وحدتی (۷)، سالار (۸)، بهلکه و همکاران (۹)، خدادادی (۶)، بهنامیفر (۱۰)، گوهر رستمی و همکاران (۱) و شهنواز (۱۱) همخوانی دارد. رضایت مشتری به عنوان یک عامل کلیدی و حیاتی و موفقیت به حساب می‌آید. رضایتمندی مشتری، یعنی تأمین کامل نیازها و خواسته های او، درست در همان زمان و یا روشی که او می خواهد. چنین به نظر می‌رسد رضایتمندی مشتریان استخر تحت تأثیر آمیخته بازاریابی است. توجه به آمیخته بازاریابی و مولفه های آن - خدمت، قیمت، ترفیع، مکان، کارکنان، دارایی‌های فیزیکی و فرآیند- موجبات رضایت مشتریان استخر را فراهم میکند؛ یعنی توجه خاص به آمیخته خدمت و مولفه

جدول ۲. نتایج آزمون دوجمله‌ای برای بررسی میزان تاثیر عوامل آمیخته بازاریابی بر رضایتمندی مشتری

متغیر وابسته	گروه	حدود طبقه	تعداد	احتمال مشاهده شده	احتمال آزمون	سطح معنی داری
آمیخته بازاریابی	گروه اول	کوچکتر از ۳	۱۱	۰,۳	۰,۵۰	۰,۰۰۰
	گروه دوم	بزرگتر از ۳	۳۶۹	۰,۹۷		
خدمت	گروه اول	کوچکتر از ۳	۹	۰,۲	۰,۵۰	۰,۰۰۰
	گروه دوم	بزرگتر از ۳	۳۷۱	۰,۹۸		
قیمت	گروه اول	کوچکتر از ۳	۱۵	۰,۴	۰,۵۰	۰,۰۰۰
	گروه دوم	بزرگتر از ۳	۳۶۵	۰,۹۶		
مکان	گروه اول	کوچکتر از ۳	۹	۰,۲	۰,۵۰	۰,۰۰۰
	گروه دوم	بزرگتر از ۳	۳۷۱	۰,۹۸		
ترفیع	گروه اول	کوچکتر از ۳	۱۰	۰,۳	۰,۵۰	۰,۰۰۰
	گروه دوم	بزرگتر از ۳	۳۷۰	۰,۹۷		
کارکنان	گروه اول	کوچکتر از ۳	۱۴	۰,۴	۰,۵۰	۰,۰۰۰
	گروه دوم	بزرگتر از ۳	۳۶۶	۰,۹۶		
داراییهای فیزیکی	گروه اول	کوچکتر از ۳	۷	۰,۲	۰,۵۰	۰,۰۰۰
	گروه دوم	بزرگتر از ۳	۳۷۳	۰,۹۸		
فرآیند	گروه اول	کوچکتر از ۳	۱۰	۰,۳	۰,۵۰	۰,۰۰۰
	گروه دوم	بزرگتر از ۳	۳۷۰	۰,۹۷		

در جامعه آماری دو تحقیق باشد بعلاوه در خرید ال سی دی هزینه یک بار پرداخت میشود و محصول مدت طولانی قابل استفاده میباشد ولی مشتریان استخر در هر بار مراجعه به استخر ملزم به پرداخت هزینه می باشند لذا به نظر می رسد قیمت برای مشتریان استخر مهم تر از خریداران تلویزیون ال سی دی باشد. قیمت مبالغی است که مشتریان در قبال تحویل گرفتن خدمت یا محصول پرداخت می کنند و یکی از حساسترین عناصر آمیخته بازاریابی معرفی شده است. همچنین توجه به آمیخته مکان و مولفه‌های آن - وجود پارکینگ و نگهبان اتومبیل، نزدیکی ایستگاه اتوبوس و تاکسی و سهولت دسترسی -

هایش - تمیزی و شفافیت آب، درجه حرارت مناسب آب، دمای محیط، مدت زمان هر جلسه استفاده از استخر، اندازه و بزرگی استخر، آرام و خلوت بودن استخر، مجهز بودن به استخر کودکان و استخر شیرجه و مجهز بودن به سونا و جکوزی- موجبات رضایت مشتریان استخر را فراهم میکند. بنیان هر کسب و کار و مدیریت بهتر شهری بر عرضه خدمت یا محصول به جامعه است و هدف سازمان ها ارائه خدماتی است که از یک یا چند جهت برتر و بهتر از دیگران باشد تا مشتریان به آن ها روی خوش نشان دهند و آماده پرداخت بهای خوب برای آنها شوند. احتمال می‌رود دلیل عدم همخوانی اختلاف

جدول ۳. نتایج آزمون فریدمن برای رتبه‌بندی عوامل آمیخته بازاریابی

متغیر	تعداد	میانگین	میانگین رتبه	مقدار خی دو	درجه آزادی	سطح معنی‌داری
خدمت	۳۸۰	۴,۳۷۲۰	۸۷,۳	۶۸۳,۲۸۲	۶	۰,۰۰۰
قیمت	۳۸۰	۴,۲۶۲۵	۷,۳			
مکان	۳۸۰	۴,۳۱۳۸	۷۳,۳			
ترفیح	۳۸۰	۴,۱۵۵۳	۷۱,۲			
کارکنان	۳۸۰	۴,۵۳۳۱	۸۷,۴			
دارایی‌های فیزیکی	۳۸۰	۴,۳۶۴۹	۴۲,۴			
فرآیند	۳۸۰	۴,۴۹۴۲	۷۰,۴			

لباس و وسایل - موجبات رضایت مشتریان را فراهم میکند. نتایج آزمون فریدمن نشان داد بین میانگین رتبه‌های عوامل آمیخته بازاریابی اختلاف معنی‌داری وجود دارد. عوامل آمیخته بازاریابی به ترتیب اهمیت از کم به زیاد به این صورت می‌باشد: ترفیح، قیمت، مکان، خدمت، دارایی‌های فیزیکی، فرآیند، کارکنان. این یافته با نتایج تحقیقات وحدتی و بهنامی فر همخوانی ندارد چرا که در نتایج تحقیق وحدتی آمیخته فرآیند اولویت اول و آمیخته دارایی‌های فیزیکی اولویت آخر بود و همچنین در نتایج تحقیق بهنامی‌فر آمیخته محصول اولویت اول و آمیخته قیمت اولویت آخر بود ولی با یافته‌های گوهر رستمی و همکاران و شه‌نواز همسو می‌باشد زیرا در یافته‌های آنها نیز آمیخته کارکنان بالاترین رتبه را در اولویت آمیخته‌ها دارا بود. چنین به نظر می‌رسد مشتریان زن با توجه به ویژگی جنسیت زنانه، بیشتر رابطه‌ها را عاطفی بوده در نتیجه به منابع انسانی و ارتباطات با آنها توجه بیشتری دارند لذا برای جلب رضایتمندی مشتریان زن باید کارکنان دقت بیشتری داشته باشند. با توجه به نتایج تحقیق پیشنهاد می‌

موجبات رضایت مشتریان و مدیریت شهری بهتری را فراهم می‌کند. هر سازمانی باید درباره چگونگی رساندن خدمات یا کالاهایش به بازار هدف تصمیم بگیرد تحویل کالا در زمان و مکان مناسب خود یکی از عوامل ایجاد مزیت رقابتی برای شرکت‌ها می‌باشد و توجه به آنها کمک بسیاری به موفقیت شرکت‌ها می‌نماید. از طرفی توجه خاص به آمیخته کارکنان و مولفه‌های آن - برخورد احترام آمیز کارکنان، پاسخگویی مناسب کارکنان در راهنمایی مشتریان، آراستگی ظاهر کارکنان، تخصص و مسئولیت‌پذیری کارکنان، تمایل کارکنان برای پاسخ‌گویی و کمک به مشتریان، اعتمادسازی کارکنان و برقراری نظم و آرامش و اجرای قوانین و مقررات توسط کارکنان - در رضایتمندی مشتریان و مدیریت آنها و در نهایت مدیریت شهری سهم بسزایی دارد. از طرف دیگر آمیخته دارایی‌های فیزیکی و مولفه‌های آن - وجود وسایل بهداشتی، نورپردازی و رنگ آمیزی مناسب، ویژگی‌های معماری و ساختمان استخر، نصب تابلوهای راهنما و هشدار دهنده، امکانات رفاهی مانند فروشگاه و بوفه استخر و امنیت کمد

ming pools Third Edition ed. 2009: Tabriz publishing Akhta.

6.- khodadadi , h., Factors related to customer satisfaction sports facilities District 15 of Tehran 2010, Payam Noor university.

7.Vahdati, h., Priority review marketing mix elements affecting the consumption of foreign goods 2001, Sharif University of Technology School of Engineering Industries.

8.Salar , j., The relationship between marketing blends and buy a company's products and an emphasis on consumer behavior variables 2004, Tehran University.

9.Bahlakeh , I., H. , M. , and Goudarzi , d, Factors associated with private indoor swimming customer satisfaction Move, 2008. 37: p. 58-49.

10.Behnamfar , A., Factors influencing the marketing mix to buy LCD TV households in Tehran 2009, Tehran University.

11.Shahnawaz , H., Factors related to customer satisfaction 18 indoor pools Tehran area 2001, Payam Noor university.

شود که مدیران و مسئولان استخرها و مدیران شهری مرتبط در جهت کسب رضایت بیشتر مشتریان باید به عوامل آمیخته بازاریابی توجه ویژه‌ای داشته باشند تا زمینه کارآمدی و بهره‌وری از این اماکن افزایش یابد و همچنین سطح سلامت جسمانی و روانی شهروندان توسعه یابد. در اولویت بندی عوامل آمیخته بازاریابی موثر بر رضایت‌مندی مشتریان زن مشخص شد که عوامل آمیخته بازاریابی به ترتیب اهمیت از زیاد به کم به این صورت می‌باشد: کارکنان، فرآیند، دارایی‌های فیزیکی، خدمت، مکان، قیمت و ترفیع. لذا برخلاف ظاهر که به نظر می‌رسد کاهش قیمت مهمترین نقش را می‌تواند در افزایش رضایت مشتری داشته باشد مشاهده می‌شود که آمیخته کارکنان برای مشتریان مهم‌ترین موضوع است و مدیران می‌توانند با توجه به این موضوع در جهت کسب رضایت بیشتر مشتریان و مدیریت مناسب شهری و همچنین با صرف هزینه کمتر، مشتریان بیشتری را جذب کنند.

منابع و ماخذ

1.Goharrostami, h.r., kozechian, h., ehsani.m, Compare customer satisfaction ranking male clubs and private Tehran and its influencing factors Science Research 2010. 26: p. 152-135.

2.Ryu, K., H. Han, and T.-H. Kim, The relationships among overall quick-casual restaurant image, perceived value, customer satisfaction, and behavioral intentions. International Journal of Hospitality Management, 2008. 27(3): p. 459-469.

3.Villalobos, G., Web-Application for the customer satisfaction measurement. Faculty of Economic and social sciences of the university of Fribourg Switzerland, 2000.

4.- Michael , d., Total Quality Management in manufacturing industry in Japan Outlook Business Administration 2002. 3: p. 186-167

5.Asle Hashemi , a., Environmental health of swim-

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management

شماره ۴۵ زمستان ۹۵
No.45 Winter 2016

■ ۴۷۴ ■

واکاوی تاثیرات شبکه‌های اجتماعی برسبک زندگی خانواده ایرانی ÷ (با تاکید بر مخاطرات و آسیب‌های شبکه‌های اجتماعی)

آمنه بختیاری* - دانشجوی دکترای آینده پژوهی، کارشناس مسول امور پژوهشی پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، گروه پژوهشی مطالعات زنان، تهران، ایران.

بهاره نصیری - دکتری علوم ارتباطات، استادیار و عضو هیئت علمی پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، گروه بررسی مسائل زنان، تهران، ایران.

Social network analysis lifestyle Iranian family (With emphasis on the risks and damage to social networks)

Abstract

Undoubtedly, globalization and development of information technology, technology penetration into various communities across national boundaries, borders today and Today, all societies, with extensive communications networks are to deal with Who, along with individual style and character of the new social relations and family have brought. In other words, widespread use of these networks as an inevitable need in the age of communication has different functions Br□ family structure (relations between spouses, family members' relationship with each other) to haven increasing or decreasing the rate of security in their organization. The research was descriptive study is to answer questions and related documents in this area and are analyzed using qualitative methods. Therefore, in order to avoid surprises in dealing with new risks of social networks is necessary to identify the network and affect their growth and development, tangible and intangible effects on the family Finally, the proposed revisions suitable for social networks among Iranian families citizens by promoting literacy and attention to acquire the necessary skills to live in electronics.

Key words: social networks, lifestyle, risks and vulnerabilities

چکیده

بی تردید پدیده جهانی شدن و توسعه فناوری ارتباطات، مرزهای ملی را در نفوذ فناوری‌ها به جوامع مختلف در نوردیده و امروزه تمامی جوامع با ارتباطات وسیع و گسترده در معرض رویارویی با شبکه‌هایی قرار گرفته‌اند که به همراه خود سبک و منش جدیدی را در روابط اجتماعی و فردی خانواده‌ها به ارمغان آورده‌اند. به عبارتی استفاده فراگیر از این شبکه‌ها به عنوان یک نیاز اجتناب ناپذیر در عصر ارتباطات توانسته کارکردهای متفاوت بر ساختار خانواده (روابط زوجین، روابط اعضای خانواده با یکدیگر) به دنبال داشته و باعث افزایش یا کاهش ضریب امنیت در این نهاد باشند. روش انجام پژوهش به منظور پاسخگویی به سوالات پژوهش توصیفی است و اسناد و مدارک موجود و مرتبط در این حوزه جمع‌آوری و به شیوه کیفی تحلیل می‌گردند. اهم حوزه‌های پژوهشی در این مقاله عبارتند از: ۱- وجوه فردی: به لحاظ وقت، هزینه، استهلاک انرژی افراد، هویت مجازی، امکان برقراری ارتباط به طور مداوم، اعتیاد به شبکه‌های اجتماعی و سایر نرم (واتس آپ، وایبر، وی چت و غیره)، مزاحمتها، بلوغ زودرس در نوجوانان و تاثیرگذاری بر شخصیت آنان، سکس مجازی، خودکفایی در پرکردن اوقات فراغت، فردگرایی، تزلزل ارزش‌ها، وسواس فکری و ذهنی، کاهش پیشرفت تحصیلی، کاهش اعتماد به نفس؛ ۲- وجوه خانوادگی: کاهش امکان گفت‌وگو در خانواده، کنترل و نظارت به شکل افراط و تفریط در خانواده، کاهش تعاملات و مناسبات اجتماعی در خانواده، گسست خانواده، مصرف‌گرایی، تزلزل ارزش‌های خانواده و تغییر در ساختار خانواده، گسست بین نسلی، بحران هویت در خانواده، تزلزل ارزشها؛ ۳- وجوه اجتماعی: در اختیار داشتن محیط چند رسانه‌ای (مولتی مدیا) و همگرایی رسانه‌ای، تنوع و تکرار تکنولوژی‌های نوین ارتباطی، دسترسی سریع، انطباق با دوران پست مدرن، تاخر فرهنگی، پیامدهای امنیتی و اجتماعی، شکل‌گیری سبک‌های جدید زندگی، عمومی شدن فضای خصوصی شهروندان، کاهش تعاملات میان فردی به صورت حضوری، تزلزل ارزش‌ها و غیره؛ بنابراین به منظور جوگیری از غافلگیری در برخورد با مخاطرات شبکه‌های اجتماعی لازم است ضمن شناسایی شبکه‌های جدید اثرگذار و روند رشد و توسعه آن‌ها، اثرات ملموس و غیرملموس آن بر خانواده‌ها ارزیابی شود و در نهایت به ارائه راهکارهای اصلاحی جهت بهره‌گیری مناسب از شبکه‌های اجتماعی در میان خانواده‌های ایرانی براساس ارتقای سطح سواد رسانه‌ای شهروندان و توجه به کسب مهارت‌های لازم جهت زندگی در شهر الکترونیک و غیره پرداخته می‌شود.

واژگان کلیدی: شبکه‌های اجتماعی، سبک زندگی، مخاطرات و آسیب‌ها.

مقدمه

در این میان مفهوم سبک زندگی، پدیده نوظهوری است که از مشخصات جهان نوین و مدرنیته به شمار آمده و مبین این امر است که کنشگران اجتماعی، تحت تاثیر محصولات فرهنگی و رسانه‌های نوین به سلیقه‌ها و ارزش‌های خود شکل می‌دهند. این سلیقه‌ها و ارزش‌ها هستند که به بروز رفتار و در نهایت شکل‌گیری سبک زندگی آنها می‌انجامد. این بدین معنی است که هنجارها، باورها، رویه‌ها و احکامی که در گذشته اعتبار داشته‌اند با چالش‌های بسیار جدی مواجه شده‌اند (پایا، ۱۳۸۷، ص ۱۴).

بیان مسئله و اهمیت تحقیق

حضور سریع و گسترده شبکه‌های اجتماعی در کشور بزرگی مانند ایران با فرهنگی متنوع و زیستن سه نسل سنتی، صنعتی و دیجیتال در کنار هم باعث تغییرات متعددی در ابعاد مختلف و در بین نسل‌های سه‌گانه شده است. این سوغات جهان الکترونیک علاوه بر فراهم ساختن بسیاری از خدمات اطلاع‌رسانی لازم، امکاناتی برای خودروشنگری و سرگرمی عرضه می‌کند. این شبکه‌ها، بسیاری از اطلاعاتی را که ما در زندگی روزانه خود مورد استفاده قرار می‌دهیم، فراهم ساخته و شکل می‌دهند (گیدنز، ۱۳۸۴، ص ۵۹۵). به عبارتی شبکه‌های اجتماعی فرهنگ ساز هستند اما نوع فرهنگی که توسط این ابزارها ساخته و ترویج و بعضاً نهادینه می‌شود، بستگی به نوع فرهنگ و مدیریت حاکم بر این گونه وسایل ارتباطی دارد، به طوری که کارکردهای آشکار و پنهان، مثبت و منفی متعددی به همراه دارند (سگالن، ۱۳۷۵، ص ۹).

در روند پرشتاب توسعه جهانی، فناوری ارتباطی با سرعتی غیرقابل تصور پیش‌رفته و چهره جهان را دگرگون کرده است. عنصر شاخص و مؤثر بر این روند تحول و دگرگونی، «فناوری» است که در همه عرصه‌های ارتباطی، رسانه‌ای، فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی و سیاسی هر روز جلوه تازه‌تر و بدیع‌تری پیدا می‌کند و به صورت سریع و ارزان، عرصه‌های مختلف ارتباطی زندگی بشر را دچار دگرگونی

فناوری در دو قرن گذشته چهره جهان را بسیار تغییر داده است و آثار شگفت‌انگیز آن ابعاد و جوانب گوناگون حیات بشری را تحت تاثیر خود قرار داده است. به عبارتی شبکه‌های اجتماعی نوین، هژمونی فرستنده و منبع پیام را در جریان ارتباطات متزلزل کرده و کنشگران نیز به مدد آن می‌توانند در تولید معرفت و محتوای مورد نیاز جوامع انسانی نیز سهم داشته باشند. در این میان بستر خانواده ایرانی به دلیل واسطه‌ای چون شبکه‌های اجتماعی تحول را در خود پذیرفته است و در تقابلی دیالکتیکی، بین سنت و تجدد، به بازتولید می‌پردازد. به عبارتی در طول دو دهه اخیر، خانواده ایرانی در جریان نوسازی فرهنگی نشأت گرفته از شبکه‌های اجتماعی تغییرات اساسی یافته و جامعه ما را با چالش‌ها، مقاومت‌ها و دل‌نگرانی‌های فراوانی همراه نموده است.

این تغییرات به مرور در همه جنبه‌های زندگی خانوادگی به بار آمده است که مهم‌ترین آن شکل‌گیری تحول ساختار خانواده از شکل هسته‌ای به اشکال دیگر می‌باشد. این تغییرات موجب شده است که برخی از صاحب‌نظران همچون اولریش بک و الیزابت بک-گرنشایم (۱۹۹۵) دوران ما را دوره ای آکنده از منابع متضاد خانواده، کار، عشق و آزادی برای تعقیب اهداف فردی تعریف کنند.

به عبارتی فرایند استفاده فراگیر از شبکه‌های اجتماعی در عصر حاضر موجب شده است که فردگرایی نوینی گسترش پیدا کند که با افزایش تعامل اجتماعی محلی با جامعه ای جهانی نیروی سنت و ارزش‌های مستقر را کاهش دهد. به این ترتیب، ضوابطی که پیش‌تر انتخاب خانواده‌ها را هدایت می‌کرد، سست شده است و آنان را ناچار نموده، فعالانه هویت خویش را بسازند؛ چرا که تغییر سریع هنجارهای حاکم بر خانواده، فرایند تغییر هویت‌ها و انواع سبک‌های زندگی نوین را ایجاد کرده است (گیدنز، ۲۰۰۱، ص ۴۳).

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۴۵ زمستان ۹۵
No.45 Winter 2016

کرده و از جهات بسیاری معنا و مفهوم جدیدی به ابعاد آن بخشیده است. گسترش کاربری هر یک از تکنولوژی‌های نوین ارتباطی می‌تواند آثار مثبت و منفی متفاوت و گاه متناقضی برای گروه‌های مختلف جمعیتی و اجتماعی به دنبال داشته باشد. از این رو، بهره‌گیری از دانش و تخصص کارشناسان ارتباطات در حوزه‌ی سیاست‌گذاری فرهنگی - ارتباطی منجر به کسب شناختی دقیق‌تر از جامعه و فراهم‌آوری و کاربست تمهیدات مناسب شده، افزایش اثرات مثبت و کاهش پیامدهای منفی را به دنبال دارد. به میزانی که اگر طیف‌های مختلف متخصصان سیاست‌گذاری ارتباطی، ابزار کارا تری برای کندوکاو و تعیین سیاست‌ها در اختیار داشته باشند و دیدگاه‌هایشان مورد توجه و مبنای برنامه‌ها قرار گیرد، می‌توان انتظار داشت جامعه با آسیب‌های کمتر، بتواند بهره‌مندی بیشتری از این تکنولوژی‌ها داشته باشد. به عبارتی انسان معاصر در بزرگراه‌های اطلاعاتی پرشتاب پیش می‌رود و بر کسی پوشیده نیست که نحوه برخورد و استفاده ما از این اطلاعات و فناوری‌ها در شئون مختلف زندگی و سبک زندگی موثر است. در این میان شبکه‌های اجتماعی همچون شمشیر دو لبه هستند؛ اگر هدفمند و فعالانه از آنها استفاده شود می‌توانند همچون ابزاری مفید به کار آیند. در غیر اینصورت قدرت نابودی آنها آشکار است. لذا هوشیاری و اختیاربخشی مخاطبین می‌تواند پایه و اساس آتی جامعه آگاه را شکل دهد و باعث تقویت و قدرتمند کردن نهادهایی همچون خانواده شد. تأکید این پژوهش به طور خاص بر تاثیر مخاطرات شبکه‌های اجتماعی بر ساختار خانواده هاست که نقشی تعیین‌کننده در مسیر کسب هویت اجتماعی فرد و در نتیجه ایجاد و شکل‌گیری سبک‌های زندگی نوین خواهد داشت. بنابراین امروز روزافزون ابعاد پیامدی اجتماعی - فرهنگی استفاده از شبکه‌های اجتماعی بر کسی پوشیده نیست. با توجه به روند طولانی جامعه‌پذیری در زندگی، بروز آثار رضایت‌بخش ناشی از استفاده از این شبکه‌ها قابل

ردیابی است. به طوری که شبکه‌های اجتماعی عامل بروز تحولات فرهنگی در اشکال نمادین، خلق و خو، هنر، شیوه زندگی و هنجارها هستند. اگرچه تحولات فرهنگی به خودی خود آسیب محسوب نمی‌شوند، ولی سلطه‌های فرهنگی در آن، موجب آسیب‌های اجتماعی در سطح جامعه می‌شود (شاه محمدی و اسکویی، ۱۳۹۰، ص ۲۲۰).

روش پژوهش

روش تحقیق طرح حاضر روش توصیفی و استفاده از اسناد و مدارک می‌باشد. هدف اصلی: هدف اصلی از انجام پژوهش حاضر بررسی معضلات و آسیب‌های فردی و اجتماعی استفاده نادرست از شبکه‌های اجتماعی و گرایش به مصرف‌گرایی بر اعضای خانواده به ویژه جوانان و نوجوانان است. اهداف فرعی: اهداف فرعی مورد نظر در این پژوهش حوزه‌های زیر را شامل می‌شود: ۱. بررسی آسیب‌شناختی مناسبات و تعاملات فردی در خانواده؛ ۲. بررسی ابعاد اجتماعی، ارتباطی، فرهنگی و اقتصادی بر کاربران؛ ۳. بررسی افزایش گرایش به مصرف‌گرایی در بین خانواده‌ها. سوال‌های تحقیق: ۱. چگونگی استفاده از شبکه‌های اجتماعی تا چه میزان در تغییر سبک زندگی مناسبات و تعاملات اجتماعی و خانوادگی اثر گذار است؟ ۲. چگونگی استفاده از شبکه‌های اجتماعی تا چه میزان در سبک زندگی اجتماعی، ارتباطی، فرهنگی و اقتصادی خانواده‌ها اثر گذار است؟ ۳. استفاده از شبکه‌های اجتماعی تا چه میزان می‌تواند منجر به سبک زندگی مصرف‌گرایی در خانواده‌ها گردد؟

مقوله‌های تاثیرگذار شبکه‌های اجتماعی بر سبک زندگی

پرسشی که در اینجا مطرح است این است که شبکه‌های اجتماعی از چه طریقی برای ایجاد و شکل‌گیری سبک‌های زندگی نوین در خانواده ایرانی اثر می‌گذارند؟ و این ابزارها چه تأثیری در زندگی روزمره آن‌ها دارد؟ برای دادن پاسخ مناسب به این پرسش، به بازاندیشی نقش و تاثیر شبکه‌های اجتماعی بر

سبک زندگی خانواده‌ها در پنج مقوله «اندیشه پردازی، ارزش‌گذاری، هنجارسازی، جامعه‌سازی و نمادسازی» مبادرت می‌ورزیم:

۱- «اندیشه‌پردازی»: شبکه‌های اجتماعی به باورپذیری، مفهوم‌سازی، تبیین و تعیین‌الگوهای فکری به منظور ارتقای سطح دانش و معرفت عمومی مبادرت می‌ورزند. در واقع آنان، وسیله‌ای برای ایده‌پردازی و فرایندی برای تقسیم‌ایده‌ها، افکار، عقاید و باورها محسوب می‌شوند که تبادل نظر بین پیام‌گیران و پیام‌رسانان را برای تثبیت و حک کردن اعتقادات اجتماعی امکان‌پذیر می‌سازند (بورن، ۱۳۷۹، ص ۲۷۰). علاوه بر این، شبکه‌های اجتماعی می‌توانند به عنوان ابزار تعلیمی همراه با روش‌های آموزشی خاص زمینه‌ارتقای دانش عمومی، آگاهی بخشی، توانمندسازی، سوادآموزی اطلاعاتی و آموزشی را فراهم آورند (کارلسون و همکاران، ۲۰۰۸، صص ۲۱-۲۳). همچنین قادرند با اندیشه‌ورزی، اندیشه‌پردازی، مفهوم‌سازی و ارائه اندیشه‌های جذاب به تبیین عقایت و دیدگاه‌های ملی و آگاهی بخشی به مردم و مشروعیت‌دهی درباره ایده‌های مسلط از طریق جهت‌دهی به تفکر و اقدام اجتماعی مبادرت ورزند (دهشیری، ۱۳۸۱، صص ۳۸-۳۹).

۲- «ارزش‌گذاری»: ارزش‌گذاری به معنای ترویج بایسته‌های ایدئولوژیک و آموزه‌هایی است که مظهر هویت‌یابی و خودآگاهی جوامع قلمداد می‌شود. در این میان شبکه‌های اجتماعی به عنوان بازتاب‌دهنده ارزش‌های فرهنگی و ایدئولوژی‌های اجتماعی به ترویج ارزش‌ها به عنوان ایستارهای عمیق و پایداری و تمایلات انعکاس‌دهنده جهت‌گیری‌های ایدئولوژیک و فرهنگی مبادرت می‌ورزند (لال، ۲۰۰۰، ص ۲۹۲).

۳- «هنجارسازی»: هنجارسازی به معنای ایستارها و الگوهای رفتاری برآمده از ارزش‌ها، نقش‌ها و نهاد‌های اجتماعی است که شبکه‌های اجتماعی به عنوان ساختار اجتماعی از رهگذر تبیین قوانین

نمادین به ویژه ارتباطات رفتاری، به ترویج هنجارهای فرهنگی و اقناع و متقاعدسازی در زمینه رعایت قواعد و قوانین اجتماعی مبادرت می‌ورزند (هوور و بای، ۱۳۸۲، ص ۶۲).

۴- «نمادسازی»: نمادها را می‌توان برابر با اسطوره‌ها، تصاویر، مظاهر، نشانه‌ها و همه جنبه‌های ظاهری و نمادین میراث مادی و معنوی و حامل‌های معنایی دانست که مواردی از قبیل تصاویر ذهنی و عینی داستانها و نگارش‌های تاریخی، ادبیات، و ... را در بر می‌گیرد. در این رهگذر، شبکه‌های اجتماعی با تصویرسازی و جهت‌دهی به تصویرهای ذهنی، به تولید و انتقال جنبه‌های اسطوره‌های فرهنگ و اطلاعات و معنا از طریق استفاده از نشانه‌ها و نمادها مبادرت ورزند (همان، ص ۶۵).

۵- «جامعه‌پذیری»: جامعه‌پذیری در برگرفته سنتها، عادات، آداب، آیین‌ها، جشن‌ها، اعیاد و مراسمی است که موجب انسجام اجتماعی و ارتقای حس وحدت در جامعه می‌شوند و شبکه‌های اجتماعی از این طریق به الگوسازی رفتاری می‌پردازند و در این راستا به تبیین عناصر فرهنگی و جست و جوی معانی مشترک، سازوکاری فردی و اجتماعی مبادرت می‌ورزند (هوور و بای، ۱۳۸۲، ص ۶۸).

شبکه‌های اجتماعی (فرصت‌ها، تهدیدها، نقاط قوت و ضعف)

زندگی روزمره ما، به‌هنگام اوقات فراغت، به‌هنگام کار، با خانواده یا دوستان، بدون فناوری‌های ارتباطی و شبکه‌های اجتماعی غیرقابل تصور است. خانه‌های ما امروزه به مکانی برای فرهنگ‌چندرسانه‌ای‌ها بدل شده که خدمات دیداری-شنیداری، اطلاعاتی و مخابراتی را باهم ادغام کرده است. افرادی که نسبت به گسترش فناوری‌های نوین در ابعاد گوناگون زندگی روزمره خوشبین هستند، فرصت‌های جدیدی را برای مشارکت اجتماعی و دموکراتیک، خلاقیت، خودابرازی و بازی، گسترش فوق‌العاده دانش در دسترس که از تنوع، تفاوت و بحث پشتیبانی می‌کند، پیش‌بینی می‌کنند. تأثیر بالقوه اشکال جدید فناوری‌های

اطلاعاتی و ارتباطی با همهء جنبه‌های جامعه، از خانه گرفته تا کار، از آموزش تا اوقات فراغت، از شهروندی گرفته تا مصرف‌گرایی و از سطح محلی تا جهانی در ارتباط هستند (کلانتری، ۱۳۸۷، ص ۷). پرسشی که در اینجا مطرح است این است که چگونه نوجوانان و جوانان از این فناوری‌ها که به سرعت در حال پیشرفت هستند، استفاده می‌کنند و این ابزار چه تأثیری بر زندگی روزمره‌شان داشته است؟ و اینکه استفاده از شبکه‌های اجتماعی چه تغییراتی در تعاملات روزمره جوانان با یکدیگر، نحوه رفتارشان در عرصه‌های عمومی و خصوصی و نحوه مدیریت زندگی‌شان ایجاد کرده است؟

از نظر ویلسکا و پدروز (۲۰۰۷) جامعه‌اطلاعاتی و هویت مصرف‌کننده در حال تغییر شیوه‌های مصرفی جوانان مبتنی بر عناصر بسیار زیادی است که به اعتماد نظریه‌پردازان، باید آن را نشانگر مصرف و سبک زندگی پسامدرن در عصر کنونی دانست. جوانان در حالی رشد می‌کنند که مجموعه‌ای از آیین‌های گذار را که با جامعه مصرفی تداومی می‌شود، تجربه می‌کنند. بنابراین، رابطه بین سبک‌های زندگی مصرف‌کننده و هویت‌های جوانان برساخته فرهنگی و اجتماعی است.

از سوی دیگر، در دهه‌های اخیر که پیشرفت خیره‌کننده فناوری‌ها و دگرگونی‌هایی که در شکل و محتوای آن‌ها صورت گرفته آن‌ها را دسترس پذیرتر کرده است، به عبارت دیگر، به دلیل ساده‌تر شدن کاربرد و کاهش حجم و اندازه آن‌ها، امکان کاربرد گسترده‌ترشان توسط افراد گوناگون فراهم شده است.

بنابراین می‌توانیم بگوییم که تقریباً از آغاز دهه ۹۰ میلادی، دسترسی جوانان به اشکال مختلف و همگرا شده فناوری‌های ارتباطی و اطلاعاتی کامپیوترها، اینترنت، تلفن همراه به تدریج در کشورهای مختلف رواج پیدا کرده است. این مسئله باعث افزایش قابل ملاحظه توانایی فنی برای حضور کسانی در جامعه شده است که از دیگران و فعالیت‌هایشان دور

است، اما به هر کس، در همه‌جا و همه وقت دسترسی آنی دارد. این امر باعث ترویج تعمق نظری درباره عواقب رواج رسانه‌های نوین برای زندگی روزمره، از نظر برساختن مکان، فضا، حرکت و زمان، در جامعه‌ای که به‌طور فزاینده اطلاعاتی و شبکه‌ای می‌شود نیز شده است.

ما در پی بررسی جایگاه شبکه‌های اجتماعی در پویایی زندگی روزمره و ارتباطات هستیم. در اینجا روابط اجتماعی، الگوهای تماس، فعالیت و زمینه‌های زندگی روزمره به هنگام مطالعه روابط بین فناوری‌های ارتباطی و اطلاعاتی از یک سو و نیز فرد و جامعه از سوی دیگر مورد توجه هستند. بنابراین در اینجا مفهوم زندگی روزمره به معنای یک الگوی ثابت از فعالیت‌های روزمره است. مردمی که فرد با آن‌ها وارد تعامل می‌شود، فعالیت‌هایی که فرد برای انجام آن‌ها وقت صرف می‌کند و نیز مکانی که زمانی در آن سپری می‌شود که به عادات و امور هر روزهای تبدیل شده‌اند که شبکه‌های اجتماعی می‌تواند بر آن تأثیر بگذارد.

بنابراین از یک دیدگاه می‌توان فناوری‌های ارتباطی را به منزله فناوری تنظیم زمان و مکان دانست که دارای ظرفیت تغییر الگوهای اجتماعی و سازمان جماعت است. همچنین همانند سایر فناوری‌های اطلاعاتی و ارتباطی دارای توان بالقوه دگرگونی الگوهای تحرک، فعالیت و تماس افراد در زمان و مکان است.

فناوری‌های اطلاعات و ارتباطی به‌طور کلی، به فناوری جوانان تبدیل شده است. جوانان مصرف‌کنندگان عمده این فناوری‌های اطلاعاتی و ارتباطی هستند و اغلب به عنوان پیشگامان اقتباس و تکامل آن محسوب شده‌اند. آنان اولین افرادی به‌شمار می‌روند که کاربردهای موبایل همچون ارسال پیام کوتاه را به عنوان وسیله‌ای برای ارتباط اجتماعی «هلی ساخته‌اند». در نتیجه، صنعت تلفن همراه انتظار دارد که رواج طراحی‌ها و کاربردهای جدید از قبیل اینترنت موبایلی، دوربین‌های عکس

و تصویربرداری و ام.پی.تری پلیرهای از پیش تعبیه شده و نیز رادیوها در موبایل، براساس ترجیحات جوانان تعیین یابد. بخش عمده‌ای از کاربردهای تلفن همراه، کارکردی عملی است و جوانان از تلفن‌های همراه خود برای تماس‌های تلفنی و ارسال پیام کوتاه به عنوان ابزاری اصلی برای مدیریت ملاقات‌ها و فعالیت‌های روزمره‌شان استفاده می‌کنند.

اکسمن و تورتیانن که استفاده جوانان فنلاندی از شبکه‌های اجتماعی را مورد مطالعه قرار داده‌اند، معتقدند که برای اغلب جوانان فنلاندی، شبکه‌های اجتماعی بخشی ارگانیک از زندگی روزمره‌شان را تشکیل می‌دهد و تنها شاخص پایگاه اجتماعی آنان نیست. از همه مهم‌تر اینکه جوانان و نوجوانان برای حفظ شبکه‌های اجتماعی خود و شکل دادن روابط جدید از این فضا استفاده می‌کنند. بنابراین شبکه‌های اجتماعی به ابزار مهمی تبدیل شده که جوانان از آن برای تعیین فضای شخصی‌شان استفاده می‌کنند. جنبه‌هایی مانند گفت و گوهای ظریف و متنوع و بازی با گیم‌ها بخشی الزامی از فرهنگ شبکه‌های اجتماعی نوجوانان و جوانان هستند.

به عقیده لی (۲۰۰۹) کاربرد فن اوری اطلاعات و ارتباطات در دنیای امروز به شدت در روابط اجتماعی تاثیر گذاشته است و همراه با آسیب‌ها و اختلالاتی است که باید آسیب‌شناسی شوند. لی در تحقیق خود نشان داد که فن اوری اطلاعات و ارتباطات به کاهش مناسبات و روابط اجتماعی منجر شده است.

رسانه‌های نوین و هویت

جنکینز در پاسخ به این سؤال که هویت چیست، می‌گوید که هویت اجتماعی خصلت همه انسان‌ها به عنوان موجوداتی اجتماعی است (جنکینز، ۱۳۸۱). به گفته باکینگهام هویت، اصطلاحی مبهم و لغزان است و به ویژه در سال‌های اخیر در زمینه‌های بسیار متفاوت و برای اهداف بسیار گوناگون به کار گرفته شده است. دیدگاه‌ها و مفروضات گوناگونی درباره اینکه هویت چیست و چه ارتباطی با رسانه‌های دیجیتال وجود دارد (بوک اینگام، ۲۰۰۸). واژه

هویت ریشه از ایدم، یعنی «مشابه و یکسان»، گرفته شده است و دو معنای اصلی دارد: اولین معنای آن نشانگر «تشابه مطلق» است. معنای دوم آن به مفهوم «تمایز» است. به این ترتیب، به مفهوم شباهت از دو زاویه مختلف راه می‌یابد و مفهوم هویت به‌طور همزمان میان افراد یا اشیاء دو نسبت محتمل برقرار می‌سازد: از یک طرف «شباهت» و از طرف دیگر، «تفاوت» (جنکینز، ۱۳۸۱، ص ۵). جنکینز در تعریف هویت اجتماعی می‌گوید که در معنایی کلی هویت اجتماعی، به شیوه‌هایی که به واسطه آن‌ها افراد و جماعت‌ها در درون روابط اجتماعی خود از افراد و جماعت‌ها متمایز می‌شوند، اشاره دارد. هویت اجتماعی درک ما از این مطلب است که چه کسی هستیم و دیگران کیستند و از آن طرف، درک دیگران از خودشان و افراد دیگر چیست (همان، ص ۷). در مقابل در تعریف هویت فردی گفته شده است، «هویت فردی منعکس کننده آن طرز تلقی‌ای است که فرد از خود و دیگری از او دارد. چگونگی خود یا فرد در ارتباط معناداری با ذهنیت و عینیت‌های فردی است» (عاملی و دیگران، ۱۳۷۸، ص ۱۶۱).

بررسی ابعاد اجتماعی، ارتباطی، فرهنگی، اقتصادی شبکه‌های اجتماعی

حوزه اجتماعی

ابتدائی‌ترین و اصلی‌ترین هدف کاربرد تلفن همراه امکان برقراری ارتباط است. ارتباط از این طریق باعث شده که با هر کس و در هر کجا و در هر زمان به سهولت برقرار کرد. شبکه‌های اجتماعی در واقع باعث بی‌مکان شدن ارتباطات شده و ارتباطات کلامی را از مرزهای مکان و موقعیت خارج کرده است. هر چند این سهولت در ارتباط مثبت است اما، موجب بروز مشکلات و ناهنجاری‌های در سایر مسائل اجتماعی شده است. به عنوان مثال، از عواقب مضر این آسانی در ارتباط، کاهش قدرت حافظه جمعی جامعه است. بدلیل سهولت در ارتباط، افراد برای تماس با هم تنها یک کلید را فشار می‌دهند و شماره در حافظه گرفته می‌شود. بنابراین افراد دیگر

این زحمت یا این فعالیت را به مغز خود نمی دهند که شماره ای را حفظ کنند. بنابراین اگر زمانی، از تلفن همراه خود دور باشند، قادر به برقراری تماس نخواهند بود. اگر چه انتقال اطلاعات امری مطلوب محسوب می شود، اما انتقال اطلاعات از طریق فضای مجازی تقریباً هیچ محدودیتی نمی شناسد و ممکن است در جریان این تبادل اطلاعات بعضی اطلاعات ناخواسته آسیب هایی را ایجاد کند به ویژه کودکان و نوجوانان بیش از دیگران در معرض آسیب قرار دارند و بالطبع اطلاعات نامناسبی دریافت می کنند که نظام ارزشی رو به شکل گیری آنان را مخدوش می کند (کیا، ۱۳۸۹، ص ۷).

حوزه ارتباطی

ارتباط از طریق شبکه های اجتماعی، ابزاری است که قابلیت انعطافی ارتباطات را فراهم کرده است. قابلیت هایی نظیر: امکان ارتباط دو سویه یا چندسویه دائمی، قابل برنامه ریزی بودن ارتباطات، انتخابی بودن پذیرش ارتباطات، انتخابی بودن در دسترس بودن و در دسترس نبودن، استفاده های چند منظوره رسانه ای، گوش دادن به رادیو، موسیقی و تماشای تلویزیون و ورود به جهان مجازی اینترنت. این تأثیرات مثبت می تواند در راستای تمام تأثیرات مثبتی باشد که هر فن آوری در زندگی امروزه داراست. تأثیراتی از قبیل: تسهیل ارتباطات، کاهش موانع زمانی و مکانی در ارتباط، گسترش شبکه اطلاع رسانی و امکان همیشه در دسترس بودن و تبادل سریع اطلاعات. همچنین می تواند سبک ها و شیوه های ارتباطی مردم با یکدیگر را به تدریج دگرگون سازد؛ لذا عدم وجود فرهنگ مناسب در استفاده از این رسانه موجب بروز ناهنجاری هایی در سطح جامعه و مخدوش کردن فرهنگ ملی می شود (کیا، ۱۳۸۹، ص ۸).

حوزه فرهنگی

گذران ساعات آزاد و اوقات فراغت یکی دیگر از حوزه های زندگی اجتماعی است که از تأثیرات تکنولوژی های نوین ارتباطات و اطلاعات درمان

نمانده است. واقعیت این است که امروزه شبکه های اجتماعی نوین نقش قابل توجهی در ارائه یک سری خدمات مربوط به سرگرمی و تفریحات و پرکردن ساعات فراغت مردم به ویژه جوانان ایفا می کند. تحقیقات انجام شده در زمینه بازی های دیجیتالی نشان می دهد که می تواند افراد را به انزوای بیشتر از محیط واقعی و جامعه بکشاند به ویژه در آن دسته از افرادی که گرایش ضد اجتماعی بیشتری دارند محسوس تر و شدیدتر است (همان، ص ۹). در فناوری هایی نوینی چون تلفن همراه جنبه نوشتاری با پیام کوتاه، ابزاری نسبتاً جدید برای برقراری ارتباط است. استفاده از پیام کوتاه در مقایسه با مکالمه تلفنی از فواید بسیاری برخوردار است و موجب کاهش هزینه و صرفه جویی در وقت می شود، اما نداشتن فرهنگ مناسب در استفاده از این رسانه، موجب بروز ناهنجاری هایی در سطح جامعه و مخدوش کردن زبان ملی می شود. در ادامه به پاره ای از این آسیب ها اشاره می کنیم:

از طریق این شبکه ها میتوان مطالبی را به سرعت بین همگان ترویج کرد که مخالف عرف و عفت عمومی جامعه است. این نوع همه گیری گاه از کنترل خارج است. اگر فردی هم مایل نباشد، باز در معرض این گونه پیام ها قرار می گیرد. پیام کوتاه همچنین موجب گسترش اخبار پنهانی در رابطه با اوضاع کشور، چه کذب و چه صحیح می شود. این مسئله منجر به تشویش اذهان عمومی یا افزایش بی اعتمادی جمعی به حکومت و نظام سیاسی کشور می گردد. از طریق رسانه پیامک می شود بعضی اطلاعات محرمانه، اخبار کذب و مطالب منافعی عفت عمومی را در سطح جامعه گسترش داد. بنابراین، این موارد و موارد مشابه، لزوم فرهنگ سازی را در رابطه با پیام کوتاه، به تصویر می کشد. بسیاری از پیامک ها به جنبه های طنز آن می پردازد که به هیچ امر درست و مقدسی رحم نکرده و همه آنها را دست مایه طنز می کند. بروز این مسئله و شیوع آن در کاربران به ویژه نوجوانان،

الهام بخش این مطلب است که هیچ چیز ثابت، مهم و قابل قبولی وجود ندارد و می توان از همه حریم ها عبور کرد. همچنین مسائل دینی و ارزشها، وقتی نخستین بار به روش های طنزآمیز به مخاطبان نوجوان القامی شود، نوعی بی اعتنائی مهم شکل می گیرد؛ عکاسی و عکسبرداری، معانی مختلفی برای افراد مختلف دارد. اما نقطه مشترک تمامی این تعبیر و معانی، هدف برقراری ارتباط است. استفاده از عکس موجب برقراری نوعی ارتباط تصویربین افراد می شود که بسیار گویاتر و مؤثرتر از کلام یا نوشتار تلقی می شود. در این میان افراد عادی می توانند عکس ها را به راحتی از طریق اینترنت گسترش دهند. بنابراین، این امکان وجود دارد که هر واقعه نادری که در لحظه ای رخ می دهد، به وسیله کسانی ثبت شده باشد. این امکاناز جهات بسیاری مثبت است. برای مثال، هنگام بروز حادثه ای مثل تصادف، زلزله، یا انفجار بر اثر بمب گذاری ها و...، این امکان که خبرنگار یا عکاس حرفه ای در مکان حادثه حاضر باشد، کم است. اما این احتمال که افراد حاضر در حادثه تلفن همراه داشته باشند. بسیار زیاد است و از طریق دوربین های دیجیتالی تلفن همراه عکس های مفیدی در رابطه با آن حادثه گرفته می شود که تمام این عکس ها می تواند در مراحل بعدی مفید واقع شود. اما از جهاتی مجهز بودن عمومی به امکان عکسبرداری و فیلم برداری، مشکلاتی را به همراه دارد. از مهم ترین معایب این رسانه ها، در هم شکستن حریم شخصی زندگی افراد است به دلیل حضور همیشگی و کنترل ناپذیر تلفن های همراه این امکان وجود دارد که هر لحظه و هر جایی از افراد مختلف به ویژه اشخاصی معروف عکس برداری و فیلم برداری شود از این طریق حریم خصوصی زندگی این افراد در معرض خطر قرار گیرد. از مهم ترین تأثیرات منفی آن برای جامعه، گسترش بعضی اطلاعات ناخواسته از بطن جامعه است. برای مثال، با گسترش سیستم عکس برداری دیجیتالی با تلفن همراه یا با وجود امکان فیلم برداری و توزیع

هم زمان آن از طریق بلوتوث این امکان وجود دارد که هر اطلاعاتی یا واقعه ای که رواج آن برای افکار عمومی مضر است. به راحتی گسترش یابد و امکان کنترل و ریشه کن کردن آن پس از توزیع نیز تقریباً ناممکن شود. بنابراین، فرهنگ سازی در استفاده از سیستم عکس برداری دیجیتالی از اهمیت ویژه ای برخوردار است (حسینی ایمنی، ۱۳۹۱، ص ۱۱).

حوزه اقتصادی

خدمات مربوط به امور مالی، دریافت و پرداخت های بانکی، انتقال وجوه پرداخت انواع قبض های آب و برق و عوارض شهرداری و حتی کمک به موسسات اجتماعی از طریق تلفن همراه، باعث صرفه جویی در زمان، هزینه رفت و آمد و ... شده است. کاربران شبکه های اجتماعی می توانند با کمک امکانات جدید از آن همانند یک کیف پول، کارت اعتباری و یا کارت الکترونیک استفاده کنند همچنین شاخص های اینترنت این امکان را فراهم می کند که افراد به صورت ارتباطات یک به یک یا یک به چند، بازارهایی کوچک را ایجاد کنند و در دنیای مجازی کسب و کار کنند و سطح اقتصادی خانواده و جامعه را بالا ببرند. اما در مقابل، این تغییرات اقتصادی موجب نابودی بسیاری از کسب و کارها و ایجاد نوعی نا امنی شده که این امر فضای داخلی خانواده ها را بعضاً مشوش نموده است (همان، ص ۹).

آسیب ها و مخاطرات فناوری های نوین اطلاعاتی

در قرن حاضر یعنی قرن ۲۱، از غلبه فناوری ارتباطات یا انقلاب ارتباطات و اطلاعات سخن گفته می شود. همه چیز بر محور این فناوری در جریان است. کشفیات نوین ارتباطی، اخبار و اطلاعات به سرعت به سراسر جهان منتقل شده و باعث خوشحالی و بدحالی افراد می شوند. این روند فناوری ارتباطی «دهکده جهانی» مک لوهان را از شکل تخیل به واقعیت نزدیک ساخت. کاربرد رایانه، ماهواره و اینترنت، نظم ارتباطی جدیدی در جهان ترسیم کرد که با آن ارزش ها و هنجارهای

نوینی در جهان در حال شکل گیری است. اگر تا دو دهه قبل ارتباطات شبکه ای و کامپیوتری فقط در اختیار چند کشور محدود بود امروزه با فناوری ارتباطات ماهواره ای امکان ارسال و دریافت پیام و ارتباط سمعی و بصری به صورت همزمان در سراسر جهان تا حدودی برای تمامی مردم امکان پذیر شده است؛ به طوری که حتی در سال ۱۹۹۷ رأی گیری از فضانوردان امریکایی در ایستگاه فضایی بین المللی صورت گرفت (وبستر، ۱۳۸۴، ص ۲۸۸).

با توجه به تغییرات ایجاد شده در وسایل ارتباطی و نقش آنان در زندگی بشر امروز می توان نتیجه گرفت، ما شاهد تحول در الگوهای ارتباطی هستیم و نمی توان منکر این تغییر و گسترش رویکردهای دوسویه شد؛ در نتیجه این عصر را می توان، عصر «رسانه های غیرتوده ای» نامید که رقیبی سرسخت برای «رسانه های جمعی» است. تافلر معتقد است: «به رسانه های همگانی حمله شده است. رسانه های جدید غیرتوده ای در حال گسترش هستند و با رسانه های جمعی به رقابت برخاسته و حتی جایگزین آنها شده اند؛ یعنی جایگزین رسانه هایی که روزی بر تمامی جوامع موج دوم سلطه داشته اند. بنابراین موج سوم، عصر به واقع جدیدی آورده است» (تافلر، ۱۳۷۲). در تأثیر این فناوری در فرهنگ و ارزش های اجتماعی تردیدی وجود ندارد و بیشتر صاحب نظران معتقدند که ارتباطات در تمامی جوامع سنتی و پیشرفته نفوذ بالایی دارد. هر چند درجه تأثیر گذاری و نفوذ آن در جوامع فقیر و غنی، بزرگ و کوچک و با سواد بالا و پایین متفاوت است. جنبه های اثرگذاری این فناوری در رویکردهای مختلف نظریه های ارتباطات دیده می شود و در هر یک از آنها وجه قالب در تأثیر ارتباطات در جامعه نقطه کانونی خود را دارد. به نظر کاستلز، از آنجایی که انتقال و جریان یافتن فرهنگ از طریق ارتباطات انجام می شود، خود فرهنگ ها با سیستم فناوریانه جدید دستخوش دگرگونی های بنیادین می شوند و فرهنگ نوینی در خانواده ها به نام فرهنگ مجاز

واقعی در حال ظهور است. از سوی دیگر به نظر می رسد رسانه های نوین به ویژه ارتباطات رایانه ای به کمک تلویزیون آمده و ویژگی هایی چون فراگیری، تمرکززدایی چند جانبه و انعطاف پذیری را به آن اضافه کرده اند (کاستلز، ۱۳۸۰، ص ۳۹). یکی از گرایش های اجتماعی و فرهنگی نوظهور، توسعه خانه الکترونیکی است که دو ویژگی مهم این شیوه جدید زندگی، «مرکزیت خانه و فردگرایی» است. در واقع در اوایل دهه ۱۹۹۰، مدت زمانی که افراد در خانه به سر می بردند افزایش یافت. استفاده از رسانه های الکترونیکی جدید، فرهنگ های سنتی را به کنار نمی نهند بلکه آنها را در خود جذب می کند. استفاده از آنها بر حسب جنسیت و سن افراد خانواده و سطح تحصیلات و آگاهی تقسیم بندی می شود (قانعی راد، ۱۳۸۸، ص ۵۹). از یک سو فناوری اینترنت سبب از میان رفتن سانسور و آزادی اطلاعات می شود، چراکه هر کس می تواند از طریق آن به همه اطلاعات دسترسی پیدا کند و از سوی دیگر تحت نظارت قرار گرفتن زندگی خصوصی افراد، آزادی آن ها را به خطر می اندازد و نگرانی های خانواده ها و اجتماع را در پی خواهد داشت. وقتی نسیم دگرگونی در جامعه ای وزیدن می گیرد، می توان پیش بینی کرد که در درازمدت به احتمال زیاد چه تغییراتی در سیمای جامعه روی خواهد داد. وی معتقد است هر چند نمی توان با توجه به شرایط زمانی و مکانی نوع دگرگونی را به طور دقیق پیش بینی کرد، اما می توان طرحی کلی از بعضی روندهای عمده به دست داد (همان، ص ۲).

علاوه بر این، روند یکنواخت و همگن سازی فرهنگی از طریق شبکه های اجتماعی بر نگرانی ها افزوده و هراس از کمرنگ شدن فرهنگ خانواده ها، عرصه فعالیت های فرهنگی را دوچندان می سازد. این فناوری های جدید تأثیر عمیقی بر روابط فردی و اجتماعی افراد می گذارد و تصور ما را از جهان پیرامون دگرگون می سازد. لذا بر سبک زندگی

خانواده‌ها تأثیراتی بس شگرف گذاشته است. که البته هریک آثار مثبت و منفی خاص خود را دارند. فناوری اینترنت به عنوان یکی از عوامل ارتباطی نوین در زوایای مختلف زندگی خصوصی و اجتماعی افراد تأثیر داشته و تغییر زیادی را ایجاد کرده است. در بیشتر خانواده‌های امروزی حداقل یک کاربر اینترنت وجود دارد و در جوامع پیشرفته‌تر تمام اعضای خانواده استفاده از اینترنت را امری اجتناب ناپذیر می‌دانند. ارتباط سریع با افراد و مؤسسه‌ها، سازمان‌ها و شرکت‌های خصوصی و دولتی، سرعت بخشیدن به امور مالی، رشد اقتصادی و در نهایت رشد اجتماعی افراد و ارتقای سطح آگاهی مردم، از مهم‌ترین دستاوردهای اینترنت به شمار می‌آید. اما آنچه قابل تأمل است پیامدهای فردی و اجتماعی آن است که اعتیاد به اینترنت از مهم‌ترین آن‌ها است. به اعتقاد برخی از پژوهشگران مانند دیوید گرینفیلد هیچ کارشناسی نمی‌تواند ادعا کند که وسواس به اینترنت یک مشکل نیست. یونگ در این باره می‌گوید: «با این که همانند اعتیاد به دارو و مواد، هیچ نوع اعتیاد شیمیایی واضحی در مورد اعتیاد به اینترنت مشاهده نمی‌شود، اما کاربران اینترنتی مادامی که از رایانه استفاده می‌کنند، نسبت به احساسات و تجربه‌های دریافت شده، وابستگی روانی پیدا می‌کنند و حداقل حدود پنج تا ۱۰ درصد کاربران بر خط (آنلاین) این وابستگی را تجربه می‌کنند. هرچند شکاف نسل کاربران اینترنت در عصر ما وجود دارد و بیشترین استفاده کنندگان را نوجوانان یا حداکثر میانسالان تشکیل می‌دهند، اما این بدان معنا نیست که افراد مسن اعتیاد به اینترنت نخواهند داشت بلکه همه در برابر موج فناوری و فضاهای آن قرار گرفته و تحت تأثیر عوامل منفی و مثبت آن هستند (همان).

تنهایی، نداشتن اعتماد به نفس، بی‌علاقگی به شغل و کسب و کار، بیماری و معلولیت، زیاده‌روی در پایبندی به برخی از مسائل مذهبی یا نداشتن اعتقاد و ایمان به اصول اخلاقی و دینی، شکست

های عاطفی، مشکلات مالی، اضطراب و محدودیت‌های اجتماعی و خانوادگی، از عواملی است که زمینه‌ساز اعتیاد به اینترنت را در کاربر به وجود می‌آورد و این نوع احساس وابستگی از علائم اعتیاد است که اگر کنترل نشود فرد ابتدا برای خود سپس برای خانواده و جامعه خویش مشکلاتی را ایجاد می‌کند. بنابراین آثار منفی اینترنت در خانواده آشکار می‌شود و به جای این که اینترنت نقش اصلی خود را که همانا ارتقای سطح کیفی زندگی است، بازی کند، به نوعی مانع، تبدیل می‌شود و عواقب بد و خطرناکی را به همراه خواهد داشت. تنهایی، نداشتن اعتماد به نفس، بی‌علاقگی به شغل و تحصیل، نداشتن اعتقاد به اصول اخلاقی و دینی و ... از عوامل زیاده‌روی در استفاده از این فضاها می‌باشد. که اگر کنترل نشود فرد ابتدا برای خود و سپس برای خانواده و جامعه خویش مشکلاتی را ایجاد می‌کند. همچنین وجود شبکه‌های اجتماعی باعث گردیده بعضی از خانواده‌ها برای امرار معاش از دنیای مجازی الکترونیکی استفاده کنند. هرچند تعداد ساعات حضور این افراد در خانواده موثر واقع می‌شود اما از آثار منفی آن این است که در طولانی مدت در رفتارها و عادات فرد آثاری چون خستگی، بی‌تحریکی، افسردگی و در نهایت گوشه‌گیری نمایان می‌شود. وجود بازی‌های اینترنتی به همراه جذابیت‌های آنها، اعتیاد و فرار از دنیای واقعی به دنیای تخیلی را نیز افزایش می‌دهد. که این مسئله، باعث عقب ماندگی درسی، از دست دادن شغل و قطع ارتباط با اعضای خانواده می‌شود. البته نباید از نظر دور داشت که برخی از این بازی‌ها ماهیت آسیب‌زا داشته و بسیاری از انحرافات اخلاقی و پرخاشگری را به همراه دارد. یکی دیگر از آثار منفی فناوری‌های نوین، تأثیر آن در زبان و فرهنگ جامعه است. پدیده جهانی شدن فناوری به ناچار بسیاری از واژگان بیگانه را وارد زبان کاربر می‌کند و کاربران در اندک زمانی با آن عادت کرده و ترکیبی از آن واژگان را در کلمات روزانه خود به کار می‌برند. رواج این زبان در میان افراد جوان

تر خانواده موجب می شود بین آن ها و والدین نوعی کم ارتباطی یا بد ارتباطی شکل گیرد و این خود می تواند آغاز بسیاری از معضلات دیگر باشد. از سوی دیگر شکاف دیجیتالی تاثیرات زیادی بر آموزش و عقب ماندگی در علوم و فناوری خواهد داشت. عمیق تر شدن این شکاف موجب سست شدن باورها، سنت ها و فرهنگ کشور است که پیامدش نوعی استثمار فرهنگی، بحران بی هویتی نسل جوان و نیز یاس و افسردگی در خانواده ها و در سطح جامعه خواهد بود. جوامعی که متحمل بروز ناهنجاری های اجتماعی روزافزون از قبیل بزهکاری، دزدی، میل به اعتیاد، افزایش طلاق و سست شدن بنیان های خانوادگی خواهند شد. فناوری به هر حال متوقف نمی شود، انتقال صورت می گیرد و تغییراتی آگاهانه و ناآگاهانه در پی دارد که می توان به شرح زیر در قالب مثبت و منفی از آن یاد کرد: ۱. از نظر مثبت، شیوه تولید به سمت استفاده بیشتر از ماشین و کمتر از نیروی فیزیکی انسان سوق داده می شود؛

۲. در سازمان ها و نهادهای اجتماعی دگرگونی هایی در جهت جامعه ای عقل گرا، همراه با علمی شدن حرف جریان پیدا می کند، یعنی هرچه از انقلاب صنعتی فاصله گرفته ایم، پدیده ها به سمت علمی بودن و علمی شدن در حرکت بوده است. این تغییرات روابط اجتماعی را در جهت رسمی تر و غیرشخصی شدن مسائل روزمره سوق می دهد. جنبه منفی انتقال فناوری عبارت است از:

۱. قالب های از پیش تعیین شده ای را در نظرها مجسم می کند که راه اندیشیدن، فکرکردن و خلاقیت را سد می کند؛

۲. انتقال فناوری، الگوها و رفتارهای استا ندارد و غیربومی را تشویق می کند که با آداب و رسوم و تجربه های مردم کشورهای در حال گذار نامتناسب بوده یا در تضاد قرار می گیرد و کار هماهنگی و هم آوایی توسعه اجتماعی را مختل می سازد؛

۳. اگر انتقال فناوری با نیازمندی های بومی و درونی

جامعه در حال گذار مطابقت نداشته باشد یا به تقویت پدیده آناشیزم (هرج و مرج طلبی و سرگردانی) در درون کشور منجر می شود یا با تولیدات کشورهای صنعتی هماهنگ عمل می کند که در این صورت روند وابستگی را بیشتر استمرار می بخشد؛

به هر حال، انتقال فناوری باید طوری سازماندهی شود که با نیازمندی ها و تجربه های جامعه همسازی داشته باشد، گسست اجتماعی، فرهنگی و تاریخی را به حداقل رسانده و تضادها و برخوردهای اجتماعی را به رقابت و سالم سازی واحدهای تولیدی کهنه تبدیل کند. این جمع اعداد زمانی میسر است که شتابزده عمل نکنیم و هر قدم با مطالعه و انجام پژوهش برداشته شود و در برنامه ریزی های کوتاه و بلندمدت استمرار و پیگیری حفظ شود و به صورت عادت مردم و جامعه درآید. فناوری و به دنبال آن تغییر دیگر جنبه های زندگی، افزایش روزافزون وابستگی متقابل کشورها و ملل، تمرکززدایی جوامع و نهادهای موجود که به دلیل گسترش فناوری اطلاعات، شتاب بیشتری یافته است، تمایل روزافزون به جهانی شدن به همراه حفظ ویژگی های ملی، قومی و فرهنگی و بسیاری عوامل دیگر، لزوم درک بهتر از تغییرات و آینده را برای دولت ها، کسب و کارها، سازمان ها و مردم ایجاد میکند. آینده در اصل قطعی نیست؛ با این همه آثار و رگه هایی از اطلاعات و واقعیتها که ریشه در گذشته و اکنون دارند، می توانند رهنمون ما به آینده باشند. در آینده جهان فردیت رخ می دهد؛ منظور از جهان فردیت زمانی است فناوری اطلاعات در آن به چنان رشدی خواهد رسید که پس از آن، پیش بینی تاریخ بسیار دشوار خواهد بود.

نتیجه گیری و جمع بندی

گسترش فزاینده فناوری های اطلاعاتی و ارتباطی در سال های اخیر، حیات بشری را در ابعاد مختلف سیاسی، اجتماعی و فرهنگی تحت تأثیر قرار داده است؛ همانطور که تلگراف، تلفن و راه آهن در قرن نوزدهم و او ای ل قرن بیستم باعث تحول چشم

اردشیر امیدوی محنه و محمود متحد، نشر آگه. ۷. بی، ارل (۱۳۸۱) «روش های تحقیق در علوم اجتماعی»، ترجمه رضا فاضل، نشر سمت. ۸. سورین، ورنر جی و تانکارد، جیمز دبلیو (۱۳۹۰) (ترجمه علیرضا دهقان)، چاپ: پنجم ناشر: مؤسسه انتشارات دانشگاه تهران

۹. ذکایی، سهیلا (۱۳۹۰)، اصول تکنولوژی های نوین ارتباطی، انتشارات تایماز.

۱۰. کریمیان، مهدیه (۱۳۸۹) تکنولوژی و فرهنگ، در سایت:

۱۱. موسوی، میرطاهر (۱۳۸۶) مشارکت اجتماعی یکی از مولفه های سرمایه اجتماعی، فصلنامه علمی- پژوهشی رفاه اجتماعی، ۱۳۸۶، سال ششم، شماره ۲۳.

۱۲. سیدمن، استیون (۱۳۸۸) کشاکش آراء در جامعه شناسی، هادی جلیلی، تهران، نی.

۱۳. توسلی، غلامعباس و موسوی، مرضیه (۱۳۸۲) سرمایه در نظریات کلاسیک و جدید با تاکید بر نظریه های سرمایه اجتماعی، نامه علوم اجتماعی، زمستان ۱۳۸۲، شماره ۲۶.

۱۴. سعادت، رحمان (۱۳۸۶) تخمین سطح و توزیع سرمایه اجتماعی استان ها، فصلنامه علمی- پژوهشی رفاه اجتماعی، سال ششم، شماره ۲۳.

۱۵. شارع پور، محمود (۱۳۹۰)؛ فرسایش سرمایه اجتماعی و پیامدهای آن، نامه علوم اجتماعی، ۱۳۸۰، شماره ۳.

۱۶. پیراهری، نیر (۱۳۸۸)؛ سرمایه اجتماعی در نظریات جدید، پژوهشنامه علوم اجتماعی، سال سوم، شماره سوم.

۱۷. دینی ترکمانی، علی (۱۳۸۶) تبیین افول سرمایه اجتماعی، فصلنامه علمی- پژوهشی رفاه اجتماعی، ۱۳۸۶، سال ششم، شماره ۲۳.

۱۸. تاجیخس، کیان (۱۳۸۴) سرمایه اجتماعی، اعتماد، دموکراسی و توسعه، افشین خاکباز و حسن پویان، تهران، شیرازه.

۱۹. جنکینز، ریچارد (۱۳۸۱) هویت اجتماعی، ترجمه

ماندازهای ملی و بین المللی شدند، فناوری ارتباطات در زمان ما، تحولات بی سابقه ای را به اینترنت و وجه مشخص آن، یعنی دنبال داشته؛ تا آنجا که به وجه غالب جهان معاصر تبدیل شده است. گسترش فزاینده فناوری اطلاعات و ارتباطات، که مانوئل کاستلز از آن یاد می کند، به تحول و دگرگونی در ابعاد مختلف «جامعه شبکه ای» به عنوان سیاسی، امنیتی، اقتصادی اجتماعی منجر شده است. فضای مجازی و شبکه های اجتماعی موجب شده تا گروه های دارای مرزهای سخت سنتی، جای خود را به گروه های مجازی با مرزهای منعطف بدهند و به همین علت، امکان مبادله هر چه بیشتر اطلاعات و پیام ها، به کاهش و در مواردی حذف فاصله میان گروه های مختلف منجر شده است. با نفوذ فزاینده اینترنت به درون خانه ها، امکان اشتراک در تجارب گروه های مختلف ایجاد شده است. از منظر سخت افزارهای ارتباطی، تعداد سایت ها و تکنولوژی های وابسته به آنها نیز در حال گسترش است و این امر، ابعاد مختلف زندگی بشری را تحت تأثیر قرار داده و موجب ظهور شکل نوینی از روابط و تعاملات میان افراد انسانی شده است.

منابع و ماخذ

۱. معتمد نژاد، کاظم. (۱۳۸۳) جامعه شناسی ارتباطات، تهران، انتشارات اطلاعات، چاپ سوم

۲. کازنو، ژان. (۱۳۶۴) قدرت تلویزیون (ترجمه علی اسدی)، تهران، انتشارات امیرکبیر

۳. گیدنز، آنتونی. (۱۳۸۴) جامعه شناسی (ترجمه منوچهر صبوری)، تهران، نشر نی، چاپ پانزدهم.

۴. سگالن، مارتین (۱۳۷۵) جامعه شناسی تاریخی خانواده (ترجمه حمید الیاسی)، تهران: نشر مرکز.

۵. دواس، دی ای (۱۹۹۱) «پیمایش در تحقیقات اجتماعی» (ترجمه هوشنگ نایبی)، نشر نی، چاپ اول.

۶. ال.رک، پاملال، رابرت بی ستل (۱۹۹۵) «پژوهش پیمایشی: رهنمودها و استراتژی هایی برای انجام دادن پیمایش» (ترجمه مهر اندخت نظام ستهیدی)،

تورج یار احمدی، تهران: نشر شیرازه.

۲۰. عاملی، سعید رضا و دیگران (۱۳۸۹) مطالعات تلفن

همراه، زندگی در حال حرکت، تهران: انتشارات سمت

۲۱. حسینی ایمنی، سید علی (۱۳۹۱) اشارات، قم:

مرکز پژوهش های اسلامی صدا و سیما نگرشی بر سرمایه اجتماعی و ابعاد آن»، اندیشه صادق.

۲۲. الوانی، سید مهدی و علیرضا شیروانی (۱۳۸۷)

«سرمایه اجتماعی، اصل محوری توسعه»، ماه نامه

تدبیر، شماره ۱۴۷

۲۳. الوانی، سید مهدی و میر علی سید نقوی (۱۳۸۶)،

«سرمایه اجتماعی، مفاهیم و نظریه ها»، فصل نامه

مطالعات مدیریت، شماره ۳۳ و ۳۴.

۲۴. توسلی، محمود و علی نیاز (۱۳۹۰) «رویکردی به

ارزیابی سرمایه اجتماعی در اقتصاد ایران»، مجله

برنامه و بودجه، شماره ۳

۲۵. یار محمد توسکی، مریم (۱۳۸۹) «سرمایه اجتماعی،

پایگاه اینترنتی مؤسسه سرمایه اجتماعی. WWW

pscin.com

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management

شماره ۴۵ زمستان ۹۵
No.45 winter 2016

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management

شماره ۴۵ زمستان ۹۵
No.45 Winter 2016

■ ۴۸۸ ■

ارزیابی مدل بهینه گلخانه خورشیدی در ساختمان های مسکونی اقلیم معتدل و سرد کشور (نمونه موردی: شهر کرمانشاه)

محمد مهدی مقدسی - دانشجوی دکتری معماری، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات، گروه معماری، تهران، ایران.

شاهین حیدری* - دانشیار دانشکده معماری، پردیس هنرهای زیبا، دانشگاه تهران، تهران، ایران.

آزاده شاهچراغی - دانشیار دانشکده هنر و معماری، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات، گروه معماری، تهران، ایران.

خسرو دانشجو - استادیار دانشکده هنر و معماری، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات، گروه معماری، تهران، ایران.

Evaluation of Optimal Greenhouse in Residential Buildings in Moderate and Mountainous Climate of Iran (Case Study: City of Kermanshah)

Abstract

Solar greenhouse from the perspective of energy, including the construction ways disabled by using solar radiation, absorb the solar energy to heating side space in this study using five variable orientation, the angle slope and aspect, light conductor materials, heat transfer and energy conservation and using climate data within the study period (2005-2015) of synoptic meteorological station of Kermanshah airport has been collecting to help optimize solar greenhouse the software simulation and evaluation of energy is analyzed. Based on the results of this study during the warmer months of the year (first six months) the direction which has the greater angle from the south have more energy in this respect the most efficient solar greenhouses during the most optimal formula for calculating depth of 6 meters (width) of the relationship $\text{COS}(50) = W/h$ is calculated. We can also improve the performance of windows heating greenhouses with double glazing and low-emission windows with shading with internal movable insulation, which reduces heat transfer coefficient and thus in window reduce energy waste placed in the greenhouse.

Keywords: solar space, architecture, passive solar greenhouses, energy conservation

چکیده

گلخانه های خورشیدی از دیدگاه انرژی، از جمله راه حل های ساختمانی غیرفعال هستند که بوسیله استفاده از تابش خورشید، انرژی خورشیدی را برای ایجاد گرمایش در فضاهای جانبی جذب می کنند. در این پژوهش با استفاده از پنج متغیر جهت گیری، زاویه شیب و ابعاد، مصالح نورگذر، انتقال حرارت و حفظ انرژی و با استفاده از داده های اقلیمی محدوده مورد مطالعه که در بازه زمانی (۲۰۰۵-۲۰۱۵) از ایستگاه سینوپتیک هواشناسی فرودگاه کرمانشاه گردآوری شده است. مدل بهینه گلخانه خورشیدی در اقلیم مورد نظر با کمک نرم افزارهای شبیه سازی و ارزیابی انرژی بررسی و تحلیل شده است. بر اساس نتایج این پژوهش در طول ماه های گرم سال (شش ماه اول) جهت هایی که زاویه بیشتری نسبت به جنوب دارند انرژی بیشتری را دریافت می کنند؛ اما این موضوع در ماه های سرد سال (شش ماه دوم) تقریباً حالت عکس به خود می گیرد، به گونه ای که زوایای نزدیک تر به جنوب انرژی بیشتری را دریافت می کنند که با توجه به هدف از طراحی گلخانه که همانا کمک به کاهش بار گرمایشی در طول فصول سرد سال می باشد، این گونه جهت گیری برای ما مناسب تر خواهد بود که با توجه با آن می توان دریافت که مناسب ترین جهت گیری به منظور دریافت حداکثر انرژی خورشید در شش ماه دوم سال چرخش ۱۰ درجه ای از سمت جنوب به سمت غرب می باشد. همچنین با توجه به نتایج حاصله می توان دریافت که بیشترین بازده در دریافت انرژی خورشید در شش ماه دوم سال در محدوده مورد مطالعه علاوه بر زاویه آزیموت ۱۰ درجه به سمت غرب مربوط به زاویه شیب ۵۰ درجه نسبت به سطح افق گلخانه می باشد از این منظر بهینه ترین طول گلخانه خورشیدی ۶ متر و بهینه ترین فرمول محاسبه عمق (عرض) آن از رابطه $W/h = \text{COS}(50)$ قابل محاسبه است. همچنین به منظور بهبود عملکرد گرمایشی در گلخانه می توان از پنجره های با شیشه دو جداره و نیز پنجره هایی با شیشه های کم گسیل همراه با عایق کاری متحرک درونی استفاده کرد، که باعث کاهش ضریب انتقال حرارت در پنجره شده و در نتیجه سبب کاهش اتلاف انرژی در گلخانه می شود.

واژگان کلیدی: فضای خورشیدی، معماری غیرفعال، گلخانه خورشیدی، حفظ انرژی.

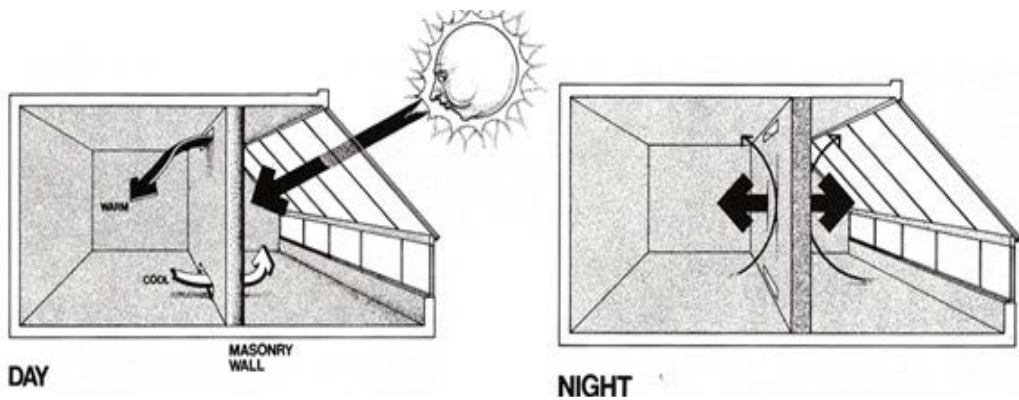
(لکنر، ۱۳۸۵، ص ۱۷۴). گلخانه‌ها از دیدگاه انرژی، از جمله راه حل‌های ساختمانی جذاب هستند که بوسیله استفاده از تابش خورشید، انرژی خورشیدی را برای استفاده در فضاهاى جانبى جذب می‌کنند، و از لحاظ کاهش تقاضای انرژی در زمستان و همچنین گسترش فضاهاى قابل استفاده و آسایش حرارتی شرایط مطلوبی را برای ساکنین فراهم می‌کنند. طبیعت پیچیده جریان‌های انرژی حرارتی میان یک گلخانه و یک ساختمان تعیین اندازه دقیق گلخانه و پیش‌بینی عملکرد آن را به عنوان یک سیستم گرمایشی مشکل می‌سازد. چنانچه گلخانه الحاقی به درستی محاسبه و طراحی شود نه تنها خود را گرم می‌کند بلکه فضاهاى مجاور خود را نیز گرم خواهد کرد. در این بخش عملکرد گلخانه‌های خورشیدی در فصل سرد در اقلیم معتدل و کوهستانی کشور (شهر کرمانشاه) که نیاز به گرمایش فضای داخلی حداقل به مدت پنج ماه از سال مورد نیاز است مورد بررسی قرار گرفته تا بتوان به یک طرح مناسب از آن دست پیدا کرد تا طراحان را از محاسبات حرارتی پیچیده بی‌نیاز کند. یک گلخانه قسمتی از یک ساختمان بزرگتر است که در پاره‌ای موارد به آن گلخانه الحاقی می‌گویند. گلخانه الحاقی اصولاً ترکیبی از سیستم‌های دریافت مستقیم و غیر مستقیم می‌باشد. در این حالت گلخانه در طرف جنوبی ساختمان با دیوار سنگین مستقل ساخته میشود. از آنجایی که این گلخانه مستقیماً به واسطه نور خورشید گرم می‌شود، عملکرد آن به عنوان سیستم دریافتی مستقیم به شمار می‌آید. اما فضای مجاور گلخانه گرمای آن را از دیوار و به صورت غیر مستقیم دریافت میکند (مازریا، ۱۳۸۵، ص ۶۷) (تصویر ۱).

۱-۱- شیوه‌های ارتباط گلخانه با ساختمان

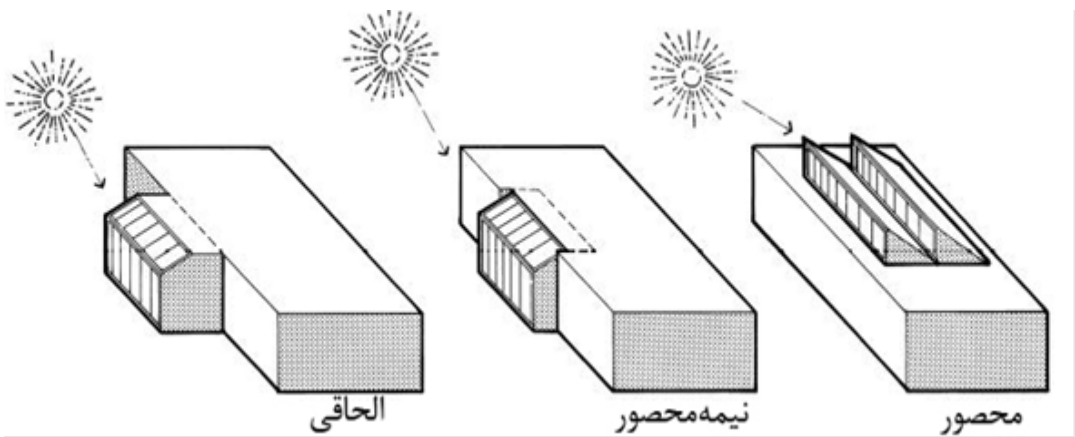
فضای خورشیدی، به عنوان یک حوزه حرارتی مجزا، باید به گونه طراحی شود که در صورت نیاز بتواند از سایر بخش‌های ساختمان جدا گردد. بر این اساس سه شیوه متفاوت برای ارتباط کالبدی

در دنیای امروز تامین انرژی حرارتی یکی از نیازهای اساسی زندگی بشر و عامل مهم گردش چرخ‌های صنعت می‌باشد. بخش عمده‌ای از حامل‌های انرژی از منابع سوخت‌های فسیلی تامین میگردد. اما از یک سو این منابع تجدیدناپذیرند و از سوی دیگر مصرف این حامل‌های انرژی بشدت موجب آلودگی محیط زیست می‌گردد. در الگوی مصرف انرژی در کشور، بخش مسکونی و تجاری عمده‌ترین مصرف‌کننده‌ی انرژی کشور در مقایسه با بخش‌های دیگری چون صنعت، حمل و نقل و کشاورزی می‌باشد. با توجه به مصارف گوناگون در بخش تجاری، مسکونی، بیشترین سهم مصرف انرژی در این بخش صرف گرمایش، گرمایش و سیستم‌های تهویه می‌گردد. بدین ترتیب می‌توان چنین انگاشت که ۱۵ تا ۲۰ درصد از کل انرژی مصرف کشور، صرف گرمایش، سرمایش و تهویه اماکن و ساختمان‌ها می‌شود (سابا، ۱۳۸۳، ص ۱۹۴). با توجه به این نکته لزوم استفاده از گونه‌های دیگر انرژی‌بیش از پیش احساس می‌شود. یکی از این گونه‌های انرژی که به راحتی در ساختمان نیز قابل استفاده است، انرژی خورشید میباشد.

پتانسیل واقعی انرژی خورشیدی متأثر از عوامل متعددی نظیر زمان تابش خورشیدی در فصول مختلف سال و ساعت‌های متفاوت در روز، مناطق جغرافیایی و شرایط آب و هوایی است. این پتانسیل تا حدی عظیم است که از تامین احتیاجات فعلی و آتی جهانی انرژی فراتر می‌رود (قیابکلو، ۱۳۹۱، ص ۱۱). فضای خورشیدی یا گلخانه اتاقی است که به منظور جمع‌آوری گرما برای بخش اصلی یک ساختمان و نیز به عنوان یک فضای نشیمن ثانوی طراحی شده است. از آنجا که دما در یک فضای خورشیدی مجاز به نوسان از حدود ۳۲ درجه سانتیگراد در یک روز آفتابی تا یک حداقل ۱۰ درجه‌ی سانتیگراد در طول شب زمستان می‌باشد این سامانه می‌تواند به عنوان یک فضای نشیمن الحاقی مورد توجه قرار گیرد

تصویر ۱. دریافت مستقیم و غیر مستقیم در گلخانه الحاقی؛ ماخذ: مازریا، ۱۳۸۵.

تصویر ۲. روابط ممکن بین گلخانه و فضای اصلی؛ ماخذ: لنکر، ۱۳۸۵.

گلخانه‌ی خورشیدی با ساختمان وجود دارد. گلخانه‌ها بر مبنای میزان محصوریت، به انواع متصل (الحاقی) نیمه محصور و محصور تقسیم بندی می‌شوند (تصویر ۲).

۱-۲- انواع گلخانه از نظر کاربردی

گلخانه به عنوان جزئی از فضای زندگی (بدون دیوار) عملکرد آن به مانند جذب مستقیم است، چراکه آفتاب را مستقیماً وارد فضا میکند. گلخانه بدون دیوار با جدا کننده‌ای که توده ذخیره حرارت نیست. گلخانه با دیوار ترمومب. گلخانه مجهز به تهویه.

گلخانه مجهز به ذخیره مجزا. گلخانه با کف پایین تر از سطح بنا، که در این حالت از زمین به عنوان ذخیره حرارتی استفاده می‌شود. گلخانه‌های مجهز به ذخیره گرمایی بشکه‌های آبی، این توده ذخیره می‌تواند بشکه‌های نفتی کوزه‌های پلاستیکی و یا شیشه‌ای باشد که به رنگ تیره درآمده باشند (مفیدی شیرازی، ۱۳۸۵).

۲- پیشینه پژوهش

در رابطه با گلخانه‌های خورشیدی تاکنون مطالعات متعددی انجام شده که به پاره‌ای از آنها اشاره می‌گردد:

موتارد و فیسوره برای نحوه توزیع و انعکاس امواج

تابشی با طول موج بلند در گلخانه خورشیدی متصل (با فرض دمای یکنواخت هوا در گلخانه) مدلی ارائه نمودند. با استفاده از مدل آنها می توان دمای هوا، دمای سطوح گلخانه و شار گرما به فضاهای مجاور گلخانه را بدست آورد.

الیوتی، دسیمونه و روفولو در پژوهشهای خود مدل ساده‌ای را برای میزان جذب انرژی خورشیدی در گلخانه با استفاده از نرم افزار شبیه سازی در ب ل ت ارائه کردند. مهم ترین متغیرهای بررسی شده شامل عرض جغرافیایی، جهت گیری، هندسه و ویژگی های بصری سطوح مات و شفاف بود نتایج پژوهش آنها نشان می دهد که با استفاده از مدل پیشنهادی آنها می توان میزان انرژی جذب شده در گلخانه را با دقت کافی تخمین زد.

میها لاکاکو و فرانتیه با بررسی تاثیر عواملی همچون جهت گیری، مصالح شیشه، شرایط مرزی کف گلخانه و سیستم لوله های زیرزمینی بر عملکرد حرارتی آن در ساختمان در چهار شهر اروپایی با استفاده از برنامه شبیه سازی ترانسپس پرداختند. نتایج پژوهش آنها نشان می دهد که گلخانه خورشیدی متصل به ساختمان به میزان قابل توجهی دمای فضای داخلی را در فصول سرد سال افزایش می دهد اما در فصول گرم سال موجب افزایش کنترل نشده و بیش از حد فضای داخلی می گردد البته این پدیده زمانی رخ می دهد که هیچ گونه تمهیدی برای خروج هوای گرم گلخانه در فصول گرم سال در نظر گرفته نشده باشد.

میها لاکاکو در ادامه تاثیر سه روش سرمایه گذاری غیرفعال شامل سایبانها، لوله های زیرزمینی و تهویه شبانه را برای جلوگیری از بیش از حد گرم شدن فضای گلخانه در فصول گرم با استفاده از برنامه ترانسپس شبیه سازی نمود. نتایج پژوهش او نشان می دهد که ترکیب هر سه روش در بهبود عملکرد حرارتی گلخانه متصل به ساختمان موثر است و آن را بهبود می بخشد.

اسپوستی و همکاران نیز برای بررسی عملکرد

حرارتی گلخانه متصل یک نمونه واقعی ساختند. آنها در جداره جنوبی یکی از نمونه های مورد آزمایش، پنجره ایی با شیشه دوجداره و در نمونه دیگر گلخانه ایی با پنجره مشابه طراحی نمودند و عملکرد این نمونه ها را با عملکرد نمونه مرجع که جداره جنوبی آن دارای عایق حرارتی بود را مقایسه کردند. مقایسه مصرف انرژی سه نمونه ساخته شده نشان داد که عملکرد حرارتی نمونه دارای گلخانه کم و بیش مانند نمونه مرجع بود، این پدیده به دلیل مه آلود بودن هوا در کل دوره اندازه گیری رخ داده بود.

طالقانی، تین پریک، اندی وان دن دوبلستن محققین دانشگاه تکنولوژی دلفت هلند در یک پژوهش دانشگاهی اثرات سه فضای متفاوت شامل حیاط مرکزی، آدوتریم و گلخانه خورشیدی را در میزان مصرف انرژی در ساختمان های مسکونی در پنج اقلیم متفاوت اروپایی و آسیایی بررسی نمودند. بر اساس نتایج این پژوهش که با استفاده از نرم افزارهای شبیه سازی و ممیزی انرژی انجام شده نشان می دهد که بطور مثال در هلند وجود حیاط مرکزی و یا گلخانه خورشیدی در مرکز ساختمان باعث افزایش مصرف انرژی ساختمان شده و همچنین باعث بیش گرمایش ساختمان در فصول گرم نیز خواهد گردید.

در ایران نیز پژوهش های نظری و عملی در خصوص گلخانه های خورشیدی انجام شده هر چند که بخش عمده این پژوهش ها در زمینه کشاورزی و کشت محصولات گلخانه ایی است اما در زمینه گلخانه های متصل به ساختمان پژوهش های کمتری صورت گرفته که در ادامه اشاره می گردد: سارا گیلانی و بهروز محمد کاری در پژوهش خویش عملکرد گرمایشی گلخانه های خورشیدی متصل به ساختمانهای مسکونی در اقلیم سرد کشور (شهر اردبیل) را بررسی نموده اند. بر اساس نتایج حاصل از این پژوهش که با کمک نرم افزارهای شبیه سازی و ممیزی انرژی انجام شده است، جهت گیری مناسب گلخانه برای این اقلیم بررسی

شده و مشخص گردیده که برای دریافت بیشترین انرژی خورشیدی در فصول سرد سال جهت گیری جنوب غربی و غرب و برای کمترین بار گرمایشی در دوره گرم سال جهت گیری جنوب غربی مناسب ترین جهت برای اتصال گلخانه های خورشیدی به ساختمان می باشند.

بر این اساس با توجه به اینکه ایران در زمرة کشورهای با پتانسیل بالای تابش انرژی خورشیدی در جهان بوده و از طرفی مصرف سوخت های فسیلی در کشور علی الخصوص در بخش مسکونی رو به افزایش است، بهره گیری از سیستم غیرفعال خورشیدی بصورت گلخانه خورشیدی خصوصا در اقلیم های سرد و کوهستانی کشور توجه پذیر بوده و به سهولت امکان پذیر است در این پژوهش کارایی یک گلخانه خورشیدی متصل به ساختمان در اقلیم معتدل و کوهستانی کشور با در نظر گرفتن پنج متغیر موثر با کمک نرم افزار شبیه سازی و ممیزی انرژی پلاس مورد بررسی قرار گرفته تا بهینه ترین مدل مشخص گردد. این پژوهش در شهر کرمانشاه که در محدوده اقلیمی فوق قرار دارد صورت گرفته که با توجه به بررسی های صورت گرفته اقلیمی و پس از تهیه فایل اقلیمی آن بر اساس داده های واقعی و ساعتی ایستگاه هواشناسی فرودگاه کرمانشاه در بازه (۲۰۰۵-۲۰۱۵) تهیه شده است.

۳- متغیرهای اقلیمی

شهر کرمانشاه در غرب کشور ایران و در ۳۱/۳۴ درجه عرض شمالی و ۴۷/۰۷ درجه طول شرقی قرار گرفته است ارتفاع ایستگاه هواشناسی فرودگاه کرمانشاه از سطح دریا ۱۳۱۱ متر بوده و بر اساس پهنه بندی اقلیمی کسمایی در گروه اقلیمی ۲ و زیرگروه اقلیمی ۷ قرار دارد. بر اساس تقسیم بندی فوق دمای هوا در زمستان ها سرد و در تابستان ها نیمه گرم و خشک می باشد. بر این اساس با توجه به فاکتورهای اقلیمی، بطور متوسط در محدوده فوق ۶ ماه از سال نیاز به گرمایش فضای داخلی ساختمان وجود دارد. همچنین حدود تقریبی نیاز حرارتی سالیانه

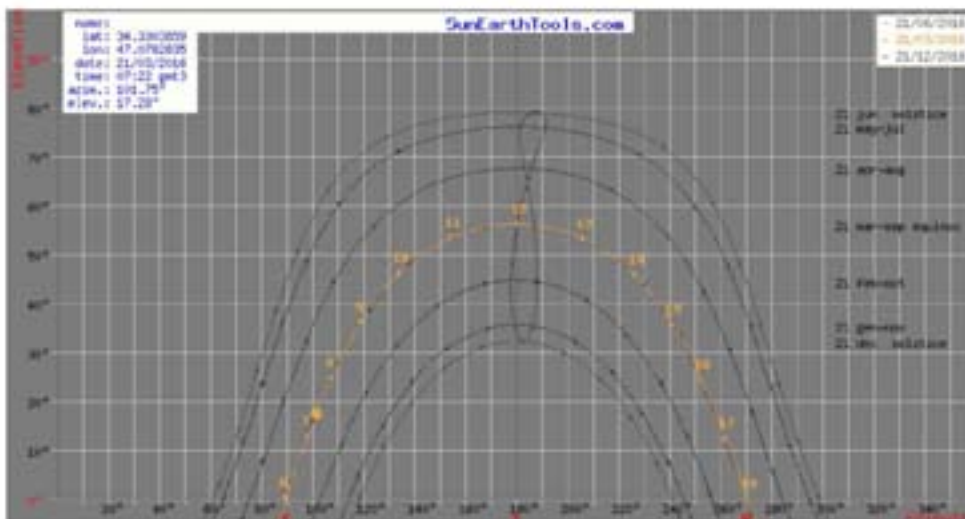
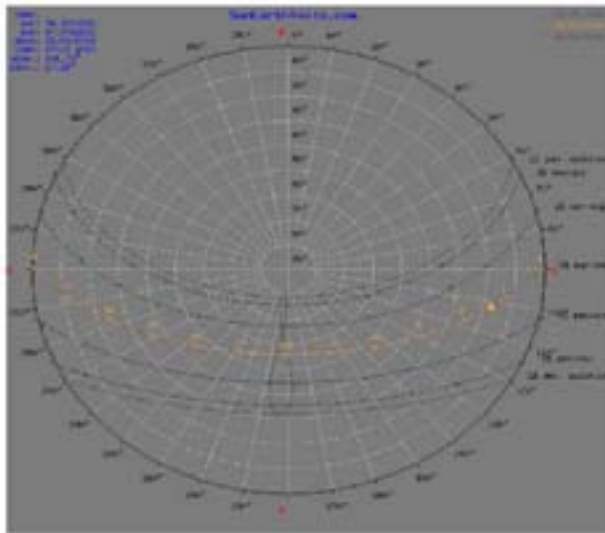
ساختمان به وسیله انرژی خورشیدی ۲۰-۲۵ درصد کل انرژی برآورد گردیده است. شهر کرمانشاه در ناحیه ۲ پهنه بندی تابش سالیانه خورشید ایران قرار گرفته و بر این اساس میانگین سالیانه تابش خورشید در آن ناحیه ۱۹۰۰-۱۶۰۰ Kwh/m^۲ می باشد. بررسی مسیر حرکت سالیانه خورشید در شهر کرمانشاه بیانگر آنست که در ۲۱ Jun بلندترین طول حرکت خورشید که از حدودا ۶۸/۵ درجه شمال شرقی آغاز شده و تا ۲۹۸/۵ درجه شمال غربی ادامه می یابد بوده و کوتاه ترین مسیر حرکت آن در ۲۱ Dec از حدودا ۱۱۹ درجه جنوب شرقی آغاز شده و تا ۲۳۹ درجه جنوب غربی ادامه می یابد همچنین بیشترین طول سایه بروی زمین در همین حدود زمانی و جغرافیایی اتفاق می افتد. در بررسی نمودار زیست اقلیمی شهر کرمانشاه که با استفاده از داده های واقعی و ساعتی اقلیمی ایستگاه هواشناسی فرودگاه کرمانشاه در بازه (۲۰۰۵-۲۰۱۵) تهیه شده است مشخص می گردد که در بیش از یازده درصد اوقات سالیانه شرایط آسایش درونی فراهم است.

۴- متغیرهای پژوهش

برای طراحی یک گلخانه که بتواند انتظارات را به نحو شایسته ای برآورده کند، موارد زیادی را باید مورد توجه قرار داد. پنج متغیر که نقش تعیین کننده ای را در کارکرد گلخانه دارند به شرح زیر می باشد (Robert.W.Jones, ۱۹۸۴): ۱. جهت گیری با توجه به اقلیم؛ ۲. زاویه شیب؛ ۳. شیشه نورگذر؛ ۴. انتقال حرارت؛ ۵. حفاظت از انرژی (عایقکاری).

۴-۱- فرضیات پژوهش

در فرآیند ورود داده های مورد نیاز برای شبیه سازی، سعی گردید فرضیاتی در نظر گرفته شود که تا حد امکان به شرایط واقعی بهره برداری متداول در کشور و شهر مورد نظر نزدیک تر باشد. مدل شبیه سازی شده در این پژوهش شامل یک اتاقک شیشه ای رو به جنوب به ابعاد ۲،۵×۴ متر می باشد که به عنوان گلخانه در نظر گرفته می شود و همچنین

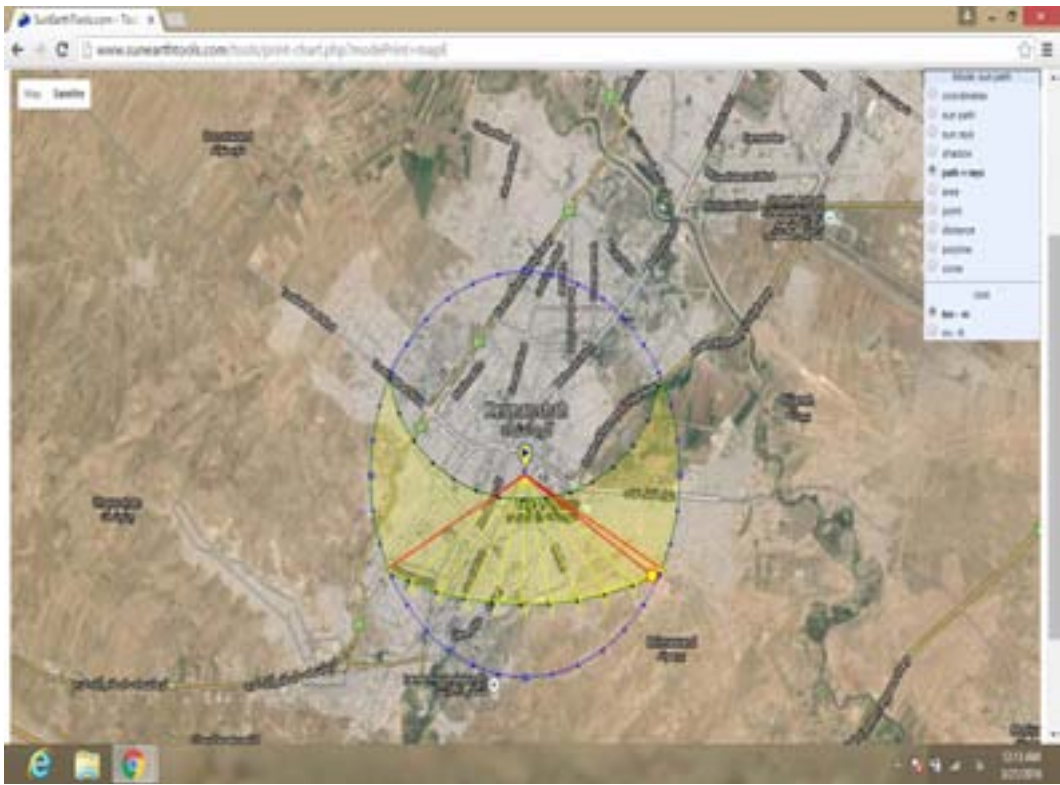
تصویر ۳. مسیر حرکت سالیانه خورشید در شهر کرمانشاه

۵- تحلیل ها

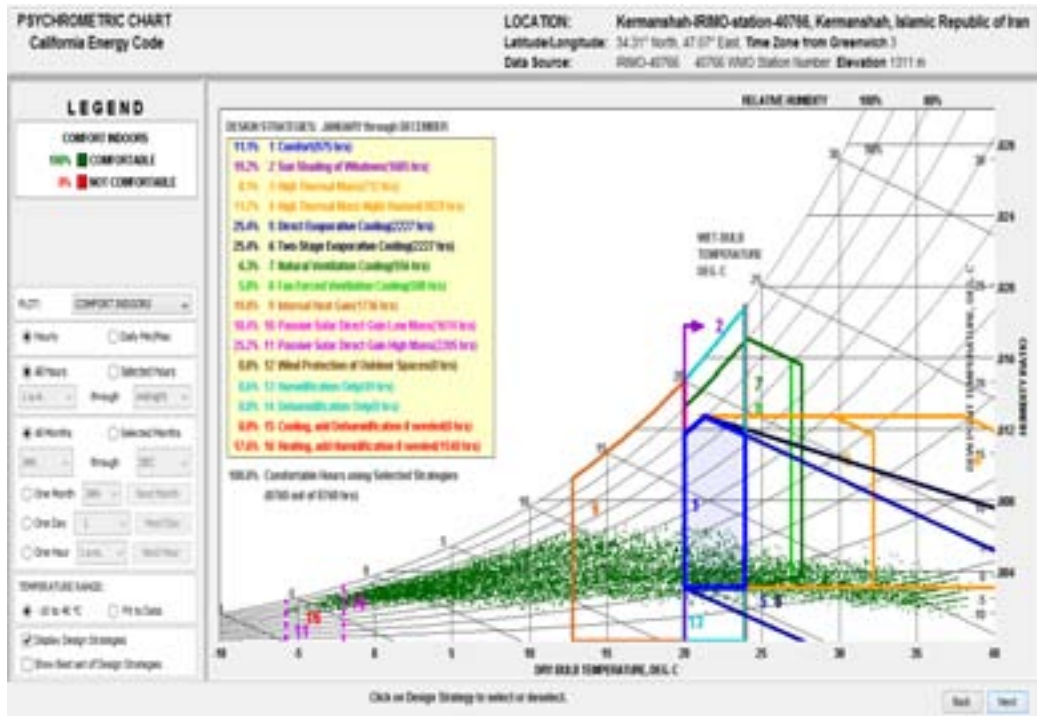
۵-۱- جهت گیری

هدف از جهت گیری مناسب پنجره در گلخانه به حداکثر رساندن میزان انرژی عبوری از طریق سطح موجود شیشه می باشد. یک شیشه بیشترین تشعشعات را در زاویه برخورد نرمال عبور می دهد، که این امر به دلیل حداکثر بودن تعداد پرتو برخوردی در یک محدوده ی شیشه کاری معین در زاویه نرمال وهم به دلیل حداکثر بودن میزان عبور در این زاویه می باشد. بنابراین در هر زمان معین جهت گیری بهینه به صورت عمود بر جهت

یک اتاق به ابعاد ۴×۶ متر در ضلع شمالی آن با ارتفاع کف تا کف سه متر می باشد که به واسطه یک دیوار مشترک به گلخانه متصل می باشد و یک پنجره به ابعاد ۲×۱٫۵ متر ارتباط بصری بین گلخانه و اتاق مجاور آن را تامین می کند. دیوارهای اتاق شبیه سازی شده با محیط خارج در ارتباط بوده و با یک لایه پلی استایرن به ضخامت پنج سانتیمتر از خارج، عایق شده است. در جدول ۱ مشخصات عناصر به کار رفته در اتاق قابل مشاهده است.

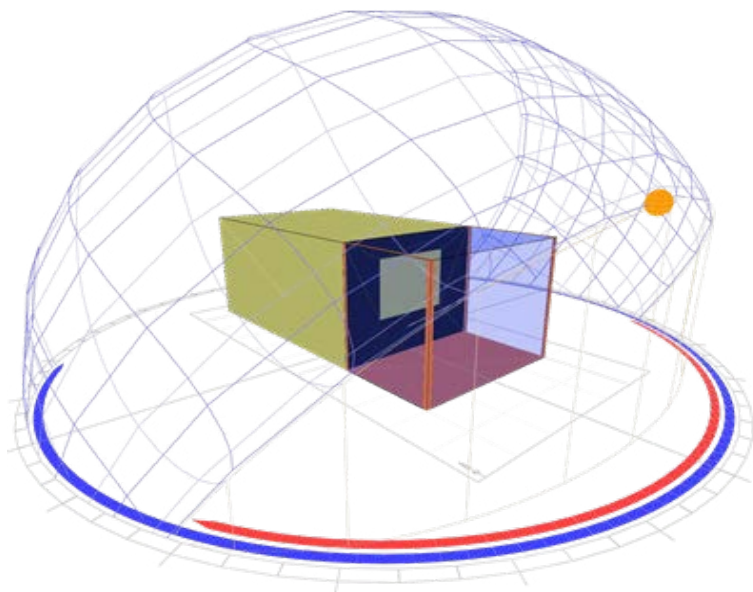
تصویر ۴. مدل شبیه سازی شده طول سایه در شهر کرمانشاه

تصویر ۵. دیاگرام سایکومتريک شهر کرمانشاه

مدیریت شهری

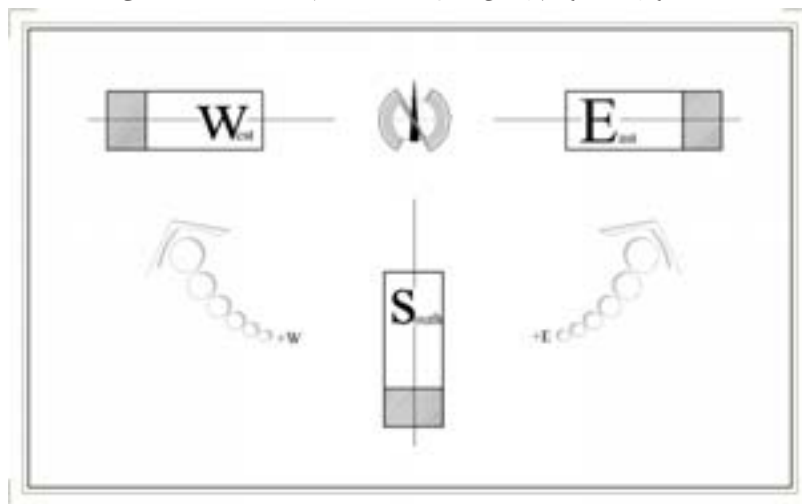
فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۴۵ زمستان ۹۵
No.45 winter 2016

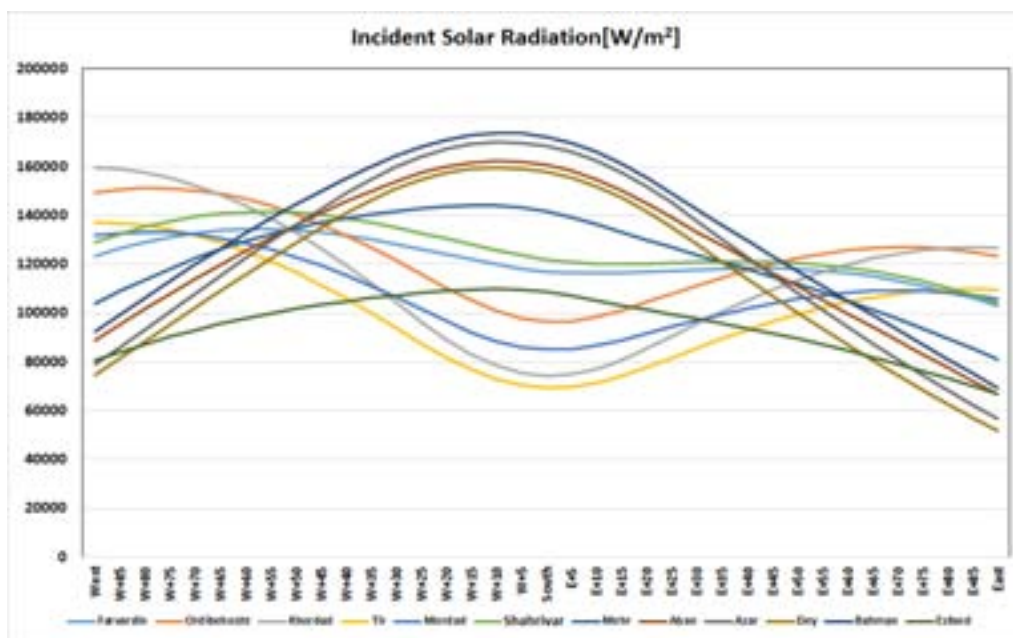
تصویر ۶. مدل شبیه سازی شده در نرم افزار انرژی پلاس

جدول ۱. عناصر به کار رفته در مدل سازی اتاق

کف	سقف	دیوار مشترک	دیوار خارجی	
۱۰ سانتیمتر بتن مگر سانتیمتر	۲ سانتیمتر پوشش نهایی بام	۱۰ سانتیمتر نمای آجری	۳ سانتیمتر نمای آجری	لایه ۱ (لایه خارجی)
۵ سانتیمتر عایق حرارتی	۱ سانتیمتر عایق رطوبتی	۱ سانتیمتر ملات ماسه سیمان	۲ سانتیمتر ملات ماسه سیمان	لایه ۲
بخار بند (محافظ شیره بتن)	۵ سانتیمتر عایق حرارتی	۱۰ سانتیمتر بلوک سفالی	۱۰ سانتیمتر بلوک سفالی	لایه ۳
۱۵ سانتیمتر بتن کف	۱۵ سانتیمتر بتن سقف	۲ سانتیمتر اندود داخلی	۵ سانتیمتر عایق حرارتی	لایه ۴
۳ سانتیمتر پوشش نهایی کف	۲ سانتیمتر نازک کاری داخلی		۲ سانتیمتر اندود داخلی	لایه ۵ (لایه داخلی)
۰,۵۰۹	۰,۴۲۳	۲,۱۹	۰,۵۰۹	ضریب انتقال حرارت (Kw/ M ² K)

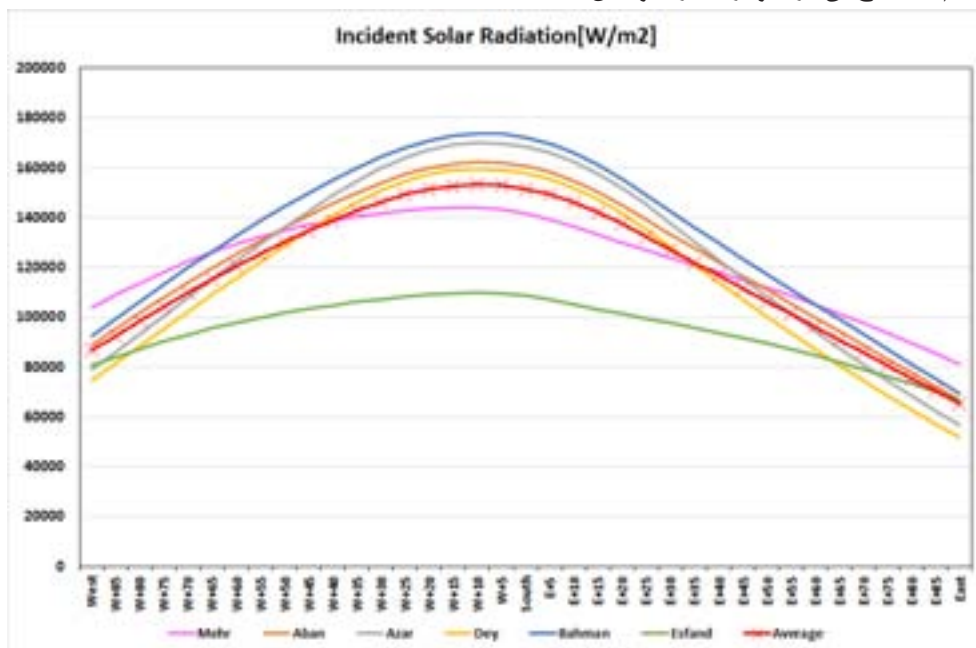
تصویر ۷. چرخش مدل های شبیه سازی شده نسبت به شمال

نمودار ۱. میزان دریافت انرژی خورشید در جهات مختلف در طول سال

زاویه مناسب با شمال به گونه ای که حداکثر انرژی خورشید را دریافت کنیم، شبیه سازی در زوایای مختلف انجام شده است. تصویر ۷ نحوه چرخش مدل ها در هنگام شبیه سازی را نشان می دهد. مدل شبیه سازی شده در بازه های پنج درجه ای به سمت غرب و شرق چرخیده است تا زاویه ای که بیشترین دریافت انرژی خورشید را دارد تعیین شود. نمودار شماره یک نتایج حاصل از این شبیه سازی را

تابش می باشد. در نیمکره شمالی، در طول زمستان خورشید از جنوب شرقی طلوع کرده و بعد از عبور از قسمت جنوبی در جنوب غربی غروب می کند. بنابراین یکی از بهترین نقاط برای ایجاد گلخانه، قسمت جنوبی ساختمان می باشد. به این علت که نور خورشید را می توان براحتی در طول زمستان برای کمک به گرم کردن ساختمان استفاده نمود. به منظور بررسی عملکرد گرمایشی گلخانه و یافتن

نمودار ۲. میزان دریافت انرژی خورشید در جهات مختلف در ماه های سرد

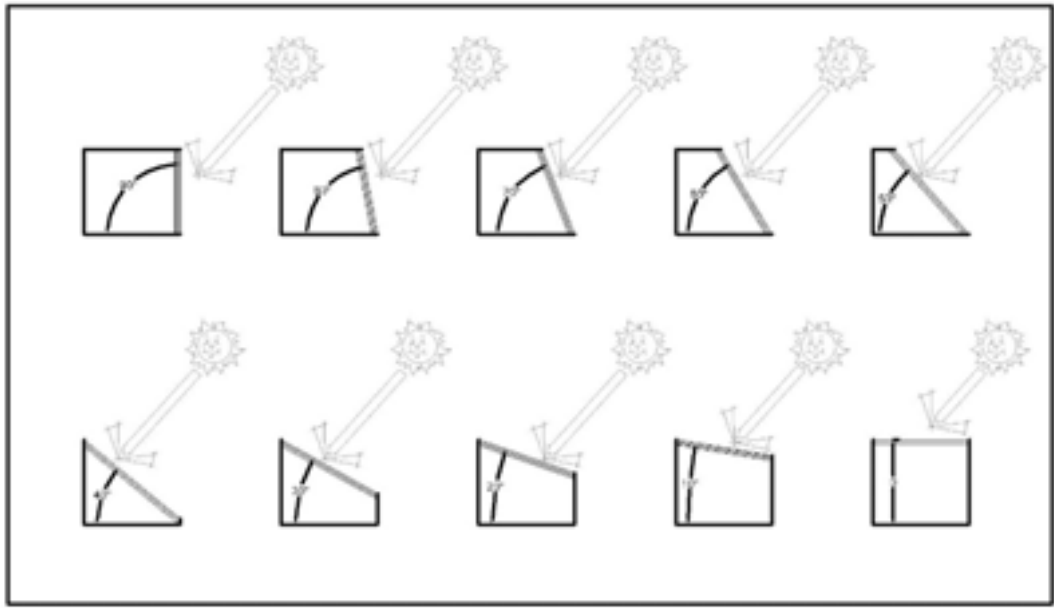
به سمت غرب می باشد.

۵-۱-۱- زاویه شیب سقف گلخانه

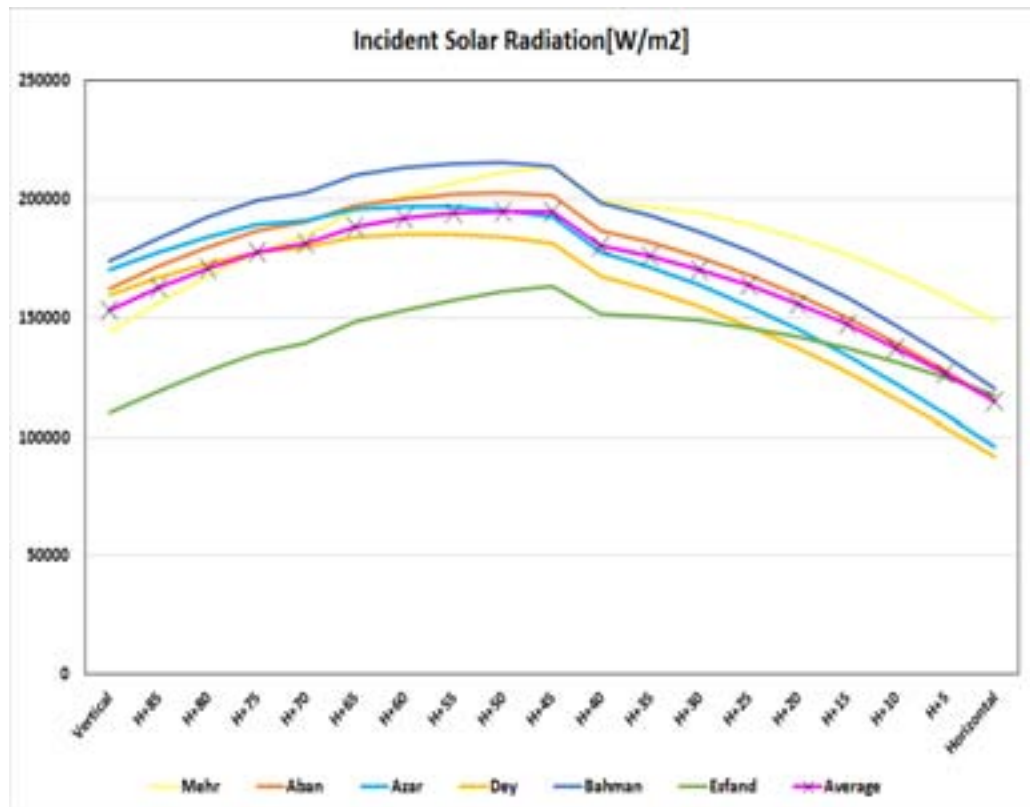
دستیابی به حداکثر کارایی در گردآورهای خورشیدی با جهت گیری، نصب و طراحی مناسب امکان پذیر است. با وجود این، کارایی یک گردآور خورشیدی به موقعیت آن (با توجه به عرض جغرافیایی) و زاویه شیب آن با سطح افق مرتبط است؛ زیرا هم جهت گیری و هم زاویه شیب، مقدار تابش خورشیدی را که به سطح گردآور می رسد را تغییر می دهند (پوینده، ۱۳۸۹، ص ۵۹). از آنجایی که گلخانه به عنوان یک گردآور عمل می کند، زاویه شیب سقف آن به منظور رسیدن به حداکثر کارایی از اهمیت ویژه ای برخوردار است. خوشبختانه حساسیت عملکرد گرمایشی در یک دامنه ی بهینه زاویه شیب کم است. برای مثال هر زاویه شیب در دامنه ۵۰ تا ۶۰ درجه برای در ایالات متحده راضی کننده است و کاهش بازدهی سامانه ها با این زوایا نسبت به زاویه بهینه ی دقیق در حدود پنج درصد و یا کمتر است (Robert.W.Jones, ۱۹۸۴). برای به دست آوردن زاویه شیبی که بیشترین میزان انرژی

در طول سال نشان می دهد. با اندکی مذاقه در این نمودار مشخص است که در طول ماه های گرم سال (شش ماه اول) جهت هایی که زاویه بیشتری نسبت به جنوب دارند انرژی زیادتری را دریافت می کنند؛ اما این موضوع در ماه های سرد سال (شش ماه دوم) تقریباً حالت عکس به خود می گیرد، به گونه ای که زوایای نزدیک تر به جنوب انرژی بیشتری را دریافت می کنند که با توجه به هدف ما از طراحی گلخانه که همانا کمک به کاهش بار گرمایشی در طول فصول سرد سال می باشد، این گونه جهت گیری برای ما مناسب تر خواهد بود.

برای به دست آوردن مناسب ترین زاویه در طول فصول سرد برای دریافت انرژی خورشید این بار بازه زمانی را محدود به شش ماه دوم سال نموده ایم که نتایج آن در نمودار شماره دو قابل مشاهده می باشد. نکته مورد نظر در نمودار فوق میانگین دریافت انرژی خورشید در طول فصول سرد سال می باشد که با توجه با آنمی توان دریافت که مناسب ترین جهت گیری به منظور دریافت حداکثر انرژی خورشید در شش ماه دوم سال چرخش ۱۰ درجه ای

تصویر ۸. زوایای مختلف شبیه سازی شده نسبت به سطح افق

نمودار ۳. میزان انرژی تابشی ماهانه دریافتی زوایای مختلف شیب

با توجه به نمودار - ۴ هرچه طول گلخانه (a) افزایش یابد، سطح رو به جنوب و در نتیجه میزان انرژی دریافتی توسط گلخانه نیز افزایش می یابد. اما این افزایش سطح شیشه باعث افزایش اتلاف انرژی در طول شب نیز می شود. برای درک بهتر از تاثیر افزایش طول گلخانه در عملکرد آن، میزان انحراف معیار استاندارد را برای هرکدام از شبیه سازی ها را محاسبه نمودیم. همانگونه که در نمودار ۴ مشخص است، نمودار انحراف معیار تا طول چهار متر منطبق بر نمودار میانگین دریافت و اتلاف انرژی می باشد که این امر بیانگر این موضوع است که این مقدار افزایش طول تا چهار متر تاثیر منفی در کارکرد گلخانه نخواهد داشت. اما با افزایش طول گلخانه به میزان بیش از چهار متر نمودار انحراف معیار به زیر خط میانگین میل میکند؛ هرچند این میزان تا طول شش متر تقریباً ناچیز است اما از طول هفت متر به بعد تقریباً محسوس می شود. بنابراین می توان نتیجه گرفت که افزایش طول گلخانه بیش از حداکثر شش متر، با توجه به افزایش میزان اتلاف انرژی، نمی تواند کمکی در دریافت انرژی داشته باشد.

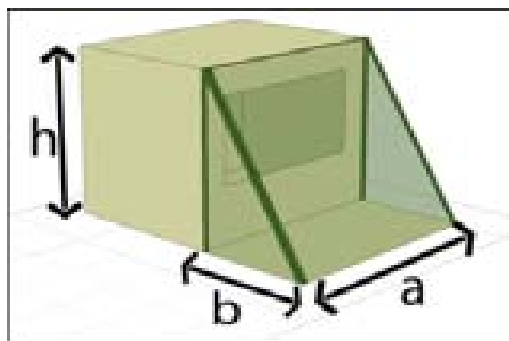
برای بررسی تاثیر افزایش عرض یا عمق گلخانه (b) در عملکرد آن، یک گلخانه به طول چهار متر را در چهار حالت و با عرض های (b)، (۰،۵+b)، (۱+b) و (۱،۵+b) (تصویر ۱۰) شبیه سازی کرده که نتایج آن

دریافتی توسط گلخانه را داشته باشد این بار مدل شبیه سازی شده را در جهت ۱۰ درجه به سمت غرب و در زوایای مختلف شیب نسبت به سطح افق (تصویر ۸) محاسبه نموده که نتایج آن در نمودار شماره سه قابل مشاهده است.

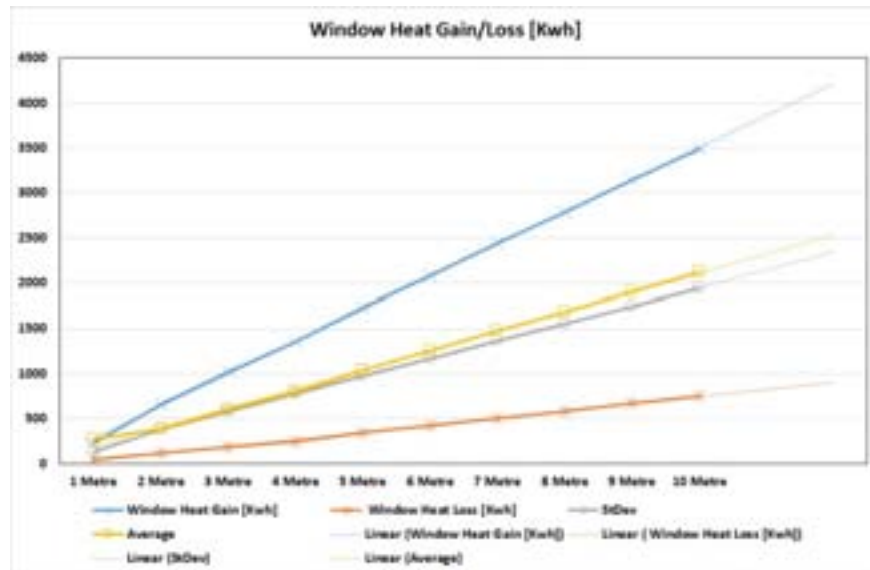
با توجه به نتایج موجود در نمودار شماره سه و نمودار میانگین انرژی دریافتی خورشید می توان دریافت که بیشترین بازده در دریافت انرژی خورشید در شش ماه دوم سال مربوط به زاویه شیب ۵۰ درجه نسبت به سطح افق می باشد. با در نظر گرفتن این نکته که جهت گیری شیشه به وسیله دو زاویه آزیموت و زاویه شیب تعریف می شود می توان نتیجه گرفت که مناسب ترین جهت گیری برای دریافت بیشترین انرژی در طول فصول سرد سال، زاویه آزیموت ۱۰ درجه به سمت غرب و زاویه شیب ۵۰ درجه نسبت به سطح افق می باشد.

۵-۱-۲- طول و عرض گلخانه

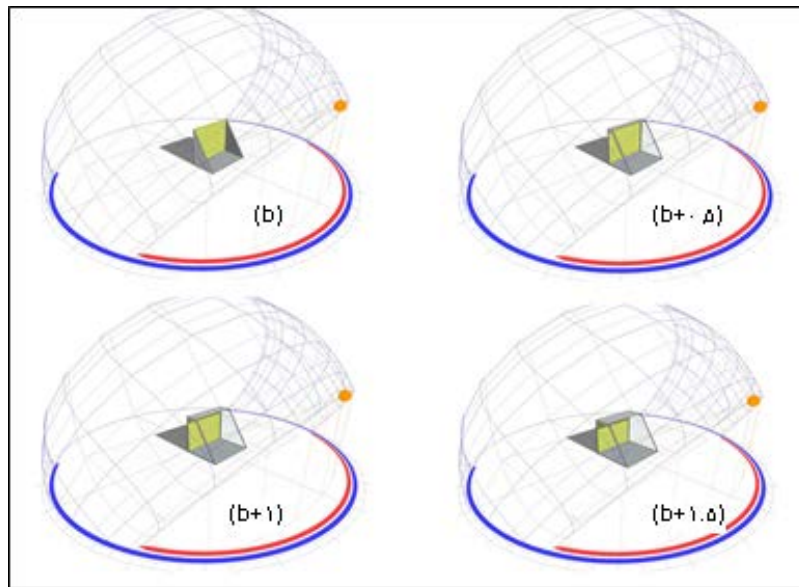
نسبت طول به عرض گلخانه در میزان دریافت انرژی و نیز اتلاف انرژی خورشید، نقش مهمی را ایفا می کند. بنابراین اختصاص مقادیر مناسب برای آن از اهمیت ویژه ای برخوردار است. اگر در تصویر ۹، a طول گلخانه، b عرض گلخانه و h ارتفاع اتاق باشد، نمودار ۴- تاثیر افزایش طول گلخانه در میزان میانگین دریافت و اتلاف انرژی در شش ماه دوم سال را نشان می دهد.

تصویر ۹. ابعاد گلخانه

نمودار ۴. تاثیر افزایش طول گلخانه در دریافت و اتلاف انرژی

تصویر ۱۰. مدل های شبیه سازی شده برای گلخانه با عرض های مختلف

در ادامه قابل مشاهده می باشد.

بهبود عملکرد پنجره‌ها در گلخانه می توان از پنجره‌های دو جداره و نیز پنجره‌هایی با شیشه‌های کم گسیل استفاده کرد، که باعث کاهش ضریب انتقال حرارت در پنجره شده و در نتیجه سبب کاهش اتلاف انرژی در گلخانه می شود. برای به دست آوردن حالت مطلوب موقعیت‌های زیر شبیه سازی شده و نتایج آن در جدول ۲ آمده است.

A. پنجره یک جداره با شیشه ساده شش میلیمتری

B. پنجره یک جداره با لایه کم گسیل از داخل

C. پنجره یک جداره با لایه کم گسیل از خارج

D. پنجره دوجداره با شیشه ساده

E. پنجره دوجداره بالای کم گسیل در سطح داخلی شیشه خارجی

F. پنجره دوجداره با لایه کم گسیل در سطح خارجی شیشه داخلی

جدول ۲ میانگین روزانه انرژی دریافتی و تلف شده از طریق پنجره را در فصل پاییز و زمستان نشان می دهد، که بر اساس آن مشاهده می شود بیشترین اتلاف حرارت در حالت A اتفاق می افتد، علیرغم اینکه بیشترین دریافت نیز در همین حالت می باشد، اما دمای گلخانه در کمترین حالت خود قرار می گیرد. کمترین انرژی تلف شده در حالت E اتفاق می افتد که بیشترین دمای گلخانه نیز در همین حالت می باشد. در حالت های B و C دمای گلخانه تنها کمی بیش از حالت A می باشد که این موضوع بیانگر این نکته است که استفاده از لایه کم گسیل فقط در صورتی می تواند نتیجه قابل قبولی را ایجاد کند که از پنجره با شیشه‌های دوجداره استفاده شود.

۵-۱-۴- عایق کاری

سطوح شیشه‌ای با وجود اینکه عامل ورود انرژی خورشید در طول روز می باشند، به دلیل ضریب انتقال حرارت زیاد باعث خروج درصد قابل توجهی از این انرژی به خارج به ویژه در طول شب می باشند. یک شیوه موثر برای کاهش اتلاف حرارت از طریق شیشه‌های گلخانه استفاده از عایق متحرک است که

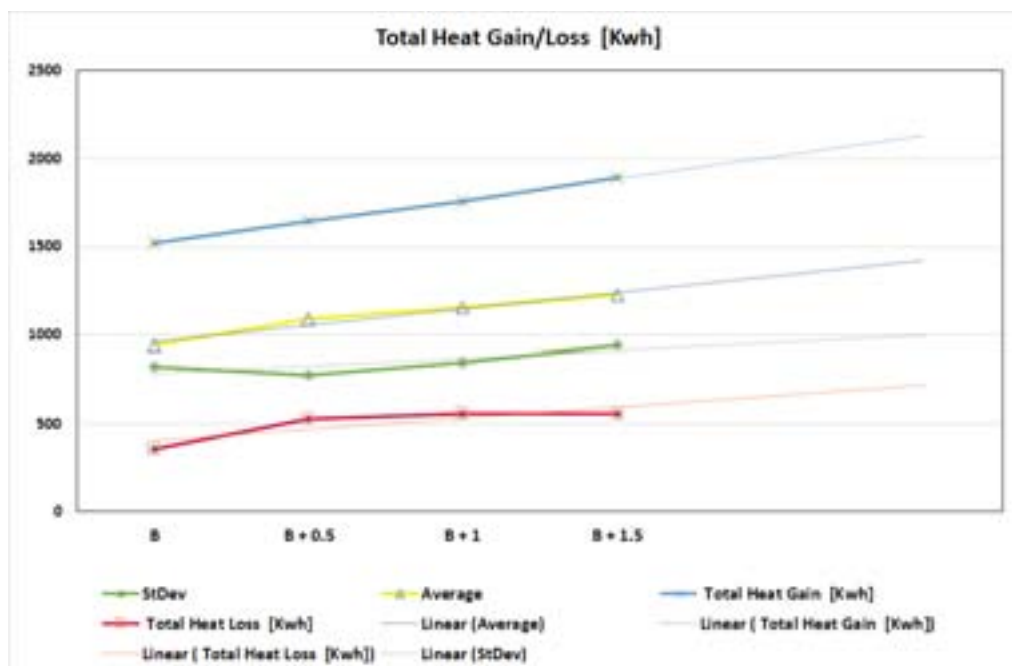
در نمودار ۵ مشاهده می شود که با افزایش عمق، همانند افزایش طول میزان دریافت و اتلاف انرژی افزایش می یابد هر چند که این افزایش با شیب کمتری صورت می گیرد. اما نکته قابل توجه در این نمودار این است که همواره خط انحراف معیار در زیر خط میانگین دریافت و اتلاف انرژی قرار دارد و این فاصله بجز در حالت B میزان قابل توجهی می باشد. این موضوع به این دلیل است که با افزایش عمق سطح شیشه در ضلع شرقی و غربی و همچنین حجم گلخانه افزایش می یابد، اما سطح شیشه رو به جنوب که بیشترین انرژی را برای گلخانه دریافت می کند ثابت باقی می ماند. در این صورت عمق مناسب برای گلخانه، حداقل ممکن می باشد که با توجه به ارتفاع اتاق مجاور می توان آن را به این صورت تعریف کرد:

$$\text{Cot}(\alpha) = \frac{b}{h}$$

در این رابطه α همان زاویه شیب بهینه (50°) می باشد، و با توجه به مشخص بودن ارتفاع اتاق حداقل عمق گلخانه (b) که اندازه بهینه می باشد نیز قابل محاسبه است.

۵-۱-۳- شیشه کاری

بیشترین میزان اتلاف انرژی در گلخانه‌ها از طریق پنجره‌ها اتفاق می افتد. معمولاً این مقدار بیش از مجموع راه‌های دیگر است. این موضوع به این خاطر است که شیشه‌ها ذاتاً مقاومت کمی در برابر از دست دادن انرژی دارند و همچنین شیشه‌ها بخش زیادی از سطح خارجی گلخانه‌ها را تشکیل می دهند. پنجره‌های دارای شیشه‌های شفاف و تک جداره به سبب ضریب انتقال حرارت زیاد از نقاط ضعف پوسته خارجی ساختمان در انتقال حرارت به حساب می آیند. کاهش ضریب انتقال حرارت پنجره‌ها می تواند این جداره‌های شفاف را به اجزایی مطلوب از نظر تبادل حرارت در ساختمان مبدل سازد (طهماسبی، ۱۳۸۸، ص ۱). به منظور

نمودار ۵. تاثیر افزایش عرض گلخانه (B) در دریافت انرژی

جدول ۲. انرژی دریافتی و تلف شده در حالات مختلف پنجره و شیشه

	انرژی دریافت شده [Kwh]	انرژی اتلاف شده [Kwh]	میانگین دمای اتاق [C]	میانگین دمای گلخانه [C]
A	۱۸۲۸,۶	۸۶۸,۲	۲۹,۷	۲۴,۲
B	۱۴۶۷,۸	۵۷۲,۷	۳۱,۸	۲۴,۵
C	۱۵۳۴,۵	۶۷۱,۲	۳۲	۲۴,۲
D	۱۵۹۶,۳	۶۰۵,۵	۳۴,۹	۲۵,۱
E	۱۳۵۰,۸	۴۷۹,۹	۳۷,۶	۲۵,۵
F	۱۲۹۲	۴۱۵	۳۵,۹	۲۴,۸۷

آسایش را برای استفاده کنندگان از گلخانه و نیز دمای بالاتر را برای گیاهان فراهم می کند. برای بهبود عملکرد پنجره ها باید از اتلاف انرژی آنها در طول شب جلوگیری کنیم. برای رسیدن به مکان مناسب برای عایق، مدلسازی در سه حالت عایق از خارج، داخل و بین دوجدار شیشه انجام گرفت. برای این منظور از یک لایه عایق با ضریب انتقال حرارت

در هنگام شب در محل خود قرار می گیرد و در طول روز می توان آن را حذف کرد، از آنجایی که این عایق در طول روز روی شیشه قرار ندارد تاثیر چندانی در عملکرد گلخانه ندارد. عایق متحرک که در هنگام شب نصب می شود این امکان را به گلخانه می دهد که گرمای بیشتری را در طول شب به فضای مجاور منتقل کند. عایق متحرک همچنین در طول شب

جدول ۳. تاثیر عایقکاری پنجره روی اتلاف انرژی آن

	[Kwh] انرژی اتلاف شده
بدون استفاده از عایق حرارتی	۵۹۹,۴۰
عایق حرارتی از داخل	۲۳۳,۳۱
عایق حرارتی بین دو جدار شیشه	۲۳۲,۹۴
عایق حرارتی از خارج	۲۳۷,۲۸

این زاویه آزیموت برای دریافت بیشترین دریافت انرژی خورشیدی ۵۰ درجه نسبت به افق می باشد. هر چند اغلب انتخاب زاویه شیب برای گلخانه به یک انتخاب، بین ترکیبی از زاویه شیب بهینه و یک قسمت با زاویه شیب ۹۰ درجه (عمودی) ختم می شود که این انتخاب بیشتر به دلیل عملکرد معماری گلخانه انجام می شود تا به دلیل عملکرد حرارتی آن. از مزایای استفاده از شیشه کاری عمودی در گلخانه می توان به افزایش کاربری فضای، به واسطه افزایش ارتفاع سقف اشاره کرد. علاوه بر این استفاده از پنجره های عمودی سازگاری ظاهر گلخانه با دیگر بخش های ساختمان را افزایش می دهد. همانطور که در تصویر ۱۱ مشخص است شکل (A) بیشترین طول شیشه با شیب بهینه را دارد، اما به دلیل ارتفاع کوتاه سقف بیشتر قسمت های آن قابل استفاده برای ساکنان نمی باشد. شکل (B) به لحاظ عملکرد معماری وضعیت مطلوبی را دارد اما کمترین میزان شیشه با زاویه بهینه را دارد که این موضوع باعث ضعیف شدن عملکرد حرارتی گلخانه می باشد. اما شکل (C) به صورت مناسبی هر دو جنبه عملکرد معماری و حرارتی گلخانه را تامین می کند.

منابع و ماخذ

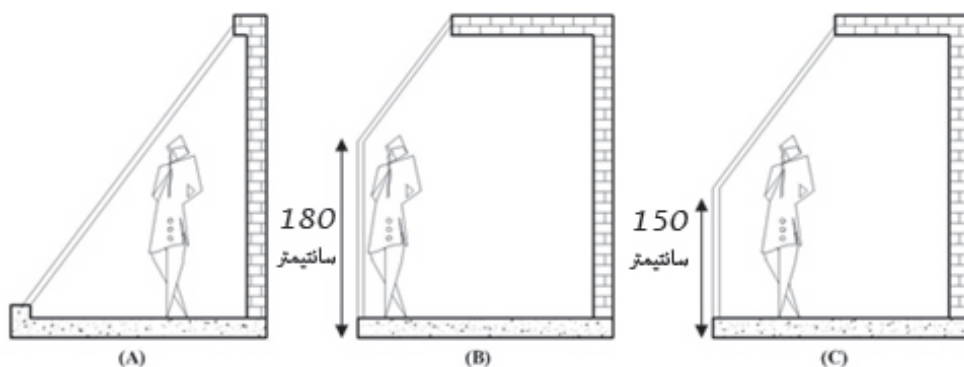
مازریا، ادوارد (۱۳۸۵) معماری خورشیدی غیرفعال؛ ترجمه بیژن آقازاده؛ تهران، نشر پیک ادبیات، لکنر، نوربرت (۱۳۸۵) گرمایش، سرمایش، روشنایی، رویکردهای طراحی برای معماران؛ ترجمه محمدعلی کی نژاد و رحمان آذری؛ تبریز، دانشگاه هنر اسلامی تبریز.

$0.7^{\circ}w/m^2k$ که در این شبیه سازی از پشم شیشه به ضخامت ۵ Cm و با ضریب هدایت w/m^2k و چگالی $140 kg/m^3$ استفاده شده است که از ساعت ۵ بعد از ظهر تا ۷ صبح سطح شیشه را می پوشاند که جدول ۲ نتایج این شبیه سازی را به نمایش می گزارد.

همانطور که در جدول ۳ مشاهده می شود در حالت عایقکاری از خارج بیشترین میزان اتلاف را خواهیم داشت، نمودار عایق کاری بین دوجدار و عایق کاری از داخل تقریباً بر هم منطبق می باشد. باید توجه داشت که عایق کاری بین دو جدار علاوه بر مشکلات اجرایی، هزینه بیشتری را نیز بر طرح تحمیل می کند.

۶- نتیجه گیری و جمع بندی

نتایج این پژوهش نشان می دهد که در شرایط اقلیمی شهر کرمانشاه شرایط آسایش درونی در فضاهای مسکونی بدون هیچ گونه تمهیدی محدود بوده و در فصول سرد سال راهکارهای استفاده از دریافت گرمای درونی و همچنین دریافت مستقیم غیرفعال خورشیدی پیشنهاد می گردد؛ بنابراین در حداقل پنج ماه از سال استفاده از گرمایش گلخانه های خورشیدی در آن اقلیم توجیه پذیر است. تحلیل ها نشان می دهد که مناسب ترین جهت گیری برای گلخانه های خورشیدی در شهر کرمانشاه طی شش ماهه دوم سال که نیاز به گرمایش درونی وجود دارد زوایای نزدیک به جنوب و بطور مشخص زاویه آزیموت ۱۰ درجه نسبت به غرب می باشد همچنین بهینه ترین زاویه شیب سقف گلخانه در

تصویر ۱۱. استفاده از شیشه‌ی عمودی در گلخانه

18 September 2008

Oliveti G., De Simone M., and Ruffolo S.; "Evaluation of the Absorption Coefficient for Solar Radiation in Sunspaces and Windowed Rooms"; *Solar Energy*; No. 82, 2008

رازجویان، محمود (۱۳۸۸) آسایش در پناه معماری همساز با اقلیم؛ تهران، دانشگاه شهید بهشتی.

Mihalakakou G. and Ferrante A.; "Energy Conservation and Potential of a Sunspace: Sensitivity Analysis"; *Energy Conversion & Management*; No. 41, 2000

Mihalakakou G.; "On the Use of Sunspace for Space Heating/Cooling in Europe"; *Renewable Energy*; No. 26, 2002

Esposti W., Meroni I., Scamoni F., Tirloni P., Pollastro C., and Lacci R.; "Experimental Analysis of the Energy Performance of an Attached Sunspace"; *Energy and Buildings*; No. 14, 1990

Taleghani Mohammad, Tenpierik Martin, Dobbels-teen Andy van den; The Effect of Different Transitional Spaces on Thermal Comfort and Energy Consumption of Residential Buildings; Faculty of Architecture, Delft University of Technology, Delft, The Netherlands

J. Deubener G. Hensch, A. Moiseev, H. Bornhöft; Glasses for solar energy conversion systems; Institute of Non-Metallic Materials, Clausthal University of Technology, D-38678 Clausthal-Zellerfeld, Germany; EFZN Lower Saxony Centre of Energy Research, D-38640 Goslar, Germany; Available online

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۴۵ زمستان ۹۵
No. 45 winter 2016

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری

Urban Management

شماره ۴۵ زمستان ۹۵

No.45 Winter 2016

■ ۵۰۶ ■

ارائه روشی جدید برای بهبود کیفیت سرویس در مدیریت شهرداری الکترونیک با استفاده از شبکه های مبتنی بر نرم افزار

محمدرضا پارسائی* - دانشجوی کارشناسی ارشد مهندسی فناوری اطلاعات گرایش شبکه های کامپیوتری، دانشگاه

صنعتی شیراز، شیراز، ایران

رضا جاویدان - عضو هیئت علمی، دانشکده مهندسی کامپیوتر و فناوری اطلاعات، دانشگاه صنعتی شیراز، شیراز، ایران

حسن نیکخو - دانشجوی کارشناسی ارشد مهندسی کامپیوتر گرایش معماری کامپیوتر، دانشگاه صنعتی شیراز، شیراز، ایران

چکیده

گسترده‌گی و پیچیدگی مسائل شهری و رشد و توسعه روزافزون شهرها، مدیریت امور شهر را به وظیفه‌ای دشوار تبدیل نموده است. استفاده از فناوری اطلاعات و ارتباطات در اداره شهرها گامی موثر در جهت توسعه پایدار مدیریت شهری محسوب می‌شود. شهرداری الکترونیکی، سازمانی است که از فناوری اطلاعات و ارتباطات برای مدیریت و کنترل، بهتر و سریع‌تر زیرمجموعه‌های خود استفاده می‌کند. به این منظور، یکی از مهمترین زیرساخت‌های لازم، زیرساخت شبکه‌ای و مخابراتی پایدار و سریع می‌باشد. اکثر مطالعات انجام شده در این حوزه کیفیت سرویس مسیر ارتباطی را برای ایجاد یک شهرداری الکترونیکی با کیفیت در نظر نگرفته‌اند. در این مقاله مسئله برقراری کیفیت سرویس در شهرداری الکترونیک به صورت یک مسئله برنامه‌ریزی خطی مدل شده است و سپس برای حل این مسئله از الگوریتم فرا ابتکاری کلونی زنبور عسل استفاده شده است. روش ارائه شده یک ارتباط پایدار با کیفیت سرویس قابل پیش‌بینی برای ارائه خدمات شهری در شهرداری الکترونیکی را ارائه می‌دهد. نتایج حاصل از پیاده‌سازی این روش نشان می‌دهد که الگوریتم پیشنهادی نسبت به روش پایه به میزان ۳۸ درصد در تأخیر آنها به آنها و ۵۶ درصد در میزان گم شدن بسته‌ها در شبکه ارتباطی، بهبود داشته است و برای تضمین کیفیت سرویس ارتباط شعبه‌ها با مرکز کنترل، بسیار موثر بوده است. **واژگان کلیدی:** کیفیت سرویس، شهرداری الکترونیک، شبکه‌های مبتنی بر نرم افزار.

A Novel Method for establishing quality of service in the management of the various branches of commerce using network-based software

Abstract

The extent and complexity of urban problems and the growth and development of cities, the management of the city has become a difficult task. In the past two decades, the term ICT as a new phenomenon and powerful, has found their niche. And the use of ICT in administration, especially in managing cities, urban management is an effective step towards sustainable development. So that can improve management practices and urban life and it's much easier. Commerce, organization and management of ICT for better and faster your referrals use. One of the most important infrastructures for the commerce, infrastructure and telecommunications network that is used to control the different branches requires fast and stable connection. Therefore, investigating and resolving this issue is essential and in this article we have tried to solve these problems. In this article, contact the service quality issue as a problem of linear programming model. And then to solve the problem of bee colony meta-heuristic algorithm is used. And finally the result of the proposed method is expressed. Simulation results show that the proposed method for communication service quality assurance branch with the control center, has been effective. And can not be used.

Keywords: quality of service, commerce, network-based software.

مقدمه

یکی از عوامل مهمی که تاثیر فزاینده و تعیین کننده ای بر عوامل سازنده شهری دارد، مدیریت شهری است. اگر شهر همچون یک سازمان بزرگ در نظر گرفته شود، لازم است که در راس آن عضوی برای اداره فعالیت های جاری و برنامه ریزی آینده قرار گیرد که این عنصر را می توان مدیریت شهر نامید. بدین سان مدیریت شهری به معنای سازماندهی عوامل و منابع برای پاسخ گویی به نیاز های ساکنان شهر است و شامل کارکردهای برنامه ریزی، اجرا، نظارت، کنترل و هدایت است که برای اعمال قدرت باید برآمده از اراده شهروندان و قراردادهای اجتماعی باشد. امروزه با توجه به گستردگی خدمات مدیریت شهری، روابط چهره به چهره و مستقیم نمی تواند پاسخگوی مشکلات موجود باشد. بدیهی است که با وجود افزایش جمعیت و ترافیک شهری، روش های اداری سنتی نمی توانند بعنوان روشهای مناسب در جهت رسیدگی به کارهای اداری شهروندان باشند. از این رواداره الکترونیکی و مجازی سازمان های بزرگ نظیر شهرداری ها به یک ضرورت تبدیل شده است. راه اندازی سازمان های مجازی به بهبود روند کاری منجر شده و موجب افزایش سرعت، دقت، کیفیت خدمات و همچنین کاهش هزینه در سازمان ها می شود. انتظارات جامعه از شهرداری، تسریع در ارائه خدمات شهری با دقت و کارایی بالای مجموعه های وابسته به شهرداری است و تحقق این امر بستگی به بکارگیری فناوری های کامپیوتری به موازات مدیریت حرفه ای و پیشرفته شهرداری دارد. شهرداری الکترونیکی، شهرداری است که توانمندی و قدرت خود را از فناوری اطلاعات و ارتباطات برای منتشر کردن اطلاعات، ارتباطات و خدمات خود و همچنین عملکرد داخلی خود را بهبود می بخشد [۱]. در شهرداری الکترونیکی وظایف زیر باید انجام شود: تامین و بروزرسانی اطلاعات، ارائه خدمات آنلاین و تبادل اطلاعات اجتماعی. بطور کلی زیرساخت های لازم برای توسعه شهرداری الکترونیکی

به شرح زیر است:

- زیرساخت های مخابراتی: شامل شبکه فیبر نوری، اینترنت و اینترنت و در اختیار قرار دادن خدمات پر سرعت اینترنت برای شهروندان و کارکنان.
- زیرساخت های حقوقی: که شامل قوانین و مقررات می باشد.
- زیرساخت های فرهنگی: تربیت نیروی متخصص و آموزش کارکنان شهری.
- زیرساخت های نرم افزاری: مهندسی مجدد و توسعه خدمات الکترونیک، یکپارچه سازی با سیستم اطلاعاتی و نرم افزارهای کاربردی و توسعه وب سایت های رسمی شهرداری.
- از طرفی نیازمندی های شهرداری الکترونیک، تجهیزات سخت افزاری، تدوین قوانین لازم برای ثبت نام، فراهم آوردن امنیت و از همه مهمتر مسیر ارتباطی است. در کشور ایران مشکل نرخ پایین دسترسی به اینترنت و عدم همخوانی امکانات شبکه مخابراتی با استانداردهای روز جهان بعنوان مهمترین موانع موجود در توسعه شهرداری الکترونیک می باشند. ارتباط سریع و پایدار بین شهرداری مرکز و زیرمجموعه های آن در نقاط دور جهت مدیریت این زیربخش ها حیاتی است و به همین دلیل تهیه شبکه های ارتباطی با در نظر گرفتن نکات فنی مناسب لازم است. شبکه های کامپیوتری و مخابراتی باید دارای قابلیت پیگیری انتقال اطلاعات باشند و قابلیت اتصال به شبکه های دیگر را نیز برای انجام مدیریت داشته باشند. خصوصیات فنی مانند پهنای باند مناسب، پردازش سریع اطلاعات، برقراری امنیت اطلاعات و مدیریت ترافیک اطلاعات از مهمترین پارامترها در این مجموعه است. از طرفی پیچیدگی و پویایی شبکه های کامپیوتری، پیکربندی و مدیریت آنها را امری چالش برانگیز ساخته است. این شبکه ها عموماً مرکب از تعداد زیادی سوئیچ، مسیریاب، فایروال و شمار گوناگونی از ابزارهای میانی با انواع رویدادهایی است که بطور همزمان ممکن است روی دهند و باید به نحو مطلوبی مدیریت شوند. اپراتورهای

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۴۵ زمستان ۹۵
No.45 Winter 2016

شبکه مسئول پیکره بندی شبکه به منظور اعمال سیاستهای متنوع سطح بالا و پاسخگویی آن در قبال طیفگسترده‌ای از رویدادهای نظیر جابجایی ترافیک، نفوذ و ... می‌باشند. از آنجا که پیاده‌سازی این سیاستهای سطح بالا تنها در قالب یک پیکربندی توزیع شده و سطح پایین انجام می‌پذیرد، امروزه پیکربندی شبکه به کاری طاقت فرسا تبدیل شده است. اپراتورهای شبکه مجبورند سیاست‌ها و وظایف پیچیده مدیریتی را با یک مجموعه بسیار محدود از دستورات پیکربندی سطح پایین و در یک محیط خط فرمان، پیاده‌سازی نمایند. از سوی دیگر این سیاست‌ها برای عکس‌العمل در مقابل تغییرات مداوم وضعیت شبکه بخوبی مجهز نیستند. بنابراین در پاسخ به این تغییرات اپراتورها باید پیکربندی شبکه را بصورت دستی اصلاح نمایند تا شبکه با تغییرات سازگار گردد. هرچند اپراتورها برای رفع این محدودیت از ابزارهای خارجی بمنظور پیکربندی مجدد شبکه، بطور داینامیک، در صورت وقوع یک رویداد استفاده می‌کنند، این تغییرات مداوم منجر به رخداد خطاهای زیاد در پیکربندی می‌گردد [۲]. شبکه‌های جدید مبتنی بر نرم افزار به عنوان نسل جدیدی از شبکه‌های کامپیوتری، امید دستیابی به روش‌های مطلوب تری جهت انجام پیکربندی و مدیریت شبکه را بوجود آورده‌اند. در این الگوی جدید از شبکه، سطح کنترلی که وظیفه‌ی محاسبه‌ی مسیر داده‌ها را بر عهده دارد، از سطح داده که مسئول انتقال داده می‌باشد جدا شده و در یک سرور مرکزی به نام کنترلر قرار می‌گیرد. این جدا سازی منطق کنترل از مسیریابها و سوئیچ‌ها و تعبیه‌ی آن در یک کنترلر مرکزی که در واقع مغز متفکر شبکه محسوب می‌شود، امکان اعمال سیاست‌های مدیریتی، پیکربندی و پیکربندی مجدد شبکه و نیز روند تکامل شبکه‌های کامپیوتری را آسانتر و سریع‌تر می‌نماید [۵-۳]. یک پیامد ارزشمند شبکه‌های مبتنی بر نرم افزار تفکیک سه مقوله‌ی: تعریف سیاست‌های شبکه، پیاده‌سازی

این سیاست‌ها بر روی سخت افزارهای هدایتگر و در آخر انتقال ترافیک از یکدیگر می‌باشد. به عبارت دیگر اگر یک شبکه‌ی کامپیوتری را به سه سطح مدیریت، کنترل و داده تقسیم نماییم، سیاست‌های شبکه در سطح مدیریتی تعریف و این سیاست‌ها توسط سطح کنترلی به دستگاههای هدایتگر اعمال شده و بر اساس آن سطح داده تنها به پیشبری داده‌ها اقدام می‌نماید [۲]. با توجه به اهمیت مسئله‌ی شهرداری الکترونیک در دنیای امروز و بخصوص کشور ایران و مشکلات زیر ساخت ارتباطی و عدم برآورده شدن کیفیت سرویس ویدئویی و عدم مدیریت متمرکز شبکه‌های کامپیوتری، در این مقاله سعی شده تا با استفاده از شبکه‌های مبتنی بر نرم افزار این مشکلات حل شده و مدیریت شبکه برای ارائه کیفیت سرویس جهت برقراری مدیریت زیربخش‌ها در شهرداری الکترونیک با کیفیت، آسان‌تر شود. مورد مطالعه در این پژوهش شهرداری برای مدیریت زیربخش‌هایش به صورت راه دور در شهرهای مختلف کشور ایران بوده است و مسئله به صورت مدل ریاضی برای برقراری کیفیت سرویس مدنظر مدل شده و برای حل مدل از الگوریتم فرا ابتکاری به نام الگوریتم کلونی زنبور عسل استفاده شده است. سپس نتایج پیاده‌سازی شده و ارزیابی نتایج و مقایسه روش پیشنهادی با روش OSPF که روش مرسوم در شبکه‌های کامپیوتری می‌باشد بیان شده است.

نوآوری این مقاله می‌تواند این چنین بیان شود که با مدل سازی فرایند زیر ساخت شهرداری الکترونیک بر اساس شبکه‌های جدید مبتنی بر نرم افزار و ارائه مدل ریاضی و حل آن با الگوریتم‌های مبتنی بر هوش مصنوعی، مشکل موجود در زیر ساخت‌های ارتباطی کشور رفع گردیده و یک سیستم با کیفیت پایدار و قابل پیش بینی جهت ارائه خدمات شهری در شهرداری الکترونیک ارائه شده است. مدل پیشنهادی پیاده‌سازی شده و نتایج نیز بیانگر موثر بودن روش پیشنهادی می‌باشد. ساختار

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۴۵ زمستان ۹۵
No.45 winter 2016

ادامه مقاله به شکل زیر است: در بخش ۲ مروری بر تحقیقات اخیر انجام شده در حوزه مدیریت شهر الکترونیک و مباحث مرتبط با این مقاله آورده شده است. روش پیشنهادی در بخش ۳ مقاله ارائه شده است. در بخش ۴ پیاده سازی مدل پیشنهادی و مقایسه و ارزیابی کارایی این مدل بیان گردیده است. نهایتاً در بخش ۵ نتیجه گیری مقاله شرح داده شده است.

تحقیقات پیشین

اصطلاح شهر الکترونیک، اولین بار توسط موشویتس در سال ۱۹۸۶ مطرح شد و برای اولین بار در سال ۱۹۹۴ در کنفرانسی به نام شهر دیجیتال مطرح شد. از آن به بعد تحقیقات زیادی در مورد پیاده سازی و توسعه شهرهای الکترونیکی انجام گرفته است.

قمانچی و همکاران [۶] در یک کار تحقیقاتی چنین بیان کردند که برای دستیابی به برنامه ریزی کلان شهرداری الکترونیک در ایران توجه به جمیع عوامل موثر در توسعه شهرداری الکترونیک باید مدنظر قرار گیرد تا ضمن وزین بودن برنامه ریزی، کوشش در جهت تحقق شهرداری الکترونیک با حداقل اتلاف وقت و حداکثر بازدهی بعمل آید.

کاظمی [۷] نیز در کار خود به این نتیجه دست یافت که سیستم پرداخت الکترونیکی عوارض شهرداری از طریق کارتهای بانکی عضو شتاب می بایست به گونه ای فراهم شوند که شهروندان با اختیار داشتن هر یک از کارتهای عضو شتاب و تنها با ورود شناسه قبض و شناسه پرداخت مندرج در قبض از عوارض نوسازی یا کسب و پیشه می توانند با مراجعه به هر یک از دستگاه های خودپرداز به سهولت عوارض مربوطه را پرداخت نمایند و برای پرداخت آنها نیازی نیست که به مناطق شهرداری مراجعه نمایند.

لطفی [۸] در پژوهشی بیان کرد که برای دست یابی به یک الگوی مناسب از شهر آباد از نقطه نظر بهداشت، معماری و غیره، فناوری اطلاعات و ارتباطات می بایست به عنوان یک ابزار دقیق و در مدیریت شهری کاربردی شود. این مهم البته زمانی

اتفاق خواهد افتاد که عزمی همگانی در مسئولان، سیاستمداران و صاحب نظران به منظور تبیین و تحکیم جایگاه فناوری اطلاعات در نظام برنامه ریزی و اداره شهر در راستای دستیابی به اهداف و برنامه ها و در راس آنها اهداف چشم انداز ۲۰ ساله و برنامه توسعه شهری بصورت یک فرهنگ عمومی در کشور وجود داشته و استمرار پیدا کند.

یزدان پناه [۹] در پژوهش خود مهمترین زیرساخت های غیر فنی در شهر الکترونیک را فرهنگ سازی، آموزش، منابع انسانی، تدوین برنامه فناوری اطلاعات و ارتباطات، ایجاد ساختار و تشکیلات فناوری اطلاعات و ارتباطات (فاوا) مطابق فرآیندهای استانداردهای بین المللی، ارزیابی عملکرد فاوا، بودجه و قوانین حقوقی بر شمرده و به بررسی آنها پرداخته است. عدم توجه به این موارد، چالش هایی را برای پیشبرد تحقق شهر و شهرداری الکترونیکی ایجاد می کند.

کیم و همکاران [۱۰] یک چارچوبی به نام پروسرا برای مدیریت و کنترل شبکه ارائه دادند که با تعریف یک واسط شمالی، امکان مشخص نمودن و پیاده سازی سیاست های واکنشی (واکنش به رویداد های شبکه) را فراهم می آورد. این سیاست ها با زبان برنامه نویسی تابعی، واکنشی، توسط اپراتورها نوشته می شوند و سپس به یک مجموعه قوانین هدایت بسته ها، که قابل استفاده بر روی زیر ساخت شبکه مبتنی بر نرم افزار است، ترجمه می شوند. بعبارت دیگر پروسرا، یک پل ارتباطی میان سیاست های سطح بالا و مبتنی بر رویداد با پیکربندی سطح پایین شبکه خواهد بود.

فوستر و همکاران [۱۱] با فراهم آوردن استاندارد باز OpenFlow، جهت دستکاری قوانین نصب شده بر روی سوئیچ های OpenFlow، گام بزرگی در ایجاد شبکه های قابل برنامه نویسی برداشته است؛ آنها با کمک این استاندارد، به ایجاد انواع گوناگون اپلیکیشن های کنترلر شبکه اقدام نموده اند، که هر کدام قابلیت های جدیدی را برای مدیریت شبکه

فراهم می آورد. از جمله این قابلیت ها می توان به مدیریت کنترل دسترسی انعطاف پذیرتر، مدیریت موازنه ی بار شبکه، مانیتورینگ شبکه و مهاجرت نامحسوس ماشین مجازی در رایانش ابری نام برد. شبکه های سنتی دارای پیچیدگی زیادی می باشند و مدیریت آنها برای مدیریت شهری ایران نیز کار دشواری است. یکی از دلایل این امر در هم تنیدگی سطوح کنترل و داده با یکدیگر است؛ یک دلیل عمده دیگر، آن است که هر تولید کننده ی دستگاه های شبکه واسط های مدیریتی و پیکربندی انحصاری خودش را ارائه می دهد، که منجر به چرخه طولانی در بروز رسانی این دستگاه ها می شود. این مالکیت انحصاری زیر ساخت های شبکه، محدودیت های سنگینی بر هرگونه تغییر و نوآوری اعمال نموده است. شبکه های مبتنی بر نرم افزار فرصتی برای حل این مشکلات بوجود آورده اند. در شبکه های مبتنی بر نرم افزار، تمام اجزای سطح کنترلی شبکه در یک موجودیت به نام کنترلر یا همان سیستم عامل شبکه، عرضه می شوند؛ درحالی که اجزای

سطح داده به دستگاه های فاقد اختیار، اما قابل برنامه نویسی و با کارایی فوق العاده در پیشبری داده تبدیل شده اند و در این مقاله نیز برای پیاده سازی یک شهرداری الکترونیکی موفق از شبکه های مبتنی بر نرم افزار استفاده گردیده است.

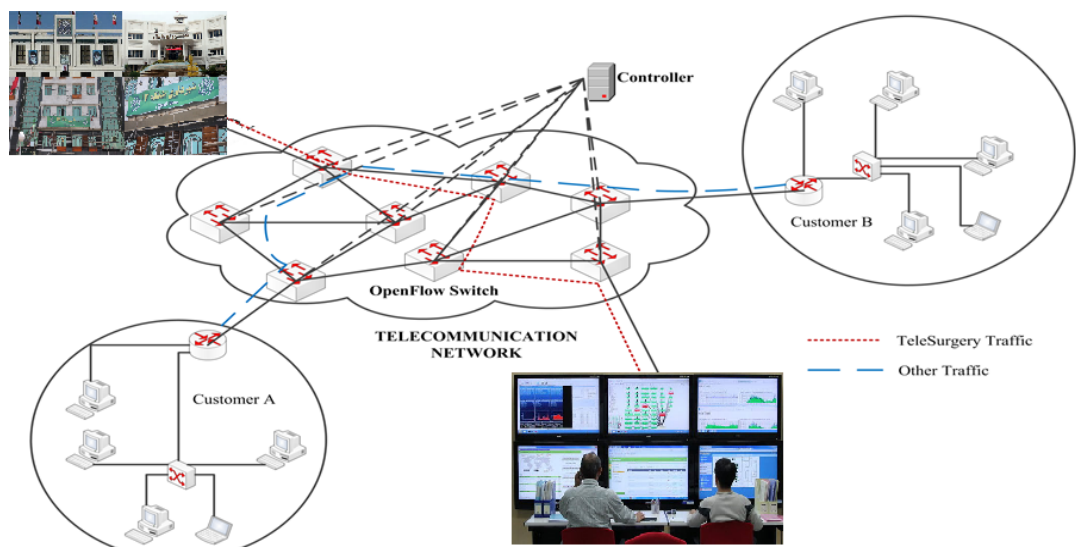
روش پیشنهادی

همانگونه که در بخش های قبلی اشاره شد، پیاده سازی یک شبکه ی از راه دور که مبتنی بر پروتکل های لایه IP باشد نمی تواند تضمین کننده پارامترهایی چون میزان تاخیر و فقدان بسته باشد. در مقابل، شبکه های مبتنی بر نرم افزار دارای قابلیت های منحصر بفردی می باشند که می توان از آنها به عنوان یک شبکه بستر جهت بکارگیری در شبکه ی شهرداری الکترونیکی استفاده نمود. طرح پیشنهادی شبکه ی شهرداری الکترونیکی با بهره گیری از شبکه های مبتنی بر نرم افزار به عنوان یک شبکه بستر در شکل ۱ نمایش داده شده است: با توجه به این که در شبکه های مبتنی بر نرم افزار کنترلر مرکزی دارای یک دید سراسری از

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۴۵ زمستان ۹۵
No.45 winter 2016

۵۱۱

شکل ۱. معماری سیستم پیشنهادی

شبکه است و از وضعیت تمامی لینک ها و منابع شبکه ارتباطی آگاه است، جهت تضمین تاخیر انتها به انتها بین شعبه اصلی و شعبه های فرعی می توان آن را در قالب یک مساله CSP مدل نمود. مساله CSP یک مدل برنامه ریزی خطی است که تابع هدف آن جهت کمینه کردن هزینه یک مسیر از مبدا تا مقصد تعریف می شود. در این مساله می توان محدودیت نیز تعریف کرد که این محدودیت می تواند هر پارامتری مرتبط با مسیر باشد. یکی از معروفترین محدودیت هایی که در این مساله می توان به کار برد، پارامتر تاخیر انتها به انتهای مسیر است. به این معنی که مسیری که قرار است بین مبدا و مقصد ایجاد شود و کمترین هزینه را داشته باشد، می باید محدودیت مربوط به تاخیر را ارضا کند و دارای تاخیری کمتر یا مساوی یک سطح آستانه از پیش تعریف شده باشد. به طور کلی این مساله به دنبال یافتن یک مسیر بین مبدا و مقصد است به شرطی که دارای کمترین هزینه باشد و نیز میزان تاخیر مسیر نیز کمتر یا مساوی یک سطح آستانه باشد [۱۲]. بنابراین این مدل، مدل بسیار مناسبی بر تضمین تاخیر انتها به انتها در شهرداری الکترونیکی می باشد و مدل CSP به صورت زیر تعریف می شود:

در این مدل x_{uv} یالهای گراف شبکه مورد نظر

می باشند که هزینه هر یک از آنها برابر C_{uv} می باشد. S گره مبدا و t گره مقصد است. تابع هدف این مساله یک تابع کمینه است که سعی در کم کردن هزینه مسیر دارد. محدودیت اول این مساله تضمین می کند که مسیر از گره s شروع و در t خاتمه یابد. محدودیت دوم نیز معرف این است که میزان تاخیر انتها به انتها در مسیر نباید از یک مقدار از پیش تعریف شده T بیشتر باشد. متغیر w یک متغیر کمکی است که بزرگتر از صفر بودن آن به معنی این است که تاخیر باید کمتر مساوی T شود. در مدل فوق واضح است که مقادیر معتبر برای x_{uv} که معرف یالها هستند، مقدار ۰ یا ۱ است که این مساله را تبدیل به یک مدل برنامه ریزی خطی عدد صحیح می کند و ۱ بودن مقدار x_{uv} به معنی حضور این یال در مسیر و ۰ بودن مقدار برای آن به معنی عدم حضور یال در مسیر است. در معماری پیشنهادی در این مقاله به منظور تضمین تاخیر انتها به انتها مقدار متغیر T به میزان ۲۰۰ میلی ثانیه در نظر گرفته می شود تا تمامی بسته های ویدیویی مبادله شده از سمت شعبه ها به مرکز، تاخیر زیر ۲۰۰ میلی ثانیه داشته باشند. همچنین به منظور کاهش فقدان بسته، بهتر است بسته های مبادله شده از لینک هایی مسیریابی شوند که خلوت ترند و میزان utilization

$$\text{Minimize } \sum_{(u,v) \in E} c_{uv} x_{uv} \quad (1)$$

$$\text{subject to } \forall u \in N, \quad (2)$$

$$\sum_{\{v|(u,v) \in E\}} x_{uv} - \sum_{\{v|(v,u) \in E\}} x_{vu} = \begin{cases} 1 & \text{for } u = s \\ -1 & \text{for } u = t \\ 0 & \text{otherwise} \end{cases} \quad (3)$$

$$\sum_{(u,v) \in E} -d_{uv} * x_{uv} - w = -T, w \geq 0 \quad (4)$$

$$x_{uv} = 0 \text{ or } 1, \forall (u,v) \in E \quad (5)$$

دارای تاخیر کمتری باشد و میزان utilization آن کمتر باشد، هزینه کمتری خواهد داشت و در نتیجه مدل CSP لینک هایی با هزینه کمتر را برای ایجاد کوتاهترین مسیر انتخاب خواهد کرد. یکی از چالش های پیاده سازی روش حل مساله CSP این است که مساله CSP یک مساله NP-Complete است و ممکن است در مسائل بزرگ نتوان در زمان معقول، راه حل مساله را محاسبه کرد [۱۳]. بنابراین الگوریتم های تقریبی و اکتشافی متعددی برای حل مساله CSP ارائه شده است [۱۴ و ۱۵]. در این مقاله از الگوریتم کلونی زنبور عسل برای حل مساله CSP استفاده خواهد شد. از آنجایی که الگوریتم کلونی زنبور عسل بیشتر برای حل مسائل زمانبندی و گراف به کار می رود، بنابراین استفاده از این الگوریتم برای حل مساله CSP جهت یافتن بهترین مسیر با لحاظ کردن محدودیت تاخیر در کاربرد شهرداری الکترونیکی کارایی معماری پیشنهادی را افزایش خواهد داد.

ارزیابی کارایی

در این مقاله طرح پیشنهادی از نظر تاخیر و درصد گم شدن بسته ها مورد ارزیابی قرار می گیرد.

کمتری دارند. از آنجا که مدل CSP ارائه شده، با در نظر گرفتن محدودیت تاخیر، همواره مسیری با کمترین هزینه را می یابد، بنابر این هزینه هر لینک به صورت زیر محاسبه می شود:

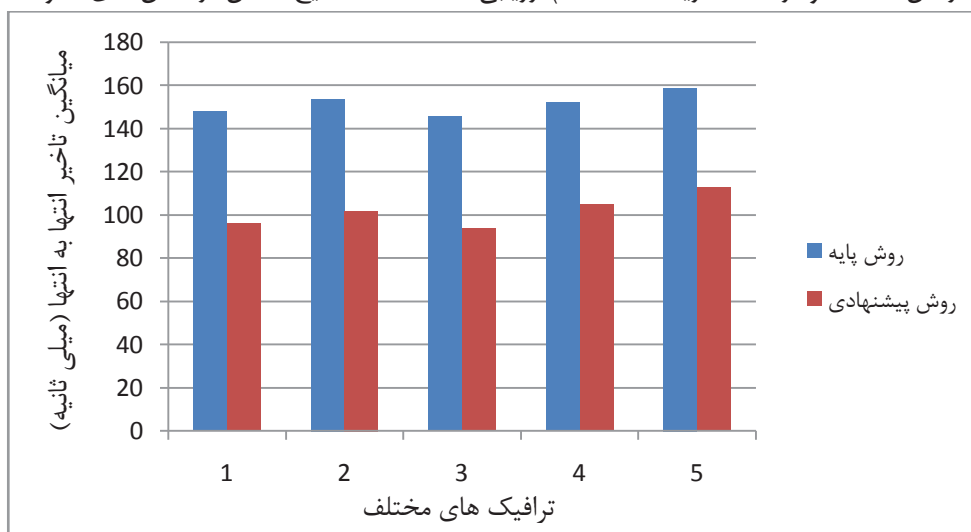
$$c_{uv} = \beta * U_{uv} + (1 - \beta) * d_{uv} ,$$

$$0 \leq c \leq 1 , \quad \forall (u, v) \in N \quad (6)$$

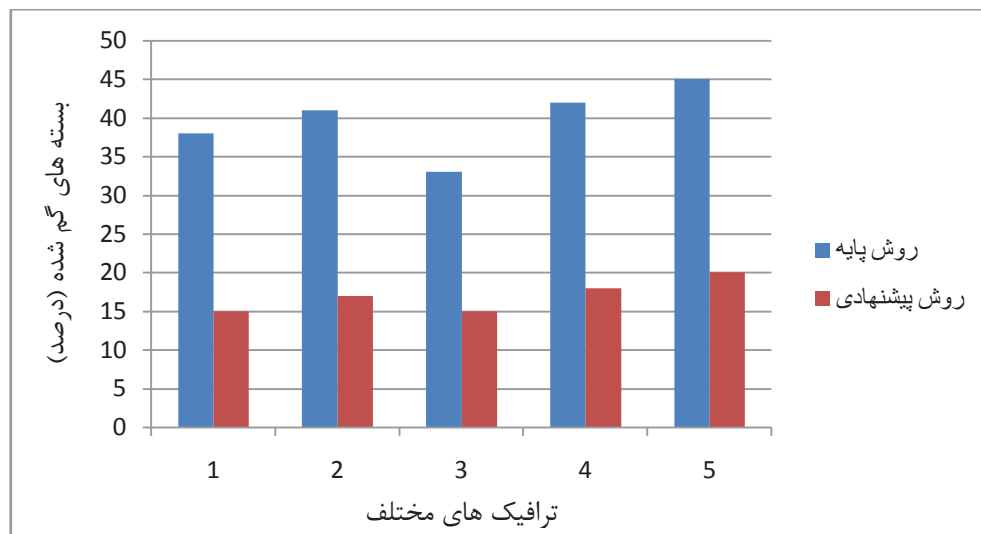
که در آن d_{uv} میزان تاخیر موجود در لینک (u, v) و U_{uv} میزان utilization لینک است. پارامتر β نیز پارامتری است که میزان اهمیت تاخیر یا utilization را برای لینک تعیین می کند که هر چه این مقدار به ۱ نزدیکتر باشد میزان اهمیت utilization افزایش و در نتیجه اهمیت تاخیر کاهش پیدا می کند. در این مقاله این مقدار برابر ۰,۵ است که اهمیت برابری برای تاخیر و utilization قائل است. پارامتر U_{uv} به صورت زیر تعریف می شود:

$$U_{uv} = \frac{T_{uv}}{BW_{uv}}$$

که T_{uv} متوسط بسته های دریافتی و ارسالی در لینک (u, v) است و BW_{uv} کل پهنای باند لینک است. از رابطه فوق واضح است که هر لینک که

شکل ۲. تاخیر آنها به آنها در روش پایه و روش پیشنهادی

شکل ۳. درصد گم شدن بسته ها در روش پایه و روش پیشنهادی

ارسال شده اند و در مقصد دریافت نشده اند) ارزیابی شده است که نتایج حاصل در شکل های ۲ و ۳ آمده است:

همانطور که در شکل های فوق آمده است، میزان تاخیر انتها به انتها و درصد گم شدن بسته در روش پیشنهادی نسبت به پروتکل OSPF کمتر است. این بهبود به دو علت است. اول اینکه در روش پیشنهادی مسیریابی انتخاب می شوند که میزان تاخیر انتها به انتها در آنها زیر ۲۰۰ میلی ثانیه باشد. و دیگر آنکه هزینه لینکها در روش پیشنهادی ترکیبی از میزان استفاده از لینک و نیز تاخیر است که منجر می شود بسته ها از لینکهای عبور کنند که میزان استفاده در آنها کمتر است و در نتیجه میزان اتلاف بسته کمتر خواهد شد. در پروتکل OSPF مسیر بین مبدا و مقصد به صورت حریصانه و بر اساس پهنای باند لینک ها انتخاب می شود که برای ارسال ویدیو روش مناسبی در مقایسه با روش پیشنهادی نیست.

نتیجه گیری و جمع بندی

مشکل عمده ای که در شهرداری الکترونیکی برای مدیریت شعبه های مختلف مطرح است، تبادل اطلاعات و ارتباطات می باشد که با توجه به فاصله

توپولوژی در نظر گرفته شده به این صورت است که شبکه مورد نظر دارای ۲۵ سوئیچ مبتنی بر OpenFlow و ۸ کلاینت می باشد که در آن دو کلاینت بعنوان فرستنده و گیرنده ترافیک شهرداری الکترونیکی که نوع ترافیک آنها ویدئو با کیفیت Full HD بوده است و مابقی تولید کننده و گیرنده ی ترافیک های معمول شبکه مثل TCP و UDP می باشند. همانطور که در قسمت قبل مطرح شد، در این مقاله برای حل مساله CSP از الگوریتم کلونی زنبور عسل استفاده شده است. این الگوریتم با استفاده از زبان برنامه نویسی جاوا و در قالب یک bundle به کنترلر OpenDayLight اضافه می شود. برای مسیریابی پویا این الگوریتم هر ۱۰ ثانیه یک بار اجرا می شود و با توجه به وضعیت لینک ها و منابع شبکه کوتاهترین مسیر را با در نظر گرفتن محدودیت تاخیر محاسبه می کند و مسیر بهینه بین شعبه مرکز و شعبه های فرعی را به سوئیچ های مرتبط اعلام می کند. در این مقاله کارایی روش پیشنهادی با توجه به پارامترهای تاخیر انتها به انتها (مدت زمان بین ارسال یک بسته در مبدا تا زمان دریافت بسته در مقصد) و نرخ گم شدن بسته (میزان درصد بسته هایی که در مبدا

[5] M. R. Parsaei, M. J. Sobouti & R. Javidan, "A Novel Method for Enhancing Network Monitoring in Remote Medical Applications Using Software Defined Networks," *International Journal of Computer Science and Network Solutions*, vol. 4, no. 1, pp. 20-30, 2016.

۶. قپانچی، امیرحسین و بهروز زارعی، ارائه چارچوبی برای برنامه ریزی توسعه شهرداری الکترونیک ایران، اولین کنفرانس بین المللی شهرداری الکترونیک، تهران، سازمان شهرداریها و دهدهاریهای کشور، ۱۳۸۶.

۷. کاظمی، بهاره، پراخت الکترونیک قبوض شهرداری گامی در جهت توسعه شهرداری الکترونیک، اولین کنفرانس بین المللی شهرداری الکترونیک، تهران، سازمان شهرداریها و دهدهاریهای کشور، ۱۳۸۶.

۸. لطفی، محسن، فناوری اطلاعات ابزاری در جهت تحقق مدیریت واحد شهری، اولین کنفرانس بین المللی شهرداری الکترونیک، تهران، سازمان شهرداریها و دهدهاریهای کشور، ۱۳۸۶.

۹. یزدان پناه، همایون، مهمترین چالشهای ایجاد شهر و شهرداری الکترونیک در ایران و راهکارهای رفع آن، دومین کنفرانس بین المللی شهر الکترونیک، تهران، پژوهشکده فناوری اطلاعات و ارتباطات جهاد دانشگاهی، شهرداری تهران، ۱۳۸۸.

[10] Kim, H., & Feamster, N, "Improving network management with software defined networking," *IEEE Communications Magazine*, vol. 51, no. 2, pp. 114-119, 2013.

[11] Foster, N., Harrison, R., Freedman, M. J., Monsanto, C., Rexford, J., Story, A., & Walker, D, "Frenetic: A network programming language," *In ACM Sigplan Notices*, vol. 46, no. 9, pp. 279-291, 2011.

[12] Xiao, Ying, Krishnaiyan Thulasiraman, Guoliang Xue, and Alpar Jüttner, "The constrained shortest path problem: algorithmic approaches and an algebraic study with generalization,"

دور، محدودیت تجهیزات و منابع، هزینه های بالا به یک امر حیاتی تبدیل گشته و شهرداری الکترونیک نیازمند ارتباط مطمئن بین شعبه ها و مرکز است و تاکنون پژوهشی در این رابطه انجام نشده است و در این مقاله یک معماری جدید جهت بهبود کیفیت سرویس در شبکه های کامپیوتری و بخصوص در کاربردهای شهرداری الکترونیک ارائه گردیده که با تجمیع مدیریت ارتباطات در یک بخش مرکزی به عنوان کنترلر، یک دید کلی نسبت به شبکه ارتباطی پیدا کرده و تصمیم گیری ها را از حالت محلی به حالت عمومی تبدیل کرده و این باعث افزایش تصمیم گیری در مواقع خاص و تغییر پارامترهای شبکه می گردد و نتایج این شبیه سازی نشان می دهد که الگوریتم پیشنهادی نسبت به روش پایه به میزان ۳۸ درصد در تاخیر انتها به انتها و ۵۶ درصد در میزان گم شدن بسته ها، بهبود داشته است.

منابع و ماخذ

[1] Adhami, A., Nili, M., & ShakarchiZadeh, A, "THE FEASIBILITY OF TELE WORKERS IMPLEMENTING IN ISFAHAN MUNICIPALITY," *Arabian Journal of Business and Management Review (Oman Chapter)*, vol. 3, no. 6, pp. 31, 2014.

[2] Kim, H., Benson, T., Akella, A., & Feamster, "The evolution of network configuration: a tale of two campuses," *In Proceedings of the 2011 ACM SIGCOMM conference on Internet measurement conference*, pp. 499-514, 2011.

[3] Kim, H., & Feamster, N, "Improving network management with software defined networking," *IEEE Communications Magazine*, vol. 51, no. 2, pp. 114-119, 2013.

[4] M. R. Parsaei, S. H. Khalilian & R. Javidan, "A Comparative Study on Fault Tolerance Methods in IP Networks versus Software Defined Networks," *international academic journal of science and engineering*, vol. 3, no. 4, pp. 146-154, 2016.

AKCE International Journal of Graphs and Combinatory, vol. 2, no. 2, 2005.

[13] Wang, Zheng, and Jon Crowcroft, "Quality-of-service routing for supporting multimedia applications," Selected Areas in Communications, vol. 14, no. 7, pp.1228-1234, 1996.

[14] Juttner, A., Szviatovski, B., Mécs, I., and Rajkó, Z, "Lagrange relaxation based method for the QoS routing problem," Twentieth Annual Joint Conference of the IEEE Computer and Communications Societies, vol. 2, pp. 859-868, 2011.

[15] Liu, Gang, and K. G. Ramakrishnan, "A* Prune: an algorithm for finding K shortest paths subject to multiple constraints," Twentieth Annual Joint Conference of the IEEE Computer and Communications Societies. Proceedings, vol. 2, pp. 743-749, 2001.

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۴۵ زمستان ۹۵
No.45 Winter 2016

تحلیلی بر ضرورت‌های طراحی بیمارستان سبز با رویکرد معماری پایدار

شراره سوداگر^۱ - دانشجوی دکتری معماری، دانشکده هنر و معماری، واحد تهران جنوب، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران.
فرشاد مفاخر - استادیار دانشگاه آزاد هنر و معماری، واحد قزوین، دانشگاه آزاد اسلامی قزوین، قزوین، ایران.

چکیده

در میان انواع فضاهای معماری، هیچ فضایی مانند مراکز درمانی در محل تلاقی دو مقوله علم پزشکی و هنر قرار نمی‌گیرد و در بین فضاهای معماری، طراحی هیچ فضایی مانند مراکز درمانی از اهمیت بالایی برخوردار نمی‌باشد. زیرا چنین فضاهای درمانی از جمله فضاهایی است که بر حالات روحی افراد تاثیر می‌گذارد و طراحی ضعیف این محیط‌ها، می‌تواند سبب تشدید اختلالات رفتاری و اضطراب در آنها گردد. امروزه در طراحی بیمارستان، عملکردگرایی بخش عمده‌ای از تفکر طراحی را به خود اختصاص می‌دهد، به نحوی که توجه به کیفیت محیطی و تاثیرات چشمگیر آن بر روند درمان بیماران، و کاهش اضطراب در آن‌ها نقش کمتری را ایفا می‌کند. لذا هدف از انجام این پژوهش، تغییر دیدگاه طراحان در طراحی و بررسی و ارائه راهکارهایی در رابطه با طراحی فضای سبز در مراکز درمانی می‌باشد، تا بتواند در ارتقاء کیفیت محیطی بیمارستان مؤثر واقع بوده و در نتیجه باعث تسریع در روند بهبود بیماران و کاهش اضطراب در آن‌ها شود. در این راستا این پژوهش بصورت مرور جامع و با جستجو در سایت‌های سازمانی و پایگاه‌های اطلاعاتی الکترونیکی معتبر داخلی و خارجی به منظور شناسایی الگوهای بیمارستان سبز انجام شده است تا با معرفی این رویکرد جدید در طراحی مراکز درمانی، شناخت سازمان‌های بین‌المللی مرتبط با معماری سبز بیمارستانی و پروسه دریافت عنوان معماری سبز از این سازمان‌ها می‌باشد زیرا به صرف رعایت اولیه اصول معماری سبز، نمی‌توان یک بیمارستان و یا هر بنایی دیگری را معماری سبز نامید. به نظر می‌رسد در کشور ما نیز یک طرح جامع عملی برای بهبود نقاط ضعف در دستیابی به معیارهای بیمارستان سبز الزم می‌باشد و توجه ناکافی به راهبردهای حفظ محیط زیست، عدم وجود آموزش کافی در زمینه محیط زیست می‌تواند از مهمترین موانع در دستیابی به معیارهای بیمارستان سبز باشد. لذا آموزش مستمر به کلیه کارکنان و تالش برای دریافت مجوز رسمی بیمارستان سبز و دریافت گواهینامه از موسسات معتبر بین‌المللی و یا از استانداردهای در حال تدوین ملی توصیه می‌شود.

واژگان کلیدی: معماری پایدار، بیمارستان سبز، بام سبز، بهینه‌سازی انرژی.

Analysis of the necessity of hospital design green approach to sustainable architecture

Abstract

Among the variety of architectural spaces, no space, such as health centers at the confluence of the two issues are not medical science and the arts. And in between architecture, design no space is not as important medical centers. Such therapeutic areas, including areas that affect people's moods. And poor design of the environment can cause behavioral disorders and anxiety in them. Today, in hospital design, functionalism account for the bulk of the design thinking. So that attention to environmental qualification dramatic impact on the treatment of patients, and reduce their anxiety plays a lesser role. The purpose of this change design perspective in the design and strategies in the treatment centers is the design of green space; To be effective in improving the quality of hospital environment And thus accelerating healing and reducing anxiety in the lead. These studies is a comprehensive review and search the corporate sites and reputable domestic and foreign electronic databases was conducted in order to identify patterns Green Hospital. It seems that in our country a comprehensive plan of action to improve weaknesses in achieving the standards required hospital is green. And inadequate attention to environmental protection strategies, lack of adequate training in the field of environmental green hospital of the main obstacles to achieving the benchmarks.

Keywords: sustainable architecture, green hospitals, green roofs, energy-efficiency.

محیط زیست پایدار و بیمارستان‌های سبز در ایالات متحده پرداخته و به این نتیجه رسید که اولین و مهم‌ترین انگیزه برای حرکت به سوی استانداردهای بیمارستان سبز بهره‌وری انرژی بوده است (Carpenter ۲۰۱۰:۱۸).

کشور سنگاپور در این راستا پیشگام بوده و با بکارگیری راهبرد بهره‌وری سبز توانسته است صرفه جویی‌های قابل توجهی معادل ۱۸۷۲ هزار دلار در مدیریت انرژی و مدیریت زباله‌های بیمارستانی کسب نماید (May, ۲۰۰۴: ۳۹). بنابراین سازمانهای بهداشتی درمانی میتوانند با استقرار سیستم مدیریت محیط زیست و بدون طی مراحل رسمی برای دریافت استانداردهای داوطلبانه، از مزایای ماندن صرفه جویی در هزینه‌ها و بهبود مستمر آن منتفع شوند (Duputie, ۲۰۰۲: ۸۰). اما در کشور ایران طبق آمار ارائه شده از اداره کل پشتیبانی معاونت درمان سازمان تامین اجتماعی از میان ۶۹ بیمارستان تامین اجتماعی تاکنون ۱۹ بیمارستان (۲۸ درصد) موفق به پیاده‌سازی یا اجرای کامل استاندارد بین‌المللی مدیریت محیط زیست شده‌اند (Mato, ۱۹۹۷: ۱۷). همچنین علی‌طالشی و همکاران ۱۳۹۳ در پژوهشی که با هدف دستیابی به استانداردهای بیمارستان سبز در بیمارستانهای آموزشی یزد انجام دادند به این نتیجه رسیدند که از مهمترین موانع دستیابی به استانداردهای بیمارستان سبز در بیمارستانهای یزد توجه ناکافی به راهبردهای محیط زیست و عدم وجود آموزش کافی در زمینه محیط زیست و مدیریت نامناسب مواد زائد و تخصیص ناکافی بودجه جهت مدیریت فاضلاب و انتشار آلاینده‌ها بوده است (Taleshi, ۲۰۱۵: ۴۵). از آنجا که الگوی منفرد و یکسانی در خصوص بیمارستانهای سبز و سالم وجود ندارد و بسیاری از بیمارستانها و نظامهای سلامت در سراسر جهان اقداماتی را به منظور کاهش ردپای زیست محیطی، مشارکت در سلامت همگانی و صرفه جویی در هزینه‌ها به صورت همزمان به اجرا در آورده‌اند که بیشتر

انسان تاکنون با تصاحب زمین، کوچک کردن طبیعت، گسترش شهرها و کشف سوخت‌های فسیلی، بزرگترین فجایع محیطی همچون گرم شدن زمین، از بین رفتن سامانه‌های زیستی و غیره را رقم زده است. این فجایع در قرن بیستم انسان را وادار به تغییر نگرش در ارتباطش با طبیعت و محیط پیرامون خویش نموده است (اصغری، ۱۳۹۰، ص ۱). آلودگی هوا که تغییر در ویژگیهای طبیعی جو بر اثر مواد شیمیایی است، اگر از حادثترین مسایل ناشی از تمدن صنعتی نباشد، بدون شک یکی از بغرنج‌ترین آن است (WWW.Shana.ir). امروزه پیامدهایی نظیر آلودگی روزافزون هوا و محیط زیست، کاهش منابع طبیعی و بحران انرژی که ناشی از زندگی در دنیای صنعتی امروز می‌باشد، باعث گردیده تا حفظ و پاسداری از منابع طبیعی به یکی از مهمترین دغدغه‌های انسان عصر حاضر تبدیل گردد. معماری سبز برای رسیدن به این هدف از طریق افزایش کارایی ساختمان، صرفه جویی در مصرف انرژی، گام برداشتن در جهت استفاده از انرژی‌های نو و بطور کلی هم سو شدن با طبیعت، نقش مهمی ایفا می‌کند. در این بین نگرش به رویکردهای معماری سبز در بین متخصصان معماری مراکز بهداشتی و درمانی از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است و با اینکه اصول اصلی آن در طراحی این مراکز همگام با اصول کلی معماری سبز است ولی علل دیگری در گرایش به طراحی بیمارستان‌های سبز وجود دارد که مورد بررسی قرار خواهد گرفت.

۲- پیشینه پژوهش

فرنس (۲۰۱۰) به مطالعه‌ای با عنوان پیش به سوی سبزتر شدن در بیمارستان‌های ایالات متحده پرداخت و به این نتیجه رسید که طرح بیمارستان‌ها برای سبزتر شدن به عنوان یکی از روش‌های مناسب کاستن از هزینه‌ها و بهبود محیط بیمارستان برای بیماران و کارکنان است (Ferenc, ۲۰۱۰: ۱۳). کارپنتر (۲۰۱۰) در مطالعه‌ای به بررسی ارتباط

بر پایه استانداردهای زیست محیطی بنیان گذاشته شده است. لذا هدف این پژوهش طراحی بیمارستان سبز با رویکرد معماری پایدار می باشد تا بتواند راهنمایی برای شناسایی ابعاد مختلف آن به منظور پیاده سازی هر چه اثربخش تر آن در بیمارستانهای کشور باشد.

۳- مبانی نظری

۳-۱- تعریف بیمارستان های سبز و سالم

بیمارستان ها در سراسر جهان جهت ایجاد نوآوری در زمینه مراقبت از بیمار با حفظ استانداردهای بالای کیفیت می کوشند. در اجرای این نوآوری، بیمارستان ها بر روی محیط زیست طبیعی اثر می گذارند، لذا همواره جهت کاستن از آسیب به بیماران و جوامع اطراف و محیط زیست طبیعی، مدیران بیمارستان ها به تدوین برنامه های مدیریتی در زمینه حفظ انرژی، دفع مناسب زائدات پزشکی و مدیریت ایمن دارو می پردازند (Reller, 2008: 4). این برنامه ها با عنوان «بیمارستان سبز» معرفی شده است. بیمارستان سبز و سالم، بیمارستانی است که سلامت مردم را با کاهش مداوم پیامدهای زیست محیطی و برطرف کردن سهم خود در بار بیماری ها ارتقا دهد. بیمارستان سبز و سالم ارتباط بین سلامتی انسان و محیط زیست را می شناسد و این شناخت را از طریق نوع اداره کردن، استراتژی و عملیات خود نشان می دهد. نیازهای خود را با اقدامات زیست محیطی پیوند می دهد و با مشارکت فعال در توسعه و تقویت محیط زیست جامعه، برابری در سلامت و اقتصاد سبز تعهد خود به محیط زیست را با اتخاذ اقدامات پیشگیرانه نشان می دهد. الگوی منفرد و یکسانی در خصوص بیمارستان های سبز و سالم وجود ندارد و بسیاری از بیمارستان ها و نظام های سلامت در سراسر جهان اقداماتی را به منظور کاهش ردپای زیست محیطی، مشارکت در سلامت همگانی و صرفه جویی در هزینه ها به صورت همزمان به اجرا در آورده اند (Karliner, 2011: 45).

بیمارستان سبز، بیمارستانی است که سلامت مردم را با کاهش مداوم پیامدهای زیست محیطی و برطرف کردن سهم خود در بار بیماریها ارتقا دهد (Reller, 2008: 4). بیمارستان سبز و سالم ارتباط بین سلامتی انسان و محیط زیست را به رسمیت می شناسد و این شناخت را از طریق نوع اداره کردن، استراتژی و عملیات خود نشان می دهد (Yunhu, 2012: 25). به عبارت دیگر این نوع از بیمارستانها بر اساس رسالت خویش، نیازهای خود را با اقدامات زیست محیطی پیوند می دهند و با مشارکت فعال در توسعه و تقویت محیط زیست جامعه، برابری در سلامت تعهد خود را به محیط زیست با اتخاذ اقدامات پیشگیرانه نشان می دهند (Carpenter, 18, 2010). از ویژگیهای مهم بهره گیری از استراتژی «بهره وری سبز برای بیمارستانها» این است که کارایی اقتصادی را در کنار کارایی زیست محیطی مطرح کرده و در عین توجه جدی به مقوله اقتصاد بهداشت و درمان، محیط زیست را نیز لحاظ می کند و با بکارگیری ابزارها و تکنیکهای بهره وری سبز آلاینده های زیست محیطی ناشی از فرآیند ارائه خدمات را به حداقل میرساند، به همین جهت از متدولوژی بهره وری سبز در بیمارستانهای مختلف جهان استفاده عملی صورت گرفته است (Joshua, 2011: 41) و اکنون در عرصه جهانی فعالیتهای زیادی برای حفظ محیط زیست در بیمارستانها و مراکز ارائه دهنده خدمات بهداشتی و درمانی صورت می گیرد (WHO, 2012: 21).

۳-۲- فاکتورهای موثر در دریافت گواهینامه بیمارستان سبز

«کاربری»: رعایت فاکتورهای اصلی مکان یابی بیمارستان ها قبل از طراحی و اجرای پروژه و انتخاب سایت مناسب از نکات اصلی در پایدار بودن یک بیمارستان محسوب می شود. سایت بیمارستان سبز باید منطبق با معیارهای اصلی مکان یابی مراکز درمانی باشد.

«مکان یابی بنا در سایت»: رعایت نکات اقلیمی منطقه ساخت، جهت گیری مناسب به نور خورشید

جدول ۱. الگوهای موجود بیمارستان سبز؛ ماخذ: شعبانی و همکاران، ۱۳۹۵، ص ۱۹.

ردیف	سازمان یا نهاد تدوین کننده	معرفی	تعداد ابعاد	سال	ورژن
۱	Best Environmental Practices in Health Sector	موسسه ای آموزشی و پژوهشی اروپایی که برای بخش سلامت، بیمارستانها و دیارتانهای مختلف (هتل، ادارات، پروژه های عمرانی و...) استانداردهای لازم را ارائه می دهد (۱۶).	۱۱	۲۰۱۰	۱
۲	Green Guide for Health Care	این نهاد بعنوان آژانس خدمات سلامت و منابع انسانی برای پیشگیری و کنترل بیمارها در امریکا استانداردهای متفاوتی در زمینه بخش بهداشت و درمان ارائه داده است (۱۷).	۶	۲۰۰۸	۲،۲
۳	United State Green Building Council in Leadership Environmental and Energy Designing	این سازمان در ایالات متحده برای ارزیابی بیمارستانهای سبز از استانداردها و معیارهای مختلف استفاده میکند این سازمان چهار نوع گواهینامه صادر می کند که شامل پروانه دار بودن، نقره ای، طلائی و پلاتین (سطوح مختلف گواهی نامه)	۷	۲۰۰۰	۱
۴	International Standards Organization	استاندارد ایزو ۱۴۰۰۰ به عنوان یک مرجع جهانی مدیریت زیست محیطی، توسط سازمان بین المللی استاندارد ایزو با کاربرد عام (اعم از سازمانهای صنعتی، تولیدی، خدماتی و...) تهیه و تدوین شده است و سازمانهایی که می خواهند با فعالیتهای خود حداقل آسیب را به محیط زیست برسانند این گواهینامه را دریافت می کنند (۱۸).	۱۱	۱۹۹۶	۲
۵	Smart Hospitals Tool Kit	یک راهنمای پراکتیکال برای مدیریت سبز بیمارستان با همکاری WHO و PAHO (۱۹).	۹	۲۰۰۲	۱
۶	Pan American Health Organization	سازمان بهداشتی پان امریکا یک آژانس تخصصی سلامت امریکایی است که در سال ۱۹۰۲ تاسیس شد و از قدیمی ترین سازمانهای بین المللی بهداشتی جهان است. این سازمان استانداردهای مختلفی در حوزه بیمارستانی دارد و این آژانس عضو سازمان ملل متحد است (۲۰).	۱۰	۲۰۰۶	۱
۷	Global Green In Healthy Hospitals	شبکه مجازی جهانی درخصوص بیمارستان های سالم و سبز می باشد.	۱۰	۲۰۱۴	۱

به طوری که فضاهای اصلی بیمارستان مخصوصا اتاق های بستری همگی از نور طبیعی بهره گیرند. «انرژی»: بحث استفاده از منابع انرژی پاک و تجدید پذیر و صرفه جویی در مصرف انرژی از نکات بسیار شاخصی است که بایستی در طراحی بیمارستان های سبز به آن توجه ویژه ای شود. بیمارستان ها از جمله بناهایی هستند که مصرف انرژی بسیار بالایی دارند که توجه به شیوه های ساختی که در کاهش این مصرف یاری دهند، همچون استفاده از سطوح دو جداره، بام های سبز و یا سفید در گرایش به رویکرد سبز در بیمارستان سازی کمک شایانی خواهد کرد. بررسی ها نشانگر آن است که استفاده از بام های سبز در تعدیل هوای داخلی فضا در تابستان ها و کاهش اتلاف حرارت در زمستان ها و به تبع آن کاهش بار گرمایشی و سرمایشی ساختمان و کاهش مصرف انرژی تأثیر

جدول ۲. الگوهای بیمارستان سبز و ابعاد آنها؛ ماخذ: شعبانی و همکاران، ۱۳۹۵، ص ۲۰.

مدل‌ها	BEPHS	GGHC	USGBC LEED	ISO 14000	SHT	PAHO	GGHH
ابعاد	مدیریت زیست محیطی	پایداری سایت	پایداری سایت	انرژی	آب	پایداری سایت	مدیریت
	تغذیه و کافه تریا	کارایی آب	کارایی آب	آب	انرژی و اتمسفر	کارایی و طراحی بهینه ساختمان	مواد شیمیایی
	باغبانی و فضای سبز	انرژی و اتمسفر	انرژی و جو	پسماند	مواد و منابع	انرژی	مدیریت زباله
	آزمایشگاه‌ها	مواد و منابع	مصالح و منابع	خرید سبز	کیفیت محیط زیست داخلی	آب	انرژی
	لندری	کیفیت زیست محیطی	کیفیت هوای داخل بیمارستان	تدارکات	مدیریت زباله‌های جامد	ارزیابی	آب
	مراقبت از بیمار	طراحی و نوآوری	نوآوری در طراحی	کاغذ	خدمات زیست محیطی	تهویه هوا	حمل و نقل
	داروخانه		اولویت‌های منطقه‌ای	حمل و نقل	تغذیه	زباله	غذا
	کنترل عفونت			صدا	خرید ارجح زیست محیطی	خرید مواد ارجح زیست محیطی	داروخانه
	کارایی انرژی				تفکر سبز در ساخت و ساز		ساختمان
	مدیریت زباله				حفظ مدیریت سبز		خرید ارجح زیست محیطی
کارایی آب							

چشمگیری دارد (Niachou، ۲۰۰۲).

«مدیریت آب»: توجه به منابع تامین آب، استفاده از متدهای کاهش مصرف آب، بازیابی و مصرف آب در چرخه مصرفی، همانند تصفیه آب بیمارستان و استفاده از آن در آبیاری فضای سبز بیمارستان، که این فضا در بیمارستان های سبز نیز از وسعت زیادتری برخوردار است.

«مدیریت آلودگی»: زباله های بیمارستانی که از آنها تحت عنوان زباله های ویژه و عفونی یاد می شود معضلی است که این روزها بسیاری از مسئولان را از حوزه شهری گرفته تا حوزه بهداشتی با خود درگیر کرده است. زباله های بیمارستانی شامل زباله های معمولی، نسوج و بافت های زائد، مواد زائد شیمیایی، عفونی، دارویی و رادیو اکتیو و همچنین ظروف و وسایل مستعمل می باشد. این در حالیست که زایدات مراکز درمانی و بهداشتی، که بیشتر در بیمارستان ها، آزمایشگاه ها و درمانگاه ها تولید می شوند، به علت آلوده بودن و همچنین زیان های ناشی از عدم مدیریت بهداشتی، باعث ازدیاد و اشاعه انواع بیماری های خطرناک و مسری شده و تهدیدی جدی برای سلامت انسان و محیط زیست محسوب می شود. از سوی دیگر در مراحل نگهداری، جابجایی، حمل، تصفیه و دفع نهایی پسماندهای بیمارستانی خطرات بالقوه زیادی وجود دارد، که در درجه اول به ترتیب فراوانی، سلامت پرسنل پرستاری و بهیاری و کارگران خدمات و در درجه دوم سلامت محیط زیست را به عنوان یک ماده زائد خطرناک به شدت تهدید می کند و این نکات وظیفه و مسئولیت ما را در قبال اعمال مدیریت بهینه و موثر، و کاهش تولید این ماده زائد خطرناک دو چندان می سازد. این گونه عملکردها یکی از بناهای عمومی آلوده کننده محیط زیست می باشند. تولید حجم انبوهی از زباله های عفونی بیمارستان و نبود زباله سوزهای مدرن در محیط بیمارستان، این مسئله را تشدید می کند. بیمارستان های سبز بایستی در دو راستای عمده در مدیریت آلودگی عمل کنند. یکی ارائه

الگوهای تفکیک زباله های بیمارستانی به صورت دقیق و انجماد و بعد امحاء در زباله سوزها، به نحوی که زباله ها در همان بیمارستان دفع شوند. ارائه مکان یابی مناسب زباله سوز در سایت بیمارستانی که کمترین خطر را برای کاربری های اطراف ایجاد کند، یکی از رویکردهای سبز در مدیریت آلودگی بیمارستان های سبز می باشد. راستای دوم در مدیریت آلودگی سبز مربوط به طراحی معماری فضاهای داخلی می شود به طوری که به طور کامل مسیر تردد لوازم و وسایل کثیف از فضاهای تردد تمیز جداسازی شود. این امر مخصوصا در طراحی بخش های جراحی بیمارستان ها از اولویت برخوردار است (استاندارد، بیمارستان های سبز، ۱۳۸۷).

«انتخاب مصالح»: یکی از مهم ترین فاکتورها در رویکرد طراحی سبز بیمارستان، توجه به انتخاب مصالح می باشد. امروزه بحث کنترل عفونت در بیمارستان ها به یک معضل عمده تبدیل شده است به طوری که یکی از بیماری های شایع در بیمارستان ها عبارت است از hospital disease یا همان بیماری بیمارستان که افراد با حضور در بیمارستان به آن دچار می شوند. امروزه حتی سطوح کاشی که در بیمارستان های کشور جهت جلوگیری از عفونت استفاده می شود، در بیمارستان های سبز جای خود را به رنگ های بیمارستانی داده اند که ضمن قابل شستشو بودن، به دلیل عدم داشتن بند اجرایی که می تواند محل انباشت عفونت باشد، بدون درز بوده و کاملا آنتی باکتریال می باشند (Essex Health Protection Unit ۲۰۰۷).

۳-۳- مزایای ساختمان سبز

مزایای استفاده از ساختمانهای سبز عبارتند از:
«۱. استفاده از انرژی های پاک مانند خورشیدی و بادی؛ ۲. ثبات وضعیت محیط داخلی؛ ۳. استفاده از آب باران برای آبیاری فضای سبز؛ ۴. به کارگیری سیستم های مختلف برای کاهش انرژی و کنترل و بهینه سازی آن؛ ۵. توجه به مسئله- اقلیم؛ ۶. تا جایی که ممکن است از مصالح نزدیک به طبیعت

استفاده شود؛ ۷. استفاده از گیاهان طبیعی؛ ۸. جلوگیری از صدمه زدن به وضعیت اراضی؛ ۹. رسیدن به بیشترین کیفیت زندگی در سایه محیط زیست؛ ۱۰. نحوه استفاده از زمین؛ ۱۱. توجه به اکولوژی منطقه» (شکوری، ۱۳۸۸، ص ۴۵).

۳-۴- معماری پایدار و اصول کلی آن در بیمارستان سبز

معماری سبز عنوانی است که به معماری های همگام با محیط زیست اطلاق می شود و یکی از شاخصه های معماری پایدار می باشد که در آن توجه به جنبه پایداری زیست محیطی پررنگ تر می باشد معماری سبز برخاسته از معماری پایدار و توسعه پایدار بوده که این نیز ناشی از نیاز انسان امروز در مقابل پیامدهای سوء جهان صنعتی و مصرفی عصر حاضر است. حفظ و حراست از منابع طبیعی جهان، مصونیت از آلودگی هوا و سایر آلودگیهای محیطی، حفاظت از لایه ازن، بهداشت جسمی و روانی، آینده بشریت و ... از موضوعاتی است که در این راستا مطرح بوده و ضرورت آن به عنوان یک وظیفه جهانی روز به روز آشکارتر میشود (Burnett, 2007: 83). طراحی سبز عملی است برای حل مشکلات که طی آن منابع طبیعی قبل بعد و طی پروسه تولید و ساخت به کمترین حد آسیب میبیند به علاوه در مسیر این عمل مصالح باید مفید بوده عمر مفید طولانی داشته و قابل بازگشت به چرخه طبیعت باشند. چیزهای با طول عمر زیاد هم مفیدند و هم بزرگترین مانع علیه اسراف و ضایعات، و این بهتر از استفاده مجدد یا بازیافت آنها است (سفلی، ۱۳۹۳، ص ۴۵). شش اصل کلی، اصول معماری سبز را تشکیل می دهند که اشاره به آنها قبل از ورود به بحث بیمارستان های سبز دارای اهمیت می باشد. این اصول عبارت است:

اصل اول: حفاظت از انرژی: هر ساختمان باید به گونه ای طراحی و ساخته شود که نیاز آن به سوخت فسیلی به حداقل ممکن برسد. امروزه بحث تأمین انرژی های پاک، پایان ناپذیر و همچنین الگوهای

استفاده از آن، یکی از چالشهای اصلی معماری سبز می باشد (www.AIA.org).

اصل دوم: کار با اقلیم: ساختمان ها باید به گونه ای طراحی شوند که قادر به استفاده از اقلیم و منابع انرژی محلی باشند. شکل و نحوه استقرار ساختمان و محل قرارگیری فضاهای داخلی آن می تواند بگونه ای باشند که موجب ارتقاء سطح آسایش درون ساختمان گردد و در عین حال از طریق عایق بندی صحیح سازه، موجبات کاهش مصرف سوخت فسیلی پدید آید. این دو فرآیند مذکور ناگزیر دارای هم پوشانی و نقاط مشترک فراوان می باشند (www.usgbc.org).

اصول سوم: کاهش استفاده از منابع جدید: هر ساختمان باید بگونه ای طراحی شود که استفاده از منابع جدید را به حداقل برساند و در پایان عمر مفید خود، منبعی برای ایجاد سازه های دیگر بوجود بیاورد. این استفاده مجدد می تواند در مسیر استفاده از مصالح بازیافت شده یا فضاهای بازیافت شده شکل بگیرد.

اصل چهارم: احترام به کاربران: معماری سبز به تمامی افرادی که از ساختمان استفاده می کنند احترام می گذارد. به نظر می رسد که این اصل ارتباط اندکی با آلودگی ناشی از تغییرات اقلیم جهانی و تخریب لایه ازن داشته باشد. اما فرایند سبز از معماری که شامل احترام برای تمامی منابع مشترک در ساخت یک ساختمان کامل هستند انسان را از این مجموعه خارج نمی نماید. تمام ساختمان ها توسط انسان ها ساخته می شوند اما در بعضی از سازه ها حقیقت حضور انسان محترم شمرده می شود، در حالی که در برخی دیگر تلاش برای رد ابعاد انسانی در فرایند ساخت مشاهده می شود (کریمی و همکاران، ۱۳۹۲، ص ۴۵).

اصل پنجم: احترام به سایت: هر ساختمان باید زمین را به گونه ای آرام و سبک لمس کند. معمار استرالیایی گلن مورکات این جمله عجیب را بیان می کند که: ساختمان باید زمین را به گونه ای

آرام و سبک لمس کند. این گفته یک ویژگی از تعامل میان ساختمان و سایت آن را در خود دارد که برای فرایند سبز امری ضروری است و البته دارای ویژگی های گسترده تری نیز می باشد. ساختمانی که انرژی را حریصانه مصرف می کند آلودگی تولید می کند و با مصرف کنندگان و کاربران خویش بیگانه است در نتیجه هرگز زمین را به گونه ای آرام و سبک لمس نمی کند. تفسیری صریح تر از این گفته چنین است که نمی توان هر ساختمان را از درون سایت ساخته شده در آن خارج نمود و شرایط قبل از ایجاد ساختمان را دوباره در سایت احیا کرد. این نوع ارتباط با سایت در سکونتگاههای سنتی اعراب بادیه نشین دیده می شود؛ سبکی و آرامش موجود در میان آن ها در لمس زمین فقط در جابجایی خانه ایشان نهفته نبود، بلکه شامل مصالح مورد استفاده ایشان و دارایی هایی که با خود حمل می کردند نیز می گردید. سیاه چادر اعراب بادیه نشین از پشم بزها، گوسفندان و شتران ایشان تولید می شد، هنگامی که این چادر ها برپا می گردید با ایجاد سطح مقطع بسیار کارا از لحاظ ایروودینامیکی از تخریب آن در بادهای شدید جلوگیری می شد؛ چادر با طنابهای بلند در جای خود نگهداری و تیرهای چوبی بسیار اندکی در آن بکار گرفته می شد چرا که چوب در صحرا منبعی بسیار کمیاب بحساب می آمد (همان).

اصل ششم: کل گرایی: تمامی اصول سبز، نیازمند مشارکت در روندی کل گرا برای ساخت محیط مصنوع هستند. یافتن ساختمان هایی که تمام اصول معماری سبز را خود داشته باشند کار ساده ای نیست؛ چراکه معماری سبز هنوز بطور کامل شناخته نشده است. یک معماری سبز باید بیش از یک ساختمان منفرد قطعه خود را شامل شود و باید شامل یک شکل پایدار از محیط شهری باشد. (ظهوری خسرو شاهی، ۱۳۹۰، صص ۲-۳).

۴- روش پژوهش

این پژوهش براساس اهداف پژوهش، از نوع کاربردی؛

روش انجام آن توصیفی - پیمایشی و روش جمع آوری داده ها کتابخانه ای - میدانی است. در این مرور جامع که با بهره گیری از بانکها و منابع اطلاعاتی و مطالعات مرتبطی که در زمینه بیمارستان سبز انجام شده است معیارها و استانداردهای بیمارستان سبز با استفاده از کلید واژه هایی استخراج گردید. جستجو در سایتهای سازمانی و پایگاههای اطلاعاتی الکترونیکی معتبر داخلی و خارجی صورت گرفت. انتخاب مقالات و پژوهشهای موجود در زمینه بیمارستان سبز بر اساس پروتکل پژوهش، از میان مقالات، کتب، نشریات، گزارشات مرتبط و سایر مطالعاتی که در ارتباط با بیمارستان سبز منتشر شده اند، انتخاب گردید.

۵- تجارب بیمارستانهای سبز در جهان

کشورهای پیشرفته جهان نگرشی کاملاً پایدار به طراحی بیمارستان ها را اساس طراحی مراکز درمانی خود قرار داده اند و حتی ساختمان های درمانی موجود خود را به شیوه های مختلف بهینه کرده و شرایط موجود را به سمت سبزشازی بناهای موجود سوق می دهند. اشاره به برخی از معروفترین نمونه ها در طراحی بیمارستان های سبز در آشنایی با این شیوه طراحی موثر خواهد بود.

۵-۱- بیمارستان کودکان Meyers در فلورانس ایتالیا

بیمارستان کودکان Meyers در حومه شهر فلورانس ایتالیا قرار دارد. در حال حاضر این بیمارستان ۳۱۰۰۰ مترمربع زمین را اشغال کرده دارای سه طبقه و ۱۵۰ تخت است در سال ۲۰۰۲ این بیمارستان توسط کمیسیون اروپا مورد پشتیبانی قرار گرفت. این بیمارستان از طراحی پایدار برای بهبود بیماران خود استفاده می کند. این بنا، یک هسته ساختمانی متعلق به قرن بیستم است که بال های آن به تازگی طراحی شده است؛ ویژگی هایی نظیر استفاده از نور طبیعی، بام سبز گسترده و فضاهای باز، از شاخصه های اصلی این طراحی هستند. در این بیمارستان، تلاش های بسیاری در

تصویر ۱. بیمارستان Meyers در فلورانس

تصویر ۲. پلان بیمارستان در myer و تصویر ۳. پنجره های هوشمند در بیمارستان Meyers

بالتر با سلولهای خورشیدی پوشانیده شده است که علاوه بر صرفه جویی در مصرف انرژی، در کاهش خیرگی نیز مؤثر خواهند بود (شکوری، ۱۳۸۸، ص ۴۵). ساختمان جدید در دل تپه قرار گرفته که با محوطه سازی خاص خود، ترکیب شده است؛ که این تأثیر بعدها با حضور بام سبز پررنگ تر می شود. اتریوم بالایی، دسترسی رو به بام سبز دارد که کودکان را به سمت محوطه بیرون هدایت می کند. ۴۷ کلاهیک منابع ورود نور به فضاهای داخل هستند. این مجموعه تحت نظارت اتحادیه انرژی

راستای فراهم آوردن شرایط آسایش بیماران جوان، صورت گرفته است. Romano Del مدیر شرکت CSPE چنین اظهار می دارد که ما قصد داشتیم خاطره ای از گذشته را زنده کنیم؛ در حالی که سازه زمخت بیمارستان کمترین تأثیر را به همراه داشته باشد. بیماران، مسیر سرپوشیده ای را برای رسیدن به اتریوم اصلی طی می کنند (این مسیر پوشیده از گیاهان بسیاری است). نور طبیعی در فضا به کار گرفته شده است و ستون های اتریوم مانند درخت به نظر می رسند. شیشه های ردیف های

اروپا، گسترش یافته و مصرف انرژی خود را تا حدود ۶۲ درصد در تهویه و ۸۰ درصد در برق، کاهش داده است (همان) (تصویر شماره یک).

از ویژگیهای این بیمارستان به شرح ذیل بوده است:

۱. عایق کاری خوب ساختمان (عایق ساختمان و دیوارها)؛

۲. یکپارچه سازی سیستم نور و روشنایی (جهت و شکل ساختمان پنجره و سایه و بام سبز)؛

۳. استفاده از سیستم انرژی با کارآمد بالا (پکیج و شوفاژ دیواری و تهویه مطبوع)؛ و

۴. بهره‌برداری از انرژی تجدیدپذیر (گلخانه یکپارچه و عریض).

این اقدامات باعث کاهش ۶۰ درصد مصرف انرژی گردید و در اروپا کاندیدای ایده برتر برای معرفی ایده نوآورانه و کارآمد ساختمان گردید. مشخصات ساختمان بشرح زیر است: اتاق‌ها به طور مستقیم در معرض شرایط آب و هوای خارجی است ضخامت دیوارهای خارجی این ساختمان ۶۰ سانتیمتر است. در این دیوارها عایق حرارتی مناسبی قرار دارد با بکاربردن دیوار ضخیم و عایق حرارتی میزان مصرف انرژی در این بیمارستان ۱۲ درصد کاهش می‌دهد و ضمناً سیستم سایه اندازی برای قسمت بستری پیش‌بینی شده است.

۵-۲- بیمارستان Newberg medical center

این بیمارستان سبز در سال ۲۰۰۶ ساخته شده و مساحت زیربنای آن ۱۶۷۰ مترمربع است مساحت عرصه این بیمارستان ۲۲ هکتار است. خصوصیات این بیمارستان سبز بشرح زیر است: بیمارستان طوری طراحی شده که موجب کاهش ۲۸ درصدی انرژی شده سیستم تهویه و سرمایش و گرمایش آن از نوع دوست دار طبیعت است. در این ساختمان سنسورهای کار گذاشته شده که از هدر رفتن انرژی به میزان قابل ملاحظه‌ای جلوگیری می‌کند. در حدود ۲۵ درصد مواد مصالح ساختمانی در این بیمارستان قابل بازیافت است.

پوشش دیوارها و مبلمان همگی از موادی انتخاب شده‌اند که به محیط زیست لطمه وارد نمی‌آورد.

۵-۳- بیمارستان سرطان شاندرز

این بیمارستان یکی از مراکز بزرگ درمانی دانشگاهی در ایالت فلوریدای آمریکا می‌باشد که دارای نشان طلایی بیمارستان از سازمان بین‌المللی LEED می‌باشد. این بیمارستان ۱۹۲ تخت خوابی از همان آغاز روند طراحی با نگرش سبز طراحی و در سال ۲۰۰۹ به اتمام رسیده است کلیه سطوح فضاهای عمومی خشک از سطوح وینیلی تشکیل شده است و سطوحی همچون PVC که دارای مواد آلوده کننده هستند، به هیچ عنوان در بیمارستان

تصویر ۴. بیمارستان Newberg medical center

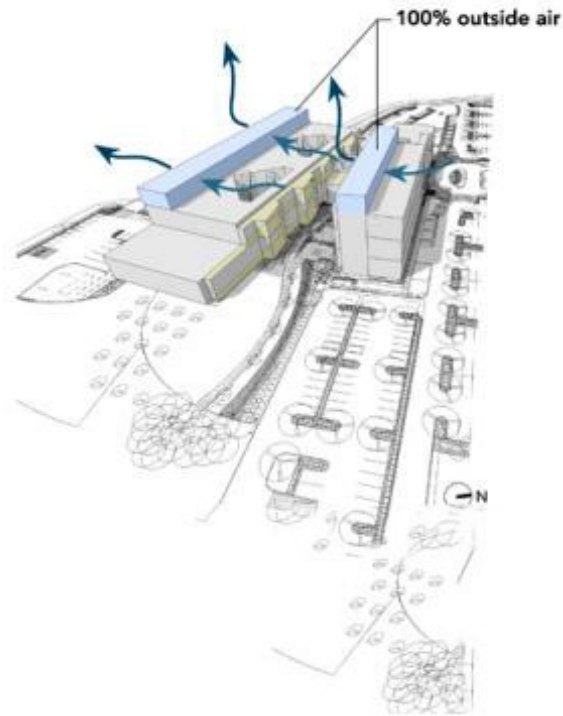
تصویر ۵. بیمارستان Newberg medical center

تصویر ۶. بیمارستان Newberg medical center

استفاده نشده اند. از رنگ های مقاوم بیمارستانی به عنوان پوشش نهایی دیوارها استفاده شده است و مبلمان های استفاده شده در فضا همگی از مواد فاقد فرمالدئید و سایر آلاینده ها ساخته شده اند که قابلیت شستشو با مواد پاک کننده سبز (بی خطر برای طبیعت) را داشته باشند. دیوارها نیز با موادی از جنس فایبر گلاس فاقد فرمالدئید، ایزوله شده اند. استفاده از نور طبیعی در فضا توسط سیستم های فوتوسل کنترل می شوند و در نمای بیرونی ساختمان نیز از سایبان های محاسبه شده

استفاده شده است تا تمامی اتاقها ضمن برخورداری از دید به فضای بیرون و طبیعت، از آسایش حرارتی هم برخوردار باشند تا کیفیت داخلی محیط برای بیماران و کارکنان افزایش یابد. سیستم روشنایی به نوعی انتخاب شده است که با کمترین مقدار مصرف، بیشترین کارایی را داشته باشد. در سایت از فضای سبز به وفور استفاده شده است و حتی برای طبیعی تر جلوه دادن محیط، لانه های پرندگان نیز در سایت در نظر گرفته شده است. از نظر نگهداری مناظر سبز نیز اصول پایداری به طور کامل رعایت

تصویر ۷. بیمارستان Newberg medical center

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management
شماره ۴۵ زمستان ۹۵
No.45 Winter 2016

۵۲۸

تصویر ۸. بیمارستان سرطان؛ ماخذ: شکوری، ۱۳۸۸، ص ۴۵.

شده است

نکات برجسته این بیمارستان سبز بشرح زیر است:

۱. کلیه سطوح و فضاهای عمومی از وینیل استفاده شده و هیچگونه مصالح آلوده کننده مانند PVC در آن بکار برده شده؛
۲. از رنگهای مقاوم و دوستدار طبیعت برای پوشش دیوارها استفاده شده؛
۳. تمام مبلمان بکار برده شده فاقد مواد آلاینده بوده و قابل شستشو خواهد بود؛
۴. کلیه دیوارها با موادی از جنس فایبرگلاس پوشانده شده؛
۵. با بکار بردن سیستم فوتوسل نورهای طبیعی کنترل می‌شود؛
۶. در نمای بیرونی از سایبان استفاده شده تا تمامی اتاقها ضمن استفاده از نور طبیعی از عبور نورهای ماوراء بنفش خورشید جلوگیری شود؛
۷. سیستم روشنایی بصورتی طراحی شده که با کمترین مصرف کارایی خوبی را دانسته باشند؛
۸. در سایت فضای سبز زیادی پیش‌بینی شده و برای طبیعی نشان دادن محیط از لانه‌های پرندگان در سایت استفاده شده؛
۹. تجارب بیمارستانهای سبز در ایران. تعداد ۵ بیمارستان سبز در سراسر کشور وجود دارد که، ۴ بیمارستان متعلق به سازمان تامین اجتماعی و یک بیمارستان مربوط به وزارت نفت است. بیمارستان های سبز ایران بیمارستانهایی هستند که بر پایه سیستم بین المللی ISO ۱۴۰۰۰ توانسته باشند: زباله های خطرناک بیمارستانی را مدیریت نموده باشند، پساب و فاضلابهای بیمارستانی را تصفیه و به طریق بهداشتی دفع کرده باشند، و از آب حاصل از آن برای آبیاری فضای سبز و درختان غیر میوه ای و آنهایی که جنبه فضای سبز دارند استفاده کرده باشد. همچنین علاوه بر توسعه فضای سبز و مدیریت پسماندهای بیمارستانی، با اجرای طرح های مختلف از جمله انواع باز یافت ها، در مصرف سوخت و انرژی نیز صرفه جویی کرده

باشند. همچنین در مباحث آلودگی های صوتی، کنترل سیرکولاسیون هوای خارج از بیمارستان برای شهروندان مجاور، شرایط محیطی و معماری داخلی، فضای کاری و توجه به ارگونومی کارکنان بیمارستان و بیماران، تمهیدات ویژه ای را ملحوظ نظر داشته باشد. علاوه بر آن نوع مصالح بکار رفته برای احداث این بیمارستانها، حتی در دراز مدت و با باز یافت مواد حاصل از تغییرات و توسعه اماکن آن، عاری از مشکلات زیست محیطی بوده باشد. بطوریکه در سال ۸۳ بیمارستان شفا سمنان به عنوان اولین بیمارستان ایرانی موفق به استقرار این سیستم و دریافت گواهینامه ISO ۱۴۰۰۰ گردید و پس از آن بیمارستانهای تاکستان قزوین، میلاد تهران و امام خمینی اراک نیز موفق به استقرار این سیستم و دریافت گواهینامه مذکور شدند. ولی می توان گفت تا به حال در بحث بیمارستان سازی کشور توجه کافی به موضوع های پایداری و رابطه آن با رضایت محیطی بیماران و کارکنان صورت نگرفته است (استاندارد، بیمارستان های سبز؛ ۱۳۸۷، ص ۱۴).

۷- نتیجه گیری و ارائه پیشنهادات

از آنجائیکه بیمارستانها دارای مصرف انرژی بالایی است و اکثر بیمارستانهایی که در ایران ساخته شده از انرژی فسیلی استفاده می‌کند و این مسئله باعث آلودگی محیط زیست می‌شود و از طرف دیگر مسئله زباله‌های بیمارستانی که میتواند علاوه بر آلوده کردن محیط بیمارستان میتواند باعث آلودگی شهر بشود بنابراین در جمع آوری این زباله‌ها باید دقت لازم بعمل آوریم و اکثر بیمارستانها این زباله‌ها را می‌سوزاند و در نتیجه به محیط زیست آسیب می‌رسانند امروزه دستگاهی وجود دارد که این زباله‌ها را عاری از میکروب می‌کند و سپس براحتی میتوان آنها را خارج نمود. نکته قابل توجه این است امروز مراکز درمانی بیمارستان ها و آزمایشگاه ها و کلینیک ها بزرگترین آلوده کنندگان محیط زیست هستند و بیشترین انرژی مصرف می‌کنند و اکثر بیمارستان هائی که در ایران ساخته شده اند فاقد

جدول ۳. راهکارهای مورد استفاده در نمونه های مورد بررسی از اصول معماری پایدار در بیمارستانهای سبز

<p>بهینه سازی مصرف انرژی و حداکثر استفاده از اشکال انرژیهای تجدیدپذیر بخصوص انرژی خورشید</p> <p>توجه به قرار گیری فضاها در خانه ها به منظور حفظ انرژی داخل</p>	حفاظت از انرژی
<p>جهت گیری ساختمان نسبت به جنوب و جنوب شرقی برای بهره مندی از نور مطلوب و دوری از باد سرد</p> <p>کاهش ارتفاع برخی فضاها به منظور تبادل کمتر حرارت با بیرون</p> <p>استفاده از سایه بان همچون ایوان به منظور کنترل نور ورودی در تابستان</p> <p>اجتناب از قرار گیری بازشوها در جبهه هایی که وزش باد سرد وجود دارد</p> <p>قرار گیری فضاهای اصلی روبه نور جنوب برای بهره گیری حداکثر از آفتاب</p>	کار با اقلیم
<p>استفاده از مواد و مصالحی که قابلیت کاربرد مجدد را دارند.</p>	کاهش استفاده از منابع جدید
<p>توجه به مقیاسهای انسانی و ابعاد و اندازه در طراحی</p> <p>بهره گیری از مصالح بومی و توجه به محل قرار گیری فضاهای خانه ها برای حفظ آسایش کاربران</p>	احترام به کاربران
<p>توجه به توپوگرافی و شیب زمین</p> <p>استفاده از مصالح بوم آورد</p> <p>حداکثر ارتفاع دو طبقه خانه ها به منظور حفظ ارتباط بصری با محیط پیرامون</p> <p>استفاده از مواد و مصالحی که قابلیت بازگشتی به چرخه طبیعی را داشته باشند</p>	احترام به سایت

مصالح هوشمند امکان پذیر نخواهد بود خوشبختانه در سال های اخیر توجه زیادی به کیفیت طراحی و ساخت در بیمارستان های کشور صورت پذیرفته و در اکثر بیمارستان های جدید مسائل معماری پایدار و استانداردها در آنها رعایت گردیده است. راهکارهای مورد استفاده در نمونه های مورد بررسی از اصول

استانداردهای بین المللی هستند بنابراین در هنگام طراحی علاوه بر زیبایی و استحکام و صرفه جوی در مصرف انرژی باید اصول معماری پایدار را رعایت نمود و این مسئله بدون انتخاب محل مناسب سایت و مسائل سنتی و رعایت استانداردها و رعایت مسائل ایمنی و انتخاب محل مناسب پله فرار و بکار بردن

Hospital Infection Control Guidelines, NHS West Essex, Workshop on ۲۰۰۵۱۸- Erik Jonsson Center, Mapping Memory of Space & Place, Report on the ۲۰۰۵ Neuroscience & Health Care Architecture, National Academy of Sciences

13. Ferenc J. Going greener, Hospitals continue to make sustainability a priority. Sustainable Operation Groups. Hf Magazine; 2010. P. 24-8.

14. Joshua Karliner JaG. A Comprehensive Environmental Health Agenda for Hospitals and Health Systems around the world. Health Care Without Harm <http://noharm.org/lib/downloads/building/GGHHA.pdf>. 2011.

15. Mato RM, Kassenga GR. A study on problems of management of medical solid wastes in Dar-es-Salaam and their remedial measures. Res Conserv Recycl 1997; 21:1-16.

16. May EL. Building green hospitals. Improve your economic viability, environmental impact, and community standing. Healthcare executive 2004; 19(4): 38-40

17. Niachou, K., Analysis of the Green Roof Thermal Properties and Investigation of Its Energy Performance, ۳۳, ۲۰۰۱ Energy and Buildings, Vol.

18. Reller A. Greener hospitals, improving environmental performance. Environment Science Center, Augsburg, Germany With support from: Bristol Myers Squibb Company; 2008. P. 1-52.

19. Taleshi, Ali MS, Nezhad Korki, Farhad, Azimzadeh, Hamid reza, Ghaneeyan, Mohammad taghi. Toward Green Hospital Standards in Yazd Educational. Hospitals in 2013. Scientific Journal of Ilam University of Medical Sciences; 2014.

20. Yunhu L. Conception of the Green Hospital in the "Apricot Woods"[J]. ARCHITECTARAL JOURNAL 1997; 12: 2014.

معماری پایدار در بیمارستانهای سبز به شرح جدول ذیل بوده است:

منابع و مآخذ

۱. اصغری، ریحانه (۱۳۹۰)، بررسی مقایسه ای مولفه های معماری پایدار و معماری اکولوژیک، مجموعه مقالات ملی دومین همایش ملی معماری پایدار، ۲. استاندارد، بیمارستان های سبز، ماهنامه کنترل کیفیت، ۱۳۸۷، شماره ۱۴، [khabarfarsi.com/ ۹۲۰۰۱۵/ext](http://khabarfarsi.com/920015/ext)

۳. سفلیایی فرزانه (۱۳۹۳) مقاله معماری شهرسازی و مقوله ای به نام توسعه پایدار

۴. شعبانی و همکاران، یوسف (۱۳۹۵) بررسی و مقایسه مدل های موجود جهت مدیریت بیمارستان سبز؛ مدیریت بهداشت و درمان؛ ۷(۱).

۵. شکوری؛ عباداله (۱۳۸۸) بیمارستان سبز، تاثیر معماری و طراحی سبز در فضاهای درمانی؛ نشریه معماری سبز

۶. ظهوری خسرو شاهی، هادی (۱۳۹۰)، معماری سبز، خوانشی از معماری نوین، همایش ملی سازه، راه، معماری ۳-۲

۷. کریمی و همکاران، سپیده (۱۳۹۲) بررسی معماری سبز در خانه های مسکونی در راستای همزیستی انسان با اکولوژی (مطالعه موردی: روستای ورکانه)؛ پژوهش های شهری هفت حصار شماره پنجم.

۸. موسسه آمریکایی کمیته معماران در موضوعات مختلف زیست محیطی www.AIA.org

۹. Burnett, John., City Buildings-Echo-labels and shades of green, Landscape and Urban Planning, Vol. ۲۰۰۷, ۸۳, ۷-

10. Carpenter D. Green and Greener, hospitals embrace environmentally sustainable practices, though laggards remain. Sustainable Operation Groups. Hf Magazine; 2010. P. 15-20

11. Duputie S. The road to a greener hospital J Irish Med j; 2002; 7: 75-95.

12. Essex Health Protection Unit, Community

21.WHO. Healthy Hospitals, Healthy Planet, Healthy People. Addressing climate change in health care settings. Health Care Without Harm; 2012: 1

22.WWW.Shana.ir

مدیریت شهری

فصلنامه مدیریت شهری
Urban Management

شماره ۴۵ زمستان ۹۵
No.45 Winter 2016

■ ۵۳۲ ■

23. The Identification of Effective Native Architectural Climatic Solutions on Climatic Comfort Conditions of Arak's Schools ■ 417-434 ■
24. Studying the taste and preference of domestic tourists in shopping Handicrafts; case study: GilanKilim ■ 435-448 ■
25. Effective Factors on Quality of Urban Public Realms in Mashhad ■ 449-464 ■
26. The effect of transformational leadership style pragmatic and intellectual capital management in economic and financial assistance Municipality of Tehran ■ 465-474 ■
27. Social network analysis lifestyle Iranian family(With emphasis on the risks and damage to social networks) ■ 475-488 ■
28. Evaluation of Optimal Greenhouse in Residential Buildings in Moderate and Mountainous Climate of Iran (Case Study: City of Kermanshah) ■ 489-506 ■
29. A Novel Method for establishing quality of service in the management of the various branches of commerce using network-based software ■ 507-516 ■
30. Analysis of the necessity of hospital design green approach to sustainable architecture ■ 517-532 ■

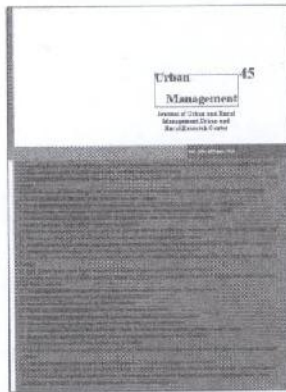
Index

1. Determining Iranian Islamic Influential Factors and Indicators in the balanced Development of KhorasanRazavi Province using Mic Mac Software ■ 7-30 ■
2. Urban management model in the fight against urban vandalism; Case district 20 in Tehran ■ 31-56 ■
3. The Necessity of Studio Education in Empowering the Urban Planning Students for Applying the Knowledge through Constructivism Learning Models ■ 57-72 ■
4. Explain the theory of “citizen dialogue” and “communicative action” in recognition of the “public space” based on the ideas of Habermas ■ 73-94 ■
5. The role of vegetation in the quality of life of citizens (Case study: Gorgan) ■ 95-118 ■
6. Review and prioritize the barriers of knowledge management in the company holding the country Airports with AHP process ■ 119-134 ■
7. Survey on Tehran subway company communication network and review of topology structure of metropolitan network ■ 135-146 ■
8. Intertextual relationship of tissue with an emphasis on originality cities urban restoration and valuation tissue ■ 147-170 ■
9. Model of Intellectual Capital Bank on Social Securityorganization ■ 171-192 ■
10. Measurement and prioritization of social capital in city district by utilization of Multicriteria decision models, TOPSIS and GIS, case study: Sari ■ 193-208 ■
11. Check the rule of law, justice and civil justice in its relationship with citizen participation for women ■ 209-224 ■
12. Troubleshooting form-rise buildings using parametric design process and compare the output optimized form in terms of radiation exposure ■ 225-238 ■
13. Explaining indices of flexible urban space design using Delphi model ■ 239-264 ■
14. Review implementation of urban development plans in the spatial organization (Case study: coastal city of Babolsar) ■ 265-276 ■
15. Study cultural factors - social impact on the use of social networks (users aged 18 to 30 years in Varamin) ■ 277-290 ■
16. Modeling the spatial decision support systems to manage the crisis before the earthquake, with a view to achieving sustainable development; Case Study: Zanjan City ■ 291-304 ■
17. The relationship between good governance and client satisfaction with the state of South Khorasan province ■ 305-320 ■
18. A revision at tourism impression on Qum cultural and social evolutions ■ 321-338 ■
19. Semiotic theories of architecture and city reflected in readings ■ 339-350 ■
20. Explain and vulnerability mapping of six area of Tehran during and after a flood ■ 351-368 ■
21. Strategic Business/IT Alignment of Semnan Province Small and Medium production cooperatives ■ 369-388 ■
22. Fellowship future approach to strategic human resource planning by using meta-synthesis ■ 389-416 ■

Urban

Management

A Quarterly Journal of Urban
Management and Planning
Vol.15 No.45 Winter 2016

The Urban and Rural
Research Center

Address: No. 17 , Shahid Naderi
St., Keshavarz Bivd , Vali-e-Asr sq.,
Tehran, iran

Tel:88976651-88986382-
88966239

Fax:88977918

Urban Research Center:

Address. As above, North Forth
Floor

Tel: 88977919

Ministry of Interior

Iran Organization Of Municipality
and Rural Managers The
Cultural, Informative and
Publications Institute

<http://www.imo.org.ir>

License Holder: The Iranian Municipalities Organization (I.M.O)

Managing Director: Hoshang khandandel

Editor-in-chief: Mohammadreza Bemanian

The Editorial Board:

Aminzade, Behnaz. Associate Prof, Environmental Studies
Department, Tehran University

Asgari, Ali. Associate Prof, Management Studies Department,
York University of Canada

Azizi, Mohammad Mahdi. Prof, Faculty of Fine Arts, Tehran
University

Behzadfar, Mostafa. Assistant Prof, Architecture and Urban
Planning Department, Elm-o-san'at University of Iran

Bemanian, Mohammadreza. Associate Prof, Art and
Architecture Department, Tarbiat Modares University

Diba, Darab. Prof, Faculty of Fine Arts, Tehran University

Etesam, Iraj. Prof, faculty of fine art, Tehran University

Farhangi, Ali Akbar. Prof, Management Department, Tehran
University

Ghafari, Ali. Prof, Architecture and Urban Planning Department,
Shahid Beheshti University

Golabchi, Mahmood. Prof, Faculty of Fine Arts, Tehran
University

Latifi, Gholamreza. Assistant Prof, Social Sciences Department,
Allameh Tabatabayee University

Mirsepasi, Nasser. Prof, Management and Economy
Department, Azad University of Tehran

Naghizade, Mohammad. Assistant Prof, Art and Architecture
Department, Azad University of Tehran

Pourjafar, Mohammadreza. Prof, Art and Architecture
Department, Tarbiat Modares University

Sedigh Sarvestani, Rahmatallah. Prof, Social Sciences
Department, Tehran University

Tavosi, Mahmood. Prof, Art and Architecture Department,
Tarbiat Modares University

Editorial manager: Mahmoudinedjad, Hadi, Phd, Tarbiat
Modares University

Editorial Administarator: M. Shahryari

Editorial Committee: O. Ahadion, E. Taherimehr,

English Editorial: M. Heidarollad

Layout & Design: Payeshpouyesh@gmail.com

Publisher: Asra Publishing Group

- Papers submitted for publication should describe original work not previously published.
- Papers presented at a scientific meeting should be accompanied by particulars of the Meeting.
- Manuscripts may be submitted in English, and should be written according to sound grammar and proper terminology, irrespective of the language, the paper should be accompanied by both English and Persian abstracts.
- Manuscripts should be typed on one side of the A4 paper, with double spacing and 3 cm margin at each side submitted in triplicate.
- The first page of the paper should only contain the title, name(s), degree(s) and address of the author(s), and the source(s) or financial support for the study, if applicable.
- The text should include: title, 3-5 keywords, abstract, introduction, materials and methods, results and discussion, acknowledgment if any, and reference.
- The English and Persian abstracts for each paper submitted on two separate pages and inclusive of all information requested under item 4, should not exceed 20 lines.
- Tables, in limited numbers, should be submitted on separate with the captions placed above.
- Figures and graphs (only in black and white) in limited numbers, are accepted only if they are of high quality art work and mounted on separate pages with the legends placed below.
- The same data should not be presented in both tables and figures, and their suggested place should be clearly marked on the margin of the text.
- References alphabetically arranged by the author's name, and in sequential numbers, as will be referred to in the text, should include the following information: name of the author(s), year of publication, title, name, of the journal (as abbreviated by index medicus), volume number and page number. With regards to books, the edition, name and address of the publisher should replace the name and volume number of journal.
- Short communication and case reports should, when possible, follow the same be ordered in advance.
- The sole responsibility for the views and statement expressed in the article remains only with the author(s).
- Editors of the journal reserve the journal reserve the right accept or reject any article, as necessary.

Urban Management

45

Journal of Urban and Rural
Management, Urban and
Rural Research Center

Vol.15 No.45 Winter 2016

1. Determining Iranian Islamic Influential Factors and Indicators in the balanced Development of KhorasanRazavi Province using Mic Mac Software
2. Urban management model in the fight against urban vandalism; Case district 20 in Tehran
3. The Necessity of Studio Education in Empowering the Urban Planning Students for Applying the Knowledge through Constructivism Learning Models
4. Explain the theory of "citizen dialogue" and "communicative action" in recognition of the "public space" based on the ideas of Habermas
5. The role of vegetation in the quality of life of citizens (Case study: Gorgan)
6. Review and prioritize the barriers of knowledge management in the company holding the country Airports with AHP process
7. Survey on Tehran subway company communication network and review of topology structure of metropolitan network
8. Intertextual relationship of tissue with an emphasis on originality cities urban restoration and valuation issue
9. Model of Intellectual Capital Bank on Social Securityorganization
10. Measurement and prioritization of social capital in city district by utilization of Multicriteria decision models, TOPSIS and GIS, case study: Sari
11. Check the rule of law, justice and civil justice in its relationship with citizen participation for women
12. Troubleshooting form-rise buildings using parametric design process and compare the output optimized form in terms of radiation exposure
13. Explaining indices of flexible urban space design using Delphi model
14. Review implementation of urban development plans in the spatial organization (Case study: coastal city of Babolsar)
15. Study cultural factors - social impact on the use of social networks (users aged 18 to 30 years in Varamin)
16. Modeling the spatial decision support systems to manage the crisis before the earthquake, with a view to achieving sustainable development; Case Study: Zanjan City
17. The relationship between good governance and client satisfaction with the state of South Khorasan province
18. A revision at tourism impression on Qum cultural and social evolutions
19. Semiotic theories of architecture and city reflected in readings
20. Explain and vulnerability mapping of six area of Tehran during and after a flood
21. Strategic Business/IT Alignment of Semnan Province Small and Medium production cooperatives
22. Fellowship future approach to strategic human resource planning by using meta-synthesis
23. The Identification of Effective Native Architectural Climatic Solutions on Climatic Comfort Conditions of Arak's Schools
24. Studying the taste and preference of domestic tourists in shopping Handicrafts; case study: GilanKilim
25. Effective Factors on Quality of Urban Public Realms in Mashhad
26. The effect of transformational leadership style pragmatic and intellectual capital management in economic and financial assistance Municipality of Tehran
27. Social network analysis lifestyle Iranian family(With emphasis on the risks and damage to social networks)
28. Evaluation of Optimal Greenhouse in Residential Buildings in Moderate and Mountainous Climate of Iran (Case Study: City of Kermanshah)
29. A Novel Method for establishing quality of service in the management of the various branches of commerce using network-based software
30. Analysis of the necessity of hospital design green approach to sustainable architecture